

ବେପୁସବ ମର୍ଦ୍ଦୀ ବାଟବାବଣୀ
(ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କ)

ସଞ୍ଜିଆବପବା ମେଞ୍ଜଟେଲ

ମୁଖ୍ୟ ସମ୍ପାଦକ
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମର୍ଦ୍ଦୀ

ସଂକଳକ ଓ ସମ୍ପାଦକ
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମର୍ଦ୍ଦୀ

**Benudhar Sharma Rachanawali Vol. I—Majrarpara Mejalar, an auto-
biography of Benudhar Sharma, published with the assistance from
the Government of India vide Sanction No. F 7-116/83 —L G Cell
Ministry of Education dated 20 3 85**

প্ৰকাশক :

শ্ৰীঅজিতকুমাৰ শৰ্মা,
বেলুধৰ শৰ্মা স্মাৰক গ্ৰন্থাগাৰ

অবহাৰ :

৬৫.০০ টকা

পৰিবেশক :

অসম জ্যোতি

হুৱাগুৰ, গুৱাহাটী ৭৮১০০৮

বেটুপাত :

মিডুল হাতীকাকত (মাল)

মুদ্ৰক :

অকণোদয় প্ৰেছ,

যোগেন বৰুৱা জোন, শিৱপুৰী,

গুৱাহাটী-৭৮১০০৩

প্ৰকাশকৰ বিবৃতি

“মজিয়াপৰা মেজলৈ” শিতানত স্বৰ্গীয় দেউতা বেণুধৰ জীৱন-সৌৱৰণ লিখিবলৈ লৈছিল তাক সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ নেপালে। সৌৱৰণৰ বিভিন্ন অধ্যায় “শাস্তিদূত”, “জয়ন্তী”, “সমসীয়া”, “আত্মাহুতি”, “নীলাচল”, “সঙ্গম” আদি আলোচনী আৰু বাতৰি-কাকতত প্ৰকাশ হৈছিল। সাপ্তাহিক “শাস্তিদূত”ত প্ৰকাশিত অংশকে পৰিৱৰ্তিত ৰূপত “কংগ্ৰেছৰ কাঁচিয়লি ব’দত”ত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছিল। এনেদৰে প্ৰকাশ হোৱা প্ৰবন্ধ-পাতি আৰু হাতেলিখা অৱস্থাত পোৱা সমগ্ৰ ১৯৩০/৩১ চ-মানলৈকে সামৰা হৈছে। পিচৰ কাল ছোৱাৰ কথা লেখাৰ বাবে আঁচনি যুগুত কৰা হৈছিল যদিও সেই কাম সম্পূৰ্ণ নহ’লগৈ। ভাৱেবীৰ পাততো কিছু কিছু কথা পোৱা গৈছে। এতিয়া এই সকলোখিনি সংকলন কৰি “মজিয়াপৰা মেজলৈ”ক “বেণুধৰ শৰ্মা বচনাবলী”ৰ প্ৰথম খণ্ডৰূপে প্ৰকাশ কৰা হ’ল।

এই বচনাবলী প্ৰকাশৰ গুৰিতে কেইবাজনো সদাশয় ব্যক্তিৰ উৎসাহ-উদগনি আৰু সহায়-পৰামৰ্শ জড়িত আছে। ১৯৮৩ চনত স্বৰ্গীয় বেণুধৰ শৰ্মালৈ ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে মৰণোত্তৰ “পদ্মভূষণ” প্ৰদান কৰা ঠিক পাচতেই সেইসময়ৰ ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষাবিভাগৰ অতিৰিক্ত সচিব তথা উপচেষ্টা আৰু ভাৰতীয় সঙ্কতিৰ এগৰাকী প্ৰথিতযশা উপাসক ড: শ্ৰীমতী কমলা বাবুস্বৰূপে এই বচনাবলী প্ৰকাশৰ প্ৰস্তাৱ কাৰ্য্যকৰী কৰিবৰ বাবে বিশেষ উদগনি দিয়ে। তেখেতৰ পাচত সেই বিভাগৰ মুঠা উপদেষ্টা ড: টি এন ধৰেন্দ্ৰ শক্তি আগ্ৰহেৰে কথা চোৱাৰ ফলতেই এই বচনাবলী প্ৰকাশৰ আংশিক খৰচ বহনৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰৰ আৰ্থিক সাহায্য মঞ্জুৰ হয়। শিক্ষাবিভাগৰ আন এজন কনিষ্ঠ বিষয়া শ্ৰী টি এছ সুনন্দবাজনৰ অসমীয়া ভাষা-সংস্কৃতিৰ প্ৰতি থকা সহানুভূতিয়ে এই ক্ষেত্ৰত সাহায্য হয়।

বৰ্তমানে “বেণুধৰ শৰ্মা বচনাবলী”ৰ প্ৰথম চাৰিটা খণ্ড প্ৰকাশ কৰাৰ দিহা কৰা হৈছে। প্ৰথম খণ্ড “মজিয়াপৰা মেজলৈ”, দ্বিতীয়, “বৃষ্ণপৰা সঙ্কলন” (বৃষ্ণপৰা সঙ্কলন প্ৰবন্ধ সংকলন), তৃতীয়, “চন্দন চ’ৰা” (জীৱনীমূলক

প্ৰাঃস্বৰ সংকলন) আৰু চতুৰ্থ, “টোকোয়া বাথৰ কুটা”। বাহু-বাকী অত্যন্ত প্ৰকাশিত বচনা গুণৰূপি চাৰিটা খণ্ডত প্ৰকাশ পাব। সৰ্বমুঠ আঠখণ্ড। কেউটা খণ্ডৰ সম্পাদন সম্পাদকৰূপে শ্ৰীকৃষ্ণ শ্ৰীমুখ যজ্ঞেশ্বৰ শৰ্মাৰ উৎসাহ-উদগনি নোপোৱা হ’লে বচনা সংকলনৰ কাষত আমি আগবাঢ়িব নোৱা-দিলোঁহেঁতেন। তদুপৰি প্ৰফেচৰ ভীৰৱনাথ শৰ্মা, ডাঃ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, বন্ধুবৰ ডাঃ বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য, ডাঃ হীৰেন গোহাঁই, অধ্যাপক নগিনীধৰ ভট্টাচাৰ্য্য, ডাঃ মহেন্দ্ৰ বৰা, ডাঃ নগেন শইকীয়া, শ্ৰীহেষ্ৰ চুডীয়া, শ্ৰীজ্ঞানেন্দ্ৰ শইকীয়া আৰু অধ্যাপক উপেন্দ্ৰ বৰকটকীৰ সহায়-পৰামৰ্শৰ বাবে কেউজনলৈকে আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনালো। বিশেষতঃ অধ্যাপক নগিনীধৰ ভট্টাচাৰ্য্য, ডাঃ হীৰেন গোহাঁই, ডাঃ বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য আৰু ডাঃ মহেন্দ্ৰ বৰাই গাইপতি একোটা খণ্ডৰ মূল্যবান ভূমিকা লিখি দি আমাক ডাঙৰ উপকাৰ কৰিলে।

গ্ৰন্থখনৰ পাণ্ডুলিপি কপি কৰি দিয়াৰ বাবে শ্ৰীমান মহেন্দ্ৰ হাটলৈ আৰু শ্ৰীমান উদ্ধৱ বৰ্মণৰ শলাগ ললোঁ। অকণোদয় প্ৰেছৰ স্বত্বাধিকাৰ শ্ৰীজয়ন্ত শৰ্মা আৰু শ্ৰীসন্তোষনাথ শৰ্মা আৰু প্ৰেছৰ কৰ্মীবৃন্দলৈ আৰু বেটুপাত শিল্পী শ্ৰীমতুল হাতীকাকতালৈ আন্তৰিক ধন্যবাদ জনালোঁ।

স্বৰ্গীয় বেণুদৰ শৰ্মাৰ বচনাবলী বাইজৰ হাতত দিয়াৰ উপৰিও বৰ্তমান প্ৰকাশনৰ ঘাই উদ্দেশ্য হ’ল স্থায়ীভাৱে “বেণুদৰ শৰ্মা স্মৃতিনিধি” এটি প্ৰতিষ্ঠা কৰা। সমুদায় বচনাবলীৰ ৰয়েলটিৰ ধন উক্ত স্মৃতি নিধিত আচুতীয়াকৈ জমা ৰাখি অদমীয়া ভাষা-পাঠিত্য আৰু জাতীয় জীৱনৰ উন্নতিকল্পে কামত লগাই প্ৰয়াণজনৰ ইচ্ছা পূৰণ কৰা হ’ব।

—ইতি

শ্ৰীঅজিত কুমাৰ শৰ্মা

সংকলক, সম্পাদক আৰু প্ৰকাশক

বেণুধৰী ৰচনাৰ গুৰি ধৰা

আধুনিক অসমীয়া গল্প সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত বেণুধৰ শৰ্মাই এখন বিশেষ আসন অধিকাৰ কৰি আছে। তেওঁ প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা অসমীয়া গল্পৰীতিক বেণুধৰী গদ্য বুলি নিঃসংশয়ে ক'ব পাৰি।

আধুনিক যুগৰ বা জ্ঞানাকী যুগৰ অসমীয়া সাহিত্যিক সকলৰ কাল অঙ্গুৰি একেবাৰে ধৰা-বন্ধাকৈ নহ'লেও ডিনি ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। প্ৰথম ভাগত বেজবৰুৱা, হেম গোসাঁইকে আৰম্ভ কৰি কমলাকান্তলৈকে। দ্বিতীয় ভাগত কাম্বিকায় মেধি, দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা, বসু চৌধাৰী, অম্বিকাগিৰী আৰু দুৰ্গাচাক্ষৰী, তৃতীয় ভাগত পৰেৱৰত্মইক'পৰ অলপ আগে আগে ওপজা চুৱৰা, সূৰ্য্য ভূঞা, বাৰী কাকতী, বেণু শৰ্মা, লক্ষী কুকন, কৃষ্ণ সন্দিকৈ, বত্ৰ বৰকাকতী, পদ্ম চলিহা, মিত্ৰদেৱ মহন্ত, মহাদেৱ শৰ্মা, হুণী কলিতা, মহী বৰা, চিন্তা পাটগিৰী, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, পঙ্কজকদিন আহুৱান, জ্ঞানী প্ৰসাদ দত্ত, প্ৰেমধৰ চলিহাকে আদি কৰি সাহিত্যিক সৰল। এই তৃতীয় দলৰ সাহিত্যিকসকলৰ প্ৰায় প্ৰত্যেক জনেৰে একোটা বিশেষ ক্ষেত্ৰত কৃত-কৰ্মক্ষমতাৰ কাৰণে অঙ্গীকৰণ কৰা (Specialisation) দেখা যায়। প্ৰত্যেক দলতে অৱশ্যে অনেক সৰুসৰু সাহিত্যিকো আছে।

তৃতীয় ভাগত পৰা বতীৰ চুৱৰাই গুৰে জীৱন কাব্যৰে লিখি লিখি লিখি। অধ্যাপক ভূঞা আৰু কাকতীয়ে ক্ৰমে বুৰঞ্জী আৰু সমালোচনা তথা ভাষা-তত্ত্বৰ গবেষণাত কৃতিত্ব লাভ কৰিলে। লক্ষী কুকনে সাংবাদিক জীৱন লৈ গল্পকে লিখিলে; কৃষ্ণ সন্দিকৈয়ে প্ৰাচীন ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ গবেষণা-পৰা মাজে মাজে অলপ সময় আঁতৰি গৈ অসমীয়া ভাষাৰ ভালেখিনি সমালোচনাৰ প্ৰৱন্ধ ৰচনা কৰিলে; বত্ৰ বৰকাকতীয়ে কবিতা আৰু সমা-লোচনাতে গোটেই সময় নিয়োগ কৰিলে; পদ্ম চলিহাই নাটক আৰু সঙ্গীতত ভালখিনি অৰিহনা ৰোগালে; মিত্ৰদেৱ মহন্তইও পৌৰাণিক নাট আৰু ধেমেলীয়া নাটৰ ক্ষেত্ৰত অসমীয়া সাহিত্যৰ দাবিৰো ভালখিনি গুচালে; মহাদেৱ শৰ্মাই শিশু সাহিত্যৰ আৰম্ভণি কৰি দিলে; হুণী কলিতাই ব্যঙ্গ আৰু হাস্য বসন্তক কবিতাত বেজবৰুৱা আৰু চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ দৰা জীয়াই ৰাখিলে, মহী বৰাই হাস্যৰসৰ গল্প লিখিলে; চিন্তাহৰণ পাটগিৰী সামাজিক উদ্‌গ্ৰাসৰ লেখক; ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰৰ কৃতিত্ব কেইবাখিনিও পৌৰাণিক নাট আৰু ভালখিনি কবিতাত; প্ৰেমধৰ চলিহাই অসমৰ দাঁতি-কাষৰীয়া ভাই-সকলৰ বিষয়ে পোন প্ৰথমে প্ৰৱন্ধ লিখি বাট দেখুৱালে, পঙ্কজকদিন আহুৱানে ঘাইকৈ বুৰঞ্জীমূলক নাট ৰচনা কৰি অসমীয়া বঙ্গমঞ্চৰ দাবী ভালখিনি পূৰণ কৰিলে। লক্ষীধৰ—প্ৰমদলাল—জ্যোতিপ্ৰসাদ বিকু ৰাভা এই তৃতীয় দল আৰু আধুনিক সৎসৰ মাজতে থিয় দিছে।

বেণুধৰ শৰ্মাৰ সময়সাময়িক সকলৰ সবহভাগেই চাকৰি বা ব্যৱসায় কিবা এটা কৰিছিল; শৰ্মাৰ একমাত্ৰ চাকৰি আছিল সাহিত্য-সেৱা। স্কুলত পঢ়া কালত শিৱসাগৰৰ চাত্ৰসমাজৰপৰা ওলোৱা হাতেলিখা আলোচনীতে তেওঁ সাহিত্যসেৱাৰ সাংক্ৰবন্ত হয়। তেতিয়াই তেওঁৰ দুটামান গদ্যপ্ৰবন্ধ, দুই-এটা গল্প আৰু কেইটামান কবিতা প্ৰথমে “আলোচনী” নামে ডিব্ৰু-গড়ৰপৰা ওলোৱা মাহিলী কাকতত প্ৰকাশ হয়। সেই কিশোৰ কালৰ লেখাপৰাই তেওঁ মাত্ৰহক আকৰ্ষণ কৰিবপৰা ভাৱাৰ অধিকাৰী বুলি চিনাকি দিছিল। তেওঁ কবি নাম ল'ব পাৰিলেইহেঁতেন অতি সহজে। গল্প লিখক ৰূপেও তেওঁ জনপ্ৰিয়তা আৰ্জিব পাৰিলেইহেঁতেন, কিয়নো তেওঁৰ “মৰমৰ কাৰেং” বোলা সংগ্ৰহটোত কেইবাটাও ভাল ভাল গল্প আছে। “কংগ্ৰেছৰ কাঁচিয়লি ব'দন্ত”ত কিছুমান চৰিত্ৰ আৰু গাঁৱলীয়া জীৱনৰ পৰ্য্যবেক্ষণ ক্ষমতাই তেওঁৰ গাত থকা ঔপন্যাসিকৰ গুণ সূচায়।

কিন্তু তেওঁ ঘৰুৱা, জতুৱা অসমীয়া গদ্যত লেখিম বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰি ললে আৰু সেই উদ্দেশ্যে এটা গদ্য ৰীতিৰ গৰাকী হ'বলৈ চেষ্টা কৰাত লাগিল। একেদিনাই এনে গদ্য ৰীতিৰ অধিকাৰী হোৱা নাই। স্কুলত পঢ়া অৱস্থাতে তেওঁ ইংৰাজী সাহিত্যৰ বিখ্যাত পুথি ‘ৰবিঞ্জন ক্ৰুচ’ৰ ভালেখিনি অনুবাদ কৰে। কলিকতাৰ কলেজত পঢ়িবলৈ গৈ সেই অনুবাদ কাম এজন গোৱালপৰীয়া বন্ধু গিৰীজনাথৰ সৈতে লগলাগি শেষ কৰে। অসমৰ আন ঠাইৰ লিখকৰ দৰে গোৱালপৰীয়া ছাত্ৰলেখক এজনেও যে উজনি অসমৰ মাত্ৰহৰ দৰেই দন্দৰ অসমীয়া লিখিব পাৰে এইটোও প্ৰমাণ হ'ল। অৱশ্যে এই অনুবাদৰ সবহখিনি বেণুধৰ শৰ্মাৰ আৰু গোটেই প্ৰচাৰতেই তেওঁৰ হাতৰ চিন আছে। ৰবিঞ্জনক্ৰুচৰ অনুবাদে তেওঁক সাহিত্যিক সমাজলৈ আনিলে আৰু অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ এগৰাকী বাটকটীয়া বুলি তেওঁ আদৰ পালে। সেই সময়ত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ সম্পাদিত “অৰুণ” আৰু মহাদেৱ শৰ্মাৰ দুই-এখন পুথিৰ বাহিৰে অসমীয়াত শিশু-সাহিত্য বুলিবলৈ একো নাই। ইতিমধ্যে তেওঁৰ “আপদীয়া বন্ধুত্ৰাৰ অৱঙ্গলীয়া কাহিনী” বোলা অনুবাদ “বাহী”ত প্ৰকাশ হয়। ইয়াৰ উপৰিও সেই সময়তে ইংৰাজী ভাষাৰ বিখ্যাত ছাৰ্লক হ'মছৰ কাহিনীবোৰৰ মাজত ভালেখিনি অসমীয়ালৈ তৰ্জুমা কৰে। বিষয়বস্তু আৰু ৰচনা-ৰীতি এই দুয়োটাৰ গুণতেই মাত্ৰহ এই ডিটেকটিভ কাহিনীবোৰ বিচাৰি-খোচাৰি পঢ়িবলৈ ধৰিলে। সমাজত এক ভ্ৰমী পাঠকে হত্যা-ডকাইতি আদি ভীষণ উদ্ভেজনাপূৰ্ণ ঘটনাৰ কাহিনী ভালপোৱা মাত্ৰহ আছে। ছাৰ্লক হ'মছৰ কাহিনী সংস্কৃত, উন্নত। এসময়ত বঙালী ডিটেকটিভ উপন্যাস পঢ়া মাত্ৰহ যথেষ্ট আছিল, এতিয়াও আছে। এনে পাঠকৰ কাৰণে ছাৰ্লক হ'মছৰ গল্পবোৰ আমোদদায়ক আৰু শিক্ষাপ্ৰদ।

শৰ্মাৰ এই অনুবাদবোৰত ঘৰুৱা অসমীয়া শব্দ আৰু অসমীয়া ঠাঁচৰ ব্যৱহাৰ উল্লেখযোগ্য। অনুবাদ কৰি তেওঁ প্ৰচাৰীতিৰ ধাৰ দিবলৈ আৰম্ভ

কৰিছিল। তেওঁ “উষু” নিদি “তামীঘৰা” শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। শোভাযাত্ৰা
মুৱলি হুজপাতি ঘোৱা বুলিছিল। অসমীয়া থলুৱা উপযুক্ত শব্দ থাকোঁতে আন
শব্দ এটা ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে? য’ত সংস্কৃতীয়া শব্দৰ ব্যৱহাৰ
উপযোগী আৰু অপৰিহাৰ্য্য তাত তেওঁ ‘অসমীয়া’দেৰে ‘অবিকাৰী’ শব্দওচ্চ
ব্যৱহাৰ কৰিছে। বেজবৰুৱাই কোৱাৰ দৰে বঙালী নাও হুগলিত ডুবে,
অসমীয়া নাও লুইতত ‘বুৰে’। চুৱা কৰিলে বুজাবলৈ ‘বিতালিলে’, গালৈ
চেতন আহিছে ঠাইত গা ‘চেবাইছে’। এই আচহুৱা যেন লগা শব্দবোৰো
সংস্কৃতবৰণা অহা অপ্ৰভাৱশই যদিও এইবোৰ শব্দ অসমত হে বিশেষকৈ প্ৰচলিত।
অসমীয়া মানুহে ‘পানী’। ‘জুই’, ‘জোন’ বোলে, বঙালীসকলে যথাক্ৰমে জল,
আঙুল, চান্দ বোলে। অসমীয়া মানুহৰ এনে কিছুমান বৈশিষ্ট্য আছে। ভাষাৰ
এই বৈশিষ্ট্যবোৰ বক্ষাৰ কাৰণে শৰ্ম্মা সদায় সচেতন। তেওঁৰ ভাবটো ইমান
তীক্ষ্ণ আছিল যে বহুতে তেওঁৰ এইটো দোষ বুলিয়েই ভাবিছিল। তেওঁ
যে স্তম্ভিৰা টেঙাটোক কমলা বুলিলে বৰ বেয়া পায়, এই কথা এটা কাহিনী
হৈ পৰিছিল।

শৰ্ম্মা কলিকতাত পঢ়ি থাকোঁতে এবাৰ তাতে লক্ষ্মীনাথ ফুকন আৰু নবুল
চক্ৰ ভূঞাও আছিল। তিনিও বন্ধু লগ লাগিল। তেওঁলোকে ঠিক কৰিলে
মৰ্পাচাৰ এটা গল্পকে তিনিও অসমীয়ালৈ তৰ্জুমা কৰিব, এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ
ভিতৰত। যেনে কথা তেনে কাম। তিনিও নিজৰ নিজৰ ভাঙনি একেলগে
আনি মিলালে। তিনিওটা গল্প সেই সময়ৰ “আলোচনী”ত ওলাইছিল।
শৰ্ম্মাৰ সেই তৰ্জুমা গল্পটো “মৰমৰ কাৰেঙত” ছপা হৈছে। অল্পসঙ্কীৰ্ণ ছাক্ৰই
তিনিওটা মিলাই চালে শৰ্ম্মাৰ অনুবাদৰ বিশেষত্ব ক’ত ভালকৈ ধৰিব পাৰিব।

বেণুধৰ শৰ্ম্মাৰ গঢ় সাধনাৰ এই উমেদাৰী (Probation) কালছোৱা
তেওঁৰ কাৰণে বিশেষ সহায়ক হ’ল।

“আমাৰ ভাষাটো বৰ্ত্তমান ভটীয়াৰ সোঁতত উঠি যোৱা কাঠৰ দৰে;
পুৰণি চিন-চকৰ মাৰি কোনোবা ফালে গতি কৰিছে। আৰু বছৰ দিৱেকৰ
পিচত কি ৰূপ ধৰেগৈ ক’ব নোৱাৰা। তথাপি আশাই বৰমোল একোটা
বাঞ্ছা বাবে অসমীয়া ভাষা নমৰে; এদিন নহয় এদিন আকৌ মেঘে গজাদি
গাঞ্জিৰ বুলি দৃঢ় বিশ্বাস হৈছে।” বেণু শৰ্ম্মাই অসমীয়া ভাষাৰ ব্যৱহাৰ
সম্পৰ্কে তেওঁৰ আশঙ্কা আৰু আশাৰ কথা চমুকৈ এইদৰে প্ৰকাশ কৰি গৈছে।
তেওঁ যি বিপদৰ আশঙ্কা কৰিছিল সেইবোৰ যেন অসমীয়া ভাষালৈ আহিব
নোৱাৰে সেই উদ্দেশ্যে তেওঁ সাহিত্যিক জীৱনৰ প্ৰথম ছোৱাত বিশেষকৈ
যত্ন লৈছিল।

তেওঁৰ এই যত্নৰ ফলস্বৰূপে আমি তেওঁৰ কাণবৰণা পাওঁ এনেদৰে
বৰ্ণনা—“দৈয়াঙৰ গৰাই গৰাই লুংলুঙীয়া বাট; দুই নৈৰ মূখলৈকে জুটুলা-
জুটুলা গছ, বগৰী-বিৰিগাই পাৰখন ছাটি থৈছে। মিৰি গাঁৱৰ গৰুটো-
ছাগলীটো তাতেই চৰেগৈ। দৈয়াঙৰ পূব পাৰে বহু গাঁও। গাঁওখনত

মাহুহে যেনেকৈ ঘিটঘিটাই থাকে বিজাৰ্ভৰ হাবিতো তেনেকৈ বনৰীয়া হাতীয়ে চিঞৰি থাকে। ”।

“তেতিয়া ভৰহুপৰ। ছাঁটোৰ ওপৰতে মূৰটো পৰিছে। কেউপিনে নিজান—জিলীয়ে যা কৰা নাই কাউৰীয়েও কা কৰা নাই। ..”

“কাঁচিয়লি ব’দত তবাহতীয়ে যেতিয়া চুলিবোৰ জেলাই-লাইকৈ ডাঁবত মেলি দিয়ে, তেতিয়া বদত জিলিঙনি পৰি ঘিটো জিক্মিকনি উঠে তাক দেখিলে এনেকুৱাহে লাগে যেন ওৰ-বাব খোজা মহোৱা গোয় সাপৰ চকুৰ ভিৰবিৰণিহে ওলাইছে। তেলত বন্দী হোৱা তেলিনী পকুৱাৰ দৰে বজাৰ মনটোও সেই জিক্মিকনিত্তে বন্দী হ’ল।”

বেগুধৰ শৰ্মাৰ বচনাৰ বীতিটো ওপৰত দিয়া নমুনাৰ পৰাই অলপ ধৰিব পাৰি। “প্ৰসাদ” গুণটো গদ্যৰ প্ৰধান গুণ, পাঠকে লেখকৰ বক্তব্য স্পষ্টকৈ বুজি পাব লাগে। পঢ়ি যাওঁতে কাণত বাক্যৰ ভাৰসাম্য ধৰিব পৰা হ’ব লাগে। তদুপৰি অসমীয়া শব্দ আৰু জটুৱা ঠাঁচৰ ব্যৱহাৰে লেখকৰ বিশিষ্টতা পাঠকৰ আগত দাঙি ধৰে। এই গুণটো সবহভাগ অসমীয়া গল্পলিখকৰ গাত নাই, অথবা অতি কম।

দৌৰলীয়া ‘অনুশীলন’ৰ মূৰত নিজকে এটা বিশেষ গল্পবীতিৰ গৰাকী বুলি জানি হে তেওঁ বুৰঞ্জী আৰু জীৱনীমূলক প্ৰবন্ধত হাত দিলে। তেওঁৰ গ্ৰন্থ আৰু প্ৰবন্ধসমূহে অকল যে পুৰণি কথাকে সামৰিছে, এনে নহয়; আধুনিক অসমবোৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক বুৰঞ্জীৰ সাহেচো তেওঁৰ বচনাৰ মাজত সোৱাই আছে। “মজিয়াৰপৰা মেজলৈ” আৰু “কাঁচিয়লি ব’দৰ জিলিঙনি”ত তেওঁৰ নিজৰ জীৱনতকৈও অসমৰ আধুনিক বুৰঞ্জীৰ কথা হৈ সৰহ। বহুতে আত্মজীৱনী নিজক বহাবলৈ আৰু বঢ়াবলৈ বচনা কৰে। শৰ্মাদেৱৰ লেখা এনেবিধৰ আত্মজীৱনীৰ শাৰীত নপৰে। তেওঁৰ “অৰ্ঘ্যাবলী”ত মহাৰাণী আৰু মহাত্মাৰ লগ লগোৱা আধুনিক অসমৰ সকলো বিষয়তে মূৰজিলিকা ব্যক্তিসকলক লগ পায়। দেশপ্ৰেমিক, কবি, সাহিত্যিক সাংবাদিক, ৰাজনৈতিক নেতা, শিক্ষাবিদ, সমাজকৰ্মী, স্বাধীনতা-সংগ্ৰামী—ইয়াত কোন নাই? ‘অৰ্ঘ্যাবলী’ আধুনিক অসমৰ বুৰঞ্জী, আচল বুৰঞ্জী। এই সকল লোকৰ কথা নাজানিলে আধুনিক অসম বুজিব নোৱাৰে। এইদৰে জীৱনৰ আলোচনা লেখা দস্তবটো আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যত প্ৰথমে ইন্দীবৰ বৰুৱাই “জীৱনাদৰ্শ”ত দেখুৱালে যেন লাগে। “অৰ্ঘ্যাবলী”ৰ জীৱনীবিলাক স্তোত্ৰ নহয়, চিত্ৰ হে। কোনো কোনো চৰিত্ৰৰ ছিত্ৰও দেখুৱাই গৈছে। কাৰোবাৰ আকৌ দুই চাণ্টি। কথাৰপৰাই গোটেই চৰিত্ৰৰ ভিতৰখন ওলাই পৰিছে। অসমীয়া সাহিত্যত চৰিত্ৰপুৰি বহুত আছে সঁচা, কিন্তু সৰহ ভাগেই অলৌকিক কাহিনীৰে পূৰ্ণ, অৱশ্যে ভক্তৰ কাৰণে সেয়া ভাত-মাছ। সাধাৰণ মাহুহৰ কাৰণে জীৱনী বিশ্বাসযোগ্য হ’ব লাগে আৰু প্ৰশংসিত জনৰ মানৱ-স্বলভ দোষ-চৰ্কাৰতাৰ কথাও দুই-এটা থাকিব লাগে। মাহুহ

দেহতা নহয়, ঋষিয়ে নহয়। ঋষিৰো স্থান আছে কেতিয়াবা। তুহুপৰি বুৰঞ্জী হ'লেও ৰসেহে মাত্ৰক তৃপ্তি দিয়ে। ৰস যে অকল কাব্যৰে থাকে, এনে নহয়। সাহিত্য মাত্ৰকৰে ৰস এটা অপৰিহাৰ্য্য গুণ। এই ৰসেই বেগুধৰ শৰ্মাৰ বুৰঞ্জীমূলক প্ৰবন্ধবোৰকো মাত্ৰহে মন টানিবপৰা কৰিছে। “দেশত্ৰোহী কোন?” প্ৰবন্ধত লেখকৰ নতুন দৃষ্টিভঙ্গী সকলোৱে জনা কথা। সমসাময়িক বহুতলোকৰ প্ৰশংসা পোৱা পিতৃ বুঢ়াগোহাঁই পূৰ্ণানন্দও ঘিণাই বৰফুকনৰ আগত নিশ্চয়, এই কথা বেগুধৰ শৰ্মাৰ প্ৰবন্ধত হে পাঠকে দেখিলে। বিষয়টো অৱশ্যে তৰ্কাতীত নহয়।

বেগুধৰ শৰ্মাৰ গছত বিশেষকৈ গোহাঁঞিবকতা আৰু লগোদৰ বৰাৰ প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। সত্যনাথ বৰায়ে জতুৱা ঠাঁচ আৰু অসমীয়া বকতা শব্দৰ ব্যৱহাৰৰ কথা সদায় দোহাৰিছিল। অৱশ্যে তেওঁৰ বাক্য অতি সৰল আৰু বিধ্বা। হেম গোসাঁঞিৰ বেগুধৰে বৰ উচ্চ স্থান দিছিল আৰু হেম গোসাঁঞিৰ জীৱনৰ প্ৰেৰণাই তেওঁক বুৰঞ্জী-চৰ্চ্চাত একদেৱ শৰণীয়া হ'বলৈ সাহ আৰু শক্তি দিছিল যেন লাগে। সেই গুণে তেওঁৰ ৰচিত হেম গোসাঁঞিৰ জীৱনী তথ্যপূৰ্ণ নহয়, উদ্দীপকো। অসমীয়া সাহিত্যৰ তিনিখন জীৱনী, আনন্দৰাম চে'কিয়াল ফুকন, আনন্দৰাম বকতা আৰু বেগুধৰৰ হেম গোসাঁঞি। হেম গোসাঁঞিৰ সাহিত্যৰ সম্পৰ্কে যদিও বেচি কথা নাই, তথাপি ইয়াত আধুনিক অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ সংগ্ৰামৰ কাহিনী ভালকৈ আঁকি দিছে।

আধুনিক অসমীয়া জীৱনৰ আৰম্ভণিৰ পুৰণি মণিৰাম দেৱানৰ কথা বেগুধৰেই অসমত প্ৰথম প্ৰচাৰ কৰে আৰু অনেক কাল অধ্যয়ন কৰি বিভিন্ন তথ্য-পাতি গোটাটো দেৱানৰ কথা লিখি গৈছে। ইয়াকে আলম লৈ পৰবৰ্তী অনেক গবেষক সাহিত্যিক লিখিছে আৰু লিবিব।

অসম তথা ভাৰতীয় সাংস্কৃতিৰ বুৰঞ্জীৰ পিনৰপৰা বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ গ্ৰন্থ হ'ল শৰ্মাদেৱৰ দক্ষিণপাট সত্ৰৰ বুৰঞ্জী। আমাৰ সমাজৰ প্ৰাণকক্ষ সত্ৰ-বিলাকৰ বিষয়ে লিখা গ্ৰন্থ এয়ে প্ৰথম। এই গ্ৰন্থৰ আদৰ অকল অসমতে নাথাকি ভাৰতৰ আন আন ঠাইৰ পণ্ডিতকো সমল-পাতি যোগাব। মাজুলী আজি আগৰ শাস্ত্ৰমিদমাশ্ৰমপদম্ হৈ থকা নাই। তথাপি মাজুলীৰ সত্ৰ বাদ দি অসমৰ সাংস্কৃতিক জীৱনৰ কথা ভাবিব নোৱাৰি।

বেগুধৰৰ সাহিত্যৰ বিষয় বস্তু আৰু গছৰীতিৰ মূলতে তেওঁৰ গভীৰ দেশপ্ৰেম। সদিচ্ছাবপৰা ছত্ৰশাললৈ তেওঁ ফুৰা, নেদেখা, গচকি নোপোৱা গাওঁ-চহৰ নাছিল। ঘৰলৈকে তেওঁ গৈছিল তাতো তেওঁ সেই ঠাইৰ মাত্ৰহ, সংস্কৃতি, বুৰঞ্জীৰ বুকুত সোমাই লৈ লুপ পাইছিল আৰু মাত্ৰহে দিয়া লাও-কোমোৰা, মানিমুনি বাবৰিৰ লগতে সেই সেই ঠাইৰ সাঁৱৰণী লৈ আহি নিতৰ বচন জৰ্জৰসংগে বুলি দিয়া মানি দিছিল। অসমীয়া গাঁৱলীয়া জীৱনৰ এনে অনৱদ্য অস্তিত্বৰ কথা মাত্ৰ অসমত আৰু নাই

বুলিলেও হয়। আমি সকলোৱেই Carpet knight. মহাত্মা গান্ধীয়ে দুখ কৰিছিল—আজিৰ শিকিত ডেকাই do not feel poetry about their village home. বেণুধৰ ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম। অসমৰ আঁচৰ ব্যৱহাৰ, পিন্ধা-উঠা, পুথি-পাজিৰ লগতে অসমৰ জতুৱা মাতৃকথা বেণুধৰৰ জীৱনৰ অতি চেনেহৰ বস্তু আছিল। মাতৃ এৰিলেই জাত এৰে—এই বুলি কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁ কয়। দেশৰ বস্তু দেশৰ মাতৃহেই যদি আঁধৰ নকৰে, আন কোনে কৰিব? বনৰীয়া বোন্দাই ৭,৮ মাৰি শুখুৱায়, এইটো ফকৰা প্ৰায়ে মাতৃ

দেশৰ মাতৃ, জতুৱা ঠাঁচ, শব্দ এইবোৰত দেশৰ ঘাই কালিকা থাকে। দেশৰ ভাষা দেশৰ আত্মজীৱনী। দেশৰ নিজৰ মাতেই দেশৰ কবিতা—এইটো বেণুধৰৰ দৃঢ়বিশ্বাস আছিল। সেই বিশ্বাস বুকুত বান্ধি বেণুধৰে অসমক ৭৩ সাহিত্য এটা দি গ'ল যাৰ আদৰ অসমীয়া মাতৃহে আজি নহ'ব কাইলৈ কৰিব লাগিব। অসমীয়া ল'ৰা-বুঢ়া সকলোৱেই তেওঁৰ আনন্দবাহী গল্প সাহিত্যৰ ৰস উপভোগ কৰিবপৰা।

শ্ৰীযজ্ঞেশ্বৰ শৰ্মা

মুখ্য সম্পাদক

ভূমিকা

ঐতিহ্য চৰ্চাকাৰী, বুৰঞ্জীৰ অনিসন্ধিৎসু, জাতীয়তাবোধ সম্পন্ন, মানব
শ্ৰেণীক, জ্ঞানপিপাসু আৰু সত্য প্ৰতিষ্ঠাত আগ্ৰহী বেণুধৰ শৰ্মাৰ জীৱন
ঘটনাবহুল আৰু কৰ্মময়। মৃত্যুৰ কেইদিনমান আগতে শৰ্মাৰ জীৱনী
লেখক শ্ৰীযুত তীৰ্থনাথ শৰ্মাক কৈছিল বোলে আৰু পাঁচ বছৰ আগুৱ
পালে তেওঁ পঞ্চাশ বছৰৰ কাম কৰি যাব। এই কথাষাৰত মাতৃহৃদয়ৰ
মনোবল আৰু কৰ্মস্পৃহা ফুটি উঠিছে। আত্ম-জীৱনীত মাতৃহৃদয়ৰ
চাৰিত্ৰিক দৃঢ়তা, স্বাধীনচিত্তাৱস্থা মনোভাব, প্ৰতিকূল পৰিবেশৰ বিৰুদ্ধে
ধিয় দিয়াৰ সাহস জিলিকি আছে। অৱশ্যে তেওঁৰ আত্ম-জীৱনী পূৰ্ণাংগ
নহয়। নহ'লেও তেওঁৰ ওপজা ঠাই চাৰিং, স্কুলীয়া জীৱনৰ থলী শিৱসাগৰ,
শিক্ষকতাৰ ঠাই যোৰহাট, কলেজীয়া শিক্ষাৰ কেন্দ্ৰ কলিকতা, এইবোৰ ঠাইত
হোৱা ঘটনাবলীৰ বসাল আৰু অন্তৰ্গত বিষয়বস্তুৰ উপৰিও, হাতীখেতত
লগা, অসহযোগৰ অগ্নিগৰ্ভ পৰিস্থিতিৰ অলীদাৰ হোৱা, বুৰঞ্জীৰ সমল
বিচাৰি ইংৰাজ চাহাবৰ বঙলাই বঙলাই ঘূৰা, জীৱিকাৰ কাৰণে বীমা
কোম্পানীৰ এজেন্ট হোৱা, পেটল কম-পোৰা বড়ি বেচা, সাহিত্য-সংক্ৰান্ত
সভা-সমিতি, ব্যৱসায় সভা আৰু মণিৰাম দেৱানৰ তিথি উৎসৱ পত',
সাংবাদিকতা কৰা আদিৰ চমকপ্ৰদ বৰ্ণনা তেওঁৰ আত্মজীৱনীত পোৱা
যায়। এনেবোৰ আকৰ্ষণীয় বৰ্ণনাৰ লগতে 'কংগ্ৰেছৰ কাঁচিয়লি ব'ৰ্ডত' নামৰ
তেওঁৰ আত্ম-জীৱনীমূলক পুথিখনে 'ইন্দ্ৰা'ত সন্নিবিষ্ট কৰাত মোগল
চৰিছে। অসহযোগৰ কালত আন্দোলনত জঁপিয়াই পৰা চাৰিং আৰু
অন্তান্ত ঠাইৰ সহকৰ্মীসকলৰ অৱশ্যে প্ৰীতি স্মৃতিৰ তেওঁলোকৰ চাৰিত্ৰিক
বৈশিষ্ট্যসমূহ বসাত্মক গঢ়ত তেওঁ পুথিখনিত দাঙি ধৰি গাঁৱৰ সাধাৰণ
মাতৃহৃদয়ৰ আন্দোলনৰ প্ৰতি মনোভাব প্ৰকট কৰিছে। এইবোৰ মাতৃহৃদয়ৰ লগতে
তেওঁ একেলগে কাম কৰিছিল, সেইফালৰপৰা পুথিখনে তেওঁৰ জীৱনৰ এটা
ইতিবাচক দিশৰ সন্ধান দিয়ে। অসহযোগত নামি তেওঁৰ উপলব্ধি হৈছিল,
জাকৰা নাও বামেও চলে। সেইদিনাবোৰেই তেওঁক দিছিল এটি বহল
দৃষ্টিভঙ্গী আৰু সেই স্বাভাৱিক সঞ্চয় সমূহেই লক্ষ্যপাৰ্থীয়া পাইছিল 'কাঁচিয়লি ব'ৰ্ডত'।

সকতে বেণুধৰ তীখৰ, বাঘৰ আগতেল খোৱা ল'ৰা আছিল যেন লাগে। পাঠশালাত পঢ়োতেই এছাবিশিষ্টীয়া অধ্যাপকৰ ঘৰৰ ল'ৰা বেণুধৰে সামাজিক আচাৰ ভাঙি অত্যাধৰ ঘৰত পকা জলপান খাইছিল। ককা-দেউতাকে গম পাই পৰাচিত কৰাই শুদ্ধ বুলি গ্ৰহণ কৰিলে। এই কথা আজি অভাৱনীয়। নগৰত যি নায়েই, গাঁৱতো নাই বুলিলেও হয়। কথাটো সৰু হ'লেও, বেণুধৰ শৰ্মাৰ নিয়ম ভঙাৰ সাহসৰ নিদৰ্শন ইয়াত আমি পাইছোঁ। আনহাতে, কুলস্কাৰকে সদাচাৰ বুলি গ্ৰহণ কৰা সামাজিক পৰিবেশ এটিৰ সন্তোষ ই আমাক দিয়ে। সৰু কালত চৰাই-চিৰিকতিৰ মাত শিখৰা, আম-কঠাল পাৰি খোৱা, গধূলি মৰণা মৰা, মৃগাবখীয়াৰ কাৰফাই হস্তৰ জুতি চোৱা, সন্ধ্যা চোতালত সাধু স্তনা, বামাঙ্গন-মহাভাৰত পঢ়া আদি কামবোৰে তেওঁৰ কুমলীয়া মনক বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাৰ সোৱাদ দিছিল। এই পৰিবেশে তেওঁক দৈহিকভাৱে কৰ্মঠ আৰু মানসিক ভাৱে সজ্জ কৰি তুলিছিল। গাঁৱলীয়া পৰিবেশৰ প্ৰভাৱ আৰু ছয়ামৰা স্মৃতি বেণু শৰ্মাৰ মনৰ মণিকোঠাত খাৰি বান্ধি আছিল—জীৱনৰ ধামধুমীয়াৰ মাজতো সি মচ নেখালে। এইবাবেই গাঁৱৰ মাত্ৰহৰ প্ৰতি প্ৰকা আৰু মৰম তেওঁৰ অন্তৰত আজীৱন সঞ্চিত হৈ আছিল আৰু পিচৰ জীৱনত ছেগ পালেই চাৰিঃমূৱা হোৱাৰ কাৰণো আছিল সেয়ে। গাঁৱৰ ভাষা আৰু প্ৰকাশ ভংগীৰ প্ৰতি তেওঁৰ আগ্ৰহেও এই কথাকে কয়।

শিৱসাগৰীয়া কৈশোৰৰ কাহিনী আৰু চমকপ্ৰদ। তেতিয়া শিৱসাগৰ সম্পূৰ্ণ নগৰ নহয়। ভয়াম কাকতী (যাৰ চৌহদত তেওঁ বহা সাজি আছিল) বংশ মৰ্যাদা সচেতন মান-সম্ভৱপ্ৰিয় সম্পন্ন অভিজাত গৃহস্থ। সামন্ত যুগীয় ঐতি-নীতি আৰু মূল্যবোধ তেওঁৰ ঘৰত পূৰ্ণমাত্ৰায়েই আছিল। কাকতীৰ কানি-পান কৰাৰ বিলাসো আছিল। ইংৰাজী ভাষা গোপনে পঢ়াৰ যুগ সেইটো। চাহাবৰ লগত হলিগলি কৰাটো নিষিদ্ধ। তথাপি বেণু শৰ্মাই ইংৰাজী শিকিছিল, গীৰ্জাদৈও গৈছিল। সেইদিনত নিয়ম ভঙাৰ এই সাহস বেণু শৰ্মাৰ দৰে মাত্ৰহৰ বাবে হৈ সম্ভৱ আছিল। শিৱসাগৰ সেই সময়ত সংস্কৃতি চৰ্চাৰ অগ্ৰদূপীয়া কেন্দ্ৰও আছিল বুলিব পাৰি। 'অকণোদই'ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ষাট্ৰাম বৰদা, হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, 'জীৱনান্দৰ্শন' লেখক ইন্দিবৰ চিত্তাৰা, দেৱেন্দ্ৰ, পোনাকী সৰুৱা, পদ্মাবতী চৌধুৰী, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, যতীন চুৰা, ভিক্টৰ নেওগ, ভগৱতী প্ৰসাদ, পাৰ্বতি প্ৰসাদ আদিৰ

কৰ্মক্ষেত্ৰ শিৱসাগৰে ইতিমধ্যেই মধ্যবিষ্ট মানসিকতাক বোধক শংখেৰে জগাই তুলিছিল। ‘বাল্যাশ্রম’ নামৰ অন্তৰ্ধানটিৰ কথা শৰ্ম্মাই আন্তৰিকভাবে হুঁৱৰিছে—ই আছিল সংস্কৃতি চৰ্চাৰ কঠিৱাতলী। ৰাজহুৱা কামৰ প্ৰেৰণাও তাৰপৰাই তেওঁ পাইছিল। শিৱসাগৰৰ চৰকাৰী স্কুলৰ শিক্ষক সকলৰ প্ৰসাংখ্যতো তেওঁ পৰ্য্যবৃত্ত। মজ্জালাল কাথ বৰুৱাৰ বুৰঞ্জীৰ পাঠদানে তেওঁকো বুৰঞ্জী অধ্যয়নী কৰি তুলিছিল। ত্ৰেতিয়াই তেওঁ কবিতা আৰু প্ৰবন্ধ লিখিবলৈ লৈছিল। সেইবোৰ ‘আলোচনী’, ‘বাহী’ আদি কালকতত প্ৰকাশ পাইছিল। ইয়াৰপৰাই বুজিব পাৰি কলিকতীয়া নবোন্ধেয়ৰ বতাহে ইতিমধ্যেই শিৱসাগৰীয়া বুদ্ধিজীৱীসকলৰ বহুতকেই কোবাই গৈছিল। বেণু শৰ্ম্মায়ো এই বায়ুগুণতে উশাহ-নিশাহ লৈ নিজক ভৱিষ্যতব বাবে সঠিক কৰি তুলিছিল। ‘অকণোদই’ৰ বিজুলী চমক আছিলেই, তাতো আহি কলিকতীয়া নবোন্ধেয়ৰ ক্লীণ পোহৰ এচাটি পৰিছিলহি—বেণু শৰ্ম্মাই সেই পোহৰতে স্নান কৰি প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্যৰ উভয় সংস্কৃতিৰ সংঘাত চিনি পাইছিল আৰু তাৰ সংশ্লেষণৰ পথ খেদিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল।

কলিকতালৈ যোৱাৰ আগতে তেওঁ কিছুদিন যোৰহাটত গোবিন্দ বেজবৰুৱাৰ স্কুলত শিক্ষকতাও কৰিছিল। তাৰ বসাল বৰ্ণনা তেওঁ ‘অধ্যাপনালী’ত দি গৈছে। বেজবৰুৱাৰ লগত ঠোঁটামোজা লাগিলেও, সেই ভ্ৰূক্ৰিয় ব্যক্তিজনৰ বাহিৰে কঠোৰ-ভিতৰি কোমল চৰিত্ৰ যেনেকৈ উন্মোচন কৰিছে ঠিক সেইদৰে নিজৰো আত্মমৰ্য্যাদা বোধ, আত্মপ্ৰত্যয়ৰ চিনাকি দাঙি ধৰিছে। চাফাৰ ইচ্ছা দি তেওঁ বিয়া কৰালে। অপূৰ্ণিতা আৱস্থাতে ব্ৰাহ্মণ কণ্ঠাক উলিয়াই দিব নোৱাৰিলে বাপেক-মাকৰ ইহকাল পৰকাল উভয়ে নষ্ট হোৱাৰ যি প্ৰাচীন সংস্কাৰ বা মূল্যবোধ আছিল তাৰেই নাগপাশত পৰি বেণু শৰ্ম্মাই নিয়াৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিলে। বিয়া কৰায়েই তেওঁ উচ্চলিঙ্গাৰ্ণে কলিকতা পালেগৈ।

কলিকতা তেওঁৰ যৌৱনৰ লীলা ভূমি। ইয়াত তেওঁৰ বৌদ্ধিক পৰিসৰ বৃদ্ধি পাইছিল। ৰাজনৈতিক চেতনাবো উন্মেষ ইয়াতেই। সংস্কৃতি চৰ্চাৰ পৰাও কলিকতাই তেওঁক বিভিন্ন প্ৰেৰণা যোগালে। আজিৰ কলিকতা বিশৃংখলাৰে জৰ্জৰ, তেতিয়াৰ কলিকতা সদ্যজাতা কুশলী। বেণু শৰ্ম্মাৰ বাবে কলিকতীয়া পৰিবেশ আশীৰ্বাদ হৈ দেখা দিলে। ইয়াতেই যৌৱনৰ দখলো উদ্যম আৰু সাহস ফুলৰ দৰে সহজে ফুলি উঠিছিল। গিৰীন

নাথেরে লগ লাগি 'ববিজ্ঞন' ক্ৰুচৰ প্ৰকাশ তেওঁৰ কলিকতীয়া জীৱনৰ প্ৰথম কীর্তি। 'অকণ' নামৰ শিশু আলোচনীৰো তেওঁ চোতো খৰ মাৰি 'প্ৰফ' চাইছিল। ইম্পোৰিয়েল লাইব্ৰেৰীত বুৰঞ্জী উদঘাটন তেওঁৰ কলিকতীয়া জীৱনৰ উল্লেখযোগ্য কাম। অসমৰ ইতিহাসৰ প্ৰতি তেওঁৰ অস্থানগৰ ইও এক উৎস। কলিকতাই তেওঁক দিলে এটি সৰ্ব-ভাৰতীয় দৃষ্টিভঙ্গী, দিলে হৃদয়ৰ প্ৰেৰণা আৰু দিলে সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী চেতনা। সেই সময়ৰ কলিকতা এনে এওঁ ৰাজনীতিৰে উথলি মাখল। বেণু শৰ্মাই ইয়াৰ লগত নিজকে জড়িত কৰিলে। দ্বিতীয়তে, কলিকতাৰ জীপাল মাটিতে নবোয়লেশ্বৰ প্ৰেৰণাৰে মানব কেন্দ্ৰিক সাহিত্য চৰ্চ্চা, অতীতৰ ঐতিহ্য উদঘাটন, লোক সংস্কৃতিৰ উদ্ধাৰ—এনেবোৰ বৌদ্ধিক প্ৰৱণতাৰ সৃষ্টি হৈছিল। এই-বোৰ প্ৰৱণতা তেওঁৰ পূৰ্বসূৰীসকলৰ ক্ষেত্ৰতো দেখা গৈছিল, কিন্তু সম-কালীন ৰাজনৈতিক চেতনাৰ বলিষ্ঠতা তেওঁৰ ক্ষেত্ৰত যিদৰে পৰিস্ফুট হৈছিল তেওঁৰ অগ্ৰজসকলৰ মাজত তাৰ জলজল পটপট অভাৱ আছিল। বেজবৰুৱাই 'ইংৰাজ শাসনৰ স্থলীতল ছাঁ'ৰ কথা কৈ গৈছিল। মানব আক্ৰ-মনৰ সৃষ্টি, ইংৰাজৰ অৰ্থনৈতিক, সামৰিক, প্ৰযুক্তি বিদ্যা বিষয়ক শ্ৰেষ্ঠতা এনেবোৰ কথাই অসমীয়া মাহুৰৰ ভাব-ভূমি চোৱাই থকাত ছবিখন ভালকৈ বেজবৰুৱাই মনিব নোৱাৰিছিল। তথাপিও তেওঁ 'এংলো ইণ্ডিয়ান' প্ৰৱন্ধ ৰচনা কৰি সাহসৰ পৰিচয় দি থৈ গৈছে। বেণু শৰ্মাৰ দিনত ধূঁলি কুঁৱলী আঁতৰিল, ছবিখন অধিক স্পষ্ট হ'ল। ববিজ্ঞন ক্ৰুচৰ ভাঙনিও একালৰপৰা তাত্পৰ্যপূৰ্ণ। ববিজ্ঞনৰ দুঃসাহসিক যাত্ৰাই বুৰ্জোৱা যুগৰ প্ৰস্তুতি পৰ্বৰ ইংগিত দিয়ে। বেণুখৰ যেন ববিজ্ঞনৰ দৰেই দুঃসাহসিক। বহল পৃথিৱীৰ সন্ধানত তেওঁ ওলাই আহিল কলিকতালৈ—দুঃসাহেৰে আদৰি ললে এটি কটকিত জীৱন। এনিবেচাণ্টৰ বাগীৰ ফিৰিঙিত, জালিঘনাবাগৰ হত্যাাকাণ্ডৰ নৃশংসতা, মহাত্মা গান্ধী, স্ত্ৰবেন বেনাৰ্জী আদিৰ জালাময়ী ভাষণৰ দীপ্তিয়ে তেওঁক আৰু তেওঁৰ সহপাঠী আৰু সহকৰ্মী সকলক নিকট ভৱিষ্যতত অসহ-যোগৰ ফণাৰ তলত আশ্ৰয় লবলৈ উদগনি দিলে। ইয়াৰ ফল হ'ল বি.এ. পৰীক্ষা নিদিয়াটোৱে তেওঁ আহি ঘৰ পালেহি। তেওঁৰ আত্মকথাত এই-বোৰৰ ৰসাল বৰ্ণনা পোৱা যায়।

তেওঁৰ বৰ্ণনাৰপৰা জানিব পাৰি যে তেওঁলোকৰ ঘৰখনৰ আৰ্থিক অৱস্থা টনকিয়াল নাছিল। কোনোমতে পেটে ভাতে খাই থকা অৱস্থা। সেইবাবে

ঘৰৰ সকলোৱেই কঠোৰ পৰিশ্ৰম কৰিব লগা হৈছিল। নিম্ন মধ্যবিত্ত পৰিয়াল এটাত থাকি শৰ্মায়ে এই গুণ আয়ত্ত কৰিছিল আৰু এই বাবেই দুখকাৰী মাতৃহকে মৰমৰ এনাঙ্গৰীৰে বান্ধিব পাৰিছিল। আনহাতে সামন্ত-যুগীয়া ৰীতি-নীতি আৰু শোষণৰ মাজতো মানৱীয় সম্পৰ্ক তেতিয়াও জঁয়াই আছিল। এই মানৱতাবোধ তেওঁৰ স্মৃতিৰ সঁজুতত সেউজীয়া হৈ বৈছিল। ঘৰখনত বামুণীয়া পৰি.বশ এটা আছিল সঁচা, কিন্তু সেট পৰিগেলে তেওঁৰ মনক সংস্কাৰৰ জলাশয়ত বান্ধি ৰাখিব নোৱাৰিছিল। পিচলৈ তেওঁ ধৰ্মীয় গোৰামৌৰপৰা মুক্ত হৈছিল। তেওঁৰ অন্তৰ্হৃদ আছিল, ঐতিহাস্ত্ৰী এখন সমাজত তেনে দন্দ থকাটো স্বাভাৱিক। বেণু শৰ্মাৰ কৃতিত্ব হ'ল তেওঁ এই দন্দক প্ৰগতিমুখী ঐক্যলৈ ৰূপান্তৰিত কৰাত বহু পৰিমাণে কৃত-কাৰ্য্য হৈছিল। নিম্ন মধ্যবিত্ত মাতৃহে এনে ভূমিকা লব পাৰে যদি হে তেওঁ হতাশাগ্ৰস্ত নহয়, বা প্ৰলোভনত নপৰে।

‘অসহযোগৰ ফণা’ৰ তলতে তেওঁ ঐক্যতানৰ বাগিনী টানিছিল। হিন্দু-মুছলমান নিৰিশেষে জনসাধাৰণৰ সংস্পৰ্শলৈ আহি তেওঁৰ মন এখন ভিন্ন জগতৰ অধিবাসী হৈছিল। সেই স্বপ্নৰ জগতত ঔপনিবেশিক শোষণ-শাসন নোহোৱা মুক্ত মানৱতাপূৰ্ণ স্বদেশ এখনৰ ছবি জিলিকি আছিল। এই আদৰ্শৰ পোহৰত সৰ্বোৰ্ণ সংস্কাৰৰ একাৰ নাইকিয়া কৰি তেওঁ অগ্নি-মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰিছিল আৰু ঔপনিবেশিক শক্তিৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰি নিজৰ মান-বীয় সত্ত্বাক জনতাৰ মাজলৈ বিয়পাই দিছিল। অসহযোগৰ এই বিপদ-সঙ্কুল দিনবোৰতে তেওঁৰ চৰিত্ৰৰো উজ্জলতা বাঢ়ে।

বেণুধৰ আছিল নবোন্মেষৰ প্ৰতিনিধি। তেওঁৰ ৰাজনীতি আৰু সংস্কৃতি চৰ্চ্চা উভয়তে তাৰ চিন আছে। ১৯২০ চনৰ পৰা ১৯৩০ চনলৈ এঠ দহ বছৰ স্বাধীনতাৰ আন্দোলনত তেওঁ পূৰ্ণোন্মুখে জৰিয়াই পৰিছিল, নেতৃত্ব দিছিল, কাৰাবৰণ কৰিছিল, অহিফেনসেৱী আলম্যপৰায়ণ, ধৰ্মভীক অসমীয়া মাতৃহক জগাই তুলিছিল, প্ৰতিকূল পৰিবেশকো হেলাৰঙে জয় কৰিছিল, দেশৰ ৰাজহাড় সাধাৰণ মাতৃহৰ জাককৰা জাগৰণৰ স্বপ্ন দেখিছিল আৰু নিজৰ স্ত্ৰ-দুখ, পাৰিবাৰিক সুখ-সন্তোষ, সকলো জলাঞ্জলি দি আন্দোলনৰ গৰল পান কৰি নীলকণ্ঠ হৈছিল। এই নীলকণ্ঠ বেণুধৰ আমাৰ বৰগীৰ আৰু শ্বৰগীৰ হৈ থাকিব। তেওঁৰ চাৰিওপৰ্শ্ব কটি আৰু কটি, জীৱন আৰু মনন, ৰূপ আৰু ৰসৰ জীৱন্ত কাহিনী।

আত্মজীবনীখনত শৈশবৰপৰা কলিকতীয়া জীৱনলৈকে নানা কথাৰ বিস্তৃত বিৱৰণ পোৱা যায়। তাৰ শিচৰ ঘটনাবলীৰো আভাস নোহোৱা নহয়। বিভিন্ন আলোচনী আৰু বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ পোৱা আত্মকথা বোৰ ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। সেইবোৰ চাৰিডীয়া জীৱনৰ কথাৰে ভৰপূৰ। তেওঁৰ লগত জড়িত নানা ব্যক্তিৰ বসাল কাহিনী, ঠায়ে ঠায়ে ত্যাগৰ্ধ্যপূৰ্ণ ঘটনাৰ বিৱৰণ এইবোৰ বচনায় ঘাই আকৰ্ষণ। ১৯৫১ চনত তেওঁ গুৱাহাটীলৈ আহে। গুৱাহাটীত কটোৱা কালছোৱাৰ কথা তেওঁ একো নিলিখিলে। সম্ভৱতঃ বাৰ্দ্ধক্যজনিত কাৰণতে তেওঁৰপৰা আমি এই কালছোৱাৰ বৃত্তান্ত নেপালোঁক। লিখা হ'লে, সমকালীন সময় আৰু সমাজ সম্বন্ধে আমি আৰু খবৰ পালোঁহেঁতেন। নগৰ জীৱন সম্বন্ধে তেওঁৰ অল্পবাগ আছিল নে নাই, নে সি বিৰাগ আৰু মোহভংগৰ হে কাৰণ হৈছিল, তাকো আমি জানিব পাবলোঁহেঁতেন। দুখৰ বিষয়, আমি তাৰ পৰা বঞ্চিত হলেঁ।

গুৱাহাটী তেওঁৰ বাবে আশীৰ্বাদ হৈছিল—এই কথা সঁচা, কিয়নো, ইয়াত তেওঁ সাহিত্য-চৰ্চ্চাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় নবীন-প্ৰবীণ বস-পিপাসু বন্ধু-বান্ধৱৰ লাগিধ্য লাভ কৰি কৃতার্থ হ'ল। আনহাতে বৌদ্ধিক কৌতু-হল নিবাৰণৰ বাবে পালে কৰ্তৃত্বশীল ব্যক্তি অথবা পুথিভঁৰাল। ইয়াৰ উপৰিও, গুৱাহাটীলৈ আহি সময়ৰ লগতে তেওঁৰ আত্মিক সংযোগ ঘটিল। দেশৰ মাটিৰ প্ৰতি এই টান চাৰিঙৰ পৰিবেশতে অংকুৰিত হৈছিল যদিও, সি পোষা মেলিবলৈ তাত সুযোগ পোৱা নাছিল। গুৱাহাটীত সেই সুযোগ ওলাল। চাৰিঙৰ স্পন্দনপূৰ্ণ আৰু উৎফুল্ল জীৱনৰ সঞ্চিত শ্ৰুতি তেওঁ বুকুত বান্ধি লৈ ফুৰিছিল আৰু গুৱাহাটীত থাকি যিবোৰ কামত তেওঁ প্ৰবৃত্ত হৈছিল তাৰ মূল প্ৰেৰণা আছিল সেই শ্ৰুতিৰ স্মৰতি। অভাৱ-অনাটন, মানসিক দুৰ্বলতা আৰু দুশ্চিন্তাকো উপেক্ষা কৰি মাটিৰ গোন্ধ লবলৈ তেওঁক চাৰিঙেই শিকাইছিল। চাৰিঃ তেওঁৰ মানত 'ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ ভাঙৰণ; কিন্তু ব্ৰহ্মাণ্ডকো তেওঁ মনৰ মণিকোঠৰ পৰা বাদ নিদিছিল। সেইবাবেই তেওঁ গুৱাহাটীত থকা কালছোৱাত অসমক্ষণী ব্ৰহ্মাণ্ড উদ্ঘাটনৰ পৰা মুখলৈ ভ্ৰমণ কৰি বুৰঞ্জীৰ সমল সংগ্ৰহ কৰিলে। বিভিন্ন জনজাতীয় জীৱনৰ সতে সংযোগ সাধন, সৰ্বভাৰতীয় বুৰঞ্জী কংগ্ৰেছত যোগদান, অসম সাহিত্য সভাৰ ধুবুৰী অধিবেশনত সভাপতিত্ব—এনেদৰে উল্লেখযোগ্য কাম গুৱাহাটীত

থাকোতেই হৈছিল। বড়ো, চুতীয়া, ঝাড়াসকলৰ বিভিন্ন সভা-সমিতিত তেওঁৰ সংযোগ আৰু আন্তৰিক আদান-প্রদানে অসহীয়া জাতি-উপজাতিৰ বাখী-বন্ধনৰ কাম সহজ কৰাৰ পথ সুগম কৰি থৈ গৈছে। সন্তোষিত্ব এই সাঁকো-নিৰ্মাণৰ প্ৰচেষ্টা তেওঁৰ জীৱনৰ অন্তিম কীর্তি। তেওঁৰ এই উদাৰ দৃষ্টিৰ মূলতে আছিল স্বাধীনতা আন্দোলনৰ অভিজ্ঞতা আৰু তেতিয়াও জীয়াই থকা গাঁৱৰ মানৱতাবোধ।

বৰপুত্ৰক অজিত শৰ্মাই তেওঁক গুৱাহাটীলৈ আনি অষ্টমীলৈ বচনাত মনোবোগ দিবলৈ সুবিধা কৰি দিলে। বৰপুত্ৰকে জানিছিল যে চাৰিওত থাকিলে ছেউতাকে সাহিত্য-চৰ্চাৰ সুযোগ হেৰুৱাব। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে, দেউতাকৰ সমস্ত প্ৰতিভা অথলৈ বাব। আমাৰ গাঁওবোৰত সাহিত্য-সাধনাৰ পৰিবেশ নাই। ইয়াৰ মূল কাৰণ আৰ্থিক লজ্জাহীনতা আৰু সাংস্কৃতিক পৰিবেশৰ অভাৱ। বেণু শৰ্মাই কলিকতাত ‘মণিৰাম দেৱান’ ছপাই আহি গুৱাহাটীত নিগাজীকৈ থাকিবলৈ ললে। ইয়াতেই ‘কংগ্ৰেছৰ কাঁচিয়লি ব’ম্ব’ গ্ৰন্থ লিখিবলৈ লয়। ইয়াৰ পিচত তেওঁ ভালেমান পুথি লিখি প্ৰকাশ কৰিলে।

গুৱাহাটীলৈ আহাৰ এইবোৰ যোগাত্মক ফল। ইয়াৰ কিছু এটি নেতিবাচক দিশো আছিল। নগৰীয়া জীৱনত সা-সুবিধা আছে সাঁচা, কিন্তু ইয়াত হৃদয় চৰ্চা নহয়। গুৱাহাটীৰ প্ৰতি তেওঁৰ এটি বিবাগ আছিল যেন লাগে। আত্মজীৱনীখনৰ তেওঁ নাম থৈছে স্বজিয়াৰ পৰা যেন লাগে। নায়কো অৰ্থ-বহ। চাৰিওপৰা গুৱাহাটী—গ্ৰাম্য সহায়তাৰ পৰা জনাৰণ্যৰ হৃদয়হীনতাৰ মাওলৈ আহি বেণু শৰ্মা যেন মুকলিমুখীয়া চৰাই সজাত বন্দী হোৱাৰ দৰে বন্দী হ’ল। তেওঁৰ কথাই-কামে এই মানসিক অৱসাদ চেগা-চোবোকাকৈ প্ৰকাশ পাই আছিল। সংস্কাৰৰ প্ৰাচীৰ জাতিবপৰা তেওঁৰ একালৰ সবল মনটোক এঠে অৱসাদেই বুঢ়াকালত আকৌ প্ৰাচীন ঐতিহ্যৰ দুৰ্গলৈ ঠেলি দিলে। দক্ষিণপাট সত্ৰৰ বুৰঞ্জীত তাৰ আভাস পোৱা যায়।

ইয়াৰ কাৰণ আৰু এটা আছে। ‘অসহযোগৰ ফণা’ৰ তলত বেণু শৰ্মাই যি প্ৰগতিশীল ভূমিকা লৈছিল, পিন্ধিলে তাৰপৰা কিয় আঁতৰি আহিছিল, পৰ খেদি গ’লে তাৰ গুৰি কাৰণ শুধাকবিত্ত কলিকতীয়া নবজাগৰণো হ’বগৈ পাৰে। ইউৰোপীয় নবোন্মেষৰ ধাৰণা আছিল চাৰিটা (১) দেৱতা নহয়, মানুহেই সকলো শক্তিৰ উৎস। (২) জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ

উন্মেষ, (৩) ঐতিহ্যৰ উদ্ধাৰ (৪) নতুন দিশৰ অন্বেষণ। এইবোৰ লক্ষণ ইউৰোপত অগা-পিচাকৈ সৰ্বত্ৰ বিয়পি পৰিছিল আৰু তাৰ ফলতে পুৰণি সামন্তযুগীয় আধাৰটো খণ্ড-বিখণ্ড হৈছিল। ইংৰাজসকলৰ আগমনে (বিশেষতঃ কৰাচী বিপ্লৱৰ পিচৰ ইংৰাজ) বঙ্গদেশতো নবোন্মেষ সম্ভৱ কৰি তুলিছিল, কিন্তু সি বিনিয়াদত একো পৰিবৰ্ত্তন ঘটাব নোৱাৰিলে। মধ্যবিস্তৰ চৰিত্ৰই প্ৰথম স্তৰত গতিশীল ঐক্যৰ সন্ধান কৰিছিল যদিও, পিচলৈ, উপনিবেশিকতাৰ কোলাত ডাঙৰ হোৱা বাবে তাৰ প্ৰভাৱৰূপৰা সম্পূৰ্ণভাৱে হাত সাৰিব নোৱাৰিলে। আনহাতে জনসাধাৰণৰ হৃদয়বিদায়ক দাৰিদ্ৰ্য, বিশৃংখলা, কুৰুচি চলি থকা হেতু মধ্যবিস্তৰ বৌদ্ধিক প্ৰগতিও ব্যাহত হ'ল। আমাৰ দেশত দূৰদৃষ্টিহীন নিৰ্বাচনসৰ্বস্ব ৰাজনীতিয়ে এই স্কল প্ৰশ্নটো এতিয়াও এবাই চকিছে। নৱজাগৰণে জনসাধাৰণৰ জীৱন আৰু মনৰ বিকাশত অবিহনা যোগাৰ নোৱাৰাৰ সেই আদিম পাপৰ পংকত পৰি আজিৰ মধ্যবিস্তৰ দিকভ্ৰষ্ট। বেণু শৰ্ম্মাৰো শেষ বয়সৰ হতাশাৰ কাৰণ চৌপাশৰ কদৰ্থা পৰিবেশ। মনৰ ব্যক্তিত্ব আৰু সমাজৰ সংঘাতৰ পৰা ওপজা চেতনাই হে বাস্তৱ জ্ঞান বৃদ্ধি কৰে। নবোন্মেষৰ নেতাসকলৰ নিৰ্বাচৰ অতীতমুখিতাৰ হেতু সৰ্বসাধাৰণ মাতৃহৰ মনৰ অন্ধকাৰ নাতৰিল। ইয়াৰ ফলতেই সাহসী আত্মসচেতন ব্যক্তিত্ব পিচলৈ প্ৰাচীন সংস্কাৰৰ মেকজালত সোমাবলৈ বাধ্য হ'ল। বেণু শৰ্ম্মাৰ ক্ষেত্ৰতো সেয়ে হ'ল। স্বাধীনতা আন্দোলনৰ কালত ইংৰাজ শাসনৰ লগত ভদ্ৰ সঙ্ঘৰ্ষ এৰি যি সকলে তাৰ লগত যুঁজ দি কষ্ট স্বীকাৰ কৰিছিল সেইসকল যে প্ৰগতি-শীল আছিল তাক চুই কৰিব নোৱাৰি, কিন্তু এওঁলোকে ধৰ্ম্মীয় সংস্কাৰৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা বাবে বিপ্লবী চেতনা যে ক্ৰমে স্তিমিত হৈ আহিছিল, এই কথাও ঠিক। এই বিৰোধ থকা সত্ত্বেও এই সকল আছিল ভৱিষ্যতদৰ্শী, কিয়নো এওঁলোকৰ সাহিত্য আৰু কণ্ঠত ভৱিষ্যৎ দৃষ্টি প্ৰকট হৈছিল। বেণু শৰ্ম্মাৰ 'কাঁচিয়লি ব'দত' এই দৃষ্টিৰে প্ৰতিফলন মাত্ৰ। মাতৃহৰ মাজত যি প্ৰকৃত মানৱতাবোধ থাকে, তাৰ বিকাশত অবিহন, যোগোৱাটে প্ৰকৃত কলাৰ কাম আৰু তাতেই তাৰ আচল সাৰ্থকতা। সেইফালৰপৰা 'কংগ্ৰেছৰ কাঁচিয়লি ব'দত' এখন অনবদ্য গ্ৰন্থ।

কলিকতাৰপৰা চাৰিঙলৈ ঘূৰি আহি তেওঁ অসহযোগ আন্দোলনত যোগ দিলে। ১৯২১ চনলৈকে চাৰিঙতে আছিল। এই কালছোৱাৰ কাহিনী

বৈচিত্রপূর্ণ। এই সময়ছোৱাতে তেওঁ আন্দোলনৰ কৰ্মী আৰু নেতা হিচাবে যুঁজ দিলে, আকৌ এই সময়ছোৱাত ‘স্বৰ্গলীয়া’ কংগ্ৰেছো স্থাপন কৰিলে, অৰ্থাভাৱত দিক্‌ভ্ৰষ্ট হৈ নেছনেল দ্বাৰ ক্ৰণ্টতো যোগ দিলে। কিন্তু এনেবোৰ ক্ৰটিয়ে তেওঁৰ সামাগ্ৰিক চৰিত্ৰ স্নান কৰিব নোৱাৰিলে। জীৱিকাৰ বাবে তেওঁ যি অৱৰ্ণনীয় কষ্ট কৰিছিল, সিয়েই তেওঁৰ স্বাধীন মনোবৃত্তিঃ পৰিচয় দিয়ে: ‘আমাৰ দোকান’ ৱলি চাইকেলেৰে তেওঁ বস্ত্ৰ বেচি ঘূৰি ফুৰিছিল। এইবোৰ কাহিনী বেচ আমোদজনক। জীৱন-বীমাৰ এজেন্সী, পেট্ৰল কম পোৱা বৰিৰ ব্যৱসায়, হাতীমহল এইবোৰ আছিল তেওঁৰ ধন ঘটাব উপায়। কিন্তু শুকান বাৰি আৰু কিমান তিতাব? এইবোৰ উৎসাহৰ প্ৰদীপ এদিন চুমাই গৈছিল। ‘আমাৰ দোকানতো’ লালবাতি জলিছিল। তথাপি ক’ৰবাত কিবা স্থান হ’লেও মূলতঃ তেওঁ আশাবাদী। মাতৃহৰ সংস্পৰ্শই তেওঁক এই সাহস দিছিল। এইবোৰৰ মাজতো তেওঁ “মণিৰাম দেৱান”ৰ সমল বিচাৰি অৱঙে-দৰঙে ঘূৰি ফুৰিছিল। আঙৰি সময়ত দেৱানৰ জীৱনীখনো লিখিছিল। তদুপৰি নানা সংগঠনমূলক ৰাজ-হুৱা কামৰ লেঠা। আলি-পদূলি বন্ধা, ডাকঘৰ স্থাপন কৰা, মণিৰাম দেৱানৰ তিথি পতা, হাস্পতাল পতা আদি বিভিন্ন ৰাজহুৱা কামতো লাগ সাজ সেৱা কৰিছিল। তেওঁৰ বুৰঞ্জী-প্ৰীতিৰ উৎসৰ ভিতৰত কলিকতাৰ ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰী ঘাই, কিন্তু তেওঁ এই বিষয়ত ম’ৰাপুখুৰী কোৱাৰ গাঁৱৰ কনক চন্দ্ৰ ফুকন, আমগুৰি বাগিছাৰ বিধৱা মেম গৰাকী, সোণাপুৰ চাহবাগানৰ মেনেজাৰ মিডোলটন চাহাবৰ নাম লবলৈ পাহৰা নাই। এইখিনি সময়তে তেওঁ সাংবাদিকতাও কৰিছিল, ‘দৈনিক বাতৰি’, ‘তৰুণ অসম’ আদি কাকতৰ জৰিয়তে তেওঁ সংবাদ সেৱা কৰি এহাতে অসমৰ ম’হুহক উদগনি দিছিল আৰু আনহাতে উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে সমস্ৰাবোৰৰ আলোচনা কৰিছিল। এইবোৰ কথাৰ বিশদ বিৱৰণ তেওঁৰ আত্মকথাত আছে আৰু ইয়াৰপৰা বুজিব পাৰি তেওঁ বহুমুখী প্ৰান্তভাৱ অধিকাৰী আছিল। কিন্তু তেওঁৰ মাজত মোমাই থকা শিল্পীজনক ৰূপ দিবৰ বাবে এইখিনিযেই যথেষ্ট নাছিল। তাৰ বাবে প্ৰয়োজন হৈছিল গুৱাচাটিৰ দৰে সাংস্কৃতিক চৰ্চ্চাৰ অকুল এটিৰ প’ৰবেশ।

প্ৰতিভাধৰ এইজনী পুৰুষৰ অসমীয়া সমাজলৈ তেন্তে শ্ৰেষ্ঠ অৱদান কি? বহুতে কয় বেগুধৰী গগৰ কথা। কিন্তু তেওঁ যি ভাষা লিখিছিল সেই ভাষাৰ উৎস হ’ল তেওঁৰ বাস্তৱাহত জন্ম। বাহিৰৰ ধুমুহাই তেওঁৰ হৃদয়ত চিন্তাৰ ঢৌ তুলিছিল, সিয়েই শব্দৰূপী ইমেজৰ মাজত ধৰা পৰিছিল। তেওঁৰ ভাষাক মাটিৰ গোন্ধ থকা আৰু স্বকৰ’ কৰি তুলিছিল জনসাধাৰণৰ প্ৰাণ তেওঁৰ প্ৰজ্ঞা আৰু প্ৰীতিয়ে। এই বিষয়ত তেওঁ আমাৰ পথ প্ৰদৰ্শকে। অৱশ্যে এই ভাষা ক’ৰবাত প্ৰাণবান, ক’ৰবাত কিছু পৰিমাণে নিশ্চল। মনৰ তেজ য’ত প্ৰবল, গত্যা আৰু স্বাধীনতাৰ সেৱাত মন য’ত সজিয়, তাতেই ভাষা বোৱতা নদীৰ দৰে জীৱন্ত, য’ত সেই মনৰ বলৰ অভাৱ

‘হাতেই ভাষাই তাৰ ভিৰবিৰণি হেঁকুৱাইছে। ‘কংগ্ৰেছৰ কাঁচিয়লি ব’দত’ নামৰ পুথিৰ ভাষা প্ৰথম স্তৰৰ, আত্মকথাৰ বাকী অংশৰ ভাষা, তাৰ তুলনাত কিছু নিম্প্ৰভ। তথাপিও, তাৰ মাজতো, তেওঁৰ স্মৃতি হাতৰ পৰশ পোৱা যায়। কাঁচিয়লি ব’দত’ৰ ভাষাতে প্ৰৱাহিত হৈ আছে ব্যক্তিগত স্মৃতি উচ্চ আদৰ্শৰ প্ৰতি আগ্ৰহ, চৌপাশৰ নান্দনিক উপলব্ধিৰ সূৰ। এই বাবেই কাঁচিয়লি ব’দত’ তেওঁৰ সবশ্ৰেষ্ঠ গ্ৰন্থ আৰু আত্মকথাত ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্তি যুক্তিযুক্ত হৈছে। সন্দেহ নাই, গ্ৰন্থখনৰ ভাষা দীপ্তিময়, কিন্তু এই দীপ্তিৰ মাজত যি অন্তৰ্ভাৱ প্ৰতিফলিত হৈছে তাতেই লেখকৰ বন্দ, জিজ্ঞাসা আৰু উত্তৰণৰ ছবি জিলিকি আছে। আমাৰ বাবে তাৰেই প্ৰয়োজন বেচি।

আত্ম-জীৱনীৰ চৰিত্ৰ বেলেগ। জীৱনীৰ লগত ই একে নহ’বও পাৰে। জীৱনীকাৰে মাহুহৰ দোষবোৰ দেখুৱাই সেই বিষয়ে সন্মত কৰাৰ থল থাকে, কিন্তু আত্ম-জীৱনীৰ লেখকে নিজৰ নিন্দা কৰাটো কল্পনাই কৰিব নোৱাৰি। সকলো জীৱনীতেই নায়কক সমালোচনাৰ কাঁড়েৰে ঘাইল কৰা হয় বুলি ধৰি লোৱাও টান। সকলো আত্ম-জীৱনীও সেইদৰে মইয়তীয়া নহয়। তথাপিও লেখকৰ দোষবোৰ সম্পূৰ্ণকৈ উদ্ঘাটন নকৰাৰ প্ৰৱণতা নথকা নহয়। স্মৃতিৰ বাবেও কিছুমান কথা উল্লেখ কৰা টান। সেইকাৰে কিছুমানে ভাবে যে সম্পূৰ্ণ সত্যৰ ইংগিত আত্ম-জীৱনীয়ে নিদিয়। তথাপিও লেখকৰ আশা আকাংক্ষা, নৈবাশ্ৰ, অন্তৰ্জীৱন, অন্তৰ্দৃষ্টি, দোষ-ক্ৰটিৰ সম্বন্ধ আমি আত্মজীৱনীত নোপোৱাকৈ নেথাকো। বস্তুনিষ্ঠ দৃষ্টিৰ অভাৱ আৰু ৰোমাণ্টিক মানসিকতাৰ সীমাবদ্ধতাৰ মাজতো বেগু শৰ্মাৰ আত্মকথাত আমি এইবোৰৰ আভাস পাইছোঁ।

‘মজিয়াপৰা মেজলৈ’ পুথিখনৰ সমল সংগ্ৰহৰ পৰিকল্পনা আৰু প্ৰকাশৰ উদ্যোগ অজিত শৰ্মাৰ। এইবাবে তেওঁ আমাৰ শলাগৰ পাত্ৰ। বেগু শৰ্মাৰ এই শেহ বাগিনীৰ মৰ্মবস্ত ৰদি আমি হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰোঁ, তেহে তেওঁৰ আত্মাই শান্তি পাব। কলা তেওঁৰ বাবে নিঃসংগ আনন্দ নহয়, অসমীয়া মাহুহৰ চেতনাক আলোড়িত কৰাই তেওঁৰ দৃষ্টিৰ লক্ষ্য আছিল। তেওঁৰ ৰচনাত কুটি উঠিছে স্মৃতি জাতীয়তাবাদ, ইতিহাস-প্ৰীতি, উদাৰ স্বভাৱ, জনসাধাৰণৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা, স্বাধীনতাৰ আগৰ পিচৰ সচেতন অসমীয়া মধ্যবিত্ত মানসিকতাৰ সবল আৰু দুৰ্বল দিশ। তেওঁৰো দুৰ্বলতা আছিল সঁচা, কিন্তু তেওঁৰ আগবৰ্ত্তনৰ সাহসী অনাত্ম প্ৰত্যয়, মানৱ-প্ৰীতি আমাৰ পাথৰ স্বৰূপ। জীৱনেই বেগু শৰ্মাৰ শিক্ষক আৰু জীৱনেই এদিন তেওঁৰ স্থান নিৰ্ণয় কৰিব। সামগ্ৰিক ভাৱে চালে আমি বুজিব পাৰোঁ, বেগু শৰ্মাৰ গুণ সমূহে আমাৰ নৈতিক আৰু বৌদ্ধিক বিকাশত নিশ্চয় অৰিহনা যোগাব।

ਮਾਫ਼ੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ.

(1) \hat{H}_1 and \hat{H}_2 are Hermitian.

१७०९ - १७१४ ई.पू.

ମନେ ପଡ଼ିବ ଧର୍ମ ଓ ମନେନିଆର ସମସ୍ତ
 ମନେନିଆର ସୁବିଧାକୁ ମନେ ପଡ଼ିବ ।
 (ମନେ ସୁବିଧା, ମନେନିଆର (ସୁବିଧା) || ସମସ୍ତ-ସମସ୍ତ ମନେ ।
 ଏବଂ (ସୁବିଧା ସମସ୍ତ ମନେ, ମନେନିଆର ସୁବିଧା,
 ଏବଂ (ସୁବିଧା ମନେ ଏବଂ ସୁବିଧା, ମନେ
 (ସୁବିଧା) ସୁବିଧା ସୁବିଧା (ସୁବିଧା) —
 ଏବଂ ~~ସୁବିଧା~~ ସୁବିଧା ସୁବିଧା
 ସୁବିଧା(ସୁବିଧା) ସୁବିଧା ଏବଂ ସୁବିଧା ।
 ମନେ ସୁବିଧା ସୁବିଧା ସୁବିଧା ସୁବିଧା
 (ସୁବିଧା) । ସୁବିଧା ମନେ ସୁବିଧା ?
 (ସୁବିଧା ସୁବିଧା ସୁବିଧା, ସୁବିଧା ସୁବିଧା,
 ମନେ, ମନେ ସୁବିଧା ସୁବିଧା ସୁବିଧା
 ମନେ । ମନେନିଆର

बेणुधर शर्मा
(गणपतिपूजा)

मैं, भारत का राष्ट्रपति,
जैल सिंह, व्यक्तिगत गुणों के लिए
आपके सम्मानार्थ पद्म भूषण
प्रदान करता हूँ।

नई दिल्ली
दिनांक 2 मार्च 1983
12 अप्रैल 1985

जैल सिंह
राष्ट्रपति

बेणुधर शर्माको सम्मानार्थ १९८० चनत
राष्ट्रपतिर द्वारा मरणोत्तर “पद्मभूषण” प्रदान

মজিয়াৰপৰা মেজলৈ

প্ৰথম পৰ্য্য

প্ৰথম অধ্যায়

জন্ম আৰু আদি শিক্ষা : মোৰ জন্ম শক-ৱাদিৎ ১৮১৬ খৃস্টাব্দ, ৩৭ কাৰ্ত্তিক, শেষ নিশা, বুঢ়ীপতিবাৰী কৃষ্ণা 'বজ্জীয়া' তিথি (শেষ নিশা আৰোণৰ ১ তাৰিখ) খৃঃ ১৮২৪ চন ১৬ নবেম্বৰ ঠাই চাৰিং পুৰণীয়া কাকদৌ গাঁও পিৰদাসপৰ।

বহুত দিনলৈকে হেনো মোৰ মাতৃ ফুটা নাছিল। পৰী লাগিছিল। গত শিল ভেল ঘাঁহি চুনি পাতৰ কলপাত এখিলাৰ ওপৰত মোক পেলাই থৈছিল আৰু ছাগলীৰ জিভা খুৱাইছিল। তিনি বছৰমান বয়সত হে বোলে মোৰ মাতৃ ফুটিছে। মাতৃ ফুটাৰ মাহদিয়েকৰ পিচতে কৰ্ণবেধ কৰে, অৰ্থাৎ কাণ ফুটুৱায়। পাঁচ বছৰ বয়সত বিদ্যাবন্ত হয়। মেছাঘৰৰ চেঠপা নৌকাফীগোত্ৰীয় ভৱনাথ ঠাকুৰে সিদ্ধিবন্ত অ-অ'-ক-থ কটা কাঠৰ ফলিত মাটিৰ ফলিঙটিৰে লিখিবলৈ শিকায়। সেইদিনা বিত্তাবন্ত উপলক্ষে গোঁসাঁইঘৰত সবহতা পূজা কৰা হৈছিল আৰু ভকতকো জলপান কৰোৱা হৈছিল। ফলিত আখৰকিটা লিখিয়েই কৰ দেউতা আৰু বোঁ (মাতৃদেৱীক) সেৱা কৰে। জা-জালপান বাই উঠাৰ পাচত মই যেন সেইদিনাৰপৰা এখোপ ওপৰলৈ উঠিলোঁ। মনত এনেহেন লাগিল।

তেজিয়া শিলৰ ফলি আৰু ফলিঙটি (পলিল) ওলাইছিল যদিও, বিত্তাবন্তৰ পিচৰপৰা দেউতাই কাঠৰ ফলিত হে এড়াৰেৰে আখৰ লিখিবলৈ শিকাইছিল। আখৰ লিখাত হাত আহিলত ভীষকলৰ বুঢ়া পাত আনি তাৰ পিঠিখন মোহাৰি, পাতৰ সিব সিব পোনাই ছটা সিবৰ মাছ ডোংৰত অ-অ আৰু ক-ফলা লিখে। কলপাতৰ শিৰবোৰ পোন হোৱা বাবে আখৰৰ শাৰীবোৰো পোন হৈ যায় আৰু আখৰো লেপ্‌থেপ নহয়। আখৰ লিখোতে দেউতাই এই ফাঁকি সংস্কৃতৰ বচন মাতি কৈছিল, "সমানি

পাঠ। শেহ-ছোৱাও পঢ়িছিলে। দেউতাহঁতে পঢ়া মদন-মোহন স্কুলসকলৰ “শিশুবোধ” পুথিৰো “পখীসৰে কৰে বৰ”, “ৰাজি পুহাইল”, “কাননে কুণ্ডম কলি একালে ফুটিল” পঢ়ও আওৰাইছিলে।

বান্ধিপুৱা ফেছ জালি দিওঁতে-নৌ-দিওঁতে শুই উঠিব লাগে। মুখ ধুয়েই গীৰা এখনত কিতাপটো থৈ চটাই চৰা এখনত বহি আনত তামুলী পীৰাখন লৈ পঢ়িব লাগে। এবটামান পঢ়া হ’লেই হাতত কুকি লৈ গোসাঁইলৈ ফুল তুলিবলৈ লাগে। ফুল তুলি আহি, গ-ধুই গোসাঁই ধবত পেৰা কৰি জা-জলপান আদি যি পাওঁ খাওঁহক। ভীমকল, কোমল চাউল, এয়াগাখীৰ আৰু অকণমান শুৰ—এয়ে জলপান। বিহুৰে সংক্ৰান্তিয়ে হে আঠৈ, চিৰা, ভজা-পিঠা, সান্দহ, আঠৈ লাক হয়। জাৰ কৰ্জি মংগা মৰা দিনত এহাতে ক-খ কিতাপ আৰু আনহাতে এছাৰি লৈ মৰণাৰ গৰু-ঘুৰাব লাগে। ককাই ওচৰতে বহি পুথি-পাঁজি চাই থাকে, নাইবা সজা-গৰা কিবা এটা হাতৰ কাম কৰি থাকে। গৰু ঘুৰাব লগে লগে মই আৰু মোৰ ভাই ধৰ্ম্মখৰে ফুটাই ফুটাই ক, খ বা ক, জ পঢ়ি যাব লাগে। জলপান ব’লেই বা খুঁটিয়াব খুজিলেই ককাই বেতৰ স্তত ডালেৰেই নাইবা পুথি ধনেৰেই ছাটোপ কৰে কোব মাৰি পঠিয়ায়। ধৰ্ম্মখৰে পঢ়োতে খোনাৰ্হছিল। কিন্তু ককাৰ কোবপৰা মাজকে খোনা ভাগি গৈছিল।

চাৰিঙৰ আমাৰ ঘৰ : চাৰিঙৰ আমাৰ বাৰীখন পূবা-পছিমা। বহলতকৈ দীঘ বেচি। পূৰ্বে এই বাৰীখন দেহিবাম ভঁড়ালী বুলি এজন মাছুহৰ আছিল। ককাদেউতা হেমোখৰ শৰ্ম্মাৰে নামান্তৰ ছুতিবাম বৰুৱা চিৰস্তাদাৰৰে বৰ ভাল আছিল। চিৰস্তাদাৰে ককাক দেহিবাম ভঁড়ালীৰ পৰা ৩ টকা কপত বাৰীখন লৈ দিছিল। বাৰীৰ মুঠ মাটি আছিল ৩ বিঘা। দেউতাৰ বিয়াৰ পাচতে বৰদেউতা মহোদয় (মণি মণ্ডল) শৰ্ম্মাই বেলেগ হ’ব খোজাত বাৰীখন পূবা-পছিমাকৈ দুটিটা কৰি পেলোৱা হয়। দেউতাই দক্ষিণৰ ফালটোকে ললে। বৰদেউতাই মণ্ডল কাম কৰিছিল। দেউতাতকৈ তেওঁৰ অৱস্থা ভাল আছিল। দুই পুত্ৰক মণি-ভিখক মাটি ভাগকৈ দি ককাই যাৰে তাৰে একালে খাবিবলৈ ললে। পোনতে তেওঁ বৰদেউতাৰ ফালেই আছিল। পিচলৈ দেউতাৰ লগত থাবিবলৈ ললে। দেউতাই বৰ-ধবৰ মুখে ককাৰ ঘৰ এটা সজাই দিয়াইছিল। ককাই ভাত বেলেগে ভাত-পানী ৰান্ধি ৰাইছিল।

স্বৰা চামিওৱ শেহে-শেহে পূৰ্বা-পছিমাকৈ বাৰী, তাৰে উত্তৰ হাতে বৰঘৰ, তাৰ মূৰতে ককাদেউতা থকা ঘৰ। ককাৰ ঘৰটোৰ ফালে বৰঘৰৰ ভিতৰতে তাত্তৰ চক। মাজত চোৰ চাং বা শোৱা চাং। সেই চাঙৰ পছিমলৈ মজিয়া। আগেয়ে আয় মাহুহৰেই পূৰ্বফালৰ পৰা ভাতৰ চক, শোৱা চাং আৰু মজিয়া একেটা ঘৰতে আছিল। বৰঘৰৰ পৰা উত্তৰা-দক্ষিণাকৈ পছিম পোনে মালঘৰ বা মাৰলঘৰ। তাৰ পেটেতে পছিম কাষে ঢেঁকীঘৰ। মালঘৰটো আকৌ পূৰ্বা-পছিমাকৈ মজা চ'ৰা-ঘৰত লগ-লগোৱা। চ'ৰা-ঘৰৰ মূৰতে গোসাঁইঘৰ পূৰ্ব মূৰে তাৰ পূৰ্বলৈ ভঁড়াল ঘৰ। চ'ৰা-ঘৰে গোসাঁইঘৰে লগালগি। বাৰীৰ দক্ষিণ হাতে, চ'ৰাঘৰৰ আগতে থিয়কৈ (পূৰ্বা-পছিমাকৈ) সোঁহাতলৈ গোহালি ঘৰ। মালঘৰ-ঘৰ—ভঁড়াল ঘৰৰ মাজতে চোঁতাৰ। পদূলিত জপনা বা ছুৱাৰ নাই। তিনডাল নঙলা। ঘৰৰ মূৰতে চাৰিজন—পাটা দৈ, বাহনি, তৰাণি, আম, কুজি—থেকেৰা, টেপৰ গছেৰেই ভৰা। জান পাৰ হৈয়ে দক্ষিণলৈ কঠীয়াতলী। সেইখন আগেয়ে বৰবাম বুলি কৈছিল। তাতে দক্ষিণলৈ অকৰা বিল নামেৰে এখন বিল। সেই বিসত দ'ত-বাক থাকে আৰু মাজে মাজে কন্ধেও উকিয়ায়। জানটোৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে জয়াল বৰগছ, জব্বীগছ আৰু আম গছ।

মজা লাগিল মাজকে মাজহে দুহুহ অহা-যোৱা কৰিবলৈ ভয়। আলিবাট নাই। ইঘৰ-সিঘৰলৈ বাৰলৈ লু'লুঙীয়া বাট এটি মাথোন। বাৰী-খনৰ কেউকালে হাৰিয়ে আঙৰা। হাৰিয়নিত শিয়াল, কুকুৰনেচীয়া বাঘ জহামালৰ চোং। গোহালিৰ পৰাই বাঘে গৰু ধৰি নিয়ে। ককাইতৰ দিনত ইয়াত বহুত ম'ৰা চৰাই আছিল। হাৰিণা পছৰেও শিং ডাঙি ডাঙি ভেৰা লাগি খান-মাহ খাইছিলহি। বৰবাম বোলা ছুৱাৰমূখৰ বাম মাটিত গজপুৰীয়া কাকতীৰ ভদিবামে মূদৈ পুখুৰীৰ পাৰৰপৰা চাহবাৰী পাতিছিল। ভদিবাম মণিবাম দেৱানৰ তলত থাকি গাভৰু পৰ্বতত বৰ মহৰী কাম কৰা মাজহ। কাম এৰি ইয়াতে চাহবাৰী পাতিছিল।

আমাৰ ঘৰটো দুখন গাঁৱৰ মাজত। পূবে গজপুৰীয়া কাকতী আৰু পছিমৈ থনিকৰ গাঁও—এইখনকে অগ্নিঘৰ থনিকৰ বোলে। গাঁৱৰ আউটি-টোৰ উত্তৰে দোপৰ পথাৰ-নলনি হাবি—নলনিজৱ বোলে। তাত বাঘে পোহালী জপায়। বাৰিষা বাঢ়নী পানীৰে বুৰ খাই থাকে। গজপুৰীয়া কাকতী গাঁও নামটে। অলপ দিনৰ পৰা হৈছে। ইংৰাজী ১৮৭২ চনলৈকে

তাৰ ২২০ ঘৰ উঁড়ালী খেলৰ মাহুহ আছিল। সেইকাৰণে ভাৰ নাম আছিল উঁড়ালী গাঁও। এবাৰ হেনো এটা ৰাজহুৱা বনভোজ হৈছিল। সেই ভোজ-টোৰ ভাত বাটি খোৱাতো গাহৰিয়ে খালেহি; তাকে বাইজেও খালে। তেতিয়াই গাঁৱত মৰক লাগিল—একালৰণবা মাহুহবোৰ হাইজা লাগি মৰি যাবলৈ ধৰিলে। গুৰীয়া উঁড়ালী, পদো উঁড়ালী আৰু উঁবাই উঁড়ালী নামে তিনিজন মাহুহ হে থাকিলগৈ। সোণাৰাম উঁড়ালী বোলা পণ্ডিত এজন গুৱাহাটীৰ কুকুৱালৈ গুচি গ'ল। সেই গাঁও ভগাৰ পিচত হে মূদৈ পুখুৰীৰণবা আৰু গজপুৰীয়া কাকতীৰ মাহুহ দুঘৰমান বহিলহি। এতিয়া সেই কাকতী সকলবেই বহগাঁও। উঁড়ালী ঘৰৰ দুঘৰ মাহুহ মাথোন আছে। এঘৰ চাৰিভেঁতে আছে, নাম ঠাৰুৱাম আৰু পদো উঁড়ালীৰ নাতিয়ে নন্দীকান্ত তেজপুৰৰ বড়াপাৰালৈ উঠি গ'ল।

আমাৰ আগৰ অৱস্থা : তেতিয়া কাকতী গাঁৱত নামঘৰ নাছিল। খনিকৰ গাঁৱত চ'লে ব'ব নামঘৰ এটা আছিল। গজপুৰীয়া কাকতীৰ খেলটো দিহিঙৰ গোসাঁইৰ দেৱক হোৱা শুনে গাঁৱত নামঘৰ সজাৰ একো আৱশ্যক নাছিল। কিয়নো আতাসকলৰ থানতে ৰাজহুৱা তিথি-সবাহ আৰু নামগোৱা হৈছিল। ধৰুৱা, সকাচ-নিকাম বা নামগোৱা আদি গোসাঁই-ঘৰীয়া কাম অৱশ্যে ঘৰে-ঘৰেই কৰিছিল। গাঁৱৰ মাজত দোকান নাছিল।

আমাৰ ম'হ চাৰিজনী আছিল। কেশ কাকতী আৰু সোণাৰাম কাকতীয়ে সেই ম'হ আধি পুহিছিল। ঘৰতো গাই ন-জনীমান খীৰাইছিল। বোধেশ্বৰ, চৰ্গেশ্বৰ, বোল্ডাই, কদাই, কেমটাই, কটীয়া, বজো, বলাই, লুখুৰ, সৰু বা চোকানী, ধিতৰাম, ভদৰ, কাৰাম—ইহঁতেই আছিল ইটোৰ পিচত সিটোকৈ খৰি-খৰ লোৰা, হালোৱা-জালোৱা আৰু বনবাৰী কৰোঁতা বড়ুৱা। নামটোত হে বড়ুৱা, কাৰাম আৰু ব্যৱহাৰত, খোৱা-বোৱাত আমাৰে সৈতে সমান আৰু একেই। সিহঁতে মাত্ৰ হাল বাৰ, খৰি ফালে, মৰণা মাৰে।

মাহু ভুলসী দেৱী : আমাৰ মাহুৰ নাম ভুলসী দেৱী। মই বো বুলি মাতিছিলোঁ। ফৈহজালি দিওঁতেই বো ভাই উঠে। চোঙাল-ঘৰ সাৰি গাৰীৰ খীৰাৰ, গা-ধুই আহি গোসাঁই ঘৰ মচে, কোৰা-অৰ্ঘ্যা ধোৱে। ককাক গা-পা ধুবলৈ পানী তপতাই দিহে আৰু জলপান-নাতি বতাই দিয়ে। আলহী-ভুলহী আহিলে কাপোৰ, গামোচা, ডিম্বনি টিঙ্-ঠাংকৈ ধৰ।

খনিকৰ গাঁৱৰ আৰু কাকতী গাঁৱৰ ছোৱালীবোৰে বোক লাচনি-পাঁচনি কৰি দিয়েহি। বোৰে অকলৈ অকলৈয়ে পুখুৰীৰ পানী আনি, শাক পাচলি কুটি নিভো ভাত-পানী বান্ধে, গাইৰ গাখীৰ খোৱায়, ঠাই সাৰে। সাদিনে সাদিনে নিজে নিজেই ঘৰ মচে, জকাত ধান বহায়—গুকাই মেলি ধান হাটলৈও পঠিয়ায়। জেংখৰি, ধানখেৰ, কুঁহিয়াৰৰ জাবৰি, কল ঠোৰৰ মূৰেৰে ধান সিঁজায়। ঘৰত উথোৱা চাউল হে খোৱা হৈছিল। জহা চাউল আঠৈ চাউলৰ ভাত মাছে-সময়ে হে খাবলৈ পাইছিলোঁ। জহা চাউল হ'লেই গোসাঁইৰ প্ৰদাদলৈ আগবঢ়োৱা হয়।

খেতিৰ দিনত বো কেতিয়াবা কেতিয়াবা ধান চাবলৈও যায়। শাবী-য়াই কলে বা দালে বোয়েই নিজেই জলপান নি বোৱনৌ বা দাউনৌইতক পথাৰতে দিয়েগৈ। অধুলি হ'লেই বোৱে আমাক সাপুৰা কয়। ককাই চাণকাৰ শ্লোক শিকায়। বিদ্যাৰন্ত কৰাৰ আগেয়ে ককাই মুখে-মুখেই শ্লোকৰ বাহি-বেণ্ড—বিষ্ণু সহস্ৰ নাম, গান্ধেশ্বোত্ৰৰ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ শতনাম মুখত কৰাইছিল। বোৱে আই নাম, অপেচৰী সবাহৰ নাম, বিয়া নাম নীতলা নাম, গোসাঁনী নাম, নামঘোষা বৰ শুৱলাঠৈ গাব পাৰিছিল।

জেঠ-আহাৰ মহীষা বতৰত কেতিয়াবা কেতিয়াবা আমাৰ ঘৰত অপেচৰী সবাহ বা দেওবৰীয়া সবাহ হৈছিল। দেওবৰীয়া সবাহ দেওবাৰে হে হয়। এই সবাহৰ আচল অৰ্থ পুৰুষ পূজা। ওচৰৰে জোনাকী মাক, ভগনৌ বুঢ়ী, কান্দুৰী, বৰকানিয়ানী গোপনৌ। সবাহত কেঁচা পিঠা ছুখবাহিমান লাগে। ঠাই-ঠাই আঁতৰাই চোতালতে শৰাইৰ ওপৰত পিঠাভৰিৰিনি থৈ নামতী আই সকলে চাৰিওফালে বহি বেলীশ্বৰৰ (বেলি-দেৱ) নাম গায়। দেওবৰীয়া সবাহ পাতিলে হেনো মাৰি-মৰক একো নহয়।

গাঁৱত কবিবাজী বা ডাক্তৰী ঔষধৰ নাম শুনাই নাছিলোঁ। ডাক্তৰ কাক বোলে তাকো জনা নাছিলোঁ। ঘৰত কাৰোবাৰ জ্বৰ-জাবি হ'লে ওচৰৰ ভোলন বেজক মাতি আনে। তেৱেঁই কিবা-কিবি দিয়ে। পদো উড়ালীৰ চক্ৰেখৰ বুলি এজন পুতেক আৰু টোকোৰা বুলি এজন ভায়েক আছিল। তেওঁবিলাকৰ ঘৰত উপৰি পুৰুষবশৰা বেজালি ব্যৱসায় চলি আহিছিল। তেওঁৱেই জবা-সুকা কৰা, দৰৱ দিয়া সকলো কথাতে আমাৰ ঘনিৰা ঘৰুৱা ডাক্তৰ আছিল।

দৰৱৰ ব্যৱহাৰতকৈ তেতিয়া ঘৰত বেমাৰ-আজাৰ বা অপায়-অমঙ্গল হ'লে

নাইবা অন্তৰ্বে দেখা দিলে মাত্ৰহে গ্ৰহৰ বৈশিষ্ট্য বুলিয়েই বিশ্বাস কৰি ভকত সেৱা কৰাটো হে বৰকৈ চলিছিল। কাৰোবাৰ গ্ৰহণী জ্বৰ, কাহ বা কিবা এটা হ'লেই পাঁজি চোৱাই গ্ৰহ-গতিৰ প্ৰতিকাৰ কৰে। সাধাৰণতে ভকত সেৱা কৰিবলৈ হ'লে আমৰলীয়া হাঁচৰে ভকতক একটা চাউল খুৱাব লাগে। নাইবা চাৰিজন ভকতক আনি কেঁচা পিঠাগুলিৰে জলপান কৰাব লাগে। নাইবা তুলসী দিওৱা বিষ্ণুগায় গোওৱা আদি শাস্তি স্বস্ত্যয়ন কৰিব লাগে। বন দৰবো খাবলৈ দিয়ে। দিলিখা, আমলখী, আমৰ', ঔ-টেঙাৰ বাকলি স্নানখিৰা টেঙাৰ বাকলি, নেমুটেঙা এইবোৰেই বোৱে শুকুৱাই থৈছিল। দৰবত লাগে দেখি বনসট, ভূমিচম্পা, আগীয়াটিটা, পিৰালি কুঁৱৰীকে আদি কৰি বহুত দৰব-শাক দেউতাই কই লৈছিল।

গাখীৰ, মাছৰ উটেনদী ৪ গৰুৰ গাখীৰৰ দায় সেবে এক অনা আৰু ম'হৰ গাখীৰৰ দায় দুই অনা আছিল। খুজিলেই পায়। গাখীৰ বেচা নিয়মেই নাছিল। ল'ৰাকালত আমি গাখীৰ কিনা ক'বই নোৱাৰোঁ। সকাম-নিকাম ৮'লে হে বেচ দি আনিব লাগে। বাৰীয়ে বাৰীয়ে থোকা-থোকে কল, কল কিনা কোনো সজ্ঞ নাই। কাৰোবাৰ ঘৰত কল লগা দেখিলেই পকিবলৈ ধৰাৰ আগতে সকামলৈ আগকৰোঁতাটো গিৰিহঁতক কল-থোকা খুজি থয়। গিৰিহঁতেও পঠিচা এটি নোলোৱাকৈ সেই কল আগবঢ়ায়। ৰাতিপুৱা কি আবেলি, জলপানৰ লগত বাটি ওপচাই এটা-গাখীৰ খাবলৈ পাইছিলোঁ। কুমলীয়া বাঁহৰ চুঙাত লোৱা দৈ-গাখীৰো জলপানৰ লগত আয়ে খোৱা হৈছিল। চাহপানী ওলে'ৱা নাছিল। আলহী আছিল গাখীৰে-গুৰে মিলাই কোমল চাউলৰ জলপান এটি দিবই লাগিব। আখৈ-চিৰাও থাকে। গা নোধোৱাকৈ সেই পকা জলপান খোৱা আছিল নিষিদ্ধ। বাহী গাই খালে পৰাচিত হ'ব লাগে।

কাপোৰ খোৱা, কি গা খোৱা একো চাবোনোই নাছিল। চাবোন লগোৱাটো জাতখোৱা কথা আছিল। ধান খেৰৰ বা কল খাবনী সকলোই সেই খাবনীৰে কাপোৰ-কানি ধুই লোৱা হৈছিল। মণিচালৰ গুটিৰে লগুপ ধুইছিল। মাজে সময়ে মচুৰ মাহ খোৱা মনত পৰে। বহু, মচুৰ মাহৰ সেবে ছপইচা, মাটি মাহৰ একঅনা, কলা বা খেচানি মাহৰ একঅনা। মাহৰ ভিতৰত এই কেইবিধকে খোৱা হৈছিল। বহু মাহৰ দায় সেবে ছপইচা-দুই অনা বদিও ল'ৰাকালত খাবলৈ লোৱা নাছিলোঁ। বৰিচা,

ঔ টেঙা বৰ থেকেবা, কুঁজি থেকেবা, তেতেলি টেঙা আদিবেই আজা খোৱা হৈছিল। বাতিপুৱা পোৰাপিঠা, পাতত দিয়া পিঠা, কোমল চাউল আৰ্ধ লাভুকে প্ৰায়ে খাইছিলোঁ। বিহুৱে-সংক্ৰান্তিয়ে খৰাহিয়ে খৰাহিয়ে চিৰা, খোলাচপৰীয়া পিঠা, ঘিলা পিঠা, হুতুলি পিঠা, সন্দহ, কৰাই, গোট কৰাই বানি-খুলি, ভাজি পুৰি বাদনি ঘৰৰ চাউত তুলি থৈ দিয়ে। শাওন-ভাদৰ পৰা বহাগলৈকে মাত্ৰ ওদ্বাহোৱা। পুখৰী, পথাৰ, গাল দোং সকলোতে মাছেই মাত। মিঁচি, বৰশী বৰ্চ, টোপাই খালৈয়ে খালৈয়ে মাহ ধৰা হয়। বৰশী বৰলৈ আশ্বজি পকৱা আৰু কেচু বৰলয় বাহৰ টোপেই আটাইতকৈ ভাল। চান্দিঙত বামুণৰ জানত ইমান যে বাৰে মাহত মাহৰ খলী। বৰশীটো লৈ কালৈ তখন মান ভামোল খোৱাৰ সময়তে জেব-কুৰি দুকুৰি মাহ পোৱা হয়। ভাদ-পানী খোৱাত জলাতকৈ টেঙা আৰু থাৰ হৈ সঘাতে খাইছিলোঁহক। ভাত খোৱাত বৰ জুতি নাছিল। মাহৰ জজা, চৰ্চীয়া টেঙা অ'জাই এখান। মজহৰ জিতবত পাৰ চৰাইৰ জোপাত লাম অ'হল হুইঅনা। কামলনা চাখি অনা হ'লগৈ। বাৰিষা হৰিণা পত উঠি আছে। বাইজে মনি টেঙা ম'হ — বাবে কেতিয়াবা একোভাগ আছে। নামদাং পেপেলা ডুৰি (বেৰগাঁও)-ৰ পোহাৰীয়ে আমাৰ ঘৰত খায়েগৈ গাঁৱত মাহ-পুঠিটো খনলৈ সলাই ফুৰিছিল। আফলী পোহাৰীৰ মাহ-বীয়েকে ৪০ বছৰ মান আমাক মাহ খোৱাইছিল। জকাইচুক পথাৰত ম'হ এটি নাছিল। বৰপি গাঁৱত ঘৰে-ঘৰেই ম'হ দুই-চাৰিজনীও নাছিল।

তেলত মাহ ভাজি খোৱাৰ নিয়ম নাছিল। একো শাক-পাচলি নহ'লে তেনে খাবলীকেই ভাত খোৱা হয়। খাবলীত দি মাহ উছৱাই চৰ্চীয়া কৰে। ওতৰা শাকৰ খৰলি (এল নিদিয়াকৈ ভজা হ'লেই খৰলি), বাবৰি শাকৰ লগত বৰী-ভজা, চৰ্চীয়া মাহ, শুকান খৰিচা—পোৰামাহ লোণ তেলত সানি কৰা পিটিকা, কঠাল গুটি পিটিকা, খাবলি, আলুগুটি পোৰা, লক্ষা, ঔ টেঙাৰ আজা, ভজা মাটিমাহৰ খাবলী দিয়া বা টেঙা দিয়া—এইবোৰেই ভাত খোৱাৰ জুতি। ঔ টেঙা বা থেকেবা দি মাটি মাহৰ আজা কৰা হৈছিল—বিড়ো দিয়া হৈছিল। অকণমান বি'উ বা দৈ গাখীৰ নাইবা এটা গাখীৰেৰে ভাতখোৱা কামটো 'মহুয়েন সমাপ্ত' কৰা হয়।

জগন্নাথৰ পাণ্ডা : জগন্নাথৰ ছজন পাণ্ডা ছমাহ আমাৰ ঘৰতেই থাকেহি। জগন্নাথত তীৰ্থ কৰিবলৈ যোৱা স্বামী গোটোৱাই তেওঁবিলাকৰ কাম। বংগুৰত হাইস্কুলত নাম লগোৱা দিনলৈকে (১২০৫ চন) আমাৰ ঘৰত এজন নহয় এজন পাণ্ডা আছিলেই। আনকি, এবাৰ ফিল্ম দিবৰ সময়ত পাণ্ডা এজনে হে যোক কপ ছটকা উলিয়াই দিছিল। পাণ্ডাৰ চকু বন্ধ। বোৱেই চাউল পাত দি, চুৱা ধুই তেওঁবিলাকৰ আলপৈচান হৰিছিল। বামুণ পুখুৰীৰ নামতি বাপু, মেছাখৰৰ জেঠপা ভৱনাথ ঠাকুৰ, কালুগাঁৱৰ ভৱাই আৰু বাতিয়া, কোঞৰপুৰৰ মেজেন, গোপাল বগল, মেণ্ডে-টয়ক-হাইচৰাৰ মিত্তিৰ কুঁহু আঢ়েই। মাজে মাজে বৰ মোমাই আহি আমাক ডাবি-ধমক দি সংকুস্তৰ শ্লোক কিমান আওবাইহেঁ। তাৰ পৰীক্ষা হয়।

আমাৰ ককা : আমাৰ ককাই চোলা পিছা নাছিল। ঘৰত থাকোঁতে ককাৰ গাত গামোচা এখন থাকে বা চুৰিয়াখনৰ আগটোকে গাত মেৰিয়াই হয়। অলৈ-তলৈ বাবলগীয়া হ'লে খনিয়া কাপোৰ লয়; জাবকালি এবিঘাৰ কাপোৰ লয়। ঘৰত পিছা চুৰিয়াখন কপাহী আৰু বাহিৰত পিছে মুগাৰ। ককাৰ তুলি-পাটৰ কাপোৰ আৰু আঠাৱাও মুগাৰ হে আছিল।

ককাই নিজেই ভাতপানী ৰান্ধি থাইছিল। নোৱৰা হ'লে হে ময়ে কেতিয়াবা ৰান্ধি দিওঁ। ককাৰ ৰোৱাৰ একো লাগ-ৰান্ধ নাছিল। মাটি-কাহুৰী, টেণ্ডেচি, জাতি লাও, বঙালাও, কোমোবা, লাই-লক', কচু-চেকীয়া, ঠে টেঙা, কুঁজী থেকেবা, বৰ থেকেবা, টেঙামৰা, মিঠামৰা মৰা শাকৰ জুৰ—এইবোৰেই বতৰ অচমৰি খোৱা আঞ্জাপাতিৰ শাক-পাচলি।

ককা বহি থকা মানুহ নহয়। হাতত কোৰ ডুখৰি লৈ বাৰী-ঘৰৰ চুকত খুচ-খুচ কৰে কাম কৰিয়েই থাকে, সবিন্নহ তলীত হলি চপৰা ভাঙা, শাকতলী কোবা, চটাই ঢবা, নগা ঢবা, পাটীঢবা বোৱা আৰু তাৰ কাঠী-কামী কৰা, বেত নুত তুলোৱা, ভোম-বন্ধা, পাচি-খবাহী, চালনী, থালৈ, সজা—এইবোৰেই বাবমাহৰ ঘাই ঘাই কাম। ছপৰীয়া দলম-কীৰ্তন, বামাৰণ বকাহৰ বধ আদি পুথি পঢ়া; ৰান্ধিগুহা পুথি-পাজি, আৰু মজল চোৱা নৈমিত্তিক কাম। ৰান্ধিগুহা, ছপৰীয়া আৰু পধূলি—এই তিনিও পৰত কেতিয়াও খিনছা খতি নহৈছিল। তেলীয়াল গাঁৱৰ শুদি মেধি, গজপুৰীয়াৰ কদাম ভঁৰালী লভতেই ককাৰ ওচৰলৈ আহে।

ককা বহুত মুহুৰ্ত্তে উঠে। চুপৰীয়া নোশোৱে। কিন্তু গধূলি তাত কেইটা খায়েই শোৱে। চাহপানী নেখায়। ১৯১২ চনলৈকে আমাৰ ঘৰত চাহপানী খোৱা অভ্যাস নাছিল। আলহী-ভুলহী আহিলে অবশ্যে, কেবাহীতে চাহপাত এগাল সিজাই তাৰ পানীকে গুৰ এলতাবে খাবলৈ দিয়া হৈছিল।

১৯১২ চনৰ ৩১ জানুৱাৰী (১৮৩৩ শক, ১৭ মাঘ, ছাদশী তিথি)ৰ দিনৰ ২ বজাত ককাৰ মৃত্যু হয়। তেতিয়া মই বংপুৰত থাকি পঢ়োঁ। মাঘৰ বিহুত ঘৰলৈ আহি বংপুৰলৈ নোবোৱাকৈয়ে আছিলোঁ। ককা ঢুকাবৰ দিনা আমি ঘৰত নাছিলোঁ। ওচৰৰে গোপাল ভূঞাৰ ঘৰত (নকুল ভূঞাৰ দেউতাক গোপাল ভূঞাৰ শাকৰ শ্রাদ্ধ) শৰাধ খাবলৈ গৈছিলোঁ। সেইদিনা ৰাতিপুৱা ককাই চাহপানী এটোপা খাই চাওঁ বুলিলত কেবাহী এখনতে চাহপাত সিজাই ৰঙাপানী এটোপ খাবলৈ দিলোঁ। দিয়েই আমি শৰাধলৈ গলোঁহঁক। দেউতা আৰু মই ভূঞাৰ ঘৰতে আছিলোঁ। ঘৰত বো আছিল। ককা ঢাল খাই যোৱা দেখি বৰমাক মাতি আনি দুয়ো ধৰি বাহিৰলৈ উলিয়ালে। তাৰ পিচত, ততাতৈয়াকৈ দেউতা আহি স্নানলৈ নি শৱদাহ কৰে। বৰদেউতা নাছিল—বংপুৰলৈ গৈছিল। ৰাতি আহি হে ককা ঢুকাৱা গম পাইছে।

ককাৰ আশুশ্রাদ্ধ কৰিবলৈ দেউতাৰ হাতত ধন নাই। তেলীয়াল কাটনী গাঁৱৰ দেহিৰাম কাটনৌক ত্ৰহালিছা মাটি বন্ধক দি কপ ত্ৰিণ টকা আনি হে শৰাধ পাতিছে।

চুৱৰা কাকতী খেলৰ বাপুটি ফুকনৰ ককাক ভোলানাথ পৰ্বতীয়া ফুকনে ককাক সিকিবন্ত অ আ লিকাইছিল। তাতে সংস্কৃতো পঢ়িছিল।

মোৰ দেউতা : ককাৰ পুতেক ছজন—মণি বা মহোদৰ আৰু মোৰ দেউতা ডিঘ বা ডিঘেখৰ। দেউতাক আটাইয়ে ডিঘ বুলি হে মাতিছিল। সকতে দেউতাই ভিনীহিয়েক মেছাৰৰ ভৱনাথ ঠাকুৰৰ ভাতৃ থাকি পঢ়িছিল। মেছাৰৰ বিখ্যাত হেমধৰ গোহাঁই দেউতাৰ অভিভাৱকৰ তুল্য আছিল। তাতে পঢ়ি-ভনি উঠি শৰাধ খট-খটীৰ ওচৰত কটিকাছোৱা গাঁৱত দেউতাই পঢ়াশালি এটা পাতি ল'ৰা পঢ়ুৱাইছিল। ভাতৃ থাকোঁতে বৰদহাতো ল'ৰা পঢ়ুৱাবলৈ লৈছিল। বৰদহাত আমাৰ চাৰিওৰ ম'হছাল গাঁৱখনৰা উঠি বোৱা বিবি লেখাকৰে সকলো প্ৰকাৰে সহায় কৰিছিল। কটিকাছোৱাত

ধাকৌতেই দেউতাই মাটি ১০ পূৰা লৈছিল। আমি ডাঙৰ হ'লত ১২০১ চনত দেউতা ঘৰলৈ আহে। আমাক গধূলি হ'লে স্নোক শিকায়। দেউতাৰ এনে হে খং যে আমি একো কথাতে তেৰি-মেৰি কৰিব নোহাবিছিলোঁ। গধূলি গোঁশাইঘৰত চাকি-চুকা নলগালে, বঃ গোহালিৰ গক নেচালে, নতুবা বাতিপুৰা ফেহঁজালি দিওঁতেই শুই উঠিলে চিৰিপনি এছাৰিবে পাটীতে চিটিপ চিটিপ কোব লগায়। ভীমকলৰ পাতত আধৰ লিৰিৰলৈ আগদিনাই কলগছৰ পাত কাটি আনি ধৰ লাগে। এদিন মই পাত নেকাটি, আমাৰ বাৰীৰ মূৰতে কুঁহিয়াৰশাল সাজি খেয়ালি কৰি আছিলোঁ। কুঁহিয়াৰশালৰ ভেজা দিয়া মাৰিভাল ভাগি মোৰ গোবোহাৰ পোনেই সোমাই গ'ল। মই সেই পোনেই লাগাচ খাই পৰি গলোঁ। ভেজাৰে ভৰিটো তুংৰলি হৈ গ'ল। সিমানতো দেউতাই ছুখ কৰক ছাৰি মোক ঠলানুৰি হুটামান মাৰি ঘৰলৈ দাঙি লৈ আহিল। ছুৰাৰ মেলি ভাঙাল দি ধৈ নগ'লে, বহা চাৰিখন তুলি ধৈ নগ'লে, দেউতাই ভেকাহি লগাবই। ভাত বাওঁতে টাকোয় টাকোয় শব্দ কৰিলে বা হাততৰি ধুই নবহিলে, ভাৰি খাব লাগিবই। প্ৰত্যেক কথাতো দেউতাই ভাৰি নিদ্দিকাকৈ কথা এবাৰকে নকয়। অথচ মই বংপুৰত ধাকৌতে দেউতাই বলাই বোলা লগুৱাটোৰ হাতত দি কোমল চাউল, গাখীৰ, আম পঠিয়াই দিয়ে। মোৰ ভাই ধৰ্ম্মধৰে বৃত্তি পৰীক্ষা দিবলৈ গৈ বৰ জ্বৰত পৰিল। সি পৰীক্ষা দিবই নোহাবিলে। তাতে আমি ঘৰ-বৰোৱায়ে ছুখ পালোঁ। বৌৱে বেজাৰতে দুদিন ভাতকে নেখালে।

দেউতাই জাত লগাই কীৰ্তন-নামঘোষাৰ পদ গাব পাৰিছিল। সবাহত নাম দিয়াত দেউতা ওজা আছিল। মাতটো স্ত্ৰীয়া আৰু কোমল হোৱা বাবে নামগুণ বা সবাহ-পৰবতে দেউতাই পুখি পটিব লাগিছিল। এসকলীয়া নামো দিব পাৰিছিল। ককা চুহুৱাৰ পাচত দেউতাই সদায় গধূলি গধূলি ভাল বাই নাম গাইছিল।

আমাৰ বাৰীৰ চুকতে সৰু নাম ঘৰ এটি আছিল। তাতে ওচৰৰ কেদেলা, চোকণী, লুখুৰ, ম্ৰিচিৰ, কান্দুৰা, ছালকানীয়া বৰকানীয়া দুৰ্গাকানীয়া এটাই-বিলাক আহি গধূলি গধূলি নাম পায়হি। বাতিপুৰা শুই উঠিয়েই দেউতাই ভামোল এখন খাই পথাৰলৈ যায়। খৰালি শাকনিত কোৰ মাৰে। পথাৰৰ পৰা আহিয়েই গা-পা ধুই দৈনিক সন্ধ্যা-পূজা কৰে। বাৰিৰা বাহাৰণ পঢ়া এটা ধৰা-বন্ধা নিয়মেই আছিল। ব্ৰহ্মবৈষ্ণৱ পুৰাণো গধূলি গধূলি পঢ়া হৈছিল।

দশম এখন নকল কৰি দিয়া বাবে চমুৱা খনিৰৰ গাঁৱৰ মধুৰাম ওজাই দেউতাক কেৰেপা-কেৰেপি কাঠৰ ঠগি এখন আৰু হেঙুল হাঁইতাল লগোৱা তিনিখলগীয়া সিংহাসন এখন তেতি দিছিল। ঠগিখন মই কিতাপ পঢ়িবলৈ ললোঁ। সিংহাসনখন গোসাঁইঘৰত থাকিল। আমাৰ শালগ্ৰাম গোসাঁই তিনিজনী, শিৱলিঙ্গ এটি আৰু বাধাকৃষ্ণৰ মূৰ্ত্তি এখন আছিল। দেউতা গয়া-গজা-কালীৰ্ত্ত ভীৰ্ষ কৰিবলৈ গৈছিল। তেতিয়াই কাশীৰ পৰা ফুল বহা পিন্ডলৰ ফুল ছোলা কৰি এটা (কুঁকি), আঁঠুতুৱা ঘণ্টা এটা আৰু তামৰ খাল দুখন আৰু কোষা-অৰ্ঘা এজোৰ আনে। ককাৰ দিনৰ কোষা-অৰ্ঘা আৰু শাল-গ্ৰাম এখন হে দেউতাই ভাগত পাইছিল। সিংহাসনখন আনি গোসাঁইঘৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ পৰা হে আমাৰ ঘৰখনত বোলে, বোঁৱে কোৱা মতে, অস্তাৱ গুচিবলৈ ধৰিলে। দুইৰ পৰা অহা ব্ৰাহ্মণ সজ্জন, পাণ্ডা গোসাঁই-সকল আহিও আমাৰ ঘৰত থাকেহি।

২০ বছৰ বয়সত দেউতাই দক্ষিণপাট সত্ৰৰ দস্তদেৱ গোসাঁইৰ তাত শৰণ লৈ মেলেঙৰ বামুণ শইকীয়াৰ ঘৰত তোষেখৰ শৰ্মাৰ জীয়েক তুলসীক বিয়া কৰায়।

দ্বিতীয় অধ্যায়

চমাবগাঁও পঢ়াশালি ৪ আমাব গাঁৱত পঢ়াশালি নাছিল। চমাবগাঁৱৰ যিটো পাঠশালা আছিল, তালৈও আমাব ঘৰবপৰা ডেৰ মাইলমান বাট হ'ব। ঘৰবপৰা দূৰৈ হয় দেখি, আমাব বাবীৰ চুকতে বাহাৰাম ভূঞা নামে উত্তৰপৰীয়া পণ্ডিত এজনক এটি পঢ়াশালি পাতিবলৈ দিয়া হৈছিল। সেই-টোতে দুবছৰমান পঢ়ি, ১২০১ চনত চমাবগাঁও পাঠশালাত নাম লগালেগৈ। ম'ৰাবজাৰ মৌজাৰ ভিত্তৰত এইটোৱেই একমাত্ৰ পাঠশালা বা নিম্ন প্ৰাইমেৰী ইকুল। গধূলি-বজাৰ, শ'লগুৰি, জকাইচুক মৌজাৰ ল'ৰাও আহি ইয়াতে পঢ়িছিলহি। নামদাং কোষৰ গডকাবৰীয়া গাঁৱৰ গেবেলা কোঁচ আৰু গুণাকটীয়া গডকাবৰীয়া গাঁৱৰ গেৰুাই কলিতা আৰু পুৰণি মেণীয়াৰ বাঘ পণ্ডিত আছিল দেখুৱাই-ভুনোৱাই দিয়া পণ্ডিত বাক 'মনিটৰ' বোলা হৈছিল। লাকলেঙীয়া গাঁৱৰ মোহনে প্ৰথম শ্ৰেণীলৈকে পঢ়ি আমাব ব্ৰহ্মলিপি পৰীক্ষা লৈছিল। মোহন পিচত পণ্ডিত হ'লগৈ। আৰু হেড্ পণ্ডিত আছিল পুৰণিমেণীয়া গাঁৱৰ ঠাঙ্গৰাম দত্ত। এখেতক আমি 'বাবু' বুলি সন্মান কৰিছিলোঁ। প্ৰথম-দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ ল'ৰাই বাঁহৰ চাঙত (বেঞ্চ) আৰু তৃতীয়-চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ ল'ৰাই কল ঠকুৱাৰ টাৰি পাৰি বহিব লাগিছিল। প্ৰত্যেকটো ল'ৰাই ঘৰবপৰা সেই টাৰি নি পঢ়াশালিৰ বেৰত নিজা নিজা বহা ঠাইৰ পিচকালে আৰি থ'ব লাগিছিল। কেতিয়াবা কেতিয়ায়া ইটোৰ টাৰি বা কঠখন সিটোৱে নিয়ে। নিদেই জোটা-পুটি লাগে আৰু 'মনিটৰ' পণ্ডিতে পিঠিত এছাৰি ছিঙি সেই কাজিয়া তাঙে।

চমাবগাঁও পঢ়াশালিটোৰ নম্বৰ আছিল ৬৮। তেতিয়া পাঠশালাৰ সংখ্যা ইমান কম আছিল যে আজি-কালিৰ তুলনাত নাই বুলিলেই হয়। তথাপি চলিহা আলিৰ মূৰত পূৰ্ণানন্দ কাকতীয়ে আৰু নিৰ্মল হাজৰিকাই চলিহা কাকতীৰ জনাৰ্দন ভঁৰালীৰকুৱাৰ পুখুৰী পাৰত (এতিয়া যিটোৰ দাঁতিত বাধা ফুকনে হাইস্কুল আছে) বগৰী গছৰ তলতে চাৰিঙ্গীয়া কাটনীত আৰু লুপুকি ফুকনে এছাৰিনিঙ্গীয়া বাগুনপুখুৰীৰ পাৰতে একোটা বহুৱা পাঠশালা বা

পঢ়াশালি পাতিছিল। পূৰ্ণানন্দ কাকতীৰ তাত ইংৰাজীও শিকোৱা হৈছিল। দুলীয়া গাঁৱৰ ওচৰত (য'ত এতিয়া হাট বহে) কঠীয়াতলী এডোৱতে চমাব-গাঁও স্কুলৰ ঘৰ। মৌজাটোৰ ভিতৰত কাকতী গাঁওকেইখনৰ মাহুহেই অৱস্থাপন্ন। ডেওৰিলাকৰ ল'ৰাৰ সংখ্যাই ইয়াত সবহ। শিৱকান্ত ছৱৰা, তিলকান্ত ফুকন, নিৰণ ছৱৰা, পুৰণিমেলীয়াৰ বাৰ পণ্ডিত, থামোনৰ মোহন পণ্ডিত, তেলীয়াৰ কান্দুৱা পণ্ডিত আৰু ভদীমণ্ডলৰ পুতেক উবাধৰ হাজৰিকা ইয়াৰে ছাত্ৰ আছিল।

মোৰ সহপাঠী লগৰীয়া আছিল নামদাং গডকাষৰীয়া গাঁৱৰ বংশীধৰ কলিতা, জীউৰাম কলিতা, গোঁহাই গাঁৱৰ বাপুৰাম গোঁহাই, গজপুৰীয়া কাকতী গাঁৱৰ লুক্কাৰাম কাকতী, স্নবেশৰ কাকতী, সৰু মইনা কাকতী, যজ্ঞেশ্বৰ কাকতী ; চমাবগাঁৱৰ বুড়াম কেওঁত, চাবিক্কায়াৰ মহেশ্বৰ কলিতা আৰু কান্দুৱা চুতীয়া, ছৱৰা চুকৰ টুপীধৰ ছৱৰা, চাবিক্কায়া কৈৱৰ্ত্ত গাঁৱৰ সোণাৰাম কৈৱৰ্ত্ত—এই কেইজনৰ সৰুটোৱেই বিশেষকৈ এতিয়াও মনত আছে। মণিৰাম দেৱানৰ লগত কলিকতালৈ যোৱা মাহুৰাম শৰ্মা গোবীসাগৰীয়া বৰঠাকুৰৰ সৰু পুত্ৰ দুৰ্গামোহন শৰ্মা বৰঠাকুৰো আছিল এজন। এওঁও সদায় মনত পৰি থকা সহপাঠী।

আমাৰ ঘৰৰপৰা ওলাবলৈ আলি বাট নাছিল। দক্ষিণফালে থনিকৰ গাঁৱদি গ'লেই নগা আলি পায়গৈ। আলিৰ চিনটো হে মাত্ৰ। তথাপি পোন বাট ধৰি খোজ কাটি যাব পাৰি। আমাৰ ঘৰৰপৰা অৰ্থাৎ গজপুৰীয়া কাকতী গাঁৱৰপৰা পোনেই থনিকৰ গাঁও সোমাই নগা আলিত উঠি, বটল বা বটতলা (বতোলা বা বৰতলা) জানৰ সাকোঁ পাৰ হৈ, আলিয়ে আলিয়ে গৈ চমাবগাঁও সৰকি, গড় কাষৰীয়া গাঁও (চাবিক্কায়া গাঁও) এৰি থেকেৰা-গুৰি বা দুলীয়া গাঁৱৰ উত্তৰে থকা (নগা আলিৰ পশ্চিম পাৰত) থকা চমাব-গাঁৱৰ পাঠশালাটো পাওঁগৈ। ইস্কুলৰ নামটো যদিও চমাব আছিল তাত চমাব মাহুৰৰ সঁচৈ নাছিল। বজা দিনত তাৰ উত্তৰে অলপ আঁতৰলৈ চমাবগাঁও বোলা গাঁওখনত ঢোল-ধোল, দ্বা-মৃৎ ছোৱা মাহুৰৰ বসতি আছিল। পাঠশালাৰপৰা পশ্চিমলৈ, এমাইলমান দূৰৈত বৰ বাবু ঠাহৰাম পণ্ডিতৰ ঘৰ।

বৰ বাবু সময়ৰ মৌল বুজা মাহুৰ। ডেখেতে কেতিয়াও পঢ়াশালি কতি কৰা নাছিল আৰু কোনোবা দিনা পঢ়াশালিলৈ পলমকৈ আহিছিল বুলিও

কৰ নোৱাৰে। পঢ়ুৱাতো বৰ ভাল, শাসনতো কঠোৰ। অঙ্ক, গণ্য-পণ্য, ঋতুলিপি, ভাঙৰ ভাঙবৈক পঢ়া এইবোৰেই আছিল শিকাৰ বাই বিষয়। পণ্য একোটা আওৰাব লাগে; মুখত মাতোতে ক'বাত একোলাৰী মাতিবলৈ পাৰিলেই, কলাফুলত বা পিঠিত ছটপ ছটপ কোব, গজপাঠ পঢ়োতেও উচ্চাৰণবোৰ কটকটীয়া হ'ব লাগে। পঢ়াশালিলৈ যোৱা পলম হ'লে, বেঞ্চত (চাঙৰ) ওপৰত উঠিব লাগিবই। সদায় ঘৰৰ পৰা ভীমকলৰ পাতত লিখি নিয়া হাতৰ আখৰ দেখুৱাবগৈয়ে লাগিব, শ্ৰেণীত বহি লৈয়েই সকলোৱে—

“সব্বতী, সব্বতী কঠে কলাপী
ভোগে বিলাপী;
লোকে বোলে সব্বতী,
আমি বোলে আই,
যি খিনি পাহৰেঁ, দিবা সোৱৰাই।”

বুলি সব্বতী নাম গাব লাগিছিল।

সোণাৰাম নামে ছলীয়া গাঁৱৰ ল'ৰা এটিও আহিছিল। সি বৰ দগধা, কিতাপ পঢ়োতে তাৰ মাতটো झुकूटे, অলপ লেৰা। ঘৰৰপৰাও হাতৰ লেৰা নানে। সব্বতী নামো গাব নোৱাৰে। বৰ বাবুৱে তাৰ পিঠিত কোব লগাই হে হয় পাচে সি কেটকটকে নকৰে। এদিন চোলাটো সোলোকাই চায় দেখোন চোলাৰ তলতে পিঠিত তামোলৰ ঢকুৱা বান্ধি আহিছে। সেই দিনাৰপৰা তাৰ শাস্তি বেচি হ'ল। প্ৰথম শ্ৰেণী নোপাঠতেই সোণাৰামে সব্বতীৰ ঘৰ এৰি স্কুলীৰ ঘৰত সোমালগৈ, অৰ্থাৎ স্কুল এৰি পথাৰৰ হালবোৱা কামত লাগিলগৈ। সেই ঢকুৱা বান্ধি চমাব গাঁও পাঠশালাত পঢ়িবলৈ যোৱা সোণাৰাম পাচত খেতি পথাৰ কৰি বৰ ধনী হ'লগৈ। মুঠতে, আমাৰ আদি শিকা-গুৰু ঠাচুৰাম দত্ত পণ্ডিতে এছাৰিৰ আগতে হে বিজ্ঞা বুলি এছাৰিৰে কোবাই ল'ৰাইডক ভয়ভক্তি শিকাইছিল যেনেকৈ, কোনো কোনো ল'ৰাৰ বাপেকহঁতক ঘৰলৈকো গৈ “ল'ৰাটি আগলৈ বৰ ভাল হ'ব; পঢ়াতো চোকা, আপোনাসকলে চাব” বুলি কৈ আহিছিলগৈ।

বহুৱৰ বকৱা তেপুটী ইংলেণ্ডৰ তেতিয়া উজনি অলমৰ স্কুল সমূহৰ পৰিদৰ্শক (তেপুটী ইংলেণ্ডৰ অৱ স্কুলছ) আছিল নামতিয়াল

কাকতী বসুধৰ বকৱা ডাঙৰীয়া আৰু চৰ ইন্সপেক্টৰ আছিল দৰং চতীয়াৰ
 প্ৰতাপ চন্দ্ৰ হাজৰিকা। ডেপুটী ইন্সপেক্টৰক ডেপুটী নিম্পেক্টৰ আৰু চৰ
 ইন্সপেক্টৰক নিম্পেক্টৰ বুলি কোৱা হৈছিল। আৰু এজন পাঠশালা চোৱা
 টেলেকা চকুৱা পণ্ডিত আছিল; নাম বজ্জেনৰ বৰঠাকুৰ, ঘৰ ঘোৰহাটৰ
 বালিগাঁৱত। তেখেতলৈ আমাৰ বিমানটো ভয় লাগিছিল ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ-
 লৈকো নিমান নেলাগিছিল। উজনি অসমত, নগাঁৱৰপৰা উত্তৰ লক্ষ্মী-
 পুৰলৈকে নিম্ন প্ৰাইমেৰী, উচ্চ প্ৰাইমেৰী আৰু মধ্য ইংৰাজী স্কুল আছিল
 মানে সকলো ইন্সকুল-পঢ়াশালি বকৱা ডাঙৰীয়াই চাব লাগিছিল। গোটেই
 উজনি খণ্ডত ইন্সকুলৰ পৰিদৰ্শন কৰিবপৰা বসুধৰ বকৱাই আছিল শেষ ডেপুটী
 ইন্সপেক্টৰ। তেখেতৰ মৃত্যুৰ পিচৰপৰাই জিলায় জিলায় ডেপুটী
 ইন্সপেক্টৰ নিয়োগ হ'বলৈ ধৰিলে। আমগুৰিৰ ওচৰতে বকৱা ডাঙৰীয়াৰ
 মেকুৱাহোলা বুলি এখন চাহ বাগিচা আছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা,
 ঘোঁৰাত উঠি খৰিকটীয়া আলিয়েদি তেখেতে বাগিচা চাবলৈ আহে।
 শিৱসাগৰলৈ যুৱোতে নগা আলিয়েদি যুৱে আৰু সেই চলতে চমাৰগাঁও
 স্কুল পৰিদৰ্শন কৰি যায়। এবাৰ তেখেতে স্কুল চাবলৈ আহোঁতে, আমি
 এটাইবোৰ ল'ৰাই মৰলাহ দি ডেপুটী ইন্সপেক্টৰক “আমাৰ ইয়াত পানীও
 নাই, পুখুৰীও নাই, দেউতাই পুখুৰী এটা খনাই দিব লাগে” বুলি ক'লত
 তেখেতেই লোকল বৰ্ডক কোৱাই পুখুৰী এটা খনোৱাই দিয়ালে। সেই
 টোৰে নাম ন-পুখুৰী। এতিয়াও ঢুলীয়া চাৰিকীয়া গাঁৱৰ বাইজে তাৰ
 পানী খাই আছে।

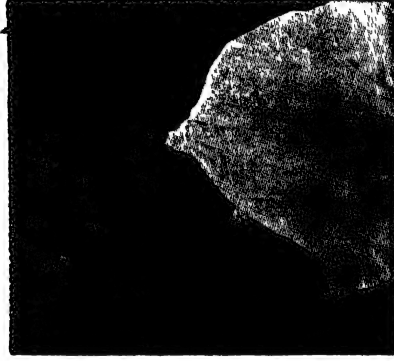
পঢ়াশালিলৈ যাওঁতে বহু ল'ৰা জাক পাতি যাওঁহঁক। আমাৰ ঘৰৰ
 পৰা ছবৰমান মানুহ পাৰ হৈয়ে খনিকৰ গাঁৱৰ বাছকটীয়াৰ ঘৰ। বাছকটীয়াৰ
 বাৰত বহু-বহীয়া আম এজোপা আছিল। জেঠ-আহাৰ মহীয়া ডেমহীয়া
 বা পকা আম ভাল ভৰি ওলমি ওলমি থাকে। আমি দলিয়াই ফৰ্মু-
 টিয়াই পাওঁহঁক, অৱশ্যে গিৰিহঁতে গম নোপোৱাকৈ। গিৰিহঁত পুনাই
 খনিকৰে দেৰিলেই ডাবিহঁক দি আমাক মাৰিবলৈ ধেদি আহে। তাৰ
 পৰা গাঁৱৰ মাজে মাজে গৈ বাবুলা খনিকৰ, ভোলন মহৰী, ভোম সাতোলা
 আৰু চিংকো গছৰা মেধি নাইবা এখেতৰ ঘৰৰ ছৰাৰ মূখে মূখে সবকি
 নগা আলিত উঠোঁগৈ। যি কেইঘৰ মানুহৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে, সেই
 কেইঘৰ আছিল গাঁৱৰ সুখিয়াল আৰু আমাক শাসন কৰোঁত। আলিয়েদি

মাতৃ তুলসীদেবী

ସନ୍ତୋଷର ମର୍ଦ୍ଦି।

ସନ୍ତୋଷର ମର୍ଦ୍ଦି।

ଗଜାମର ମର୍ଦ୍ଦି।

অলপ গ'লেই বটলাজান পায় (বটতলা বা বৰতলা জান)। খৰালি তলেদি, বাৰিষা হ'লে সাঁকোৱেদি পাৰ হৈ যাতঁহক। সেয়ে জানটোৰ নাম তুকীয়া যদিও আমাৰ ঘৰৰ আগেদি বৈ যোৱা চাৰিওফালে এৰা মূৰ্ত্তি বা বৰতলা জানটোৰেই আগচিঞা ধৰ। এইখিনিতে অলপ উজাট চাৰিওফালে দক্ষিণ-মূৱা হৈ মহাচাল গাঁৱৰ পাচফালেদি সৰকি গৈছে। চাৰিওফালে বা চলিহা পথাৰৰ (তেতিয়া) মাতেদি বৈ গৈ জানৰ বৰ-ধনী দুৰ্জপানীছিয়া পাইছেগৈ। জানটোৰ পাৰতে নগা আলিলৈ যুথকৰি বাসন্তী বুঢ়ীৰ ঘৰ। বাসন্তীৰ বাৰীত জেনেক টেঙা পকি হোন্ধ-খা-হোন্ধ-খাটক থাকে। বুঢ়ীয়ে নেদেখাকৈ আমি মনে মনে বাৰীত সোমাই, তাৰে দুই-চাৰিটা ছিঙি আনোঁক। কিন্তু দুদিন এই ঘৰে তেওঁৰ চকুত ধূলি মাৰি টেঙা ভৰণ কাৰ্ঘ্যটি সমাপন কৰাৰ পিচত আমি ধৰা পৰিলোঁ। সেই দিনাৰণৰা ইন্ধুললৈ যাবৰ পৰত বুঢ়ীয়ে জেওবাৰ ভিতৰ ফালে লুকাই থাকি আমালৈ খাপ দি থাকে। আমাৰো তেওঁলৈ ইমান ভয় যে, “চাউল চুকীৰ মনেই গোন্ধোৱা” দৰে আমাৰ মনো গোন্ধাবলৈ ধৰে, ক'ৰবাত বুঢ়ীয়ে ধৰেহি বুলি। বাসন্তী বাৰীৰ ঘৰৰ আগত আমি হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে মনে মনে যাওঁ, মাত এবাৰকে নেমানেইক। বৰ দুখ লাগে সেই বিধ জেনেক টেঙা আজি দৰবত বটি দিবলৈকে নোপোৱা হ'ল। তাৰপৰা এমাইলমান গৈয়েই গড়কাষৰীয়া গাওঁ। আলিৰ দাঁতিতে এঘৰ মানুহৰ মিঠা আম এছোপাত আম লাগি থাকে। দলি ফুটি মাৰি আমি আম পৰা গম পালেই, গিৰিহঁতজনে নঙলা বা টোকোন লৈ আমাক মাৰিবলৈ খেদি আহে। মাৰৰ ভয়ত যদিও পলাওঁক, চাৰিটা বা পাঁচোটা আম নিনিয়াটক নেধাকোঁ। আম পাৰোতে কোনে কিমান ‘বীৰত্ব’ দেখালে, তাকে লৈ আমাৰ মাজত কত নো দন, কতনো হাই। সেই গিৰিহঁতৰ নাম পেটুৱা। এওঁ এদিন আমাক খেদি নি পাঁচত কুকুৰ লগাওঁ দিলে। কিডাপ ফলিবে সৈতে আমি দুটামান হামুখি খাই পৰিলোঁ। পাচে খেকেৰা ডলীয়া গাওঁৰ বাৰী-চোৱা গাওঁ-বুঢ়াই বৃদ্ধি দিলে, বোলে “কুকুৰে খেদি আহিলে ডুইতে মাটিত ধৰি থাকিব, কেতিয়াও থাব নোৱাৰে। এইদৰে কেতিয়াও নলবিবিক।”

এদিন পঢ়াশালিৰপৰা আহোঁতে, আমাৰ ঘৰৰ ওচৰৰে বৰ কানীয়াইডৰ কুকুৰজাকে আমাক খেদি আহিল। কুকুৰে এনেয়ে খেদা নাছিল, মই হে

ঔচু ঔচকৈ লগাইছিলেঁ।। খেদি আহিল কুকুৰে, আমিও চাপলি মেলিলেঁ।। কিন্তু ফলিখনে সৈতে হামুখুৰি খাই পৰিল আমাৰ গাঁৱৰে বেণু কাকতী। কুকুৰে তেওঁৰ গালখনৰ এডোখৰ ছিঙি নিলে। বহুত দিনৰ মূৰত হে ভাল হৈছে। তেতিয়াৰপৰা তেওঁৰ নামত বাখৰ লাগিল, “কুকুৰে খোৱা বেণু”; আৰু যোৰে সৈতে একে নাম দোখ যোক বেলেগ বুজাবলৈ “বামুণ বেণু” বুলি মাতিবলৈ ধৰিলে।

গজপুৰীয়া কাকতীৰ গাঁও নহয় বেনিবা মণ্ডলৰ গাঁও হে। আমাৰ গাঁও-খনক গজপুৰীয়া কাকতী গাঁও হুবুৰি মণ্ডলৰ গাঁও বুলি হে বহুতে কৈছিল। এই গাঁৱতে সঞ্জয় কটকী, ভোগৰাম কাকতী, মহোদৰ শৰ্মা আৰু পূৰ্ণানন্দ কাকতী এই চাৰিজন মণ্ডল। ভোগৰামৰ লাট বা থণ্ডোটোত পৰিছিল গজপুৰীয়া কাকতী, বগা গোহাঁই, তেলোৱাল আৰু নামতিৱাল। মহোদৰৰ থণ্ডো আছিল কাকতী, চলিহা কাকতী, চাৰিঙ্গীয়া আৰু সোণতলী ছিগা (কাকতীৰ ভিতৰতে)। পূৰ্ণানন্দই আমগুৰিৰ ফালে বকুৱা পুখুৰী, চুতীয়া কাঁড়া আৰু আমগুৰি চাহ-কোম্পানীৰ বাগিচা কেইখন পাইছিল। সঞ্জয় মণ্ডলৰো লাট আছিল সেই ফালেই। এই কেয়োখন গাঁৱৰ মানুহৰে সমাগম হৈছিল আমাৰ গাঁৱলৈ। সেই গুণেই, বহুতৰে নাম বিলাক আমাৰ চিনাকি। সেই কালৰ মাটি-হাকিম, তছীলদাৰ আৰু কাছাৰীৰ হাকিম জন দিয়েককো আমি দেখিবলৈ পাইছিলেঁ।। মাটি হাকিম বেণুৰ ৰাজখোৱা, ৰাধাকান্ত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়ালৈ এতিয়াও মনত পৰে।

পঢ়াশালি ছুটি হ’লে বা বন্ধ থাকিলে প্ৰায়েই মই ভোগৰাম কাকতীৰ ঘৰলৈ গৈ পট্টা-পঢ়না নকল কৰেঁ।। ঘৰত সাঁচিপাতত বিষ্ণু সহস্ৰ নাম, স্তৱ, স্তোত্ৰ আদি পুথিও নকল কৰেঁ।। হাতৰ আখৰ ভাল কৰিবলৈ এই বোৰেই আছিল বিশেষ উপায়। পাখিকাপ বা খাগৰিৰ কাপেৰেই কাকত পুথি লিখিব লাগিছিল। আখৰ চিনি পোৱা হ’লত ৰামায়ণ, ব্ৰহ্মবৈবৰ্ত পুৰাণ পঢ়িবলৈ দিছিল। ভাৱ মাহত ৰামায়ণ পঢ়ি শেষ কৰিব লাগে, সেই মাহটোতে ভক্ত হৰমন্তই হেনো ব’লে ৰামায়ণ পাঠ কৰা শুনে ত’তে থিত দি পাঠকক আশীৰ্বাদ দি যায়হি। সেই দেবি আশীৰ্বাদৰ আশাত ৰব শ্ৰৱিতজিৰে ৰামায়ণৰ এক অধ্যায়মান নিভৌ গধূলি পঢ়েঁ।। পুৰাণখন বঙলা। আখৰ চিনি পাইছিলেঁ। বহিও, পঢ়িবলৈ ক’ৰ আসজা আসজা লাগিছিল। কিন্তু, দেউতাই কেতিয়াবা কোড়িয়া পাঢ়ি তাৰ শাখুবোৰ কৈ শুনাইছিল।

আমাৰ মোমাইহঁতৰ ঘৰ ঘোৰহাটৰ মেলেঙৰ ব্ৰাহ্মণ গাঁৱত। মাহেকে পাৰ্বেকে বৰ মোমাই কয়ল চন্দ্ৰ শৰ্মা ১৪/২০ মাইল বাট বাটকুৰি বাই আহি সন্ধিমালগা আমাৰ ঘৰ পায়হি। তেখেতে গা-পা দুই আমাক জুহালৰ কাৰতে বা চোতালৰ মাজতে বাহ লৈ চাণক্য শ্লোক, দুগাঁৱত মাতিবলৈ শিকায়।

আমাৰ ঘৰৰ দাঁতিতে লক্ষ্মেশ্বৰ কাকতীৰ ঘৰ। এওঁ অস্ত্ৰপুৰীয়া কাকতী খেলৰ। দেউতাক ডহক নাহুক বাগিচাত বৰ বহৰী আছিল। তেতিয়াই তেওঁ হাতী লৈছিল, বন্দুকো লৈছিল। কোনোবাই টান কথা এটা ক'লেই বন্দুকটো উলিয়াই মানুহজনকে মাৰিবলৈ যায়। তেওঁ যিজনত লক্ষ্মেশ্বৰৰ অৱস্থা হ'ল হৈ আছিল। লক্ষ্মেশ্বৰৰ দাঁতিতে পদোঁ উড়ালীৰ পুতেক টেকেশ্বৰ। টেকেশ্বৰ উড়ালী ওখই-পাখৰ ৬ ফুট ১ ইঞ্চি মান হ'ব। লক্ষ্মেশ্বৰ আৰু টেকেশ্বৰ দুয়ো আহি, গধূল আমাৰ ঘৰতে বহেহি। মোকো আৰু মোৰ ভাই ধেমেশ্বৰকো বোকাচোত বা কান্ধত তুলি লৈ আকাশৰ জোনটোলৈ চাই

“জোনবাই এ বেজী এটি দিয়া

বেজী নো কেলেই

মোনা সীবলৈ,

মোনা নো কেলেই

ধন থবলৈ,

ধন নো কেলেই

হাতী কিনিবলৈ,

হাতী নো কেলেই

উঠি ফুৰিবলৈ।

উঠি ফুৰিলেনো কি হব ?

আটায়ে ভাল মানুহ বুজিব।”

বুলি গোৱা এতিয়াও পাহৰা নাই। বৰ মোমায়ে আমাক শিৱ পূজা কৰিবলৈ শিকাইছিল। শিৱ নিজ সাজিবলৈ কুমাৰ মাটি বিচাৰি ফুৰে। মাটি খচি-খুচৰি আনি কুটা-কাটিবোৰ গুচাই সেই মাটি মিহি কৰে। আৰু তাৰে শিৱলিঙ্গটো সাজে। পূজা কৰা শিৱলিঙ্গ হেনো কাট মেলিব নেপায়। এই গুণে, বৰ সাৱধানে খচি লিকটীয়াকৈ সাজিব লাগে। শিৱ পূজা কৰি ঐতাই, পূজাত দিয়া বেলপাত খালে মানুহে হেনো কথা

নেপাহৰে আক একো বোগ-ব্যধিয়ে নেপায়। এই বিশ্বাসটো সেই ল'ৰা কালতে যি সোমাল আজিকোপতি আক লৰচৰ হোৱা নাই।

আমাৰ ধেমালি-বুহুলা : আমাৰ ধেমালিৰ ভিতৰত আছিল আম গছত উঠা, মধুবিজাম পৰা, পুলি পুলি তামোল পৰা, চোপ খেদা, বাঘ গক খেদা, লুকা-লুকি খেদা। এইবোৰ খেল বা ধেমালি আছিল পথাৰত নাইবা চৌতালত। বাঁহৰ ধেমু সাজি কাঁড় মৰা অভ্যাসো আছিল। পকা আমৰ দিনত দলি ফৰ্মুটি লৈ আমবাৰীয়ে আমবাৰীয়ে আম দলিয়াই ফুৰাও এটি সজ। বৰদেউতাৰ পুতেক দামোৰ হাত বৰ থিৰ আছিল। গিৰিহঁতে ধৰে বুলি লুকাই লুকাই দূৰৈৰ পৰাই আমলৈ ফৰ্মুটি মাৰে। দামোৰ হাত ইমান থিৰ যে পকা আমটোৰ তলিতে দলিটো (ফৰ্মুটি নহয়) লগায় আক লাগিলেই ঠলৰ কৰে সাঁৰ পৰে। লুকাই চুবকৈ আম পাৰি খোৱাত যি ফেৰা 'সংকল্প' কৰা হৈছিল তাৰ বাবে মাজে-সময়ে আমাৰ পিঠিত কিলাকুটি বাঙও হৈছিল। আমৰ দিনত বাৰীয়ে বাৰীয়ে আম লাগি থাকে। মিঠা আম, বহৰহায়া আম, মাটি মিঠা, বৰ আম, জ-নিআম, টেঙা আম, চুপ যেন টেঙা আম, পটাগুটীয়া আম (দেখিবলৈ পটা গুটিটোৰ দৰে), সেন্দূৰীয়া আম, টিলিকি আম। লেকেচী বাঁহৰ পাব একোটাৰ হিলৈ সাজি বগা জামুকৰ গুটিকে গুলী কৰি হিলৈ মাৰিছিলোঁ।

ঘৰৰ ভিতৰতে বাঁহ বহি এইবোৰ ৰং ধেমালি কৰিছিলোঁ বা খেদিছিলোঁ।
—যথাঃ—অলোঙটি ঢলোঙটি কৈ কচুঙটি খেদা, অষ্টা পাঁচ খেদা, গোলোক ধাম খেদা, কোমোৰা ছিঙা খেদা, পানীৰ তলত বুৰ মাৰি কোনে কিমান পৰ উণাহ নোলোৱাকৈ থাকিব পাৰে তাৰ আৰি মৰা ইত্যাদি। আক এবিধ খেল আছিল বাৰ নাম পেং। ছুডাল থিয় বাঁহৰ আগত থবমৰ দৰে (আজি কালি চেণ্ডেলৰ দৰে) দুছটা চেপেটা বাঁহ স্তমাই, তাত দুফালে ছটা ভৰি দি খোজ কঢ়া দৰে বাট বুলিব লাগে। তাত উঠি, হাতেৰে চুকি নোপোৱা আম, কঠাল, লেটেকু, পনিয়ল পাৰি পাৰি খাওঁইক। মাঘৰ বিহুত মেজি তলীত বাঁহৰ হিলৈ ফুটোৱা, কাতি বিহুত তুলসীৰ গুৰিত চাকি দিয়া, চ'তৰ বিহুত গক-গাই ঘূৰাওঁতে কেবেলা-বেডেনা খুউৱাত গঁধুলি হ'লেই গোসাঁই বৰত ৰক্ত জলাই নাম গোৱা, এইবিলাক কাম গাঁৱৰ সকলোৱে যি দৰে কৰিছিল, আমিও সেইদৰেই কৰিছিলোঁ। বিহুৱে সংক্ৰান্তিয়ে বো, দেউতা, ককাক যেনেকৈ সেৱা কৰিব লাগিছিল আক

আলপৈচান খৰিব লাগিছিল, গাঁৱৰ বুঢ়াসকলকো তেনেকৈ ওজৰ জনাব লাগিছিল। জাত-কুল নিৰ্বিশেষে বয়সত ডাঙৰ হ'লেই মঙাক ককাইদেউ, মাইকীক (বয়স অহুসৰি) আই, বুঢ়ী আই, আইদেউতা বাইদেউ আৰু দেউতাৰ সমনীয়াক তাতৈ দেৱ, বৰ বুঢ়া হ'লে বৰ পিতা বা বৰ দেউতা আৰু তাতকৈ সৰু হ'লে দদাইদেউ, খুৰাদেউ বুলি সম্বোধন ধৰিছিলে। ডাঙৰ মানুহে কথা পাতোতে আগত থিয় হৈ জুনিবলৈ গ'লেই জাবি থাব লাগিছিল। আগত থিয় হৈ থাকিব লাগিলে বাঘ ঢকা খাব লাগে, সেই দেখি বেবৰ আঁৰৰ পৰা বুঢ়া সকলৰ কথা শুনিছিলে।

ওচৰত দোকান পোহাৰ নাছিল। আঠ মাইলমান দূৰৈত ঘোপমথত হাট বহিছিল। তাৰপৰাই হাটবাৰৰ পিচ দিনাই ভট্টাই নামে মেছুৱালী দোকানী এটাই আমাৰ ঘৰতে শদিয়লীয়া আলুগুটি, বহৰ মাহ (ডাইল) আৰু মচুৰ মাহ (ডাইল) দি থৈ যায়। আলুৰ সেৰে ছপইচা, বহৰৰ ছপইচা, মচুৰৰ ছুই অনা। মাটিমাহ ঘৰতে হয়। বাৰিষা কামৰূপৰ বামদিয়াৰ তেলীয়ে মঠীয়া আৰু কুপাত বছৰটোলৈ জোৰকৈ খোৱা তেল (সৰিয়হৰ তেল) ভৰাই থৈ যায়। সেইবোৰ বৰ নানুত ভৰাই আনে। তেলৰ সলনি বেপাৰীহঁতে ধান আৰু এবী কাপোৰ নিয়ে। আমাৰ ঘৰত পাচে নগদ পইচা দি কিনি লোৱা হৈছিল।

খৰালি নগা বিলাকে হোৱা লৈ লৈ কুকুৰ পোৱালী, এবীয়া মূগা কাপোৰ বিচাৰি ফুৰে। আমি তেওঁবিলাকক 'হাজিসখি' বুলি মাতিছিলে। লোণ দি ডাঙৰ ডাঙৰ গছ আৰু গছৰ ডাল তেওঁবিলাকৰ হতুৱাই কটোৱাই লৈছিলে। জলকীয়া আদা, ডুখৰীয়া লোণ আদিয়েই আছিল নগাৰ প্ৰধান বেপেকৰা বস্তু।

জাৰ কালি গাঁৱৰ মুৰত মৰিয়া বিলাকে লাল পাতি আমাৰ লোটা-কলহ বাটি দিয়ে। এ' নাৰে, ঐ-নাৰে বুলি বুলি মৰিয়াইতে নিখা লেনিয়া শুবে গোৱা পিতল খুন্দা নামবোৰ জুনিবলৈ বৰ ভাল লাগিছিল। তেওঁ-বিলাকে বৰফুকনৰ গীত, নাহৰৰ গীত, অনা পাতকৰ গীত গোৱা শুনিছিলে।

কুঁহিয়াৰ-আল ফুৰা :—চ'ত মঠীয়া সকলো গাঁৱতে, বিশেষকৈ ডেলী-য়াল মহাছাল গাঁৱত কুঁহিয়াৰ পেৰে। বাতি পুৱাই উঠি কুঁহিয়াৰ লাললৈ গৈ নতুন গুৰ আৰু মিছা খোৱা মনত আছে। মিছা খোৱাত আনন্দ

* কুঁহিয়াৰৰ ডাৰৰি ডুডালমাস বান্ধি মুঠি এটা কৰি বছৰ ধালীত পেলাই বৰ লাগে। অলপ বেজিৰ মুখেতে সেই মুঠিটো আনি চুপি চুপি খাব লাগে। খাবলৈ বৰ মিঠা। তাকে মিছা বোলে।

ঘিমান কুঁহিয়াৰশাল ঘূৰোৱাতো আনন্দ সিমান। কুঁহিয়াৰ পেৰা আকণ্ডৰ
পগোৱা সজুলি আজি নাই। অসমীয়া মানুহে কেনেকৈ নিজ হাতে কঁপুৰি
ভীৰ কাটিছিল, কেনেকৈ মাটিৰ থালীত কুঁহিয়াৰৰ বস পগাইছিল, এইবোৰ
কথা ভাবিলে আজি সমাজিক যেন লাগে।

আমাৰ গাওঁখন সৰু। গাঁৱৰ আগেদিয়েই চাৰিং নৈ খন বৈ গৈছিল।
এতিয়াও বৈ থাকে—কিন্তু আজিকালি তৰ পৰিল। বাৰিষা বাচনী পানী
আছিলে অৱশ্যে ডাঙৰ নৈ এখন হোৱাদি হয়, খৰালি শুকাই যায়। নৈৰ
মাজতে, একোটা একোটা পুখুৰী। সেই পুখুৰীৰে পানী খোৱা হয় আৰু
মাজে-সময়ে সিঁচি মাছ ধৰা হয়। আধুনিক যুগত চৰকাৰৰ উত্তম্বুৱা বিভাগে,
অৰ্থাৎ দ-ক বায় কৰা, বায়ক দ কৰা বিভাগে, অধিক শস্য উৎপন্ন হ'বলৈ যি
চেষ্টা কৰিছে তাৰ ফলত মাটিৰ উৰ্বৰা শক্তি নাইকিয়া হৈ গৈছে। সময়ত
চাৰিং নৈ শুচি এটা আলি হৈ হ'বগৈ। চাৰিংটো কছাৰী নাম,—তাৰ অৰ্থ
তলে বোৱা পানীৰ সোঁত। মৰা সঁতিটোৰ পাৰ আৰু পানী-যুঁতলিত
তৰা, পাটা-দৈ, বেত, বাঁহ, ঐ-টেঙা, খেকৰ, টেপৰ, দীঘলতি, মাখিয়তী
আদি নানান বিধৰ গছ গজি ঠাইডোখৰ ঢাকি থয়। তত্পৰি, পাৰত জাৰি
বৰ, আইত আৰু এজাৰনি হাবিৰ ভাঠ নহ'লেও লুকুমা হাবিৰ ছাঁত
গোটেইখন জয়াল টে থাকে। মাটিত শিয়ালৰ চোং, গছৰ খোন্দত ফেঁচাৰ
বাহ আৰু পানীত দ'ত-বাকৰ ঘৰ। জাল পেলোৱা খব-খব শব্দ শুনি
এইবোৰৰ ভয়তে ফুট গধূলি হ'লেই ল'ৰা-ছোৱালী ভিতৰ সোমাই নি:পালি
দি থাকিব লাগে।

চমাৰ গাওঁ স্কুলত চাৰি বছৰ পূৰ কৰি ১৯০৪ চনত বংপুৰত (শিৱসাগৰ)
বৃত্তি পৰীক্ষা দিবলৈ বাছনিত উঠিলে। চাৰিঙৰে গোহাঁইগাঁৱৰ বমাকান্ত
গোহাঁই নাজিৰ ডাঙৰীয়াৰ বাৰীতে আমাৰ সখদ্বায় দেবেজ্ঞ শ্ৰুতিকৰ আৰু
বড়েশ্বৰ শ্ৰুতিকৰে ঘৰ সাজি হাইস্কুলত পঢ়িছিল। শ্ৰেষ্ঠবিলাকৰ বহাতে
থাকি বৃত্তি পৰীক্ষাটো দিলে। চমাৰগাঁও-পাঠশালাৰপৰা মোৰে সৈতে
তিনিজন ছাত্ৰ সেইবাৰ গ্ৰাইমেৰী বৃত্তি পৰীক্ষাত বাছনিত উঠিছিল। এজন
থম কেওঁত, ইজন লুকীৰাম কাকতী আৰু মই। পৰীক্ষা দিবলৈ যোৱাৰ
আগদিনা বমা নাজিৰ ডাঙৰীয়াই মোক হুঁথিছিল : কোৱাচোন মইনা—

‘এক গৃহস্থৰ বেঙেনা বাৰী

বেঙেনা আছে লক্ষ খাবী,

শাবীত আছিল হেজাৰ কুৰি
বেঙেনা লাগে কুৰি কুৰি,
গৃহস্থই দিনে বেচিবলৈ যায়
বেঙেনা বেচি কিমান পায় ?

তপৰাই অন্ধটোৰ উত্তৰ দিলে।। নাজিৰে মোক চাবাই ৫ দি আনীৰাদ
দিলে— ‘তুমি পৰীক্ষাত উঠিবা।’

কেশৱানন্দ ভঁৰালী আৰু ধৰ্মেশ্বৰ কাকতীয়ে অন্ধ আৰু প্ৰত্যক্ষিণিৰ পৰীক্ষা
লৈছিল। মোখিক-অন্ধ এটাৰ উত্তৰটো তপৰাই দিয়াৰ বাবে উৰ্দ্ধালী মাঠেৰে
মোৰ নামটো টুকি ৰাখিছিল। পৰীক্ষা দি থবলৈ কেইবামাহো বাট চাব-
লগীয়া হ’ল। দিন পলম হোৱা দেখি মোৰ পোনে টেকে’ল কাটি বুলি বুদ্ধি
পোৱাৰ আশা এৰি দিলে। আৰু গোলাপী জামু, মধুৱী জাম, তেঁতেলী
পাৰি খায়েই দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে।। এদিন বাৰীৰ পাচফালে মধুৱী জাম
এজোপাত উঠি মধুৰি খাইছোঁ, এনেতে কোনোবা এটাই কলে গৈ—‘হেৰ,
নামি আহ। নিম্পেক্টৰ (ইনস্পেক্টৰ) আহিছে।’ মই লৰালৰিকৈ নামিব
থোজোঁতেই ডাল এটা ভাগি পৰিল আৰু ছকস কৰে খালত পৰিলে।।
চুৰিয়াখন ভালকৈ পিন্ধি ঘৰ পাই চাওঁ দেখোন, সঁচাকৈয়ে নিম্পেক্টৰ আহিছে।
নিম্পেক্টৰজন সেই ওপৰত কৈ অহা প্ৰতাপ চন্দ্ৰ হাজৰিকা আৰু তেখেতৰ
লগতে আমাৰ পাঠশালাৰ পণ্ডিত ঠাচুৰাম দত্তও। হাজৰিকাই মোৰ
পিতৃৰ চপৰিয়াই কলে—‘তুমি তিনি বছৰলৈ বাহে তিনি টকাকৈ জলপানী
পাইছা।’ বতৰাটো শুনি বঙত টকা-ঠেকেচাৰ বিষ ক’বলৈ গ’ল। দেউ-
তাই নিম্পেক্টৰকে বৰ বাবুকে (ঠাচুৰাম পণ্ডিতক) মুখৰ দৈ গাখীৰেৰে জল-
পান একোটা খুৱালে আৰু হাজৰিকাক ফণ (এক) ১ টকা আৰু খনিয়া
কাপোৰ এখনেৰে মান ধৰিলে। বৰ বাবুকো মোৰ হতুৱাই আখলি এটাৰে
সৈতে চেলেং এখনেৰে মান ধৰোৱালে।

বৃত্তি পাই, ১৯০৫ চনৰ এপ্ৰিলত শিৱসাগৰ হাইস্কুলত নাম লগালেগৈ।

তৃতীয় অধ্যায়

বংপুৰ যাত্ৰা : চ'তৰ বিহুৰ পিচত বহাগ মাহ আহিল। নতুন বছৰৰ লগে লগে মোৰও জীৱনৰ নতুন পৰ্ব আৰম্ভ হ'ল। দেউতাই মোক বংপুৰলৈ লৈ গৈ হাইস্কুলত নাম লগাই দিলেগৈ। সেইদিনাই মই পোন প্ৰথমেই ঘৰৰপৰা বাজ হৈ নগৰৰ মাটি দেখোঁ। বংপুৰলৈ যাওঁতে মগৰা হাট, পহুগড়ৰ মাজেদি গৈছিলোঁ। যাওঁতে বাটত দেউতাই পহুগড়ৰ কথা, মগৰা হাটৰ কথা জয় সাগৰ আৰু জয়দ'লৰ কথা, জেৰেঙা পথাৰৰ কথা, বংঘৰ, বংপুৰ, ফাবুৱা দ'লৰ কথা কৈ গৈছিল। দিখো নৈ পাৰ হৈ শিৱসাগৰৰ ভিতৰত সোমালত মোৰ মনত যে কি লাগিছিল তাক এতিয়া বহুত দিনৰ মূৰত স্তব্ধ ৰিঙ অৰ্পৰ বং লাগে। হাইস্কুলত নাম লগাই আহিয়েই কেঞাপটি, মুদ্বিপটিৰ ফালে মোক লগা কিবা কিবিত বস্তু কিনিবলৈ গৈছিলোঁ। আগেয়ে কোনো কালে কেঞাঘৰ মুদ্বিঘৰ নেদেখা বাবেই নে কি কব নোৱাৰোঁ। তাত সজাই থোৱা বস্তুবোৰে মোৰ চকুৰ আগত মনোৰম দৃশ্য সৃষ্টি কৰি দিছিল। পোহাৰীবোৰৰ চুৱাৰ মুখে মুখে গাঁকৰ চক, তামোল পান, টেকেলি-কলহবোৰ দেখি ভাবিছিলোঁ—মাহুহেনো ক'ৰবাত গাঁকৰ চক আৰু তামোল-পান বেচেনে? কেঞাপটিৰ মাজে মাজে ঘূৰি ফুৰোঁতেই চাৰি বাজি গলগৈ। তেতিয়া মুদ্বিপটিৰ এমূৰৰপৰা কেঞাপটিৰ সিমূৰলৈকে কুকুৰাবোৰে “লঙ্কাপুৰ ক'ত ক'ত” বুলি ডাক দিবলৈ ধৰিছিল। ঘৰত সোমাই থাকোঁতে বনৰীয়া কুকুৰাই হে ডাক দিয়া শুনিছিলোঁ। ইয়ালৈ আহি সেই দিনাই পোন প্ৰথম ঘৰচীয়া কুকুৰাৰ ডাক শুনিিলোঁ। আচহুৱা নগৰীয়া ঠাইত শুনা সেই কুকুৰাৰ ডাক আজিও মোৰ কাণত ৰিনি ৰিনি বাজি আছে। নগৰলৈ যোৱাৰ আগেয়ে, ঘৰত থাকোঁতে ৰাতিপুৱা মাটিৰ শিল্প লিখি সন্ধ্যাই শিল্পপূজা কৰিছিলোঁ। সেই শিল্পপূজা কৰিবলৈ মনত যিটো হে ধাউতি, আজি শিল্পপূজা কৰাৰ কথা ক'লে কাণত সোণা দিয়াৰ দিনত সমাজিক ৰেন লাগে। ধান দাই এঁতালেই গাঁৱৰ গৰুগছ উৰু মেলে। গৰুবোৰ গৈ আমাৰ ঘৰৰ পিচফালে থকা বিৰিডানি, নলনি চুকত চৰি থাকেগৈ। আমাৰ ঘৰৰ এটা মুগা গৰু আছিল আৰু আমাৰ ওচৰৰে

টেকেৰৰ উঁড়ালীৰ এটা খৰা বগা গৰু আছিল। খৰা গৰুটোৱে বাতিয়ে দিনে হুকৰি ফুৰে। তাৰ সন্নীয়া গলধন খৰা আন গৰু পৰিলেই হুকিবলৈ ফেৰ পাতি ফুৰে। পঢ়াশালি খতি থাকিলে দিনৰ দিনটো চপলিয়াই চপলিয়াই ফুৰি সেই খৰা গৰুটো বিচাৰি আনি বিৰিণালিৰ মাজত আঁহৰ মুগা গৰুটোৰে সৈতে যুঁজ লগাই দিওঁ। যুঁজত ধোঁটেইখন তলপাত কৰে। সেই যুঁজ চোৱা মোৰ পক্ষে বৰ বঙ্গলা আছিল। লোকে চ'ম্বৰ বিহুত হাঁহকণী যুঁজাইছিল। মই কিন্তু হাঁহকণী যুঁজোঁহা ভাল নেপাইছিলোঁ। তেতিয়া আমাৰ ওচৰৰ খনিকৰ গাঁওত যবে যবে পাতি হাঁহ। কণী পইচাটোৰ ঢুটা। সন্নীয়া ল'ৰাবোৰে কণী কিলে যুঁজাবলৈ আক নাঁচি, ধোৱাচাওৰ খাঙত আঁৰি থৈ দিয়ে। মই কিন্তু কিনি আনি পেট পূজা হে কৰোঁ। মাঘৰ বিহুত মহ-যুঁজ হয়। সেই যুঁজ চাবলৈ বৰ হৈপাহ। দোপৰ পথাৰ, খনিকৰ পথাৰ, ফুলপানী ছিগাৰ পথাৰ, জকাইচুকত মহৰ যুঁজ দম্ভমাই থাকে। মাঘৰ বিহুত মে-জি পুৰিবলৈ আৰোণ 'মাহৰপৰা' আয়োজন কৰা হয়। তেতিয়াই বিহুৰ উলহ-মালহ গাত লাগেহি। হাবিৰ-পৰা গছপুলি কাটি আনি শুকুৱাই খেবশনী বেনকৈ থৈ দিওঁ। বিহুৰ উৰুকা দিনা আটাইবোৰে ভোজ-ভাত খাই, গধূলি বাঁহৰ পানী হিলৈ ফুটুৱাই, বাতিটো নাম গাওঁ; নামৰ মাজে মাজে ঢুটা-এটা বাঁহৰ হিলৈও ফুটুওঁ। হিলৈটো ফুটিলেই আটাইবোৰ 'জয়বাম বোল, জয় হৰি বোল' বুলি কিৰিলী পাৰি দিওঁহঁক। তেতিয়া কি যে আনন্দ। কিযে বাহাডুৰী!

বাতি পুৱাই পুৱাই আহোঁতেই পুথৰীৰ চৈচা পানীত ৭/৮ টা বুৰ মাৰি তিয়নি গায়েই মেজিৰ ওচৰত উপস্থিত। মে-জি পুৱাই বৰলৈ আহি সিজোৱা মোৱা আলু ডোখৰ চেৰেক, আখৈ চিৰা এবাটি ভালকৈ দৰনি পিটি খাই মহযুঁজ চাবলৈ চাপলি মেলোঁ। যুঁজ চাই আহি সিজোৱা কাঠ আলুৰ শৰাধ কৰোঁ। আজিকালিৰ দৰে তেতিয়া হৰেক বকমৰ লুচি, পিঠাৰ কাৰবাৰ নাছিল। ঘিলা পিঠা, স্ততুলি পিঠা আৰু ডিলিয়িয়া পিঠায়েই প্ৰধান।

চ'ম্বৰ বিহু হ'লে বাতি পুৱাই মাহ-হালধি ব'হি এহাতে কেবেলা বেঙেনাৰ ছাট, এহাতে মাধিৱতী আগলতী (দীঘলতি) গছৰ ভাল লৈ গৰু দুহাবলৈ বাওঁ। গৰু দুহাওঁতে 'মাধিৱতী মাধিপাত মাধি মাৰোঁ' জাত জাত' বুলি গৰুৰ গাত মাধিৱতীৰ পাত কেটাবোৰ চলতে লগৰীয়া বোম্ব

গাতে কোবাই দিওঁ। ‘লাও খা বেঙেনা খা’ বুলি গকৰ গাঁল এডোখৰ মাৰি, লগৰ ইবোৰলৈ একো ছটা মাৰি সিঁতৰ গা দমলা-দমল কৰা মোৰ মৰা ক্ষুৰ্ণি। গক গাঁই ধুৱাই গা-পা ধুই, গোসাঁই ঘৰত সেৱা কৰি গাত নতুন ঘৰত-বোৱা গামোছা লওঁ। বোয়ে বৈ থোৱা চুকিয়া আৰু চাৰি গঞা সজ্জীয়ে সিয়া কোট চোলা পিন্ধে।

আমাৰ ঘৰৰ মচৰত দজ্জী নাছিল। খনিকৰ গাঁৱতে চাৰিগাঁৱৰ পৰা এজন মাহুহ আহি চপনীয়া হৈ আছিলহি। তেৱেঁই আমাৰ চোলা-কাপোৰ সি দিছিল। তেতিয়া গাত কোট চোলাটোৱেই সকলো। গাখীৰ খোৱাত মই বৰ লুতীয়া আছিলোঁ। দেউতাই গোহালিত গক খীৰাই থাকোঁতে মোৰ নিজা ফুলবছা পিয়লা বাটিটো লৈ গৈ তপতে তপতে এৰাটি গাখীৰ লৈ আঁহোঁগৈ আৰু পি খাই থওঁ। তেতিয়া আমাৰ ঘৰত গাখীৰৰ ওৱা হোৱা। গাঁৱৰ মাহুহে এনেয়ে এনেয়ে কডীয়াই কডীয়াই গাখীৰ দিছিল। গাখীৰ কিনিবই নেলাগিছিল। কিনিলেও গক গাখীৰ সেৱত / এক অনা মাখোন। মৰা গাখীৰত হে এক অনা ছয় পাই, দুই অনা লৈছিল। গাখীৰত সমূলিকে পানী নাই। যেনে টেকেলিৰ চিন চাব, তেনে চিন চাবেই গাখীৰ ওলাইছিল।

হাইস্কুলত নাম লগাই দিবৰপৰা এই গাঁৱলীয়া স্বাধীনতা, গাঁৱলীয়া ব' ডামছা, গাঁৱলীয়া খাবন-বোৱন সকলো গ'ল।

তেতিয়া মাহুহে শিৱসাগৰক শিৱসাগৰ বোলা নাছিল, বুলিছিল ৰংপুৰ। আগেয়ে যদিও দেউতাইতে পেটে সমন্বিতে ইংৰাজী পচাটো বা পচুৱাটো বৰকৈ ভাল যেন নেপাইছিল, মই বৃত্তি পোৱাত সেই আশঙ্কা বা অনিচ্ছা আঁতৰি গ'ল আৰু মোক হাইস্কুলত নাম লগাই দিবলৈ ঠিক কৰিলে। ঠিক কৰিলে হয়, পিচে ৰংপুৰত থ'ব কাৰ ঘৰত আৰু কাকেইবা গ'হাই দিব—এই কথাটোকে ঠিক কৰিব নোৱাৰি বিমোৰত পৰিল। তেতিয়া দেউতাৰ মোমায়েকৰ পুতেক গোলাপ শৰ্মাই বেজবকৱা স্কুলৰ পৰা “এট্ৰেঞ্চ পাছ” কৰি শিৱসাগৰ কাছাৰীতে মোতৰ টকা আঠ অনা মাছিলি হৰমহা পাই উমেশ্বৰ (এপ্ৰেণ্টিচ্) কামত মোমাইছিল মাজ। তেখেত এসম্বন্ধে দহাই আৰু এসম্বন্ধে ককাই হয়। তেখেতৰ লগতে মোক থোৱা ঠিক হ'ল। ভাল বাব এটা চাই, বিষ্ণু পূজা এভাগ কৰি ৰংপুৰলৈ যাবলৈ ওলালোঁ।

পঙ্কাজুল নগাজালি : আমাৰ ঘৰৰ পৰা নগৰলৈ যোৱা বাট দুটা ; এটা নগা আলিয়েদি, ইটো পথাৰেদি । নগা আলিয়ে যোৱা হৈছিল বাৰিষা । তেতিয়া আলিৰ নামটো হে ; দুই কাষে বিৰিণানি, বৰজানি, ইকৰানি ; মাজডোখৰ এটা জান হে যেনিবা আৰু পঙ্কাজুল ! পঙ্ক-ম'হ গৈ দাঁতিৰ বিৰিণানি-ইকৰানিও বোকাময় কৰি থয় । খোজ কাটি গ'লে বাটকুৱাৰ মূৰটোহঁত বোকাই ছাটি ধৰে আৰু শুকালেই বালিচৰ পৰা যেন হয় । সেই নগা আলিয়েদি গৈ নামদা* শিলৰ সীকোতে বৰ আলিঙা উঠিবলৈ লাগে । তাৰপৰা কেৰিয়েৰি গড়, কপহীখাত, ন পুখৰী, পুৰশি পুখৰী ; পহুগড় এইবোৰ পাৰ হৈ পায়গৈ । এই পোনে বৰ ঘূৰণ । পথকুৱাটো হ'লে চমু । আলিয়েদি গ'লে দহ মাইল হয় আৰু পথাৰেদি গ'লে ছয়মাইল হে । তাতে খৰালি দিন, ঘূৰণ বাটে নগৈ চমুবাট পথাৰেদিয়ে বাট বুলিলে* । লগত দেউতা আছেই আৰু কেমটাই বুলিবৰ আমাৰ ঘৰতে বন-বাৰি কৰি থকা ভাৰীটিও । কেমটাইৰ কাকত আঁৰে চাউল, কোৱল চাউল গাখীৰ দুচঙা আৰু মই পিন্ধা কাপোৰৰ সজুলিটো*, চুৰিয়া এখন, কামিজ চোলা এটা আৰু গামোচা চেলং এযোৰ ।

ৰংপুৰলৈ যোৱা বাটটো পথকুৱা বুলি কৈছোঁ যদিও যিহে দুৰ্গম, আজি স্তম্ভবিলে সেইবাটে যোৱাটো সাধুকথা যেন হৈ লাগে ; সময়ত সি কিন্তু সাধুৱেই হ'বগৈ । ঘৰৰ পৰা ওলাই চাৰিডহ পাৰৰ গেজেপনি হাবিৰ ডলে তলে গৈ দুৱৰা চুকৰ সৰু পথাৰ এখনি পাওঁ । পথাৰখন ইকৰানি ভাঙি উলিওৱা মাটি—তাৰ মূৰতে শিঙৰা জান । নামটো হে জান, ভাঙৰ নৈ এখনতকৈও দ । খৰালি পানী শুকাই গলে মাটুহে বৰ তেটা এটা মানি থয় । বাৰিষা সীকো, আমি বাওঁতে ভেঁটাৰ ওপৰেদিয়েই খোজ কাটি পাৰ হলে* । জানটোৰ দুয়োপাৰে ডাঠ ইকৰানি হাবি, তলে-তলে লুঙলুঙীয়া বাট । সেই বাটেদি গৈ থাকিলেই আধা মাইলমান দূৰতে গোহাঁই পাওঁ পায়গৈ । গোহাঁই গাঁৱতে নামদা নৈ পাৰ হব লাগে । নৈখন দ ; খৰালি শুকালেও সাকো থাকে ; নামেৰে পাৰ হ'ব লাগে । পাওঁখন গছ-গছনিহে, বাঁহে-কাঠে, জেওৰাই-জপনাই বৰ গহীন আৰু ঘৰ-বাৰীবোৰ গাঁৱৰ ইবোৰ বাহুহন্তকৈ আটোৰ-টোকাৰি, কলনি-তামোলনিৰে নহন-বনৰো । তাতে চম্বাৰ গাঁও পাঠশালাত একেলগে পঢ়া লগৰীয়া বাপুৰাম গোহাঁইইউতৰ ঘৰ । নিইউতৰ ঘৰতে বহি অলপ জিৰালে*, তাৰ পাচত খুশি-খুশি সীকো বগাই

নামদাং পাৰ হ'লোঁ*। নামদাংৰ পূবতে গড় কাৰখীয়া গাঁও। তাত মোৰ
সহপাঠী বংশী কলিতা, মণিৰাম কলিতা আৰু জীউৰাম কলিতাইত্তৰ ঘৰ।
সিহঁতক মাত লগাই মগৰাহাটলৈ পোনালোঁ*।

মগৰা বা মোগোৰা হাট : মগৰা হাটক মোগোৰা হাট বোলা
হয়। মোগোৰা হাট কিয় বোলে বহুত দিনৰ মূৰত হে আনিব
পাৰিছোঁ—মাক বজাৰুলা বা ঋতুমতী নোহোৱাকৈ যি সন্তান জন্ম হয়, তাকে
মোগোৰা বোলে। ফুলমতী কুঁৱৰীয়ে মৰম লাগি বজাক খাটি, এনেকুৱা
মাছহ এটিকে সেই ঠাইতে হাট বহুৱাবলৈ দিছিল। তেতিয়াৰ পৰা
ঠাইডোখৰৰ নাম মগৰা হাট হ'ল। মোগোৰা মাছহক হেনো বজাপাতে
মাৰে। সেই ভয়তে সি ক'লৈকো যাব নোৱাৰে দেখিয়েই হাটৰ গৰাকী
পতা হৈছিল। মগৰা হাটৰ পৰাই অটবা ইকৰানি আৰু বৰতানি। সেই
ইকৰানি-বৰতানিৰ মাজতে চুকে-কোণে বাঘ, শিয়ালৰ চোং। বৰ আলিঙলৈকে
এটি স্কককীয়া বাট। সেই বাটৰ মাজতে দিমৌ নৈ খন নাগি পাৰ হব লাগে।
তেন্তেই সলাই দিমৌ পাৰ হৈ বৰআলি পালোঁগৈ। *এইখিনিতে পহুগড়।
বৰ আলিৰপৰা অলপমান পূবলৈ গৈয়ে আলি কেঁকুৰি, সেই খিনিৰপৰা
দিখোৰ আমগুৰি পাৰঘাটলৈকে এটি আলি গৈছে। আলিটোৰ দাঁতিতে
বাওঁ-হাতলৈ বংঘৰ আৰু সোঁহাতলৈ তলাতল বা তলাতলি ঘৰ। বংঘৰৰ
পোনে পোনে আলিটোৰ ওপৰত থিয় হৈ থকা বৰ শিমলুজোপাৰ হাঁতে
জিৰালোঁ*। তাতে কেমুটায়ৈ উকি এটা মাৰিলে; উকিটোৱে আকৌ বং-
ঘৰৰ পৰা ওলোটা উকি মাৰিলে। কেমুটাইকে দেখি মইও 'কৈান ঠ' বুজি
চিঞৰ এটা মাৰি পঠিৱালোঁ*, মোৰ মাতটোৱেই ঘূৰি আহি আকৌ মোৰ
কাণতে খুন্দা মাৰিলেহি। ভাবিলোঁ—বজা-দিনীয়া বংঘৰটোত কিবা কালিকা
আছে হবলা। পিচত অৱশ্যে তাৰ কাৰণটো জানিলো। ন-পুখুৰী, পূবদি
পুখুৰীৰ পৰা বৰ আলিটোৰ দুয়োফালে মুকলি দ পথাৰ। মাছহৰ সঁচ নাই।
আমগুৰি ঘাটতে মাৰ নাৱত উঠি দিখৌ পাৰ হ'লোঁ*। 'মাৰ নাও' কাক
বোলে সেই দিনা হে প্ৰথম জানিলো। বৰ-আলিৰ পৰা আমগুৰি ঘাটলৈকে
দেখা ঠাইবোৰৰ কথা, বহুত দিনৰ পিছত হে তালিকৈ আনিব পৰা হৈছোঁ।

* কেতিয়াবা কেতিয়াবা শিৱসাগৰৰ পৰা আহোঁতে বাওঁতে কালুগাঁৱেদি আহোঁ,
কালুগাঁৱেদি বোলোতে জেবেকা পলাবৰ বিৱিধানিৰ মাজে মাজে আহি আমাৰ
দেউতাৰ বাবেক জেঠাইহঁতৰ ঘৰত সোমাই আহোঁ। ভাগৰ লাগিলে কেতিয়াবা
তাতে থাকোঁও।

আবেলি তিনিমান বজাত আমি ৰংপুৰ পালোঁগৈ। গোলাপ দহাইটিৰ ঘৰতে টালি-টোপোলাবোৰ খেঁজুল চাৰলৈ গলোঁ। তাৰ পাচত হ'ল-পুখুৰী চালোঁ, কেঞা-পটিৰ মাজেদি আহি নগৰৰ বজাৰ-সমাৰ চাই লাগতিয়াল বস্তু চুপহ-এপদ কিনি, থাকিবলৈ লোৱা ঠাই পালোঁহি। কেঞা-পটিৰ মাজেৰে যাওঁতে ছটা নেদেখা বস্ত্ৰৰে মোক চমক খুৱাইছিল—এটা হৈছে মাত্ৰহৰ ঘৰৰ ভিতৰত কুৰুবাৰ ডাক আৰু ইটো মাইকী মাত্ৰহে (পোহাৰীয়ে) থাকিব চক বেচ। গাঁৱৰ ভিতৰত সোমাই থকা বন্ধন মনটো নগৰ পাই মুকলি হ'ল। ঘৰ বাৰীত দহাইটিয়ে ঘৰ সাজি আছিল, সেই বাৰীৰ গিৰিহঁত গৰাকীৰ নাম আছিল ভৱৰাম বৰকাকতী। মাত্ৰহে কয়, ভৱাম কাকতী বুলি। গোলাপ পৰা মোৰ পোনপটীয়া অভিভাৱক আছিল যদিও, বৰ-কাকতী ডাঙৰীয়া হে আচল অভিভাৱক আছিল।

শিৱসাগৰ হাইস্কুলত : ১৯০৫ চনৰ এপ্ৰিল মাহত, শিৱসাগৰ হাইস্কুলৰ এইখুঁ ক্লাচত (আজি-কালিৰ তৃতীয়মান) নাম লগালোঁগৈ। সদৰ শিৱসাগৰৰ (তেতিয়া শিৱসাগৰ জিলাৰ সদৰ ঠাই শিৱসাগৰেই আছিল; ১৯১২ চনত হে যোৰহাটলৈ উঠি আহে) অন্তৰ্গত তিন ভিন গাঁৱলীয়া পঢ়াশালিৰ পৰা অহা ছাত্ৰবেই পূৰ্ণ আমাৰ শ্ৰেণীটো। নগৰীয়া উকীল-মুক্তিয়াৰ, আমোলা-মহৰাৱ ল'ৰাও আছিল। কিন্তু সিবিলাকৰ সংখ্যা কম। শিৱসাগৰ নগৰৰ পূব অঞ্চলতকৈ পশ্চিম অঞ্চলৰ গাঁৱলীয়া ল'ৰাই সবহ। তেতিয়া বৰ্ডিং বা ছাত্ৰ থকা ঘৰ নাছিল। আমোলাসকলৰ বাৰীয়ে-বাৰীয়ে একোটা বহা কৰি কৰি দুৰ্গি-বটীয়া ল'ৰা থাকিবলৈ লৈছিল। সেই আশ্ৰয়দাতাসকলে আশ্ৰয় দি ল'ৰাহঁতক ইংৰাজী শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ চল লগাই নিদিয়া হ'লে ভালেমান মেধাবী, বুদ্ধিমান ছাত্ৰৰ বুদ্ধি, প্ৰতিভা ফুলতে মৰহি গ'লহেঁতেন। সেই গুণে—সেই পৰোপকাৰী, বিজ্ঞানবাদী, মৰমিয়াল মাত্ৰহ ঘৰ দিয়েকৰ নাম এইখিনিতে উল্লেখিয়াই থোৱা ভাল হ'ব বুলি ভাবিলোঁ। তেখেত সকল আছিল—

শিৱসাগৰ হাইস্কুলৰ প্ৰথম অসমীয়া এচিষ্টেণ্ট হেড্‌মাষ্টাৰ, ইংৰাজী শিক্ষক পৰমানন্দ ভঁৰালী ডাঙৰীয়াৰ পুতেক কেশৱানন্দ ভঁৰালী, বতীজনাথ ছত্ৰবাৰ দেউতাক শ্ৰামসুন্দৰ ছত্ৰবা, দুৰ্গাচৰণ খাটনিয়াৰ, লাল বৰুৱা, ডাঙৰীয়া কালি-প্ৰসাদ চলিহা উকীল, দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰুৱা তহচিলদাৰ, সোমেশ্বৰ বৰুৱা তহ-ছিলদাৰ, পণ্ডিত সহদেৱ পৰা বৰুৱা তহছিলদাৰ, টেপুমাষ্টাৰ বা লোকনাথ পৰা, ফক্ৰুৰ পৰা মুক্তিয়ার, ভৱৰাম বৰকাকতী, সোণাৰাম বৰা ভৰনি,

বত্থৰ বকৱা : স্কুলসমূহৰ ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ, দীনধৰ বৰকটকী, ডাঙৰীয়া পদ্ম-
ধৰ - তীৰ্থেশ্বৰ নাওবৈছা ফুকন ভাতৃদ্বয়, লক্ষেশ্বৰ ভূঞা, দিবাকৰ শৰ্মা, হেম-
চন্দ্ৰ গগৈ কেৰেণী, শঙ্কৰ বৰভাগ্য কাকতী, কোন জন কোন সত্ৰকাই চিনিব
নোৱাৰা, একে সঁচতে গটা তুলসী বাবু, কমল বাবু (হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ভায়েক),
ইন্দীৰা চিৰস্তাদাৰ ডাঙৰীয়া, কালিপ্রসাদ কটকী, পণ্ডিত কীৰ্ত্তিধৰ শৰ্মা, বমা-
কান্ত গোহাঁই ডাঙৰীয়া, থিকদীন বাবু, দ'ল কেয়োটাৰ ঠাকুৰৰ ঘৰ, বামচৰণ
দত্ত, কৃষ্ণপ্ৰাণ চাংকাকতী ইত্যাদি। গাঁৱৰ ঘৰবপৰা চাউল-পাত, খৰি-বাঁহ
কঢ়িয়াই আনি বৰ হুখে-কষ্টে নগৰত থাকি পঢ়ি, পিচত ডাঙৰ মাগুহ হোৱা
এনে বহু লোক এতিয়াও জীয়াই আছে—যি সেইসকলক কৃতজ্ঞতাৰে স্মৰণ
নকৰাটকৈ থাকিব নোৱাৰি।

কুঠোৰ শাসক গোলাপ দদাইটিৰ আগত তুৰি-মূৰি কৰিবৰ সাধ্য নাই।
কাঁকি-কুকা দিও সাৰিব নোৱাৰি। বেলি ওলাৱাৰ লগে লগে শয্যা ত্যাগ
কাণবই লাগিব আৰু দিখোত গা-খুই তামৰ কলহত একলহ পানী আনিবই
লাগিব—তেখেতে সন্ধ্যা কৰিবলৈ। তাৰ পিচতো পানী আনিবগৈ লাগে।
তেতিয়া বাৰ্ণিট নাছিলেই, পিতলৰ কলহ আৰু কাঁহৰ লোটা হে চলিছিল।
আজি-কালি যি কাপ-প্লেট নহ'লেই নচলে, সেই দিনত সেই কাপ-প্লেট বা
আন আন চান্না বাচন ব্যৱহাৰ কৰা হে নালাগে, ছুলেই পৰাচিত হ'ব লাগে।
পিতলৰ গিলাচ মজা-মজিকৈ ওলাইছিল। আঁমি ভাত-পানী বন্ধা, পানী
তপতোৱা বাচন-বৰ্তনবোৰো আছিল অসমীয়া কুমাৰে গটা মাটিৰ চক-মলা
বান-মলা, টেকেলি হে। চাহ খোৱা অভ্যাস নাছিল। কাথপাৰ আৰু
আমগুৰি ঘাটৰপৰা বুঢ়া মাগুহ দুজনীমানে আৰু ছোৱালী দুজনীমানে গাখীৰ
যোগাইছিল। গৰু গাখীৰৰ সেৰে এক অনা (আজি-কালিৰ ছয় পইচা),
ম'হৰ দুই-অনা, বেনাৰলী চেন : সেৰে আঠঅনা, গুৰ : সেৰে দুই-অনা,
হাইকণী পইচাটোত এটা (আমাৰ গাঁৱত হুটাকৈ খাইছিলোঁ), পাৰৰ গোটে
দুই-অনা, শাক-পাচলি ঘৰৰ পৰা যায়। -আলুগুটি বড়ো (দৌঘলীয়া) সেৰে
ছয়-পইচা; বোখাই আলুৰ হে দুই-অনা। বেঙেনা (বলিয়াঘটীয়া) পইচাতো
দুইলে চাৰিট পায়, থকৱা বেঙেনা দুপইচাত দু-সেৰমান হ'ব। বাতিপুৱা
গা-ধুয়েই ভজা চাউল, কোমল চাউল নাইবা চুজিব জলপান এটা খাই
পঢ়াত লাগে। এঘণ্টা বা ডেৰঘণ্টা পঠিয়েই ভাত বহাব লাগে, অৰ্থাৎ
চাউল সিজাব লাগে। খাই-বই উঠিয়েই ইফুললৈ লব দিৱিলেই নহয়,

কাৰণ—এঘাৰ বাজি এফ মিনিটমান গ'লেই (তেতিয়া স্থানীয় সময়, আজি কালিৰ দৰেই এঘাৰ) বেঞ্চৰ ওপৰত থিয় হ'বগৈ লাগিব, নতুবা 'লেট কাইন' (পলম কৰাৰ অৰিমনা) ভৰিব লাগিব। ইঙ্কুলৰ ঘড়ীত এঘাৰ বাজক-নেবাজক সেই কথালৈ আমি চাবৰ দৰ্কাৰ নাই।

আমাক শিকাইছিল আৰু সকলোৱে কৈছিলেও—ইঙ্কুল-কাছাৰীৰ ঘড়ী লৰক-ফৰক হ'ব নোৱাৰে। নগৰত থকা কেইবাহমানৰ পিচত, শিৱসাগৰত চাৰিটা কথা লৰক-ফৰক নহয় বোলা এই বচনটো মাত্ৰহৰ মুখত মতা শুনিছিলোঁ—

‘মনবৰ গাওঁবুঢ়াৰ মত,

ইন্দীৱৰৰ খত।

বেজবকুৱা ঘৰৰ বড়ি,

ইঙ্কুল-কেছাৰীৰ ঘড়ী।

অৰ্থাৎ—মৰদমা কাৰবলৈ যোৱা মাত্ৰহক, মৰদমাত লিখিব নে হাবিব মনবৰে অভিজ্ঞতাৰ বলতে কৈ দিব পাৰে; সেইগুণে তেওঁৰ মত ঠিক।

ইন্দীৱৰ বকুৱাট খতত বা আজীত অৰ্থাৎ দৰ্শাস্তত যি কেইকাকি কথা লিখি দিব, তাৰ গাঁথনি এনেকুৱা নিকপ কপীয়া যে তাক কোনো হাকিয়ে ওফোৰাৰ নোৱাৰে। সেই বাবে ইন্দীৱৰৰ খত নিৰহ-নিপানী।

যেতিয়া বেজবকুৱাৰ ঘৰৰ প্ৰাণনাথে কাৰলতি চুকটো মোহাবিয়েই যিকণ মাল কপীয়া মাত্ৰহক খাবলৈ দিয়ে, বোগী নিবোগী হয়। গতিকে বিশ্বাসতে বেজবকুৱাৰ ঘৰৰ ঔষধ “ইন্দ্ৰজালিক”, তৎকালে শুণ দিবই— এই কথা ইফাল-সিফাল হ'ব নোৱাৰে।

বোলি দুপৰলৈ গতি কৰকেই বা নকৰকেই, ইঙ্কুল-কেছাৰীৰ ঘড়ীত এঘাৰৰ কাটাডাল ঠিক থাকিবই—তাৰ কেতিয়াও লখ-চৰ হ'ব নোৱাৰে। পংচুৱে-লিটিৰ অৰ্থাৎ সময় ঠিক বন্ধাৰ নিচান বা গোজেই ইঙ্কুল-কেছাৰীৰ ঘড়ী।

তপতে তপতে ভাতকিটা খায়েই এই পংচুৱেলিটি বন্ধাৰ ড'ৰিত ইঙ্কুললৈ লৰ খৰেঁ। কিত্ত মই যোৱা প্ৰায়েই পলম হয় আৰু গৈয়েই বেঞ্চৰ ওপৰত উঠিব লাগে।

এইখু ক্ৰাছত : এইখু ক্ৰাছত আমি ২৫ জন মান ছাত্ৰ আছিলোঁহি। তাৰ ভিতৰত বহুতৰেই নাম পাহৰিলোঁ। শিৱসাগৰৰ ফুকন নগৰৰ পদ্মবন্ধন বকুৱা, আয়ত্তবিঘাটৰ ইন্দ্ৰধৰ চলিহা, মহেশ্বৰ চিদ্দিক, শিৱনাথ শৰ্মা সভাপতিত,

গোবিন্দ দত্ত, নকুলচন্দ্ৰ বৰুৱা (ডিব্ৰুগড়) শিৱপ্ৰসাদ খাৰঘৰীয়া (ডিব্ৰুগড়), আৰু কনকলাল চলিহাৰ নামকেইটা মনত আছে। সেইবুলি, বৃত্তি পাই যোৱা ছাত্ৰকিঅনেৰে সৈতে শ্ৰেণীত প্ৰায়েই একেলগে বহা বাবে তেওঁবিলাকৰ নাম পাহৰা নাই। মনত নাই বুলি ক'লে—আমাৰ ঘনিষ্ঠতা, সহৃদয়তা আৰু বন্ধু-তাৰ প্ৰতি পিঠি দিয়া হ'ব। সেইপ্ৰণে, সেইকিজনৰ অলপ-অচৰপ পৰিচয় একোটি এই খিনিতে দি থলোঁ।

আমাৰ ভিতৰত বৃত্তি পোৱা ছাত্ৰৰ ভাগ দুটা আছিল—এটা উচ্চ প্ৰাইমেৰী বা মজলীয়া স্কুলৰ আৰু ইটো নিম্ন প্ৰাইমেৰীৰ বা পাঠশালাৰ। একে সময়তে নাম লগোৱা উচ্চ প্ৰাইমেৰীৰ (মজলীয়া অসমীয়া পঢ়াশালি) বৃত্তিধাৰী ছাত্ৰ আছিল এই কিজন - শিৱসাগৰ নগৰ মহলৰ কুমুদেধৰ বৰ-ঠাকুৰ, মেছাঘৰৰ ক্ষেত্ৰধৰ বগোহাঁই, মৰি দিখৌকানৰ হৰিনাথ গগৈ, বৰ পাত্ৰ দ'লৰ ৰাধানাথ ঠাকুৰ, মেটেকাৰ চুচেন কাকতী, মাহুৰীৰেই নে মেছাঘৰ গোহাঁই গাঁৱৰ মালজোগ গোহাঁই আৰু দৰবাৰ ফিল্ডৰ চুকৰ পূৰ্ণচন্দ্ৰ কোঁচ। এওঁবিলাকৰ এটাই কেৱোজনে ৪-৫ বছৰলৈকে মাহে পাঁচ টকাকৈ জলপানী পাইছিল।

আৰু মাহে তিনি টকাকৈ তিনি বছৰলৈকে পাঠশালাৰ বৃত্তি পাঠতা আছিলোঁহঁক আমি এই কেইজন : শিৱসাগৰ দুখীয়া স্কুলৰ (মিউনিচিপেল স্কুলৰ) পদ্মকান্ত চলিহা (পদ্মধৰ চলিহা নহয়), কোঞৰপুৰ বনগাঁৱৰ বাবুল গোঁস্বামী, বলিয়াঘাটৰ পদ্মধৰ দাস (হাজৰিকা), চাউল কৰাৰ ভূধৰ ফুকন, কাৰণাৰ ভূধৰ গগৈ (মহন) আৰু পেটুৱা গগৈ, শিৱসাগৰ নগৰৰ চাহজাহান আলি, নাজিৰাৰ ৰাধানাথ শৰ্মা, কোঞৰপুৰৰ ওচৰৰ মঙনা গাঁৱৰ প্ৰেমেশ্বৰ লাহন আৰু চমাৰ গাঁৱৰ পাঠশালাৰ মই। বৃত্তি পোৱা ছাত্ৰ বুলি শিক্ষক সকলৰ চকু সততেই আমাৰ ওপৰত বৰকৈ পৰিছিল।

‘ঘিলাই বাঢ়িব ছপতীয়াতেই চিন’—কুমুদ বৰঠাকুৰ যে আগলৈ নাট্যকাৰ অভিনেতা আৰু সাহিত্যসেৱী হ'বগৈ তেতিয়াই তেওঁৰ নাটকীয় কথা-বতৰা, ভাব-ভঙ্গীতে উমান পোৱা গৈছিল আৰু সঁচা-সঁচিকৈয়ে তেওঁ প্ৰসিদ্ধ অভিনেতা আৰু গ্ৰন্থকাৰো হৈছিলগৈ। এইবোৰ স্বাভাৱিক শিল্প প্ৰবৃত্তিয়েই পিচত বহুলকৈ ফুটি ওলাইছিল—গুৱালপাৰত বেতিয়া অসমীয়া ভাষা প্ৰৱৰ্তনৰ ধুম-বতাহটো বৰদৈচিলা হেনকৈ বলাই ফুৰিছিল, তেতিয়া বৰগোহাঁই ক্ষেত্ৰধৰ আছিল খীৰ আৰু সংঘত; কথা-পাতি সত্‌সত্যই হুহুবে। চৰকাৰী চাকৰ

ବିହାରୀ ଦାସ ବକସ

ନରମାଣି ନନ୍ଦ ବକସ

ଡି. ବି. ପଣ୍ଡା : ଡାକ୍ତରୀର ମୁଖ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମପୁର ବାସୀ, ଏବଂ ଅନ୍ୟ

জীৱনত তেওঁ যাতি হাকিমৰপৰা দোপুতদোপে উধাই বিচাৰক হাকিমো হৈছিলগৈ। অকালত মৃত্যুবৰণ কৰিলে যদিও, ক্ষেত্ৰধৰে সাধুকোৱা, বুৰঞ্জীৰ কথা কোৱা, আখৰ-পাতি ঠগ লগাই লিখা—ইত্যাদি কৰ্মা-সাহিত্যৰ প্ৰতি আদৰ থকা চিন অষ্টম শ্ৰেণীতে দেখুৱাইছিল। আট্টনীআটীৰ গোবাহাৰীয়ে অসমীয়া ভাষাৰ সৰ্বোৎকৃষ্ট ৰচনা লেখা ৰাবে ৰছৰি ৰছৰি প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষোত্তীৰ্ণ ছাত্ৰলৈ যিটো ‘সোণৰ মেডেল’ আগ বঢ়াইছিল সেইটো লাভ কৰি, যদৌ অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ এজন উদ্বোধক হৈ, লক্ষ্যমতীক ‘আলোচনী’ আৰু ‘আৱাহন’ কাকতত বিবিধ মৌলিক প্ৰবন্ধসমূহৰ যোগাই জাতীয় উন্নতিৰ হকে গা-লাগি কাম কৰি ক্ষেত্ৰধৰে দেশসেৱা, সাহিত্য-সেৱাৰ একোটা মচিব নোৱৰা চিন এৰি থৈ গ’ল। এয়েই লাচিত বৰফুকন আৰু ফুলমতী কুঁৱৰীৰ চৰিত্ৰত নতুন তথ্য দাঙি ধৰে।

হৰিনাথ গগৈ আছিল অন্ধত বৰ চোকা। পাচত তেওঁ বি.এল “পাছ” কৰি, বৃটিছ পাৰ্লামেণ্টৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ভুক্তিত পোন প্ৰথম অসমীয়া সাহিত্যিক পেন্সন ভোগ কৰোঁতা পদ্মনাথ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ জোঁৱায়েক হৈ মৰিদিখৌ কাণৰপৰা গৈ উৰাৰ দেশ শোণিতপুৰত হাড় পেলালগৈ। ৰাধানাথ বৰ-ঠাকুৰ আছিল অলপতে সন্তোষীয়া; পঢ়া-শুনাও কৰিছিল দিখৌ বালিত লগা পাঠ্য নাও ঠেলাৰ দৰে হেল হৈচোটেক। পিচত মৌজাদাৰ হৈ মৌজাদাৰী কামতে চকু মূৰিলে। চুচেন কাকতী অন্ধত পাৰ্গত আছিল; সাহিত্য বিষয়তো বৰ্ণাশুদ্ধিলৈ চকু দিওঁতা। এওঁৰ দেউতাক আছিল, যোতু-কীয়া সম্পত্তি চলোৱাদি দিখৌৰ মেটেক আৰু আমগুৰি ঘাটৰ শাৰনাও চলাওঁতা বিখ্যাত ৰঙাই ঘাটে (যি বসৰাজ বেজবৰুৱাৰ কাপত অমৰ হৈ আছে)। কৰ্মজীৱন আৰম্ভ কৰিবলৈ নৌপাওঁতেই যথেষ্ট চুচেনৰ আঁক মচিলে। পূৰ্ণ কৌচব ঘৰ আছিল দৰবাৰ ফিল্ডৰ উত্তৰ-পশ্চিম চুকত। এওঁ পাচত “ভূমুকি” নামে হাতেলিখা কাব্য এখন উলিয়াইছিল—সহকাৰী আছিল ঞানেশ্বৰ হাজৰিকা। ভূধৰ মহন পাচত অগ্ৰগণ্য কংগ্ৰেছ সেৱক হ’ল। নিৰ্জু প্ৰকৃতিৰ ভূধৰক কেতিয়াবা-কাচিৎ শিৱসাগৰৰ কাছাৰীমুখত লগ পালেই তাহানিৰ এঠা ঘেন দৈ গাখীৰৰ চাববোৰলৈ মনত পৰে আৰু মনত পৰে কাথপাৰৰ সেই নখত লগা এক অনীয়া দেবৰ শুধ এৰা গক-গ্ৰাখীৰৰ চুঙালৈ। অষ্টম শ্ৰেণীতে পিছি অহাৰ দৰে পিচুঙো তেওঁ এৰা চোলা, মূগাৰ চুৰিয়া পিছি ফুৰিছিল। পদ্ম চলিহা ল’ৰাটি আছিল তেনেই

নিম্নাৰিত। “পঢ়ে, পঢ়ুৱায়, বোৱে পান, এই তিনিয়ে নিচিন্তে আন” বুলি যে পুৰণি কথা এবাৰ আছে সেইবাৰ কথা মনপুতি পঢ়া পদ্মৰ গাত খাটে। পদ্ম চলিহা, কনক চলিহা, একে পৰিয়ালৰে। ডাঙৰীয়া ফণীধৰ চলিহাৰ তত্বাৱধানত থাকি পঢ়া বাবে এওঁ পঢ়াত উগ্ৰপতাল চোকা। কিন্তু ভাল ল’ৰা সৰহ দিন নিজীয়ে বাবেই নেকি, সপ্তম শ্ৰেণী পাওঁতেই হাইজা-বোগত পৰি ককাইদেৱেক বাইদেৱেহঁতক বন্দুৱাই পদ্ম সিপুৰীলৈ গ’ল। পেটুৱা গগৈ ল’ৰাটি কটাৰী নলীয়া; ইবোৰ ল’ৰাৰ দৰে তেওঁৰ মূৰতো এডাল টিকনি। নিচেই হোজা প্ৰকৃতিৰ দেখি লগৰ সন্ধুবোৰে পেটুৱাক “পেটুৱা পেটমণি” বুলি জোকাইছিল। কিন্তু পেটুৱাৰ সেইবোৰলৈ কাণ কলা। সেই শ্ৰেণীতেই কি, সপ্তম শ্ৰেণীতেই মুক্তালাল কাথবকৱাইও কলেজৰ পদ্ম খন্দুৱা মৰা শিক্ষক হৈ আমাক দুদিন মান পঢ়ুৱাইছিল। এদিন পেটুৱাই মূৰ কামোৰা বাবে তেখেতৰ ওচৰত ছুটি লবলৈ গ’ল। ল’ৰাটো মাটি ঘেন দেখি কাথবকৱাই ঠেঙ ধৰি ধৰি ক’লে, “তোমাৰ মূৰ কামুৰিছে, তোমাক ছুটি লাগে। তোমাৰ ঘৰ ক’ত ?” —“কাথপাৰত।” “অ,” কাথ পাৰত। চাৰি মাইল দূৰে কাথপাৰত। যোৱা, যোৱা, এতিয়াই যোৱাটৈ। গৈ থাকোঁতে গৈ থাকোঁতে মূৰ কামোৰণি চাব হ’বগৈ; জ্বৰ উঠিব; বাতিলৈ সন্নিপাত জ্বৰ হ’বগৈ পাচে। জ্বৰ হ’লেই আবল-তাবল বকিবলৈ ধৰিবা। বলকনিত্তে সেইদিনে মৰই (মৰি) থাকিবা। মাৰাই কান্দিব, বাপে-বাই কান্দিব, ঘৰ গোটেইখনত হুৱ-হুৱা লাগিব। এতেকে, যোৱা, যোৱা, এতিয়াই যোৱা—Leave granted—ছুটি মঞ্জুৰ। সঁচাকৈয়ে পেটুৱা সেই দিনা গ’লগৈ। গ’ল বি গ’লেই একেবাবেই গ’ল, আমি আক দোখবলৈ নেপালোঁ। বাবুলা বনগঞা গোসাঁইৰ ল’ৰা। সেইদেখি, তেওঁ গোন্ধামীৰ মূৰত পাহ কটা চুলিৰ ওপৰতে একোছা টিকনি, টিকনিৰ মূৰতে খোপাটো, কপালত চন্দনৰ ফোঁট আৰু কাণত পথলুৱাকৈ লোৱা চেলেং এখন। ভৰিৰ সৰু গাঁঠিলৈকে পৰা চুৰিয়াৰ খেৰি আছেই। সেইকালত গোসাঁই মহন্তৰ ল’ৰাক সকলোৱে মান কৰিছিল। আমিও সেই গুণে, তেওঁক উপলুঙা নাম এটা নিদি সসন্মানে বাবুলা গোসাঁইক “গোন্ধামী” কৈয়ে মাতিছিলোঁ। বাবুলা আছিল বৰ একা-চেকা। তাৰে চেলু লৈ কেতিয়াবা কেতিয়াবা টিমক ল’ৰাই আওৰাই ধোৱা “মহন্তৰ চিন মাহনিত” কথাৰ ক’বলৈ ওৰা পাতি আনোতেই কোৱা ল’ৰাটোৰ মূৰতে বাবুলাই ছাতিটোৰে মাৰ মাৰি দিয়ে।

“মহন্তৰ চিন” তে ল’ৰাটোৰ মুখ জাপ খায়, “মাহনিঙ” বুলি আক’বলৈ নেপায়। পূৰ্ণ কোঁচ আমাৰ আটাইবোৰতকৈ ওখ আছিল। ছাতি নালৰ মাৰৰ ভয়ত তেওঁ হে মাথোন দুবৈষ পৰাই “মাহনিঙ” খৰোটো উজাৰি যোজনাটোৰ পাদ পূৰণ কৰিছিল।

বলিয়াঘাটৰ পদ্ম বৰ ভদ্ৰ। কথা বতৰাও মিছি, কাপোৰ কানিও পিন্ধে আটক ধুনীয়াইকৈ। মই কেতিয়াবা, কোণ্ধপুৰৰ বাটেদি ঘৰলৈ অৰ্থাৎ চাৰিঙলৈ আহোঁতে বলিয়াঘাটতে নান্ধেৰে পাৰ হ’ব লাগে। এদিন পদ্মই ময়ে গুটীয়া নাও এখনত পাৰ হৈছোঁ, এনেতে নাওখন সোঁতে উঠুৱাই নিলে; মোৰ খৰক-বৰক লাগিল। হঠাতে, ভয়তেই নে পিছল খায়েই পানীত পৰিলোঁ। পদ্মই জাপ মাৰি দিলে। পদ্মৰ সাতোঁৰা অভাৱ আছিল দেখি, পানীত পৰা বাবে ভয় নেখালে, বৰং গবামাৰি ধৰি স্নোক পাবলৈ তুলি আনিলে। পানী যেনিবা বাস আছিল। সেই ঘটনাৰ নিচত তেওঁক আক দেখাই নেপালোঁ। বহুত দিনৰ মূৰত শুনিলো বোলে, কৰেই বেজাৰ হৈ ভালেমান দিন কাম কৰি পদ্ম সিপুৰীলৈ গ’ল।

ভূধৰ ফুকন আছিল মটহা ল’ৰা—গায়ে-গাৰিয়ে গোটেইটো গদাধৰ। পিচে মটহা হ’লে কি হ’ব? মাইৰে কিবা সোধে বুলি সদায় পাচৰ বেঞ্চত বহি থাকে। তেওঁ কৃষি বিভাগত কিবা এটা কাম কৰি পেন্সন খাই ঘৰতে আছে বুলি শুনিছোঁ। ভূধৰৰ গাটো হে মটহা, অন্তৰখন গাখীৰৰ কেন যেন কোমল, লোকৰ হৃদয়ত পৰি যায়।

চাজাহান আলি—দেখনে শোভনে গোটেই দিল্লী সম্ৰাট চাজাহান পাংছাৰ দৰেই। মাত্ৰ ভাটি নাই। ভাটি নো হ’ব ক’বপৰা? টুটিওৱাই নাই এথোন, তেনেই কুমলীয়া হৈয়ে আছে। হাইস্কুলটোৰ উত্তৰ-পূব চুকতে চাজাহান-ইত্তৰ ঘৰ। শ্ৰেণীটোৰ ভিতৰত যতবোৰ ল’ৰা আছিল তাৰ ভিতৰত চাজাহানেই আটাইতকৈ ধুনীয়া। তেওঁৰ গাটি লাহী, মূখখন বগা চুঁচিমৰা; নাক-মূখৰ গঢ়টোও সাঁচত মৰা যেন। সেইকালত পাঞ্জাবী কুৰ্তা নাছিল। টুইলৰ কাৰিজ এটা, চুৰিয়া একোখনেই আছিল সাধাৰণ গাৰ কাপোৰ। কাৰো ভৰিত জোতা নাছিল। আমাৰ গাঁৱৰপৰা অহা কিটাৰ কাপোৰ কানিবোৰ মদকৱা আছিল—চাবোন ছুৰ নেপায় দেখি মনিছালৰ গুটি আক কল খাবনিৰে ধুই-লোৱা। নগৰতো চাবোনেৰ ব্যৱহাৰ বৰকৈ চলা নাছিল। অৱশ্যে, ধোবাই শোৰ্ণ্ডতে ব্যৱহৃত হৈছিল। ভালেমানে আকোঁ দেহুদালী

ধোবাই ছোৱা কাপোৰো ছুৰলৈ ভাল নেপাইছিল। চাজাহানৰ কথা বেলেগ। বি এনেয়ে ধুনীয়া তাকে আকৌ ধোবাই ধোৱা চুৰিয়া-কামিজ পিন্ধি আহে দেখি সবাতকৈ শুৱনি। সি যেতিয়া ইষ্টী কৰা ধোবাই ধোৱা কাপোৰ পিন্ধি ক্লাছত সোমায়হি আৰু স্কুল ছুটা হ'লে ওলাই যায়, তেতিয়া ল'ৰাৰ মাজত জিলিকি যায়।

প্ৰেমেশ্বৰ লাহন ল'ৰাটি ওৰ, লিচ'পিচীয়া আৰু ল-নি। স্কুললৈ আহোঁতে মূৰটো ফনিয়াই আহে। চোলা-কাপোৰো পিন্ধে অঁতকৈ, লিখা আখৰবোৰো পৰিপাটি থিয় থিয় আৰু ঠগ লগা। আখৰ দেখিলেই ক'ব পাৰি, প্ৰেমেশ্বৰ লাহনৰ বুলি। তেওঁৰ অন্তৰত কবিতাৰ কেঁও ফুটিছিল তেতিয়াই, ওপৰ শ্ৰেণী পালত হাতেলিখা কাকত 'ভূমুকি' আৰু 'জেউতি'ত সেইবোৰৰ তটামান প্ৰকাশো হৈছিল। নগৰৰপৰা লাহনৰ ঘৰলৈ বৰ দূৰৈ নহয়। অৱশ্যে বাটত বোকা আছিল। কিন্তু আনবোৰ দূৰণি-বটীয়া অঞ্চল ল'ৰাৰ গাত যেনেকৈ বোকাৰ ছিটিকনি লাগি আহিছিল, লাহনৰ গাত নেলাগিছিল। প্ৰেমেশ্বৰৰ চাক্ চিকুণতাই শিক্ষকৰ প্ৰশংসাও লাভ কৰিছিল।

ওপৰত যি কেইজন সহপাঠীৰ চিনাকি দিয়া হ'ল, সেই কেউজনেই মোতাই-গুণ আৰু বয়সে নহলেও অন্ততঃ গায়ে-গাৰিয়ে ডাঙৰ। মজলীয়া ফুলৰ বৃত্তিধাৰী শ্ৰেষ্ঠজনৰ ভিতৰত কুমুদেশ্বৰ বৰঠাকুৰেই আছিল চোকা আৰু শিক্ষকলৈ ভয় নকৰা। আমাৰ ভিতৰত অৰ্থাৎ নিম্নশ্ৰেণীমৰা বৃত্তিধাৰী বিলাকৰ ভিতৰত পদকান্ত চলিহাৰ বুদ্ধিটোৱেই আছিল কৃশৰ আগয়েন চোকা। তাক অন্ধৰ শিশুক ডিল মহম্মদ মাঠৰে বৰ ভাল পাইছিল।

মোৰ নিজৰ পালত ক'বলগীয়া একোৱেই নাই, তথাপি কৈ যোৱা ভাল যে মত পত্ৰ হৈ মুখস্থ কৰিব পাৰোঁ, এহেলৈ সকলো বিষয়তে "বিদ্যাশৃঙ্গ ভট্টাচাৰ্য্য"। আমাৰ হংৰাজী আদিপাঠ আছিল প্যাৰীছৰন চৰকাৰৰ কাষ্ট'বুক অৱ ৰীডিং। —পোনতে ডিল মহম্মদ হাজৰিকাই এ,বি,চি,কিটা শিকাইছিল; তাৰ পাচত কেশৱানন্দ ভৰালীয়ে। ভৰালী চাৰৰ মনত মই বৰ ভাল ল'ৰা বুলি শলাগ পাব লগীয়া হৈছিলে। হ'লে নো কি হ'ব? অন্ধৰ মাঠৰ ডিল মহম্মদ হাজৰিকাই শ্ৰদ্ধত লেজুৱা তেবেজ অন্ধ এটা যোগ কৰিবলৈ দি মূৰ ঘূৰোৱাই পঠিয়াইছিল আৰু তেওঁৰ পালত সততেই হয় টিকাত এছাৰিৰ কোব খাইছিলোঁ, নহয় বেঞ্চৰ ওপৰত উঠিছিলোঁ। হাজৰিকাচাৰে কিন্তু মোক এটা শাস্তিৰ লৰা বেহাই দিছিল। যোগ কৰিব নোৱৰা ল'ৰাক আলমণী চিকোট মৰা তেওঁৰ বোপাই

কালৰ বৃত্তি আছিল। মানে, যোগ অঙ্কতাল একালৰ পৰা যি ল'ৰাই যোগ কৰি স্নানি বাৰ নোৱাৰে তাৰে পেটটোত তেওঁ চিকোট মাৰি দিয়ে আৰু ল'ৰাটো উফাল খাই যায়। এই বিধ পৰ্বতীয়া শাস্ত্ৰৰ পৰা হাজৰিকাচাৰে মোক মুক্ত কৰি থৈছিল আৰু সেইবাবেই বাটে-পথে লগ পালে ডিল মহম্মদ চাৰক দূৰৈৰ পৰা চেলাম একোটা বাচিছিলোঁ।

পাহুৰী চাহাবৰ তাত ইংৰাজী শিক্ষা : সেই বছৰ জহৰ বছৰ পিচত গুলিলোঁ। বোলে বৰপুখুৰী পাৰৰ (শিৱসাগৰ পুখুৰী) মিছন কম্পাউণ্ডত পাহুৰী চাহাবে মাহুল নোলোৱাকৈ হাই স্কুলৰ ছাত্ৰক ইংৰাজী শিকাব। গুলি মোৰো তাত পঢ়িবলৈ মন প'ল। বুধবাৰে শুকুৰবাৰে আবেলি পাঁচ বজাত তালৈ যাব লাগে। চাহাবে এঘণ্টা মান পঢ়ুৱায়। সেই ঘণ্টাটোতনো কেনেকৈ মোৰ ঠাউতিটো পুৰাও, তাৰ উপায় চিন্তিব লগা হ'ল। মোৰ অভিভাৱক যিজন তেখেতে কেনেকাকৈ বদি শুনে, মই পাহুৰী চাহাবৰ তাত পঢ়িবলৈ গৈছোঁ। বুলি, মোৰ পিনে আৰু শেষ। তেখেতৰ লগত যে থাকিব নোৱাৰোঁৱেই নে শিৱসাগৰতো ক'তো থাকিবৰ ঠাই নাইকিয়া হ'ব। পাহুৰীৰ তাত পঢ়াৰ্থী গাবুত ওলাব লাগিলে, মোৰ মূৰটো ওভোতাই থৰাৰ। সাতে সোতৰে ভাবি চিন্তি এটা উপায় উলিয়ালোঁগৈ।

চাৰি বজাত স্কুলৰপৰা আহিয়েই কিতাপ চিলট থৈ চুজি-তুজি অলপ ভাৰ্জে। দদাইটি কাছাৰীৰ পৰা আহিলেই বজাৰলৈ যাওঁ বুলি বৰপুখুৰী পাৰ পাওঁগৈ। পাহুৰী চাহাব আছিল বেতাৰেণ্ড পেট্ৰিক আৰু বেতাৰেণ্ড পল। পেট্ৰিক জাৰ্মান, জাৰ্মান ভাষাৰ দৰে অসমীয়া ভাষাতো "নেজেল" বা নাকী স্তৰীয়া উচ্চাৰণ থকা বাবে, তেওঁ আমাৰ ভাষাটো বৰ ভাল পাইছিল। পল আছিল ইংৰাজ, ইংৰাজী বঙলাত চ-ৰ প্ৰাধান্য থকা দেখি পলে বঙলা ভাল পাইছিল। পেট্ৰিকে যেতিয়া আখৰ জোঁটনি তাকিবলৈ কয়, তেতিয়া তেওঁ শব্দটো ক'বপৰা আছিল, তাৰ তিতবত কি কি কথা সোমাই আছে ইত্যাদি শব্দৰ আন্তি-শুৰিবাৰ আমাক কৈ যায়, গুলি বৰ ভাল লাগে। লুকাই চুবকৈ তিনি মাহ পাহুৰীৰ তালৈ যোৱা থৰৰটো বুকু-বানাককৈ দদাইটি গোলাপ শৰ্মাৰ কাণত পৰিলত, পা-পৰাচিত্ত নোহোৱাকৈ মনে মনে পাহুৰী পঢ়াশালি পৰিত্যাগ কৰা হ'ল। কিন্তু, কেতিয়াবা কেতিয়াবা দেওবাৰে দেওবাৰে গীৰ্জা ঘৰলৈ গৈ (বৰপুখুৰীৰ উত্তৰ পাৰে আছিল) ছেগা-চোবোকাটো বাইকেলৈ গৈছিলোঁ। সেই দিনলৈ চলিয়েই থাকিল।

হাইস্কুল ব'ত আছিল : এতিয়া ব'ত চকবজাৰ বহিছে, তাতে আমাৰ স্কুল ঘৰটো আছিল। চৌহদৰ সোঁ মাজতে গুৰাম ঘৰৰ নিচিনা আহল বহল আৰু দীঘল ডাঙৰ ঘৰটো; তাৰ পূবে দুটোপীয়া এটি আৰু উত্তৰেও এটি। উত্তৰবটিৰ মূখেতে বতাহ জোখা যন্ত্ৰ। দক্ষিণ ফালে আগেয়ে উচ্চ প্ৰাইমেৰী বা মজলীয়া স্কুল আছিল। বাক সেই কালত বঙ্গলা স্কুল বোলা হৈছিল। আমি নাম লগাবৰ সময়ত সেই স্কুলত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ভায়েক তুলসীৰাম বৰুৱা হেড্ পণ্ডিত আছিল। তেখেতৰ পিচতে, সম্ভৱ টিহৰপৰা অহা সাধিবাম কাকতী হেড্ পণ্ডিত হয়হি।

মাজৰ ঘৰটোৰ পশ্চিম চুকত আমাৰ শ্ৰেণীটো বহিছিল। সেই ফালে-দিয়েই কেঞাপটিলৈ ওলাবপৰা ইস্কুলৰ এটি বাট। এই পিনেই ডিল মহম্মদ হাজৰিকা 'চাৰ' ঘৰৰপৰা আহি সোমায়হি। তেখেতেই আমাৰ ক্লাছ মাষ্টৰ। সোনকালে যোৱা ছাত্ৰই তেখেত অহা-নহালৈ জুমি জুমি চাই থাকে। আহি পোৱা মাত্ৰকে নাম মাতিবহিয়েই, এক মিনিটো নবয়।

চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ (ফৰ্থ ক্লাছ আজি কালিৰ সপ্তম মান) পৰা প্ৰথম শ্ৰেণীলৈকে (ফাৰ্ষ্ট মান) বতৰোৰ ল'ৰা আছিল, ততৰোৰলৈকে আমি বৰ ভয় কৰিছিলোঁ। প্ৰথম শ্ৰেণীৰ ল'ৰা একোটা যে গজীন্দ-গজীন্দ ডাটিয়ে গোফে ভোবোকাৰ। আমাৰ আকৌ ঠুটিবাই নাই। ওপৰ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ আহিলে আমি বাট এৰি দিব লাগে।

১২০৫ চনত পূৰ্ণচন্দ্ৰ মাহিন্তা নামেৰে খ্ৰীষ্ট নে কাছাৰৰ ফালৰ এজন হেড্ মাষ্টৰ আহিল। এঘাৰ বজা মাত্ৰকে তেওঁ হাতত বেতডাল লৈ স্কুল ঘৰ কেইটাত বহা শ্ৰেণীবোৰৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে পাক এটা মাৰি আহিব। মাহিন্তা মাষ্টৰ মানুহজন বৰ গোমোঠা, আন আন মাষ্টৰৰ লগত হলি গলি নাই, ল'ৰাৰ লগত যে নায়েই। কিন্তু খোজ কাটলত ইমান খৰ যে ধুমুহাই অনা বৰষুণৰ টোপালৰ দৰেই। তেখেতক সৰহ দিন দেখিবলৈ নোপালোঁ। কিন্তু যি কেইদিন দেখিলোঁ। তাতেই তেখেতৰ গোমোঠা খঙাল মূৰ্তিটোৰ চাৰ এটা আমাৰ মনত বহি থাকিল। বৃত্তি পোৱা ল'ৰা বিলাকে 'ডব্বল প্ৰমোচন' পাইছিল। মইও পালোঁ। ১২০৫ চনৰ শেষ ছোৱাত চেবেন্থ ক্লাছলৈ প্ৰমোচন পালোঁ। তেতিয়াই সম্ভৱ, পূৰ্ণচন্দ্ৰ মাহিন্তা বদলি হ'ল।

পূজাৰ বন্ধৰ আগে আগে ছয়হীয়া পৰীক্ষা হয়। ১২০৫ চনৰ ছয়হীয়া পৰীক্ষা দি চেবেন্থ ক্লাছলৈ প্ৰমোচন পালোঁ। সেই কালত, তবল প্ৰমোচন

দিয়া নিয়ম আছিল, বৃত্তি পোৱা ল'ৰাক হে। এম, ভি বা ৰথ্য অসমীয়া (তেতিয়া মজলীয়া স্কুল) পঢ়াশালিৰপৰা বৃত্তি পাই অহা বিলাকে থাৰ্ড ক্লাছলৈকে (আজি কালিৰ ক্লাছ এইট) ডবল প্ৰমোচন পাইছিল আৰু আনোৰ নিয়ম আইমেৰী বিলাকৰ সীমা আছিল ফিফ্ ক্লাছ বা আজি কালিৰ ক্লাছ চিক্সলৈকে। এই দৰে প্ৰমোচন দিয়াৰ নিয়ম থকাত, একেলগে নাম লগোৱা এম, ভি, বৃত্তিধাৰী কিজন একে কোবেই তৃতীয় শ্ৰেণী পঢ়োৱা আৰু আমি পঞ্চম শ্ৰেণীতে ঠিহিৰা লাগিলোঁ। আমি বোলোঁতে ইবিলাক নহয়, কেৱল মই হে। কাৰণ, তলৰপৰা ডবল প্ৰমোচন পাই যোৱা বাবেই বা ষিতিঙালি কৰি ফুৰা বাবেই পঞ্চম শ্ৰেণীতে আটো বছৰ লাগি থাকিলোঁ। একেটো পাছ কৰিবলৈ হ'লে হাইস্কুলৰ দুটা খলপ পাৰ হ'ব লাগে। প্ৰথমটো খলপ বা থাপ হ'ল এইখ' ক্লাছৰপৰা ফিফ্ ক্লাছলৈকে; ষিতিয়টো কৰ্ম ক্লাছৰপৰা ফাৰ্ ষ ক্লাছলৈকে।

একে লালীয়ে দুবছৰৰ পৰীক্ষা দিও বিবোৰ ল'ৰা ওপৰলৈ উঠব নোৱাৰে অৰ্থাৎ প্ৰমোচন নেপায়, সেইবোৰক ডিগ্ৰেদ কৰা হয় অৰ্থাৎ তলৰ শ্ৰেণীলৈ নমাই দিয়া হয়। গোলোকধাম খেলভ যেনেকৈ কেতিয়াবা একোটা গুটি খহি স্বৰ্গৰ-পৰা নৰক কুণ্ডত পৰেগৈ, তেনেকৈ ভালমান বুঢ়া-ছাত্ৰও তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰা খহি গৈ পঞ্চম শ্ৰেণীত পৰিছিলগৈ। এনেকৈ, তললৈ খহি বন্ধুৱা বাই ওপৰলৈ উঠা ছাত্ৰ এজনক মই পঞ্চম শ্ৰেণীত লগ পাওঁ। বছেৰেকীয়া পৰীক্ষাত উঠিব নোৱাৰা ছাত্ৰ জন দিয়েককো পাওঁ। স্কুলৰ মাছুল দিব নোৱাৰা দুখীয়া ছাত্ৰও আছিল দুজন মান। এনে বিলাক ডিগ্ৰেদ হোৱা, প্ৰমোচন নোপোৱা আৰু দুখীয়া ছাত্ৰৰ নিমিত্তে এই পঞ্চম শ্ৰেণীতেই ইংৰাজী পঢ়া লৈব। প্ৰমোচন নোপোৱা বাবে মোৰ দশাও তেওঁবিলাকৰ দৰেই হৈছিল। মোৰো সন্মানতে ইংৰাজী শিক্ষাৰ লান্ধৰি পেলাব লগীয়া হৈছিল। কিন্তু লোণপুৰীয়া গাঁৱৰ যোগাই শৰ্মা মোহাদেৱৰ উৎসাহ উদগনি পালত যেনিবা সামৰি পেলাবলগীয়া নহ'ল।

পঞ্চম শ্ৰেণীতে অৰ্থাৎ ১২০২ চনতে মোৰ উপনয়ন হয়। বিজয় লাভ কৰি সেই বছৰ পঢ়া শুনাৰ মনপুত্তি লাগিলোঁ। আৰু বছেৰেকীয়া পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ দ্বিতীয় স্থান অধিকাৰ কৰি চতুৰ্থ শ্ৰেণী বা ক্লাছ চেৱেনলৈ প্ৰমোচন পালে। চেকেণ্ড প্ৰাইজ বা দ্বিতীয় বঁটাও পালে। প্ৰথমটো পাইছিল নগৰৰে ফকী-পেকাৰৰ পুণ্ডেক শৰ্মাৰ খৰ্ছাই। শৰ্মাৰ লগত সেই পঞ্চম শ্ৰেণীৰ বন্ধুছটো বৈ গল।

পঞ্চম শ্ৰেণীৰপৰা প্ৰথম শ্ৰেণী পোৱালৈকে লয়নীয়া লগৰীয়া সহপাঠী বহুত পাইছিলোঁ। সেই বিলাকৰ ভিতৰত কোনো ওপৰলৈ উঠালে, কোনো কলেজলৈ গৈ উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰি হাকিম হ'লগৈ, কোনো চাহ বাগিছাৰ কেৰেণী-মহৰী সোমালগৈ; কোনোবা জন আকৌ নৈ পাৰ কৰা ঘাটত হ'লগৈ। যিহেঁতু কিন্তু যিহকে নহওক, সেই পঞ্চম শ্ৰেণীলৈকে পোৱা শিক্ষাবেই তেওঁবিলাকে পাচৰ জীৱনত মোৰ মনত পৰা মতে, এজনৰ বাহিৰে সকলোৱেই একোটা স্বখ্যাতিৰ বাট বান্ধি গ'ল।

তেতিয়া ৪৫ মিনিটীয়া পিৰিয়ড নাছিল। ঘড়ীৰ ঘৰ্টামতেই শ্ৰেণীত পঢ়-উঠা ঘণ্টাটোত আছিল পুৰা ৬০ মিনিট। শ্ৰেণী বহোঁতেই, প্ৰথম ঘণ্টাত যিজন মাষ্টৰ বা শিক্ষক আহি উপস্থিত-অনুপস্থিত ছাত্ৰৰ নাম কাঢ়ি হাজিৰা লয়দি, সেইজনেই ক্লাছ মাষ্টৰ। ক্লাছ মাষ্টৰ জনৰ গাত প্ৰায়েই ইংৰাজী শিকোৱাৰ ভাৰ থাকে। সেই ক্ৰম অনুসৰিয়েই পঞ্চম শ্ৰেণীলৈকে এই সকল শিক্ষকে আমাক ইংৰাজী শিকাইছিল :-

অষ্টম শ্ৰেণীত (এইখ্ ক্লাছত) ক্লাছ মাষ্টৰ ডিল মহম্মদ হাজৰিকা আৰু কেশৱানন্দ ভঁড়ালীয়ে, দ্ব্যপ্তম শ্ৰেণীত পুৰা ইংৰাজী শিক্ষক কেশৱানন্দ ভঁড়ালী ক্লাছ মাষ্টৰে আৰু চন্দ্ৰ কান্ত বৰ পূজাৰীয়ে, ষষ্ঠ শ্ৰেণীত ফৰ্থ মাষ্টৰ মোহন চন্দ্ৰ বৰুৱা ক্লাছ মাষ্টৰে আৰু লক্ষীনাথ দাসে; পঞ্চম শ্ৰেণীত ফিফ্ মাষ্টৰ ধৰ্মেশ্বৰ কাকতী, তীৰ্থনাথ কাকতী, লক্ষীনাথ দাস, এডিচনেল মাষ্টৰ ৰামকুমাৰ বৰুৱা (অস্থায়ী) আদি কেইবাজনোও।

অসমীয়াৰ শিক্ষক আছিল ক্ৰমান্বয়ে তলৰপৰা ওপৰলৈ থাওঁ পণ্ডিত সেই ওপৰত কৈ অহা টেলেকা চকুৱা যজ্ঞোৰাম বৰঠাকুৰ, বৰপেটাই নে টিহৰপৰা অহা যজ্ঞোৰাম দাস, গুৱালপাৰৰ গগন চন্দ্ৰ বৰুৱা, কেশৱানন্দ ভঁড়ালী, বাথিকা নাথ শৰ্মা, ধৰ্মেশ্বৰ কাকতী, জুমাং নে তিনিমাং হিৰণ্য কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য, পাৰ্শ্বতী চৰণ চক্ৰৱৰ্ত্তী আৰু চন্দ্ৰকান্ত বৰপূজাৰী। এই সকলৰ উপৰিও আৰু জনচেৰেক আছিল। তেখেত সকলৰ এনে বিশিষ্টতা নাছিল যি আমাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পাৰিছিল। কিন্তু যি কেইগৰাকীৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে, সেই কিছুবাকীক আমি কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰোঁ। সেই কালত শিক্ষকৰ দায়িত্ব আছিল, ছাত্ৰ বিলাকক প্ৰকৃত মাজহ কৰা, ঘৰ্টাৰ ওৰ' খোঁলৈ বা মাহেকটোৰ মূৰ পৰালৈ চোৱা বিধৰ নাছিল। তেখেত সকলৰ লক্ষ্য আছিল ল'ৰাহঁতক কেনেকৈ পঢ়া বিষয়টোত পাঠকৃত কৰিব পাৰি।

চমৰ গাঁও পাঠশালাত বলদেৱ মহন্তৰ সেই সুগমীয়া কবিতাৰ পুথি উজুপাঠ (হাইস্কুলতো পঢ়িব লাগিছিল) খন আৰু ভূৰ্গা প্ৰসাদ দত্তৰ 'ল'ৰা কবিতা' খন পঢ়ি আহিছিলে। যদিও হাইস্কুললৈ আহি তাৰ কবিতাকে আওবাইছিলে। লছোৱৰ বৰাৰ 'জানোৱৰ' খনো পাঠ্য আছিল। এই পুথিখনে মোক তেতিয়াই বৰকৈ অনুপ্রাণিত কৰিছিল। ভাঙি থকা 'ডুৱালৰ কাহিনী' টিয়ে আৰু শ্ৰবণা মাবোতে কোৱা খোৱাৰ মিচিনা সৰু সৰু কথাও লেখি খোৱা ডায়েৰী আৰ্হিটোৱে সৰু নোখোৱা দাগ এটি আজিও মোৰ অন্তৰত বহুৱাই থৈছে। বজনী কান্ত বৰদলৈয়ে লিখা 'কৃষি শিক্ষা' খনও হ আৰু এটা নমুনাটকৈ থকা নাই। পদ্মনাথ বৰুৱাৰ 'নীতি শিক্ষা' মাজছোৱা, শেহছোৱা আমাৰ প্ৰধান পাঠ্য আছিল। ডাকোপ মৰা ডেকাৰ গৰ্ব-অহঙ্কাৰ কেনেকৈ পৰোচ নায়ে জ্ঞানবুদ্ধ আৰু এজনৰ আগত মৰিমূৰ হৈছিল, সেই কথা হুঁৱৰিব লগীয়া হয় তেতিয়া, তাৰবি জ্ঞান বিদ্যাবে "স্বমণ্ডিত" কোনো কোনো গণ্ডলী ডেকাই অলপ পানীতে পুঠী মাছৰ দৰে চটচটাই ফুৰে বেতিয়া। বলদেৱ, ভূৰ্গা-প্ৰসাদৰ কবিতা পুথি কেইখনে আজিও উচ্চ আসন লাভ কৰি আহিছে। কেশৱানন্দ, ৰাধিকানাথ, তীৰ্থ কাকতী, মোহন বৰুৱাৰ দৰে থৰছি মাৰি পঢ়ুৱাওতা শিক্ষক পাবলৈ অতি বিৰল। ভোঁলানাথ দাসৰ "চিন্তা-তৰঙ্গিনী", 'কবিতা মালা'ৰ ভাষা যদিও সংস্কৃতীয়া, পঢ়ি ভাল লাগিছিল। বছেৰেকীয়া বঁটা বিত্তবগী সভাত 'চিন্তা তৰঙ্গিনী'ৰ 'তয়ে কি খেচীয়া দম্ভ্য যাৰ নাম শুনো বাৰম্বাৰ' বোলা কবিতাটোৰ বেতিয়া আবৃত্তি কৰা হয়, আবৃত্তি কৰাজনৰ মন যেনেকৈ তেতিয়া উৎফুল্ল হৈ আছে, সমজুৱা সকলৰো মন-গা দাং ৰাই আছে। হুঁৱৰি ভাল লাগে যে, মইও এবাৰ 'দম্ভ্য'ৰ ভাও দি আবৃত্তি কৰিছিলে।

পঞ্চম শ্ৰেণীত আছিল হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ 'পাঠশালা' আমাৰ গল্পপুথি। সেই পুথিৰ গল্প বীড়িকেই আমি অনুকৰণ কৰিছিলে। বৰ্ত্ত শ্ৰেণীত পদ্মনাথ বৰুৱাৰ 'আসামৰ বুৰঞ্জী' আৰু গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ 'আসাম বুৰঞ্জী' আছিল বুৰঞ্জী পাঠ্য। পঞ্চম শ্ৰেণীত বৰ্ধেখৰ গোস্বামীকৃত 'ভাৰত বুৰঞ্জী' পঢ়িব লাগিছিল। স্কুল ছুটী হোৱাৰ আগে আগে ডিল কছৰতৰ শিক্ষা দিছিল ডিল মহেশ্বৰ হাজৰিকাই। মোৰ গা লাভলৈ আছিল; সেইবাবে কছৰতত ওলোটা থৰ মাবোতে, হুঁৱান 'দম্ভ' কৰোঁতে, 'অনিয়াই' 'অনিটাই' কাঁহ

খোজ দিওঁতে, ওপৰলৈ মুকৰি কঁকালটো দেখুজিবীয়াকৈ ধুতদন কৰোঁতে, কৰঙৰ তলেদি হাত সূমুৱাই, কাণত ধৰি বান্দৰৰ দৰে লুতুপ লুতুপ খোজ কাটোতে হাজৰিকা চাবৰ কোব এটাও খোৱা নাছিলে। কছৰতত নিতৌ উপস্থিত থকা, পৰিপাটিকৈ ভাল আখৰ লিখা, মৌখিক অঙ্কত টপবাই উত্তৰ দিবপৰা, পঢ়োতে ফটকটীয়াকৈ শুদ্ধ উচ্চাৰণেৰে মাতি যাবপৰা, শ্ৰেণীত হাই-উকমি কৰি নথকা, আটোম-টোকাৰিকৈ গাৰ কাপোৰ কানি পিন্ধা আৰু মূৰৰ চুলিবোৰ যাতে জপৰা নহয়, তাৰ বাবে তেল-তুল ঘঁহি মুৰটো ফনিয়াই ধুনীয়াটি হৈ শ্ৰেণীলৈ অহা—এইবোৰেই আছিল পঞ্চম শ্ৰেণী লৈকে শিক্ষক সকলে শিকোৱা সজ চৰিত্ৰ আৰু আচৰণৰ উপদেশ আৰু সাধাৰণ শিক্ষা। বছেৰেকীয়া পৰীক্ষাত প্ৰথম, দ্বিতীয়, তৃতীয় হৈ উত্তীৰ্ণ হ'বলৈ হ'লে এইবোৰ বিষয়তো নম্বৰ ধৰিব লাগে, অকল শ্ৰেণীত পঢ়ুৱা বিষয় কেইটাত সৰহ নম্বৰ পালেই নহয়। পঞ্চম শ্ৰেণীত দুবছৰ থাকে। ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰপৰা লক্ষী শৰ্মা আৰু মই প্ৰথম-দ্বিতীয় হৈ প্ৰাইজ পাইছিলোঁ। পঞ্চম শ্ৰেণীত দুবছৰ থকা বাবেই যাদৱ চলিহা, কুমুদ বৰঠাকুৰ আৰু হৰিনাথ গগৈ একেবাৰেই আগবাঢ়ি গ'ল। বাকী দুজনৰ লগত বৰ সঘন নেথা-কিলেও যাদৱৰ লগত হ'লে থাকি গ'ল।

কলিয়াই-মলিয়াই কোনো ৰকমে চতুৰ্থ শ্ৰেণী (ক্লাছ চেভেন) পালেগৈ। এই শ্ৰেণীতে শিক্ষাৰ ভাষাই মোট সলালে। আগৰ কেইশ্ৰেণীত ইংৰাজীৰ বাহিৰে সকলো বিষয়ে শিক্ষাৰ বাহন আছিল অসমীয়া। এতিয়া অসমীয়া সাহিত্যৰ বাদে অঙ্ক, বুৰঞ্জী, ভূগোলৰ ভাষা হ'ল ইংৰাজী। তহুপৰি নতুন ভাষা সংস্কৃতো শিকিব লগীয়া হ'ল। অঙ্ক বুলিলে গণিত, বীজ গণিত আৰু জিয়মেট্ৰী সকলোকে সামৰে। গণিততে মাথোন মোৰ যি অলপ অচৰণ ৰাপ আছিল, এহেলৈ, ই দুটাৰ কিতাপতে সোমাই আছিল লোকৰ হাতত জমা খোৱা দৰে মোৰ ৰাপ বোলক, জ্ঞান বোলক, সকলো। এই শ্ৰেণীৰ অঙ্ক শিক্ষক আছিল বনগাঁৱৰ পৰা নিতৌ দিখৌ পাৰ হৈ অহা কালীনাথ হাজৰিকা। শ্ৰীমন্তৰ নামে অস্তিত্বচোকা ছাত্ৰ এটি আছিল। তাক হাজৰিকা চাবে বৰ ভাল পাইছিল। কিয়নো হাজৰিকাৰ যেই সেই প্ৰশ্ন-টোৰে সি ঘপ্ কৰে উত্তৰ দিব পাৰিছিল। কিন্তু চোকা শ্ৰীমে বেজদণ্ড-বাৰী কালীনাথক বৰ অম্বৰি কৰিছিল। শ্ৰীমৰ মুখৰ উত্তৰ পাবলৈ হাজৰিকাই পক্ষ খেদাদি শ্ৰীমক ক্লাছটোৰ চাৰিওপিনে খেদি ফুৰিছিল।

আটাইতকৈ চোকা বুলি ডাক বৰ্ডৰ ওচৰলৈ আনি বৰ্ডত গণিত ৰূপীজ গণিত নাইবা জিয়মেট্ৰিৰ কিবা এটা বুজাবলৈ কয়। সেইটোকে ভায়ে নকৰে। এই বাবেই ক্ৰাছত খঙাল শিক্ষকৰ খেদাফোৰা আৰু জ্বাৰত্ব ছাত্ৰৰ ক্ৰাছৰ ভিতৰতে ঘূৰা-পকা দৃশ্যটো দেখি ইকোৰ ছাত্ৰই বৰ বং পাইছিল।

এই শ্ৰেণীত ফৰ্থ মাষ্টৰ মোহন বৰুৱাৰ ঠাইত কালীমাথ হাজৰিকা ক্ৰাছ মাষ্টৰ হৈছিল। ৰাম কুমাৰ বৰুৱাই ইংৰাজী পঢ়ুৱাইছিল। তেখেতে নিগাজীকৈ নিযুক্তি পোৱা শিক্ষক নহয়; ওকাজতি পৰীক্ষা দি কেইমাহ মানৰ নিমিত্তে কামকৰা শিক্ষক হে। বৰুৱা ওখই ৬ ফুট ২ ইঞ্চি মান হ'ব। স্বাস্থ্যও নিপোটল। আয়োলাপটিৰ দামোদৰ বৰুৱা তহিলদাৰৰ পুত্ৰক বুলি সকলোৱে মান কৰিছিল। ৰামকুমাৰ বৰুৱাৰ Physiognomy অৰ্থাৎ মুখ মূৰৰ গঢ় চিন চাই মাহুহ পটিবজনা-খাত্ৰত বৃৎপত্তি আছিল। নাকটো চেপেটা হ'লে কি হয়, দৌঘল হ'লে কি হয়, কেটেলা পছৰ কাঁইট যেন ঠৰঙা চুলীয়া ল'ৰাৰ প্ৰকৃতি কেনে, লেকৱা ওঠে কি বুজায়, জোড়ামূৰীয়া, চৌ মূৰীয়া ল'ৰাৰ ভিতৰত কিমান পাৰ্থক্য—এইবোৰ তেখেতে পঢ়ুৱাওতেই কৈ গৈছিল আৰু কৈছিল যে বিচাৰক অৰ্থাৎ মেজিষ্ট্ৰেট হ'বলৈ হ'লে বিচাৰকজন গুচৰীয়া পদকীয়া বা আচামী ফৰিয়াদীয়া মুখ চিনা বিদ্যাত পাৰ্গত হ'ব লাগে। জোড়ামূৰীয়া মাজুহ হেনো বুধিক আৰু চতুৰ হ'ব নোৱাৰে। তেনে মাহুহৰ বুধিটো ভোটা। আমাৰ শ্ৰেণীত একোটি মাথোন আঁৰিমাছৰ মূৰধেন জোড়ামূৰীয়া ল'ৰা আছিল। তাৰ লক্ষণটোৱে পঢ়া শুনাতে ভাল হ'ব নোৱাৰে বুলি শুনিলাত, সচাঁকৈয়ে সি আৰু প্ৰমোচনেই নেপালে। চতুৰ্থ শ্ৰেণীতে নামকথা ল'লে। অৱশ্যে সি আগবপৰাই পঢ়াত বৰ দগা আছিল। বিপিন চন্দ্ৰ ৰায় থাৰ্ড মাষ্টৰ আছিল যদিও, ক্ৰাছ এইটত (তেতিয়াই কি অলপ অগা-পিচাকৈ হাইস্কুলৰ শ্ৰেণীবোৰৰ নাম আজিকালিৰ দৰে কৰি এক্ট্ৰুৰ ঠাইত মেট্ৰিকুলেছন কৰা হ'ল) ডিব্ৰুগড়ৰ অগৰাথ দত্তই বৰিহন ক্ৰু' পঢ়ুৱাইছিল।

বিক্ৰুচৰণ দে চেকেণ্ড মাষ্টৰ আছিল। এইখ ক্ৰাছবপৰা ১৯১৪ চনত ক্ৰাছ টেন অৰ্থাৎ প্ৰথম শ্ৰেণী পোৱালৈকে স্কুলৰ শ্ৰেণীৰ মাষ্টৰ প্ৰায় এককিজনই আছিল। হেড মাষ্টৰ আৰু চেকেণ্ড-থাৰ্ড মাষ্টৰ হে বদলি

হৈছিল। আগৰ বঙালী শিক্ষক লাহে লাহে নিৰাই নিৰাই কেউজন শিক্ষক অসমীয়া কৰা হৈছিল। তথাপি ১৯১৪ চনতো, মই মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষা দিয়া চনতো গোবিন্দ কৰ বঙালী হেডমাষ্টাৰ জন থাকিলগৈ। (বোধকৰোঁ, ১৯১৫ চনত লক্ষীনাথ শৰ্মা হেডমাষ্টাৰ হোৱাৰপৰা শিৱ সাগৰ হাইস্কুলত নিৰহ-নিপানী অসমীয়া শিক্ষকেই হ'ল)।

অষ্টম শ্ৰেণীত (ক্লাছ থ্ৰিত) নাম লগাই নিচেই তলৰ শ্ৰেণীত ডবল প্ৰমোছন পাইছিলোঁ। যদিও, পঞ্চম শ্ৰেণীত আক ডেৰ বছৰ আৰু ক্লাছ নাইনত (নৱম শ্ৰেণীত) আৰু এবছৰ ব'ব লগীয়া হোৱাত হাইস্কুলত সৰ্বমুঠ দহ বছৰ থাকিব লগীয়া হয়। মেট্ৰিকুলেছনৰ বাছনি পৰীক্ষাত অক্ষৰ প্ৰয়োক্তবস্ত শূণ্য পোৱা বাবেই হেড মাষ্টাৰ গোপাল গোবিন্দ কৰে একোপধ্যেই মোক এলাও কৰা নাছিল, অৰ্থাৎ শেষ পৰীক্ষা দিবলৈ অন্মতি দিয়া নাছিল। কিন্তু স্তৰেজ্ঞ মোহন দাস নামে এজন কলিক-তীয়া বঙালী শিক্ষকে আমাক ইংৰাজী পঢ়ুৱাইছিল; 'টেষ্টত' মই ইংৰাজী কাকত ২০০ৰ ভিত্তৰত ১৮০ নম্বৰ পোৱা বাবে তেওঁ হেড মাষ্টাৰক টানি ধৰিলে, বোলে, বেগুৰ এলাও কৰিবই লাগিব। He is a promising boy; যদিহে নকৰে তেওঁ কামকে ইন্তকা দিব। হেডমাষ্টাৰ আৰু ইংৰাজী শিক্ষক দুয়োজনৰ মাজত যি তথিয়া-তথি লাগিল, তাৰ ফলতেই মই মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষা দিবপৰা হ'লোঁ। অৰ্থাৎ মোক 'এলাও' কৰিলে। দাসৰ আশীৰ্বাদ স্বৰূপেই হওক বা মোৰ কপালৰ বলতেই হওক, ১৯১৪ চনত মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষা দি দ্বিতীয় বিভাগত উত্তীৰ্ণ হোৱাত শিৱসাগৰ হাইস্কুলৰ লগত থকা দহ বছৰীয়া কঁঠাল এঠা ঘেন সৰুটো স্বাভাবিকতে ছিগি গ'ল। সৰুটো হে ছিগিল, সেই চেমনীয়া গজলীয়া কালৰ স্থিতিটো হ'লে চিৰকাললৈকে কলপতীয়া হৈয়ে থাকিল।

চতুৰ্থ অধ্যায়

শিক্ষকসকলৰ প্ৰকৃতি : দহ বছৰত বহুত শিক্ষক আহিল, গ'ল। তাৰ ভিতৰত যি সকল শিক্ষকৰ কাৰ্য্য-কলাপ, হাৰ-বচন, একাডেকা কথা-বতৰা আৰু ব্যক্তিগত আভিও মোৰ স্মৃতিত থাকি বাকি আছে সেই সকলৰ দুই চাৰিটা কথা উল্লিখ্যাই ধোৱা অল্পচিত্ত ন'হব। তাৰ ভিতৰত যজ্ঞোৰায় বৰঠাকুৰৰ কথাই পোনতে মনলৈ আহে। এদিন জে. আৰ. বেব' (J. R. Barrow) স্কুল সমূহৰ ইনস্পেক্টৰ চাহাব আহক স্কুল পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ। তীৰ্থ মাঠৰে পঢ়াই থকা পঞ্চম শ্ৰেণীটো, বৰঠাকুৰে পঢ়াই থকা আমাৰ শ্ৰেণীটোৰে প্ৰায় লগা-লগি, মাজতে খালী স্কুঙা এটিয়ে শ্ৰেণী ছুটা দুভাগকৈ থৈছে। ইনস্পেক্টৰ আহি পঞ্চম শ্ৰেণীতে সোমালহি। তাতো ল'ৰাবিলাকক ই-সি কথা স্মৃতি পৰীক্ষা লৈ আছে। বৰঠাকুৰ আগেয়ে পাঠশালা চাই ফুৰা ইনস্পেক্টৰ পাণ্ডিত আছিল, বেব' চাহাবেই দয় কৰি থাওঁ পণ্ডিতকৈ হাইস্কুললৈ আনে। কাষতে লাগি থকা শ্ৰেণীটোৰ ফালে তেখেতে টেলেকা চকু দুটা, ঘূৰাই ঘূৰাই চাই থাকে জানোচা হঠাতে চাহাব আহি তেওঁৰ শ্ৰেণীতে। সোমায়হি। পেটে পেটে সেই কেৰা ভয়ও আছে, অথচ আমাৰ আগত ভয় নকৰা যেন দেখুৱাই ডাঙৰকৈ মাতি চাহাবে শুনাকৈ কৈছে, পঢ় পঢ় ল'ৰাহঁত পঢ়, মি এচ এ এল এম (P S A L M) ফেচেলম্। এইদৰে বাবে পতি একেটা শব্দকে ঘূৰাই ঘূৰাই পঢ়ুৱাই থকা দেখি, আমনি লাগি এটা ল'ৰাই ফুঃফুচাই ক'লে, "চাৰ ইমান ডাঙৰকৈ নপঢ়ুৱাবচোন।" ল'ৰাটোৱে কৈ এঁতাওতে নো এঁতাওতেই পঞ্চম শ্ৰেণীৰপৰা চাহাব উঠি আন এটা আঁৰৰ শ্ৰেণীলৈ গুচি গ'ল। ইফালে বৰঠাকুৰে কেবাহি কেবাহি কৈ চায়েই আছে। যেই চাহাব দৃষ্টিৰ পৰা আঁতৰিল সেই তেখেতে মহা আফালন কৰি আমাক ক'লে, "ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মাতিলাও, তইহঁতে আমনি পাইছিলি; এতিয়া নেদেখিলি, মইও বেব' (বেব' ঠাকুৰ) তেওঁও বেব'। সেইদেখি মই পঢ়ুৱাত নভট হৈ মোৰ ক্লাছলৈকে নাছিল।" চাহাব ঘোৱাৰ পাচত হেড-মাষ্টৰ

ককণা কান্ত দত্তই অভাৱ দিলে, বৰঠাকুৰে বোলে কেবল অসমীয়া হৈ পঢ়ুৱাব।

ডিল মাষ্টৰ ডিল মহম্মদ হাজৰিকাৰ ভাটি চাপকটা; খোজুপালোৱানী আৰু মাত টবটকীয়া। তেখেত আছিল লাঠি মাষ্টৰ বা এইথ্ মাষ্টৰ। চেবেন্থ মাষ্টৰ আছিল কেশৱানন্দ উঁড়ালী; এখেতৰ শুভ্ৰ বৰ্ণ, অলপ ফেৰমেল। আৰু ডাঠ গোঁফ, উচ্চ অৱয়ব আৰু ভদ্ৰ ব্যৱহাৰ দেখি ছাত্ৰ মাজেই তেখেতৰ ওচৰত সেও হৈ ফুৰিছিল। তেখেত মৰমিয়ালও। উঁড়ালী মাষ্টৰৰ স্তমণিৰা টেঙাৰ বাৰী এখন আছিল। চিক্ৰথ্ মাষ্টৰৰ পদ বিজনৰ গাত আছিল তেখেত স্থায়ী নহয় যদিও আঠন মাহ মান আছিল। এখেতৰ নাম লক্ষ্মী নাথ দাস এডিভুনেল মাষ্টৰ বুলি হে সকলোৱে কৈছিল। এখেত বৰ শাস্ত আৰু ধৰ্মপৰায়ণ; ল'ৰাক নোকোবায়, কিন্তু বেঞ্চৰ ওপৰত তোলে। ফিফ্ৰ্থ মাষ্টৰ ধৰ্মেশ্বৰ কাকতী, ঘৰ মেটেকাত। এখেতে ইংৰাজী, অসমীয়া আৰু মাজে মাজে অন্ধ পঢ়ুৱাইছিল; ছুই বা দগধা ল'ৰাৰ পিঠিত চিটিপ্ চিটিপ্ এছাৰি ছিঙাত এখেত বৰ কাজুৱা—হাতৰপৰা চিৰিপনি বা চেকনী এছাৰি হুণ্ডছেই। কাকতী চাৰৰ মূৰটো তপা, বয়সতে বুঢ়া আৰু শিক্ষক সকলৰ ভিতৰত আটাইতকৈ পুৰণিও। এখেতে মোৰ দেউতাকো পঢ়ুৱাইছিল। পুৰণি আৰু বুঢ়া বাবেই স্কুল লাইব্ৰেৰী আৰু ধন উঁড়ালৰ ছাবিটো এখেতৰ হাততে আছিল। কোনোবা এটা শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ হৈ থাকোঁতে এখেতে মোক বেহৰামজী মালৱাৰীৰ দ্বাৰা সম্পাদিত 'ইণ্ডিয়ান স্পেক্টেটৰ' (Indian Spectator) বোলা কাকতখন পঢ়িবলৈ দিছিল। Plethora প্ৰেথৰা ল'কটো তাতেই পোন প্ৰথমে পাওঁ।

মোহন চন্দ্ৰ বৰুৱা নিগাজী ফৰ্থ মাষ্টৰ। তেখেতৰ ঘৰ আছিল জাঁজীৰ মৰাণ গাঁৱত—সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ পদ্মনাথ বৰুৱা, ডিব পেঞ্চাৰ, নীলকণ্ঠ বৰুৱা প্ৰভৃতিৰ একে বংশৰ। মাষ্টৰী কৰা দিনত স্কুলৰ বৰ্ডিঙত আছিল। বগা চাটিন জিন কাপোৰৰ পটলুঙ (পেণ্ট) আৰু ক'লা আলপকা কাপোৰৰ কেপ কলাৰ (ভিঙিত গুলাম মৰা) লগা কোট চোলা পিন্দি বৰুৱা চাৰ গোটেইজন টিবিটিক কৰে বড়ো হৈ আহে। চিক্ৰথ্ ক্লাছত আমাৰ ইংৰাজী পাঠ্য আছিল লেট্ৰিঅজ আৰু পিছাৰিচৰণ চৰকাৰৰ 'খাড'বুক অৱ ৰিডিং।' কিতাপটোত দি আউল (The owl) বুলি এটি কবিতা আছিল। চকীত বহি লৈয়েই বডাচকু ক্ৰিটা এবেলি সেলি, এবেলি মুৰাই ঠেঙ লগাই লগাই

বকৱা চাবে পঢ়িমলৈ ধৰে। কবিতাটোৰ প্ৰথম শাৰীত আছিল “The owl has two prominent eyes” (দি আউল হেজ টু প্ৰমিনেণ্ট আইছ) অসমীয়াত তাকেই বুজাওঁতে ধৰ্মক ধৰি ধৰি ঠেঙকালিকৈ বুজাইছিল, “কৈচাৰ দুটা টেলক্ টেলক্ চখু আছে”। এই বুলি কৈয়েই তেখেত হালি যাব খোজে, কিন্তু নপৰে। আকৌ ডাৰ নিচুত কয় “কৈচাৰ দুটা টেলেকা চকু আছে”। কবিতা পঢ়ুৱাবো গতি সেইটোৱেই। এই কবিতাটি আমি মুখস্থ কৰিব লাগিছিল :—

How I wonder what you are !

(“টুইঙ্কল টুইঙ্কল লিটল ষ্টাৰ, হাও আই বগাৰ হোৱাট ইউ আৰ)। ” এইটো মাতেতে যে মোহন বকৱা মাটৰৰ তেঙুচালিখন। দেখি আমি ডেকাৰ তলত বা আঁৰত মুখ লুকুৱাই পাৰোঁমানে হাঁহিছিলোঁ। বকৱা চাৰৰ ইংৰাজী আখৰবোৰ থিয় থিয় আক সবল; দেখিলেই ক’ব পাৰি ফৰ্ষ মাটৰ মোহন বকৱাৰ আখৰ বুলি। প্ৰেমেশ্বৰ লাহনে হে সেই আখৰৰ অবিকল অনুকৰণ লিখিব পাৰিছিল। মোহন মাটৰে ল’ৰাই হুবুজে মানে বুজাই থাকে, সিপিনে লাগে ঘৰ্টা পাৰ হৈয়ে যক।

চন্দ্ৰকান্ত বৰপূজাৰীয়ে তলৰ শ্ৰেণীত ইংৰাজী ব্যাকৰণ শিকোৱাৰ লগতে বৰ্ড’বুক’ৰ শব্দবোৰো মুখস্থ কৰাইছিল। বৰপূজাৰীয়ে কাকো ভাল মুখেৰে নেমাতো। সিঞাৰ ছেৱেৰে হে কথা কয়। ঘিমনেই কি নিকা কাপোৰ কানি পিন্ধি নেবাওক, ল’ৰাটিক তেওঁ পেঙালিকৈ ক’বই—‘নেদেখিছা জখলা টোলৈ’। আওপকে আকৌ ক’ব ‘আটক ধুনীয়াটোলৈ চোৱ’। এওঁ পঢ়ি ফালিব। গাটো সজাওতে-পৰাওতেই সময় গায়, পঢ়িব কেতিয়া? ‘শৰ্মা উপাধি থকা ল’ৰাই চাবোন ছুব নেপাই নহয়। কোনোবাই ছুইছিলনেকি? লগুণডাল মণিছালৰ গুটিৰে ধুবি, চাবোনেৰে ধুলে জাত ৰাব (তেখেতে হ’লে চাবোন ঘঁহে) গা ধোওঁতে নৈ ঘাটতে (দিশৌ নৈৰ) চাবোন ভোখৰ পেলাই নধৰিবক, কাউৰীয়ে ধাপ মাৰি লৈ যাব।”

ষাটৰ চলিহাই চুৱিয়া পিছিব নেজানিছিল। গাটো ষোলোকা আক কঁকালটো চোবোহা আছিল দেখি নাইৰ ওপৰত চুৱিয়াৰ খোচনিটো বখাব নোৱাৰিছিল। [সেইগুণে বৰপূজাৰী চাবে তেওঁক সদায় ইভিকিং কৰে; “হেৰ তই শৰ্মা এজালৈকে কঁকালটো ৰাঙি আহিবি।” অচ্যুত বকৱাৰ চকু এটা নক বা কেঁবা আছিল। তেওঁক সেইদেখি কয়, ‘এইটো কুকুৰী কণা

কি পঢ়িব?’ চাহজাহানক কৈছিল, “নেদেখিছা লেতেৰাটোৰ কথা!” (অথচ চাহজাহানেই সাজনে-কাচনে আটাইতকৈ ধুনীয়া আছিল)। মূঠতে, চোকা ল’ৰা আটাইকেয়োটিকে তেখেতে ঠাট্টা মৰা নকৰাকৈ কথাকে নকৈছিল আৰু সোধা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰিলে কণী চেলোৱা, (কপালৰ আগৰ চুলিৰোৰ, নাইবা গলখনত থকা চেৰাচুলি আজুৰি) বা বাং-পিটা, নাইবা নাইটোতে চেপা মাৰি ধৰি শাস্তি দিব। তাৰ উপৰিও চিৰিপনিৰ কোব আছেই। বেঞ্চৰ ওপৰত ভোলাৰ যে শেষেই নাই।

বৰপূজাৰীৰ ডাঙৰ গুণ আছিল এইটোয়েই যে তেখেতে ক্লাছত যেনেকৈ ল’ৰাৰ তদাৰক কৰিছিল, বাহিৰতো তেনেকৈ সাৱধান কৰি ফুৰিছিল। বাহিৰত কিন্তু চম্ৰকান্ত বৰপূজাৰী, বৰপূজাৰী মাঠৰ নহয়—গোটেই ওলোটা। ভদ্ৰ, শ্ৰাস্ত, অমায়িক আৰু মৰমতে পমি যোৱা। বৰপূজাৰীয়ে আমাক উগ্ৰ শাস্তি দিছিল যদিও, তেখেতৰ শিক্ষা-পদ্ধতি, উপদেশ, আচৰণ স্তৰ’ৰি আজিও তেখেতলৈ প্ৰভাৱ মূৰ দোঁ খাই থাকে। বাধিকা মাঠৰ দেখাত হে ঘটমটীয়া, ক্লাছত গোটেইজন চোকা জলকীয়া। চকুত বিত-চকু (চহমা) আছিল যদিও আঁতৰলৈ নেদেখে। চহমা যোৰৰ আইনাত লাগো লাগোটাকৈ পঢ়াকিতাপটো দাঙি ল’ব আৰু আমাক পঢ়ি যাবলৈ ক’ব। হয় হে আমি ‘কণা’ ‘কণা’ বুলি হাহোঁ, কণাৰ আগত আমি ফাঁকি দি সাৰিব নোৱাৰোঁ। অসমীয়া কিতাপ পঢ়োতে বিৰাম চিন্তা নৰ’লেই পিঠিত কোব পৰিবই। ‘কণা’ৰ আগত থুঁটিয়াথুঁটি কৰিও সাৰিব নোৱাৰোঁ। সচা বিতৰণী সভাত বাধিকা মাঠৰে বক্তৃতা দিয়ে আৰু সভাখনৰ আবৃত্তি-বোৰ যাতে শুদ্ধ আৰু সকলোৰে মনত লগা হয়, তাৰ নিমিত্তে আগৰে পৰাই তেখেতে দেখুৱাই শুদ্ধৱাই পৰামৰ্শ দি থাকে।

ওখ ৰাম কুমাৰ বৰুৱা আৰু চাপৰ বাধিকা শৰ্মা উভয়ে যেনিবা হৰি-হৰ আত্মা। স্কুল ছুটি হ’লে, স্কুল কম্পাউণ্ডৰপৰা দুয়ো একেলগে ওলাই যায় আৰু আবেলি একেলগে ফুৰে। বাধিকা মাঠৰ বুদ্ধি আৰু ৰামকুমাৰ টকীলৰ (পিচত) ইংৰাজী অমোঘ অস্ত্ৰ বুলি শিৱসাগৰীয়া মানুহে স্বীকাৰ কৰে। গোৰী দত্ত মিশ্ৰ বিজ্ঞানভূষণ, এম, আৰ, এ, এচ. এফ, আৰ চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰপৰা ক্লাছ টেনলৈকে আমাৰ হেড্ পণ্ডিত। তেখেতে ওপৰ চাৰি শ্ৰেণীত সংস্কৃত পঢ়ুৱায়। শ্ৰেণীৰ পৰীক্ষাত সংস্কৃতত ফেল মৰা অৰ্থাৎ কৃতকাৰ্য্য নোহোৱা ছাত্ৰ নাই বুলিলেই হয়। কিয়নো সংস্কৃত কাকতত কি

কি কিটা প্ৰশ্ন আহিব সকলোৰে আগেয়ে বিদিত হৈ থাকে। মিশ্ৰ মহাশয় কটন কলেজত সংস্কৃতৰ প্ৰফেচাৰ হোৱা কথা আছিল; হ'ব নোৱাৰিলে। চৰকাৰে অল্পগ্ৰহকৈ হাইস্কুলৰে পণ্ডিত পাতিিলে। সংস্কৃতৰে বক্তৃতা দিয়া এলা-পেচা মাত্ৰহৰ কাম নহয়। মিশ্ৰদেৱে কিছু সংস্কৃত ভাষাৰে শব্দ কৰে বক্তৃতা দিব পাৰে। পূজনীয় মিশ্ৰদেৱে এবাৰ কাৰো অজ্ঞানি নোলো-ৱাকৈ ফৰাক্ৰ সংস্কৃত ভাষাৰে চীফ কমিছনাৰ আল' চাহাবৰ স্তম্ভ বথানি চাহাবৰ ডিঙিত ফুলৰ মালা এখাৰি পিন্ধাই দিছিল। দেখি, সভাসদবৰ্গ বিস্মিত।

“বাহী” ধন ভেতিয়া ইংৰাজী সাহৰ চাৰি বা পাঁচ তাৰিখে আহিবই। সেই কেইদিন পিয়নটো আহিছেনে নাই অহা, ক্লাছ এৰি মিশ্ৰ গুৰুদেৱ “হল”টোৰ দুৱাৰ মুখত থিয়হৈ চাই থাকেগৈ আৰু সি আহি পালেহিয়েই তাৰ হাতৰ টোপোলা মুঠাত থকা চিঠি-পত্ৰ আপৰ পৰা “বাহী” এখন আলোৰ মাৰি আনিবই, কাৰ ঠিকনা কাৰ কাকত চাবৰ সময় নাই। পঢ়ি এঁতোৱাৰ পিচত হে মালিকৰ বিচাৰ হয়গৈ।

মৃত্তালাল কাথৰকৱা দুৱাৰ শিক্ষক হৈছিলহি। এবাৰ পঢ়ুৱাইছিল তলৰ শ্ৰেণীত আৰু এবাৰ পাইছিল এম পি ক্লাছত, অৰ্থাৎ মেট্ৰিকুলেছন প্ৰিপেৰেটৰী বা ক্লাছ নাইনত। মোৰ বুৰঞ্জী বিষয়টো অপচনেল আছিল, অৰ্থাৎ ইচ্ছাসুৰি লোৱা বিষয় আছিল। কাথৰকৱাই ক্লাছত বহিয়েই মাৰ্চডেনৰ “হিছটৰী অৱ ইণ্ডিয়া” ধন হাতত লৈয়ে প্ৰায় সদায় ক'ব—My boys, read History, read History, read History—History is Sanskrit, History is Geography, History is Mathematics, History is Literature সেই কাৰণে boys, read History. ল'ৰাহঁত বুৰঞ্জী পঢ়িব, বুৰঞ্জী পঢ়িব। বুৰঞ্জীতেই সংস্কৃত ভাষা, বুৰঞ্জীতে ভূগোল, বুৰঞ্জীতে অক্ষপাত্ৰ, আৰু বুৰঞ্জীতেই সাহিত্য, সকলো আছে। সেই কাৰণে বুৰঞ্জী পঢ়িব।। যেনে :—“India is bounded on the north by the Himalayas. Here is Geography. By the Himalayas—Hima+Alayas=Himalayas—This is Sanskrit. Akbar the Great ruled from 1556 to 1605. How many years he ruled? Here is Mathematics. The year 1761 is a turning point in the history of India. Turning point, this is Literature.”

ভাৰতৰ উত্তৰে হিমালয় পৰ্বত। উত্তৰে, বোলোতেই ভূগোল আৰু হিম+আলয়=হিমালয় সন্ধি ভাঙিলেই সংস্কৃত। প্ৰতাপী আকবৰে ১৫৫৬ চনৰ পৰা ১৬০৫ চনলৈকে ৰাজত্ব কৰিছিল। কিমান বছৰ ভোগ কৰিলে, উত্তৰ উলিয়াবলৈ গ'লেই লাগিল অন্ধ শাস্ত্ৰ। ১৭৬১ চনটো ভাৰত বুৰঞ্জীত যুগ পৰিবৰ্তনৰ চন। কিয়নো, এই বছৰতেই নাদিৰ চাহে ৰাজপুত শক্তিটো একেবাৰেই মৰিমুৰ কৰি পেলালে।

জগন্নাথ দত্তৰ ঘৰ ডিব্ৰুগড়ৰ খলিহামাৰীত। শনিবাৰটোৱে পতি বাই-চাইকেল মাৰি তেখেত ঘৰলৈ যায় আৰু বাইচাইকেলেৰে আহি আকৌ সোমবাৰে ১১বজাত (আজি কালিৰ ১০ বজাত) আমাৰ ক্লাছত হাজিৰ হয়হি। দেখিবলৈ মাগুহজন মৰা সাপ নেড়েৱা, তেনেই নিজ্জ, মুখখন মিহিমিহীয়া টানি কথা এঘাৰ ক'ব নোৱাৰে; কিন্তু, আমাক যেতিয়া ইংৰাজী পাঠ্য ৰবিঞ্জন ক্ৰুচ' পঢ়ুৱায়, দত্ত মাষ্টৰৰ মুখত ইংৰাজী উচ্চাৰণ আঠে ফুটাৰি ফুট। তেখেতে ক্ৰুচ'ৰ কাহিনীটো অসমীয়াৰেই আগেয়ে কৈ লয়, তাৰ পিচত হে শৰ্মাৰ আৰু ক্ৰুচ'ৰ বিশেষত্ব ব্যাখ্যা। আমি তেওঁক নাম দিছিলোঁ। মনমুখীয়া মাষ্টৰ। কিন্তু বৰ ভক্তি কৰিছিলোঁ।। ধাৰ্ড ক্লাছত বা অষ্টম মানত থাকোঁতেই এখেতে আমাক এৰি ছিলঙলৈ বদলি হৈ যায়। যাৰৰ দিনা অক্ষয় উকীলৰ পুতেক নৃপেন ঘোষে ঘৰবপৰা কনক-চম্পা ফুল এসোপা আনি তাৰে মালা এধাৰি গোঁথে আৰু আমি আটায়ে সেই ধাৰকে তেখেতৰ ডিঙিত পিন্ধাই দি বিদায় সন্মিলন জনাইছিলোঁ।। দত্ত চাৰৰ বুজনৰ বলতেই মই চমুকৈ ৰবিঞ্জন ক্ৰুচ' এখন অসমীয়াত লিখি পেলাইছিলোঁ।। তাকে অলপ মান বদলি কৰি, ১৯১৮ চনত গুৱালপাৰৰ গিৰীন্দ্র চন্দ্ৰ নাথে সৈতে লেখি ছপাই উলিয়াওঁ। সেই কিতাপ পঢ়ি আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালাই ইমান ভাল পাইছিল যে আমালৈ কিতাপখনৰ দাম চৈধ্য আনাৰ ঠাইত ১০, টকা ৰূপ মনিঅৰ্ডাৰ কৰি পঠাইছিল। দত্ত চাৰৰ মুখত ক্ৰুচ'ৰ কাহিনীটো সুগুনা হ'লে সেই পুথিখন লিখিব নোৱাৰিলোঁহেঁতেন। এইবাৰেই জগন্নাথ দত্তৰ নামটো মোৰ স্মৃতি বিজৰিত।

- "ক্লাছ নাইনত, আলিগড় কলেজৰ পৰা বি. এ. পাছ কৰি অহা যো: মহিবুজা আৰু মাহদিয়ক যোৰহাটৰ যো: এবাছুজাই আমাক 'লেখহ্ টেলহ্ ক্ৰম চেকছলীয়েব' খন পঢ়ুৱাইছিল। মহিবুজা চাহাবৰ ঘৰ শিৱসাগৰৰে

ধাই আলিত। তেখেত আছিল বৰ মৰমিয়াল আৰু সকলো ছাত্ৰকে উৎসাহ দিওঁতা। আলিগড়ত পঢ়ি অহা যদিও, তেখেতে সদায় নিজাজ অসমীয়া কথা কৈছিল আৰু লেখাতো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ইংৰাজীৰপৰা অসমীয়ালৈ অস্থবাদ কৰাত কাথবকবাই নিদিওঁ বুলিও যেনেকৈ মোক দহৰ ভিতৰতে পুৰাই দহ দিব; ইবোৰ ল'ৰাৰ চকু পুৰিব বুলি হে ন নম্বৰ দিছিল। মহিবুল্লা চাৰেও তেনেকৈ প্ৰায়ে আঠ ন নম্বৰ দিছিল। ১৯১২ চনতে মোৰ প্ৰতি তেওঁৰ যি সহানুভূতিশীল মৰম চেনেহ উপজিছিল, সেই মৰম চেনেহকে দেখুৱাইছিল, ১৯৪৪ চনত বাগীৰৰ নীলমণি ফুকন ডাঙৰীয়াৰ সভাপতিত্বত বহা সদৌ অসম সাহিত্য সভাৰ লগতে পতা পুথি প্ৰদৰ্শনী উদ্বোধন কৰিবলৈ আমন্ত্ৰিত হৈ চাৰ ছাত্ৰজনা চাহেব আহে যেতিয়া, তেতিয়া।

এবাছল্লা চাৰৰ ইংৰাজী পঢ়াত এটা বিশেষ ঠেঙ আছিল। 'হেমলেট, অফেলীয়া'ৰ প্ৰণয় কাহিনীটো লেখে চেকছপীয়েৰৰ কথাকে আনি যেনেকুৱা স্থলৰ মনমোহা, স্থল প্ৰাণী গদ্যত বৰ্ণাইছে, এবাছল্লা চাৰেও তেনেকুৱা ভাবে দেখুৱাই লেখ-চেকছপীয়েৰৰ প্ৰতি আমাৰ মন টানি নিছিল।

কালুগাঁৱৰ বেগুৰ দত্ত (ভূঞা) আছিল ভূগোলৰ শিক্ষক। নম্বৰ দিয়াত তেখেত ইমান ৰূপন বা টান যে কোনোবা ছাত্ৰই যদি এটা বা দুটা মাৰ্ক সৰহকৈ দিবলৈ কয়, তেন্তে তেখেতে তাক এই বুলি কৈ মাতিব নোৱৰবাকৈ পঠিয়ায়—“কপ এটাকৈ খুজি নিবা, তেওঁ নম্বৰ এটা লুখুজিবা।”

গুৱাহাটীৰ কামাখ্যাম বৰুৱাই বি, এ, পাছ কৰি শিৱসাগৰ হাইস্কুলত ডেড বছৰ কি দুবছৰ শিক্ষক হৈ আছিল। তেখেতে এল্‌জেবৰা আৰু জিয়মেট্ৰী পঢ়ুৱাইছিল। বৰুৱাদেৱ আছিল বৰ মৰমিয়াল আৰু মিঠামুখীয়া। সেইটো স্মৃতিধাৰকৈ লৈ আমাৰ সহপাঠী বন্ধু শৰৎ চন্দ্ৰ বৰকটকীয়ে পৰীক্ষাত তেখেতৰপৰা সৰহ সৰহ নম্বৰ সৰকাইছিল।

কালিৰাম দাস নামে হাড়ত খোৱা লেং লেং কৰে দীঘল শিক্ষক এজনো পাইছিলোঁ। তেখেতেও ক্লাছ এইট নাইনত ইংৰাজী পঢ়াইছিল। দুদিনমান পঢ়ুৱাই এৰি দিয়াৰ পিচত মৌ: এবাছল্লাই আমাক কটন ৱেভাৰ্লী নভেল পঢ়ুৱাইছিল। দাসতকৈ এবাছল্লাৰ পঢ়োৱা নিয়মটো সুকীয়া। নভেলখন পঢ়ুৱাই বাওঁতে আমাকো লগে লগে জুই যেন ওপত মকছুমিৰ বালিত খোজ কঢ়াই নিয়া যেন লাগিছিল।

আমি দাসৰ নাম দিছিলোঁ ইছাবদ্ ফ্ৰেন্। বগলীৰ ডিঙিটো যেন-
কুৱা দীঘল, এখেতৰ ডিঙিটোও তেনেকুৱাই দীঘল। আমাৰ পাঠ্যপুথিত
থকা ‘ইছাবদ্ ফ্ৰেন’ৰ লগত মিলাই তেখেতৰ নাম দিয়া হৈছিল।

শিবসাগৰ নগৰৰে আয়োলাপাটৰ দাৰ্শনিক কবি বাঞ্ছেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাইও
কলেজৰপৰা আহি আমাক বুৰঞ্জীৰ শিক্ষা দিছিল। সবল প্ৰকৃতিৰ মাতৃহ
বাঞ্ছেন বৰুৱাই নোৱৰা নোৱৰাত হে আমাক বেঞ্চৰ ওপৰত তোলাই শান্তি
বিহিছিল। মাৰ্চডেনৰ বুৰঞ্জীখনৰ কথা কওঁতে তেখেতে কৈছিল, ৰমেশ চন্দ্ৰ
দত্তৰ নিচিনা বুৰঞ্জীবিদ আৰু আন এজন ভাৰতত ওলোৱা নাই। হৰ
প্ৰসাদ শাস্ত্ৰীয়েও ভাৰত বুৰঞ্জী লেখিছে। কিন্তু আৰ, চি, দত্তৰ দৰে গা-মন
বজ্জিত কৰা ভাষাত সেই বুৰঞ্জী লেখা নাই। তেখেতে সদায় কৈছিল,
“তোমালোকে ডাঙৰ ডাঙৰ বুৰঞ্জী পঢ়িলেও, আমাৰ ৰং-ঘৰ, কাৰেংঘৰ
কৰোঁতা বজাবিলাকৰ বুৰঞ্জী নপঢ়াকৈ নেথাকিব।” ছাত্ৰক প্ৰকৃত মাতৃহ
কৰাটোৱেই শিক্ষাৰ যি নীতি সেই নীতিকে বাঞ্ছেন বৰুৱাই পাৰেয়ানে
অন্তৰ্ভাৱ কৰিছিল।

এই কেইগৰাকীয়েই আমাৰ শিক্ষক আছিল— অৱশ্যে সঙ্কালনিকৈ
নহয়, সলনা-সলনি হৈ আছিল। তথাপি এটাই কেই গৰাকীয়েই আমাক
পঢ়ুৱাইছিল। ১৯০৫ চনৰ পৰা ১৯১৪ চনত প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষা দিয়ালৈকে
ইজনৰ পাচত সিজনেকৈ হেডমাষ্টাৰ চাৰিজন দেখা পালোঁ। পোনেই
দেখাজন পূৰ্ণচন্দ্ৰ মাহিন্তা; এখেত এঘাৰ বজাত আহিয়েই (বৰহুণ-বাদল
হ’লে নাহেই) কেয়োটা ক্লাছতে পাক এটা মাৰি অফিচ কোঠাত থম্
থমকৈ বহি থাকেগৈ। তেখেতৰ পিচত আছিল ককণাকান্ত দাসগুপ্ত।
দাসগুপ্তৰ হাতত সদায় ফলিয়া বেতৰ নিচিনা বেত এডাল থাকিবই।
হুইপিঙত অৰ্থাৎ বেত মৰাত তেখেত ওজা; অৱশ্যে পঢ়ুৱাতো ওজা।
খোজটোও বৰ থৰকৈ দিয়ে।

১৯১০ চন মানত ৰামেশ্বৰ বৰুৱাই দাসগুপ্তৰ আসন অধিকাৰ কৰেহি।
এখেতৰ সৈতে হে আমাৰ বনিষ্ঠতা বেচি আছিল। অসমীয়া হেড মাষ্টাৰ
পূৰ্ণই আমাৰ মনত বড়ো লাগিছিল। বঙালী হেড মাষ্টাৰসকলে কে’প
ফ্ৰীজৰ কোট পটলুং পিন্ধিছিল। সেই সকলৰ পৰা পৃথক দেখুৱাবলৈকে
হ’বলা, ৰামেশ্বৰ বৰুৱাই ফেমেলো চোগা চাপকন আৰু মূৰত বন্ধ ক’লা
পাণ্ডৰি পিন্ধি আহিছিল। সৰ্বসাধাৰণতে বৰুৱা চাবে কোট-চোলা আৰু

চুৰিয়া হৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। কাৰলতিৰ তলেদি ঘাগৰি গভীয়াটৈ খনিয়া এখনি লৈছিল, হাতত এডাল সৰু লাথুটিও। এই কাচনেবেই কাচি পাৰি তেখেতে আমোলাপটৰ সকলোৰে ঘৰলৈকে গৈছিল। সেই সময়ত আমাৰ স্কুলত কঁটয়া মাঠৰ তিনিজন আছিল। হেড মাষ্টৰ স্বয়ং, হেড পণ্ডিত গোবীন্দ মিশ্ৰ আৰু চেকেণ্ড পণ্ডিত বাধিকা নাথ শৰ্মা।

আমাৰ স্কুলত বছৰি সৰস্বতী পূজা হয়। পূজাত ছাত্ৰই পুষ্পাঞ্জলী দিয়ে, স্তোত্ৰ গায় আৰু পায়স খাই ঘৰাঘৰি গুচি যায়। বামেখৰ বৰুৱাই পূজা শেষ হোৱাৰ লগে লগে একোখন আলোচনা সভা পতাে। সেই সভাত সকলো ছাত্ৰই বচনা কৰিতা লেখি আনি পাঠ কৰিব লাগে। যাৰ প্ৰৱন্ধ উৎকৃষ্ট হয়,িয়েই বঁটা একোটাকৈ পায়। ১৯১১ চনত হোৱা সৰস্বতী পূজাত থানেখৰ হাজৰিকাই কৱিতা এটা লেখি প্ৰথম পুৰস্কাৰ পালে। আৰু মই সৰু বচনা এখন লিখি ২য় পুৰস্কাৰ পালোঁ। থানেখৰ মোতকৈ সৰু আৰু এবছৰ কি দুবছৰ 'জুনিয়ৰ' (কনিষ্ঠ)। বঁটা পোৱাৰ পিচত হেড মাষ্টৰে থানেখৰক বৰ উৎসাহ দিছিল। সঁচাকৈ পাচলৈ তেওঁ এজন কৃতী সাহিত্যিক হৈ পৰিল।

বামেখৰ বৰুৱাৰ পিচত হোৰোসা পেটা, টৌবুৰীয়া, পথালি কোমোৰা ঘেন চুটি-মুটি গোপাল গোবিন্দ কৰ আছিল হেডমাষ্টৰ হৈ। তেখেতো বেত দিয়াত কাজুৱা। ল'ৰাই বান্দৰ-কেকোৱা মেজি হে তেওঁৰ উৎপতীয়া শাসন গঢ় লগালে।

১৯০৫ ৰ পৰা ১৯০৯লৈকে থকা প্ৰধান শিক্ষক সকলৰ বেছকপ, স্বভাৱ-চৰিত্ৰ বৰ্ণাই ডাৰ চেণ্ডেলী ল'ৰাবোৰে এটি ধেমেলীয়া কৱিতা জোঁটাইছিল। কৱিতাটো পুৰণি যদিও বহুত দিনলৈকে চলিছিল। কৱিতাটি এই—

* হেডমাষ্টৰ (১) পূৰ্ণচন্দ্ৰ সাহিত্য, (২) ককণা কান্ত দাসগুপ্ত, (৩) বামেখৰ বৰুৱা, (৪) গোপাল গোবিন্দ কৰ। সংস্কৃতৰ শিক্ষক—হিবণ্য কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য, গোবীন্দ মিশ্ৰ এম. আৰ. এ, এচ, আৰু বাধিকা নাথ শৰ্মা। বাকী শিক্ষক—যজ্ঞোৰাম বৰঠাকুৰ, যজ্ঞোৰাম দাস, কালিৰাম দাস, কালিনাথ হাজৰিকা, ধৰ্ম্মেশ্বৰ কাকতি, ডিল মহেশ্বৰ হাজৰিকা। মৌ: জামানুজিন, মৌ: এবাভুলা, মৌ: মহিবুজা, বাজেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা, ৰাম কুমাৰ বৰুৱা, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, ভৰত চলিহা, মোহন চন্দ্ৰ বৰুৱা, সুৰেন্দ্ৰ নাথ দাস, কেখৰা দাস উৰ্দ্ধালী, বিপিন ঘোষ, বিষ্ণুচৰণ দে, বেণুধৰ দত্ত (ভূঞা), যুক্তালাল কাধবৰুৱা, জগন্নাথ দত্ত, যুক্তালাল দাস, বোমেশ্বৰ শৰ্মা, কমলা কান্ত শৰ্মা আৰু আলি হচেইনৰ পুতক।

“বেইন কম

জমাজম

হেডমাষ্টৰ নট্ কম্,

বাস্তা হল’ কাৰ্দ্।

অ’ল্ডমেন চিটিং ডাউন

লাইক এ বুঢ়া পেণ্ডা’

হেড মাষ্টৰ

দৌডা দৌডি

চেকেণ্ড মাষ্টৰ

মৌকা ধাবী।

থার্ড মাষ্টৰ

দৌঘল ডাটি

ফৰ্থ মাষ্টৰ

কঠীয়াতলী।

ফিফথ্ মাষ্টৰ

তুপা মূৰা

চিক্সথ্ মাষ্টৰ

ধৰম ধৰা।

চেব্বেনথ মাষ্টৰ

টেঙাবাৰী

এইথ মাষ্টৰ

চাপ ডাডি।”

পূৰ্ণচন্দ্ৰ মাহিঙা বৰষুণ দিলে স্কুললৈ নাহে, আক আহিলেও অফিছত
সোমাই থাকেহি দেখি লৰাইতে গাইছিল,—

“বেইন কম্

জমাজম

হেড মাষ্টৰ, নটকম্।

বাস্তা হল কাৰ্দ্।

অ’ল্ডমেন চিটিং ডাউন

লাইক এ বুঢ়া পেণ্ডা’

ককণাকান্ত দাসগুপ্ত আছিলত, গহীন যদিও তেখেতৰ খোজ কাটল
বৰ খৰ দেখি—

“হেড্ মাষ্টৰ দোঁড়া-দোঁড়ি” বুলি, চেকেণ্ড মাষ্টৰৰ হাতত বেত এডাল
থাকে দেখি “চেকেণ্ড মাষ্টৰ সোঁকাধাৰী” বুলি, থাৰ্ড মাষ্টৰৰ দীঘল ডাটি
থকা গুণে নিতৌ যায় “থৰ্ড মাষ্টৰ কঠিগাতলি” পাৰ হৈ
সুৰাদোকানৰ ফালে গতি কৰে দেখি, “ফৰ্থমাষ্টৰ কঠিগাতলি” বুলি, ফিফ্
মাষ্টৰৰ মূৰটো তপা, সেইবাবে “ফিফ্ মাষ্টৰ তপা মূৰা” বুলি, চিক্স্
মাষ্টৰজন বৰ ধাৰ্মিক, সেই দেখি—“চিক্স্ মাষ্টৰ ধৰমধৰা” বুলি, চেৱেনথ্
মাষ্টৰৰ বাৰীত স্মৃতিৰা টেঙা আছিল, সেই গুণে—চেৱেনথ্ মাষ্টৰক
টেঙাবাৰী” বুলি আৰু এইথ্ মাষ্টৰৰ চাপ কটা ডাটি আছিল দেখি—“এইথ্
মাষ্টৰ মোলনা ডাটি” বুলি বহুইছ কৰিছিল।

৫ম অধ্যায়

১৯১২ চনৰপৰা আজি কালিৰ দৰে শ্ৰেণীৰ নাম হয়। সেই দেখি ১৯১২-১৩ চনত মই ক্লাছ নাইনৰ আৰু '১৪ চনত ক্লাছ টেনৰ ছাত্ৰ আছিলোঁ। পঢ়া-শুনাত কেনেকুৱা আছিলোঁ। ইয়াৰ পিচত ক'বলগীয়া ঘটনাবোৰেই ক'ব।

অষ্টম শ্ৰেণীৰপৰা (এইথ্ ক্লাছ) পঞ্চম শ্ৰেণীলৈকে (ফিফথ ক্লাছ) যিটো খাপি সেইটোৰ ছাত্ৰক ফুটবল আদি বাহিৰৰ খেল-ধেমালিত যোগ দিবলৈ দিয়া নহৈছিল। ওপৰ চাৰি শ্ৰেণীৰ সকলোৱেই দিব পাৰিছিল। খেলৰ ভিতৰত ফুটবল আৰু ক্ৰিকেটেই প্ৰধান। বামেশ্বৰ বৰুৱা হেড্ মাষ্টৰ হৈ আছিলত, তেখেতেই পোন প্ৰথম হকী আৰু বেডমিণ্টন খেল উলিয়ায়। আমি হকী খেলিবলৈ ভাল পাইছিলোঁ। সহপাঠী ইন্দ্ৰধৰ চলিহা, কেদাৰনাথ বৰুৱা, শশীধৰ শৰ্মা, লক্ষেশ্বৰ বৰপাত্ৰ গোহাঁই, শিৱ প্ৰসাদ গোহাঁই, কেশৱ নাথ বৰুৱা, মহম্মদ চিদ্দিক, শ্যামসুন্দৰ শৰ্মাই উচ্চ প্ৰশংসিত হোৱা সকলৰ ভিতৰত প্ৰথম। ফুটবল খেলত আমগুৰিৰ তাৰা নাথ গগৈ, ধাই আলিৰ মহম্মদ হিপজুৱা, টিফুকৰ বাধানাথ গগৈ, বৰপুখুৰী চুকৰ নজিকল ইছলাম বৰা, নগৰৰ খাইকল হুচেইন বৰা, কজ্জনাথ বৰুৱা, বেতবাৰী ঋক্ষেশ্বৰ বৰপাত্ৰ গোহাঁই, আমোলাপতিৰ কেদাৰনাথ বৰুৱা, শিৱপ্ৰসাদ গোহাঁই, গুৰণি আমোলাপতিৰ শশীধৰ শৰ্মা, সুবিখ্যাত খেলুৱৈ ভাৰত চন্দ্ৰ চলিহাৰ ভায়েক আমগুৰি ঘাটৰ ইন্দ্ৰধৰ চলিহা প্ৰভৃতিয়ে। যোৰহাটত হোৱা টুৰ্ণামেণ্টত এণ্টৰিলাকেই শিৱসাগৰ হাইস্কুলৰ নামত ট্ৰফী বা বিজয় চিন লাভ কৰিছিল। কেৰী' কৰাত কেদাৰ বৰুৱা, বেক হাফ্ বেকৰ পৰা খত মৰাত তাৰা গগৈ, হিপজুৱা, কবৰ্দ্ধাৰ্ড খেলত শশী-ঋক্ষ-শিৱ-নাজিকল-খাখলহঁত বিশেষকৈ প্ৰশংসাৰ পাত্ৰ হৈছিল। এই সকলোৰে গুৰি ধৰি আছিল ক্যাপ্টান ভৱধৰ বৰঠাকুৰে। এওঁ শিক্ষক হোৱাৰ পিচত প্ৰায় নিগাজিকৈয়ে খেল ধেমালিবো শিক্ষক হৈ আছিল। টগ-অ-ৱ-ৱাৰত লেজুত ধৰি টনা-আজোঁৰা কৰা খেলত আমাৰ স্কুলৰেই সন্মান জয়। কিয়নো, লেজুটনা যুদ্ধত আমাৰ গুৰি ধৰোঁতা আছিল

মেছাৰীয়া বৰগোহাঁই উত্থকধৰ। বিপকৰ এঘাৰটাৰ সন্ধান আমাৰ এটা উত্থক। সিহঁতে হয় হে, হৈ-চৌ বুলি ঞ্চাণৰ কাতৰে বল দিয়ে—উত্থক বৰগোহাঁইৰ যি হে তালুকনৰীয়া খোপনি লম্বাই নোহাৰে। হুট-পুট, শকত কলাম্বলৰ উত্থক গোহাঁই থকা দিনলৈকে টপ্ অৱ দ্বাৰৰ ‘কাপ’টো শিৱসাগৰ গৱৰ্ণমেণ্ট হাইস্কুলৰ বাপভিসাহন হোৱাহি হৈ আছিল।

লোকৰ কথাহে ইমানবোৰ লিখিলোঁ। নিজৰ মাই দেখি, একো লেখা নহ’ল। খেল পথাৰত ডালিকাভুক্ত খেলুৱৈ নাছিলো যদিও, হকী খেলি ভাল পাইছিলোঁ; ক্ৰিকেট খেলাবো অত্যাস আছিল। কিন্তু কিবা এটা কথাত ফুটবলেৰে সৈতে মোৰ একেবাৰে বাহি নাছিল। খেলুৱৈ নাছিলো যদিও, খাটি-লুটি টুৰ্ণামেণ্টলৈ যাবপৰাকৈ মোৰ নামটো কোনোবা একোটা ‘টীম’ত সন্মুখাই দিয়াইছিলোঁ। সেই চেলুতে যোৰহাট টুৰ্ণামেণ্ট চোৱাৰ হেঁপাহ পুৰাইছিলোঁ।

যোৰহাট টুৰ্ণামেণ্ট আৰু যোৰহাট বেল : উজনি অসমৰ হাইস্কুল বিলাকৰ টুৰ্ণামেণ্ট তেতিয়া যোৰহাটতে হৈছিল, বোধকৰোঁ এতিয়াও হয়। সেই দিনত যোৰহাটলৈ যাবলৈ হ’লে, নাজিৰা বা নামভিআলি ষ্টেচনলৈ গৈ বেলত উঠিব লাগে। মৰিয়নী ষ্টেচনতে নামি আকৌ যোৰহাট ষ্টেট বেলৱেত উঠি যোৰহাট পাবগৈ লাগে। যোৰহাট বেলখনক কপলিংছিগা বেল বুলি কৈ মান্ধৰে উপলুঙা কৰিছিল। কাৰণ সেই বেলখনৰ ডবা জোঁটা শিকলিবোৰ মান্ধৰে খোৱা আৰু আয়েই সোলোক-ঢোলোক; বাওঁতে বাটতে কেতিয়াবা ছিগি থাকে আৰু পিচৰ ডবাবোৰ এৰা খাই থাকি যায়। তালেমান দূৰ বোৱাৰ পিচত হে ইঞ্জিনটো পিচলৈ হোঁহোকাই আনি এৰা খোৱা ডবাবোৰ জুটি নিয়া হয়। টুৰ্ণামেণ্টৰ টীম গ’লেই যোৰহাট বেলৰ বহুত লটি-ঘটি হয়। যেনে—গতি মছৰ হয়, আদবানতে কপলিং ছিগি থাকে; নাইবা কোনোবাই একৱাই পেলায়। বডাআন বা চেনিমৰা কৰঙাৰ ওচৰতে আয়েই (টুৰ্ণামেণ্টৰ টীম নগলেও) এই দুৰ্ঘটনা সংঘটিত হয়। কিয়নো, সেই কিডোখৰ ঠাইত বেলৰ লাইনৰ দাঁতিতে থকা দেহুৱালী ভঙুৱা দোকানী কেইটাৰ ঘৰত গাৰ্ড, ড্ৰাইভাৰে ভাঙৰ হোপা একোটা মাৰি আহেগৈ। সেই মজাটো ইমান পুৰণি যে যোৰহাট বেলৰ গাৰ্ড, ড্ৰাইভাৰ ভঙুৱা বুলি এটা পটভূমি হৈছিল। বেল বন্ধ হোৱাৰ কিছুদিনৰ আগলৈকে এওঁবিলাকৰ ভিতৰৰে এজন গাৰ্ড টিবিৰ-বিলাই ফুৰিছিল। তেওঁৰ নামত এই যোজনাটি মান্ধৰে যুখে যুখে চলিছিল—

অমুক গাৰ্ডে বেল চলাই
ভাঙৰ চিলিয়ত ধৰে;
বেলত উঠা মানুহবোৰ
ডেও পাৰি যবে।

আনকি, তেওঁৰ ল'ৰা-ছোৱালীহঁতকো অমুক গাৰ্ডৰ ঘৰৰ বুলি ক'লে হে সকলোৱে চিনি পায়। টুৰ্ণামেণ্টৰ সময়ত আকৌ সেই ঠাইতে বেল বখাই ল'ৰাবোৰ গিব গিব কৰে নামি যায় আৰু ওচৰতে থকা কুঁহিয়াৰণিত সোমাই কুঁহিয়াৰ উঘালি আনেগৈ। এইবোৰ আমোদজনক উৎপাতত ডাইভাৰ গাৰ্ডৰ মৌন সহযোগ নাছিল বুলি ক'ব নোৱাৰি।

মৰিয়নীৰ পৰা যোৰহাটেদি কঁকিলামুখ জাহাজ ঘাটলৈ (এতিয়া সেই ঘাট নাই) যোৱা বেল বাটটোৰ নাম আছিল যোৰহাট ষ্টেট বেলৱে। বেলখন গৱৰ্ণমেণ্টে চলাইছিল আৰু অৱসৰ পোৱা কৰ্মচাৰীয়ে চৰকাৰী পেঞ্চন পাইছিল। তিনিচুকীয়াৰ পৰা নামতিআলিয়েদি মৰিয়নিলৈ যোৱা বেলৰ নাম আছিল আসাম-বেঙ্গল বেইলৱে। সেইখনৰ পৰিচালক আছিল বেছকাৰী কোম্পানী এটা*। আসাম বেঙ্গল বেলতকৈ যোৰহাট বেল পুৰণি। কেবা বছৰৰো আগেয়ে খোলা।

শিৱসাগৰৰ পৰা নামতি আলি ষ্টেছনলৈ জয়সাগৰ-পাৰ উঠি খৰিকটীয়া আলিয়েদি যাব লাগে। গৰু গাড়ীত বস্তু বেহানি ভৰাই দি এবাৰ আমি— সন্ধিয়া নামতিলৈ গৈ জয়সাগৰৰ পাৰ উঠিছোঁগৈ। এনেতে, দেখিলোঁ বাটৰ কাষৰ জেটুলি পকা কাঁইটনিৰ মাজত কিবা এটা ট-ট কৰে জিলিকি আছে। জিলিকনিটো পোনেই বাটৰ ওপৰতে থকা যেন লাগিছিল। আমি আগলৈ বাট বুলি লগে লগে পোহৰটো জোপোহাৰ ভিতৰলৈ হুইকি যাবলৈ ধৰিলে। এইটো কি ওলাল বুলি, ভয় খাই আমি লৰ মাৰিলোঁ। চাকি যেন পোহৰটোৱেই আকৌ জুই একুৰা যেন হৈ আমাৰ পাচে পাচে খেদি গ'ল। ওৰা-নৰা ছিঙি লৰ দি দিমোঁ মলং পাৰ হ'লতহে জুই কুৰাই আমাৰ পাচ এৰিছে। নামতি ষ্টেছন পাই হৰ কুমাৰ বৰুৱা মৌজাদাৰৰ ঘৰত সোমালতহে আমাৰ ভয় ভাগিছে। আমাক জুই একুৰাই খেদি আহিছে বুলি ক'লত বৰুৱাই ক'লে সেইকুৰা চেনো

*এন, অ' পিটাৰ্ট আছিল যেনেজাৰ। তেওঁৰ বঙলাটোকে চেনিজান বাগিচাৰ বৰীজ নাম লগাই কিনি লয়।

ধন গুলৈৰ জুই। শিৱসাগৰলৈ যাওঁতে আহোঁতে ভেঁথেতে হেনো জয়-সাগৰৰ পাৰতে এই কুৰা জুইকে সদায় লগ পায়। একো অপকাৰ নকৰে। পুতি থোৱা কপ সোণৰ কালিকা লাগে। সেই কালিকা লগা ধনৰ গিৰি-হৰ্তটোক ধনগুলৈ বোলে। জুইকুৰাই কেতিয়াবা মাহুহৰ ৰূপো ধৰে। মানব দিনত পলাই যোৱা মাহুহবোৰে জয়সাগৰৰ পাৰত থকা ডাঙৰ ডাঙৰ গছৰ গুৰিত ধন সোণ পুতি থৈ গৈছিল। সেইবোৰতে এতিয়া ভূত লাগিল। শিয়ালচোঙত হেনো বহুত ধন আছে। ধনগুলৈয়ে প্ৰায়ে অপকাৰ নকৰে, কিন্তু ভয় খাইয়ে জুই দেখা মাহুহ আপোনা-আপুনি মৰে।

বকৱা ডাঙৰীয়াৰ মুখত কথাৰাৰ শুনি আমাৰ শিক্ষক কাথবকৱালৈ মনত পৰিছিল। এদিন “will-o-the wisp” শব্দটো অসমীয়াত কি হ’ব বুলি সোধাত তেখেতে কৈছিল, “উইল-অ-দি উইস্প” মানে ধনগুলৈ। ধনগুলৈয়ে মাহুহ মাৰে। সিহে ভোমাক মাৰে, তুমি তাক মাৰিব নোৱাৰা। to run after the will-o-the wisp’ বাক্যটোৰ মানে, “সোণৰ হৰিণ খেদা”, মানে পাব নোৱাৰা বস্তু এটা পাম-পাম বুলি বিচাৰি ফুৰা।

খেলত ৰতি নাছিল যদিও, সাধুকথা শুনাত আৰু মেলুৱৈৰ আও-ভাও লিকাত ৰতি আছিল। সেই বাবেই হ’বলা, টুৰ্ণামেণ্ট যাত্ৰাত দেখা আৰু শুনা ধনগুলৈ কথাৰাৰ যোৰ মনত থাকি গ’ল।

যোৰহাটত যি কেইবাৰ টুৰ্ণামেণ্ট চাবলৈ গৈছিলোঁ, সেই ক্ৰিয়াৰত ফুটবল ক্ৰিকেট দুয়োবিধ খেলত যি কিজন ছাত্ৰই সকলোৰে বাঃ বাঃ পাইছিল, তাৰ ভিতৰত এই কেইজনৰ নামেই মনত আছে:— যোৰহাটৰ ৰহিম, ক্ৰিষদোছ আৰু তাৰা ফুকন; ডিব্ৰুগড়ৰ নিত্যানন্দ কোঞৰ; শৰৎ দাস (কৈৰা), শিৱসাগৰৰ তাৰা গগৈ, ৰাধানাথ গগৈ, হিপ-জুৱা, কেদাৰ নাথ বকৱা আৰু ডব্বকধৰ বৰগোহাঁই। শিৱসাগৰীয়া টীমৰ “নামজাৰা” খেলুৱাই আৰু কাপ্টান আছিল শুকধৰ বৰঠাকুৰ। ক্ৰিকেট খেলত আৰু দুটি ল’ৰাৰ নাম ল’ব লাগিব; তাৰে এটি লক্ষী প্ৰসাদ সিং আৰু ইটি বিহাৰীলাল সিং।

ফুটবল খেলত যোৰ ৰতি বা ৰাপ নাছিল সঁচা : কিন্তু, ফুটবল খেলৰ বিষয়ে ৰচনা এখন লেখি দহৰ ভিতৰত ২ নম্বৰ পাইছিলোঁ। কাথবকৱা মাটোৱেই সেই ৰচনা পৰীক্ষা কৰিছিল। আমাৰ ৰচনা বহীৰোধ

গায় গায় ঘুৰাই দিওঁতে বকুৰাই কৈছিল, “বেণুৰ বচনাখনেই আটাইতকৈ ভাল হৈছে। তাক দহৰ ভিতৰত দহকে দিলোঁহেঁতেন; পিচে তহঁতে কবি নহয় বোলে, বেণুক চাবে পাছিলিয়েটি কবিলে। সেই গুণে তাৰ এটা নম্বৰ কাটিলেঁ।”

তেতিয়া হাইস্কুলৰ খেল-পথাৰ বা আবেং-পথাৰ, এতিয়া য’ত আছে, তাতেই আছিল। কিন্তু, এতিয়াৰ দৰে তেতিয়া তাত মজলীয়া স্কুল আৰু পথাৰৰ চাৰিওপিনে মাছহৰ ঘৰ নাছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা পকা ঘাটৰ ওচৰত থকা দহৰাৰ ফিল্ডতো ফুটবল খেলা হৈছিল। দিখৌৰ আমগুৰি ঘাটৰ দাঁতিতে লক্ষ্মীনাথ ভট্টাচাৰ্য্যৰ ঘৰ, তেওঁৰ ঘৰৰ পিচফালে দ কঠীয়া-তলী এডৰা আছিল। অলপ অলপ বয়সুপ দিলেই তলীডৰা পানীৰে বুৰি যায় আৰু শুকাই গ’লেই বৰ পিছল হয়। তলৰ শ্ৰেণীত থাকোঁতে আমোলাপটিৰ ল’ৰাবিলাকে তাতে ফুটবল খেদে (খেলে নহয়)। বৰ্ত্ত কি সপ্তম শ্ৰেণীত থাকোঁতে আমি তাতে বল খেদিছিলোঁ। ফণীধৰ চলিহাৰ পুতেক (চলিহাই পুতেকহৰ্ত্তক বাহিৰত খিতিঙালিকৈ ফুৰিবলৈ নিদিয়) পদ্মধৰ চলিহাৰো মনে মনে আহি তাতে বল খেদিছিলহি। মানিক ভট্টই এদিন পদ্মক “পুছ” মাৰি পেলাই দিলে। পদ্ম গোটেইটো বোকাৰে লুতুৰি-পুতুৰি হ’ল। সেই কথা চলিহা ডাঙৰীয়াই বুজ পালত লক্ষী ভট্টৰ কঠীয়া-তলীত বল খেদাৰো ইতি পৰিল। তাত হে নেনাগে, চলিহাই বুজ পোৱাৰ ভয়ত সেই চুকত আৰু ক’তো ফুটবলৰ তলী উলিয়াবলৈ নহ’ল। সেই বলি পিচলৈ যে চুবুৰীয়ে চুবুৰীয়ে বাৰীৰ চুকে-চুকে কোনো ঠাইত ফুটবল খেলা নহৈছিল এনে নহয়।

স্কুলৰ আবেং পথাৰত ফুটবল আদি খেল-খেয়ালি কৰা নাছিলোঁ। যদিও, স্কুল ছুটি হ’লে বা বন্ধ নাইবা কিবা পৰ্বৰ দিনত স্কুললৈ যাব নলগীয়া হৈ শুড়, টাং গুটি খেলা, দিখৌত সাঁতোৰা আৰু দলি ফুটি মৰা আদি অভ্যাস কৰিছিলোঁ। বিজনৰ বাৰীত ঘৰ সাজি থাকি পঢ়িছিলোঁ, সেই জনৰ দুৱাৰমুখেদি এটা আলি দিখৌ মথাতবিবপৰা গৈ কেঞাপটিত লাগিছেগৈ। আলিটো হেনো বৰভি চাহাবে (ব্ৰজী) মৰি দিখৌৰ ওপৰে-দিয়েই বন্ধাইছিল। সেইটো আলিতে আমি শুড় খেদিছিলোঁ। খেলাৰ দলত আছিল শৰৎ বৰকটকী, স্নেহৰ বৰকাকতী, ডিম্বেশ্বৰ বকুৰা, মানিক বৰকটকী, বেণু বৰদলৈ, যোগেশ্বৰ ফুকন, দেবী প্ৰসাদ বকুৰা, মাজে-সময়ে

দেৱ ফুকন, বৈকুণ্ঠ বকৱা, বংশীভূষণ বকৱা, বৰালি বা পদ্ম বকৱা, ফটিক দত্ত আৰু মই (আৰু আছিল)। আজিকালি গুড়ু খেল উঠি গ'ল। তথাপি, সেই খেলত আমাৰ যি উৎসাহ আছিল, পাছৰিৰ নোৱাৰি। গুড়ু খেলত মাজতে এটা সীমা বা ঘাই কৰি লোৱা হয়। সীমাটোৰ দুফালে মুখা-মুখিকৈ দুটা দল; দুয়োটা দলতে সমান সমান খেলুৱাই। এটা দলৰ এটাই ঘাই পাৰ হৈ সিটো দলৰ সীমাৰ ভিতৰত উপাহ টানি, নিৰোধ নোহোৱালৈকে

“মাগুৰ এক এমাগুৰ জালি
ঘোঁৰাৰ আগত দিলোঁ পানী
ঘোঁৰাই বোলে নেখাওঁ পানী।”

বুলি, নাইবা, “হৈ গুড়ুমালি ভগন পোৱালি
ভগন লেটিপেটি
কঁকাল ঘূৰাওঁ বেটা”

আদি কিবা একোটা গাই, হৈ দি, উপাহটো মাৰ ঘোঁৰাৰ আগেয়েই দলটোৰ এটাক ছুই আহি নিজৰ সীমাত সোমাই থাকিব পাৰিলেহিয়েই ছুই অহাটো মৰে; আৰু যদি হৈ ছুবলৈ যাওঁতে তাক “শত্ৰুক্ষেত্ৰতে” বেৰি ধৰি উপাহটো নাইকিয়া কৰে, সি মৰে। কিন্তু, বেৰি ধৰি থাকোঁতেও হৈ দিয়াটো যদি উপাহ নেৰাকৈ সিহঁতৰ মজিয়াৰপৰা কপ্‌জপাই এৰাই আহিব পাৰে তেন্তে শত্ৰু পক্ষৰ বেৰি ধৰা কেউটাৰ মৰণ হয়। এনেকৈ আমি গুড়ু খেদি থকাতো এদিন মহা বিপৰ্য্যয় ঘটিল। এটা দলত আছিল স্নৰেশ বৰকাকতী আৰু ইটো দলত আছিল শৰৎ বৰকটকী। স্নৰেশে “হৈ গুড়ু মালি, ভগন পোৱালি” বুলি হাতেৰে লেৰ-বাই বিপক্ষৰ সীমাৰ ভিতৰত সোমাবলৈ খেদা মাৰি গৈছে, এনেতে সমুখৰ পৰা শৰতে স্নৰেশক ধৰি কৰে গৰা মাৰি ধৰিলেহি। শৰতৰ থুতৰিটো, স্নৰেশৰ নাক ডেওনাত থুন্দা থাই, ফাটি গ'ল আৰু স্নৰেশৰ নাক ডেওনাটোও দুফাল হ'ল। দুয়োটাৰে ওঁঠ আৰু নাক ডেওনাৰপৰা কিং-কিং কৰে তেজ ওলাবলৈ ধৰিলে; ইমানকৈ ওলাল যে আমাৰ গুড়ুতলিখন ভেজেৰেই তুম্বলি হ'ল। কোনোমতে আম্পভাললৈ নি সিহঁতৰ যা কিডোখৰ যেনিবা সিয়াই অনাত এমাহমানৰ মূৰত ভাল হ'লগৈ। শৰৎ-স্নৰেশৰ ওঁঠ-নাকৰ ফাট জোৰা ধালে ম'চা, কিন্তু সেই ফাট থোৱা দিনাই আমাৰ গুড়ু খেল যি বন্ধ হ'ল হ'লেই। চমুৱাই

ক'বলৈ হ'লে, শবৎ-স্বৰেশৰ যুদ্ধত আমাৰ গুৰুখেলৰ যত্ননিকা পৰিল। স্বৰেশ এতিয়া স্বৰ্গপুৰীত, মৰিবৰ কাললৈকে নাক ডেওনাৰ দাগে তেওঁক সেই খেললৈ মনত পেলাই আছিল। শবৎৰ ওঠটোত সেই তাহানিখনৰ ল'ৰা-কলীয়া বীৰত্বৰ দাগটি সেৱা বান্ধি ৰ'ল। টাংগুটিও খেলিছিলোঁ। বৰাত চাহাবে কৰাই থৈ যোৱা আলিটোতকৈ শিৱদ'লৰ মুখৰ আলিটোত হে সেই খেলৰ পক উঠিছিল। সেইডোখৰ চাৰিআলি হোৱা বাবে গায়নৰ গাঁও, বঙালী পটি, বায়ুণ পটি আৰু দ'লৰ মুখৰ দৰ্জী-পোহাৰীৰ প্ৰায়বোৰ ল'ৰাই গোট খায়হি। ক্ৰিকেটতকৈয়ো টাংগুটি খেলাটো বিপদজনক। কিয়নো ক্ৰিকেট বলটো ঘূৰণীয়া, টাংগুটিটোৰ মূৰ দুটা জোড়া। কোন টলকত জোড়া গুটিটোৱে চকু ফুটাই দিবহি পাৰে ঠিক নাই। বলটোৱেও ফুটুৱাব পাৰে। কিন্তু সি অলপ দূৰপৰা আহে আৰু ঘূৰণীয়া। টাংগুটিৰ ব্যৱধানটো নিচেই ওচৰ। দুয়োটা খেলতে বৰ সাৱধানী চকু লাগে। গুটিটো মাৰি কিমান দূৰলৈকে ওফোৰাই পঠিওৱা হয় তাক জোখোতে এইবুলি মাতি যাব লাগে—‘এক-হ’, দুই-হ’ তিন-হ’ চাৰি মিলে চিং ই।’ এইদৰে মাতি মাতি শেষৰ জোখটোত যি লেখ পৰেগৈ, সেই লেখ অনুসৰি (এক হ'লে, এটা আঙুলিৰ ওপৰত; দুই হ'লে, দুটাৰ ওপৰত) টাংগুটিটো হাতত লৈ মাৰিভালেৰে মাৰি পঠিয়াব লাগে। গুটিটো উৰি যাবোঁতে ওপৰতে যদি কটা যায়, তেন্তে মাৰোঁতাজন হাৰে। আমি যি ঠাইত খেলাৰ থানিকা পাতিছিলোঁ, তাৰ দাঁতিতে ছেৰা নে ছেৰাকণ এনে নামৰ এটি দৰ্জী আছিল। তেওঁৰ ল'ৰাটিয়েও কেতিয়াবা কেতিয়াবা আমাৰ লগতে টাংগুটি খেদেহি। ল'ৰাটিৰ হাত-ভৰিবোৰ অলপ কোঁড়া। এদিন কেনেকৈ তাৰ চকুটোত গুটিটো পৰিলগৈ। চকু বুলি চকুমণিত নহয়, চেলাউৰিৰ দাঁতিয়েদি সোঁ-সোঁৱাই গ'ল। তাতেই সি—‘মোক কণা কৰিলে ঔ, মই নেদেখা হলোঁ। ঔ’ বুলি চিঞৰি বাধৰি গোটেইখন হলস্থল লগাই দিলে। ল'ৰা দুটামানেৰে সৈতে ছেৰাকটো আছিল চেৰেউ-ফেৰেউকৈ চোকোন-চাকনলৈ। আমি ভয়ত ফিৰিঙতি ভগাদি ভাপিলোঁ। সেই দিনাৰপৰা টাংগুটি খেলো তাৰপৰা ফিৰিঙতি ভগা দি জাগিল।

টাংগুটি খেলৰ কথাটো ভাতৰ লগত পানী বুলি তেতিয়াই পাহৰি পেলালোঁ। কিন্তু আলিৰ দাঁতিতে থকা দৰ্জীৰ বৈশিষ্ট্যজনীৰ চপলা-পিটা চিঞৰখনৰ লগতে তাইৰ অল্প আচৰণটো হে পাহৰিব নোৱাৰিলো। তাই

ভূদা-ভূদি মাহুহ নহয়, গোটেইজনী বণ-চণ্ডী। বণ-চণ্ডী হ'লেও, ক'বই লাগিব যে সময়সমতে তাই শুৱলা সামৰী মাত-কথাৰো চানেকি। তাইলৈ খং উঠি থকা জনৰো তাই মন কোমলাব পাৰিছিল। এই মন কোমলোৱা কথা এটা এইবিনিতে মনত পৰিছে।

গিৰিয়েক দৰ্জী—মাহুহৰ চোলা-কাপোৰ দিয়ে ; বৈশ্বিয়েক পোহাৰী—কুমাৰৰ চক-কলহ, টেঙা-টোফোচা, কল-বন আৰু ছুই-চাৰিপদ লাম্বলাকটু বস্ত্ৰ ঠাইতে সন্তাইকৈ কিনি পোহাৰ এখনি দি স্বৰ্গীয়াকৈ বেচে। পোহাৰৰ বস্ত্ৰবোৰ তাই সজাব জানে। দৰ্জীৰ ডোৰাকানি বোককে গাঠি দি দি দৌঘলকৈ লোৱা ডোল একোডালন্ত ভীষকল, মালভোগ কল, সোন্দা কল, জাতি মনোহৰ কল, জাত অহুসৰি শাৰী শাৰীকৈ ওলোমাই থয়। মোকদ্দমা লগা গাঁৱলীয়া মাহুহে পোহাৰীৰ ওচৰলৈ গৈ সোধেগৈ—

‘বাই, কল কেনেকৈ দিছা?’

পোহাৰী—‘পইচাবৰ* হুটা, মইনা।’

কিনোতা—‘তিনিটাকৈ দিবানে?’

পোহাৰী—‘তিনিটাকৈ কল খোৱা মুখখন হে হয়! হেৰ! তই ক'বপৰা আহিছ? নগৰ মাটিত পইচাটোৰ তিনিটাকৈ কল খাবলৈ ক'ত পাইছ? যা যা, মোৰ ইয়াত তিনিটাকৈ কল নেপাব।’

গ্ৰাহকজনৰ মনটো টেঙাই যায় যদিও, ওচৰত আন দোকান-পোহাৰ নথকাত সেই পোহাৰীজনীৰ কলকে কিনিব লগীয়া হয়। অলপ বেলি সেমেনা-সেমেনি কৰি থাকি কিনোতাজনে যদি সোধে, ‘খাউকতে এআৰি লও। অলপ কমোৱা বাই। আমিও বৰ দুখে-ভাগৰে আহিছোঁ। আমাৰ মুখলৈও অলপ চোৱাঁ।’ পোহাৰীজনীয়ে টিকচি-বিকচি ক'ব, ‘কিটো চাৰি? এথোকা কল বেচিলে। পইচাটোৰ দুটাকৈ। এতিয়া মুঠেই দু আৰি কল আছেগৈ। তই এ আৰিতে কৰাবলৈ কৈছ। দু আৰি কিনিলেও পইচাটোৰ দুটাকৈ দিওঁনে নিদিওঁ।’

গ্ৰাহক—‘বাক দুটা লগায়ে দিবা।’

পোহাৰী—‘এইখন মুখ-চুলতি মাৰি নেধাকিবি। দুটাকৈ লৱ বহি ল, নহলে গুচি য়।’

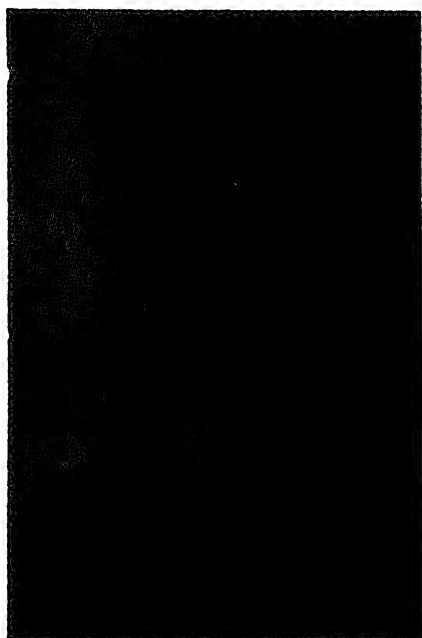
*পইচাবৰ—আগতে উজনি অসমত সাধাৰণ মানুহে এনেকৈ কোৱা শুনা পৈছিল।

গ্ৰাহক— বাক দিয়া।

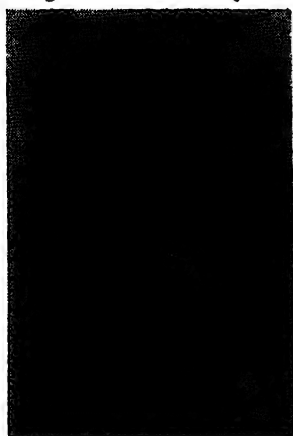
গ্ৰাহকজনে পইচাটোৰ দুটাকৈ কল লৈ পইচা দি যাবলৈ ওলাওঁতে লাওপাত-কচুপাত পোহাবীজনীয়ে বিহে লেবেলা সাদৰ লগাব। ‘মইনা তোমাৰ ঘৰ ক’ত? বৰ ছুখে-ভাগবে আহিছাঁ দেহি; বোৱা বোৱা কল কিটাৰে তেও পেটৰ পোৰবিটো মাৰাগৈ। আকৌ আহিবা দেহি।’

স্বীয়ুৰ্ত্তি যে কথাত ভয়ঙ্কৰী এই পোহাবীজনীতে প্ৰথম দেখিলে।। এতিয়াও সেই ফালে গ’লে, দোকানখনৰ ফালে চকু যায়। কিন্তু তাত সেই দামে-দৰে নহা গ্ৰাহকক ক্ষন্তেকতে কুকুৰে কাঁইট নোখোৱা কৰা আৰু বাহিয়ে-বাহিয়ে অহাজনৰ প্ৰতি লেবেলা সাদৰতে পমি যোৱা পোহাবী বাইজনী নাই, তাইৰ চকু-মলা কলবনৰ পোহাৰ খনৰ ওপৰত পকী দালানৰ দখল হ’ল।

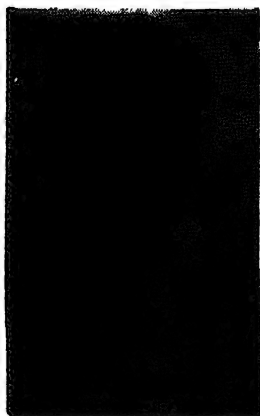
খৰালি, শিৱদ’লৰ টোলত দেহুৱালী মাৰোৱাৰী বিলাকে বামলীলা পাতে। বামলীলাৰ বামাহ’ বামাহ’ নামৰ ধনি আৰু খঞ্জৰী খুঁটিতালৰ বনবননিয়ে জাবকালিৰ মাতে নেযায় হুপুৱায়। বাতিটোহঁত খলক লগাই থাকে আৰু দ’লৰ ওচৰ সমীপৰ জাতি-কুল নিৰ্বিশেষে ডেকা-ডুমা প্ৰায় সকলোৱেই বামলীলাতে বহে। সিহঁতৰ দৰেই দেবীপ্ৰসাদ বৰুৱাৰে সৈতে মইও কেই নিশামান বহিলে।। দুনিশামান বামলীলাতো আমি বাম-বাহুণৰ যুদ্ধ কৰিবলগীয়া হৈছিল। বিৰ-দি বাট নোপোৱা বজকৱা মাগুহৰ গজ ডাঙি সোমাই বাওঁতে গা গোটেইটো ‘গুহাটীয়া’ হৈ আহে। বজনী বৰুৱা বাক আমি ‘কাণ-চপলা’ বুলি জোকাইছিলে।, বৈষ্ণৱ দণ্ড, মহেন্দ্ৰ মজিন্দাৰ, শঙ্কৰ বৰুৱা (যি আদহীয়া বয়লত দেশৰ এজন বিপ্লবী নেতা ৰূপে সন্মান লাভ কৰিছিল) আৰু জনদিয়েক। এওঁবিলাক আছিল এটা দলৰ আৰু আমোলাপটিৰ ফালৰো আছিল আন এটা দল। বহা ঠাইক লৈ দুয়োদলৰ ভিতৰত বৰ কাজিয়া লাগিল। বামলীলাৰ বতা-ডলতে কাজিয়াখন আৰম্ভ হয়, আৰু দ’লৰ খটখটিৰ শোনে পুখুৰী পাৰৰ পৰ্য্যন্ত শেষ হয়। তাতো শেষ নল’লহেঁতেন বহিছে, কোনোৰ বা-বিচনী, কোনোৰ হাত, কোনোৰ ভৰি, কোনোৰ নাক খাইল নহ’লহেঁতেন। শঙ্কৰ বৰুৱাৰে সৈতে মোৰ এখন খণ্ড যুদ্ধই হৈছিল বুলিব পাৰি। তেওঁ (তেতিয়া সি) ছোৱা হাজীৰ দোকানৰ আগত পৰি থকা ফলা খৰি এটাৰে মোৰ মূৰতে মাৰ মাৰি দিলে। মূৰৰ অঙ্গণ তেজ ওলাল। থৰ্ম্মৰ খাইছিলোঁ। বহিও,

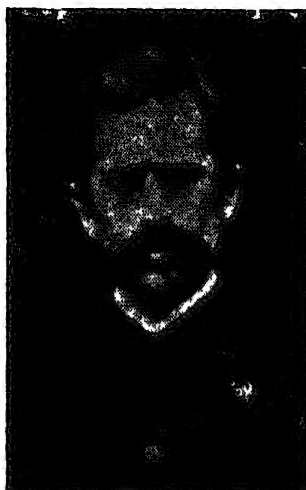
বায়োখব বকরা

কেশকোম্ব বকরা

কেশবিনাথ বকরা

লকীনাথ শর্মা

খোপালগোবিন্দ কব

কল্যাণদাস দাসগুপ্ত

বিতত হোৱা নাছিলেঁ।। মইও ওলোটাৰ গোটা বাহ এঙোথৰেৰে তেওঁৰ নাক ডেউনাতে মাৰ মাৰি দিলেঁ।। শঙ্কৰ পৰি গ'ল। ময়েই আকৌ আন দুজনমানে সৈতে মূৰত পানী-তুনি ঢালি টনটনীয়া কৰিছোঁ। (সেই ঘটনাৰ দুকুৰি বছৰৰ মূৰত, গুৱাহাটী চেনিকুঠীৰ আমাৰ বহাত শঙ্কৰ বকৱা এদিন আলহী হৈ আছিলহি। তাত খাওঁতে সেই পুৰণি যুদ্ধখনৰ কথাৰে দোহাৰি কৈ কৈ কি যে তৃপ্তি পাইছিলেঁ, জেথি প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি।) বামলীলা আৰু তাজিয়া চাই আমি কেবাজনেও যুঁজাৰ হ'বলৈ মন কৰিছিলেঁ।। আৰু কিছুদিন তাজিয়া-খেলেত ঘূৰোৱাৰ দৰে লাঠিও ঘূৰাবলৈ শিকিছিলেঁ।। সেই কাজিয়াৰ কাৰণটো অকল ঠেলা-হেঁচাই নহয় আৰু এটি গুচ কাৰণ আছিল— যিটি অপ্ৰকাশ্য। কাৰণটি প্ৰকাশ্যই বা অপ্ৰকাশ্যই হওক সেই বামলীলা দৰ্শনত সামান্য কাজিয়াৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা মাৰ-কিলেই আমাক আৰু নিশাচৰ নোহোৱা কৰিলে।

ষষ্ঠ অধ্যায়

দিখৌ নৈত খৰি ধৰা : দিখৌ নামটো কছাৰীয়ে দিয়া। দিখৌ নামৰ বিষয়ে কিম্বদন্তী এটাও আছে। চুকাফা স্বৰ্গদেৱে স্বৰ্গৰপৰা নামি আহোঁতে দিখৌ সোম্ভাওঁতেই বোলে বাটত এটা মানুহে কঠীয়া সিঁচি আছিল। তাক নৈ খনৰ নাম স্থখিলত সি ক'লে দি—খৌ, হুই তোম্বান, সেই তেতিয়াৰপৰা আমাৰ মানুহে দিখৌ বুলিবলৈ ধৰিলে— দি=হুই, খৌ=খাব বা তোম।

আমাৰ দেশত যিবোৰ নৈৰ নামৰ আগত 'দি' আছে সেইবোৰৰ ভিতৰত দিখৌয়েই আটাইতকৈ দ বুলি এটি প্ৰবাদ আছে। ইয়াৰ আগৰিত বশিষ্ঠ মুনৰ আশ্ৰম আছিল দেখি দিখৌক বশিষ্ঠ গঙ্গাও বোলে। নৈ খনৰ গড়া বৰ থিয় আক পিছল। পানী অনা ঘাটত উঠা-নমা কৰিবলৈ ঘাটত খোপ কাটি কাটি লোৱা হয়। এটা কথা আগৰপৰা চলন্তি হৈ আহিছে যে যেনে কি থিয় গড়া নহওক, পানীত নামি সন্ধ্যা আহিক তৰ্পনাদি কৰা বায়ু হেনো উঠোঁতে-নামোঁতে কেতিয়াও পিছল নপৰে। কিন্তু দিখৌ গড়াত তাৰ বিপৰীত। ইয়াৰ পিছল গড়াত খুপি খুপি উঠোঁতেও দুজনমান কোটা-নখীয়া কোনোবা নৈষ্ঠিক ব্ৰাহ্মণৰ খোপনিও হেনো পিছলি গৈছিল। সেই গুণে দিখৌ গড়া যে বৰ থিয় আক খোপনি বথাৰ নোৱৰা তাক বুজাবলৈকে "দিখৌ-গড়া

বায়ু পৰিমৰা"

বুলি কোৱা হয়। নিতৌ গা ধুবলৈ যাওঁতে বিশেষকৈ খৰালি এই গড়াত উঠা-নমা কৰাটোও এটা ভাগৰ লগোৱা ব্যায়াম বুলিয়েই ক'ব পাৰি। সেই ব্যায়াম কৰাটো যোৰ পক্ষে ৰোপাই কাজৰ সজ যেনেই ধৈছিল। বাৰিষা, পানী ওকলি আহি নৈৰ পাৰ বুৰাই পেলায়। কেনে-কোটাকাৰে বাঢ়ি অহা পানীৰ সোঁতত নল-ৰাগৰি ইকৰাৰ জাঁজ উভালি অহা বাহৰ জোপা আক ডাঙৰ ডাঙৰ গছ-কাঠ ইমান উঠি আছে যে সেই কাঠ-বাহৰ বগায়েই নৈখন ইপাৰ সিপাৰ হ'ব পাৰি। মানুহে সঁতুৰি

সাঁতুৰিয়েই বা হাৰুটি লগায়েই কাঠ-বাঁহ-জাঁজবোৰ টানি আনি পাৰত দমাই ধৰিহি। এইদৰে নৈত ধৰা ধৰিয়েই বছৰটো জোৰে। ধৰিবে ভাত-পানী বন্ধাটো কালত সাধুকথা হ'বগৈ যেন ভাবি থৰি ধৰা কৰাটো ইয়াতে উলুৰিয়াই থলোঁ। সাঁতৰ পকনীয়াত পৰি দাঁড়িলে অহা ভালি ধৰিব জাঁজবোৰ মইও হাঁহুটি লগাই টানি আনিছিলোঁ।

মোৰ অভিভাৱক ভৰাম বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ পুতেক, মোতকৈ পাঁচ-ছয় বছৰ মানৰ ডাঙৰ গগন আৰু ডাঙৰীয়া বৰুৱা বৰুৱা। তেওঁটি ইলপে-টুৰৰ পুতেক হিৰণ্য কুমাৰ, পণ্ডিত মহাদেৱ শৰ্মাৰ পুতেক চন্দ্ৰদেৱ শৰ্মা, তত্ক্ষণাত মোজাদাৰৰ নাতিনৌৱেক তুলাল চন্দ্ৰ বৰুৱা সাঁতোৰা আৰু থৰি ধৰাত বৰ পাঠকত আছিল। তেওঁবিলাকৰ বাটেদিয়েই বাট বুলি এদিন মইও হাঁফোলা মেলি থৰি ধৰিবলৈ গৈছিলোঁ। সাঁতুৰি বাওঁতে নৈৰ মাজতে ঢোলোকা-ঢোলোকে পানী খালে, খাই কক বকাবলৈ ধৰিলে। চন্দ্ৰদেৱেহে ধৰি অনা কাঠ এডালত লগাই দি মোৰ প্ৰাণটো ৰক্ষা কৰিলে। সেই দিনাৰপৰা থৰি-ধৰা নাম ক'লেই গাত জৰ উঠিবলৈ ধৰে।

কুঁহিয়াৰ শাল ঘূৰোৱা: আমাৰ ঘাটৰ পাৰতে মথাউৰিটোৰ পূব কাষে সোমেশ্বৰ বৰুৱা মোজাদাৰ (আগৰ তছিলদাৰ) ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। তেখেতৰ ঘৰৰ পোনে পোনে দিখৌৰ সিপাৰে ডাঙৰীয়া শঙ্কৰ বৰভণ্ডাৰ বৰুৱা উকীলৰ ঘৰ। মোজাদাৰৰ ঘৰত বছৰি বাস পূজা হয়। বাস পূৰ্ণিমাৰ ফৰিংকুটা জোনাকত আমি বাতিয়েই দিখৌ নৈত সাঁতুৰি বা পাৰ হৈ ভণ্ডাৰ বৰুৱাৰ নাতি ইন্দ্ৰধৰ চলিহা আৰু প্ৰেমনাথ চলিহাৰ পুত্ৰ কনকলাল চলিহাৰ তালৈ যাওঁ। ধেমালি কৰিবলৈ লগ ৰিচাৰি যোৱাটোৱেই ঘাই কাৰণ। মোজাদাৰৰ বাৰীত থকা তামোলনি ডবা বৰ ডাঠ। তাৰ তলতে আমি কুঁহিয়াৰ শাল খেল পাঠোঁ আৰু তামোল পাৰোঁ। শালখনি বাঁহৰ ঠিক কুঁহিয়াৰ শালৰ দৰেই। সোঁ-মাজতে কুঁহিয়াৰ শালৰ ভীমৰ দৰে বাঁহৰ ভীম এটা পুতি, দহ বাৰ হাত মান দীঘল বাঁহ এডাল মাজতে খোলনি কৰি ভীম যেন গোজটোৰ মূৰতে বাঁহডাল পৰলুৱাকৈ বহুৱাই দিয়া হয়। পখালি বাঁহডাল যেনিবা কুঁহিয়াৰ শালৰ কীতৰি বাঁহডালৰ দুমূৰে বহিবপৰাকৈ এহাতমান এহাতমান ঠাই খালীকৈ ৰোৱা হয়। খালী থকা ঠাইডোখৰকে আহোঁন বা বহা ঠাই বোলে। আহোঁনৰ ঠিক লগা-লগিকৈ বাঁহ ডালত দুয়োফালে একেডাল খলা

মৰা হয়, বহা ঠাইৰ পাচ ফালেও আউজিবপৰাকৈ বাঁহৰ ওপৰতে এডাল গৌজ থাকে। আহোন আৰু ভীম বোলা গৌজডালৰ মাজত দুটাই মাহুহে ধৰি ঘূৰাবপৰাকৈ কাঁতৰি ডালত দুয়োমূৰে দুটা, বহিব আৰু দুটা মাজত ধৰি, বহি থকা কিটাক পাক ঘূৰি থুৱাই পেলাবপৰাকৈ ঘূৰাই থাকিব। আহোনত বহা কিটা এক পক্ষ আৰু ঘূৰোৱা কিটা এক পক্ষ। ঘূৰোৱা পক্ষই বহি থকা পক্ষক কৰ্ফাল থুৱাই পেলাব পানিলেই ঘূৰোৱা পক্ষৰ জয় আৰু নোৱাৰিলেই পৰাজয়। জয়-পৰাজয় হোৱাৰ পিচত সলনা-সলনিকৈ পক্ষ-বিপক্ষই ঠাই লয়, অৰ্থাৎ-বহা কিটাই ঘূৰোৱা আৰু ঘূৰোৱা কিটা বহা হয়। মই এনেকৈ এদিন শালৰ আহোনত বহি ফটি জুৰি পাচফালৰ গৌজডালত আউজি আৰু আগ ফালৰ শলাডালত দুই হাতে খামোল মাৰি ধৰি আছে। আৰু কাঁতৰি ঘূৰোৱাকিটাই মোক পেলাবলৈ জৰপূৰ দি লাগিছে। ঘূৰণৰ কোবত পৰি আঁউজা খুঁটিডাল ভাগি থাকিল আৰু সেই ডালেই ছল হৈ মোৰ ভৰিৰ সৰু গাঁঠিত সোমাল। ফী ফী কৰে তেজ ওলাবলৈ ধৰিলে। ডুৰৰি বন খুন্দি লগাই দিলত তেজ নোলোৱা হ'ল। ভাল হ'বলৈ বহুদিন লাগিল। তামোলনি তলৰ সেই কুঁহিয়াৰ শালৰ খেমালি সেই দিনাই ওৰ পৰিল।

তামোল গছত উঠা আৰু তামোল পৰা : তামোল গছত উঠি তামোল পৰা অভ্যাসো কৰিছিলোঁ আমি। ধান খেৰ কিছুমান চৰিয়াই, তাৰে ছান্দনী এডাল কৰি ভৰি দুটা জুঁটি লৈ লাক মাৰি মাৰি উঠি, তামোলৰ খোক পাৰি আনিব লাগে। এইদৰে এটাইবোৰে যে তামোল পাৰি আনিছিলোঁ তেই নে, তললৈ মূৰ কৰি ওপৰলৈ ঠেং মেলিও তামোলৰ খোক ছিঙি আনিব লাগিছিল। এই প্ৰকাৰ তামোল পৰাত ভৰি দুটা ওপৰলৈ দি কাছৰ দৰে জপিয়াই জপিয়াই ওপৰলৈ উঠিব লাগে আৰু ভৰিৰে তামোল খোক চেপায়াৰি ছিঙি আনিব লাগে। এই ফেৰি বিন্যাসত অমুকা ক্ৰীমই পাৰ্গত নাছিলোঁ। বুলিলে মিছা কোৱা হ'ব। মোৰে সৈতে আৰি মাৰি তেনেকৈয়ে এদিন দেৱী প্ৰসাদেও ওপৰলৈ ঠেং কৰি তামোল গছত উঠি কাছ লাক্ ছটামান মাৰিছিল, যে, এনেতে ভৰি কঠাল পৰাদি উলটি পৰিল আৰু টিকাত বৰ থেকছা খালে। সেইদিনাৰ পৰা তামোল গছত উঠি ব্যায়াম কৰা অভ্যাসটি আৰু কোনেও নকৰা হ'ল।

শ্যাম বাবুৰ বাৰীৰ লেচু খোৱা : আহোলাপটৰ শ্যাম বাবুৰ (শ্যাম-
হন্দৰ ছৱৰা, কবি যতীন ছৱৰাৰ দেউতাক) বাৰীত লিচু পকি বঙা হৈ
থাকে। তলতো সবি থাকে। মাহুহে খাজিলে তেখেতৰ বৰপুত্ৰকে গছত
পকা যে পাৰিব নিদিয়ৈ নে, তলসৰাৰে ছুটি বা চাৰিটিকে দিবলৈও
বৰ টান পায়। কোনোবাই বাতি চুৰকৈ নিয়েহি বুলি গছৰ ডালত
ভগা কেবচেন তেলৰ টিন এটা আঁৰি তাকে বৰ হীমল ডোল এডাল
লগাই, সেই লোকক দিব নোৱৰা গৃহস্থ জনে শোৱাপটৰ পৰা টানি
থাকে। চোৰে ভাবে, গৃহস্থ সাৰে আছে। কিন্তু, তেখেতৰ ডোল বা
জৰীডাল টনা অভ্যাসটো এনেকুৱা হ'লগৈ যে চিলমিল চৌপনিতো জৰী-
ডাল টান খাই আহে। গাটো ইকান্তি-সিকান্তি কৰিলে যে টান খায়েই
আক টিনৰো বাজন উঠে। ছৱৰাৰ বাৰীতে চাৰিওৰ ল'ৰা ছটামানে বৰ
সাজি আছিল। সিহঁতৰ মুখে গম পোৱা হ'ল যে টিন বজাই সাৰে
থকাটো ছৱৰা ডাঙৰীয়াৰ ভাবুকি হে। গছত টিনটোকে বে অকল আঁৰি
থয় এনে নহয়, লঠন এটাও ওলোমাই থয়। সিকালে, শোৱা পালেঙৰ
পৰাই তেখেতে ডোল টানি টিন বজাই চোৰ খেদি থাকে আক লিচু চুৰ
কৰিবলৈ চান্দি থকা ল'ৰাহঁতে ইফালে ডাল বগাই পোহৰতে লিচু ছিঙি
কৌচ ভৰাই লৈ আহে। সেই কথাত মইও দুদিনমান লিপ্ত আছিলোঁ।
পিচদিনা ৰাতিপুৱা তেখেতৰ ঘৰৰ আগেদিয়ৈ আগদিনা চুৰ কৰা ল'ৰা-
হঁতে এঘাৰ নাম গাই সিহঁতেই যে লিচু পাৰি নিলে, সেই কথাৰ গম
দি যায়। নামৰাৰ লেখি কথা উচিত নহয় বুলি, ইয়াত দিয়া নহ'ল।
ডোল টনা ছৱৰাই (শ্যাম বাবুৰ বৰ পুত্ৰক) মোক লগ পালেই বহুত দিন-
লৈকে মোৰ কালে পেন্দোৱাটক চাইছিল। এখেতৰ নাম আনন্দ সাগৰ
ছৱৰা। শিৱসাগৰীয়া ছাত্ৰৰ অভিভাৱক ফকীৰৰ চলিহা ডাঙৰীয়াৰ কথাৰ
“থুনপাক” আক গাৰ লগৰ-ছাঁ শ্যাম বাবুৰ লিচুবাৰীৰে সৈতে ভালেমান
ঘটনা সাধুকথা কপে লেট খাই আছে। সেইবাবে হে বাৰীখনৰ নাংটো
লেখি থলোঁ।

তেলীয়া ঘোঁৰাত উঠা : চক বজাৰৰ ওচৰত থকা তেলীপটৰ
তেলীয়া ঘোঁৰাবোৰ আশি থকা ঘৰৰ পিটকালেই মধ্যাউৰিৰ দাঁতিত চৰি
থাকে। ফুল বজা হ'লে আশি ঘৰলৈ বাৰ্তীক। ঘৰলৈ গ'লে বোগদৰ
ফুকনে সদায় তেলীয়া ঘোঁৰা এটা মুখখন গামোচা এৰেনেৰে বান্ধি লয়

আক পিঠিত থৈলা এটাও কেতিয়াবা পাৰি লয় আক কেতিয়াবা শুদা পিঠিতেই বহে। থৈলাটোৱেই জীন আক গামোচাখনেই লেকায়। থৈলা-কপী জীনত উঠি, গামোচাকপী লেকামত ধৰি 'চোৱাবী' যোগধৰে বেলি পৰে। পৰে। হুঙতেই বংগুৰব পৰা ঘোঁৰামেলি দ্বিমে আক সঁজ লগাব লগে লগেই চাৰিওৰ ঘৰ পায়গৈ। যোগধৰকে দেখি মোৰো গা উঠিল। মইও এদিন ঘোঁৰা এটা ধৰি তাৰেই দৰেই পিঠিত উঠি মুখত গামোচা বান্ধি ঘোঁৰাৰ পিঠিত উঠি ঘৰমুৱা হ'লে। যোগধৰে কদমত চলাই মোতকৈ বহুত আপুয়েই ঘৰ পালেগৈ। মই উঠা ঘোঁৰাটো বতুৱা, খোজ নিদিয়ৈ হে নিদিয়ৈ; লোকান হেৰিলেই পদূলিত থমকি বয়; কোবালেও কেচেলা-কেচেল কৰে। বৰ কঠে-মঠে বলিয়াঘাটৰ ঘাট পালেগৈ। তাতে য'ৰ ঘোঁৰা ত'লৈ যক বুলি, ঘোঁৰাটো এৰি দিলে। বলিয়াঘাটৰপৰা তিনি মাইলমান বাট পথাৰে পোনাই ঘৰ পালেগৈ আক সেইদিনাই মোৰ প্ৰথম "মুখাৰোহন" পৰ্বৰ একপ্ৰকাৰ সমাপ্তি ঘটালে। পিচে তাৰ ফলত হ'লগৈ কি? পিচ দিনা গাটো বিধাৰলৈ ধৰিলে, কৰঙনো গোট মাৰিলে, বাজহাড়ৰ সিয়নিত টোবোৰা ছটামানো বান্ধিলে আক টিকাৰ ছালও ফিচিকিল। চাৰিদিন লবচৰ কৰিব নোৱৰা হৈ ঘৰতে সোমাই থাকিলে। যোগধৰে সেইদৰে ঘোঁৰাত উঠি উঠিয়েই ডেকা কালত first class rider (বৰ ভাল চোৱাবী) বুলি চাট্‌ফিকেট লৈ মাহে ৭ দিয়েক দৰমহা ধোৱা কামত সোমালগৈ।

বোধকৰে। ১৯১২ চনত চীফ কমিচনাৰ আৰ্চডেল আৰ্ল চাহাবৰ শিৱসাগৰলৈ আগমন হয়। সেই উপলক্ষে গৱৰ্ণমেণ্ট হাইস্কুলত এখনি বৰ ডাঙৰ দৰবাৰ বহে। শিৱসাগৰ নগৰৰ গণ্য-মান্য ভৱলোক সকলৰ উপৰিও গাঁৱে ভূঞা থকা মুখিয়াল লোক সকলোকেই আমন্ত্ৰণ কৰা হৈছিল। দুৰ্বি-বটীয়া সকল প্ৰায়েই ঘোঁৰাত উঠি আহিছিল। সকলোৰে ঘাই উপলক্ষ আছিল চীফৰ অভ্যৰ্থনা জনোৱাতকৈ শিৱসাগৰৰ পৰা যোৰহাটলৈ সদৰ ঠাই তুলি নিয়াৰ বিকছে আপত্তি জনোৱা। ঘোঁৰাত অহা নিমজ্জিত সকলৰ ঘোঁৰাবোৰ স্কুলৰ কম্পাউণ্ডতে (বেৰাৰ জিভৰত) বান্ধি থৈছিল। ভেলীয়া ঘোঁৰাৰ কটঙা হাড়ভালত উঠি সিয়নিত টেমুনা বন্ধাই হেপাহ নপলালে, এতিয়া আকৌ জীন-কছা ঘোঁৰাত উঠিবলৈ মন গ'ল। কাকো সোধ-পোছ নকৰাকৈয়ে জানে সৈতে বান্ধি ধোৱা ঘোঁৰা এটাৰ বান্ধ

মোকলাই (যেন মোৰ নিজা ঘোঁৰাটো হে) আলিলৈ উলিয়াই আনি, বেকাপীত ভৰি দি, লাঠৌপকৰে জীনত বহি লৈ, লেকাৰডাল টানি ধৰি বেকাপীৰেই পেটত ধুঁচি দিলে। ঘোঁৰা আগলৈ বাওক ছাবি, অখালি পখালি হে কৰিবলৈ ধৰিলে। নামি পেলাই এছোৱা লেকামত ধৰি টানি নিলে। এনেতে বাটৰ কাষতে পৰি থকা নিষিগুনী এডাল পালে। আকৌ উঠি, তাক ছাটচেবেক লগাই দিলে। শুখাপি তাৰ খোজৰ গতি লৰ নহ'ল। তাৰ ইচ্ছা মতেই গৈ দৰবাৰ ফিল্ডৰ মূৰ পালেগৈ। তাতে কিবা এটা কথা, সিকুৰ খোজ দিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তাৰ পিচত যে চেকুৰিলে কি কয়। কোঞৰপুৰ পাঠ পাঠ হওঁতেই (আহিৰাম বৈৰাগীৰ কঁকুৰি এটা ঘূৰোঁতেই কোবত জীনখন ঢিলাই ঘোঁৰাৰ পেটৰ ফালে তল পোনে লুটি খাই গ'ল আৰু তাৰ আৰোহীজনো তলপেটত ওলমিলেগৈ কিন্তু ঘোঁৰাটো ইমান শিক্ত যে জীনখন কাড়ি হোৱা মজ্জকে, বৈ দিলে। সেই বেলিলৈ মইও জানিবা বন্ধা পৰিলে। কিন্তু আগলৈ আৰু অচিনাকি ঘোঁৰাত আৰোহন নকৰো বুলি শপত ধালে।

প্ৰথমতে ঘোঁৰাটোৱে ঠোঁহ ধৰা আৰু পিচত কুকুৰ খোজ দি চেকুঁৰাৰ কাৰণ এটা আছে। সেই ঘোঁৰা পূৰ্বতে হেনো মাছৰী গোঁহাই গাঁৱৰ প্ৰাণনাথ গোঁহায়ে আহিৰাম বৈৰাগী মোজাদাৰৰ ঘৰপৰা কিনি আনিছিল। শিৱসাগৰত অনাভুৱা দেখি পোনেই তাৰ বাটৰ অলপ কেনা লাগিছিল; দৰবাৰ ফিল্ডৰ ওচৰ পালত সম্ভৱ, চিনাকি বাট পোৱা যেন লাগিল; সেইদেখি সি তাত কুকুৰ খোজ আৰম্ভ কৰিলে আৰু যেতিয়া দিখোৰ মথাউৰিত উঠিলগৈ, আৰু তাৰ ঘৰ পালোঁহি যেন লাগিল, তেতিয়া সেই ডোখৰত চেকুৰি যোৱা দি গ'ল। গৰু-ঘোঁৰাই হেনো দুবছৰলৈকে নিহঁতৰ পুৰণি ঘৰলৈ নেপাহৰে। ইপিনে সভা ভাগিল। ঘোঁৰা ক'লৈ গ'ল বিচৰা-বিচৰি লাগিল। ভাগ্যে মইও পালোঁহি। কেওঁ-পটিৰ ফালে মাজাচাটোৰ কাষত থকা পকী কুঁৱাটোৰ ওচৰতে লেকামে-চেকামে ঘোঁৰা এৰি মই পলাই পজা। সেই ঘোঁৰাত উঠা কথাটো মনত পৰিলে ভাবোঁ, সেইদিনা যদি মথাউৰিৰ পাকটো ঘূৰোঁতেই, পেটৰ ফ'লে লুটি থোৱা জীনত ঘোঁৰা ঠেঙৰ লাঠি পৰিলেহেঁতেন মোৰ মূৰৰ লাওখোলাটোও ভাগি ভূ-তাৎতত চিনাকি দিখলৈ একো নেধাকিলেহেঁতেন। কপাল ভাল আছিল—ঘোঁৰাটি শিক্ত। ইয়াৰ পিচতে বহুত চিনাকি

ঘোঁৰাত উঠিছিলোঁ, কিন্তু আলি কুঁকুৰি পালেই সাবধান। ছাট কৰে আগৰ কথালৈ মনত পৰে।

বাইচাইকোল উঠিবলৈ লিকাঃ তেতিয়া বাইচাইকোলৰ আমদানি হৈছে হে। ই সি দুই চাৰিজন লৈছেও, কিন্তু পাডল। আজি-কালিৰ দৰে টিফিল ঘিলনি নাই। মোৰ মন গ'ল চাইকোল শিকিবলৈ। ভগৱন্তী প্ৰসাদ বৰুৱাই বাইচাইকোলৰ অসমীয়া নাম দিছিল 'হাতবাগী' ঘোঁৰা = বাগীৰ অক্ষৰ)। সেই নামটো ভাল পাইছিলোঁ। আৰু আৰ্য্য বাইচাইকোল চুবুলি হাতবাগী বুলিয়েই কৈছিলোঁ। হাতবাগী চলাবলৈ মনত পাঙিলোঁ হে, এতিয়া তেনেকুৱা "বাগী" এখন পাওঁ ক'ত? যেনে সেয়ে হাত এৰিও নিদিয়— ক'বাত পেলাই ভাঙে বুলি। গোহাঁইদেৱ ফুকন আছিল মোৰেই ক্লাপ সমনীয়া আৰু সম বয়সীয়া বন্ধু। তেওঁৰ দেউতাক চন্দ্ৰেশ্বৰ (মাত্ৰে চন্দ্ৰেশ্বৰ বুলি) নাওঁৰৈচা ফুকন ডাঙৰীয়াৰ এখন বাইচাইকোল আছিল। চাইকোলখন ওখ। তেখেত মাটুহজন ওখ আছিল দেখি চাইকোলৰ সজাটো (ফ্ৰেম)ও আছিল ওখ। গোহাঁইদেৱে ময়ে ফন্দী এটা পাতি পূৰ্ণিয়া নিশা সেইখনকৈ হাতেৰে ধৰি ধৰি গঙ্গা গোবিন্দ ফুকন চাহাবৰ ঘৰৰ আগেদি যেটেকা ঘাট পাঙগৈ। ফুকন নগৰৰ মাজেদি যোৱা আলিটি ঘাটৰ অলপ নিলগতে দিখৌ মথাউৰিত লাগিছেগৈ। মথাউৰিৰ পৰা নমা আলিটো হেলনীয়া। তাতে আমাৰ তয়োৰে চাইকোল লিকা আৰম্ভ। প্ৰথমতে চেডোলত (জীনত) বহি হেঙোল পোনাবলৈ লিকা। চেডোলত উঠিবলৈ কাঠৰ মূঢ়া এটা গইনা লৈছিলোঁ। সেইটোৰপৰা চেডোলত উঠি টিকাটো খোৱা মাত্ৰকে গোহাঁইদেৱে পাচ ফালৰপৰা ঠেলি আনে। এইদৰে ঠেলি আনোতে আনোতে হেঙোলৰ টিপনি বাধিবপৰা হ'লত, ঠেলিবলৈ এৰি দিয়া হ'ল। কিন্তু পোনেই চেডোলত বহোঁতেই তেওঁ এনে একোটা হেঁচা মাৰি দিয়ে যে একে কোবেই গড়া পাৰ হৈ চাইকোলে সৈতে উকীলৰ (গুজামন বৰুৱা বি. এল) দুৱাৰমুখৰ খান্ধিত পৰোঁহি। পেডোল ভালো ঢুকি নেপাওঁগৈ। সেই খাল বা খান্ধিত এনেকৈ চাইকোল চলোৱা শিকিবলৈ মৈ দুই-চাৰি দিনৰ অন্তৰি-অন্তৰি দহ-বাৰ দিন মান কিমান যে খালত পৰিলোঁ, আৰু কিমান যে গাৰ লটি-ঘটি হ'ল সীমা নাই। তথাপি, চাইকোলত উঠিব পৰা হ'লোঁ। গোহাঁইদেৱে সাধৰি থকাত দেউতাক ডাঙৰীয়াই চাইকোল নিয়াৰ ভূ-কে নেপালে।

ন শিকাকৰ যদি নিজা চাইকোল নহ'ল, তাতকৈ আক বিপদ নাই। আগেয়ে চাইকোল চলোৱা শিকিবলৈ যি ফৰা ধাউতি আছিল, সেয়ে পাই থৈছে, এতিয়া আকো যেতিয়া চাইকোল উঠিবলৈ হ'লোঁ, চাইকোলত উঠি ফুৰিবলৈকে মনটো লিক্ লিকাই থকা হ'ল। কোনোবা চাইকোল উঠা মাথুহে কাৰোবাৰ ঘৰৰ নঙলামুখত বা দুৱাৰমুখত চাইকোল থোৱা দেখিলেই সাউংকৰে লৈ গৈ দীঘলীয়া পাক এটা মাখি আছে। এইদৰে চাইকোলৰ পাক মৰাত মোৰ এটা দাঁড়ৰ শিকা হ'ল।

সাপ দেখিলে কোনফালে সি মুখ লয় যেনেকৈ ক'ব নোৱাৰি, ন শিকাক কেঞা ল'ৰাই বিপৰীত ফালে চাইকোল চলাই আহিলে সি কোন ফালে কাষৰি কাটে ক'ব নোৱাৰি। কেঞা ল'ৰা চাইকোলত উঠাটোও এটা চাবলগীয়া দৃশ্য। সি চেভোলত তপিনাটো থৈয়ে যি পেডোল মাৰিলে, আক নবয়, ফোঁ-ফোঁ কৰে চলনী উৰাদি উৰিবলৈ ধৰে। সমুখত কিবা এটা পৰিলে, হয় মহটিয়াই নিব, নহয় সিয়েই মোহাৰ খাব। ওপৰোক্ত একাৰে এজন আচহুৱা ভদ্ৰলোকৰ হাতবাগী এখন লৈ এদিন কেঞাপটিৰ মাছেদি ঘাওঁতে ওপৰত উছকিওৱা বিধৰ বিদ্যাংগামী চাইকোল আৰোহীৰ লগত হ'ল খুন্দিয়া খুন্দি। মোৰ চাইকোলৰ ৰীমটো বেকা হ'ল আক সিজান কৰ্ফাল খাই নৰ্দমাত পৰিলগৈ। চাইকোল কি হ'ল, খবৰ নাই। সেইদিনা মোৰ যি দুৰ্গতি হ'ল, তাক আক বৰ্ণাব নোৱাৰি। চাইকোল নিয়া বাবে যি শাস্তি ভোগ কৰিলোঁ কৰিলোঁহেই, তাৰ উপৰি আটাইয়ে মোক লম্বু-লাজুনাও কৰিবলৈ বাকৌ ন'থলে।

তথাপি পৰৰ চাইকোল উঠা ঠেপাহটো থাকি গ'ল। আমাৰ গাঁৱৰ ঘৰৰ ওচৰৰে এজনে বাগিচাত মহৰী কাম কৰি চাহাবৰণৰা ওখ 'চনবীৰ' (sunbeam) চাইকোল এখন আনি থৈছিল। তেওঁ কাকো সেই চাইকোলত উঠিবলৈ নিদিয়ৈ। বৰকৈ ধৰাত, মোক যেনিবা এদিন আমন্ত্ৰণিলৈ যাবলৈ দিলে। এনেয়ে চাইকোলখন ওখ, পেডোল ঢুকি নেপাওঁ, তাতে আকো নগা আলিটো হাল বোৱা-মাটিৰ দৰে সীবলু সীবলু, ঠাইতে দ, ঠাইতে বাম, মাজডোখৰ উঠঙা, দাঁতিত লোৰ। হাত খিৰ নহ'লে বা হেণ্ডোল ইফাল দিফল কৰিলে আৰোহীৰ পতন আক চাইকোলৰ ভগ্নন অনিবাৰ্য্য। ঘাওঁতে যেনিবা কোনোমতে গ'লোঁ। ঘূৰি আহোঁতে বাই চাইকোলে সৈতে উফৰি গৈ জেটুলি পকা কাঁইটনিৰ মাথত লোমালোঁগৈ।

জানিব, হাত-ভৰিৰ একো বিঘিনি নহ'ল। চাইকোলখনৰো একো আঁৰ লাগিবলৈ নেপালে। মাত্ৰ চেডোল ষ্টেন্ডাল অলপ বেৰ্কা হ'ল। পোনাই পাজ'বাই দিয়ালৈ। যদিও, সেই ফেৰা আঁৰ লগোৱা বাবেই টিকনিৰ আগত যি জনৰ খং উঠি থাকে সেইজন চাইকোল প্ৰিবিইভৰপৰা বহুত ছুতনা কথা শুনিবলৈ পালৈ। সেই দিনাই প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে, লোকৰ বাই চাইকোলত আক জুঠো, ধাৰে-বান্ধে হ'লেও এখন লৈ হে এৰিম।

সপ্তম অধ্যায়

ডিব্ৰুগ যাত্রা : জহৰ বন্ধত দুবাৰ ডিব্ৰুগলৈ গৈছিলোঁ। এবাৰ খোজকাটি, এবাৰ বেলেবে। বেলেবে যোৱা আগ, খোজকাটি যোৱা পাচ। বেলেবে যাওঁতে বৰ দুৰ্গতি হৈছিল। দুৰ্গতিটো নিজে কৰি লোৱা। নাজিৰালৈকে খোজকাটি গৈ মোৰ সহপাঠী বন্ধু কেশৱ ৰাজখোৱাইতৰ ঘৰত থপিলোঁ। ৰাতি পুৱাই পুৱাই আহোঁতে বেল আছে। শুই উঠি, চকু-মুখ মোহাৰিয়েই ষ্টেচনলৈ লব দিলোঁ। টিকট ল'ব নোৱাৰিলোঁ। বিনা টিকটেৰেই তৃতীয় শ্ৰেণীৰ গাড়ী এখনত সোমাই বেঞ্চত বহি ললোঁ। এবেলি উঠোঁতেই, চুৰিয়াখন বেঞ্চৰ ফাঁট এটাত লাগি ধৰিলে। বেঞ্চৰ খলপটো লাঙি চুৰিয়াখনৰ লগা আগটো উলিয়াই দেখিলোঁ, তাৰ তলত শাবীপাতি খোৱা দীঘলীয়া দীঘলীয়া খাজ কিছুমান কটা আছে। সেইবোৰ কিহৰ খাজ বুলি ওচৰতে বহি থকা বুঢ়া এজনক সোধিলত ক'লে সেইবোৰত হেনো ৰণুৱা চিপাহীয়ে বন্দুক সন্মাই থয়। কথাৰৰ শুনিলোঁ। হে। মনৰ কথা মনতে থাকিল। অসহযোগ আন্দোলনত হে সেই কথাই উক দিলে। ভজো ষ্টেছনত টিকট চেকাৰ ওলাই মোক টিকট খুজিলে; টিকট দিব নোৱাৰাত ধৰি নি তেওঁ চোঁভা বেচা (দোকানী) ভেণ্ডৰক গতাই দিলেগৈ “ইয়াক নেৰিব” বুলি। নাহৰকটীয়া ষ্টেছনত “ভেণ্ডৰটো” টোপনিত পৰা দেখি, স্তম্ভ কৰে ওলাই দিহিঙৰ দলঙৰ ফালে খোজ ল'লোঁ। এনেতে বেলেও ষ্টেচন এৰিলে। ভাবিলোঁ নাৰিলোঁ আক। কিন্তু পইন্টচুয়েন এটাই আগচি ধৰি মোক থং থং খুৱাই দিলে। ভদ্ৰ কেবেঞ্জীৰ (নাহৰকটীয়া বাগিচাৰ কেবেঞ্জী আছিল) ভক্তিআক বুলি ক'লত যেনিবা একো নকৰিলে। সেইদিনা নাহৰকটীয়া বাগিচাত থাকি পিচদিনা ডিব্ৰুগলৈ টিকট কাটিলোঁ। বিহাৰাবী ষ্টেচনত নামি কনক চলিহাৰ ঘৰ বিচাৰি, উলিয়ালোঁ। কিন্তু থাকিলোঁ। পদ্ম তুলিহাৰৰ ঘৰত। ভেটিয়াৰ ডিব্ৰুগৰ আমোলাপটি আজি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গৰ্ভতেই জাহ গ'ল বুলিব পাৰি। যিবা দুখৰ-এখৰ আছে, শিও ভাহানি গাড়ী আমোলাপটিৰ ছেহনি হে।

তাৰপৰা উত্তৰফালে আছিল টপাপুল। আমোলাপটিত তেতিয়া দেখিছিলোঁ। চকু চেলাউৰি পকা কপৰাম দস্ত, সৰু বায় শৰ্মা মৌজাদাৰ, গুণগোবিন্দ বৰুৱা, সূৰ্য্য বৰুৱা, পূৰ্ণ বৰদলৈ, ডুমডুমাত ডাঙৰ দোকান থকা কেশৱ বৰদলৈ, দিবাৰুৱা দুৱৰা, গোলাপ দুৱৰা, গোপাল দুৱৰা, মণিৰাম দেৱানৰ নাতিয়েকইত্ত গিৰিশ চন্দ্ৰ বৰুৱা, দুলাল চন্দ্ৰ বৰুৱা, বাছালাল বৰুৱা, নীলাধৰ দস্ত, শিৱৰাম বৰদলৈ, দুৰ্গানাথ চাংকাকতী, সদানন্দ দুৱৰা প্ৰভৃতি ডিব্ৰুগৰ ধৰণী ধৰোঁতা সকল। চাৰিওতে লখোঁধৰ ঘাৰঘৰীয়া ফুকনৰ কথা শুনিছিলোঁ। তেখেতৰ ঘৰো চাবলৈ গৈছিলোঁ। তেখেতৰ নাতিয়েক গণেশ চন্দ্ৰ ফুকনকো চাইছিলোঁ। তেখেতে বৰ কথা কৈছিল। ১২১৮ চনত হে তেখেতৰ ভাল পৰিচয় ল'ব পৰা হ'লোঁ। ফুকন ডাঙৰীয়া বাগ্মী-বৰ ক্লীৰ্মাণ ফুকন ডাঙৰীয়াৰ ককায়েক। বাগ্মীৰ ডাঙৰীয়াই বাগ্মীভাৱে যেনেকৈ গোটেইখন কঁপাই ফুৰে, ১২৩২-৪০ চন মানলৈকে ককায়েক ফুকনেও 'টাইমচ অৱ আসাম' কাকতত (বিশেষকৈ) বাইজৰ নানান অভাৱ অস্তি-যোগৰ কথা লেখি বাতৰি-কাকতৰ যোগে সকলোকে সজাগ কৰি আছিল আৰু ডিব্ৰুগ মিউনিচিপেলিটিৰ সদস্যও আছিল বহুত দিনলৈকে।

তপাপুলৰ সৰহছোৱা কৈৱৰ্ত গাঁৱেই জিনি আছিল। মুছলমানে মাছৰ মহল লোৱাত, সেই গাঁৱত অসমীয়া মাছ ধৰোঁতা মাছৰ যি নোহোৱাই হ'ল, মাছহবোৰো ক'ববাৰ, সৰহ ভাগেই মুছলমান হ'ল। তাৰ উত্তৰ-পূবলৈ নৈৰ পাৰে পাৰে, যোৰহাটৰ দিগম্বৰ চুকৰপৰা যোৱা ঠাকুৰৰ ঘৰ, যছাবুৰ চৰ্ভে অফিচ আৰু ঘৰ, বায়বাহাৰ পদ্মৰাম খাওণ্ডৰ ঘৰ, চবডেপুটি কলেজৰ গোপালপুৰী ভূঞাৰ ঘৰ আৰু মজিন্দাৰ বৰুৱা এঘৰ (বোধকৰোঁ দেশসেৱক মুক্তি যুঁজাৰ বজনি বৰুৱাৰ)। তপাপুলৰ সেই-ছোৱাও এতিয়া ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজত। তপাপুলৰ পৰা নৈৰ পাৰে পাৰে যাদৱ ঠাকুৰ, যছ বৰুৱা, পদ্মৰাম খাওণ্ড, গোপালপুৰী ভূঞাৰ ঘৰ।

এইবাৰতে আমোলাপটিৰ জন দ্বৈৱেক ল'ৰাৰে সৈতে চা-চিনাকি হয়। তাৰ ভিতৰত মণিৰাম দেৱানৰ নাতি গজুল বৰুৱা, গগন বৰুৱা, সত্যেন বৰুৱা, কমলেশ্বৰ চক্ৰবৰ্তী, নবকুমাৰ বৰুৱা আৰু লবোৰাম দস্তৰ লগত হোৱা চিনাকিটোৱেই সিবিলাকৰ যুত্থা হোৱাৰ আগলৈকে ভাৰ্ত হৈ আছিল।

ফটিকা ছোৱাৰ ভেকোলা মঞ্চল ও পিচৰ বাৰ খোজ কীৰ্তি বাৰ্ততে, এদিন বেতবাৰীত, এদিন মৰাণ-খটখটাত অচিনাকি মাছৰ স্বৰ্ভে থাকি

গৈছিলে।। তাৰ পিচত মৰাণৰ ফটিকাছোৱা গাঁৱত ভেকোলা মণ্ডলৰ ঘৰত দুদিন থাকিলে।। ডেকা কালতে, ঘৰৰপৰা পলাই গৈ, দেউতাই সেই ভেকোলা মণ্ডলৰ সহায়ত ফটিকাছোৱা গাঁৱত এটা পঢ়াশালি পাতিছিল। মাটি তিনিগুৰা লৈ তাতে থাকিম বুলিও ভাবিছিল। পিচে, থকা নহ'ল। মই যাওঁতে মণ্ডল নাই, মৰিল। মোৰ চিনাকি দিৱাত, মণ্ডলনী আৰু পুতেক বোৱাৰীয়েকহঁতে মোক যিটো হে আদৰ আখাৰ কৰিলে আৰু বলেৰে দুদিনকৈ বাখি যি মৰম দেখুৱালে, কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰে।। তাত মাছ ওৱাহোৱা, গাখীৰো অলমীয়া মহ'ৰ, খাঁৰাৰ ঘৰে ঘৰে; সকামে নিকামে গাখীৰ কিনিছে ব' বেচিছে বুলি কোনেও ক'ব নোৱাৰে। দৈ-গাখীৰ টেকেলি-কলহৰ সাজে সাজে ওলায়, এনথ পানী নাই। ঘৰুৱা জলপানত গুড খোৱা নহয় বুলিয়েই ক'ব পাৰি— মই থকা কেইদিন মোক ৰাতিপুৱা আবেলি মালভোগ ধানৰ কোমল চাউল আৰু বকুল বৰা ধানৰ চিৰা খাবলৈ দিছিল। তাতে গুডৰ সলনি হাবিৰ পৰা কাটি অনা পকা মোৰ জোল। বহু বছৰৰ পাচত ফটিকাছোৱাৰ ওচৰতে চুতীয়া সয়িলন এখন হৈছিল। তালৈ যাওঁতে ভেকোলা মণ্ডলৰ ঘৰ বিচাৰি গৈছিলে।। কিন্তু তেওঁৰ পুতেক আন ঠাইলৈ উঠি যোৱাত কোনেও চিনি নেপালে। ফটিকাছোৱাৰ পৰা খোৱাংঘাট পালেগৈ। তাতে সোনো-হালসকলৰ আটাইতকৈ প্ৰতিপত্তিশালী পুৰুষ পিথুবৰ মৌজাদাৰৰ ঘৰত আলহী খপিলে।। মৌজাদাৰ ডাঙৰীয়াৰ খুন্সৰ শৰীৰ দেখি বৰ ভক্তি উপজিছিল। মই ল'ৰা যদিও, বামুন বুলি বৰ আন্তিকেৰে গোসাঁই-ঘৰত ভাত ৰান্ধি খাবলৈ সকলো যতাই দিয়াইছিল। তেখেতসকল হেনো আউনীআটি সত্ৰৰ শিষ্য আৰু তেখেত নিজেই বৰ মেধি। পুখুৰীৰপৰা মই নিজেই কলহত পানী আনি ল'ব লাগিছিল। সোণোৱাল সকলৰ কথা পিচত 'বাহী'ৰ পৰা ভালকৈ জনিব পাৰিলে।। খোৱাঙৰ পৰা ডিব্ৰুগলৈ যোৱা মাইল বাট একে দিনাই খোজ কাঢ়ি গ'লে।। সেই দিনত সিমান বাট এদিনত খোজ কাঢ়ি যোৱা কথাই নহয়, আজিকালি হে 'আও' বুলি আচৰিত হ'বলগীয়া হৈছে। সেই বাট ভোখৰ বৰ হাবি। বৰবকুৱা বাগিছাৰ ওচৰতে শিৱসাগৰৰপৰা উঠি যোৱা মোলোকা বা গজাৰামৰ ঘৰত পাতলীয়া আহাৰো কৰিলে।। ডিব্ৰু পাই যাব বৰত ৰিত ল'মগৈ বুলি ভাবিছিলে। সেই ঘৰৰ মিৰিহঁত আগৰ ঠাইত নাই চিৰিং চাপবিলৈ

উঠি গ'ল। সেই ঘৰ মানে—সেই বংপুৰ হাইস্কুলত একেলগে নাম লগোৱা কনকলাল চলিহা।

কনকলাল চলিহা : এই খিনিতে কনকলাল চলিহাৰ ঘৰৰ কথা অলপ উল্লেখ কৰা ভাল হ'ব। কনকৰ দেউতাক শ্ৰেয়নাথ চলিহা—মাহুহে কয় মেম চলিহা বুলি। মাক লীলাবতী গোসাঁইৰ জীয়ৰী। ফগীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াই 'মেম' নামটো লৈ বৰ বহুইচ কৰিছিল। চাৰিওৰ গাঁৱৰপৰা আহি নগৰত থাকিবলৈ লভঁতে এই কনকেই মোৰ 'ফ্ৰেণ্ড', ফিলচফাৰ আৰু গাইড', নলে-গলে লগা বন্ধু আছিল। কনকৰ দেউতাক চাৰিওৰ পৰা উঠি অহা বহু বছৰ হ'ল। তেওঁৰ বৰ দেউতাক ডোমাই চলিহা পণ্ডিতে চাৰিওত দেউতাক পঢ়ুৱাইছিল। সেই ডোমাই পণ্ডিতৰে পুতেক লক্ষেশ্বৰ, জীয়েক আইকণ আৰু তুলসী। আইকণক ডিবুৰ গোলপ দুৱৰাই বিয়া কৰায়। ভবাম বৰকাকতীৰ বাৰীৰ দাঁতিতে লগালগিকৈ আছিল কনকইত্তৰ ঘৰ। বিলাধাৰীৰ মোজাদাৰ হিমকান্ত বৰুৱা ডাঙৰীয়াই নগৰ মহল মোজালৈ অহাত মেম চলিহা তাৰপৰা উঠি গৈ দিখৌৰ সিপাৰে শঙ্কৰ উকীলৰ ঘৰৰ ওচৰতে বাৰী এখন পাতি লৈছিলগৈ। তাৰপৰা আকৌ তেওঁ বিলাক ডিবুকলৈ গ'লগৈ। ভালেমান বছৰৰ মূৰত ডিবুকৰপৰা আহি আকৌ শ্ৰেয়নাথ চলিহা ডাঙৰীয়াই হিমকান্ত বৰুৱা মোজাদাৰৰ ঘৰৰ ওচৰতে তাহানিৰ ডিম্ব পেঞ্চাৰৰ বাৰীখনত ঘৰ ল'লেহি। ডিবুকৰপৰাই কনক মাৰ্ছেবিটা পালেগৈ আৰু ভনীয়েক লক্ষ্মীপ্ৰিয়া চলিহাই মহীশূৰত শিক্ষা লাভ কৰি গুৱালপাৰত বালিকা হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী হৈ সেইকামৰ পৰাই অৱসৰ ললে। শিৱসাগৰৰ ফুলেশ্বৰী হাইস্কুল প্ৰতিষ্ঠা কৰাত লক্ষ্মী প্ৰিয়াৰ অৱদান লেখত লবলগীয়া। বংপুৰীয়া জীৱনৰ আদি ছোৱাত দুখীয়া স্কুলৰ পৰা বৃত্তি পোৱা পদ্মকান্ত চলিহাৰ দৰেই, বেলেগ স্বভাৱৰ হ'লেও, কনকৰ বুদ্ধি-পৰামৰ্শ আৰু সহায়-সাৰথিয়ে মোক বহুত উপকাৰ কৰিছিল। চিৰিং চাপৰিৰ ঘৰ বিচাৰি উলিয়াই ল'লে। জহৰ বন্ধ। দিন দিয়েক থাকিলে। পণ্ডিত শিৱনাথ ভট্টাচাৰ্য্য ডাঙৰীয়াই মোক বাল্যাপ্ৰথম ভাল ছাত্ৰ বুলি মাহে এটাকাকৈ দুবছৰলৈ বৃত্তি দিছিল। সেই আলমতে তেখেত সকলৰ ঘৰত বাৰ দিনমান থাকিলে।

চিৰিংচাপৰিত তেতিয়া এই কেইবোৰেই ধনাঢ্য আৰু ভাল মাহুহৰ পৰিয়াল আছিল— বজাবাৰী আৰু খনদিয়েক বাগিচাৰ স্বত্বাধিকাৰী মাল

ভোগ বকুৱাৰ পুতেক প্ৰসন্ন বকুৱা; সাহিত্যিক আৰু গ্ৰন্থকাৰ পূৰ্ণকান্ত শৰ্মাৰ পুতেক জীৱকান্ত, লক্ষীকান্ত আদি; শূৰ্য্যধৰ ৰাজখোৱা; মণিৰাম দেৱানৰ নাতি বাছালাল বকুৱা; বাৰেশ্বৰ ৰাজকুমাৰ ফুকন আৰু ৰাহুললী চাহ বেতিয়ক উজোগী পুৰুষ নন্দেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী। শিশুনাথ তটোচাৰ্য্য ভাঙ-ৰীয়াৰ ঘৰত থকা কেইদিনতে আবেলি আবেলি আমি শুভু আৰু টাং গুটি খেলিছিলোঁ। মনত পৰাৰ ভিতৰত লগৰীয়া আছিল শুভকান্ত বৰকাকতী, কনক চলিহা, লাহিত ফুকন, আলোক ৰাজখোৱা, নৱকুমাৰ বকুৱা, কমলেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী, সাৰদা হুৱা, শৰৎ হুৱা আভুতি।

আলোচনী ক্লাব : আমোলাপটি নামঘৰত আলোচনী সভাৰ ক্লাব বহিছিল। তাৰ সভাসকলৰ উজোগতে ১২১০ কি ১১ চনত 'আলোচনী' কাকতখন প্ৰকাশ হৈছিল। তাতে দুৰ্গানাথ চাং ৰাকতী, দুৰ্গাপ্ৰসাদ ফুকন, লক্ষী প্ৰসাদ চলিহা, গঙ্গাৰাম চৌধুৰী, বাছালাল বকুৱা, ডাঃ হৰেকৃষ্ণ দাস এই সকলক দেখিবলৈ পাত্ত, ডাঃ মহানন্দ বকুৱা আৰু চৈফুদ্দিন আহমেদৰ লগত বন্ধুত্ব হয়, তেওঁবিলাকৰ লগৰীয়া আছিল অধিকাৰণ চৌধাৰী। চৌধাৰীয়ে* বংগীতৰ আচল স্তব ধৰি বংগীত গোৱাত সকলোৱে চৌধাৰীক এবিহুই নোৱাৰিছিল। ভালেমান বছৰৰ পিচত এই গৰাকী চৌধাৰীয়েই কবি, গায়ক আৰু অসম ৰেশৰী অধিকাৰি ৰায়চৌধাৰী বুলি সন্মান আৰু সূচ্যতিৰ কলচীত উঠিছিলগৈ।

আজি-কালিও সেই ভৰপৰ উৎসাহী দেশহিতৈষী ডেকা সম্প্ৰদায় যে নাই, এনে নহয়। আছে। কিন্তু কাৰো মতবাদ কাৰো লগত নিমিলা বাবে আগৰ দৰে দেশপ্ৰাণতাৰ সোঁতা অবিৰাম নিৰ্দিবাদে বলিৰ নোৱৰাত পৰিছে।

মেলেং-ৰাহুলী পুখুৰীত ফুকনা খোৱা : হাইস্কুলত পঢ়া দিনত ডিব্ৰুগড়ৰ নিচিনা দূৰণিবটীয়া ঠাইলৈ যোৱাৰ বাহিৰেও, জহৰ বন্ধত ঘৰলৈ আহিলে, ঘৰপৰা চৌবিশ মাইল দূৰৈ মেলেঙলৈ খোজ কাঢ়িয়েই বাওঁ—মোমাইহঁতৰ ঘৰলৈ যোৱা স্নানহ আৰু দুটি মাখোন, মই আৰু মোৰ ভাই ধৰ্মেশ্বৰ। তাত থকা কেইদিন বৰখেলীয়া নামঘৰত ভাওনা হ'লে ভাওনা চাওঁগৈ; বহুসংখ্যক হ'লে সভাঘলৈ বাওঁ। দিহিং মুখৰ আহোম পথাৰ আৰু নিতাই পুখুৰীতকৈ ইয়াক ভাওনা সভাৰ পয়োভৰ বেচি। তাৰ কাৰণ

* ভেতিয়া অধিকাৰি ৰায় চৌধাৰী আছিল।

হৈছে, সেই ঠাইৰ মাত্ৰহ বিলাকৰ মাজত আধুনিকতাৰ গোল-ভাপেই ওলোৱা নাছিল। অৱশ্যে, সেই সময়ত কোনো গাঁৱতেই আন কি নগৰতো সমাজত কেৰোণ লগোৱা নীতি নিয়ম আৰু উদ্ভাৱনিয়ে ঠাই পোৱা নাছিল। মেলেঙত ভেতিয়া প্ৰায় মাত্ৰহৰ ঘৰতেই অসমীয়া হ'হ দুজনী চাৰিজনী দেখিছিলোঁ।

বাহুলী পুখুৰীৰ ভঁৰলুৱা গাঁৱৰ মিছিৰৰ (মিশ্ৰ) ঘৰলৈ আমাৰ বৰ দেউতাৰ জীয়েক শুভদ্রা নামৰ বাইদেউ এগৰাকী পৰিছিল। ভিনীহিদেরৰ মাক বৌৰ ফালৰপৰা নিলগীয়া জেঠাইও হয়। বন্ধিও সম্বন্ধত নিলগীয়া মৰম চেনেহত আপোনৰো আপোন। জহৰ বন্ধ কেইদিন তেওঁবিলাকৰ ঘৰখন দুৰণিবাটীয়া মিতিৰ কুটুমৰ ল'ৰাবেই ভৰি থাকে। জেঠাইদেৱে ল'ৰা-ইভক এনিজৰ ল'ৰা গোপাল-গোলাপহঁততকৈও বেচি আদৰ-মাখান কৰে। সন্ধিয়া ঘৰ গোটেইখন হাঁহি কিৰীলিত উৰি যাওঁ পুৰি যাওঁ হৈ থাকে। জগ-দুৱাৰৰ দেৱেন পাঠক, কেশৱ পাঠক, লক্ষ্মী পাঠক, বামুণৰ পুখুৰীৰ চাৰি-কুৰীয়া ঘৰৰ তুলসী আৰু এটি, টীয়কৰো এটি, যোৰহাটৰ বৰী গাঁৱৰ এটি আমাৰ বৰদেউতাৰ পুতেক ভাই দামো আৰু মহি, আৰু পীৰাকটা কোঞৰ পুৰৰ পৰাও কোনো কোনো বছৰি বহল পৰিয়াল মিছিৰৰ ঘৰৰ সম্বন্ধায় ল'ৰা গৈ তাতে জহৰ বন্ধটো পঠিয়ায়।

দেউনাথ মিশ্ৰঃ দেউনাথ নামে ভিনীহিদের সোনাৰামৰ বৰ দেউ-তাকৰ পুতেক এটি আছিল। তেওঁ আমাৰ জাকটোৰ ভিতৰত আটাইতকৈ দীঘল। দীঘলো দীঘল, লোং পেংকৈ দীঘল। শুড় খেলোতে আমাৰ ফালে যেতিয়া হৈ দিৱেই, আমি চাৰিটায়ে ধৰি ৰাখিব নোৱাৰোঁ। জাপ মাৰি দুটা তেওঁৰ পিঠিষ্ঠ উঠিলেও, বোকাচান্দে দুয়োটাকে বৰটোকোলাই উকুৱাই নিয়া দি উকুৱাই লৈ যায়। আমি তেওঁক মাৰিবলৈ গৈ তেওঁৰ ঘাপিত পৰি আমি হে মৰোঁগৈ। বাহৰ পেং সাজি হ'ত-বাকৰ দৰে ৰোজ দি পাশাত বোৱাটোও (বে'চদি) আমাৰ বৰ মেমালি আছিল। কোন আগবাঢ়িব পাৰে বুলি ফেৰমাৰি বাওঁতে পেঙে সৈতে লুটি থাই পৰি আমাৰ ছাত্ৰ-ভৰি ঘূৰীয়া হোৱাটো মনত থকা কথা। দেউনাথে কিন্তু কালোপ কালোপ খোজ দি পেংখেলত সদায় জিকামুঠীয়া হৈ গৰুৱা কৰি ফুৰিছিল। সেই দলটোৰ ভিতৰত দেউনাথৰ বুমিটো বৰ চোকা আছিল। ঠাইতে কিবা এটা দেখিলেই খেলৰ পৰাবন্ত জাহৰ বিহুৰণটো মূখে মূখেই গাই-

জনাইছিল। অলপ দিন হৈছে, তেওঁ বোলে ইহ সংসাৰ এমি সিপুৰী পালেগৈ। সিপুৰীলৈ যোৱাৰ আগলৈকে সভায়-মহিড়িয়ে বোজনা-কৰকা, নিজে বচা খেৰেলীয়া কবিতা গাই সভাসদ সকলক পাৰেমানৈ ইহঁতাইছিল।

কোণ্ধপুৰত : কোণ্ধপুৰত দুদিনীয়া আলহী হৈ থাকোঁতে বহিও, বামুণ গাঁৱৰ এটাইবোৰ ল'ৰাৰ লগতে বং খেমালি কবি বৰষ হ'ব হৈছিলে।। সেইবিলাক লগৰীয়া আজি নাই। বিবা এজন পদ্ম বুলি আছে, তেওঁও বুঢ়া হ'ল, দিখৌমুখৰ ফালে পায় লৈ নাতি-ছতাই সৈতে জুখে-সাতোৰে আছে। ইয়াতে দিখৌৰ পানীত থিয় সঁতোৰে, চিলনী সঁতোৰে, হাকেশলা হাকেশলা-সঁতোৰ, বুৰমৰা সঁতোৰ, কান্ধবুৰুয়া সঁতোৰ দিবলৈ শিকোঁ। চাৰিওৰ ঘৰত আৰু বংপুৰ নগৰত শিকা থিনি কোণ্ধপুৰতে পুৰ হয়।

স্কুল বন্ধৰ যি কেইদিন বা যি ডেড়মাহ ঘৰত বা পৰত থাকোঁ, সেই কেই দিনত গছত উঠি আম পৰা, পকা আমলৈ ফৰুটি মৰা, থিয় সঁতোৰ দি নামদাং দিখৌ নৈ পাৰ হোৱা এইবোৰেই আছিল খেমালিও শক্তি বৃদ্ধিৰ পৰীক্ষাও।

যোৰহাটত কুৰি প্ৰদৰ্শনী : ১৯০৮ চনত যোৰহাটত বৰ ডাঙৰ প্ৰদৰ্শনী হৈছিল। সেইখনো, নামতি ষ্টেচনলৈকে শিৱসাগৰৰপৰা খোজকাটি, নামতিৰ পৰা মৰিয়নীলৈকে আসাম-বেঙ্গল ৰেলত উঠি, তাৰ পৰা আকৌ কপলিং ছিগা যোৰহাট প্ৰাদেশিক ৰেলত বহি, খুন্দা-খুন্দলি খাই, চাবলৈ গৈছিলে।। সেইবোৰেই মই যোৰহাট নগৰলৈ প্ৰথম বাওঁ। যোৰহাটখন শিৱসাগৰৰ মহকুমা আছিল যদিও, দেখাত অলপ বহল বেন লাগিছিল। এতিয়া ব'ত আবেং পথাৰ (ষ্টেডিয়াম) আছে, তেতিয়া সেইভোখৰ ঠাই এটা গড়ৰ ভিতৰত আছিল। কোৱা শুনিছিলে।, তাতে ছেনো কামেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱে ন-বাহৰ পাতিবলৈ গৈছিল। আজি-কালিৰ কাছাৰী ঘৰটোও তেতিয়া বিষ্ণু সাগৰ বোলা পুখুৰীটোৰ পাৰত আছিল। গড়টোৰ উত্তৰ মূৰে চেউনী আলিত লাগিছিল। এতিয়াৰ কাছাৰী, স্কুল, ইন্সপেক্টৰ বঙলা, গড়টোৰ ভিতৰতে পৰিছিল। আগেয়ে বোলে পুৰণি কাছাৰী থকা বিষ্ণু সাগৰ পুখুৰীটোও ন-বাহৰৰ ভিতৰতে আছিল। প্ৰদৰ্শনীত নগা-বাগী, বৰ-কাপোৰ, মিৰিজিম কাপোৰ, এবিধ কাপোৰ দেখুৱা হৈছিল। কৃষক বন্ধু নাৰায়ণ বৰুৱাই (বাৰ চাহাব) নিজে সৃষ্টি কৰা এবিধ ধানৰ জাত দেখুৱাই সকলোৰে প্ৰশংসা লাভ কৰিছিল। ছহোটাৰ ফালৰ এটি অসহীয়া ডেকাই কাঠৰ বাইচাইকেল

কোৱাৰিধ ধানকে পাহত জৰ্জৰ আলি নাম দিছিল।

এখন তৈয়াৰ কৰি প্ৰদৰ্শনী ঘৰত সজাই থৈছিল। প্ৰদৰ্শনীত খেতি-বাতিৰ উন্নত প্ৰণালীবোৰকে বিশেষকৈ দেখুৱা হৈছিল।

সেই প্ৰদৰ্শনীতে ৰাজনীতিজ্ঞ দেশহিতৈষী পুৰুষ মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱাক সেই বেলিয়েই প্ৰথম দেখোঁ। তেওঁৰ সৈতে শাবী পাতি থকা এজন দীৰ্ঘ-কাষ পুৰুষো দেখিছিলোঁ। তেখেতৰ নাম ঘনশ্যাম বৰুৱা (তেখেতেই বুঢ়িছ আমোলত আমাৰ প্ৰথম স্বায়ত্ত শাসন বিভাগৰ মন্ত্ৰী আৰু দিল্লীৰ লেজিছ-লেটিভ কাউন্সিলৰ মেম্বাৰ হৈছিল।) আৰু এজন মাহু হ দেখা মনত আছে। সেইজন হৈছে বি, এ জগন্নাথৰ পুত্ৰক দেবেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা। প্ৰদৰ্শনী চাই বি, এ, জগন্নাথৰ বৰপাজ কুটীৰত পাহ পাৰ্প চাবলৈ গৈছিলোঁ। সেইজোপা লতাগছ বি, এ জগন্নাথে হেনো বিলাতলৈ যাওঁতে লগতে লৈ আহিছিল। গোবিন্দু বেজবৰুৱাৰ ঘৰো চাইছিলোঁ গৈ। এতিয়াৰ যোৰহাট আৰু ১৯০৮ চনৰ যোৰহাটৰ মাজত স্বৰ্গ-মৰ্ত্য প্ৰভেদ। প্ৰভেদ হ'লেও আভিজাত্যৰ গোবৰু প্ৰায় অটুটেই আছে।

সমনীয়া আৰু সহপাঠী : ফৰ্থ ক্লাছত শবৎ চন্দ্ৰ বৰকটকী, উমেশ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য আৰু মই এই তিনিও একেলগে বহিছিলোঁ। আমাৰ তিনিওৰে ভিতৰত শবৎটো বৰ টেঙৰ, বুধি-সন্ধি দিয়াতও পাকৈত; ৭ং উঠা মাহুহকো ৭ং নোহোৱা কৰিব পাৰে সি; তাৰ সদায় ভেঙুচালিকৈ কথা কোৱা স্বভাৱ। বুঢ়া হ'লহি এতিয়াও তাৰ সেই স্বভাৱ হুণ্ডিচল। ছাত্ৰ অৱস্থাত সমনীয়া বিলাকক সি “ওইত” বাজে “তুমি” নোবোলে। মোক “তই” বুলিয়েই মাতে। মইও তই বুলিয়েই মাতে। বিবয়-বাসনা আৰু সংসাৰ চক্ৰৰ পাকত পৰি তাহানিখনেই “তই” বুলি মতা-বোলা কৰা বহুত সহপাঠীক “তই”ৰ সলনি “আপুনি” বুলি মাতি সহপাঠীসকলৰ ভেমৰ সন্মান বন্ধা কৰা হ'ল। কিন্তু শবতে-ময়ে হ'লে আজিলৈকে তয়াহু হৈয়ে থাকিলোঁ।

উমেশ ল'ৰাটি আছিল খোলোকা, গহীন আৰু চট্‌কটাই হুৰিবলৈ ভাল নোপোৱা। কিন্তু কেঞা মঠাইদ্বালাৰ তাৰপৰা ছুজিয়া বা চেনিত ভজা বুট আনি জেপত ভৰাই লৈ ক্লাছত বহি মুকুৰ-মুকুৰ চোবাত্তে হাত এপুনি কাষৰ জনৰ জেপত ভৰোৱাত সাতঘাটৰ চেঙেলী। উমেশ আছিল অন্ধত চোকা। হাইস্কুলৰ শিক্ষা সাং কৰিয়েই তেওঁ চৰকাৰী কাৰত সোমাল আৰু যোৰহাটলৈ উঠি গ'ল। কেঞা ঘৰত ভজা বুট মাহ আৰু ছুজিয়া খোৱাটোও তেতিয়া বাহুগৰ ল'ৰাৰ নিয়ন্ত্ৰে জাত বোৱা কথা।

সেই শুধে হে কাকো গম নিদিয়াটক আৰি মনে মনে ভুজিয়া আক তজা বুটৰ শব্দ কৰিছিলে।।

গোলাঘাটৰ মহেন্দ্ৰ বৰুৱা : তৃতীয় শ্ৰেণীত আৱৰ্ণ লগত আক এজন ল'ৰা জাপ খালেহি। আমাৰ দ্ৰুতৰ দ্বেনেকুৱা চুৰুৰু আক কৰা চলোপাতী, তেওঁৰো তেনেকুৱাই। গাখীৰে পাৰীয়ে মিলাব দ্ৰুত তেওঁও অতি সোনকালেই আমাৰ লগত জীন গ'ল। এওঁ হৈছে গোলাঘাটৰ ঘনজায় বৰুৱাৰ পুতেক মহেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা। আমোজাপটৰ দাৰ্শনিক কবি আক সাক্ষী পুৰুষ বাজেন মাটবৰ (বাজেননাথ বৰুৱা) ডাঙৰক ব্ৰহ্মজ্ঞাও (লাল) আমাকটো 'কোম্পানী'লৈকে আকৰ্ষিত হ'ল বা আমিয়েই আকৰ্ষিত হ'লে।। বৰাদিনৰ বজত বাগিচাৰ চাহাব-মেম বিলাক আহে পুৰণি বং-পুৰৰ তলাতল ঘৰ, ৰংঘৰ, জয়সাগৰ আদি চাবলৈ। আমিও সেই বছৰি অৰ্থাৎ ১৯১১ চনত পুৰণি বংপুৰ নগৰ চাবলৈ গৈছিলোঁ।। আমি বোলোঁতে, ওপৰ শ্ৰেণীৰ সকলে! ছাজই।

তলাতলি ঘৰটোৰ তললৈ যোৱা একোটা খলপা আছে। ওপৰ খলপাবপৰা তলৰ খলপালৈ অহা-যোৱা কৰা পকা বটখটি। চাহাব-মেম দুজন মান তললৈ নামি যোৱা দেখি আমি ছটামানে জাবৰ এসোপা গোটাই খট-খটিয়েহি সোমোৱা ছৱাৰ মুখেতে জুই লগাই দিলে।। ভিতৰলৈ ধোঁৱা সোমালত চাহাবইন্তৰ উকমুকনি লাগিল আক এটাইবোৰে চিঞৰিলৈ ধৰিলে। চিঞৰ শুনি, আমি দিলে।। লব বিধানৱদে ইকৰানিৰ ফাললৈ। চাহাব-মেম কিজন কোনোমতে জানিবা ওলাই আহিল। আহি, বংঘৰৰ ফালে খোজ লৈছে। আমিও ইপিনে হাবিবপৰা ওলাই আহি ল'ৰা-ধেমালিত পোত খালে।। এই ধেমালিত বৰ টাম্টিঙালিকৈ ফুৰা মহেন্দ্ৰ বৰুৱাৰ কথাবোৰ মাজে মাজে কেতিয়াবা মনত পৰিলে অকলৈ অকলৈয়ে হাহাঁ।। ক্লাছ নাইন টেনত এই কিজন ছাজবে সৈতে মোৰ ঘনিষ্ঠতা আছিল আক তাৰ ভিতৰৰ যি বিলাক এতিয়াও জীয়াই আছে, তেওঁ বিলাকৰ লগত তাহানিৰ দৰেই সৌহাৰ্দতাল চলি আছে।

চৈয়দ মহিবুল হুচেইন : চৈয়দ মহিবুল হুচেইন গাই আলিব বৰ মহিবৰ আলিকৰ ঘৰৰ। মহিবটোৰ নামটো পাহৰিলে।। মহিবুলইন্তৰ চাৰিটা পৰিৱাল; তাৰে এটাৰ নাম কোমলদৈৱা দেৱান আক এটা পৰিৱাল নামজিৰাটলৈ উঠি গ'ল। এওঁ বিলাকক আহোম বজাই দিক পথাৰৰ ওচৰত

৩০০ পুৰা মাটি দান দিছিল; সেই মাটি হেনো মহিবুলে পূৰ্বপুৰুষ আজান (আজান) ককীৰক দিয়া। মহিবুলে মোক ফাৰ্চী নিকাইছিল। কংগ্ৰেছ আন্দোলনৰ সময়ত, এওঁক এবাৰ চাৰিঙৰ মহিলা সভালৈ সভাপতি কৰি নিয়ন্ত্ৰণকৈ আনিছিলে। হিন্দু মহিলাৰ আগত থিয় হৈ দেৱান চাহাব পোন প্ৰথমেই বৰ পেপুৱা লাগিছিল। কথা ক'ব নোৱাৰে হে নোৱাৰে। পাঁচ মিনিট মানৰ মূৰত কথাৰ যেতিয়া আঁত ওলাল তেওঁক আক পায় কোনে? সব্-সব্-কৰে কথা ওলাবলৈ ধৰিলে। চাৰিঙৰ মহিলা সকলেও তেওঁক বৰ শলাগিলে; এমাহমানলৈকে ঘৰে ঘৰে কোৱা কুই হৈ আছিল—বোলে দেৱান চাহাবে সঁচাকৈয়ে ধৰ্ম্মৰ কথা বৰ বঢ়িয়াকৈ ক'ব পাৰে।

অসহযোগৰ পিচত এওঁ উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰ ফালে আছিলগৈ। তাৰ পিচত শিৱসাগৰত মুক্তিৱাৰ ৰূপে ওকালতিও কৰিছিল। জীৱনৰ শেষ-ছোৱাত তেওঁ মুসলিম লীগত যোগ দি অসমীয়া মুছলমানৰ স্বাৰ্থৰ নিমিত্তে বহুত চিন্তা কৰিছিল আৰু ‘আৱাহন’ত দুটা কি এটা প্ৰবন্ধও লিখিছিল।

দেৱান চৈয়দ আহমেদ হচেইন ২ এওঁৰ ঘৰৰ কাকজানত; আহমেদৰ নিচিনা অসমীক, শাস্ত্ৰ, ধৰ্ম্মভীক ছাত্ৰ আৰু আমাৰ ভিত্তবত আন এজন নাছিল।

আবদুল হামিদ : হামিদৰ ঘৰ হাইস্কুলটোৰ উত্তৰে, এতিয়া ভাগৱতীৰ দোকান থকাতে আছিল। মোৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত হাতে লিখা “জেউতি”ৰ তেওঁ আছিল এজন পৃষ্ঠাপোষক। সেইদৰে দিচাং মুখৰ আবদুল বজক আৰু তেওঁৰ ককায়েকেও মোক সহায় কৰিছিল। ককায়েক ঢুকাল। বজক বহুলৈ গৈ বথে ক্ৰনিকোলৰ সম্পাদক বি জি হৰ্ণিমেনৰ লগত আছিল, পিচত বিখ্যাত সাংবাদিক হ’লগৈ। এওঁবিলাকে খীৰুদীন বাবুৰ ঘৰত থাকি পঢ়িছিল, তাতে দিচাং মুখ জাহাজঘাটৰ এজেন্টৰ পুতেকো আছিল, তেওঁৰ নাম মহম্মদ চফী। চফী আমন্তৰি মাইনৰ স্কুলত বহুদিন হেডমাষ্টাৰ হৈ আছিল।

কেদাৰ বৰুৱা, ভায়েক কেশৱ, আনন্দ বৰঠাকুৰ, তোলা শইকীয়া, নুপেন ঘোষ, দুৰ্গাধৰ বৰুৱা, অধিকাচৰণ শৰ্ম্মা খাটনিয়াৰ, লোকনাথ শইকীয়া, দুৰ্গা গোহাঁই, ভায়েক শিৱ, দিৱ নাথ শৰ্ম্মা, বাম নাথ শৰ্ম্মা, গিৰীন্দ নাথ দত্ত, চেৰেকাপাৰৰ বাম গগৈৰ পুতেক নবজ্ঞ নাথ গগৈ, ককায়েকো; অকেশৰ বৰপাত্ৰ গোহাঁই, চান্দাহান আলি, জাঁজীৰ—ভিৎসৰ কটকী, উদ্দেশ

ভট্টাচাৰ্য্য, কণী ভাগৱতী; নিহু ভাগৱতী, কালু গাঁহৰ বাধা শৰ্মা আৰু
এজন বৰঠাকুৰ, বৈষ্ণনাথ দত্ত, বাবুলা গৌৰাশী, শশীধৰ শৰ্মা আগৰ কিজনৰ
দৰেই এই কেইজনো আছিল মোৰ মনতপৰা লগৰীয়া আৰু একেলগে পঢ়া।

নৱবস্ত্ৰ সভা : ক্লাছ নাইনতে আমি নৱবস্ত্ৰ সভা এখনি গঠন কৰিছিলোঁ।
যি কেইটা ল'ৰাই ঘৰতপৰা অনা এক্সাৰচাইজন্স কৰা নৱৰ পাঠক আৰু
মাষ্টাৰ চকুত নপৰাকৈ পিচৰ বেঞ্চত বহি থাকে সেই কেইজনৰ দ্বাৰাই
গঠিত এই সভা। মাষ্টাৰ আমাক গাধ বোলে যদিও, আমি বিক্ৰমাদিত্য
ৰজাৰ নৱবস্ত্ৰৰ দৰে একোজন স্বয়ম্ভু বত্ত বুলি ভাবি থাকোঁ। নৱবস্ত্ৰ-ন
জনৰ যি যি নাম, আমিও সেই নামকে লৈছিলোঁ। এই নজন পণ্ডিতেই
তাৰ বিশিষ্ট সভা :

- ১। দুৰ্গাধৰ বৰুৱা (বাছা), ধনন্তৰী।
- ২। অম্বিকাচৰণ খাটনিয়াৰ, কপনক।
- ৩। ভোলা শইকীয়া, বৰাহ-মিহিৰ।
- ৪। শশীধৰ শৰ্মা, অমৰ সিংহ।
- ৫। কেদাৰ বৰুৱা, বেতাল ভট্ট।
- ৬। লোকনাথ দত্ত, ঘটকৰ্পৰ।
- ৭। বৈষ্ণনাথ দত্ত, বৰকটি।
- ৮। শৰৎ বৰকটকী, শঙ্কু।
- ৯। মই, কালিদাস।

ঘটকৰ্পৰ লোকনাথ আমাৰে সৈতে বয়সত সমান যদিও, তেওঁৰ ডাঢ়ি
গোঁফবোৰ ঘনাই বাঢ়ি আহিছিল। আমাৰ আকৌ ডাঢ়ি নাই, গোঁফে
মাথোন ঠুটিয়াইছিল। ডাঢ়িয়ে গোঁফে মূখখন ছাটি ধোৱাত লোকনাথে পদাৰ
বুঢ়া হলে বুলি মন মাৰি থাকে। এদিন শৰৎ বৰকটকীয়ে হ'বলা দুখ
পতিয়াই ক'লে, "তই বাক 'লোম নাশক চূৰ্ণ' এটিচা আনি ব'হি
দিবচোন, ডাঢ়ি গোঁফ সৰি যাব।" শৰতৰ কথামতে লোকনাথে এটিচা
'লোম নাশক চূৰ্ণ' আনি গোটেই চিচা 'চূৰ্ণ' লেপালেপে মূখত মানি
লিলে। পিচকিনা বা লাগি মূখখন উৰুহি কোন মেন হ'ল। চেক্‌চেকনি
কম্পনমণ্ডিত তৎ চেটা এবিছিল যদিও, দুদিন মানৰ পিচতে ডাঢ়ি গোঁফ
সৰি পাল-মূখ একেলগেই লিম্ব হ'ল। কিন্তু আকৌ ঠহু ঠহু কৰে পলি
আছিল। লোকনাথৰ কেদাৰ "লোম নাশক চূৰ্ণ" বুলি হ'লিছিল।"

হাইস্কুল এৰা তেইশ বছৰমানৰ মূৰত, ভিক্টৰ জাহাজঘাটত তেওঁ কিবা ডাঙৰ কাম এটা কৰিছে বুলি শুনি এদিন তেওঁক ঘৰতে লগ পাবলৈ গলোঁ। পোনেই তেওঁ মোক চিনি পোৱা নাছিল। মোৰ নামটো ক'লত ধিটো হাউচেৰে মোক সাৱট মাৰি ধৰিলেহি, কি ক'ম। তেওঁৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে দেখি বিচুৰ্ণিত খালে। তেতিয়াৰ লোকনাথ দত্ত আগৰ সেই লোকনাথ হৈ থকা নাই। কথাই-বতৰাট গোটাইজন গুৰুৰীয়া ভকত। আমি আমাৰ পুৰণি কথা কৈ কৈ বহুত ৰগৰ কৰিলোঁ। বিদায় লৈ আহিবৰ সময়ত আকৌ গবা মাৰি ধৰি ক'লে—“ভাই বেণু, তোৰ কথা কাগজে-পত্ৰই পটোঁ। তাহা-নিৰ কথাবোৰ মনত পৰি কেতিয়াবা কেতিয়াবা বৰ দুখ লাগে। এই কেইটা ল'ৰা-ছোৱালীক পঢ়ুৱাই শুনোৱাই এতিয়া মাহুৰ কৰিব পাৰিলেই হয়।” এই বুলি কৈ প্ৰত্যেকটি ল'ৰা-ছোৱালীকে মোৰ আগলৈ আনি চিনাকি কৰি দি সিহঁতক ক'লে—“এখেত কোন চিনি পাইছনে? “এখেত তইতৰ তাইদেহু; নাম বেণুধৰ শৰ্মা—এসময়ত নলেগলে লগা বন্ধু আছিলোঁ।”

নৃপেন ঘোষ : শিৱসাগৰলৈ ১৮৮১ চনতে কলিকতাৰপৰা অহা উকীল অক্ষয় কুমাৰ ঘোষ ডাঙৰীয়াৰ বৰ মাজু পুতেক নৃপেন নাথ ঘোষও আছিল একে বৈষ্ণৱ বহা আমাৰ সমনীয়া সহপাঠী। তেওঁ হাত-চোৱা বিজ্ঞাত পাকৈত, বাৰে-তাৰে হাত চাই ভূত-ভৱিষ্যতৰ কথা ক'ব পাৰে। তেতিয়াই তেওঁ আমেৰিকাৰ পৰা অনা Palmistry & Chiromy অৰ্থাৎ হাতচোৱা বিজ্ঞাৰ কিতাপ আনি আমাৰ হাতৰ তলুৱাৰ আঁকবোৰ মিলাই মিলাই চান্ধ আঁক আগলৈ আমি কি হয় কি কৰিম, ধন-বিত্ত হ'ব নে নহয়—ইত্যাদি কথা কয়। আমাৰ অস্থায়ী শিক্ষক গিৰীশচন্দ্ৰ ঘোষে মোক, ক্ষিতীশচন্দ্ৰ ঠাকুৰে কৰা ‘মুখ চেনা’ বুলি কিতাপ এটি দিছিল। সেইটি পঢ়িলে যেই-সেই মাছহৰ মুখ, চকু, চোলাউৰি আদি আঁখ্যাটো চায়েই মাছহজনৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে অন্তত অলপ-অচৰণ আভাস পাব পাৰি। নৃপেনৰ মুখটো অলপ জোড়া; ঠিক জোড়া নহয় যদিও, মুখে মুখে গোঁট খাই এটা জিভুজ। জিভুজাকৃতিৰ মুখৰ মাছহ ক্লেংকুৱা স্বভাৱৰ, সেই কিতাপ চাই মই কৈ দিলোঁ, নৃপেনে মোৰ কিতাপটি নি—তেওঁৰ হাতৰ তলুৱাৰ আঁক, আঙুলিৰ পাখি আঁক গাঁঠি আঁক হাতৰ ঠাৰিৰ মণিবন্ধ পঢ়িবপৰা বৰ ভাল কিতাপ এটি মোক দিলে। সেই কিতাপ পঢ়ি মোৰ আঁক আইন কিতাপ পঢ়িবলৈকে, মন মোৰোহঁদ হ'ল। সঁচাকৈয়ে হাতৰ আঁকে ভাগ্যৰ কথা বহুত কয়।^১ “ভাৰে” অৰ্থাৎ কিছুমান কলিমাৰ আঁক

কিছুমান নফলিয়ায়। এই হাত-চোৱা বিজ্ঞাটোৰ কথা উল্লিখিলোঁ। এই-বাবেই যে এবাৰ জয়পুৰলৈ যাওঁতে হাতত পইচা নথকাও নাহবকটাৰীৰ লং-জং গাঁৱত ঘৰে-ঘৰে হাত চায়েই দুটকি কপু গোটা হৈছিলোঁ। এতিয়াও হাত-চোৱা আৰু 'মুখ চেনা' অভ্যাসটি যে নাই এনে নহয়, আছে। সেই বুলি আগৰ দৰে ক'বপৰা লক্ষণৰ ফলবোৰ মনত নাই বেবেঙীয়া মিলে। নুপেন যোৰ যোৰহাটত কৃষি বিভাগৰ এজন উচ্চ কৰ্মচাৰী হৈ থাকোঁতে, তেওঁৰ ঘৰত বহি মাটি-কঁঠাল, আম আৰু কলৰ আঁক কৰোঁতে আমাৰ সেই তাহানি খনৰ কৰ-কপাল, মুখ-মুৰ চোৱা সামুদ্ৰিক বিজ্ঞাটোৰ কথা উলিয়াই পৰম ভক্তি লাভ কৰিছিলোঁ।

নুপেনহঁতৰ ঘৰত কনকচম্পা ফুল আছিল। দেউতাকে সেইফুল কাকো ছিঙিবলৈ নিদিয়। আমাৰ তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ইংৰাজী শিক্ষক জগন্নাথ দস্তক বিদায় দিবৰ দিনা অক্ষয় উকীলৰ বাবীৰপৰা মনে মনে ফুল ছিঙি আনি দস্তক চাৰৰ ডিঙিত সেই ফুলৰ মালা পিন্ধাই দিছিলোঁ। মই মালা পিন্ধাবলৈ পাই মনতে বৰ ডাঙৰ হলোঁ। যেন ভাবিছিলোঁ। সেই মৰমতে হ'বলা তেখেত খিলঙৰ চেক্ৰেটৰিয়েটত কাম কৰি থাকোঁতে কেইবাজনো উচ্চ কৰ্মচাৰীৰে সৈতে মোক চিনাকি কৰি দিছিল।

ভীম কান্ত বৰকটকী : ভীমকান্ত বৰকটকী আৰু ওপৰত কৈ অহা ব্ৰজেন বৰুৱাৰে সৈতে কিবা এটি কথাতে লাগিল এদিন ঠোটা-মোজা। কাজিয়া লগাৰ শুৰিটো আছিল, ব্ৰজেনে ভীমকান্তৰ ছুৰী-কটাৰীখন খুজিছিল—পেঞ্চিলডাল কাটিবলৈ। ভীম কটকী বৰ একা-চেকা ল'ৰা; কটাৰী খোজা মাজেই তেওঁৰ উঠিল খং আৰু কটাৰীখনেৰে, 'তোৰ আঙুলিটোকে কাটি ধওঁ' বুলি ব্ৰজেনৰ আঙুলি এটাতে খোঁচ মাৰি দিলে। সেই দিনাৰ আগ নিশা কটকী-বৰুৱাই বাল্যাপ্ৰমৰ বহুৰেকীয়া উৎসৱত বাতি বিয়েটাৰ কৰিছিল। কটকী হৈছিল পাৰ্থ আৰু ব্ৰজেন হৈছিল বৰুৱাহন। বাতিটো টিপ্ নমৰাকৈয়ে চকুৰ টোপনি চকুতে লৈ আহিছিল। ব্ৰজেনে কটাৰী খোজোতে ভীমকান্তৰ চিল্মিল টোপনি। কটাৰী খুজিলত যুদ্ধতে থকা যেন ভাবি, টোপনিৰ উথা-মুখাত আগ বাঢ়িৰ বৰুৱাহন বুলি ভীমকান্তই দিলে মাৰি খোঁচ ব্ৰজেনৰ আঙুলিত।

এইবাবে ভীম কান্ত জগবীয়া নহয়। আগনিশা কৰা বিয়েটাৰ হে জগবীয়া—এই বুলি কৈ যেনিকা কাজিয়াখন পুণ-খাপটক মিছাই থোৱা হ'ল। তাৰ

পিচত কেতিয়াবা ক'ববাত (বিশেষকৈ পূজাৰ সময়ত) থিয়েটাৰ চাবলৈ গ'লে ভীমকান্তই ক'ৰা সেই ছুৰীকাষটলৈ সদায় মনত পৰে। কটন কলেজ এৰি আহি ভীমকান্ত জ্যোতিষ শাস্ত্ৰত পণ্ডিত হৈছিল আৰু জ্যোতিষৰ বিষয়ে এখন নে দুখন পুথিও লেখি গৈছে।

শবৎ বৰকটকী : শবৎ বৰ কটকীয়ে ময়ে প্ৰায়েই একে লগে ফুৰা-চকা কৰোঁ। আৰু শনিবাৰ দেওবাৰে প্ৰায় তেওঁবিলাকৰ ঘৰতেই কথা পাতি থাকোঁ আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা তাতে তাত পানীও খাওঁ। তেওঁবিলাকৰ বাৰীতে দিখৌ মুখৰ ফালৰ খনা-খোকোৰাৰ ছাত্ৰ দুজনমানে ঘৰ সাজি আছিল। ছাত্ৰ কিজন শবৎইন্তৰ একে বংশৰে। সেই ঘৰতে স্কুল বন্ধত তাত খেলোঁ; আবেলি হ'লে কচুৰ পুঙাৰে শবৎইন্তৰ বান্ধনী ঘৰৰ দাঁতিতে থকা পুখুৰীটোত বৰনী-বাওঁ। ভাদমহীয়া টোপটোৱে পতি একোজনী পুঠী-মাছ আহে। মাছ ধৰি আমি বৰ আমোদ কৰিছিলোঁ। সিহঁতৰ ঘৰৰ আগেদি যিটো আলি বাট গৈ আমগুৰি ঘাটৰপৰা কাছাৰীলৈ যোৱা আলিত লাগিছেগৈ সেইটো ১৯১০/১১ চনলৈকে বৰ চাপৰ আছিল। বৰ বংশুণ দিলে, বিশেষকৈ বাৰিষা বৰশুণৰ পানীয়েই আলিটো বুৰাই পেলায় নাইবা তাৰ ওপৰেদি পানী বাগৰি যায়। আলিটোৰ পশ্চিমলৈ মৰি-দিখৌৰ বিল। বাটনী পানী আহিলেই সেই বিলত থকা কাটৈ-মাগুৰ আৰু সেন্দূৰী পুঠী মাছৰ উল্লেখন উঠে। পিচত আলিটো ওখ কৰিবৰ পৰা পানীও নাইকিয়া হ'ল, যাছো ক'ববাৰ চাৰি ক'ববালৈ গ'ল। অইন কি, বিলৰ পৰা মাছ অহা বাটটোতো মানুহৰ ঘৰ বহিল।

দীপান্বিতাত কেঞাপটিত চিঠিখেল হয়। শৰতে ময়ে এবাৰ চিঠিখেল পাতিছিলোঁ। পাট টকাৰ মাল বাকীকৈ আনি চিঠিখেল পাতি ত্ৰিছ টকা মান লাভ কৰিছিলোঁ। কিন্তু ভাগ-বটৰা কৰোঁতে কাজিয়া লাগিল। তথাপি চিঠিখেল পতাৰ আশা এৰা নাছিলোঁ। কিন্তু, আমাৰ পোনে বিধাতা পোন নথকাত, আমি আৰু চিঠিখেল পতা হে নেলাগে, আমাৰ সত্ৰকে ভাঙিব লগীয়া হ'ল। শবতৰ দ্বাৰাকৈ এজন আছিল। তেখেতে আমুক চকু পাৰিয়েই দেখিব নোৱাৰে। আমি আগচুলিখিনি কঁকোৰা কৰি চেপেটা কৰা দেখিলে, নাইবা চুৰিয়াৰ শেলটো আগলৈ উলিয়াই চুৰিয়া পিন্ধা দেখিলে, আমালৈ তেখেতে যেনে শোলোৱাকৈ চাব যেন ওচৰত পালে এচৰ দিবই। সঁচাকৈয়ে মোৰে সৈতে এদিন বিলৰ দাঁতিত

শোচাচাৰ কৰি শৰং অহাত দদায়েক তাক বটীটোৰেই ‘এপিটন’ দিলে। দেখি, মই ফিৰিঙতি ভগাদি ভাগিলোঁ। এই বটী-প্ৰহাৰেই সন্ম একৱালে। সত্ৰ হৈ একৱালে, আমাৰ বন্ধুত্ব কিন্তু ডাঠ হৈ আহিল। শৰত্ৰৰ দদায়েকৰ আৰু তেখেতৰ লগৰীয়া দুজনমানৰ (যি আমাক দেখিবলৈ নোৱাৰিছিল)। অপঘল কিছুমান ‘কাগজ’ত ‘বেনামী’ কৈ লেখি দিখোঁ পাৰৰ হাৰিখ মাজত আৰি থৈছিলোঁ গৈ—শোচাচাৰ কৰিবলৈ যোৱা মাহুহৰ কোনোবাই দেখক বুলি। পিচে, সৰ্টাকৈয়ে এজনে দেখিলেগৈ। সেইজনে কথাটো ৰাষ্ট্ৰ কৰি দিয়াত আমাৰেই সেইটি কৰ্ম বুলি শৰত্ৰৰ দদায়েকহঁতে ধৰি ল’লে। ধৰি হৈ ললে, আমিহেই বুলি খাটাতকৈ ক’ব নোৱাৰিলে। আমাৰ ওপৰতে “চোভা” থকা যেন গম পাই আমিও বৰ সান্ধধান হ’বলৈ ধৰিলোঁ। এই সান্ধধানতাই শৰত্ৰকে মোকে জীৱনত বৰ উপকাৰ কৰিলে।

চাৰ মহয় মেডেম : জিলাৰ বৰ চাহাব থকা বঙলাটোৰ ওচৰতে চাহাববিলাকৰ কবৰখানা। তাতে কৰ্ণেল শিৱৰাম বৰাৰ পুতেক এটিৰ কবৰ আছে। উমেশ ভট্ট, ব্ৰজেন বৰুৱা, আৰু মই এই তিনিও এদিন সেই কবৰ চাবলৈ গৈছিলোঁ। ডেপুটী কমিছনাৰ বা বৰ চাহাব, কৰ্ণেল প্লেফেয়াৰৰ বাৰীত লিচু লাগি আছিল। আমাৰ পিয়াহ লগাত, তাৰে ছুটা মান চাহাবক খুজি চাওঁ বুলি চাহাবৰ বঙলা আগত থিয় হ’লেগৈ। আমাক দেখি ভিতৰৰপৰা মেমচাহাব ওলাই আহিল। আমি দেখিয়েই, পোনেই মই “গুডমনিং চাৰ” বুলি চালাম দিলোঁ। প্লেফেয়াৰৰ মেমে আমাক ওচৰলৈ মাতি নি বুজাই দিলে, “আমি মেমচাহাব আছে। আমাকে “মেডেম” বুলি ক’ব লাগে। মতা মাহুহ হ’লে চাৰ ক’ব লাগে। এতিয়া মনিং নাই আছে, বেৰি ভাটী দিছে। বেৰি ভাটী দিলে অচমীয়া কথাট “ৰাবেলি” বোলে। তোমালোকে মোক এতিয়া “গুড্ আফটাৰনুন মেডেম” বুলি চালাম দিব লাগে।”

ইয়াৰ পিচত আমি লিচু গোটা দিয়ক থাব খুজিছোঁ বুলি ক’লত, প্লেফেয়াৰৰ পত্নীয়ে আমাক লিচু গছৰ তলতে বহি বহি থিয়ান পাৰোঁ। থিয়ান থাবলৈ ক’লে। লিচু খোৱাৰ চেলুকে লৈ আমি প্ৰায়ে বঙলালৈ যোৱাত মেম চাহাবে আমাক ছবি থকা-নথকা ভালমান ইংৰাজী কিতাপ পঢ়িবলৈ দিছিল। ইংৰাজীৰে কেনেকৈ কথা ক’ব লাগে তাকে আমাক শিকাইছিল। আমি যেতিয়াই বাওঁ, তেতিয়াই মেমে কৰি থকা কাম এটাৰ

পৰা হাত আজবাই হৈ আমাৰ লগত কথা পাতিছিল। জিলাৰ বৰ চাহাবৰ মেয় হৈ ইমান কাম কৰি থকা দেবি আমি আচৰিত হৈছিলোঁ।

চিঠি চেকৰ আৰু গোপাল গোবিন্দ কৰ হেড্ মাষ্টৰ : ৩গোপাল গোবিন্দ কৰ হেড মাষ্টৰ হৈ আহিলেই ছাত্ৰলৈ অহা চিঠি-পত্ৰবোৰ ‘চেনচ’ৰ (Censor) কৰিবলৈ ধৰিলে অৰ্থাৎ পিয়নে ছাত্ৰৰ হাতত পোনে পোনে চিঠি বিলি কৰিব নোৱৰা কৰিলে। গোটেই স্কুলৰ ছাত্ৰৰ নামত যিমান চিঠি আহে, সেই এটাইবোৰ হেড মাষ্টৰৰ ওচৰত জমা দিব লাগে। হেড মাষ্টৰে পট চাই পৰীক্ষা কৰি হৈ চিঠিৰ মালিকক চিঠি দিয়া নিয়ম কৰিলে।

জাঁজীৰ পদ্মনাথ শৰ্মা বৰঠাকুৰ (পিতৃ ডিব্ৰুগৰ এথেলউড বাগিচাৰ মেনেজৰ) তেতিয়া নাজিৰা হাইস্কুলত পঢ়িছিল। তেওঁ যি শ্ৰেণীত নাজিৰাত পঢ়িছিল, মইও সেই শ্ৰেণীতে শিৱসাগৰত পঢ়িছিলোঁ। নাজিৰাত গঙ্গাদেৱ ৰায়বৰুৱাও (পিতৃ শদিয়াৰ এ: পলিটিকেল অফিচাৰ পদৰপৰা অবসৰ লৈ ডিব্ৰুগত আছিল) ছাত্ৰ আছিল। তেওঁও মোৰ বন্ধু। বৰঠাকুৰ আৰু ৰায়বৰুৱা, দুয়োজনলৈকে মই চিঠি-পত্ৰ লিখিছিলোঁ। তেওঁবিলাকেও লিখিছিল। চিঠিবোৰত আছিল প্ৰায়ে অ’লৈ-ত’লৈ যোৱাৰ বিবৰণ।

চিঞাৰৰ কথা : আমাৰ হেড মাষ্টৰে পোনে পোনে আমাক চিঠি পোৱাৰপৰা বঞ্চিত কৰা বাবে, তেওঁক ভালকৈ এশালি শিকোঁ বুলি চিঠি পত্ৰ দিয়া-দিয়ি কৰা ভাৱৰ এটা ফিকিৰ উলিয়ালোঁ। আগৰ দিনত, আনে নজনাকৈ কথা কোৱা ফিকিৰ বা ফান্দ বহুত আছিল। শত্ৰুক আগত ৰাখিও ৰজা ঘৰত মন্ত্ৰী-বিষয়াসকলে এইবোৰ সন্ধেতেৰে কথা-বতৰা হৈছিল বা লেখা-লেখি কৰিছিল নাইবা বুজা-বুজি হৈছিল। কৰপলৰ চিঁয়াৰ বা ঠাৰে-চিঞাৰে কোৱা বা অঙ্গী-ভঙ্গীৰে কোৱা, আখৰ বা শব্দবোৰ ওলোটাই কোৱা, ফুল বা আখৰটোৱে পতি চম্পা বা নাগেশ্বৰ আদি ফুলৰ নাম লগোৱা, কথা কওঁতে, কথাবোৰ ওলোটাই-দোঁভোটাকৈ কোৱা, অন্ধেৰে লেখা আৰু বৰকচিৰে কোৱা বা লেখা। এই শেষৰটি ফিকিৰকে অবলম্বন কৰি চিঠি লিখাত আৰু তদন্তৰে মোলৈ ও সেই অৱস্থাপে চিঠি অহাত পেটুৱা গণেশ-কপী গোপাল গোবিন্দ কৰে এদিন মোৰ দুয়োখন হাতৰ তলুৱাত বাৰটি মৌকাৰ কোব বজাইছিল। বেত খোৱাৰ কাৰণ বা ঘটনাটো আছিল এই। মোলৈ এদিন এখন চিঠি আহিল : লিখিছিল নাজিৰাৰপৰা পদ্মনাথ বৰঠাকুৰে।

চিঠিখন অৱশ্যে ধীৰলীয়া নহয়—এপইচীয়া ডাক পখিলী (প'ষ্টকাৰ্ড) এটি হে।
হেড্‌মাষ্টেৰে কাৰ্ডটো হাতত লৈয়ে দেখা পালে,

শ্ৰী—কষি

মাভিৰা

লস লস ডেম্

পোনাৰ টিছি সেতাকি নমচো

দব দেকা মাখি কাঠে . .

—প্ৰীতদ্বন।

পটি, একো 'মাখামুণ্ড' বুজিব নোৱাৰি উঠিল খং মোৰ ওপৰত। হেড্-
মাষ্টেৰৰ তৰ্কনি হেৰাল। হাতত বেতডাল লৈ 'অফিচ ক'ম'ৰপৰা ওলাই আহি
মোক বাঘে ধৰাদি ধৰিলেহি—"বিগু, তোমাৰ এই চিঠি লিখছে কে? এস
হাত দাও"। এই বুলি সোধ-পোছ নাই, মই মেলি দিয়া হাতৰ তলুৱাত
ওপৰত কোৱাৰ দৰে চটপ্-চটপ্ কোব বহুৱাই দিলে। আচলতে, চিঠি-
খনত বেত খাবলগীয়া কথা একো নাছিল। এনেয়ে অসমীয়া জুবুজ, ভাল
ক'লেও বেয়া বুলি ভাবে, তাত আকৌ চিঠিখনৰ কথা হ'ল 'বৰকচি' ভাৰাৰ।
জুবুজি-জুঙনি মোক কোবোৱাত মইও চিঠিৰ কথাবোৰ ভাঙি দিবলৈ নহ'ল।
এমাহমানৰ পিচত মোক ভাল পোৱা ইংৰাজী শিক্ষক স্তৰেন্দ্ৰ বাবুৱে সোধাত
ক'লো—"চাৰ, চিঠিৰ ভাষা আছিল বৰকচিৰ। তাৰ অৰ্থ আছিল এইটো—
'শ্ৰীহৰি, নাজিৰা। মৰমৰ বেগু, তোমাৰ চিঠি নেপাই মনটো বৰ বেয়া লাগি
আছে—শ্ৰীপদ্ম।" স্তৰেন 'চাৰে' সেই কথা হেড্‌মাষ্টেৰক জনালেনে নজনালে
ক'ব নোৱাৰোঁ। কিন্তু গোপাল গোবিন্দ ক'বৰ মোৰ প্ৰতি যি বেয়া ধাৰণা
হ'ল হ'লেই। মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষাৰ 'টেষ্ট'ত 'এলাও' কৰোঁতে কৰ মাষ্টেৰে
সেই ৰাবেই কৈছিল—"বিগু, পাছ কৰতে পাবলে আমি বাঁশেৰ আগে ধুতী
টানিয়ে দেব।" কৈ ভাল লাগে যে, যিজন মাষ্টেৰে মই পাছ কৰিলে বাঁহৰ
আগত চুৰিয়া আৰিম বুলি কৈছিল, সেইজনেই আকৌ মোৰ পৰীক্ষাৰ খবৰ
ওলালত, মই দ্বিতীয় বিভাগত পাছ হলোঁ। বুলি শুনি, মোৰ পিঠিত আনন্দতে
বাঘ ঢকা এটা মাৰি বৰলৈ মাতি নি জলপান খুৱাই বহুত বুখি-ভাৰসা
দিছিল।

দ'লৰ পূজা সেৱা : ১৯১৪ চনলৈকে, ৰাজসিক ভাৱে শিৱসাগৰ
ৰৰ পুখুৰীপাৰত থকা পকা দেৱী দ'লতে দুৰ্গা পূজা হৈছিল। সেই পূজাত

দুশ তিনিশ মান পঠা ছাগলী, হাঁহ, পাৰ, কোমোৰা বলি দিয়া দেখি-
ছিলেঁ।। বলি শালত বলি কটা দাঁবে একে ঘাপেই কটা ছাগলীৰ তেজ
যেতিয়া ফী ফী কৰে ওলাবলৈ ধৰে, চাই থকা মানুহৰ বহুতৰে মূৰ আচম্বাই
কৰে। বলি কটা হ'লে, কটা বলিটোৰ গাঁৰি ডোখৰ নিবলৈ কেতিয়াবা
কেতিয়াবা ঠাকুৰ আৰু বলি আগ কৰোঁতাৰ লগত কটা-আজোৰা লাগে।
বহুত অপহুতা অনুৰায়া খাপ মাৰি বলেৰে কটা ছাগলীটোৰ গা-ডোখৰ
লৈ যায়। ইয়াতে কেতিয়াবা বৰ কাজিয়া হয়। চিপাহী থাকিলেও মিছা।
বলি-শালৰ কাষৰে পাঁজৰে দৰ্শকৰ হেঁচাত বিব দিও বাট পাবলৈ নোহোৱা
হয়। একে ঠাইতে মহামায়াৰ পূজা হোৱা বাবে জাতি-ধৰ্ম নিৰ্বিশেষে
সকলো মানুহ গোসাঁনীত বিশ্বাস থাককেই বা নেথাককেই সমবেত হৈছিল।
দুৰ্গা পূজা চাবলৈ দেৱীদ'লত দৰ্শকৰ আগমন বেনেকৈ হৈছিল, শিৱ দ'লত
কৰা শিৱৰাত্ৰি আৰু বিষ্ণু দ'লৰ বধ যাত্ৰা উৎসৱত সেই অনুপাতে মানুহৰ
সমাগম হোৱা নাছিল। বধ যাত্ৰাত ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰে বধৰ সা-সঁজুলি
সংগ্ৰহ কৰি বথখন তৈয়াৰ কৰাত গুৰি ধৰিছিল আৰু বথো টানিছিল।
শিৱৰাত্ৰিৰ সময়ত স্থানীয় মহিলা সকলে শিৱ দ'লত শিৱ পূজা কৰি শিৱৰ
নাম-গুণ গোৱা দেখিছিলেঁ।। আমোলাপটিৰ ৰাজহুৱা নামঘৰতো এভাগী
বাৎসৰিক বাৰোহাৰী (ৰাজহুৱা) দুৰ্গা পূজা পতা হৈছিল। দুই-চাৰি ঘৰ
আমোলা আৰু পুৰণি সস্তাস্ত ডাঙৰীয়াৰ ঘৰত হয় মূৰ্ত্তি সাজি, নহয় ঘটতে
দেৱী পূজা কৰা হৈছিল। বেজবৰুৱা নামঘৰ আৰু চাংকাকতী নামঘৰত
জন্মাষ্টমী, পাল নাম আদিৰ উৎসৱ হৈছিল। বেজবৰুৱা টোলত (ডাঙৰীয়া
দীননাথ বেজবৰুৱা টোলত) বৰ পয়োভৰেৰে ফল্গুৎসৱ পূজা পতা হৈছিল।
তাতে আমি ফাকু খেলি বৰ বং ধেমালি কৰিছিলেঁ।। ধৰ্মকৃত্য বিলাক
একে ঠাইতে সম্পাদন কৰা বাবে, মানুহৰ ধৰ্মলৈ আস্থা আছিল। চুবুৰি
চুবুৰি হোৱা হেতুকে পূজা-সেৱাপ ব্যৱসায়ত পৰিণত হ'বলৈ ধৰিলে।
বিলৰ পাৰত সংকীৰ্তন নামঘৰো এটা আছিল। তাত বঙলুৱা আৰ্হিৰে
সংকীৰ্তন কৰা হৈছিল।

বৰপুত্ৰী পাৰৰ পীজাঘৰ : খাই আলিত এটা মহিদি আৰু ঢাকাই-
পটিত এটা মহিদি দেখিছিলেঁ।। শিৱসাগৰ জিলা গুচি মহকুমা হোৱাৰ
বছৰ দিৱেকৰ পিচত মৌলবী ফাইজদ্দিন আহমদ বেতিয়া মহকুমাপতি হয়হি,
তেতিয়াই শিৱ-দ'লৰ খটখটিৰ মুখত যমুনা পাৰত (বগা বাবু দোকানৰ

দাঁড়িত) নকৈ মছিদ এটা সজা হয়। বৰ পুখুৰীৰ পূব পাৰটোত অতি সুন্দৰ গীৰ্জা ঘৰ এটি আছিল। তালৈকে দেওবাৰে দেওবাৰে বীচুৰ সেৱক-সকল যায়। মইও মাজে-সময়ে তালৈ হৈছিলোঁ। কেঞাপটিত ফুলচান্দ আগবঢ়োৱাৰ ঘৰৰ আগতে (আগৰ বালু কেঞাৰ ঘৰ) আৰু বিষ্ণু দ'লত থকা ঠাকুৰবাৰীলৈও কেতিয়াবা কেতিয়াবা গৈছিলোঁ। কেঞাপটিখন ঘৰুৱা আৰু দ'লখন ৰাজহুৱা। ৰাজহুৱা খনত বহুত সন্তানী বৈৰাগী থাকেহি। তালৈ গ'লে মুখত লগা মালপোৱা খাবলৈ দিয়ে। সেই দেখি, আবেলি পুখুৰী পাৰত ফুৰিবলৈ গ'লেই তাত সোমাই চুজি ময়দাৰ মালপোৱা এডুখৰি আৰু কল এটি খাই ফাট। গীৰ্জা ঘৰটোৰ উত্তৰে পুখুৰী পাৰতে ৰণুৱা পণ্টন এটিৰ হাটী (barrack)। সেই হাটীত শিখ চিপাহী আছিল। ৰাতি আৰু ৰাতিপুৱা তাত বিকুল ৰজাই সকলোকে সজাগকৈ ৰাখে। মূৰত ৰমক জমক মথুৰা পাগ মৰা হটুৱা শিখ চিপাহী বিলাকে যেতিয়া পুখুৰী পাৰেদি নামি মাৰ্চ (থেম) কৰে আৰু কৰ্ণেল-জৰ্ণেল বিলাক ঘোঁৰাত উঠি যায়, তেতিয়া লগত যোৱা বিকুলদাৰে বিকুল ৰজাই দিয়ে। সেই দৃশ্য চকুৰে চাবলৈ আৰু কাণেৰে শুনিবলৈ বৰ ভাল লাগিছিল। আজিকালি অৱশ্যে সেই দিনো নাই, সেই চিপাহীৰ ৰণচালি বা থেমো নাই।

পঞ্চম জঙ্কৰ অভিষেক উৎসৱ : পঞ্চম জঙ্কৰ অভিষেক উৎসৱৰ দিনা শিৱসাগৰৰ ফীল্ডত বৰ আকাজক্ষাকৈ দৰবাৰ পতা হৈছিল। মহাৰাণী ভিক্টোৰীয়াৰ জুবিলী উৎসৱটো পোন প্ৰথমেই সেই পথাৰখনতে পতা হৈছিল দেখি পথাৰ খনৰ নাম দৰবাৰ ফীল্ড হ'ল। তাতে আগেয়ে পুৰন্দৰ সিংহ মহাৰাজা, কামেশ্বৰ সিংহ আৰু কন্দৰ্পেশ্বৰ সিংহৰ বাহৰ আছিল। জঙ্ক-অভিষেক উৎসৱৰ দিনা শিৱসাগৰ জিলাৰ সকলো চাহাব গোট খাইছিল। চাৰি সত্ৰীয়া গোসাঁই সকলো মঞ্চত বহি সভাৰ শোভা বৰ্দ্ধন কৰিছিল। নগা নাচ, নগাৰ ৰণচালি হৈছিল। ৰণচালিত দ্বাৰণ ওপৰলৈ মাৰি পঠিয়ায়, তল-মূৱাকৈ আহিলেই নগাইতে ধাৰটোতে দাঁড়েৰে কামোৰ মাৰি ধৰে। নগাৰ ৰণচালি দেখি মাহুৰবিলাকে বিচুৰ্ত্তি খাইছিল। ভাৱনাও হৈছিল। পঞ্চম জঙ্কৰ অভিষেক উৎসৱ নিচিনা ৰাজাহুগত্যপূৰ্ণ গহীন-গম্ভীৰ, ধূমধামপূৰ্ণ চৰকাৰী উৎসৱ সেইটো হে যি দেখিছিলোঁ। অভিষেক উপলক্ষে হাইস্কুলত ল'ৰাবিলাকক চাবুৱাবপৰা সন্মতিৰ টোঙা আনি খুৱাইছিল। ৰাতি স্কুল ঘৰটোত বস্তি আলোৱা হৈছিল। আগেয়ে দিখৌয়েদি

দিশোমুখবপৰা নাজিৰাৰ আসায় কোম্পানীলৈ মাল অনা-নিয়া জাহাজ চলিছিল—বিলেখকৈ বাহিৰা। ছহলীয়া লাট বা লেক্টেনেণ্ট গব্বৰ্ণৰ হৈ চাৰ লেঞ্চলেট হেয়াৰ চাহাব আহিছিল শিৱসাগৰ চাবলৈ। আমগুৰি ঘাটতে তেওঁ জাহাজবপৰা নামে। তাতে শিৱসাগৰীয়া ৰাইজে তেওঁক অভ্যর্থনা জনায়। আমগুৰি ঘাটবপৰা বৰ পুখুৰী পাৰৰ চাকুট হাউচলৈকে আলি-বা টত কাৰ্পেট পাৰি দিয়া হৈছিল। তাৰ ওপৰেদি সাতটা কাবুলী ঘোঁৰাই টৈনা বাগীত উঠি চাৰ লেঞ্চলেট শিৱসাগৰ পুখুৰী পাৰত থকা চাকুট হাউচলৈ যায়। জাহাজবপৰা নামিয়েই লাটে শিৱসাগৰৰ সবাতকৈ মানী, বুদ্ধতম আৰু ব্যক্তিগতালী পুৰুষ গঙ্গাগোবিন্দ ফুকন চাহাবক হাত জোকাৰি সন্তোষ জনায় আৰু লাটৰ লগতে বাগীত বহুৱাই লয়। বৃটিছৰ অচুপীয়া ৰাজসিক পয়োভবৰ সেইটিয়েই বোধ কৰোঁ শেষ নিদৰ্শন। মোৰ সঠিককৈ মনত আছে—এই দিনা আছিল ২৫/১১/১২০৬ চন। মই আছিলোঁ তেতিয়া ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ।

যোৰহাটলৈ সদৰ ঠাই নিয়া : তাৰ পিচতো ১২১২ চনত চাৰ আৰ্চ ডেল আৰ্ল চীফ কমিছনাৰ চাহাবকো দেখিছিলোঁ শিৱসাগৰলৈ অহা। শিৱসাগৰবপৰা যোৰহাটলৈ সদৰ ঠাই তুলি নিয়াৰ আপত্তি জনাটোৱেই আছিল তেখেত অহাৰ ঘাই উদ্দেশ্য। শিৱসাগৰৰ নাট্য সমাজে ‘ভ্ৰমৰঙ্গ’ নাটৰ অভিনয় কৰি তেখেতক অভ্যর্থনা জনাইছিল। চীফ কমিছনাৰে ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ আৰু পদ্মধৰ চলিহাৰ ভাও দেখি বৰ বং পাইছিল। এই কথা গঙ্গা গোবিন্দ ফুকন চাহাবে এদিন আমাক কৈছিল—“এই অভিনয়ন্ত দিয়া কালিকুমাৰ বৰুৱা, তাৰিণী প্ৰসাদ বৰুৱা আৰু দোলেধৰ চাংকাকতীৰ খেমেলীয়া ভাও কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰোঁ।”

স্কুলৰ বঁটা-বিতৰণী সন্তোষ প্ৰায়ে স্কুল-মেনেজিং কমিটিৰ সভাপতি জিলাৰ বৰ চাহাব জনেই হয়। শিক্ৰকৰ ফালবপৰা কেশৱানন্দ ভঁড়ালী আৰু বাধিকানাৰ শৰ্মায়েই অসমীয়াৰে বক্তৃতা দিয়ে। ভঁড়ালী মাঠৰে ইংৰাজী ‘ডেট ইজ’ৰ সলনি ‘কিবা বোলেনে’ বা ‘কেনায় বোলে’ শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল, ৰামেশ্বৰ বৰুৱাই অসমীয়াৰে বক্তৃতা দিলেই—‘কিবা বুলিছিলেনে’ বুলি কয়; বাধিকা মাঠৰে বৰুৱা কথাৰেই সোঁ-সোঁ কৰে কৈ যায়। মুক্তা-লাল কাথবৰুৱাই এনে হৃদয়ভাৱে ইংৰাজী কৈছিল যে তেওঁ বক্তৃতা দিলে উপস্থিত থকা পাহুৰী চাহাব আৰু ডেপুটী কমিছনাৰ সভাপতিয়েও আচৰিত

হৈ একেধৰে চাই থাকে। উপস্থিত সমজুৱাৰ ভিতৰত প্ৰথমৰ চলিহাই শুৱলা ইংৰাজীৰে বক্তৃতা দিছিল। স্কুলৰ ‘হল’ত যি সভাকেই নেপাতক, তাত দেখিব সভা বহাৰ এখনটামানৰ আগেয়ে আলি তচেন নায়ে কেঞাপটিৰ এগৰাকী চুটি-চাপৰ ধুনীয়া মাচহ থম্‌থম্‌কৈ বহি থাকে। তেওঁ বক্তৃতাও নিদিয়, কাৰো লগত কথা-বতৰাও নেপাতে, তথাপি চকী শুৱাই বহি থাকে। সেইদৰে বহি-বহিয়েই চাহাব বিলাকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰি প্ৰিয়পাত্ৰ হৈছিল বুলি শুনা যায়। ডাঙৰ মানুহ হোৱাৰ ইও যে এটা ডাঙৰ কোণল লাহে লাহে গম পালে। তেখেত বৰ ভাগ্যৱান, এটি পুতেক শিককো আছিল।

বঁটা-বিতৰণী সভাত সংস্কৃতৰ স্তোত্ৰ এটিৰে সভাৰ কাম আৰম্ভ কৰা হৈছিল। পিনাক পাণি শৰ্মা, বিজ্ঞাধৰ বৰুৱা, কলনাথ শৰ্মা আৰু মই ছাৰ নে এবাৰ এই আবৃত্তি কৰিছিলোঁ। গজল গাইছিল খজিলুল ৰহমান বুলি এজন ছাত্ৰই। তেওঁৰ ঘৰ আছিল সিংহুৱাৰত। এওঁ ‘নিযতনামা’ নামে এখন সৰু কিতাপো লিখিছিল।

পাণ্ডকটী আৰু কাকতী ফেক্টৰী : সেই দিনত হিন্দু মানুহৰ ঘৰত ল’ফ বা পাণ্ডকটী ব্যৱহাৰ কৰা নহৈছিল। লুকাই-চুৰকৈ কোনো কোনোৰ ঘৰত অদৃষ্টে ব্যৱহৃত নোহোৱাকৈ নাছিল। আটাঙৰি (সেইকালৰ ময়দা-আটাৰ পাৰ্থক্য নাছিল; ময়দা হে প্ৰচলন আছিল। তাকে অসমীয়া মানুহে আটা বুলি কৈছিল আৰু লুচি-পুৰি শব্দটো বা ব্যৱহাৰটোও বৰকৈ চলা নাছিল।) ভৰিৰে মাৰি কটী কৰা হয় দেখি, সেই কটীৰ নাম পাণ্ডকটী আৰু ডাকো তৈয়াৰ কৰা হৈছিল মুছলমান ঢাকাবলীয়া নন্দু বেণাৰীৰ দোকানত। বিস্কুট ওলাইছিল—কিন্তু হাতেৰে কৰা বৰ টান। হাণ্টলী পাৰমাৰ্চৰ বিস্কুটৰ টিন গুপুতে গুপুতে ইংৰাজী জনা শিকিত হিন্দুৰ ঘৰত চলিছিল।

কামৰূপ জিলাৰ টিহৰপৰা অহা সাধিৰাম কাকতী নামে এম্‌ভি পটা-শালিৰ এজন হেডপণ্ডিত আছিল। তেখেতে বামেশ্বৰ বৰুৱা হেডমাষ্টৰৰ লগ লাগি ল’ফ বিস্কুট কৰা দোকান এখন খুলিছিল। তাতে কেবাটিও হিন্দু ল’ৰাই ল’ফ বিস্কুট কৰিবলৈ শিকিছিল। এবছৰ নে দুবছৰ ‘কাকতী ফেক্টৰী’ৰ বিস্কুটকে আমোলাপটিৰ বহুতে দৈনিক ব্যৱহাৰ কৰিছিল; মইও খাই চাইছিলোঁ। মুছলমানে কৰা নামটো ওলোৱাই নাই, বিস্কুটকে (হিন্দু হলেও)

নো মই বায়ুৰ ল'ৰা হৈ কিয় থাম—এই কথা ঘৰত ওলালত, দেউতাই পৰাচিত কৰাই হৈ মজিয়াত ভাত খাবলৈ দিছে।

সাহিত্যানুবাগী ছাত্ৰ জনচেৰেক : ১৯১৩-১৪ চন মানত হ'ব পাৰ, শিৱসাগৰ হাইস্কুলৰ সপ্তম মান শ্ৰেণীটোত (ক্লাছ চেভেন) যি কেইজন ছাত্ৰ আছিল, কেয়োজনেই আছিল সাহিত্যানুবাগী। তেওঁবিলাকক উৎসাহ দিছিল ৰোমেশ্বৰ শৰ্মা, হৰিচৰণ বৰুৱা আৰু পণ্ডিত অনিৰুদ্ধ শাস্ত্ৰী—এই শিক্ষক তিনিজনে। শৰ্মাৰ ঘৰ ঘোৰহাটত আৰু বৰুৱাৰ ঘৰ শুৱালকুছিনে পলাশবাৰীত। জ্যোতিষী পণ্ডিত অনিৰুদ্ধ দেৱশৰ্মা শুৱাহাটীৰ। সেই শ্ৰেণীতে শনিবাৰে শনিবাৰে ৰচনা কবিতা আদি পাঠ কৰা হয় আৰু বক্তৃতা দিবলৈও শিকোৱা হয়। মইও তাত মাজে মাজে যোগ দিছিলোঁ।। ষষ্ঠম শ্ৰেণীত ইন্দ্ৰনাথ কাকতী (বি.এল) আৰু বিমলাকান্ত বৰুৱাও বোধকৰোঁ আছিল। এক শ্ৰেণীমান ওপৰি হ'লেও সপ্তম মানৰ ছাত্ৰৰ লগত বৰ হলি-গলি আছিল। সপ্তম মানৰ মেধাবী কবি-পোৱালি আৰু প্ৰতিভাৰ কলি ছাত্ৰ কেইটিৰ ভিতৰত বিশেষকৈ লেখত ল'বলগীয়া আছিল এই কেইজন—ভগৱতী প্ৰসাদ বৰুৱা, ফিৰদৌছ আলি, ইন্দ্ৰনাথ শৰ্মা ভট্টাচাৰ্য্য, ময়িতুৰ, ইন্দ্ৰাম বৰা, তমিজুদ্দিন আহমদ, শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা, যোগকান্ত বৰুৱা (১), যোগকান্ত বৰুৱা (২), ইন্দ্ৰেশ্বৰ চুতীয়া, বিমলাকান্ত বৰুৱা, প্ৰফুল্লপ্ৰাণ চাংকাকতী, ভিষ্মেশ্বৰ নেওগ, কেশৱ ভট্টাচাৰ্য্য, নন্দনাথ শৰ্মা, ইন্দ্ৰনাথ ফুকন, হেমনাথ শৰ্মা, বাহিছজ্জামান আৰু ধৰ্ম্মবৰ্জ্জন বৰুৱা। ভগৱতী আছিল মুচিতে পকা বুধি-বিবেক সম্পন্ন প্ৰতিভা শালী ছাত্ৰ, ফিৰদৌছ কবি, ইন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য সাহিত্য-আলোচনাত ভাগ লোৱা ল'ৰা, ময়িতুৰে পিচত ঢাকা ইউনিভাৰ্চিটিৰ 'ডক্টৰ' উপাধি পালে। ময়িতুৰ যে ইমান ডাঙৰ বিদ্বান হ'বগৈ আমি ভাবিবই নোৱাৰিছিলোঁ।। কাৰণ, তেওঁৰ গাটো কটাৰীনলীয়া আৰু লেং পেং কৰে দাঁঘল দেখি আটায়ে হাৰুঁটি বুলি জোকাইছিল। ময়িতুৰে "বাহাৰ ই-স্তান ঘাইবী" গ্ৰন্থ অনুবাদ কৰি ঢাকা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ডক্টৰেট ডিগ্ৰী লাভ কৰে আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ যোৰহাটীয়া অধিবেশন এটাত সভাপতি আসনো লাভ কৰি শিৱসাগৰৰ মান ৰাখিলে। তমিজু শিক্ষা-সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত সুনাম আৰ্জিব নোৱাৰিলে যদিও, অসমীয়া কলা-কৃষ্টিত ৰাপ নেৰিলে। শিৱপ্ৰসাদ কংগ্ৰেছ সেৱক হৈ সাহিত্যৰ পোনে আওকণীয়া হ'ল। প্ৰথমটি যোগকান্ত আছিল কবি, পিচত চাহ বাগিচাৰ মেনেজৰ হ'ল; কিতাপ পঢ়া হৈপাহ-

পূৰ্বোৱাত ব্যস্ত। দ্বিতীয়, যোগ বন্ধৱা এম-এল-এ হৈ আদহীয়া বয়সতে কালপ্ৰাপ্ত হ'ল। ইন্দ্ৰেশ্বৰ চুতীয়া বুঢ়া হ'ল, তথাপি বাজহুৱা কামত লাগি থাকিল। ডিবেশ্বৰ নেওগৰ কথা সৰ্বজন বিদিত। এওঁ সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হৈ স্বৰ্গলাভ কৰিলে। কেশৱ ভট্টাচাৰ্য্যই শুৱলাটক গান গাব জানিছিল; তেওঁও কম বয়সতে মৰিল। নন্দনাথ এতিয়াও আছে। ইন্দু ফুকন কাছাৰীত সোমাল। আমোলা কাম কৰি অৱসৰ লোৱাৰ পিচতো অধ্যয়নৰ অভ্যাস এৰিবপৰা নাই। হেমনাথ পেকনীয়াৰ, ৱাহিভুজ্জমান পুলিচ বিভাগত সোমাল, নগালেণ্ডত পুলিচ বিভাগৰ উচ্চ কৰ্মচাৰীও হৈছিল। ধৰ্মবজ্জন বন্ধৱা উকীল আৰু শিৱসাগৰ লোকেল বৰ্ডৰ চেয়াৰমেন আছিল। প্ৰফুল্ল প্ৰাণ চাংকাকতী এজন স্কলাৰ—দৰ্শন শাস্ত্ৰত প্ৰোক্ত। বিমলাকান্ত বন্ধৱা আছিল খুহুটীয়া আৰু সাহিত্যৰ বস চেপোতা। সংসাৰৰ চক্ৰবৰ্ত্তত পৰিও ইন্দুনাথ কাকতীয়ে বুঢ়া বয়সতো সুন্দৰ সুন্দৰ ভাববোৰ সুন্দৰ সুন্দৰ ভাষাৰে লিখি থাকে।

শিৱসাগৰৰ প্ৰথম মিঠাইৱলা—সেইদিনত, শিৱসাগৰত মিঠাইৱলা নাছিল। সন্দেশ, বসগোৱা, বৃন্দিয়া, বা গুণ্ডিয়া, নিম্বকী, চিকৰাই তেতিয়া অসমীয়াৰ বৰ ঘৰত—বৰ ঘৰত হে নেলাগে, বাৰীৰ চাৰি-চাপৰ ভিতৰতো সোমাব নোৱাৰিছিল। শ্ৰাদ্ধ-বিবাহ উৎসৱাদিতো সেইবোৰৰ ব্যৱহাৰ নিষিদ্ধ। আনকি, এবাৰ আমোলাপটিৰ এজন বামুণৰ ল'ৰাই তেওঁৰ লগৰীয়া এজনৰ ঘৰত তেলীয়াই কৰা তেলত ভজা জেলেপী এখন মুখত দিয়া বাবে প্ৰায়চিত্ত হ'বলগীয়া হৈছিল। অৱশ্যে, একে জাত-কুলৰ ভিতৰত ঘৰতে কৰা বঙলুৱা ধৰণৰ পিঠা-পনা বা সন্দেশ-লক্ষৰাৰ ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ থকা নাছিল। মাৰো-ৱাৰীয়ে কৰা ভুজিয়া-জেলেপী-চানাৰ মিঠাই আৰু চেনিসনা ভজা বুটৰ স্বাদ শোৱাত পুৰণি সকল নিকপ্ৰকপীয়া নাছিল বুলিয়েই ক'ব পাৰি। তথাপিও নৈষ্ঠিক সজ্জনৰ ঘৰত সেইবোৰ সকায়ে-নিকামে লগোৱা নহৈছিল। নলগালেনো হ'ব কি? আপোনপাহৰা, তৰ চেঙেলী অসমীয়া ডেকাই নিজৰ জলপান ঘিনাই পৰবটো খাবলৈ ধৰাত অসমীয়া জলপান যাহুঘৰত সোমালগৈ। এদিন বামুণপটিৰ ভাৱানাথ ভাগৱতীৰ মনত খেলালে—এই বিদেশী মিঠায়ে আমাৰ টকা চুঁচি কালত আমাক নিম্ব-মুৰা কৰিবগৈ। এই আশঙ্কা শুচাও বুলি তেওঁ নিজেই এখনি সৰু মিঠাইৰ দোকান খুলিলে আৰু নিজে নিজেই চানাৰ থুৰমা, ভুজিয়া, জেলেপী, মোহনভোগ আৰু সন্দেশ তৈয়াৰ

কৰি মুখেৰে মালিহামৰা স্বদেশী ডেকাৰ মুখত সোণা দি থলে। তেওঁ দেখু-
ৱাই দিলে যে বিদেশীৰ লগত প্ৰতিযোগিতা কৰি জাতীয়ত্ব ৰক্ষা কৰিবলৈ
হ'লে অলপানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ভোজ-ভাতলৈকে সকলো আমি নিজেই
তৈয়াৰ কৰিব লাগিব।

তেওঁৰ আৰ্হিকে লৈ যোৰহাটত নিত্য দোকানীয়ে মিঠাই দোকান খোলে।
সেইখনেই যোৰহাটত অসমীয়াৰ প্ৰথম মিঠাই দোকান।

ভাগৱতীয়ে জোতা পিন্ধা নাছিল। কিন্তু ফানটি* এজোৰ সদায় পিন্ধি
ফুৰিছিল। আমি দেখা কালত, তেওঁক আৰু নতুন ফানটি লোৱা নেদেখিলে।
ফাটি গ'লেও সেইজোৰকে বাৰবুৰি টাপলি মাৰি মিঠাইকৰা আখাৰপৰা
বিয়া-সবাহৰ ৰভা-তলীলৈকে নিঃসঙ্কোচে পিন্ধি ফুৰিছিল। ভাগৱতীৰ ফান-
টিয়ে শিৱসাগৰীয়া ফকৰাত সোমাই এটি ঐতিহ্যকে সৃষ্টি কৰি গ'ল।

লগৰ কাঠে লগেৰে উজায়। ভাগৱতীৰ ফানটিৰ দৰেই আৰু তিনিটি
বস্ত্ৰে সকলোৰে আগত দিন-মান বিৰাজ কৰি ফুৰিছিল। সেই কেইটি হৈছে
সোণাৰাম তৰণিৰ হাটটি, বত্ৰ অভাৱচিয়াৰ হেট্ আৰু ভৱ উকীলৰ পেট।
এই কেয়োজনৰ কেয়োটি বস্ত্ৰ গোট খুৱাই ভাগৱতীৰ ফানটিৰ ফকৰাটি সম্পূৰ্ণ
কৰা হৈছিল।

বত্ৰ অভাৱচিয়াৰ—অভাৱচিয়াৰ ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ আছিল নাজিৰাত—
পূৰ্বতে দেৰগাঁৱৰ পৰা অহা। শিৱসাগৰৰ মিউনিচিপেলিটিৰ অধীনত তেখেতে
অভাৱচিয়াৰ অৰ্থাৎ নগৰৰ খাল-ডোং, আলি-পদূলি চাক-চিকুণ কৰাই নগ-
ৰীয়া জীৱনৰ স্বাস্থ্য-সৌন্দৰ্য ৰক্ষা কৰা কামৰ তদাৰক কৰিছিল। কামত
সোমাবৰ দিনাই তেখেতৰ মূৰত শিৰজ্ঞান ৰূপে ঘিটি 'হেট্' থিত দিছিল,
সেইটিয়েই আজীৱন কাল সেই মূৰতেই থাকি গ'ল। 'বৰুণ ছত্ৰ'ৰ দৰে তাৰ
হৰণ-ভগন একো নহ'ল, অৰ্থাৎ ব'দত খৰখৰীয়া হ'লেও টোচোৰা নপৰে,
নেফাটেও। বৰষুণত ত্তিত্তিলেও অলপো নজছে, নিকিকেও; বোকা পানী
লাগিলেও ওপৰতে শুকাই যায়। নিতৌ দেখিব, কামৰ সময়ত সেই নজহা
নপমা হেট্টো মূৰত লৈ থাকী হাফ্‌পেক্ট এটা পিন্ধি গুণা বাইচাইকোল
এখন চোঁচোৰাই চোঁচোৰাই ব'দ-বৰষুণ নগনি বত্ৰ অভাৱচিয়াৰে 'হেয়' বুলি
মিউনিচিপেলিটিৰ বস্ত্ৰাৰ হতুৱাই নৰদা-বিল চাক কৰোৱাই আছে। বত্ৰ
বৰঠাকুৰৰ দাঙিডলীলতাৰ চিন-চাব অভাৱচিয়াৰী কামে বাথক নেবাথক,

* খবৰৰ নিচিনাকৈ কাঠেৰে সজা চেপেটা, ভৰিত পিন্ধা বস্ত্ৰ, ফিটাকেইদাল মৰাপাটৰ বচিব

মূৰৰ টুপীটোৱে হ'লে ফকৰাৰ লগত সোমাই তেখেতক চিৰঞ্জীৱি কৰিলে। টুপী বা হেটৰ লগৰীয়া বাইচাইকেলখনো তাতে সাঙোৰ খাই আছে—যদিও আঁৰত।

সোণাবাম তৰণি—আক এজন তৰণি আছিল। তেখেতৰ নাম সোণা-বাম। সোণাবামৰ তামোল খোৱা ঠাঁচটিখন লগৰপৰা নেৰায়েই। তেখেতৰ দৰে আমোলা এগৰাকীৰো আছিল, কিন্তু পিচৰ গৰাকীয়ে ঠাঁচটিৰ গৌৰৱটো তৰণিৰ দৰে বাখিব নোৱাৰিছিল। সেইগুণে সোণাবাম তৰণিৰ ঠাঁচটিখনো ভাগৱতী বৰঠাকুৰৰ ফানটি হেটৰ লগতে উজালে।

ভৱনাথ হাজৰিকা—ভৱনাথ হাজৰিকা বুলি শিৱসাগৰ কাছাৰীত যি গৰাকী খুলন্তৰ, ডাচিয়ে-গোঁফে ভোবোকাৰ দিগ্গজ পুৰুষ আছিল, তেখেতৰ পেটটো আছিল উঠঙ্গা, অন্তৰীণৰ দৰে আৰু চোঁগা-চাপ্‌কনৰ তলৰপৰা আগীয়াটুটি ওলোৱাদি ওলাই থকা ঐতিহ্য সৃষ্টি কৰা। ফানটি, ঠাঁচটি, হেট আৰু পেটৰ লগত শিৱসাগৰীয়া মাচুহ কেইগৰাকীক অমৰ কৰাৰ অভিপ্ৰায়ে যিটি ফকৰা ৰচিত হৈছিল, তাৰ সম্পূৰ্ণ ৰূপ এই:—

তাৰা ভাগৱতীৰ

ফানটি,

সোণাবাম তৰণিৰ

ঠাঁচটি ;

বত্ৰ অভাৰচিয়াৰ

হেট,

ভৱ উকীলৰ

পেট !

যি গৰাকী গজ্জজীয়া পেটুৱা উকীলৰ কথা ওপৰত উল্লিখিত হৈছে, দৰিকা-পাৰত তেখেতৰ বহুত ৰূপিত মাটি আছিল। সেই মাটি চাই কেতিয়াবা কেতিয়াবা গধূলি পৰত ঘৰলৈ ওলটে। সেই সময়তে আমিও বৰপুখুৰীৰ ফালে ওলাই যাওঁ। দ'লৰ মূখৰ চাৰিআলি পালেগৈ, কেতিয়াবা পোনে পোনে নগৈ সোঁ-হাতে হণ্ডামলৰ দোকানৰ আগেদি সদৰ আলিৰ ফালে যাওঁ। বাটতে হাজৰিকা ডাঙৰীয়াৰ লগত আমাৰ সাক্ষাৎ হয়। আমিও সন্মুখে তেখেতৰ লগতে কথা পাতি পাতি উভতি আহোঁ। সেইৰূপ বাটৰ ক্ষত্বকীয়া কথোপকথনৰ ভিতৰত তেখেতে এঘাৰ কথা কৈছিল। সেইঘাৰ

এতিয়াও মনত আছে। তেখেতে কৈছিল—“তইতে আগলৈ হেলচী-শাক খাবি। নিতৌ ইয়াৰ অলপ অলপ বস খাই থাকিব পাৰিলে পেট কামোৰবি আৰু পেটৰ বিকাৰে বল কৰিব নোৱাৰে।”

ভগৱতীৰ দাৰ্শনিক ভাব : ভগৱতী, বিমলা আৰু মই এই তিনিও আবেলি আবেলি প্ৰায়ে বৰপুখুৰী পাৰত ফুৰিবলৈ যাওঁ। যাওঁতে ইন্দিবৰ চিৰস্তাদাৰ ডাঙৰীয়াৰ ঘৰৰ আগেদি কথা পাতি গৈ থাকোঁ। চিৰস্তাদাৰৰ ঘৰৰ আগতে বুঢ়া আইত গছ এজোপা আছিল। সেই জোপাৰ তলতে আমি অলপ ব'বই লাগে, ভগৱতীৰ অন্তৰোধ। গছ জোপালৈ চাই ভগৱতীয়ে এদিন স্বগত: মাত লগালে, “এওঁৰ (গছ জোপাৰ) লগত আমাৰ কত পুৰুষীয়া সদৃশ কোনোবাই স্থিতি চাইছেনে?” খুচুটিয়া বিমলাই পেংলাই কৰাৰ ছলেৰে টপৰাই মুখি ধলে, “কোনে নো স্থিতি হৈ? গছকনো কোনোবাই কথা সোধে নে? সোধা যদি তুমিয়েই সোধা।” ভগৱতীয়ে কোমল ঠাঁহি এটি মাৰি তেতিয়াই কথাখৰি শলাগি থ'লে। তাৰ পিচদিনা “সেই আইত জোপা” বুলি কবিতা এটি লেখি আমাক দেখুৱালে। তাত যে মানৱীয়তাৰ কি অদ্ভুত বিশ্লেষণ (গছতো অন্তৰ্ভূতি আছে বুলি)। আমি অবাক।

তাৰ দুদিনমানৰ পিচত বিমলালয় সভা বহাৰ দিন। দদাইদেৱেকে ছাক দিয়াত ভগৱতী সভালৈ যাব নোৱাৰিলে। বিমলাও কিবা এটি কাৰণত সভালৈ যোৱাৰ পৰা বিৰত থাকিল। সাক্ষ্য ভ্ৰমণৰ আলাপত এদিন সেই কথা ওলাল। মই ক'লোঁ, “পৰহি ‘বিমলালয়’ত গুৱাহাটীৰ গুৰুপ্ৰসাদ বৰুৱাই (পুলিচ বিষয়া) বৰ বঢ়িয়া বক্তৃতা এটা দি গ'ল। তোমালোকে শুনিবলৈ নেপালা। ভাগ্য হ'লে হে শুনিবা।”

ভগৱতীয়ে সন্তৰ্পনে মাত লগালে, “এবা, আমাৰ ভাগ্য নাই, হুশুনিলা। তাতোকৈ বঢ়িয়া বক্তৃতা সমাজিকতে শুনি তোমাৰ ভাগ্যক হে নেওচা দিলোঁ।”

বিমলাই কথাৰ সৰটো দীঘলাই তাতে হেঁচা দি সন্তোষ লাভ কৰিলে এই বুলি, “(মোলৈ চাই), তুমি বক্তৃতা শুনিলা সৰ্ণে, তুমি (ভগৱতীলৈ চাই) শুনিলা সমাজিকতে আৰু মই শুনিলোঁ। হেকান পাৰি। আও-ভাও দেখুৱাওঁতে মেজখনেই ভাগি থাকিল।”

আমাৰ সাক্ষ্য ভ্ৰমণঃ— দ'লৰ মুখৰ চাৰি-আলি পালেই কেতিয়াবা সোঁহাতে যোৱা আলিয়েদি হওামলৰ মদৰ দোকানৰ আগেদি গৈ গীৰ্জা

ঘৰৰ ওচৰতে বৰ পুখুৰী পাৰত উঠোঁগৈ। কিন্তু চাৰি আলিৰ পৰা অলপ উজাই গৈ বিয়ুদ'লৰ কাষেদি যাওঁ ইক। বাওঁহাতে যাওঁতে ডাক-ঘৰৰ কাষেদি কাছাৰী মুখৰ পাৰত উঠোঁগৈ। তাৰপৰা আকৌ বাওঁহাতে মহকুমাধিপতিৰ বঙলাৰ আগেদি গৈ কেয়োটা পাৰ পকাই আহোঁ। সোঁ ফালৰপৰাই যাওঁ বা বাওঁফালৰপৰাই যাওঁ, পুখুৰীৰ পশ্চিম পাৰে থকা চাকুত হাউচৰ সমুখতে, পানী যুঁৱলি আৰু পাৰৰ হেলনীয়া ডুবৰি বনৰ পাটী যেন বননিতৈ অলপ জিৰাই-শঁতাই বহোঁ। পুখুৰীটোৰ পূব পাৰে গাঁও। ঘৰটোৰ ওচৰতে, কাছাৰীৰ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ হাকিম বা ছোট চাহাব বজানীকান্ত দস্তীদাৰ থাকে। সন্ধ্যা লাগিল মাত্ৰক, তেখেতে এচৰাজ বা আন কিবা যন্ত্ৰেৰে ববীজ সঙ্গীত গায় আৰু তাৰেই আবতি কৰে। দস্তীদাৰৰ সেই উদাস্ত কণ্ঠ নিশ্চয় মধুৰ সঙ্গীত ধ্বনি বৰ পুখুৰীটোৰ চঞ্চল-চলকটো চৌৰ পিঠিত বাগৰি আহি ডুবৰি বনৰ আসনত বহি থকা আমাৰ গজলীয়া শ্ৰুতি গহ্বৰত যেতিয়া প্ৰৱেশ কৰেহি, ভগৱতী গোটেই-টো ভাবত বিভোৰ হয় আৰু আমি দুটা গগময় যদিও আমাৰ মনতো থোকি-বাথো লাগে। ভগৱতীয়ে সঙ্গীতৰ প্ৰতিধ্বনিটো যেন গোটে-পাতে গিলিয়েই পেলাইছিল। তাৰ পিচৰপৰা ভগৱতীয়ে আমাক টানি-আজুৰি দস্তীদাৰৰ ঘৰৰ আগেদি হে লৈ গৈছিল। হাইস্কুলৰ ছাত্ৰ ভগৱতীৰ অন্তৰত দস্তীদাৰৰ গীত-ধ্বনিৰে যি প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিছিল, তাৰ মৰ্ম কলে-জীয়া জীৱনত কবি বজ্জকান্ত বৰকাকতীয়ে হে মাত্ৰ উপলব্ধি কৰিছিল।

ঠাকুৰদাস ঘোষ : আমোলাপতিত ঠাকুৰদাস ঘোষৰ, পুৰণি বঙালী পৰিয়াল এটা আছিল। তেওঁৰ পৰিয়ালটো অক্ষয়কুমাৰ ঘোষতকৈও আগেয়ে অহা। দুখীয়া স্কুলৰ পণ্ডিত উৰ্বীধৰ শিৱসাগৰীয়া বৰুৱাৰ নাতি সোমধৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰৰ আগতে মৰিবিলাৰ পাৰত আছিল পৰিয়ালটোৰ ঘৰ। সেই পৰিয়ালৰ বংশৰে গোপাল চন্দ্ৰ, গিৰিশ্চন্দ্ৰ, হুৰেন্দ্ৰ, যতীন্দ্ৰ আৰু এজন। গোপাল শিক্ষক আছিল। পেঞ্চন লোৱাৰ আগতে আমাক অলপ দিন পঢ়ুৱাবলৈ পাইছিল। গিৰিশৰ পুতেক অনিল আছিল আমাৰ সহপাঠী। স্নেহেন যতীন দুইটিৰ কোনটি ককায়েক কোনটি ভায়েক চিনিবৰ সাধ্য নাই। দুইজনকে বমজ বুলি ধাৰণা হৈছিল। এওঁবিলাক দুয়ো চোভা লেমনেডৰ এখন দোকান দিছিল; সেই দোকানতে খাবাকদো বেচিছিল। দোকানখন আছিল ৰামচৰণ দত্ত ডাঙৰীয়াৰ ঘৰৰ আগতে—

নাম আছিল ঘোষ ব্ৰাদাৰ্চ। ভাল মানুহৰ ল'ৰাই বিশেষকৈ উচ্চ-শ্ৰেণীৰ বামুণ-গোসাঁইৰ ল'ৰাই বিলাতী পানীত অৰ্থাৎ চোঁড়া পানীত মূখ দিয়াটো জাত যোৱা কথা আছি। বিস্কৃত খালে যেনেকৈ জাত যায়, চোঁড়া লেমনেড খালেও তেনেকৈ জাত যায়। তথাপি, ছুপৰীয়া বিক্ৰিয়েছন পিৰিয়ডত মনে মনে আহি আমি দুটামানে তাতে “বটল ভাঙোহি।” আমি পৰাচিত হ'ব লাগে বুলি দুজনমানে বু-বু-বা-বাকৈ কৈ ফুৰিছিল। কিন্তু লাহে লাহে এটাইবোৰেই যেতিয়া একে মাহ-খোৱা বান্দৰ হ'বলৈ ধৰিলে, কাক আৰু কোনে ধৰে? পিচলৈ আৰু চোঁড়া লেমনেড খোৱাটো ভাতৰ লগত পানী খোৱা যেনেই হ'লগৈ।

ছাত্ৰৰ সাক্ষ্যৰঃ আমাৰ লিখা-সঁজুলি আছিল লোৱৰ ‘জে নিব, বে’ড ইন্ধ নিব আৰু চাৰ্টক চকোৱাৰ পাখি-কাপ। ‘জে নিব’ৰ মূখ খন বহল আৰু বে’ড ইন্ধ’ৰ জোঙা। পাখি কাপেৰে লিখা আখৰ ডাঙৰ ডাঙৰ হয়। জে নিবেৰে লিখা হাতৰ আখৰত সবহ নধৰ পাইছিলে’। ইংৰাজী আখৰ থিয় আৰু পোন হ'ব লাগে। অসমীয়া আখৰ লেপ থেপ হ'ব নালাগে। ক্ষতলিপিত লতা আখৰ লিখিলে নধৰ কম— এনেকুৱাই আছিল আখৰ লিখাৰ ধৰণ। হাইস্কুলত থাকোঁতে নিজৰি কাপ (ফাউণ্টেন পেন) ওলোৱাই নাছিল। পিন্ধা উৰাৰো বৰ লাগ-বান্ধ নাছিল, অইন কি, সবহ ভাগ ল'ৰাৰে ভৰিত জোতাও নাছিল। সহপাঠী নজিকল ইছলাম বৰাই কেতিয়াবা কেতিয়াবা (বিশেষকৈ পৰ্বৰ দিনত) ফে’জ কেপ্ পিন্ধিছিল, চৈয়দ আহমদ হচেইনে নিভৌ ‘ফে’জকেপ’ৰ লগতে ‘পাইজামা’ পিন্ধি আহিছিল। চৈয়দ মহিবুল হচেইনো তেনেকুৱাই। কিন্তু তেওঁৰ মূৰত ‘ফে’জকেপ’ নাছিল, তাৰ সলনি “আলিগড়ীয়া ফেচনৰ” টুপী পিন্ধা হে দেখিছিলে’। ভিল মহম্মদ মাষ্টৰৰ পুতেক ফাইজুৰেও চুৰিয়া হে পিন্ধিছিল। কি হিন্দু, কি মুছলমান বাকী ল'ৰা এটাইবোৰে গোৰোহা জেটাই যোৱাকৈ থোৰ মৰা চুৰিয়া আৰু গাত কামিজ চোলা একোটা মাত্ৰ পিন্ধি স্কুললৈ আহিছিল। অৱশ্যে ঈদ, মহৰাম আদি পৰ্ব হ'লে দুই-চাৰিজন ইছলাম ধৰ্ম্মীয়ে পাইজামা আৰু ফে’জ কেপ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সেই কালত, হিন্দু মুছলমান নামটো ক'বলৈ হে, মিলা প্ৰীতিত হ'লে একে নলীয়ে পানী খোৱা আছিল।

অশোকাষ্টমীত ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নান কৰাঃ অশোকাষ্টমীৰ আগদিনাই দিচাংমুখৰ আলিয়েদি খোজকাটি দিচাংমুখ জাহাজঘাটত ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নান

কৰিবলৈ গৈছিলোঁ। অশোকাষ্টমীৰ দিনা ব্ৰহ্মপুত্ৰত বোলে গঙ্গা-যমুনা লগ লাগেহি। লগ-লাগে নে নেলাগে, দেখা নাই ; কিন্তু সেইদিনা ব্ৰহ্মপুত্ৰ হ'লে বঢ়া দেখিছিলোঁ। অশোকাষ্টমীত গা-ধুই পৱিত্ৰ হৈ পুণ্য অৰ্জাতকৈ আমাৰ ধাউতি আছিল ব্ৰহ্মপুত্ৰত চলা জাহাজৰ উকি আৰু খালাটাইতৰ “বাম মিলে না” বোলা শ্ৰবীয়া মাত শুনি মন জ্বৰাবলৈ। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত বালি ভাত খাই, বালিত লৰি-চাপৰি ফুৰি কিমান যে ফুৰ্তি কৰিছিলোঁ। ক'বলৈকে ঠাই নাই। গঙ্গা চিলনী আৰু বালিমাহী চৰাইবোৰে খপিঘা খপি কৰা, মাছ ধৰোতে গঙ্গা চিলনীয়ে চী-চি কৰা, বিনিকি-বিনিকি চকুৱে দেখা জাহাজখনইত পানীত খন্দম্ দমাই অহা, পানীত মিচিং মহিলা সকলে নিভয় মনে নাও বাই ফুৰা, দূৰ দূৰণিত কহৱা ফুলে বালি চাপৰিবোৰ পকামুৰাকৈ থোৱা উত্থাদি মনোহৰ দৃশ্য দেখি আৰু চৰাইৰ স্তম্ভিত মাত শুনি মোৰ সতীৰ্থ-সৌন্দৰ্য্য উপাসক ভগৱতী ‘বুটৰ’ ‘ডেকতে’ সেই পিনে তন্নয় হৈ গৈছিল। তেওঁ হেনো সেইবোৰ দেখি শুনি ভোক-পিয়াহ কাক বোলে অম্ভবকৈ কৰিব নোৱাৰিছিল। তেওঁৰ জ্ঞানি নাৰায়ণ ভূঞাই জগাই তুলি দিলত হে ভাত খাবলৈকে গৈছিল। সেই দিনৰ দৰে, অশোকাষ্টমীত ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নান কৰিবলৈ ধোৱা হাউচটো আজি শিৱসাগৰত আছে নে নাই’ ক’ব নোৱাৰোঁ। লুইতৰ বুকুত জাহাজৰ হো-হোৱনি, ঘৰ-ঘৰণি আজি কবির কল্পনা মাথোন হ’ল। দিছাংমুখৰ সেই পয়োভৰ সেই মাহুৰৰ সমাগম আজি আৰু নিশ্চয় নাই। তাহানিৰ দিছাংমুখ যে আজি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ তলীত।

শিৱসাগৰলৈ ডাক অনা-নিয়া কৰা বাট • শিৱসাগৰলৈকে ডাক অনা-নিয়া কৰা হৈছিল দুটা বাটেদি। জাহাজত অহা ডাক আহিছিল দিছাং মুখৰপৰা আৰু ইবোৰ ডাক আহিছিল নাজিৰা ষ্টেচনৰপৰা মেটেকা ঘাটেদি। বেল হোৱাৰ আগেয়ে দিছাংমুখেই প্ৰধান জাহাজঘাট আছিল। তাৰপৰা ডাকোৱালে ভাৰ বান্ধি ডাক-মোনা কঢ়িয়াই আনি বলিয়াঘাটেতে দিছাং পাৰ হয় ; পিচত টেক্সি আলিয়েদি পোনাই শিৱসাগৰ পুখুৰীপাৰত এতিয়া ব’ত চাকু’ট হাউচ আছে, তাতে উঠি শিৱসাগৰ ডাকঘৰত জগতখনৰ সংবাদ জমা দিছিলহি। নাজিৰাৰ ডাকও পোনেই মাহুৰে আনিছিল, পিচত ঘোঁৰা হ’ল। দিছাংমুখৰো সেয়ে। ডাকোৱালৰ মুখত একোটা শিঙা আছিল। সেই শিঙা বজাই দিলে বাজবাট এৰি দিব লাগে। ওপৰত কৈ অহা টেক্সি

আলিটো হেনো হলবইড্ চাহাবে গাঁৱলীয়া ৰাইজৰ ওপৰত টেক্স লগাই বন্ধাইছিল। সেইবাবে তাৰ নাম হ'ল টেক্স আলি—সঁচা-মিছা ক'ব নোৱাৰো, শুনা কথা।

বৰপুথুৰীপাৰৰ চৰ্কাৰী ঘৰ : বৰপুথুৰীৰ দক্ষিণ পাৰত কাছাৰী ঘৰ। তাৰ দাঁতিতে খাজনা গেৰাজ বা ট্ৰেজুৰী। ট্ৰেজুৰীৰ মুখত দিনে-ৰাতিয়ে হটভা দেছুৱালী চিপাহীয়ে কান্ধত বন্দুক লৈ টহল দি থাকে। সন্ধ্যা লগাব পিচত সেইফালে কোনোবা গ'লেই 'হুতুমদাৰ' (Who comes there?) বুলি যিটো হে গোজ'ৰনি মাৰিব বাটকুৱাই শুনি সেই পিনেই পেপুৱা লাগে। তাৰ বাওঁফালেই জিলাধিপতিৰ বঙলা।

দেৱী দ'লৰ কাষতে এখনি টেনিছ খেলা 'ইয়াৰ্ড' (চোতাল) আছিল। তাতে অবেলি হ'লে বৰ চাহাব, গডকাপ্তানী চাহাব, ডাক্তৰ চাহাব, পুলিচৰ চাহাব আৰু তেওঁবিলাকৰ মেয়ে টেনিছ খেলিছিল। আমি আঁতৰবপৰা বৈ বৈ সেই খেল চাইছিলোঁ। তাৰ দাঁতিতে পূবলৈ ক্ৰমান্বয়ে দেৱী দ'ল, শিৱ দ'ল, বিষ্ণু দ'ল। তাতে আলিবাট এটি পাৰ হ'ব লাগে। তাৰপৰা আকৌ পাছৰী চাহাবৰ বঙলা আৰু মিশ্বন স্কুল। উত্তৰা-দক্ষিণা পাৰটোত দক্ষিণৰপৰা উত্তৰলৈ পোনৈ গীৰ্জাঘৰ চিপাহীখোলা। উত্তৰ-পশ্চিম চুকতে পিয়লী ফুকন আৰু জীউৰাম দুলাৱা বকুৱাক ফাঁচি দিয়া হৈছিল। তাৰ পৰা জেল ডাক্তৰ চাহাব, গডকাপ্তানী চাহাবৰ বঙলা।

এন্ ই পেৰীয়ে নগৰখন নকৈ পাতিিলে : ১৯১২ চনত শিৱসাগৰৰ পৰা যোৰহাটলৈ সদৰ ঠাই তুলি নিয়া হয়। ডেপুটী কমিশ্বনাৰ মেজৰ প্লেফেয়াৰ চাহাবো যোৰহাটলৈ যায়। যোৰহাটৰপৰা এন্, ই পেৰী নায়ে এজন চাহাব মহকুমাধিপতি হয়হি। এওঁ আহিয়েই শিৱসাগৰৰ আলি-পদূলি বিল, যমুনাৰ ৰূপ সলাই পেলালেহি। নগৰৰ সোঁ-মাজতে বিশেষকৈ আমোলা-পটি অঞ্চলত মৰিবিলা, ডোঙা আৰু আলিবন্ধা 'ফুট' বোবে নগৰৰ সৌন্দৰ্য্য একেবাৰে নাইকিয়া কৰি থৈছিল। শিলগুটি নেপেলোৱা বাবে আলিবাট বোৰ বাৰিষা বা বৰষুণ দিলেই বোকা হয়। দ'লৰ মুখৰফালে ইমান দূৰে বছৰি অলপ বাঢ়নী পানী আহিলেই দ-বাম সমান হয়। নগৰৰ শোভাবৰ্দ্ধন কৰাত পেৰী চাহাবে যোৰহাটতে নাম কৰি আহিছিল। যোৰহাট বজাৰৰ আগেদি যোৱা ৰাজ-আলিটোৰ আৰু ন-আলিটোৰ এতিয়াও ছয়োকাৰে থকা গছবোৰ তেওঁৱেই ৰোৱাইছিল। শিৱসাগৰলৈ আহিও তেওঁ আমগুৰি ঘাটৰ

ওচৰত থকা বৰ হোলাটো তিনিচুকীয়াকৈ খনাই এটা পুখুৰী কৰি পেলালে আৰু তাৰ পাৰত বেইন ট্ৰি, পাইন গছ, সবল গছ আদি ৰোৱাই দিয়ালে। সেই দৰেই নগৰৰ ঘাই ঘাই আলিবাটতে সেইবোৰ গছ ৰোৱালে। বেজবকৱা স্কুলৰ ওচৰত দিখোৱে এবি যোৱা মৰি-স্তুতিটোৰ মাজেদি ডিবুকলৈ যোৱা সদৰ আলি। সেই আলিটোৰ দুয়োকাষে পিটনি আৰু হোলা। পেৰীয়ে সেইবোৰৰ পিটনি শুচাই একোখনি সৰোবৰ খেন কৰিলে। বিশেষকৈ সন্ধ্যাকাল নামঘৰৰ পোনে পোনে আমোলাপটিৰ কালে (এতিয়া য'ত শঙ্কৰ মন্দিৰ আছে) বিলৰ দলনি-পিটনিৰ স'চ নথ'লে। তাৰ পাৰত নামঘৰৰ ফালে বহুত ধুনীয়া ধুনীয়া গছৰ পুলি লগাইছিল। খ্ৰীষ্টীয়ানপটিৰ ফালে মাহুৰ বসতি কম আছিল যদিও, সেইপিনে যোৱা আলিটো মেলাচকৰৰ (ফুকন নগৰ) মাজেদি সৰকি মেটেকা ঘাটলৈ যোৱা বাবে পথিকৰ সমাগম গমগমীয়া আছিল আৰু সেইটোৱেই ডাক অনা-নিয়া কৰা আলি হোৱা বাবে নতুন মহবুমাধিপতিয়ে তাৰ সৌন্দৰ্য বৰ্ধনত সততেই দৃষ্টিপাত কৰিছিল।

ফুকন নগৰ আৰু মেলা চকৰ : সততে বোলা হৈছে এই বাবেই যে সেই আলিৰ দাঁতিতে আছিল শিৱসাগৰৰ প্ৰতিপত্তিশালী সিংহ পুৰুষ গঙ্গা গোবিন্দ ফুকন চাহাবৰ বঙলা আৰু গুৰুজনন বকৱা বি. এল ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। এসময়ত ফুকন চাহাবে সেই বাটেদিয়েই ঘোঁৰা বাগী চলাই কাছাৰী লৈ আহিছিল। আজিকালি ৰাক ফুকন নগৰ বোলা হয়, তাতে একালত গঙ্গা গোবিন্দ ফুকনৰ তত্ত্বাৱধানত ঘোঁৰাদৌৰ হৈছিল। সেই কাৰণেই ঠাই ডোখৰৰ নামটো বহুত দিনলৈকে মেলা চকৰ (race course) বুলিলেই জ্বলি আছিল। খ্ৰীষ্টীয়ানপটি এবিয়েই ফুকনৰ বঙলালৈকে সেই ডোখৰ ঠাই আছিল বাঘৰ চোং—মাত্ৰ সোঁহাতে পশু চিকিৎসালয় এটা আছিল। কেঞাপটি আৰু হাইস্কুলৰ ওচৰত চাৰি-আলিলৈকে দ'লৰ মুখৰ দুয়োকাষে আইন্ত-জুৰি-বৰগছে আলিটো ঢাক খুৱাই থৈছিল, সৰাপাতবোৰে বাটটো লেতেৰা কৰে আৰু বাৰিষা ৰোকা কৰে। এশাবী গছৰ ডাল-পাতে সিলাবী গছৰ ডাল-পাত বোৰ ছাটি ধৰি ঠাইডোখৰ জয়ালকৈ থয়—ৰাতি বিয়লি মাহুৰ দুহুৰ ঘাবলৈকে শুয় কৰে। পেৰীয়ে সেই ছাটি ধৰা ডাল পাতবোৰ কটাই, মিউনিচিপেলিটিৰ ঠাই সৰা কৰ্মচাৰী বিলাকৰ হতুৱাই সেইবোৰ সৰোৱাই আঁতৰ কৰালে, দুই ফালে খাল খনাই পানী-বন্ধ ঘাৰ নোৱৰা কৰিলে। পিচত লেতেৰা জয়াল ৰাটটো এনেকুৱা চালে চকুৰোৱা

হ'লগৈ যে চাৰি-আলিৰপৰা দ'লৰ মুখৰ খটখটিলৈকে নয়ন-পথটো যেন উপবনৰ স্তৰঙা (এভ'নিউ) এটিৰ মাজেদি হৈ গৈছে-এনে হেন লাগিবলৈ ধৰিলে। নাগৰিকক পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতা শিকিবলৈকে হৈ যেন পেৰী চাহাব শিৱসাগৰৰ মহকুমাধিপতি হৈ আহিছিল।

বৰপুখুৰীৰ পশ্চিম পাৰে চাকু'ট হাউচ আৰু কবৰখানাৰ মাজতে যি ডোখৰ ঠাইত তাহানিখনেই আনন্দৰাম বৰুৱাৰ বঙলা আছিল, তাত পেৰীয়ে এখনি ফুলনি বাৰী পাতিছিল। ভালেমান বছৰৰ পিচত এচ, ভি, অ' সন্তোম বৰকটকী আৰু তেওঁৰ লগৰীয়া সকলে তাতে টেনিছ খেলিবলৈ লৈছিল।

বৰ্তমান থানা আৰু পুৰণি চক বজাৰৰ ওচৰত দ্বিখোৱে কিলাকুটীয়া ভাঁজ লৈছে। নৈৰ পয়বা আৰু মথাউৰিৰ মাজৰ সেই ভাঁজটোত "অকনোদই"ৰ দিনৰ"গীৰ্জা ঘৰ আছিল। বৰ পুখুৰী পাৰত ন-কৈ সজাত সেইটো ঘৰ এৰা পৰিল। আৰু তাতে থানা বহুৱালে। থানা থকা বাবে ঘাটটোক থানাঘাট বোলে। পেৰী চাহাবৰ দিনত কুৰ্জাটো নৈয়ে খনাত মথাউৰি-টোৰ পূব পাৰলৈ থানা ঘৰ আৰু চিপাহী চাউনী তুলি অনা হ'ল। থানাৰ সমুখত থকা দৈকলঙীয়া গাঁৱত বছৰি হাইজা ৰোগ (কলেৰা) হৈছিল। পেৰী চাহাবে গাঁওখন পৰিষ্কাৰ কৰাই আৰু খেপাখেনিকৈ থকা ঘৰবোৰ পাভল কৰাই সেই ৰোগৰপৰা ৰাইজক নিস্তাৰ কৰিলে। ৰাতিপুৱা শুই উঠিয়েই পেৰীয়ে ঘোঁৰাত উঠি নগৰৰ পৰিপাটিতা বন্ধা কৰা হৈছে নে নাই হোৱা চাই ফুৰিছিল। তেনেকৈ ফুৰোঁতে বাটত লগ পাই চাহাবক চেলাম দিয়া কথা মনত আছে।

২য় পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

শিৱসাগৰৰ ভৌগোলিক ৰূপ ৪ আমাৰ দিনত শিৱসাগৰৰ মাটিৰ ৰূপটো (টপগ্ৰাফী) এনেকুৱা আছিল—পূব-পশ্চিম উত্তৰ-দক্ষিণৰ দিশ কেইটা এতিয়াৰ দৰেই আছিল। মেটেকা ঘাটৰপৰা পশ্চিম মূৱা হৈ বৈ আহি দিখৌ নৈয়ে শশীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াৰ বাৰীৰ মূৰতে ঘোৰ লৈছিল। টুপ এটাৰ নিচিনা হোৱা বাবে সেইখিনি ঠাইক চলিহা টুপ বোলা হৈছিল। চলিহা টুপৰপৰা উত্তৰ মূৱাকৈ আমোলাপটি—মাথাউৰিৰ আগে আগে কাঁড় মৰাদি মাৰি নৈখন পানাসাটতে কিলাকুটীয়া হৈ পশ্চিমলৈ বৈছিল আৰু এতিয়াও বৈ আছে। আহিনকাতিমহীয়া মাউখ বান্ধি লেকুলো পকুৱা উটি আহিলেই দিখৌৱে শুকনিমূৱা ধৰে। (পাৰ্বতি বৰুৱাই তে এই লেকুলো পকুৱাক গীতত বান্ধি থৈছে)।

এই নৈয়েদি খৰালি দিনত দিখৌ মুখৰপৰা এশ দুশ পাঁধ নাও, বৰ নাও নাজিৰালৈকে অহা-যোৱা কৰে। ৰামদিয়া-শুৱালকুছীয়া নাৱৰীয়াই নাৱত ‘আসাম কোম্পানী’ৰ মাল-বস্তু আনে। সেইবোৰৰ লগতে, থৈলায় থৈলায় মচুৰ মাহ, বহৰ মাহ আনে, বৰ বৰ মঠীয়াত মিঠাতেল বা সৰিয়হৰ তেল আনে আৰু আনে পিৰিত পেলাই নাও ভৰা নাৰিকল। মচুৰ-বহৰৰ সেৰে দুই অনা বা দহ পইচা, মিঠাতেলৰ সেৰে ছয় অনা আৰু নাৰিকলৰ গোটে দুপইচা। চাৰিওৰ শশীধৰ ফুকন আছিল নাৱৰ নেওগ বা হিচাপ ৰক্ষক বিষয়া। তেওঁ আমাক মাতি নি জোঁটা-জোঁটে নাৰিকল উপহাৰ দিছিল।

আমগুৰি ঘাট ৪ আমগুৰি ঘাটত মানুহে পাৰ কৰা হৈছিল মাৰ নাৱেৰে; দুই পাৰে খুটা পুতি ওপৰত তাঁৰ দিয়া হৈছিল; তাঁৰৰপৰা নাৱলৈ এডাল লোৱৰ জৰী দি নাওখন লগাই খোৱা হৈছিল। নাৱৰ জৰীডালৰ মূৰত চকা লগোৱা ৰূপলিং আছিল। নাৱৰীয়াই গুৰি পোনাই দিলেই সোঁতে নাওখন ঘৰ ঘৰ কৰে টানি লৈ যায়। ঘাটত পাৰ হোৱা

বাবে কাটল বা মাচুল দিব লাগিছিল। অহাই-যোৱাই দুপইচা। তাকে আগতে লোৱা হৈছিল। পাৰ হোৱাজন ঘূৰি আহিলে ঘাটৰ লোকচান আক নাহিলে লাভ। পাৰ ঘাটৰ মাচুল ক্ৰমান্বয়ে বাটি আহিল। নগৰপৰীয়া পাৰটোত মথাউৰি বাজকৈ দিখৌ গডাতে বহুত দিনলৈকে জিৰণি ঘৰ এটা আছিল। খৰালি বাঁহৰ দলং দিয়া হৈছিল। সেই দলঙেদিয়েই মাছৰ পাৰ হৈছিল, নৈয়েৰেও নামি পাৰ হৈছিল। সৰুটি ঘাটৰ বাপেক আৱেশৰেই তালেমান বছৰ ঘাট খালে। তেওঁৰ আগেয়ে বড়াই ঘাটেয়ে চলাইছিল।

আবেলি বিমলা, ভগৱতী আৰু মই দলঙৰ ওপৰত টহলি 'বতাহ খাবলৈ' যাওঁতে, ভগৱতীয়ে দলঙৰ হেঁতামাৰিতে নাইবা সঁকোৱা খুটাতে দুই-চাৰি ফাঁকি কবিতাও লিখিছিল। আমগুৰি ঘাটৰপৰা উঠিয়েই সদৰ আলিটো ফেৰেঙনি মেলি সোঁহাতে ডিবুক অভিমুখে গৈছে আৰু বাওঁহাতে দলৰ মুখ কাছাবীলৈ গৈছে। আলি কিটা এতিয়াও তেতিয়াৰ দৰেই আছে। ঘাট পাৰ হৈয়েই মঠাউৰি; মঠাউৰিটো পাৰ হৈয়ে সোঁহাতে লক্ষ্মীনাথ ভট্টাচাৰ্য্যৰ ঘৰ। সেই ভোখৰ ঠাই বৰ দ আছিল, তাৰ দাঁতিতে বাম ঠাই এডুখৰিত ভট্টাচাৰ্য্যই ঘৰ সাজি আছিল। সেইখন বাৰী হেনো আগেয়ে বাম আছিল। তাতে আনন্দৰাম বৰুৱাৰ সংস্কৃত অভিধান কিনোতা একেজন অসমীয়া বিদ্যাংসাহী উকীল চিকৰী বাবু বা ঘনশ্যাম বেজবৰুৱাই বসতি কৰিছিল। তেখেত নগাঁৱলৈ উঠি যোৱাৰ পিচত আলিলৈ মাটি খনাত ঠাইভোখৰ দ হ'ল। তেওঁৰ সমুখতে ৰায় বাহাদুৰ কালিপ্রসাদ চলিহা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। কাছাবীৰ পৰা চলিহা টুপৰ চলিহা চাহাবৰ ঘৰৰ আগলৈকে যোৱা আলিটো, সদৰ আলিটো আৰু নৈ পাৰ হৈয়ে যোৱা কাছাবী আলিটো এইখিনিতে লগলাগি জিভুজাৰুতি হৈছে। জিভুজৰ মাজতে পিটনি ভৰা হোলা। সেই হোলাৰ কথা ওপৰত কৈ আহিছোঁ। ঘাটৰপৰা অলপ দূৰ গৈয়ে চলিহা চাহাবৰ ঘৰলৈ যোৱা আলি। সেই আলিৰ দাঁতিতে শ্যামসুন্দৰ দুৱৰাৰ বাৰী। নগৰৰ ভিতৰতে যদিও, তাত বাঘে হুকৰি ফুৰিছিল আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা মাছহো ধৰি খাইছিল। অইন কি প্ৰফেশ্যৰ বৰ চাহাবৰ বঙলাৰ পিচ ফালেও বাঘ ওলাই মাছৰ খাইছিল। এতিয়া আমোলাপটিৰ নামঘৰটো যত আছে, তাৰ উত্তৰ-পূবে গোটেইখন বিল, মাজেদি সদৰ আলিটো ব্ৰাহ্ম। খ্ৰীষ্টান-পটিৰ সেই পিনে বাম যদিও, তাত বাঘৰ স্তম্ভ। গায়ন-গাঁও, বামুণপটিৰ

ফালে বায় যদিও, বানপানীয়ে বুৰায় দেখি ঘৰৰ ভেটিবোৰ ওখকৈ লঠতে একোটা পুখুৰী যেন হোলা হয়। ঠেচনৰ ওচৰত এতিয়া ব'ত চাৰিআলি হৈছে, সেইখন আছিল চিপাহী খোলা। কিন্তু মাহুৰৰ বদতি পাতল থকা গুণে ৰিঙা আছিল। যমুনাখনৰ দ পাৰে দৰিকালৈকে জলাতক পথাৰ; আন কি ধান-কল হোৱা ঠাইডোখৰ আৰু জুৰ্গা প্ৰসাদ বৰঠাকুৰৰ ঘৰ হোৱা ডোখৰো যমুনাৰে পিটনি তে আছিল। দ'লৰ মুখৰ চাৰি-আলিটোৰ ড়য়োকাবে থকা ঠাইবোৰ বানিৰা পানীত তল গৈছিল। যমুনাৰ পাৰত আৰু চাৰি-আলিলৈকে মাত্ৰ দুই-তিনিখন হে দোকান আছিল। বঙালী-পটিৰ ফালেও সেই। দৈকলভীয়া গাঁৱকো আজিৰ তুলনাত নগৰীয়াপটি বুলি ক'বপৰা নহৈছিল।

কেঞাপটিত ৰামদেউ আগৰৱালা, বুঢ় কেঞা, ফুলচান্দ আগৰৱালা, নাথুৰাম আগৰৱালা, আৰু কাউৰী কেঞাই প্ৰসিদ্ধ আছিল। সেই সময়ত নাথুৰামৰ ঘৰটো হে কেৱল দুমহলীয়া পকা আছিল আৰু বঙালীপটিৰ খীৰদ্দিন বাবুৰ ঘৰটো পকা আছিল। ওপৰখন অৱশ্যে টিনপাতৰ। গঙ্গা গোবিন্দ ফুকন চাহাবৰ বঙলাটো আছিল সৰু, কিন্তু আটক ধুনীয়া। চলিহা চাহাবৰ আৰু কালিপ্ৰসাদ উকীলৰ ঘৰৰ মুখত বাটচ'ৰা আছিল। বাটচ'ৰা ভালেমানৰ ঘৰত আছিল যদিও এখেতসকল ভ্ৰজনৰ ঘৰৰ কিটা বহুত দিনলৈকে আছিল। তন্তুখাম মৌজাদাৰৰ চ'ৰা ঘৰটো বৰ ডাঙৰ আছিল। সেই দিনৰ ঘৰবোৰ কাঠ-বাহেৰে আছিল, তথাপি কটকটীয়া আৰু আটোম টোকাৰি।

কাঠীকামী, বেত-সুত চৰ্চা, ঘৰ ছোৱা, বেৰৰ গাঁঠি দিয়া, ফুল চ'তি, ডাং চ'তি, তৱাৰ জাপ-তৱাৰ এইবোৰ ঘৰসজা সকলো সজুঁলি অসমীয়া মাহুৰেই কৰিছিল। আমোলা বিষয়া সকলেও ধৰত লগা বস্ত্ৰ-বেহানি প্ৰায় এটাইবোৰকে কৰিব বা সাজিব জানিছিল আৰু বৰ চহকী হ'লেও বা হাকিম হ'লেও কোনেও হজুৱা-কাম কৰিবলৈ কেতিয়াও তোছ নকৰিছিল।

দিখৌ মথাউৰিৰ পৰা যিটো আলি নগৰ মহল মৌজাদাৰ হিমকান্ত বৰুৱাৰ পুতেক শুশীলা কান্ত বৰুৱাৰ ঘৰৰ আগেদি গৈ কেঞাপটিৰ ফুল-চান্দ আগৰৱালাৰ দোকান পাইছেগৈ, সেইটো আলি ব্ৰজী (বৰতি) চাহাবৰ দিনতে মথাউৰি কৈ বন্ধা হৈছিল। আমি পঢ়া কালত, সেইটোত শিলগুটি পৰা নাছিল। নগৰ মহল মৌজাদাৰৰ ঘৰৰপৰা অলপ উত্তৰলৈ গ'লেই এটি পথলুৱা আলি আছে; সেইটি গৈ কাছাৰী লৈ যোৱা বাটতে লাগিছেগৈ।

হেম বকরা লেন : বাট দুটাৰ চুকতে সোঁহাতে যিখন বাৰী এতিয়া তুলসী বাবু, কমল বাবুৰ বংশধৰ অজিত বকরা আৰু লক্ষ্মী বেজবকরাই অধিকাৰ কৰি আছে, সেইখনেই আছিল “হেমকোষ” প্ৰাণেতা হেমচন্দ্ৰ বকরাৰ দদায়ক লক্ষীনাথ গজপুৰীয়া বকরা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। তাতে থাকি হেমচন্দ্ৰ বকরাই ইন্‌জেল চাহাব আৰু পৰমানন্দ ভঁড়ালী শিক্ষকৰ তলত শিৱসাগৰ হাই-স্কুলত পঢ়িছিল আৰু তাৰপৰাই মনে মনে গৈ পাছৰী চাহাবৰ তাত ইংৰাজী শিকিছিল। সেইগুণে, ভগৱতী বকরা, বিমলা আৰু মই আলিচি বাটটোৰ নাম দিছিলোঁ ‘হেমবকরা লেন’। এতিয়া অজিত বকরাৰ ঘৰৰ মূখ আছে পূবলৈ, আমাৰ দিনত আছিল উত্তৰলৈ। উত্তৰৰ আলি-খালটোত এটা পকা পুল আছিল। সেইটো গজপুৰীয়া বকরাই কৰাইছিল। বোধকৰোঁ সেই পুল এতিয়া নাই। হেম বকরা লেন নামটো ৰাখিব নোৱাৰিলোঁ।

দক্ষিণে-পশ্চিমে চলিহা চাহাবৰ ঘৰলৈ যোৱা আলি; পূবে ৰমাকান্ত গোহাঁই ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। উত্তৰে সদৰ আলি বা ট্ৰাঙ্ক ৰ’ড, দক্ষিণে পথাৰ এই চাৰি সীমাৰ ভিতৰতে দীননাথ বেজবকরা ডাঙৰীয়াৰ টোল। চলিহা আৰু কেশৱানন্দ ভঁড়ালীৰ ঘৰৰ আগছোৱা, আলিটোৰ কাষতে বেজবকরা নাম ঘৰ। ইয়াতে বাল্যপ্ৰম আৰু ছাত্ৰ সমাজৰ সভা বহিছিল।

দুখীয়া স্কুল : কেঞপটিৰ মাজতে মাদ্ৰাচা এটি আছিল, এতিয়াও বোধকৰোঁ আছে। টাউন প্ৰাইমেৰীটিক দুখীয়া স্কুল বোলা হৈছিল। বোলাৰ কাৰণটো হৈছে, এই স্কুলটো হেনো ধাই আলিৰ মূৰত থাকোঁতে চৰ্কাৰৰপৰা ধন-বস্তু একো সহায় পোৱা নাছিল। ল’ৰাবোৰে নিজে নিজেই চাউল-পাত দি শিক্ষকজনক পুহিছিল। ধাই আলিৰ মূৰত দুখীয়া স্কুল থাকোঁতে নগৰৰ কেঞাপটি, জীষ্টানপটি সেই ফালেই আছিল। বেপটিষ্ট মিছনৰ ছপাশালটোও পকা ঘাটৰ ওচৰতে আছিল। নগৰৰ ভদ্ৰলোক সকলৰ ঘৰ-বাৰী পোনতে বৰপুখুৰী প্ৰান্তত আছিল। তাৰপৰা উঠি গৈ অৰ্জুনৰ গুৰিত বহিছিল। মণিৰাম দেৱানৰ ঘৰ এখনো এই অৰ্জুনৰ গুৰিতেই আছিল। সেইদিনে থকা মৰি দিখৌৱেই হেনো আগৰ দিখৌ নৈ আছিল। তাৰ পাৰতে কুমাৰ গাঁও, তাৰপৰা উজাই দিখৌ মেচটোতে থানা আৰু চক বজাৰ।

অনাৰেৰী মেজিষ্ট্ৰেট : পানীখোৱা ছুটাত প্ৰায়েই কাছাৰীলৈ যাওঁ আৰু বৰ চাহাব, ছোট চাহাব সকলে বিচাৰ লোৱা চাওঁগৈ। তেতিয়া

উকীল খানাব ঘৰটো কাছাৰীৰ গাতে লগা আছিল আৰু এতিয়াৰ দৰে তেতিয়াও তাৰ আগতে বজাদিনীয়া বৰটোপ গোটা দিয়ক পেলাই থোৱা আছিল, তেতিয়া আছিল মাটিত পৰি; '১৩ কি '১৪ চনত পকা ঠুঁকুৰা একোটাৰ ওপৰত দঙাই থোৱা হ'ল। বৰটোপৰ দাঁতিতে খাজনা গেৰাজ বা ট্ৰেজুৰী আছিল। তাৰ ওচৰতে ডেপুটী কমিছনাৰ বা বৰ চাহাবৰ বঙলাটো যি আগৰ দৰেই আছে, এহেলৈ, কাছাৰী বোলক, উকীল খানা বোলক, ট্ৰেজুৰী বোলক, এটাইবোৰৰ ঘৰেই সলনি হ'ল; উকীল খানাব ঘৰো বেলেগ হ'ল; উকীলৰ সংখ্যাও বাঢ়িল। কিন্তু সেই ছাত্ৰাৱস্থাতে যি কিজন উকীলে আমাৰ শ্ৰদ্ধা ভক্তি আকৰ্ষণ কৰিছিল সেই কেইজনৰ ছবিটোহঁত এতিয়াও মনৰ ভিতৰতে উদয় হৈ থাকে। কামে-বয়সে জোষ্ঠ বা চিনিয়ৰ আছিল, অক্ষয় কুমাৰ ঘোষ বি. এল, প্ৰমদা কিশোৰ বয় এম. এ বি এল, অক্ষয় কুমাৰ সেন বি-এল (মহকুমা হ'লত বয় আৰু সেন সদৰ ঠাই যোৰহাটলৈ গ'লগৈ), কামত অলপদিনীয়া আৰু বয়সেও অলপ সৰু জুনিয়ৰ উকীল হ'ল বুলধৰ চলিহা বিএল (এবছৰ মানৰ পিচতে যোৰ-হাটলৈ গ'ল), ৰাম কুমাৰ বৰুৱা, খগেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা, আৰু বজনি নাথ বৰুৱা। ১৯১৮-১৯ চনৰপৰা কেবাজনো নতুন উকীল হয়হি। তাৰ ভিতৰত ভূপেন্দ্ৰ নাথ ঘোষ, ৰামচন্দ্ৰ বৰা, আৰু পৰেশ চন্দ্ৰই বিশেষ স্তুত্যাতি আৰু প্ৰতিপত্তি লাভ কৰিছিল। ১৯০৬-০৭ চনত, আটাইতকৈ পুৰণি আৰু ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ শেহতীয়া আৰ্হিৰ শাস্ত্ৰৰ চলিহা বৰ ভণ্ডাৰ কাকতীয়ে কাছাৰীতে বৰ চাহাবৰ আগত অসমীয়াৰে তৰ্ক কৰিছিল।

তেখেতৰ আগেয়ে চলিহা কাকতীয়ে সিন্ধুৰামে মুক্তিয়ার হৈও বৰ চাহাবৰ আদালতত দেৱানী ফৌজদাৰী মকদ্দমাত অসমীয়া ভাষাবেই সাক্ষী-বাদীৰ 'জবাব-চৱাল' লৈছিল আৰু তৰ্ক কৰিছিল। বৰভাণ্ডাৰ কাকতী মাহুজ্জন আছিল ষ্টুটমটীয়া; ৰাজা ৰামমোহন ৰায়ৰ দৰে সুবত গামুচা পাণ্ডুৰি, গাত চৌগা চাপকন, কঁকালত চুৰিয়া পিন্ধিছিল। বি-এল উকীল গুজানন বৰুৱা আৰু ন-কৈ হোৱা বুলধৰ চলিহায়ে শিৱসাগৰত ওকালতি কৰোতে ডিঙিত টাইমৰা নাছিল। 'গাওন' ওলালত সকলোৱে আদালতত 'গাওন' পিন্ধি থিয় হ'ব লাগিছিল, 'টাই' মৰাৰ ভিতৰত আছিল ৰাজকুমাৰ বৰুৱা — সিও মজামজিকৈ হে।

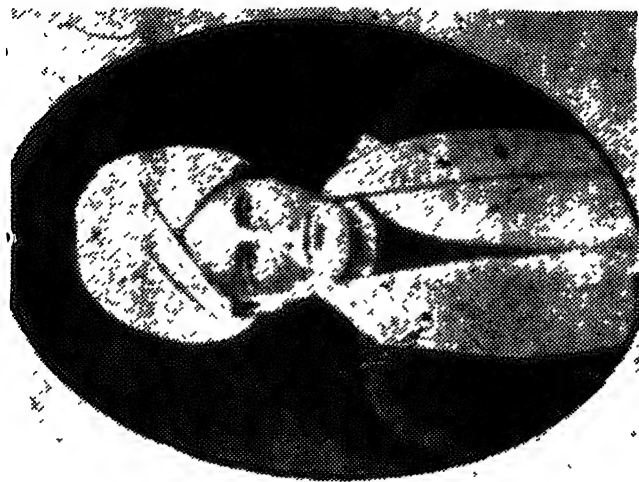
অনাবেৰী মেজিষ্ট্ৰেট বা ‘মানখোৱা’ হাকিম আছিল এই কেইজন :—
 ফণীধৰ চলিহা, শ্ৰিয়ৰাম দত্ত, সোণেশ্বৰ বৰুৱা (অৱসৰ প্ৰাপ্ত তহীলদাৰ)
 আৰু কৃষ্ণকান্ত চাংকাকতী। স্বদেশপ্ৰাণ নেতা ভুৱন চন্দ্ৰ গগৈৰ দেউতাক
 ফটিক চন্দ্ৰ গগৈকো সেই আদালতত বহা দেখিছিলোঁ, ফণীধৰ চলিহা
 আছিল মুখপাত্ৰ বা ‘বেঞ্চৰ’ মুখিয়াল, শ্ৰিয়ৰাম বাবুৰ বাকোৱা পাণ্ডৰিটো
 আছিল কলিকতীয়া জমিদাৰৰ আৰ্হিত, চাংকাকতীৰটো মহন্তৰ আৰ্হি ব।
 তহীলদাৰৰ মূৰত চুপী বা পাণ্ডৰি নাছিল। তেখেতে আৰু চাংকাকতী
 ডাঙৰীয়াই গলখনত পেলাই বুকুফাললৈ দুই কানদি ওলোমাই পঠিওৱা,
 পকোৱা দীঘল চেলেং একোখন লৈছিল। চলিহা চাহাবৰ হে কেৱল কালা-
 পূৰ কেপলাৰ লগোৱা কোট আৰু পটলুং (পেণ্ট); এহেলৈ সকলোৰে
 চৌগা চাপকণ, তেখেত সকলক অনাহাৰী মেজিষ্ট্ৰেট বোলা হৈছিল।
 কাছাৰীত বহি তেখেতসকলে সপ্তাহত এবাৰ নে দুবাৰ গোচৰাদি সোধে,
 কিন্তু তাৰ বাবে ‘আহাৰ’ অৰ্থাৎ দৰমহা বানচ একো নেপায়। সেইদেখি
 ‘অনাবেৰী’টো খাৰ-খোৱা অসমীয়া মানুহৰ মুখত পৰি ‘অনাহাৰী’ হ’লগৈ।
 ‘অনাহাৰী’ বোলোঁতে কথাষাৰ কাষলতিৰ চুকতে ভেঁটী খোৱা কথাটিও
 দোমাই থকা বুজায়। আমি শুনিছিলোঁ। চলিহা চাহাবে হেনো ভেঁটীৰ
 নামকে শুগুনে। তেখেত ইমান মানুহৰ মুখলৈ নোচোৱা আছিল যে নিজৰ
 সন্দ্বীয়া মানুহ এজনকো এবাৰ এমাহলৈ ফাটেক দিছিল।

মহৰী বা তৰণিৰ ভিতৰত লেখত ল’বলগীয়া আছিল এই কেইজন—ভল্লৰাম
 বৰকাকতী, দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা, দোণাৰাম বৰা, ঋগেন্দ্ৰ নাথ কাকতী, নৰেনপুৰী
 ভূঞাৰ দেউতাক আৰু হৰকৰা ঘৰৰ ৰেণুধৰ দত্ত। ১৯১৬-১৭ চন মানৰ
 পৰা হে দত্ত উপাধিধাৰী শ্ৰীনাৰায় ভাতৃৱৰ আৰু হলিৰাম দত্ত আৰু দোণাৰাম
 বৰাৰ এজন পুত্ৰই গুচৰীয়া পদকীয়াৰ আৰ্জি লৈখি গোচৰ লগা মানুহৰ
 মান্তত নামজলা হ’ব পাৰিছিল।

সেইদিনৰ উকীল-মহৰী আৰু আজিৰ দিনৰ উকীল-মহৰীৰ (আইন
 বাৱসায়ী সকলো শ্ৰেণীৰে) ভিতৰত আকাশ-পাতাল প্ৰভেদ। তেতিয়া গুচ-
 ৰীয়াই, মৰদমাটোৰ দিন কাহানিকৈ পৰিছে, সাক্ষীবাদীনো আনিব লাগিব
 নে নেলাগিব, গোচৰ ভাল হ’লে কি কৰিব আৰু বেয়া হ’লে কি কৰা উচিত
 হ’ব—ইত্যাদি গোচৰত জিকা সংক্ৰান্ত উপদেশ আৰু দিহা-বুদ্ধিৰ নিমিত্তে
 কলোজপোকে ফুৰিব নেলাগিছিল। মক্কেল জিকিবৰ বাবে উকীলে দৰ্খাস্ত

বেণুধৰ শৰ্মা আৰু বড়কান্ত বৰকাৰ্ত

মৌলানা বেজবকরা

গভাণ্ডোগোবিন্দ ফুকন

লেখোতা জনৰ নথি-পত্ৰ, নজিৰ-নকল যাতে লাগ বুলিলেই দাখিল কৰিব পৰা হয়, তাৰ নিমিত্তে কেবেলী-মহৰীয়ে সঁচা কথাতে প্ৰৱৰ্ত্তি দেহা-মূৰ টাকি কাম কৰিছিল। কোনো উকীলে বা কোনো মহৰীয়েই বানচ লৈ মুৰকত কোনো মক্কেলকে চোৰ্ঠেঙীয়া কৰা হুণ্ডনিছিলেঁ।

২য় অধ্যায়

দত্ত ব্রাদার্স : অসমীয়া দোকান বুলিবলৈ তেতিয়া নাছিলেই বুলিব লাগে। বামচৰণ দত্ত আৰু তেখেতৰ ভায়েক মানিক চন্দ্ৰ দত্তৰ উদ্যোগত ‘দত্ত প্ৰেছ’ নামেৰে এটি ছপাশাল আৰু ‘দত্ত ব্ৰাদাৰ্চ’ নামে এখনি কিতাপৰ দোকান প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। সেই ছপাশাল আৰু কিতাপৰ দোকান বহুত দিনলৈকে আছিল। গোলোক চন্দ্ৰ বৰকাকতীয়েও হাইস্কুলৰ সন্মুখতে কেণ্ডা-পাৰ্চিৰ মাজত ‘বৰকাকতী এজেন্সী’ নাম দি এখন ভাল দোকান খুলিছিল। সেই দোকানত চেনিমাৰ ‘কমল এজেন্সী’ আৰু ধলৰ সত্ৰৰ তীৰ্থ নাথ গোস্বামীৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ধৰ্মপুথি সমূহ, ডিব্ৰুগৰ শিবনাথ ভট্টাচাৰ্যৰ দ্বাৰা স্থাপিত ‘ভট্টাচাৰ্য এজেন্সী’-ৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত নানান বিষয়ৰ কিতাপ আৰু তেজপুৰৰ পদ্মনাথ বৰুৱাৰ দ্বাৰাই স্থাপিত ‘লীলা এজেন্সী’ৰ পদ্ম বৰুৱা গ্ৰন্থাবলী (তেতিয়ালৈকে প্ৰকাশিত) বেচিবৰ নিমিত্তে আটোম-টোকাৰিকৈ সজাই-পৰাই থোৱা হৈছিল। তাতে লঘুৰাম চৌধাৰীৰ ‘সৰ্বজান’ আৰু গঙ্গাৰাম দাস তছিলদাৰৰ ‘বৈষ্ণৱ অমৰ’ পুথি দুখন পোন প্ৰথমেই দেখো আৰু পঢ়োঁ। দত্ত ব্ৰাদাৰ্চ দোকানৰপৰাই বজনীকান্ত বৰদলৈৰ ‘মনোমতী’খন সেই কালতে কিনি নি ঘৰত পঢ়িছিলোঁ। বেঙ্গবৰুৱাৰ ‘পদুম কুঁৱৰী’ আৰু ‘কুপাবৰ বৰুৱাৰ কাকতৰ টোপোলা’ও দোকানত আছিল। সেইকিখন ঘৰত ঠেঙ লগাই লগাই ডাঙৰ ডাঙৰকৈ পঢ়িছিলোঁ। তাৰ বাবে ডাৰিও খাইছিলোঁ। ডাৰিয়েই খাওঁ বা হকিয়েই খাওঁ, সেইমতে পঢ়াৰ উপকাৰিতাটো উচ্চ শিক্ষাৰ ফালে ঢাল লওতে বঢ়িয়াকৈ অক্লান্ত কৰিছিলোঁ। দত্ত ব্ৰাদাৰ্চ আৰু বৰকাকতী এজেন্সীক এইবাবে স্মৰণি থাকে।

উড়ালী দোকান : আমাৰ শিক্ষক কেশৱানন্দ উড়ালী ডাঙৰীয়াই ‘মাষ্টাৰ কাম এৰি নাথুৰাম আগৰৱালাৰ দোকান আৰু মাজাচা স্কুলৰ মাজতে এখনি কাপোৰ-কানি আৰু লাহ-বিলাহৰ বস্ত্ৰৰ দোকান দিছিল। নাম কি দিছিল—পাহৰিলোঁ। সেইখনতে বছৰ দিয়েকৰ মূৰত ফণীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াৰ বৰ পুতেক আৰু সাংবাদিক স্ম-সাহিত্যিক প্ৰেমধৰ চলিহা মেনেজৰ আছিল।

তাৰ পিচত আক এজন আছিল, যাৰ নাম—বমাকান্ত বৰুৱা; এওঁ আমাৰ সহপাঠী আছিল। বিস্ত পৰীক্ষাত অকৃতকাৰ্য্য হোৱাত পঢ়া এৰি ব্যবসায়ত লাগিল। গোলাঘাটলৈ উঠি গৈ, উত্তৰ জীৱনত গোলাঘাটৰ এজন প্ৰধান নাগৰিক আৰু আচাৰ্য্যত্ব চাহ-খেতিয়ক হ'ল গৈ। জীৱনৰ আগভাগত বৰুৱাই যিহতে হাত দিছিল সেয়ে ধ্বংস হৈছিল—ক'তো কৃতকাৰ্য্যতা লাভ কৰিবপৰা নাছিল। Failure is the pillar of success, 'অকৃতকাৰ্য্যতাই হে যে কৃতকাৰ্য্যতাৰ লাই খুটা'—এই কথাফাঁকি বৰুৱাৰ জীৱনতে নিৰহ-নিপানীকৈ খাটে। অলপ দিন হৈছে, সেইজন লক্ষীপুত্ৰ স্বৰ্গলৈ গতি কৰিলে। তেওঁৰ আৰ্হি অক্ষৰণীয়।

নন্দু বেপাৰীৰ দোকান : আৰু এখন দোকান আছিল ঢাকাই-পটিৰ নন্দু বেপাৰীৰ প্ৰায় সমুখতে। এইখন সমবায় বা যুটীয়াকৈ ফণীধৰ চলিহাই পতাইছিল। তাৰ বস্ত্ৰবোৰ মৰগ নহয়, আন দোকানতকৈ যেনে হ'লেও এপইচাৰ সস্তা হ'বই। দোকানখন কিছুমান দিন জাক-জমককৈ চলিছিল। "উমৈহতীয়া শ বাহী শ" হোৱা বাবেইনে কি কেবাজনো মেনে-জৰৰ হাত বাগৰি বাগৰি উঠি অহা দোকানখনৰ দুৱাৰ হঠাতে জাপ খাই গ'ল। ঢাকাবলীয়া বেপাৰী নন্দুৰ দোকান খনেই ঢাকাই পটিত ডাঙৰ দোকান আছিল। দ'লৰ সমুখত আন এখন প্ৰসিদ্ধ দোকান আছিল। সেই খনত ভাল ভাল বিজাতী চেম্পেন, ছইস্কী, ব্ৰাণ্ডী মদ বেচা হৈছিল। তাৰ মালিক জন বগা বাবুনে কোনোবা আছিল হ'ব পাৰ। আম্পতালৰ পাচ ফালে বামুণপটিলৈ যোৱা বাটৰ দাঁতিত থকা হণ্ডামল বাবুৰ বৰ নাম।

কাথপাৰ, জেজনি কটীয়াৰ মাত্ৰহে কাছাৰী মুখত নিতৌ টিপা দৈ গাখীৰ, এচুঙা বা চুচুঙাকৈ এৰা গাখীৰ আৰু এ-আষি বা দুআষি অসমীয়া মালভোগ কল বেচিকৈ আনে। টিপা টেকেলিটোৰ সাৰ্টে সাৰ্টেই গাখীৰ খিনি দৈ হৈ ওলায়, এনধ পানীও নেথাকে। সেইদিনত, গাখীৰৰ চালি কটা বা সবকটা কথাটো সঠিক যি নাছিলেই নে মচতো নাছিল। টিপাটোহঁত তিনি পোৱা এসেৰ মান ধৰা; দাম দুই আনা বা টেকেলিটোৱে সৈতে অতি বেচি তিনি আনা। এৰা গাখীৰৰ চুঙাত গন্ধ হ'লে ছপইচা, ম'হৰ হলে দুই আনা, গাখীৰ ধৰে এসেৰমান। আমি কুৰুবা কণীৰ ওচৰলৈকে যোৱা নাছিলোঁ। সেই দেখি তাৰ দাম কি আছিল ক'ব নোৱাৰোঁ। হাঁহ কণীৰ হ'লে এটাত এপইচা। বৰপুখুৰীৰ পাৰৰ অকুটীয়া অসমীয়া বেপাৰখনৰ কথা সন্মানতে অন্ত।

থানার মুখেতে গধূলি চক বজাৰ বহিছিল (সেইখন বজাৰ আজিকালি পুৰণি হাইস্কুলৰ টোললৈ তুলি অনা হ'ল) । চাউল, শাক-পাচলি, টেঙা-টেকোচা, লাও-বেঙেনা, কল-বন, পোৱাল বেঙেনা বেচা বজাৰ আৰু মাছ বেচা বজাৰ— এই দুখনি হে অসমীয়াৰ ভাগ্যত পৰিছিল বা অসমীয়া বেপাৰী-পোহাৰীয়ে এদনীয়াতকৈ ল'ব পাৰিছিল । এহেলৈ, এটাইবোৰেই অসমৰ বাহিৰৰপৰা অহা । সিহঁতেই আলু-মাছ-সৰিয়হ আদি ভাত-পানী খোৱাত জুতি লগাবপৰা সকলো বস্তুকে আমাক যোগাই দিছিল । মাছৰ বজাৰ খন অৱশ্যে অসমীয়াৰ সাত পুৰুষীয়া সম্পত্তি আছিল । তাত দৈকলঙীয়ানী বাইহঁতৰ অঞ্চল প্ৰাপ্ত শলাগিবলগীয়া ।

সামাজিক নিয়ম-কাৰণ : মৰাৰ সকাম, বিহু, বিয়া, আৰু পূজা উৎসৱ আদিত হে ইঘৰ সিঘৰ আপোন মানুহৰ তিৰোতাৰ দেখা-দেখি হৈছিল— বাকী ছোৱাত ঘৰে ঘৰে তাঁতশাল আৰু তিৰোতাখনত লাগি থাকোঁতেই দিন গৈছিল, ৰাতি পুৱাইছিল । স্কুল-কলেজত শিক্ষিতা নোহোৱা বাবে আৰু স্ত্ৰী স্বাধীনতাত বাধা থকা বাবে মহিলাসকলে ঘেঁই কোনো সময়তে লগ লাগিব বা মিতব্য কটুমৰ ঘৰলৈ যাব নোৱাৰিছিল । কিন্তু বিহুৱে-সংক্ৰান্তিয়ে মুছলমান আই সকলেও হিন্দুৰ বন্ধু বান্ধৱীসকলৰ ঘৰলৈ আহি বিহুৱানেৰে ওলগ জনাইছিল । সেই সময়ৰ মজলীয়া স্কুলৰ হেড্ পণ্ডিত মিন্দ্ৰুৰ মাষ্টৰৰ পৰিবাৰক এনেকৈ ওলগ জনোৱা দেখিছিলে । ধৰ্মটো বেলেগ বুলি বিহু পৰ্বটো বেলেগ নাছিল ; হিন্দু কি মুছলমান অসমীয়া মাত্ৰবেট বিহু জাতীয় পৰ্ব আছিল ।

সকলো তিৰোতাৰ গাত বিহু-মেখেলা আৰু খনীয়া কাপোৰ । বিহাৰ ঠাইত চাদৰ আৰু মেখেলাৰ ঠাইত গজগজীয়া দি বহা আধুনিক মাদ্ৰাজী বা কাশ্মীৰী সাজ-সজ্জা তেতিয়া স্বপ্নৰো অতীত । ওফোনা গালী একোগৰাকীও “ওৰণিয়ে বাৰণিয়ে” সন্দৰী হৈ ফুৰিছিল । ধুনীয়া সকলৰ যে কথাই নাই, এনেৰে ধুনীয়া, তাতে সেন্দূৰৰ ফোঁট । ওৰণিয়ে ডেউবিলাকক তুলি ধৰিছিল । প্ৰায় বিলাক তিৰোতাই কাণত জাংফাই কেক এজোৰ আঁৰিছিলেই । যি আঁৰি নোৱাৰিছিল, তাইক হে সকলোৱে দুখীয়াৰ শাৰীত থৈছিল । চহকী আৰু সন্তান্তুলীয়া আইচু দেউতা, আই আৰু গাভৰু দেও সকলৰ কথা অৱশ্যে লুকীয়া । মূঠতে তেতিয়া সাজপাৰ, অন্ন-অলঙ্কাৰ খোজ কাটল আৰু কথা-বতৰাৰ দ্বাৰাই তিৰোতা সকলৰ সামাজিক মৰ্যাদা নিৰ্ণীত হৈছিল ।

তৃতীয় অধ্যায়

চেমনীয়া কালৰ স্মৃতি স্মৃতি : যি সকলৰ মাজত থাকি মই ডাঙৰ-দীঘল হৈছিলোঁ। আৰু যি সকলৰ সামাজিক নীতি-নিয়ম আৰু কথা-বতৰাই আজিও মোক অনুপ্রাণিত কৰি থৈছে, সেইসকলৰ দ্বাৰাই গঠিত পৰিবেশটোৰ কথা অলপ-অচৰণ লিখি নথলে মই অশলাগীৰ পাপত পঙ্কিল হ'ব লাগিব।

গাঁৱৰপৰা গৈ শিৱনাগৰ হাইস্কুলত নাম লগাই ভৰাম বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ বাৰীত ঘৰ সাজি আছিলোঁ। বুলি ওপৰত কৈ আহিছোঁ আৰু সেই প্ৰসঙ্গতে একে বাৰীতে থকা দুজনমান লগৰীয়াৰ কথাও উল্লেখ কৰি আহিছোঁ। কিন্তু সেই গৰাকী বাৰীগিৰিহঁতে আদি শিক্ষাতেঠেলা মাৰি মোক যি শিক্ষা দিলে আৰু তেখেতৰ ঘৰখনৰপৰা মই যি অনুপ্ৰেৰণা পালোঁ, সি হৈছে আজিকোপতি সোঁৱৰণিৰ চুক এটাত আছুতীয়াকৈ থাপ খাই আছে। শিৱনাগৰীয়া পৰিবেশৰ কথা আৰম্ভ কৰোঁতেই সেইজন অভিভাৱকৰ কথা অলপ বহলাই নেনেখিলে, মোৰ মনটো লাগ বালিৰ দৰে খচখচীয়া হৈয়ে থাকিব।

ভৰাম বৰকাকতী : ভৰামৰ আচল নাম ভৱৰাম, মাহুৰৰ মুখত পৰি হ'ল ভৰাম। সংস্কৃতৰপৰা প্ৰাকৃতলৈ বাগৰি আহোঁতে ভালেমান সংস্কৃত শব্দৰ উচ্চাৰণ কোমল আৰু চুটি যে হয়, সেইটো সকলোৱে জনা কথা। এই নিয়মৰ মাকাতাঘুগীয়া দাসাহুদাস ভৱৰামৰ নামটো ভৰাম কৰি নামৰ গিৰিহঁতজনক ওপৰলৈ নিয়া হ'ল নে তললৈ নিয়া হ'ল তাক অলপ ভাবি চাবলগীয়া। পুনাই নাম গুচাই পূৰ্ণেন্দু আৰু ভৱাই নাম সলাই ভদ্ৰেশ্বৰ কৰা আমি নিজ চকুৰেই দেখিছোঁ। সেই হৈছে, বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ নামাহ্ব প্ৰসঙ্গত এই কথাখৰৰ ইঙ্গিতটি দি থলোঁ। পিচে, আমি কথা-বতৰা পতা ভাষাটোক চহা বুলি যি এড়াই দেখুৱায় আৰু তলখাপৰ বুলি ভাবে তেওঁ সেই নামটোক ভৱৰাম বুলিয়েই উচ্চাৰণ

কৰে আৰু যি ভাবে যে আমি কচু-ঢেকীয়া, খাৰ-খাৰলি খোৱা মাছহ, আমাৰ সাতপুৰুষীয়া মাতৃদেৱী আৰু এৰিব নোৱাৰোঁ, তেওঁবিলাকে আকৌ নামটো ভৰাম বুলি কৈ হেঁতাল পায়। ভৰামেই বোলক বা ভল্লবামেই বোলক, মাছহজন যে পুৰণি ভাল মাছহৰ ঘৰৰ তাক কোনেও ছুই কৰিব নোৱাৰে। কালত পৰি কলীয়া, তেল নাইকিয়া ফপৰীয়া যদিও, ভৰাম বৰকাকতীৰ ঘৰত দহ ডকত বহিবলৈ নিতৌ আসন পৰাই থাকে। বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ ছবি এইখন :

মৌৰজুয়া আহোঁতে ভৰামৰ উপৰি পুৰুষে তেওঁৰ আগত বহুত টাং বাং কথা কৈ স্বৰ্গদেৱ জয়ধ্বজ সিংহৰ মান-মন্ত্ৰম বন্ধা কৰিছিল। সেইজন আজো আজো ককাকৰ নাম আছিল ম'ৰা। কোন বঙালে ক'ত কি কৰিছে তাক লেখি-বুজি লোৱাটোৱেই আছিল ম'ৰাৰ ঘাই কাম। সেই বাবে তেওঁক বঙালৰ কাকতী বোলা হৈছিল। ম'ৰা নামটোৰো আকৌ ইতিহাস আছে। ম'ৰাৰ ঘাই নাম আছিল ময়ূৰধ্বজ। ম'ৰা নাম পালে পণ বন্ধাৰ নিমিত্তে, মৰণক তুচ্ছ কৰোঁতে। এওঁ শিখ ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিছিল। কোনোবা এজন স্বৰ্গদেৱৰ দিনত সাতজন শিখে হেনো ঘোঁৰা চেকুৰাই কাৰেঙৰ আগেদিয়েই অহা-যোৱা কৰি থাকে, বজাক কেতিয়াও সেৱা নকৰে। সিহঁতে সেৱা কৰি যাবই লাগিব বুলি পাত্ৰমন্ত্ৰীসকলে এদিন শখলুৱাকৈ ঘোঁৰাৰ সমানে ওখকৈ বাটত তৰোৱাল পাতি থলে, যাতে ঘোঁৰা মাছহ তাৰ তলেদি সৰকি যাব নোৱাৰে। মূৰ নোদোৱাওঁ বুলি ছজন শিখ ঘোঁৰাৰে সৈতে মূৰ দাঙি যোৱাত তৰোৱালৰ ধাৰৰ আগত কেউজনৰ মূৰ কটা গ'ল। বজাই আচৰিত হৈ বাকী থকা জনক মৰিবলৈ নিদি, স্বগত: মাত লগালে, "ঠিক ম'ৰা যি ম'ৰা।" সেইদিনাৰপৰা এই জন ময়ূৰৰে নাম ম'ৰা হ'ল। বঙাল-কাকতী ম'ৰাই পুখুৰী এটি খনাই তেওঁৰ নাম যুগমীয়া কৰি থৈ গৈছে। সেই পুখুৰীটো চেউনী আলিৰ দাঁতিতে, গছে-বনে ঢাক খাই এতিয়াও পাৰ থহা মাটিৰে পোত খাই আছে—ম'ৰা বজাৰ মৌজাৰ চেউনী আলিৰ দাঁতিত।

অসমীয়া গণিতজ্ঞ পণ্ডিত বকুল কাশ্যপ ভৰামৰে পূৰ্বপুৰুষ। গায়নৰ ঘৰৰ বোন্দায়ো বোলে বাগ দিয়ে। এই বাবেই হয়লা, বকুলৰ সজ্জাতি ভৰামৰ ঘৰত গণিতজ্ঞ নাই যদিও, কথাই কথাই মৌৰিক অঙ্কৰ সাঁথৰ কোৱা-কুই হৈ থাকে। অন্ধৰে চিঠি লিখা কথাটো বৰকাকতীৰ মুখতেই

ভুনো আৰু তেখেতৰ ঘৰতে কোৱা ঘেলা কৰাও শুনিছিলোঁ, মণিৰাম দেৱানে হেনো কন্দৰ্পেশ্বৰ বজালৈ অক্বেৰে চিঠি দিছিল। লিখা-পঢ়াই কাকতীৰ কাম। বৰ পঢ়া-ভনা নাই যদিও বঙাল কাকতীৰ ঘৰৰ ল'ৰা-তিৰোতায়ে মুখে মুখেই বায়ৰণ-পুৰাণৰ পদ বা কথা গাব বা ক'ব পাৰিছিল। লোকে পঢ়াশালিত যিটো কথা ভুবছৰত থাকি শিকিব পানে, বঙাল কাকতীৰ গোন্ধ পোৱা সকলে অলপ আয়াসতে দুমাহতে শিকি পেলায়। জ্ঞান-বিজ্ঞা লাভ কৰিলেও পুৰণি সংস্কাৰ নথকা মানুহ কেতিয়াও একে পুৰুষতে পৈণত ভদ্ৰ হ'ব নোৱাৰে। ভদ্ৰতা অৰ্জন কৰা উজু নহয়। ঘৰখনৰ পুৰণি গোঁৱৰ আৰু পুৰুষ পৰম্পৰাই চলি অহা অভিজ্ঞতাৰ মাজত থাকি ডাঙৰ দৌঘল হৈ উঠা জন স্বভাৱতে জ্ঞানী আৰু সংপুৰুষ হৈ উঠে। তেওঁলোকে দুখ পতিয়াব জানে; ৰোষ বুজে, যাক যি কথা ক'লে বেয়া পায় তাক পাৰিতপক্ষে সেই কথা নোকোৱাকৈ থাকে, যিমানৰ মানুহ সিমানতে থাকে, কাৰো আগত বৰাই কৰিবলৈ নেযায়। সিমানেই অকল নহয়, সেইজন পুৰুষে আয় চাই ব্যয় কৰে আৰু ধৰ্মক সাক্ষী কৰি সকলো কথাতে হাত দিয়ে। এনেকুৱা স্বভাৱেই মাজিত পুৰুষ আছিল ম'ৰা কাকতীৰ ঘৰৰ ভৱবাম বঙাল বৰকাকতী।

বৰকাকতী, মানুহজনৰ গাৰ বৰণটো ক'লা, কিন্তু চিক্‌চিকীয়া, সোঁ চকুটো কেঁৰা আৰু চকুৰ মনি দুটা পিঙ্গল বৰগীয়া। অৰ্ধাং ড'হা। বাওঁ চকুটো অলপ ফুল পৰা। নাক আৰু মূখৰ আৰ্জাটো বৰ গতিত। মূৰৰ আগচুলি ৰিনি পাহকটা— ঘোঁৰা-কাণৰ দৰে, তালুৰ মাজবপৰা চুলি-কোছা দৌঘলকৈ বখা, চুলিতাৰিৰ মূৰতে সৰু থোপা এটি। থোপাই মৈতে চুলিতাৰ গলখনত পৰি থাকে। গাত কামিজ চোলা আৰু চেলেং কাপোৰ, আৰুকাৰি খনোয়া বা বৰকাপোৰ লয়। উৰণত চুৰিয়া। জোতা পিন্ধাৰ সজ্জ নাই।

বৰকাকতী নিবাসাগৰ কাছাৰীৰ এজন বুঢ়া আৰু পুৰণি তৰণি। তেওঁৰ ওচৰত ফাঁকি-ফুকা নাই। আন আন তৰণিয়ে গুচৰীয়াক পালেই তৰণি হেৰুৱাই দিয়ে— নেউলৰ দৰে মূৰ উলিয়াই ক'ৰ গুচৰীয়া কেনি আহিছে ভালৈ চাই থাকে। গুচৰীয়াটি পালেই চহং-দি চহং-দি কথা কৈ-কৈ ফুচুলাই আনে আৰু তেওঁৰ দৰ্হাস্ত লিখি এসিকি বা ডেট সিকি আদায় কৰে। বৰকাকতী তৰণি কিন্তু কাছাৰীলৈ গৈ নিৰ্দিষ্ট বাকচটোত থম

থম্ কৰে যি বহিল, বহিলেই— তাৰপৰা লৰচৰ নাই; তিনিমান বাজিলে হে তৰণিলালৰ পৰা উঠি আহে। তাতে যদি কোনোবাই আজী একোখন লেখোৱায়গৈ লেখে, নহ'লে সিও নাই। আজীখন লিখি দিয়া বাবে আদমহীয়াটো (১২ ন-পইচা), সিকিটো (২৫ ন-পইচা) গুচৰীয়াই যি দিয়ে— যি পায় সেয়ে বহুত। ইবোৰ তৰণিৰ দৰে পেৰি নেধাকে, নাইবা বং দিয়া কথাও নকয়।

বৰকাকতীয়ে গজমুঠীয়াকৈ কাপটো ধৰি কাইথেলী আখৰেৰে যি খন দৰ্খাস্ত বা আজী নিকপব্দীয়াতৈ লিখি দিব তাক মুক্তিপ ছোট চাহাব বা বৰ চাহাবে পঢ়িয়েই মনে মনে আজীৰ সপক্ষে 'এক তৰফা' ৰায় বান্ধিয়েই থয় বুলিব লাগে। ভৰাম তৰণিয়ে লিখি দিয়া দৰ্খাস্তৰ গোচৰটোহঁত অতি সোনকালে নিষ্পত্তি হয়। গুচৰীয়া পদকীয়াও বাৰে বাৰে কাছাৰীলৈ গৈ হাইবাণ হ'ব নেলাগে।

কিন্তু বিধিৰ কি বিড়ম্বনা। ধৰ্মিষ্ঠ ভৰাম কাকতীৰ গুণ সকলোৱে গায়, অথচ ছলাহী কথা কৈ তামোল গছত তুলি দিয়া বিধৰ তৰণিৰ উলমূলনিত পৰি জনা-বুজা সকলও বৰকাকতীৰ গুচৰলৈ নেযায়। বৰকাকতীৰ দিনটীয়া আয়লৈ চালে নকৈ নোৱাৰি যে সাধুৰ প্ৰতি লক্ষ্মীৰ কৃপাদৃষ্টি বৰ।

ৰাতিপুৱা এঘাৰ বজাতে (আজিকালিৰ দহ বজাতে) ভাত ভুগুৱাহ-মান খাই আজী-মহৰী বৰকাকতীয়ে দিনটো উকীলখানাৰ আগচালিতে কাণি বাকচ এটাত বহি বহি দুই-চাৰিখন দৰ্খাস্ত লিখে। কাছাৰী ছুটী হোৱাৰ অলপ আগেয়েই তিনিমান বজাত কাম এৰি ঘৰমুৱা হয়। দিনটো কাপ পিহি পিহি জেপত কিমান পইচা স্তম্ভালে ঠিক নাই; কেতিয়াবা ছটকালৈকে সোমায়, কেতিয়াবা আকৌ উদং হৈয়ে থাকে। পইচা পাওক-নেপাওক, কাকতী ডাঙৰীয়া ঘৰলৈ ওলটোতে গাখীৰৰ চাব এটি আৰু অসমীয়া মালভোগ বা জাহাজী কলৰ আৰি-এটি ধাৰে বান্ধে হ'লেও আনিবই। কাকতী অলপ খোনা আছিল, দীঘলীয়া কথাত বৰকৈ নোখোঁনায়, সকলক চুটি চুটি কথাত হে খোনা ধৰে। সেই কালত যি ফেৰা বস্তু গ্ৰহণ নকৰিলে ডাঙৰ মাচুহ বোলাৰ নোৱাৰি সেই ফেৰা বস্তু অৰ্থাৎ কানি একণ-মান একণমান তেখেতে মলি খাইছিল। মহাদেৱ প্ৰসাদ ভাংও ৰাতিপুৱা ছুছিলিম, গধূলি তিনি চিলিম ছিঙিছিল। লগৰ লগৰীয়া আহিলে, চাৰি-পাঁচ চিলিমতো পৰিছিলগৈ।

দৈনিক বা দিনেকীয়া আয় যাৰ গড় হিচাপে যাৰ অনা মাত্ৰ, সেই-জনৰ ঘৰত গধূলি হ'লেই নাইবা আগবেলাও আমোলা-হাকিম দেউতা দুগৰাকীমানে ভুমুকি একোটা মাৰিবহিয়েই আক খন্তেকীয়া উপদ্বেশনতে ভাঙৰ চিলিমটোত হোপা একোটা মাৰি থৈ যাবহি। সমাগমটো ক্ষণিক হ'লেও, সেই সময়ৰ ভিতৰতে ৰাজভগনৰপৰা কলখোকা বাতলীয়ে থোৱা-লৈকে সকলো কথাৰ আলচ হয়।

কাকতীৰ বয়স তেতিয়া সত্তৰি বছৰৰো ওপৰ, গা ধুবলৈ দিখোলৈ যাৰ নোৱাৰে; ঘৰতে তপত পানীৰে শাস্ত্ৰ-সমস্তকৈ জ্ঞান কাৰ্য্যক্ষেমা সমাধা কৰে, বাহী গাৰে জল এটুপিও গ্ৰহণ নকৰে। সেইদেখি ৰাতিপুৱা শুই উঠিয়েই গা ধোৱে। গা ধুই চুৰিয়া—কাপোৰ সলাওঁতে সলাওঁতেই ভাগী-বথী গজা স্তোত্ৰটো মুখে মুখে গাঠি যায়, তাৰ পিচত শুক সেৱা কৰি কানি থোৱা বাটিটোত কানি একণ মলি কোঁটকৈ গিলি থয়; জলপানৰ শিকিয়াত থোৱা কিবাকিবি জলপমানেৰে কানিৰ তিতাটো মাৰিয়েই ভাং এচিলিম উকুৱায়। গা-ধুয়েই তেখেতক এইখিনি কাম কৰিবলৈ লাগে। অকলশৰীয়া হোৱা বাবে কেতিয়াবা কেতিয়াবা বৰকাকতীয়নীয়ে পাকত ঘূৰিব নোৱাৰি পানীলোটাটোকে, ভাং-থোৱা জুইকণকে বৰকাকতীৰ ওচৰত থবলৈ পাহৰি যায়। হাত দিয়েই লগা বস্তুকিটা নেপালেই বৰকাকতীৰ উঠে খং। কি কথা ক'ব নোৱাৰি, বৰকাকতীয়ে সদায় গৰ্জি থকাতো বৰকাকতীয়নীয়ে গিৰিয়েক বহাৰ ওচৰত কেউটা বস্তু পোৱাকৈ যতাই থবলৈ পাহৰে। বুঢ়া কাকতীয়ে বিশ্বানেই কি কেটেৰা-কেটেৰি নকৰক, বুঢ়ী কাকতীয়নীয়ে তালৈ কেবেপকে নকৰে। বুঢ়া হ'লে সকলোৱে এনেকুৱা ব্যৱহাৰ পায়েই হ'বলা। এদিন বৰকাকতী ডাঙৰীয়াই বৰ আক্ষেপ কৰি আমাৰ আগত বৈগীয়েকে স্তনাকৈ কৈছিল “মো-মোৰ ওপৰতে ঘৰখন। বু-বু-বু বুঢ়া হলো। গুণে ত-ত-ত তইন্তে এতিয়া ভাং কুটা বা-বা-বাৰি যেন দেখিছ।” বৰকাকতীৰ মৰ্মভেদী আক্ষেপটোৱে নিতৌ ‘পাহৰা-ভাত থোৱা’ বৰকাকতীয়নীৰ বুকুত শেল মৰা দি মাৰিলে আক উনিশত বা-বলাই ফুৰা টপ-টলো পুতেক তিনিটায়ো সেইদিনাৰপৰা দেউতাকক কেটেৰা-জেডেৰা মাৰি কথা কবলৈ এৰি নিলে।

তেখেতৰ বাৰীখন দীঘলীয়া, আগেয়ে বহল আছিল। অৱস্থা পৰি অহা গুণত, এফাল বেচি ল'ৰাকিটাক পচুৱাই-গুনোৱাই নিজৰ ভৰিত থিয় হ'ব

পৰা কৰিলে। বৰটো পুতেক গোলাপেই কামত সোমাই বিয়া-বাক ক'বাই ঘৰখন পাতি লৈছিল হে, এনেতে দুবন্ধ কালে মাক-বাপেকৰ বুকুত কুঠাৰ মাৰি ভৰ ঘোঁৱনতে হৰি লৈ গ'ল। গোলাপৰ শহুৰেকৰ ঘৰো বঙাল কাকতীৰ ঘৰৰ দৰেই, পুৰণি নাম থকা তামদলৈৰ ঘৰৰ। সোমাবেশ্বৰৰ ৰাজ্যত ভৰাম কাকতীৰ উপৰি পুৰুষে যেনেকৈ ৰাজনীতিৰ কামত সোঁহাত হৈ আছিল, তামদলৈৰ ঘৰো তেনেকৈ ৰণৰ আহিলা-পাতি যা-যোগাৰ কৰি অসম ৰক্ষা কৰাত স্বৰ্গদেৱক বৰ সহায় কৰিছিল। এই তামদলৈৰ নাতি জয়ানন্দ। চক্ৰবৰ্ত্তী সিংহৰ দিনত খাৰ-উঁড়ালৰ খাৰঘৰীয়া বকুৱা আছিল। যোগলৰ বৰ বৰ কথা শুনি অসহনি হ'লত চক্ৰবৰ্ত্তী সিংহই যেতিয়া বঙাল মাৰিবলৈ ওলায়, তেতিয়া মহাৰাজে বৰ চ'ৰাতে জয়ানন্দক স্মিলি, বোলে “আমাৰ নো খাৰ ঘৰত কি আছে?” জয়ানন্দই টপৰাই কৈ পেলালে, “সকলো আছে।”

চ'ৰাৰ মেল ভাগিলত, বজাই খাৰ-ঘৰলৈ গৈ চাৱ দেখোন খাৰৰ নামে পেটাৰি এটাও নাই, কাঁড়ৰ নামে চক এটাও নাই। মহাৰাজাই দেখি খঙত জুইচাই হৈ মিছা কথা কোৱা বাবে জয়ানন্দক ডিঙিত কলহ বান্ধি নৈত উটাই দিবলৈ ক'লে। তেতিয়া জয়ানন্দই গলবস্ত্ৰ হৈ জনালে “স্বৰ্গদেৱৰ ইচ্ছাক কোনে নো বাধা দিব পাৰে? ৰাজসভাতে যদি কৈ দিলোঁ-হেতেন অশ্ল শয়্য নাই বুলি, ৰাইজৰ মন ভাগিলহেঁতেন; এতেকে হে কলে। সকলো আছে বুলি। তাকে কোৱাত হে ৰাইজৰ মন ভাঠ হৈ আছে। বঙালক আগবাঢ়ি ধৰিবলৈ এতিয়াও আমাৰ সময় আছে। থলা কৰি কাড়ী বান্ধবতীক ৰণৰ আখৰা কৰিবলৈ দিব লাগে, খাৰঘৰীয়াক খাৰ, হিলৈদাৰীক হিলৈ, চাউল সমলীয়াক চাউল দিবলৈ কৈ, আমি ৰণলৈ সষ্টম হ'ব লাগে।”

জয়ানন্দই এইদৰে আগপিচ গুণা বিবেকী বুদ্ধিৰ সজুঁৰাটো মেলি দিলত চক্ৰবৰ্ত্তীৰ আনন্দত পাৰ নাইকিয়া হ'ল আৰু তৎক্ষণাত আগৰ আদেশ বন্দ কৰি সকলোকে ৰণলৈ সাজু হ'বলৈ ক'লে।

এনে জনা-শুনা আগলৈ চাওঁতা জয়ানন্দৰ বংশৰে জীয়াৰী আছিল বৰকাকতীৰ বৰ বোৱাৰী গোলাপৰ ঘৈণীয়েক। এৱেঁই বিধবা হোৱাৰ পিচত মাকৰ ঘৰতে আছিল বন্ধিও, মাজে-সময়ে আঁচি শহুৰেকৰ আলপৈচান ৰবেহি। বৰকাকতীৰ মনত স্মৃতি যাত্ৰা এইকণ হে। এহেলৈ, পুত্ৰ, পৰিয়ালৰ কাৰোপৰা মনোমত শুকুৰা পোৱা নাছিল।

বৰকাকতীৰ ঘৰ-বাৰী থকা মাটি ভেথৈৰ তেখেতৰ নামে মাদী পট্টা থকা বাবে হে তেখেতৰ বুলি ক'ব পাৰি। ন'হলে ভোগ দখলৰ ফালে চালে সেই মাটি ভেথৈৰ বুলি ক'ব নোৱাৰি। কাৰণ নিলগৰ গাঁৱৰপৰা পটিনলৈ অহা ল'ৰাই থাকিবলৈ লোৱা ঘৰেৰেই বাৰীখনৰ একাল জুৰি থাকে। সঁচা-সঁচিকৈয়ে সেই ল'ৰাবিলাকেই ভৱ্য বৰকাকতীৰ আচল আলপৈচান ধৰোঁতা। ল'ৰাইতে গাঁৱৰপৰা আঠৈ চাউল, কোমল চাউল, মাটি মাছ, ক'ল-বন, টেঙা-টোকাচা, গুড়-গাখীৰ যি অলপ আনে, তাৰে অলপ অলপ দি তেখেতক মান ধৰে। কোমল চাউল আৰু কুঁজী-খেৰেৰা দুফুলামান পালে বৰকাকতী হে নালাগে ঘৰে-ঘৰোৱা নোপোৱাই পোৱাদি পায়। ল'ৰাইতৰ ঘৰৰপৰা বাপেক-ককায়েক কোনোবা আহিলে তেওঁ-বিলাককো বৰকাকতীয়নীয়ে বৰা চাউল, কুঁজী খেৰেৰা, তামোলৰ লগত খোৱা চুঙা-ধপাত দুপাহমান আনিবলৈ কুতুৰি থাকে। বৰকাকতীয়নীয়ে কেতিয়াবা বৰ দুখ কৰে বোলে, “বাৰ বঙালৰ বস্তু খাই খাই আমাৰ আৰু চিৰী-বৃদ্ধি নোহোৱা হ'ল।”

কলম পিহি পিহি বৰকাকতীয়ে দৈনিক যি বাৰ অনা পইচা পায়, তাৰেই পাঁচটি প্ৰাণীৰ কাপোৰ-কানি কিনিব লাগে, বাজহি-ততহি মাৰিব লাগে, চাউলৰপৰা শাক-পাচলিলৈকে আটাইবোৰ বস্তু কিনিব লাগে। এইবোৰ নাটনি জোৰা মৰাৰ উপৰিও পূজা-সেৱা বিয়া-সবাহৰ দান-বৰঙনি আছেই। গুৰু-ঘৰৰ কৰো শোধাব লাগে। দুখীয়া মগনীয়া আহিলেও এমুঠি চাউল বা এটি পইচাকে হ'লেও দিব লাগে—বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ টাকনি (দ্বাণি) “আছে দান নাই সমিধান। মগনিয়াৰক বিমুখ কৰিব নেপায়।”

বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ ভাৰ্যা গৰাকীৰ নাম আছিল নীৰজা, মাতৃ কথাত বৰ সাদৰী, দেখোনতো পকা খেৰেৰা ঘেন, পিছন-উৰণতো গোহাঁই-গাভৰুৰ দৰে। কপালত সেন্দূৰৰ ফোঁটটো লৈ, গাত আঁচুৰ শেল দিয়া বিহাখন মেৰাই কেচ দিয়া ফুলটো আগলৈ পেলাই গোবোহা লেটাই যোৱা থমথমীয়া মুগাৰ মেখেলা থন পিছি ওপৰত লোৱা থনীয়া কাপোৰ থনেৰে একাচল ওৰণিকৈ লৈ বৰকাকতীয়নী যেতিয়া ইঘৰ-সিঘৰলৈ (বিশেষকৈ ভনীয়েকৰ ঘৰলৈ) যায়, তেতিয়া দুই-এক বাটত দেখা বসিকে কোৱা কুই কৰে— “এই গৰাকীয়েই সেই তেল পৰি পিছল। ভৱ্য কাকতী কলীয়া কাছৰ কপৱতী ভাৰ্যা আইচুদেউতাই নে ?

পুহমহীয়া বৰকাকতীৰ বৰ কষ্ট হয়—জাবত থক থক কৰে কঁপি থাকে।
 ঢপৰীয়া তেও চোলা-কাপোৰেৰেই জাবটো মাৰে; বেলি মাৰ যাৰব হলে হে
 ডাঙৰীয়াৰ গাত কঁপনি উঠে। জুই নহ'লে ততকে নাহে। সেইদেখি, তেখেত
 কাছাৰীলৈ যাওঁতেই তেখেতৰ বাৰীত থকা ল'ৰাইতক কৈ যায়, “হে ৰ
 ব,” মইনাইঁত, ত-ত-তহতে মো বাঁহৰ মূঢ়াবোৰ গো-গো-গোটাই খৰিইক,
 গধূলিকৈ জুই পুৱাবহি লাগিব। ন-ন-নহ'লে বুঢ়া জাবতে মৰিব লাগিব।”
 তেখেতৰ বাৰীৰ চাপত মৰা বাঁহ এছোপাৰ মূঢ়াবোৰ মূৰ উলিয়াই আছিল।
 যামকালি তাৰ বাঁহ তাতে পৰি থাকে। ‘বুঢ়া দেউতাই’ কৈ যোৱা মতেই
 আমি আটায়ে বাঁহৰ মূঢ়া উঘালি দৌল যেনকৈ গোটাই থুওঁক। এহাতে
 “জুটি অনা গাখীৰৰ টেকেলি আক কল আদি, আক ইহাতে কাপ-কাকতৰ
 টোপোলাটো লৈ বৰকাকতী ঘৰ সোমায়হি, কাপোৰ-কানি সলাই গা-চা ধুই
 জুই গুৰিলৈ আহে মানেই আমিও

“কাউৰী গ'ল

গধূলি হ'ল,

আমাৰ চাউল কথা

মুকলি হ'ল।”

বুলি ধেমালি-ধুমলা কৰি ঘৰে ঘৰে সোমায়গৈকৈ। বৰকাকতীৰ ঘিহে
 টাকনি, এটমৰে ফুট গধূলিতে সোমাই নেথাকিলে আমাক বাৰীৰপৰাই
 উলিয়াই দিব। কাছাৰীৰ পৰা অহা গাৰে তেখেতে পানীহে নালাগে,
 তামোল এখনিও মুখত নিদিয়। আহিয়েই পোনেই তপত পানী একলহেৰে
 গাটো তিয়াব আক গঙ্গাস্তোত্ৰটো পাঠ কৰি সেই গোটাই থোৱা মূঢ়াৰ
 দ'মটোৰ ওচৰতে পাৰি থোৱা ঢৰা বা তামুলীপীৰা খনতে বহিব। চাৰি
 বা পীৰাত নো-বাঁহেতেই আমাৰে এটাই ফুল-বছা সৰ্বেবৰীয়া লোটাটোত
 পানী এলোটা, ফুলবছা কণ বাটিটোত গাখীৰ একণ, কল এটাৰে সৈতে
 জলপান এবাটি আক চৰিয়া এটা ভিতৰৰ পৰা যতাই থবহি। কানিকণ
 মলি থায়েই জলপানেৰে (সন্ধ্যা নহয়) কানি ভিত্তা মাৰিব। তাৰ পিচত,
 কোনোবা আছে কি চাহে বুলি জলপ বাট চাব। কিয়নো, ভাং-কানি,
 ধপাত যটিকা লগ নহ'লে খাই ভাল নেলাগে। কোনো নাহিলে অকলৈ
 অকলৈয়ে ভাং এচিলিম খাব। কানি-ভাং-জলপান আক কেতিয়াবা
 কেতিয়াবা চাহটোপা খাই হুহু হ'লেই আমাক মূঢ়া দ'মৰ গুৰিলৈকে ডাক

দিব। ইতিমধ্যে, জুই ধৰা হৈছে ৰায়। আমিও কেউফালৰ পৰা এন্দুৰ ওলোৱাদি ওলাই তেখেতৰ জুই কুৰাৰ ওচৰতে চাৰিওপিনে চটাই চাৰি একোখন পাৰি পাবি বহোঁগৈক। মুখত ৰূপ খটোৱা নাৰিকলৰ কলি যেন চঁচ ধোঁৱা ধোৱাটোত মলা ধপাত ছ'পি ছ'পি বৰকাকতী 'দেউতাই' আৰম্ভ কৰিব—

“এতিয়া আ আ আওৰাইক,
বি বি বিদ্যতঞ্চ ন ন নুপতঞ্চ
নৈৱ তুলাং ক ক কদাচন
স্ব স্ব স্বদেশে পূজাতে ৰাজ্য
বি বি বিদ্বান স-স-সৰ্বত্র পূজাতে”।

এই বুলি আমাৰ মুখত নাহে মানে বৰকাকতী ডাঙৰীয়াই ঘূৰাই ঘূৰাই চোলোখটো (প্লোকটো) আমাক গোৱাই থাকে আৰু আমিও সেইদৰে গাই থাকোঁক। আমাৰ ভিতৰত যিটোৱে কপাকপ প্লোকটো সৰ্গৰীয়াকৈ মাতি দিব পাৰে তাকে মুখখন মেলিবলৈ কয় আৰু বাকলি ওচোৱা কল এটা ভাঙি লৈ “এইটি কা কা কালোপকৈ ধ-ধ-ধৰি ধোৱাচোন” বুলি মেলা মুখৰ ভিতৰলৈ কলটি জুৱাই দিয়ে। কলৰ আশাত আমি নিতৌ বাহৰ মুটা গোটাওঁক আৰু সন্ধ্যা লাগিলে মতা মাত্ৰকে ঘৰটোহঁতৰ পৰা ওলাই আহি মুটা জুইৰ চৌপাশে মণ্ডলাকাৰ হৈ বহোঁগৈক। এনেয়ে খোনা, তাতে সংস্কৃতৰ অক্ষৰৰ বিসৰ্গবোৰ উচ্চাৰণ কৰিবলগীয়া হ'লে আৰু খোনাৱ। খোকখোকনিটো যদি অলপ দীঘলীয়া হয়, আমি মুখ ঢাকি ঝিক্‌ঝিক্‌কৈ হাঁহোঁক। খোনা মাত্ৰেই থিংথিংগীয়া; বৰকাকতীও এই স্বভাৱৰ বাহিৰ নহয়। আমাকো হোৱাতো-নোহোৱাতো থিংথিংগীয়েই থাকে। আমাৰ হ'লে থং সমূলি চৰ্তে।

গধূলি গধূলি এইদৰেই বৰকাকতী “দেউতাই আমাক চাণক্যৰ প্লোক শিকায়। চাণক্যৰ উপৰিও ‘হিতোপদেশ’ ‘পঞ্চতন্ত্ৰ’ ‘কথাসৰিং সাগৰ’ৰ সাধুবোৰ কয়। বিক্ৰমাদিত্য ৰজাৰ সাধুও কয়। ‘বেভাল পঞ্চবিংশতি,’ ‘বজ্ৰি পুতলাৰ সাধু’ও; সেই স-সে-মি-বা সাধুটো এতিয়াও মনত আছে। ভালুকো চাৰিটা চৰ মাৰি অঁকবাকৈ পঠিওৱাৰ পিচত বৰকচিয়ে স-সে-মি-বাৰ যেনেকৈ অৰ্থ ভাঙিছিল তেনেকৈয়ে বৰকাকতীয়ে যেন আমাৰ আগত প্লোকটো মাতি জনাইছিল। আখৰকিটাৰ ব্যাখ্যা শুনি আমি বৰ-

বং পাইছিলে'। বৰ মোমাইৰ মুখত শুনা সংস্কৃতৰ শ্লোকতকৈও বৰকাকতীৰ শ্লোক শুনিবলৈ ভাল লাগিছিল। তদ্বৰাম বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ সেই জুহাল-খনৰ কথা এতিয়াও কৃতজ্ঞতাৰে স্মৰ্ত্তি থাকে'।

বাতি পুৱাল মাজক বৰকাকতী শুই উঠে আৰু টোলৰ ল'ৰাইভক নাম ধৰি ধৰি আটাইকে জগাই দিয়েগৈ। শুই উঠিয়েই জাৰকালি হ'লেও দিখোত গা-ধুই আহিবগৈ লাগে। পানী চোঁচা বুলি হোঁহোঁকা-পিছলা কৰি থাকিব নোৱাৰে—যেনে তেনে জোৰোৰাটো মাৰিব গৈ লাগিছিল। যিমানহে জাৰ নহওক, ব'দ বিৰিঙিয়ালেই নৈ কি পুখুৰী সকলোৰে পানী উমি উমি তপত হৈ থাকে। সেই পানীৰে চকু ধুলে চকুত চলিহাই ধৰিব নোৱাৰে; নাকে-মুখে উজালে মস্তিষ্ক শীতল হয় আৰু নাকত শেঙুণ সোপা মাৰি থাকিব নোৱাৰে। বৰকাকতী ইমান নৈষ্ঠিক আছিল যে আমি যদি ক'বাত খোৱা-বোৱা নীতি-নিয়মৰ অলপো ইফাল সিফাল কৰোঁ, তেন্তে তেখেতে আমাক ডৰিয়াই-হুকিয়াই কেটকেটাই থাকিব।

বৰকাকতীৰ ঘৰলৈ আগবেলা পাচবেলা আমোলাপটিৰ এইসকল পুৰুষ সমাগম হৈছিল— দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰুৱা, ইন্দীবৰ চিৰস্তাদাৰ, শশীধৰ বৰুৱা, ডেপুটি ইন্স্পেক্টৰ বত্ৰধৰ বৰুৱা, হিমকান্ত বৰুৱা মোজাদাৰ, তাৰানাথ শৰ্মা (বগা তাৰা), সিংহেশ্বৰ বৰুৱা খাজাঞ্চী, কীৰ্ত্তিনাথ বৰুৱা ডাৰোগা, নামতিৰ অকৰা বাপুটি, বেতবাৰীৰ মনোহৰ কাকতী, ভোল মহৰী (ভোলা নাথ বৰুৱা), বাৰ্জি গোহাঁই (তীৰ্থেশ্বৰ বুঢ়া গোহাঁই নাওবৈচা ফুকন); গিৰীশ চন্দ্ৰ ঘোষ, দীনেশ্বৰ কটকীৰ ভায়েক মেকেশ্বৰ কটকী ইত্যাদি। ইন্দীবৰ, শশীধৰ, বত্ৰধৰ বৰকাকতীৰ জেঠেবীয়েক, দুৰ্গাপ্ৰসাদ শালপতিয়েক। হিমকান্ত মোজাদাৰ দুৰ্গা প্ৰসাদৰ জোড়োয়েক; জেঠেবীয়েক বত্ৰধৰ হিমকান্তৰ ভিনীহিয়েক হোৱাত এসময় লতাপতা খুলশালীয়েকো। টানে-আপদে হিমকান্ত বৰুৱাই বৰকাকতীক বৰ সহায় কৰিছিল।

সততেই তেখেতৰ আলখৰা বাবে বৰকাকতীয়ে নিজৰ পুতেকহঁতকৈও টোলত থকা ল'ৰা বিলাকক হে বেচি মৰম কৰিছিল। বৰপুতেক গোলাপক আমি দেখিবলৈ নেপালোঁ। বৰমাজু গোবিন্দ (গোবিন্দ দাদা) দিহিং মুখৰ আহোম পথাৰ পঢ়াশালিত কাম কৰিছিল। সৰমাজু গোলোকে এক্ট্ৰেঞ্চ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'ব নোৱাৰি কলিকতালৈ গৈ পিট্ৰিয়েন ষ্টেছেণ্ড পঢ়ি আহে। তাৰ পিচত, বৰকাকতী এজেকী নাম দি কিতাপৰ দোকান

এখন খোলে। বৰকাকতীৰ ঘৰত বহুল কামহুই লিখা বুলি কোৱা সাঁচি-পতীয়া অক্ষৰ পুথি এখন আছিল। সেইখন ছপাৰ লাগে বুলি এম-ভি স্কুলৰ হেডপণ্ডিত সাধিবাম কাকতীয়ে চৰকাৰলৈ লিখিছিল। সক পুতেক গগনৰ পঢ়াওনা নহ'ল, হাইস্কুলৰ চতুৰ্থ শ্ৰেণীতে (ক্লাচ চেভেন) শিক্ষা সমাপ্ত হ'ল। এইজন ভৱবাম বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ ঘৰখনেই সচা-সঁচি-কৈয়ে আছিল মোৰ প্ৰকৃত আদি শিক্ষালয়।

হিমকান্ত বৰুৱা : ভৱবাম বৰকাকতীৰ বাৰীৰ দাঁতিতে হিম-কান্ত বৰুৱা মৌজাদাৰ ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। তেখেতৰ আগেয়ে, সেই মাটিতে প্ৰেমকান্ত চলিহা (মেম) আছিল। ১২০৭ চনত গোলাঘাটৰ বৰুৱা গাঁৱৰ মৌজাদাৰ হিমকান্ত বৰুৱাই নামতিৰ মৌজাদাৰ বাধা বৰবৰাৰে সৈতে মৌজা সলনা-সলনি কৰে আৰু পুৰণি ঘৰ শিৱসাগৰলৈ আহি নগৰমহল মৌজাৰ মৌজাদাৰ হয়হি।

পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁইৰ দিনৰেপৰা তেখেতৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে পুৰুষাচক্ৰমে ৰাজবিষয় খাই আহিছিল। বুঢ়াগোহাঁইৰ দিনত মৌজাদাৰ ডাঙৰীয়াৰ আজোককাদেউতাক গুৰুদত্ত চাংকাকতী আছিল। তেখেতৰ পুত্ৰ জনাৰ্দন ভঁড়ালীবৰুৱা হৈছিল। জনাৰ্দনে পুৰণি ভেঁটি চাৰিঙত এটি পুখুৰী খনাই-ছিল। সেই পুখুৰীটো এতিয়াও “ভঁড়ালী বৰুৱা পুখুৰী” বুলি জনাজাত হৈ আছে—বাধাকান্ত ফুকন হাইস্কুলৰ সমুখতে। তেখেতৰ পুতেক শজুৰামে বৰুৱা গাঁও আৰু নোগোৰা মৌজা দুটা খাইছিল। মাজতে বছৰদিয়েক, বংলৰে আন এজনে সেই মৌজা চলোৱাৰ পিচত হিমকান্তৰ হাতলৈ আহে। বৰুৱাগাঁৱত থাকিবলৈ আহুকাল পাই জাতি-কুটুম থকা পুৰণি ঠাই শিৱসাগৰলৈ মৌজা সলনি কৰি ঘূৰি আহে।

মোৰ পঁজা ঘৰটিৰে তেখেতৰ গোসাঁই ঘৰটি লগালগি। তেখেত সকলৰ ঘৰত শালগ্ৰাম আৰু বংশীবদন মূৰ্তি এখন আছিল। ৰাতিপুৱা দিখোত সন্ধ্যা আন্ধাৰ কৰি আহি মই সেই গোসাঁই ঘূৰাইছিলোঁ। মৌজা-দাৰ ডাঙৰীয়াৰ গোসাঁইৰ প্ৰতি অচলা ভক্তি আছিল। গোসাঁই সেৱা নকৰাকৈ তেখেতে পানী এটোপাকে নেখাইছিল (অৱশ্যে, সেই সময়ত কোনেও বাহী-গাই জল গ্ৰহণ নকৰা নিয়মেই আছিল)। ভবাম বৰ-কাকতীৰ দৰেই তেখেতেও মোক বৰ ভাল পাইছিল আৰু বৰকাকতীৰ সন্মানে মোৰ অভিভাৱকো আছিল।

বৰকাকতী এজ্ঞেয়ীৰপৰা ‘প্ৰথম কুঁৱৰী’ এখন আনি বগ ডাঙৰ ডাঙৰ কৈ ঠেও ধৰি ধৰি পঢ়োতে মৌজাদাৰ ডাঙৰীয়াই খৰম জোৰৰ মাত মাৰি মনে মনে আঁচি মই পঢ়ি থকা পোনে খিৰিকীৰ আগতে ওলালহি আৰু মোক যেন দেখাই নাই, এনে ভাৱে দূৰৰ পৰা মতা-দি মাত মাতি পঠিয়ালে, “কি কৰিছা, নভেলিষ্ট?” ‘নভেলিষ্ট’ মানে যে উপন্যাস লেখক বা উপন্যাসত ৰাপ থকা মাত্ৰহ সেইদিনাই শিকিলোঁ। সকলোৰাই যে ‘নভেল’ পঢ়িব নেপায়, সেইটোও তেখেতৰ পৰাই শিকিছিলোঁ।

বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ ল’ৰা-ছোৱালী কিটাই আছিল মোৰ বাই-ভনী আৰু ভাই। তাতে কত সাধু কথা শুনিছিলোঁ, বিহুত কিমান যে অট্টা--পঢ়ি খেদিছিলোঁ, খলিয়েই বা খেদিছিলোঁ। কিমান, সেইবোৰ ৰং-ধেমালিৰ কথা ভাবিলে শোকাৰু হৈ বয়।

বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ বৰ পুতেক বিমলাৰ লগত মোৰ বৰ হলি-গলি আছিল। তেওঁ মোতকৈ কেই বছৰমানৰ সকলো, তথাপি, তেওঁৰ খুচুটীয়া কথা আৰু সাহিত্য অঙ্কৰাগে আমাক একে নাৱৰে যাত্ৰী কৈ থৈছিল। ১৯২০ কি ২১ চনত বিমলাহ অসহযোগৰ দিনত চৰকাৰী কলেজৰপৰা বি-এ পৰীক্ষা নিদি আলিগড়ৰ “নেছনেল ইউনিভাৰ্চিটিৰ” পৰা দি, সেই পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হয়। নামৰূপৰ ওচৰত চাহ-বাগিছা এখন পাতিবলৈ লওঁতে তাত বসন্ত ওলাল। সেয়েই তেওঁৰ নিমিত্তে কাল হ’ল আৰু ভগ্ন যৌৱনতে সেই কালেই তেওঁক বৈবাহিক্যমলৈ লৈ গুচি গ’ল। বিমলাৰ মৃত্যুত ঘৰখন শোকত জৰমাৰ দিলে। বৰপুতেকৰ শোকত মৌজাদাৰ ডাঙৰীয়া যি শোকে-বেজাৰে জুৰুলা হ’ল হ’লেই, আগৰ আনন্দ-উৎসাহ আৰু ঘূৰাই আনিব নোৱাৰিলে।

সেইবোৰ বাক যি কি নহওক, মই শিশুসাগৰ এৰালৈকে তেখেতৰপৰা সকলো প্ৰকাৰে, সকলো কথাতো যি উৎসাহ-উদগনি, মৰম-চেনেহ আৰু মাজে-সময়ে টাকনি পাইছিলোঁ, তাক আজিও পাহৰিব পৰা নাই। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ পুত্ৰ-কন্যা সকলৰ লগত এতিয়াও সেই অতীতৰ আন্তৰিক মৰম চেনেহৰ একগমানো ছুটুকৈয়ে আছে আৰু সঘনো হাঁস-ভেটি হোৱা নাই।

৪র্থ অধ্যায়

প্রথম বেজবকরা স্কুলৰ ডেটি : মোজাদাৰৰ ঘৰৰ দক্ষিণে ডিগ পেশাৰৰ বাৰী আছিল। তাতে দীননাথ বেজবকরাই পোন প্ৰথমেই ইংৰাজী স্কুল পাতিছিল।

তেখেতৰ ঘৰৰ সমুখতে, আলিটোৰ ইপাৰে দীননাথ বৰকটকী ডাঙৰীয়াৰ বাৰীতে আছিল ভূধৰ চৌধুৰী। এখেতৰ ঘৰ গুৱাহাটীৰ বংমহলত। শিৱসাগৰ কাছাৰীৰ চিৰস্তাদাৰ হৈ অহাত এখেত দুৰছৰমান ইয়াত থাকিবলগীয়া হৈছিল। গোলাঘাটৰ ৰায় চাহাব দণ্ডৰ বকরা তছীলদাৰ ডাঙৰীয়াৰ পুতেক গুণীন্দ্রনাথ বকরা আৰু ৰাজেন্দ্ৰনাথ বকরাও (প্ৰাক্তন ডেপুটি-স্পীকাৰ) তেখেতৰ লগতে থাকি শিৱসাগৰ হাইস্কুলত পঢ়িছিল। মোৰ সহপাঠী মহেন্দ্ৰনাথ বকরাও তাতে আছিল। ১৯১১ চন মানত গোলাঘাটৰ বেজবকরা হাইস্কুলটো গৱৰ্ণমেণ্টৰ হ'লত কেউজন শিৱসাগৰ এৰি গোলাঘাটলৈ গ'লগৈ। চৌধুৰী ডাঙৰীয়াৰ একে মাৰলীৰে তলতে আছিল আমাৰ শিক্ষক কামাখ্যাবাম বকরা। চৌধুৰী ডাঙৰীয়াৰে আমাৰে দেখা-দেখি হোৱাৰ বাহিৰে আন একো সম্পৰ্ক নাছিল। গুণীন্দ্র-ৰাজেন্দ্ৰও ওপৰ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ হোৱা বাবে দুবাৰ-চাৰিবাৰ “ভালনে,” “কোনফালে যোৱা”— কথাৰ বাহিৰে আন একো কথা সন্নিবিষ্ট আছিল নাছিল। মহেন্দ্ৰৰে হে আমাৰ বন্ধুত্ব। শৰৎ বৰকটকীয়ে গুৱাহাটীৰপৰা অহা নতুন ‘চাৰ’ কামাখ্যা বকৰাক পৰীক্ষাৰ সময়ত “মোক ফেল নকৰিব” বুলি নিতৌ কৈ কৈ বৰ আমনি কৰিছিল। নিচেই সামান্য হ'লেও চৌধুৰী-বকৰাৰ ৰাফনি-ঠাকুৰ-টোৰ কথা পাহৰিব নোৱাৰোঁ। সি আছিল বৰ ধেমেলীয়া আৰু পৰগণীয়া সাধু-পটন্তৰৰ ভঁৰাল। তাৰপৰা লিকা সাধু ছুটামানে পিচত মোৰ উপকাৰ সাধিলে। চৌধুৰীৰ দাঁতিতে পৰমা আমিনৰ ঘৰ, অলপ দিন মাত্ৰ আছিল।

সহদেৱ পণ্ডিত : আমিনৰ ঘৰে ঘৰে লগা দুপুৰীয়া বাৰীখনত যি গৰাকীৰ বসতি আছিল, তেখেতৰ নাম হৈছে, পণ্ডিত সহদেৱ শৰ্মা।

এখেতৰ দেউতাক ত্রিলোচন আছিল গোলাঘাটৰ কাছাৰীত নাজিৰ কাম কৰি। মণিৰাম দেৱানৰ ফাঁচীৰ সময়ত এখেত শিৱসাগৰলৈ আহে। বংপুৰ নগৰৰ ভিতৰত (ওলাতল ঘৰৰ ওচৰত) চৰকাৰে এখেতক ৫০ বিঘা মাটি নিৰুৱকৈ দিছিল— পাণ্ডিত্যৰ বৃত্তি স্বৰূপে।

সেইজনৰে পুত্ৰ হ'ল সহদেৱ শৰ্মা। জ্যোতিষ শাস্ত্ৰত অগাধ পণ্ডিত। সকলোৱে কয় সহদেৱ পণ্ডিত বুলি। পণ্ডিত দেৱৰ ডাটি কোছা দীঘল, সেইবুলি চাপকটা নহয়। তামোলৰ পিক পৰি কেতিয়াবা কেতিয়াবা ডাটি খিনিয়ে হে হাঁহটিৰ বোল ধৰে। ঋষি-মুনিসকলৰ বোলে বৰ আচাৰ-নাছিল। সহদেৱ পণ্ডিতৰো তেনেকুৱাই। তেখেত ইমান উদাৰ আৰু শাস্ত্ৰজ্ঞ আছিল যে মাছুহে কৰা কিছুমান সামাজিক নিয়ম তেখেতে টিলিকিতে উকুৱাই দিছিল। পণ্ডিত দেৱৰ ঘৰখনেই আছিল গাঁৱৰ পৰা অহা স্কুলীয়া ছাত্ৰৰ নিমিত্তে এখনি আশ্ৰম। আমোলাপটিৰ ডাঙৰ ডাঙৰ মাছুহৰ ঘৰতে শাস্তি স্বৰূপন, উপনয়ন আৰু গ্ৰহযজ্ঞ হ'লে, সহদেৱ পণ্ডিত আচাৰ্য্য নহ'লে উপায় নাই। আলহী-অতিথিৰ নিমিত্তে তেখেতৰ গৃহদ্বাৰ সৰ্বদায় উন্মুক্ত। নামতি, চাৰিআলি, কালুগাঁও, মগৰাহাট, ভঁৰলুৱা— এইবোৰ গাঁৱৰপৰা অহা ছাত্ৰই এখেতৰ বাৰীতে ঘৰ সাজি পাটবলৈ লৈছিল। বৰ 'মজাৰ' কথা এইটো হে যে যেয়ে য'ৰে পৰা যিহকে নানক, তেখেতৰ হাতত গুতাই দিলেই হ'ল। ল'ৰাইতে ঘৰৰ পৰা চাউল-পাত আনি নিজে ভাত ৰান্ধি খাব নেলাগে, তেখেতৰ হাতত সেইবোৰ দিলেই, ছুপৰীয়া-গধূলি, দুয়ো সাজতে চাউলখিনি অন্ন ৰূপে পৰিণত হৈ দেৱৰ মজিয়াতে দিওঁতাজনক মাতি থাকিব। সেই দিনত ব্ৰাহ্মণৰ ভাত খোৱা মজিয়াত অৱাক্ষণৰ তক্ষণ নাছূত-নাশ্ৰুত কথা। মগৰাহাটৰ কেশৱৰাম বৰদলৈয়ে এই মজিয়াতে অন্ন গ্ৰহণ কৰি মেট্ৰিক পাছ কৰি গ'ল। বৰদলৈ-মই দুয়ো একে জ্ঞেয় ছাত্ৰ আছিলোঁ। 'টেইত' 'এলাও' হোৱাৰ পিচত ৰাতিয়ে দিনে দুয়ো একেলগে সম্ভাৰ্য্য প্ৰসবোৰৰ উত্তৰ আওৰাইছিলোঁ। পণ্ডিত দেৱে মোৰ নিমিত্তে তেখেতৰ ঘৰৰ খোটাণি এটা এৰি দিছিল। পুতেক বড়দেৱ আৰু চন্দ্ৰদেৱতকৈও তেখেতে আমাক হে বেচি মৰম কৰিছিল। আইনকি, ৰজন-বাজন কৰি পোৱা কল, প্ৰসাদ, গাখীৰ নাইবা লেহু-পেয় যেই সেই বস্তুকে আনি তেখেতে পোনেই চাউল দিওঁতে পাৰক মতা দি "আহ, আহ, ল'ৰাইন্ত আহ" বুলি মাতি আমাক হে পোনেই বিলাই দিয়েহি।

তেখেতে গ্ৰহৰ দানো লৈছিল। আগৰ দিনত, মাচুহৰ গা-মূৰ বেয়া হ'লে বা শকত নৰিয়া পৰিলে, পণ্ডিতৰ ওচৰত সোৱঁবগীৰ ৰাশিফল চোৱায়হি। মঙ্গলৰ দশা, শনিৰ বিষ্ট কেতিয়া পৰিছে বা পৰিব, নাইবা গ্ৰহ-নক্ষত্ৰৰ গুণ-বৈগুণ কি অপ ইত্যাদি পীড়াৰ প্ৰতিবেদক গ্ৰহ-শাস্তিৰ উপায় বিধানত প্ৰায়ে পঠা ছাগলী দান দিয়াৰ বিধান হয় আৰু সেই দান গ্ৰহ-যজ্ঞ কৰি দেৱেই লয়গৈ। এইদৰে যজ্ঞত উচৰ্গা বা গ্ৰহৰ দান-স্বৰূপে দিয়া ছাগলীৰেই পণ্ডিত সহদেৱৰ ঘৰখন ছাগলীময়। ঘৰৰ দাঁতিৰ ছাগলী টঙিত ২০ জনী মান ছাগলী আছিল। তাত মতা-মাইকী কিমান ছাগলী থাকে দেৱৰ বুজ নাই। কিন্তু, ভাতৰ লগত গাখীৰ খাবলৈ নেপালে হে বুজ হয়। কিয়নো, সহদেৱ পণ্ডিতৰ ঘৰত গৰু-মহৰ গাখীৰ অসম্ভাৰ। ছাগলী গাখীৰেৰেই চাহ-জলপান আৰু ভাতৰ জলপান সকলো হয়। শৰাধ-বিধিত হে গৰু-মহৰ গাখীৰ লাগে।

আমি পাওঁতে, সহদেৱ পণ্ডিতৰ বয়স তিনিচুৰিৰো ওপৰ। তেতিয়াও তেখেত বৰ উজোগী আৰু অধ্যয়নৰত আছিল। জাৰকালি বা জহৰ দিনতো কেতিয়াবা কেতিয়াবা আমাক কাহে ধৰে। সেই আদহীয়া বয়সতো তেখেতক হ'লে এদিনো কথা শুনিবলোঁ। ঘৰত ছাগলী থাকিলে, সদায় ছাগলী গাখীৰ খালে আৰু ভোৰোলা ছাগলীৰ গোন্ধটো নিতৌ নাকত সোমাই থাকিলে যে কাহ-যক্ষ্মা-উদ্‌ফাই আদি হৃদপিণ্ড দুৰ্বল কৰা একো ৰোগেই বাহ লব নোৱাৰে— পণ্ডিত সহদেৱেই আমাক দেখুৱালে।

মাঘৰ বিহুৰ উককাত আমি দিখৌ গডাত ভোজ খাওঁইক। সেই ভোজলৈ আমাৰ যি বিধ প্ৰধান ভোজ্য বস্তুৰ আৱশ্যক, সেই বিধ বস্তু সহদেৱ পণ্ডিতৰ টঙিৰ পৰা নিয়া অপহৃত দুটি বা এটি ছাগলীৰেই অপূৰ্ব “অৱদান”। এই অপহৃত কাৰ্য্য সংঘটিত হৈছিল সনৎ কুমাৰ বৰুৱা আৰু গগন চন্দ্ৰ বৰকাকতীৰ দ্বাৰাই। দেৱৰ ছুৱাৰ মূখেতে এজোপা আহত গছ আছিল। গছ জোপাৰ তলতে গাত ফটা কঞ্চল এখন মেৰিয়াই দেছ-ৱালী এটা দিনে ৰাতিয়ে কপাল খুন্দিয়াই খুন্দিয়াই পৰি থাকে। বাট-কৱাই কিবা কিবি দিয়নে নিদিয়ে ক'ব নোৱাৰোঁ, পণ্ডিতদেৱে হ'লে নিতৌ কলপাততে ভাত দুটিমান দিয়াবই। তাৰ নামটো পাহাবলোঁ। ভৰাম বৰকাকতীৰ বাৰীৰ উদ্ধৰ-পূৰ চুকেও এটি আহত পুলি আছিল। তাৰ তলতো মুহিতা নামে মানুহ এটাই প্ৰায়েই বাহ লৈছিল। মুহিতাই

আৰ-তাৰ ঘৰলৈ গৈ গৃহস্থক ক'ব “ভাত দিবিতো দিবি, নাই দিবিতো নাই দিবি।” এনে নিস্বার্থভাৱে ‘ভিক্ষা কৰা’ যাক বোলে, তেনে ভিক্ষা সি কাকো কৰা নাছিল। তাৰ পোনপটীয়া কথাষাৰেই কঠুৱা মাহুৰৰ অন্তৰো গলাব পাৰিছিল। এই দুয়োটা আহত-তলীয়া ভিক্ষাৰীৰ কথাবোৰ ভাবি ভাবি “ধনী দৰিদ্ৰ” নাম দি এটি প্ৰবন্ধ লিখিছিলোঁ। ভগৱতীয়ে ‘ধনী দৰিদ্ৰ.টা’ কাটি ‘চহকী দুখীয়া’ কৰিলে আৰু সেইটোকে তেওঁ মনে মনে ‘বাহী’ লৈ পঠিয়াই দিলে।

তন্ত্ৰশ্যাম বৰুৱা মোজাদাৰৰ ঘৰ ৪ সহদেৱ পণ্ডিতৰ চাপে চাপে লগা বাৰীখন আছিল তন্ত্ৰশ্যাম মোজাদাৰ ডাঙৰীয়াৰ। মোজাদাৰ ডাঙৰীয়া আছিল বৰ হটভ' পুৰুষ। তেখেতৰ দীৰ্ঘ অৱসৰটোৰ উত্তৰাধিকাৰী হ'ব পাৰিছিল বৰমাজু পুতেক অশ্বেশ্বৰ আৰু সৰুমাজু পুতেক ৰত্নেশ্বৰ। বৰপুতেক বৰজনী শিৱসাগৰ জিলাৰ স্কুলসমূহৰ ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ আছিল। মই হাই-স্কুলত নাম লগোৱাৰ তিনিমাহে চাৰিমাহৰ পিচতে তন্ত্ৰশ্যাম মোজাদাৰ মৰিল বুলি বাইজে খৰি দিবলৈ বাহ-কাঠ আনি চোতালত দমাই পেলালেহি। তেখেত কিন্তু নমৰিল—নমৰিল যদিও, যমৰ ঘৰ দেখি আছিল। শ্মশানলৈ নিব খোজা খেল ওলোৱা ডাঙৰীয়া গৰাকীৰ আত্ম আৰু এবছৰ বাটলি। তেখেত ৭৮ বছৰ বয়সত ১৭.৯.১৯০৬ তাৰিখে ঢুকায়। এখেতৰ নাতি-পুতিবিলাকৰ লগত মোৰ বৰ আফ্লাদ আছিল। মোজাদাৰৰ বৰ পুতেক বৰজনীকান্ত আৰু তেওঁৰ পাঁচৰ জনক মই নেদেখিলোঁ। তেওঁৰ নাম আছিল সোমেশ্বৰ। বৰজনৰ চাৰিজন পুতেক ১) তিলক, ২) তুলসী, ৩) লক্ষ্মীকান্ত, (মাখন), ৪) যোগকান্ত। সোমেশ্বৰৰ পুতেক ছলল আৰু দেৱী। দেৱী মোৰ সহপাঠী। অশ্বেশ্বৰৰ পুতেক ডিম্বেশ্বৰ, পদ্মকান্ত (ববালি), ধৰ্মেশ্বৰ আৰু জীৱেশ্বৰ (ৰজা)। দেৱী-ডিম্ব-ববালি (সৰু)ই-তেৰে তেওঁবিলাকৰ চ'ৰা ঘৰতে ৰজা-মন্ত্ৰী খেদিছিলোঁ। ধৰ্মেশ্বৰ-জীৱেশ্বৰ সৰু। ধৰ্মই ষিলঙত চৰকাৰী কাম লৈ এতিয়া গুৱাহাটীতে অৱসৰ লৈ আছে। ৰজা গুৱাহাটী আৰ্ট কলেজৰ অধ্যক্ষ আছিল। দুখ লাগে, তেওঁৰ অফালতে যুহা হ'ল। যোগকান্তও মোতকৈ সৰু, ভগৱতীহঁতৰ যুৰীয়া। তেওঁ কবি আৰু তেওঁৰ লেখা উপাদেশ, এতিয়াও গোলাঘাটৰ বাগিছা এখনত মেনেজৰী কৰি আছে।

অ', ধনপুৰীয়া কঠাল পাতৰ আঁৰতে লুকাল। তন্ত্ৰশ্যাম বৰুৱাৰ হুমলীয়া পুতেক কেশৱকান্ত বৰুৱাৰ কথা লিখিবলৈ পাহৰিছিলোঁৱেই। বৰুৱা

ডাঙৰীয়া পৰিয়ালটোৰ ভিতৰত তেখেতেই (বৰজনৰ পিচতে) আছিল বংশ উজ্জলকাৰী। তেখেত আছিল হাইস্কুলৰ শিক্ষক—তেজপুৰতে জীৱনৰ সবহ-ভাগ বটালে। ধৰ্মপ্ৰাণ, নৈষ্ঠিক, সদাচাৰী, বংশ গোবৰুৱা গোবৰাহিত কেশৱকান্ত বৰুৱাই ‘বণিয়া কাকতীৰ বংশাবলী’ খন প্ৰকাশ কৰি থৈ গৈছে। অসম বুৰঞ্জীত নথকা বহুত জানিবলগীয়া কথা তাত আছে। তাৰ উপ-বিণ্ড তেখেতে ‘চুপহি’ নামে এখনি কবিতা পুথিও লিখিছিল। আৰু কি লিখিছিল মোৰ মনত নাই। তেখেতৰ স্ত্ৰমোগ্য পুত্ৰ বোহিণীকুমাৰ বৰুৱাও (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আৰু মেডিকেল কলেজৰ অধ্যাপক আছিল) কেঁচা বয়সতে মৃত্যুক আদৰি আনিলে। তুলসী (ককাইদেৱ) বৰুৱাৰ পুত্ৰ অশ্বিনীকুমাৰে চৰকাৰৰ ঘৰৰ ডাঙৰ বিষয়া (মাটি হাকিম আৰু হাকিম) থাই বংশ মখাদা আৰু স্বাধীন মতামত প্ৰকাশ কৰি ঐতিহ্য-অজুৰাগী হৈ অকালতে সংসাৰ ত্যাগ কৰিলে। তন্ত্ৰশ্ৰাম মৌজাদাৰৰ পৰিয়ালটো বুৰঞ্জীপ্ৰসিদ্ধ বণিয়া কাকতী-চান্দ সদাগৰৰ ঘৰৰ। লিখিলে, পৰিয়ালটোৰ দ্বাৰা গঠিত হোৱা এখন সামাজিক বুৰঞ্জীয়ে হ’বগৈ। ‘বণিয়া কাকতীৰ বংশাবলী’ পঢ়ি এতিয়া হে বুজিছোঁ, বংশাবলীবিলাক কিয় বুৰঞ্জীৰ আপুৰুগীয়া সমল।

এখেতসকলৰ ঘৰত বছৰি দুৰ্গা পূজা হয়। চোপাবৰ মৌজাৰ মৌজাদাৰ হৈও, বহুশ্ৰেৰে নিজে নিচেই ঘৰতে দশভূজাৰ মূৰ্ত্তি সাজে আৰু বৰ আন্তিকেৰে গোসাঁনীৰ আগত বলি-বাহন উৰ্গা কৰে। বিষয়-বাসনাৰ আশ্ৰয়ত পৰি তন্ত্ৰশ্ৰাম মৌজাদাৰৰ গপ-গল্পীয়া ঘৰখন আমি দেখোঁতে দেখোঁতেই থানবান্ হ’ল তেখেতসকলৰ সেই ‘দেখোঁতেই ভয়ন্ধৰ’ বৰ চ’ৰাঘৰটো, বৰ গোসাঁই ঘৰটো আৰু বৃহৎ পৰিয়াল থকা মাজ চোতালে সৈতে দীঘল দীঘল হাটী যেন ঘৰবোৰ, দুৱাৰ মুখত থকা জোপোহা জোপোহা আম কিজোপা, বেল-জোপা, ৰমক-জমক হৈ ফুলি থকা বাৰীখন, গছত মেৰাই থকা, লতাৰ ওলমি মিৰিকি টেঙা আৰু মাঠে-মালতীৰ থুপিবোৰ এটি এটাকৈ অন্তৰ্ধান হ’ল। মৌজাদাৰৰ ঘৰৰ এটি স্মৃতিয়ে আজিও মোৰ মনত ভুয়ুকি মাৰেহি। সেইটি হৈছে, কেশৱকান্ত বৰুৱা ডাঙৰীয়াই দুৰ্গা পূজাৰ সময়ত তেজপুৰৰপৰা আহি ঘৰত থাকোঁতে হাতত তাম-তুলসী আৰু ৰূপৰ কোবা-অৰ্ঘ্যযুৰি লৈ দিখৌ ঘাটত গা ধুবলৈ যোৱা আৰু ঘাটতে সন্ধ্যা আফিক কৰি তিতা তিৱনিৰেই ঘৰলৈ অহা। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ দেখোঁতে তেতিয়া এনে হে লাগিছিল যেন পুৰণি ভাগৱতত কোৱা নৱগুণ পৰিহিত, শুভ্ৰবৰ্ণ কাষৰ তপোনিষ্ঠ ঋষি

এগৰাকী হৈ ঘেন সন্তোষাত হৈ আসনৰপৰা উঠি আহিছে। এখেত তেজপুৰ হাইস্কুলত শিক্ষক আছিল। ‘চুপহি’ আদি ভালেখিনি পুথি লিখি থৈ গৈছে। ‘বণিয়া কাকতীৰ বংশাবলী’-খনো এখন বুৰঞ্জীয়েই।

সোমেশ্বৰ শৰ্মা বৰুৱা মোজাদাৰ : তন্তুশ্যাম বৰুৱাৰ ঘৰৰ আগতে নৈৰ মথাউৰিটোৱে অলপ পূবলৈ যোৱা লৈছে। সেই ঘৰটোৰ চুকতে ডাঙৰীয়া সোমেশ্বৰ শৰ্মা বৰুৱা মোজাদাৰৰ ঘৰ। তত্ক্ষীলৰ দিনত মোজাদাৰ সোমেশ্বৰ তত্ক্ষীলদাৰ আছিল। আমাৰ ছাত্ৰাৱস্থাত তেখেত আছিল অনাবেৰী মেজিষ্ট্ৰেট। তেখেতৰ ভায়েক দুজন। এজন চন্দ্ৰ—চন্দ্ৰ মাষ্টাৰ বুলি সকলোৱে কৈছিল আৰু ইজন মহেশ্বৰ। মহেশ্বৰ বোলাজন ককায়েতকৈ চাপৰ, মূৰত পাণ্ডুৰি এটি মাৰি কাছাৰীত পেঙ্গাৰ কাম কৰিবলৈ যায়। তেখেত খাত আছিল মহেশ্বৰ পেঙ্গাৰ বুলি। এখেতৰ পুত্ৰ শশীভূষণ মোৰ প্ৰথম অভিভাৱক গোলাপ চন্দ্ৰ শৰ্মাৰ সহপাঠী আছিল। মাজুপুতেক বংশীভূষণ মোতকৈ এশ্ৰেণী ওপৰত পঢ়িছিল বেজবৰুৱা স্কুলত। সৰুটিৰ নাম মোৰ মৈতে একে; মোতকৈ সৰু যদিও, মিতা বুলি মাতিছিলোঁ।

এখেতসকল বেজবৰুৱা পৰিয়ালৰ, পূৰ্বে দেবগাঁৱত ঘৰ আছিল। নীতি-নিয়ম আৰু ধৰ্মাচৰণ বৰ নৈষ্ঠিক আৰু ৰক্ষণশীল। এখেতসকলৰ দুৱাৰ মুখতে মথাউৰিটো পাৰ হৈয়ে দিখৌৰ পানী ধোৱা ঘাট। সেই ঘাটটো অকল তেখেতসকলৰ ঘৰৰ মাহুহে হৈ ব্যৱহাৰ কৰে। আমি গা ধুবলৈ যাওঁতে সদায় পেঙ্গাৰ ডাঙৰীয়াৰ পানী যুৱলিতে বহি সন্ধ্যা কৰা দেখিছিলোঁ। এতিয়াও সেই পৱিত্ৰ ঘাটটি থাকিব পায়। থাকিলেও তাহানিখনৰ দৰে স্বৰ-স্তোত্ৰৰ ধ্বনি-প্ৰতিধ্বনি শুনিবলৈ পোৱা নেযায় চাইগৈ।

দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰুৱা তত্ক্ষীলদাৰ : সোমেশ্বৰ মোজাদাৰৰ ঘৰ এৰিয়েই আমাৰ ঘাটলৈকে লানি লাগি থকা ত্ৰিনিঘৰি নামজলা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। তাৰে পোনৰ ঘৰ দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰুৱা তত্ক্ষীলদাৰ ডাঙৰীয়াৰ। তেখেতক ছুবছৰ কি আঠে বছৰ মান হৈ দেখিছিলোঁ। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ বৰণটো অলপ ক’লা আছিল যদিও, উজ্জল চকুৱে-মুখে থূলস্তৰ গায়ে-গাঁৰিয়ে দেখিবলৈ বৰ সভাশুৱনি পুৰুষ আছিল। তেখেত অভয়পুৰ মোজাৰ মোজাদাৰ। সেই সময়ত সেইটোৱেই শিৱসাগৰ জিলাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ মোজা। আগৰ দিনত যি মোজাৰ খাজনা এক লাখ টকা, সেই মোজা একেজন মাহুহকে দিয়া নহৈছিল, কিন্তু পূৰ্বৰ মেথী, ব্ৰজী, আৰু জেন্‌কিনছ চাহাব অধিকাৰীসকলৰ

দ্বাৰা প্ৰশংসিত প্ৰথম অসমীয়া-বঙলা অভিধান ৰচোতা ৰাহুৰাম (জাহ্নবাম) ডেকাবৰুৱা (লেবেলী ডেকাবৰুৱা) সদৰামিনৰ পুত্ৰ বুলি দুৰ্গাপ্ৰসাদক সেই মোজা দিয়া হৈছিল।

তেখেত ইমান ধৰ্মপ্ৰাণ আছিল যে ঘৰত ঘটতে দুৰ্গা পূজা কৰাইছিল যদিও, হিন্দুধৰ্মৰ অন্তৰ্গত যতবোৰ কৃত-কৰ্ম, নিত্য-নৈমিত্তিক তিথি, পৰ্ব আৰু সৰলো বৰ আন্তিকৰে বিধিৱৎ পালন কৰিছিল। তেখেততকৈ তেখেতৰ ভাৰ্য্যা, কৃষ্ণানন্দ বৰুৱাৰ দুমলীয়া জীয়াৰী ললিতী আইদেউৰ ধৰ্মাচৰণৰ প্ৰতি ৰতিটো হে চিৰঅবলীয়া। সেইকালত মাইকী মাচুহে লিখিব নোৱাৰিছিল, কিন্তু পঢ়িব পাৰিছিল। ভৰাম বৰকাকতীৰ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী নীৰজা আৰু ললিতী বায়েক-ভনীয়েক হয়। দুয়ো ৰামায়ণ-মহাভাৰত, কীৰ্তন-দশম আদি পঢ়িব পাৰিছিল। গোপিনী সৰাহত প্ৰায়ে ললিতী বৰুৱানীয়ে হে আইনাম, গোসাঁইনাম, শীতলা নাম পোন প্ৰথমেই লগাই দিয়ে। তেখেতৰ ‘নামঘোষা’ খন মুখস্থ আছিল বুলি ক’লেও বঢ়াই কোৱা নহয়। যেহজালি নো দিওঁতেই আইদেউতাই যেতিয়া—

“মুক্তিত নিস্পৃহ যিটো,

সেই ভকতক নমো”

বোলা ‘নামঘোষা’ প্ৰথম ফাঁকি পদ (ঘোষা) শোৱাশ টিঙে গাব, তেতিয়া জাবকালি ৰাতি পুৱাবৰ বেলিকা নিহালিৰ তলত মূৰ স্তম্ভাই থকা নাতি নাতিনীহঁতে ভকতি ভাৱতে সেই পিনেই আকৌ টোপনি যায়।

এদিনাখন ‘প্ৰবাসী’খনত ৰবি ঠাকুৰৰ কবিতা পঢ়ি থাকোঁতে, কথৰ চলতে বৰ নাতিয়েক ‘ভগৱতী মইনা’ই এই বুলি কোৱা মোৰ মনত আছে।

“আইদেউতাই নিশা এপৰমান থাকোঁতেই “মুক্তিত নিস্পৃহ” ঘোষাটো গায়, আমাৰ ভনি ভনি ইমান ভাল লাগে যে, নিহালিৰ তল এবিধৰ মন নেৰায়। আকৌ আমি শুই থাকোঁ। আমাৰ ‘নামঘোষা’তকৈ ‘গীতাঞ্জলী’খন তল নে ওপৰ, বেজবৰুৱাই কিবা এটা কোৱা হ’লে ভাল লাগিলহেঁতেন।” (সেই সময়ত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ বাঁহী’ত কীৰ্তন নামঘোষাৰ কোঁৱাল আনোচনা চলি আছিল।) বৃত্তীমাকৰ এই-খিনি স্তৱাগী স্তৱদি গুণ বহু বছৰৰ মূৰত বৰষাডু নাতিয়েক স্তৱালভাৱ কবিতা-পান আৰু গল্পৰ কোনো কোনো ঠাইত প্ৰকাশ পাইছিল।

দুৰ্গাপ্ৰসাদৰ পুতেক ৰাধিকাপ্ৰসাদ, ভৱানীপ্ৰসাদ আৰু তাৰিণীপ্ৰসাদ। ৰাধিকাপ্ৰসাদ প্ৰায়েই মৌজাত থাকে, মাহেকৈ-পৰেকৈ আহি সাত দিন-দহদিন থাকে। তেখেত অনাৰেবী মেজিষ্ট্ৰেতো হৈছিল আৰু অসম কাউন্সিলৰ সদস্যও আছিল। হাতত লাখুটিডাল লৈ মূৰত তামৰজীয়া পাণ্ডুৰি মাৰি, কেপ কলাৰৰ কোট পটলুং (পেণ্ট) পিন্ধি বেঙাটোহঁত মিলিটেৰী খোজৰ দৰে সমানে সমানে দি যেতিয়া কাছাৰীলৈ বা সভা-সমিতিলৈ খোজ কাটি যায়, তেতিয়া তেখেতৰ খোজ-কাটল আৰু স্ৰগোল গৌৰৱৰ মুখশ্ৰীয়ে ককাদেউতাক ডেকাবৰুৱা জাহ্নবামৰ গৰিষ্ঠ গাভীৰ্য্যকে প্ৰকাশ কৰি গৈছিল বুলি দেখা লোকে কোৱা-কুই কৰিছিল। বৰুৱা ডাঙৰীয়াই ডেকা কালতে, জেঠায়েকৰ পুতেক গোলাপ বৰকাকতীৰে যুটীয়াকৈ, সেই সময়ত চলা বিয়া নাম বিলাক সংগ্ৰহ কৰি ছপাবপৰাকৈ এখনি পুথি যুগুত কৰি থৈছিল। তেখেতে লিখা কবিতাও এটা নে দুটা ‘জোনাকী’ত প্ৰকাশ হৈছিল আৰু তেখেতৰ বৰ পুতেক ভগৱতীয়ে কৈছিল, “দেউতাই কবিতাৰ পুথি এখনিও লিখিছিল।” ভায়েক ভৱানীপ্ৰসাদ কোনোবা এখন বাগিছাত মেনেজাৰ আছিল। তেখেতে বিশেষভাৱে সাহিত্য চৰ্চা কৰা নাছিল যদিও, ‘জোনাকী’, ‘বিজুলী’ৰ এড্ৰেণ্ট হৈ, আলোচনী কাকতৰ প্ৰতি অসমীয়া ভাষাভাষী সকলৰ দাঁউতি বঢ়াইছিল। তেখেতৰ বৰণো আছিল তেজগোৰা— মুখখনৰ গঢ়টো ককায়েকৰ দৰে নহয়— অলপ দীঘলীয়া। তাৰিণীপ্ৰসাদ আছিল ধেমেলীয়া অভিনেতা। ৰাধিকাপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ পত্নী ভগৱতীৰ ‘আইতা’ক (মাক) হিমলা বৰুৱানীৰ অন্তৰবো অন্তৰৰ নিভৃত কোণত স্কুমাৰ কলাৰ স্পৃহা খুল খাই আছিল। (ভগৱতীৰ সঞ্জিল-সমাধি মৃত্যুৱে বুকুত কুঠাৰ মাৰি থৈ যোৱা শোকত বিহ্বল হৈ লিখা ‘বিননি’ৰ কবিতা সমূহেই তাৰ সাক্ষী।) নহ’লেনো পুতেক ভগৱতী, পাবতী, লাহৰি (মোক্ষদা), ‘মিলিটেণ্ট’ সোণ (কামাক্ষা) আৰু চুমলীয়া জীয়েক স্ৰধালতাৰ অন্তৰত কিয় সেই স্পৃহাৰ উত্তৰাধিকাৰীৰ শতমুখী হৈ পূৰ্ণ পৰিস্ফুট নহ’ব? সেই গুণেই “কঠে কলাপী ভোগে বিলাপী” আই সবৰতীৰ টোপ টোপকৈ পৰি থকা আশীৰ্বাদৰ পৰশ পাবলৈকে ৰাধিকা প্ৰসাদৰ ঘৰলৈ মোৰ সততে গমনাগমন হৈছিল আৰু বয়সত কনিষ্ঠ হ’লেও, জ্ঞানত বৃদ্ধ ভগৱতীৰে সৈতে চ’ৰাঘৰৰ কোঠা এটাতে বহি “ৰাজভগ-নৰপৰা কলখোকা ৰাহুলিয়ে ধোৱালৈকে” লেল-পেল-নিছগা কথাৰ

ওৰা পাতিছিলোঁ। ওৰা পতা কথাত কত বগ্ননাকে নেপাঙিছিলোঁ। কিন্তু কি হ'ব ভাবিলে আমহুঁ ক'লা পৰি যায়, সেইবোৰৰ এটাও বে ফুলাবলৈ নেপালোঁ। বকণ দেৱতাই মৰমতেই হওক বা থিয়ালতেই হওক, বগ্ননাৰ ফুলকলি ভগৱতীটোক দিচাঙৰ হতুৱাই থাপ মৰাই দেৱলোকলৈ লৈ গুছি গ'ল।

কোঠাটোত কথা পতা লগৰীয়া আছিল নাৰায়ণ ভূঞা। তেওঁ আমাৰ কথাত হৰিভৰ দি থাকে। কেতিয়াবা বাপুও (বিষলা) অসময়ত হে ওলায়হি। তেওঁ আহিলে বগৰ উঠে। তাতে চাহ-ভাহ খাই ফুৰিবলৈ ওলাওঁইক।

কোঠাটোৰ বেৰখনৰ সিজালেই আহল-বহল চ'ৰাৰ বহা-খোটাৰি। মোজাদাৰ ডাঙৰীয়া ঘৰত থাকিলে, নিতৌ ফণীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়া 'বাধি-বোপাৰ' (চলিহাই বাধিকাক মতা নাম) ঘৰলৈ আহিবই, আৰু আহি চুৰঙামান তাতে বহি সমসাময়িক দেশৰ পৰিস্থিতি আৰু হিন্দু সমাজৰ উত্থান-পতনৰ বিষয়ে কথোপকথন কৰিব। আমাৰ কাণতো সেইবোৰ পৰেহি। কিন্তু, শহাকণীয়া নাৰায়ণ ভূঞাৰ কাণ দুখন হ'লে সেইফালে সদায় থিয় হৈ থাকে। তেখেতসকলে কি কি কথা পাতিছিল পিচত ভূঞাই আমাক সবিশেষ ব্যৱহাৰ। বকৱা আছিল পুৰণি পন্থী আৰু চলিহা নতুন পন্থী। বাধিকা বকৱাই নামৰ মাধুৰী পিব জানিছিল। সেয়ে হে তেখেতৰ বৰজনী ছোৱালী কমলা আইদেউৰ নাম দিছিল কমলেন্দু নিভাননা (কমল+ইন্দু+নিভ+আননা) আৰু লুমলীয়াটিৰ দিছিল স্খালতা। ল'ৰা কেইটিৰ নামো ঐতিহ্য প্ৰবাহক।

বাধিকা মোজাদাৰৰ ঘৰখনেই আছিল পুৰণি ভাল মাছহৰ পৰিয়ালৰ। সেইবাবেই বাহিৰে-ভিতৰে আচৰণ-বিচৰণ সকলো আছিল ডা-ডাঙৰীয়াৰ আৰ্হিৰ। পাকশালত দুটি বামুণে নিতৌ পাক কৰিবই লাগিছিল। পাগ-মাৰিডাল হে নোছোৱে, এহেলৈ কি বস্তু কেনেকৈ ৰান্ধিব বা সিজাব লাগে বকৱানীয়ে ওচৰতে থাকি সকলো দেখুৱাই-শুনাই দি থাকে। আখাত জুই দি নিজে বন্ধা-বচা নকৰিছিল যদিও তেখেত বন্ধা-বচাত ইমান পাৰ্কেত আছিল যে ঘৰ চলোৱাত স্খলক্ষণী লখিমী তিবোতা বুলি ধৰ্মপ্ৰাণা শাহ-বেকৰপৰাও নিছিগা-ধাবে আশীৰ্বাদ পাইছিল।

ৰামকুমাৰ বকৱা : দুৰ্গাপ্ৰসাদৰ চালে চালে লগা ৰাম কুমাৰ বকৱা উকীলৰ ঘৰ। এখেত নামতিয়াল কাকতীৰ সূ-প্ৰসিদ্ধ পুৰুষ দামোদৰ

বকরা তছীলদাৰৰ বৰমাজু পুতেক। তছীলদাৰ দিহিং সত্ৰৰ বৰ সাজ-
তোলা আছিল। সেই সত্ৰৰে শিষ্য মজিন্দাৰ বকরাৰ ঘৰৰ আনন্দৰাম
যেতিয়া শিৱসাগৰত হাকিম হৈ আছিল, তেতিয়া জিলাধিপতি আছিল
কেম্পবেল চাহাব। আনন্দৰামৰ তালৈ বৰ সাজতোলা প্ৰায়ে আহি গৈ
থাকে। এদিন দামোদৰ বকরাই চিভিলিয়ান বকরাৰে মৈতে বড়লাত বহি
কথা পাতি থাকোঁতেই বৰচাহাব ভটং কৰে ওলালহি। আলহী বকরাই
তথা-মথা খালে, অলপ ইতস্ততঃ কৰি গা-ডাঙিৰ খোজোঁতেই হাকিম বকরাই
নিজৰ আসনকে চাহাবক বহিবলৈ এৰি দি নিজে থিয় হৈ থাকিল। এই
আচৰণৰ দ্বাৰা এপিনে চিভিলিয়ান বকরাৰ জাতীয়তাৰ মান-সম্মতি
যেনেকৈ প্ৰকাশ পালে, তছীলদাৰ ডাঙৰীয়াৰ সমানো। তেনেকৈ চাহাব মহ-
লত বুদ্ধি পালে। বকরা ডাঙৰীয়া দোপদৰ ম'ৰাবজাৰ মোজাৰ তছীলদাৰ
আছিল আৰু আমগুৰিৰ ওচৰতে মেকরাহোলা বুলি চাহ-বাৰী পাতিব
পৰা এটি গ্ৰাণ্ট আছিল। আমগুৰি কোম্পানীৰ চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট আৰু স্বত্বা-
ধিকাৰী জে আৰ বাকিংহাম (পিচত চাব) ঘোঁৰাত উঠি যাওঁতে তছীলদাৰো
সমানে ঘোঁৰাত উঠি গৈছিল। চাহাবৰ আগত 'নেটিভ' মাজুহ ঘোঁৰাত
উঠাটো তেতিয়া জগৰৰ কথা। সেইদেখি বাকিংহামে ডাবি দি বৰ
অপমান কৰিলে। নামতিয়াল বকরাৰ বংশধৰ দামোদৰে সহ কৰিব নোৱাৰি
ওলোটাই বেতডালেৰে চাহাবকো ছাটোপ ছাটোপ কোবাই দিলে।
সেইদিনাৰপৰা বাকিংহাম-বকরা দুয়ো বন্ধু হৈ পৰিল। এনেজন আত্মসন্মান
বুজোঁতা দামোদৰ বকরাৰে বৰমাজু পুতেক ৰামকুমাৰ। বৰ পুতেক
নৱকুমাৰ বকরা গুৱাহাটী সোণাৰাম হাইস্কুলৰ হেডমাষ্টাৰ। সৰুমাজুজন
কুকুমাৰে পুলিচ বিভাগত কাম কৰোঁতে চৰকাৰৰ পৰা শলাগ পাইছিল।
সৰুজন দিবা বা প্ৰসন্ন কুমাৰ। দিবা ককাইদেৱে গান গাব জানিছিল,
মাতটোও আছিল বৰ মিঠা। ভাগিনীয়েক পদ্ম চলিহাই তেওঁৰপৰাই গান
গোৱাৰ অচপ্ৰেৰণা পায়; মোমায়েকতকৈও ভাগিনীয়েক এখোপ চৰিল;
অকল গোৱাতে নহয়, নিজে গান ৰচনা কৰাতও।

হাতেলিখা “পুৱা” কাকত : ৰামকুমাৰ বকৰাক সম্পাদক পাতি
পদ্ম চলিহাই “পুৱা” নামে এখনি হাতেলিখা আলোচনী (লিথ' কৰা)
কাকত উলিয়াইছিল। বালাশ্ৰম আৰু ছাত্ৰ সমাজত বকৰাদেৱে পাঠ কৰা
ৰচনা দুখনমান সেই ‘পুৱা’তে প্ৰথম প্ৰকাশ পাইছিল। তেখেতৰ ‘সভা

সমিতি' নাম দি লেখা প্ৰবন্ধটি 'আলোচনী' কাকতত ছপা হৈ ওলাইছিল। পদ্ম চলিহাৰ "বজীচিয়া" কবিতাকে ধৰি ভালেমান প্ৰবন্ধ 'পূৰ্বা'ৰ জুই-শালত গঢ়িহে 'আলোচনী' আৰু 'উষা'ৰ কমাৰ শাসত দিয়া হৈছিল। আমি সেইবোৰ বৰ আগ্ৰহেৰে পঢ়িছিলোঁ। ভগবতীয়ে কৈছিল, "সোন্টি ককাইদেৱৰ 'ডিক্‌চন' (বচনা প্ৰণালী আৰু শব্দ বাহনি) বৰ ভাল।" ৰাম কুমাৰ বৰুৱা ভাল অভিনেতাও আছিল। 'বাগ্মাশ্ৰম'ত বক্তৃতাও দিছিল। কিছুদিন হাইস্কুলৰ শিক্ষকে আছিল। তেখেতে কৈছিল, একালতি কৰিবলৈ হ'লে মাতৃহে কোণ্ঠী-কপাল আদি চোৱা সামুদ্ৰিক বিজ্ঞা নেজানিলেও মুখ চাই চৰিত্ৰ অধ্যয়ন কৰিবপৰা অভিজ্ঞতাটি অন্ততঃ থাকিব লাগে।

ৰামকুমাৰৰ মাক লখিতী আইদেউতা মণিৰাম দেৱানৰ এগৰাকী ভাৰ্য্যাৰ নিচেই চমুলীয়া জীয়েক। তেখেতৰ গুণ বৰ্ণাই পদ্ম চলিহাই এটি সুন্দৰ কবিতা প্ৰকাশ কৰি গৈছে। তেখেত সকলৰ বাৰীত থাকিয়েই মোৰ বৰ দেউতা মহোদৰে (মণি) ইংৰাজী পঢ়িছিল। সেই সূত্ৰে, মই তেখেতৰ মাতৃ-স্নেহৰ এক অংশ লাভ কৰিছিলোঁ।

তেখেতসকলৰ আৰু ৰাধিকা মৌজাদাৰৰ উমৈহতীয়া মাতৃহ এঘৰ আছিল। ঘৰৰ গিৰিহঁতজনৰ নাম সোণবৰ। তেওঁৰে পৰিবাৰ জানকী। জানকীৰ মুখত অসমীয়া যোজনা-পটন্তৰ আঁঠে ফুটাদি ফুটি থাকে। বেজ-বৰুৱাৰ 'ধনবৰ ৰতনী' নাম দুটা যেনেকুৱা আমি ল'ৰা কালতে ধেমালি ধুমুলা কৰোঁতে লগ পোৱা 'সোণবৰ জানকী'ও তেনেকুৱা। ভগবতীৰ ভায়েক পাৰ্বতীয়েহে বয়স হ'লত জানকীৰ কথাৰ বস চুহিব পাৰিলে।

ৰামকুমাৰ 'চাৰ'ৰ বাৰীতে বেঙা বুলিবৰ মাতৃহ এটিয়ে সুকীয়া ঘৰ কৰি কলৰ দোকান এখন দি আছিল। কলৰ লগতে পূজা-পাৰ্কন, নাম-গুণ, সবাহ-শ্ৰাদ্ধ আদিত লগা উপকৰণো বেচিছিল। মাতৃহটিৰ ঘৰ আছিল গুৱাহাটীৰ ৰামদিয়াৰ ফালে; নাৱৰীয়াৰ লগত আহি ইয়াতে থাকি গ'ল। আমি কেতিয়াবা তাৰ তালৈ গৈ কল খুজি থাকোঁক। খোজাতেই অস্ত নপৰে, মাজে-সময়ে আমাৰ হাতত ওপৰফিকৈ এটি-দুটি হাততে লাগিও আহে। দোকানীয়ে নজনাকৈ কিনোতাৰ হাতত কল লাগি আহে যেতিয়া, "আনো বুলি নানো" বুলি ক'লে কোনোবাই পতিয়াৰ জানো? সিও এটা চেমনীয়া জীৱনৰ তৃপ্তি; স্বৰ্গৰি যে কিমান ভাল লাগে।

বেঙাই মলাধপাত খাইছিল। চাধা বা চাদা ধপাত, মান চাদাও বেচি-ছিল। নাৰিকল, বুটমাহ, মণ্ডমাহ অলপ অলপ বাখিছিল। তাৰ দোকান-লৈ গৈ ধপাত কল-নাৰিকলৰ বিষয়ে ইমানবোৰ কথা শিকিছিলো। যে 'বাংলাশ্রম আৰু ছাত্র সমাজ'ত সেই বস্তুবোৰৰ উপকাৰিতা অপকাৰিতা সম্বন্ধে ৰচনা লেখি বা বক্তৃতা দি নাইবা তৰ্ক কৰি ৰাধিকা মাষ্টৰৰপৰা শলাগ পাইছিলোঁ।

ভগৱতীহঁতৰ ঘাটেতে মাঘমহীয়া বিহুত দুবছৰমান বুকলি খেৰেৰে মেজি পুৰিছিলোঁ, ঘাটেতে বৰঠকৱাৰ চালি কৰি মেজি ভোজো খাইছিলোঁ। সোণবৰ ককায়ে আমাক খৰি-খেৰ যোগাই দিছিল, পানী-দুনিও আনি দিছিল। সোণবৰৰ ঘৈণীয়েক জানকী, ৰামৰ ভাৰ্য্যা জানকী যেনেই আছিল। আমি যেতিয়া দিখৌ পাৰ এৰি গজাৰ পাৰ পালোঁগৈ অৰ্থাৎ শিৱসাগৰ এৰি উচ্চ শিক্ষাৰ নিমিত্তে কলিকতা পালোঁগৈ, তেতিয়া এদিন অগীল্‌ভি হোটেলত কথা পাতি থাকোঁতে কথাৰ মূৰতে জানকী বাইৰ কথা ওলাইছিল। বাইয়ে গোৱা বিষয়ানাম, কথাই কথাই দিয়া যোজনা-ফকৰা, ইজনীয়ে-সিজনীয়ে দন লাগিলে কৰা চুপতা চুপতি, মুখ জোকৰা-জুকৰি আৰু ডেঙুচালিবোৰ মনত পৰি ভগৱতীয়ে হুমুনিয়াহ ছাৰি কৈছিল, 'জানকী বাইজনী আছিল হাঁহি-ধেমালিৰ বহঘৰা, মেটেকাতলীয়া জোনাকী পকৰা—উপভাসত আকিবপৰা এটি ধুনীয়া চৰিত্ৰ।'

৫ম অধ্যায়

ৰায়বাহাদুৰ কালিপ্রসাদ চলিহা : ৰামকৃষ্ণৰ বকুৱাৰ ঘৰৰ দক্ষিণে সদৰ আলি আৰু মথাউৰিৰ চুকতে ৰায়বাহাদুৰ কালিপ্রসাদ চলিহা উকীল ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। দিলীহ নৈৰপৰা ধনশিৰী নৈলৈকে এনেকুৱা এঘৰ গাঁৱ-লীয়া মাটুহো প্ৰায় নাছিলেই যি কালিপ্রসাদ চলিহাৰ নাম শুনা নাছিল, নাইবা তেখেতৰ শব্দতে মো-নিপিয়াকৈ আছিল। শিক্ষিত সমাজৰ কথা ক'বই নেলাগে, ইংৰাজী ফুটত উঠে, প্ৰথম উকীল হোৱা বাবে তেখেতৰ স্তথাতি ঘৰে ঘৰে। তেখেতৰ ঘৰত বছৰি দুৰ্গা পূজা হৈছিল— বলি নিৰামিষ— কোমোৰা।

চলিহা ডাঙৰীয়া দক্ষিণপাট সত্ৰৰ এগৰাকী মুখ্যতম আপ্ত শিষ্য আছিল। তাৰ চিন তেখেতৰ যি দুখন বাগিছা আছিল— বোধকৰোঁ এতিয়াও আছে— তাৰ নামকৰণ কৰাতে ওলাই আছে। এখনৰ নাম বনমালী আৰু ইখনৰ নাম গোসাঁইবাৰী। বনমালীখন উৰ্গা কৰিছিল দক্ষিণপাট সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাপক ৩শ্ৰীশ্ৰী বনমালীদেৱৰ নামে। ইখনে সেইদৰে তেখেতে বিজনৰ ওচৰত শৰণ লৈছিল সেইজনৰ নামতে দিয়া। ৬৭বছৰ ৰায়ৰ নামটো শ্ৰৱণ কৰি থাকিবৰ অৰ্থে বৰমাজু পুতেক বাপৰ নাম দিছিল যাদৱপ্ৰসাদ। বৰজন পুতেক তাৰাপ্ৰসাদ চলিহা হাইস্কুলৰ প্ৰথম শ্ৰেণীত পঢ়ি থাকিলেও এওঁৰে সৈতে মোৰ অলপ-অচৰপ ঘনিষ্ঠতা আছিল। ভায়েক যাদৱে ময়ে সহপাঠী হোৱা শুনেই এই ঘন চিনাকি। তাৰা ককাইদেৱে (তেওঁক ককাইদেৱ বুলি মাতিছিলোঁ) ইমান কিতাপ পঢ়িছিল যে কিতাপ হাতৰ পৰা ত্ৰুটিছিলেই। ৰামকৃষ্ণৰ বকুৱাৰ সেই হাতে লিখা ‘পুৱা’ কাকতত তেওঁ ‘সাবনাথ’ আৰু গোটাডিয়েক প্ৰৱন্ধ লিখিছিল। মই কাকত-প্ৰৱন্ধত লাগি থাকোঁ বুলি শুনি এদিন তেওঁ এই বুলি কৈ মোক সতৰ্ক কৰি দিছিল, “তুমি লিখিছা, লিখি থাক, তোমাৰ শত্ৰু বহুত হ’ব। (তেতিয়া

মই হাতে লিখা 'জেউতি'ত প্ৰবন্ধ আৰু দুটা কি এটা কবিতা লিখিছিলোঁ, তাতে এই কথা)। চলিহাদেৱে যি বছৰত বি-এ পাচ কৰে, সেই বছৰতে, একেলগে চাৰিটি শিৱসাগৰীয়া ল'ৰা গ্ৰেজুৱেট হয়। সেই কিজনৰ এজন তাৰাপ্ৰসাদেই, ই তিনিজন ক্ৰমান্বয়ে ভৰত চন্দ্ৰ চলিহা, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ আৰু দুৰ্গা নাৰায়ণ বৰুৱা। চাৰিওজনৰ (প্লেফেয়াৰ চাহাবে কোৱামতে) Stalwart Figures অৰ্থাৎ হুট-পুট, ওখ-পাখ (তাৰাপ্ৰসাদ অলপ চাপৰ) ডেকা; সকলোৱে দেখি মান কৰিছিল। দুৰ্গাই বিয়া কৰায়েই ইহজগতৰ পৰা বিদায় ল'লে। ভৰত চলিহা আৰু ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ শিক্ষক হ'ল। বৰঠাকুৰ নলবাৰীৰ গৰ্ডন হাইস্কুলৰ প্ৰথম হেড্‌মাষ্টাৰ হৈ, সেই অঞ্চলত নাট, সঙ্গীত, সাহিত্য আৰু অগ্ৰাণু স্কুমাৰ কলাৰ নতুন আদৰ্শ দেখুৱালে গৈ। তাৰাপ্ৰসাদ বিলাতলৈ গ'ল, বেৰিষ্টাৰী পঢ়িবলৈ। দক্ষতাৰে পৰীক্ষা পাছও কৰিলে। তেওঁ বিলাতত থাকোঁতেই ১৯১৪ চনৰ এপ্ৰিলত দেউতাকৰ মৃত্যু হ'ল। সেই মৃত্যুত মই এটি শোকৰ কবিতা ৰচিছিলোঁ। ভগৱতীয়েও এটা লিখিছিল। দুয়োটা 'জেউতি'ত উলিয়াইছিলোঁ। ভগৱতীৰটো যে মোৰটোতকৈ বহুগুণে শ্ৰেষ্ঠ আছিল ক'বই নালাগে। তথাপি বামকুমাৰ বৰুৱাই মোক এদিন বাটতে লগ পাই 'ভাল হৈছে' বুলি শলাগি গ'ল।

যাদৱ আৰু যাদৱৰ জেঠায়েকৰ পুতেক অচ্যুত মোৰ সময়ীয়া আৰু সহপাঠী। চন্দ্ৰকান্ত বৰপূজাৰী তেওঁবিলাকৰ ঘৰুৱা শিক্ষক। তাত মইও কেতিয়াবা বহোঁগৈ। উকীল চলিহা ডাঙৰীয়া বহুত বঙলা কিতাপ-পত্ৰৰ গ্ৰাহক আছিল আৰু বহু আলোচনী কাকত তেখেতে এনেযেও পাইছিল। সেইবোৰ তেখেতৰ কোঠালীটোতে পৰি-পৰি থাকে। যাদৱহঁতে সিফালে পঢ়ি থাকে, মই ইফালে সেই কাকতবোৰকে লুটিয়াই বগৰাই মেলি চাওঁ। কাকত কিখনৰ নাম আছিল 'হিন্দু পত্ৰিকা', 'ব্ৰহ্মবাদী', 'নব্যভাৰত', 'বঙ্গবাদী', 'হিতবাদী'। অসমীয়া কাকত 'আসাম বন্তি' আৰু গুৱাহাটীৰপৰা ওলোৱা এখন নে দুখন 'জোনাকী'ও দেখিছিলোঁ-চুই চাবলৈ নহ'ল। মেজত পৰা মাত্ৰকে বোধকৰোঁ ভিতৰ পায়গৈ। 'টাইমচ অৱ আসাম', 'চিটিজেন', 'অমৃত বাজাৰ পত্ৰিকা'ও তেখেতে লৈছিল।

চলিহা ডাঙৰীয়াৰ সহধৰ্মিণী নিৰুজলতা চলিহানী দামোদৰ বৰুৱা তছীল-দাবৰে হুহিতা ল-নী, শিক্ষিতা আৰু বৰ সাদৰী। সেই অহুকপেই তেখেতৰ

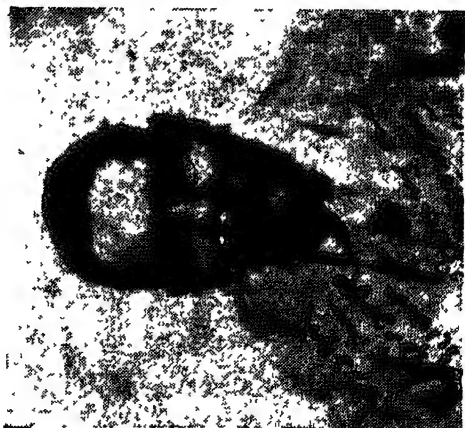
ভৰ্তা গৰাকীও শাস্ত, সোম্য, ধীৰ, ধৰ্মপ্ৰী (ধৰ্মিষ্ঠ)। উকীল ডাঙৰীয়াৰ ভায়েক বৰদাপ্ৰসাদৰ গাত ভাৰ আছিল বাগিছা চলোৱাৰ। তেখেতে ঘৰলৈ অহা ঘোৱা কৰিছিল কাবুলী ঘোঁৰা এটাত উঠি আৰু নগৰতো ইফালে সিফালে গ'লে সেই ঘোঁৰাতে উঠি ফুৰিছিল। তেখেতৰ বাহিৰে শিৱসাগৰত আন কাৰো কাবুলী ঘোঁৰা নাছিল (গঙ্গাগোবিন্দ ফুকনৰ আছিল বুলি শুনিছিলোঁ, আমি দেখিবলৈ নেপালোঁ)। সেই কাৰণে বৰদা চলিহাক ঘোঁৰাটোৰ পৰাই সকলোৱে চিনি পাইছিল চলিহা উকীলৰ ভায়েক বুলি।

শশীধৰ বৰুৱা: সদৰ আলিটো, চলিহা ডাঙৰীয়াৰ দুৱাৰ মুখতে ফেব্ৰুৱাৰি মেলি বাৰ্ষহাতৰ ফালে অলপ ঘোৰ লৈ কাছাৰীমূৱা হৈছে আৰু সোঁ হাতৰ পোনে পোনে ডিবুকমূৱা হৈ গতি কৰিছে। বাওঁ হাতে তেখেতৰ ঘৰৰ দাঁতিতে শশীধৰ বাবু'ৰ (শশীধৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়া) ঘৰ। এখেত দামোদৰ তছীলদাৰৰ ভায়েক। হাড়শকত, ওখ ডাঙৰ মানুহ। নগাঁৱত বহুত দিন গডকাপ্তানী বিভাগত কেৰেণী কাম কৰিছিল। তাতে হে 'বাবু' মানটো লাগি আহিল। শিৱসাগৰ বা যোৰহাটত হোৱা হ'লে নিশ্চয় 'দেউতা' হ'লহেঁতেন। তথাপি শিৱসাগৰলৈ ঘূৰি আহিবৰপৰা তেখেতক আটোৱে নগঞা দেউতা বুলি ক'বলৈ ধৰিছে। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ বিজ্ঞানৰ নামৰ বৰ পুতেকটি বিয়া কৰোৱাৰ পিচতেই মৃত্যু হ'ল, ছোৱালী এটি থাকিল। তেওঁৰ পাচৰজন সকলোৰে 'মাজুদাদা' আছিল। তেওঁৰ পাচত যিজন, তেখেতৰ নাম আছিল চম্পকধৰ। এখেত বহুত দিন তেজপুৰতে আছিল। শিৱসাগৰলৈ আহিয়েই এখেতে শুই থকা শিৱসাগৰখন জগাই দিলেহি, সভা-সমিতি পাতি, ৰিয়েটৰ কৰি, বাল্যাপ্ৰমথনক পুনৰ জীৱন দি আমেলোপটিৰ ডেকা-ডুমাইতক নতুন প্ৰেৰণাৰে উদ্বীপিত কৰিলেহি। তেখেতৰ ভায়েক মাণিক এটো পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈয়েই ডিবুক-সদিয়া বেলত কাম কৰিবলৈ গ'ল। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ বিষয়ে আমি এটি সঁচা কথা সাধুৰ দৰে শুনিছিলোঁ। ডেকাকালত শশীধৰ বৰুৱাই হেনো বৰ বলী বুলি মট মটাই ফুৰিছিল। তেখেততকৈ জ্যেষ্ঠ বা বয়সে ডাঙৰ ডাঙৰীয়া দীননাথ বেজবৰুৱাই কথাটো গম পাই কুঁহিয়াৰ শালৰ কাঁড়ৰি ঘূৰাই কোন বলী চাওঁ বুলি ডেকা বৰুৱাক আহ্বান কৰিলে। তুমি কাঁড়ৰি ঘূৰাবলৈ ধৰিলে। বুঢ়া বেজবৰুৱাৰ হাতত চেঙেলীয়া ডেকা বৰুৱা ধৰা পৰিল, মানে বুঢ়াই ডেকাৰ মট মটনি ভাঙি পেলালে। শশীধৰ বৰুৱা কাঁড়ৰিত টিপা ৰাখিব

নোৱাৰি কফাল খাই পৰিল, বেজবকৱা যেনে আছিল তেনেই থাকিল । তাতে কোনো কোনোৱে কৈছিল বেজবকৱাই বোলে দৰবৰ মহত্ব দেখুৱালে । এটোটা সাধুকে শুনিয়েই আমিও মোমেশ্বৰ মৌজাশাৰৰ বাৰীত কুঁহিয়াৰ শালত আঁৰা কৰিছিলোঁ ।

শশীধৰ বকৱা ডাঙৰীয়াই পুহমহীয়া কি জেঠমহীয়াও গুণাৰ ফুলৰ খনীয়া কাপোৰ এখন ঢুচলীয়াতকৈ গাঁতি মাৰি লৈ মূৰত ভোজপুৰীয়া পাণ্ডুৰিৰে সৈতে হে অ'লৈ ত'লৈ ওলাই গৈছিল । কৃষ্ণানন্দৰ পুতেক পাটোজনৰ ভিতৰত এখেতেই বেচি বগা আৰু হুইপুঠ আছিল । পুতেক মানিক, দদাইটি গোলাপ চন্দ্ৰ শৰ্মাৰ লগৰীয়া থকা বাবে মোকো তেওঁবিলাকৰ ঘৰে এটা বুলি মৰম কৰিছিল ।

ইন্দীৰ বকৱা চিৰস্তাদাৰ : বকৱা ডাঙৰীয়াৰে লগালগি একে বাৰীকে বুলিব লাগে—বৰ ককায়েক ইন্দীৰ বকৱাৰ ঘৰ । এখেতে চিৰস্তাদাৰ কাম কৰি অৱসৰ লোৱা বাবে মাচুহে উকা ইন্দীৰ বকৱা হুঁবুলি চিৰস্তাদাৰ বুলি কৈছিল । ইন্দীৰে ছকুৰি বছৰতকৈও ওপৰ কাল পেঞ্চন খাই থকা বাবে চৰকাৰৰ ঘৰবপৰা কৈফিয়ৎ খোজা হৈছিল—এখেতনো সঁচাকৈয়ে জীয়াই আছেনে নাই বুলি । শিৱসাগৰৰ জলবায়ু ইমান স্বাস্থ্যকৰ যে গোটেই অসমতকৈ শিৱসাগৰতেই সবহদিনীয়া পেঞ্চন খোৱা বিষয়াৰ সংগা বেচি । তেখেতৰ বাৰীত দহ-বাৰ জোপামান বেলগছ আছিল । পৰশুৰাম কুণ্ডলৈ যোৱা ফকীৰ-ফকৰাৰেই বেলতলখন ভৰি থাকে । পৰশুৰাম যাত্ৰীৰ বাহিৰেও সেই বেলত তলত এজন নহয় এজন সন্তাসীক ধুনি জলাই ভাঙৰ ছাট মাৰি বম্ ভোলা হৈ থকা দেখিবই । এনেয়ে কাছাৰীৰ চিৰস্তাদাৰ, তাতে মণিৰাম দেৱানৰ জোঞায়েক, তেখেতৰ গুৱাই নো নহ'ব কলেই । ফকীৰ-সন্তাসীক টোপোলা-টোপোলে ভাং আৰু ভাঙৰ লগৰ সজুলি উপচাৰ দিওঁতে দিওঁতেই- ইন্দীৰ চিৰস্তাদাৰ দিগম্বৰ হ'লগৈ । তথাপি, ডাঙৰীয়া ইন্দীৰ চিৰস্তাদাৰক 'বেলতলীয়া ককাদেউতা বুলি সকলোৱে হাত উৰাৰি সহায় কৰিছিল । বৰপুতেক উপেন বকৱাই-যি ঘোৰহাটত শঙ্কৰদেৱ চেমিনেৰী স্থাপন কৰি গ'ল—তেখেতৰ সৰু জীৱনী এডোখৰ লেৰিছিল । 'জীৱনদৰ্শ' নামে তেখেতে লিখা এখনি পুথি আছে । সেই পুথিত পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁই, মোমাই তামূলী বৰবকৱা, পিয়লি ফুকন, মণিৰাম দেৱান, দেউতাক কৃষ্ণানন্দ বকৱা প্ৰভৃতি ভালেমান ভাঙৰ ডাঙৰ

३५

ବିଜୟ ବାହୁ

ବିଜୟ ବାହୁ

মাছহৰ চমু জীৱনী আছে। চিৰস্তাদাৰে ৮৫ বছৰ বয়সতো মুখৰপৰা হোকা চিলিম নেৰিছিলেই। যোৰহাটৰ কেন্দ্ৰগুৰিলৈ তেখেতৰ নাস্তিনীয়েক এটি পৰিছিল। লগত লগুৱা এটি লৈ তেখেত খোজ কাটি খোজ কাটিয়েই প্ৰায়েই মাহেক-ছুমাহে তালৈকে গৈছিল। বাট প্ৰায় ত্ৰিশ মাইল। সেই ত্ৰিশ মাইল বাট তেখেতে ধপাত হুপিয়েই গৈছিল। বৈন্যকৈ শুভাম কাকতীৰ ঘৰত তেখেত হয় আগবেলা, নহয় পাছবেলা ভুমুকি একোটা মাৰিবইগৈয়ে আক ক্ষন্তেক পৰ বহি তাং একো চিলিম ছিঙিব। সেইখিনি সময়তে, বৰমেল একোখনৰ দৰে অনেক কথাৰ কথন-মথন হয়। সেইবোৰ কথা প্ৰায়েই শুনিছিলোঁ।

তদুপৰি ‘বেলতলীয়া ককাদেউতাৰ’ নাস্তিনীয়েক বাবা (বামমোহন) আৰু নানা (কৃষ্ণমোহন) যদিও বেজবকৱা স্কুলত পঢ়িছিল, আমাৰ সমনীয়া হোৱা বাবে সচৰাচৰ লগে-সঙ্গেই ফুৰা-চকা নাইবা বাৰীৰ ভিতৰতে ৰং-ধেমালি কৰিছিলোঁ।

চিৰস্তাদাৰৰ ঘৰৰ মুখতে তিনিফুৰীয়া হোলা এটা; হোলাৰ সিপাৰে আলি। সেইটো আলিয়েই সদৰ আলি পাৰ হৈ দক্ষিণমুৱা হৈ ফণীধৰ চলিহা, কেশৱানন্দ ভঁড়ালীৰ ঘৰৰ আগত ওলাইছিলগৈ। এতিয়া মূৰৰ ছোৱা নৈয়ে নিলে।

তুলসীবাম বৰুৱা আৰু কমলচন্দ্ৰ বৰুৱা : হোলাটোৰ উত্তৰ চুকৈ চিৰস্তাদাৰৰ ঘৰৰ গাতে লগা কমল বাবু, তুলসী বাবুৰ ঘৰ। এখেতসকল দুজনক বিধাতাই শুধ-পাখই, ঠগে-গটে, মুখে-আৰ্জাই এনে ভাবে চৰ্জিছিল যে কোনজন কোন একে পলকতে বা চকুৰ পচাৰতে ধৰিবৰ সাধ্য নাই। বাটে-পথে লগ পোৱা বহুত মানুহেই তুলসী বাবুক কমল বাবু নাইবা কমল বাবুকো তুলসী বাবু বুলি ভ্ৰমত পৰা উদাহৰণ অনেক আছে। তেখেত সকলৰ ঘৰতো বছৰি ৰাসেৎসৱ হয়। ছয়ো গৰাকী ‘বাবু’য়েই ইমান নৈষ্ঠিক যে দিখোঁত গা-খুই কান্ধত তামৰ পানী কলহ তুলি লৈ আহোঁতে বাটটোৰ বহুত ঠাই ডেই ডেই গৈছিল।

ছয়ো গৰাকীয়েই ‘হেমকোষ’ ৰচোঁতা হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ভায়েক। তুলসীবাম বৰুৱা শিৱসাগৰ মজলীয়া পঢ়াশালিৰ (এম. ডি) ছেড্ পণ্ডিত আছিল। সেইগুণে তেখেতক ডাঙৰীয়া ছবুলি ‘বাবু’ বোলা হৈছিল। তুলসী বাবুৱে হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ‘পঢ়াশালীয়া অভিধান’খন ছপাই উলিয়াইছিল। ‘হেমকোষ’

ওলোৱাৰ আগেয়ে সেইখনৰ বৰ্ণ বিন্যাসকে হে সকলোৱে অনুকৰণ কৰিছিল। হেম বৰুৱাৰ ‘আদিপাঠ’, ‘কানীয়াৰ কীৰ্তন’, ‘বাহিৰে ৰং চং ভিতৰে কোৱা ভাতুৰী’, ‘অসমীয়া ব্যাকৰণ’, ‘Marriage system in Assam’, (মেৰেজ চিষ্টেম ইন আসাম)ৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ তেখেতেই প্ৰকাশ কৰিছিল। ‘স্বপ্ন-চৰিত’, অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু কিবা-কিবি দুখনমান কিতাপ নিজে ৰচনা কৰি ছপাই উলিয়াইছিল। পুতেক আনন্দৰাম বৰুৱা তেতিয়া ডেকা। এখেতেই বহু বছৰৰ মূৰত ছৰকাৰৰ পৰা টকা ধাৰে লৈ আগেয়ে নথকা ভালেমান শব্দ ভেজনি দি ‘হেমকোষ’ৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্ৰকাশ কৰে। ‘তুলসী বাবু’ৰ ঘৰত থকা পুথি-পাঁজিবোৰ তেখেতৰ এজন পুতেক বসন্তৰ সহায়ত চাবলৈ পাইছিলোঁ।

‘কমল বাবু’ৱে বেজবৰুৱাৰ ঘৰৰ বেজালি বাবুসায়টো জীয়াই বশাত প্ৰাণ-পৰিশ্ৰমে পৰিত্যক্ত কৰিছিল। তেখেতৰ পুতেক তুলালচন্দ্ৰই দেউতাকৰ পৰা শিকা বিদ্যাৰ বলতেই আমোলা হোৱাৰ উপৰিও সু-বিখ্যাত চিকিৎসক হ’ব পাৰিছিল। তেখেতৰ ভায়েক গোপাল চন্দ্ৰ বেজবৰুৱা, এওঁ কেইবছৰমান মোৰ সহপাঠী আছিল। তেখেত সকলৰ ঘৰখনো হাঁইসুলত পঢ়া ভালেমান দূৰণিবটীয়া ছাত্ৰৰ আশ্ৰমৰ দৰেই আছিল। তাতে, তলৰ শ্ৰেণীত মোৰ সৈতে একেলগে পঢ়া ছাত্ৰ কুঁজিবাৰিৰ হাঁহচৰা মৌজাদাৰৰ ঘৰৰ কালিপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰো আছিল। এওঁৰ বসিকতা আৰু মিলাঁজ কথা কোৱা ঠাচটো আজিও মনত আছে।

বালি গোহাঁই বা তীৰ্থেশ্বৰ বুঢ়াগোহাঁই নাওবৈচা ফুকন : এখেত সকলৰ বাৰীৰ উত্তৰ ঢাপতে পথলুৱা হেম বৰুৱা লেন, আলিটোৰ দাঁতিতে পশ্চিমফালে নাওবৈচা ফুকনৰ ঘৰ। এখেতসকলৰ ঘৰ এসময়ত বৰ প্ৰতাপী আছিল। বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়া -পুৰ্ণানন্দৰ ভায়েক শিৱনাথ আছিল দোলা-ঘৰীয়া বৰুৱা আৰু নাওবৈচা ফুকন। শিৱনাথৰ পুতেক ভুৱনেশ্বৰ আৰু এওঁৰে পুতেক পদ্মেশ্বৰ (পদ গোহাঁই) আৰু তীৰ্থেশ্বৰ (বালি গোহাঁই) বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াঘৰ। শিৱসাগৰলৈ আহিলেই কমিউনাৰ বা চৌফ কমিউনাৰে পদ গোহাঁইকে পোন প্ৰথমেই চাকিট হাউচলৈ মাতি পঠায়। চাহাবক দেখা কৰিবলৈ যাওঁতে পদ গোহাঁইৰ চৌগা-চাপকনে কেৰ মেৰি আলিবাটটো জুৰি যায়। কোনোবা, এজন চৌফ কমিউনাৰৰ আগত পদ গোহাঁয়ে এই বুলি নিজকে চিনাকি দিছিল, “I am the Scion of

the late Purnanada Buragohain" (পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁইৰ ময়ে বংশধৰ)। তেতিয়াবপৰা পদ্মেশ্বৰ তীৰ্থেশ্বৰ দুয়োগৰাকী ভায়েক-ককায়েক গেইট-গৰ্জন আদি অসমীয়া মাছুহক হাউলৈকে চিনি পোৱা চাহাববিলাকৰ সন্মানৰ পাত্ৰ হ'বলৈ ধৰিলে। সমাজতো তেখেতসকলৰ স্থান অতি উচ্চ আছিল। গেইট চাহাবৰ অচুৰোধ অচুৰষি পদ্মেশ্বৰ ফুকন ডাঙৰীয়াই অসমৰ বুৰঞ্জী এখন যুগুত কৰিছিল। মই যিমান দূৰ জানো, গুৱাহাটীত বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ স্থাপিত হোৱাৰ পিচত অধ্যাপক (ডঃ) সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাই লাগি-ভাগি অনৰেৰী ডাইবেষ্টৰ বেটিক চাহাবৰ হতুৱাই মুঠেই ত্ৰিশ টকা কপত সেই বুৰঞ্জীখন কিনাই নিয়ায়। আৰু এতিয়াও সেই বিভাগতে সংৰক্ষিত হৈ আছে বুলি বোধে ধৰে। পদ গোহাঁইক মই নেদেখিলোঁ, কিন্তু তেখেতৰ চমলীয়া ভাষা ধৰ্ম্মেশ্বৰ আৰু চন্দ্ৰেশ্বৰ ফুকনৰ মাকক লগ পাইছিলোঁ। ফুকননী গৰাকীও মৌখিক বুৰঞ্জীৰ উঁডাল আছিল। গদাধৰ সিংহই নিতৌ চাংমাই কটা, পিজো গাভৰুৰ কথা, চন্দ্ৰকান্ত সিংহৰ কথা, বৰতি চাহাবৰ কথা, তেখেতে মাৰুখাৰ দৰে আমাক কৈছিল। চন্দ্ৰেশ্বৰ ফুকনৰ বৰপুতেক গোহাঁইদেৱ মোৰ এজন প্ৰধান লগৰীয়া। তেওঁৰ কথা ওপৰত কৈ আহিছোঁ।

অশোকষ্টমীৰ দিনা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত ওপোজা বাবে ভুবনেশ্বৰ ফুকনৰ দ্বিতীয় পুত্ৰৰ নাম বালিগোহাঁই হ'ল আৰু তীৰ্থৰ নাম ৰজিতা থুৱাই সোৱৰণীৰ তুলা ৰাশিটো মিলাই তীৰ্থেশ্বৰ ৰখা হ'ল। এখেত ডাঙৰীয়াৰে সৈতে মোৰ বৰ ঘনিষ্ঠতা আছিল। এসময়ত আমোলাপটিৰ ঘৰ দিয়েক মাছুহে শিৱসাগৰ নগৰৰ পৰা মোক খেদি পঠিয়াব খোজাত এখেতেই মোক আকোৱালি ধৰিছিল আৰু মোক বিপদ কপী ধুমুহা বৰযুগৰপৰা ৰক্ষা কৰিছিল। (সেই বিষয়ে তেখেতৰ জীৱনাবলীত লেখা হৈছে)। অভিধানিক হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই বালি গোহাঁইক কোলাত বহুৱাই অসমীয়া ভাষা শিকাইছিল। ডাঙৰীয়াৰ বহুত দিনলৈকে সন্তি-সন্তান নাছিল, তেখেতসকলৰ গুৰু পৰ্ব্বতীয়া গোহাঁইৰ আশীৰ্বাদত এটি ল'ৰা আৰু এটি ছোৱালী জন্ম হ'ল। সেই দেখি ল'ৰাটিৰ নাম থলে গুৰুপ্ৰসাদ আৰু ছোৱালীটিৰ, আইদেও। গুৰুৰ প্ৰসাদত হোৱা গুৰুপ্ৰসাদৰ ল'ৰা পাঁচটিৰ পৰাই পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ দৰে নাও-বৈচা-ফুকনৰ ঘৰখন এতিয়া দপদপীয়া হৈ আছে।

সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ পদ্মনাথ বৰুৱাই বালি গোহাঁইৰপৰা অহুমতি লৈছে গোহাঞি বৰুৱা উপাধিটো লেখিবলৈ লয়। চি, এচ গগিং চাহাব

ছিলঙত আগুৰ চেকেটাৰী হৈ থাকোঁতে আহোম সভাৰ সভাপতি তীৰ্থেশ্বৰ বুঢ়াগোঁহাঁই নাওবৈচা ফুকনলৈ চিঠিৰ বিয়োগত “ডাঙৰীয়া শ্রীযুত তীৰ্থেশ্বৰ নাওবৈচা ফুকন” বুলি লিখিছিল। “বাঁহৰ একাল, মাছৰ একাল” বুলি যে কোৱা কথা এঘাৰ আছে, তাৰ প্ৰমাণ চকুৰ আগতে দেখিলোঁ— ফুকনৰ ঘৰৰ মাছৰ আছিল কেনেকুৱা প্ৰতাপী, আৰু এতিয়া হ’লহি কি ?

গোলাপ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য : বালি গোঁহাঁয়ে বাৰীতে শিবনাথ ভট্টাচাৰ্য্যৰ ভায়েক গোলাপক মাটি এডুখৰি দি পাতি থৈছিল। ভট্টাচাৰ্য্য আছিল মজলীয়া পঢ়াশালিৰ শিক্ষক। কেতিয়া ক’লৈ বদলি হয় তাৰ একো ঠিক নাই দেখি বাৰীতে ভট্টাচাৰ্য্যই অস্থায়ীকৈ ঘৰ পাতি আছিল। তেখেতৰ পুতেক কেশৱে বৰ ভাল গান গাব পাৰিছিল, আৰু ঘৈণীয়েক গৰাকীও বেজবকুৱাৰ বংশৰ প্ৰখ্যাত প্ৰাণনাথৰ জীয়ৰী হোৱা বাবে মানে-মৰ্যাদায়, নামে গুণে, আচাৰে-বিচাৰে, নীতিয়ে-নিয়মে, কথাই-বতৰাই সম্ভ্ৰান্ত বংশীয় তিবোতাৰ আৰ্হিয়েই আছিল। মাজিউ পুতেক গোবিন্দ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ লগতে জীৱনৰ বিয়লি বেলিকাও স্মৃতিসন্মোহে থাকি, দুবছৰমান হ’ল, নবৈ বছৰ পাৰ হৈ এশৰ দশকৰ ভিতৰ সোমাই গুৱাহাটীৰ উজান বজাৰত (পুতেকৰ ঘৰতে) তেখেত স্বৰ্গলোকলৈ প্ৰয়াণ কৰিলে।

দীনধৰ বৰকটকী : গোলাপ ভট্টৰ শাৰীতে লগা ঘৰ দীনধৰ বৰকটকী ডাঙৰীয়াৰ। এখেত পূৰ্বে ডিব্ৰুগড় গড়কাপ্তানী অফিচত কেৰেণী কাম কৰিছিল। পেঞ্চন লৈ শিৱসাগৰত বসতি কৰিবলৈ লয়হি। এখেতৰ প্ৰখ্যাত নাম দীনধৰ কেৰেণী— চণ্ডী কটকীৰ ঘৰৰ। আগেয়ে ঘৰ আছিল চিন্তামণি গডৰ কাষত। তাৰপৰা ডিব্ৰুগড় কাম কৰিবলৈ গৈছিল। এখেতৰ পুত্ৰ কেবা-জন— দুৰ্গাধৰ, বংশীধৰ, বেণুধৰ, শৈলধৰ আৰু ৰত্নধৰ। বংশীধৰ পুলিচ ইনস্পেক্টৰ আছিল, সেইবাবে বংশী ভাৰোগা, বেণুধৰ মাষ্টৰ আছিল, সেইবাবে বেণু মাষ্টৰ; শৈলধৰ ছিলঙত চৰকাৰী বিষয়া আছিল; ৰত্নধৰ ঠিকাদাৰ—মহলদাৰ আছিল। বংশী ভাৰোগাৰ পুতেক বাপ, প্ৰখ্যাত নাম শৰৎ। এওঁৱেই মোৰ প্ৰিয় বন্ধু। দেউতাকে এদিন কৈছিল, “পুলিচৰ ইউনিফৰ্মটোৰ মহিমা কি কথা। গত পিন্ধিলেই বাপকো (নিজৰ বৰ পুতেককো) এৰেট কৰিম যেন লাগে।” বেণু মাষ্টৰ বৰ সাহিত্যাসুৰাগী, তেখেত ‘টাইমচ্ অৱ আনাম’ খনৰ গ্ৰাহক হৈ নিয়মিত ভাবে পঢ়িছিল আৰু তাৰ শিৱসাগৰীয়া বাতৰি যোগনিয়াৰো আছিল। তেখেতৰ পুতেক গোপাল মোড়কৈ বহুত সৰু,

তেওঁ দেউতাকৰ ফুটতে উঠিছিল, কিন্তু অৱস্থাই পাক মাৰি আন ফাললৈ লৈ গ'ল। কটকীৰ পৰিয়ালো আছিল এখন বৃহৎ সংসাৰ।

বড়ুৱাৰ বকৱা ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ : কটকী ঘৰৰপৰা বৰভি চাহাবে বন্ধোৱা মখাউৰিটো পাৰ হৈয়েই দক্ষিণ-পশ্চিমলৈ অৱসৰপ্ৰাপ্ত ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ বড়ুৱাৰ বকৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। আজিকালি ডেপুটীৰ পৰিধি কেৱল মহকুমাৰ টোৰ ভিতৰতে; বড়ুৱাৰ বকৱা ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ আছিল সদিয়াৰ পৰা নগাঁৱৰ জাগীলৈকে। জাগীৰপৰা ভাটিছোৱাত ধুবুৰীলৈকে, তেখেতৰে বংশৰ কনকলাল বকৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ দেউতাক প্ৰিয়লাল বকৱা আছিল ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ। এখেতৰ ঘৰ ভৱাৰ কাকতীৰ ঘৰৰ দাঁতিতে— মাথোন সৰু আলি এটাৰ ইপাৰ-সিপাৰ। বকৱা ডাঙৰীয়া দিহিং সত্ৰৰ ঘৰ শাতোলাও আছিল। সেই হেতুকে বেতবাৰী, মেটেক', গৰগাঁও, কালুগাঁও, নামতি, চাৰিং, চাৰিআলিত থকা গায়ে-গাৰিয়ে 'ভব্য গব্য' মেধি শাতোলাসকলৰ সমাগম হয় বৰশাতোলাৰ ঘৰলৈ। সেই সকলোৰে সৈতে চা-চিনাকি হোৱাৰ কিবা এটা ছেগ ওলালেই তৎক্ষণাত তাৰ সদ্যৱহাৰ কৰিছিলোঁ।

ভৰাম বৰকাকতীৰ ঘৰৰপৰা ওপবত দিয়া আমোলা বিষয়া কেইঘৰে আগুৰি থকা মেৰটোৱেই আমোলাপটিৰ এটি কুছি বা চুবা নাইবা আউটি।

তাবানাথ শৰ্মা (বগা তাৰা) : আমগুৰি ঘাটৰ দক্ষিণ-পূবলৈ লক্ষ্মীনাথ ভট্টাচাৰ্যৰ ঘৰ পাৰ হৈয়ে মীনা দোকানী আৰু কোটি মহৰীৰ ঘৰ। তাৰ পিচতে তাবানাথ শৰ্মা, এখেতক বগা তাৰা বুলি কোৱা হয়। কাৰণ, তামুলী ফুকনৰ ঘৰবো এজন তাৰা আছিল— বৰগটো মটীয়া। সেই মটীয়া জনৰ পৰা পৃথক বুজাবলৈ এই গৰাকী তাৰাক বগা বোলা হৈছিল। বগা তাৰাৰ পুতেক শিৱ শৰ্মা আৰু ৰাম শৰ্মা মোৰ সহপাঠী আছিল। এখেতৰ পুৰা নাম তাবানাথ শৰ্মা; মিউনিচিপেল টেক্স কলেক্টৰ আছিল; কেতিয়াবা কেতিয়াবা ভৰাম বৰকাকতীৰ ঘৰত বহেহি। তাতে কোনে ক'ত কি কৰিছে, কোনে ক'লৈ গৈছে, কোনে কি খাইছে ইত্যাদি কথাৰ টোপোলা মেলে। তেখেতৰ সন্নীপতে লালবকৱা নামে এজন টিবিটিক কৰে বড়া বকৱাৰ ঘৰৰ ভংগুৱীয়া ব্ৰাহ্মণ আছিল। সেই জনৰ কাষতে মোহন কৃষ্ণ বকৱাৰ ঘৰ। ইয়াতে নৰেন বুলি এজন উজোগী, বসৰ বহ-ঘৰা আছিল। শিৱনাগৰত দেখা প্ৰায়বোৰ খিয়েটাৰতে এখেতে ধেমেলীয়া ভাও লৈছিল। নৰেন বকৱা, তাৰিণী বকৱা কালিনাথ বকৱা—

এই ত্ৰিমূৰ্ত্তিৰ যিদিনা শিৱসাগৰ ঠেজত স্থিতি হয়, সেইদিনা তেখেতসকলৰ ধেমেলীয়া ভাও দেখি দৰ্শকসকলৰ মাজত ইমান হাঁহি-কিৰিলিৰ কোটাল হয় যে নাটঘৰ উৰি যাওঁ উৰি যাওঁ কৰে।

ইন্দ্ৰেশ্বৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়া : তাৰে দক্ষিণলৈ অসমৰ বিখ্যাত বসেন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ঘৰৰ ইন্দ্ৰেশ্বৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। আমি দেখা সময়ত এখেতৰ বয়স ৭০ মান হ'ব। তেতিয়াও তেখেতক পূৰ্ণ যৌৱনৰ বল-বীৰ্য জলন্ত প্ৰতীক ৰূপে ফুৰা দেখিছিলোঁ। ঐতিহাসিক পুৰুষ শূলপাণি ভঁড়ালী বৰুৱাৰ এখেতেই প্ৰেতীয়া নিদৰ্শন আছিল বুলি ক'ব পাৰি। ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াৰ আয়ুৰ্বেদ শাস্ত্ৰত যথেষ্ট ব্যাপ্তি আছিল। 'ৰাজখোৱা ঔষধালয়' নাম দি তেখেতে ঘৰতে এখন ঔষধালয় পাতিছিল। ৰাজখোৱা ঔষধালয়ৰ 'মদনানন্দ মোদক' আৰু "পানীয় ভক্ত" বৰি এনে নিৰ্ভাৰ আৰু আশুফলপ্ৰদক আছিল যে ভাল ভাল বঙালী ডাক্তৰ কবিৰাজেও ৰাজখোৱাৰ মোদক নি হে তেওঁবিলাকৰ সদনাম ৰক্ষা কৰিব পাৰিছিল। ৮৫ বছৰ মান বয়সতে ঢুকালত হৰেশ চন্দ্ৰ (ৰায়চাহাব) গনেশ চন্দ্ৰ আদি পুতেক সকলে সেই ঔষধৰ বিত্ত্বকতা ৰক্ষা কৰি 'ৰাজখোৱা ঔষধালয়'ৰ সৰবৰহিতা আৰু সূখ্যাতি অটুট ৰাখিছিল।

হৰেশ চন্দ্ৰ ৰাজখোৱা : ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াৰ বৰ পুতেক হৰেশ চন্দ্ৰ ৰাজখোৱা আছিল শিৱসাগৰীয়া অভিজাত্যৰ এটি হৰহ চানেকি। পিকনে-উৰণে, কথায়-বতৰায়, ৰক্ষণশীল নীতি-নিয়মে, আচাৰে-বিচাৰে তেখেতৰ নিচিনা পুৰণি আদৰ্শবাদী পুৰুষ আৰু আন এজন দেখা নাছিলোঁ। তেখেত ইমান স্পষ্টবাদী আছিল যে মাহুহে ভাল পোৱা বেয়া পোৱালৈ নেচাই কেতিয়াবা যি ক'ব লাগে, তেতিয়াই টপুৰাই তাকে কৈ পেলাইছিল—তেহেলৈ তাৰ ফল ভালেই হওক বা বেয়াই হওক। ৰাজখোৱাৰ মূৰত পাণ্ডুৰি ছুটুচিছিলেই। পাণ্ডুৰিৰ উপকাৰীতা সম্বন্ধে তেখেতে প্ৰৱন্ধও লিখিছিল। শিৱসাগৰ নাট্য সমাজৰ তেখেত এগৰাকী নিপুণ অভিনেতা আৰু ছোঁ ঘৰ, নাটঘৰ পৰিচালনাৰ প্ৰধান উপদেষ্টা আছিল। ফুটংগিৰী মাহুহক তেখেতে চকু পাৰি দেখিব নোৱাৰিছিল, অৰ্থাৎ, নিজে ৰক্ষণশীল হৈও সূক্ষ্মবুদ্ধি প্ৰগতিবাদীক সাদৰ সম্ভাৱন নকৰাকৈ নাছিল। আটক ধুনমৰা ল'ৰাই অৱশ্যে সম্ভাৱণৰ সলনি ত্ৰিৰস্কৰ আৰু ডাবিৰ হে পূৰস্কাৰ পাইছিল।

আনন্দসাগৰ ছবৰা : বাজখোৱাৰ ঘৰৰ পদূলি এৰিয়েই আনন্দ সাগৰ ছবৰাৰ ঘৰ। আনন্দসাগৰ ছবৰাৰ দেউতাক শ্ৰামসুন্দৰ ছবৰা, ভায়েক “বনফুল”ৰ কবি আৰু জয়েজয়ে সাহিত্য একাডেমী পুৰস্কাৰ পাঠ্যতা যতীন্দ্ৰ নাথ ছবৰা আৰু আৰু ছজন ভায়েক। সেই আটুটিত শ্ৰামসুন্দৰ ছবৰায়েই পোন প্ৰথম ঘৰবাৰী লওঁতা। সেইগুণে এখেতৰ বাৰীখন বৰ আহল-বহল। শ্ৰামসুন্দৰে কাছাৰীত পেঞ্চাৰ নে চিৰস্তাদাৰ কিবা কাম কৰিছিল। তেখেতক সেইদেখি, ইজনে নিজনে কোৱাকুই কৰোতে, শ্ৰাম বাবু বুলিয়েই অভিহিত কৰিছিল। শ্ৰাম বাবুক দেখিবলৈ নাপালে।। শুনিছিলে। তেখেত বোলে বৰ ধুনীয়া আছিল। কলিকতা হাইকৰ্টৰ অসমীয়া অস্থাদক ৰমাকান্ত বৰকাকতী ডাঙৰীয়া আৰু শ্ৰাম বাবুৰ পৰিয়ালৰ ঠাল একেটা। সেই গুণেই, চাৰিঙত থকা তেখেতৰ ভাল বংশ-পৰিয়ালৰ ল’ৰাই তেখেতৰ বাৰীত থাকি পঢ়িবলৈ সুবিধা পাইছিল। আনন্দসাগৰ ছবৰা মাত্ৰহজন চুটি-চাপৰ, ঠুটেঙাটো যেন, কিন্তু বৰ গহীন। যেইজন চাহাবেই ন-কৈ জিলাৰ শাসন ভাৰ লয়হি, সেই জনকে জয়েজয়ে বঙলালৈ গৈ দেখা-সাক্ষাৎ কৰা স্থানীয় ভদ্ৰলোকৰ ভিতৰত কোনোবা যদি প্ৰথম আছিল, সেইজন আনন্দসাগৰ ছবৰা। তেখেতে কোন ঘৰ মাত্ৰহ কেনেকুৱা, নগৰৰ আলি-পদূলি, বন্ধাওঁতে কোনে কিমান টকা খৰচ কৰি গ’ল—ইত্যাদি নতুন জিলাধিপতিক জান দি আছে। চাহাবেও শুনি ভাল পায় আৰু সেইবাবে ছবৰাক পুৰস্কাৰো দিয়ে। পুৰস্কাৰ ধন-বিত্ত নহয়—তেখেতক খাটনি ধৰা কোনোবা একোজনক কামটো দিয়াৰ পৰা-টোৱেই পুৰস্কাৰ। তেখেতৰ বাৰীখন লিচু গছেৰেই ভৰা। পকিবৰ দিনত আমোলাপটিৰ ল’ৰাই পকা লিচু চুৰকৈ খায় আৰু আনন্দসাগৰে চোৰ খেদাৰ যি ভেৰাকুটীয়া উপায় অবলম্বন কৰে ওপৰত কৈ অহা হৈছে। চুৰ কৰিবলৈ যাওঁতে ছটামান ভিতৰত সোমায় আৰু ছটামান বাহিৰলৈ থাকে। ভিতৰত সোমোৱা কিটাই মাত লগায়—

“ৰেপেট ঐ চেপেট

নিৰ্মল ঐ নিজান।

গিৰিহঁতে অৰ্থাৎ ছবৰাই যদি মাত্ৰহ অহাৰ গম লৈ অলপ কুকংকাৰাং কৰে, ভিতৰ সোমোৱাটোৱে বাহিৰতে থকা কিটাক ‘চেপেট’ বুলি চেপেটা লাগি বটল কয়। আৰু যদি গৃহস্থজন একে বাবেই নিসাৰ-সাৰ হৈ পৰি থাকে তেন্তে ‘নিজান’ বুলি লিচু পাৰিবলৈ কুট দিয়ে।

শ্রামবাবুৰ ঘৰৰ ছৱাবমুখ খন ইকেইঘৰ মাচুহৰ দৰেই দিখোঁৰ ফালে। পাচফালখন হাবি বাঘৰ চোং বুলি ক'লেও বটাই কোৱা নহয়।

দুৰ্গাচৰণ খাটনিয়াৰ : তেখেতৰ ঘৰৰপৰা এঘৰ মাচুহ এৰিয়েই মথাউৰিৰ পৰা নামি যোৱা এটি চুটি কিন্তু বহল আলি আছে। তাতে দি খোঁৱেও মেছ লৈছে। সেইখিনিতে স্কুল সমূহৰ ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ অফিচৰ কেৰেণী দুৰ্গাচৰণ শৰ্মা খাটনিয়াৰৰ ঘৰ। তেখেতৰ বৰ পুতেক 'বৰ অন্নদা আৰু মাজু পুতেক অধিকা। অধিকা আমাৰ লগৰ, একে শ্ৰেণীতে পঢ়া। খাটনিয়াৰৰ ঘৰ মৰিজাঁজীৰ ওচৰৰপৰা উঠি অহা। তেখেতৰ বংশ পৰিয়াল ডিব্ৰু, জাঁজী, যোৰহাট গোটেইখনতে জুৰি আছে।

ষষ্ঠ অধ্যায়

ফণীধৰ চলিহা : খাটনিয়াৰৰ শাৰীতে উত্তৰলৈ শিৱসাগৰৰ বাঘ ফণীধৰ চলিহা চোট চাহাবৰ ঘৰ। চলিহা ডাঙৰীয়াই ঘৰতে ৰাতিপুৱা ৰাতিপুৱা ল'ৰা পঢ়ুৱায়। আমোলাপটিৰ ভালেমান ল'ৰাই তাত পঢ়েগৈ। 'বৰে' (অন্নদাচৰণ খাটনিয়াৰ) ল'ৰাবিলাকৰ পৰীক্ষা লয়। যিও দুদিনমান তাত পঢ়িছিলোঁ। চলিহাৰ চ'ৰাত বিশেষকৈ শিকোৱা হৈছিল প্ৰতিলিপি (ডিব্ৰুচেন), পঢ়া (বিডিং) আৰু নবল বা অল্লিপিকৰণ (কপীং)। প্ৰত্যেকটো বিষয়ত যদি কেনেকৈ পঁচোটা ভুল হ'ল তুমি আৰু বিত খালা। দুটা তিনিটা হ'লে বৰ ডাঙৰ শাস্তি নিদিয়, হয় বেঞ্চৰ ওপৰত তোলে, নহয় আঠু বঢ়ায়। পঁচোটা হ'লে যিটো হে উগ্ৰ শাস্তি, আজি-কালি হোৱা হ'লে শাস্তিদাত্তা জনেই দণ্ডবিধি আইনমতে শাস্তি থাব লাগিলহেঁতেন। শাস্তিৰ ৰূপ এনেকুৱাটো—সোঁহাতখন সোঁভৰিটোৰ আঠু-ঘিলাৰ তলে সবকাই সোঁ কাণখন ধৰি থিয় হৈ থাকিব লাগে। পঁচোটা-তকৈ বেচি হ'লে, চলিহা টুপৰ বাৰীত কলপুলি কব লাগে আৰু কৰি ৰোৱা দিনত কৰি পুলি কব লাগে। শাকনিতো পানী দিব লাগে। এনেকুৱা শাস্তি দুদিন ভুগিয়েই মই পলাই পজ্জ।

চলিহাৰ ঘৰত যোৰহাটৰ গুৰুপ্ৰসাদ চলিহা আৰু চাৰিআলিৰ তিলক চক্ৰ চলিহাও থাকি পঢ়িছিল। গুণ্ডেক পুণ্যধৰক (বাপু) সকলো ঘৰুৱা কাম চম্ভালিবপৰ্য্যন্ত তেখেতৰ ফুটতে তুলিছিল। ডাঙৰীয়া ফণীধৰ চলিহাৰ নিচিনা সম্পূৰ্ণাঙ্গ তৎকালিক বুদ্ধিসম্পন্ন আৰ্হি পুৰুষ আজিলৈকে শিৱসাগৰত ওলোৱা নাই বুলি ক'লেও অজ্ঞানতা কৰা নহয়। তেখেতৰ ভায়েকী সমূহেই সময়কালিক অসম্ভৱ (বিশেষকৈ শিৱসাগৰৰ) এখনি ফটফটৰা দাপোণ। আমাকো ভায়েকী লিখিবলৈ কৈছিল। চলিহা চাহাবৰ ধৰ্ম আছিল—'সময়ক আগচুকিত ধৰি ৰখা।' তেখেতে ঘৰতো পৰতো কৈয়ে ফুৰিছিল, "Time and tide wait for none" সময় আৰু ঢৌ কালৈকো বৈ নেথাকে। "Make hay while the sun shines". বেতিয়াৰ যিটি কাম, তেতিয়াই কৰিব।

এই কিবাৰি মণি-মুক্তা হেন ফণাধৰ চলিহাৰ বানীয়ে এতিয়াও মোৰ স্মৃতি
পটত তিৰবিৰাই আছে।

কেশবানন্দ ভঁড়ালী : চলিহাৰ পূৰ্বে কেশবানন্দ ভঁড়ালীৰ ঘৰ। ভঁড়ালীৰ দেউতাক পৰমানন্দ ভঁড়ালীৰ ঘৰ পূৰ্বতে ঘোৰহাটৰ চাওঘাট মৌজাত তিনিহুড়োয়া ভঁড়ালী গাঁৱত আছিল। তাৰপৰা আহি শিৱসাগৰ হাই ইংলিচ স্কুলত এচিটেট হেডমাষ্টাৰ পৰ্য্যন্ত হয়হি। তেখেতে অসমীয়া পটন্তৰৰ পুথি এখনিও লেখিছিল। তেখেতৰ ওচৰতে হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই ইংৰাজী শিকিছিল। বৰপুতেক ঈশানন্দ ভঁড়ালীয়ে কলিকতাত উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰি থকা অৱস্থাতে ‘প্ৰাকৃতিক ভূগোল’ নাম দি এখনি ভূগোলৰ পুথি প্ৰকাশ কৰিছিল। ‘মৌচুমীয়া’ শব্দটো অসমীয়া ভাষাত পোনেই সেই পুথিত হে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ঈশানন্দৰ একোটি মাত্ৰ পুতেক ব্ৰহ্মানন্দ দেৱানন্দ ভঁড়ালী ডাঙৰীয়া। পৰমানন্দৰ সৰু পুতেক কেশবানন্দ ভঁড়ালী; এখেত আমাৰ শিক্ষক আছিল, একাধিকবাৰ কৈ আহিছে। ভঁড়ালীৰ বাৰীতে চাৰিওফাল হৰকান্ত ছুৱৰা (ভঁড়ালী মাষ্টাৰৰ মোমায়েকৰ পুতেক), হেমকান্ত বৰকাকতী, মালভোগ দত্ত আৰু ভায়েক কালিৰাম আৰু ভালেমান ছাত্ৰই ঘৰ সাজি থাকি পঢ়িছিল। গুৱৰণ, হুঠাম হুঠাম অৱৰ, অশোল মুখমণ্ডল, বিক্ষাৰিত গুফ-পুচ্ছ, তদ্ৰ আচৰণ, দয়াৰ্হ অস্তৰ—এই আটাইবোৰ কপ-গুণৰে অধিকাৰী আছিল কেশবানন্দ ভঁড়ালী। তেখেতৰ সংস্পৰ্শত ঘনাই আহিবলৈ পোৱাটো যোৰ নিমিষ্টে মৌভাগ্যৰ কথা বুলি স্বৰণ কৰি থাকোঁ।

গোবাক্স চল্ল গোহাঁই : ভঁডালীৰ সমুখতে, আলিটো পাৰ হৈয়েই
গোবাক্স গোহাঁই ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। তেখেতৰ বৰ আৰু মাজু ছয়োজন
পুতেকেই মোৰ সহপাঠী। বৰজনৰ নাম দুৰ্গা আৰু মাজু জনৰ নাম শিৱ।
দুয়ো ফুটবল খেলাত পাকৈত। শিৱ গোহাঁইৰে মোৰে ইটভা অলপ বেচি
থকাত মাজে-সময়ে তেওঁবিলাকৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ। আৰু দেউতাকৰ মুখত
কেতিয়াবা কেতিয়াবা মাদুখী-মোচাঘৰৰ পুৰণি কথা শুনিছিলোঁ।

হুৰ্গেৰৰ শৰ্মা : তেখেতৰ সিদ্ধান্তিয়েই পূৰ্ব পোনে হুৰ্গেৰৰ শৰ্মাৰ
 ঘৰ। এখেতৰ দেউতাক আছিল বজ্জেশ্বৰ শৰ্মা—শিবনাগৰৰ পুৰণি মুক্তিযাৰ।
 মুক্তিযাৰৰ আমলগুৰি নামে চাহ বাগিচা এখনো আছিল। কিন্তু, নানান
 বিপৰ্য্যয় হোৱাত, বাগিচাখন ১৪০০ টকা লীলামত গ'ল। শুনা যায় সেই

বাগিচাৰ মৰ্দমা সংক্ৰান্ততে তেখেতেই শিৱসাগৰলৈ অক্ষয়কুমাৰ ঘোষ উকীলক আনে আৰু গুৰুচৰণ চাটাজী বুলিও এজনক আনে। যন্ত্ৰেশ্বৰৰ ঘৰত বহুবিধ দুৰ্গা পূজা হৈছিল। দেৱগঞা নাচ দেখুৱা হৈছিল। তাৰে নাচনী ছোৱালী এজনী বিয়া কৰাই চাটাজী অসমীয়া হ'ল।

দুৰ্গেশ্বৰৰ ভায়েক গোপাল। গোপালৰ পুতেক শিৱ আৰু এজন। এওঁবিলাক পিচত সংকীৰ্তন নামঘৰৰ ওচৰলৈ উঠি যায়। শিৱ ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ অৱ স্কুলছ হৈ কামৰূপত বহুত দিন আছিল। তাৰপৰা তেওঁ ডিব্ৰুগড়ৰ পূৰ্ণানন্দ ব'তৰ কাষত ঘৰ লয়গৈ।

সূৰ্য্য, নন্দ, কনক, চন্দ্ৰ, উপেন এই পাঁচজন দুৰ্গেশ্বৰৰ পুতেক। সূৰ্য্যৰ পুতেক পৰেশ আমাৰ লগৰ। কনক বেজবৰুৱা স্কুলৰ মাষ্টাৰ, বাটে-পথে ইংৰাজী ফৰফৰাই ফুৰে। উপেন বা উপেন্দ্ৰনাথ এসময়ত 'জোনাকী' কাকতৰ প্ৰকাশক আছিল আৰু কেইবাখনো অসমীয়া কিতাপ লিখিছিল। তাৰে এখনত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ জীৱনীটো পোন প্ৰথমেই কিতাপ আকাৰত ওলায়। শিৱসাগৰৰ এইঘৰ পুৰণি মাহুহ যোৰহাটৰ সৰাইঘৰাৰ পৰা আহে বুলি কোৱা শুনিছিলোঁ।

ভোলানাথ বৰুৱা : এখেতৰ ঘৰৰ ওচৰতে দিখৌৱে ঘোৰ লৈছে। ইয়াৰপৰা উজাই উত্তৰলৈ ভোলানাথ বৰুৱা (ভোলা মহৰী) ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। এখেতৰ ককাইদেৱক লোকনাথ বৰুৱা (চিৰস্তাদাৰ) ডিব্ৰুগড়ৰপৰা আহি ইয়াতে বসতি কৰে। ভোলানাথ বৰুৱাৰ পুতেক কেশৱা আৰু কেশৱাৰ মোৰ সহপাঠী। ভোলাবৰুৱা ডাঙৰ আচৰণৰ এগৰাকী মাৰ্জিত পুৰুষ আছিল। কেশৱাৰ পৰিচয় দিয়াই হৈছে। কেশৱো ফটবল খেলোৱাৰ আছিল।

শ্ৰীনাথ বৰুৱা : লোকনাথ বৰুৱাৰ পুতেক শ্ৰীনাথ, এখেত আছিল শিৱসাগৰৰ ৰাজনা গোৰাজৰ ৰাজাকী; আৰু বৰ সাহিত্যাত্মবাসী। এখেত, আসাম কোম্পানীৰ দেৱান চাৰিঙৰ হৰিপ্ৰসাদ দুৱৰা ডাঙৰীয়াৰ জোঞায়েক হোৱা বাবে, এখেতসকলৰ লগত মোৰ আত্মীয়তা অলপ ডাঠ আছিল। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰত ভালেমান পুৰণি কিতাপ, বাতৰি আৰু আলোচনী-কাকত আলমাৰি ভৰি ভৰি আছিল। ছেগ পালেই তেখেতসকলৰ ঘৰলৈ গৈ, বৰুৱানীৰ অল্পগ্ৰন্থত সেইবোৰ খুচৰি খুচৰি চাওঁ আৰু পঢ়োঁও। কচ-জাপানৰ যুদ্ধৰ বিৱৰণ, শ্বেভটনৰ জীৱনী, শ্বেগুন্ডৰ লগত বহুত Mystories of the Court of London অৰ (ৰঙা ভাঙনি) হিউৱ, হুৰেন

বানার্জী, দানাজাই নৌবন্দী আদি কংগ্ৰেছ সভাপতিৰ জীৱনী আৰু অসংখ্য বঙলা কিতাপ তাতেই হে পোন প্ৰথমেই পঢ়িবলৈ পাওঁ। শ্ৰীনাথ বৰুৱাৰ সহোদৰ ভৈৰৱ বৰুৱাকো দেখিছিলোঁ— যদিও তেখেত কাৰ্য্যোপলক্ষে তেজপুৰ-ছিলঙত থাকিবলগীয়া হৈছিল।

দদায়েক ভোলাবৰুৱা আৰু দেউতাক লোকনাথ বৰুৱা অসম বুৰঞ্জী বিখ্যাত তামুলী দলৈৰ সন্ততি। বংশৰ ঐতিহ্যৰি বিচাৰোতে বিচাৰোতে ভালেমান বছৰৰ মূৰত হে এখেতসকলৰ ঘৰৰ আত্মোপাস্ত বিৱৰণ পোৱা গৈছে।

আমোলাপটিৰ ঘাই চকৰটো শ্ৰীনাথ বৰুৱাৰ বাৰীতে অস্ত। এখেতৰ ঘৰত চাবিঙৰ দেবেজ নাথ দুৱৰা থাকি পঢ়িছিল।

ফগীধৰ চলিহাৰ ঘৰৰ মুখে মুখে যিটো আলি পোনে পোনে কাছাৰীলৈ গৈছে, সেইটোৰ দাঁতিত পোনেই গোৰাং গোহাঁইৰ ঘৰ পায়। তাৰ পাচত তামুলী ফুকনৰ টোল।

ভাৰানাথ ফুকন : দাৰ্শনিক পণ্ডিত ৰাধানাথ ফুকন ইয়াতে থাকি হাই স্কুলত পঢ়িছিল। এওঁবিলাকৰ ঘৰৰ কনক ফুকন, ইন্দু ফুকনক চেমনীয়া কালতে দেখিছিলোঁ। এখেতসকলৰ ঘৰৰে ভাৰানাথ ফুকনকো দেখিছিলোঁ, তেখেতৰ বৰণটো ক'লা আছিল দেখি ক'লা তাৰা বুলিছিল। আমোলাপটিতে তাৰা নামৰ ছজন মানুহ থকা বাবে বগাজনক বগা আৰু ক'লাজনক ক'লা তাৰা বুলি ডয়োজনৰ প্ৰভেদটো বুজোৱা হৈছিল। ক'লা তাৰাৰ পুতেক মুক্তিনাথক পাইছিলোঁ। তেওঁ বিলাক পিচত নাজিৰালৈ উঠি গ'ল।

বিদ্যাধৰ চিৰস্তাদাৰ : ফুকনৰ ঘৰৰ আগতে বিদ্যাধৰ চিৰস্তাদাৰৰ ঘৰ। আমি চিৰস্তাদাৰক দেখা নাছিলোঁ, কিন্তু তেখেতৰ পুতেক অজ্জধৰ বৰুৱাই জাঁজী আৰু আমগুৰিত মাইনৰ ফুল খোলাত সেই অজ্জধৰ মানুহে দেউতাকৰ নামটোৰে তেখেতৰ গৰিচয় দিছিল। বিদ্যাধৰ, ভাঙৰীয়া দীন নাথ বেজবৰুৱাৰ বৰ জোঞাৰেক। তেখেতৰ সক পুতেক অজ্জধৰ জাঁজীভেই থাকে; বৰপুতেক লোকধৰৰ হে ঘৰখনত নিগাজী বসতি। লোকধৰ বৰুৱাৰ বাৰীত বহুত ঔটেঙা গছ আছিল। সেই ঔটেঙাৰ একোটি একোটি সাধু আছে। বাৰিষা অফিচত কাম থকাত দিখৌৰ পশ্চিম ফালৰ মণ্ডল কাননঙ কিছুমান বিদ্যাধৰ চিৰস্তাদাৰৰ বাৰীতে ঘৰ সাজি থাকে। এখেত সকলৰ ঘৰ পূৰ্বত বোৰহাটৰ বালিগাঁৱত আছিল—দৈচুড়ীয়া বৰুৱাৰ ঘৰ বোলে।

লোকধৰ বকৱা ডাঙৰীয়াৰ দুই পুত্ৰ মুক্তি আৰু শিৱ। মুক্তিয়ে বেচি বয়স নেপালে। শিৱপ্ৰসাদ এতিয়াও কৰ্মঠ হৈ আছে।

বেজবকৱা টোল : দৈচুড়ীয়া বকৱাৰ মুখে মুখে ডাঙৰীয়া দীননাথ বেজবকৱাই পাতি থৈ যোৱা গছে-গছনিয়ে, খালে-পুখুৰীয়ে, ঘৰে-বাৰীয়ে লগুৱা-লিকচোৱে গোঁসাঁইঘৰ, নামঘৰে স্তবিত্তাৰ বেজবকৱা টোল। মিট-নিচিপেলটিৰ চেয়াৰয়েন আৰু পেঞ্চনাৰ জগন্নাথ বেজবকৱা, চিকিৎসাৰিদ্ৰ বিষ্ণুনাথ বেজবকৱা সেই টোলৰ অধিকাৰী। স্ত-চিকিৎসক বুলি বিষ্ণু বেজবকৱাৰ নাম সেই সময়ত কেউপিনে বৈ বৈ গৈছিল। তেখেতৰ পুতেক বসন্ত আমাৰ সমনীয়া। ফাকুৱা পূজাত আমি তেওঁবিলাকৰ টোলত বৰ বঙ-বহন্তে বোকা-ভাওনা পাতিছিলোঁ আৰু ফাকু খেলিছিলোঁ।

পদূলিমুৰতে বেজবকৱা নামঘৰ। নামঘৰ যদিও তাত তিথিয়ে-পৰ্বাইহে নাম-প্ৰসঙ্গ হৈছিল; দৈনিক হোৱা নাছিল। কিন্তু ঘৰত থকা গোঁসাঁইঘৰত বৰ নিষ্ঠাৰে পূজা-সেৱা, নাম-কীৰ্তন চলি থাকে। নামঘৰটোত দেওবাবে= দেওবাৰে 'বালাগ্ৰাম' আৰু 'ছাত্ৰ সমাজৰ সভা' বহিছিল। শিৱনাগৰৰ ল'ৰাৰ নৈতিক, মানসিক আৰু আধ্যাত্মিক ভাবৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰাত এই বালাগ্ৰামেই এসময়ত সৰুহুৰা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দৰেই সহায় কৰিছিল। সেই টোলৰ পূব-উত্তৰ পিনলৈ বেজবকৱা হাইস্কুল। এই স্কুলটো আগেয়ে হিমকান্ত মোজাদাৰ ডাঙৰীয়াৰ ঘৰৰ কাষতে সহদেৱ পণ্ডিতৰ ঘৰৰ দ্বাৰাৰ মুখেতে আছিল।

শিৱদেৱ গোস্বামী : সেইখিনিতেই নগাঁৱবপৰা অহা জখলা বন্ধা সত্ৰৰ গোস্বামী শিৱদেৱৰ ঘৰ। শিৱদেৱৰ মাছপুতেক বামদেৱ গোস্বামী এজন হুট-পুট গদাধৰ পুতেক, তেখেতে নিতৌ চেণ্ড'ৰ ডবেল একচাৰচাইজ কৰিছিল দেখি বৰ বলী আৰু মোটোহা হ'ব পাৰিছিল। অভিনয় শেষ হ'লে তেখেতে প্ৰধান বীৰনাৰকৰ ভাও লৈ বঙ্গমঞ্চ কঁপাই থাকে। বামদেৱৰ সৰু ভায়েক বাপচন্ বা চন্দ্ৰকুমাৰ ক্লাচ টেনত মোৰ সহপাঠী আছিল। বামদেৱৰ বসন্ত নামে এজন ককায়েক আছিল। আমি দেখিবলৈ নেপালে। বিয়া কৰোৱা কেইবছৰ মানৰ পিচন্ত ঢুকাল। গুণাকুলীয়া কাপোৰ এখন হুচলীয়াতকৈ লৈ মূৰত থুৰা পাগ মাৰি ৰাজহংস গতিৰে শিৱদেৱ গোস্বামী 'বালাগ্ৰাম' সভালৈ আহি সদায় আমাক ভাগৱন্ত পাঠ কৰি শুনাইছিল আৰু নীতি-নিয়ম, সন্ধাচাৰৰ বিষয়ে অন্তৰত বহি যোৱাটকৈ উপদেশ দিছিল।

বমাকান্ত গোহাঁই : বমাকান্ত গোহাঁয়ে নাজীৰ কাম কৰিছিল দেখি সকলোৱে বমানাজীৰ বোলে। তেখেতৰ ঘৰ মৰিদিখোৰ পাৰতে। শিৱদেৱ গোস্বামীৰ গাতে লগা। তেখেতৰ আগৰ ঘৰ আছিল নামদাং গোহাঁই গাঁৱত। ম'ৰা-বজাৰ মোজাৰ মোজাদাৰ মৃত্তানাথ গোহাঁই তেখেতৰ ভায়েক হয়। ডাঙৰীয়া বমাকান্ত গোহাঁইৰ পুতেক কেয়োজন সুশিক্ষিত। তেখেতৰ সক পুতেকজন আমাৰ লগৰীয়া আছিল। সক মাজিউ পুতেক অন্ত গোহাঁই দেখিবলৈ থোলোকা আৰু তেজাল আছিল। তেওঁ নাট্য সমাজৰ এজন প্ৰধান সভ্য ৰূপে বঙ্গমণ্ডত ছোঁ-ঘৰৰ সকলো কামতে আগভাগ লৈছিল। ম'ৰা-বজাৰ মোজাৰ জৰাধৰা গাঁৱৰ আৰু নামদাং গোহাঁই গাঁৱৰ কেবাজনো ল'ৰা তাত থাকি পঢ়িছিল। গোলাঘাটৰ ৰামবাহাদুৰ ঘাদুৰ চন্দ্ৰ বৰুৱাৰে একেলগে থাকি ৰমা গোহাঁইয়ে কহিমাৰ কাছাৰীত কাম কৰিছিল। গঙ্গা-গোবিন্দ ফুকন চাহাবৰো এখেত সমসাময়িক। এই তিনিগৰাকী পুৰুষ বৰ বলী আছিল বুলি শুনিছিলোঁ। নাজীৰৰ বৰপুতেক পৰমা গোহাঁই স্কুল সমূহৰ ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ আছিল। মই বৃত্তি পৰীক্ষা দিবলৈ যাওঁতে নাজীৰ ডাঙৰীয়াই শুভক্ষৰীৰ আৰ্ঘ্যা আৰু কাইথেলী অক্ষৰ পৰীক্ষা লৈছিল।

ৰমা নাজীৰৰ সমুখতে, আলিটোৰ সিপাৰে, সিংহেশ্বৰ বৰুৱা খাজাঞ্চীৰ ঘৰ। তেখেতৰ বৰপুতেক মহেন্দ্ৰ, আমাৰে খেলৰ লগৰীয়া।

ভোলানাথ বৰুৱা (মজিন্দাৰ বৰুৱাৰ ঘৰৰ) : খাজাঞ্চীৰ দাঁতিতে ভোলানাথ বৰুৱা পেন্সৰৰ বাৰী। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ পুতেক ৰাজেন্দ্ৰ (চুইট), ব্ৰজেন্দ্ৰ (লাল), আৰু এটি। ৰাজেন্দ্ৰ শিক্ষক আৰু ব্ৰজেন্দ্ৰ মোৰ সহপাঠী বন্ধু আছিল। এখেতসকল বিখ্যাত মজিন্দাৰ বৰুৱাৰ বংশৰ। ৰাজেন্দ্ৰ বৰ অমায়িক আৰু কবি আছিল।

লক্ষ্মেশ্বৰ ভূঞা : এখেতৰ ঘৰৰ আগফালেই লক্ষেশ্বৰ ভূঞা চিৰন্তা-দাৰৰ ঘৰ। ভূঞা ডাঙৰীয়াই চাৰিওৰ পৃথুৱৰ কাকতী ৰাইজডীয়াৰ ফুকনৰ জীয়েকক বিয়া কৰাইছিল। সেই সম্পৰ্কেতে, বাৰীতে থাকি জেঠেৰীয়েক বাধাকান্ত ফুকনৰ পুতেকহঁত পঢ়িছিল। গায়ে-গাৰিয়ে, ওখই-পাখই, ডাটিয়ে-গোফে, দেখনে শোভনে হোৰোসাপেটীয়া লক্ষেশ্বৰ ভূঞা বজাদিনীয়া ডাঙৰীয়া সকলৰ দৰেই এখবাকী প্ৰথম শ্ৰেণীৰ ভব্যগব্য ভৱলোক আছিল।

ভূঞা ডাঙৰীয়া শিৱসাগৰৰ এজন প্ৰাচীন বাসিন্দা। তেখেতৰ দেউকা বলোৰামে আমিন, মহৰী কাম কৰি পঞ্চালিপাম আৰু বেতবাৰীৰ দিলীহৰ

কানত দুখন বাগিছা খুলিছিল। ১৮৬২ চনত সেই বাগিচা লোকৰ হাতলৈ গ'ল।

১৮৭২ চনত এখেতক ৰেম্পৱেল চাহাবে জুডিছিয়েল কমিশ্বনাৰ অফিচত কেৰেণী হুমাই লয়। তাৰপৰাই শিৱসাগৰ, যোৰহাট, গোলাঘাটত কাম কৰি কৰি ১২০২ চনত চিৰজাদাৰ পদবপৰা অৱসৰ লয়। দেউতাকৰ দিনত ফনীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াৰ বাৰীখনেই তেখেতসকলৰ আছিল। এখেতৰ পুতেক ত্ৰৈলোকেশ্বৰ ভূঞা আমাতকৈ বয়সে-বিদ্যায় জ্যেষ্ঠ, ভায়েক গগণৰ লগত আমাৰ আ-বাহ। ভূঞা ডাঙৰীয়া বৰ ধৰ্মপৰায়ণ আৰু উপদেশক হোৱা বাবে, তেখেতৰ মুখৰপৰা ৰামায়ণ মহাভাৰতৰ ভাল ভাল সাধুকথা শুনিবলৈ পাইছিলোঁ। এখেতৰ এটি পুতেক আছিল—গগেশ্বৰ নামৰ। ওঁঠ প্ৰথম জাৰ্জান যুদ্ধত সাময়িক বিভাগৰ ডাক্তৰ হৈ গৈছিল, তাৰপৰা উৰ্ভাৰ অহাৰ পিচত ঘৰতে মৃত্যু হ'ল।

দিবাকৰ শৰ্মা : এখেতৰ আগৰ ঘৰ যোৰহাটৰ ভোগদৈ-পাৰত আছিল। তাৰপৰা আহি শিৱসাগৰতে থিতাপি লয়হি। ভূঞাৰ ঘৰ চেৰাই গৈয়েই এখেতৰ ঘৰ পায়। মই হাইস্কুলত নাম-লগোৱা বছৰতে তেখেতৰ মৃত্যু হয়। তেখেতক দেখিছিলোঁ মাত্ৰ এদিন, সিয়ো ছয়াময়া-কৈ। শৰ্মা ডাঙৰীয়াৰ পুত্ৰ— ৰাধিকা নাথ, ঋগেন্দ্ৰ নাথ, হৰিহৰ, পিনাক-পাণি আৰু চেনি। ৰাধিকা শৰ্মা আমাৰ মাষ্টৰ আছিল। এখেতৰ কথা আন প্ৰসক্তত ওলাব। ঋগেন্দ্ৰ নাথ, উকীল; এখেতৰ লগত মোৰ ঘনিষ্ঠতা হয় ভালেমান বছৰৰ পিচত। অভিনেতা হৰিহৰ শৰ্মা, এখেত যোৰহাটলৈ গ'ল। পিনাকপাণি বা পিণাকি হাইস্কুলীয়া জীৱনৰপৰা সমনীয়া, লগৰীয়া আৰু সহাধ্যায়ী। দিবাকৰ শৰ্মা লোকান্তৰ হোৱাৰ ভালেমান বছৰলৈকে তেখেতৰ ঘৰখনক দিবাকৰ শৰ্মাৰ ঘৰ বুলি হে কোৱা হৈছিল। এখেতে 'বেজালি' পুথি এখন, 'অশোকাষ্টমী' এখন, 'খোৰা খুবনী' এখন আৰু খনদিয়েক পুথি নিজে লিখি বা গোটাই প্ৰকাশ কৰিছিল। 'লক্ষহীৰা' নাম দি তেখেতে যিখন পুথিত লাখটকীয়া ভাটোৰ সাধুটো পয়াৰত লেখিছিল, সেইখন হে আমি বৰকৈ পঢ়িছিলোঁ। সেইগুণে দিবাকৰ শৰ্মাক প্ৰায়ে মনত পেলাওঁ। তেখেত যে এজন সেই কালৰ লেখত লবলগীয়া সাহিত্যিক আছিল, আত্মা শেষ বয়সত হে গম পাইছোঁ।

এখেতৰ সমুখতে কীৰ্ত্তিনাথ বৰুৱা ভাৰোগাৰ ঘৰ। তেখেতৰ পুতেক

হৰনাথ, ত্ৰৈলোকা আৰু নাৰায়ণ। ত্ৰৈলোকা মোৰ সহপাঠী। হৰনাথ জ্যোষ্ঠ। কীৰ্ত্তি নাথৰ কীৰ্ত্তি কলিকতাৰপৰা প্ৰকাশিত ‘চাহাবৰ অভপালি’ নামে এখন কিতাপত আছে।

তেখেতৰ পদূলি পাৰ হৈ আহিয়েই আলিটোৰ উত্তৰ পাৰে মুক্তিগাৰৰ পুতেক জয়কৃষ্ণ আৰু ঈশান আমাৰ লগৰ সমনীয়া। বৃহৎ মুক্তিগাৰৰ ঘৰ আগেয়ে কমলাবাৰীত আছিল, কালীপ্ৰসাদ চলিহা উকীলৰ তৰফি হৈ মুক্তিগাৰ হয়।

মুক্তিগাৰৰ পাচ ফালে পোনাই উত্তৰমুখ্য হ’লেই শুকৰাম হৰকৰাৰ বাৰী পায়। হৰকৰাৰ (আগৰ দিনত ডাকঘৰীয়া চিঠি বিলোৱা বা অনা-নিয়া কৰোঁতাক— পিয়নক— হৰকৰা বোলা হৈছিল) পুতেক তিনিজন, বেণীধৰ, বজ্জনীকান্ত আৰু মানিক। পঞ্চম শ্ৰেণীত নে ষষ্ঠ শ্ৰেণীত মানিক চন্দ্ৰই-ময়ে একেলগে পঢ়া লগৰীয়া আছিলেঁ।

হৰকৰাৰ বিপৰীতে হেমবৰুৱা সেনৰ উত্তৰে চুকটোতে তুলসী বাবুৰ পদূলি মূৰত ডহক কটকীৰ ঘৰ। সেই সময়ত ডহক নামৰ মাতৃহ দুজন আছিল। ইজন আছিল বায়ু-পটিত, তেখেত ঠাকুৰ, এখেত কটকী। কটকী ভালেমান দিন গোবীন্দগৰ ডাকঘৰত পোষ্ট মাষ্টৰ আছিল। তাৰ পৰা আহি শিৱসাগৰত বাস কৰেহি। পুতেক ভোলা দেৱা-ভুনায়ে, চেহেৰা-পানীয়ে, শিক্ষাই-দিক্ষাই দেউতাকতকৈ বহুগুণে উন্নত আৰু পৃথক। সেই হে দুৱাৰমুখৰে বালি গোঁহাই ডাঙৰীয়াই এদিন কৈছিল, “আগলৈ ভোলাৰ বংশই নাম জলাব।”

কীৰ্ত্তিধৰ শিৱসাগৰীয়া বৰুৱা : এইখিনিতে কাছাৰীলৈ যোৱা বাটৰ দাঁতিতে পণ্ডিত উৰীধৰ শিৱসাগৰীয়া বৰুৱাৰ বংশধৰ কীৰ্ত্তিধৰ, মহীধৰ, আৰু বিভাধৰৰ ঘৰ। কীৰ্ত্তিধৰ জ্যোতিষ শাস্ত্ৰত অগাধ পণ্ডিত। তেখেতক সকলোৱে কীৰ্ত্তি পণ্ডিত বুলিয়েই সন্মান কৰিছিল। পণ্ডিতদেৱৰ সৰু-পুত্ৰ অধিকা কুমাৰ উজোগৰ ফুলিঙ্গ। এওঁৰে সৈতে বহুত কামত মইও সহযোগী আছিলোঁ। বৰপুত্ৰ কালি-কুমাৰ বসব বহুবা; বঙ্গমঞ্চত উঠিলেই দৰ্শক সকলৰ ইচ্ছিত পেটুনাতি ছিগে।

মহীধৰৰ পুত্ৰ সোমধৰ বৰুৱা : এখেত চিকিৎসাবিদ আৰু ছখীয়া স্কুলৰ (মিউনিচিপেলিটিৰ প্ৰাইমেৰী স্কুল) বহুকালীয়া পণ্ডিত। এখেত আছিল বৰ গোমোঠা আৰু খঙাল, নিয়ম-নিষ্ঠাত নিকপকণীয়া আৰু শাসনত

বৰ কঠোৰ। এদিন নঙলাভাল মেলি, নমৰাকৈ এখেতৰ ঘৰলৈ সোমোৱা বাবে এখেতৰ হাতৰ কাণতলীয়া চৰ এটা খোৱা আজিও মনত আছে। বৰপুতেক হিমধৰ, মাজু যজ্ঞধৰ (চিকন) আৰু সৰুমাজু এজন; তাৰ পিচত চুমলীয়া জন দুৰ্গাধৰ (বাছা)। দুৰ্গাধৰক দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা আৰু আত্ম-বিশ্বাসৰ এজন জাগ্ৰত প্ৰতিমূৰ্ত্তি বুলি ক'ব পাৰি। সেই স্কুলীয়া জীৱনৰ পৰা আজিলৈকে এওঁৰ সম্পৰ্কটো মোৰ লগত অবিছিন্ন ভাৱেই লাগি আছে বুলি ক'ব পাৰোঁ। এওঁৰ চিন্তাবাণি বৰ গধুৰ।

চম্পক সেনাপতি : ইয়াৰপৰা অলপ গৈয়ে চম্পক সেনাপতি, কৃষ্ণৰাম সেনাপতিৰ ঘৰ পায়। মাজতে মুক্তানাথ দাসৰ ঘৰ থাকি যায়। চম্পক দাসৰ (সেনাপতি) আৰু তেখেতৰ পুতেক সদা আৰু লগতে মুক্তা দাস মাষ্টৰৰ ধুনীয়া চেহেৰা আৰু নিভাঁজ অসমীয়া পিঙ্কন-উৰণ, কথা-বাৰ্তা বোধকৰোঁ। তেওঁবিলাকৰ লগতেই গ'ল। সদানন্দ এতিয়াও ক'ৰ-বাত থাকিব পায়— সেই পুৰণি শিৱসাগৰত নিশ্চয় নাই।

টেপু চিৰস্তাদাৰ আৰু কালীপ্ৰসাদ কটকী অভাৰ্চিয়েৰ : সেনাপতিৰ ঘৰৰ দাঁতিয়েই বিলৰ কাণে কাণে সন্ধানত নামঘৰৰ দাঁতিয়েদি এটি আলি গৈ সদৰ আলিত লাগিছেগৈ। সেইটিৰ মুখতে ক্ৰমান্বয়ে নৰেন পুৰী আৰু গোলাপ শৰ্মাৰ ঘৰ। এই কিঘৰিৰ বিপৰীতে লোকনাথ শৰ্মা চিৰস্তাদাৰ বা টেপু চিৰস্তাদাৰ (সকলোৱে কোৱা নাম), কৈলাস ভট্টাচাৰ্য্য আৰু কালীপ্ৰসাদ কটকী অভাৰ্চিয়েৰৰ ঘৰ। নৰেন পুৰী আমাৰে সৈতে একেলগে মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষা দিয়া। গোলাপ শৰ্মাৰ পুতেক শিৱ নাথ শৰ্মা আমাতকৈ ওপৰত পঢ়িছিল। টেপু চিৰস্তাদাৰ আগেয়ে মাষ্টৰ আছিল—তেখেতৰ নামেই আছিল 'বেত্ৰদণ্ডাৰী টেপু মাষ্টৰ'। তাৰ পিচত কাছাৰীলৈ গ'ল। কৈলাস ভট্টাচাৰ্য্যই কাছাৰীত নাম কৰিছিল। তেখেতৰ দেউতাক দুগে-স্বৰ, তেখেতে শিৱসাগৰ দ'ললৈ উঠা ইটাৰ খটখটিটো কৰাই দিছিল। ককাকৈ দাবিকেশ্বৰ শৰ্মা “জোনাকী” যুগৰ এজন বিখ্যাত সাহিত্যাহুবাগী। তেওঁ নিচেই কম বয়সতেই ঢুকাল।

কালী কটকী কলীয়া কটকী ঘৰৰ। তেখেতো গড়কাপ্তানী বিভাগৰ অভাৰ্চিয়েৰ আছিল। ঝালৈঘোঁগোৰা মৌজাত চাহাব এটা মৰিয়াই অসমীয়া গৌৰৱ ৰক্ষা কৰাত কামটো এবিৰলগীয়া হ'ল। কালী অভাৰ্চিয়েৰ শিৱসাগৰৰ এজন প্ৰভাণী, প্ৰতিপত্তিশালী, গণ্যমান্য পুৰুষ আছিল। তেখেতৰ

হুজন ভায়েক। দুয়ো শিৱসাগৰ এৰি যায়। অভাৰ্চিয়েৰ ডাঙৰীয়া হে পুৰণি ভেঁটিৰখীয়া হৈ থাকে।

এন্ড্ৰুজ গল্ডস্মিথ্, এমজ, ডেনীয়েল : ওপৰত দিয়া উপাধিৰ বি কেইঘৰ মানুহ আছিল খৃষ্টানপটিত, তাৰ ভিতৰত ডেনীয়েল বোধকৰোঁ তাৰপৰা পিচত উঠি গ'ল। বেভাৰেণ্ড এন্ড্ৰুজে নগাপাহাৰত খৃষ্টান ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিছিল। সেই স্মৃতিতে তেখেতে 'গদাপানি সংবাদ' নামে এটি সন্দৰ প্ৰবন্ধ লেখি নগাবিলাকৰ আঁতি-গুৰি, ধৰ্মবিশ্বাস আৰু সামাজিক আচাৰ-ব্যৱহাৰৰ এখনি ছবি দাঙি ধৰিছিল।

খৃষ্টানপটি এৰিয়েই মেটেকা ঘাটৰ আলি; তাৰ দাঁতিতে গুজ্ঞানন বকৱা বি-এল ডাঙৰীয়া আৰু গঙ্গা গোবিন্দ ফুকন চাহাবৰ ঘৰ। ফুকন চাহাবৰ বঙলাটি 'সৰু কিন্তু বৰ পৰিপাটি। ফুকনৰ জীৱনীত সকলো কথা লেখা আছে। বকৱা ডাঙৰীয়াৰ বিষয়েও কেবাবাৰো কৈ আহিছোঁ। তেখেত 'ভ্ৰমৰঙ্গ' নাটকৰ এজন অন্বাদক আৰু বহুত দিন টেক্সট-বুক কমিটিৰ সভাপতি আছিল।

খৃষ্টানপটিৰ পৰা উত্তৰ-পশ্চিমলৈ শিৱদলৰ স্মৃতিলৈকে গোটেইখন গায়ন গাঁও। দ'ললৈ যোৱা পোনে বাটতে দুখীয়া স্কুল, হাইস্কুলৰ বৰ্ডিং আৰু খেলপথাৰ। কেঞাপটিলৈ যোৱা বাট আৰু খৃষ্টানপটিৰ পৰা যোৱা বাট লগ লাগি যি ডোখৰ চাৰি আলি, তাৰ চুকতে পশ্চিমলৈ হাইস্কুল।

ৰামচৰণ দত্ত : হাইস্কুলৰ প্ৰায় সমুখতে ৰামচৰণ দত্তৰ ঘৰ। এখেতসবলৰ আগৰ ঘৰ যোৰহাটৰ চাৰিগাঁৱত আছিল। লম্বোৱৰ দস্তই বি এল পাছ কৰি শিৱসাগৰত ওকালতি আৰম্ভ কৰাত তেখেতৰ ভায়েক ককায়েক সকলো শিৱসাগৰলৈ উঠি আহিল। লম্বোৱৰৰ পুতেক গোবিন্দ আৰু ভায়েক প্ৰিয়ৰাম বাবুৰ পুতেক বৈষ্ণৱ আৰু সৰু ভায়েক ৰামচৰণৰ পুতেক গিৰীন্দ্ৰ হাইস্কুলত থাকোঁতে কোনো কোনো একে শ্ৰেণীতে আছিল। গোবিন্দ নিচেই তলৰ শ্ৰেণীত; গিৰীন ক্লাচ নাইনত আৰু বৈষ্ণৱ ক্লাছ নাইন আৰু টেনত যোৰ সহপাঠী আছিল। ৰামচৰণ দত্ত ডাঙৰীয়া আছিল ষ্টীল এণ্ড হেড' কেম্পানীৰ এটনী বা মুক্তিদাৰ। তেখেতৰ ভায়েক মানিক দস্তই খেতি-পথাৰ, ব্যৱসায়, দোকান আৰু প্ৰেছৰ সঁহাৰক কৰিছিল। পুতেক সোণাৰাম দত্ত আছিল এজন স্বেচাৰী প্ৰতিভাশালী পুৰুষ। ভাগ্যই হুজুৰিলে, জোৰা হ'লে তেওঁও দ্বিতীয় আই-চি-এচ হ'ব পাৰিলেহেঁতেন। তৰ ডেকাতে মৃত্যুৱে ভেঙক কাটি নিলে।

লক্ষ্মীনাথ বৰুৱা অৰ্ছাৰ্চিয়েৰ ৪ খ্ৰীষ্টানপতিৰ দক্ষিণে লক্ষ্মীনাথ বৰুৱা অৰ্ছাৰ্চিয়েৰৰ ঘৰ ; দেৱগাঁৱবপৰা অহা। এখেত সাধাৰণতে বেকেট চাহাব বুলি জনাজাত। এসময়ত লক্ষ্মীনাথ বৰ চাহাব আছিল, সেই বাবেই এই নাম। তেখেতৰ এৰেটি মাথোন পুস্তক—হুৰ্গা নাৱায়ণ ; বি-এ পাছ কৰিয়েই দেউতাকৰ বুকুত শেল মাৰি ইহসংসাৰৰ পৰা বিদায় ল'লে। সেই বেজাৰতে লক্ষ্মীনাথ মৃতপ্ৰায় হ'ল আৰু তেখেতৰ জয়-জয় ময়-ময় হৈ উঠি অহা ঘৰখন জ'ই পৰিল। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ বাৰীতে মাটিৰ তলত এখনি কালীমূৰ্ত্তি আছিল। স্বপ্নাদিষ্ট হোৱাত সেই মূৰ্ত্তি তেখেতে উদ্ধাৰ কৰিলে আৰু এভাগি কালীনাম পাতি মূৰ্ত্তিখন প্ৰতিষ্ঠা কৰি গ'ল। মূৰ্ত্তিখনৰ কাৰিকৰী বিষয়ে সেই সময়ৰ কাকত-পত্ৰত ভালেমান আলোচনা, গৱেষণা চলিছিল।

পকা থেকেৰা যেন বডা তেজে দুটি বাওঁ-দুটি বাওঁ ডটীয়া যোগেশ্বৰ ফুকন ডাঙৰীয়াৰ দেখিছিলে। প্ৰায়ে তপস্বী বেশেৰে থকা। লক্ষ্মীনাথ বৰুৱা আৰু যোগেশ্বৰ ফুকনৰ সম্পৰ্ক শত্ৰুৰেক - জোৱায়েক। ফুকন এসময়ত বৰ উদ্যোগী আৰু সময়ৰ লগত উজোৱা লোক আছিল। তেখেতৰ বৰ পুতেক কলিকতাত থাকি মটৰ ব্যৱসায় কৰিছিল, মাজু আৰু সৰু পুতেক অন্নদা, ভৱানী সেই আৰ্হিতে উঠি আহিছে।

সফীৰ্তন নামঘৰৰ শাৰীতে কালুগাঁৱৰ বেণুধৰ দত্ত আমাৰ ভূগোলৰ শিক্ষক আছিল। একেলগে পঢ়া বন্ধু খগেন্দ্ৰনাথ ভূঞা তেখেতৰ লগতে আছিল।

ৰামেশ্বৰ বৰুৱা আৰু বুদ্ধীন্দ্ৰনাথ ভট্টাচাৰ্য্য : দত্তৰ ওচৰতে, হেড্‌মাষ্টাৰ ৰামেশ্বৰ বৰুৱা আৰু ডেপুটী কমিছনাৰৰ হেড্‌ক্লাৰ্ক বুদ্ধীন্দ্ৰনাথ ভট্টাচাৰ্য্য মেছ কৰি আছিল। তাতে চাৰিগাঁৱৰ শ্ৰীনাথ বৰদলৈ, মাজুলীৰ পাণীন্দ্ৰ হাজৰিকা, হেড্‌মাষ্টাৰৰ ভায়েক লক্ষেশ্বৰ বৰুৱা, ভট্টাচাৰ্য্যৰ পুতেক যোগীন্দ্ৰ, দেবেন্দ্ৰও আছিল ; মইও কিছুদিন আছিলোঁ।

সেই সময়ত গোপাল কৃষ্ণ গোথালেই 'বাধ্যতামূলক প্ৰাইমেৰী শিক্ষা'ৰ বিলখন ভাৰতীয় ব্যৱস্থাপক সভাত উপস্থাপন কৰিবলৈ লয় আৰু সেই বিষয়ে বাইজৰ সত্ৰামত বিচাৰে। বাধিকাশ্ৰমাদ বৰুৱা, ৰামেশ্বৰ বৰুৱা আৰু বুদ্ধীন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্যই সেই বিল সমৰ্থন কৰা নাছিল।

ৰামচন্দ্ৰ বৰা বি-এল : ৰামচৰণ দত্তৰ ঘৰবপৰা দ'লৰ মুখৰ ফাললৈ গ'লেই প্ৰায়ে অস্থায়ী মাজুহৰ ঘৰ কেইটামান পোৱা যায়। বোৰ্ডৰ অ'ভাৰ্চিয়েৰ

এজন আৰু চাহ হুচেইন বুলি আমাৰ লগৰীয়া ছাত্ৰ এজনৰ ঘৰ। এহেলৈ লেখত ল'বলগীয়া মাচহৰ ঘৰ সেইখিনি নাই। হাইস্কুলৰ চুকটোৰপৰা উত্তৰলৈ গায়নৰ ঘৰ। মাকতে আত্মপ্ৰাণ। গায়ন গাঁৱতে বামচন্দ্ৰ বৰা বি-এল উকীলৰ ঘৰ আৰু দেৱী দ'লৰ ঠাকুৰৰ ঘৰ। এওঁৰেই দেউতাক— বিখ্যাত সোণাবাম তৰণি।

দ'লৰ মুখৰপৰা যিটো আলি গৈ ঘাই আলিত লাগিছেগৈ, সেইটো আলিৰ দাঁতিতে ভৱনাথ হাজৰিকা উকীল ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ। এখেতো যোৰহাটৰ ফালৰপৰা অহা; স্থানীয় বেজবৰুৱা স্কুলত কাম কৰি ঠাইতে আইনৰ পৰীক্ষা দি উত্তীৰ্ণ হ'ল আৰু ওকালতিত ধৰি সদৰ ঠাই শিৱসাগৰতে থাকি গ'ল। অসমীয়া উকীলৰ ভিতৰত কালীপ্ৰসাদ চলিহাৰ পিচেতে, সকলোৱে তেখেতৰ নামকে লৈছিল। হাজৰিকা ডাঙৰীয়াৰ পুতেক কেইবাজনো। বৰজনেই বুদ্ধ হাজৰিকা বি-এল। এওঁ আমাতকৈ তলৰ শ্ৰেণীত আছিল যদিও কাশময়নীয়া হোৱা বাবে ঘনিষ্ঠতা আছিল।

দুৰ্গাপ্ৰসাদ দত্তমজিন্দাৰ ৪ হাজৰিকা উকীলৰ সফালেই দুৰ্গাপ্ৰসাদ মজিন্দাৰ ঘৰ। এখেতৰ ককায়েক মণিৰাম,—চিংলো কোম্পানীৰ ডাক্তৰ আছিল। মাটি-বাৰী, সম্পত্তি বহুত। শুকানপুখুৰী, বেতবাৰীত মণি ডাক্তৰেই আটাইতকৈ সৰহ খাজনা দিছিল। ভায়েক দুৰ্গাপ্ৰসাদ ভালেমান দিন কলিকতাত আছিল, বিত্তাৰ্থী আৰু বাণেশ্বৰী হিচাপে। তেখেতেই কলিকতাত তামুলী ফুকনৰ ঘৰৰ একেনামে যোৱা দুৰ্গানাথ ফুকনৰ সৈতে গোট খাই ফুকন-মজিন্দাৰ নাম দি এখনি ভাল দোকান খুলিছিল। স্ম-সাহিত্যিক বুলিও দুৰ্গাপ্ৰসাদৰ সুখ্যাতি আছিল। তেখেতৰ কবিতা-পুথি 'উজু কবিতা' আমি তলৰ শ্ৰেণীত পাঠ্যৰূপে পঢ়িছিলোঁ। নাটও লেখিছিল তেখেতে; তাৰ ভিতৰত 'মহৰী' আৰু 'নিগ্ৰো' দুখন নাটেই (ধেমেলীয়া) দুৰ্গাপ্ৰসাদক কীৰ্ত্তিমন্ত কৰি ৰাখিছে। আমি শুনিছিলোঁ দুয়োখন নাটৰ সজাটো সঁচা ঘটনা দুটা দেখি আৰু শুনিয়েই নিৰ্মান কৰা, বুৰঞ্জীত স্মৃতিৰপৰা নোহোৱা গুণে 'নিগ্ৰো', 'মহৰী'ৰ সঁচাসঁচি চৰিত্ৰকিটা উল্লেখ কৰাৰ লৰা বিৰত থাকিলোঁ। কমলালয়া কাকতী আৰু ভাৰাপ্ৰসাদ চলিহাৰ পত্নী দুয়ো গোটখাই শিৱ-সাগৰৰ পৰা 'ঘৰ জেউতি' নামে অসমীয়া ভাষাত পোন প্ৰথম মাহেকীয়া মহিলা কাকত এখন উলিয়াইছিল। সেই খনতে দুৰ্গাপ্ৰসাদ প্ৰধান লেখক, আবে আবে থকা সম্পাদক আৰু পৃষ্ঠপোষক আছিল।

মণি ডাক্তৰৰে পুতেক উপেন আমাতকৈ বয়সে ডাঙৰ যদিও, পঢ়া-শুনাত লগৰে বুলিব লাগে। উপেন বৰ সাহিয়াল আৰু উফৰিফুৰা বিধৰ আছিল। তেওঁৰ লগত সঙ্গ কৰি বহুত কথাও মই উপকৃত হৈছিলোঁ।

খীৰুদীন বাবু : মণি ডাক্তৰৰ ঘৰৰপৰা পছিমলৈ অলপ গৈয়েই খীৰুদীন বাবুৰ ঘৰ। এখেতৰ ঘৰত প্ৰায় আছিল হৰিবুৰ বহমান, মহেশ্বৰ চফী, আবদুৰ বজ্জক, ফিৰোচ আলি আৰু তমিজুদ্দিন আহমদ। সেই সময়ত দিচাং মুখৰ ফালৰপৰা অহা মুছলমান ছাত্ৰ প্ৰায় বিলাকৰেই নগৰত থকা ঠাই আছিল খীৰুদীন বাবুৰ ঘৰ। হৰিব, বজ্জক আৰু চফী—আমি একে শ্ৰেণীৰে ছাত্ৰ। ফিৰোচ আৰু তমিজ সৰু। তথাপি কেউটি ছাত্ৰৰে সাহিত্যত ৰাপ থকা বাবে খীৰুদীন বাবুৰ ঘৰত কেতিয়াবা কেতিয়াবা নাহিত;ৰ বিষয়ে আলচ কৰিছিলোঁ।

অক্ষয় কুমাৰ ঘোষ বি-এল : অক্ষয় বাবুৰ ঘৰ খীৰুদীন বাবুৰ ঘৰৰ সমুখতে। তেখেত ইমান দানী আছিল যে কোনোবা দুখীয়া পঢ়া ল'বাই পইচা বিচাৰি আহিলে, হাতনি পেৰাটো মেলি পেৰাটোত যি থাকে চুটি-বাছি উদৰ্দ্ধৈ দি দিয়ে। এইদৰে দিব পাৰিলে হে তেওঁৰ সন্তোষ। এনেকৈ দিওঁতে দিওঁতেই তেখেত লাও-টোকাৰী ল'বলগীয়া হ'লগৈ। অৱশেষত আপোন আৰ্জিত বাৰী-ঘৰখন এৰি একেবাৰেই আমোলাপটিৰ সন্ধীৰ্ত্তন নাম ঘৰৰ মূৰত তেখেতৰ পুৰণি বাৰীত অনুযায়ীকৈ ঘৰ ল'বলগীয়া হ'লগৈ। বৰপুতেক ভূপেন্দ্ৰ আৰু দ্বিতীয় পুতেক নুপেন্দ্ৰ। গোপেশ ভট্টাচাৰ্য আৰু প্ৰমদাকিশোৰ বায়ৰ পুতেক আৰু ওচৰৰ তুজনমান গোট খাই তিনিমাহমান তেখেতৰ ঘৰতে সাহিত্যৰ চ'ৰা বহুৱাইছিলোঁ।

ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰৰ ঘৰ : ঘোষৰ ঘৰৰপৰা একেবাৰে পূবলৈ আলিৰ দাঁতিত আছিল বামুণপটি। তাত আছিল ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, বৃন্দেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, ফণী ভাগৱতী, নিকুঞ্জ ভাগৱতী, শশীধৰ, শ্ৰীমহ্মদৰ আদি সমবয়স্কৰ সহপাঠী সৰলৰ ঘৰ। এওঁ বিলাকৰ ভিতৰত ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ হে আমাৰ বৰককাই-তুলা আছিল।

শশীধৰ—শ্ৰীমহ্মদৰ ফটিক নামে যিটি ককায়েক আছিল, তেওঁ টেলিগ্ৰাফ মাষ্টাৰ হৈছিল। এদিন টেলিগ্ৰাফ কৰি থাকোঁতেই কোনোবা বাগিছাৰ গুপী চাহাৰ এটা অফিচলৈ সোমাই গৈছিল। ফটিকে দেখি তেওঁক পতিয়াই বাহিবলৈ উলিয়াই পঠিয়ালে। তাতে শিৱসাগৰত বৰ হৈ-৫

লাগিছিল। ফটিকৰ ভায়েক নে ককায়েক সৰ্বানন্দই ঘোৰহাটৰ পৰা জাঁজীলৈ 'বাছ' চলাই পজাহী প্ৰতিদ্বন্দ্বীৰ গুপ্ত ভাঙিছিল।

কৃষ্ণপ্ৰাণ চাংকাকতী : এওঁবিলাকৰ ওচৰতে শিৱসাগৰৰ বিখ্যাত কৃষ্ণপ্ৰাণ চাংকাকতীৰ ঘৰ। সেইডোখৰকে মানেই পুৰণি আমোলাপটিও বোলে, গণকপটিও বোলে। চাংকাকতী ডাঙৰীয়াৰ সৰু পুতেক লক্ষীপ্ৰাণ চাংকাকতী মোতকৈ চিনিয়ৰ বা ওপৰ শ্ৰেণীত থকা, তথাপি চা-চিনাকি আছিল। কিন্তু কলেজ পালত, সেই ছঁয়া-ময়া চিনাকি ঘনিষ্ঠতাত পৰিণত হ'ল। অসম ছাত্ৰ সন্মিলন পাতিবৰ সময়ত আৰু কলিকাতাত থকা সেই সময়ৰ ছাত্ৰ-অচুঠান বিলাকত চাংকাকতীদেৱে যি উৎসাহ উদ্দীপনাৰে সহযোগ কৰিছিল আজিও মনত আছে। সেই চুকতে নৰনাথ চাংকাকতী, বংশীধৰ বৰুৱা, মুক্তানাথ বৰুৱা (মুক্তাবাবু) প্ৰমুখ্যে কেবাজনো পুৰণি চামৰ অসমীয়া আমোলাৰ দৰ্শন লাভ কৰিছিলোঁ।

ফটিক চন্দ্ৰ গগৈ : দিখৌপৰীয়া আমোলাপটিত ব্ৰজেনহঁতৰ (ভোলা-বৰুৱাৰ মাজিউ পুতেক) ঘৰৰ পাচফালেই আছিল অনাৰেবী মেজিষ্ট্ৰেট ফটিক চন্দ্ৰ গগৈ ডাৰোগা। তেখেতৰ পুত্ৰ স্বদেশৰ ভৱিষ্যত চিন্তাত, সংগঠন আৰু গঠনমূলক কাম কৰোঁতা, শিৱসাগৰৰ পলিটেকনিক স্কুলৰ স্থাপনকৰ্তা, কংগ্ৰেছ সেৱক ভুৱনচন্দ্ৰ গগৈ। গগৈদেৱৰ সৈতে আদিছোৱাত দেখা দেখি হে আছিল যদিও অসহযোগ আন্দোলনৰ সময়ত পৰস্পৰ ভালকৈ জনা-জনি হওঁ।

বজ্জনীনাথ বৰুৱা উকীল : কীৰ্ত্তিনাথ ডাৰোগাৰ পুত্ৰ বজ্জনী নাথ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ বড়েশ্বৰ বৰুৱা মোজাদাৰৰ নতুন ঘৰৰপৰা অলপ উত্তৰলৈ। তেখেত উকীল আছিল। উকীলো অলপ অভূত উকীল। মোকলে বিমান টকা দিয়ে লেখি নাচায়। গাঁৱে-ভূঞা কোৱা শুনিছিলোঁ, মৰদায়া এটা জিকাই দিয়া বাবে -মোকেল হুজুৰমানে পাঁচ টকা বুলি পাঁচোট। তামৰ ডবল পইচাকে তেখেতৰ জেপত স্তম্ভাই দিছিল। এনেকুৱা সবল প্ৰকৃতিৰ আছিল বজ্জনী উকীল। মণিৰাম দেৱানৰ নাতিনীয়েকক তেখেতে বিয়া কৰাইছিল।

আট্ট কুৰি বছৰৰ আগেয়ে শিৱসাগৰ জিলিকাই থকা লাই খুটা হেন মাত্ৰ কেইঘৰমানৰ নামটোহঁত উল্লেখ কৰিলোঁ। সচা কথা ক'বলৈ হ'লে, শিৱসাগৰ জিলা পাতি শিৱসাগৰতে সদৰ ঠাই কৰা দিন ধৰি যিবিলাক

বাছকবনীয়া পৰিয়ালে শিৱসাগৰত গৌৰ পুতি স্থায়ী ধানিকা পাতি, কৰি
বন্ধু বড়কান্ত বৰকাকতীয়ে ক'বৰ দৰে, শিৱসাগৰকে অসমৰ 'কাঞ্চনজঙ্ঘা'
কৰিলে, সেইবিলাকৰ নাম নক'লে, মোৰ জীৱনদৰ্শটোৱেই কুছয় নোহোৱা
ইহ কণীৰ দৰে হ'ব। এতিয়াও, এই বয়সতো জীৱনৰ বাকনী বেলি মাৰ
যাওঁ যাওঁ হোৱা বয়সতো, অসমৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰ লৈকে ঘ'লৈকে যাওঁ ত'তে
সেই তাহানিখনৰ শিৱসাগৰীয়া বক্তবীজৰ বা-বতাহ বলি থকা দেখিবলৈ পাওঁ।
এই ফেৰাই মোৰ স্মৃতিৰ মাধুৰী।

তৃতীয় পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

বাল্যাশ্ৰম আৰু ছাত্ৰ সভা : জীৱনৰ বিয়লি বেলা পাৰ হ'লেই বুলিব লাগে, তথাপি অ'ত ত'ত সিঁচৰতি হৈ থকা শিৱসাগৰীয়া বন্ধুবীজ দেখিলে যেনেকৈ ৰং লাগে, হাতত নিজৰি কাপটো তুলি লৈ কিবা এটা লিখিবলৈ ললেও সেই তাহানিখনৰ ল'ৰাকলীয়া ক্ৰিয়াভূমিত নলে-গলে লাগি থকা আৰু সদায় হাক-বচন দি থাকোতা বয়সীয়া বৃদ্ধমকলৰ স্বাস্থ্য মন্থ মূৰ্ত্তিটোৱোঁতে তেনেকৈ চকুৰ আগত থিয় হৈ থাকেহি। আজিকালি বচু-ঠাতি ছেন দেহাৰে কিবা কাম এটা কৰিলেই চেৰাই-মেৰাই পৰিবহি লাগে। এইদৰে পৰি থাকোঁতেই কেতিয়াবা কেতিয়াবা নামতিয়াল বকুৱাব চাৰি উজ্জন শিষ্যী নিপোটল ককায়েক-ভায়েক (ইন্দীবৰ-শশীধৰ-ৰতুধৰ-চন্দ্ৰধৰ) চয়াময়াকৈ দেখা দি কয়তি—“দিখোৰ পানী খাই তইত কলেই উজুটিত পৰি মৰা হলিইক ?”

সেইসকলক দেখোঁ—শাৰীৰিক অৱসাদত ; আৰু এটা দেখোঁ—মানসিক অৱসাদত। আগৰটো দেহাৰ, পাচৰটো মনৰ। মনৰ বুলি কৈছোঁ হে, আচলতে সি এটি তত্ত্ব-মন-বুদ্ধি অন্তৰ্ভাগৰ ধৰাল উৎস। সেই উৎসটি পদাৰ্থ নহয়—ক্ৰমাৎ ফেৰ মেলি দেশখনকে ছাটি ধৰা মহীৰুহ সদৃশ এটি (আজিকালিৰ ভাষাত) সাংস্কৃতিক অন্তৰ্ধান। তয়াময়া সাংসাৰিক যুদ্ধত কিংকৰ্তব্যবিমূঢ় হৈ ক্ষতিবুদ্ধি হেৰুৱালত, কুক্ৰুদ্ধেৰ যুদ্ধত বীৰ ধনঞ্জয়ক লীৰুই যেনেকৈ “উত্তীৰ্ণত জাহ্নত প্ৰাপ্য বৰান্ধিবোধত” বুলি কৰ্তব্য সম্পাদন কৰিবলৈ উল্লাই দিছিল, মোৰ মনলৈ হতাশ ভাব আহিলেই এই অন্তৰ্ধানৰ স্মৃতিয়েও তেনেকৈ মোক উৎসাহ উদগনি দি থাকে। অন্তৰ্ধানটোৰ নাম হ'ল ‘বাল্যাশ্ৰম আৰু ছাত্ৰসভা’ বা চমুতে ‘বাল্যাশ্ৰম’, যাৰ কথা দোহাৰি আহিছোঁ।

বাল্যাশ্ৰমৰ সভা বহিছিল, দেওবাৰে-দেওবাৰে, বেজবকৱা নামঘৰত ; এতিয়াও য'ত আনন্দ বেজবকৱা ‘ব এলৰ ঘৰ আছে, তাৰ ঠিক দক্ষিণফালে)।

সেইটো ঘৰতে এসময়ত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই মনে মনে সোমাই এটো 'ইণ্টোহান'ৰ (পৰীক্ষা) নিমিত্তে, নিবোকা চামোন হৈ সন্তোষ্য প্ৰশ্নৰ উত্তৰ যুগুতাইছিল। এতিয়া সেই ঘৰ আছে নে নাই ক'ব নোৱাৰো, কিন্তু এসময়ত যে সেই ঘৰত আশ্ৰয় লৈ কেইবাটায়ে শিৱসাগৰীয়া ছাত্ৰই নিজা নিজা জীৱন গঢ়িছিল, সেইকথা হ'লে কব পাৰে। আশ্ৰমৰ সভাবিলাকে সভাৰ দিনা প্ৰত্যাহতে উঠি গা-ধুই মূৰ-চুৰ আঁচুৰি চিকুণ হৈ কলঠকৱাৰ কঠ একোখন লৈ সভালৈ যাব লাগে আৰু নামঘৰত দীঘলীয়াকৈ শাৰী পাতি দুশাৰী হৈ বহিব লাগে। শাৰী দুটাৰ মূৰতে ওখ তামূলীপীৰা এখন আগত লৈ মেৰ চৰা এখনিতে আচাৰ্য বা উপদেষ্টা নাইবা স্থায়ী সভাপতি গৰাকী বহা নিয়ম। পীৰাখনত থাকে ঠগা এখন আৰু তাতে ভাগৱত এখন, কেতিয়াবা কেতিয়াবা ৰামায়ণ-মহাভাৰতো থাকে। সভা আৰম্ভ কৰা হয় সংস্কৃত ভাষাৰে গোৱা এটি মঙ্গলাচৰণেৰে। তাৰ পিচত ভাগৱত পাঠ, নাইবা ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ একোটি আখ্যানৰ ব্যাখ্যান। এই দুটা ক্ৰমৰ পিচত পাল পৰে ৰচন পাঠ, বক্তৃতা, আলোচনা, তৰ্ক আদিৰ। এই বিলাকৰ অন্তত বয়সিয়াল সন্দ বা সমজুৱা সকলৰ উপদেশ, উৎসাহ আৰু যন্তব্য।

সভাৰ উদ্দেশ্য আছিল “যেনে-তেনে প্ৰকাৰে অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি কৰা আৰু সভাৰ সমজুৱা সকলৰ চৰিত্ৰ উন্নত কৰা, ধৰ্ম-সদাচাৰ-সজ্ঞানীতি বিষয়ক আলোচনাৰ দ্বাৰাই মন পৱিত্ৰ কৰি ৰখা, সমজুৱা সকলৰ মাজত যাতে স্থায়ীভাৱে মিল-প্ৰীতি, মৰম-চেনেহৰ ভাব জন্মে, তাৰ নিমিত্তে যৎ-পৰোনাস্তি চেষ্টা কৰা আৰু আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা, দহজনৰ আগত বুকু ফিন্দাই চুয়াৰ কথা ফুটাই কবলৈ সমজুৱা সকলক সাহিয়াল কৰা।”

চালুকীয়া মনৰ ছাত্ৰবিলাকৰ অন্তৰত আৰু এটি বিশেষ উপদেশ বীজ-মন্ত্ৰৰ দৰে স্তম্ভাই দিয়া হৈছিল। সেইটি হৈছে, শিৱসাগৰীয়া ছাত্ৰৰ জন্মভূমি শিৱসাগৰৰ গৌৰবোজ্জ্বল ঐতিহ্য আৰু মাহাত্ম্যত কোনেও যেন কলঙ্ক সানিব নোৱাৰে তাৰ নিমিত্তে বাল্যশ্ৰমৰ ন-পুৰণি সকলো সভাকে সততে সটম কৰি ৰখা। এই উদীপনাময়ী মন্ত্ৰৰ উপনিবেই অল্পপ্ৰাণিত হৈ এনে অমৃতময়ী বাণীৰে মৰ্ম গ্ৰবণ কৰি বাল্যশ্ৰমৰ পুৰণি সভ্য লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই লেখিছিল :

“অসম দেশখন গোটেই ভাৰতবৰ্ষৰ আন আন দেশবোৰেৰে সৈতে ৰিজাই কোনো কোনোৱে জকাই-চুক বুলি উপলুঙা ৰিজনিকে দি যদি নামনি অসমৰে সৈতে উজনিৰ শিৱসাগৰক চোৱা যায়, তেনেহলে শিৱসাগৰকো অসমৰ

জকাই-চুক বুলিলে বুলিব পাৰি। অন্ততঃ প্ৰাকৃতিক নহ'লেও প্ৰকৃতিতঃ। কিন্তু জকাইৰ চুকটোক অগ্ৰাহ আৰু অমাগ্ৰ কৰি চলিলে যেনেকৈ জকাই-খনৰ একো মূল্য নেথাকে, শিৱসাগৰকো সেইদৰে অগ্ৰাহ-অমাগ্ৰ কৰিলে অসমৰ মূল্য নেথাকে।”

এনেকুৱা প্ৰেৰণামূলক পান কৰি স্ব-সাহিত্যিক, স্ব-বক্তা, স্ব-সাংবাদিক, স্ব-অভিনেতা, সঙ্গীত, বসিক, সববৰহী দেশ প্ৰেমিক, অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰাক্তন সভাপতি পদ্মধৰ চলিহাই ইহ সংসাৰৰপৰা বিদায় লোৱা দিনলৈকে (১৯৬২ চনৰ ১২ জুনলৈকে) শিৱসাগৰক হে নেলাগে গোটেই অসমক বালা-শ্ৰমৰ আদৰ্শৰে টলমলাই থৈছিল।

উপদেষ্টা বাধিকানাৰ শৰ্মা : আমাৰ দিনত বালাশ্ৰমৰ এগৰাকী বিশিষ্ট উপদেষ্টা আছিল—যাৰ নাম সেই সভাৰ জীয়াই থকা কোনো সভ্য-য়েই জনমতো পাহৰিব নোৱাৰে। তেখেত অকল যে বালাশ্ৰম ছাত্ৰ সভা-ৰেই উপদেষ্টা আছিল এনে নহয়, শিৱসাগৰৰ সকলো ৰাজহুৱা অফিচৰ উৎসাহী গুৰি ধৰোতাও আছিল। হিন্দু সমাজ সংস্কাৰ—বিশেষকৈ সেই সময়ৰ অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয় বিধৱা-বিবাহ প্ৰৱৰ্তন কৰাত, ৰাইজৰ প্ৰতিকূলে যোৱা চৰকাৰী আইন-কানুন নিয়ম তাত্ত্বিকভাৱে প্ৰতিবাদ কৰাত, জীশিক্ষাৰ প্ৰচলন কৰাত এই গৰাকী পুৰুষেই উদ্যোগ উনমূল্যই দিয়াত আৰু কৰ্ম-পদ্ধতিৰ আঁচনি তৈয়াৰ কৰাত আৰু আঁচনিমতে কাম কৰাত আটাইতকৈ আগবঢ়ুৱা আছিল। এখেতৰ নামেই বাধিকা নাথ শৰ্মা—ফুলেশ্বৰী ফুলৰ প্ৰতিষ্ঠাতা আৰু এই লেখকৰ লগৰ এচাম ছাত্ৰক মানুহ হ'বলৈ শিকোৱা শিক্ষাগুৰু। হাইস্কুলৰ শিক্ষক স্বৰূপে কৰা তাত্ত্বনা-শাস্তিতকৈয়ো বালাশ্ৰমত কৰা শাস্তি-দণ্ড হে কঠোৰতকৈও কঠোৰ আছিল। বালাশ্ৰমৰ কথা মনত পৰিলেই বাধিকা শৰ্মাৰ ছাঁটোও লগতে লাগি আহে।

বালাশ্ৰমৰ দ্বাৰা আমি কেনেকৈ উপকৃত হলোঁক—তাৰ এটি ঘটনা মনত পৰিছে। সভাৰ অধিবেশন এটাত তৰ্কালোচনাৰ বিষয় আছিল ‘ধনাত খোৱাৰ অপকাৰিতা আৰু উপকাৰিতা।’ এজনে ধনাত খোৱাৰ অপকাৰিতা বিষয়ে বিমান পাৰে ক'ব আৰু ইজনে উপকাৰিতাৰ সম্বন্ধেও সেইদৰে ক'ব। এই লেখকৰ গাত তাৰ পৰিছিল, যুক্তি-কাৰণ দেখুৱাই ধনাত খোৱাৰ অপকাৰিতা প্ৰতিপন্ন কৰা আৰু লেখকৰ সহপাঠী বন্ধু বাদৰুপ্ৰসাদ চলিহাৰ গাত পৰিছিল—উপকাৰিতা দেখুৱা। যাঁহে জনমত ধনাত মুখত দি পোৱা

নাই—যদিও দেউতাকে ঘূৰ-ঘূৰি বা ধোঁৱা-ধোৱাত ধূমপান কৰিয়েই থাকে। তথাপি, সত্যৰ নিৰ্দেশত পৰি উপকাৰিতা কৰাটো জহুতহীয়া কৰিবলগীয়া হোৱাত আক-তাক হুঁহি ধপাতৰ গুণদম্ব সংগ্ৰহ কৰিলে। সত্যৰ দিনা এই লেখকেই তৰ্কটো অৱতাৰণা কৰিবলগীয়া হ'ল। ধপাত ধোঁৱাৰ অপ-কাৰিতা দেখুৱাই—কি কম, কি নকম ভাৱি-চিন্তি বিমোৰ হলোঁ। বুকুখন ধিপ-ধিপাবলৈ ধৰিলে, পাটোৰো ঘাম ওলালে। থৰ লাগি থিয় হৈ আছোঁ, এনেতে বাধিকা মাটৰে 'নকৰ কলেই' বুলি পেটটোতে চিকুট মাৰি দিলে। চিকুট খাই উচাল মাৰি উঠিলে। আক টপকৰে মুখৰপৰা ওলাল—'ধপাত ধোঁৱা বৰ বেয়া।' এইবুলি কৈয়ে থমকা খাই আছোঁ, এনেতে 'তৰ্কৰ চূপাৰিছ' কৰোতা সেই 'কণা' বাধিকাই (বাধিকানাথ শৰ্মাক ল'ৰাবোৰে আঁৰত 'কণা বাধিকা' বুলি খং সাৰিছিল) আকো গলধনৰ চেলাউৰি কিডাল আঙুৰি ভাৱি দি ক'লে—'ক, মনে-মনে থাকিলে নহ'ব, কপো চেলাৱা দিয় এতিয়া।' এপিনে কথা কোৱাৰ ভয়, মিসিনে বাধিকা শৰ্মাৰ টাকনি। দুই নাও, দুই ভৰিত পৰি ধোকা-থুকিকৈয়ে ক'লে—'ধপাত খালে কাহ হয়, মুখ গোন্ধায়।' আক কব নোহোৱিলে।। সিমানতে মোৰ বক্তব্য সামৰি বহি থাকিলে।।

যাদৱ চলিহা আছিল অতি শান্ত, অতি ধীৰ আক অতি নিষ্ঠ। মোৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ উঠোতেই ভেঙে মোৰ দৰে ঠক্কটকৈ কঁপিছিল। কিন্তু বাধিকা মাটৰে ভবিয়াই-হুকিয়াই মাত উলিয়ালে। মাতন্ত ওলাল—'ধপাত খালে শৌচ কৰিব লাগে, মুখখন ফুৰীয়া লাগে, ভোক মৰে। কেঁচা ধপাতৰ বস সানিলে থৰ ভাল হয়, খজুৱতিও মৰে।' সিমানতে চলিহাৰ মুখত ধপাতৰ গুণাস্থলী শেষ। চাওন্দাঙকপী শৰ্মা মাটৰে বৰকৈ টানি ধৰিও বাদম্বৰ মুখৰপৰা কথা উলিয়াব নোহোৱিলে। সত্যৰপৰা ওলাই আহিলন্ত বুদ্ধ পালে। তেওঁৰ পাটোও হেনো মোৰ দৰে জৰ-বামে ঘামিছিল। আচৰিত হৈ হুঁহিলে—'ইবোৰ বাক পাইছোঁ, ধপাত খালে শৌচ কৰিব লাগে বুলি কেনেকৈ জানিলা? তুমি দেখোন ধপাতৰ ধোঁৱা-ছাটকে সহিব নোৱাৰা?' 'কালি বেঙাই (মোমায়েক ৰাজহুমাৰ উকীলৰ বাৰীত থকা সেই কল বেচা দোকানীটো) শিকাই দিছিল।'

চাবলৈ গ'লে তৰ্কটোত একো নাই। সকলোৱে জনা কথা। কিন্তু তাকে সত্যত কেনেকৈ ক'ব লাগে, ধিয়ৱটোৰ আঁতি-গুৰি মাৰি কেনেকৈ সকলো কথা যুগুতাৰ লাগে আক যুগুতোৱা কথাবোৰ কেনেকৈ হুকিয়াই সজাব

লাগে—তৰ্কত নিপুণতা লাভ কৰিবপৰা এনেবোৰ উপায় বিচৰা বিজ্ঞাটি আয়ত্ত কৰা হৈ বিশেষকৈ ভাবি চাবলগীয়া। আজিকালি এনেকুৱা সভাও নাই আৰু সভা চলাওঁতা উপদেষ্টাও নাই, সভাৰ গুৰি ধৰোঁতা মানুহও নাই।

যাদবপ্ৰসাদে সভাত বেচি কথা ক'ব নোৱাৰিলে যদিও, গাত ভাৰ পৰাৰ দিনৰে পৰা ধপাতৰ উপকাৰিতাৰ বিষয়ে মানুহক হুধি-পুছি ফুৰোঁতে ফুৰোঁতে হায়বাণ নোহোৱাকৈ নাছিল। এনেকুৱা জ্ঞানার্থেৰণৰ প্ৰবৃত্তি ওপজাই দিবলৈকে 'বাল্যাশ্রম আৰু ছাত্ৰ সমাজক' জন্ম দিয়া হৈছিল।

আন এটা অধিবেশনত, গুৱাহাটীৰপৰা নকৈ অহা শিক্ষক কামাখ্যাবাম বৰুৱা বি-এ ডাঙৰীয়াও উপস্থিত আছিল। তেখেতে সমজুৱাৰ ফালৰপৰা বক্তৃতা দিওঁতে কৈছিল—তেখেতৰ দেউতাকে (গুৱাহাটীৰ পৰা প্ৰকাশিত ত্ৰাহানি খনৰ 'আসাম কাকত'ৰ সম্পাদক কালীৰাম বৰুৱা) জীৱনতে চাহ খোৱা নাছিল; চাহ পানী কাক বোলে তাকো নাজানিছিল। (সেই-দিনা সভাত আলোচ্য বিষয় আছিল চাহ খোৱাৰ অপকাৰিতা) কিন্তু নিতৌ ৰাতিপুৱা ৰাতিপুৱা সন্ধ্যা-পূজা কৰিয়েই হাতীখুজীয়া বাটিৰে এবাটি চিৰা জলপান খাইছিল। সেই জলপানেই আছিল তেখেতৰ ত্ৰেকফাট বা পুৱাৰ জলপান। সেই দেখিয়েই দেউতাকৰ স্বাস্থ্য নিপোটল দিবোগী আছিল বুলি বৰুৱা ডাঙৰীয়াই বৰ গৰু কৰিছিল। তেখেতে আৰু এবাৰ কথা কৈছিল, যি ঘাৰ মোৰ মনত এতিয়াও নিতৌ ওলোৱা বেলিটো যেন হৈয়ে আছে। সেই আঘাৰ হৈছে, “আমি যিমানেই সত্য হৈ আহিছোঁ, যিমানেই নিজৰ ধৰ্মৰপৰা আঁতৰি আহিবলৈ শিকিছোঁহঁক।

কেতিয়াবা সাংস্কৃতিক অচঠান বিলাকৰ ইতিবৃত্ত একোটা আবশ্যক হ'ব পাৰে সেইগুণে যিটো অচঠানে আমাৰ-দিনৰ শিৱসাগৰক নতুন গঢ় দিলে তাৰ আঁতিগুৰি আৰু সভ্যসকলৰ নিষ্ঠা সহজে অলপ কৈ খোৱা ভাল হ'ব।

১৮৮১ চনত, বামকুমাৰ বিজ্ঞাৰত্ৰ নামে ব্ৰাহ্মধৰ্মী এজনে আমোলাপটিত থকা গিৰীশন্দ্ৰ ঘোষৰ ঘৰত ব্ৰাহ্ম ধৰ্মৰ বিষয়ে উৰ্জন-গৰ্জন কৰি মূৰ এফালি আছিল। কমলাবাৰী সত্ৰৰ নিষ্ঠাবান সেৱক ধৰ্মপ্ৰাণ ডাঙৰীয়া সীননাথ বেজবৰুৱাৰ শ্রীনাথ নামৰ পুতেক এজনে আলিবাটেৰি বাওঁতে বক্তৃতাৰ গোজৰবি শুনি অলপ বৈ শুনিছিল। সেই বক্তৃতাটোকো কোনোবা ধলে বোঁটোকে চোঁ-টো যেনকৈ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ কাণত পেলালে গৈ বোলে “দেউতাৰ পুতেক শ্রীনাথ বোপাই ব্ৰাহ্ম ধৰ্মৰ বক্তৃতা শুনিছে।” বেজবৰুৱাই

ধৰাই অনাই পুতেকক পাবে মানে শাস্তি দিলে। সকলো কথাৰ আগ-পাচ
গুণোতা বেজবকৱাই পুতেকক শাস্তি দিয়াৰ লগে লগে হিন্দু ধৰ্মৰ বিষয়ে
আলোচনা কৰি থাকিবপৰা এখন সভাৰ কথা মনতে লাগিছিল ধৰিলে।

এই ঘটনাৰ বছৰদিয়েকৰ মূৰতে কিবা এটা পাকত শিৱসাগৰত
ওলালহি বঙ্গদেশৰ বিখ্যাত পৰিব্রাজক শশধৰ ভৰ্ক চূড়ামণি। ধৰ্ম আৰু
সমাজৰ অৱনতি সম্পৰ্কে ক'বলৈ আমন্ত্ৰিত হোৱাত তেওঁ ভালেমান ভদ্ৰ-
লোকৰ ঘৰত আৰু ৰাজহুৱা নামঘৰ আদিত শুৱলা ভাৱাবে বক্তৃতা দি
শিৱসাগৰীয়া ৰাইজৰ মন মুহি পেলালে।

ল'ৰাবিলাকৰ মনত হিন্দুধৰ্মৰ ভাব-চিন্তা ৰোপণ কৰিবৰ অৰ্থে তেওঁৰ
পৰাই বুদ্ধি ভৰসা লৈ দীননাথ বেজবকৱা আৰু পৰমানন্দ ভঁড়ালী ডাঙ
ৰীয়াত্বে গুৰি ধৰি 'শিৱসাগৰ বাল্যাত্ম'ৰ জন্ম দিলে, শক ১৮১১, মাহ
চ'ত। তাৰ পিচত সভাই কি কি কৰিলে তাৰ এটি চমু কাৰ্য্য বিৱৰণী
ডাঙি ধৰিছিল সম্পাদক শূলধৰ বৰকটকী নথকাত তাৰপ্ৰাপ্ত সম্পাদক,
শশধৰ বকৱা ডাঙৰীয়াৰ পুতেক চম্পকধৰ বকৱাই। সেই কালৰ কাৰ্য্য
বিৱৰণী লেখা আৰ্হিটোও চাওক বুলি, তাৰপৰা এইখিনি কথা তুলি দিয়া
হ'ল।

“চাৰি পাঁচ বছৰ মানলৈকে এই সভা ওপৰত কোৱা ডাঙৰীয়া সকলৰ
ৰূপাত উত্তম ৰূপে চলি আছিল। কিন্তু ডাঙৰীয়া দীননাথ বেজবকৱা আৰু
পৰমানন্দ ভঁড়ালী মহাত্মা হুজুৰ স্বৰ্গী হ'লত আৰু কোনো কোনো স্থানীয়
ভদ্ৰলোকে এই সভালৈ তেনেকৈ চকু নিদিয়াত সভাই দিনে দিনে তেল
নাইকিয়া চাকিৰ দৰে টিমিক-টামাক কৰিবলৈ ধৰিলে। যদিও শাস্ত্ৰাস্পদ
শ্ৰীযুক্ত শিৱদেৱ গোস্বামী (গুৱাহাটী উচ্চ শ্ৰায়ালয়ৰ প্ৰাক্তন মুখ্য শ্ৰায়ধীশ
শ্ৰীযুক্ত পাৰ্বতীকুমাৰ গোস্বামীদেৱৰ ককা দেউতাক) শ্ৰীযুক্ত দিবাকৰ
গোস্বামী বিজ্ঞাৰত্ন আৰু শ্ৰীযুক্ত তাৰনাথ শৰ্মা ফুকন ডাঙৰীয়া, এইকেইজনে
যথাসাধ্য সভাৰ উন্নতিৰ অৰ্থে চেষ্টা কৰিছিল, তেও তেওঁবিলাকৰ চেষ্টা
তেল নথকা চাকিত শলাকানি বঢ়োৱাৰ দৰে বৃথা হৈছিল। শেহত সভাৰ
এনে দুৰৱস্থা আৰু উক্ত মহাত্মা হুজুৰৰ লগে লগে সভাৰো অন্ত হোৱা যেন
দেখি, জনদিয়েক উত্তোষী ছাত্ৰে তেওঁবিলাকৰ সন্মুখত খোজা 'ছাত্ৰ সভা'ৰ
নাম জলাবৰ নিমিত্তে আৰু অন্ত্যায় 'বাল্যাত্ম'ৰ হিতচিন্তা কৰি এই দুইও
সভা একেলগ কৰিলে, আৰু 'ছাত্ৰসভা আৰু বাল্যাত্ম' নাম দি যোৱা

১৮১০ শকৰ ফাগুণৰ পাঁচদিন যাওঁতে সভাৰ বুকুত উৎসাহ তেজ দি সভাক জীৱন দিছে।

‘এই বছৰ সভাখনৰ প্ৰতি মাহুহ আৰু দেৱতা সকলোৱে হিংসা কৰিছিল। যোৱা ভাদ্ৰ মাহত দিখৌ নৈৰ বানত সভাস্থলটি তল যোৱা বাবে সভাই প্ৰায় তিনিমাহ মান একো কাম কৰিব নোৱাৰিলে, পুখি ভঁড়ালটিও তল যোৱা বাবে বহুত পুখি নষ্ট পালে। এইখিনিতে আমি মাগ্গাম্পাহ শ্ৰীৱজনাথ বেজবৰুৱা (দীননাথ বেজবৰুৱাৰ বৰ পুত্ৰ), শ্ৰীযুত ফণীধৰ চলিহা, শ্ৰীযুত ভৱনাথ হাজৰিকা, শ্ৰীযুত ডহকধৰ বৰুৱা (চিৎস্তদাৰ), শ্ৰীযুত দুৰ্গাপ্ৰসাদ দত্ত (নিগ্ৰো’, ‘মহৰী’, ‘উজ্জ্বলিতা’ আদিৰ গ্ৰন্থকাৰ), শ্ৰীযুত তাৰানাথ ফুকন— এই ডাঙৰীয়া কেইজনৰ নাম উল্লেখ নকৰি নোৱাৰিলোঁ। কেৱল ভেওঁবিলাকৰ সাহায্যেই সাহায্য আৰু উৎসাহতেই উৎসাহী হৈ সকলো বিপদ কাটি কৰি উন্নতিৰ বাটত আগুৱাইছোঁহক। যোৱা ২ চেঠৰ দিনা শ্ৰীযুত শ্ৰীমন্ত্ৰৰ দুৱৰাক (কবি যতীন দুৱৰাৰ দেউতাক) সভাপতি পাতে আৰু শ্ৰীযুত ভৱনাথ হাজৰিকাক পৰিদৰ্শক ৰূপে মনোনীত কৰে।

‘১৮১১ শকৰ চ’তৰ ১৪ দিন যাওঁতে সভাৰ ৮ম বাৰ্ষিক উৎসৱ হয়। শ্ৰীযুত ফণীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াই সভাপতি আসন গ্ৰহণ কৰিছিল। উক্ত সভাত যিসকল সভাসদে বক্তৃতা দিছিল সেইসকলৰ নাম আৰু বক্তৃতাৰ কিছু অংশৰ সংক্ষেপ টোকা তলত দিয়া হ’ল :

তুলসীৰাম শৰ্ম্মা বৰুৱা : সভাৰ কাৰ্য্যকাৰক সকলক ধন্যবাদ দি ধৰ্ম্মত ভক্তি ৰাখিবৰ নিমিত্তে উপদেশ দিয়ে আৰু কয় যে ল’ৰাবিলাকে দৈনন্দিন উদ্দেশ্যে মঙ্গলময়, পৰম কাকণিক, অনাদিনিহান, পৰমপিতা ইত্যাদি শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা অযুক্ত। কিয়নো, এই শব্দবিলাকত ব্ৰহ্মতাৰ মিহলি আছে। ল’ৰাবিলাকৰ পক্ষে ৰাম, কৃষ্ণ, গোপাল, ইত্যাদি দৈনন্দিন শব্দ।

গোলাপ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য : এখেতে কয় যে আজিকালি ল’ৰাবিলাকৰ বাইবেল আদি বিজাতীয় ধৰ্ম্মপুস্তক পঢ়ি হিন্দু ধৰ্ম্মলৈ আস্থা নাইকিয়া হৈছে। বিদেশীৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ অনুকৰণ কৰা বাবে দেশত নানা বক্সৰ অচিন ৰোগৰ উদ্ভৱ হৈছে;

দুৰ্গা প্ৰসাদ দত্ত : ১ম আৰু ২য় বক্তা দুজনৰ প্ৰতিবাদ কৰে;

বাৰিকা প্ৰসাদ বৰুৱা : ‘ছাত্ৰসভা আৰু ৰাণ্যাজ্ঞ’ৰ নিয়ম-প্ৰণালী প্ৰতিবাদ কৰোঁতে কয় যে সভা সকলে ৰাণ্যাজ্ঞৰ নিয়ম-প্ৰণালী

নাই। তেওঁবিলাকে পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ অনুকৰণ কৰি সভাৰ নিয়ম প্ৰণালী গঢ়ি লৈছে,

দিবাকৰ শৰ্মা গোস্বামী সাহিত্যবৃত্ত : সংস্কৃত ভাষাৰে সভাসকলক উৎসাহ দিয়ে ;

দিবাকৰ শৰ্মা : সভাসকলক উৎসাহ দিয়ে।

‘তাৰ পিচত সভাপতিয়ে ১য়, ২য় আৰু ৪ৰ্থ বক্তা কেইজনৰ প্ৰতিবাদ কৰি তেওঁলোকৰ কথাৰ অযৌক্তিকতা ভালকৈ বুজাই দিয়ে আৰু ইয়াকো কয় যে ল’ৰাবিলাকে মাজে-সময়ে অভিনয় কৰা একো বেয়া নহয়। গৱৰ্ণমেন্ট স্কুলৰ হেড্ মাষ্টৰ মহাশয়ে, যোৱা বছৰত অভিনয় কৰা বাবে ছাত্ৰক বেজাঘাট কৰিছিল, কিন্তু তেওঁৰ পক্ষে সেইটো ভাল বিবেচনাৰ কাম নহ’ল। আজি ‘নিগ্ৰে’ নামেৰে যিখনি নাটক ল’ৰাবিলাকে অভিনয় কৰিব খুজিছে, সেইখনি অভিনয় কৰাৰ যোগ্য নাটক। তাৰ পিচত ল’ৰা বিলাকক উৎসাহ দি বক্তৃতা সামৰে।

‘এই বছৰত আলোচনা কৰা বিষয় আছিল—(১) জীৱনৰ লক্ষ্য কি? (২) সময়, (৩) কৰ্তব্য, (৪) বাধ্যতা, (৫) অনুকৰণ, (৬) সং উদাহৰণৰ ক্ষমতা, (৭) মাঘৰ বিহু, (৮) চন্দ্ৰ বংশৰ উৎপত্তি, (৯) সং সাহস, (১০) সমাজ, (১১) একাগ্ৰতা, (১২) প্ৰণয়, (১৩) নিজ ইচ্ছাৰ ক্ষমতা, (১৪) মাদক বস্তুৰ গুণাগুণ, (১৫) মাতৃহৰ মহত্ব, (১৬) জন্তুৰ প্ৰতি ব্যৱহাৰ।

‘এইবাৰ তলত লেখা চাৰিজন সভ্যক সভাই লেখা আৰু কোৱাত বিশেষ উন্নতি কৰিছে বুলি অনুভৱ কৰিছে। তেওঁবিলাকৰ গুণানুসৰি নাম দিয়া হল। ১য়—কুলদানন্দ বৰুৱা (সোমেশ্বৰ বৰুৱা তছীলদাৰৰ পুতেক, ভৰ যোৱনতে মৃত্যু হ’ল।), ২য়—যোগেশ্বৰ গোস্বামী, ৩য়—উমানাথ গোহাঞি (ই. এচ. চি হৈছিল আৰু Assam Under the Ahoms’ পুথিৰ গ্ৰন্থকাৰ), ৪ৰ্থ—শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ ভূৱৰা (এখেতক নজনা কোনো নাই)।

‘নিয়মাবলীৰ ২য় দফা মতে—“প্ৰধান সভ্য বিলাকত অনুপস্থিত থাকিলে অন্তৰ্ভুক্ত ৬ পাই দায় ভৰিব লাগিব আৰু বাতৰি নিদিয়াতকৈ ক্ৰমান্বয়ে এমাহ অনুপস্থিত হ’লে তেওঁবিলাকৰ নাম সাধাৰণ সভ্যৰ লগত ধোৱা হ’ব।”

‘৫য় দফাত আছিল, “আলচ হোৱা কোনো বিষয় কাৰ্য্য-বিবৰণীত নেলিখিলে বা আলচ নোহোৱা কোনো বিষয় উক্ত বহীত লিখিলে সম্পাদক দায়ী থাকিব।”

‘শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই তেওঁ লিখা ‘কবিতা লতা’ আৰু ‘গল্প প্ৰকাশ’ নামে (এইজন গ্ৰন্থকাৰৰ নাম অসমীয়া সাহিত্য-ব্যৱস্ৰীত নাই) পুথি দুখনি, আৰু কৃষ্ণকুমাৰ বৰুৱাই ইংলণ্ডৰ ‘ইণ্ডিহাস’ এখনি, ‘প্ৰথম খণ্ড ৰাজস্থান’ এখনি দান কৰিছে।

‘বাতৰি কাকত দান দিছে এই সকলে :—১। শশীধৰ বৰুৱা—‘আসাম’ আৰু ‘টাইমচ্ অৱ আসাম’; ২। ফণীধৰ চলিহা—অমৃত বজাৰ পত্ৰিকা (ইংৰাজী), ৩। ডহকধৰ বৰুৱা—‘ইষ্টাৰ্ণ হেৰাল্ড’, ৪। কৈলাশ চন্দ্ৰ শৰ্মা—‘ইষ্টাৰ্ণ হেৰাল্ড’, ৫। ৰাধিকা প্ৰসাদ বৰুৱা ‘হিন্দু পত্ৰিকা’ আৰু ‘জোনাকী’ ৬। কালীপ্ৰসাদ চলিহা—‘নব্য ভাৰত’, ৭। দুৰ্গাপ্ৰসাদ দত্ত—‘ইণ্ডিয়ান এম্পায়াৰ’ ৮। কৃষ্ণকুমাৰ বৰুৱা—‘বসুন্তৰী’।

‘শ্ৰীযুত শ্ৰামন্ত্ৰন্দৰ দুৱৰাক সভাপতি আৰু শ্ৰীযুত কেশৱানন্দ ভঁৰালীক সহকাৰী সভাপতি নিযুক্ত কৰা হ’ল। শ্ৰীযুত ৰাধানাথ ফুকন এম,এ,বি,এল মহাশয়ে অতি আগ্ৰহেৰে আহি আমাৰ সভাত উপস্থিত হৈ অতি শুৱলাকৈ বুজাই দিছিল যে এই সভাৰপৰা তেওঁ বিশেষ উপকাৰ লাভিছিল।’

শিৱসাগৰত ই, এ, চি হৈ থকা কালত গুৱালপাৰৰ উত্তম চন্দ্ৰ দাস বি,এল, কামৰূপৰপৰা অহা শিক্ষক বিজ্ঞাধৰ বৃজবৰুৱা, মৰাণ বৰুৱাৰ ঘৰৰ চন্দ্ৰশেখৰ বৰুৱা, গিৰীশ চন্দ্ৰ ঘোষ, লম্বোদৰ দত্ত বি,এল আৰু মহাবন্ধা চাহ কোম্পানীৰ জেনেৰেল মেনেজৰ সোমেশ্বৰ শৰ্মাই সভাৰ নিমিত্তে মাহেকে-মাহেকে বৰঙনি দিছিল। শেষবৰ্ত্তনে একোবাৰত ৫ টকাকৈ দিছিল। এই সকলৰ উপৰিও বৰঙনি দি সভাৰ পুঁজি টনকিয়াল কৰিছিল ভালেমানেই। তেখেতসকলৰ নাম কিমান দিম। তথাপি এই সভাৰদ্বাৰা উপকৃত হোৱা জনদৈৱিক কৃতকৰ্মা, অসমৰ কৃতী সন্তানৰ নাম উল্লেখ কৰিলোঁ : লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, যোগকান্ত বেজবৰুৱা, ‘অসমীয়া চেণ্ড’ বামদেৱ গোস্বামী, দেৱানন্দ ভঁৰালী, কুলধৰ চলিহা, পদ্মধৰ চলিহা, নৱকুমাৰ বৰুৱা (সোণাৰাম হাইস্কুলৰ হেড্-মাষ্টাৰ), যতীন্দ্ৰ নাথ দুৱৰা, বামকুমাৰ বৰুৱা, ভাৰাপ্ৰসাদ চলিহা, উমানাথ গোস্বামী, হৰেশ্চন্দ্ৰ ৰাজখোৱা, অভিনেতা নৰেন্দ্ৰ নাথ ফুকন, কেশৱ কান্ত বৰুৱা, ৰমেশ চন্দ্ৰ ৰাজখোৱা, ৰজনী কান্ত বসু, বসন্ত কুমাৰ গোস্বামী, খগেশ্বৰ বিজ্ঞাৱত্স, হৰিনাথ বেজবৰুৱা, কত্ৰকান্ত বেজবৰুৱা, ৰমাকান্ত বৰুৱা, আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা, দুৰ্যোধন বৰুৱা, কমলেশ্বৰ বৰুৱা, অন্নদা প্ৰসাদ চলিহা, কেদাৰ নাথ শৰ্মা, হৰিপ্ৰসাদ কটকী, গুলধৰ শৰ্মা বৰকটকী, গোলাপ চন্দ্ৰ শৰ্মা, চম্পকধৰ বৰুৱা প্ৰভৃতি।

১৯০২ চনৰ শিমলাপৰত
 চকীত বহি বাঠিগাৰ পৰা : অধ্যক্ষমাৰ ঘাস, ফকীৰ চকি, বেক পোণ্ডিক বণ্যম চাহান, পোণ্ডিক বণ্যম মাভত
 পোণ্ডিকমাৰে মণ্ডৰ বকত, ভণ্ডাস পোহান (মুখত টুকীৰে)।
 সৌধাতৰ পৰা : মহোদে, উত্তম চক্ক বকত। বাঠিগাৰে একেবাৰে পিঠিত থিয় হৈ থকা ভিক্কাৰ ভিতৰত ১ম লৰা-বকটক, ৩য় লৰা বেণ্ডৰ লৰা।

পূজনীয় গোবীন্দৰ মিজ আছিল শিবসাগৰ হাইস্কুলৰ সংস্কৃত শিক্ষক। ঐতি-
হাসিক পদ্মনাথ বিজ্ঞানিন্দৰ তেখেত সমসাময়িক। বাল্যাশ্ৰমৰ সভা একো-
খনলৈ আহি তেখেতেও আমাক সৰুসৰীয়া ভাষাৰে বিবিধ উপদেশ দিছিল।
কি স্কুলৰ বঁটা-বিত্তৰণী সভাত বক্তৃতা দিওঁতে, কি ডেপুটী কমিশ্যনাৰ, চাক-
কমিশ্যনাৰক স্কুলৰ মালা পিন্ধাই সংস্কৃতৰে প্ৰশস্তি বচন যাতোতে, তেখেতৰ
মুখত আমি ফুটাৰ নোৱৰা সংস্কৃত ভাষা আৰৈ ফুটাদি ফুটিছিল। বাল্যাশ্ৰমত
অৱশ্যে, তেখেতে অসমীয়াৰেই কৈছিল। মিজদেৱৰ বক্তৃতা আৰু সাধাৰণ
কথা-বতৰা শুনি আমাৰ মনত এনে এটা ধাৰণাই বাহ লৈছিল যে তাক এতিয়াও
মচি পেলাবপৰা নাই। সেই ধাৰণাটো হৈছে, ভাষা ভাবৰ হে দোলাভাৱী।
তেখেত সংস্কৃত পণ্ডিত সঁচা। ইংৰাজীত পণ্ডিত বুলি কৈ তেখেতৰ কণ্ঠত মালা
পিন্ধালে মালাই কিন্তু ডেওপাৰি থাকিব। সেই বুলি তেখেতৰ ভাব আৰু বক্ত-
বাই যেতিয়া ভুলে-চুকে হেনা-হুচা ইংৰাজী উচ্চাৰণেৰে সংস্কৃত অসমীয়াৰ মাজত
মুক্ত ভাৱে বাট বুলে, ভেতিয়া কাৰো সাধা নাই যে মিজদেৱে ইংৰাজী নেজানে
বুলি ক'ব পাৰে। তেখেতে ইমান খৰকৈ কথা ক'ব পাৰে যে কথাৰ মাজত
ছই-এটা ইংৰাজী শব্দৰ বিকৃত উচ্চাৰণ হ'লেও সেই মুহূৰ্তলৈ নিঃপালি দিয়ে।
বাল্যাশ্ৰমত দিয়া গুৰুদেৱৰ বক্তৃতাই আমাক শিকালে জেষ্ঠজনক মাগু কৰিবলৈ।

হৰেশ্বৰ বাজখোৱা ডাঙৰীয়াৰ(‘পাণ্ডবৰ উপকাৰিতা’ সম্বন্ধে এখেতে যি খন
বচনা এবাৰ সভাত পাঠ কৰিছিল আৰু যি খনৰ বিষয়ে সমজুৱা সকলে আলো-
চনা কৰিছিল, সেইখন ‘আলোচনী’ কাকতত প্ৰকাশ হৈছিল) বাল্যাশ্ৰমত
দিয়া বক্তৃতা শুনিয়াই আমিও বৰ পাণ্ডবি-ভক্ত হৈছিলোঁ।। সঁচাসঁচিকৈয়ে সেই
প্ৰভাৱত পৰিয়েই ১৯১২ চনত ডেজপুৰত বহা সদৌ অসম ছাত্ৰ সন্মিলনীত
সকলো ছাত্ৰই পাণ্ডবি মাৰি অসমীয়া জাতীয়ত্বৰ খদমদম লগাই আছিল,
(বাজখোৱা ডাঙৰীয়াৰ ভায়েক গণেশ্বৰ বাজখোৱা দেৱৰ মুৰত যৰা পাণ্ডবিটো
দেখি ল কলেজৰ প্ৰিন্সিপেল জে বৰুৱাই গণেশক কৈছিল—‘হেৰা, পাণ্ডবি-
একপাট, সভালৈ বাওঁ, মোকো পাণ্ডবিটো মাৰি দিয়াহি।’ বাল্যাশ্ৰমৰে সৈতে
সকলোৰে হৰেশ বাজখোৱা যেনেকৈ কঠালএটা লগা দি লাগি আছিল, পিচৰ
জীৱনত, বাল্যাশ্ৰমৰ সভা আহিও তেনেকৈ সভায়ে-সমিতিয়ে পাণ্ডবি মাৰি
বাজখোৱা পাণ্ডবিৰ চানেকিকে দেখুৱাই অসমীয়া বুলি পৰিচয় দিছিলোঁ।।
অসমীয়া ছাত্ৰ সন্মিলনীৰ গুৱাহাটীত বহা ১ম অধিবেশনতো সকলো ছাত্ৰয়েই
পাণ্ডবি মাৰিছিল।

বামকুমাৰ বৰুৱাৰ এবাৰ ৰচনা আছিল ‘সভা-সমিতি’। সেইটোও প্ৰবন্ধাকাৰত প্ৰকাশ হৈছিল ‘আলোচনীত’। তেখেতৰ দ্বাৰা সম্পাদিত হাতে লিখা ‘পুৱা’তো ৰচনাখন ওলাইছিল।

জন্ম হ’বৰ দিন ধৰি বছৰে বছৰে সভাখন সুচাৰুৰূপে অনুসম্পন্ন হৈ ১৯১২ চনলৈকে জীয়াই থাকিল। সেই চনৰ বছৰেকীয়া উৎসৱেই বালা-শ্ৰমৰ “স্বত্ব কান্দোন” অৰ্থাৎ সেই চনতে সম্পাদক অধিকা কুমাৰ বৰুৱাৰ বিপুল উৎসাহেৰে অনুষ্ঠিত আৰু উদযাপিত বছৰেকীয়া উৎসৱটি পালন কৰাৰ পাচতেই শিৱসাগৰৰ সেই ঐতিহ্যপূৰ্ণ ‘বালাশ্ৰম আৰু ছাত্ৰ সমাজ’খনি সমাধিপ্ৰাপ্ত হ’ল।

১৯১২ চনৰ শেহত পতা বালাশ্ৰমৰ উক্ত বছৰেকীয়া অধিবেশনত শিৱসাগৰ আমোলাপটিৰ সকলো ছাত্ৰই যোগ দিছিল। ৰাধিকানাথ শৰ্ম্মা সদায় আছেহঁ। ৰাতিলৈ আমি দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্ম্মাৰ ‘পাৰ্থ পৰাজয়’ নাটৰ ভাও কৰিছিলোঁ। সেইবাৰেই মই প্ৰথম থিয়েটাৰৰ পাৰ্ট লওঁ। তাৰ আগৰ বছৰত আমি চাৰিঙতে নামঘৰ এটাত ‘মেঘনাদ বধৰ’ অভিনয় কৰোঁতে মই ‘প্ৰমীলা’ হৈ ওলাইছিলোঁ। ‘পাৰ্থ পৰাজয়’ত ভূমিকাত কটকীয়ে ভাও লৈছিল আৰু ব্ৰজেন্দ্ৰ বৰুৱাইও লৈছিল। পিচদিনা ক্লাচত বহি থাকোঁতেই দুইৰো কাজিয়া লাগিল। আগৰাতি কৰা থিয়েটাৰৰ জাল লাগি আছিল হ’ব পায়—কটকীয়ে পোনেই চুৰী কটাৰীখন ব্ৰজেনৰ গালৈকে মাৰি পঠিয়ালে। ব্ৰজেনে হাত পাতি ধৰাত, আঙুলি এটা কাটিলে। ভূম কটকী আছিল বৰ বঙাল আৰু ব্ৰজেন আছিল অতি শাস্ত। সিহঁতৰ যুদ্ধখন দেখি আমাক পঢ়ুৱাই থকা পণ্ডিত গোবীন্দৰ মিজ ক্লাচৰ পৰাই উঠি গুচি গ’ল।

ৰাধিকা মাটৰে (ৰাধিকানাথ শৰ্ম্মা) আমাক ৰাতি থিয়েটাৰ কৰিবলৈ হাক দিছিল। তেওঁ মত দিছিল দিনত কৰিবলৈ। অধিকা কুমাৰে কিন্তু ৰাতিলৈ থলে। সেই থিয়েটাৰতে মই গান গাবলৈ শিকিছিলোঁ।

সেইদিনা বছৰেকীয়া উৎসৱত আমাৰ কি আনন্দ! দুপৰীয়া ভাত নোখো-ৱাকৈয়ে গ’ল। টেজটো সজোৱা বেজবৰুৱা নামঘৰটোৰ (য’ত বালাশ্ৰম বহে আৰু য’ত বছৰেকীয়া উৎসৱ হৈছিল) চাৰিওপিনে নাহৰপাত, খেজুৰ-পাত আৰু, তগৰ ফুল, খৰিকাজাইৰ মালা গাঁথোঁতেই লাগি আছিলোঁ। ইয়াৰ পিচত বালাশ্ৰম ভাগি ঠানবান হ’ল।

দ্বিতীয় অধ্যায়

মোৰ সাহিত্য জন্মভাগ : সাহিত্যলৈ কেতিয়া কেনেকৈ অক্সৰাগ উপজিল সঠিককৈ ক'ব নোৱাৰি। মোৰ ৫/৬ বছৰমান বয়সৰপৰা আমাৰ ঘৰত বোৱে সদায় শেহনিশা (জাৰকালি) নামঘোষা গায় আৰু গীত-পদো মাতে, দেওবৰীয়া সৰাহন্ত আইনাম গায়, শীতলা পূজাত শীতলা নাম গায়। ককাই গোসাঁই ঘৰত গধূলি-গধূলি কীৰ্ত্তনৰ পদ গায়। দেউতাহ ফটকাছোৱাৰ পৰা আহি (ভাত পিণ্ডত কাম কৰিছিল) কেতিয়াবা কেতিয়াবা গা-ধুই উঠি গঙ্গাস্তোত্র গোৱা শুনো। মেলেওৰপৰা বৰ মোমাই (কমলজ) আহিলে, তেওঁও চাণক্য শ্লোক, বিষ্ণুসহস্ৰনাম, গীতা, মহিমস্তোত্র, শঙ্কৰাচাৰ্য্য ৰুত শিবস্তোত্র প্ৰভৃতি বামুনীয়া স্তোত্র-মন্ত্ৰ গাই শুনাৰ। মোমাই বৰ নিকপ-কপীয়া আছিল। তেওঁৰ সন্ধ্যা=মাৰুঁক পূজা-পাটল কৰাত ইমান নিষ্ঠা আছিল যে ওচৰচুবুৰীয়া মানুহ আহি তেওঁক তেওঁবিলাকৰ ঘৰলৈ বিষ্ণুসহস্ৰনাম গাবলৈ বা তুলসী দিয়াবলৈ মাতি লৈ যায়। শ্ৰীৰাম ভূঞা, দুৱৰাপাৰৰ হৰিগ্ৰনাদ দেৱান, চলিহাপাৰৰ বম—এই সকলে মাতি নিয়া দেখিছিলোঁ। বো-দেউতা-ককা আৰু মোমাইদেৱৰ পৰা গীত-মাত, পদ-পয়াৰ, স্তোত্রমন্ত্ৰ শুনি, সেইবোৰ শুনি থাকিবলৈ স্বভাৱতে ধাউতি ওপজে।

পাঠশালাত পঢ়োতে ভীষ্মকলৰ পাতত আঁচৰ তলে তলে আখৰ লেখি লেখি, আখৰবোৰ যেতিয়া পোনাই লেখিবপৰা হলোঁ, তেতিয়া সাঁচিপতীয়া পুথি নকল কৰোঁ। এইবোৰ পুথিৰ ভিতৰত আছিল জৈমিনী গীতা, বিষ্ণুসহস্ৰ নাম, শ্ৰীমদ্ভাগৱত গীতা, ব্ৰাহ্ম-বিধি, মঙ্গল চোৱা পুথি আৰু জ্যোতিষৰ বিবিধ পুথি। সেইবোৰ নকল কৰাৰ লগে লগে, নকল কৰা কথাৰ বহুখিনি মুখস্থ হৈ গৈছিল। মঙ্গল চোৱা পুথি লেখা বাবে, কাউৰীয়ে খালে বা জেঠীয়ে টিকটিকালে কি ফল হয় তাক গননা কৰিবলৈ শিকোঁ, পঞ্জিকা চাবলৈ শিকোঁ। পৰাচিত্তৰ মন্ত্ৰ শিকোঁ। আমাৰ ঘৰৰ দাঁতিতে হৰমিয়াল কটকীৰ লক্ষী কটকীৰ ঘৰ। তেওঁৰে দদায়েকৰ সজয়

নামে এজন পুতেক শিৱসাগৰত দুৰ্গাচৰণ খাটনিয়াৰৰ ঘৰত থাকি পঢ়িছিল। সন্ধিয়া বালাশ্রম ছাত্ৰ সমাজৰপৰা কেতিয়াবা কেতিয়াবা ‘অোনাকী’ ‘বিজুলী’ আদি ঘৰলৈ পঢ়িবলৈ আনে। মইও তাৰ প্ৰৱন্ধ বিলাকৰ কথা শুনোঁ। যদিও পঢ়ি ভাল পাইছিলোঁ। ১২০২/৩ চনৰ পৰা “আশাম বন্তিও” নিয়মমতে পঢ়িছিলোঁ। সেইখন দেউতাই বৰঙনি দি লৈছিল। গৌৰী সাগৰ ডাকঘৰৰপৰা সপ্তাহত এবাৰকৈ আমাৰ গাঁৱলৈ পিয়ন আহে; অহাৰ নিয়মটো হে, লোকৰ হাততে চিঠি দি পঠিয়ায়। কিন্তু ‘বন্তি’খন থকা বাবে সপ্তাহটোত পিয়ন আমাৰ ঘৰলৈ আহিবই। কাগজখন পোৱা মাত্ৰকে মই খুটিয়াই-খুটিয়াই পঢ়োঁ। আৰু গাঁৱৰে লক্ষ্মণৰ কাকতী, চন্দ্ৰা খনিকৰৰ মধু ওজা, ডেলীয়াল কাটনী গাঁৱৰ ভনী মেধিয়ে তাকে বৰ মন দি শুনে। লক্ষ্মণৰ ডেকা, ই কেইজন বুঢ়া। ডেকা হ’লেও লক্ষ্মে ককাইদেৱৰ বুধিটো চোকা আছিল, শুনিলেই মনত থাকে আৰু গাঁৱলৈ গৈ, গৰু চৰোৱা পথাৰত ক’ত কি হৈছে কয়গৈ। এওঁবিলাকৰ আগত পঢ়া বাবে ভালকৈ ফুটাই মাতিবলৈ শিকিলোঁ। এনেয়ে লেবা-লেতেবা হয়। মাহুহৰ আগত পঢ়িলে উচ্চাৰণে আপোনা আপুনি বাট লয়। বৰকানীয়া বুলি খনিকৰ গাঁৱত এঘৰ মাহুহ আছিল। নিহঁতক হালোৱা-ঘৰ বুলি কয়। হালোৱা-ঘৰত বৰ সৰাহ হয়। আৰু গাঁৱত প্ৰায়ে ৰাজহুৱা ভাৱনা হয়। সেই বোৰলৈও যাওঁ। তাতো পুথি পঢ়া, নাম দিয়া—ভাৱনাৰ সূত্ৰধাৰী বচন আৰু ভাৱবীয়াৰ ভাও-বচন শুনো। পাঠশালা স্কুলৰপৰা বৃত্তি পাই ঘৰ এৰি শিৱসাগৰলৈ যোৱালৈকে এনেবোৰ গঞালি গীত-মাতৰ সাঁচ এটা মোৰ মনত ৰহি যায়। অ’ আবেলি দুৰৈত ম’হ গুৱালবিলাকে গৰখীয়া নাম বা বনঘোষা গোৱাও শুনো। মেহ আৰু গাঠিয়ে ম’হৰ ওপৰত উঠি ‘ক্ষম এক দেৱ দুখহাৰী’ লেচাৰী পদটি যিটো শুবত গাঁইছিল সেই শুব বহুত দিনৰ শুবত লোৰা গাঁৱৰ (বাৰীচোৱা গাঁওবুঢ়া) কত্ৰাই বলিয়াৰ মুখতহে শুনিছিলোঁ। পথাৰ বনকানাই যোৱা বিলাপৰ মাত আৰু ক’ত শুনিম? সেই ভয়ৰাম কুৰীয়াই কীৰ্ত্তন পঢ়া আতটো আজিও কাণত লাগি আছে। হাঁচৰিত মিহিৰায় পাঠক আৰু থহুৱা মেধিয়ে নাম দিয়াও মনত আছে।

চমাৰ গাঁও পাঠশালাৰপৰা বৃত্তি ধৰি বংপুৰত নাম লগোৱাৰ পিচত আৰু এইবোৰ গীত-মাত শুনিবলৈ নোপোৱা হলে। পানীয়ে এপিনে ভেটা পাঙ্গে আনপিনে বাবলৈ হনা লোৱাৰ দৰে মোৰ মনটোৱেও নগৰীয়া হস্তবলৈ হৰা

ললে। শিৱসাগৰত সপ্তম শ্ৰেণীত পঢ়োতেই সৰু সৰু কবিতা বিলাক মুখস্থ কৰিবলৈ ধৰে।। উজুপাঠ, নীতি-শিক্ষা আছিল আমাৰ পাঠ্যপুথি। লম্বোদৰ বৰাৰ ‘জ্ঞানোদয়’ আৰু বজৰীকান্ত বৰদলৈৰ কুৰি শিক্ষা বিষয়ে কিতাপ পঢ়াও মনত পৰে। ভৱৰাম বৰকাকতীৰ সৰু মাজিউপুতক গৌলোক বৰকাকতীৰ সাহিত্যৰ প্ৰতি বাপ আছিল। তেওঁ পদ্য বন্ধাৰ ‘জয়মতী’ নাটখন হাতেলিখা অৱস্থাত ঘৰত পঢ়িবলৈ লৈছিল, ‘পদাধৰো’ সেইদৰে। ‘লাহৰী’, ‘ভাৰতমতী’ উপন্যাসেও পঢ়া কোঠাৰ মেজ অধিকাৰ কৰিছিল—কিন্তু প্ৰায়ে গাকৰ তলত থাকে। তেওঁক তেতিয়াই আচৰিত হৈ শুধিছিলে—
‘ককাইদেৱ, পদ্যনাথ বৰুৱা, বলদেৱ মহন্তই এই পত্ৰবোৰ কেনেকৈ লেখে ? কোনোবাই কৈ দিয়ে নেকি ?’ বৰকাকতীয়ে কৈছিল—‘ভয়ে বাক সদায় কিতাপ পঢ়ি থাকিবিচোন, ভয়ে সেইদৰে লেখিবপৰা হবি।’

তেওঁৰ কথামতেই দুদিনমান পত্ৰ লেখিবলৈ চালে।। শেষৰ আখৰ দুটা কোনোমতেই মিলাব নোৱাৰে।। পাচে আমনি লাগি পত্ৰ লেখা অভ্যাসটি এৰিয়েই পেলালে।। সন্ধ্যা লাগিলেই ডাঙৰ ডাঙৰকৈ পঢ়ম কুঁৱৰী, ভাৰতমতী মনোমতী এইবোৰ উপন্যাসৰ কিতাপ পঢ়ে।। কোনোবা অহা যেন গম পালেই কিতাপ লুকাই থওঁ। দেওবাৰে ৰাতিপুৱা-ৰাতিপুৱা বাল্যাশ্ৰম ছাত্ৰ সমাজলৈ যাৱ লাগে। সমাজত পত্ৰ আৰু ৰচনা লেখি, পঢ়ি শুনাৰ লাগে। আৰু বাদ-প্ৰতিবাদ অৰ্থাৎ তৰ্কও কৰিব লাগে। বৰ্ষ শ্ৰেণীৰপৰা আকৌ পত্ৰ লেখিবলৈ অভ্যাস কৰে।। তাৰে ছটা কি এটা বহুদিনৰ পিচত ‘উষা’ আৰু ‘আলোচনী’ত ওলাইছিল। ‘সন্ধ্যা’টো ‘উষা’ত ওলাইছিল। বাল্যাশ্ৰমতেই মাথোন ৰচনা-পত্ৰ লেখিবলৈ ধৰে।। ৰাখিকা নাথ শৰ্মাই শুধৰাই দিয়ে। ভাললৈ পঢ়িব নোৱাৰিলে বা লেখাত বানান ভুল হলে তেওঁ বাৎপিটা আৰু কৰ্ণো চেলোৱা দিয়ে। অথলাবন্ধা সত্ৰাধিকাৰ শিৱদেৱ গোস্বামীয়ে নিতৌ গীতা-ভাগৱত পাঠ কৰে আৰু তাৰ অৰ্থ বুজাই দিয়ে—চম্পকধৰ বৰুৱা, জগন্নাথ বেজবৰুৱা, লক্ষেশ্বৰ ভূঞা, দুৰ্গাচৰণ খাটনিয়াৰ প্ৰভৃতি স্থানীয় ভদ্ৰ লোক সকলে সভাত উপস্থিত থাকি নীতি-নিয়ম পালন কৰাৰ উপদেশ দিয়ে। কিতাপ নপঢ়াকৈ বাল্যাশ্ৰমত শুনা বহুত কথাই মনত সাহিত্যৰ প্ৰতি দৃষ্টি ছাপ বহুৱায়। উপেন্দ্ৰনাথ ছুৱৰা, কুলধৰ চলিহা, বাৰুৰাম বৰুৱা, ভৱানী প্ৰসাদ বৰুৱা, বেণুধৰ ধৰকটকী সভাৰ সভ্য। এখেতসকলেও বাতৰি-কাকত, আলোচনী কাকত, আৰু অজ্ঞাত ধৰ্মপুথি, সাহিত্যৰ পুথি পঢ়িবলৈ সন্তোষে উদগাই আছিল।

সাহিত্যাত্মক এনেয়ে পাবত নগজে—পাৰিপাশ্বিক অৱস্থা আৰু পৰিবেশে হে মাহুৰ মনত কলা-কৃষ্টিৰ প্ৰতি আগ্ৰহ ওপজায়। সেয়ে হে, বাল্যাশ্ৰম আৰু সময়ময়িক উত্তোগী সাহিত্যিকসকলৰ কথা উল্লেখ কৰা হ'ল।

আমোলাপটত বায়বাহাদুৰ কালীপ্ৰসাদ চলিহাৰ দ্বিতীয় পুতেক যাদৱ প্ৰসাদ চলিহাইতৰ ঘৰলৈ প্ৰায়ে যাওঁ। তেওঁৰ ককাইদেৱাক তাৰাপ্ৰসাদ চলিহা বৰ গহীন আছিল যদিও আমাৰ সৈতে সাহিত্যৰ বিষয়ে প্ৰায়ে কথা-বতৰা পাতে। সেই সময়তে ৰামকৃষ্ণৰ বকুৰা আৰু পদ্মাব চলিহাই হাতেলিখা 'পুত্ৰা' নামে এখন আলোচনী কাৰ্বন পেপাৰত দ্বি শ্ৰেণী উলিয়াইছিল। যাদৱইতৰ ঘৰত দেউতাকে লোৱা 'হিন্দু পত্ৰিকা', 'নব্য ভাৰত' 'সাহিত্য সংবাদ' আদি ধৰ্ম সম্পৰ্কীয় গধূৰ আলোচনাৰ কাকতসমূহ পঢ়িবলৈ পাওঁ। 'বাধিকা'প্ৰসাদ বকুৰাৰ ঘৰত নাৰায়ণ ভূঞা বুলি এজন ল'ৰা আছিল। তেওঁও মোৰ সহপাঠী আছিল। তেওঁৰ তালৈ প্ৰায়ে যাওঁ। তাতে বাধিকা বকুৰাৰ পুতেক ভগৱতীপ্ৰসাদৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ বিষয়ে কথা-বতৰা পাওঁ। ভগৱতী মোতকৈ কেবা বছৰো সৰু। তথাপি জ্ঞানৰ তুলনাত জুখিলে, তেওঁ মোতকৈ বহুত গধূৰ হ'ব। তেওঁবিলাকৰ ঘৰত 'প্ৰবাসী' আৰু 'ভাৰতবৰ্ষ' লৈছিল। এই দুখন বঙ্গলা-কাকত।

'প্ৰবাসী' পুৰণি, দেউতাকে কলেজ এৰা দিনৰেপৰা লৈ আছিল। তত্পৰি ভগৱতীইতৰ ঘৰত 'জোনাকী' 'বিজুলী' আদি পুৰণি অসমীয়া কাকত আৰু সেই সময়ত প্ৰকাশিত হোৱা সকলো অসমীয়া কিতাপৰ এটি পুথি ভঁৰাল আছিল। ভগৱতীয়ে তলে-তলে পঞ্চম শ্ৰেণী পোৱাৰ আগতে সেইবোৰ অস্তব্ধ কৰিলে। মই ক্লাছ নাইনত পঢ়োতেই তেওঁ সেইবোৰত পণ্ডিত; অকল সেয়েই নহয়, বৰি ঠাকুৰৰ প্ৰায়বিলাক কিতাপ, 'সঞ্জীৱনী' 'প্ৰবাসী' আদিৰ কবিতা-প্ৰবন্ধ তেওঁৰ কঠুই বুলিব লাগে। সৰু হ'লেও, এনেজন শূদ্ৰী, সোদৰোণম বন্ধু পাই বৰ ভাল লাগিল। শেৰলৈ আমাৰ বন্ধুতা ইমান হ'লগৈ যে কোনেও কাকো নেদেখাকৈ থাকিব নোৱৰা হ'ল। ভগৱতীৰ জেঠেহাক হিমকান্ত মৌজাদাৰ ভাঙৰীয়াৰ পুতেক বিমলা ভগৱতীয়ে সমনীয়া, কিন্তু ভগৱতীজকৈ এবছৰ কি দুবছৰ ভাঙৰ। বিমলা বৰ বসিক, চোটকটীয়া, অলপ কথাৰেই বৰ ইচ্ছাব পাবে। নাৰায়ণ ভূঞাৰ তালৈ যাওঁতে ভগৱতীয়ে সৈতে কবিতা, বেজবকুৰা, 'জোনাকী', 'উবা', 'ৰাণী' এইবোৰৰ কথা পাওঁ। দদায়েক তাৰিণীপ্ৰসাদ বকুৰাই আমাক বাহিৰা

কথা পাতি থকা দেখিবহে নোৱাৰে। সেইদেখি ভগৱতী বিমলাহঁতৰ ঘৰলৈ আহে আৰু মইও বিমলাহঁতৰ ঘৰলৈ যাওঁ। শনিবাৰে প্ৰায় তিনি বজাৰপৰা আৰু দেওবাৰে ৰাতিপুৱা আবেলি দুয়ো বেলা—আমি তিনি “দ্বিদ্ধ”ই হিমকান্ত মৌজাদাৰৰ ঘৰতে থাকোৱা-ভাতখোৱা কথাৰপৰা আনন্ত কৰি “বাঁহী” ‘আলোচনী’ত ওলোৱা প্ৰবন্ধৰ সমালোচনালৈকে সকলো কথা আলচ কৰোঁ। এনেতে এদিন তাৰিণী বৰুৱাটো দেখি আমাক বৰ ডাবি দিলে আৰু ভগৱতীক চৰ এটা মাৰিলে। সেইদিনাৰপৰা আমাৰ সেই মেল ভাগিল, ভাগিল হে ভাগিল, আমি আন নিনে আকৌ সেইমেল পান্হিবলৈ ধৰিলোঁ।

ভগৱতীয়ে ময়ে ঠিক কৰিলোঁ, হাতে লিখি কাগজ এখন উলিয়াওঁ। এই বুলি ‘জেউতি’ নাম দি মাহে মাহে কাকত এখন উলিয়ালোঁ। সেই সময়তে শিৱসাগৰ হাইস্কুলৰপৰা ‘ভূমুকি’ নামে কাকত এখনো উলিয়াছিল। সেইখন উলিয়াইছিল পূৰ্ণ চন্দ্ৰ দত্ত আৰু থানেশ্বৰ হাজৰিকাই প্ৰথমতে, পাচত দত্ত গুচি গ’লত অম্বিকাকুমাৰ বৰুৱা সম্পাদক হ’ল। হাজৰিক-বৰুৱাৰ যুটীয়া সম্পাদনাত ‘ভূমুকি’ চলিল। তাৰ পিচত ডিহেশ্বৰ নেওগৰ হাতত সম্পাদনাৰ ভাৰ পৰে। আমাৰ ‘জেউতি’ কিন্তু আমাৰ ছজনৰ নিজা সম্পত্তি-ভাত ভগৱতীৰে মোৰে বাহিৰে কাৰো ভাগ নাই। অৰ্থাৎ মই আৰু ভগৱতীয়েই লেখিম। আমিৱেই সাল-সলনিকৈ মাহে মাহে কাকত লেখোঁ আৰু প্ৰচাৰ কৰোঁ। পটোতা-লেখোতা খোলাবলৈ মই লোকৰ নামতে প্ৰবন্ধ লেখি দিওঁ। যোৰহাটৰ দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ ‘কবিতা’ও প্ৰকাশ কৰিছিলোঁ। আমাৰ ‘জেউতি’খন গুৱাহাটীৰ গণেশ চন্দ্ৰ হাজৰিকা সম্পাদিত একতা সভাৰ মুখপাত্ৰ ‘জেউতি’ৰ সৈতে সলাইছিলোঁ। অম্বিকা কুমাৰ বৰুৱা, দুৰ্গাবৰ বৰুৱাই কবিতা-প্ৰবন্ধ লেখি আমাৰ ‘জেউতি’ৰ জেউতি চৰাইছিল।

ঘৰত দেখা-দেখিকৈ ভাবৰ আদান-প্ৰদান কৰিবলৈ বাধা পাইছিলোঁ। যদিও ‘জেউতি’ৰ পাতত আমাৰ কথা পতা সন্নিধি হ’ল। বৰং তাৰিণী প্ৰসাদে আমাক গোৰ-মাৰি গজাত হে পেলালে।

মুখে মুখে কথা পাতিলে, কথাৰ একো লাগ-বান্ধ নাথাকে, লিখিলে আঁত লাগে। ‘জেউতি’ত পতা কথাবোৰ, সেইদেখি বৰ সংযত হৈছিল। ‘জেউতি’তে মই ‘হৃদয়ৰাজ্য’ বোলা সৰু বচনা এখনি লেখিছিলোঁ। পিচত ‘আলোচনী’ত ওলায়। সেই সময়ত মনৰ ভাব বিলাক বৰ উচ্চ আছিল। আৰু বৰুৱা কথাবোৰ বৰ পাতল যেন লাগিছিল। লেখিলেই যেন ভাষা

সংস্কৃতীয়া আৰু ভাব গধুৰ হ'ব লাগে—এই ধাৰণাটোৱেই বন্ধমূল হৈ আছিল। 'জেউতি'তে মোৰ আৰু ভগৱতীৰ প্ৰথম সাহিত্য আখৰা বা সাধনা। ভগৱতীয়ে কবিতা বৰ ভাল পাইছিল। 'জেউতি'ৰ বেটুপাতত দিবলৈ ছবি এটা আঁকিবলৈ কোৱাত ভগৱতীয়ে লেখিছিল—

“তুমি মোক ছবি আঁকিবলৈ ক'লা,

তুলি পাম ক'ত ভাবিও নেচালা

তুমি যে মোৰ’’’’ ।

বালাশ্ৰম ছাত্ৰসভা উঠি গলত পদ্ম চলিহাৰ দ্বাৰা বিমলালয় সভা স্থাপিত হয়। সেই সভাতো আমি ৰচনা-কবিতা পাঠ কৰিছিলোঁ। ভগৱতীয়ে তিনি খনমান হে ৰচনা লিখিছিল। 'মহাপুৰুষ', 'আনন্দৰাম বৰুৱা আৰু 'চৰিত্ৰ'। কিন্তু চুটি যদিও সেই প্ৰবন্ধ কেইটা সঠিককৈয়ে অতি আপুৰুগীয়া আৰু দাৰ্শনিক তথ্যপূৰ্ণ। প্ৰকাশ-ভঙ্গিমাই বেলেগ। ৪র্থ শ্ৰেণী বা সপ্তম মানবৰ ল'ৰা এটিয়ে তেনে প্ৰবন্ধ লেখা বুলি নেদেখা জনে প্ৰত্যয়েই নেযাব। প্ৰবন্ধ কেইটি পঢ়ি দাৰ্শনিক কবি শিক্ষক ৰাজেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা বিমুগ্ধ হৈছিল। বিমলাৰো এজন ঘৰুৱা শিক্ষক হ'ল, তেওঁ বিমলাক আমাৰ লগ একৱাই নিজেই "মালতী" নামে এখন হাতে লিখা কাকত উলিয়ালে। বিমলাই লিখিব লাগে। 'মালতী' আৰু 'জেউতি'ৰ লগত বৰ ফেৰিয়া-ফেৰি চলিল। অৱশেষত 'মালতী' মৰিল। মই মেট্ৰিকুলেচন পাছ কৰি যোৰহাটলৈ অহাত 'জেউতি'ও মৰি থাকিল। এই 'জেউতি'তেই মোৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ কঠিনা সিটো বা ইয়াতেই মোৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ জেউতি বিৰিছে। 'জেউতি' লেখি লগৰীয়াবিলাকক পঢ়িবলৈ দিওঁ। বৈকুণ্ঠ বৰুৱা, শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা, শিৱপ্ৰসাদ গোহাঁই, আব্দুল হামিদ, ফিৰদৌছ আলি, অহিৰুজ্জামান, ময়িহুল ইশ্লাম বৰা—এই বিলাকেও 'জেউতি'ত প্ৰবন্ধ লেখিছিল। ভেটিয়া মোক আটায়ে কালিদাস কালিদাস বুলি জোকাইছিল আৰু ইয়ান বিজ্ঞপ কৰিছিল যে বাটে-পথে দাবই নোৱাৰিছিলোঁ। ভগৱতীৰো সেই দশা।

দ্বিখো পাৰত সন্ধিয়া ফুৰোঁতে ফুৰোঁতে, মনত কিবা এটা ওলালত "সন্ধিয়া" বুলি কবিতা এটা বহুত দিনৰ আগতে লেখি থোৱা আছিল। তাকে কাটি-কুটি 'জেউতি'ত উলিয়ালোঁ। দুজনমানে ভাল বোলাত "উবা"লৈ পঠিৱালোঁ। 'উবা'ৰ সম্পাদকে পাই তাক ইমান ধুনীয়াকৈ হাত কৰাই পেলালে যে ছপা হৈ ওলালত মইয়ে লেখা বুলি নেকি সন্দেহেই হৈছিল।

১৯১২ চনৰপৰা সাহিত্য চৰ্চাৰ প্ৰতি প্ৰৱৰ্ত্তন ধাউতি হয়। ‘আলোচনী’ ‘বাহী’—‘উবা’ (অন্তিম সময়)—‘আসাম বান্ধব’—‘আসাম বায়ত’—এই কেয়ো-খন কাগজ আমি লৈ পঢ়িছিলোঁ। আমাৰ শ্ৰেণীত (Class IX) কেবাজনো আলোচনীৰ প্ৰাহকো কৰিলোঁ। তাৰ ভিতৰত হৰিনাথ গগৈ, আব্দুল হামিদ বাবুলা গোস্বামী আৰু দুজনমান। বামেশ্বৰ বৰুৱা হেড্ মাষ্টৰে সবস্বতী পূজাত আৰু শঙ্কৰদেৱ—মাধৱদেৱৰ তিথিত আমাক বচনা লিখিবলৈ দিছিল। সবস্বতী পূজাত মই তৃতীয় হলোঁ। প্ৰথম হ’ল থানেশ্বৰ হাজৰিকা, কবিতা লেখা। বোধকৰোঁ। থানেশ্বৰ তেতিয়া সপ্তম মানত কি অষ্টম মানত পঢ়িছিল। সেই সবস্বতী পূজাত পোৱা অন্তৰ্বেষণায়েই পাচত থানেশ্বৰক এজন স্মদৰ কবি, নিষ্ঠাবান, সাহিত্যিক আৰু সাহিত্যিকৰ প্ৰতি সহানুভূতিসূচক হৃদয়ৰ অধিকাৰী কৰিলে।

১৯১১ চনত তৃতীয় শ্ৰেণীত 3rd class ত থাকোঁতে জগন্নাথ দত্তই আমাক ইংৰাজী পঢ়ুৱাইছিল। আমাৰ পাঠ্য আছিল ৰবিন্সন ক্ৰুচ’। তেওঁ পঢ়ুৱাই যোৱাৰ পাচত সেই কিতাপৰ সাৰাংশটো অসমীয়াৰে লেখিছিলোঁ। অসমীয়া গল্পত তেতিয়াই হাত দিওঁ। সেইখনকে কলেজত নাম লগোৱাৰ পিছত গিৰীজ নাথৰে সৈতে লগলাগি ছপাওঁ। ১৯১৮ চনত যদিও ই ছপা হৈ ওলাইছিল, ইয়াক পিচে ১৯১১ চনতে লেখা।

১৮১২-১৩-১৪ চনতে মোৰ সাহিত্য চৰ্চা পূৰ্ণ উদ্যমে চলে। ‘বাহী’ ‘আলোচনী’লৈ প্ৰৱন্ধও পঠাওঁ। ‘চহকী দুখীয়া,’ ‘হে মানব চিনি লোৱা জীৱনৰ পথ’—এনেকুৱা প্ৰৱন্ধকে তেতিয়া লেখিছিলোঁ। কবিতাৰ ভিতৰত ‘বাসনা’ ‘প্ৰভু,’ ‘কি দিম কি থম’ আদি। লাগবান্ধ নোহোৱা কবিতা আৰু গভীৰ ভাবৰ প্ৰৱন্ধ বহুত লিখিছিলোঁ। অ’ৰপৰা তলৈ ঠাই লৰাওঁতে লৰাওঁতে সেইবোৰ ছেপাই থাকিল।

তৃতীয় অধ্যায়

বিমলালয় সভা : নল মবিল, গজালি উঠিল। ‘বাংলাশ্রম’ মবিল, ‘বিমলালয় সভা’ৰ জন্ম হ’ল। বাংলাশ্রমৰ আৰ্হিয়েই ‘বিমলালয়ৰো’ আৰ্হি। ইও দেওবাৰে দেওবাৰে বাতিপুৱা-বাতিপুৱা প্ৰায় আঠ বজাত বহে আৰু ১১ মান বজাত ভাগি যায়। এই সভাৰ গুৰিধৰোঁতা হ’ল উৎসাহ উজোগৰ স্কুলিঙ্গ পদাধৰ চলিহা। বাধিকানাথ শৰ্মাও গাৰ লগৰ ছাঁ আছিলেই। ‘বাংলাশ্রম’ আৰু ‘বিমলালয়’ৰ মাজত নীতিগত অলপ পাৰ্থক্য থকা হেতুকে দৈনিক সভাৰ কাৰ্য্যচক্ৰৰো অলপ স্বকীয় আছিল।

বাংলাশ্রমে সভাসকলৰ অন্তৰত শৌৰাগিক স্বাধি-মুনি সকলৰ আদৰ্শ বপন কৰিছিল আৰু সেই বপনৰ পদ্ধতিও আছিল প্ৰাচীন সংস্কৃত-ভাগবত পাঠ, বামাঙ্গণ-মহাভাৰতৰ আখ্যান, উপাখ্যান, ব্যাখ্যান। একোদিনা সেই সভা আৰম্ভ কৰা হৈছিল এটি মঙ্গলাচৰণেৰে।

বিমলালয়ৰ আদৰ্শ আছিল সভাসকলক ব্ৰাহ্ম সমাজৰ আৰ্হিৰে সমসাময়িক চিন্তাধাৰাৰ দ্বাৰাই অনুপ্ৰাণিত কৰা। সেইবাবে, সেই সময়ত, কলিকতা আদি উন্নত ঠাইত পৰিচালনা কৰা নিয়ম অনুসৰিয়েই সভাৰ কাৰ্য্য চলোৱা হৈছিল। পদাধৰ চলিহা ৰচিত—

‘আমি ভকতি আজলি

যাচিহেঁ। প্ৰভু

বন্দনা গানে

এইটি ঈশ-বন্দনা গীতৰে সভা মুকলি কৰা হৈছিল। চলিহাই নিজে হাৰ্মনিয়াম বজাই গীতটি জুৰি দিয়ে আৰু সভাসকলে গায়। এই গীতটিয়ে ‘বিমলালয়’ৰ পৰিবেশটি বিমল কৰি পেলাইছিল আৰু বাটেদি যোৱা মাতৃহেও ভক্তিভাবে সেই গীত শুনিছিল। সদায় যে একেটা গীতকে গোৱা হৈছিল এনে নহয়, প্ৰতিটো দেওবাৰতে প্ৰায়েই তেওঁ হয় বৰি ঠাকুৰৰ ‘গীতাঞ্জলি’ৰ স্বৰত, নহয় ৰাজেন্দ্ৰলাল বায়ৰ জাতীয় চৈতন্ত উদ্দীপক গানৰ স্বৰত একোটি

গান লেখি আনিছিল। ‘উকতি আঁজলি’ৰ সলনি আন আন গানো সভাত গোৱা হৈছিল। সেইবোৰৰ ভিতৰত—

“কি সাহেনো বাওঁ প্ৰভু

আজ্ঞাবে মুখাবে”

গানটি সকলো ছাত্ৰৰ মূখে মূখে শুনিবলৈ পোৱা গৈছিল। গানটোৱে ইমান সমাদৰ পাইছিল যে পণ্ডিত সচদেৱ শৰ্মাৰ শিৱ বুলি যিটো এটা আধা পগলা, অহোবা: ল’ৰা আছিল, সিও বাটে-বাটে “কি সাহেনো বাওঁ প্ৰভু”কেই গাই ফুৰিছিল। প্ৰথমতে চলিহায়ে হাৰ্মনিয়াম বজাই নিজে গান গাইছিল যদিও পিচলৈ লক্ষ্মীপ্ৰসাদ সিং, কেশৱ স্ক্ৰে ভট্টাচাৰ্য্যইও হাৰ্মনিয়ামত স্তব ধৰি গান গাবপৰা হ’ল আৰু তেওঁবিলাকেই চলিহা বচিত গানকে গাই সভা উদ্বোধনো কৰিছিল। চলিহা অহা পলম হ’লে, সৰ্বোৎকৰ্ষ বকৱায়েই চলিহা-বচিত গীত এটি গাই সভা আৰম্ভ কৰে।

সেই কালত, শোক সভাই বোলক বা আন কিবা ৰাজত্ৱা সভাই বোলক, সকলোতে আৰম্ভ কৰা হৈছিল সেই সভাৰ লগত খাপ খোৱাকৈ ৰচনা কৰা এটি গীতেৰে। সঙ্গীতৰ ওজা লক্ষ্মীৰাম বকৱা, মহামতি গোপাল-কৃষ্ণ গোখলে প্ৰভৃতি মনোবি সকলৰ মৃত্যু উপলক্ষে পতা সভাত পদ্য চলিহায়েই আৰম্ভ-কৰা গীতটি ৰচনা কৰি নিজেই গাইছিল। চলিহাৰ উত্তঙনিতে কেশৱ ভট্টাচাৰ্য্য, ইন্দ্ৰ শৰ্মা, গুণীন বকৱা আদি কেবাজন ল’ৰায়ে গান গাবলৈ শিকিছিল। প্ৰথম তাণ্ডৱণৰ ‘ফুলনি’ত যিকোনো গীত প্ৰকাশিত হৈছিল সেই কেইটিৰ সৰহ ভাগেই ‘বিমলালয়’ সভা আৰু অন্যান্য সভা-সমিতি উপলক্ষে ৰচনা কৰা হৈছিল। দ্বিতীয় তাণ্ডৱণত ভালেমান ওপৰঞ্চি গীতও সন্নিবিষ্ট কৰা হ’ল। তাৰে এটা গান আছিল যিটোৰ নাম ৰচনা কৰাৰ পিচত দিয়া হৈছিল ‘অসম কামাভূমি’। গানটোৰ জনপ্ৰিয়তাই শিৱসাগৰৰ গাঁও-ভূঁই ভেদি গৈছিল। তাৰ স্তৰটো আছিল ৰিজেস্তলাল ৰায়ৰ সেই বিশ্ববিখ্যাত ধন-ধান্তে, পুণ্ডে ভৰা, আমাৰেৰ এই বস্তুস্বৰূপ ” গীতটিৰ। সৰ্চাকৈয়ে ‘বিমলালয় সভা’ৰ প্ৰতিষ্ঠাতা পদ্মধৰ চলিহা নহৈ আন এজন হোৱা হ’লে, সেই সময়ত কি, পৰৱৰ্তী কালতো শিৱসাগৰৰ গজলীয়া ডেকাৰ অস্তৰধনইও কেতিয়াও কবিতা-সঙ্গীতেৰে বক বক কৰে উত্তলাই থাকিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।

“কামাভূমি” গীতটিৰ শেষৰ কলিটো আছিল—

“সন্তোষীয়া সবল চহাৰ
নিজা নিজা প্ৰাণৰ পথাৰ
হেহাৰাবক লুপ্ত কৰে
শিঙা-পেপাৰ বোলে,”

সুখা কুমাৰ ভূঞাই ‘উবা’ত ‘ফুলনি’ৰ এটি সমালোচনা কৰোঁতে “হেহাৰাবক লুপ্ত কৰে” শব্দ কিটোত আসৌৱাহ ধৰিছিল। যেয়ে যিমানেই কি আসৌৱাহ নধৰক, চলিহাদেৱে তালৈ কেৰেণ কৰা নাছিল, বৰং দুগুণ উৎসাহেৰে গান গোৱাই ফুৰিছিল। বিমলালয়ৰ গীতেই পদধৰ চলিহাক বশস্তাৰ কলচীত তুলিলে। ‘ফুলনি’য়েই তাৰ প্ৰথম প্ৰমাণ।

সমজুৱা বক্তাৰ ভিতৰত বাধিকা মাষ্টৰ আছিলেই, তেখেতৰ কথা ক’বই নেলাগে। চলিহায়ে দুআধাৰ কৰেই। তেখেতসকলৰ উপৰিও, এইসকল অভিভাবক স্বৰূপ উপদেষ্টাই সততেই উপস্থিত থাকি আমাক বহুত ন ন কথাৰ ভঁড়াল পাতি দিছিল। গ্ৰেজুৱেট হৈয়ে জয়ে জয়ে হাইস্কুলৰ মাষ্টৰী কামত সোমোৱা দাৰ্শনিক কবি ৰাজেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা, শুৱালকুছিৰ পৰা অহা শিক্ষক হৰিচৰণ বৰুৱা, কামৰূপৰ জ্যোতিষী পণ্ডিত আৰু সংস্কৃত পণ্ডিত অনিৰুদ্ধ দেৱশৰ্মা, পুৰণি সাহিত্যিক-শিক্ষক ঘোৰহাটৰ বোৰেশ্বৰ শৰ্মা, কালীত পঢ়ি সংস্কৃত প্ৰোক্ত হৈ অহা পণ্ডিত নাজিৰাৰ জ্ঞানানন্দ বৰুৱা, হাইস্কুলৰ শিক্ষক মুক্তালাল দাস (সেনাপতি), শুৱলা বক্তৃতা দিব পৰা দৌলেশ্বৰ চাংকাৰতী, হেডমাষ্টৰ বামেশ্বৰ বৰুৱা (এদিন কি দুদিনহে) ভূপেন্দ্ৰ নাথ বোৰ আৰু ৰফিউদ্দিন আহমদ।

বক্তৃতা দিওঁতে ৰাজেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱাৰ অমায়িকতা, ভদ্ৰ আচৰণ আৰু মজিলাবৰুৱা-মূলত গান্ধীৰ্য্যই প্ৰোতাসকলৰ মন অলক্ষিতে তেখেতৰ প্ৰতি টানি নিছিল। তেখেতৰ সফলতাই ধানেশ্বৰ হাজৰিকা, কিৰদোছ আলি, ভিষেশ্বৰ নেওগ আৰু তালেমান অ-কবিক কবি আৰু অ-সাহিত্যিকক সাহিত্যিক কবি পেলাইছিল। বৰুৱাদেৱৰ অনুপম কবিতা গোটামিয়েক ‘উবা’ আৰু ‘আলোচনী’ত ছপা হৈ ওলাইছিল। তেখেতৰ ‘চূপৰি’ বোলা কবিতাটি ঘোৰ মনত এতিয়াও সোণৰ সোলেং হৈয়েই আছে। সেইটি পিচত ‘উবা’তে ওলাইছিল হ’ব পাৰ। হৰিচৰণ বৰুৱাই বছা-বছা বচনা কবিতাৰ বৰ্ণাভাষাৰ চাই দিছিল।

‘বিমলালয়’ৰ সাধাৰণ সভা সকলোৱেই ছাত্ৰ। সেইবিলাকৰ ভিতৰত বচনা-কবিতা পঢ়ি আৰু বক্তৃতা দি এই কেইজন ছাত্ৰেই উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰি সাহিত্য জগতত মূৰ জিলিকা হ’লগৈ। তাৰ ভিতৰত প্ৰথম আছিল ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা, এওঁক যদিও চোপাকলিতে যমে কাটি নিলে। ‘বিমলালয়’ত পঢ়া ‘মহাপুৰুষ’ আৰু ‘আনন্দৰাম বৰুৱা’ৰ বচনাই আৰু হাতে লিখাত এৰি যোৱা ‘কবি,’ ‘কবিতাৰ সৌন্দৰ্য’ আদি গোটা-দিয়েক কবিতাই তেওঁক উচ্চ আসনত বহুৱাই থৈ গ’ল। তেওঁৰ শিক্ষক আৰু ‘বিমলালয়’ৰ হিতাকাংক্ষী ৰাজেন বৰুৱাই এদিন কথাৰ চলতে ভগৱতীৰ বুদ্ধি প্ৰতিভাটি মুচিতে পকা বুলি কৈছিল,— Bhagavati is a precocious talent.

পাতকটাত্তাৰ যেন লেং পেং কৰে দীঘল (ওখ) ময়িডুল ইল্লাম বৰাই ‘বাহাৰ-ই স্তান বাইৱী’ গ্ৰন্থ অনুবাদ কৰি ঢাকা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ডক্টৰেট উপাধি পাবপৰা প্ৰতিভাটিৰ কেঁও ফুটিছিল এই ‘বিমলালয়’ নামৰ অনুষ্ঠানীয়া সভাখনতেই। ফিৰদৌছ (ফিৰ্দৌচ) আলিক কবিতাৰ পকে ধৰিছিল, কিন্তু সেৰ-সেৰীয়া দিলে। তথাপি, তেওঁ অনমীয়া বৰ যত্নকৈ শিকিছিল। ‘গোহাঁই গাভৰু’ কবিতাটিতেই ঞানেশ্বৰ হাজৰিকাৰ কবি প্ৰাণটো লোমাই আছে বুলি স্বীকৃতি পাইছিল।

‘বিমলালয়’ৰ উৎপত্তি আৰু ডিফেঞ্চৰ নেওগৰ বিষয়ে ৩১১২১২৬৬ তাৰিখে পদ্মধৰ চলিহাদেৱে মোৰ ইয়াতে থৈ যোৱা টোকা এটিত এইদৰে লেখি গৈছিল—

‘১৯১৩-১৪ চনত ৰাধিকানাথ শৰ্মাৰ যত্নত স্থাপিত ফুলেশ্বৰী ইনষ্টিটিউচন নামৰ সহশিক্ষা দিয়া হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষক আছিল প্ৰথমতে ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ আৰু পিচত মই। তাতে প্ৰতি দেওবাৰে সাহিত্য - সংস্কৃতি আদি আলোচনাৰ কাৰণে ‘বিমলালয়’ সভা প্ৰতিষ্ঠিত হয়। প্ৰতি দেওবাৰে বিবিধ বিষয়ৰ আলোচনা নিয়মিতৰূপে হ’বলৈ ধৰে। বেতাৰেণ্ড ফক্স (Rev. Fox), ৰাধিকানাথ শৰ্মা, পদ্মধৰ চলিহা, বেণুধৰ শৰ্মা, ৰাজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা, ফিৰদৌছ আলি, ডিফেঞ্চৰ নেওগ আদিয়ে সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰে। নেওগ তেতিয়া স্কুলীয়া ছাত্ৰ আছিল। কথা কওঁতে আৰু পঢ়োঁতে বৰ খোনাই দেখি, অতি কষ্ট পাইছিল। তেওঁ একোটা কবিতা কমাবলীয়াৰ পৰা লিখি আনে। মই তেওঁক ধিয় কৰাই থৈ সভাত পঢ়ি দিওঁ আৰু তেতিয়াই তেওঁক নথৈ উদগনি দিওঁ। এইফাঁকি কবিতা যৰ ভাল লাগিছিল :—

“থুপিভৰা বাহে মিচিকি

হাঁহিলে

মিচিকি হাঁহিলে জোনে

নিখল ধৰণী মিচিকি

হাঁহিলে

নেহাঁহি থাকিব কোনে ?”

এবাৰ গুৱাহাটীৰণৰা পুলিচ বিষয়া গুৰুপ্ৰসাদ বৰুৱা (জন) শহুৰেক জখলাবন্ধীয়া গোসাঁইৰ তাত আলহী হৈ আছিলহি। চলিহাই শুনি তেখেতক আমন্ত্ৰণ কৰি আনি ‘বিমলালয়’ত এটি বক্তৃতা দিওৱালে। পুলিচৰ মাত্ৰহে বক্তৃতা দিব বুলি শুনি আমিও বৰ আগ্ৰহেৰে গৈ আগশাৰীত ঠাই লৈছিলোঁগৈ। বক্তৃতাৰ বিষয় আছিল ‘ভদ্ৰতা’। বৰুৱাই বক্তৃতাটো ইংৰাজীৰেহে দিলে। তথাপি তেখেতৰ কথা শুনি আমি বৰ ৰং পালোঁ, শুদ্ধ ইংৰাজী উচ্চাৰণৰ এটি আভাস পালোঁ। গুৰুপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ নিচিনা আটোম-টোকাৰিকৈ সাজপাৰ পিন্ধা, গম্ভীৰ প্ৰকৃতি আৰু মুখাকৃতিৰ ফলিক পূৰ্বজনক দেখিবলৈ পাইছিলোঁ। ‘বিমলালয়’ৰ বহুতেই।

ওপৰত কৈ অহা ‘চুপহি’ কবিতাৰ লেখক ৰাজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাই গজা-দৃশৰ (লাং চিং) দৰে খুচি খুচি, মূৰত কুঠাৰ মাৰিলেও কবিতা নোলোৱা মোৰ নিৰস কৰুৱা প্ৰাণৰণৰাও কলি কলি ছটামান চোহোঙা কবিতা উলিয়াইছিল। এগৰাকী কবিতা অজনিয়াৰৰ ‘চুপহি’ত সোমাই থকা মানৱ-প্ৰকৃতিৰ স্বৰূপটোৱেই শয়নে-সচিতে এতিয়াও মোৰ আগত দেখা দি উটঙাই থাকেহি:

“আহে যায় দিন মোৰ

বহাগী বিহুৰ,

ওলাই লুকাই সেই

ৰূপোৱালি জোন;

ফুলে আৰু জঁয় পৰে

নাহৰৰ চোপাকলি ফুল

—ময়ো হওঁ ল’ৰালিৰ ল’ৰা

কিন্তু, ক’ত মোৰ……

ল’ৰালিৰ লগৰীয়াবোৰ ?”

চতুৰ্থ অধ্যায়

মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষা দিবলৈ যোৱা : টেটে পৰীক্ষা হৈ গলত হেডমাষ্টাৰ গোপাল গোবিন্দ কৰে মোক কোনোমতে ‘এলাও’ নকৰে। কিন্তু হৰেন্দ্ৰ মোহন দত্তই টানি ধৰিলে বোলে বেগুক ‘এলাও’ কৰিবই লাগিব। তেওঁৰ বিশ্বাস আছিল মই ইংৰাজীত সৰহ নম্বৰ পাই থকা বাবে পৰীক্ষাত নিশ্চয় “পাছ” হ’ম। হেডমাষ্টাৰৰ কথা হ’ল—টেটে এড্জামিনেছনত অক্লান্ত শূন্য পোৱা বাবে মই কেতিয়াও ‘পাছ’ কৰিব নোৱাৰোঁ। দুইবোৰ তৰা-ভৰ্কিৰ মূৰত মোক জানিবা ‘এলাও’ কৰা হ’ল।

‘এলাও’ হলোঁ। হয়; পাচে যোৰহাটলৈ যাব লাগিব পৰীক্ষা দিবলৈ। অৰ্থাৎ তেতিয়া মেট্ৰিক পৰীক্ষাৰ কেন্দ্ৰ আছিল যোৰহাটত। যোৰহাটলৈ যাবলৈ ভাল কাপোৰ-কানি পিন্ধি কটফাট হৈ গলে হে হ’ব। এই বুলি ভাবি, যুতকীয়া গাঁৱৰ মোহাৰ পৰা (যোগেশ্বৰ শৰ্মা) ২ টকা আৰু মেছাঘৰৰ সৰু জেঠপাৰ পৰা ৪ টকা ৰূপ আনি লোঁগৈ। তাৰে কোট এটা, চুৰীয়া এখন আৰু বনিয়ন এটা কিনি লোঁ। এতিয়া জোতা কিনিবলৈ পইচা নাই (তেতিয়ালৈকে জোতা পিন্ধা নাছিলোঁ)। তিনিচুকীয়াত গোলাপ চন্দ্ৰ শৰ্মা দদাইটি আছিল— এক্সাইজ ডিপাৰ্টমেণ্টত কাম কৰি। তেখেতৰ ওচৰলৈ গৈ জোতা এজোৰ লাগে বুলি কোৱাত ৩০ (তিনি টকা আঠ অনা) দি কাণপুৰ টেনাৰীৰ ফুটকাফুটকী ক’লা বৰণীয়া জোতা এজোৰ কিনি দিলে। পৰীক্ষা দিবলৈ যোৱা পোছাকটো সম্পূৰ্ণ কৰি, যোৰহাটলৈ ওলালোঁ।

যোৰহাটত তৰবি চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ঘৰতে থাকিলোঁগৈ। পৰীক্ষা হৈছিল যোৰহাটৰ পুৰণি হাইস্কুল ঘৰত। গাৰ্ড (Invigilator) আছিল বহুত। তাৰ ভিতৰত চন্দ্ৰধৰ বৰুৱাই (লেটেৰুজান বাগিচা চলাওঁতা আৰু সাহিত্য ৰত্ন) প্ৰধান। যোৰ জোতাৰোৰ নতুন হোৱা শুনে, খোজ কাচি যাওঁতে কেৰেক্-কেৰেক কৰি যায় আৰু ন জোতাই ভৰিও অলপ কাটিছিল। সেই বাবে লেকেচিয়াই লেকেচিয়াই খাবলগীয়া হৈছিল। পৰীক্ষা হ'ললৈ

সোমপুৰ্ণিমা আৰু ওলাপুৰ্ণিমা এটাইবোৰ পৰীক্ষাৰ্থী আৰু গাৰ্ভে মৌলৈ আচৰিত হৈ চাইছিল। ইংৰাজী পৰীক্ষাৰ দিনা, বাৰ বজাতে মোৰ উত্তৰৰ বহুখন ইনভিজিলেটৰৰ হাতত শোধাই দিলে। ১১ বজাত (আজিকালিৰ ১০ বজাত) দিয়া প্ৰশ্নোত্তৰ ১২ বজাত শোধাই দিয়াত চন্দ্ৰধৰ বৰুৱাই আচৰিত হৈ মোৰ নামটো স্মৃতি লৈছিল। বহুত দিনৰ মূৰত ১২২ চনত, একেলগে পৰীক্ষা দিয়া চাৰিগাঁৱৰ গুণনাথ বৰুৱাই ছিলঙত মোক কৈছিল, “সেইদিনা নতুন জোতা পিন্ধি কেৰেক্ কেৰেকৈ ঘোৱা ছাত্ৰটিয়ে ১২ বজাতে উত্তৰৰ কাগজ দিয়া দেখি আমি দুজন মানে কোৱাকুই কৰিছিলোঁ।— “এওঁৰ ফালে হ’লেই।” এবিধমেটিক, এলজেব্ৰা, জিয়মেট্ৰী প্ৰশ্নকাকতৰ ভিতৰত কেৱল এবিধমেটিক প্ৰশ্নৰ উত্তৰকিটা লেখিলে।— বাকী কিটা “বিষয়ত মই গাধ আছিলোঁ। বুলি ক’লেও বচাই কোৱা নহয়। ১০০ নম্বৰৰ ভিতৰত ৩০ নম্বৰ পালেই পাছ হয়— সেইদেখি অন্ধৰ ৩০ নম্বৰ পোৱাকৈ প্ৰশ্নোত্তৰ কৰিলে।

পৰীক্ষাৰ খবৰ ওলাবৰ সময়ত এটাইবোৰৰ মন উগুলা-থুগুলা। মই কিন্তু অচল, কাৰণ ফেল হয় বুলি ধৰিয়েই থৈছিলোঁ। তাতে আকৌ গোপাল গোবিন্দ কৰে কৈ থৈছিল, “বিগু তুই পাছ কৰিলে, আমি বাঁশৰ আগত ধুতি টাঙ্গাম।” এনেকৈ নিৰাশাই বুৰাই ধোৱাত “পাছ” কৰিম বুলি ভবাই নাছিলোঁ। বিহণক খবৰ ওলাল, “দ্বিতীয় বিভাগত পাছ কৰিলোঁ।” যিদিনাখন পৰীক্ষাৰ খবৰ আহে আৰু সেই খবৰ বাছা (তুৰ্গীষৰ বৰুৱা) আৰু অধিকাচৰণ শৰ্মাই লৈ আহে, মইও ডাকঘৰলৈ গৈছিলোঁ। পিচে অলপ আহিয়েই বাছা বৰুৱাই মোক ক’লে, “তই চেকেণ্ড ডিভিজনত পাছ হলি পাৱ।” মই যে সবকিম, স্বপ্নৰ অগোচৰ দেখি ‘ঠাট্টা কৰিছ কেলৈ’ বুলি বাছাক চৰ এটা মাৰিবলৈ খেদি গলোঁ। অধিকাই হাতত ধৰি কোনোমতে ৰাখিলে। ডাকঘৰৰ পৰা আহি ৰাম বৰাইতৰ (ৰামবৰা উকীল) ঘৰৰ আগ পাইছোঁহি। এনেতে হেডমাষ্টাৰ গোপাল-গোবিন্দ কৰে আমাক লগ পালে আৰু আমাৰ খবৰ শুনি ৰং পাই, “বিগু, তুই পাছ কৰিলি” বুলি মোৰ পিঠিত এনেকুৱা এটা বাঘ ঢকা মাৰিলে যে মই সৰুপানী ছুই গলোঁ। অৱশ্যে মোহন বৰুৱাৰ যে আনন্দৰ পাৰ নাই। সেইদিনাই ঘৰলৈ আহি দেউতাক পাছ হ’লোঁ। বুলি কোৱাত দেউতাই বিষ্ণুসহস্ৰ নামৰ পূজা এতাপি পঢ়ালে।

ଜଗନ୍ନାଥ ବକ୍ସ

গোবিন্দ বেজবর্মা

কলেজলৈ যাৰ নোৱাৰাত দুখ : পাছ কৰাৰ পাচত এতিয়া কলেজলৈ যাৰ লাগে। নাই নাই বুলিও হাতত ১০০ টকা নহ'লে সেফ-ফালে য় কৰিব নোৱাৰি। দেউতাবো ১০০ টকা দিয়া যোজ্ঞ নাই। কি কৰোঁ, কি নকৰোঁ, ভাবি নিকপায় হলে। যতকীয়া গাঁৱলৈ গৈ মোহাক কলোঁ, কলেজত নাম লগাওঁগৈ অলপ সহায় কৰক। তেখেতে ৩০ টকা জোৰা মাৰি দিলে। দেউতায়ো ৩০ টকা মান জোৰা মাৰিলে। মাটি এহালিছাও বন্ধক দিব খুজিছিল। কিন্তু নিয়মমতে খৰচ যোগাব পৰা সামৰ্থ্য নোহোৱা যেন দেখি মাটি বন্ধক দিবলৈ নহ'ল। তিনি মাহেও ধনৰ যোগাব কৰিব নোৱাৰি, কলেজলৈ যোৱাৰ আশা পৰিত্যাগ কৰিলে।

প্ৰৱেশিক পৰীক্ষা দি আশা-নিৰাশাৰ দোমোজাত থাকোঁতেই এদিন আমাৰ শিক্ষক সংস্কৃতৰ পণ্ডিত গোবী দত্ত মিশ্ৰ বিভাজ্ঞান, এম. আৰ. এ এচ. (মহাৰ অৱ দি এচিয়াটিক চচাইটি) গুৰুদেবে মাতি নি ক'লে, “বেণু বোপা, বেজবৰুৱা স্কুলতে সোমোৱা। ইয়াত সংস্কৃতৰ পণ্ডিত এজন লাগে। বেজবৰুৱাই (মি: জি, বেজবৰুৱাই) মোক পণ্ডিত এজন যোগাব কৰিবলৈ কৈছে। মই তোমাৰ কথা তেখেতক কৈছোঁ।” গুৰুদেৱৰ কথামতেই বেজবৰুৱাই মোক বেজবৰুৱা হাইস্কুলত (শিবসাগৰ) সংস্কৃত পণ্ডিতৰ কামটো দিলে। নিযুক্তি-পত্ৰও পালে। এনেতে কি কুণ্ঠ সোমাল ক'ব নোৱাৰোঁ। নিয়োগ-পত্ৰ পোৱাৰ পিচতে মোৰ মনত খেলালে—মইনো বেজবৰুৱা স্কুলত পণ্ডিত কাম কৰিম নে? মেট্ৰিকুলেশ্যন পৰীক্ষা দি সংস্কৃত পঢ়িবলৈ লোৱাটো কিমান লাজৰ কথা। নকল গণত ওফলি মইও দিলোঁ লেখি চিঠি এখন বেজবৰুৱালৈ। তাকো ডাক-পখিলোঁত। লেখিলোঁ

Mr. Bezbaruah, Regret could not accept your appointment. (বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়া, আপোনাৰ কাম ল'ব নোৱাৰোঁ)। তাৰ পৰা সকলো নিমাত। পূজনীয় বাধিকানাৰ লক্ষ্য মাঠৰে তেতিয়া ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীৰ নামত এটি মাইনৰ স্কুল পাতিছে। ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, পদ্মধৰ চলিহা, ৰাম-চৰিত সৌহাৰী প্ৰভৃতি তাৰ শিক্ষক। দৰ্শনৰ একো ঠিক নাই। ছাত্ৰৰ কিজা গোট খালেই দৰ্শন হয়, নহ'লেই নাই। তেওঁ এদিন বৰকৈ লাগিলহি বোলে মই বেজবৰুৱা স্কুলত কাম কৰাতকৈ তেওঁৰ স্কুলত কাম কৰা সাতগুণে প্ৰাংসনীয়। ফুলেশ্বৰী স্কুলৰ ভৱিষ্যত বৰ উজ্জল। এইদৰে কোৱাত ১৫ টকা দৰ্শনহাতে ফুলেশ্বৰী স্কুলত মাঠৰ লোমালোঁ। সেই

স্কুলটো প্ৰথমতে বামচৰণ দস্তৰ দোকানৰ ওচৰতে পাতিছিল। তাৰ পিচত বডিং ফিল্ডৰ উত্তৰলৈ নিলে। ১৯১৫ চনৰ জুনৰ পৰা ১০ চেপ্তেম্বৰলৈকে তাত কাম কৰিলে। ৰাধিকা মাঠৰ লগত দৰ্গছা নিদিয়া বাবে কাজিয়া লাগিল। তাত কাম এৰি নাজিৰা হাইস্কুললৈ কাম বিচাৰি গলোঁ। তাতো তাৰ হেড্‌মাষ্টৰ মিঃ লভ দে কাম খালী নাই বুলি ক'লে।

চতুৰ্থ পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

গোবিন্দ বেজবৰুৱাৰে সাক্ষাৎ আৰু যোৰহাট বেজবৰুৱা হাইস্কুলৰ
মাষ্টাৰ : এমাহমানৰ মূৰত যোৰহাটৰপৰা পূজনীয় পূৰ্ণানন্দ শৰ্মা
পাঠক উকীলে মোলৈ লেখি পঠালে, ‘তই সোনকালে আহি বেজবৰুৱা
স্কুলতে সোমাহি।’ চিঠি পাই, যাওঁ নে নেযাওঁকৈ কৈ, বৰ ভয়ে ভয়ে
যোৰহাটৰ বেজবৰুৱা-বঙলা পালোঁগৈ। বঙলাৰ ছিনিত (কাঠৰ পাটৰ
খটখটি) উঠোতে বুকুৱে ধান বানিবলৈ ধৰিলে। পাচে, মনটো অলপ
ভাঠ কৈ বাৰাণ্ডাত থকা বেঞ্চ এখনত বহিলত হে ধপধপনিটো অলপ মাৰ
গৈছে। ছিৰিৰ তক্তাত মোৰ “পদব্রজৰ” বাজন শুনি ভিতৰৰ পৰা ধুনীয়া
‘লচাপচীয়া চেমনীয়া ল’ৰা এটা “লাই আহিল। তেওঁ মোৰ নামটো
স্বধি ভিতৰলৈ যোৱাৰ এক মিনিটমানৰ পিচতেই, যাৰ কথা ভাবি
পেপুৱা লাগি আছিলোঁ, সেই গৰাকী পুকৰেই ভটং কৰে ওলালহি।
দেখিলোঁ— মাজে সময়ে বংপুৰত দেখা সেইজন ইণ্ডোপীয় চাহাব বেজ-
বৰুৱা নহয় দেখোন। কবি মাইকেল মধুসূদন দত্ত মাৰ্কাৰ দাঁটি কেইডালৰ
বাহিৰে তেওঁৰ গাত চাহাবৰ চিন একোটো নাই। আজি দেখোন চাদা-
পাৰি চুৰিয়াৰে অশোভিত নৈষ্টিক ব্ৰাহ্মণ এগৰাকীহে। দেখি, মোৰ অজ্ঞাত-
সাৰে মিচিকিয়া হাঁহি এটি ওলাল। মোক দেখিয়েই তেওঁ মাত এযাব
মাতিলে আৰু মাতযাৰ ওপৰৰপৰা পকা আম সৰাদি ঠল্লৰ কৰে এইদৰে
সৰি পৰিলঃ—

“বোলোঁ, সেয়া বেণুধৰ শৰ্মানে ? তুমিয়েই লেখিছিলি হ’বলা, ‘মিঃ
বেজবৰুৱা বিগ্ৰেট কুড্ নট্ এক্চেণ্ট ইয়ৰ এপইন্টমেন্ট।’ কথাৰাৰ শুনি
মোৰ মূখ ক’লা পৰি গ’ল। মোৰ আশ্চৰ্য আৰু অভদ্ৰতাৰ বাবে মনতে
বৰ বিকাৰ লাগিল। কুট এটা ৰোৱাৰ মান সময় বৈ, মোৰ কালে চাই
তেওঁ মূহুৰ্ত্তে কলে, “বেবীয়ে (তেখেতৰ বৰপুত্ৰক দেবেন্দ্ৰ নাথ বেজবৰুৱা)
তোমাৰ কথা কৈছিল। কাইলৈব পৰা কাম কৰিবাছি।”

বেজবকরা ডাঙৰীয়াই মোক ২০ টকা দৰ্মহাত সহকাৰী কাম এটা দিলে। লগতে এইটোও আশ্বাস দিলে যে মই যদি তাত তিনি বছৰ কাম কৰি থাকোঁ, মোক তেওঁ আই-এ পৰীক্ষা দিবৰ সকলো সুবিধা কৰি দিব।

হক তেওঁ বন্ধা পৰিলোঁ। কিন্তু কি আচৰিত, দুখোজমান গৈয়ে তেওঁ আকৌ ভাবৰী-পাক মাৰি স্মাধলেহি, “ৰবাচোন, দেখি হাঁহিছিল। কেলেই?” প্ৰশ্নটো শুনি পেটেতে হাত ভৰি লুকাল। ভাবিলোঁ— ভাল কথা হ’ল, মাৰে-কি চাবে হে। চুচুক চামাককৈ উত্তৰ দিলোঁ:—

“চাৰ আপোনাক কোনো কাহানিও চুৰিয়া পিন্ধা দেখা নাই। আজি চুৰিয়া দেখিলত হাঁহি এটি ওলাইছিল হয় চাৰ।”

বেজবকরা : (উৰ্দ্ধ্বাহ হৈ) “চুৰিয়া পিন্ধিলেও মই চাহাব। দেখ’ দেখিকৈ মুছলমানে কৰা পাওকটি খাওঁ মই, কুকুৰা-কণী খাওঁ মই, ব্ৰাণ্ডী ছইকীও খাওঁ মই। মোৰ লুকটাক নাই। মই সৰ্বভক্ষ লভাশন। টুণী-ঠেঙাও পিন্ধো মই। মই চাহাব নহয় কোন চাহাব হে? মোৰ ঘৰলৈ কোনো অসমীয়া মানুহ নাহে। মইও প্ৰায় কাৰো ঘৰলৈ নেযাওঁ। কাইলৈ মোৰ পিতৃ-শ্ৰাদ্ধ (অপকষ)। সেইগুনে আজি উপবাসে থাকি জপ-গৰকা চুৰিয়া পিন্ধি ধুতি হৈ আছোঁ। বুইছ’, চাহাব হ’লেও মই অহিন্দু নহয়।”

ভাল পিচত ক্ষন্তেকমান বৈ আকৌ নীতলাই ক’লে, “মই চুৰিয়া নিপিন্ধাৰ কাৰণ আক এটা আছে। মোৰ ঘৰলৈ আলহী-তুলহী নাহেই। কেতিয়াবা কমলাবাৰী সত্ৰৰ পৰা দুজন চাৰিজন ভকত আছে। তেখেত সকলে ধুতি কাপোৰ সলাবলৈ সদায় মোক ধুতি খোজেহি। মই কওঁ, “তোমালোকৰ হাতী-থৰেই আছে নে, দৰা-থৰেই আছে নে, চুক-থৰেই আছে কোনে জানে? তোমালোকক এদিনলৈ ধুতি এখন দি চিৰদিনলৈ মোৰ ঘৰত থবৰ থজুৱতিখন মেলিব নোৱাৰোঁ! দেও। কোৰে কাটি গ্ৰাহণী নচপাওঁ। মই চাহাব মানুহ, মোৰ ঘৰত ধুতি-জুতি নাই। এই বুলি কৈ দিয়াৰ পৰা জানিবা চুৰিয়া থৰচটোৰ পৰা বন্ধা পাই আছোঁ। নোকোৱা হ’লে কমলাবাৰী সত্ৰ দেউতাৰ যি হে শ্ৰদ্ধাৰ থলী, তাৰ ভকতক ধুতি দিয়েই হৰিলোঁহেঁতেন। সেই বুলি ভকতসকলক অপ্ৰদ্ধা যে কৰোঁ তেনেও নহয়। আহিলেই সিধা অৰিহণা দি শুক্ৰবা নকৰাকৈ নেথাকোঁ।”

মুৰত “চ’লা-হেট” আৰু গাত ধো-ধো কৰে বগা ছাটিন্ জিন কাপো-
ৰৰ কোট-পটলুং পিন্ধি ডিঙিত টিক্‌টিক্ কৰে বডা ‘টাই’ ডাল মাৰি,
মুখত বোম্বাই চুবত এটা হপি নাইবা ‘পাইপ’ এটা লগাই, বাইডাংহেন
সোকা এডালতে গাটো ভিৰ দি, ফেৰেক-ফেৰেক খোজেৰে তললৈ চাই,
বুঢ়া ডালুক নমা দি যেই বেজবকুৱাই বঙলাৰ খটখটাত ভৰি দিয়ে স্কুলত
সোমাই থকা শিক্ষকসকলৰ গাত, সেই ধৰধৰ বনবৰ লাগে—এটাইবিলাক
ভুছিয়াৰ হয়। বহী কাগজৰ টোপোলাটো লৈ পাচে পাচে চকীদাৰটো
আৰু আগে আগে বেজবকুৱা আহি স্কুল ঘৰটোৰ দুৱাৰ মুখত বলহি,
সোমাল কি, কোহাল লাগি থকা স্কুল ঘৰটো কাঁহপৰি জীণ গ’ল কি।
শিক্ষক সকলোৱেও বেজবকুৱাই দেখক-নেদেখক, কপালত চেলাম থপৰিয়া-
বলৈ ধৰিব, ল’ৰাবোৰো থিয় হ’ব। যেতিয়ালৈকে দুৱাৰ ডলি পাৰ হৈ,
মুৰৰ টুপী খুলি বেজবকুৱাই “চিট ডাউন” (বহাঁইক) বুলি নকয়, তেতিয়া
লৈকে শিক্ষক-ছাত্ৰ সকলো থিয় হৈয়ে থাকিব। বেজবকুৱা আহিছে বুলিলে,
ল’ৰাৰ যে কঁপনি উঠিবই নে, শিক্ষক সকলো বঙেমুতা গৰুৰ দৰে কঁপি
থাকিব।

আলি এটিৰ পছিমপাৰে বেজবকুৱা বঙলা আৰু পূৱ পাৰে স্কুল ঘৰটি।
বঙলাৰ পৰা স্কুল ঘৰৰ ভিতৰতো কোনে কি কৰিছে—কি নাই কৰা চাই
থাকিব পাৰি। ঘৰটোৰ উত্তৰ মূৰে বেজবকুৱাৰ অফিছ খোঁটালি। খোঁটালি-
টোৰ দক্ষিণে ঘৰটোৰ মাজখন মুকলি। সেইটোৱেই “হল”। “হল”টোৰ
দুয়ো দাঁতিয়ে আৰু দক্ষিণ মূৰলৈ জপাবপৰা কাপোৰৰ বেৰ দিয়া একোটা
কোঠা। কোঠানোৰত স্কুৱীয়া স্কুৱীয়া ক্লাছ বহে। কোনটো কোঠাত
কোন মাঠেৰে কি কৰিছে, ল’ৰায়েই বা কি কৰিছে, বেজবকুৱাই অফিচৰ
খিৰিকীয়েদি জুমি-জুমি চাই থাকে। অফিচৰ বিপৰীতে ‘হল’টোৰো মূৰত
এদিন ল’ৰা পঢ়ুৱাই আছে। ল’ৰাৰ মন বুলিলেই উঁইচিৰিঙাৰ দৰে
পাতল; তাতে সেই দিনৰ বেজবকুৱা স্কুলৰ ল’ৰা উদগু, কালৈকো
“পৰোৱায়” নকৰে। একেবাবে পাচৰ বেজত থকা ল’ৰাবোৰৰ ভিতৰত
লাগিল চুপতাচুপতি এখন; উঠিল হাই-উকমিৰ বোল। হাই শুনি হাতত
সোকাডাল লৈ বেজবকুৱা আহিল চোঁচামাৰি আৰু বাঘে ধৰাদি ধৰিলেহি
মোক “আই চে, বেগুধৰ, হোৱাটচ্ দেই হৰিবোল নইজ ফৰ?” (বেগুধৰ
ইমান গুণগোল কিহৰ?) মোৰ হাতত বাঁহৰ চেকনী এডাল আছিল।

চেকনীভালক চেকনী নুৰুলি চিৰিপণি এছাৰি বুলি ক'লেই ভাল। তেওঁ সিম্যান খণ্ডেৰে কথাৰাৰ স্মৃতিছিল, মইও সিম্যান খণ্ডেৰে চেকনীভাল মেজত কোবাই কৈ দিলোঁ, “দেয়াৰ ইজ ন’ নইজ ইন্ মাই ক্লাছ চাৰ” (মোৰ শ্ৰেণীত একো গুণগোল হোৱা নাই চাৰ)।

বেজবকৱা :— “ইউ আৰ নট ৰেস্পেকটফুল টু মি” (তুমি মোক অপমান কৰিছা), তুমি মাষ্টৰৰ লায়ক নোহোৱা, এতিয়াই কাম ইন্তফা দি গুচি যোৱা।”

মোক ধমক দিয়েই তেওঁ ভোঁ-ভেঁ কৰে “হল”ৰ মাজত বহি থকা শ্ৰেণীটোত সোমালেগৈ। তাতে তেওঁৰ পৰম বিশ্বস্ত আৰু অন্তৰ্গত বিনন্দি মাষ্টৰে ল’ৰা পঢ়ুৱাই আছিল। বেজবকৱাৰ হুকুম—কোনো মাষ্টৰে শ্ৰেণীলৈ যাওঁতে, ছেপত ফটা-ছিটা কাগজ এডুখৰিও নিব নোৱাৰে। মই কিন্তু ছেপত সদায়ে একোখিলা শুদা কাগজ লৈ যাওঁ। কাম ইন্তফা দিবলৈ কলত, সেই কাগজৰে এছিটাত ইন্তফা পত্ৰ লেখি বিনন্দি মাষ্টৰৰ সাক্ষাতে বেজবকৱাৰ হাতত দি দিলোঁগৈ। তৎক্ষণাত বেজবকৱাই বিনন্দি মাষ্টৰলৈ চাই ভেঙুচালিকৈ ক’লে, “এজ ইফ্ হি ইজ্ এ গ্ৰেজুৱেট। হি ৱাকচ টু ৰিজাইন হিজ পষ্ট” (ই: এওঁ জানিব। গ্ৰেজুৱেট হে যাওঁ বুলিয়েই যাব পাৰে?)” তাৰ পিচত, মোৰ ফালে চকু পোন্দাই স্মৃতিলৈ, “কাগজ ক’ত পালা? ল’ৰাইতৰ কোনোটোৱে ভীমকল বেচি পইচা আনিছে, কোনোটোৱে নামঘৰৰ খাপনাৰ পৰা আগ কৰি থোৱা পইচাক আনিছে, কোনোটোৱে আকৌ বাপেকৰ চুঙাৰ ফোপত মনে মনে তাত ভৰিয়েই আনিছে; তাৰে কাগজ কিনি ছটামান এ বি চি ডি লিকিম বুলি। তোমাৰ দৰখাস্ত লেখিবলৈ মোৰ ল’ৰাই কাগজ কিনা নাই। খালা, খালা, তুমি ভাল মোৰ ল’ৰাইতৰ নুব খালা?”

“মোৰ ছেপত সদায় কাগজ এখিলা থাকে।” মোৰ কথাকিতাকে আকৌ তেওঁ সিঞাৰি সিঞাৰি কৈ ইন্তফা পত্ৰখন গ্ৰহণ নকৰে। বুলি মাটিত পেলাই দিলে।

মইও গোঁ-গোঁ কৰে “হল”ৰ পৰা ওলাই আহিলোঁ। আহি, পানীপোতা চেৰাই চোতালত শুৰি দিছোঁ, এনেতে বেজবকৱাই দেখোন পাচ ফালৰ পৰা মাত লগাইছে, “হিয়েৰ মি বেণুধৰ, ইউ উইল লুজ ইয়ৰ টুডেইজ পে’ (হেবা, বেণুধৰ, শুনাচোন শুনা, তুমি গুচি গ’লে আজিৰ দৰ্শনা আৰু

নেপোৱাঁ।” মই পিচে আঙকীয়া ভাও জুৰি যি ওলাই আহিলোঁ। আহিলোঁৱেই। আৰু তেতিয়াৰ যোৰহাটৰ একেখন প্ৰথম অসমীয়া চাহ-জলপানৰ দোকানত (নিত্যানন্দ শৰ্মা ঠাকুৰৰ) সোমাই থাকিলোঁহি। বিনন্দি মাষ্টৰে মোক বেজবকৱাই মাতিছে বুলি ভাৱপৰা লৈ আহিলগৈ। বেজবকৱা তেতিয়া অফিছত—পাইপ হুঁপি-হুঁপি প্ৰশান্ত মনেৰে কিবাকিবি ভাবি আছে। মই গ’লত তেওঁ মোক ওচৰতে বহুৱাই লৈ বুজনি দিছে:—

“বেণু বোপা, বুঢ়াৰ কথাত নেলাগিবা। “ডিচিপ্লিন” (নিয়মৰ বান্ধনি বা নিয়মাত্মবৰ্ত্তিতা) বোলা কথাৰ বৰ ডাঙৰ কথা। যি জাতিৰ ডিচিপ্লিন নাই সেই জাতি কেতিয়াও উদাৰ নোৱাৰে। অকবোৰ ছাত্ৰক ডিচিপ্লিন শিকোৱাৰ ভাৰ তোমালোকৰ ওপৰতেই। মই তোমাৰ ওপৰতালোঁ। মোৰ ভকুমকে যদি তুমি নামানো, ল’ৰাই আক তোমাক কি মানিব? ডিচিপ্লিনৰে বা শিক্ষা দিবা কি? যি হ’ল হ’ল বাক, কাইলৈ স্কুললৈ আহিবা।”

নকলেও হ’ব যে, তেওঁৰ আদেশ মতে হে পিচদিনা স্কুললৈ গলোঁ। আকৌ পৰ্ব এটি আৰম্ভ হ’ল। বেজবকৱা স্কুলত ঘণ্টা মৰা কাঁহ নাছিল, গৰু ডিঙিত দিয়া টিলিঙা এটাকে টিলিলিঙাকৈ বজায়েই কাঁহন্ত ঘণ্টা-কোবৰ কাম কৰা হৈছিল। তাৰ মাতটো শুনিলেই শিক্ষকসকলে এটা ‘পিৰিয়দ’ অন্ত হ’ল বুলি জানিব লাগে; পানীখোৱা ছুটাত আভিধানিক জাহুৰাম ডেকাবকৱাৰ আজোনাত আক মোৰ বন্ধু কুলকমল বকৱাৰ ঘৰলৈ যোৱা মোৰ অভাস আছিল। বকৱাৰ ঘৰলৈ মাছৰ হাট পাৰ হৈ যাব লাগে। বকৱাৰ ঘৰৰ পৰা ওলটোতে কেতিয়াবা কেতিয়াবা এক মিনিট-মান পলম হয়। আদবাটৰপৰা লৰালৰি কৰিবলৈও টিলিঙাৰ মাতটো স্কুলৰ চাৰিবেৰৰ ভিতৰতে থাকে—বাহিৰলৈ নেযায়। টিলিঙা বাজনৰ অন্তত মোক নেদেখিলেই, সেই পিৰিয়ডত মোৰ যিটো শ্ৰেণীত পঢ়ুৱাৰ পাল থাকে, তাতে আগেয়েই গৈ বেজবকৱা হেডমাষ্টাৰ ধমধমকৈ বহি থাকেগৈ। এদিন মই অহা দুই মিনিটমান পলম হ’ল। খৰধৰকৈ শ্ৰেণীত সোমাবলৈ গৈ, চাওঁ দেখোন, স্বয়ং বেজবকৱা মোৰ চকীখনতে বহি আছে। মোক দেখিয়েই তেওঁ মোৰ ফালে টেকৱাকৈ চাই মাজ লগালে, “ত ইজ দেয়াৰ? নক্ এত্ দি দ’ৰ এণ্ড চে “মে আই কাম ইন্ চাৰ।” (কোন সেয়া? দুৱাৰত টুকুৰিয়াই সোধা ভিতৰলৈ সোমাব পাৰিমনে?)

সেইদৰে মই সন্মিলিত তেওঁ হুকুম দিলে, “ইয়েছ, কাম ইন্ (বাক, সোমাই আই।)”

তাৰ পিচত, চিনি নোপোৱা ঘেন ভাও ধৰি মোক কথাবে থেঁতালি পেলালে—“অ, তুমি। তুমি বেগুধৰ। তোমাক মাটৰ বাথিছো ল’ৰা পঢ়ুৱাবলৈ। ফিৰফিৰীয়া চুৰিয়া পিন্ধি মাছৰ হাটত গা ঘেলাবলৈ নহয়। বুইছা বেগুধৰ।”

সেইদিনাও, স্কুল ছুটি হোৱাৰ পাচত, মোক অকলে-অকলে বহুৱাই লৈ তেওঁ কৈছে, “আমাৰ মানুহে সময়ৰ মোল হুৰুজে। ইংৰাজে এক চেকেণ্ড সময় এনেয়ে যাবলৈ নিদিয়। তোমালোক উঠি অহা ল’ৰা। সময়ৰ মোল এতিয়াই হুৰুজিলে কেতিয়াকৈ বুজিব।” এক মিনিটৰ হেৰফেৰতে ইওকপীয় বুৰঞ্জীৰ অধ্যায় একোটা নতুন হৈ গৈছিল।

ভাৱেক লক্ষ্মীনাথ অসমীয়া সাহিত্যৰ দিগ্গজ ওজা আছিল যদিও, ককায়েক গোবিন্দ বেজবৰুৱা সাহিত্য বচনাৰ দীৰ্ঘচো বাটৰ অন্তৰত আছিল তথাপি একে ঐতিহ্যৰ বৰষৰতে ডাঙৰ-দীঘল হোৱা বাবেই, ককায়েকজন সাহিত্যত নহয় যদিও ভাষাৰ মৰ্মগ্ৰাহী আছিল। অসমীয়া বচনাত ক’বাকৈ থ’ওঁ এটা পালেই বা কথা কোৱাকৈ কাৰোবাৰ মুখত তেনে এটি গুনিলেই গোবিন্দই লক্ষ্মীনাথ পঞ্জিকাকে চাইছিল আৰু আনকো চাবলৈ কৈছিল। বৰপুতেক দেবেজনাথে ভদ্ৰতা দেখা কৰি মোক “আপুনি” বুলি সম্বোধন কৰিছিল এদিন ডেকা বেজবৰুৱাই কথা প্ৰসঙ্গতে মোলৈ আঙুলিয়াই দেউতাকৰ আগতে মোক “এওঁ” বুলি ক’লে। তাতে উত্তৰা ধৰি বুঢ়া গৰাকীয়ে কপালৰ সিৰ কোঁচাই ডেকাজনক, সন্মিলে—“হেৰা, বেবি, তুমি ‘অসমীয়া ভাষাৰ বুৰঞ্জী’ লেখিছাঁ নহয়? ‘আপুনি’ৰ, “চাৰ্টেনটিভ প্ৰনাউন” (তৃতীয় পুৰুষৰ সৰ্বনাম পদ) ‘এওঁ’ ক’ত পোলা হে? তুমি বেগু, ‘আপুনি’ বুলি মাতা নহয়, আপুনি বুলিলে তৃতীয় পুৰুষত ‘এথেত’ বুলি হে ক’ব লাগে ‘তুমি’ৰ ‘এওঁ’, ‘তই’ৰ ‘ই’ যেনেকৈ চাৰ্টেনটিভ প্ৰনাউন ‘এথেতো’ তেনেকৈ ‘আপুনি’ৰ প্ৰনাউন। তুমি আকৌ এখেতৰ ঠাইত ‘এওঁ’ ক’বপৰা উলিয়ান। আনৰ জ্ঞাত মাৰিলেও, ভাষাৰ জ্ঞাতটো নেমাৰিবাচোন।”

ডেকা:—সক বা সমনীয়া হ’লে “এওঁ” বুলি কব পাৰি

বুঢ়া:—খোৱাঁ, খোৱাঁ। তুমি ক’লেই মই নেমানো। বাক আমাৰ লক্ষ্মীনাথে কি কয়

একালত, বেজবকৱা স্কুলৰ ল'ৰা অতি অঘাইটং আছিল—নোজোকালেও সিহঁতে আটাইকে জোকাই ফুৰে; জোকোৱাবোৰৰো কোনো শুধাই নেসাৰে। সাত শিয়ালৰ বাগি-দি ফুৰাতো বৰ টেঙৰ। পঢ়াশুনাৰ পোনেও একে শ্ৰেণীতে তিনিবছৰ থাকে। মাষ্টৰ সকলো প্ৰায়ে “বাটতে পালে” কমাৰ, দা-গটি দিয়া “আমাৰ” বিধৰ। দুই-এজন বেজবকৱাৰ বিশ্বস্ত, দায়িত্ব বুজোঁতা শিক্ষকৰ বাহিৰে সৰহ ভাগেই খন্দুৱামৰা—বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰীক্ষা দি ফলাফলৰ বাট চাই থকা। সেইবুলি, দেবগাঁও, গোলাঘাট, শিবসাগৰ, চাৰিগাঁও স্কুল কেইখনত প্ৰতিষ্ঠা কৰা দিনৰেপৰা জনচাবেক ত্যাগী, উচ্চমনা, আজীৱন শিক্ষাত্ৰতী অসমীয়া-বঙালী শিক্ষক থকা দৰে ঘোৰহাটৰ খনতো যে নাছিল, এনে নহয়, আছিল। কিন্তু, সৰহভাগ শিক্ষকেই অস্থায়ী হোৱা বাবে ল'ৰাৰ ল'ৰাৰি স্বভাৱ প্ৰকাশ হ'বলৈ সুবিধা পাইছিল। সৰহ ভাগ দুই ল'ৰাৰ মাজৰপৰাই একো-একোজন সাধু ছাত্ৰও ওলাই আহি স্বদেশৰ মুখ উজ্জল কৰিছিল। তথাপি, গৱৰ্ণমেণ্ট স্কুলৰ কিছুমান দুৰ্জেন ছাত্ৰই “প্ৰাইভেট স্কুল” বুলি বেজবকৱা স্কুলৰ শিক্ষক-ছাত্ৰক প্ৰায়েই ইতিকিং কৰিছিল আৰু বাটে-পথে বেজবকৱা স্কুলৰ ছাত্ৰ বা শিক্ষকক লগ পালেই এই বুলি পেলাই কৰিছিল :—

“বেজবকৱা কলেজ

হেজ্ ন' নলেজ

বইজ আৰ মঙকী

মাষ্টাৰ্চ আৰ ডঙকী

এনেভাৱে “তিবন্ধত” ছাত্ৰ আৰু শিক্ষকক প্ৰস্তুত মান্দ্ৰ কৰিবলৈকে বেজ-কৱাৰ নিত্য ঘোৰ-মুক্তি পৰিধাৰণ আৰু স্কুলত সদাই “কৰমুত কম্পিত বা ঘূণীত বেজ-দণ্ডেৰে ক্লেশোদ্ধিতঃ” ওপৰত দিয়া বচন আধাৰ মাতি বেজবকৱাৰ ছাত্ৰক কোনোবাই ভোকালে আৰু বেজবকৱাই সেইকথা শুনিলে (আগত ক'বৰ কাৰো সাধ্য নাই), হাতৰ ঠাৰি মেলি গৌৰৱত আপ্লত হৈ ক্ৰোছত কবহি—

“মই বান্ধবক মান্দ্ৰ কৰোঁ। গাধক মান্দ্ৰ কৰোঁ। গৱৰ্ণমেণ্ট স্কুলত ডিগ্ৰেণ্ড হৈ একোটা ল'ৰাই মিছন স্কুলত নাম লগায়গৈ, মিছনত প্ৰমোচন নেপালে উপেন বকৱাৰ স্কুললৈ ট্ৰেনচফাৰ হয়। ঠেলি-হেচি প্ৰমোচন দিলেও তাতো আকৌ প্ৰমোচন নেপাই মোৰ ইয়ালৈ আহিব। মই তাক

বেতেবে কোবাই, মৰিয়াই মাচুহ কৰে। নেবেতালে ল'ৰা ঠিক নহয়। চেকনীৰ আগত হে বিদ্যা। মই গাধক মাচুহ নকৰে। কি? চা-ইকচেন মোৰ অমুক ছাত্ৰ উকীল হৈছে। অমুকটো মুক্তিপ হৈছে। মোৰ ছাত্ৰ-শিক্ষকে নাট-গ্ৰন্থ লেখিছে। মই চাহাব। চাহাবৰ দৰেই ছাত্ৰক শাসন কৰিম। চাহাবৰ দৰেই ছাত্ৰক ডাঙৰ মনৰ কৰিম—কাৰো ওচৰত লেউ-সেউ হ'বলৈ নিদিওঁ, চাহাবৰ দৰেই বান্দৰ কিলাই আচল মাচুহ কৰিম। সেটোবোৰ চেলবেলিয়াৰ হাঁহিয়ে মোৰ কি মাৰিছিল চিঙিব? ছাগলীয়ে নেখায় কি, পগলাই নবকে কি?”

বেজবকৱা স্কুলত সাধাৰণতে শিক্ষকৰ দৰ্শন কম। সেটপুৰে বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ ডিগ্ৰীধাৰীয়ো তাত শিক্ষক হ'বলৈ নেযায়। তাতে আকৌ, সেই দিনত অসমীয়া গ্ৰেজুৱেট বৰ কম। যদিওবা এজন ওলায়, তেওঁক চৰ্কাৰে লৈ যায়। গতিকে, বেজবকৱাৰ স্কুললৈ প্ৰায়েই কলিকতাৰপৰা গ্ৰেজুৱেট আমদানি কৰিব লগীয়া হয়। যোৰহাটৰ স্কুলত এনেকৈ ভাটৰপৰা অনা শিক্ষক জনদিয়েক আছিল। তাৰে এজনে এদিন বেজবকৱাৰ নিজা মৌকা-ডাল (যিড'ল আইন মাষ্টৰে ছুবলৈ মানাহি দিয়া আছে) তেওঁৰ (বেজবকৱাৰ) অফিছৰ মেজৰপৰা বেজবকৱাক নোকোৱাকৈ লৈ আহি ল'ৰা এটাক উদামুখা কৈ কোবালে। ল'ৰাটোৱে কোব খাই উচুপি উচুপি কান্দি বেজবকৱাক ওজৰ দিলেগৈ, “চাব, নতুন ‘চাবে’ মোক পাৰে মানে কোবালে আপোনাৰ, আপোনাৰ বেত ডালেৰেই কোবালে চাব।”

“মোৰ মেজৰপৰা বেত লৈ যায়, ইমান সাহ? নতুন চাবক ধুম দেখুৱায় গৈ। মই গৈছোঁ বাক। তই ব'ল।” এই বুলি কৈয়েই, বেজবকৱাই সেই বিনা অস্তমতিৰে হেডমাষ্টৰৰ বেত স্পৰ্শকৰা শিক্ষকজনক, স্বয়ং হেড-মাষ্টৰ বেজবকৱাই ভিৰজ্বাৰেৰে ঘালি পেলালে। অৱশেষত, সহিব নোৱাৰি শিক্ষকজনে খঙেৰে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰি পেলালে, “ধৃক্ধৃক্, আপোনাৰ নিচিনা জঙ্গলী আচামী (অসমীয়া) হেডমাষ্টৰ বহুত দেখিছোঁ।” শিক্ষকজনে কথাষাৰ কৈ শেষ কৰোঁতে নৌ-কৰোঁতেই বেজবকৱাই ল'ৰাইতলৈ চাই দপ দপাই উঠিল, “চা-ইকচেন, আন্তকোৱা এটাৰ ইমান সাহ।” বেজবকৱাৰ মুখৰপৰা কথাষাৰ ওলাবলৈ হে পালে বৰলৰ দৰে ল'ৰাবোৰে লাগিয়েই গ'ল। এক শিক্ষক-মাহৰ মাৰ দেখি ইবিলাকৰ তিল শিক্ষক বেত মেৰি ব'ল। দহোটা স্কুল বাগবা দুইৰ লিৰোমণি, সাতঘাটৰ চেঙেলী বুলি

সঁচাই মিছাই লোকে বটিলেও, সেই ছাত্ৰয়েই কিন্তু বেজবকৱাৰ চৰণত পৰি শিকিছিল—গুৰুভক্তি আৰু জাতীয় সন্মান।

সপ্তাহী পৰীক্ষাত নকল কৰোঁতে হৰিবৰ বহমান নামে ল'ৰা এটা এদিন হাতে লোতে ধৰা পৰে। তাক ধৰি আনি চিং খুৱাই পেলাই লৈ বেজবকৱাই লেখি-লেখি সোঁকাবেত ডালেৰে দহোটা কোৰ মাৰিলে। হৰিবৰ চুৰিয়া ফিচিকি গ'ল, গাত সেৰা বান্ধিলে, সেৰটোৱে পতি তেজো বিৰিঙিবলৈ ধৰিলে। সি ইমান “নাছোৰবাণ্ডা” যে সিমানতো সৈ কঢ়া নাই। আকৌ তাৰ হাত দুখন বান্ধি, টিকাত যেতিয়া ছাটচেৰেক দিবলৈ ধৰিলে তেতিয়া হে “আজিপৰা নকল নকৰোঁ” বুলি সৈ লৈছে, এনেকুৱা উগ্ৰ শাস্তি দিয়া শুনিও ল'ৰাটোৰ অভিভাৱকে কাহ এটাকে নেমাৰিলে। জি. বেজবকৱাৰ কঠোৰ শাসনে তাক ‘চিধা’ কৰিলে। হৰিবৰৰ দৰে বেজবকৱাৰ মাৰ খোৱা ছাত্ৰ বহুত আছিল। তথাপি, সিহঁতে প্ৰতিবাদৰ টুং শব্দ এটাও কৰা নাছিল; বৰং গোবৎসৰ দৰেই বেজবকৱাৰ পাচে পাচে লৰিছিল।

মোৰ কথামতেই, মই পঢ়ুওৱা ছাত্ৰ দুটামানে নিতৌ মোলৈ তুলাপাত এখনেৰে মেৰিয়াই দুখনমান—দুখনমান খুৰিয়াতামোল, ভোগতামোল লৈ আহে। ক্লাছত, স্কুণ্ডা পালেই মুখত একোখন সন্মাই লৈ চোবাই থাকে। বেজবকৱাই আকৌ কেতিয়াবা পাইপটো হুঁপি-হুঁপি, বাহিৰ-ফালৰ পৰা মাট্টেৰে পঢ়ুৱাইছে নে বহি আছে আলেঙে-আলেঙে চাই ফুৰে। এদিন মোৰ ক্লাছৰ পোনে থকা খিৰিকীৰ দাঁতিতে তেওঁ ঘণ্ কৰে ওলালহি। ওলায়েই, “বেল, বেগুধৰ, ইউ আৰ চুয়িং বিটোলনট্” (তুমি দেখোন তামোল খাই আছা, বেগুধৰ) বুলি মাত লগাই দিলে। মই উচাপ খাই উঠিলোঁ। “ইয়েচ, চাৰ, এজ্ আই ডু নট্ শ্ব'ক, আই কেননট বট্ চুয়া বিটোলনট্” (হয় চাৰ, চুৰত-তুৰত নেখাওঁ দেখি, তামোল নেখাই নোৱাৰোঁ)। মোৰ টপৰাই দিয়া “জবাব” শুনি, মোৰ কথাকিটাকে অকাই-পকাই তেওঁ খেনি কৰিলে, “আই কেননট্ বট্ চুয়া বিটোলনট্।” তাৰ পিচত, অলপ বেলি বৈ মোৰ বুকুৱে সৰকি যোৱাকৈ বিশ্লেষণ কঁড় এডাল মাৰি পঠিয়ালে, “অ', ইউ, ইউ আৰ এ' গ্ৰেট মেন” (তুমি বৰ মানুহ)। সোঁ আলিবাটে-আলিবাটে তুমি ঘোঁৰাবাগী চলাই ফুৰিবোঁ, মই বুঢ়া ইয়াতে পৰি থাকিম।” এই পাট কাঁড়েই মোক সেইদিনাৰপৰা বেজবকৱাৰ আগত লেটুসেটু হ'বলৈ শিকালে। ধাৰেৰে নেকাটি গাদিৰে মাৰি মানুহৰ

স্বভাব-চৰিত্ৰ সংশোধন কৰাত গোবিন্দ বেজবৰুৱা হে নেলাগে, বেজবৰুৱা ঘৰেই সিদ্ধহস্ত।

জহৰ বন্ধৰ বাবে সেইদিনা বাতিপুৱা স্কুল। শিক্ষকতকৈও চাত্ৰহঁতে আগেয়েই আহি শ্ৰেণীত গোলমাল কৰি আছেছি। স্কুল ঘৰটোৰ বেৰবোৰ ইকৰাৰ, তাৰ ওপৰতে গোবৰ-মাটি দি চুপ লগাই ধোৱা। বেৰবোৰৰ বান্ধ-ছাট ইমান ঢিলা যে খোচ মাৰি দিলেই গাঁঠি ছিগি বিক্ষা ওলাই যায়। তীখৰচি ল'ৰাহঁতে ধানখেৰেৰে মেকুৰী-জুমুঠি এটা বান্ধি বেৰেদি বিক্ষা এটা কৰি, ভিতৰৰপৰা দুটামানে 'হেইটি ঔ কেট' (সেইটিও মেকুৰী) বুলি জুমুঠিটো বাহিৰলৈ সবকাই দিয়ে। আকৌ বাহিৰত থকা দুটামানে সেইটো জুমুঠিকে 'হেইটি উ কেট' বুলি ভিতৰলৈ সন্মুৱাই দিয়ে। এনেকৈ মেকুৰী-জুমুঠিটো বেৰৰ বিক্ষাইদি মাকোটোৰ দৰে উলিয়াই সন্মুৱাই আছে। সেই ল'ৰা মেমালি কৰি ল'ৰাহঁতে যি ভূমানন্দ লাভ কৰিছিল তাত মই মাত এবাৰকে মতা নাছিলোঁ। বয়ং ফল্গুৰি, চকীত বতি, চকুমুদি, মাজে-মাজে আকৌ চকু পিৰিকিয়াই সিহঁতৰ দৰেই ভূমানন্দ উপভোগ কৰিছিলোঁ।

গুণাভি নামেৰে মোৰ এজন সগোত্ৰী, সহকৰ্মী বা 'কলীগ' আছিল। ইতিপূৰ্বে, তেওঁ দেৱগাঁও বেজবৰুৱা স্কুলৰ শিক্ষক আছিল। গুণাভিয়ে মাদক দ্ৰব্যৰ কেউবিধৰে অলপ অলপ জুতি লৈছিল। তাৰে অলপ গলাধঃকৰণ কৰি বা ধূমপানে পান কৰিছে তেওঁ স্কুললৈ যাব পাৰিছিল। সেইবাবে বেজবৰুৱাই তেওঁক দেৱগাঁৱৰপৰা আনি নিজ চকুৰ আগতে যোগদাত্ত ৰাখিছিলহি। সগোত্ৰীজনৰ পিছন-উৰণ, স্বভাব-চৰিত্ৰ, চলন-ফুৰণ সকলো 'মেচ্ছাজী'। 'দনে-নিশাই তেওঁৰ গাত খাকী কাপোৰৰ কোট-পেক্টজোৰ থাকিবই, অইন কি শোওঁতেও সলোৱা নহয়। গুণাভিৰ গাত খিত দিবৰ পৰা গাৰ পানী কাক বোলে দেখি পোৱা নাই। ভৰিত 'ডগচন' কোম্পানীৰ গেৰেহা বুট জোতা, তাকো শেপাৰ্ডে-খাৰ্ডে লগৰপৰা নেৰে অৰ্থাৎ ভৰিকপৰা নোসোলোকাৱ। ল'ৰাই তেওঁক নাম দিছিল 'ভাৰোগা মাষ্টৰ'।

শ্ৰেণী সলোৱা টিলিঙাৰ মাত শুনি মই গাটো দাঙি ওলাইছোঁহে, এনেতে 'ছকস্' কৰে 'ভাৰোগা মাষ্টৰ' আহি শ্ৰেণীকোঠাৰ দুৱাৰ মুখতে পৰিলাহি। খোটাৰিটোৰ দুৱাৰফালি পাব হওঁতে নৌহওঁতেই ল'ৰা এটাই 'হেইটি ঔ কেট' বুলি চিঞৰ মাৰি দিলে। 'ভাৰোগা' চক খাই উঠিল; খঙত একোমাই হৈ ল'ৰাবোৰক ইংৰাজীৰেই ডবিয়াই স্থধিলে—“তইতে এইবোৰ কি কৰিছইক?”

খটাস্তৰ এটাই সমিধান দিলে—“মেকুৰীপৰ ভাৱনা পাতিছোঁ ছাৰ,” ডাবোগাই চকু চেলাই “ননচেক” বুলি ক্লাছৰ গোটাইবোৰ ল’ৰাকে বেঞ্চৰ ওপৰত উঠিবলৈ ক’লে। ল’ৰাইতে জিক্জিকাই উঠিল বোলে, “আমি বেণু মাইবৰ পালৰপৰাই কৰি আছোঁ। বেণুচাৰে দেখিয়েই গৈছে। বেঞ্চৰ ওপৰত চঠোঁ চাৰ।” গুণাভি মাইবে ক্লাচত কেতিয়াও অসমীয়াৰে কথা নকয়; তৃতীয়-চতুৰ্থ মানতো সদায় প্ৰশ্নৰ বাণ ইংৰাজীৰ হে। ল’ৰাই বুজক কুবুজক ইংৰাজীৰেই ডাবি-ধমকি দি একো কবির নোৱাৰি, গুণাভিয়ে তৎ-ক্ষণাৎ সেই ‘মেকুৰীপৰ ভাৱনাৰ’ কথা বেজবকৱাক লগালেগৈ বোলে,— “চকহিচোন, চক-হি, বেণুৱে কিখন কৰিলে?”

ইস্কুল ছুটা হ’লত, বেজবকৱাই বৰবৰা মাইবক (বেজবকৱাৰ আন এজন বিশ্বস্ত শিক্ষক বিষ্ণুচন্দ্ৰ বৰবৰা) কৈ দিলে, “বেণুৰ দৰ্শনা বন্ধ। মই ভাল শনিটো চপাই ললেহি, কুটা কটিৱাদি কটিয়াই কটিয়াই ইস্কুল ঘৰটো সাজিছোঁ, হেজাৰ-হুহেজাৰ টকা খৰচ কৰিছোঁ, গৱৰ্ণমেণ্ট স্কুলত ঠাই নোপোৱা ল’ৰাই পঢ়ক বুলি—এইটো আহিল শনাহীটো মোৰ ঘৰ ভাঙিবলৈ। বুজিছোঁ, মোৰ এটাইবোৰ শত্ৰু। আজি বাহ ল’ৰা লগাই দি খেৰ-খেৰ ভঙাই সি ইস্কুল ঘৰ ভাঙিছিলেই, গুণাভি বোপাই দেখিলে দেখি হে। নেদেখা হ’লে স্কুল কৰাব ভিকাছনেই ভাগিছিল। বৰবৰা, বেণুৰ দৰ্শনাটো গুণাভিক দি দিবা।” মই দৰ্শনা আনিবলৈ গ’লত, মোক দৰ্শনা নিদিলে।

পাচত ‘ডাবোগা মাইব’ আহক বহীত চহী দি মোৰ দৰ্শনা নিবলৈ। তেওঁ কলমটো তিয়াই চহীটো মাৰোঁ-মাৰোঁ হৈছে, এনেতে বেজবকৱা খিঙ খিঙাই উঠিল—“গুণাভিক দৰ্শনা নিদিবা, এওঁক (গুণাভিক) মই জানো। ভাং খাই-খাই মোৰ ডেৰগাঁৱৰ স্কুল ভাঙি থৈ আহিছে। আকৌ ইয়াতো ভাঙিবলৈ ওলাইছে। মই অ’ৰ-ত’ৰপৰা বুটলি বুটলি মাইব আনিমগৈ। আক ইহঁতে ‘চুকলি’ কৰি সিহঁতক ভড়াব। ইহঁতৰ তাপত মাইব এটাও বখাব নোৱৰা হলোঁ। (আকৌ গুণাভিৰ ফালে মু কৰি) হেৰা, গুণাভি বোপা তুমিনো কেনে হেঁ? তুমিয়ে বেণুৱে ‘কলীগ’ নোহোৱা জানো? তোমালোকৰ ভিতৰত কিবা এটা বেয়া দেখিলে, তোমালোকে হে শুধৰাব লাগে, মোক আকৌ লগাবহি লাগে কিয়? ল’ৰাৰ দুটালি কথা তুমি বেণুক হে ক’ব লাগিছিল। তোমালোকৰ ওপৰতে মোৰ সৰ্কভৰসা। তাকে নকৰি, মোক লগাইছাহি। অ’, তুমি ভাল নহয়। তুমি টুটকীয়া, লগনীয়া,

কুশাল। নোপোৱাঁ, নোপোৱাঁ, তোমাৰ দৰ্শন নোপোৱাঁ। বৰবৰা, এওঁক দৰ্শন নিদিবা।” দাৰোগালি খং উঠিলত, গুণাভি মাঠৰে তৎমুহূৰ্ত্তেই অফিচৰপৰা ওলাই গ'ল। বেজবৰুৱাই আকোঁ মডাই অনাই তেওঁকে মোকে আগতে বহুৱাই লৈ বৰ বেজাৰ মনেৰে কৈছে, “বোপাইত, মই আক সৰহ দিন নিজীওঁ। বহুমুখ ৰোগে বৰকৈ চেপিছে। তোমালোকে মোৰ ইস্কুললৈ মৰম নেৰিবাইক। ইংৰাজ জাতি সভ্য হ'লেও গুণ্ডাৰ জাতি। দিহঁতক 'বইছ' (বশা) কৰিবলৈ সভ্যও হ'ব লাগিব, গুণ্ডাও হ'ব লাগিব। গুণীৰ এণ বৃদ্ধিবাঁক, আমাৰ মানুহ চবু-চৰহ—কৰো ভাল এটা হোৱা দেখিব নোৱাৰে। দেউতাই ইংৰাজী পঢ়া বাবে মোক ভিতৰ সোমাবলৈকে নিদিছিল। আজি ইংৰাজী নেজানিলে মানুহেই নহয়। মই ছয় ঠাইত ৮টা ইংৰাজী স্কুল পাতি দিলোঁ।* ইংৰাজৰ ডিচিপ্লিন, ইংৰাজৰ পচুৱেলিটি, ইংৰাজৰ সাহ, ইংৰাজৰ একতা, ইংৰাজৰ ভাষাপ্ৰেম, ইংৰাজৰ দশপ্ৰেম আমাক লাগে। মই গাধক মানুহ কৰিবলৈ লৈছিলোঁ। কৰিব পৰা আশা নাই; ওথাপি চেষ্টা কৰি চালোঁ। ল'ৰাৰ মগজু কেঁচা সোণ। ঘঁহিলে-পিহিলে চিকচিকাহ থাকিব।”

কথাকিষাৰি কৈয়ে আমাৰ নিজৰ নিজৰ দৰ্শন লৈ যাবলৈ ক'লে। আমিও দৰ্শন লৈ ঘৰ পালোঁগৈ।

* (১) দেবগাঁৱৰ মাইনৰ স্কুল, ২টা ছাত্ৰৰে সৈতে ১৮৮৫ চনত; পাচত ২৩টা ল'ৰাৰে নেঘেৰিটিঙত হাইস্কুল পাতে।

(২) জাঁজীত ১৮৮৪ চনত

(৩) গোলাঘাটত ১৮৮৬ চনত; ১৯১১ চনৰ ২১ নৱেম্বৰ তাৰিখে চৰকাৰৰ হাতত শোধাই দিয়া হয়।

(৪) যোৰহাটত ১৮৯৩ চনত হাইস্কুল।

(৫) শিৱসাগৰত ১৮৮৮ চনত হাইস্কুল।

(৬) চাৰিগাঁৱত ১৯০২ চনত মাইনৰ স্কুল।

দ্বিতীয় অধ্যায়

মই বেজবকরা খুলত কামত সোমাইতে শ্রীযুত পূৰ্ণ পাঠকে ওকালতি আৰম্ভ কৰিছে মাত্ৰ আৰু মোমায়েকৰ পৰা মাটি এডোখৰ লৈ তৰাজানত ঘৰ সজাইছে—প্ৰায়েই জগদুৱাৰৰ পৰা অহা ঘোৱা কবি কাছাৰী কৰে। তাত থাকিবলৈ অস্তবিধা দেখি মোমায়েক বাধা চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰতে থাকিবলৈ লওঁ। ২০ টকা দাম্ৰধাৰে একো নহয় বাবে, দেৱীচৰণ বকরা ডাঙৰীয়াৰ পুতেক পূৰ্ণেন্দ্ৰ (কণ মইনা) ক ঘৰতে পঢ়ুৱাবলৈ লওঁ। ডাঙৰীয়াই সেই বাবে ১৫ টকা দিছিল। পূজাৰ বন্ধত ঘোৰহাটৰ নাট মন্দিৰত যি থিয়েটাৰ হৈছিল, তাতো মই অভিনয় কৰিছিলোঁ। সেই সময়ত ভাল অভিনেতা আছিল গোলাপ চন্দ্ৰ গোস্বামী, তীৰ্থনাথ ফুকন, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, মিত্ৰদেৱ মহন্ত, কলকমল বকরা, ঠাৱৰ চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, দীননাথ শৰ্মা, মথুৰ বকরা, গোপাল গোস্বামী, মথুৰা মোহন বকরা, দেৱেশ্বৰ শৰ্মা, কেশৱচন্দ্ৰ বকরা, দেবেন্দ্ৰনাথ বেজবকরা, মথুৰা চন্দ্ৰ বকরা, তৰণি বকরা প্ৰভৃতি। দেবেন বকরাই অৱশ্যে বচন মাতোতে আৱৃতি পাঠ কৰা যেন হৈছিল। লোকনাথ ফুকনে তিৰোতাৰ ভাও লৈছিল। কলকমল, কেশৱ বকরাই ভাল গান গাব পাৰিছিল। জেহিকান্দন আহমদেও কিবা-কিবি ভাও লৈছিল। আৰু বহুত আছিল।

আবেলি হ'লেই ঠাৱ কোম্পানীত বহোঁ। কোম্পানী আছিল চক বজাৰৰ সমুখতে; মেনেজৰ চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা। সেই দোকানত সবহ মাল নেথাকে; কিন্তু যি ৰখা হয় সেয়া বাছক-বনীয়া। চন্দ্ৰ শৰ্মাই গ্ৰাহকৰ মনোমতকৈ কলিকতাৰপৰা নিজে বাছি বাছি বস্তু কিনি আনে। ঘোৰহাটৰ সকলো ভদ্ৰলোকে তাৰপৰা কাপোৰ কানি কিনি বা তাতে অৰ্জাৰ দিয়ে। আৰু এখন আছিল মাল্লা কোম্পানী। মেনেজাৰ আশুতোষ মাল্লা। বিক্ৰীদাৰ তৰণি চন্দ্ৰ বকরা। কোম্পানীটোৰ অংশীদাৰ আছিল ৰায়বাহাদুৰ কৃষ্ণ কুমাৰ বকৰাকে আদি কৰি কেবাজনো ভদ্ৰলোক।

ষ্টাৰ কোম্পানীত আমি প্ৰায়ে আবেলি আবেলি বহোঁক। লিফ্টিং, উৎসাহী, ডেকা যোৰহটীয়াৰ এইটোৱেট এটা ক্লাবৰ দৰ। সৰ্ব্বাইবজাৰপনা কলকমল বকৱাদ সদায় আছে। সৰ্ব্বাইবজাটলৈ দোকানৰপনা দুমাইল বা ডেৰ মাইলৰ কম নহয়। এই ছোৰৰ বাটেট জগন্নাথ বকৱা আলি। আলিটোত বৰ ধূলি আৰু বাৰিষা বা বৰষুণ দিলেই বৰ বোকা হয়। কলকমল ইমান আটোমটোকাৰি আৰু সাৱধান যে গোটেই বাটছোৱা বোকা হ'লেও, জোতাঙ্গোৰ চিক্চিকীয়া হৈয়ে থাকে আৰু চুৰিয়াৰ ভাঁজ লগোৱা খোৰটিবো অলপো ইফাল-সিফাল নহয়। ঘৰত ৰহি থকা যেন হৈয়ে থাকে। তেওঁৰ মূখত ৰবি ঠাণ্ডাৰ “আজি প্ৰণামি তোমাৰে চলিব নাথ” বোলা গানটো যেনে মিঠাইৰ গুনিছিলো আৰু পৰ্যাস্ত কেনে সুৱদি সুৱ কাৰো মূখত শুনা নাই। ষ্টাৰ কোম্পানী জাগিলত ‘প্ৰভাত কোম্পানী’ হ'ল।

মাল্লা কোম্পানীত থকা তৰণি বকৱাৰ মূখে মূখে শুনা কথা এযাবো লেখি থলোঁ। আন্তোম মাল্লাই ভাত খাই উঠি গাবোক-গাবোক তিনিটামান উগাৰ মাৰি তৰণি বকৱাক কয়হি, “শুনছ তৰণী বাবু। আমাদেৱ দেশে এক বৰ বৰ পুত্ৰৰ তোম্বা দেখতে যি পাও নাই, শুনতেও পাও নাই। বৰ বৰ পুত্ৰৰ, কট, কাটলা, বোৱাল মাছ—তোম্বা দেখতে যি পাও নাই শুনতেও পাও নাই। আমাদেৱ দেশে এক একটা বিয়েতে শ মোন ৰসগোলা—শ মোন সন্দেশ, আৰু যে কত কি খাওযান হয়—তোম্বা দেখতে যি পাও নাই, শুনতেও পাও নাই। দুখ যে কত মোন হিচাপই নাই—তোম্বা দেখতে যি পাও নাই শুনতেও পাও নাই।” —এইদৰে মাল্লাই নিতৌ তেওঁক পেট মোহাৰি মোহাৰি তেওঁৰ দেশৰ নাভৃত-নাশ্ৰুত কথাবোৰ শুনাই থাকে। শুনি শুনি তেওঁৰ কাণ বোলা হ'ল। এদিন হেনো ভাল পায়, বেয়া পায় একোকে নেচাই কেৰেহঁ হাই কেৰেহঁ হাই কৈ পেলালে—“হঁ। মাল্লা বাবু, আপনাৰ দেশে পায়খানাই যে ভাল ব্যৱহাৰ কৰা হয়, তাও বোধহয়, দুখ দিয়েই হয়।” চুঙা চাই সোপা পাই, সেইদিনাৰ পৰা আন্তোম মাল্লাৰ ওফাইভাং মৰা কথাৰ অন্ত পৰিল। এই তৰণি বকৱা সুন্দৰ ৰসিক ভাবুৱীয়া আছিল। আগৰ ছোৱাত যোৰহাটৰ প্ৰত্যেকটি অভিনয়তে এওঁ আৰু মথুৰ বকৱা (ছিলওত থকা জম) নহ'লে, কবচ নোহোৱাকৈ কংস বধ কৰাৰ নিচিনা ভাবনা বা থিয়েটাৰ হে হৈছিল।

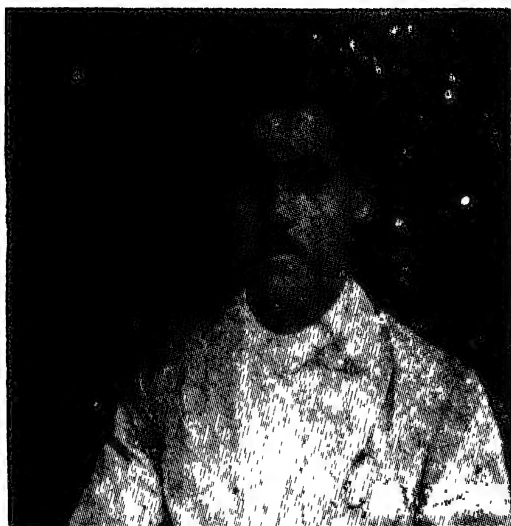
বিশ্বেশ্বর শৰ্মা

মানিক শৰ্মা

ৰামেশ্বর শৰ্মা

মহেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা

অবন্তকুমাৰ শৰ্মা

ফণীধৰ শৰ্মা

শনিবাৰে-দেওবাৰে আৰু স্কুল বন্ধ থাকিলে, চাৰিগাঁও, কন্দুগুৰি, বালিগাঁৱলৈ যাওঁ। মে'লক্ষত আমাৰ মোমাইৰ ঘৰ, তালৈকে যাওঁ। এইদৰে কুৰিচাকি বছৰত লগত চা-দিনাকি হওঁ। তেতিয়া কৈশোৰ পাৰ হৈ যৌৱনৰ চুৱাবদলিত ভৰি 'হাৰ্ছ'— জগতখনেই মোৰ নিমিত্তে স্তম্ভৰত-কৈও স্তম্ভৰ। য'লৈকে যাওঁ তেতিয়াই অপাৰ বন্ধু-বান্ধব হয়। অৱশ্যে সকলো ঠাইলৈকে গুৰু কাটিয়েই গৈছিলোঁ। শিৱসাগৰৰ গাঁৱৰ লগত, এই বিলাক গাঁৱৰ দুটি এটি কথাত পাৰ্থক্য আছিল। যেনে শিৱসাগৰত কয় 'তেওঁবিলাক', তোমালোক ইত্যাদি। ইয়াত কুলিলে তেওঁলাক বা সিবিলাক আৰু তোমালোকৰ সলনি 'তোমোলোক'। মোৰ মনেৰে তেওঁলোক'টো বন্ধ নহয়। "তোমাৰ" পৰা অপভ্রংশ হৈ "তোমোলোক হোৱাটো সম্ভৱ। 'ভাত খাবলৈ যাওঁ' বুলি কওঁতে চাৰিগাঁও মে'লক্ষত 'যাওঁ' শব্দতো 'যওঁ' বুলি কোৱা হয়। দেৱগাঁৱতো তথৈবচ। বোপকৰোঁ এইবাবেই কামৰূপৰ ফালে প্ৰচলিত আছে "নোমাৰেচ অকা ৰকা" অৰ্থাৎ আকাৰ লগা শব্দ দুটি একে লগে থাকিলে এটাৰ আকাৰ লোপ পায় আৰু ভালেমান ক্ৰিয়াবাচক শব্দৰ আকাৰটো উচ্চাৰণ কৰা নহয়। যেনে— আকাৰি = অকাৰি, নাযাওঁ = নযাওঁ বা নেযাওঁ ইত্যাদি। চাৰিগাঁৱত মাতৃহ বৰ ঘন। নগৰত তৰাজানৰ ফালে হিন্দু ধৰ্মাবলম্বী, বালিবাটত ইছলাম-ধৰ্মী মাতৃহেই সবহ। আজিকালি হে হিন্দু মুছলমান বুলি ভেদাত্মক সৃষ্টি হৈছে। আগৰ ইমান মিল আছিল যে, হিন্দু কোন, মুছলমান কোন বিচাৰেই নাছিল। সমাজত যাৰ যি ঠাই তেওঁ আপোনা আপুনি সেই ঠাই লৈছিল।

যোৰহাটৰ মাতৃহ শিৱসাগৰতকৈ ধনী। কাৰণ ইয়াত যি কেইঘৰ মাতৃহ আছে ধনী। আৰু ওচৰ চুবুৰীয়া গাঁৱতো যি কেইঘৰ পুৰণি ভদ্ৰলোক, সেই সকলোৰে একো ডুখৰি নহয় একো ডুখৰি চাহ বাগিছা আছে। নেথাকিলে সেই বাগিছা থকা সকলৰ যহে মতিৰ কুটুম সকলোৰে একে নাৱতে পাৰি দিয়ে। আৰু বাগিছাবালাৰ শব্দতে ইবিলাকেও মৌ পিযে।

বিষ্ণুৰাম বৰুৱা (ৰায়বাহাদুৰ), সোমেশ্বৰ শৰ্মা, জগন্নাথ বৰুৱা (ৰায়-বাহাদুৰ), কৃষ্ণকুমাৰ বৰুৱা, দেৱীচৰণ বৰুৱা, ৰায়বাহাদুৰ ৰাধাকান্ত সন্দিকৈ, নাৰায়ণ বেজবৰুৱা, চন্দ্ৰ কমল বেজবৰুৱা, মতিজানৰ প্ৰপাইটৰ ফাইজুদ্দিন আহমদ, জীৱেশ্বৰ বৰুৱা, চন্দ্ৰকেতু গগৈ সৰ্বানন্দ কাকতি

প্ৰমুখ্যে চাহ বাগিচাৰ মালিকসকল আৰু মিসকলৰ ভাই-ভাগীয়েই যোৰ-হটীয়া সমাজৰ গুৰিয়াল। তেখেতসকলৰ আৰ্হিয়েই মজলীয়া থাপৰো আৰ্হি। সেইগুণে যোৰহাটৰ বাইজ ধনী আৰু সম্ভ্ৰান্ত আচৰণৰ কৰ্ণধাৰ। শিৱসাগৰত বংশ গোঁৱৰ কৰোতা মাহুহ যেনেকৈ আছে, ইয়াতো আছে। কিন্তু শিৱসাগৰীয়া বাইজ দুখীয়া। আগৰ ডোখৰত মহকুমা হৈ থকা বাবেই হওক বা আবশ্যকতা অল্পতৰ নকৰা বাবেই হওক, শিৱসাগৰত যেনেকৈ ৰাজহুৱা আন্দোলনৰ এটা সূৰণ আছে ইয়াত তেনেকৈ নাই। মাৰ্ক্সজিনিক সভা আছিল— জগন্নাথ বৰুৱাই পতা। পাচত কাজিয়া লাগি সেই সভাও ভাগি থাকিল। ডেউতিয়া যোৰহাটত মটৰ গাড়ী নাছিল। চামাৰ্চ চাহাবৰ মাথোন এখন আছিল। ফগীধৰ শৰ্মাই সেইখন কিনি আনে। অসমীয়া মাহুহৰ ভিতৰত তেৱেঁই পোন প্ৰথম মটৰ লওতা। ৰায় বাহাদুৰ শিৱ প্ৰসাদ বৰুৱাই তাৰ পাচতে। সকলোৱে ঘোঁৰাবাগী ব্যৱহাৰ কৰিছিল। দুবলৈ বাৰ লাগিলে ঘোঁৰা ডাক দিয়ে অৰ্থাৎ এটা ঘোঁৰা ১০-১২ মাইল বাটত জিৰাই থাকিবলৈ আগতে পঠিয়াই দিয়ে। অসমীয়া মাহুহৰ দোকান কেবাখনো আছিল। বিদেশীৰ দোকানৰ সংখ্যা নাই বুলিলেই হয়। ঢাকা-পটিল ঢাকাতলীয়া বেপাৰী এঘৰ আৰু কেঞাপটিল বৰগোলাই প্ৰধান দোকান। ইয়াৰ এজন মাহুহৰ কথা আজিও মনত আছে। সেইজন হৈছে পীতাম্বৰ চলিহা—ভাকুৰ লক্ষীপ্ৰসাদ চলিহাৰ দদায়ক। তেখেত বৰ ধনী। ডবল স্ততত সকলোকে ধন ধাবলৈ দিয়ে। ধকড়া জনে যদি কবুল মতে দিনেবাৰে ধাৰ পৰিশোধ কৰে, তেখেত তেওঁ সেই টকাৰ মূল আৰু স্তত দুভাগ কৰে। মূল মূল ভাগে, স্তত স্তত ভাগে। ভাগ কৰিয়েই, হাত দুখনেৰে দৰা-কস্তাক একে লগে দুইফালৰ পৰা সাৰট মাৰি চুমা খোৱাৰ দৰে দুইফালে টকাৰ দ'মৰ ওপৰত দুইখন হাত (এফালে এখন, ইফালে এখন) ওপৰে ওপৰে বুলাই আনি জপোৱা হাত দুখন মুখত ধৈ কয় “আট্টে দেহি মাইকী-পোৱালী। এয়া মাইকী এয়া পোৱালী আট্টে দেহি কিমান মৰম লাগে।” —এই বুলি অলপমান পৰ বৈ থাকি স্ততৰ ভাগৰ পৰা একোজলি ধন তুলি ধকড়া জনৰ হাতত দি কয় আপুনি ভাল মাহুহ দিনেবাৰে ধাৰটো মাৰিলেহি; এই কিটাকি লৈ যক ঘৰলৈ মাছ এফেৰা লৈ যাব।” লগত যদি কোনোবা যায় তেওঁক বা তেওঁবিলাককো সেইদৰে একোজলি একোজলি কপ দিয়ে। বাকী যি থাকে সামৰি থয়গৈ।

কিন্তু তাগাদা কৰি আদায় কৰিবলগীয়া জনৰ টকা পালে সেইদৰে দিয়া দূৰৰ কথা, হুহুয়েলৈ সোপাকে হুহুই পেৰাত ভৰা কৰেগৈ।

সবহকৈ টকা গোট খালেই চলিহা নিজগুৰু দক্ষিণপাট সজলৈ যায় আৰু সেই সজত ৮বাৰদ্বাৰা মহাপ্ৰভুৰ ডাঙৰ পূজা-এভাগ দিহে, গুৰুকো খাল ভৰাই দক্ষিণা সেৱা কৰে, ভকত সকলকো ভুট কৰে। হুহুৰোৱা পাপৰ ভাগটো সজতে তেওঁ থৈ আহেগৈ।

গিৰীশ চন্দ্ৰ বেজবৰুৱা : গিৰীশ চন্দ্ৰ বেজবৰুৱা আৰু গোপাল ভূঞা এই দুজনে সেই সময়ত ঘোৰহাটত বিখ্যাত আছিল। দুইজনেই আছিল তৰণি। কিন্তু তৰণি হ'লেও হাকিমৰ সন্মান পাইছিল। বেজবৰুৱা বৰ চুৰন্ত সাহসী পুৰুষ। এসময়ত ভোটান বজাৰ দেৱান আছিল। ঘোৰহাটৰ আয়বোৰ মহকুমামিণ্ডি চাহাবকে তেওঁ অসমীয়া শিকাইছিল। উকীলে যি কাম কৰিব নোৱাৰে, তেওঁ তৰণি হৈও ইংৰাজীৰে লেখা দৰ্খাত দি চাহাবৰ হতুৱাই সেই কাম কৰাই লৈছিল। গোপাল ভূঞাও তৰণি আছিল। বেজবৰুৱা-ভূঞা সদৰংগজাত হোৱাত তৰণি হ'লেও লকলোৱে মান কৰিছিল। ভূঞাই অসমীয়াৰে হে আৰ্জি লিখিছিল। তথাপি চাহাবক বুজাই-বৰাই দৰ্খাতকাৰীৰ প্ৰাৰ্থনা মঞ্জুৰ কৰাইছিল। গিৰীশ বেজবৰুৱা গুণ বহুত। হুৰাপান কৰিছিল যদিও, ভদ্ৰ ব্যৱহাৰ আৰু আচৰণত আটায়ে সন্তুষ্ট হৈছিল আৰু তেওঁক ভক্তি কৰিছিল।

মোৰ বিয়া : শ্ৰীমান নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মা নামৰ ল'ৰা এটাক এদিন বাটতে লগ পাত। এওঁ শিৱসাগৰত মোমায়েক বাধিকা শৰ্মাৰ ঘৰত থাকি পঢ়িছিল। ল'ৰাটি ধুনীয়া, গানে-বাজনাই প্ৰকোপিত। তৰাজানৰ দাঁতিতে (এতিয়া য'ত বিশ্ব শৰ্মাৰ ঘৰ) তেওঁবিলাকৰ মাটি আছিল। ভাতে দেউতাকে ঘৰ এটা সজোৱাই নবীনক থাকিবলৈ দিছিল। তেওঁ মতাত, মইও তাতে থাকিবলৈ ল'লোঁ। তেওঁৰ দেউতাক প্ৰেমনাথ শৰ্মা “জোনাকী দিনীয়া” মাহুহ আৰু লোকৰ ৰোষ বুজা। প্ৰেমনাথৰ দেউতাকৰ নাম ভোলানাথ সোমেশ্বৰ শৰ্মাৰ ভায়েক। সোমেশ্বৰ শৰ্মা যেনেজৰ বৰ বিখ্যাত মাহুহ। তেখেত মহাব্ৰা কোম্পানীৰ বৰমহৰী কামত যোগ দি সেই কোম্পানীৰ ডিভিজনেল চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট হৈছিল গৈ। তেখেতৰ অধীনত আধা দজন চাহাবে কাম কৰিছিল। এক চাহাবে তেখেতক ধনাতো লগাই দিছিল। কিন্তু মাহুহে সোমেশ্বৰ বৰ মহৰী বুলি হে কয়। ১৯১৭ চনত

তেওঁ ঢুকাল। তেওঁ ঔষাটী, বালিজান আৰু মধুপুৰ বাগিছাৰ মালিক। সোমেশ্বৰ মেনেজৰৰ বৈণীয়েক তিনি গৰাকী। বৰ গৰাকী বেজবৰুৱা ঘৰৰ আৰু তেওঁৰ দুজন পুতেক, লক্ষ্মীনাথ আৰু পদ্মনাথ; মাজগৰাকী হেৰণ কটকীৰ ভাগিনীয়েক আৰু সৰু গৰাকী তামুলী ফকনৰ ঘৰৰ। মাজগৰাকীৰ ল'ৰা ফণী, শৰৎ আৰু মহন, সৰু গৰাকীৰ বামেশ্বৰ, বিশ্ব আৰু মানিক। পুৰণি বাৰীৰপৰা বৰ গৰাকী বোলগ হৈ যায় আৰু সৰু দুপৰিয়াল চাৰি-কীয়া গাঁৱৰ (টিলিকি আম) পুৰণি ঘাটে থাকে। সেই ঘৰৰ অলপ নিলগতে ভায়েক মোহননাথৰ ঘৰ। দেউতাকে লক্ষ্মীনাথক সন্দেহোৱা বাগিছাখন দিছিল। পদ্মনাথৰ নামৰ আছিল চেনিডান।

সোমেশ্বৰ মেনেজৰৰ সৰু ছোৱালীজনী দিবলৈ দৰা বিচাৰি ফুৰিছে। ফণী শৰ্মা দৰা বিচাৰি হাইৰান। নবীনৰ ঘৰলৈও দেউতাক প্ৰায়ে আহি থাকে। তেখেতে কথাক কথাক এদিন মই বিষ ক'বাবাৰ কথা উলিয়ালে। পোনেই মই মান্তি নহ'লোঁ। এনে চ'ৰিশ শৰ্মা আছে ডিব্ৰুগড়ৰ পৰা আসাম এণ্ডাছিয়েচনৰ সভা চাই পদ নবীনৰ বহাতে সোমাই চাই-জলপান খাওঁ আৰু মোৰ লগত প্ৰেম পঢ়িম হ'ল। তেতিয়াই বিশ্ব শৰ্মাৰ ওপৰত মোৰ এট বকু ভাবৰ প্ৰীতি কৰিলে। তাৰ পিচত তেওঁও বালিজানৰ পৰা আটোৱে-ফাটোৱে বাগানত সোমাই ছোৱালীৰ কথা উলমুলায়। প্ৰেম শৰ্মাই যে মোক ল'গিয়েক আছিল। তেওঁ আশ্বাস দিলে যে ছোৱালীজনী বিয়া কৰাৰ মই আৰু এ, বি-এ যিমান পঢ়োঁ, পঢ়িবলৈ সকলো খৰচ তেওঁবিনাক যোগাব, মোৰ কিন্তু সিয়ানতো মন গলা নাহ। কাৰণ, কম বয়সত বিয়া কৰিলে কি হয়, দুৰ্গনাথ চাংকাকতীৰ “বিয়া নহয় বিহ” বোলা আলোচনীৰ প্ৰৱন্ধটো পঢ়ি মন দুভৰীয়া হৈ আছিল। ভাবিলে— বেজবৰুৱা, তাত তিনিঘৰ মাঠৰী কৰিয়েই আই-এ টো দিওঁ; তাৰ পিচত কি হয় দেখা যাব। আকৌ আহিল কেশৱ বেজবৰুৱাৰ সৈতে ফণীৰ শৰ্মা। মোলৈ দিব খোজা ছোৱালীৰ ভিনিহীয়েক কেশৱ বেজবৰুৱা। বেজবৰুৱাৰ লগত মোৰ ঘনিষ্ঠতাও আছে— থিয়েটাৰ কৰি। ফণী শৰ্মাৰ দেউতাকৰ আঁক হৈছিল। সেইদিনাই ফণী শৰ্মাই মোক বাগীচত তুলি লৈ প্ৰেম শৰ্মাৰ ঘৰত নমুৱাই দিলে। তাতে জলপান খাওঁতে ফণী শৰ্মাই তৰ ঘৰৰ তিৰোতাসকলে মোক জুৰি জুৰি চাইছিলহি। সেইদিনাই ভোলা শৰ্মা, প্ৰেম শৰ্মা, ফণী শৰ্মাই মোক বিয়া

কৰাবৰ নিমিত্তে টানি ধৰিলে। মইও চাৰিঙলৈ গৈ দেউতাৰ মতামত আনি হে কৰ পাৰিম বুলি কলোঁ। তৎক্ষণাত মোক থি স্পিডৰ বাইচাইকেল এখন দি ক'লে তাৰ পিচদিনাই চাৰিঙলৈ যাবলৈ।

চাৰিঙলৈ আহি দেউতাক বোনা হুতুৱাই কোৱালোঁ— মই সোমেশ্বৰ মেনেজৰৰ জীয়েকক বিয়া কৰাব খুজিছোঁ বুলি। দেউতা একেবাৰে দম-দমাই উঠিল। চহকী হ'লেই, মন্ত্ৰহ ভোল বাব নেলাগে, গুৰি গোপীয়ো চাব লাগে। সোমেশ্বৰ বন মংগীৰ ঘৰৰ মাচুহ চাহাব, ধৰ্ম-কৰ্ম বালে একো নাই। দেউতাক ইচ্ছাধো নাজিৰাৰ ধৰ্মেশ্বৰ বাবুৰ নান্দনীয়েক এজনী বিয়া কৰাম বুলি কৈ আহিছিল। গতিকে মই যদি এইজনী ছোৱালী বিয়া কৰাওঁ দেউতাৰ মুখ আক নেথাকে— নাজিৰালৈ যোৱাৰো ভিকচন লাগিব। দেউতা মান্তি নহ'ল।

মোৰ ভাই ধৰ্মেশ্বৰ আছিল শিৱসাগৰত পঢ়ি। দক ভাই এচান্দো পঢ়া অৱস্থাতে। বৌকে সকালো বণা হুজাই বুলোঁ — কলেজত পাঁচৰ পৰা শক্তি মোৰ নাই দেউতাহ ক'ব পাৰা মাহে ২ হৈ ৩০/৪ টকা কপ দিব। নাম লগাবলৈকে লাগিব ৫০ টকা। শহুদেকৰ পইচা লৈ আজি কাৰ্জি দোখান উপলৈ-হাকিম হৈছে। মই ললেনো কি জগৰ হাকিম— ইত্যাদি জগাম পুৰণ কথা কৈ বৌক মান্তি কলোঁ।

ঘৰি আহি মেজ-বাৰ কথা প্ৰেম শৰ্মাক কলোঁহি। তেওঁও বুজালে, দেউতাহ হুঙে কৈছে, মেহবোৰ কথা বয়া হৈ গ'লে পাঁচত আক একো নহয়। এতিয়া বিয়া-দিন এটা ঠিক কৰি, বোনা হুজাক পাঁচত এয়াখন পাতিব লাগে। তোমাৰ ঘৰৰ পৰা আক মিটি মুম যে আছে আহক। তেওঁকাকৈই হতে বিয়াখন পাঁচত পেলাব লাগে। কেশৱ বেজবৰুৱা, আক তেওঁৰ ককায়েক গোপাল বেজবৰুৱাই যে নগকে নেবা হ'ল। অৱশেষত মান্তি হলোঁ আক কৃষ্ণ গোকায়েক এটা নোৱৰণী চোৱাই বিয়াৰ দিন-বাৰ ঠিক কৰা হ'ল। জোনা হ'ল ১২ পঞ্চক-মধ্যম।

১৯১৫ চনৰ ১৫ আঘোণৰ ডিচেম্বৰ দিনা মোৰ বিয়া ঠিক হ'ল। বিয়ালৈ বৌ, ভনী আইকণ (তৰাৱতী), বৈনাই ধৰ্মেশ্বৰ, বৰ মোমাই কমলেশ্বৰ, বৰদেউতাৰ ল'ৰা দামো আক সৰ্বেশ্বৰ, নকুলমোমাইৰ ল'ৰা এটা, পুৰোহিত হিমকান্ত (চেনি ৰাপু) শৰ্মা আছিল। দেউতা নাছিল, ঘৰ ৰখীয়া হ'ল। পূৰ্ণ পাঠক ককাইদেৱ, কেশৱ পাঠক, শবৎ বৰকটকী

গোবিন্দ খাওণ্ড, হৰিপ্ৰসাদ খাওণ্ড—এই সকল হ'ল মোক সহায় কৰোঁতা। গোবিন্দ বেজবক্ৰাই বড়া-পৰলা দিবলৈ তেওঁৰ ছাত্ৰ বিলাকক লগাই দিলে। যদিও তেওঁ বিয়ালৈ মাতিবলৈ যোৱাত কেশৱ পাঠকক কৈছিল, “মোৰ মাটোৰটো ফণীয়ে—পূৰ্ণ পাঠকে লাগি ভঙালে” বুলি, তথাপি তেখেতে বিয়ালি গাৰেই দুদিন আহি মোৰ বিয়াৰ কাৰবাৰ কৰাইছিল। গাখীৰ-পানী, জা-জলপান সকলো চাৰিভীয়াৰ পৰাই দিছিল। বৰষাট্টী পূৰ্ণ পাঠক, হৰিপ্ৰসাদ খাওণ্ড আৰু বহুত হৈছিল। হৰিপ্ৰসাদে “চাৰিভাৰ বেণুধৰ ঐৰাম, চাৰিভীয়াৰ বৰদা ঐৰাম, দুয়োৰে বিয়াহে” বুলি নাম লগাইছিল আৰু হোমৰ ওচৰত তেওঁই পাৰেমানৈ জোৰানাম দিছিল।

বিয়াৰ পাচত গোবিন্দ খাওণ্ড, গোলোক চাংকাকতী, উপেন্দ্ৰ চাংকাকতী উপেন্দ্ৰ চক্ৰৱৰ্তী, কেশৱ পাঠকে দুটা পঠা ছাগলী মাৰি ভোজ খালে। বিয়াৰ কাৰবাৰ কৰা আটাইবিলাকেই ভোজ খাবলৈ আতিছিল। আমি থকা ঘৰটোৰ পূবে কুলধৰ চলিহা আছিল। তৰাজানৰ উত্তৰ চুকলৈ হাবি আৰু দক্ষিণফালে গোটেইখন ফুটুকলাৰে ভৰা আছিল। চলিহা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰটো আছিল সোমেশ্বৰ শৰ্ম্মাৰ বঙলা। ফণী শৰ্ম্মাইতে ১৯৩০ চনত ঘৰ সজাত চলিহা তাৰপৰা ন-আলিৰ দাঁতিলৈ গ'ল। ১৯৩২/৩৩ চনত বামেশ্বৰ শৰ্ম্মাই দক্ষিণ ফালে বঙলা সাজিলে আৰু আমি থকা ঘৰৰ ঠাইত বিধ শৰ্ম্মাই '৩৪-'৩৫ চনত ঘৰ সাজিবলৈ ধৰে।

বাৰীখনৰ পশ্চিমে তৰাজানৰ পছিমপাৰে ৰায়বাহাদুৰ দেৱীচৰণ বক্ৰাই ঘৰ, দক্ষিণে ৰায়বাহাদুৰ কৃষ্ণকুমাৰ বক্ৰাই আৰু পূবে ৰাধানাথ ফুকন জজৰ ঘৰ। উত্তৰে সদৰ আলি পাৰ হৈয়েই উপেন্দ্ৰ নাথ বক্ৰাইৰ ঘৰ। এখেতৰ ঘৰৰ পূব চুকতে চোলাধৰা আলিটো লাগিছে। দেৱীচৰণ বক্ৰাইৰ উত্তৰে সদৰ আলি। সেই আলিৰ কাষতে উত্তৰে হৰনাথ পৰ্বতীয়া বক্ৰাইৰ পুতেক নাতিয়েকইত্তৰ ঘৰ। ইয়াৰ অলপ ভটিয়াই বুঢ়া গোহাঁই পুখুৰী, পুখুৰীৰ দক্ষিণে আলিটো পাৰ হৈয়েই কৃষ্ণকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য পেন্সাৰৰ ঘৰ। এখেতসকলৰ ঘৰক যনি মিশ্ৰৰ ঘৰ বোলে, পূৰ্বতে দেৱগাঁৱৰপৰা উঠি অহা।

বিয়া কৰোৱাৰ পিচত, ফণীধৰ শৰ্ম্মাই ঔৱাটিং বাগিছাৰপৰা শনিবাৰে-শনিবাৰে আহিলেই তেওঁবিলাকৰ চাৰিভীয়াৰ ঘৰলৈ মোক লৈ যায়। মইও ন-দৰা ৰূপে প্ৰথম ধৰি যাওঁ। অৰ্থাৎ বেঙুনীয়া বৰণৰ আলপকা চোলা

এটা আৰু বেঙুনীয়া বৰণৰ পম্পচু এজোৰ পিন্ধো। কেতিয়াবা চাৰিঙ্গীয়াত একোবাতি থাকি আহোঁগে। সেইদিনত শহৰৰ ঘৰলৈ যোৱা আটক ধুনটোৰ কথা মনত পৰিলে মোৰ নিজে নিজেই হাঁহি উঠে। শাহু আয়ে বৰ উলহ-মালহকৈ চিৰা, আঠে-গুৰি, আঠে প্ৰায়ে দৈ গাখীৰেৰে খাবলৈ দিয়ে। বৰ ধনী বুলিও তেওঁবিলাকৰ ঘৰত অসমীয়া জলপান হে বৰকৈ চলিছিল। বাতিপুৱাই গা-ধুই হে জা-জলপান খোৱাৰো নিয়ম আছিল।

মোৰ শাহু-আইৰ জা-ক (শহৰৰ সক দৈগীয়েক) থাকে শহৰৰ বিৰাট টোলটোৰ দক্ষিণৰ লুটিত। মই সকআইৰ লগত কথা পাতি ভাল পাইছিলোঁ। তেখেত তামুলী ফুকনৰ জীয়াৰী যদিও, ঘৰুৱা বন-বাৰী এখনো কৰিবলৈ বাকী নথয়। চাকৰ-চাকৰী বহুত থকা সত্ত্বেও তেখেতে নিজেই ঠাই সাৰে, পানী আনে, অইন কি ধানো শুকুৱায়। এনেকুৱা লখিমী তিৰোতা অসমীয়া সমাজত আজিকালি নাই বুলিলেই হয়। তেখেতে পুৰাণ-ভাগৱতো পঢ়ে আৰু জুহাৰ গুৰিত বহি বহি বহুত সাধুকথা কৈছিল। তেখেতে কোৱা ফুলমতী কুঁৱৰীৰ সাধুটো ‘ৰাংপতা’ত দিছে।। অৱশ্যে বালি গোহাঁইৰপৰা শুনা এভোথৰ আখ্যানো লগাই দিছে।।

শহৰক মই দেখিবলৈ নেপালোঁ। চাৰিঙ্গীয়া ঘৰখনৰ প্ৰেন বা চিত্ৰটো বৰ ধুনীয়া। বৰ্গক্ষেত্ৰৰ দৰে চাৰিওপিনে ঘৰ, পূবে চ’ৰাঘৰ, পটিক ই সৈতে। পছিমে ‘সক দৈগী’ৰ পৰিয়াল, উত্তৰে ‘মাজু দৈগী’ৰ পৰিয়াল, আৰু মাজতে গোঁসাঁই ঘৰ। দুইগৰাকী পৰিবাৰে দুয়োফালৰপৰা পূজা-সেৱা কৰিব পাৰে। পাচফালে তামোল-পাণৰ বাৰী, আগফালে পুখুৰী। সন্মুখত চোতাল, পুকুৰে শোচাচাৰ কৰিব লাগে আগফালে বাৰীৰ বাহিৰত থকা ফুটুকানি হাবি এখনত। গাঁৱত থকা বাবেই হওক বা পুৰণি নীতি-নিয়ম মনা বাবেই হওক বৰধনী আৰু সকলো বাহ্যিক কামত পছিমীয়া যদিও, সোমেশ্বৰ শৰ্মাৰ ঘৰৰ ভিত্তৰখন তেনেই প্ৰাচীন হিন্দুতৰেই ভৰা।

পকাম্ৰাৰ চন্দ্ৰধৰ ফুকন, ভৱনাথ ফুকন, যোৰহাটৰ কেদাৰ ফুকন, বামিকা ফুকন, ভুবনচন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ—এই সকলৰ লগত বৰ ঘনিষ্ঠতা হয়। জি, বেজবৰুৱা স্কুলত কাম কৰোঁতে হোৱা ঘটনা আগতে লেখাই হৈছে। উপেন্দ্ৰ বৰুৱাই স্কুল পাতিছিল নোভেল চাহাবৰ কবৰ থকা ঠাইত। দেৱালৰ নন্দ বৰুৱাই ময়ে কেতিয়াবা কেতিয়াবা চাৰিঙ্গীয়ালৈ যাওঁতে বাটত কল খাইছিলোঁ।। বৰ জেঠেৰী লক্ষ্মীৰ জোঞায়েক গুণাভিৰাম কটকীৰে সৈতে চাৰিঙ্গীয়াৰ

গাঁও ফুৰিছিলে।। শহৰৰ ঘৰত পুহাই, বজ্জক, অকণ, বলো লগুৱা আছিল। সিহঁত বজাদিনীয়া লগুৱাৰ দৰেই আছিল। বলো বহুত দিনলৈকে আছিল।

কাকডোঙ্গাৰপৰা অহা মাছহ এটাই বদন বৰফুকনৰ গীত এটি ন-জোঞাই হৈ থাকোঁতেই গাই শুনাইছিল। তাক অলপ দক্ষিণা (১টকা) দি সেই গীতটি লেখি ৰাখোঁ।

এদিন বাইচাইকেলেৰে ফাঁচী তালিৰ ফালে যাওঁতে দেৱালৰ ওচৰত টোকো-লাই নৈ পাৰ হ'বলগীয়া হৈছিল। নৈত, মাজ ভোখৰত ওখ বাঁহৰ দলং এখন আছিল। মই পছিম ফালৰপৰা গৈ, দলঙৰ কঁজটোত উঠোঁতেই পূব ফালৰপৰাও এখন বাইচাইকেল আহি সেইখিনিতে যুজ লাগে। মই বাওঁ ফালে পানীত পৰিলোঁগৈ, জোতা উলিবি ক'বাত পৰিলগৈ আৰু পানীত কঁকৰকাবলৈ ধৰিলোঁ।। পানী কম আছিল, বালিত থেকো খাই কেবা-দিনলৈও জলালোঁ, সেই বেং দিন বাধা বেণ্ডৰ ঘৰতে পৰি আছিলোঁ। তেওঁবিলাকৰ ঘৰৰ মাজহে বৰ শুশুৰা কৰিলে।

সকচৰাইটো যোশ তালিৰপৰাও মুকতে হাচিম বুলিবৰ দোকানী এজন আছিল। তেওঁৰ বাপেক হিন্দু আছিল, মেহাখানিত আৰু মুছলমানৰ ঘৰ নাছিল। কটকী পুখুৰীৰ উত্তৰে হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱাৰ ঘৰ, মহেশ্চন্দ্ৰ কটকীৰো ঘৰ। হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা চবমানত থাকে। তেওঁৰ তাত আলহী আছিলোঁ। আহোমৰ দিনখন দেৱাই কৈছিল—'ইয়াত বহুত মাছহৰ গোৰ ওলাব উপাৰ্জন নহ'ব পাৰ্জ, ক'ব পৰা নাই।' তেখেতৰ চুলিৰোধ বৰ খিৰ আছিল। বৰবৰুৱা দক্ষিণপাট সত্ৰৰ সত্ৰক; তেওঁ কৈছিল তেওঁবিলাকৰ বদন মাজহে কোনো সত্ৰত বহুত ধন-সম্পত্তি দিছিল।

ট্রাফ ব'ডটোৱে সদৰ আছিল। বৰবৰুৱা দিগে বৰ বোকা হয়, ঘোঁৰাগাড়ীও কেতিয়াবা ব'গি গ'লি দ'ল, মটৰৰ য'ব থাই নাই। পুৰণি মাটি এৰা ওচৰত থকা ভৰ গাঁওখন অতি নেতেনা। সত্ৰা অধিকাৰ উৎসৱানন্দ গোস্বামী এগৰাকী ভাল জনা শুনা গোসাঁহ, অনেক শাস্তও পঢ়িছে। ষোৰহাটলৈ গলে এখেত বৰ দৰ্ভাল হাটী এটাৰ ওপৰত উঠি যায়। লগত গায়ন-বায়নো যায়।

সকচৰাইৰ ওচৰত লোকেখৰ বুঢ়াগোহাঁই আছিল। তেখেতক দেখা নেপালোঁ। মই নাম শুনাৰ অলপ পিচতে মৃত্যু হয়। তেখেতৰ পুতেক

স্বৰ্বেশ্ব বুঢ়াগোহাঁই—স্বৰ্বেশ্ব ল'ৰাটি ভাল, দেখাত বৃষ্টিয়ক, খঙাল যেন নেদেখি। শলী বৰবৰুৱা, হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱাৰ ভতিজাক, বৰ বসিক ছাত্ৰ।

তৰাজানত কৃষ্ণকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য পেশাৰ থাকে। আউনীআটী সত্ৰবপৰা তেখেতে ধৰ্মপ্ৰকাশ প্ৰেচটো আনি, তাৰপৰা 'আসাম বিলাসিনী' কাকত উলিয়ায়। ১৮৭৪ কি '৭৫ চনত আউনীআটী সত্ৰৰ অধিকাৰ পুৰুষ ৬দস্তদেৱ গোস্বামী প্ৰভুৱে আউনীআটী সত্ৰবপৰা কাকতখন প্ৰকাশ কৰিছিল। পেশাৰে সেই কাকতৰে দ্বিতীয় পৰ্যায় এতিয়া উলিয়ালে। ভায়েক ঘনকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য সম্পাদক আৰু বিজ্ঞাপন শৰ্ম্মা আহিকাকত চাওঁতা। পেশাৰ ডাঙৰীয়া চৰকাৰী কামত থকা বাবে নিজে সম্পাদকৰ বাৰ ল'ব পৰা নাছিল। তেজপুৰৰ ডেকা হেছাসেৱক চন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মাই প্ৰায়েই চোকা চোকা সম্পাদকীয় লিখিছিল। বিলাসিনীয়েই সেই সময়ত অসমৰ একমাত্ৰ অসমীয়া বাতৰি কাকত।

দাম কোম্পানীয়ে (Doss & Co.) অসমীয়া কিতাপ প্ৰকাশ কৰি বোচিছিল। শ্যামসুন্দৰ ভূঞাৰ 'গোথেল' আৰু নবুলচন্দ্ৰ ভূঞাৰ 'বাবুভূঞা চৰিত' আৰু গল্পৰ কিতাপ ইয়াত পোৱা গৈছিল।

ষোৰহাটত লেখৰ মানুহ আছিল— জি, বেন্দ্ৰবৰুৱা, দেৱীচৰণ বৰুৱা, উপেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা, কৃষ্ণকুমাৰ বৰুৱা, গণপাত্ত সান্দিকৈ, দেৱজিদ্দিন আহমদ উকীল, দেৱজিদ্দিন আলী, 'কৃষ্ণকাম বৰুৱা তৰুণীদাৰ, লক্ষ্মীমল বেন্দ্ৰবৰুৱা, বৰদা যুগল, ভুৱন বৰঠাণ্ডাৰ, ডিহেশ্বৰ বৰুৱা (দেৱালয়), চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা, দুৰ্গা মৌজাদাৰ, দেৱেশ্বৰ বৰুৱা, গঙ্গাধৰ বৰকটকী, প্ৰমদা কিশোৰ বৰ, অক্ষয় কুমাৰ সেন, চন্দ্ৰনাথায়ণ সিংহ, প্ৰভৃতি। কোবোকাতলাৰ চন্দ্ৰ বিজাভূষণ আৰু যোৰহাটৰ ২গেশ্বৰ বিজাভূষণ পণ্ডিত বৰ বিখ্যাত আছিল। গোপীনাথ বৰদলৈ চিনিয়ৰ ডকীল।

তৃতীয় অধ্যায়

গুৱাহাটীৰ কটন কলেজত নাম লগাবলৈ ঠাই নাই দেখি ১৯১৬ চনৰ জুন মাহত কলিকতাৰ কলেজ এটাত আই-এ শ্ৰেণীত নাম লগাবলৈ গলোঁ। যাওঁতে কোনটো কলেজত নাম লগাম, কোনটোত নলগাম, ওৰে বাটে ভাবিয়েই গৈছিলোঁ। কলিকতীয়া কলেজত নাম লগাব নোৱাৰি কেনেবাকৈ যদি উলটিব লগীয়া হয় তেন্তে বৰ লাজৰ কথা হ'ব। “তাতো নাহিলোঁ খাই, ইয়াতো পাবলৈ নাই” যদি এয়েই হয়, মোৰ আৰু এবছৰলৈ পঢ়া-শুনা বন্ধ হৈয়ে যাব; তাৰ পাচত বা আকৌ কি? শিয়ালদহ ষ্টেচনত নামিয়েই ৪৩নং আমহাট ষ্ট্রীট পালোঁ গৈ। তাতে আগবপৰা থকা মেডিকেল কলেজৰ ছাত্ৰ আৰু ষোৰহাটে চিনাকি বংশীধৰ বৰুৱাই (ষোৰহাট, কেন্দুগুৰি) নাম লগোৱা বিষয়ত আগ-গুৰি ধৰি মোক যথেষ্ট সহায় কৰি দিলে। কলিকতা কলেজত নাম লগোৱাত এটা বিবুধিগড় ভেদ কৰা কাম আছিল।

সেইদিনা পালেই মোৰ বাবৰ মন গ'ল প্ৰেচিডেন্সি কলেজলৈ। কিন্তু মোৰ নিচিনা দ্বিতীয় বিভাগত মেট্ৰিকুলেছন পাচ কৰা ছাত্ৰ এটিৰ পক্ষে ন-চহকীৰ ওচৰত ধন থাকে বিচৰা যেনে সেই কলেজৰ আই এ শ্ৰেণীত নাম লগাবলৈ বোৱাও ভেনে। মেধাবী আৰু সম্ভ্ৰান্তকুলীয়া ল'ৰাৰ নিমিত্তে হে সেইটি কলেজ। মই আকৌ দুয়োটা গুণৰ পৰা বঞ্চিত। গতিকে প্ৰেচিডেন্সিত মোৰ ফালে টেকেলি কাতি। ইবোৰ কলেজৰ ভিতৰত নাম আছিল ঋতিছ চাকৰ। তাৰ প্ৰিন্সিপাল জন পাছৰী চাহাব, আৰু কলেজৰ শিকা পদ্ধতিও আছিল বৃটিছ আৰ্হিৰ। তাতে আকৌ কলেজৰ হোটেল এটাৰ চুপাৰ্ভাইণ্ডেণ্ট আছিল আমাৰ কৰি দুব্বাদেশ (দ্বিতীয় নাথ দুব্বাদেশ)। এই তিনিউটা বিশেষদ্বৈ মোৰ মনটো ঋতিছৰ ফালে বৰকৈ টানি নিলে। কিন্তু কি হ'ব? দ্বিভ্ৰান্ত লক্ষ্যলৈ যায়, লাগবোঁ তাকায় মানিকো লুকায়ে; তাতো মোলৈ ঠাই নোলাল। বৰুৱাই আছি-

মাজ্জাপুৰ টীটত থকা চিটা কলেজত বৃদ্ধ ললেহি। তাত আছিল হেৰথ মৈত্ৰ প্ৰিন্সিপেল। মৈত্ৰৰ সৰূপ কৰ্মক্ষমী নীতিজ্ঞ অধ্যক্ষ আৰু কঠোৰ শাসনকাৰী অধ্যাপক আৰু আন এজন সেই সময়ত কলিকতাত নাছিল। তেওঁৰ শাসনৰ তলত থাকি শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ পোৱা হ'লে অসম্ভৱ আন নহ'লেও ধৰ্মতত্ত্বৰে অলপ আভি-ভুৰি পোৱা হ'লহেতেন। অসমৰপৰা অসমীয়া হৈ যোৱা গুণে তাতো মোৰ বাবে কলেজ প্ৰৱেশৰ দুৱাৰ মুকলি নহ'ল। সেইদেখি তাৰপৰাও হহকি আহিব লগা হ'ল। মেট্ৰপলিটান বা বিজ্ঞানাগৰ কলেজত বৰুণপীলতাৰ বোল। তাৰ অধ্যক্ষ এচ বয় বা সাৰদা বয় সংস্কৃতত অগাধ পণ্ডিত। পণ্ডিত সৈম্বচন্দ্ৰ বিজ্ঞানাগৰৰ স্বতি বৰ্ণাৰ্থে সেই কলেজ প্ৰতিষ্ঠিত। তাত সোমাবলৈ মনেই নগ'ল। ইয়াৰ পিচত চকুত পৰিল বিপন কলেজলৈ। সেইটো কলেজো বেয়া নাছিল। কলেজটো পাতিছিল অগাৰ চাৰ স্নৰেন্দ্ৰ নাথ বন্দোপাধ্যায়ে। যি তিনিজন স্নৰেন্দ্ৰ বংসল স্বাধীনতাকাঙ্ক্ষী মহাহুত্বৰ মহাপুৰুষে ভাৰতৰ জাতীয় মহা-সভাখন (কংগ্ৰেছ) প্ৰতিষ্ঠা কৰি গ'ল তাৰ ভিতৰত বন্দোপাধ্যায় প্ৰধান। এওঁ এড্ৰ'গ বৰ্কৰ দৰেই স্বাভাৱনীয় পণ্ডিত আৰু বাগ্মিতাত অৰিষ্ঠীয়। বিখ্যাত মনীষী বমেন্দ্ৰ স্কন্দৰ জিবেদী বিপন কলেজৰ অধ্যক্ষ আছিল; স্নৰেন্দ্ৰ নাথ বন্দোপাধ্যায়ে ক্লাছ লৈছিল। তাৰ ছাত্ৰ হ'বলৈ পালে মহা-পণ্ডিত জিবেদী আৰু বাগ্মীপ্ৰবৰ বন্দোপাধ্যায়ৰ মুখ দৰ্শন, সজলাভ আৰু সন্মোহিনী বৰুতা প্ৰৱণ এই কেয়োটাই হ'ব বুলি, বৰ আশা কৰি নাম লগোৱা অফিচত ভুৰুকি মাৰিলোঁগৈ। অফিচ মোমোৱাৰ আগতে দেখিলোঁ। আই-এ, শ্ৰেণীত নাম লগাবলৈ আৰু ঠায়েই নাই। নাম ভৰ্ত্তি পূৰ্বা হৈ হজুগপ্ৰিয় চক্কল বঙালী ছাত্ৰেৰেই কলেজ ঠাঁহ খালে। তাত আৰু ন-স্থানঃ ভিলম্বাৰণঃ। গতিকেই আন এটা কলেজৰ ফালে মুখ কৰিবলগীয়া হ'ল।

বঙ্গবাসী কলেজ আৰু গিৰীশচন্দ্ৰ বসু : এই বেগি ভাবিলোঁ—যি হ'ল হ'ল, বঙ্গবাসীতে সুধি চাওঁ। তাত পালে পাম, নেপালে আৰু গৃহাভিমুখে প্ৰত্যাহ্বৰ্তন। কলেজটোৰ কথা-বত্থাবোৰ শুনি বৰ বেয়া নেপালোঁ। তাত বোলে ইংৰাজী আৰু “বটেনী” (উদ্ভিদতত্ত্ব) বৰ ভাল পঢ়োৱা হয়। ২৬ নং স্কটিচ্ লেনৰ ঘৰটোত কলেজ আছিল। সেইঘৰটোতে ১৮৯৪ চনত আয়াৰ বায় বাহাছৰ গুণাভিৰাম বৰুৱা কিছুদিন বাস কৰিছিল আৰু তাতে জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাৰ মাতৃ বিয়োগ হয়। বঙ্গবাসী কলেজটো স্থাপন

কৰিছিল গিৰীশচন্দ্ৰ বসুত্বে। বসু বিলাত ফেৰং, চাৰ ঐক্লম চন্দ্ৰ বায়ব
সহপাঠী। বসু গোটেইগৰাকী স্বদেশীয়ানা বা স্বদেশীয়ত্বৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি।
তেতিয়া ভাৰতবাসীৰ বিশেষকৈ বঙালীৰ ধাৰণা আছিল ইংৰাজী জানি-
লেই ‘চাৰ’ অৰ্থাৎ তদ্ৰলোক হয় আৰু নেজানিলেই “মহাশয়”। কালকতা
বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গোঠালীতে ছদতীয়া হৈ ডিগ্ৰী ধাৰণ কৰিব পাৰিলেই; গাৰ
বৰণটো বাহিৰে, আটাঁবোবৰ মোট সলনি হৈ যায়, অৰ্থাৎ, কথা-বতৰা,
ফুৰা-চকা, ধুন-পঁচ, খোৱা-বোৱা সকলোটি গঢ় লয় ইংৰাজৰ চাকত।
ভাৰততে থাকি বিলাতী গোক পোৱা “বুটীসকল” এনেয়ে নাচনী, তাত
যদি তেওঁবিলাক বিলাতলৈ গৈ কেনেবাকৈ “নাতিনী” লৈ আহেগৈ, তেন্তে
আৰু কথাই নাই, সেই সকলক লগ পায় কোনে? অক্লফৰ্ড বা কেম্ব্ৰিজত
ডিগ্ৰী লৈ আহিলেই, ঐফেচৰ একোজনৰ চুলিত এলবাৰ্ট ফেশ্বন; গাত
“ক্ৰীজ” নভগা অৰ্থাৎ শোটমোচ নোহোৱা ঠৰঙা কোট-পেক্টৰ (চুট)
সাজ-পাৰ, ডিঙিত ব’-চাই, জেপত দেখ-দেখকৈ উলিয়াই লোৱা “কাৰচিক”
(উখাল বা মুক্চা) আৰু মাছে মাছে মূৰটো আঁচুৰি সেউটাটো ঠিককৈ
বাখবলৈ থোৱা একোখন ফনি, চিক্চিকীয়া জোতা আৰু জোতা কোবাই
ধাকিবলৈ একোডোখৰ ফটাকানি। দেশী বিলাতী গ্ৰেজুৱেটৰ “তফাৎ”
একাখনতে যে, দেশীজনৰ পোছাকটো চাহাবী হ’লেও কোট পটলুং-
জোৰ তেনেই জলছ *১। পটলুং বা পটটো লোলা—তল ফালেদি
এটা মেফুৰী-পোৱালি মৰকি যাব পাৰে। চোলাটোৰ জেপত লাংখালিংশ
বস্ত্ৰ এসোপা খোজ কাটি যাওঁতে জলম-জলমকৈ ওমলি যায়। চিঙিত
বন্ধা টাইডালো ডিঙিৰ সোঁ মাজত নেথাকি “কলাৰ” টোৰ দাঁতিয়ে কাষৰে
বতাহত উৰি লিংলিঙাই ফুৰে। খোজটো দিওঁতেও “বাবু” চাহাবজনৰ
পাওটো য’ত পাৰিব লাগে, ত’ত নপৰে—ফেৰেকাফেৰেককৈ অহাৰ চেওটো
দেখিলেই দূৰৈতে এজন বৰভেকোলাকপী বিলাতী ‘বাবু’ চাহাব বুলি ধৰিব
পাৰি। বিলাৎ-ফেৰং চাহাব জন (বাবু) হ’লে ঠিক তাৰ ওলোটা।
এওঁ মাজপাৰত গোটেইজন তুঙ্গ। মূৰৰ চুলিকোচা আৰু মূৰৰ আৰ্ধ্যাটোলৈ
নেচালে কথা-বতৰা, সাজপাৰ আৰু—খোজ-কাটলত তেওঁক বঙালী বা
ভাৰতবৰ্ষৰ মাজহ বুলি ধৰিবৰে সাধ্য নাই।

*১ আজকালি তেনেকুৱা জলছ কোট পেক্ট অৱশ্যে নাই।

বঙ্গভাষী কলেজৰ** প্ৰতিষ্ঠাতা আৰু তাৰে অধ্যক্ষ বহুত্বে এনে বান্ধৱালি বা চুলুঙালি সমূলিকে সহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল। তেওঁ ১৫ বছৰ বিলাতত আছিল; তথাপি তেওঁৰ সাজপাৰ আৰু নিত্যনৈমিত্তিক আচাৰ ব্যৱহাৰ দেখি তেওঁক বিলাতত থকা বুলি ক'বোৰ কৰিব সাধ্য নাছিল। অধ্যক্ষৰ গাত সন্ধ্যা এটা ফ্ৰেনেল কাপোৰৰ কামিজ আৰু গাত এখন খালকাপোৰ, সেয়ে অৱশ্যে দামী আৰু তাকো লৈছিল ঘাগৰিগতীয়াটো। চুৰিয়াখনো খোৰ মাৰিয়েই পিন্ধিছিল। আমি থকা দিনত তেওঁক আমি ঘৰে পৰে ক'তো বিলাতী সাজ পিন্ধা নেদেখিছিলোঁ।*৩

প্ৰিন্সিপেল বহুত্বে এনেৰে 'ক'লা চাহাব' দেখিব নোৱাৰিছিল, তাতে যদি দেখি 'চাহাব'জন কেনেবাকৈ পান চোবোৱা হয় তেন্তে তেওঁৰ থ' আৰু দুগুণে ওপৰলৈ উঠায়। মনত আছে, এদিন তেওঁৰ ওচৰলৈ এজন দেশী চাহাব আহিছিল। চাহাবজনৰ গাতোত ইউৰোপীয় পৰিধান। মুখত এম্বাকোৰা ডায়েল (চাঁচপাণৰ দুখনি মান খিলিপাণ), গালখন ওফন্দ টেমুনা যেন হৈ গৈছে, ওঁঠ দুটাও পিকেৰে মেলেও বৈ যোৱা, কোটটোৰ বুকুচোৱা পিকেৰে তৰা-বছা, জোতা-জোৰো ধূলি-মাকতিনে ফুটুকাফুটুটি। "চাহাব"ক দেখিয়েই অধ্যক্ষ বহুত্বে "Pleas get out" (ওলাই যক, বুইছেনে) বুলি বৰ নম্ৰ ভাৱে কৈ তেওঁক উলিয়াই পঠিয়ালে।

"ভাল নহ'ল হ'বলা" বুলি তেওঁৰ কাষত বহি থক' এজন ইংৰাজীৰে বহুত্বে কাণ ছোৱালত বহুত্বে খঙতে জলি-পকি উঠিল। বোলে, "চাহাব হ'লে ভালকৈ হ'ব লাগে। এই বহুত্বে কেলেই?"

ওপৰৰ ঘটনা আৰু কথা-বাৰ্তা চলি থাকোঁতেই মই 'এড মিছন' বিচাৰি বাহিৰৰ আওলাত খিৰিকীৰ দাঁতিতে থাপ দি আছিলোঁ। ভিতৰলৈ কাউটো পঠিয়াই দিয়া মাত্ৰকেই অধ্যক্ষদেৱ ওলাই আহিল আৰু মই ক'ব পৰা গৈছে, কি লাগে বুলি সুধিলোঁহি। কলেী, "অনমৰ পৰা আহিছে। আপোনাৰ কলেজত আই-এ শ্ৰেণীত নাম লগাবলৈ।" বহুত্বে সুধিছিল বঙলাৰে আৰু মই উত্তৰ দিছিলোঁ ইংৰাজীৰে। মই ইংৰাজী কোৱা দেখি

২০ ১৮৮৬ খৃঃত এই কলেজ পোনেই বঙ্গভাষী ক্লাব হৈ আছিল। ১৮৮৭ খৃঃ জুনত কালকতা বিশ্ববিদ্যালয়ে এফ্. এ শ্ৰেণীলৈকে মঞ্জুৰ কৰে। ১৮৯৬ চনৰ মাৰ্চৰ পৰা বি-এ (আৰ্টচ) আৰু বি-এললৈ মঞ্জুৰী পায়।

৩০ বিলাতত থাকোঁতে তেওঁলোকেও বিলাতী সাজপাৰ নিাপকিছিল। আন ভাৰতীয় লৰাই ইংৰাজী পোচাক পিন্ধা দেখিলে তেওঁ হাঁহিছিল হেঃ—

তেওঁ অলপ আচৰিত হৈ নিজে নিজেই কলে “অসমীয়াই অৱশ্যে বাংলা বুজিবলৈ টান পায়।” কথাষাৰ কৈয়েই মোক কলেজৰ কেৰেণী বিনোদ বাবুৰ ওচৰলৈ পৌঁচিলে। মই কলোঁ। বোলো সেইকালে টেকেলি ফাতি হ’লত হে আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ—অৰ্থাৎ তেওঁ “টীট” নাই বুলি কোৱাত হে আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ। তেতিয়া তেওঁ আকৌ সুধিলে, “তুমি বাক যোগেন্দ্ৰ বৰুৱাক চিনি পোৱানে?” মোৰ লাগিল মোধোৰ মোধোৰ। অসমত আছে জুন যোগেন বৰুৱা। এজন গুৱাহাটীৰ উকীল আৰু ইজন ই এ চি গোলাঘাটৰ। কৈ থলোঁ। তিনি পাওঁ বুলি। (ই এ চি হোৱা যোগেন বৰুৱাই বঙ্গবাসী কলেজৰ পৰা স্নাত্যভিবে ‘বটেনী’ বিষয়ত কৃতিত্ব লাভ কৰি বি-এচ-চি পাচ কৰি গৈছিল।) বহুৱে সিধা-বোধ নকৰি শুংকণাৎ মোৰ নাম লগাব লাগে বুলি কেৰেণীলৈ লিখি পঠিয়ালে।

সেই মতেই গৈ বঙ্গবাসী কলেজৰ আই এ শ্ৰেণীত নাম লগালোঁগৈ। বিষয় ললোঁ— ইংৰাজীৰ বাহিৰে লজিক, সংস্কৃত আৰু ‘বটেনী’। কিন্তু বঙ্গবাসীত নাম নলগালোঁ যেনিবা বিহ হে থালোঁ। এটাইবোৰে মোক বিজ্ঞপ কৰিবলৈ ধৰিলে “নেদেখিছাহে, এই গৰাকী গুণ্ডা কলেজৰ” ছাত্ৰ। যোৰহাট শিৱলাগৰত সিহঁতে বেজবৰুৱা—উপেন বৰুৱাৰ প্ৰাইভেট স্কুলক (সেই সময়ত) “কলেজ” বুলি চৰকাৰী স্কুলৰ ল’ৰাই ইতিকিং কৰিছিল সেইদৰে বঙ্গবাসী কলেজটোকো সবহভাগ বঙালীয়েই নিকট কলেজ বুলি থিচলিং কৰিছিল। তথাপি ১৯২০ চনৰ আধাৰিনীয়াকৈ বি এ পৰীক্ষাটো দিয়ালৈকে তাৰে ছাত্ৰ আছিলোঁ। তেতিয়া কলেজৰ হোটেল নাছিল। লোহিত চন্দ্ৰ ভূঞাৰ “আসাম ফ্ৰেণ্ড্ এজেন্সী” থকা ৪৩ নং আমহাট ষ্টীট—লৈ গৈ প্ৰায় ডেড় বছৰ থাকিলোঁ। বঙ্গবাসীত পঢ়োতে ১৯১৮-১৯২০ ছবছৰ ৫/১ এ আমহাট ষ্টীটত থকা কলেজৰ হোটেলত আছিলোঁ।

চতুৰ্থ অধ্যায়

মোৰ জীৱনৰ পট পৰিৱৰ্তন : বঙ্গবাসী কলেজটো গুণ্ডা বুলিলে বৰকৈ যে বজিতা নেথায় এনে নহয়। গুণ্ডা বোলাৰ কাৰণ আছে। তাত দেখিলে। “ডিচিপ্লিনৰ” একো ধৰাৰহা নিয়ম নাই*। সেই সময়ত; বঙ্গদেশৰ প্ৰায়বোৰ উন্নত ঠাইতেই একোটা একোটা কলেজ। সেই কলেজ-বোৰত ‘প্ৰমোচন’ নেপাই নাইবা অসং চৰিত্ৰৰ বাবে নাইবা পৰীক্ষাত নকল কৰি খেদা খাই অহা প্ৰায় ভাগ ছাত্ৰেৰেই এই কলেজ ভৰ্তি। কলেজৰ বাহিৰত যিমান চিক্ৰৰ বাখৰৰ খলকনি, ক্লাছৰ ভিতৰতে কোনো কোনো অধ্যাপকে পঢ়ুৱাই থাকোতেও সন্মান ৰাখিছিল। ল’ৰাই একোজন অধ্যাপকক গণিতাকৈ নকৰে। সংস্কৃতৰ অধ্যাপকজন ক্লাছত সোমালে যে ইমান কোটাল হয়, ঘৰটোৱেই কেতিয়াবা উৰি যাওঁ উৰি যাওঁ কৰে। অধ্যাপকজনক ছাত্ৰবিলাকে “পণ্ডিত মশাই” (মহাশয়) বুলি সম্বোধন কৰে। ‘পণ্ডিত মশাই’ সোমালেই ক্লাছত যি হাঁহি-ধিকিলালি আৰম্ভ হ’বলৈ ধৰে তাক আমাৰ দৰা-কম্ভাই (পুৰণি কালত) তামোল কটাৰী সলাওঁতে হোৱা ধিকিলালিৰ লগত হে বিজাৰ পাৰি। শ্ৰেণী বহা খোটালাটোও তুৰুণ মডেলৰ ঘৰৰ মজিয়া খনেই। ক্লাছত প্ৰৱেশ কৰাৰপৰা অন্তৰ্ধান হোৱা-লৈকে এই ৪৫ মিনিটত অধ্যাপক দেৱৰ ৰূপ তিনিটা দেখিবলৈ পোৱা যায়। প্ৰথমটো দেখা যায় প্ৰৱেশ কৰোঁতে; দ্বিতীয়টো “ব’ল কল”, কৰোঁতে (ছাত্ৰৰ নাম মাতোতে) আৰু তৃতীয়টো আশি পঢ়া “কুমাৰ লভন” ব্যাখ্যা কৰোঁতে। ক্লাছত সোমোওঁতেই ল’ৰাবোৰে একে বেলিয়েই গিৰ্জনি মাৰি মাত লগাব—“আহ্ন।” আহ্ন পণ্ডিত মশায় আহ্ন, শীয়ে আহ্ন।” লগে লগে গুণ্ডোলৰ প্ৰথম খলকনি আৰম্ভ হৈ গ’লেই। তাৰ পিচত বেদীত থিয় হৈ বেতিয়া অধ্যাপকজনে কাছ ডিঙীয়া ডিঙিটো দুৰাকাছৰ দৰে “ব’ল নঘৰ” মতা মাতটোৱে পণ্ডিত এবাৰ উলিয়াই এবাৰ স্মুৱাই,

* অৱশ্যে, আজি সেইবোৰ বদনামৰ নামশ্ৰুতি নিশ্চয় নাই।

ল'ৰাৰ নামবোৰ এফালৰপৰা মাতি যাব, তেতিয়া ল'ৰাইত্তৰ যে
ঠেঙকাঁলিখন কি নেচাব। পণ্ডিত মশাহে মাতিব "Roll Number One,
Present?" ব'ল নম্বৰ এক, আছে নে?" এটাই মাত দিব "Yes sir"
(আছে চাব)। আকৌ মাতিব "Roll Number two, Present?"
ব'ল নম্বৰ দুই আছে নে?"—উত্তৰ আহিব "Yes sir, (আছে চাব)" সেই
উত্তৰৰ মাতৰাৰ কোন চুকৰপৰা আহিব 'পণ্ডিত মশাহে'ৰ ভূয়েই নাই।
একেটা ল'ৰায়েই কেতিয়াবা কেতিয়াবা পাঁচোটো-ছট, ল'ৰাৰো 'প্ৰক্সি'
দি যায় অৰ্থাৎ নহা ল'ৰাৰ নাম মাতিলেও কোনোৱা এটায়ৈ 'Present
sir, আছে চাব' বুলি কৈ যায়, তথাপি কোৱা ল'ৰাটো ইমান অঘাইটো
যে 'স পাঁচোটো ল'ৰাৰ হৈ পাঁচ বোলি আছে। চাব বুলি কওঁতে বেলিয়ে
পতি মাতটো সলাই সলাই কৈ যায়। 'হোলাৰ ভাই মোলা' অধ্যাপক
'পণ্ডিতে' ভাবে 'ব'ল নম্বৰ ল'ৰটোৱেই সঁচা সঁচকৈয়ে মাতিছে হবলা।
পিছে সিপিনে যে ল'ৰা নায়েই তাতে আকৌ আন এটা ল'ৰাই লগাই
দিয়ে "পণ্ডিত মশাহে ব'ল নম্বৰ অমুক আছে অহাই নাই।" তেতিয়া
"পণ্ডিত মশাহে" গাৰ্জি উঠি 'প্ৰক্সি' দিয়া ল'ৰাটোকে স্তবধ, "তুই বেট'
মিথ্যা বলচিছ কেন?" ল'ৰাটোৱে ধম্বা যুগিষ্ঠিবৰ ভাও ধৰি টপৰাই কৈ
দেখায়, 'সত্যি মে এৱচেন্ট, আমাকে 'প্ৰক্সি' দিতে বলচিল বলেই
দিছি। আপনি ত পণ্ডিত মশাহে ক্ষমাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি, আমাৰ যদি ভুল হয়ে
থাকে, নিশ্চয় আপনি ক্ষমা কৰবেন।' এই কথাবোৰ কৈয়েই সি "মাৰ্চেণ্ট
অৱ ভেনিচৰ" পঢ়িয়াই কোৱাৰ ক্ষমাৰ সূত্ৰটো ঠেঙ লগাই লগাই গাই
গুনাব। (সিপিনে যে ত'ত 'পণ্ডিত মশাহে' প্ৰজেক্ট মাৰ্ক দি বহী
জপালেই। "আৰে বাপু, এসব কবিস্ .ন" বুলি সেইদিনাৰ কথা তাতে
অন্ত পেলালে। ফিৰিকা দিনা আকৌ সেইদৰেই, প্ৰক্সি চলি গৈ থাকে।
আকৌ যদি মহাশয়ে ধৰে, ল'ৰাটোৱে হাতযোৰা কবিতা কয় 'আজ্ঞে মাৰ্ক
কৰবেন। আমাৰ ভুল হ'ল।" "আচ্ছা, তোমাকে ক্ষমা কৰলুম, আৰ এ
বকম ছেলেমানুষী কৰনা।" এইখিনতে ব'ল কল পৰ শেষ।

'কুমাৰ সম্ভৱ'খন পঢ়ুৱাবলৈ হাতত লৈয়েই মহাশয়ে যেন পাত লুটিয়া-
বলৈ ধৰিলে সেই ল'ৰাবোৰেও কেউফালৰপৰা হুই মাৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।
মহাশয়ে টেলেকাটেলেক কৈ নয়ন দুটি ঘূৰাবলৈ ধৰে তেই ল'ৰাইতে কয়
"আপুনিয়েই দেখোন স্বয়ং ইউনিভাৰচিটিৰ সংস্কৃত একজামিনাৰ; আপোনাৰে

ছাত্ৰবুলি মাৰ্ক ছটামান দি আমাক জানো মৰম নকৰিব ?” তোষামোদত তুই হোৱা যেন দেখিলেই আকৌ খটাসুৰহঁতে জোকাব, “আচ্ছা পণ্ডিত মশায়, বলুন ত পান্ধীতীৰ ৰূপটো কি ৰকম ছিল ?” তাৰ উত্তৰত পূজনীয় অধ্যাপক বিত্তাভূষণদেৱে ইহি এটি মাৰি যি ৰূপ ধৰে তাক আমাৰ ভাষাত ক’বলৈ হ’লে এনেকুৱা হ’ব :—

“তোমালোকে আক এতিয়া তৰচেঙেলী চেঙেলীয়া ল’ৰা হৈ থকা নাই, ঘৰত চাটৈ একো একোজনী প্ৰিয়তমা প্ৰেয়সীক এৰি থৈয়ে আহিছাঁ (বহুত ছাত্ৰ বিবাহিত আছিল)। ইমানতো তোমালোকক বুজাই দিব লাগিব নেকি কালিদাসে পান্ধীতীৰ ৰূপটো বৰ্ণাইছে কেনেকৈ ? কালিদাসৰ কবিতাৰ মৰ্মই হ’ল,

“কথাৰ নেভাঙিবা থোৰ

আদখিনি তোৰ আদখিনি মোৰ”।

অধ্যাপক যোগেন্দ্ৰ নাথ বিদ্যাক্ষয়ণ : আমাক সংস্কৃত পঢ়ুৱা এই অধ্যাপক গৰাকীৰ নাম আছিল “শ্ৰীযোগেন্দ্ৰ নাথ বিত্তাভূষণ, এম-এ।” এখেতৰ সংস্কৃত ভাষাত থকা জ্ঞানতকৈও ইংৰাজী ভাষাত থকা জ্ঞানৰ পৰিসৰটো হে বহল আছিল। তথাপি, সংস্কৃতজ্ঞক সংস্কৃত ভাষাৰ মৌলিক সংস্কৃতিয়ে যেনেকৈ গ্ৰাস কৰি পেলায়, ইংৰাজী ভাষাত ব্যুৎপত্তি থকা সত্ত্বেও বিত্তাভূষণদেৱক সংস্কৃতৰ স্তম্ভাৰ্ধজ্ঞানে তেনেকৈ সম্পূৰ্ণ সংস্কৃতময় কৰি পেলাইছিল। শৌচ-সংযম, দয়াক্ৰমা, শয়-দম, তপ-ধৃতি, বিচা— এই নৱগুণেৰে অলংকৃত আছিল পূজনীয় যোগেন্দ্ৰ নাথ বিত্তাভূষণ।

এদিন তেওঁ মোক “আসামীয়া অসভ্য” বুলি কৈছিল। সেই কথাবাবে মোক “গোৰ মাৰি গজাত হে যেনিবা পেলাই দিলে।” (কেনেকৈ পেলালে আন এঠাইত লেখিছোঁ)। বঙালীৰ জাতীয় অভিমানৰ এই ৰূপ ৰলজ আছিল যদিও মই তেওঁক বেয়া পোৱা নাছিলোঁ। জহৰ বন্ধত ঘৰৰপৰা ঘূৰি ঘাওঁপতি তেওঁলৈ একোখন একোখন ফুলাম অসমীয়া গামোচা আৰু এক পাউণ্ড চাহপাত লৈ গৈছিলোঁ। আৰু তাকে ঘৰত দি তেওঁক শুক ভক্তিৰ ওলগ জনাইছিলোঁ।

অধ্যাপক মৃত্যুঞ্জয় চাটাজীয়ে প্ৰথম বাৰ্ষিকত লজিক, তৃতীয় বাৰ্ষিকত ৰাজনীতি পঢ়ুৱাইছিল। পণ্ডিত জৱভূতি ভট্টাচাৰ্য্যয়ে সংস্কৃত লৈছিল। দক্ষিণাৰঞ্জন বানার্জী আৰু হৰেন্দ্ৰ নাথ মিত্ৰই “বটেনী”, এচ চৌধুৰী বি-এ

(কেটাৰ) আৰু ললিত কুমাৰ বানাজীয়ে ইংৰাজী পঢ়ুৱাইছিল। 'বুৰঞ্জী' পঢ়ুৱা অধ্যাপক প্ৰায়েই সালসলনি হৈ আছিল। অসমৰ অন্তৰ্গত শঙ্কৰ গুহৰ পুতেক বিৰজা গুহয়ো দুদিনমান অধ্যাপনা কৰিছিল। এই সকলৰ ভিতৰত অধ্যাপক যোগেন্দ্ৰ বিজ্ঞানভূষণ, অধ্যাপক ললিত কুমাৰ বানাজী আৰু অধ্যাপক হৰেন্দ্ৰ নাথ মিত্ৰৰ পাণ্ডিত্য, ব্যক্তিত্ব আৰু শিক্ষা পদ্ধতিটোহঁত বোধকৰোঁ, নতুবা পৰ্য্যন্ত মনত থাকিব।

অধ্যাপক ললিত কুমাৰ বন্দোপাধ্যায় : ইংৰাজী অধ্যাপক ললিত কুমাৰ বন্দোপাধ্যায় এম-এ, বিজ্ঞানভূষণ আছিল। আমাৰ দ্বিতীয় বেৰিষ্টাৰ (প্ৰথম বাধিকা বাম ফুকন), কলিকতা হাইকৰ্টৰ একটো জজ আবদুল মজিদৰ সহপাঠী আৰু সহপাঠীস্বামী, আৰু তেওঁৰে সৈতে একে বছৰতে একে সময়তে বৰ জুজুটিৰে বি-এ পাছ কৰিছিল। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ১৮৮৭ চনৰ বি-এ পৰীক্ষাত তেওঁৰেই ইংৰাজীৰ প্ৰথম বিভাগত অষ্টম স্থান অধিকাৰ কৰে আৰু সংস্কৃতত প্ৰথম বিভাগত প্ৰথম হৈ সোণৰ মেডেল পাইছিল। প্ৰথম বিভাগ বা শ্ৰেণীৰ দ্বিতীয় স্থান অধিকাৰ কৰিছিল বিজ্ঞানাগৰ কলেজৰ অধ্যাপক জ্ঞানবৰ্জন বানাজীয়ে আৰু সেই বিভাগৰ মনোবিজ্ঞান আৰু নীতি বিজ্ঞানত তৃতীয় স্থান পাইছিল যোৰহাটৰ আবদুল মজিদে। সেই কালত বিলাতত পঢ়িবলৈ যাব খোজা প্ৰথম বিভাগত উত্তীৰ্ণ হোৱা ছাত্ৰক গিলক্ৰাইষ্ট শ্বাৰছিপ বঁটা দিয়া হৈছিল। ললিত কুমাৰ প্ৰথম হোৱা বাবে সেই বৃত্তিটো তেওঁৰেই প্ৰাপ্য আছিল। কিন্তু তেওঁ আছিল নৈষ্ঠিক 'গোড়া' ব্ৰাহ্মণ। সেইদেখি, বিলাতত পঢ়িবলৈ মনকে নেমেলিলে। গতিকেই, জ্ঞানবৰ্জনৰ ভাগতে বৃত্তিটো পৰিল। জ্ঞানবৰ্জনৰ পিতৃ-মাতৃও আকৌ নিকপকপীয়া ব্ৰাহ্মণ। বিলাতলৈ যাবৰ প্ৰবল ইচ্ছা থাকাতও তেওঁ বাপেক-মাকৰ পৰাই যাব নোৱাৰিলে। বিলাতলৈ যাবলৈ নেপাই শিক্ষাৰ লাগি ৰঙে-বেজাৰে তেওঁ হিন্দু ধৰ্ম্মকে পৰিত্যাগ কৰি পেলালে। বৃত্তি পোৱা আৰু ধৰ্ম্মত্যাগ কৰা কালৰ বান্ধবানে 'জ্ঞানবাবুক' বিলাতলৈ যোৱাত বাধা জনোৱাত বৃত্তিটো আবদুল মজিদৰ ভাগ্যত পৰিল। ললিত বাবু পাচত এম-এ পাছ কৰি কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এটি উজ্জ্বল বৃত্ত হৈ পৰিল। আবদুল মজিদেও বেৰিষ্টাৰী পাছ কৰি আৰু কলিকতা হাইকৰ্টৰ একটো জজ হৈ অসমীয়া বুদ্ধি-যোগ্যতাৰ পৰিচয় দিছিল। ললিত বাবু ইংৰাজী-সংস্কৃত-বঙলা কেয়েৰাটা ভাষাত সমানে চৌকস পণ্ডিত। তেওঁ অকল বঙ্গবাসী কলেজৰেই গৌৰৱ নহয়, কলিকতীয়া

কলেজ সমূহৰ ইংৰাজী পঢ়া ছাত্ৰবিলাকৰো ভ্ৰূক-ভক্তিব পাত্ৰ আছিল। ললিত বাবুৰ ইংৰাজী অধ্যাপনা শুনিবলৈ প্ৰেচিডেঞ্চি কলেজৰ ছাত্ৰ আহিও শ্ৰেণীৰ খোটালাী ভৰি পৰিছিল। তেওঁ পঢ়ুৱা নিয়মটো আজিকালি দিনত পৰ্বতৰ কাছকণী বুলিব পাৰি। শব্দ একোটাৰ অৰ্থ খৰচি মাৰি বুজাওতেই তেওঁৰ ঘণ্টাটো (পিৰিয়দ) শেষেই হয়। সেই শব্দৰ গূঢ় ভাব আৰু অৰ্থৰ লগত বজ্জিতা খোৱা জগদ্বিখ্যাত গ্ৰন্থকাৰৰ বাক্য বা বচন মুখেতে মাতি শুনাব। ৰবি ঠাকুৰ, নবীন সেন, বন্ধিম চাট্ৰাজী, চেক্সপীয়েৰ, ৱৰ্ডচৱৰ্থ, মেক্সমুলাৰ, গেটে, মেটাৰলিক্স আৰু এড্‌মণ্ড গছৰ গ্ৰন্থ আৰু সমালোচনা মূলক সাহিত্য ৰাজি তেওঁৰ কণ্ঠস্থ আছিল বুলিলেও বচাই কোৱা নহয়। এই বিলাকৰ উপৰিও, কালিদাস, ভৱভূতি, কল্লান, বলভাচাৰ্য্য, শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ উক্তি একোটা উদ্ধৃত নকৰাকৈ তেওঁ অধ্যাপনৰ বক্তৃতা আৰম্ভকে নকৰিছিল। শব্দ ব্ৰহ্মৰ কালিকা আৰু সাহিত্য মাধুৰীৰ পোকৰ ললিত কুমাৰ বন্দোপাধ্যায়ৰ অধ্যাপনাতোই ব্যক্ত হৈছিল। সংস্কৃতৰ প্ৰতি অহুৰাগী হোৱা বীজটো ললিত বাবুৰ বক্তৃতাৰ পৰাই মোৰ অন্তৰত গাছ উঠে।

অধ্যাপক বন্দোপাধ্যায়ৰ বৰণটো ক'লা আছিল; মুখখন চকলা টেঙা যেন চক্ৰিকটা অমৰাণ্ডটীয়া, ওখই ৫ ফুট ৭ ইঞ্চিমান হ'ব। গাটো শকত, পেটটো ঠিক টেকেলিটোৰ দৰে নহ'লেও বৰ্তুলাকাৰ। পিন্ধে চৌগা-চাপকণ, চুৰিয়া পিন্ধি কানত চেলেঙৰ খোৰ পেলাই নাহে। ক্লাৰ্চলৈ সোমোৱাৰ লগে লগেই তেওঁৰ শ্যাম বৰণীয়া মুখমণ্ডলৰ পৰা বিহ্বলান্ধিত বা বেলিপকাটোৰ দৰে তাণ্ডুল ৰাগবজ্জিত ওঠাবয়বৰ চকমকনিটো ক্লাচত বিক্ষোভিত হয়হি, তেতিয়া হাঁহি-কৰীলিত উৰি যাওঁ পুৰি-যাওঁ হৈ থকা শ্ৰেণীটোৰ খোটালাীটো কাঁহ পৰি জীণ যায়। “ক কাৰেৰ, অহঙ্কাৰ” “আহ্লাদে আটখানা” আদি টেট-বুটীয়া গ্ৰন্থ লেখি ললিত বন্দোপাধ্যায়ে বঙ্গলা সাহিত্যৰ এটি স্বকীয় বহুধৰা সাজি থৈ গৈছে। ইয়াৰ বাহিৰেও, তেওঁ সমসাময়িক আলোচনী কাকতত অজস্ৰ স্ফুৰিত পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ প্ৰবন্ধ লেখিছিল। তেওঁ বঙ্গসাহিত্য পৰিষদৰ সভাপতিও হৈছিল। সংস্কৃত ভাষা সাহিত্যৰ গৱেষণামূলক পুথিও খন দিয়ক লেখিছিল। ললিত কুমাৰৰ ললিত সাহিত্য সমালোচনাৰ পদ্ধতিটোৱে এই লেখকৰ মনত এনেভাৱে অন্তৰৰ তলিলৈকে সাঁচ বহুৱাই দি গ'ল যে সেই পদ্ধতিকে এতিয়াও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰি ললিত বাবুৰ সান্নিধ্য স্বাভাৱিক হ'ব পাৰে।

অধ্যাপক হৰেজনাথ মিত্ৰই পঢ়ুৱাইছিল “বটেনী” (উদ্ভিদ বিজ্ঞা), গছ-গছনি, লতাফুল, আলু-গুটি-কচুগুটিৰ গাৰ আকাৰ প্ৰকাৰ, আৰু গছনৰ গঢ়গতি প্ৰত্যেকটো কথাকেই একোটা জৰ্বজং লেটিন জাৰ্মান মিশ্ৰিত শব্দেৰে কহিয়াই দেখুৱাইছিল। অধ্যাপক মিত্ৰৰ মুখত ‘বটেনীৰ’ বৈজ্ঞানিক আছু-ভীয়া শব্দবোৰ “লাওপাত-কচুপাত” যেন আছিল। তেওঁ গছৰ ছাল এছটা লৈ ‘মৰফলজি’ (আকৃতি বিজ্ঞান) সম্বন্ধে বক্তৃতা আৰম্ভ কৰি মাৰিছাল (এপিডৰ্মিছ), ভিতৰছাল (এণ্ডডৰ্মিছ) বা বকটুৰ আভাসটো দিয়ে। তাৰ পিচত, অলপ বৈয়ে একেবাৰেই এণ্ড’প্লেজোম, প্ৰটোপ্লেজম, (জীৱ সঞ্চাৰ হোৱা বোজলুৱা পদাৰ্থ) মেটাবলিজোম (মতা-মাইকী হোৱা, মাইকী মতা হোৱাৰ নিচিনাকৈ সঞ্চাৰ হোৱা), ইত্যাদি শব্দবোৰ ইমান খৰকৈ আৰু সবসৰীয়াতৈ কৈ যায় যে আমি দেখি তথা লাগোঁইক। মূঠতে, উদ্ভিদ বিদ্যাৰ শাস্ত্ৰখন স্তেওঁৰ নিমিত্তে ভাত মাছ যেন আছিল সঁচা, আমাৰ নিমিত্তে হ’লে কলগ্ৰহ হৈছিল। ‘প্ৰফেছৰ’ বুলিলে, বিষয়টোহঁত নিজে নিবহ নিপানীকৈ বুজিব লাগে আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বুজাব জানিব লাগে। হৰেণ মিত্ৰ অধ্যাপকৰ দৰে বুজোঁতা আৰু বুজাওঁতা অধ্যাপক আজিকালি বিৰল।

পঞ্চম অধ্যায়

অনা-বঙালী ছাত্র : অধ্যাপকসকলৰ সমুখৰ বেঞ্চবোৰত বঙালী ছাত্রৰ ঠাই। আমি অনাবঙালী ছাত্র কেইজন পাচৰো পাচ অতি পাচত থকা বেঞ্চত বহোঁ। আমাৰ লগতে, অৱশ্যে দুজনমান “গাধা” মোহৰ পোৱা সাত বিহৰ সৈয়া কণী, দুজন বঙালী ছাত্রয়ো শাৰী পুৰাইছিল। সিপিনে, অধ্যাপকে (প্ৰিঞ্চিপেল বন্থ, প্ৰঃ ললিত বাবু আৰু প্ৰঃ হৰেন মিত্ৰত বাদে) অধ্যাপনাৰ বক্তৃতা দি থাকিব আৰু ইপিনে আমাৰ বঙালী বেঞ্চ লগবীয়া কিজনৰ মূখত প্ৰেমৰ গান চলিব। বিলাত ফেৰত ইংৰাজী অধ্যাপকে পঢ়িব,।

“Sweetest songs are those that tell us of saddest thoughts” আৰু আমাৰ সহ আসনস্থিত বন্ধু কিজনে ধৰিব “মাৰী, তবী হেথা বাক্তবী না ক’ ঐ ঘাটেতে ” ইত্যাদি। ললিত বাবু নহালৈকে সিহঁতৰ গান মুক্ত স্তৰেৰে চলিয়েই থাকে।

আমি সাতখন প্ৰদেশৰ সাতজন ছাত্র দুখন বেঞ্চত একে শাৰীকৈ বহিছিলোঁ। চীলনৰ (লক্ষ্মীদীপৰ) : জন, মহীশূৰৰ ১ জন, বেহাৰৰ ১ জন, কুৰ্গৰ ১ জন, মাদ্ৰাজৰ ১ জন, উৰিষ্যাৰ ১ জন আৰু আমাৰ মই। এই সাতোজন যেনিবা তাহানি সাধুকথাত শুনা সাত ভাই-ককাই আছিলোঁহঁক। বঙালী কেইজনে আমাৰ শাৰী পুৰাইছিল যদিও, আমাৰ জাকত জীণ যাব নোৱাৰিছিল। শনিবৰীয়া তুৰ্ক সভাত আমি অ-বঙালী কিজন সদায় একে গোট হৈ আছিলোঁ। উৰীয়া আৰু বেহাৰী ছাত্র দুজনে বঙালীৰ লগত বঙলাবেই কথা-বাতা পাতিছিল। ই কেইজনে অৱশ্যে ইংৰাজীৰে, মইও। মোৰ মূখৰ গঢ় (আৰ্জা) দেহৰ জালী-পান, পিছা-উৰা কাপোৰ-কানি বঙালীৰে সৈতে একেই আছিল। প্ৰভেদ আছিল মাত্ৰ মোৰ চুৰিয়াৰ ধোৰ আৰু পোন্ধটোত। ধোৰটো মাৰি পোন্ধ-টোৰে সৈতে আটি-আটি মালকোছা (ডবল লেংটি) মাৰি ফুৰিছিলোঁ। (মোৰ সহপাঠী বন্ধু আৰু একে কোঠা নিবাসী গিৰীন নাথেন্ড মালকোছা মাৰিছিল) আৰু সেইদৰেই ক্লাছলৈ গৈছিলোঁ। কিবা এটা কথাত ভূপেন

মিত্র বোলা এজন ছাত্রই এদিন মোক এনেকৈ কয় “পোছাক কৰ” বুলি নোখাত মই কৈছিলোঁ। (ইংৰাজীৰে) “তোমালোকৰ দৰে আমাৰ অসমীয়া মানুহে চুৰিয়া-খোৰেৰে আলিবাট সাৰি নেযায়, চুৰিয়াৰ খোৰটো “ঝাড়ু” (শোটা বা বাচনী) নহয়। তোমালোকৰ চুৰিয়াৰ পোন্ধটো ইমান টিলা যে তাৰ মাজেদি মেহুৰি পোৱালী এটাও সৰকি যাব পাৰে।* অসমীয়া মানুহৰ পোন্ধটো তোমালোকৰ দৰে খোজ কাটি যাওঁতে কেতিয়াও লৰক-কৰক নকৰে; নাইবা ফিৰফিৰীয়া বতাহ পালে সাপৰ দৰে কেৰমেৰ নকৰে। আমাৰ পোন্ধ হৈছে “ধৰ জৰী, মাৰ টাঙোন” (মাল যুদ্ধৰ জগু প্ৰস্তুত)।” অলু বঙালী বন্ধু কিজনেও মোকো প্ৰথমতে বঙালী বুলিয়েই ভাবিছিল। পিচে, মই যেতিয়া বঙালী ছাত্রৰ লগত বঙলাৰে কথা নেপাতি ইংৰাজীৰে পাৰ্টোঁ তেতিয়া তেওঁবিলাকৰো সন্দেহ লাগি মোক স্থিলে, “আপুনি বঙালী নহয় নেকি”? মই “নহওঁ” বুলি যে কলোঁৱেইনে, তাতে আকৌ ভিৰ দি ছায়াৰমান নাল লগোৱা কথা লগাই ন-দি কলোঁ বোলোঁ, “মই অসমীয়া। অসমীয়াই বঙলা হুবুজ্জ, নকয়ও।” অসমীয়া, বুলিলত তেওঁবিলাক কেউজন আচৰিত হৈ আক পাচত মোক কোতুহল পূৰ্ণভাৱে ঘৰাই-ঘনাই অসমীয়া মানুহৰ কথা স্থিছিল।

চীলন-মাদ্ৰাজৰ কথা এৰিছোঁৱেই, নোৱাখালী চাটগাঁৱৰ ল'ৰায়ো যে “অসম দেশখন ক'ত”, “ঢাকাৰেই এটা চুবা নেকি?” বুলি সোধে তাতে হে আচৰিত। বঙালীৰ লগত বঙলাৰে কথা নোকোৱাত সিহঁতে প্ৰায়েই মোক ঠাট্টা কৰিছিল, “এ বাৰুা থেকে এসেছে”, কোনোৱাটোৱে আকৌ “খোটা” (দেছুৱালী), বা “মৰঅ-মৰঅ মাদ্ৰাজী” (মাদ্ৰাজী বিলাকে কথা কওঁতে মৰমৰাই থাকে, সেই দেখি মৰঅ মৰঅ) কৰি উপলুঙা কৰিয়েই বৰ বহুইচ কৰিছিল। মইয়ে বঙলা নকৈছিলোঁ। তেনে নহয়। কৈছিলোঁ, দুই চাৰি আৰাৰ। সেয়ে পিচে সিহঁতৰ মৌখিক ভাষাত নহয় দেই। পুথিত লিখা ভাষাৰেহে। যেনে, ক'ব লাগিছিল “আমাৰ বাড়ী আসামে,” কৈছিলোঁ, আমি আসাম হইতে আসিয়াছি,” আকৌ যদি ক'ব লাগে, “একটা পাপ থেয়ে আসি”, কওঁ— “আমি এক থানা ভাৰুল ৰাইয়া আসি.” মোৰ মূখৰ “মিষ্টি” বঙলা শুনি খো-খোকৰে হাঁহে। ভাত বন্ধা ঠাকুৰক কৈছিলোঁ “ও হে ঠাকুৰ, আমাৰ জগু একখণ্ড মংস লইয়া আইস।”

*এইবোৰ এতিয়া সাধুকথা হ'ল।

‘বৰ-পণ্ডিত’ খটাসুৰ বঙ্গজ বন্ধু কিজনে মোক পেঘেনিয়াই পেঘেনিয়াই সোধিছিল “তোমাদেৰ দেশে বৰি বাবুৰ মত কৰি কি আছে?” আৰু সোধিছিল, “আচ্ছা, তোমাদেৰ একটা গান শুনাও ত।” প্ৰথমটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰত কৈছিলোঁ, “আমাৰ দেশত বৰি ঠাকুৰৰ দৰে উপনিষদৰ জ্ঞানক ভাঙিবপৰা মাচুহ নাই সঁচা, কিন্তু আমাৰ দেশৰ মতা-মাইকী এটাইবোৰেই কৰি”। দ্বিতীয়টোৰ উত্তৰত কৈছিলোঁ “হাবিষে-বননিষে আমি গানতেই উটি বুৰি ফুৰোঁহঁক”।

এদিন সিহঁতে বেৰি ধৰিলে বোলে মই অসমীয়া গান এটা গাই শুনানই লাগে। মোৰ গান গোৱা সজ নায়েই। কেতিয়াও গানত এঁকে কৰা নাই। এতিয়া কেনেকৈ গাওঁ? ইপিনে মই ওফাইডাং মাৰি কোৱা কথাখাৰ নৰজালেও নহয়। দিলোঁ গাই, জনায়-নজনায় দুৰ্ফাকিমান বিছ নামকে:—

“আগলি বাহৰে

লাহৰী গগণ।

বহি তাঁতৰ পাটত বাওঁ।

আছে কি নাহে এ

মোৰ জানো লাহৰী

চিৰী পাতি মঙ্গলখন চাওঁ।”

এই নামটোৰ (গানটোৰ) অৰ্থ কেইটা ফহিয়াই দেখুৱাওঁতে যেতিয়া কলোঁ, তোমালোকৰ দেশত গগণ। যেতিয়া নাই, তাঁত যেতিয়া নাই, মঙ্গল চাব যেতিয়া নেজানো, আমাৰ বিছ ‘গান’ৰ সোৱাদ কি বুজিবা? আমাৰ দেশৰ মাইকী মাচুহে এহাতে তাঁত বৈ থাকিব আৰু ইহাতে প্ৰেমিকাৰ কথা ভাবিব। তোমালোকৰ দৰে প্ৰেমত পৰি ‘গলায় ফাঁচী’ লবলৈ নেযায়। আমাৰ শিল্প প্ৰেম সমানে চলে।

তাৰ পিচত এদিন সোধিলে বোলে তেনেকুৱা ‘গান’ থকা কিতাপ নাই নে? মই “আছে তোন” বুলি বেজবকৰাৰ “বাহী” এখন নি জাঁত লগাই গাই শুনালোঁগৈ:—

‘গধূলিৰ মলয়া উৰি যা উৰি যা

বাটত নিজিৰাৰি শুই,

দূৰণি বাটতে চকুলো টুকিছে

চেনেহী বিয়াকুল হৈ।

দুৰ্ফাকি কবিতা এফাকি সমিধান

এটুপি চকুৰে লো ;

লৈ যা মলয়া মোৰে মূৰ খাব

ভগা বুকুখনি হোঁ”।

গীত কিফাকিৰ মজাটো উলিয়াই, ফেনেকি দিলত, সিহঁতে গমটো পাই, সাহিত্য কবিতাৰ মোল বুজোঁতা (জাতীয় অভিমান থাকিলেও) বন্ধু কেই-জনে টপৰাই কৈ পেলালে, “চন্দ্ৰীদাস, বিদ্যাপতিতকৈও এইবোৰ সঁচাকৈয়ে অৰ্থপূৰ্ণ”। বঙালী বন্ধুকিজন টটাটিঙা আছিল যদিও ধৰ্মপ্ৰাণতাবিহীন নাছিল। স্বভাৱতে সিবিলাক ধৰ্মভীক আৰু তীৰ্থাদিৰ প্ৰতি প্ৰজ্ঞাৱান। মোক এদিন স্মিলিলে, “তোমালোকৰ তাত কামাখ্যাৰ বাহিৰে আৰু কিবা তীৰ্থ আছে নে?” তীৰ্থপ্ৰাণ লগৰীয়া কিজনে তীৰ্থৰ নাম শুনিবলৈ বৰকৈ হাউচ কৰা দেখি, মোৰ ওপজা ঠাই চাৰিঙতে হলো ককায়ে কোৱা কথা এটালৈ মনত পৰিল। সেই হলোৱে শিৱসাগৰৰ বিল, খাইলৈ, খাল, জ্ঞান, গডখাইলৈত মাছমাৰি ফুৰিছিল। এদিন হৰিদ্বাৰৰ পৰা অহা গাত ভদ্ৰমনা সন্ন্যাসী দুজনমানে লগ পাই হলোক স্মিলিলে, “আবে হলো, তুমি হৰিদ্বাৰ, কাশী, বৃন্দাবন তীৰ্থ দেখিছে?” হলোৱে ক’লে, “নাই দেখা”।

“তবে তুমি আৰু কি তীৰ্থ দেখিলে?” হলো মাত্ৰহটি দেখিবলৈ হে ভেটগুটি, পেটত হ’লে কথা ডেউকুৰি। যাকে তাকে চুঙা চাই সোপা দিয়াতো নেগুৰ কটা বাধ। তেওঁ যেতিয়া দেখিলে, দেখুৱালী ফকিৰে তেওঁক তীৰ্থ নেদেখা বুলি মাত্ৰহ যেনেকৈ নেদেখিলে, তেতিয়া হলোৱে টানি মাত লগাই ওলোটাই স্মিলিলে “তোমালোকে অমুক তমুক তীৰ্থ দেখিছা?” ফকিৰে নাই দেখা বুলি ক’লত হলোৱে সিহঁতক ভেচভেটীয়া কৰি পেলালে; বোলে নেজানাই যদি বৰ কথা মাতা কিয়?” সেই হলোৰ কথাৰে স্মৰণ হ’ল হলোৱে সন্ন্যাসীৰ আগত গাই শুনোৱা মাছ মাৰ বিল কিখনৰ নাম কিটাকে অসমৰ পুণ্য তীৰ্থ বুলি গাই দিলে।

“চামগুৰি, ঘেলঘেলি,

গৰীয়াজান, বৰবিল,

খৰ্গৰী, মিতংজান,

টেঙাপানী, টাঙকাক,

নামদাং, দেওবিল”।

এইবোৰেই আমাৰ গয়া-গঙ্গা-কালী-বৃন্দাবন আৰু কালীঘাট দক্ষিণেশ্বৰ। অসমত তীৰ্থ নাই, ধৰ্ম নাই বুলি ফটফটাই থকা বহু কিজনৰ মুখত এই-কেষাৰ কথাই জোকৰ মুখত চুণ হৈ যেন হ'ল। তেতিয়াৰপৰা আৰু সিহঁতে মোক জোকাবলৈ এৰি দিলে।

তেতিয়াৰ কলেজত দেখিলোঁ। প্ৰথম বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰ হৈয়ো অসমখনৰে ভাৰতৰে এখন প্ৰদেশ তাক নেজানে। ছাত্ৰৰৰ কথা নো কি ক'ম, ভাল ভাল শিক্ষিত বঙালীও সেই বিষয়ে অজ্ঞ। তেতিয়াও তেওঁবিলাকৰ অন্ধবিশ্বাস আছিল, কামৰূপলৈ গ'লে মানুহ হেনো ভেড়া হয়। এওঁ বিলাকে তেতিয়া ভাছিল, বাংলা ভাষাতকৈ চহকী ভাষা নাই। এনে বিলাক বঙালী ছাত্ৰৰ লগতেই বঙ্গবাসী কলেজত পঢ়ি বহুৰ পঠিয়ালোঁ। যেনে যিহকে নকণক, বঙালী “মানুহ ও, দেৱতা ও”। এতিয়া মোৰ ধাৰণা হৈছে বঙালী জাতিটো নথকা হ'লে বোধহয় ভাৰতৰ ধৰ্ম-কৃষ্টি-সভা-তাই কাহানিবাৰি মোট সলাব লাগিলহেঁতেন।

পঞ্চম পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

বঙ্গবাসী কলেজৰ মেছ ৩/১ এ আমহাষ্ট ষ্টীটত : প্ৰথম বাৰ্ষিক ছাত্ৰ হৈ থাকোতে ১৯১৬ চনটোত ৪৩ নং আমহাষ্ট ষ্টীটত অসম মেছত আছিলোঁ। ২য় বাৰ্ষিকৰ পাচৰ খাপত ৩/১ এ আমহাষ্ট ষ্ট্ৰিটলৈ আহিলোঁ।

১৯১৭/১৮ চনত, ৩/১ এ, আমহাষ্ট ষ্টীটৰ তিনি মহলাীয়া ঘৰটোত বঙ্গবাসী কলেজৰ ছাত্ৰাবাস (মেছ) আছিল। তেতিয়া কলেজৰ নিজ্ঞা হোটেল নাছিল। অ'ত-ত'ত ঘৰ একোটা ভেৰোনীয়াকৈ তাতে ছাত্ৰবিলাকক থাকিবলৈ সুবিধাকৈ দিয়া হৈছিল। ১৭/১৮ চনত, আমি এই কেইজন অসমৰ অসমীয়া ল'ৰা এই মেছত আছিলোঁকৈ : গুৱালপাৰৰ গিৰীন্দ্ৰ নাথ—দেশহিতৈষী পুৰুষ আৰু আনন্দৰাম বৰুৱাৰ সহপাঠী হৰিপ্ৰসাদ নাথৰ পুতেক, হৰেন্দ্ৰ নাৰায়ণ সিংহ—বিজনী অভয়াপুৰীৰ দেৱান মেঘনাথ সিংহৰ পুতেক, ডিব্ৰুগড়ৰ বিখ্যাত চাহ খেতিয়ক মালভোগ বৰুৱাৰ কৃষ্ণলীয়া পুতেক দেৱকুমাৰ বৰুৱা আৰু ডিব্ৰুগড়ৰ গোৰীকান্ত দাস, লগতে শিৱসাগৰ চাৰিঙৰ এই লেখক। ছাত্ৰাবাসত সৰ্বমুঠ ৬৫ জন মান ছাত্ৰ আছিল (কেতিয়াবা, কেতিয়াবা সৰহো হয়)। আমাৰ বাহিৰে এটাইবোৰেই বঙালী অৰ্থাৎ কলিকতীয়া বঙালী ছাত্ৰৰ তাৰাবে ক'বলৈ গলে “বঙ্গাল”—ঢাকা, চাটগাঁও, বৰিশাল নোৱাখালীৰপৰা অহা। বৈয়াকনসিঙীয়া দুজন মানো আছিল। এই কিজনৰ লগত আমাৰ প্ৰীতি ভাব আছিল, পুৰণি কাম-কপীয়া বুলি। তেওঁবিলাকেও সেইকথা স্বীকাৰ কৰিছিল।

তলৰপৰা ওপৰলৈ অৰ্থাৎ ১ম তলালৈ উঠি যাওঁতেই পোনেই চিৰীৰ (খেঁচুখিৰ) দক্ষিণে আমাৰ কোঠাটোকে পায়। কোঠাটোত নাথ, সিংহ আৰু মই একেলগে আছিলোঁ। বৰুৱা আৰু দাস আছিল দ্বিতীয় তলাত বা মহলাত। আমাৰ কোঠাটোৰ সমুখতে পুৰলৈ পায়খানাটো। সেই তলা নিবাসী ২৫ জন ছাত্ৰৰ সেইটিয়েই কেৱল শৌচাচাৰ কৰা সংঘৰ।

তালৈকে বাতিপুৱা চাৰি বজাৰপৰা দুপৰীয়া ১১ বজালৈকে ছেদ-ভেদ নোহোৱাকৈ সকলো ছাত্ৰৰে গমানাগমন হৈ থাকে।

কোঠাটোলৈ সোমোৱা দুৱাৰখনৰ চুকতে মোৰ খন বিছনা। তাৰ সিয়ালে দক্ষিণ-পশ্চিম চুকলৈ গিৰীন নাথৰ, আৰু দক্ষিণ-পূব চুকত হৰেন সিংহৰ। তিনিওৰো মাজত উমৈহতীয়া ঘূৰণীয়া মেজ এখনি। বিছনাতে পেট পেলাই পটোইক। শিতানৰ পোনে খাটখনৰ মূৰে মূৰে একোখন একোখন সৰু সৰু মেজ। সেই মেজেই কিতাপ কাগজৰ আলমাৰি। হৰেন সিংহ হটুৱা, কিন্তু কটাৰীনলীয়া। ওখই ৫ ফুট ১১ ইঞ্চি, ধৰ বুলিয়েই থাকে তাকে ঘাৰ মোচোৰা দিয়া মাত্ৰহ। গিৰীন নাথ পথালি-কোমোৰাটো যেন ওখই ৫ ফুট ৫ই ইঞ্চি, মেচ-মেচ কৰে ক'লা বুকুখন ৩৬ই ইঞ্চি বহল— গাৰ বলত “চেণ্ড”ৰ নাতিয়েক বুলি ক'ব পাৰি। সদায় মৃদগৰ ঘূৰায়—হৰেনে সৈতে। মাত্ৰহৰ লগত বৰ হলি-গলি নাই; দেখাত বলী হয়, কিন্তু প্ৰকৃতি নিচেই শান্ত। তেওঁৰ নিমিত্তে বিছনাখনেই কলেজ। কলেজলৈ প্ৰায়ে নেযায়হেই—প্ৰক্ৰিয় ওপৰতে চলে। জহৰ দিনত, ধামৰ তাপত তৎ নেপাই যেতিয়া আন আন ল'ৰাই বিচনী মাৰি ছটফটাই থাকে তেতিয়াও দেখিব, পাছতাল ডেকা গিৰীজ চন্দ্ৰ নাথে নিহালিখন মূৰে-গায়ে ঘূম মাৰি লৈ টোপনিত লালকাল দি ফোঁচ ফোঁচাই আছে। এনে কৃতকৰ্ণৰূপী শব্দন কাৰ্য্যটো তেওঁ ক্ৰাছ বহাৰ সময়ত অৰ্থাৎ ভৰতপৰীয়া আৰু পুৱতি নিশা হে কৰে। বিয়লি বেদি পৰাৰপৰা দেখিব (৫-৬ মান বজাতে) নিশা বাৰ বজালৈকে তেওঁ ছেটাৰ বা এছৰাজ নাইবা কণেট নতুবা ক্লেবনেট এটাকে বজাই একচিন্ত মনে দীপক বাগিনীত গান একোটা গায়হেই আছে। গান বুলিলে গিৰীন মৰিব পাৰে। ছাত্ৰাৱানৰ এটাইবোৰ ল'ৰা শুই নিঃশালি দিলেও আয়াৰ কোঠাত কিবা এটা গান বা বাজনা চলিয়েই থাকে।

স্বৰেন্দ্ৰ নাথ বানার্জীৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত “বেঙ্গলী” আৰু এজন কবিদ্বীয়ে সম্পাদন কৰা “ইণ্ডিয়ান ডেইলী নিউজ”— এই দুখন দৈনিক ইংৰাজী কাক-তকে আশি লৈছিলোঁ। সেই দুখনেই তেতিয়া ছাত্ৰ সমাজত বৰকৈ চলিছিল। “অমৃত বাজাৰ পত্ৰিকা” যদিও দৈনিক, উগ্ৰপন্থী হোৱা বাবে ছাত্ৰৰ ‘মেছত’ দেখা দেখিকৈ লবলৈ ভয় কৰিছিল। নিচলৈ, অৱশ্যে সকলোৰে হাতত “অমৃত বাজাৰ” হে হ'লগৈ। আশি মাজে সময়ে

“ষ্টেটছমেনো” লৈছিলোঁ। ‘বেঙ্গলী’ৰ দায় খনে ৯ পাই বা তিনি পইচা। ‘নিউজ’ৰ দুপইচা; ‘পত্ৰিকা আৰু ‘ষ্টেটছমেন’ এক অনাকৈ। তথাপি আজি কালিতকৈ তেতিয়া কাগজৰ খিলা, বা বাতৰি আৰু আলোচনাৰ বস্তু সবহ আৰু গহীন আছিল। বঙালী ছাত্ৰয়ো কাগজ পঢ়ে, কিন্তু প্ৰায়েই পৰৰ মূৰত কঠাল ভাঙি। কাগজ কিনি পঢ়া ল’ৰা বৰ কমেই আছিল বুলিব সাগে।

পায়খানালৈ আহোঁতে প্ৰায়েই বঙালী ল’ৰাবিলাকে মোৰ বিছনাত পৰি থকা কাগজখন লৈ যায় আৰু কেতিয়াবা মই নহ’লেও, থাপতে মোৰ তাৰপৰা স্থানান্তৰ কৰে। নিজে বিচাৰি নানোঠৈ মানে সেই কাগজ আৰু আমাৰ ওচৰ নেপায়হি। অথচ, সিহঁতে নিতৌ আমাক হাঁহিৰ চলেৰেই ‘আচামীৰা পাহাৰী’ “আচামী ভাষা বাংলাৰ অপভ্ৰংশ” ইত্যাদি কথা কৈ আমাৰ কাণত ‘স্বত’ লগোৱা বতাহ এছাটি মাৰি যায়। কাগজ নিয়া উৎপাতেই আমাক এনেয়ে নাকনি-কাণনি শিকাই থৈছে, তাতে আকৌ দুটামান ‘বঙালৰ’ যে দৌৰাত্ম্য। এই কেইজন হ’ল গিৰীন বাবুৰ গুৱালপাৰ প্ৰবাসী ‘পাবাবাসী’।

আবেলি হ’লেই মিঠাইৱালাই আমাক কোঠাতে ‘পাবাব’ অৰ্থাৎ জলপান দি থৈ যায়হি। সাধাৰণতে চাৰি বাজিলেই জলপান ধোৱাৰ সময় হয়। ঘড়ীত টং টং চাৰিৰ কোব পৰিল কি, গুৱালপাৰ প্ৰবাসী বঙালী কিজনে মাত দিলেহি কি! ‘কি গিৰীন বাবু’ বুলি কৃজ’ৰ মূৰতে কিলটো পেলালেহি। মিঠাইৱালাও আহি সেই মুহূৰ্ত্ততে হাজিৰ। সিহঁতক থৈ আমি আৰু অকলে থামনে? গতিকে, বন্ধু দুজনৰ নিমিত্তেও ‘পাবাব’ ল’ব লগীয়া হয়। এইদৰে এবোৰ আলহীক থুৱাওতে দিনে বাৰ অনাৰ কম খৰছ নহয়। সিহঁতো নটা পাই সদায় ঠিক চাৰি বজাতেই হাজিৰ হয়হি। এই দানহকিটাৰ ‘পাল্লাত’ পৰি হাত ধৰি চলিবলৈ আমাৰ আৰু উপায় বুদ্ধি নোহোৱা হ’ল।

এদিন তিনিও গোটখাই ঠিক কৰিলোঁ—কাইলৈ বাতিগুৱা কাগজ নিবলৈ অহা কমলক এসেকা দিব লাগিক। গিৰীজাই ক’লে, ‘শৰ্মা, চুটিমুটি মাছহ। মূখ খনেৰে যি পাৰে সিহঁতক থেঁতালি পেলাব। তাতো যদি হাঁহকি নেযায়, হবনে ‘গলাচ্ছেক’ অৰ্থাৎ গলত ধৰি গতিয়াই উলিয়াব; সিমানতো যদি বঢ়া-আজোৰা নেৰে, তেন্তে ই-বোৰ সি-বোৰ নাই, পোনেই মোৰ মূদ গবেৰে ‘এই’ ‘এই’ বুলি” মুদগৰ ভাল মাৰ মৰাৰ ছেওত ভাঙি ধৰিব।

আলচা মতেই পিচদিনা ঘটনাটোৱে ওৰা পাতি লৈছিল। কিন্তু ‘প্ৰহাৰেন ধনঞ্জয়’ হ’বলৈ নেপালে। গিবীনে নিহালিখন পেলাই উঠি আহোঁতেই কাগজ আজোৰা বঙ্গভাষাজন ঠাইতে অন্তৰ্ধান হ’ল। সেইদিনাৰপৰা আক এটি বঙালো আমাৰ কোঁকো বাহত টোকটোকাবলৈ নহা হ’ল। এদিন ভাষা লৈ এখন যুদ্ধকে হৈছিল। তাক আক পুনৰুদ্ধাৰ নকৰাই ভাল।

বন্ধু দ্বিবিজ্ঞ নাথ : গিবীন নাথ অসমীয়া বহিঃ, প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত ‘ভাৰ্ণেকুলাৰ’ বঙলা ল’ব লগা হৈছিল। পাচত অসমীয়া লৈ যেনেতেই মতে ‘পাছ’ কৰি এবছৰ কটন কলেজত পঢ়ি কলিকতাৰ কলেজলৈ আহিল। লগৰ সময়ীয়া প্ৰায়বোৰেই বঙালী হোৱা বাবে তেওঁও প্ৰায়েই বঙ্গলাৰে কথা বতৰা পাতিবলগীয়া হৈছিল। আক ঘৰলৈকো বঙ্গলাৰেই চিঠিপত্ৰ লেখিছিল। নাথৰ পিতাদেৱে বৰ অসমীয়া ভাষা প্ৰেমিক আছিল; ১৮৭২-৭৩ চনত অসমীয়া পুথিও এখন নে দুখন প্ৰকাশ কৰিছিল। তাৰে এখন ‘কাণ খোৱা’। পুতেকহঁতে গুৱালপৰীয়া ল’ৰা হৈ অসমীয়া হৈয়ো ‘ভাৰ্ণেকুলাৰ’ বঙলা ল’ব লগীয়াত বৰ বেজাৰ কৰিছিল। এদিন এটা ঘটনা হ’ল।

গিবীনৰ ‘কলিক পেইন’ (পিত-উজাৰ বা পিতৃপুল খোৱা ৰোগ) আছিল। সেই কাৰণে, ডাক্তৰে তেওঁক ব্ৰাণ্ডী বা হুইস্কী খাবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল। পিচত তেওঁৰ অৱস্থা এনেকুৱা হ’লগৈ যে স্নায়ু অৱস্থাতো অলপ অচৰণ ‘দৰপ’ ধৰা হ’ল। এদিন ডাবৰীয়া, তেওঁৰ ‘বটল’ এটা কিনিবৰ মন গ’ল। মোক ক’লে—‘শম্মা, টকা তিনিটা দিয়কচোন, বটল এটা আনো’। মই কলোঁ, ‘দিম বাক। আপুনি যদি এতিয়াই দেউতাকলৈ অসমীয়াৰে চিঠি এখন লেখে।’ মই কোৱা মতেই দেউতাকলৈ চিঠি লেখিলে; দেউতাকেও পুতেকৰ চিঠিখন মাতৃভাষা অসমীয়াৰে লেখা পাই হৰ্ষিত পাৰ নোপোৱা হ’ল। তেতিয়াৰপৰা গিবীনে দেউতাকহঁতলৈ অসমীয়াৰে চিঠি লেখিবলৈ ধৰিলে।

হাইস্কুলৰ তৃতীয় শ্ৰেণীত পঢ়োঁতেই “ৰবিজ্ঞান ক্ৰুচ’ৰ” সাৰাংশ এটা আমাৰ শিক্ষক জগন্নাথ দত্ত ভূঞাই বুজোৱামতে লিখি থৈছিলোঁ। তাকে উলিয়াই নাথক কলোঁ। ‘নাথ, আহক, আমি দুয়ো এই পুথিখনকে উলিয়াওঁ। আপুনি বুজিব নোৱৰা উজনীয়া শব্দৰ ঠাইত হুই চাৰিটা নামনি ফালৰ-পৰা শব্দ সন্মাই দিলেই হ’ব আক আপুনি নিজেও চুটামান অধ্যায়

অসমীয়ালৈ চমু তৰ্কমা কৰি দিয়ক। পুথিখনত দুইবোৰ নাম থাকিব। কিন্তু স্বত্বটো মেয়ে প্ৰকাশ কৰে তাৰে থাকিব।’ সেই কথা পিতাদেৱেকলৈ লিখা মাজেই হৰিপ্ৰসাদ নাথে ২০০ টকা ৰূপ মণিঅৰ্ডাৰকৈ পঠিয়াই দিলে। ইপিনে কলিকতাৰ সাম্য প্ৰেছত পুথি ছপা কৰিবলৈ দিয়াৰ মাহদিয়েকৰ ভিতৰতে গুৱালপাৰত ফণীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াৰ সত্ৰাপতিজ্ঞত আসাম এছ’চিয়েছন বহিল। ৰায়বাহাদুৰ আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালা, প্ৰমথনাথ চক্ৰৱৰ্তী, বিপিন চন্দ্ৰ ঘোষ আদিয়ে অসমীয়া সাহিত্যলৈ দানৰ তালিকা তৈয়াৰ কৰিলে। নাথক কৈ কৈ গুৱালপাৰৰ বিষয়ে কেইবাটাও প্ৰবন্ধ ‘অসমীয়া’ কাকতলৈ লেখোৱালোঁ। “ৰবিজ্ঞান ক্লচ” খন লেখা শুনি সঙ্গীতজ্ঞ সাহিত্যিক কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈদেৱে গিৰীন্দ্ৰ নাথক নথৈ আশীৰ্বাদ দিছিল। সেই আশীৰ্বাদ-পত্ৰখন পুথিৰ লগতে ছপাই দিয়া হৈছিল। প্ৰকাশ হ’লত, কিতাপখনে বাইজৰপৰা বৰ সমাদৰ লাভ কৰিলে। ৰায় বাহাদুৰ আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালাই কিতাপৰ বেচ চৈধ্য অনাৰ ঠাইত ১০ দহ টকা মণি-অৰ্ডাৰ কৰি পঠাইছিল। পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা ডাঙৰীয়াই ‘আসাম বক্তিত’ উৎসাহ বাণীৰে নাথক বুৰাই পেলাইছিল। ‘ৰবিজ্ঞান ক্লচ’ লেখি সাহিত্যিক হোৱাৰ লগে লগে মাতৃভাষা কাটি নিব খোজা অসমীয়া বিদ্বেষী সকলৰ প্ৰতিও নাথ খঙাহস্ত হ’ল। ক্লচ’ ওলোৱাৰপৰাই গিৰীন্দ্ৰ অসমীয়া ভাষাৰ কেৱলীয়া সেৱক হ’ল। তেওঁৰ ওচৰলৈ নিতৌ চাৰি বজাত অহা অসম প্ৰবাসী বঙালী ‘বাক্ষি’ কিজনক তেওঁৰ তালৈ আহিবলৈ হাক দিলে আৰু সিহঁতৰে সৈতে বঙলা কথা নেপাতে বুলিও কৈ দিলে। আগেয়ে ঘৰলৈ চিঠি দিছিল বঙলাৰে, এতিয়া আৰু অসমীয়াৰ বাহিৰে আন একো ভাষাৰেই চিঠি পত্ৰ নিদিয়া হ’ল। পুথি ছপা হোৱাৰ দুমাহ মানৰ আগৰপৰাই সেই বঙালী বন্ধু কিজনৰ সমাগম-দুৱাৰ জাপ খায়েই আহিছিল। অলপ দিনৰ পাচত অৰ্থাৎ কিতাপ প্ৰকাশ হ’লত একেবাৰেই জানিবা ‘হোকাপানী বন্ধ’ হ’ল।

মেছৰ যেনেকৰ : ছপৰীয়া গধূলি আমি মজিয়াত ভাত খাবলৈ বহিলেই বঙালী ল’ৰাবিলাকে আমাৰপৰা অলপ আঁতৰলৈ সিহঁতৰ খাল বা কাঁহীখনহঁত হোঁহোঁকাই নিয়ে। ভালমান দিনলৈকে ইয়াৰ কাৰণটো জনা নাছিলোঁ। এদিন চট্টোপাধ্যায় উপাধিকাৰী এজনে যোক কাপে কাপে ফুচুচুচাই স্মিলিলে ‘গিৰীন বাবু নাথ মাজুহ নে কি ?’ মই কলোঁ, হয়।

নাথ মাজুহৰ লগত পূব বঙ্গৰ চট্টোপাধ্যায় বিলাকে একে শাৰীতে বহি হেনো ভাত-পানী খোৱা নিষেধ। নাথ উপাধিটো যে অসমীয়া হিন্দু সমাজৰ শিৱভক্ত সকলেহে লগাইছিল সেইকথা বুজাই দিলতো তেওঁৰ আৰু তেওঁৰ লগৰীয়া কিজনৰ আশঙ্কাটো হুণ্ডছিল। সদায়, বঙালী ল'ৰাহেই মেনেজৰ। সিহঁতে বজাৰৰ পৰা যিহকে আনে তাকে খাব লাগে। বুট-বহৰ মাহ (ডাইল) বঙালীয়ে ক্ৰাচিং হে খায়। নিতৌ সোণামুগৰ জোল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা মছৰ মাহৰ 'চেংচেঙ্গীয়া' পানী এটোপা। বঙালীও-মহিছাৰ ভজা অকণমান, আলুৰ নামটো হে। মাজুৰ আজ্ঞাখন জলাৰ কোবত মুখত দিব নোৱাৰি। সপ্তাহত দুদিন মাংস খুউৱাৰ নিয়ম আছে। মাংসতকৈ জলকীয়াৰ জালে মজুহ খোৱাৰ পোটক তোলে। এদিন থং উঠি গিৰীনে খালে-চালে উৰীয়া ঠাকুৰৰ মুখলৈকে খাবলৈ লোৱা ভাত খিনি মাৰি পঠিয়ালে, হৰেন সিঙেও 'ডাইল'ৰ জোলখিনি ঠাকুৰৰ মূৰত ঢালিলে। মেছত লাগিল তলস্থল। ঠাকুৰেও কাম নকৰে। বুলি আওখটি জ্বিলে। ঠাকুৰ, মেনেজৰ দুয়ো গোট খাই চুপাৰিটেণ্টেণ্টৰ ওচৰত আমাৰ বিৰুদ্ধে গোচৰ দিলেগৈ।

চুপাৰিটেণ্টেণ্ট আছিল অধ্যাপক দক্ষিণাৰঞ্জন চাটাজী। তেওঁ আমাৰ কৈফিয়ত খুঁজিলত, লেখি দিলোঁহক 'আমি অসমীয়া মাজুহ। আমাৰ খাবলৈ বঙালীৰ দৰে নহয়। আমাক মাজে সময়ে খাব আৰু টেঙা লাগে। সদায় পনীয়া মগুমাহৰ জোল খাব নোৱাৰে'। শেহাই শেহাই থাকিব লগীয়া মাজুৰ জোলো জলকীয়াৰ পোৰণিত খাব নোৱাৰে'। আমাৰ পাঁচ-জনৰ নিমিত্তে অন্ততঃ খোৱা ব্যৱস্থা স্বকীয়া কৰিব লাগে'। আমাৰ কৈফিয়তটো চাটাজীয়ে গাপ দি থলে। এনেতে বুধবাৰ আহিল। বুধবাৰে বুধবাৰে মজুহ ভোজন কৰিবই লাগে। মাংস ভাত খাবৰ দিনা বঙালী ছাত্ৰৰ পায়খানালৈ যোৱা ঘন হয়। এটাইবোৰৰে অশান্তি পেটটো কামুৰিছে। ডাক্তৰ মাতি চাইবাণ। আমাৰ তিনিগুটি প্ৰাণীৰ কিন্তু একোৱেই নাই। মাংস খালে আমাক অপকাৰ নকৰে নে কি বুলি চুপাৰিটেণ্টেণ্টে এদিন মোক মাতি নি সোধিলে। মই কলেঁ, "আমাৰ হাতত কুঁজী থেকেনা থাকে। তাৰে বডি চুটামান খাই দিওঁ। তাকে খালেই যিমনেই কি মাংস নেখাওঁ, আমাক একো অপকাৰ নকৰে। আৰু কিন্তু এবিধ বস্তু আমাৰ হাতত থাকে—বাৰ নাম "কামৰূপী গুল্লি"। চুপাৰিটেণ্টেণ্টে থেকেনা অলপমান এদিন খাই চাব খুজিলে। তেওঁৰো পেটৰ গোলমাল আছিল। মোৰ হাতত

থকা থেকেৰা দুফলামান তেওঁক দি কলোঁ, বোলোঁ ইয়াকে তেলত ভাজি তপতে তপতে থাৰ। আপোনাৰ পেটৰ ভোৰভোৰনি, কামোৰনি, আছকাল সকলো নাশ হ'ব। চাৰিদিনমান এইদৰে থেকেৰা খোৱাত চুপাৰিক্টেণ্টৰ পেটৰ বিকাৰ নোহোৱা হ'ল। তেতিয়াৰ পৰাই আমাৰ পাঁচোটোৰ ভিতৰৰ এটাক “মেছ-মেনেজৰ” পাতিবলৈ হুকুম হ'ল। আমি মেনেজৰ হৈ আমাৰ কচিমতে বজাৰ-সমাৰ কৰিবলৈ লোৱাত আমি ভাত পানী খোৱাৰ সুবিধা হ'ল। পিচলৈ, বঙালী মেনেজৰ হ'লেও, আমাৰ অভিকচিমতেই খোৱা বস্তু কিনা হ'ল।

মেছবাসী বন্ধুবিলাকক অসমীয়া ভেম এটা দেখুৱাওঁ বুলি বুধি এটা সাজিলোঁ। পূজাৰ বন্ধত ঘৰৰ পৰা ঘূৰি যাওঁতে গিৰীনে বৰকাঁহী এখন, হাতীখুজীয়া কাঁহৰ বাটি এটা আৰু দুটা সক বান-বাটি লৈ গ'ল। তাৰ উপৰিও, এটি ঘূৰ-ঘূৰীও নিলে। ঘূৰ-ঘূৰীটোৰ চিলিমত সাঁফৰ থকা; সাঁফৰখনৰ চাৰিউপিনে সোণপানী চৰোৱা লটকন বা বৰৈ। নাথৰ ঘূৰ-ঘূৰীটোত নলী লগোৱা বিজ্জা এটা আছিলেই। কমাৰ শাললৈ নি, তাতে আৰু দুটা বিজ্জা কৰাই ললে। নলিচা দুডালো বেলেগে কিনি অনালে। আমাৰ তিনিউৰো মাজত থকা মেজখনতে ঘূৰ-ঘূৰীটো বহুৱাই লৈ “বাহাদুৰ” বোলা নেপালী চাকৰটোক হুকুম দিওঁ “বাহাদুৰ তামাক চাজাও”। সিও তুৰন্তে একছটাকমান মলা ধপাত চিলিমটোত ভৰাই টিকিয়া দুটামান পেলাই থব। টিকিয়া ৰঙা হয় মানে, পেট চিলা বঙালী “বন্ধুগণৰো” “পায়খানাৰ” পৰা বহিৰ্গত হ'বৰ সময় হয়। এজন বহিৰ্গত হ'লেই আনজন অন্তৰ্গত হয়েই। এনেকৈ আমাৰ দুৱাৰৰ আগেদি যেতিয়া সিহঁত পায়খানাৰ পৰা ওলোৱা সোমোৱা কৰে, তেতিয়াই আমিও ঘূৰ-ঘূৰীটোৰ নলিচা তিনিডাল তিনিফালৰ পৰা ছপিবলৈ ধৰোঁ। আৰু হোপাটোৱেপতি সাঁফৰ লটকনবোৰ ভিৰবিৰাবলৈ ধৰে। মুখত নলিচা লগাই, বিছনাত পেট পেলাই সিহঁতক দেখুৱাই আমি নিশ্চিত মনে কিতাপতে মূৰ পুতি থাকোঁ আৰু হাতত ৰটিটো লৈ সিহঁতে আহোঁতে-যাওঁতে কেৰাহি-কেৰাহিকৈ আমাৰ ফাললৈ চাই যায়। কেতিয়াবা চিলিমৰ ঢাকনিত ওলমি থকা লটকনবোৰ ধোঁৱা পাই নাচি থকা দেখি ব-লাগি থাকে। দুজনমানে যে এদিন আচৰিত হৈ স্বীকাৰেই কৰিছিল—“আসামীয়া জমিদাৰেৰ ছেলে বটে”। সিহঁতে যেনেকৈ টিংখোপ মৰা কথা কয় আমিও

তেনেকৈ ওকাইডাং মাৰি শুনাই দিওঁ—আমাৰ দেশত ঘৰে ঘৰে চাহবাৰী, আমি প্ৰত্যেকেই জমিদাৰ। আমাৰ ওপৰত জমিদাৰী কৰিবলৈ আন মাফ নাই।

ভাত খাবলৈ যাওঁতেও গিৰীন নাথৈ সেই কাঁহী-বাটি বেতিয়া মজিয়াত পাৰি লয়গৈ তেতিয়া বঙালী খাটুৱা-বিলাকৰ চকু খিৰ দিয়ে। এটাই অধিলৈ “এই থাল বাটি কি ধাতুৰ দ্বাৰা নিষ্পিত” ? উত্তৰত কলোঁ, “ইয়াকে বোলে কাঁহ। এই ধাতু আজিকালি অসমৰ ব্যাহৰে ক’তো পোৱা নেযায়। আমাৰ দেশত ডাঙৰীয়া, জমিদাৰ হৈ নেলাগে চহা মাফহেও ইয়াত হৈ ভাত খায়। তোমালোকৰ দৰে কহ উঠা পিতৃলৰ থাল-বাটিজ সন্মীয়াই ভোজন নকৰে।” সেই ছলফে, ঘূৰ-ঘূৰীৰ কথাটো উচ্চকিয়াই পাকে প্ৰকাৰে বুজাই দিলোঁ যে গিৰীন বাবু “বৰলোকে-এ ছেলে”, তাৰ জামদানী আঙো : সেইদিনাৰপৰা, ভাত খাবলৈ ঘৰুৱা পৰিৱেশ ওপৰত আৰু তলৰ ল’ৰা-বোৰে গিৰিগৰ কৰে ওকাই আহি “আস্তন আস্তন গিৰীন বাবু, খেতে যায়” বুলি গিৰীন বাবুক মাত দিহে মজিয়ালৈ যোৱা হ’ল। “অ’শাত ভজ্জ, ভয়ত ভজ্জ” কথাৰ এনেহে ওলোৱা নাই। কাঁহী-বাটি আৰু ঘূৰঘূৰী দেখিবলৈপৰা বঙালী বড়ো বিলাকৰ মান হ গিৰীক নাথ তহু-হ-তই মই হে মই হ’বলৈ ধনিলে।

এদিন নিশা এঘাৰমান বাতিছে। গিৰীনে মনৰ স্তৰেৰে “সন্ধ্যা সমীৰে, কাঁপে থৰে-থৰে, কে দিছে মৰুৰ বাস—” বোলা গানটো জুৰিছে। গিৰীনৰ গলাৰ “মধুৰ আৱাজ” শুনি আমাৰ কোঠাটোৰ দুৱাৰমুখখনত ওপৰ তলাৰ পৰা ল’ৰাবিলাক তৰ-তৰ কৰে নাম আহি গোট খালেহি। সেইদিনাৰ পৰা বঙালী বহুবিলাকে আমাক বৰ মান সৎকাৰ কৰিবলৈ ধনিলে।

ইটোৰ পিচত সিটোকে আমাৰ তিনিওটাই ছাত্ৰাবাসৰ “ফুড মেনেজৰ” হৈ তিনি মাহ কাল ৩/১ এ, আমহাট’ ষ্ট্ৰিটত টিঘিলঘিলাই আছিলোঁ ইক।

হমকলৰ আতঙ্ক : তেতিয়া ‘হমকলৰ’ দিন। ৰাজনৈতিক আকাশত এনী বেছাঙেই ধ্বংসৰা। ভাৰতীয় ডেকাক বৃটিছ শাসনৰ বিৰুদ্ধে অস্ত্ৰপ্ৰাণিত কৰি থকা বাবে বেছাঙ বৃটিছ কৰ্তৃপক্ষসকলৰ চকুৰ-কুটা-দাঁতৰ খুল হৈ পৰিছিল। ১৯১৭ চনৰ ১৬ জুনৰ দিনা ডেওঁক মাদ্ৰাজৰ গৱৰ্ণৰ লৰ্ড পেটলেণ্ডে মাতি নি ডেওঁৰ ওপৰত “নজৰ বন্দীৰ” আদেশ জাৰি কৰে। আগতে, সেইকথাৰ ফুট পাই ১৫ জুনৰ

দিনাই বেছাৰ্কে “মোৰ ভাইভনীহঁতলৈ” বুলি শেষ বাণী এটি লেখি পেলায়। বাণীটি পুস্তিকাৰে ছপাই সেই দিনা বাতিয়েই মাদ্ৰাজৰ পৰা সদৌ ভাৰতৰ কলেজ সমূহলৈ পঠিয়াই দিয়ে। ১৬ তাৰিখে পুথি আহি কলিকতা পালেহি। কলিকতীয়া ছাত্ৰৰ মাজত পুস্তিকাখন লবলৈ হেঁতাপৰা লাগিল। আমি তিনিজনেও তিনিখন পুথি কোনোমতে সবকালোঁ। পুস্তিকাখন প্ৰচাৰ হোৱাৰ লগে লগে তাক ‘বাজেয়াণ্ড’ কৰাৰ আদেশো ওলালহি। সেই সময়ত বেছাৰ্কেৰ বক্তৃতা আৰু তেওঁৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত “নিউইণ্ডিয়া”ৰ প্ৰৱন্ধবোৰে জাতীয়তাৰ জুই বৰবিছিল। আমি পোৱা বাণীটোতো শব্দটোৱে পতি পকা আঙঠাৰ ফিৰিঙতি উকৰি আছিল। এতিয়া বৃটিছ-জাতিৰ লগত মৈত্ৰীভাৱ আছে যদিও বৃটিছৰ শাসন আৰু নাইকিয়া হ’ল। তথাপি, আমি স্বাধীন হোৱাৰ পিচন্তো কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত বেছাৰ্কেৰ সেই বাণী প্ৰযোজ্য নোহোৱাকৈ নেথাকে। এনী বেছাৰ্কেৰ জলন্ত দেশপ্ৰেম আৰু উদ্দীপনাময়ী, ওজস্বী বাণীৰ চোকটো পাঠকসকলে চেকি চক বুলি সেই পুস্তিকাখনৰ পৰা ইংৰাজীত যেনে আছিল, তেনেকৈয়ে ঢুকাঁকি-মান তলত তুলি দিলোঁ—

“If it be said that I have carried on a “campaign of calumny” which I utterly deny, the fault is with Lord Pentland, who, could, once again, have forfeited my security and confiscated my press”

Such men, to protect themselves, defend silencing their victims, proceed to blacken them before the world. How else can they justify themselves? When the dry facts as to proverty are stated, they are “calumny”. My little book “India a Nation” was stopped because it stated them, It was “calumny”.

To say that the average life period in India is 23 05, that in England it is 40, in Newzealand 60, is “Calumny” To publish a table of literacy in England, Japan, Russia and British India is “Calumny”. To show by these and many other facts that the autocracy in India is not even efficient is “Calumny”. To quote ancient books to show the state of the Country in the Pre-British days is “Calumny”— if it showed widespread prosperity and wealth. If

it tells of raids and wars, then it is history. Will Lord Pentland's conscience be as clear as mine ?

Life does not consist in money and clothes, in motor cars, and invitations to Government Houses ; life consists in liberty, in self respects, in honour, in right ambition, in patriotism and in noble living. In the absence of all these, it is not the life of man in the image of God, but of a brute well fed by his owner.

“অৰ্থাৎ চৰকাৰৰ মতে মই হেনো “কুংসাৰ” যুদ্ধ হৈ চলাই ফুৰিছোঁ । চৰকাৰৰ দোষত প্ৰজাৰ অৱস্থা নান্নং নবজ্ঞ হৈছে বুলিলে, মাহুহৰোৰে লম্বোনে-ভোকে লালকাল দি আছে বুলিলে, সিবিলাক কৰ-কাটলৰ হেঁচাত মূৰ দাঙিব নোৱৰা হৈ আছে বুলিলে, লেখা-পঢ়া শিকিবলৈ নেপাই জঘা-মূৰ্খ হৈ আছে বুলিলে “কুংসা” বটনা কৰা হয় । মই যে “ভাৰত এটা জাতি” বুলি গ্ৰন্থ এখন লিখিছিলোঁ, তাত এইবোৰ কথা কে ডালিডালিকৈ দেখুৱাইছিলোঁ । সেইগুণে, সেই গ্ৰন্থখন চৰকাৰৰ ঘৰত চুৱা হ’ল, আৰু সেই বাবেই তাৰ প্ৰচাৰ বন্ধ কৰি দিয়া হ’ল । ভাৰতবৰ্ষৰ মাহুহ গড় হিচাবে ২৩ বছৰ জীয়াই থাকে আৰু সিপিনে ইংলণ্ডৰ মাহুহ ৪০ বছৰ আৰু নিউজিলেণ্ডৰ ৬০ বছৰ জীয়াই থাকে বুলিলেই জগৰ লাগে । বৃটিছ ভাৰতৰ লগত ইংলণ্ড, জাপান আৰু কচিয়াৰ শিক্ষিতৰ সংখ্যা বিজাই দেখুৱালে চৰকাৰৰ গালৈ অপযশ আহে । ভাৰতত চলা স্বেচ্ছাচাৰী শাসন প্ৰণালীক যদি অপদাৰ্থ বুলি কোৱা হয় তেনেহ’লেও লাগে জগৰ—সি হয় “কুংসা” বটনা । পুথি-পাঁজি চাই কোনোবাই যদি লিখে বৃটিছ অহাৰ পূৰ্বে ভাৰতৰ অৱস্থা অৰ্থ-সম্পদে বৰৈয়া হৈ আছিল— তেনে হ’লেও সি হ’ল “কুংসা” । আৰু যদি কেনেবাকৈ কোৱা হয়, বোলে তেতিয়াৰ ভাৰতত কেৱল মুন্ধ-বিগ্ৰহ, কলি-কন্দলেই আছিল তেনেহ’লে অৱশ্যে সি হ’ল বুৰঞ্জী ।

“ধনবন্ত হ’লেই জীৱন ধন্য নহয় । মটৰ গাড়ী হ’লে নাইবা লাটচাহাবৰ ভৱনত ভোজ-নিমন্ত্ৰণ খাবলৈ গলেও জীৱন ধৰাৰ সাৰ্থক হ’ব নোৱাৰে । জীৱনৰ সাৰ্থকতা থাকে মুক্ত অৱস্থাত ; জীৱন থাকে আত্মসম্মানত ; মহৎ আকাংক্ষা, দেশপ্ৰেম আৰু সমাজানে সংসাৰ নিৰ্বাহত হৈ প্ৰকৃত জীৱন থাকে । যি জীৱনত এই বিলাকৰ নাম গোল্ফ নাই, সেই জীৱন নিৰ্বৰ্থক,

সেই জীৱনৰ নিমিত্তে সংসাৰ অসাৰ। নাৰায়ণকণী নৰৰ নিমিত্তে এই নিব-
ৰ্থক জীৱন কেতিয়াও স্থস্থ হ'ব নোৱাৰে, হ'ব পাৰে কেৱল গিৰিহঁতৰ
দ্বাৰাই লালিত পালিত পোহনীয়া চাৰিঠেঙীয়াৰ হে।”

পুস্তিকাখনি আনি এবাতিহে থৈছোঁহি, ১৮ তাৰিখৰ দিনা দোকমো-
কতে পুলিছ পালেহিয়েই। ওলাই চাওঁ দেখোন (মেছটোৰ) চাৰিওপিনে
‘সশস্ত্ৰ পুলিছে’ ঘেপি আছে। ক’ববাত কিবা এটা ৰাজদ্রোহৰ কথাই
ঘটিং কৰিলেই বঙ্গবাদী কলেজৰ ছাত্ৰৰ ওপৰতে পোনেই পুলিছৰ চপলীয়া
খুন্দটো পৰেহি— যেন বঙ্গবাদী কলেজেই ৰাজদ্রোহৰ ‘মাড্ডা’ বা কোঠ।
ভাবিলোঁ কোনোবা এটিয়ে ক’ববাত চাগৈ কিব এট লেঠ’ লগালে।
এনেকৈ আমিও তিনিউ কখনমখন কৰি থাকোঁতেই দোখলোঁ, ওপৰ মহাৰ
পৰা দুটি ছাত্ৰক সাঙুৰি আনিছেহি। আমাৰ দুৱাৰ মূখেৰে গাৰখানাদৈ
‘যোৱা একনে ফুচুচাই কৈ গ’ল বোলে পুলি’ এনো বেছাণ্টৰ বাগীটো
লুককি ফুৰিছে (চাৰ্জ কৰিছে) কথামত শুনি মোঃ গা চেবালে।
ধৰণী ধৰিবলৈ ঠাই নাই যেন দোক, গিৰিহঁতৰ ওপৰত অক্ষপাত পুস্তিকাখন
আতাইতাই বেলিক নলাক পেলাই দিলে। অকল গাকৰ মীসনি
ছিঙি তুলাৰ ভিত্তৰত জমুৱাই থলোঁ। পাঁচ মিনিটমানৰ পিচতে কিংঙী
পুলিছ চাৰ্জেন্ট এটা আহি আমাৰ দুৱাৰমুখত টেকটোকাহেই আৰু দুৱা-
ডলিৰ ভিতৰপিনে থকা মোলৈ পান্দোৱাকৈ চাই ভেকাঠ মাৰি সোধিলে,
“তোমালোক কোন জিলাৰ পৰা আহিছা?” বুঢ়ৈৰ চিৰিং চিৰিং ক’ব
আছিল যদিও শেতেলীখনতে লেপেটা কাটি ব’হ, কিনাতি দুটাৰে গাৰুটো
হেঁচা মাৰি ধৰি মই যেন একো নেজানোৱেং এনে নিব্বিকাৰ ভাও দেখ-
বাই মান্ত লগালোঁ, “আমি কোনো জিলাৰ পৰা অহা নাই। আহিছোঁ
এখন প্ৰদেশৰপৰা। প্ৰদেশৰ নাম আসাম অক আমি অসমীয়া (আচামীজ)।
মোৰ খামিডাঠ উত্তৰ পাই চাৰ্জেন্টজন ট’ক লাগিল আৰু উলটি বৰা
গাহৰিটোৰ দৰে পোনবাট ধৰিলে। সেইদিনা আমি যিটো ভয় খালোঁ,
কি কম? একেৰাহে এমাহ মানলৈকে আমাৰ খালি সেই কথাটো হে
হৈছিল। আপদীয় হুজুগ প্ৰিয় বঙালীখনৰ লগত থাকিলে আমাকো
কাহানিৰা উলুৰ লগত বগৰী পোৰা দি গুৰি পেলাবগৈ পাৰে। এনে
বোৰ আপদ চোঁচৰোৱা কথাৰে ভাবি-চিন্তি আমি আৰু কাবো লগত
বঙলাৰে একেবাৰেই কথা নপতা হলোঁ।

কলেজ স্কোৱাৰ, কৰ্ণৱালিছ স্কোৱাৰ, বীডন স্কোৱাৰত প্ৰায়েই ‘হম-কলব’ (Home Rule) সভা হয়। বেৰিষ্টাৰ বোমবেল চক্ৰৱৰ্তী, টেট-কুটীয়া পাঁচকড়ি বন্দোপাধ্যায়, দাৰ্শনিক পণ্ডিত হীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত, চিত্তবজ্জন দাস (চি আৰ দাস), আবদুল হুচল, অধ্যাপক ভিক্টৰ লাল বন্দোপাধ্যায়, বেৰিষ্টাৰ যতীন্দ্ৰ মোহন সেনগুপ্ত, শ্ৰী: কামলুল হক, ডাক্তৰ মুন্সৱীমোহন দাস প্ৰমুখ্যে কলিকতীয়া উগ্ৰপন্থী বা প্ৰগতিবাদী ৰাজনীতিক মাতেই এই সভাৰ আগভাগ লওঁলক। সেই সভাব্যৱসায়ত বক্তাৰ শিৰোমণি বিপিন চন্দ্ৰ পালে প্ৰায়েই বক্তৃতা দিয়ে। সেই সন্দৰ্ভে আন্দোলনৰ সময়ত ভাৰত বৰ্ষত যি তিনিজন সিংহপুৰুষে গুটিছ সিংহৰ কেশৰ জোকাৰি নিকাশনদণ্ড ভোগ কৰিছিল, সেই বিজ্ঞ-বে বোলা হৈছিল ‘লাল-বাল-পাল’ অৰ্থাৎ পাঞ্জাবৰ পঞ্জাব কেশৰী লাল, লাক্ষপট ৰায়, মহাৰাষ্ট্ৰ প্ৰদীপ বালগঙ্গাধৰ তিলক আৰু বঙ্গদেশৰ (ব্ৰীহট্টৰ) পাল বিপিন চন্দ্ৰ। ভাৰতীয় বাইজৰ উপৰত “লাল-বাল-পাল”ৰ আছিল ভাস্কৰ হুতাৰ। বিপিন পালৰ বক্তৃতা গোজৰণিয়ে শ্ৰোতা মণ্ডলীৰ গাৰ নোম শিয়ঁৰাই পঠিয়ায়। সেই সময়ত হুজ্জন বাগী পুৰুষৰ নাম ভাৰত জুৰি ৰাষ্ট্ৰ হৈ আছিল। তাৰ প্ৰথম জন হ’ল ভাৰতৰ ডিমাপ্ৰিন্চ হৰেন্দ্ৰ নাথ বানাজী আৰু দ্বিতীয়জন হ’ল বিপিন চন্দ্ৰ পাল। স্তৰেন বানাজীৰ বক্তৃতা অদ্বিতীয় সন্মোহনী শক্তি বিজ্ঞান; তেওঁৰ বাগীৰাই ঘৰ ভাঙে যেন ভাঙে যেন কৰে। সাহিত্য অনঙ্গাৰ বুৰঞ্জীৰেই ভৰা বক্তৃতাৰ শাৰী শাখা বাক্য। ভাষাৰ বঙ্গাৰ আৰু স্তৰাৰ বাক্য উঠানমা ঠেও থমকে শ্ৰোতাসকলক ‘মহমুগ্ধ সৰ্পবৎ’ কৰি ৰাখে। বক্তৃতাও যে এটা পৰিশ্ৰম কৰি শিকিলগীয়া কলা-বিদ্যা (Oratory as an art), তাক স্তৰেন্দ্ৰ বানাজীৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ হ’ল স্তৰেন্দ্ৰক উপলব্ধি কৰিব পাৰি। সভা-সমিতিত কথা কোৱা মানুহৰ অন্ত নাই। কিন্তু শুৱলা বাক্যেৰে অনৰ্গল বক্তৃতা দি থাকিবপৰা বক্তা পাবলৈ বৰ টান। বক্তৃতা দি থাকোঁতে, ভাৰৰ আবেগত স্তৰেন বানাজীয়ে যেতিয়া আৰোহণ—অৱতাৰণ কৰে অৰ্থাৎ কোবত কোবে চৰি গৈ একেবেলিৰেই চৰম সীমা পাই, আকৌ ধপ্-কৰে মুহুৰ্ত্তে যেতিয়া তললৈ নামি আহে, তেতিয়া যে তেওঁৰ বক্তৃতা কি চমৎকাৰ হৈ উঠে লিখি বুজাবৰ সাধ্য নাই। স্তৰেন বানাজীক বিলাস্তৰ কি সন্দেহ ইউৰোপৰ বাতৰি-কাকত বিলাকে “Edmund’ Burke of India” আখ্যা দিছিল। ‘হমকলব’ সভালৈ তেওঁ নাহে, ইণ্ডিয়ান এছছিয়েচনৰ সভাত

নাইবা ডাক্তৰ ডাক্তৰ সৰ্বভাৰতীয় ৰাজহুৱা সভাত হে তেওঁক দেখিবলৈ পোৱা যায়। বিপিন পালে শৰবোৰ এটা-এটাকৈ, লাহে-লাহে কৰ। সেয়ে কিন্তু সিহে গৰ্জনৰ দৰে। তেওঁৰ বক্তৃতা ইমান তেজী আৰু গাজত লগা যে শুনিলে মৰা মাহুৰৰ গাওঁ দাং খাই আহে। ডেকা ল'ৰাৰ মনত বদেৰ্শ প্ৰাপ্ততাৰ ফিৰিঙতি জ্বলাই দিয়াত বিপিন পালৰ বক্তৃতা অতুলনীয়। তেওঁ বক্তৃতা দি থাকোঁতে শৰ একোটাও এনে হেঁচা দিয়ে যে শুনোতা জন তাৰ লগে লগে যেন লাগিয়েই যাব। পালৰ বক্তৃতাৰ আৰু এটা বিশেষত্ব এই যে তেওঁ চৰকাৰক ইমান চোকাকৈ সমালোচনা আৰু আক্ৰমণ কৰে, অথচ বক্তৃতাৰ শৰবোৰ স্বাৰ্থবোধক হোৱা বাবে চৰকাৰী আইনৰ গৰাহত পেলাই তেওঁক দোষী সাব্যস্ত কৰা বৰ কঠিন হৈ পৰে। স্বাৰ্থবোধক বুলি কোৱা হৈছে এই বাবেই যে তেওঁ একোটা বাক্য প্ৰৱচন এনেভাৱে ব্যৱহাৰ কৰে যে শ্ৰোতাবৃন্দই বুজোঁতে তাক ঠিক ঠাক বুজে কিন্তু দণ্ডবিধি আইনৰ ধাৰাত পেলাই অস্বাভাৱ-বিশ্লেষণ কৰিলে, তাৰ অৰ্থটোহঁত একেবাৰে দণ্ডবিধি আইনে ধৰিব নোৱৰা হৈ পৰে। বিপিন পালে বক্তৃতা দিয়াৰ পাল থাকিলে, 'হমকলৰ' প্ৰতি আস্থা থাককেই বা নাথাককেই, কলেজৰ ছাত্ৰই কলিকতীয়া আলি-পদূলি আৰু বাট-পথত পকুৱাৰ দৰে লা-নি বান্ধিবলৈ ধৰে আৰু সেই লা-নিৰ চিৰচিৰনিটো সভা হোৱা ঠাইত হে মাৰ যায়গৈ। আমাৰ শ্ৰোতা সকলৰ ভিতৰত ভালেমানে বিপিন পালৰ দৰে বক্তৃতা দিবলৈ আখৰা কৰিছিল। সেই সময়ত, কলিকতাত থকা লক্ষীনাথ ফুকনৰ এটা 'হবি' (Hobby) য়েই অৰ্থাৎ স্বভাৱেই হৈছিল বিপিন পালৰ বক্তৃতা অন্তৰ্ভাৱণ কৰা।

কলেজ স্কোৱাৰত প্ৰায়েই আবেলি সভা বহা। সেই সভাত ভাৰতীয় অ-ভাৰতীয় মনীষীসকলৰ বক্তৃতাও শুনিবলৈ পোৱা যায়। সৰোজনী নাইডু, চাক্ৰৱৰ্ত্তী, চক্ৰৱৰ্ত্তী, ডাঃ মুন্সে, লাল। হৰকৃষ্ণ লাল প্ৰভৃতি সমসাময়িক ৰাজনৈতিক নেতাসকলক তাত্তেই সম্বৰ্দ্ধনা জনোৱা হৈছিল। স্কোৱাৰৰ চুক এটাত গধূলি-গধূলি ৰামায়ণ মহাভাৰতৰ কথাবাৰ্ত্তা আৰু শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ বাখ্যাও হয়।

সেই সভাৰিলাকৰ কোনো এখনকে পাৰিতোষকে আমি বান্ধি দিয়া নাছিলোঁ। হৰেন সিংহও যায়, ম'ই ও বাওঁ। হৰেন ওখ দেখি, পাচৰপৰাই থিয় হৈ বক্তৃতা শুনে। ম'ই চাপৰ দেখি জলফালৰ পৰা দৰ্শকৰ জুম ফালি কুকুৰি

কুকি সোমাই আগত বহোঁগৈ। মেছলৈ আহি হেনেক কওঁহি। বন্ধৰ দিনত দুপৰীয়া আবেলি আমি সেই বক্তৃতাৰিলাকৰ পুনৰাবৃত্তি কৰোঁহঁক। মোৰ ভাল লাগিছিল হীৰেন দত্তৰ বক্তৃতা শুনি। তেওঁৰ বিশ্লেষণ শক্তি অতি চোকা আছিল আৰু প্ৰত্যেকটো বিষয়ক ওলোটা শুভোটা দুয়োটা লুটিকে দৰ্শনিক দৃষ্টিৰে লক্ষ্য কৰিছিল। দত্ত, “সাহিত্য” নামৰ আলোচনী কাকত এখনৰ সম্পাদক। সেই ‘সাহিত্য’ এখন উচ্চ পৰ্যায়ৰ সমালোচনী বুলি বৰ্ত্তীয় সাহিত্যিক মণ্ডলীৰ ভিতৰত সুখ্যাতি লাভ কৰিছিল। তেওঁ বক্তৃতা দিছিল বঙ্গলাৰে, অধ্যাপক জীতেন্দ্ৰ বানাজীয়ে ইংৰাজীয়ে এনেভাৱে অনৰ্গল খবকৈ বক্তৃতা দিব পাৰিছিল আৰু কথাবোৰো ইমান সবগবকৈ ওলাই গৈছিল যে চৰকাৰৰ ফলীয়া চোৰাংচোৱাৰ “ছট হেণ্ডো” ভোতা হৈ পৰিছিল। তেওঁৰ জলপ্ৰপাতৰ গতি হেন বক্তৃতা লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ কেতিয়াবা কেতিয়াবা চৰকাৰে দুজনকৈয়ো ৰিপটাৰ পঠিয়াব লগা হৈছিল।

এনী বেছাটক অন্তৰীণত আটক কৈ ৰখাত বিক্ষোভ প্ৰকাশ কৰিবলৈ কলিকতাৰ টাউন হলত এখন বিৰাট সভা হৈছিল। সেই সভাত ডক্টৰ ৰাসবিহাৰী ঘোষে সভাপতিৰ আসন অলঙ্কৃত কৰিছিল। সভালৈ প্ৰাচীন পন্থী, উগ্ৰপন্থী আৰু ধীৰপন্থী সকলো আহিছিল। “বেঙ্গলী” কাকতৰ সম্পাদক বগীশ্বৰ বঙ্গসিংহ ধীৰপন্থী সুবেঙ্গ নাথ বন্দোপাধ্যায় আৰু ‘অমৃত বাজাৰ পত্ৰিকাৰ’ নিৰ্ভীক উগ্ৰপন্থী সম্পাদক বাবু মতিলাল শোণ দুয়োজনা তেতিয়া ‘অহি নকুল ছেন।’ কাকতত “কাকো পালে কেৱে নেৰে”, “হুইকো হুই নাহি তুষ্টি। হানে বজ্জ সম মুষ্টি।” কিন্তু, সেই সভাৰ দিনা, দুয়ো উপস্থিত হৈ, দুয়ো দুয়োকো সাবট মাৰি ধৰি আলিঙ্গন কৰিছিল। আলিঙ্গনৰ দৃশ্যই সকলোৰে চকুপানী বোৱাই পঠিয়াইছিল। (সঁচা কথা—Public calamity is a mighty leveller—Edmund Burke) তাত বহিবলৈ ঠাই নেপাওঁ বুলি, সভা বহাৰ আগেয়েই ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা (ডাক্তৰ) আৰু মই দুয়ো গৈ টাউন হলটোৰ মাজতে ঠাই এডোখৰ অধিকাৰ কৰি বহিলোঁহঁক। কিন্তু ক্ৰমাৎ মাছৰ ইমান ঠেলা-ঠেলি, হেঁচা-হেঁচি হ’বলৈ ধৰিলে যে আমি বহা ঠাইতে টিকা-ঘঁহনা খাই চক্ৰাকাৰকৈ ঘূৰিবলৈ ধৰিলোঁ। ঘঁহনাত চুৰিয়া ফিচিকি গ’লগৈ। বহি থাকোতে উকমুকনি লাগি থিয় হলোঁ। ভাতো একোপধ্যে ৰক্ষা নেপালোঁ। পাচফালৰ পৰা এনে একোটা হিলদল ভঙা হেঁচা পৰিবলৈ ধৰিলে যে তাৰ কোবত আকৌ মাটিত হেৰেপা খাই

পৰিলোঁগৈ। এই বেলি বকুৰাই নেওচা কেওচা দি গোজ-গোজাই উঠিল, 'কোন আহে এইবোৰ উশৃঙ্খল বঙালীৰ সভালৈ?' এই বুলি কৈয়েই তেওঁ আনিবা কোনোমন্ত প্ৰকাৰে সভাপৰা সৰকি প্ৰাণটো বক্ষা কৰিলে। সেই দিনাপৰা বকুৰাদেৱক আৰু কোনো বঙালী ৰাজহুৱা সভাত নেদেখা হলোঁ।

১৯১৭ চনৰ ২৬ ডিচেম্বৰ তাৰিখে কলিকতাৰ ৱেলিংটন স্কোৱাৰত ভাৰতৰ জাতীয় মহাসভা (কংগ্ৰেছ) বহিব। সভাপতি নিৰ্বাচিত হৈছে এনী বেছান্ট। ভাৰতৰ প্ৰত্যেক প্ৰদেশৰপৰা "ভকটিয়াৰ ক'ৰ" বা মেছা-সেৱক বাহিনী গঠন কৰা হৈছে। আমগ এটা অসমীয়া ঠাঁট বা পণ্টন গঠন কৰিবলৈ ঠিক কৰিলোঁ। ডিব্ৰুগড়ৰ ছাত্ৰ ভৱকান্ত বৰকাকতী আগ-বণুৱা হৈ ওলাল। অনং হেৰিছন ব'ড ৪৫নং হেৰিছন ব'ড, চি এম এছ হোষ্টেল, ৱাই, এম চি, এ হোষ্টেল, মেডিকেল কলেজ হোষ্টেল, বঙ্গবাসী কলেজৰ মেছ, বিজ্ঞানাগৰ, চিটি কলেজৰ মেছ, বেলগোছিয়া ভেটাবনেৰী কলেজ হোষ্টেল—এই বিলাকৰ উপৰিও য'ত যেনেকৈ অসমীয়া ল'ৰা অধ্যয়ন, সকলোৱেই পণ্টনত ভুক্ত হ'ল।

মহাশয়ী, ভাটয়া, বেহাৰী, পঞ্জাবী আৰু বঙালীৰো এইদৰেই একোটা একোটা পণ্টন হৈছিল। চিব্বজন দাসৰ পুতেক চিব্বজন দাসক সমস্ত বাহিনীটোৰ বৰ সেনাপতি বা কণ্টন বাব দিয়া হ'ল। চিব্বজন ল'ৰাটি আঁহল নিচেই লাহী—গাত স্ফুৰৰ সঁচৈ নাই, মাতটোও সৰু, টানি কুটাই বথ গৰাকৈ কব নাৱাৰে। চিব্বজন দাসৰ পুতেক—এইটোৱেই ফুল শব্দৰ মৌপিয়া গুণ। অসমীয়া সৰু মেৱক বিলাকৰ আটাইৰে নৃত্য পাণ্ডিত্য, কঁহালত টঙালি আৰু মল ছাত্ৰাত চুৰিয়াৰ "মাৰকৌচা"। এই প্ৰত্যেকটো পণ্টনৰ নাগক বা সেনাপতি বিলাকেৰে এটা অগ্ৰবাহী কোষ গঠন কৰা হৈছিল। ২৪ এৰিখে নিৰ্বাচিত সভানেত্ৰী হাওৰা চিহ্নন পাবৰ কথা। সেইদিনা কংগ্ৰেছৰ স্বয়ংসেৱক বাহিনীটো গৈছে সভানেত্ৰীক আগুৱাই আনিবলৈ। বাহিনীটো গৈ হেৰিছন ব'ডৰ নুৰ ট্ৰেণ্ড ব'ড পাঠহুগৈ। এনেদৰে কোনোবা এটা টলকত বৰসেনাপতি চিব্বজনৰ ঘোঁৰাটো ধৰি ৰাখিব নোৱাৰাত ছঁয়া কাটি লাবী ভাঙি গ'ল। তেতিয়া আমাৰ লেফ্ টেনেণ্ট (দুৱলীয়া সেনাপতি) মেজৰ স্তবেজৰ নাথ দস্তই আগবাঢ়ি গৈ পুৰালেগৈ। চিব্বজনে 'মেজাজ' দেখুৱাই দস্তক পাচলৈ বাবলৈ হুকুম দিছিল,

কিন্তু দস্তই একেধাৰ ভেঁকাহিঙে এই বুলি অসমীয়া ভয়কৰ তাল দেখুৱাই দিলে। “Well, you better get back, dont you know I am leading the Assamese battalion—the Scion of Lachit Barphukan ? (হেৰা, ভালে ভালে চুইকি যোৱা, আমি লাচিট বৰফুকনৰ বংশধৰ বুলি নেজানা নে ?)” চিৰবৰ্জন মনে মনে থাকিল। স্তৰেন দস্তৰ গৰ্জনত চিৰ-বৰ্জনৰ ‘মেজাজ’ তেনেই ‘চেচা বৰ্জন’ হৈ প’ল।

দ্বিতীয় অধ্যায়

৪৫ নং হেবিছন ব'ডৰ বাসিন্দা : আমি ৩/১ এ, আমহাট ষ্ট্ৰীটত থাকোঁতে ৪৬ নং হেবিছন ব'ডত কেইবাজনো ছাত্ৰ আছিল, যি আজি নতুন অসমৰ ভাগ্য নিৰ্ণয় কৰা বিভিন্ন বিভাগৰ গুৱিয়াল হৈ অসমীয়াৰ মুখ উজলাই আছে। এই প্ৰসঙ্গত এই কেইজনৰ নামেই ঘনাই মনত পৰে। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ, অমিয়কুমাৰ দাস, দেৱেশ্বৰ শৰ্মা, ধীৰেন্দ্ৰনাথ আগৰৱালা, বাৰ্জেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা, লক্ষ্মীপ্ৰাণ চাংকাকতি, ভগীৰাম বৰুৱা আৰু হেমকান্ত মিশ্ৰ। সন্দিকৈদেৱৰ উদ্যোগত 'আসাম ছাত্ৰ সন্মিলনী'ৰ প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ হৈছিল। লক্ষ্মীনাথ ফুকনে সেই প্ৰবন্ধাবলীৰ আৰ্হি কাকত চাইছিল আৰু সকলো মূদ্ৰন কাৰ্য্যৰ তত্ব কৰিছিল। সন্মিলনীৰ প্ৰস্তাব অনুসৰি সন্দিকৈৰ আচনিমতেই তাৰতৰ প্ৰতিভাশালী পুৰুষ সকলৰ চমু জীৱনী একোখনি, আৰ্হি কৰেন্- উইল, মোপাখা আৰু বেগনাৰৰ গল্প সমূহ, আৰম্ভ উপভাস আৰু অন্ত্য ইংৰাজী ভাষাত লেখা মূল্যবান গ্ৰন্থ কিছুমান অসমীয়ালৈ ভাঙিবলৈ হাতত লোৱা হৈছিল। লেখকৰ বাপ চাই সেই কাম ভগাই দিয়া হৈছিল। আৰু তাৰে দুখনমান প্ৰকাশ হৈ ওলাই-ছিল। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত আনন্দৰাম বৰুৱাৰ পট-প্ৰতিষ্ঠা, কালী বিশ্ববিদ্যালয়ত আনন্দৰাম বৰুৱাৰ নামত বুত্তিদান, ছাত্ৰ সন্মিলনৰ দ্বাৰাই 'হেমকোষ'ৰ পৰিচিষ্ট বচনা কৰা, কলিকতাত আনন্দৰাম বৰুৱাৰ সৌৱৰণী তিথি পতা, পূৰ্বৰ দৰে অ. ভা. উ. সা সভাৰ নিয়মিত অধিবেশন পতা, অসমৰপৰা কোনো বিদ্বান বা সম্ভ্ৰান্ত লোক কলিকতালৈ আহিলে ৰাজহুৱা সভা পাতি তেওঁক অভ্যর্থনা জনোৱা, সদৌ অসমৰ স্কুল কলেজসমূহৰ ছাত্ৰলৈ চিঠি পত্ৰ লেখি ছাত্ৰ শক্তিটো সবল আৰু সংগঠিত কৰা, এই বোৰেই আছিল ৪৫ নং হেবিছন ব'ডত থকা মুখ্য মুখ্য ছাত্ৰ কেইজনৰ কাম। সকলো কাৰতে অধিকাংশ বৰাৰ (তেতিয়া কলিকতা বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ অসমীয়া অধ্যাপক) বুদ্ধি পৰামৰ্শ আৰু সহায়-দাৰি লোৱা হৈছিল। কলিকতাত থকা পুৰণি ডেকা প্ৰধানী সকলৰ ভিতৰত বৰা

ডাঙৰীয়াও এজন। আমাৰ সকলো অজুঠানেই বৰাদেশৰ নেতৃত্বত চলিছিল বুলিলেও বচাই কোৱা নহয়। তেখেত বকা বাবেই কলিকতীয়া অসমীয়া ল'ৰাৰ মনটো সদায় ডাঠ আৰু গজ-গজীয়া হৈ আছিল। বৰাৰ আহি আছিল পণ্ডিত মদন মোহন মালবীৰ।

ভগীৰাম বৰুৱা : দৰং বাংৰাংৰ বৃদ্ধী প্ৰপেতা অধ্যাপক বংশধৰ মনভাল শৰ্মা মণ্ডল। এখেতৰ পুত্ৰ ভগীৰাম বৰুৱা। জনচাৰেক বৃটিছ আধ্যাত্মবাদীৰ মতে পূৰ্ব-পুৰুষ প্ৰতিভা হেনো পৰবৰ্তী পুৰুষ একোজনৰ বাবে গাত প্ৰতিফলিত হয়হি। সেই প্ৰতিভা বা শক্তি হঠাতে পাবত গজি উঠে। এই নিমিত্তেই ঐতিহ্য লৈ মাত্ৰহে পোৰহ কৰে। ভগীৰাম বৰুৱাদেশৰ প্ৰথম শক্তি শক্তি আৰু উপস্থিত বুদ্ধি-বুদ্ধি বিলাক উপৰি পুৰুষৰ লগত বিজাই চালে সেই দিব্যদৰ্শী সকলৰ অভিমতটোত সহজেই প্ৰভাৱ পাব পাৰি। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰে সৈতে বৰুৱাদেশে প্ৰায়ে ঠাৰ বা মিনাৰ্ভাত থিয়েটাৰ চায়গৈ। সেইকালত আজি-কালিৰ দৰে গলিয়ে গলিয়ে বোলছবি ঘৰ নাছিল। সপ্তাহত এদিন বা দুদিন থিয়েটাৰ চায়েই অভিনয়ানুষ্ঠান সকলে মনৰ হেপাহ পলুৱাইছিল। সঁচাকৈয়ে ক'বলৈ গ'লে, ঠাৰ-মিনাৰ্ভাত থিয়েটাৰ চাই দৰ্শকে সমন্বানে মনৰ তৃপ্তি সাধন কৰিব পাৰিছিল। ভগী বৰুৱাই থিয়েটাৰ চাই আহি পিচ দিনা তাৰ অভিনেতা বিলাকৰ বচন-ভঙ্গীৰ ঠাৰ, নাটোনৰ ঠেঙ-ধমক, অঙ্গী-ভঙ্গীৰে সকলো অবিকলকৈ বেতিয়া মেছত আবৃত্তি কৰেহি তেতিয়া তেওঁৰ শ্ৰবণ-শক্তি দেখি সকলোটি স্তম্ভিত হয়। সেই অভূত গুণটিৰ বাবেই তেওঁ আছিল সকলোৰে মৰমৰ।

বসিক বড়ালী বেলৰ গাৰ্ড এজন তেওঁৰ আবৃত্তিত কেনেকৈ মুগ্ধ বা স্তম্ভিত হৈছিল, তাৰ বহুখণ্ডিত এইখিনিতে মনত পৰিছে।

পূজাৰ বন্ধত আমি ঘৰলৈ আহিছোঁ। আমাৰ টিকটৰ ভাড়া আধা। মাল-বস্ত্ৰ, টোপোলা-টাপলিৰ ভাড়া পূৰা। শিয়ালদহত মাল-বস্ত্ৰ নোজোখা-কৈয়ে সবকাই আনিলোঁ। বাণাঘাটত চাহ-জলপাল খাই আমি টনটনীয়া হলোঁহেঁ। বৰুৱাৰ টোপোলা আটাইতকৈ সবহ। টিকটটোৰে পোন্ধৰ সেৰকৈ বিনা মাছুলে আনিব পাৰি; তাতকৈ বেচি হ'লে বেহাই নাই। পূৰা ভাড়া ভৰিব লাগে। কোঠাটোৰ এমূৰৰ মাল খোৱা হেঁদালিৰ ওপৰত বস্ত্ৰবোৰ হুৱাই থৈ সিমূৰৰ বেঞ্চত বৰুৱা বহি গৈছে আৰু আমিও তেওঁৰ ওচৰতে। বাণাঘাট এবাৰ পিচতে, বৰুৱাক কলে।—‘এতিয়া বৰুৱা অলপ

অভিনয় চলক।’ বকরাই মিনার্ভাত দেখি অহা ‘চন্দ্রগুপ্ত’ নাটকেই আবৃত্তি কৰি দিলে। এটামান জঙ্ঘৰ বচন গাই শেষ কৰোতেই হঠাতে ভ্রাম্যমান টিকেট চেকাৰ এজন আমাৰ কোঠাত যুগুহ কৰে সোমালহি। সোমায়েই তেওঁ টোপোলাৰ গাঁঠিৰিবোৰত এফালৰপৰা জোখ-কাঁটা বহুবাৰলৈ ধৰিলে। বকরাৰ মালতো ‘চেকাৰ কাটা’ লাগেগৈ কি-চাগেগৈ বুলি বকরা সংশয়পন্ন হৈ অলপ দৰক ধৰিছে। এনেতে আমাৰ এজনে গা-উঠাই মাত লগালে—‘গ’ অন বকরা, বৈছে কিয়?’

বকরাই আবৃত্তি কৰিলে : ‘স্থান—সিন্ধু নদীৰ পাৰ।’

কাল—সন্ধ্যা বেলিমাৰ বাওঁ ঘাওঁ।

‘সন্ধ্যাট চেকেগুৰ—সত্য চেলুকচ্। কি বিচিত্র এই দেশ। দিনে স্নচণ্ড সূৰ্য্য, এৰ গাট নীল আকাশ পুডিয়ে দিয়ৈ জোৎস্না স্নান কৰিয়ে দেয় ...।’
‘এৰ মকভূমি স্বেচ্ছাচাৰেৰ মত তপ্ত বালুবাশি নিয়ে খেলা কৰ্চে।’

চেলুকচ্—সত্য সন্ধ্যাট।

চেকেগুৰ—কোথাও দোঁধ তংলাবন গৰ্ভতাৰ মাথা উচু কৰে দাঁড়য়ে আছে : কোথাও বিৰাট বট স্নেহছায়াৰ চাঁৰ দিকে ছড়িয়ে পৰেছে। কোথাও মদমত্ত মাতাল জঙ্গম পথ সম হুহুৰ গমনে চলেছে। মহাভূজঙ্গম অথচ হিংসাৰ মত বন্ধ বেথায় পৰে আছে ।

আৰু সৰাৰ উপৰে এক সৌম্য, গৌৰ দীৰ্ঘকান্তি জ্যোতি এই দেশ শাসন কৰ্চে। তাঁদেৰ মুখে শিশুৰ সান্ত্ব্য, দেহে বজ্জৰ শক্তি, সূৰ্য্যোৰ দীপ্তি, বন্ধে বাত্যাৰ সাহস। এ শৌৰ্য্য পৰাজয় কৰে আনন্দ আছে।

পুককে বন্দী কৰে যখন অনা হ’ল সে কি বল্লৈ জান?

চেলক—কি সন্ধ্যাট?

চেকেগুৰ—আমি জিজ্ঞাস কৰ্লাম, ‘আমাৰ কাছে কিদূৰ আচৰণ প্ৰত্যাশা কৰ?’ সে নিৰ্ভীক নিষ্কম্প স্বৰে উত্তৰ দিল, ‘ৰাজাৰ প্ৰতি ৰাজাৰ আচৰণ। চমকিত হলাম। তাবলাম—এ একটা জাতি বটে।’

টিকেট চেকাৰজনেও এই ষিনিতে ‘এ একটা লোক বটে।’—বুলি আমাৰ লগতে শাৰী পূবালে। ভগী বকরাৰ ভয় আৰু ক’ববালৈ গ’ল।

বকরাহেৰেৰ হাঁহিটিও মনত বাখিবলগীয়া। ভগী বকরা তামূলী বুলি সকলোৰে জানে। তেখেতে উৰীয়া ‘পাণহালা’ৰ জৰ্দ্দ (ধপাত) দিয়া ‘খিল-পাণ’ খন খাই, ঠঠত সেলেঙি বোৱাই যেতিয়া হাঁহিটো মাৰি পঠিয়াৰ

তেতিয়া তেওঁৰ সাত শত্ৰুৱেও ধাপধপৰা উলিয়াই লোৱা দাখন আকৌ
জহুমুৱাই নোৱাৰে। এনে হে গুণ ভগী বকৱাৰ তামূলী হাঁহিটিৰ। বকৱাৰ
সেই হাঁহি, সেই অকপতীয়া কথন-মথন, সেই ছৰছৰীয়া মাত্ত আৰু সেই ছন্দ
অহুসৰি ঠেও ধৰি কোৱা কথাৰ স্তব আজিও মোৰ মনত ছুৰ্কাপত্ৰৰ দৰে
শ্ৰাম বৰণীয়া হৈয়ে আছে।

হেমকান্ত মহন্ত : হেমকান্ত মহন্তও আছিল নাটকীয় চাৰিত্ৰৰ এটি
আমোদজনক নিদৰ্শন—তেওঁ ছাত্ৰ আছিল ফাষ্ট ইয়েৰৰ (প্ৰথম বাৰ্ষিক)। কিন্তু
তেওঁৰ ফুৰা-চকা, গতি-গোত্ৰ, কথা-বতৰা, কাপোৰ-কানি পিন্ধাৰ কাচন-
পাবণ সকলো আছিল স্পষ্ট গ্ৰেজুৱেট ছাত্ৰতকৈও এৰোপ চৰা। ‘চিল্‌ল
চিটেড’ কমটোত তেওঁৱেই হে অকলে থাকে—কোনো বন্ধু-বান্ধৱ বখাৰ নিয়ম
নাই। কোঠাটোত দামী দামী চকী-মেজ পৰিপাটিকৈ পাৰি থোৱা থাকে।
পুথিৰ ঠগাত থাকে (বেক ডালত) থাক থাক পুথিৰ দ’ম। ইংৰাজী সাহিত্যৰ
বিয়াগোম বিয়াগোম গ্ৰন্থৰাজি সজাই থোৱা থাকে। দেখিলেই এনেহে
লাগে যেন সেই গ্ৰন্থৰাজিৰ অধিকাৰাজন কোনোবা গৱেষণাগাৰৰ বিদগ্ধ
পণ্ডিত এজন হে। লোকে একোটা কোট চোলা ১০/১১ টকাত কিনি আনি
পিছে। মহন্তই কিন্তু ৫০/৬০ টকীয়া কোটেৰে হে গা-স্তৱনি কৰে। অ’লৈ
ত’লৈ ওলাই গলে তেওঁৰ কিফিৰীয়া চুৰিয়াখন গোখোৱা লেটাই ‘মাল-
কোছা’ মাৰি, হাতত লাখটি এডাল লৈ যাবহঁ। তেওঁৰ পঢ়া-শুনা, ‘পুস্তকহ
বিদ্যা পৰহস্তং গতং ধনম্’ৰ নিচিনা। ধোব’, নাপিত, মূঢ়ী, শুৱাল,
দপ্তৰীক দিবলগীয়া ধাৰত তেওঁ পোত খোৱা। কিন্তু মহন্তৰ ভেঁষ দেখি
আৰু ওফাইদাং মৰা কথা শুনি কোনো ধকৱাই ধাৰ সাধিবলৈ সাহকে
নকৰে। কলিকতাত থকা দিন কেইটাত মহন্ত ডাক্তোপ মাৰিয়েই খ্যাতি
এটা আৰ্জি প’ল।

১৯১৭ চনত, মণ্টেগু-ছেম্‌ছ-ফৰ্ডৰ (Montague-Ghelmsford) আগত
সাক্ষ্য দিবলৈ অসমৰপৰা গঙ্গাগোবিন্দ ফুকন, ধনখাম বকৱা, পদ্মনাথ গোহাঞী
বকৱা, চন্দ্ৰধৰ বকৱা, তৰুণৰাম ফুকন, নবীনচন্দ্ৰ বৰলৈ আৰু প্ৰসন্নকুমাৰ
বকৱা আহে কলিকতালৈ। বঙ্গবাসী কলেজৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰ হৈ
ষাকোঁতেই এই সকল ব্যক্তিত্বশীল পুৰুষ লগত সাক্ষাৎ কৰিবলৈ পোৱা
হৈছিল। গঙ্গাগোবিন্দ ফুকন চাহাবে, তেতিয়া শিয়ালদহৰ ‘আৰ্য্যনিবাস’
বৰ্জিত্ত অৱস্থান কৰিছিল। এদিন ট্ৰামৰপৰা নামোন্তে ভেৰেতে ভৰিত

বৰ ছুখ পালে। মই কেবাদিনো তেখেতৰ লগত থাকি ভৰিপিটিকি দিছিলোঁ। আৰু সেই ছেগতে অসমৰ বহুত পুৰণি কথাও তেখেতৰ পৰা শুনিবলৈ পাইছিলোঁ। গঙ্গাগোবিন্দ ফুকনৰ চমুজীৱন চৰিত্তত লিখা আছে।

৪৩ নং আমহাট ষ্টীট : ৪৩ নং আমহাট ষ্টীটৰ ঘৰটো আমহাট ষ্টীট ঘাই আলিটোৰপৰা ভিতৰলৈ সোমোৱা। যেনে সেয়ে সহজে উলিয়াব নোৱাৰে। ঘৰটো এমহলীয়া। খুষ্টীয় কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকৰ ভিতৰত এই অকণমান ঘৰটিতেই অসম দেশত সি চিবলৈ সাহিত্যৰ সোণ বৰণীয়া সঁচা বা বিধানৰ অচলুপীয়া ভঁৰাল এটি বান্ধি থোৱা হৈছিল। ভঁড়ালটিৰ নাম আছিল “আসাম ফ্ৰেণ্ড্ছ এজেঞ্চী” আৰু তাক চলোৱাৰ ভাৰ লৈছিল লোহিত চন্দ্ৰ ভূঞাই। এজেঞ্চীৰ কাম আছিল কলিকতাৰপৰা অসমীয়া দোকানীবিলাকলৈ সন্তোষে কলিকতীয়া মাল যোগোৱা। কলিকতাৰ কোন ষ্টীটৰ কোন দোকানত অসমলৈ পঠিয়াবলগীয়া মাল পোৱা যায়, কোন বস্তৰ দৰ-ভাও কিমানলৈকে উঠিছে বা পৰিছে তাৰ ভূ বা খবৰ লৈ ততালিকে ভূঞাই অসমৰ গ্ৰাহক বিলাকলৈ বিজুলী ডাকত বাতৰি পঠিয়াই থাকে। কলিকতাখন তেওঁৰ হাতৰ তলুৱাত বদিও, কেতিয়াবা পচলাতে দাঁত ভাঙিব লগা হয়। কেতিয়াবা কিবা বস্তু একোটা বিচাৰি য’লৈ যাব লাগে ত’লৈ নগৈ কোনোবা এঠাইত হে ওলাই গৈ। তেতিয়া চীন দেশীয় পাট-সূতাৰ দাম অসমৰ মাৰোৱাৰী দোকানত সেৰে ১৬ টকা আছিল; কিন্তু কলিকতাৰ বজাৰত আছিল ৮ টকা। অসমৰ পৰা যোৱা পাট-সূতাৰ অৰ্ধৰ এটা ‘হাচিল’ কৰিবলগীয়া হোৱাত তেওঁ খোৱা আশ্বিনীয়ান-ষ্টীটৰপৰা আৰম্ভ কৰি, বাগবজাৰলৈকে উত্তৰ কলিকতাৰ গোটেইখন চলাথ কৰিলে, তথাপি সূতাৰ দোকানী উলিয়াব নোৱাৰিলে। ঘোঁৰা গাড়ীত উঠি এইদৰে ফুৰোঁতে-ফুৰোঁতেই অৰ্ধৰত থকা সূতাৰ দামৰ সমানেই খৰচ হ’লগৈ। ঘৰলৈ উলটি আহোঁতে আমহাট ষ্টীটৰ ওচৰৰ দোকান এখনতে সূতা পাই আচৰিত হৈ এজেঞ্চীৰ অফিচতে ক’লেহি, “ভালেতো হে মাৰোৱাৰীয়ে কলিকতাত একোজন একোজন জনান্তনা দালাল ৰাখে।” কথাৰাৰ শুনি আমাৰে এজনে মাত্ৰ লগালে “ইয়াকে কয় ককাঁলতে কাঁচি, হুটী ফুৰে নাচি। আপুনি কি কাৰবাৰ কৰিব? কাৰবাৰ অসমীয়াৰ নহয়, কেঞা-মাৰোৱাৰীৰ হে”। তেতিয়াই তেওঁ বহুৰ পৰা আহি থকা বঙালী এজনক দালাল ধৰিলে আৰু বৰপেটা-সকপেটাৰ পৰা ঘিঁউ নি কলিকতাত পাইকাৰী

দৰত বেচিবলৈ ধৰিলে সেইদিনত ‘ভেজিটেবল’ ঘিঁউ ওলোৱা নাছিল। কলিকতাত গেলামালৰ কাৰবাৰ কৰোঁতা, বোধকৰোঁ বৰপেটাৰ লোহিত চক্ৰ ভূঞাই প্ৰথম হ’ব।

“অকণ” প্ৰকাশ : “আসাম ফ্ৰেণ্ডছ এজেন্সী”য়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ নিমিত্তেও পোন প্ৰথমেই মং কাম এটা কৰি গ’ল। ভেটিয়ালৈকে অসমীয়া ভাষাত সৰু সৰু ল’ৰাছোৱালীয়ে পঢ়িবপৰা কোনো ছবি থকা কাকত ওলোৱা নাছিল। লোহিত চক্ৰ ভূঞাৰ আশ্বাসত পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে সম্পাদনা কৰি দিয়াত ‘অকণ’ কাকতখন মাছে মাছে নিয়মিত সময়ত ওলাই আছিল। আদমীয়া বা বয়সীয়া পাঠকৰ নিমিত্তে প্ৰবন্ধ লেখা যিমান উজু, চেমনীয়া বিলাকৰ নিমিত্তে কবিতা বা প্ৰবন্ধ লেখা সিয়ান টান। কিন্তু, হাত অহা পৈনত লেখকসকলৰ লেখনীৰপৰা ওলোৱা দেখি “অকণ”ৰ প্ৰবন্ধসমূহ যিমানেই কি টান বিষয়ৰ নহওক লাগে—ল’ৰা-ছোৱালীৰ নিমিত্তে ভাত-মাছ হোৱাদি হৈছিল। তাত বঢ়িয়া বঢ়িয়া সাধু, মনত বৈ যোৱা পদ্য, চৰাই চিৰিকতিৰ বিৱৰণ, আউল ভাঙি দিয়া বৈজ্ঞানিক বিষয়, বাৰ বিলাতৰ বাৰ বৰগীয়া কথাৰ টোপোলা আৰু বাৰবুৰি সাধৰ আছিল। এটাইবোৰ প্ৰবন্ধ সম্পাদকে আটোম-টোকাৰিকৈ সজাই পঠিয়াইছিল। লোহিত ভূঞাই এহাতে “হেমকোষ” আন হাতে ছপাখানাৰ আৰ্হি কাকত লৈ শুদ্ধ-অশুদ্ধ মিলাই চাইছিল। একোটা ‘প্ৰফ’কে’ (আৰ্হি কাকত) তিনিবাৰ চাই হে নিবাৰ বুলি অৰ্থাৎ ছপাবলৈ আদেশ দিছিল। “অকণ”ত মাছে মাছে দুই-তিনিখনকৈ ছবি আছিল। বেটুপাতৰ ছবি বহন লগোৱা, ভিতৰৰ কেইটা অৱশ্যে উকা-চিঞাহিৰ। ল’ৰাই পঢ়িব ভাল পাইছিল আৰু তাতকৈও ব’ল পাইছিল সাধৰ উত্তৰৰ তালিকাত সিঁতৰ নামবোৰ ছপা হৈ ওলোৱা দেখি। (আগৰ “জোনাকী” কাকততো সাধৰ উত্তৰ দিওঁতাৰ নাম প্ৰকাশ কৰি ল’ৰা-ছোৱালীৰ সাহিত্য অৰ্দ্ধাংশ বঢ়োৱা হৈছিল।)

ভূঞা সাহিত্যিক নাছিল, সঁচা; কিন্তু, “অকণ”ৰ লগত ব্যৱসায়ী হিচাপে সদায় লাগি থাকিব লগীয়া হোৱাত সাধাৰণ চিঠি এখনতো বৰ্ণাসুন্ধি হ’বলৈ নিদিছিল আৰু লোকক ভুলকৈ লিখা দেখিলেও শুধৰাই দিছিল। তিনি মাহৰ আগৰেপৰা প্ৰকাশক “আসাম এজেন্সী”য়ে “অকণ”ৰ প্ৰবন্ধ যুগুতাই ৰাখিছিল। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা, সোণাৰাম

চৌধুৰী, সৰ্বেশ্বৰ কটকী, লক্ষ্মীকান্ত বৰুৱা, বিষয়চন্দ্ৰ বিশ্বাসী, পদ্মনাথ গোহাঞী বৰুৱা, কামাখ্যা বাম বৰুৱা, বেণুধৰ ৰাজখোৱা, দণ্ডিনাথ কলিতা, বাণীকান্ত কাকতি, সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা, ৰত্নকান্ত বৰকাকতী, মহীচন্দ্ৰ বৰা, পদ্মধৰ চলিহা, ডাঃ মহানন্দ বৰুৱা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ প্ৰমুখ্যে সকলে। পুৰণি-নতুন প্ৰথিতযশা সাহিত্যিকৰ লালন-পালনত ‘অকণ’খন আটকধুনীয়া হৈ লহপহকৈ বাঢ়ি আহিছিল। সম্পাদক হেম গোখামায়ে সুন্দৰ সুন্দৰ প্ৰৱন্ধেৰে কাকতৰ গুৰি ধৰি আছিল। আকস্মিক দুৰ্ঘটনাত এটাত পৰি গোসাঁইদেৱে হাত এৰি দিবলগীয়া হোৱাত কামাখ্যাৰাম বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ হাতত সম্পাদনাৰ ভাৰ পৰে। ভূঞায়ে অইন ক’ৰবালৈ মন মেলিলে। আচল ঠাইৰ পৰা এহাঙৰীয়া উছোগটে পিৰ্জাল পৰাত ‘অকণ’ৰ অকল মৃত্যু হ’ল। ‘অকণ’খন অলপদিন হে জীয়াই আছিল। কিন্তু বাছকবনীয়া প্ৰবন্ধেৰে প্ৰকাশ কৰা পোন প্ৰথম অসমীয়া শিশু আলোচনী বুলি তাৰ নাম সাহিত্য বুৰঞ্জী পাতত চিৰকাললৈকে জিলাকি থাকিব।

এজেক্টীৰ সাহিত্য প্ৰকাশ : ফ্ৰেণ্ডছ এজেক্টীয়ে ‘গাঁৱ বাহিৰেও ভালেমান ভাল ভাল গ্ৰন্থকাৰ কিতাপ প্ৰকাশ কৰিছিল। লোহিত ভূঞাৰ তত্ত্বাবধানত প্ৰকাশিত হোৱা কিতাপবোৰৰ মনমোহা বেটুপাত, কটফটীয়া গোট গোট আখৰেৰে হাতাৰ্দ্দতীয়—হাত দিলেই পিছলি যোৱা—কাগজ, সজোৱাৰ ক্ৰম আৰু বিষয় বাছনিৰ পৰিপাটিতা দেখি নামজলা সাহিত্যিক-সকলে সেই এজেক্টীকে সিবিলিকৰ প্ৰায় পুথিকে প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিছিল। স্বৰ্গীয় চন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই “ট্ৰেন্সলেছনৰ” পুথখন আৰু “বছাকুলৰ কৰণি”, সৰ্বেশ্বৰ কটকীয়ে “ট্ৰেন্সলেছনৰ” পুথ এখন, সাহিত্যৰত্ন চন্দ্ৰবৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াই “ভাগ্য পৰীক্ষা,” দণ্ডিনাথ কলিতাই “বহুবা,” মহীচন্দ্ৰ বৰা, কৃষ্ণেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, সোনাপতি দেৱশৰ্মাৰ বাৰাই সংগৃহীত আৰু সম্পাদিত মানিক চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ জীৱনী ‘মানিক’খন ইয়াৰ পৰাই প্ৰকাশ হৈ ওলাইছিল। এই বিলাকৰ উপৰিও আৰু ভালেমান কিতাপ এই এজেক্টীৰ হতুৱায়েই প্ৰকাশ কৰোৱা হৈছিল। কিন্তু, কিছুমানে গহুত তুলি গুৰি-জখলা কাটি দিয়াত ভূঞাৰ ব্যৱসায় দেন পৰি আহিল, অৰ্থাৎ কিতাপ ছপাবলৈ দি কালিয়ন কৰাত। তেতিয়ালৈকে অসমীয়া মানুহৰ কাৰবাৰ তেনেকুৱাই আছিল। তথাপি দিনৰ দিনটো টলো-টলোকে যুৰিফুৰা দেখি সেই যব-নিবাসী পণ্ডিত, আমাৰ সকলোভটৈ বয়সে ডাঙৰ শিৰীশচন্দ্ৰ বৰুৱাই

প্ৰায়েই দুখ পতিয়াই কৈছিল—“হেৰু মোহিত! তই এনেই কেদেই শান্তি খাই মৰিছ? আসামত দালান বান্ধিবগৈ নে কি?”

দুখ লাগে, এইজন আত্মবিশ্বাসী, উত্তোষী অসম-প্ৰেমিক মোহিত চক্ৰ ভূঞাই জীৱনৰ ভৰ চপবতে ইহ সংসাৰ ত্যাগ কৰিলে।

“আসাম মেছ” : ৪৩ নম্বৰ ঘৰটোত থাকিবলৈ লওঁতে তাত বাস কৰোঁতাসকলৰ গাই গাই খোৱা খৰচ ঘিটো পৰিছিল, ভূঞাৰ হাততে সকলোৱে দিব লাগিছিল। তাতো ভূঞাই দুপইচা অৱশ্যে চলোৱা খৰচ লবলগীয়া হৈছিল। বজাৰলৈ গৈ, বস্ত্ৰ কিনা চাকৰি দোকানীৰপৰা এক অনাত এপাইকৈ ‘কমিচন’ পাইছিল। ভূঞাই বজাৰ কৰি সেই কমিচনটো বাহি কৰিছিল। কিছুদিনৰ মূৰত অসমৰপৰা ধোৱা আলহী বাখিবপৰাকৈ “আসাম ফ্ৰেণ্ড্ এজেন্সী” নামটো গুচুৱাই “আসাম মেছ” দিলে। তেতিয়া ভূঞাই মেছ চলোৱাৰ ভাৱ এৰি দিলে। হাত খৰচ বন্ধ দি, এনেই অকল খোৱা আৰু “চিট ৰেন্টৰ” বাবে (শোৱা চালগীয়া বা তত্তাপোছখন পাৰিবপৰা ঠাঃ ডোখৰৰ ভাড়া) মাহে ১৭/১৮ টকা মান লাগিছিল। কলেজৰ ফীজ আছিল অতি বেচি মাহে ৭ টকা। কাপোৰ-কানি ধোৱা-নাপিত-মুচী আৰু জলপানৰ নিয়ন্ত্ৰণ অতি কম ১০ টকা মানৰ আৱশ্যক হৈছিল। সকলো খৰচ মিলাই ৪৩ নং আমৰ্ছাষ্ট ষ্ট্ৰীটত থকা একোজনে ৩৫ টক ৰূপেৰে চানি মানি চলিব পাৰিছিল। বিজ্ঞান আৰু মেডিকেল পঢ় ছাত্ৰ কেইজনৰ ফীজ অৱশ্যে অলপ বেচি আছিল।

সেই কালত, গুৱাহাটীৰ কটন কলেজত সকলো বিষয়ৰ শিক্ষা দিয়া ব্যৱস্থা নাছিল আৰু দ্বিতীয় বিভাগত “পাছ” কৰা ল’ৰায়ো সতকাই “এড্‌মিছন” নেপাইছিল। অহন কি প্ৰথম বিভাগত “পাছ” হৈ বৃত্তি পোৱা ছাত্ৰৰ কপালতো “গাঁহ কণীত কুহুম নোহোৱা” হৈছিল। লক্ষীধৰ শৰ্মাৰ নিচিনা মেধাৱী বৃত্তিধাৰী ছাত্ৰকে; চন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই বহুত লেখালেখি যুঁজ-বাগৰ কৰিহে কটন কলেজত নাম লগোৱাব পাৰিছিল। সেইকাৰণে প্ৰায় বিলাক ল’ৰাই কলিকতাৰ কলেজত পঢ়িব লগীয়া হৈছিল। তাৰ কলেজ বিলাকতো তেতিয়া ছাত্ৰ চাই ছোৱেল নাছিল।

কলিকতাত ছাত্ৰাবাস : ৰায় বাহাদুৰ ফণীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াই বৰকৈ টানি ধৰাত অসম গৱৰ্ণমেণ্টে কলিকতাত থাকি পঢ়িবলৈ অসমীয়া

ছাত্ৰৰ নিমিত্তে আবাস ভৱন এটি সজাই বা ভেৰোগীয়াটক লৈ দিবলৈ মান্তি হৈছিল। সেইগুণে, সৰ্বসাধাৰণ ছাত্ৰৰ খৰচ কলিকতাত মাহে কিমান লাগে তাৰ এটি সঠিক হিচাব ল'বলৈ অসম উপত্যকাৰ কমিউনৰ কৰ্ণেল পি আৰ টি গৰ্ডন নিজে কলিকতালৈ যায়। তেওঁ মেছলৈ গৈ মাহে নিচেই কম কিমান খৰছ হ'লে চলিব পাৰি, প্ৰত্যেক জন ছাত্ৰকে হুধি ফুৰিছিল। কলেজৰ ফীজ, চিট্ৰেট, ধোৱা-নাপিত আদিৰ সকলো আবশ্যকীয় খৰচ মুঠ কৰি, ছাত্ৰৰ মুখবপৰা মাহে নিচেই কম ৪৫ টকা নহ'লে নহ'ব বুলি তেওঁ জানিবলৈ পালে। সেই হিচাবটোকে তেওঁ বহীত টুকি লৈ 'আদাম মেছৰ' থিয় খটখটিয়েদি নামি আহিছে, এনেতে তলৰ খাপবপৰা প্ৰায় ৬ ফুট ২ ইঞ্চিমান ওখ গৰ্ডন চাহাব ওপৰলৈ মুখখন ঘূৰাই চাহাবী ঠেঙৰে অসমীয়াৰ মাত্বেৰে স্বগত: মাত লগালে, 'অ' তোমালোকক জলপান খাবলৈও পইচা লাগিব ন-হয়? তাতো ধৰা পাঁচ টকি। তেনেহ'লে, মাহে মাহে ৫০ টকাকৈ লাগিব।" কথাষাৰে ছাত্ৰকিজনৰ মন ভাল লগাবলৈকে ক'লে নে, কলিকতাত সঁচাসচিকৈয়ে অসমীয়া ছাত্ৰাবাস পাতিবলৈ প্ৰকৃত হিচাপ টোকে ললে, কোনেও বুজিব নোৱাৰিলে। কিয়নো, সেই কালৰ কোনো ছাত্ৰই আক কলিকতাত চৰকাৰী অসমীয়া ছাত্ৰাবাস হোৱা দেখিবলৈ নেপালে। বছৰ দিয়েকৰ মূৰত শুনা গৈছিল বোলে ৪৩ নং আমহাট ষ্ট্ৰীটতে অসমীয়া ছাত্ৰ সুখেৰে আছে বুলি চাহাবে ৰিপোৰ্ট দিছিল। ইতিমধ্যে গুৱাহাটীত পঢ়াৰো সুবিধা ওলাল।

৪৩ নম্বৰী ঘৰটো যদিও সাত ঘোঁকটত, তথাপি, দক্ষিণ-পূবে অলপ খোলা থকাত বতাহ পোৱা গৈছিল। দক্ষিণে, চেণ্ট পল্ছ কলেজৰ মুকলি ময়দান; মাত্ৰ মাজতে পকা দেৱাল এখন। সেই কলেজৰ হোষ্টেলতো অসমীয়া ছাত্ৰ আছিল। কলেজটোৰ মুকলি চোতালখন দেখি বেৰিষ্টাৰ জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাই লণ্ডনৰ ডাউনিং কলেজৰ হাউলীৰ দৰে কেব্লিজ বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ এডোখৰ ঠাইৰ নিচিনা বুলি কৈছিল। ঘোঁৰাগাড়ীৰ ক্ষেপেৰণি, ট্ৰাম গাড়ীৰ চৰ্চৰণি, ফেৰীদালাৰ স্তৰীয়া মাত আৰু চিক্কৰ-বাখৰৰ আতবত থকাত ঘৰটোৰ ভিতৰখন আছিল নিজজাল আৰু পঢ়া শুনা কৰিবলৈ বৰ ভাল। এনেই কলিকতা হেন চহৰত নিজজাল ঠাইত থাকিবলৈ পোৱাটো বৰ ভাগ্য বুলিব লাগে। কলিকতাৰ কলেজ হোষ্টেল আৰু অশান্ত মেছ আদিত থকা ছাত্ৰতকৈ ৪৩নং আমহাট ষ্ট্ৰীটৰ 'আদাম মেছত' থকা অসমীয়া

ছাত্ৰৰ সংখ্যা সবহ আছিল, আৰু ইয়াতেই অসমৰ পৰা যোৱা সকলো আলহীয়ে পোন প্ৰথমেই ৰিত দিছিলগৈ। সেইগুণে, ছেদেলী-ভেদেলী হৈ থকা ছাত্ৰ সমূহৰ নিমিত্তে এই ‘অসম মেছেই’ আছিল সকলোৰে যোগসুত্ৰ।

মেছৰ আলহী : ৪৩ নং আমহাষ্ট ষ্ট্ৰীটত অসমৰ পৰা যি সকল সাহিত্যিক, ৰাজনীতিবিদ, পণ্ডিত আৰু আচাৰ্যসকলৰ পদাৰ্পণ আৰু স্থিতি হৈছিল, সেই সকলৰ ভিতৰত (২ঠী থকা কালত) পণ্ডিত মহামহোপাধ্যায় ধীৰেন্দ্ৰনাথ চাৰ্ঘ্য, চন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা, সৰ্বেন্দ্ৰ কটকী, ফণীধৰ চলিহা আৰু নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈৰ নামেই বিশেষ ভাৱে উল্লেখ যোগ্য। মজাৰাজিকৈ নগাঁৱৰ বৃন্দাবন চন্দ্ৰ গোস্বামী, গুৱাহাটীৰ ৰোহিনী কুমাৰ চৌধুৰী, বখা খোবাঙৰ পৰ্য্যটক পূৰ্ণকান্ত গোঁহাঁই, ভ্ৰমৰ চন্দ্ৰ শইকীয়া আৰু বহুত আছিল।

মহামহোপাধ্যায় গৈছিল শৰীৰ চোৱাবলৈ। সেই সময়তে ভাৰতীয় সংস্কৃত সন্মিলনীৰ অধিবেশন এখন কলিকতাত বহিছিল। মহামহোপাধ্যায় সংস্কৃতত ইমান বিদগ্ধ পণ্ডিত আছিল যে সেই সভাত অনৰ্গল সংস্কৃতৰে পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ বক্তৃতা দিব পাৰিছিল; আৰু সাধাৰণ তৰ্কও শুৱলা কাব্যস্বয়ং সংস্কৃত ভাষাৰে কৰিব পাৰিছিল। সংস্কৃত ভাষাত তেওঁৰ অগাঢ় জ্ঞান দেখি ভাৰতীয় পণ্ডিত সকল আচৰিত হৈছিল। সেই বক্তৃতা শুনি কলিকতাৰ স্তম্ভসিদ্ধ কবিৰাজ মহোপাধ্যায় শ্ৰীমাধাস বাছম্পতি ইমান মুগ্ধ হৈছিল যে তেওঁ মহামহোপাধ্যায়দেৱক বিনা খৰচতে চিকিৎসা কৰিবলৈ সভাতে প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল। সেই অন্ততঃ উক্ত কবিৰাজে নিজৰ ঔষধালয়ৰপৰা গৰু গাখীৰ আনি নিজে দৰব মাৰি পণ্ডিতদেৱক খুৱাইছিলহি। সঁচাকৈয়ে বতনে হে বতন চিনে। বঙ্গৰ এজন বড় শ্ৰীমাধাসে হে অসমৰ একেজন মাথোন (তেতিয়া) সংস্কৃত পণ্ডিত ধীৰেন্দ্ৰনাথচাৰ্ঘ্যদেৱ বড়ক চিনিব পাৰিছিল। দুমাহমানৰ মূৰত আচাৰ্যদেৱ আৰোগ্য লাভ কৰি কামৰূপৰ পণ্ডিত কামৰূপলৈ প্ৰত্যাহ্বান কৰিলে।

বেজবৰুৱা আৰু বি বৰুৱাৰ সৈতে চন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাৰ সাক্ষাত : তেজপুৰ বিহগুৰিৰ চন্দ্ৰনাথ শৰ্মাও কলিকতালৈ গ’লে ইয়াত থাকেগৈ। তেওঁ ‘ঈশ্বৰ চন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰৰ ‘বছাফুল’ আৰু ‘বছাফুল কবিতা’ চপাবলৈ গৈছিল ১৯১৬ চনত। সেই চনতে, হাওৰাত থকা অসমীয়া সাউদ, ভোলানাথ বৰুৱাক দেখা কৰি কথা-বতৰা হৈ অসমত এখন দৈনিক বাতৰি কাকত উলিয়াবলৈ টকাৰ বন্দবস্ত কৰে। চন্দ্ৰ শৰ্মাই গাৰ ওপৰ ছোৱাত এটা পঞ্জাবী কামিজ,

ডলৰ ছোৱাত চুৰিয়া আৰু ভৰিত ছটিজোতা (শ্লীপাৰ) পিন্ধি গৈছিল। তেওঁক দেখি বি. বৰুৱাই প্ৰথমতে কথা পাতিবলৈকে অলপ সংকোচ কৰিছিল। পাচত শৰ্মাই ধীৰে ধীৰে কোৱা কথাৰ মহিমাই বৰুৱাৰ মন ঘূৰাই আনিলে। তাৰ ফলতে, বৰুৱাৰ পৰা শৰ্মাই কাকত উলিয়াবৰ নিমিত্তে ২০০০ (দুহেজাৰ) টকাৰ এটি প্ৰতিশ্ৰুতি পালে। দুখৰ বিষয় সেই প্ৰতিশ্ৰুতি আৰু কাৰ্য্যত পৰিণত কৰিবলৈ কাল মহাকালে অলপো সুবিধা নিদিলে। মাহেৰেকৰ পাচতে চন্দ্ৰনাথৰ অকাল মৃত্যু হ'ল।

সেইবাবেই তেওঁ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাকো দেখা কৰে। চন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই 'উষাত' বেজবৰুৱাৰ লেখাত বহুত ভুল ধৰি সমালোচনা কৰিছিল। সেই সমালোচনাৰ উত্তৰত বেজবৰুৱাই 'বাহীত' চন্দ্ৰ শৰ্মাক ডাটি গোফ ভুটুটিৱা পিট বুলি কৈছিল। অৰ্থাৎ কটন কলেজৰ ছাত্ৰ চন্দ্ৰ শৰ্মাক বুটিছ পাৰ্লিয়ামেণ্টৰ সদস্য ২১ বছৰীয়া উইলিয়াম পিটৰ লগত তুলনা কৰি ঠাট্টা কৰিছিল। চন্দ্ৰ শৰ্মাক সেই কথা সোঁৱৰাহ দি কৈছিলোঁ, "আপুনি নো এতিয়া বেজবৰুৱাক কোন সন্তোষ দেখা কৰেগৈ?" চন্দ্ৰ শৰ্মাহে ইহি এটি মাৰি ক'লে, "সাহিত্য ক্ষেত্ৰত যুদ্ধ লাগিল বুলিয়েই যে সামাজিক ক্ষেত্ৰতো যুদ্ধ কৰিব লাগে, এনে কথ কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে। বেজবৰুৱাক ভক্তি নকৰা কোন আছে" তেখেতৰ লগত যুঁজ কৰি আমোদ আছে—তিক্ততা নাই ইত্যাদি"। বেজবৰুৱাৰ কাষ পালত বেজবৰুৱাই চন্দ্ৰনাথক যিটোহে সম্ভাষণ কৰিলে দেখি বিচুৰ্ত্তি খালোঁ। আনহ-চলহকৈ চন্দ্ৰনাথক বহুৱালে আৰু তৎক্ষণাত্ চাহ মিঠাই থুৱাই ক'লে, "তোমাৰ সাহত সন্তুষ্ট।"

কলিকতালৈ যাওঁতে-আহোঁতে ১৯১৬ চনৰ পৰা ১৯১৯ চনলৈকে 'গুৱাহাটীত চন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ ঘৰত থাকি গৈছিলোঁ। তেওঁলৈ এবাৰ ঘৰৰপৰা ফুলাম গামোচা এখন আৰু চাহপাত দুসেৰমান লৈ গৈছিলোঁ। তেওঁ প্ৰথমতে উজান বজাৰৰ শিলিৰ বৰুৱাৰ ঘৰত আছিল। তাৰ পাচতে স্ত্ৰেখৰলৈ গ'ল। তাতে তেজপুৰৰ গুণাভি শৰ্মা আৰু বত্ৰাৰ শৰ্মাক লগ পাত্ত। এওঁবিলাক তেতিয়া হাইস্কুলৰ ছাত্ৰ আছিল আৰু "আবহ্য উপন্যাসৰ" অসমীয়া ভাঙনি কৰি ছাত্ৰ সন্মিলনৰপৰা পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছিল।

সৰ্ব্বোত্তৰ কটকীৰ অহা-যোৱা আছিল কলিকতাত কিতাপ ছপাবলৈ হে। ১৯১৫ চনত তেওঁ, বড়কান্ত বৰকাকতী আৰু হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী গৈছিল

বৰ্দ্ধমানত বহা বঙ্গীয় সাহিত্য পৰিষদ সন্মিলনলৈ। তাতে ছাত্ৰ সন্মিলনীৰ নিচিনা এটা অচুঠান পত্ৰৰ বিষয়ে কটকীয়ে পোনেই শুনি আছে। বোধকৰে' তালৈ অঘিকা নাথ বৰাণ্ড গৈছিল।

ৰায় বাহাদুৰ ফণীধৰ চলিহা গৈছিল চিকিৎসাৰ নিমিত্তে। ৪৩ নং আমহাষ্ট ষ্ট্ৰীটৰ ৬৮ৰতে এজন চকুৰোগৰ বিশেষজ্ঞৰ তত্ত্বাবধানত তেখেতক থোৱা হৈছিল। আৰু নিতৌ ভাপিনীষেক ডাক্তৰ ভুবনেশ্বৰ বৰুৱাই চলিহা ডাঙৰীয়াক পৰিচৰ্যা কৰিছিলগৈ।

নবীন চক্ৰ বৰদলৈ ডাঙৰীয়া আছিল ৩নং হেৰিছন ব'ডত। তাৰ আগেয়ে তেখেত বৈঠকখানা লেনত আছিল। কলিকতা এৰি অহাৰ পাচত তেখেতে মাজে সময়ে কলিকতালৈ যাওঁতে হেৰিছন ব'ডতে থাকোঁগৈ আৰু ৪৩ নং আমহাষ্ট ষ্ট্ৰীটৰ "আমায় ফ্ৰেণ্ড ছ এজেক্টী এ' মেছ" পৰিদৰ্শন কৰি আমাক বুদ্ধি-পৰামৰ্শ দি আছে।

৩য় অধ্যায়

মেছ-মেছৰ কিজনৰ চকুত লগা চিন দুটামান : “আসাম মেছত তেতিয়া (১৯১৬ চনত) এই কেইজন স্থায়ী মেছৰ বা বাসিন্দা আছিল— মেডিকেল কলেজত পঢ়া ছাত্ৰ স্তবেন দত্ত, ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা, আনন্দ বৰদলৈ, বংশী বৰুৱা। আৰু পাচত ডক্ক ভূঞা আছিল।

মেনেজৰ বা পৰিচালক লোহিত চন্দ্ৰ ভূঞা (বৰপেটা), বংশীধৰ বৰুৱা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ (ঘোৰহাট), ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা (ডিব্ৰুগড়), গিৰীশ চন্দ্ৰ বৰুৱা (গোলাঘাট), বৈজনাথ কাকতি, পদ্মধৰ চলিহা, বাধানাথ বুজৰবৰুৱা (গুৱাহাটী), কামেশ্বৰ দাস (বৰপেটা), ধৰ্মেশ্বৰ দাস (গুৱালপাৰ), টকেশ্বৰ শৰ্মা (তেজপুৰ), বজ্জকান্ত বৰকাকতী (নগাওঁ) আৰু এই লেখক (শিৱসাগৰ)।

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৪ ৪০ নম্বৰী ঘৰটো লক; এমহলীয়া। উত্তৰে এটি কোঠা, ওপৰলৈ উঠা ষ্টুখটীৰ সোঁহাতেই সেই কোঠাটো। তাতে অকল-পৰীয়াটৈ (চিঙ্গল চিটেড) সন্দিকৈ থাকে। তেখেতে বাহিৰা মাত্ৰহৰ জঞ্জাল বৰকৈ সহিব নোৱাৰে, সেই কাৰণে মাথোন অকলে থাকিব পৰাকৈ কোঠাটো লৈছিল। সন্দিকৈদেৱক যেই সেই মাত্ৰহে সতকাই লগ নেপায়। স্কটিছ চাৰ্ছ কলেজৰ হোটেলত থকা বতীন্দ্র নাথ দুৱৰা, বাণীকান্ত কাকতি আৰু মহীচন্দ্ৰ বৰাই হে মাথোন কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেখেতৰ ওচৰলৈ আহিছিল। ই দুজনতকৈ বাণীবাবুৰ সমাগম বেচি। ভাত খোৱা আৰু শৌচাচাৰ কৰিবৰ সময়ত হে মাত্ৰ তেখেতৰ কোঠাৰ দুৱাৰ মেলি থাকে। গোপাল নামৰ উৰীয়া লগুৱাটো আৰু উৰীয়া বান্ধনি ঠাকুৰটোৰ কিন্তু তাত অবাধ প্ৰবেশ। সন্দিকৈয়ে তামোল খায়, ঘনাই নহয়; যিখন খায় সেলেঙী বোৱাই খায়।

সন্দিকৈ সদায় পঢ়াতে নিমগ্ন থাকে। প্ৰত্যেক বুধবাৰে শনিবাৰে ঠাৱ বা মিনাৰ্ভাত (বিশেষকৈ আগবটোত) থিয়েটাৰ চাবলৈ যায়। সংস্কৃত কলেজৰ ক্লাছলৈ ঘোঁস্তাৰ বাহিৰে তেখেত সততেই ট্ৰেণ্ড ৰ'ডৰ দাঁতিত থকা মেটকফ হলৰ ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰীলৈ হে (দাক আজিকালি

নেশ্বনেল লাইব্ৰেৰী বোলা হয়) মাথোন গৈছিল। অধ্যয়নৰত বুলি তেনেই হুফ-
বাও নহয়, ওচৰ সমীপতে অলপ ফুৰাচকা কৰে। কলেজ স্কোয়াৰৰ ওচৰত
থকা পুৰণি কিতাপ বেচা দোকানতো তেখেতক কেতিয়াবা কেতিয়াবা দেখা
পোৱা হৈছিল। তেনেকুৱা কিতাপৰ দোকান এখনতে সন্দিকৈয়ে আনন্দৰাম
বৰুৱাৰ সহপাঠী আৰু বন্ধু ৰমেশ চন্দ্ৰ দত্তই লেখা প্ৰাচীন ভাৰতীয় সভ্যতা
বোলা কিতাপ এখন পায় আৰু কিতাপটো লিৰিকি বিদ্যাৰি চাৰ্ভতে ৰমেশ
দত্তই আনন্দৰাম বৰুৱালৈ সমালোচনাৰ নিমিত্তে পঠিওৱা বাক্য এবাৰ দত্তৰ
নিজা চহীৰে মৈতে লেখা থকা দেখিবলৈ পালে। দুয়োজন সৰ্বস্বতীৰ বৰ
পুত্ৰৰ বন্ধুত্বৰ নিদৰ্শন পাই সন্দিকৈয়ে চকুৰ এটা নিম্বিষমানলৈকো অপেক্ষা
নকৰি কিতাপ বেচোঁতাই যি দামকে ক'লে তাকে তৎক্ষণাত্ দি কিতাপখন
কিনি পেলালে। কিতাপৰ আচল দাম দুটকা কি তিনি টকাহে, কিন্তু
সন্দিকৈয়ে অকুণ্ঠিত ভাৱে তাক দহ টকা দিলে (সি কোৱা দামকে)।
বৰকৈ ফুৰা চকা নকৰিছিল যদিও আৰু সকলোৰে লগত হালি গলি নাছিল
যদিও কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে শাৰ্লক হ'মছৰ দৰে, সেই নিজম কোঠাটিৰ পৰাই
সকলো অসমীয়া ছাত্ৰৰ ভূ-ভা পাই আছিল আৰু লৈয়ো আছিল। কিন্তু
আচৰিত কথা এইটো হে যে তেখেতে কলিকতাৰ 'জু-গাৰ্ডেন' বা চিৰিয়া
খানাটোলৈ যোৱা বাটটো চিনি নেপাইছিল। এদিন দিল্লীৰপৰা উভতি
আহি ছুদিনমানলৈ কলিকতাত থকা ভ্ৰমৰ চন্দ্ৰ শইকীয়াই কাকো লগ ধৰিব
নোৱাৰি সন্দিকৈকে জু-গাৰ্ডেনখন দেখুৱাই আনিবলৈ লগ ধৰিলে। সবল
সন্দিকৈয়ে সবল শইকীয়াৰ অচৰোধ্য এবাৰ নোৱাৰি শইকীয়াক নি চৌৰাদীত
থকা যাহুঘৰৰ (মিউজিয়াম) আগত মেলি দিলেগৈ। শইকীয়াই হুহিলে,
'এয়াই নেকি চিৰিয়াখানা?' সন্দিকৈয়ে প্ৰবোধ দিয়াৰ চলেৰে ক'লে 'আজি-
লৈ বাকু ইয়াকে চকচোন।' ত'ত যে সন্দিকৈয়ে বাট চিনি নেপাই চিৰিয়া-
খানা বুলি যাহুঘৰতে ওলালগৈ, সেইকথাৰ গম নিদিলে। পাচত হে বহুশ্রুটো
প্ৰকাশ পাইছে।

ভূবেন্দ্ৰৰ বৰুৱা আছিল বৰ তজ্জবজীয়া, থৰ্ক-নিথৰ্ক। ছাত্ৰ আছিল
মেডিকেল কলেজৰ। ডাক্তৰী পঢ়িবলৈ যোৱাৰ আগেয়ে বৰুৱাদেৱে কিছুমান
দিন গুৱাহাটীত স্কুল চৰ্ভ-ইনস্পেক্টৰ আছিল। তেতিয়া গুৱাহাটীত ডেপুটী
ইনস্পেক্টৰ আছিল চিলেটৰ পৰা অহা নদীয়া বিহাৰী দাস। মেছৰ
মজিয়াত তাত থাবলৈ বহোঁতে বৰুৱাদেৱে সেই নদীয়া বিহাৰী বাবু

খেয়েলীয়া কথা দুটামান কৈ সকলোৰে ঈহিত পেটু-নাড়ী ছিঙাইছিল। নদীয়া বিহাৰী বাবুয়ে হেনো পকা অমিতা খাবলৈ বৰ ভাল পাইছিল। মফছললৈ যাওঁতে বাটে-পথে দোকানত পকা অমিতা দেখিলেই বাবু নদীয়া নিতাবী দাসে ফেচুৱা ল'ৰাট মাকৰ কোলাত থাকোঁতে কল দেখিলে যেনেকৈ হেন্দোল-বান্দোল কৰে তেনেকৈয়ে উজাৱল হৈ হেঁপাই-ফেঁপাই মাত দিয়ে, 'অ' ভুবনেশ্বৰ, অ' ভুবনেশ্বৰ, ঐ ফে-ফেটা ('পেপেটা' = অমিতা) নিয়ে আস।''

কটন কলেজৰ প্ৰিন্সিপেল চুডমাৰ্ছন চাহাব বৰ গয়াল পুৰুষ আছিল। উলাম্বা মাগুহে তেওঁৰ কাম চাপিবলৈ বৰ ভয় কৰিছিল। অষ্টনকি কাষ চাপিবপৰা জনেও তেওঁক টানি কথা গুণাবকে কব নোৱাৰিছিল। সেই সময়ত কটন কলেজত ল'ৰাৰ নাম লগোৱা এটা 'বিৰাট ব্যাপাৰ'। শিব-সাগৰীয়া ছাত্ৰ এজনৰ নাম লগোৱা বিষয়ে সায়বাহাদুৰ ফণীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াই এখন চিঠি দিছিল চুডমাৰ্ছন চাহাবলৈ। চুডমাৰ্ছনে ল'ৰাটোৰ নাম লগোৱা আছোক-ছাৰি চিঠিখনৰ প্ৰাপ্ত স্বীকাৰকে নকৰিলে। তেতিয়া চলিহা ডাঙৰীয়া আছিল অসম বহুস্থাপক সভাৰ সদস্য। ছিলঙলৈ যাওঁতে তেওঁতে চুডমাৰ্ছনৰ বঙলাত মোম'ঠ জেক-জেক কৰে ধৰিলেহি, 'মিষ্টাৰ চুডমাৰ্ছন, চিঠিৰ উত্তৰ নিদিয়াহে হ'বাত্তো 'টিকেট নেকি?' সেইখিনি পৰত তাতকৈ আকৌ ডেপুটি ইনস্পেক্টৰ নদীয়া বিহাৰী বাবুও আছিল। চাহাবক জনেকৈ টানি কথা কোৱা অসমীয়া মাগুহ তেওঁ জীৱনতে দেখা নাছিল। চলিহা ডাঙৰীয়াই কোৱা শুনাটো তেওঁৰ স্বপ্ন যেন হৈ লাগিছিল। চলিহাৰ মুক্তি দেখি তেওঁৰ শ্ৰুতি বৃদ্ধিয়েই চেৰাল। তৎক্ষণে নেপাই অফিচলৈ আহি সেৱাই-ফোপাই, কঁপি কঁপি চিঠীয়া 'ঠেওৰে ভুবনেশ্বৰ বকৰাক কৈছেহি, 'অ' ভুবনেশ্বৰ অ' ভুবনেশ্বৰ তোমাদেৰ দেশে নাকি বৰলোক আছে?' নদীয়া বাবুয়ে জাবিছিল—সময়ত কথা ক'বপৰা মাগুহ নায়হে। সেই দিনাবপৰা খাই-ত-নাওঁতে কংসই ত্ৰৈলোক্য দেখা দি নদীয়া বিহাৰী বাবুয়ে ফণীধৰ চলিহাৰ ঘৰলৈকে হে দেখি থাকিবলৈ ধৰিলে। চলিহা ডাঙৰীয়ালৈ তেওঁৰ ইমান ভয় হৈছিল যে ফণীধৰ চলিহা আহিছে বলিলেই তেওঁ ক'থাই উঠে। এনেকুৱা কথাৰে ভুবনেশ্বৰ বকৰাই ভাতৰ পাতত বহি কৈ মেছৰবন্দক নিতৌ ইহুৱাইছিল।

গৰীষ ঈশ্বৰ বকৰা : গৰীষ ঈশ্বৰ বকৰা আছিল সংস্কৃত কলেজৰ এম, এ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ। তেখেতকেই দেখাত মেছবাসীৰ সকলোতকৈ ডাঙৰ

যেন লাগিছিল। ওখো পাঁচ ফুট দহ ইঞ্চি মান হ'ব। বৰণটোও বগা। বকুৱাদেৱে নিচেই নিম্নাধিতভাৱে জীৱন-যাপন কৰিছিল। তেখেতে কাকো জেঙা লগোৱা কথা এৰাবকো নকৈছিল। বাতিপুৱাই শুই উঠি, চাহ-জলপান খোৱাৰ আগতে গা-পা ধুই এখন্তেক গোঁসাই সেৱা বা ঈশ্বৰ আৰাধনা কৰিছিল। গিৰীশ বকুৱাক সকলোৱে গুৰুদেৱ বুলি সম্বোধন কৰিছিল। প্ৰাচীন ঋষি মুনি সকলৰ আচৰণেই আছিল তেখেতৰ আদৰ্শ। কলিকতাত থাকিবলৈ হ'লে, মাতুহ অলপ টেঙৰ-ভেঙৰ হ'ব লাগে। আৰু কথা বতৰাও অলপ টক-টকীয়া হোৱা উচিত। বকুৱাদেৱে কিন্তু ধীৰ হিৰ। তেখেতৰ হোজা, শাস্ত্ৰ মূৰ্ত্তি দোথি কোনো কোনো বান্ধক কাপ সমন্বীয়া লগৰীয়াই পাঁচ ফালৰ পৰা “ধৰ্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ” বুলি অলপ বান্ধকতাও কৰিছিল। কলিকতা মহানগৰীত খোজ কাটি যোৱা মাতুহ আৰু অত্যাগ্ৰ যান-বাহন সদায় বাওঁ হাতে যাব লাগে। ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম কৰি কোনোজনে যদি কিবা অশ্লীল ঘটায়, তেন্তে আহত হোৱা জনৰহে দণ্ড হয়—আহত কৰাজন মাৰি যায়। গৰুগাড়ীৰ আকৌ নিয়মটো ওলোট। বাটত যাওঁতে কাৰোবাৰ যদি গৰুগাড়ীয়ে থুন্দিয়াই চকাৰ তলত পেলাই আধামৰাও কৰে, সেই গাড়ীৰ গাৰোৱানৰ জৰিমনা বা দণ্ড নহয়—হয় চকাৰ তলত পৰি আধামৰা হোৱা জনৰহে। কাৰণ যি মাতুহক গৰুগাড়ীয়েও থুন্দিয়াই, সেই মাতুহ দিনে-নিশাই যান বাহনেৰে খদমদ্ম লাগি থকা কলিকতা চহৰত খোজ কাটি ফুৰিব যোগ্য নহয়। ৪০ নং আমহাট ষ্ট্ৰীটৰ—“আমাম মেছন” থকা লিট-শাস্ত্ৰ “গুৰুদেৱে” কলিকতা মহানগৰীৰ এই আশংকন দিঠকত হে নোলাগে সমাজিকতো ভঙ্গ হ'বলৈ নিদিছিল। সেই দোথি, খোজকাটি যাওঁতে তেখেতে সচকিতভাৱে সদায় বাওঁহাতৰ খোজ কঢ়া বাটলৈ গৈছিল আৰু লগত যোৱা কোনোজন লগৰীয়াই কেতিয়াবা ছুঁৱাকটি জাতৰ হৈ গ'লেই বকুৱাই আজোৰ মাৰি আনি সতৰ্ককৈ দিছিল, “তুমি গৰুগাড়ীৰ থুন্দা খাই, কলিকতাৰ পৰা থোদা খাব খুজিছাঁ নে ? কেনেবাকৈ গাড়ীয়ে থুন্দিয়ালে ধৰে ধৰে তোমাৰ ৫ টকা জৰিমনা হ'ব। তোঁতয়া তোমাক অকৰ্মণ্য বুলি সকলোৱে ইহিব।” বকুৱাৰ কাপোৰৰ সাজ ইবোৰ ল'ৰাৰ দৰেই দুসাজতকৈ বেচি নাছিল। আৰু বাথিবৰো আবশ্যক নাছিল। এসাঁজ যদি ধোৱাৰ ঘৰলৈ দিয়ে, ই সাজেৰেই পিন্ধা উৰা কাম হয়। টুইলৰ কামিজ এটা, চেলেং এখন, চুৰিয়া এখন হ'লেই

কলেজলৈ যোৱা ছুৰা-চকা সকলো কাম হয়। সংস্কৃত কলেজৰ ছাত্ৰৰ এনেয়ে ধুনপেঁচ নাই—। তাতে বকৱাও আকৌ থাকে নিচেই সাধাৰণ-ভাৱে। এনেকৈ মূৰে মূৰে জোবাই সাজপাৰ শিকি থকা সত্বেও, এদিন কিবা এটা মন উকৰিল, বকৱাই দেখোন ধৰ্মমতলাৰ চান্দনী চকৰ পৰা একেলগে ছটা কামিজ জোটা পাতি ওলোমাই আনি মেছৰ বন্ধুবন্ধকহঁতক দেখুৱাইছেহি। “আজি মই বৰ চহকী হে। মই আজি হাফ-এ-ডজন ছাৰ্টৰ মালিক হলোঁ, খবৰ আছেনে?” গিৰীশ বকৱাৰ এইবোৰ অজলা অকপট কথা তেতিয়া সকলোৰে মূৰে মূৰে হৈছিল।

কলেজলৈ যাবলগীয়া হ’লে বা দেওবাৰে নাইবা বন্ধৰ দিনত, দুপৰীয়া সকলোৱে ষ্টভ জলাই চাহ খায়। তিনিজন চাৰিজনৰ ভিতৰত একোটা ষ্টভ্। দুপৰীয়া ঠাকুৰ চাকৰে অলপ জিৰনি লয়গৈ। সেইবাৰেই, নিজে নিজেই ষ্টভ্ জলাই পানী তপতাই, চাহপাত দি, গাখীৰ চেনি মিহলাই চাহটোপা খাবলগীয়া হয়। আমাৰ ষ্টভটোত চাহ তপতাই থোৱা কেইজনৰ ভিতৰত এই লেখকেই নক আছিল। এবোঁই পোনেই স্পিৰিট দি ষ্টভটো জলাবগৈ। কেটলীটোৰ পানীয়ে বকবক কৰা শুনিলেই ‘গুৰুদেৱ’ বকৱাই লব মাৰি গৈ “বেগুধৰ, ৰবা ৰবা, ষ্টভটো মই ছুৱাই দিওঁ, পাচত ক’বা নহয় বোলে, গুৰুদেৱে একোটাকে নকৰিলে, ৰহি বহিয়েই খালে ” এইবুলি কৈয়েই তেখেতে পিটিককৈ ষ্টভটো ছুৱাই দিয়ে। ‘গুৰুদেৱ’ এই ফেৰা কাম দেখাত ল’ৰালি হ’লেও, তেখেতৰ সেই ল’ৰামতীয়া স্বভাৱটি এই লেখকৰ আজিও স্মৃতি পটত মধুৰ হৈয়েই আছে।

ছমাহমান তেখেত মেছৰ চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট আছিল। এদিন এই লেখক সন্দৰবনৰ এজন বন্ধু জুপেন চেটাৰ্জীৰ ঘৰলৈ গৈছিল। যাওঁতে কাকো কৈ নগ’ল। ৰাতি এওঁক মেছত নেদেখি চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টে “বেগুধৰটো” ক’লৈ গ’ল বুলি হুৱাহুৱা লগাই দিলে। পিচদিনা পুলিছত সংবাদ দিবলৈ ওলাওঁতেই মই আহি উপস্থিত। তেতিয়া বকৱাদেৱে চুই-বি নিকিলালে।

পদ্মধৰ চলিহা : পদ্মধৰ চলিহাই এম, এৰ পেন পৰীক্ষা দিবলৈ তাতে থাকিবলৈ লৈছিল। বৈজ্ঞানিক কাকতীয়ে ৰিপন্ কলেজত ‘ল’ (আইন) পঢ়িছিল। চলিহাৰ পঢ়াশুনা নাছিলেই বুলিব লাগে। খালি থিয়েটৰ, বায়স্কোপ আৰু সভাপন্নিত দৰ্শন। তেখেতৰ মেধাশক্তি ইমান চোকা আছিল যে কোনো কিতাপ ছৰাৰ পঢ়িব নেলাগিছিল। ইংৰাজী

ভাষাটো তেখেতৰ কাপৰ আগতে আছিল। ইংৰাজীৰে কিবা এটা জিখিবলৈ হ'লে কাপ ধৰিবহে লাগে, সবসৰ কৰে ওলাই যায়। অসমীয়া ভাষাত যে কথাই নাই। ফুৰিবলৈ গলেই চাটুৰ দোকান দেখা মাত্ৰকে চলিহা তাত সোমাবই আৰু হেণাই পলুৱাই চাহ মিঠাই খাব; নিজে খোৱাতেই সন্তুষ্ট নেথাকে, লগত যোৱা কেইজনকো টানি নি জেপৰ পইচাই দি “ভুৰি ভোজন” কৰোৱাব। পদ্মধৰ চলিহাৰ অমায়িকতা আৰু অকপটতা সৰ্বজন বিদিত।

বৈষ্ণনাথ কাকতী আছিল পৰৰ হুণ্ড হুণী আৰু মনোবিজ্ঞানবিদ পণ্ডিত। তেখেতে দৈৱক বৰ বিশ্বাস কৰিছিল। দাৰ্শনিক ভাৰাপন্ন হোৱা গুণে কাকতী দেৱক লাহ-বিলাহে বৰকৈ আকৰ্ষণ কৰিব নোৱাৰিছিল। কিন্তু মাজে-সময়ে বায়স্কোপ চাই আনন্দ উপভোগ কৰিছিল। আৰু স্বাস্থ্য-বক্ষাৰ নিমিত্তে বৰ যত্ন লৈছিল। মূঠতে বৈষ্ণনাথ কাকতি আছিল বাগজান নোহোৱা অতি শাস্ত প্ৰকৃতিৰ লোক।

বাধানাথ বুজববুৱাই মেডিকেল কলেজৰ প্ৰথম বাৰ্ষিকত নাম লগাইছিল। কামৰূপৰ জয়ন্তীপুৰত তেওঁবিলাকৰ ঘৰ। তেওঁৰ পূৰ্বপুৰুষ বিজ্ঞানন্দ বুজববুৱা আহোম ৰজাৰ দিনত বৰ প্ৰতাপী পুৰুষ আছিল। বাধা মাহুহটি ঘটুটীয়া আৰু বৰ খৰতকীয়া। আয়ুৰ্বেদ শাস্ত্ৰ অধ্যয়নতকৈ ইংৰাজী, অসমীয়া, সংস্কৃত কবিতা-উপন্যাস অধ্যয়নতে তেওঁ সৰহভাগ সময় পঠিয়াইছিল। এৱেঁ ময়ে একেটা কয়তে আছিলোঁ।

ধৰ্মেশ্বৰ দাস বৰ তাত্ত্বিক আছিল। দৰ্শন শাস্ত্ৰ আছিল তেখেতৰ এম, এৰ পাঠ্য। ছাত্ৰজন দেখাত জলৌজপোঁ কিন্তু মানসিক চিন্তাত অতি পৰিস্কাৰ। বংলীধৰ বৰুৱাও মেডিকেল কলেজৰ ছাত্ৰ আছিল। এওঁ এনে সববৰহী আছিল যে কোনো সমনীয়াই এওঁক কোনো কথাতে বেয়া পোৱা নাছিল। জনসেৱাই আছিল এওঁৰ জীৱনৰ ব্ৰত।

কামেশ্বৰ দাস গোসোঠা আৰু নিৰ্জনতাশ্ৰিয় আছিল। বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ বুলিয়েই বা অধ্যয়নত লাগি থকা বাবেই ৰাজহুৱা কাৰত গা-ঢালি দিবলৈ বৰ ইচ্ছুক যেন দেখা নগৈছিল।

বত্ৰকান্ত বৰকাকতী : বত্ৰকান্ত বৰকাকতী কবি আৰু আহাৰ-বিহাৰ, চলন-জুৰণো কবিৰ দৰেই। বিপন কলেজৰ অধ্যাপকৰ মৈতে প্ৰায়ই তুৰ্ক লাগে। এওঁ ৰবি ঠাকুৰৰ একান্ত ভক্ত আৰু কথাই বতৰাই ঠাকুৰৰ কবিতা

একাকি হুফাকিমান নেমাতিলে এওঁৰ কথোপকথন পূৰ্ণ হৈ নহয়। বৰকাকতীয়ে বৰ চুবট খায়। চুবট ছপি ছপি যাওঁতে কেতিয়াবা বসৈ যাৰ লাগে তলৈ যোৱা বাট এৰি কোনোবাখিনি পায়গৈ। বৰকাকতীৰ মনটো বৰ কোমল। ৪৩ নম্বৰ আমহাষ্ট ষ্ট্ৰীটত থকা কেইমাহ তেওঁৰে ময়ে একেলগে ফুৰিছিলোঁ। সঁচাকৈ ক'বলৈ গ'লে বৰকাকতীৰ বালশুলভ সৰলতা আৰু উচ্চ চিন্তাশীলতাই মোৰ মনটো একপ্ৰকাৰ গ্ৰাস কৰি থৈছিল।

বয়স্কান্ত বৰকাকতী মোৰ অক্লান্তিম বন্ধু আছিল। তেওঁৰ অসাধাৰণ প্ৰশিক্ষা আৰু শ্ৰবণ শক্তি। গুৱাহাটী কটন কলেজৰ পৰা প্ৰমোচন নেপাই পোনেই ১৯১৬ চনত ৰিপন কলেজত নাম লগায়হি। তাত অধ্যাপক বমেন্দ্ৰ সন্দৰ ত্ৰিবেদীয়ে বৰকাকতীৰ দাৰ্শনিক জ্ঞান দেখি তবধ মানে। কিন্তু ইয়াতো তেওঁ প্ৰমোচন নেপালে। দুবছৰমানৰ পাচত আকৌ হুগলী কলেজত নাম লগায়গৈ। হুগলীৰ পৰা সপ্তাহত দুবাৰকৈ মোৰ তালৈ আহে। বৰকাকতী মাত্ৰহটি কাপোৰ কানি পিন্ধাত জখলা আৰু সদায় চিন্তাত মগ্ন হৈ থাকে। বৰকাকতীৰ চিন্তাধাৰা দাৰ্শনিক আৰু বৰ গভীৰ। কলেজ কোৱাবত ফুৰোঁতে কেতিয়াবা কৈছিল “মই কিমান ডাঙৰ। মোৰ এই ক্ষুদ্ৰ মূৰটোত বিৰাট বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ডখন কেনেকৈ স্তম্ভাই থৈছে।”

চিটি কলেজত যোঁতযা মণিৰাম দেৱানৰ স্মৃতিসভা পাতি মই ৰচনা এখন পঢ়োঁ, তেতিয়া বৰকাকতীয়ে মোক কৈছিল, “আপোনাৰ ৰচনাখন বহু ভাল হৈছিল, কিন্তু পঢ়িব নজনা দোষত, কোনেও একোকে হুবুজিলে।” বৰকাকতীৰ এই খোলা মন্তব্যৰে মোক বৰ উপকাৰ কৰিলে। সেই সভাত জীৱকান্ত শইকীয়াও (মেডিকেল কলেজৰ ছাত্ৰ) আছিল। সভাত সভাপতি আছিল এম-এ পঢ়া ছাত্ৰ উমাকান্ত গোস্বামী।

ইয়াত থাকোঁতে বুজিবকুৱা, বংশী বৰুৱা, পদ্ম চলিহা, বৈষ্ণৱ কাকতী, মাজে সময়ে ভূঞা, আৰু এই সৌৱৰণী লিখকে প্ৰায়ে কলিকতাত হৈ থকা ডাঙৰ সভা-সমিতিবোৰ বাদ দিয়া নাছিল। দেওবাৰে দেওবাৰে ব্ৰাহ্মণ সমাজৰ সভালৈ গৈছিলোঁইক। সেই সময়ত মহাত্মা গান্ধী, চিত্তৰঞ্জন দাস, তুলসী প্ৰসাদ গোস্বামী প্ৰভৃতি নেতাসকলে বাল-সূৰ্য্যৰ দৰে ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক গগনত উদয় হৈছিল মাত্ৰ। তেওঁবিলাকৰ ৰশ্মিও জিলিকিছিল “হ’মকল আৰু নন-ক’অপাৰেখন”। স্মৰণ বেনাৰ্জী সেই আগৰ দৰেই ধাৰণহী কংগ্ৰেছ সেৱক আছিল। জোতা দলিওৱা উগ্ৰপন্থী অহুৰতী

নাছিল যদিও যেনোজীৱ বক্তৃতা শুনিবলৈ যোৱা মানুহ কলিকতাৰ আলি-
বাট ছানি পেলাইছিল।

অসমীয়া ছাত্রৰ স্পৰ্টিং ক্লাব : সেই সময়তে অসমীয়া ছাত্র
স্পৰ্টিং ক্লাব নামদি কলিকতাত এটা ফুটবল খেল ক্লাব খোলা হৈছিল।
এই স্পৰ্টিং ক্লাবে ভবানীপুৰ, শ্ৰীৰামপুৰ, বেলগছীয়া আৰু কলিকতাৰ ময়-
দানত ফুটবল খেল দেখুৱাইছিল। ফুটবলৰ টীমটোত, কেলগছীয়াত পঢ়া-
ভেটেবনাৰী ছাত্র শশীধৰ শৰ্মা, কেদাৰ নাথ বৰুৱা, সুৰ্য্যলাল দাস, চি এম
এছত পঢ়া লালমোহন চৌধুৰী, যতীন্দ্ৰ নাথ চৌধুৰী (দুয়ো ভেজপুৰৰ),
প্ৰাণেশ্বৰ দাস (বৰপেটাৰ), অধ্যাপক অন্নদা কুমাৰ পদ্মশক্তি (চি এম এছৰ
প্ৰফেছৰ), মেডিকেল কলেজৰ ছাত্র সুবেন্দ্ৰ নাথ দত্ত, বাধানাথ বুজৰবৰুৱা,
কামেশ্বৰ দাস, ধৰ্ম্মেশ্বৰ দাস, ভৱকান্ত কাকতীয়ে সদায় আগবণুৱা হৈ
ওলাইছিল। তেওঁবিলাকে ফুটবলত যি সুনাম অৰ্জিছিল সেইবোৰ অমৃত
বাজাৰ পত্ৰিকাত প্ৰকাশ হৈছিল।

আজি আৰু সেই কলিকতা নাই। সেইদৰে তহ-খাক-মই বাৰ্তিকৈ থকা
অসমীয়া ল'ৰাও নাই। ৪৩ নং আমহাষ্ট ষ্ট্ৰীটৰ ঘৰটো আছে, অসমীয়া
আত্মা কাহানিবাৰী তাৰপৰা অন্তৰ্ধান হ'ল। বৰপেটাৰ সেই খোলোকা
লোহিত ভূঞাই বৰপেটাতে চকু মুদিলে। বাপ গ'ল—তৰ যৌৱনতে।
বংশী বৰুৱাইও এম-বি পাছ কৰি কেইবছৰমান এচিষ্টেণ্ট চাৰ্জিন্ট হৈ থকাৰ
পিচত গাভৰু পত্নী আৰু ল'ৰা-চোৱালী এহালক অনাথ কৰি ইহঁ সংসাৰৰ
পৰা বিদায় ললে। সন্দিকৈ অক্সফৰ্ডৰ এম-এ, “নৈষধ চৰিত” আৰু
বিশ্বস্তিক সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ নিপুণ অনুবাদক আৰু ভাষ্যকাৰ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যা-
লয়ৰ ভাইচ চেঞ্চেলৰ আৰু ভাৰতীয় বিদ্যান-শক্তি সমন্বয় ভিতৰত গণ্য-
মাণ্য প্ৰতিভাশালী পুৰুষ। ভুৱনেশ্বৰ বৰুৱা চিকিৎসা শাস্ত্ৰত অসীম সঙ্গ
পাৰ্গত এম-বি ডাক্তৰ। আডম্বৰ হীন, ভংগুৱা, স্পষ্টবাদী ডাক্তৰ বৰুৱা
অসম দেশৰ এগৰাকী প্ৰধান মুখপাত্ৰ। গিৰাণ চন্দ্ৰ বৰুৱা এম এ, হাই
স্কুলৰ হেডমাষ্টাৰ, কামৰপৰা অসমৰ গ্ৰন্থ কৰি গোলাঘাটৰ পুৰণি বংগত
জিৰণি লৈ ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰৰ গভীৰ তত্ত্বালোচনা কৰি আত্মতৃপ্তিতে আস্থিত।

বৈজ্ঞানিক কাকতীয়ে ডিব্ৰুগড়তে ওকালতি কৰিহে। যোগেশ্বৰ সত্য স্বামী
ইংৰাজী বাতৰি-কাকতত দুই এখন চিঠি লেখি তাহানিখনৰ চিন্তাধাৰা
জীয়াই থকাৰ চানেকি দেখুৱাইছে।

পদ্মধৰ চলিহা এম-এ শিৱসাগৰ কলেজৰ অধ্যক্ষ। আগৰ দৰে সাহিত্য চৰ্চা কৰি আছে। ৰাজহুৱা সভাসমিতিতো তেওঁ ডেকাকালৰ দৰেই বুঢ়া বয়সলৈকে প্ৰাণটালি বুদ্ধি পৰামৰ্শ দি থাকে। এম-এচ্ চি-বি-এল কামেশ্বৰ দাসে পাৱিত্ৰিক চাৰ্ভিছ কমিছনাৰৰ ছেয়ামেদ পদ লাভ কৰি অৱসৰ গ্ৰহণ কৰিলে। ধৰ্মেশ্বৰ দাস এম-এ, দেৱে ধৰ্মতত্ত্বৰ গুহাত সোমাই সত্য-শাস্তি বিচাৰি ফুৰিছে। বত্ৰকান্ত বৰকাকতীয়ে ৰিপনৰ পৰা গৈ ভগলী কলেজত নাম লগালেগৈ। তাতো তথাকথিত শিক্ষালাভ কৰিব নোৱাৰি নগাঁৱৰ ৰাপতি সাহোন লাহৰীঘাট মৌজাটোকে চলাই লকৰ-পকৰ হৈ চলি তাৰ মাজতে শেৱালী কবি বুলি অসমীয়া সাহিত্য জগতত প্ৰতিষ্ঠাও লাভ কৰিলে।*

*উল্লিখিত ৪০ নং আৰম্ভাট্ট ষ্ট্ৰীটৰ বাসীন্দাসকলৰ কোনো এজনেই বৰ্তমান ইহ সংসাৰত নাই।

চতুৰ্থ অধ্যায়

মহানগৰৰ বাউলী বতাহ : ৪৩ নং আমহাৰ্ট ষ্ট্ৰীটত থাকোঁতে পঢ়াৰ নামটো হৈ হ'ল। বাৰকুৰি বাহিৰা কাম আৰু ধিত্তিঙালি কৰি ফুৰোঁতেই আই-এৰ বছৰ দুটা কোঁতয়ানো পাৰ হৈ গ'ল কবই নোৱাৰিলোঁ। সপ্তাহত ২৩ দিনকৈ ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰীত পঢ়িবলৈ যোৱা, প্ৰায়েই মাধব বাবুৰ বজাৰ আৰু মানিক তলাৰ বজাৰত বজাৰ কৰিবলৈ যোৱা, আবেলি সভা-সামতিত বক্তৃতা শুনিবলৈ গোলন্দীঘি-লালন্দীঘি, ছুৱাৰ ফালে যোৱা, নিশা 'অৰুণ' অগ্ৰাণ্ড পুথিৰ আধিক্যত চোৱা, কেতিয়াবা কেতিয়াবা এলফিনষ্টোন হাউচত বায়স্কোপ চোৱা, এইবোৰেই আছিল দৈনিক কৰিবলগীয়া কামৰ তালিকা।

শিৱসাগৰত পঢ়োঁতেই শুনি ধৈছিলোঁ :—

“প্ৰথমে ধৰিবা লগুন নগৰী

পেৰিছ চহৰ পাচে।

তৃতীয়ত নিউইয়ৰ্ক

চতুৰ্থত কাইৰ’

পঞ্চমত পিকিন

ষষ্ঠত কলিকতা আছে।”

পৃথিৱীৰ এই ষষ্ঠ মহানগৰী কলিকতা পায়ৈই গাত বাউলী বতাহ লাগিবলৈ ধৰিলে। শালত বন্দী হৈ থকা ঘোঁৰাই মুকলি হ'লেই যেনেকৈ কেউফালে চেকুৰিবলৈ ধৰে, মইও কলিকতা পাই তেনেকৈ ক'ত কি আছে, চাইচিতি পিংপিন্ডাই ফুৰিবলৈ ধৰিলোঁ। এনেকৈ ফুৰি ফুৰোঁতেই আদম অনাছুৱা হৈ ল'ৱাৰ চিংপুৰ ব'ডত ওলালোঁগৈ। তাতে শুনিলো এজন দোকানত কিছুমান বস্ত্ৰ লীলাম হৈছে। ওচৰলৈ গৈ চালাত দেখিলোঁ, সোণৰ ঘড়ী এটা লীলামত ডকা হৈছে। এটকা হুটকাটৈ তাৰ দাম দহ টকালৈকে উঠিলগৈ। তাৰ পাচত আৰু কোনেও ডাক দিয়া নাই। এনেতে লীলামৰ ঠাইত থকা ধাহুহবোৰৰ ভিতৰে হুটামানে মোক শুনাই

শুনাই কোৱাকুই কৰিছে—“ইস, ইস, এই ৫০০ টকীয়া ঘড়ীটো যাৱ
 এতিয়া দহ টকা কমতে। বেচাৰা জমিদাৰৰ ল'ৰাই কি কাৰণ? মাতৃ-
 লামাই কৰি টকা উৰাই এতিয়া ১০ টকাতে এই হেন সোণৰ ঘড়ীটো
 বেচিবলৈ ওলাইছে” তাৰ পিচত, তাৰে এটাই মোৰ ফাললৈ চাই মাত
 লগালে, “পাৰে যদি লৈ থক ডাক এটা দি। ৫০ টকা চকুমুদি দিব
 পাৰে। ঘড়ীটোৰ দাম নাই নাই বুলিও ৫০০/৬০০ টকা হব। সৌ যে
 ধুনীয়া ল'ৰাটি দেখিছে সেইটোয়েই ঘড়ীটো নীলামত বেচিবলৈ দিছে।
 জমিদাৰৰ ল'ৰা, বেচাৰা মদ খাই টকাৰ শ্ৰাদ্ধ কৰি এতিয়া হাতৰ বহু-
 মূলীয়া ঘড়ীটোকে বেচিবলৈ আনিছে।” জমিদাৰৰ ল'ৰাৰ দুখ পতিয়াই
 গদগদ ভাবে কোৱা কথাখিনি শুনি মোৰ মন পালটি গ'ল। দিলে ডাক
 ১২ টকা। তাৰ পিচ মুহূৰ্ত্ততে আন এজনৰ ডাক পৰিল—১৫ টকা।
 মই মাৰি পঠিয়ালো ২০ টকা। নাই—নাই—কোনো ডকাৰ সাংগত
 নাই। অন্তত, ডাকোতাজনে এক, দুই, তিনি বুলি ডাক খতমকৈ পেলালে।
 টকা লবৰ সময় পৰিল। দুটা মাত্ৰহ মোৰ ওচৰলৈ আহি টকা দিবলৈ
 বুলি অন্ধৰূপ ঘৰ এটালৈ লৈ গ'ল। তেতিয়াই মোৰ খুহুৱনি লাগিল
 দেই—কথা কিবা হে। খৰখৰকৈ টকা কেইটা দি হাতত ঘড়ীটো লৈ
 ভবানৰা ছিঙি মেছৰ পিনে বেগাবৈগিকৈ (এক প্ৰকাৰ সৰুসৰু লবত)
 খোজ ললোঁ। বাটৰ ডু হেৰোৱাত, মেছ পোৱাতো বহুত পলম হ'ল।
 ঘৰ পায়ৈ কৰি টকা দি কি নো আনিলোঁ চাওঁচোন বুলি মোৰ কোঠাৰ
 লগৰীয়া বুজবকৰাৰে সৈতে বৰ আলফুলকৈ “সোণৰ” ঘড়ীটো খুলিমোল
 চাওঁ দেখোন সোণৰ নহয়—চক্ৰ পিওলৰ হে। মূৰে কপালে হাত দি
 ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ, “অঃ অঃ, ভাল টকাকিটা পানীত পেলালোঁ গৈ।
 ল'ৰাৰ চিংপুৰ ব'ভৰ সেই ঠাইডোখৰ যে শুণ্ডাৰ আড্ডা আৰু কলিকতীয়া
 ফাঁকিৰ চোং। পিচত শুনিবলৈ পালোঁ, সেই জমিদাৰৰ ল'ৰা, ডাকোতা,
 ডাক বচাওঁতা, টকা লওঁতা—এটাইবোৰ ভাণ্ডাৰা শুণ্ডা আৰু ডকাইতৰ
 দল। আচহুৱা মাত্ৰহ যেন দেখিলেই সিহঁতে চহু দিয়া কথা কৈ কৈ
 ভুলাই পেলায় আৰু চল চাই তেওঁৰ যথা সৰ্ব্বস্ব লুটি নিয়ে। কলিকতীয়া
 ফাঁকিৰ ইও এটি সৰু নমুনা।

কলিকতা সোমালেই তাৰ চৰগ চোৱা কেবামহলীয়া ঘৰবোৰ দেখি, বান-
 বাহন আৰু মাত্ৰহ দুহুহৰ আহ-যাহ দেখি, শিৰালি আৰু শিৰালি-কাইটলৈকে

লাট লগাই ভৰঙাই খোৱা লাম্-লাকটু বস্ত্ৰৰ স্নানমোহা পোহাৰ দেখি, আচহুৱা মাহুহ মাত্ৰেই ভোল যায়। সাতঘাটৰ চেঙেলী কলিকতীয়া গুণ্ডাই তেতিয়াই তেওঁক “চিকাৰৰ স্পাত্ৰ” বুলি জেপ লুককিবলগীয়া অভাগত সকলৰ তালিকাত তেওঁৰ নাম ভুক্ত কৰে। ভেলেঙা অচিনাকী “সাদু” পুৰুষজনে তস্মান খাই ইফালে-সিফালে চকু ফুৰাওতেই জেপলুককাই তেওঁৰ জেপৰপৰা ধনবিত্ত স্তপিকে লৈ পলাই পত্ৰ দিযে। কলিকতাৰ আওতাও নোপোৱা অসমীয়া ছাত্ৰ কেইবাজনগো এনে লটিখটি হৈছিল। জেপলোৰোকাইতে এইদৰে চকুত ধূলি মাৰে :—যিজন সিহঁতৰ চিকাৰ হ’ব অৰ্থাৎ যাক লুককিব তেওঁৰ পাচে পাচে ছুটা গুণ্ডা গৈ থাকিব। মাহুহজন মাহুহৰ জুমত সোমালৈগৈয়ে গুণ্ডা এটাই গুলিটো ধোৱা দি চৌচা-মাৰি গৈ তেওঁৰ চোলাৰ জেপটো কেঁচিৰে গম নোপোৱাতকৈ কাটি পেলাই আগ-ফাললৈ কোবাকুৰিকৈ গুচি যাব। পাচৰ লগৰীয়াটোৱে জেপ লুটিত হোৱা জনৰ জেপৰপৰা সৰকিপৰা বস্তুলৈ চাই যায়। ঘেই কটা জেপৰ বস্তু সৰি মাটিত পৰিল সেই সি সেইবোৰ বুটলি লৈ পলায়ুৰ্দ্ধ—ভাক আৰু ক’ত পায়। এইবিধ ডকাইত বা চোৰে সাধাৰণতে ট্ৰামগাড়ী, ডাকঘৰ, বেলৰ টিকট কিনাৰ খিৰিকীমূখ আৰু ঘোঁৰা-দৌৰৰ “কাউণ্টাৰত”, কাৰোবাৰ হাতৰপৰাই ঘড়ী, জেপৰপৰাই নিজৰি কাপ লৈ লৰ মাৰে। কোন টলকত নো নিষে, কোনেনো নিষে মনিবহ নোৱাৰি। ‘ফুটপাথ’ বোৰত যে জেপলোৰোক কাণ্ড কিমান হয়, হিচাপেই নাই। অসমৰপৰা ধোৱা এজন ডাঙৰ মাহুহৰ ঘড়ী এটা ট্ৰাম গাড়ীত বহি যাওঁতেই হাতৰপৰাই থিতাতে নাইকিয়া হ’ল। কিন্তু তেওঁৰ ঘড়ী নিয়া খবৰটো শুনি দুখ লাগক ছাৰি ৰং হে পাইছিলোঁ। কিয়নো, তেওঁ সেই ঘোৰহাটৰ বৰ বঙলাটোৰ আগচালিত বহা ভেমটোকে আনি কলিকতাৰ চৌৰাকীৰপৰা কালিঘাটলৈ ধোৱা ট্ৰাম গাড়ীত জুৰি দেখুৱাইছিলহি। ৩৬ বছৰৰ মূৰত অলপতে লগ পাই সেই ঘড়ী অপহৰণৰ কথা সোঁৱৰাই দিলত তেওঁ হাঁহি হাঁহি কৈছিল—“হয় দেও ভেম আমাৰ দেশত হে। সেই ঘড়ীটো হেৰাবৰ পৰাই মই বৰ সজাগ হ’বলৈ ধৰিলোঁ।” থলুৱা থল গিৰীকো এই দুৰ্দান্ত মাহুহজ্ঞেইয়ে কেতিয়াবা কেতিয়াবা ঠোট-মুখ চেলেকাই পঠিয়ায়। ইহঁতৰ হাতৰপৰা গা-মাৰিবলৈ মই সততে গা-চাই ফুৰিছিলোঁ।

চহুৱাই নে আচহুৱাই কোনেও তৎ ধৰিব নোৱৰাতকৈ গাত শুদ্ধ কামিজ এটা পিন্ধিয়েই কলিকতাৰ পূবে-পছমে, উত্তৰে-দক্ষিণে টহলি ফুৰে। এনেকৈ ফুৰা বাবে আমহাঁট ষ্টীটৰ ১৩ নম্বৰী ঘৰটোতে আছিলোঁ। যদিও সকলো “পাণৱালায়েই” (‘লা’ আখৰটোৰ আকাৰ ভাল শুচাই দৈকাৰটো বহুৱাই লৈ পঢ়িলেহে সেই কালৰ ব্যৱসায়ো মাজহে ৰজিতা থাব) নিশংসে মোক একোখন খিলিপাণ, একোবটল চৌড়া বা লিমলেড্ নতুবা একোটা চুৰট কালিয়নে দিবলৈ ধেঁৰো-গেৰো নকৰিছিল। সিহঁতে চাগৈ ভাবিছিল বাবুজননো ক’ৰ, ওচৰৰে হ’ব পায়। নহলেনো শুদ্ধ কামিজ চোলাটোৱেই ওলাই হি নে? আঁতৰৰ হোৱা হ’লে নিশ্চয় কাপোৰ-কানিয়ে ফিটফাট হৈ আহিলেইতেন। তদুপৰি, সেইদৰে বাটৰ দাঁতিত থকা চাহৰ দোকান-বোৰেও মোক ‘পাশেৰ ঘৰেৰ’ অৰ্থাৎ ওচৰৰে বুলি নিসন্দেহে চাহ জলপান বাকীকৈ থাবলৈ দিছিল।

ভুৱা জাননীঃ বহুবজাৰ, মেছুৱাবজাৰ, মানিকতলা, চিংপুৰ ৰ’ড, কালিঘাট ইত্যাদি ঠাইত যে দেখাদেখিকৈয়ে এইবোৰ দিন ডকাইত আছিলেই নে, ভালোমান ঠাইত আকৌ তাৰ একোটা অফিচ আছিল—যাক ফাঁকিৰ অস্থান বুলি ক’লে নামে-গায়ে ৰজিতা থাই যাব। এইবোৰ অস্থানে “ধন ঘটিবৰ সহজ উপায়” বুলি স্থানীয় বাতৰি-কাকতত বৰ ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰেৰে একোখন জাননী দিয়ে। সেই জাননীত লিখা থাকে—অত্যাশ্চৰ্য্য দেৱদত্ত ঔষধ। নাইবা স্বপ্ন প্ৰদত্ত মাহুলী। ইয়াক ব্যৱহাৰ বা পৰিধান কৰিলে বুঢ়াও ডেকা হয়। বিফলে মূল্য ফেৰৎ। জাননীৰ তলত আচল ঠিকনাটো দিয়া নহয়। দিয়া হয় বাকছ নং এটা—যিটো কলিকতাখন বিচাৰি চ’লাথ কৰিলেও ক’তো পোৱা নেযায়। এনে জাননী মকৰাঙ্গালত আমাৰ কিমান যে অজলা-অসমীয়া গ্ৰাহক পোক পৰাদি পৰি লাগি ধৰিছিল, ভাবিলে এতিয়াও লজ্জাবোধ কৰিব লাগে। ত’ত যে মূলধন বুলিবলৈ পইচা এটিয়েই নাই; অথচ অস্থান পত্ৰ ছপাই বাতৰি-কাকতত বিজ্ঞাপন দিব—এক কোটি টকা মূলধন টুকালকো কোম্পানী প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে, প্ৰত্যেক অংশৰ মূল্য নামমাত্ৰ মুঠেই ১০০ টকা, বছেৰেকত অংশৰ বিপণ্য লাভ হয়; এনে বিৰাট ব্যৱসায়ী অস্থান ভাৰততে অদ্বিতীয়। প্ৰচপেকটছ বা অস্থান পত্ৰ চাই আজিয়েই অংশ একোটা কিনি ধনৰ তুলীত বাগৰি থাকক। সিহঁতৰ প্ৰচপেকটছখন নো আকৌ নেচাব কি?

অফিচৰ বুলিবলৈ নাইহে, কাৰোবাৰ দোকানৰ চুক এটাতে খোহা মাৰি থাকে। অফিচৰ নামত মেজ এখন আৰু চকী এখন। তাকে পোহৰ ছবি (ফট' গ্ৰাফ) মাৰি ভব্যাকাৰকৈ কাগজত দেখুৱাব। অকল সেইটোকে ছপালে দেখিবলৈকে ভাল। তাকে নকৰি কৰিব কি, যিটো তিনি মহলীয়া দালানৰ চুকত সেই খোহামৰা কোঠাটি থাকে তাৰে হৰহ ছবিখন ছপাই প্ৰছেপেক্টছত দেখুৱাই দি বুজাব যেন, টুফালকা কোম্পানীৰ অফিচ ঘৰটো তিনিমহলীয়া বৃহৎ অটালিকাৰ ওপৰত হে অৱস্থিত। ছিটিকাত শলিয়া এন্দুৰ পৰা দি এনে ভাঙকী কলিকতীয়া জাননী চিঠিকাত আমাৰ ভব্য গব্য অসমীয়া বান্ধকেৰেপ সকলো টপাটপ পৰি যায় আৰু শেষত কোম্পানীৰ স্তনিচোচাত সৰ্বশ্ৰাস্ত হৈ ডেও পাৰি ইস-ইস, আস-আস কৰি ক'বলৈ ধৰে কলিকতীয়া ফাঁকিয়েই আমাক ধালে। এনেকৈ ঠেকি শিকা বহুত বন্ধু-বান্ধৱে আমালৈ চিঠি লেখিছিল সেই দোকান বা কোম্পানী-বোৰৰ উহ উলিয়াই দিবলৈ। কলিকতাপনত উধৰপৰা মুখলৈকে চহলি ফুৰা বাবেই নগাঁৱৰ বিখ্যাত ব্যৱসায়ী ভুক্তভোগী অভয়চৰণ গোহাঞীক তেনেকুৱা এটা ঠগী কোম্পানীৰ উহ উলিয়াই দিব পাৰিছিলো।

কলিকতাৰ বালাম চাউল আৰু কলত শোধন কৰা গন্ধাজল খাবলৈ পালেই আন ঠাইৰপৰা যোৱা মাহুহৰ মুখখননহঁত দুমাহ মানতে টুপটুগীয়া হৈ পৰে—এই বুলি কলিকতীয়াই গৰ্ব কৰে আৰু গৰ্ব কৰে বোলে “ভীমনাগৰ সন্দেশ” আৰু বাগ্-বজাৰৰ বসগোলা” ভক্ষণ কৰিলে অমৃত পান আৰু কৰিব নালাগে কিন্তু ক'তা, বালাম চাউলো খালে”। কলত অনা গন্ধাজলো খালে”। তেও দেখোন কলিকতীয়া হ'ব নোৱাৰিলে”। যি ধাৰ খোৱা অসমীয়া, অসমীয়া হৈয়ে থাকিলে। অসমীয়াৰ পেটলৈ সন্দেশ বসগোলা যে অমৃত নহয়, হয় কণীবিহ হে সেই কথা মাথোন জনমলৈ শিকিলোঁ।

কলিকতাত, খোজকতা মাহুহে অহাঘোৱা কৰে প্ৰায় ঘৰল আঙলাৰ তলেদি। মাহুহৰ নিদানত বিৰ দ্বিও বাট পাবলৈ নাই। তথাপি যোৱা যোৱা বাটে, অহা অহা বাটে গৈছে, আহিছে, কাৰো খান্দয়া খুন্দি নহয়। হ'বলৈ, আলিৰ বাওঁ হাতে, যোৱাই আগফাললৈ মূকৈ গৈ আছে; অহাই নাকৰ পোনে-পোনে আহি আছে। কাষৰি কাটি যাব নালাগিলেও আগন্ত যোদ্ধাজনে গম পালেই গাটো একলীয়া কৈ নিয়ে। এনে অৱস্থাত

খুলিয়া খুলি বা ঠেকা-ঠেকি হ'বলৈ নেপায়ৈ। প্ৰত্যেকটো ঘৰৰ আওলাত একোখন একোখন দোকান বা কিবাকিৰি বস্ত্ৰৰ পোহাৰ আছেই। তাৰ উপৰিও ঘৰ একোটাৰ বেৰখনৰ কাষিতে একোখন থিয় পোহাৰ। লানি নিছিগা বাটকৱাৰ কোনোবাই নিও বুলিলে দোকান খনকে দাঙি নিব পাৰে। ইমান অগণন মানুহ যায়, তথাপি কোনেও এপদ বস্ত্ৰ নোসো-ধাকৈ দাঙি নধৰে, কোনো বস্ত্ৰ কোনেও চুব নকৰে বা বুটলি নলয়। কিন্তু কোনোবা চোৰে যদি দোকানৰ ভিতৰ সোমাই দুৱাৰৰ খিৰিকী মাৰি থৈ দিয়ে, চোৰ ধৰি নোপোৱা দোকানীয়ে “মোৰ ঘৰত চোৰ সোমাইছে” বুলি ক'ব নোৱাৰে। সাহৰ গোট ইমানটো। চোৰ ওলাই পিচত ‘খালাছ’ হৈ আহিলেই তেওঁক (দোকানীক) সাং কৰিব—এই ভয়তে চোৰ সোমাইছে বুলি গিৰিহঁতটোৱেও চিঞৰ-বাখৰ নকৰে। এদিন হেৰিছন ৰ'ডৰ দাঁতিতে দোকান এখনত চোৰ সোমাল। সোমায়েই সি ভিতৰৰপৰা শলখা মাৰি দুৱাৰখন অগাই পেলালে। এতিয়া গিৰিহঁত থাকিল বাহিৰত পৰি। দোকানৰ ওচৰলৈ কোনোবা গ'লেই তেওঁ ফুচুচাই কয় ভিতৰত চোৰ এটা সোমাইছে, ওচৰত পুলিচো নাই খবৰ দিবলৈ। সেইদেখি দোকানীটিয়ে ভয়ে-সংগে কি-কৰেঁ, কি-নকৰেঁ। কৰি আছে। এনেতে আমি দুজন অসমীয়া ল'ৰা আকৌ সেইপিনে যাওঁহক। দোকানীটোৱে দোকান ঘৰটোত চোৰটো সোমাই থকাৰ কথা ক'লে। তৎক্ষণাত এই লেখকে—‘চোৰ ওলাইছে ধৰ’ বুলি মাত লগাই দিলেঁ। বহুত মানুহ চাপ খালেহি। কিন্তু দুৱাৰখন খুলিবলৈ এটি প্ৰাণীৰো সাহ নহ'ল। তেহে হ'বলা, এই লেখকেই টানকৈ চিঞৰ এটা মাৰি দুৱাৰখনত গোৰ এটা মাৰি দিলে। ঘেই মাৰিলে সেই চাই থকা মানুহবোৰ উৰুৰি খাই পৰিলহি আৰু দুৱাৰ মেলি চোৰটো হাতে লোটে ধৰি পেলালে। ধৰিলে হে ধৰিলে, চোৰটোৰ গাত কিন্তু কোনেও হাত দিবপৰা বাই। সিহঁতৰ মানত সি যেন বাঘ। বাঘৰ নেজত হাত বটুৱাবলৈ কাৰ ভয় নাই? সেইগুণে, এটাইবোৰে গুণা-গুণা কৰি আছে। ধৰিলেই আনোচা চোৰে পিচত গুচৰীয়া হৈ ‘মোক টানি নি সোমাইছে বুলি তাক ধৰা মানুহ কিটোৰ ওচৰত আদালতত অভিযোগেই আনে। গত শুদা কামিজ পিন্ধি যাওঁতাজনে এই চেষ্টাতে তাক ধৰি ভিতৰৰ পৰা চোঁচোৰাই আনিলে। তেতিয়া যে চোৰৰ ওপৰত ঔ কিলখন। ‘ছেলায় লক্ষ্য জয় কৰা’ বীৰবাহ বৃন্দৰ বীৰত্ব দেখি অবাক।

পঞ্চম অধ্যায়

অসম-ছাত্র-সম্মিলনী : ১৯১৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত, গুৱাহাটীতে পোন প্ৰথমে অসম-ছাত্র-সম্মিলনী বহে। সভাপতি আছিল জাতীয় সাহিত্য স্ৰষ্টা বসুৰাজ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা। সম্মিলনৰ আঁতিগ্ৰহৰ সম্পৰ্কে নানান জনে নানান কথা লেখিছে। বেজবৰুৱাক যতীন দুৱৰা আৰু অধিকাৰ বাই কলিকতাবৰণ আলমচান ধৰি আহিছিল, লগত তেখেতৰ সহ-ধৰ্ম্মিনী আৰু অকণা আইদেউ আছিল। লেইয়াৰ চালি-জাৰি যুকীয়াই লেখিলেই অসম-ছাত্র-সম্মিলনীৰ বিস্তৃত বুৰঞ্জী হ'ব। মুঠতে, সেই সম্মিলন পাঠোতাসকলেই সজবদ্ধ ভাৱে আন্দোলন কৰি গোটেই অসমতেই জাতীয় সাহিত্য আৰু জাতীয় প্ৰেমৰ যি ঢল বোৱাই পঠিয়ালে সি়েই পাচত ভাৰত ব্ৰহ্মাণ্ড ভেদি গ'ল—যাৰ ফলত আজি আমি ভাৰতত হেৰুৱাব লগীয়া অসমীয়া আসনখন নিৰ্ব্বিবাদে উপভোগ কৰি আছোঁক। সম্মিলন-খন পাতোতে বিবিলাক ছাত্রই অকৃতপূৰ্ব উৎসাহ, অকৰুণীয় আগ্ৰহ আৰু কণ্ঠস্বী সদৃশ জাতীয় প্ৰেমৰ আদৰ্শ দেখুৱাইছিল, সেই বিলাকৰ স্মৃতিটি আজিও কৃষ্ণপক্ষৰ ত্ৰয়োদশী তিথিৰ পুৱতী নিশাৰ শেতা জোনটিৰ দৰে হৈছেহি। বিবিলাকে 'স্বদেশ-উন্নতিৰ সিংহ-দুৱাৰত' স্বাধীন চিন্তাৰ যিটো কলচী সদৃশ মূৰ্তি সাজি থৈ গ'ল তেনে মূৰ্তি আজি চৰা-লঘোণ দিয়া, পাবত গজা তথাকথিত দেশকৰ্ম্মীয়ে কৰা হে নালাগে কল্পনাকে কৰিব নোৱাৰে। এইখিনিতে সেই সকলৰ নাম উল্লেখ কৰি মোৰ প্ৰজ্ঞাঞ্জলি তিলকুশধিনিক পবিত্ৰ কৰি থলোঁ।। সিসকল হৈছে :—চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা (তেজপুৰ), অধিকানাথ বৰা (গুৱাহাটী), জ্ঞাননাথ বৰা (গুৱাহাটী), পদ্মধৰ চলিহা (শিৱসাগৰ), যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা (শিৱসাগৰ), লক্ষ্মীপ্ৰাণ চাংকাকতী (শিৱসাগৰ), নৰনাৰায়ণ গোস্বামী, উমাকান্ত গোস্বামী, মহেন্দ্ৰনাথ ফুকন, উমেশ্চন্দ্ৰ চৌধুৰী, সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মা কটকী, অধিকা প্ৰসাদ গোস্বামী, লক্ষ্মীনাথ দাস, গঙ্গাপ্ৰসাদ বৰুৱা, দৈৱচন্দ্ৰ জালুকদাৰ, নাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামী, উমেশ্চন্দ্ৰ বৰুৱা (কেউজন গুৱাহাটী), প্ৰফুল্ল চন্দ্ৰ বৰুৱা (তেজপুৰ), ক্ষেত্ৰধৰ

বৰগোহাঁই (শিৱসাগৰ), বৈষ্ণনাথ কাকতি (শিৱসাগৰ), বামচন্দ্ৰ বৰা (শিৱসাগৰ), বেণুধৰ শৰ্মা (শিৱসাগৰ), সুৰেশ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য (ডেঙ্গপুৰ), লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা (ডেঙ্গপুৰ), সোণাপতি দেৱশৰ্মা (বৰপেটা), চিন্তাহৰণ পাটগিৰি (বৰপেটা), তপেশ্বৰ শৰ্মা (মঙ্গলদৈ), হেৰষ প্ৰসাদ বৰুৱা (যোৰহাট), চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ (যোৰহাট), ৰাজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা (গোলাঘাট), দুলাল চন্দ্ৰ বৰুৱা (ডিব্ৰুগড়), যাদৱেন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ (ডিব্ৰুগড়), মহীচন্দ্ৰ বৰা (নগাঁও), আৰু বহুকান্ত বৰকাকতী (নগাঁও) এইসকলেই মুখ্য ।

এই অধিবেশনত সন্মিলনৰ এখন নিয়মাবলী ছপাই প্ৰকাশ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰা হয় । তাৰ বাবেও সন্মিলনত পাঠ কৰা প্ৰবন্ধাবলী প্ৰকাশ কৰা, এজন দুখীয়া ছাত্ৰক কটন কলেজত পঢ়িবলৈ মাহে মাহে ২৫ টকীয়া বৃত্তি দি সাহায্য কৰা(*) 'হেমকোষ'ৰ পৰিশিষ্ট সংগ্ৰহ কৰা, ভাল ভাল ইংৰাজী সাহিত্য আৰু জগদ্বিখ্যাত ভাৰতীয় মনীষী সকলৰ জীৱনী প্ৰকাশ কৰা কাম সম্পাদন কৰিবলৈ সঙ্কল্প লোৱা হয় । কিন্তু কেয়োটা কাম একে লগে একে সময়তে কৰা অসম্ভৱ । কিয়নো সন্মিলনৰ পুঁজি একেবাৰেই নাই বুলিলেই হয় । 'মগনিয়াৰৰ ৰজা' পণ্ডিত মদন মোহন মলবীয়াৰ আদৰ্শ অনুকৰণ কৰোঁতা অৱিকানাথ বৰাই বি, বৰুৱাৰ (ভোলানাথ বৰুৱা) সদাগৰবাৰা নিয়মাবলী ছপোৱা খৰছটো উলিয়াই দিম বুলি কোৱাত তেখেতৰ গাতে সেইভাৱ দিয়া হ'ল । আসাম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ সম্পাদক হেৰষ প্ৰসাদ বৰুৱাই 'হেমকোষ'খনৰ ছপোৱা তাৰ লগে । কিন্তু তাত শব্দবোৰ আগেয়ে গোটাই নলগে অভিধান থনি ছপোৱা অসম্ভৱ । সেইদেখি তেওঁ শব্দ গোটোৱাত লাগিল । এই কামত মই বৰুৱাক বৰ সহায় কৰিছিলোঁ । বৰুৱাইও প্ৰাণটাকি লাগিছিল । মোলৈ দিয়া চিঠিবোৰত সদায় লিখিছিল তেওঁলৈ যেন নিতৌ অন্ততঃ 'হেমকোষত' নথকা পাঁচোটা শব্দকে লিখি পঠিয়াওঁ ।

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে ভাৰতীয় মনীষীসকলৰ জীৱনীবোৰ নিজে ৰাখি, লিখিবলৈ তাৰ লৈ, সকলো ছাত্ৰকে একোজন একোজন মনীষীৰ জীৱনী লিখিবলৈ দিছিল । মোৰ ভাগত পেলাইছিল বোৰাইৰ বিখ্যাত মহাছত্ৰ দেশ-হিতৈষী পুৰুষ বেহৰামজী মালাৱাৰীৰ জীৱনী । শিৱসাগৰ হাইস্কুলত মালাৱাৰীৰ সম্পাদিত 'Indian Spectator' বোলা সাপ্তাহীয়া ইংৰাজী

(*) এইজন ছাত্ৰ আছিল দেখগাঁৱৰ চন্দ্ৰ গোহাৰী ।

কাকতখন সপ্তাহে সপ্তাহে ধৰ্মেশ্বৰ মাঠৰে পটিবলৈ দিয়া কথা কোৱাত সন্দিকৈয়ে সেইজনৰ জীৱনী লিখিবলৈ দিছিল।

ভোলা বকৱাৰে সাক্ষাৎ : ছাত্ৰ সন্মিলনীৰ পৰা উভতি কলিকতা পায়হে এদিন বাতিপুৱা সঁজাতী দল এটা বি, বকৱাৰ তালৈ যাবলৈ ঠিক ক'ৰা হ'ল। অহিকা বৰা, বতীন ছুৱৰা, বৈদ্য কাকতী, লক্ষ্মীপ্ৰাণ চাং-কাকতী, পদ্ম চলিহা, ভুবনেশ্বৰ বকৱা, গিৰীশ চন্দ্ৰ বকৱা, দিবাকৰ হাজৰিকা আৰু এই লেখক হাওৰালৈ গ'ল। হাওড়াৰ ১৭ নং ডগছন ব'ডত বি, বকৱাৰ ঘৰ। সেই ঘৰটোৱেই 'আসাম ভিলা' নাম লৈ এখন টোল জিনি আছে। ঘৰটোৱে যে অকল ভৱন ৰূপ ধাৰণ কৰি ভবছন ব'ডত একাল শুৱাই আছে এনে নহয়, অসম আৰু অসমীয়াৰ ব্যৱসায়ী প্ৰতিভাৰ চিন স্বৰূপেও বঙালীৰ মাজত ভৰবৰাই আছে, কিয়নো, "আসাম ভিলা" বুলিলেই বি. বকৱাৰ ঘৰ। বি. বকৱা বুলিলেই অসমৰ পৰা অলপীয়া সম্বল লৈ নিজ বাহুবলেৰে বিদেশত কাৰবাৰ কৰি লাখপতি হোৱা প্ৰতিভা-শালী ভোলানাথ বকৱাকে বুলি জানিব লাগিব।*

আমি তেওঁৰ টোলত সোমোৱা মাত্ৰকৈ ছুৱৰীয়ে বকৱাক আমি অহা জ্ঞান দিলেগৈ। তলতে আমি অলপ থিয়খি কৰি থকাৰ পিচত ওপৰলৈ অ'মাক মতাই নিযালে আৰু বায়বাহাজুৰ কনকলাল বকৱাৰ ভাগিনীয়েক বুলিয়েই হওক বা সত্যনাথ বৰা ডাঙৰীয়াৰ পুতেক বুলিয়েই হওক বি. বকৱাটো অহিকা বৰাক বৰ স্নেহ কৰিছিল। তেওঁৰেই আমাৰ সঁজাতী দল-টোৰ গুৰি ধৰিলে। বকৱাই সুখিলত আমাৰ উদ্দেশ্য জনোৱা হ'ল। অৰ্থাৎ ছাত্ৰ সন্মিলনৰ নিয়মাবলীখন চুপাবলৈ আমাক টকা লাগে; সেই টকাকে তেখেতৰ ওচৰলৈ বিচাৰি যোৱা হৈছে বুলি জনোৱা হ'ল। তেতিয়া বকৱা ডাঙৰীয়াই ক'লে, "মোৰ ওচৰলৈ কেলেই আহিছাঁ ?

* এই প্ৰসঙ্গতে উল্লিখ্যাই থোৱা ভাল হব যে বি, বকৱাৰ বাহিৰে আৰু দুজন দুঃসাহসিক অসমীয়া ব্যৱসায়ীয়ে দক্ষিণাত্যত সুখ্যাতি আৰ্জন কৰিছিল। সেই দুজন হ'ল হৰিবিলাস আগৰৱালা আৰু বাম্বিকচন্দ্ৰ বকৱা (আৰ, চি বেজামিন)। পাচৰ-জন ব্যৱসায়ী দেখিবলৈ সম্পূৰ্ণ ইউৰোপীয় এজনৰ দৰেই আছিল। তেওঁ বকৱা উপাধিটো শুচাই বেঞ্জামিন উপাধি লোৱাত ইউৰোপীয় অনুষ্ঠান বিলাকে তেওঁক ইউৰোপীয় বুলি ভাবিছিল আৰু সকলোৱে তেওঁক বিৰ্থাস কৰিছিল। বি-বকৱাও আছিল ভেনেকুৱাই; শোনতে কেপ কলাৰ লগা কোটটো পিন্ধি কাৰবাৰত হাত দিছিল যদিও বিলাত পৰ্য্যন্ত ব্যৱসায়টো বহল হ'লত পুৰা চাহাবেই হৈছিল।

বেজবকৱাৰ (লক্ষ্মীনাথ) ওচৰলৈ হে যাব লাগে। তেওঁ হে জানে সাহিত্যৰ কথা। মই সেইবোৰৰ একো ভূ নেপাওঁ। মই ভূ পাওঁ ক'ত ভাল কাঠ পোৱা যায়, কোন বেজৰ লাইনে কিমান চিলাপাটৰ ঠিকা বিচাৰিছে, কোন কোম্পানীৰ কাগজৰ দৰ-ভাও কিমানলৈ উঠিছে—এইবোৰ”। ইয়াৰ লগতে তেওঁ ক’লে, “আমাৰ দেশত এটা বৰ বেয়া ৰোগ সোমাইছে। বি-এ বা বি-এল পাছ কৰিলে সকলোৱে সকলো কথা জানো বুলি ভাবে। এইটো বৰ ডাঙৰ ভুল। যি যি কামৰ উপযুক্ত সি সেই কাম কৰিবলৈ ল’ব লাগে; তেহে সিদ্ধ হয়। আমাৰ উকীলসকলে মনপুতি ওকালতি কৰাই ভাল। আমাৰ দেশৰ ডাঙৰ উকীল জনে তেলৰ ঘানি ঘূৰোৱাত অৰ্থাৎ তেলৰ কল চলাবলৈ লৈ টকা খৰচ কৰিছে। শুনি মোৰ ঠাঁহি উঠিছে। তেওঁৰ আধা বয়স গ’ল ওকালতি কৰোঁতে; এতিয়া দেখাক দেখি মিল চলাবলৈ ললে দেউলীয়াহে হ’ব।”

বৰাদেৱে যেতিয়া বেজবকৱাৰ সভাপতিত্বতে সেই নিয়মাবলী কচিভ হোৱা আৰু তেওঁৰ সন্মতি প্ৰাপ্ত বুলি ক’লে, তেতিয়া বকৱা ডাঙৰীয়াই ভালেমান কথা ক’বলৈ ধৰিলে। তাৰ সাৰাংশটো লিখাত এইদৰে দিব পাৰি। উপদেশৰ সলৈবে তেওঁ কলে, “এই কামটো অকল মোৰেই নহয়, গোটেই অসমৰে। মোৰ গুৰিলৈ নাহি তোমালোক অসমৰ মানুহৰ গুৰিলৈ হে যাব লাগিছিল। এতিয়াও যোৱা,—যোৰহাটৰ বিষ্ণুৰাম বকৱা তছীলদাৰ ডাঙৰীয়াৰ ওচৰলৈ। তেখেতেই তোমালোকৰ সমুদায় খৰচ বহন কৰিব। তোমালোকক ২০০ টকা লাগে বুলিছা। ১২২ টকা কপ আসামৰপৰা তুলি আনাগৈছোন। মই বাক বাকী এটকা দি দিম।” তাৰ পিচত তেওঁ নিজেই অলপ ঘোৰ খাই কথাৰ স্তৰটো দেখোন ঢিলাই আনিলে। “জানিছানে আজিও অসমীয়া মানুহে যুটীয়া কাৰবাৰ কৰিবলৈ নিশিকিলে”। এপইচাটক হ’লেও তোমালোকেও আসামৰ পৰা এশ নিবানটক টকা তুলি আনাগৈ। তেতিয়া সকলোৱে জানিব যে তেওঁবিলাকে কিবা এটা কামলৈ পইচা এটা দান কৰিছে। গতিকে সেই পইচাটোৰ লাভ-লোকচান কি হ’ল সকলোৱে আগ্ৰহেৰে বিচাৰ কৰিব। ময়েই যদি অকলে ২০০ টকা দিওঁ মোৰ স্বার্থটো হে সোমাই থাকিল। ইফালে মোৰ নিজা সম্পত্তি বুলি ৰাইজৰ কোনেও উত্ততয়েই নেচাব। সেই দেখি তোমালোকৰ কামটো আগলৈ স্থায়ী হোৱাকৈ যদি কৰিব খুজিছা, যি পোৱা সকলোৱে পৰা

‘আনা’। খন্তেকমান বৈ থাকি ডেও কেনেকৈ বেঙ্গল ক্লাব, কলিকতা আৰু পুৰীৰ (উবিগ্ৰাৰ) উমৈহতীয়া সম্পত্তি বুলি বুজাব পাৰিলে আৰু কেনেকৈনো তেওঁ লগুনতো দুটামান বাজহুৱা অস্ত্ৰাণৰ কৰ্ণধাৰ পদ লাভ কৰিলে তাৰ কথা শুনাগৈ। চাৰ বাজেন মুখাৰ্জীয়ে লগ লাগি কেনেকৈ মাৰ্টিন কোম্পানী খুলিলে তাকো ক’লে। তেওঁৰ কথাৰ পৰা বুজি পোৱা গ’ল যে ক্লাব, “থিয়েটৰ হল”, লাইব্ৰেৰী আদি ধনৰ পোৱালী নেমেলা (সেইদিনৰ থিয়েটৰ ভাৱনাত টিকট লগোৱা নহৈছিল) বাজহুৱা কামত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সৰ্ব্বোচ্চ ডিগ্ৰীতকৈয়ো বিচক্ষণতা, অভিজ্ঞতা, ত্ৰুতাপন্নমতি আৰু বহুত দুৰলৈকে চাবপৰা দীৰ্ঘদৃষ্টি এনেবিলাক গুণৰ অধিকাৰী হ’লে হে সাংসাৰিক জীৱনত কৃতকাৰ্য্যতা লাভ কৰিব পাৰি। নাঙলত ধৰা জনকো সেইদৰে আনি হাকিমৰ গাদীত বহুৱালে বিচাৰৰ গৰ্ভপাত হোৱাৰ সম্পূৰ্ণ আশঙ্কা।

বি, বৰুৱা মাহুছ আছিল বৰ চাহাবী। খোৱা-শাৱা, থকা-মেলা, পিন্ধা-উৰা সকলো ইংৰাজৰ দৰেই। দেখিবলৈ ঠিক সম্ৰাট সপ্তম এডৱাৰ্ড যেন। কিন্তু আমাৰ লগত কথা পাতিোঁতে কথাৰ মাজত এটাও বিদেশী ইংৰাজী শব্দ শুমুৱা বা ব্যৱহাৰ কৰা হুঙনিলােঁ। ভোলা বৰুৱাই আৰ্থিক সাহায্য কৰাত হে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত আনন্দবাহু বৰুৱাৰ তেল ছবি এখন আঁকি থব পৰা হ’ল। কানী আৰু কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি কৰে পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ অনুৰোধত বৰুৱা ডাঙৰীয়াই কেবা হেজাৰো টকা আগবঢ়ায় আৰু অসমীয়া ভাষাৰ পোন প্ৰথম গুৰু সাহিত্য তটুদেৱৰ “কথা গীতা” আৰু “কথা ভাগৱত” প্ৰকাশ কৰিবলৈ হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ হাতত শকন্ত ধনৰ পুঁজি এটি অৰ্পণ কৰে। অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি আৰু অসমীয়া মাহুছৰ গোবৰ বন্ধাৰ অৰ্থে অসমীয়া জাতিয়ে বি, বৰুৱাৰ পৰা ৫০,০০০, (পঞ্চাশ হেজাৰ) টকা পোৱাৰ উপৰিও যোব-হাটত থকা প্ৰিন্স অৱ ৱেলছ্ টেকনিকেল স্কুল (কাৰিকৰী বিদ্যালয়) আৰু শিলঙত আৰ্ল ছেনাটৰিয়ম (স্বাস্থ্য নিবাস) সম্ভাবলৈকো একলাখ মান টকা পাইছিল। বৰ্তমান চলি থকা এই দুয়োটা জাতীয় সম্পত্তি স্বৰ্গীয় ভোলানাথ বৰুৱাৰ বিদেশত অৰ্জা টকাৰ দ্বাৰাই প্ৰতিষ্ঠিত। ডঃ বাধিকাবাহু ঢেকীয়াল ফুকন, আৰ, টি, বেঞ্জামিন, ডঃ গোলাপ বেজবৰুৱাই যেনেকৈ বিদেশত অসমীয়াৰ প্ৰতিভা দক্ষতা আৰু ব্যৱসায় বুদ্ধিৰ প্ৰথমতা প্ৰতিপন্ন কৰিব পাৰিছিল, বি, বৰুৱাইও কলিকতাত থাকি দেশে বিদেশে

অসমৰ কীৰ্ত্তিকে প্ৰচাৰ কৰিছিল। দিল্লী, লণ্ডনতো বি বকৱাৰ সন্ধ্যাতি স্প্ৰেতিষ্ঠিত হৈছিল।

আপাৰ চাৰ্কিউলাৰ ব'ডত তেওঁৰ যিটো ঘৰ আছিল তাৰ নাম দিছিল “কামৰূপ ভিলা” আৰু লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ বুদ্ধি-পৰামৰ্শ মতে হাওড়াত যিটো ঘৰ সাজিছিল তাৰ নাম দিছিল “আসাম ভিলা”। ঘৰৰ নাম-কৰণেই তেওঁৰ মাতৃ-ভূমি, মাতৃ-ভাষা প্ৰেমৰ পৰিচয় দিয়ে। দিল্লী, পুৰী, বম্বে আৰু লণ্ডনতো তেওঁৰ নিজা ঘৰ আৰু ব্যৱসায় ঘৰ আছিল। বি. বকৱাৰ মৰমৰ তোলনীয়া পো ভুৱন চন্দ্ৰ বকৱাক আপাৰ চাৰ্কিউলাৰ ব'ডতে উপনয়ণ দি কৃত্ৰিম জাতত তুলি লৈছিল। ভুৱন বকৱা আছিল (সঁচা কথা কবলৈ গলে) অসমীয়া ভাষাত পোন প্ৰথম হৃদয়গ্ৰাহী চুটি গল্প আৰু অকৃত্ৰিম মৌলিক ৰচনা-কবিতা লেখোতা। এওঁৰ “হায় মোৰ কপাল” বোলা হাস্যৰসৰ কবিতাটি অতি অভিনব। তেওঁ আছিল তুলনা কবিৰ নোৱৰা অসমীয়া ভাষাৰ অকৃত্ৰিম সেৱক।

লক্ষ্মীৰ বৰপুত্ৰ হৈয়ো এনেজন স্বদেশ প্ৰেমিক পুৰুষে আমাৰ নিচেই সামান্য কাম এটা কৰিবলৈ দুশ টকা লাগে বুলিলতে ইমানবোৰ আঙুঠী জুৰিব বুলি ভাবিবই নোৱাৰিছিলে। তেওঁৰ কথাৰ ধাৰ বুজিব নোৱাৰি আমি হতাশেই হৈছিলোঁ ইক। কিন্তু, বহুত বুজনি আৰু বুদ্ধি-পৰামৰ্শ দি বকৱা ডাঙৰীয়াই অৱশেষত নিজেই ২০২ টকা দিবলৈ মান্তি হ'ল। সেই টকা-বেই আসাম-ছাত্ৰ-সন্মিলনৰ নিয়ন্ত্ৰাবলীখন ছপাই পেলোৱা হ'ল। তাৰ পিচৰপৰাই কলিকতাৰ মৃতপ্ৰায় অ, ভা, উ, সা, (অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধিনী) সভাখন জী উঠিল। আৰু আমিও পূৰ্ণ উত্তমেৰে মাহে মাহে সভা পাতিবলৈ ধৰিলোঁ।

মঠ অধ্যায়

কলিকতাৰ হুটাশান কথা : ১৯১৬ চনত যেতিয়া কলিকতালৈ গৈ বঙ্গবানী কলেজত নাম লগাওঁ তেতিয়া হাওড়াৰ ব'জমেৰী লেনত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আছিল। তেখেতৰ ঘৰটোৰ নাম 'লব্ধলছ'। মাহে মাহে তালৈ যাওঁ। হৰিনাথ বেজবৰুৱা আছিল বহুবজাৰত 'আনাম বেঙ্গল ষ্টোৰ্চ' দোকান দি। তেখেতকো চাবলৈ যাওঁ।

৪৩ নং আমহাট্ট ষ্ট্ৰীটত থাকোতে সুবেঙ্গ নাথ বানার্জীয়ে সম্পাদনা কৰা বেঙ্গলী কাকতৰ অকিচত কেইদিন মান আৰ্হি-কাকত চাবলৈ লৈছিলোঁ। নজনা বাবেই ডব্লিয়াই হকিয়াই খেদি দিলে। মেক্সিমিলান কোম্পানীত ছপা হোৱা অসমীয়া কিতাপৰ আৰ্হি-কাকত চাওঁ। লোহিত ভূঞাই ছপাকৰা অসমীয়া কিতাপৰ প্ৰফ চাওঁ। এইবোৰ চাই দিয়াত মাহে ১৭/১৬ টকা উপকৰা আয় হৈছিল। লগৰীয়া আছিল বাধানাথ বুদ্ধবৰুৱা। তেওঁৰে ময়ে, তলত একেটা কমতে আছিলোঁ।। এদিন তৰপৰা মোৰ কিতাপখিনি কোনোবাই চুবাক নিলে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা মেডিকেল কলেজৰ ছাত্ৰ, যোৰহাট-চাৰিগাঁৱৰ বংশীধৰ বৰুৱা আৰু স্কটছ চাৰ্জ' কলেজৰ ছাত্ৰ মহীন্দ্ৰবাম (মহেন্দ্ৰ) খাউণ্ডে সৈতে ফুৰে।। ইডেন গাৰ্ডেনলৈ প্ৰায়ে গধূলি যাওঁ। দেওবাৰে দেওবাৰে ব্ৰাহ্ম সমাজলৈ যাওঁ। ইন্সপিৰিয়েল লাই-ব্ৰেৰীটো তেতিয়া ষ্ট্ৰেণ্ডৰ দাঁতিত মেট্ কাফ্ হলত আছিল। তালৈ যাওঁ। বুধবাৰে পনিবাৰে ষ্টাৰ মিনাৰ্ডাত থিয়েটাৰ হয় তালৈ অইন ছাত্ৰ বায় যদিও মই কেতিয়াবা-কাচিহঁত হৈ যাওঁ।

১৯১৬-১৭-১৮-১৯-২০ চনলৈকে পাঁচ বছৰ ছাত্ৰৰূপে কলিকতাত আছিলোঁ।। ট্ৰাণ্স-গাড়ীৰে অহা-যোৱা কৰা হৈছিল; মোহৰেই টনা ৰিক্‌ছা চলিছিল; টেক্সি নাছিল। টম্‌টম্‌ ব্ৰহ্ম, কীটন হেকনী যোঁড়ৰ গাড়ীও চলিছিল। বাছ চলা নাছিল। কলিকতাৰ আলি-পদূলি বিলাক পৰিষ্কাৰ আছিল। চৌৰঙ্গী-ধৰমডলা আৰু এচল্লগু ফু-মাৰি ভাত খাবপৰা নিকা আছিল। এলফিনটন আৰু এম্পায়াৰত মাধোন ব্যৱহাৰ (চিনেমা) 'বঙ্গবন্ধু'

আছিল। ষ্টাৰ মিনাৰ্ভাত বঙলা নাটৰ অভিনয় হৈছিল। সেই নাটৰ অভিনয় চাবলৈ নোযোৱা মাহুহ নাই। আমাৰ দেশৰ যেনে যায়, সেয়ে এবাৰ তাৰ থিয়েটাৰ চাই আহেগৈ। হগ্‌ছ মাৰ্কেট, (নিউমাৰ্কেট) পৰিপাটি চাহাব-মেম্বৰ পদ-সঞ্চালনত ক'লা মাহুহ যাবলৈও ঠাই নাই। কলেজ স্কোৱাৰত সদায় সভা—ৰাজনৈতিক বিষয়ৰ। ব্ৰাহ্ম সমাজত সামাজিক বিষয়ৰ, বা মমোহন লাইব্ৰেৰীত অশ্রুত সভা; চৈতন্য লাইব্ৰেৰীতো কেতিয়াবা হয়। বীডন স্কোৱাৰ, ব্লেলিংটন স্কোৱাৰত ডাঙৰ ডাঙৰ সভা হয়। ইডেন গাৰ্ডেনত ভাৰতীয় ইউৰোপীয় ফুৰা-বহাৰ ভাগ আছিল। যি ঠাইত ইউৰোপীয় সকল বহে তাত ভাৰতীয় সকল বহিব নোৱাৰে। অৱশ্যে, ইউৰোপীয় ঠাইলত থকা সকলে সাহ কৰিলে পাৰে। তাত সদায় নেছনেল এন্থেম (জাতীয় সঙ্গীত) গোৱা হৈছিল। “God save the King (গড্‌ চেভ দি কিং)। তেতিয়া কি ইউৰোপীয়, কি ভাৰতীয় সকলোৱেই থিয় হ'ব লাগিছিল। সঙ্গীতৰ লগে লগে বেণ্ড বাজিছিল।

আমি প্ৰায়ে গধূলি গধূলি ইডেন গাৰ্ডেনলৈ গৈছিলোঁ। আমি মানে হৰেন সিংহ (অভয়াপুৰীৰ), দেৱকুমাৰ বৰুৱা (ডিক্ৰগড), গৌৰীকান্ত দাস (ডিক্ৰগড), ভব কাকতী (ডিক্ৰগড), আৰু বাধানাথ বুজৰ বৰুৱা (গুৱাহাটী) আৰু মই।

দক্ষিণ কলিকতা যিমানে পৰিস্কাৰ আছিল উত্তৰ কলিকতা যিমানে লেতেৰা আছিল। এচপেনেডৰ ওচৰত বিৰাট ময়দান (মুকলি পথাৰ)। তাত লৰ্ড ৱাইল্ড, লৰেঞ্চ আদি বৃটিছৰ বিজয়ী বীৰসকলৰ একো একোটা প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড ৰঙৰ নুতি। মই কলিকতা এৰা সময়ত ভিক্টৰীয়া মেমৰিয়েল হৈছে। টালিগঞ্জত ঘোঁৰা-দৌৰ হয়। আটাইবোৰ কাবুলী ঘোঁৰা—বৰ বৰ ঘোঁৰা। বেচ কৰ্ত্ত চাৰ চাহুল্লায়ো যোগ দিছিল। বেচ কৰ্ত্ত বা ঘোঁৰা-দৌৰ সেই দিনত চাবলগীয়া বস্তু।

আলিবাটে আলিবাটে নাইবা গলিয়ে গলিয়ে ডামোল-পাণৰ দোকানত পানহালীয়েহে পাণ বিক্ৰী কৰে। মেডিকেল কলেজৰ সন্মুখত ভাল ‘পাণ’ বিক্ৰী হয়। ইয়াৰ পাণহালীৰ লগত আমাৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ হৰন কাকত ‘জোনাকী’-‘বিজুলী’ৰ বুৰঞ্জী তথ্য সোমাই আছে। ভৱানীচৰণ দত্ত লেন, বৈঠকখানা ৰ'ড, পাটুয়াটোলা লেন, অসমীয়া সাহিত্যত ঠাই পাবলগীয়া ঠাই। কাৰণ, ইয়াতে আমাৰ ‘জোনাকী-বিজুলী’ প্ৰথম উদ্ভৱ হয় আৰু বৈঠকখানাত ৰায়বাহাদুৰ গুণাভিৰাম বৰুৱা থাকে।

দ্বাৰভাঙ্গা বিল্ডিঙত আৰু ইউনিভাৰচিটি হলত চাৰ আন্তঃতায় মূখ্যজী, ভাৰতৰ অৰ্কুৱাৰ্ড আৰু শিক্ষাবিদসকলৰ বক্তৃতা হয়। দ্বাৰভাঙ্গা বিল্ডিঙত বছৰি ঈশ্বৰ চন্দ্ৰ বিজ্ঞানাগৰৰ তিথি পাতে। তাত জে. অ'ৰ বানাজীয়ে (জানবন্ধন বানাজী—বিজ্ঞানাগৰ মেট্ৰপলিটান কলেজৰ প্ৰিঞ্চিপেল) বক্তৃতা দিবহে। তেওঁৰ বক্তৃতা ধূলুধূলু কৰে পতা বগৰী সবাদি সবে। শুমিবলৈ বৰ ভাল আৰু প্ৰত্যেক বাক্যই একোটা একোটা দৰ্শনিক ভাৱৰ ডাকৰ বচন।

কলেজ ষ্ট্ৰীটৰ সোঁমাজতে কৃষ্ণদাস পালৰ মূৰ্ত্তি। তাৰ চৌপাশে পুৰণি কিতাপৰ দোকান। সেইবোৰ দোকানত সোমাই কিতাপ খুচৰি ফুৰাটো মোৰ ধৰ্ম। কোনোবাই বিচাৰি গ'লে, মোক তাত হে পাবগৈ।

কলিকতীয়া বা পশ্চিমৰ বঙালীয়ে দেখাদেখিকৈ অসমীয়াক নেহাঁহে, হাঁহে কেৱল পূব-বঙ্গৰ বঙালীয়ে। তাটীৰ বঙালী মাৰ্জ্জিত (cultured) আৰু জ্ঞানপিপাসু।

শিৱপুৰ ৰটেনিকেল গাৰ্ডেনত, ১৯১৯ চনত প্ৰথম বিহু উৎসৱ পাতোহঁক।

অ. ভা. উ. সাৰ সঞ্জীৱন : কলিকতা অ. ভা. উ. সা. সভাৰ পুনৰ সঞ্জীৱন। ভূৱনেশ্বৰ বৰুৱা সম্পাদক, মই সহকাৰী সম্পাদক। বৰুৱা বয়সত জ্যেষ্ঠ। সেই বাবে তেওঁকে সম্পাদক পতা হয়। কাম কৰোঁ মই। বেলেগেছিয়া, ভৱানীপুৰ, কালিঘাট, হাওৰা—ব'ত যিমান অসমীয়া ছাত্ৰ আছিল সকলোকে সভ্য কৰোঁ। ছাত্ৰসংখ্যা মুঠতে ৩০০ জন মান আছিল, ছাত্ৰ সন্মিলনীৰ পৰা কিছুমান কিতাপ—বিবিধ প্ৰবন্ধাবলী আদি প্ৰকাশ কৰিবলৈ হাতত লোৱা হৈছিল। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে দিহা-বুদ্ধি দি সেই বিলাক ছপোৱাইছিল। লক্ষ্মীনাথ কুকনে আৰ্হি কাকত চাইছিল। অসমীয়া ভাষাত কি কি বিষয়ৰ কিতাপ লেখা হ'ব, তাৰ এটা আঁচনি কৰা হৈছিল। তাৰতৰ যিমান বিলাক মনীষী আছিল, সকলোৰে চুটি-চুটি জীৱনী একোখন লেখাবলৈ যত্ন কৰা হৈছিল—(মাত্ৰাজৰ নেটিচেন কোম্পানীয়ে প্ৰকাশ কৰা জীৱনীৰ আৰ্হি লৈ)। ছাত্ৰ সন্মিলীত পাঠ কৰা স্থিতিস্থিত প্ৰবন্ধৰাজি ছপাই উলিওৱা হৈছিল। তেওঁপুৰ অধিবেশনৰ প্ৰবন্ধ আৰু সভাপতি চাৰ প্ৰবন্ধ চন্দ্ৰ ৰায়ৰ অভিভাষণ খনো ছপোৱা হৈছিল। সন্দিকৈ তেতিয়া ৪৫ নং হেৰিচন. ব'ডত আছিল। অধ্যাপক (ড:) বাণীকান্ত কাকতিদেৱেই পোন প্ৰথমেই ইংৰাজীৰে শঙ্কৰদেৱৰ জীৱনী লেখি নছপোৱাকৈয়ে উলিয়াইছিল।

হোটেল আদিত, বিশেষকৈ চৌৰঙ্গীৰ হোটেল বিলাকত, ক'লা মানুহক ভাৰতীয় পোছাকেৰে চাহ খাবলৈ দিয়া নহৈছিল আৰু কোনো কোনো সভাসমিতিতো ভাৰতীয় পোছাক নিষিদ্ধ আছিল।

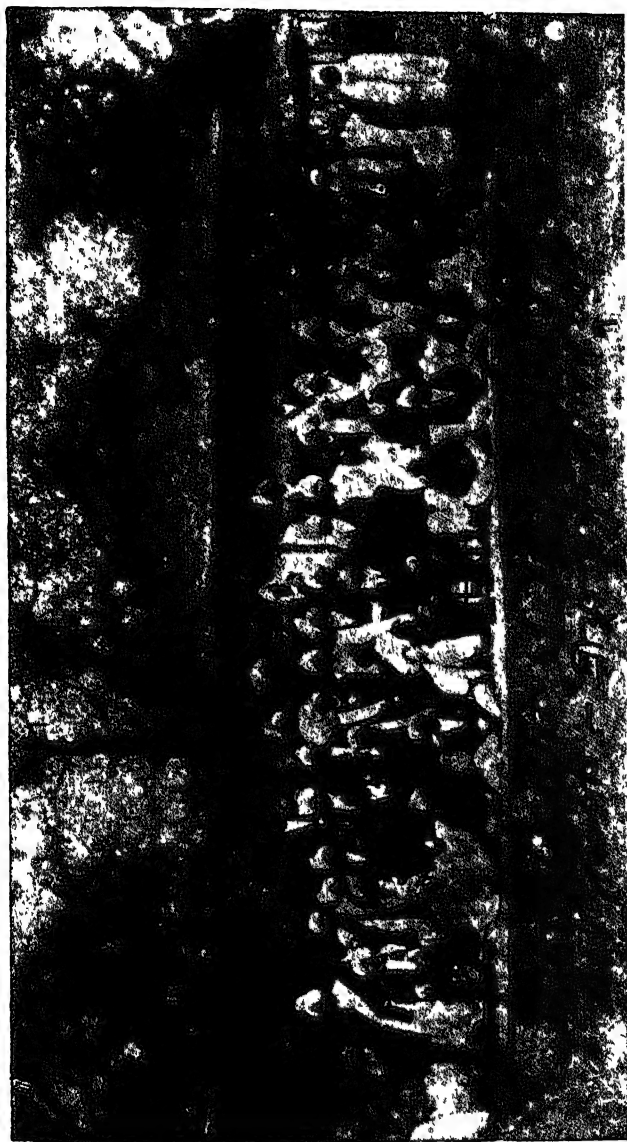
১নং চৌৰঙ্গী ব'ডন্ত থকা ব্ৰিষ্টল হোটেলটো এই কথাত আটাইতকৈ চাৰ। মান আনিবলৈ যাওঁতে আমাৰ বদন বৰফুকন তাত থাকি গৈছিল। কিন্তু, বজা-জমিদাৰৰ বাহিৰে, ইতৰ মানুহক ভাৰতীয় সাজপাৰেৰে-চাহ-পানী এটোপাও খুউৱা নহয়। এদিন ভৱকান্ত বৰকাকতীয়ে মোৰে জেদ্ লাগিল—কোনে বাক তাত চাহ খাই আহিব পাৰে। কাকতী গৈ অপ-মানিত হৈ আহিল অৰ্থাৎ চাহ খাবলৈ নেপালে। মইও এদিন গলোঁ। চুৰিয়া পিচ্ছি। কিন্তু, সোমোৱা মাত্ৰকে খেদাই পঠিয়ালে। তেতিয়া ঠিক কৰিলোঁ। ব্ৰিষ্টল হোটেলত সোমামেই আৰু চাহ খাম। বহুবজাৰত গধূলি-গধূলি চোৰাং বজাৰ এখন বহে। তাত ভালে বেয়াই হৰেক-বকমৰ বস্ত্ৰ ওলায়। গ্ৰাহকৰো সীমা নাই। আমি হে নেলাগে, চাহাৰ মেমৰিলাকেও বস্ত্ৰ কিনেগৈ। তাত কাপোৰ-কানিও বেচা হয়। কিন্তু, সেইবোৰ তেনেই পচা বা ফটা; মাৰ দি এনেভাৱে নতুনকৈ থোৱা হয় যেন সেইবোৰ কলৰপৰা আনিহে থোৱা হৈছে। ৰাতিটো পিচ্ছি, সোলোকাই থলেই উৱলি যায়। ব্ৰিষ্টলত চাহখোৱাৰ অভিজ্ঞায়ে ফেণ্ট হেট, 'টাই' আৰু পটলুং কিৰি মোৰ ইউৰোপীয় সাজটো পূৰাকৈ ললে। কেয়োটা বস্ত্ৰতে দাম পৰিল মুঠেই ৩ টকা। সেই কাপোৰকে পিচ্ছি পিচদিনা চাহাৰ সাজি ব্ৰিষ্টল হোটেলত সোমালোঁগৈ। হোটেলৰ ছত্ৰৰী বা 'ৱৰ' কোনেও ওঁ ওৎসং একোকে নক'লে। ফোঁ ফোঁ কৰে সোমাই টেবুলত বহিলোঁগৈ। আন আন চাহাবক দিয়াৰ দৰেই মোকো চাহ বিস্কুট দিলেহি। খাই-বৈ বিল আছিল—৩ টকাৰ। দেখি, চিৰিংকৈ গ'ল। যি চাহ বাহিৰত একাপত ৬ পাই আৰু বিস্কুট বা কেৰু শ্লাইচৰ দাম এক অনা, সেই চাহ-বিস্কুট ব্ৰিষ্টল হোটেল পালত ৩ টকা হ'লহি। ভদ্ৰতাৰ কিতাহি মাৰিবলৈ যাওঁতে অযথা ধন ভৰণি হোৱাত হনতে বৰ আপচোচ হ'ল। আক্ষেপে সৈতে দিলোঁ। ৩ টকা আৰু টিপু বুলি দাবোৱানটোকে চাহদিয়া বিয়েৰাটোকেও দুই অনাকৈ দিলোঁ। এয়ে সেয়ে ব্ৰিষ্টলত চাহ খাবলৈ গৈ তিনি টকা চাৰি অনা তৰিলে। তথাপি "জেদৰ" মোহন্ত পৰি সেই দুখ-বেজাৰ ক'ববলৈ গ'ল।

প্ৰভাস ঠাকুৰ : বৰি ঠাকুৰৰ পৰিয়ালটো ব্ৰাহ্ম হোৱাৰ আগতে জোড়াসাঁকোত, কলিকতাৰ বিখ্যাত ঠাকুৰ পৰিয়ালটো একান্তভোক্তা হৈ আছিল। জোড়াসাঁকো ৰাজবাটীৰ প্ৰভাস চন্দ্ৰ ঠাকুৰ নামে এটি ল'ৰা মোৰ সহপাঠী আছিল। তেওঁৰে সৈতে কেতিয়াবা কেতিয়াবা সেই ৰাজ-বাটীলৈ ঘাওঁ। তেওঁবিলাক গোড়া হিন্দু। হিন্দু ধৰ্ম্মমতে সিম্যান বিলাক ধৰ্ম্মকৃত্য কৰিব লাগে, সিম্যান বিলাক তেওঁলোকৰ ঘৰত কৰা হৈছিল। প্ৰভাসৰ লগত পৰি মোৰ মনটোও ধৰ্ম্মৰ প্ৰতি বৰকৈ আকৃষ্ট হৈছিল। আৰু জগদ্ধাত্ৰী পূজা চাই বৰ ভাল পাইছিলোঁ। মই বঙলা ক'ব নেজানো বুলি, ইবিলাক বঙালী ল'ৰাৰ দৰে, প্ৰভাসে মোক ইহা নাছিল। তেওঁ-বিলাকৰ ঘৰত বিৰাট লাইব্ৰেৰী এটা আছিল। তাত হিন্দুধৰ্ম্ম সম্পৰ্কে নথকা কিতাপ নাই। প্ৰভাসৰ লগত পৰিয়েই কলিকতীয়া জমিদাৰ-বিলাকৰ বহুত নিয়ম-কাৰণ জানিবলৈ সুবিধা পাওঁ। এওঁ বোলে পিচত হাইকোৰ্টৰ উকীল হ'লগৈ। প্ৰভাসেই মোক ডায়মণ্ড হাৰবাৰ, হুগলী জিলা, শ্ৰীৰামপুৰ চন্দননগৰ দেখুৱায়গৈ। বৰ্দ্ধমানলৈও যোৱাৰ কথা আছিল, যোৱা নহ'ল।

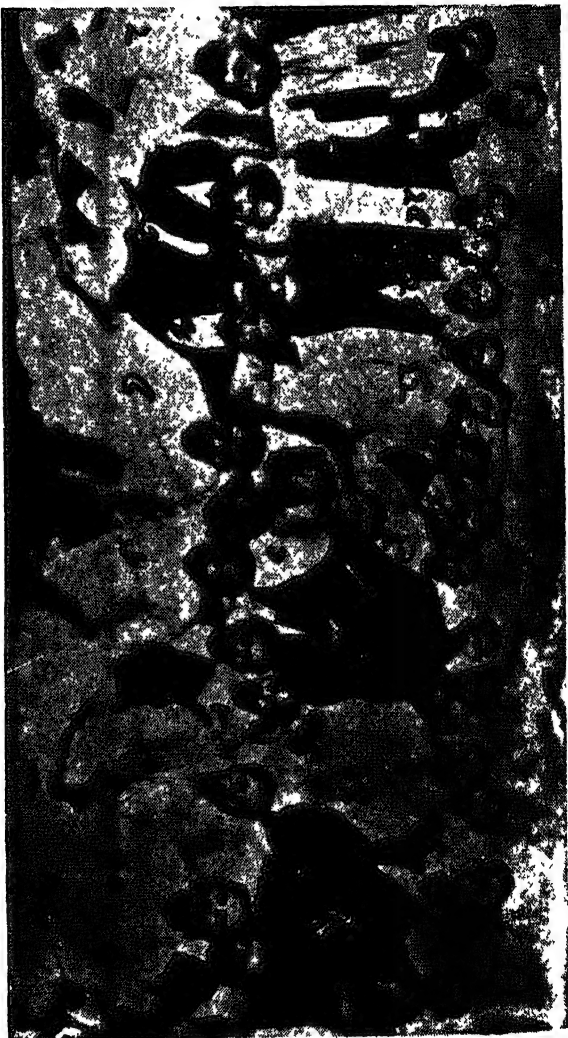
ৰায় মহাশয়ৰ দোকান : ১৪ নম্বৰ হেৰিচন ব'ডৰ পূবে ৰায় মহাশয়ৰ চাহৰ দোকান এখন আছিল। দোকানখনি নিচেই সৰু; একেলগে একে সময়তে ১০ জনতকৈ বেচি মানুহে চাহ খাব নোৱাৰে। তাত চাহ খোৱা মানুহৰ ভিৰ ইমান বেচি যে কলিকতাৰ বহুত চাহৰ দোকানে তেওঁৰ লগত ফেৰ মাৰিব নোৱাৰে। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল, তেওঁৰ চাহ টুপি ভাল; চাহপাত কিটা সদায় নতুন বা তেঁকুৰা নলগা আৰু তাত যে এবিধ মাছৰ বা মাংসৰ 'তৰকাৰী' জোল কৰে, সিহে অতি উপাদেয়। 'পৰঠা' বা 'পৰেটা' এখনে সৈতে সেই জোল এবাৰ খালে আৰু পাহৰিব নোৱাৰি। ঘোৰহাটৰ ৰামেশ্বৰ শৰ্মাই জুতি নোলোৱা কলিকতাৰ ডাঙৰ হোটেল এটাও নাই। তথাপি তেওঁৰ নিচিনা মানুহেও ব'তেই খাওক, চাহ খাবলৈ ইয়ালৈহে লৰি আহে। অসমবপৰা যোৱা মোৰ চিনাকি বন্ধু সকলোৱেই ইয়াতে চাহ খাই টপালি আহে। মই এইদৰে গ্ৰাহক নি দিয়া বাবে, ৰায় মহাশয়ে মোক প্ৰায়ে বাকীকৈ চাহ খাবলৈ দিছিল। তাৰ দৰা মাৰিলোঁ। নে নাই পাইছিলোঁ। ফানটি এযোৰ পিন্ধি, ফকিৰ বেশেৰে এবাৰ গুৱাহাটীৰ মহেন্দ্ৰনাথ ডেকা ফুকন তাত চাহ খাবলৈ সোমায়।

ফুকনে যেতিয়া হিন্দী আৰু উৰীয়া ভাষাত কথা ক'বলৈ ধৰিলে, চাহ বাই-
থকা মাল্লহ আৰু ৰায় মহাশয়ে বিচুৰ্দ্ধি খালে। অবশেষত, গুণীৰ মৌল
বুজোতা ৰায় মশায়ে চাহৰ পইচাকে মললে আৰু ফুকনক আকৌ আহিবলৈ
নিমন্ত্ৰণ হে কৰিলে।

ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰীত : হগলীৰ দাঁতিত ষ্ট্ৰেণ্ড ব'ডৰ কাষতে,
মেটকাফ হলত ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰী। ঘৰটোৰ গঠন প্ৰণালী ৰোমান স্থাপত্যৰ
দৰে দেখিলেই মনত জয়ৰ সঞ্চাব হয়। তাত সোমাবলৈ বা সোমাই কিবা-
কিবি পটি চাবলৈ এদিনীয়া প্ৰবেশ-কাৰ্ড বা প্ৰবেশৰ অস্থায়ী যিহে সেয়ে
পায়। পাৰ্মেনেণ্ট বা নিগাজী কাৰ্ড পোৱা বৰ টান। প্ৰায় এমাহমান
এদিনীয়া কাৰ্ডেৰে গৈ থাকি, আমনি লাগিলত পাৰ্মেনেণ্ট মেম্বাৰৰ কাৰ্ড
বিচাৰিলে।। প্ৰথমতে সহকাৰী লাইব্ৰেৰীয়ান জনে ছাত্ৰ বুলি দিব লুখ-
জিছিল। পাচে যেনিবা লাইব্ৰেৰীয়ানৰ হকুমমতে গৱেষক ছাত্ৰ বুলি কাৰ্ড
এটি দিলে। কলেজলৈ যোৱা ক্ষতি হ'লেও তালৈ যোৱা ক্ষতি নহয়—
অৱশ্যে নিতৌ যে বাৰ্ড এনে নহয়। সপ্তাহটোত চাৰিদিন যেনে হ'লেও
যাওঁ। অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ ডিব্ৰুগড়ত বহা তৃতীয় বহুঃবকীয়া অধিবেশনত
মোঃ ফৈজুল্লহ আলিয়ে ফাৰ্চী সাহিত্যত থকা আসাম বুৰঞ্জীৰ তথ্য গোটা-
বলৈ ৫০ টকায়া পুৰস্কাৰ এটি ঘোষণা কৰে। ১৯১৯ চনত তেজপুৰত
বহা অধিবেশনত সেই পুৰস্কাৰটি লাভ কৰে।। সেই পুৰস্কাৰ লাভৰ আশাতে
সদায় ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰীলৈ যাওঁ আৰু ফাৰ্চী সাহিত্য নেজানো যদিও, তাৰ
ইংৰাজী অনুবাদকে পঢ়ে। আৰু সেইবোৰ অসমীয়ালৈ উৰ্দ্ধমা কৰে।। এইবোৰ
নকল কৰা কামত চি এম এচ কলেজৰ ছাত্ৰ শ্ৰীমান মুনোজ বৰকটকীয়ে
(মোনা) আৰু মেট্ৰপলিটান কলেজৰ ছাত্ৰ উমাপ্ৰসাদ বৰুৱাই (হেৰথ বৰুৱাৰ
ভায়েক) বৰ সহায় কৰিছিল আৰু উমাই 'শাহনাম'ৰ কিছুমান অধ্যায়
লেখি লৈছিল। ফাৰ্চী সাহিত্যত অসমৰ বুৰঞ্জীসমল বিচৰা আভ্যাসটোৱেই
সৌচৰা বেমাৰ হোৱাদি হ'ল। আমাৰ কলেজৰ সংস্কৃত প্ৰফেচৰ যোগেন্দ্ৰ
বিজাভূষণে মোক অন্ত্য ৰোলাত ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰীৰপৰা গ্ৰীয়েচনৰ
Linguistic Survey of India আনি হে, তেওঁৰ ভুলৰ বিনিময়ে মই এমাহলৈ
চুটি পালো—অৰ্থাৎ ক্লাছলৈ নোযোৱাকৈয়ে উপস্থিত বুলি ধৰি ললে।
ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰীৰ লাইব্ৰেৰীয়ান আছিল মিঃ চেণমেন; এটিষ্টেটজন
এজন বঙালী। মই অসম আৰু অসমীয়াৰ বিষয়ে পুৰণি কাগজ-পত্ৰ

আগামি এচ'তিয়েছনৰ প্ৰতিনিধিবৰ্গ

১৯০০ চনত কৃষ্ণহাৰু সান্নিহেৰ বিজ্ঞাপিত যাত্ৰাৰ সময়ত ২৬/১ কটিলেন কলিকতাত পোতা ক'ংগ্ৰাফ

কৃষ্ণকান্ত সান্নিহেৰ (মাজত বহি), ডা. গ্ৰন্থপাতিৰায় শাস, ভগীৰায় বৰুৱা, নগিনীধৰ বৰুৱা, অসম কুমাৰ বৰুৱা, বোহিনী বৰুৱা, ভূধৰ গগল, শৰৎ কুমাৰ শৰ্মা, কামদাচৰণ শৰ্মা, যুগলধৰ বৰুৱা, ঋতুক চন্দ্ৰ শৰ্মা, ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা, বাধা কান্ত শাস, ললিতচন্দ্ৰ চৌধুৰী, অম্বিক কুমাৰ শাস, কিৰণ গোস্বামী, ব্ৰহ্মদেৱ চৌধুৰী, লক্ষ্মীজ্ঞান চাকাকতী, শৰৎ চন্দ্ৰ বৰুৱা, শান্তিক চন্দ্ৰ বৰুৱা, বেণুধৰ শৰ্মা, জগদীশ্বৰ বৰুৱা, বৈজ্ঞানিকানিধ বৰুৱা, দেৱকুমাৰ বৰুৱা, অন্নপূৰ্ণাৰ পুণ্ডিত, দেৱেশ্বৰ শৰ্মা।

বিচাৰিলে পোনেই এচিষ্টেণ্টজনে বা আন বড়ালী কৰ্মচাৰীয়ে Weeded out অৰ্থাৎ নিবোৱা, মানে পেলাই দিয়া হ'ল বুলি কয়। সেই কথাত মাজি নহৈ মই চেলফত খুচৰি-খুচৰি চাই বিচৰা কিতাপ বা কাকতখন পাওঁগৈ। পাৰ্লেই, Weeded out বোলা শ্লিপখনে মৈত্ৰে চেপ্‌মেন চাহাবৰ ওচৰ পাওঁগৈ। তেওঁক এইদৰে কৈবাবো: দেখুৱাত মোৰ ওপৰত বহু বিশ্বাস হ'ল আৰু কিবা এটা দয়া লাগি, তেতিয়াৰপৰা মই যিহকে বিচাৰোঁ। তাকে যত কৰি উলিয়াই দিবলৈ আদেশ কৰিলে। তেওঁৰ অনুগ্ৰহতেই বিদ্যাতৰ ইণ্ডিয়ান অফিচৰপৰা Dr, Wade's Account of Assam খন আনিব পাৰিছিলোঁ।।

চেপ্‌মেনৰ লগত ঘনিষ্ঠতা হোৱাত পিচলৈ মোৰ বৰ উপকাৰ হ'ল। চাৰিঙলৈ আহিলত, সেই লাইব্ৰেৰীৰপৰা আটকীয়া আৰু মূল্যবান কিতাপ-কাগজ ধাৰলৈ আনিবপৰা হলোঁ।।

অসমৰ বিষয়ে ব'ত যিমান বিলাক প্ৰবন্ধ-পাতি ওলাইছিল, সেই এটাই-বোৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰি প্ৰকাশ কৰিবৰ মন কৰিছিলোঁ।। বহুত দুশ্ৰাপ্য প্ৰবন্ধ নকল কৰিও আনিছিলোঁ।। কিন্তু সময় আৰু সুবিধাই সেই কাম কৰিবলৈ মোৰ ফালে যুগ মেলি নেচালে। ইপিনে, তেলীয়া সাৰেঙে সাজোতে-পাবোতেই গ'ল, ফেঁচু বজাই হ'ল। মোৰপৰাই উহলৈ এজন চৰ্কাৰী সুবিধা ভোগ কৰোতা পণ্ডিতে বুৰঞ্জীবিদ বুলি বজাঘৰে প্ৰজাঘৰে সুখ্যাতি অৰ্জন কৰিলে। কৰক, তাত ভাল হে পাইছোঁ, কিন্তু মোৰ নামটো ল'বলৈও যে বেয়া পায় সেইটোত হে বেজাৰ পাওঁ।

৩নং হেৰিছন ব'ড ৪ ১৯১৬ চনত, ৩নং হেৰিছন ব'ডত (কৰ্মবীৰ) নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ আছিল। তেখেত কলিকতা হাইক'ৰ্টৰ এড'ভোকেট—পুৰা চাহাব। তেখেতক অলপ দিনহে তাত দেখিছিলোঁ।। সেই মেছত থকা মেডিকেল কলেজৰ ছাত্ৰ হ'ল ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা, সুব্ৰহ্মনাথ দত্ত, আনন্দ বৰদলৈ, ভৰদ্বাজ ভূঞা, আৰু দিবাকৰ হাজৰিকা (হুদিনমান আছিল)। হেম বৰুৱা আছিল মেডিকেল কলেজৰ হোষ্টেলত। ইউনিভাৰ্চিটি হোষ্টেলত আছিল শ্ৰীকৃষ্ণ ভূঞা, অম্বিকা নাথ বৰা। ঋটিছ চাৰ্চৰ হোষ্টেল এটাত আছিল যতীন্দ্ৰ নাথ দুৱৰা শিক্ষক হিচাপে। ছাত্ৰ হিচাপে আছিল বাণীকান্ত কাকতী, মহীচন্দ্ৰ বৰা, বাব্বৰ প্ৰসাদ চলিহা।

৩নং হেৰিছন ব'ডত শঙ্কৰদেৱ—মাধৱদেৱৰ তিথি পতা হৈছিল। বেজ-বক্ৰা ডাঙৰীয়াই তোৰ তাল লৈ নাম গাইছিল। বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই অতি সুললিত স্বৰেৰে গান গাইছিল। অম্বিকা বৰাদেৱে বক্তৃতা দিছিল। বৰাদেৱ একপ্ৰকাৰ কলিকতাবাসীয়েই হৈছিলগৈ। কলিকতাত হোৱা অসমীয়া অগ্ৰষ্ঠান এনে এটা নাছিল যিটোত বৰাদেৱে যোগ দিয়া নাছিল। প্ৰত্যেক চাম ছাত্ৰই তেখেতৰ পৰা সহায়-পৰামৰ্শ লৈছে সকলো ৰাজহুৱা কামলৈ আগ বাঢ়িব পাৰিছিল। স্কটিছ চাৰ্চত গোলাঘাটৰ মহেন্দ্ৰ নাথ বক্ৰাও আছিল।

বেলগেছিয়াৰ ছাত্ৰ ৪ বেলগেছিয়াৰ ভেটেবনেৰী কলেজত আছিল কেদাৰ নাথ বক্ৰা, শশীধৰ শৰ্মা (শিৱসাগৰ), ভাবিতৰাম দাস (গুৱাহাটী) আৰু সূৰ্য্যলাল দাস (যোৰহাট)। আৰু জনদিয়েক আছিল—পাহৰিলে। ডিব্ৰুগড়ৰ চৈয়দুৰ ৰহমান, নগাঁৱৰ জীয়াউদ্দিন আহমদ, শিৱসাগৰৰ হিয়া-জুলাও তেতিয়া কলিকতীয়া ছাত্ৰ। ৪৩ নং আমৰ্হাষ্ট ষ্ট্ৰীটেই আছিল অস-মীয়া ছাত্ৰৰ বাই কেন্দ্ৰ। পাটোৱাটোলা লেন, বৈঠকখানা, মিৰ্জাপুৰ ষ্ট্ৰীট, ভৱানী চৰণ দত্ত লেন, প্ৰতাপ চাটুৰ্জী লেন, আমৰ্হাষ্ট ষ্ট্ৰীট, হেৰিছন ব'ড এই বোৰ আলিৰ দাঁতিত থকা ঘৰতে অসমীয়া ল'ৰাবিলাকে সভা-সমিতি পাতিছিল। এইবোৰ ঘৰৰ বাহিৰেও অ'ত ত'ত চুকে-কোণে সোমায়ো বহুত ছাত্ৰ আছিল। শঙ্কৰদেৱৰ তিথি আৰু অ. ভা. উ. সা. সভাত প্ৰায়-বিলাকেই গোট খাইছিল। ১২২০ চনত লক্ষীধৰ শৰ্মা, উমেশ চন্দ্ৰ বৰদলৈ আছিল মছুৱা বজাৰৰ ওৱাই এম চি হোষ্টেলত। তুলসীনাৰায়ণ শৰ্মা প্ৰভৃতি আছিল মিৰ্জাপুৰ ষ্ট্ৰীটত। সম্ভৱতঃ ১২১৯ চনত, ২৬ নং স্কটলেন্ডত আছিল চন্দ্ৰকমল ভূঞা, খগেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ নাথ, অম্বিয়কুমাৰ দাস, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ধীৰেন্দ্ৰ আগৰৱালা, শৰৎ বক্ৰা প্ৰভৃতি কেবাজনো। চন্দ্ৰ কমল ভূঞা বৰ দুট আছিল। ডেউত পানী ওপতাই কাৰোবালৈ চাহ একাপ ভৈয়াৰ কৰি থলে, তেওঁ সাউৎকৰে আহি সেই চাহ খাই পেলায়।

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ বিদ্যাত ৰাজ্য : ১২২০ চনত সন্দিকৈয়ে বিলাতলৈ যাবলৈ দিনবাৰ ঠিক হোৱাতো পাচপট নোপোৱাত বাওঁ বোলোভেই যাব নোৱাৰিলে। দুদিনমান পলম হ'ল। তেওঁক বিদায় সন্মুখনা জনাবলৈ স্কটলেন্ডত এখনি চাহ-জলপানৰ সভা বা মেল পতা হৈছিল। নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ আৰু প্ৰসন্ন কুমাৰ বক্ৰাই অসমৰ হৈ শাসন সংকাৰৰ দাবী কৰিবলৈ

বিলাতলৈ যাওঁতে, সভা নহ'ল বন্ধিও, হাওৰা টেছনত সকলো অসমীয়া ছাত্ৰই আগবঢ়াই থৈ আহিছিল। শ্ৰীযুত দেবেশ্বৰ শৰ্মা আৰু অমিয়কুমাৰ দাসে ইয়াত আগভাগ লৈছিল।

সেই বছৰতে ৱেলিংটন স্কোৱাৰত কংগ্ৰেছৰ বিশেষ অধিবেশন বহিছিল। বছৰেকীয়া অধিবেশন আগ, বিশেষখন পাচ। বছৰেকীয়া সভাত সভাপতি আছিল এনী বেচাৰ্ট আৰু বিশেষখনত আছিল লাল্লা লাল্পণ্য বায়। বছৰেকীয়া অধিবেশনত যোগ দিবলৈ ঘোৰহাটৰ পৰা দেবেশ্বৰ বেজবৰুৱা, শিৱসাগৰবৰপৰা বিষ্ণুপ্ৰসাদ চলিহা আৰু গুৱাহাটীৰ পৰা বোহিনীকুমাৰ চৌধুৰী গৈছিল। আৰু কোন গৈছিল মনত নাই। সেইবাৰ কংগ্ৰেছত অসমীয়া ভলন্তিয়াৰৰ ভিতৰত স্থৰেন দত্ত, ভৱ কাকতী, হেম মহন্ত, বাজেন বৰুৱা, দেবেশ্বৰ শৰ্মা আৰু বলীজ বৰুৱা এই কেইজন আছিল।

তেতিয়া মই ১৪ নং হেৰিছন ব'ডত আছিলোঁ। নকুল চন্দ্ৰ ভূঞা, চিত্ৰসেন কাকতীও তাতে আছিল। ভূঞাই চটহেণ্ড টাইপিং শিকিছিল আৰু কাকতীয়ে হাজী ইব্ৰাহিম নে কি দোকানৰ মদ অসমত সৰবৰাহ কৰিছিল। তেতিয়াই বাজবালী দাস, গোবীপ্ৰভা ছৱৰা, সৰস্বতী দত্ত, গোপালপুৰী ভূঞাৰ জীয়েক কনক বালা আৰু কেবাগৰাকীও ছাত্ৰীয়ে বেথুন কলেজ আৰু গিৰিধিত পঢ়িছিল। বমাকান্ত বৰকাকতীৰ জীয়েক স্মৃদালতা-স্মৃদালতাই এই সময়তে এম-এ পাছ কৰে।

১১ নং হেৰিছন ব'ড মেছ : ১৯১৭ চনতে মোৰ জ্যেষ্ঠী শৰৎ কুমাৰ শৰ্মায়ো সংস্কৃত কলেজত ফাৰ্ষ্ট ইয়েৰত নাম লগায় গৈ। প্ৰসন্ন কুমাৰ বৰুৱা আৰু পদ্মনাথ বৰঠাকুৰেও আহি ১১ নং হেৰিছন ব'ডত থাকিবলৈ লয়। সেইটো সংস্কৃত কলেজৰ মেছ। তাতে ডিব্ৰুগড়ৰ মহেন্দ্ৰ কাকতী আৰু ভৱ কাকতী, ঘোৰহাটৰ মানিক চন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু শৰৎ চন্দ্ৰ বৰুৱা থাকে। চীট নোপোৱাত ১৯১৯ চনত মইও ৩/১এ, আমহাট ষ্টীটৰ পৰা তালৈ উঠি যাওঁ আৰু আলহী হৈ থাকোঁ। ভৱ কাকতী এনেয়ে ল'ৰাটো ভাল। কিন্তু একাচেকা। কেতিয়া কাক কি কৰে ক'ব নোৱাৰি। এদিন কিবা কথাত লাগি ভৱই চুৰী কটাৰী এখন লৈ স্নোক খোচ মাৰি দিবলৈ ওলাল। আটাইবোৰে হেঁচি ধৰিছে ভৱক একবাইছে।

বাজকুমাৰ ভূপেন্দ্ৰ নাৰায়ণ দেৱ : দৰঙ্গী বজাৰ ঘৰৰ ভূপেন্দ্ৰ নাৰায়ণ বাজকুমাৰক তৱানীপুৰত থকা চাউথ চুৰ্ভাৰান কলেজত নাম লগাবলৈ

নি উভতি আহোঁতে ট্রামতে আমাৰ পিক পকেট হ'ল। কোন চলকতনো আমাৰ জেপ লুককিলে, ততকে ধৰিব নোৱাৰিলোঁ। ১৯১৭ চনত এই ঘটনা হোৱাৰপৰা আমি আৰু বৰ সাৱধান হলোঁ। ৰাজকুমাৰ পিচত ভৱানীপুৰলৈ গ'ল। মাজে-সময়ে হে সভায়-সমিতিয়ে দেখা হৈছিল। ৰাজকুমাৰৰ গাভীৰ্য আৰু অমায়িকতা এতিয়াও পাহৰা নাই। ১৯৫১ চনত মদলদৈলৈ যাওঁতে তেওঁক মোহনপুৰৰ ৰাজবাৰীতে দেখা কৰিছিলোঁ। তেতিয়া তেওঁ জৰাজীৰ্ণ। অনাৱেৰী মেজিষ্ট্ৰেট হৈ অৱসৰ লৈছে। চৰকাৰে ৰজাঘৰীয়া পয়োভৰ, মান সন্মান আৰু সম্পত্তিৰ ওপৰত হস্তক্ষেপ কৰাত মনতে বৰ দুখ। বিশেষকৈ কংগ্ৰেছ গৱৰ্ণমেণ্টৰ ওপৰত বুৰ “নাৰাজ”। তেওঁৰ পৰিবাৰ শিৱসাগৰ কালুগাঁৱৰ বেণুধৰ ভূঞাৰ জীয়েক। মই গ'লত বৰ আদৰ-সাদৰ কৰি জা-জলপান খুৱাই, দুখৰ কথা সকলো বিৱৰি কৈছিল।

চন্দ্ৰকমল বেজবৰুৱা : ১৯১৯ চনত ঘোৰহাটৰ চন্দ্ৰকমল বেজবৰুৱাই ২২৬ বি বহুবজাৰ ষ্ট্ৰীটত বলমা টি কোম্পানী খোলে। খিদীৰপুৰ ডকত লীলাম হোৱা চাহ কিনি আনি বেজবৰুৱাই এটাইবোৰ “গ্ৰেড”ৰ চাহ মিহলাই পেকেটকৈ বেচিছিল। লিপ্টন কোম্পানীৰ দৰে পেকেট কৰি ওপৰত “বলমা টি কোং” মোহৰ মাৰি কলিকতাৰ বজাৰ ভৰাই দিছিল আৰু অইন অইন ঠাইলৈও চালান দিছিল। তেখেতে দোকানখন বৰ ধুনীয়াকৈ সজাইছিল। মুখতে বাল গন্ধাধৰ ভিলকে “কেশৰী” কাকত পঢ়ি থকা চেলিউলয়ডৰ প্ৰিং লগা মূৰ্তি এটা থৈ দিছিল। সেই মূৰ্তিটোৰ মুখখনে ঘূৰাই ঘূৰাই “কেশৰী” পঢ়ি থাকে। গধূলি ইলেকট্ৰিক লাইটত যেতিয়া সেই দৃশ্য ফুটপাথেদি যোৱা যাত্ৰুহৰ চকুত পৰে, সকলোৱে বৈ-বৈ চায়। চাওঁতে চকুত পৰে “বলমা টি”, বলমাৰ চাহ। বেজবৰুৱাৰ দৃশ্য সাহ আৰু একাৰত আপ দিবপৰা ব্যৱসায়ী বুদ্ধিটো সঁচাকৈয়ে শলাগিব-লগীয়া। কলিকতাৰ এনে এটা গলি নাই, যত বলমা টিৰ প্ৰেকাৰ্ড বা জাননী এখন মৰা নাই। কাগজ লগোৱা যাত্ৰুহটোক তেওঁ উপদেশ দিছিল “যতে যাত্ৰুহে ক্ষুদ্ৰ শোচ কৰিবলৈ ৰহে ত’তে জাননীখন এঠা লগাই থৰি।” এইদৰে কলিকতাৰ গলিত জাননী মাৰোঁতেই তেওঁৰ ২০০০ (দুহেজাৰ) টকাৰো ওপৰ খৰচ পৰিছিল। অমৃতসৰ, তেহৰাপ, আফ-গানি-হান—এইবোৰ ঠাইলৈও বলমাৰ চাহ পঠিয়াইছিল। তেখেতৰ ইচ্ছা আছিল,

ফিগিছ, টমচন আদি চাহৰ ব্ৰোকাৰ বিলাকে যেনেকৈ বিশেষলৈ চাহ পঠি-
য়ায় তেনেকৈ তেখেতেও পঠিয়াব। বলমা চাহ কোম্পানীৰ অফিচটো
ইউৰোপীয়ৰ দৰেই পৰিস্কাৰ-পৰিচ্ছন্ন। অফিচৰ মেনেজৰ এজন আছিল
জেকবীয়া বুলি। তেওঁ ইহুদী। দৰ্ঘহা পাইছিল মাহে ৫০০ টকা। বেজ-
বকৰাই ইংৰাজী কব নেজানিছিল। যি জানিছিল তাকেই আকাৰে-ইকিত্তে
চাহাৰ বিলাকক বুজাই দিছিল। কিন্তু বেজবকৰাৰ অসীম ব্যক্তিত্বৰ প্ৰভা-
ৱত সকলো বশ হৈছিল। তেখেতৰ অফিচত দুজন অসমীয়া ল'ৰাক আগলৈ
কাৰবাৰৰ মোল বুজক বুলি সন্মাই দিছিল। এজন ডিব্ৰুগড়ৰ শিবনাথ
শৰ্মা আৰু আনজন লক্ষ্মীনাথ ফুকন। ফুকন কামত আগেয়ে সোমাইছিল।
লাভভুক্তকৈ খৰচৰ পৰিমাণ দুগুণ বঢ়াত বলমা কোম্পানী বন্ধ হ'ল। শিব-
শৰ্মা আকৌ ডেপুটী ইন্স্পেক্টৰ কামত সোমালহি (প্ৰথমে তেওঁ ছুটী লৈ
গৈছিল)। ফুকন 'অমৃত বজাৰ পত্ৰিকাৰ', 'ফৰৱাৰ্ড' কাকতত সহকাৰী
সোমালহি।

ঘোৰহাটত বলমা বাগিছা চলোৱাৰ উপৰিও কলিকতাত কোম্পানী খোলা,
পুতেক-খুলশালীয়েকক পঢ়ুৱা আৰু শহৰেকৰ ঘৰ চোৱাত বেজবকৰাৰ বহুত
টকা খৰচ হ'ল। ধাৰৰ ওপৰতেই ইমান এখন ডাঙৰ সংসাৰ চলাই আছিল।
ভোলানাথ বকৰাই তেখেতৰ বৃদ্ধি-উত্থোগ দেখি মনে মনে দহ হাজাৰ টকা
ধাৰলৈ দিছিল। তথাপি, ঘোৰহাটৰ আচৰণ পাচিৰাম কেঞাৰ তাত বহুত
খাৰ থাকিল। পাচিৰামে মোকৰ্দ্দমা কৰি বেজবকৰাৰ ওপৰত ৪০০০ মান
টকাৰ ডিক্ৰী পালে। কোবোকী টেকেলা লৈ, তেখেতৰ বহু বজাৰৰ ঘৰত
কোবোক কৰাৰ দিন ঠিক হ'ল। বেজবকৰাই সেই ভূ পাই, ঘৈণীয়েকক
বুধি দিলে বোলে, কেঞা অহা মাজকে তুমি হাতৰ-কাণৰ-ডিঙিৰ যি অলঙ্কাৰ
পাতি আছে দি দিবা আৰু মই অমৃতসৰলৈ গলোঁ বুলি কৰা। কোবো-
কীৰ দিনে-বাৰে টেকেলাই সৈতে কেঞা হাজিৰ হ'লত, বেজবকৰানীয়ে
ডিঙিৰ নেকলেচ, কাণৰ ইয়েৰিং আৰু হাতৰ বালা মোলোকাই দিলে।
দুদিনমানৰ পিচত আহি বেজবকৰাই কেঞাৰ ওপৰত পৰৱ্তী বলাংকাৰ
কৰি অলঙ্কাৰ-পাতি লৈ আহিছে বুলি, আচৰণ পাচিৰামৰ ওপৰত
ফৌজদাৰী মোকৰ্দ্দমা দাখিল কৰিলে। সাক্ষী দিলে বামেশ্বৰ শৰ্মা(তেজিয়া
তেওঁ কলিকতাত আছিল) আৰু মোক (মই প্ৰায়ে বেজবকৰাৰ তালৈ যাওঁ
দেখি)। আমি যে সেইবোৰ কথাৰ ঘৃণাকৰেও গম নেপাওঁ। তথাপি

বেজবক্ৰাই ডাঙৰীয়াই সাহসত ভৰ দি মোকৰ্দ্দমা চলাই দিলে। কেঞা আহি দীঘল দি পৰিলহি, ক'লে “টকা সিকা একো নেলাগে। আপুনি মোকৰ্দ্দমাটো উঠাই লওক।” বেজবক্ৰাই মোকৰ্দ্দমা উঠাই ল'লে আৰু ধক্কাৰ উৎপাতৰ পৰা হাত সাৰিলে। তাৰ দহ বছৰমানৰ পাচত সেই টকা পৰিশোধ কৰিলে বুলি শুনিলোঁ।

চন্দ্ৰকমল বেজবক্ৰা সাহিত্যিক নাছিল। তথাপি, কলিকতাৰ অ.ভা.উ.সা. সভাৰ সভাপতি হৈ তেখেতে কৈছিল “আমি পংক্তি লগাই অসমীয়াৰে কথা এবাৰকে লেখিব নোৱৰা হলেঁ। হঃ (কথাই পতি তেখেতে হঃ হঃ বুলি চক্কাৰ এটা মাৰিছিল)। অসমত কলেজ নহৈ কলিকতাত কলেজ হোৱা হৈ ভাল। কিয়নো ইয়াত হ'লে অসমীয়া ল'ৰাই পৃথিবীখনৰ মাহুৰৰ আওতাও শিকিব পাৰিব। জকাইচুকীয়া অসমত কিটো শিকিব?”

তকণ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ বক্তৃতা : ১৯১২ চনত, নাগপুৰত সন্দো ভাৰত ছাত্ৰ সন্মিলন বহে। তালৈকে আমাৰ অসমৰ পৰাও তকণ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য, ইন্দ্ৰনাথ কাকতী, শশীধৰ বৰুৱাও যায়। যাওঁতে, এদিন কলিকতাত থাকি বঙ্গীয় ছাত্ৰবিলাকৰ লগত চা-চিনাকি হয়। সেই উপলক্ষে, কলেজ স্কোৱাৰত এখন সভা হৈছিল। সভাত অগ্নিকবি কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্যৰ বৰপুত্ৰক তকণ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যই অনৰ্গল ইংৰাজীৰে বক্তৃতা এটি দি বঙালী বিলাকক স্তম্ভিত কৰিলে আৰু তেৱেঁই অসমীয়া ছাত্ৰৰ সন্মান বঢ়ালে। নাগপুৰৰ পৰা অহাৰ পাচতে অসমত অসমীয়া ছাত্ৰই ৰাজনৈতিক আন্দোলন আৰম্ভ কৰে।

আমাৰ পঢ়াশুনা : মই কলেজৰ কিতাপ ভালকৈ পঢ়িবলৈকে নহ'ল। ১৯১২ চনত বটেনী অপছনেল আছিল। শৰৎ কুমাৰ শৰ্মা, মই আৰু জনদ্বৈয়ক বহুবজাৰ ষ্ট্ৰীটত থকা ইণ্ডিয়ান চায়েঞ্চ এচছিয়েচনত গধূলি গধূলি কলেজত ক্লাছ কৰিছিলোঁগৈ।

১৯১২ চনত দোৱাৰাৰ আই. এ. পৰীক্ষা হোৱাত সেই পৰীক্ষা ফাওতে পাছ কৰিলোঁ। ফাইনেল পৰীক্ষা ৰাতিপুৱা ৰাতিপুৱা দিব লাগিছিল। তেতিয়া ১১ নং হেৰিচন ৰ'ডত থাকি পৰীক্ষাৰ নিমিত্তে সাজু হৈছিলোঁ। হাতত পইচাও নাই। পদ্মনাথ বৰঠাকুৰৰ আলহী হৈ আছিলোঁ। আমাৰ এনেকুৱা অৱস্থা হৈছিল যে একেভাৱৰ কটিকে দুয়ো ভাগ কৰি থাই পৰীক্ষা দিবলৈ বাওঁ। বৰঠাকুৰ মোৰ পুৰণি বন্ধু। হাইস্কুলত থাকোঁতেই

তেওঁৰ লগত পৰিচয়। তেওঁৰ ঘৰ জাঁজীত, মোৰ ঘৰ চাৰিঙত। তেওঁ পঢ়িছিল নাজিৰাত, আৰু মই পঢ়িছিলোঁ। শিৱসাগৰত। বাঠাকুৰৰ অমায়িকতা আৰু লোকৰ বোৰ বুজা স্বভাৱটো বৰ মনত ৰাখিবলগীয়া। দুয়ো কটে মটে আই-এটো পাছ কৰিলোঁ। কিন্তু বি এ পৰীক্ষা দি গ্ৰেজুৱেট হোৱাৰ পৰা হে বঞ্চিত হলেঁ।

১৯২০ চনত বি-এ পৰীক্ষা দিয়া কথা। তেনেতে মহাত্মা গান্ধীয়ে অসহযোগ আন্দোলনৰ সত্তা পাতিলেহি—মিৰ্জাপুৰ স্কোৱাৰত (পাছত শ্ৰদ্ধা-নন্দ পাৰ্ক)। এবছৰতেই স্বৰাজ পামেই, গতিকে সকলোৱে স্কুল-কলেজ বৰ্জন কৰক—এই আশ্বাসত ভোল গৈ মই বাছনি-পৰীক্ষাত ‘এলাও’ হৈ ফাইনেল পৰীক্ষাৰ ফিজ পৰ্য্যন্ত দিও পৰীক্ষাত বহা নহ’ল। পৰীক্ষা নিদিওঁ বুলি মোৰ লগতে প্ৰতিশ্ৰুতি দি চহী কৰা আনবিলাক ল’ৰাই পৰীক্ষাও দিলেগৈ, ‘পাছো’ হ’ল। সেই বছৰ পৰীক্ষা কেৱল নামত হে আছিল। পৰীক্ষা নিদি উদঃসূৰীয়া হৈ সঁচাকৈ ক’বলৈ গলে উদগু হলেঁ। অৱশ্যে, ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰীলৈ যোৱাত মোৰ খতি নহৈছিল। লাহে-লাহে টকা পইচাৰো স্বভাৱ হ’বলৈ ধৰিলে। তৰাজুলী বাগিছাত থকা আমাৰ চাৰিঙৰে স্তৰেধৰ বৰকাকতী, নাগিনীজান বাগিছাৰ মুক্ষেধৰ সন্দিকৈ আৰু মোৰ ভাই ধৰ্ম্মেশ্বৰে দুমাহমান ১০-১২ টকাটক পঠিয়াইছিল।

লক্ষীনাথ ফুকন, শৰৎ চন্দ্ৰ বৰুৱা (যোৰহাটৰ) আৰু মই—এই তিনিও গোট খাই “বৰুৱা ফ্ৰেণ্ড্ছ এণ্ড কোং” বুলি দোকান এখন খুলিলোঁ। দোকানখন বাতৰি-কাকতৰ বিজ্ঞাপনত হে, আচলতে দোকানকৈ একো দোকান নাছিল। ১৪নং হেৰিচন ৰ’ডৰ মই থকা খেটালীটোতে সেই দোকানৰ নামত ‘জবাবুহমব’ৰ ৰটল এটা মাথোন থোৱা হৈছিল। যোৰহাটৰ “আসাম বিলাসনীত” জাননী দিলোঁ:—“কলিকতাৰ বৰুৱা ফ্ৰেণ্ড্ছ এণ্ড কোম্পানীত” বেজীটোৰ পৰা হাতীটোলৈকে অৰ্ডাৰ দিলে, সকলো বস্তু পোৱা যায়।” নলবাৰী কুৰি ফাৰ্মত থকা সৰ্বানন্দ শৰ্ম্মাৰপৰাই পোন প্ৰথম এসেৰ জাপানী পাটৰ সূতাৰ অৰ্ডাৰ পাওঁ। তাৰ পিচতে ক্ৰমান্বয়ে শিৱসাগৰ, নগাঁও আদিৰ পৰাও ভাল ভাল অৰ্ডাৰ আহে। অৰ্ডাৰৰ বস্তু-বোৰ ময়ে কলিকতাৰ ৰজাৰত পিটপিটকৈ বিচাৰি আনি পাৰ্চেল বান্ধি পঠিয়াওঁ। শৰৎ বৰুৱা আছিল ধন ভঁৰালী; ফুকন আছিল পৰামৰ্শদাতা। তিনিউৰো অৱশ্যে অংশ আছিল। দুমাহমানৰ ভিতৰতে আমাৰ কাবাবটো

টনকিয়াল হৈ আহিছিল। কিন্তু কি হ'ব, 'দৰিদ্ৰ লক্ষ্যলৈ যায়, সাগৰ
তকায় মাণিকো লুকায়।' আমাৰো তেনে হ'ল। আমাক ডাক্তৰ স্তৰেণ
বৰা (কৰ্ণেল শিৱ বৰাৰ পুতেক, থাকে এক্টালীত) আৰু জনদিয়েক অসমীয়াই
পাই বেচ মন্তলীয়া কৰিলে, অৰ্থাৎ ঘোঁৰদৌৰত লগালেগৈ। আমি ৩ টকীয়া
টিকট কিনি ঘোঁৰা ধৰিলত পোন প্ৰথমেই ৭০/৮০ টকা পাইছিলোঁ।
টকা পাই আকল বাঢ়িল। প্ৰত্যেক শনিবাৰেই টালিগঞ্জলৈ গৈ কোনটো
ঘোঁৰা ধৰিমগৈ তাৰে হে চিন্তা হ'ল। ঘোঁৰা দৌৰৰ নিচাই আমাক
ইমান বলিয়া কৰিলে যে ধাৰ কৰিও বেচ কৰিলে বাবলৈ ধৰিলোঁ। চাৰ
ছাহুল্ল্যায়ো তেতিয়া ১০ টকীয়া চকীত বহিবলৈ ঘোঁৰাৰ টিকট কিনিছিল।
তেওঁৰ পৰাও আমি ধাৰ লবলৈ সজোচ নকৰা হলোঁ। পাচত ছাহুল্লা
চাহাবো দেৱলীয়া হ'ল, আমিও দেৱলীয়া হলোঁ। আমাৰ তিনিউৰে
ভিতৰত টকা-পইচা লৈ কাজিয়া লাগিল। অৱশেষত বকৱা ফ্ৰেণ্ডচ্
কোম্পানীও ক'বাবলৈ উৰি গ'ল। সেই সময়ত ঘোৰহাটৰ ৰামেশ্বৰ শৰ্মাও
আছিল এজন দৈনিক ৰে'চ কৰি বাজী। আৰু ঘোঁৰদৌৰত "লালবাটি
জলোৱা" টি প্ৰেক্টাৰ। স্তৰেন বৰাও পগলা হ'ল।

স্তৰেন বৰাৰ বাপেক আছিল কৰ্ণেল শিৱৰাম বৰা। কৰ্ণেল বৰা মৰাৰ
পাচতে ঘৈণীয়েকে, ছোৱালী তিনিজনী আৰু ল'ৰাটোৰে সৈতে কলিকতাৰ
দক্ষিণ-পূৱে এক্টালীত থাকিবলৈ লয়। তেওঁৰ বৰ জীয়েকৰ নাম আইটি,
মাজুজনীৰ নাম পাহৰিলোঁ। (সক আইটি কি, কিবা এটা অসমীয়া নামেই
আছিল)। সকজনীৰ নাম য়ি। আইটিৰ শিচৰে স্তৰেন। খৃষ্টীয়ান হোৱা
বাবে নামৰ আগত খৃষ্টীয়ান নাম আছিল যেনে এৰিক স্তৰেন বৰা।
মিচেচ বৰাই বচিয়াটকৈ অসমীয়া ক'ব পাৰিছিল। ৰামেশ্বৰ শৰ্মাৰ লগত
স্তৰেনৰ চিনাকি হয়। সেই সূত্ৰতে তেওঁৰ ঘৰলৈ মই, শৰৎ বকৱা যাওঁ।
ৰামেশ্বৰক চাহাব দেখি চাহ-জলপান চাহাবী মতেই অৰ্থাৎ কেৰু, পাওকটী,
কণী দিয়ে আৰু জাতে-পাতে অসমীয়া দেখি আমাক আইটিৰ হতুৱাই
লুচী-ভাজি কৰাই দিয়ে। আইটি পৰিছিল মিলান মৈত্ৰ নামে এজন মানুহলৈ।
স্তৰেনৰ বৰৈয়া বাগিছাত অংশ আছিল। তেওঁ সেই অংশ চক্ৰ বকৱাক বেচি
দিয়ে আৰু কটকী পুখুৰীৰ ওচৰৰ সোণাৰি এঘৰৰ ছোৱালী এজনী বিয়া
কৰায়। কিন্তু বৰ দুখৰ কথা যে বিয়া কৰোৱাৰ অলপ দিনত শিচতে স্তৰেন
পগলা হয় আৰু তেজপুৰৰ পগলা গাৰেভত থাকিবলগীয়া হয়।

১৯২০ চনত লক্ষ্মীনাথ স্কুলে 'অমৃত বাজাৰ পত্ৰিকা' সহকাৰী সম্পাদক হৈ কাৰ্য কৰিছিল। তেওঁৰে সৈতে প্ৰায়ে বহুৰ বাগানেদি পত্ৰিকাৰ অফিচৰ ফালে ফুৰিবলৈ যাওঁ। ঈশ্বৰ চন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰ ভট্টনৰ ওচৰতে আমি প্ৰায়ে বৈছিলোঁ। তাত চাব লগীয়া বস্তু বহুত আছিল। আমাৰ কলেজৰ সংস্কৃত অধ্যাপক যোগেন্দ্ৰ নাথ বিদ্যাভূষণে তাত থাকে। সেই বিনিমিত পুৰণি 'জোনাকি' ছপোৱা প্ৰেছটোও আছিল।

১৪নং বাহিৰ মিৰ্জাপুৰ ষ্ট্ৰীটত আছিল কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য। তেখেতৰ জীয়েক আইকণ বা শ্ৰীমতী স্নেহলতাই উপস্থান লৈছিল। তেতিয়া বোধ কৰোঁ 'বীণা'খন লেখিবলৈ লৈছিল। আইকণে কৈছিল তেওঁৰ মনত ভাবে হেনো উত্থল-মাখল কৰি থাকে, প্ৰকাশ কৰিবলৈ হেমকোষত শব্দ বিচাৰি নেপায়। মই উত্তৰ দিছিলোঁ, 'হেমকোষ' চাই কিতাপ লেখিবলৈ হ'লে, তুমি আৰু ভালকৈয়ে কিতাপ লিখিবাঁ। কোনোবাই নো অভিধান চাই কিতাপ লেখে নে? তোমাৰ মনত যি ভাষাৰেই কথা আছে তাকে লিখি যাক। পিচত অভিধান চাই শুধৰাবাঁ। কিতাপ লেখিবলৈ হ'লে, যি ভাষাত কিতাপ লেখা, সেই ভাষা কণ্ঠত সন্মাজৰ লগত তোমাৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক থাকিব লাগিব। নহ'লে সেই কিতাপক কোনেও আদৰ নকৰে।" তেতিয়াৰে পৰা আইকণে মাক-দেউতাকক সুধি-সুধি লেখিবলৈ ধৰিলে।

৭ম অধ্যায়

যাহ্নকৰ মহাত্মা গান্ধী : ১৯১৭ চনৰ ৬ মাৰ্চ। দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰপৰা মোহন দাস কৰমচাঁদ গান্ধী আহিব, তেওঁক সন্মান জনাবলৈ সেই দিনা কলিকতা টাউন হ'লত বিৰাট ৰাজহুৱা সভা বহিছে। তাতেই শান্তিৰ প্ৰতীক জগৎবৰেণা আৰু অস্থিতীয় নেতাজনক পোন প্ৰথমেই দেখা পাব। মানুহজনৰ গাটো লাহী, পিছনত গুজৰাটী কুৰ্তা, মুৰত বনিয়া পাগ, ভৰিত নাগেৰা জোতা, দেখাত একো আকৰ্ষণীয় নহয়, তথাপি, সেইজনৰ দৰ্শন লাভ কৰি চৰণ ছুবলৈকে যে মানুহৰ কিমান হেতা-ওপৰা বৰ্ণোৱা অসম্ভৱ। জকাই চুকীয়া আমাৰ নিমিত্তে সেই দৃশ্য নান্দুত-নাশ্ৰুত।

ভাৰতৰ ডেমছিনিচ স্বৰ্বেজ নাথ বন্দোপাধ্যায়ে গান্ধী আগমনৰ উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা কৰাৰ লগে লগে বাগ্মীবৰৰ বাগ্মিতাত কাৰো মাত কোনেও স্তম্ভনা কোটাল নিজম পৰিল সঁচা, কিন্তু কি বহি থকা, কি থিয় হৈ থকা, কি বাজত টহলি ফুৰা, গেল্পন মৰা দৰ্শকৰ ঠেলা হৈচা হালি জালিয়েই থাকিল। গান্ধী দৰ্শনৰ কি অফুৰন্ত আগ্ৰহ।

গান্ধীজীৰ কলিকতালৈ অহাৰ উদ্দেশ্য আছিল ফিজি আদি বৃটিছ উপনি-বেশ বিলাকত ভাৰতৰপৰা চুক্তি কৰি নিয়া বহুবাৰিলাকক বৃটিছে কেনেকুৱা নিষ্ঠুৰ নিষাকণ ব্যৱহাৰ কৰি ভাৰতীয় মানুহক পশুতুল্য কৰিছিল তাৰ এখনি চকুপানী উলিওৱা প্ৰতিচ্ছবি স্বদেশীয় ভাতৃসকলৰ আগত দাঙি ধৰা আৰু সেই নিষেধিত ভাৰতীয় বিলাকক উদ্ধাৰ কৰিবৰ নিমিত্তে ভাৰতত জনমত গঢ়িবলৈ তুমুল আন্দোলন কৰা।

মহাত্মাই বক্তৃতা দিছিল ইংৰাজীয়ে, ইংৰাজী হ'লেও তাৰ ভাষা ইমান সবল আৰু হৃদয়গ্ৰাহী আছিল যে ফিজিবাসী ভাৰতীয় দুখ দুৰ্দশাবোৰ থিৰেজুৰে বুকুত লগাকৈ বৰ্ণাঙতে জোতা সকলৰ মন-প্ৰাণ জৰ্জৰিত হৈ গৈছিল। সভা ভগা মাত্ৰকে আকৌ উঠিল মহাত্মাক চৰণ স্পৰ্শ কৰা হেন্দোল-বান্দোল।

সেইদিনাই সন্ধিয়া তেওঁ কেনিং ষ্টীট খোংবাণটিত গুজৰাটী বিলাকৰ অভিনন্দন গ্ৰহণ কৰিবলৈ যায়। তাতো সেইদৰে মাহুহৰ হলধুল। বতৰ পোমা, কিনকিনীয়া বৰহুণো, বাটো পিছল; শুধাপি সন্ধ্যা বহা ঠাইলৈকে পৰুৱা-লামিৰ দৰে মাহুহৰ সোঁত বলি আছিল। সন্ধ্যা যুগপতো ঠাহ খোৱা জনতা। ভাৰতবাসীয়ে ব্যক্তিস্বৰ পূজা কেনেকৈ কৰে সেই দিনাৰে পোন প্ৰথমেই চকুৰ আগতে দেখিলে। ধূপ-দীপ দি পূজা কৰি, গুজৰাটী ব্যৱসায়ীসকলে বৃটিছ উপনিৱেশবোৰত পোৱা ভাৰতীয়ৰ লাহুনা-অপমান আঁতৰাবলৈ গান্ধীৰ হাতত হেজাৰ চেৰেক টকাৰ টোপোলা আগবঢ়ালে। নিস্বাৰ্থ দেশ প্ৰেম, নিষ্কলঙ্ক ব্যক্তিত্ব আৰু অকুণ্ঠিত উদাৰতাৰ কি অপূৰ্ব সমাবেশ।

১৯১৭ চনৰ ২৬ ডিচেম্বৰ তাৰিখে কলিকতাৰ বেলিংটন স্কোয়াৰত কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ আক্ৰিংশ অধিবেশন ৰহে। এনৌ বোচাট আছিল সেই সভাৰ সভানেত্ৰী। লোকমাগ্ন বাল গঙ্গাধৰ তিলকৰ সেই বুৰঞ্জী প্ৰসিদ্ধ ৰাজনৈতিক বীজ-মন্ত্ৰ “স্বৰাজ আমাৰ জন্মস্বত্ব” ই সকলোৰে অন্তৰত গাজি গুমৰি গিবগিৰাই আছিল। বিলাতী কাপোৰ, বিলাতী বস্ত্ৰ বৰ্জনেই আছিল স্বৰাজ লাভৰ প্ৰথম ধাপ। সেই সময়ত তিলক ভাৰতৰ অস্থিতীয় নেতা। তেওঁক কলিকতালৈ অনা হৈছিল বোম্বাইৰ পৰা স্পেচিয়েল ট্ৰেইনেৰে।

মোহনদাস কৰমচাঁদ গান্ধীও আহিছিল। মহাৰাষ্ট্ৰৰ বাল গঙ্গাধৰ তিলক, পঞ্জাব কেশৱী লাল। লাজপত বায় আৰু বঙ্গদেশৰ বিপিনচন্দ্ৰ পাল এই তিনিও গৰাকী ৰাষ্ট্ৰীয় ধৰণীয়েই “লাল-বাল-পাল” নামলৈ ভাৰতৰ বহুমতী কঁপাই আছিল। মহাৰাষ্ট্ৰীয় পাণ্ডুৰিৰে স্ত্ৰণোভিত শিৰ, ডিঙিত মেৰাই লোৱা শেল লগোৱা দীঘল চেলেং আৰু স্বদেশী ধুতি-কুৰ্তা পৰিহিত গাৰে, ঘেই ত্ৰিমূৰ্তিৰে এজন বাল গঙ্গাধৰ তিলক সভা যুগপত প্ৰবেশ কৰিলে, সেই সভাঘৰ “তিলক মহাৰাজ কী জয়” জয় ববৰে গোটেইখন নিনাদিত হ’বলৈ ধৰিলে। গান্ধীও প্ৰৱেশ কৰিছিল বৰিয়া পৰিচ্ছেদেৰেই। তেতিয়ালৈকে তিলকেই আছিল স্বাধীনতাৰ অগ্ৰদূত, গান্ধী সমাদৃত হৈছিল দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ ভাৰতীয় সন্ত্যাগ্ৰহীৰূপে। কিন্তু গুৰুপক্ষৰ চন্দ্ৰৰ দৰে বাতি আহিছিল তেওঁৰ নিছিন নেতৃত্ব দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ পৰা ভাৰত ভূমিৰ ফালে। সেই বুলি, ‘মহাত্মা গান্ধী কি জয়’ ঘোষণাই সভাঘৰ নকনকনোৱাকৈ থকা নাছিল। ইয়াৰ প্ৰায় তিনি বছৰৰ পিচত মহাত্মাই যেতিয়া অসহযোগ আন্দোলনৰ

প্ৰস্তুত কৰে, তেতিয়া কংগ্ৰেছৰ সভ্যসকলে তিলক-স্বৰাজ্য-ভঁৰালৈ অন্ততঃ এটকাটক বৰঙনি দিয়া নিয়ম কৰা হৈছিল। মহাত্মাই উপলব্ধি কৰিছিল যে অগ্ৰবৰ্তীজনক আগ-ভাগ দিহে পৰবৰ্তী জনে সেই সেই কামত প্ৰবৃত্ত হোৱা যুগুত। গান্ধী-তিলকৰ কাৰ্য্যপন্থা তেল-পানীৰ দৰে প্ৰায় অমিল হৈয়ে আছিল; নাছিল কেৱল লক্ষ্যত। বনিয়া বুদ্ধিৰ মহাত্মাই তিলকৰ প্ৰতিভা প্ৰতিপত্তিৰ প্ৰতি সন্মান জনাই আঁৰত জাপ দিব খোজা পৰীক্ষা-মূলক কাৰ্য্যপন্থাৰ বাট সুগম কৰিলে। দেখুৱালে—অৰ্চিত ন'হলে অৰ্চকজনৰ ঐতিহ্য কেতিয়াও বক্ষা নহয়।

তাৰ পিচত, কেবা বছৰো অতীতত লীন গ'ল। পৰাধীন ভাৰতীয়ৰ ৰাষ্ট্ৰীয় চিন্তাধাৰাৰ স্তুতিও সলনি হ'বলৈ ধৰিলে—একোবাৰ যদি কোবাল হৈ আহে, একোবাৰ আকৌ তৰ পৰে। উচ্চ কৰ্তৃপক্ষৰ শাসন নীতি পৰিৱৰ্তিত হৈ আহিছিল যদিও, গান্ধীৰ ধোপনি অলৰ অচৰ হৈয়ে আছিল। এনেতে সংঘটিত হ'ল জালিৱালানাংগৰ হত্যাকাণ্ড আৰু ফেটীসাপকণী বোলাট আইন। সেই বৰ্ষৰ আইন আৰু হত্যাকাণ্ডই ভাৰতত যি আগ্ৰেগিবিৰ কুৰূহা ফিৰিঙটি উৰালে তাৰে হোতা হ'ল মহাত্মা গান্ধী।

সেই অত্যাচাৰ আৰু আইনৰ প্ৰতিবাদ কল্পেই মহাত্মাই উলিয়াই দিলে অহিংস অসহযোগ আন্দোলন। তাৰ নাম জনিয়েই সকলো চক খালে। কলিকতাত কংগ্ৰেছৰ বিশেষ অধিবেশন বহুৱাই অসহযোগ নীতি কাৰ্য্যকৰী কৰাৰ নিমিত্তে যি প্ৰস্তাৱ উত্থাপিত হৈছিল, তাৰ দুৰ্ধাৰ প্ৰতিবাদ কৰিলে এনী বেচাণ্টে। তাতে দৰ্শক মণ্ডলী ইমান জমিয়ি হৈ উঠিছিল যে কথমপি হে এনী বেচাণ্টৰ গাত হাত লাগিবলৈ নেপালে। গান্ধীয়েহে সেই দুৰ্বোগৰপৰা ৰাজনৈতিক কৰ্মীসকলক ৰক্ষা কৰিলে। গছ-পাতৰ টোপাল সৰা বাক্যেৰে ধীৰ-স্থিৰ শান্ত সৌম্য-মূৰ্তি মহাত্মাই তেতিয়া প্ৰবোধ দিলে খং-ৰাগ উত্তেজনাৰ দ্বাৰাই শত্ৰুক নিৰ্বাসন কৰিব নোৱাৰি, তেতিয়া হে হলমূল শাস্য কাটিছে। সেই দিনাৰপৰাই গান্ধীজীৰ ব্যক্তিত্ব-মহাত্মা আদৰ্শ হিচাপে পৰ্বন্ত বিস্তাৰিত হ'বলৈ ধৰিলে। আৰু বিসকলে গান্ধীৰ কৌশলপূৰ্ণ অসহযোগৰ নীতিত ব্যৰ্থতাৰ গোন্ধ পাইছিল, সেই সকলো লাহে লাহে অন্তৰ্ধান হ'ল।

কলিকতীয়া জীৱনৰ দুআৰাৰমান : গুৱাহাটীত মদ্য চিকিৎসাত পঢ়িবলৈ যোৱা বাবে মোৰ বছত লাভ হ'ল। কলিকতাত পৃথিৱীৰ চানেকি।

ইয়াত সকলো দেশৰ মানুহ দেখিবলৈ পায়। গুৱাহাটীত পঢ়া হ'লে, মনটো চুক ভেৰুলীৰ দৰে হৈ থাকিলহেঁতেন। ইয়াত পোহৰ দেখিলোঁ। কলেজতো ভাৰতৰ বহুত ঠাইৰ ল'ৰাৰ লগত চা-চিনাকি হলোঁ। চীলন (লক্ষা), কুৰ্গ, টাভাকুৰ, অমৃতসৰৰ ল'ৰাও মোৰ সহপাঠী আছিল। অমৃতসৰৰ এটি ল'ৰাৰ সৈতে হে সদায় তৰ্ক। সি এদিন কৈছিল, 'আজিলৈ আমাৰ তৰ্ক সামৰিলোঁ।' ইম্পীৰিয়েল কাউন্সিলত মেম্বৰ হৈ আকৌ তৰ্ক আৰম্ভ কৰিম-দেই।' সেই ল'ৰাটি বৰ চোকা আৰু অসায়িক আছিল। কলিকতা এৰি যোৱাৰ পিচত, ঘৰত মৃত্যু হ'ল বুলি শুনিলোঁ। শিলচৰৰ কামিনী কুমাৰ চন্দৰ পুতেক অশোক চন্দৰ মোৰ সহপাঠী আছিল। ক্লাছৰ আটাইবিলাক ল'ৰাই চুৰিয়া শিকি যায়। তেতিয়া ছোতা বুলিবলৈ সৰহৰে নাই—প্লিপাৰ বা চটি জোতাৰ পিছিয়েই ক্লাছ কৰেগৈ। চন্দই হে কেবল টাই-চাই মাৰি ফিটকাট হৈ পুৰা চাহাবটো হৈ যায়। বাপেক কামিনী চন্দ ইম্পী-বিয়েল বা ইণ্ডিয়ান লেজিছলেটিভ কাউন্সিলৰ সদস্য দেখিয়েই পুতেকে আভিজাত্য গৌৰৱ কৰি ফুৰে। মুখত চিলটিয়া কথা ওলায় বুলি চন্দৰ মনত বৰ ভয়। সেইদেখি সি ইংৰাজীৰে কথা বতৰা পাতিছিল।

কলিকতা পালত চাৰিং—শিৱসাগৰ-ঘোৰহাটৰ নীতি-নিয়ম সকলো ভঙ্গ হ'ল। কেৱল থাকিল মজিয়াত ভাত খোৱাটো। কলিকতাতো চাহাবীয়া নাই। বঙালী কেৰেণী মহৰী আৰু ব্যৱসায়ী বিলাকৰ প্ৰায়েই ধৰণ-কৰণ ভাৰতীয়। ডাঙৰ ডাঙৰ অফিচাৰ বিলাকে হে ইণ্ডোপাণীয় পোছাক পিন্ধিছিল। বঙালীৰ গোসাঁনী সজ্জা দেখি আচৰিত হৈছিলোঁ। কালী-পূজা—দুৰ্গাপূজাত বৰ আন্তিকেৰে বঙালীয়ে বলি বিধান দিছিল। তিৰোতাসকল যে অতি ধৰ্মপৰায়ণ। ব্ৰাহ্ম সমাজত চাহাবী ধৰণেৰে—গীৰ্জাঘৰৰ দৰে, উপাসনা কৰা হৈছিল। কলিকতা হেন চহৰত থাকিও বঙালী তিৰোতাবিলাকে হিন্দুৰ সকলো নীতি-নিয়ম মানি চলিছিল। বাৰটা মাহত ডেৰটা পৰু আছিলেই।

মেছ-হোষ্টেলত থাকোঁতে আমি কোনেও বাহী গাই ভাত খোৱা নাছিলোঁ। মজিয়াত কাঁহীবাটি লৈ, ভাত খাইছিলোঁ। উৰীয়া বায়ু ঠাৰুৰে ভাত বান্ধিছিল কিন্তু ঠাৰুৰৰ এটি সজ দেখিহে আচৰিত হৈছিলোঁ। সেইটো হৈছে—সিহঁজে বাহী গাই ভাতৰ চকৰ আখাত কয়লাৰ ডুই জলায়েই ভাতপানী ৰান্ধে আৰু গা দুই আহি আমাক ধৰলৈ বিলাই দিয়ে। আহি

হ'লে কেতিয়াও বাহী-গাই ভাত নেখাওঁ। আমাৰ টেঙা নহ'লে নচলে, মাজে-মাজে খাবো লাগে। বঙালীয়ে কিন্তু টুক বুলি স্বকীয়াকৈ টেঙাৰ জোল অলপ মান খায়—আমাৰ দৰে মাছৰ আঙাৰ টেঙা দি নেখায়। মাছত সদায় জলা। মাহৰ আঙাও (ডাইল) পনীয়া আমাৰ দৰে হাতত লাগি যোৱাকৈ নেখায়—অৱশ্যে গৃহস্থী ঘৰৰ কথা স্বকীয়া। ভূমিদাৰ এঘৰৰ বিয়া খাবলৈ যাওঁতে, বঙালীৰ হৰেক-বকমৰ ভজা-ভৰকাৰী, জোল-আঙা দেখি আমাৰ খোৱা যে কেঁচা বা অলপীয়া বা মা-মছলা নিদিয়া—তাক বুজিব পাৰিছিলোঁ। ভোজ, বিয়া বা অগ্ৰাহ উৎসৱত বঙালীৰ খাবনটো সঁচাকৈয়ে ব্যাঘ্ৰখায়ন। এই খোৱাৰ বিষয়ে তেওঁবিলাকৰ মাজত এটি প্ৰবাদ আছে। প্ৰবাদটো এই—

“হা হা দেয়ং

হ হ দেয়ং

দেয়ং কৰকম্পনে

শিৰষ: চালনেপি দেয়ং

ন দেয়ং বাত্ৰ জম্পনে”

ইয়াৰ ব্যাখ্যা এই :—ভোজ-উৎসৱত বঙালীয়ে খাবলৈ বহোঁতে মজিয়াত বা খলাত আমাৰ দৰেই শাবী পাতি বহে আৰু আগে আগে একোখন জেদুপাতৰ নিচিনা মৰলীয়া গছৰ পাত পাৰি দিয়ে (কলগছ পাবলৈ নাই দেখি কলপাত দিয়া নহয়, সেই বোৰকে হোগলাৰ পাত নে কোঁপাত বোলে হ'ব পাৰ)। পোনেই বিলনীয়াই পাতত বেজেনাভজা একোভোখৰ পেলাই যায়। তাৰ পাচত লুচি দুখন দিয়ে; বানমলাত বসগোলা, সন্দেহ, দৈ গাখীৰ 'টক' আদি বিবিধ উপাদেয় বস্তুও থাকে। লুচি দুখন খোৱা হ'লে বিলনীয়াই সোধে—“আক দিয় নেকি?” খাওঁতাজনে “হা: হা:” বুলি কয়। হা: হা: বুলি ক'লেই বিলনীয়া জনে জানিব লাগিব যে তেওঁৰ পাতত দুখনমান লুচি পেলাই থৈ যাব লাগে। সেই অহুসৰি দুখন লুচি পেলাই থৈ যায়। আকৌ ঘূৰি পাকত সোধেহি “আক কিবা দিয় নেকি”—খাওঁতাজনে, এই হ: হ: এইবুলি কয়। সেই দৰে ক'লেও বিলনীয়াই দুখনমান পেলাই থৈ যাক বুলিয়েই বুজায়। বিলনীয়ায়ো তাকে কৰে। সেই কেইখন বাই এঁতোৱাৰ পাচত আকৌ যেতিয়া কিবা দৰ্কাৰ হ'ব সেই স্থিতিবিহি তেতিয়া পাতত বহাজনে “দা না” বুলি হাতৰ ঠাৰ (হাত-জোকাৰ)

“দিয়ে। তেতিয়া বিলনীয়াই আক দুখনমান পেলাই থৈ যাবলৈকে ঘেন কোৱা হৈছে—এনেটো বুজি বিলনীয়াই আক খনদিয়েক পেলাই থৈ যায়।

সেই কিখন ঢুকালে আকৌ বিলনীয়াই যেতিয়া—“আক দিম নে” বুলি সোধেহি। তেতিয়া খাওঁতা জনে কপালত থপবিয়াই “নেলাগে” বুলি কৰ। তথাপি জানিব লাগিব যে তেওঁক আক দুখনমান লাগে। মনে জানিয়েই বিলনীয়াই দুখনমান পাতত পেলাই থৈ যায়। লগত উপচাবো অলপ-অচৰণ দি যাব। তাৰ পাচত বিলনীয়াই আকৌ পাক মাৰি “খনচেৰেক দিওঁ” বুলি দুখনমান যাচিবহি। তেতিয়া একেধাৰে বাঘে গবাহ মাৰি ধৰাদি খাওঁতা জনে পাতখনৰ “ব্যাপ্ত জম্পন” দি ঢাক মাৰি ধৰিব। তেতিয়া বিলনীয়াই বুজিব লাগিব যে এওঁক পালেগৈ, আক দিব নেলাগে। সিমানতে নিমন্ত্ৰণ খাওঁতা জনৰ খাবন পৰ্ব শেষ পৰে। এনেকুৱা পেটুক দেখিয়েই বড়ালীক থকুৱা বুলি আটায়ে হাঁহে আক “হা হা দেয় ইত্যাদি বচনযাৰ মাতে। সঁচাকৈয়ে ‘বসগোলা’ বুলিলে বড়ালী মৰিব পাৰে। ঘৰত এপেটকৈ খাই গ’লেও, ক’ৰবাত বসগোলা পালে এক ডজনমান আকৌ পেটলৈ স্তম্ভাবহি। পূববঙ্গৰ ‘বাঙাল’তকৈ পছিম বঙ্গৰ ‘বাঙালী’ৰ ‘বসগোলা’ প্ৰীতিটো বেচি। “বাঙালে” জলকীয়াৰ (লক্ষা) জাল হে বেচিকৈ খায়।

“বাঙালী”বিলাক চুটি-চাপৰ, পেটুৱা আক ধুনপেঁচ মৰাত পকা। বিশেষকৈ বৰ্দ্ধমান আক মেদিনীপুৰীয়া, শান্তিপুৰীয়া পণ্ডিতসকল বৰ বিলাসপ্ৰিয়। শান্তিপুৰীয়া বায়ুণ মাজেই পণ্ডিত। “বাঙালী” বৰ হজুগপ্ৰিয়—কথা বেচি কোৱাত পাৰ্গত। পূববঙ্গৰ ‘বাঙাল’বিলাকে গৰু কৰে বোলে, বৰি ঠাকুৰৰ বাহিৰে চাৰি পি চি বায়, ব্ৰজেন শীল, বাহ্ম চাটুজী আদি সকলোৱেই পুত্ৰবঙ্গৰ। বঙ্গভঙ্গ আন্দোলনত “বাঙাল” বৰিশালৰ মাহুহেই আগভাগ লৈছিল—অখিনীকুমাৰৰ নাম আজিও জলি আছে। সুবেদ্র বানাজীয়ে তাত হে বোলে বৰ নাম কৰিলে। যশোহৰৰ শিশিৰ কুমাৰ ঘোষ, আক মতিলাল ঘোষে ‘অনুত্ত বাজাৰ’ পত্ৰিকা উলিয়ায়।

কালীঘাট, পৰেশ নাথ মন্দিৰ, বেলুড় মঠ, ইডেন গাৰ্ডেন, জু গাৰ্ডেন, মিউজিয়ম—ইত্যাদি কলিকতাত চাবলগীয়া সকলো ঠাই চাইছিলে। পৰেশ নাথ মন্দিৰ যিমান পৰিষ্কাৰ আক ধুনীয়া, কালিঘাট সিমান লেণ্ডেৰা আক আপচু। কালীঘাটত একো শৃঙ্খলাও নাই। বেঙ্গল এচিয়াটিক চচাইটিত তেতিয়া জন জেন মেনন নামেৰে এজন জাৰ্মান লাইব্ৰেৰিয়ান আছিল।

ভেৰ্ত অক্ষত্ৰহকৈ মোক অসমীয়া, পুথি-পাঁজিবোৰ দেখুৱাইছিল। নোভিল চাহাবে পোৱা বিষ্ণুনাথৰ পুথিখন তাতে পাঠ। মেনন চাহাবৰ সৌজন্যত বহুত আপুৰুগীয়া পুথিও চাবলৈ পাঠ।

ৰাতিপুৱা হুগলীত (গঙ্গাত) মাৰোৱাৰী আৰু বঙালী বিধবা বিলাকে স্নান কৰা দৃশ্যও পাহৰা নাই। মাৰোৱাৰী বিলাকে জাত লগাই লগাই দীঘলীয়া স্তৰেৰে স্তব-স্তোত্ৰ পাঠ কৰি আহে। হাওৰা ব্ৰিজ, হাওৰা ষ্টেচন চাবলগীয়া বস্তু। চন্দন নগৰলৈও গৈছিলোঁ। কেৰী মাৰ্চমেন চাহাব আৰু অসমীয়া আত্মাৰাম শৰ্মাই পোনেই বাইবেল ভঙা-ঠাই ত্ৰিৰামপুৰো চাইছিলোঁ। গৈ। বৰ্দ্ধমান-স্বন্দৰবনলৈও গৈছিলোঁ।

আদি ব্ৰাহ্ম সমাজৰ ‘মাঘোৎসৱত’ আমি সকলো অসমীয়া ল’ৰাই যোগ দিছিলোঁ। যতীন্দ্ৰনাথ ছুৱৰাই নিমন্ত্ৰণী পত্ৰ দিয়াইছিল। নিমন্ত্ৰণী পত্ৰ ছবিখ আছিল। এবিধ বগা—এবিধ বঙা। বঙা পত্ৰ থাকিলে তলত (চোঁতালত) বহিবলৈ পায়, বগাপত্ৰ থাকিলে ওপৰত বহিবলৈ পায় আৰু চাহ-জলপান খাবলৈ পায়।

অসমলৈ আহিবলৈ হ’লে দুপৰীয়া ডেৰ বজাত আসাম মেইলত উঠিব লাগে, নাইবা ৩। বজাত দাৰ্জিলিং মেইলত আহিব লাগে। চান্দাহাৰলৈকে ডবল গজ। চান্দাহাৰতে ৰেল সলনি কৰিব লাগে। তাৰপৰা একেবাৰে আমিনগাঁৱত নামিবহি পাৰি। দাৰ্জিলিং মেইলৰ বেগ ঘণ্টাত ৪৮ মাইল, বাকীবোৰ ২৫/৩০ মাইললৈকে চলে। বানাসাট, ঈশ্বৰদি এই বোৰেই ডাঙৰ ষ্টেচন। কনছেচনত আহিলে দাৰ্জিলিং মেইলত আহিবলৈ নিদিয়—আসাম মেইলত পাৰি।

১২২৬/১২২৭ চনত ৩৭ নং হেৰিচন ব’ডত থকা “আসাম হ’মত” থাকোঁহি। তাতে লক্ষ্মীনাথ ফুকনো আছিল। আমাৰ দুয়োৰে কোঠা এটা। দুয়ো কবলৈ গ’লে যোজ্জীন। অৰ্থাৎ কলিকতাত কোনোমতে হে “মেছৰ” টকাফিটা দিব পাৰিছিলোঁ। আমাৰ মুখেৰে পানহালা এটাৰপৰা সদায় ভাত খাই উঠি কেঁচি মাৰ্কা চুবত থাকে। চুবটৰ গোটে পইছা পেকেতে দুখন। বাকীকৈ খাওঁতে খাওঁতে তাতো ৬ টকা মান খাব লাগিল। এদিন ভাত খাই উঠি চুবট আনোঁগৈ বুলি সেই দেহুৱালী পানহালাটোৰ ওচৰলৈ গলোঁ। সি চুবট বে নিদিলেই, বাকী টকা আদায় নকৰা বুলি তেঁকাহিহে লগালে। আমি আৰু তাতৰ মুখেই থাকিলোঁ। এদিন আমি

চয়ো ভাত পানী খাই উঠি, মুহুৰ্দ্ধি নকৰাকৈ শুদা মুখে বহি আছে', এনেতে, অনাভুৱাকৈ ল'ৰা এটি ওলালহি। ল'ৰাটোৰ নাম বোগেশ্বৰ। তেওঁ হিন্দীৰে সুধিলে, “এইঠু আচাম মেছ হেয় ?” আমি হয় বুলি ক'লত সিও অসমীয়া বুলি ক'লে। অসমীয়া হ'লেও, তাৰ মুখত অসমীয়া নেলায়। হিন্দী হে কয়। সিনো সেইখিনি কেনেকৈ পালেহি বুলি সুধিলত সি ক'লে, ‘মই জাহাজৰ খালাছী। মই অহা জাহাজখন বুটছৰ আক কলিকতাতে কেইদিন মান জিৰাব। এই সুযোগতে ময়ো কলিকতাত থকা অসমীয়া মানুহ লগ পাওঁ বুলি এইফালে অসমীয়া মানুহৰ অহুলক্ষান লবলৈ আহিলোঁ।’ সিটো ফুটপাথেদি গৈ থাকোঁতেই, আপোনালোকৰ ঘেহুত যেনি থোৱা অসমীয়া ফুলাম গামোচা খনদিয়েক দেখি ভাবিলোঁ—এইটো নিশ্চয় অসমীয়া মানুহনেই ঘৰ হ'ব লাগে। এই বুলি সোমাই আহিয়েই আ পানাসকলক পাইছোঁহি।” আমি আক লাজ কাজ কাটি কৈ তাক কলোঁ—“আমাৰ হাতত পট্টা এটিও নাই, ভোমাক চাহ এটোপাও খুৱাব নোৱাৰোঁ।” সেইদিনা সি গুচি গ'ল।

পাচদিনা আকোঁ আহিল। সেইদিনা সিজোৱা বো-মাছৰ মূৰ এটা টোপোলা বান্ধি লৈ আহিছে। আমাৰ আগত থিয় হৈয়েই সি মেজতে ধপক কৰে টোপোলাটো পেলালে আক কেঁচিমাকি চুৰট বাৰ টেমা (পেকেট) উলিয়াই দি ক'লে, “এয়া চুৰট খাওক। মই নেখাওঁ। আপোনালোকলৈ হে আনিছোঁ।” তাৰ কাণ্ড-কাৰখানা দেখি আমি অবাৰ। ল'ৰাটোৰ মূৰৰ চুলিখিনি গুৰিতে কটা। তাৰ নাম সুধিলত বোগেশ্বৰ বুলি ক'লে। দেউতাকৰ নাম সোমেশ্বৰ অধ্যাপক—চিলাৰুৱাত ঘৰ (নগাঁৱৰ)। জাহাজত মুছলমান নহ'লে হেনো খালাছী কাম কৰিবলৈ নিদিয়ে। সি সেই দেখি মুছলমানী নাম কৈয়ে জাহাজত সোমাল। খালাছীবোৰে যেতিয়া নামাজ পঢ়ে, সিও বোলে লগতে বহা-উঠা কৰে। শুৱৰ সময়ত লগুণ ভালত খৰি গায়ত্ৰী জপ কৰে।

ল'ৰাটো বৰ এডভেণ্চাৰাচ—সি হুজুৰা, নোযোৱা ঠাই নাই। ৮ বছৰ মান বয়সতে ঘৰৰপৰা পলাই আহিল। বাপেকে খৰি বান্ধিও নিব নোৱাৰিলে। সি যোৰহাটত চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা, কে কে বৰুৱা, বি. এ জগন্নাথৰ ঘৰত ভাত বান্ধনি আছিল। তাৰ পৰা বৰ্মালৈ গৈ, ইলেকট্ৰিক অফিছত কাম কৰি, কোচ ৰোহাৰ, বোম্বাই, অমৃতদৰ, মাদ্ৰাজ, কলিকতা—এটাইবোৰ

ঠাই ভ্ৰমিলেগৈ। জাহাজৰ খালাছী হৈ জাহাজতে লণ্ডন, টকিঅ'ও পাইছিলগৈ। তাৰ এই অদ্ভুত দুঃসাহসিকতাপূৰ্ণ জীৱনী এডোখৰ লেখি মোক দিছিল আৰু ডাকঘৰত জমা হোৱা টকাৰ পাছ বুক এটাও দিছিল। টকা ৩০০ আছিল। কিন্তু সি যে সেই আমাক দেখা দিলে, তাৰপৰা আৰু একো উৱাদিহকে নেনপালোঁ।

মঠ পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

ঘৰলৈ ওলটা আৰু জাঁজী হাইস্কুলত মাঠৰী : ১৯২১ চনৰ এপ্ৰিল মাহত কলিকতাৰ পৰা ঘৰলৈ উলটিলোঁ। বি-এ পাছ কৰা নহ'ল। বিশেষ পঢ়া শুনাও নহ'ল। গাভীৰ বক্তৃতা শুনি মন মতলীয়া হ'ল। ঘৰলৈ আহি নন-ক'-অপাৰেশ্যন আন্দোলনত যোগ দিলোঁহি। পোনেই আহিয়েই জাঁজী হাইস্কুলত মাহে ৩০ টকা দৰ্শহাত মাঠৰী কাম এটা লওঁ। স্কুলৰ চেক্ৰেটৰী আছিল হেমনাথ শৰ্মা আৰু হেড্-মাষ্টাৰ আছিল নগাঁৱৰ টক্কেৰৰ শৰ্মা। তাৰ আগতে সেই স্কুলত বোম্বাৰ্চৰ লক্কেৰৰ বক্তৃতা আৰু বৰপেটাৰ হৰেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাই হেডমাষ্টাৰী কৰি গৈছিল। মই কাম লওঁতেই বক্তৃতা হেডমাষ্টাৰ আছিল। ছদিনমানৰ পিচতে টক্কেৰৰ শৰ্মা আহিল। শৰ্মা হ'ল চেনিআন বাগিছাৰ প্ৰোপ্ৰাইটৰ আৰু মোৰ ভেঠেৰি পদ্মনাথ শৰ্মাৰ জ্যেষ্ঠায়েক।

১৯২১ চনৰ ১৭ নভেম্বৰ তাৰিখে বন্ধেত প্ৰিন্স অৱ হেলচে জাহাজৰ পৰা নামি ভাৰতত ভৰি দিয়াৰ কথা। কংগ্ৰেছৰ আদেশ আছিল—সেই-দিনা সকলো স্কুল-কলেজ-কাছাৰী বন্ধ ৰাখি আমাক স্বৰাজ নিদিয়া বাবে বেজাৰৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰিব লাগে। পোনপটীয়াকৈ ক'বলৈ হ'লে, সকলো অকুঠান সেইদিনা 'বয়কট' কৰিব লাগে। ১৬ তাৰিখেই মই ল'ৰাবিলাকক কৈ আহিলোঁ—কাইলৈ তোমালোক স্কুললৈ নাহিবা—আহিলেও ক্লাছ নকৰোঁ। বুলি স্কুলৰপৰা ওলাই যাবাইক। মোৰ কথা মতেই ১৭ তাৰিখৰ দিনা কাম হ'ল। সৰাণ গাঁৱৰ মেধাবী ছাত্ৰ শ্ৰীমান জনাৰ্দ্দন আচাৰ্য্য, বসন্ত বৰঠাকুৰ, কনক ফুকন, নাৰায়ণ গগৈ, মোহন শৰ্মা, চন্দ্ৰ চক্ৰৱৰ্তী, যজ্ঞেশ্বৰ বক্তৃতা, প্ৰছাদী, বলোৰাম চলিহা আৰু বহুত ছাত্ৰই জয়ধ্বনি কৰি স্কুললৈ অহা বাকী ল'ৰাবিলাককো আঁতৰাই লৈ গ'ল। জাঁজী স্কুলৰ শিককসকল পেটে পেটে কংগ্ৰেছ, ভক্ত বদ্বিও, চৰ্কাৰে স্কুল বন্ধ কৰি দিয়াৰ ভয়ত, বাহিৰে, স্কুল কম্পাউণ্ডত যুগাকৰেও গাভীৰ নাম উচ্চাৰণ কৰিবলৈ দিয়া

নহেছিল। আন কি, তাত যিখন শনিবৰীয়া তৰ্কসভা বহিছিল তাত মই “Who is the greatest man in the world today” বুলি বিষয় এটা আলোচনা কৰিবলৈ দিওঁতে সেইটোৰ প্ৰসঙ্গত কেনেকৈ গান্ধীৰ নাম ওলায় বুলি, তৰ্ক সভাৰ চেফ্ৰেটাৰী ভিষ্মৰ বৰ কাকতীয়ে (এওঁৰে ময়ে একেলগে মেট্ৰিকুলেচন পৰীক্ষা পাছ কৰিছিলে।) সভাকে বন্ধ কৰি দিলে। তেওঁ কিন্তু পেটেসময়িত্তে গান্ধীৰ নাম ল’বলৈ ভাল নেপাইছিল।

১৭ তাৰিখে বিবোৰ ল’ৰা ক্লাছৰপৰা ওলাই গৈছিল, সেইবোৰক হেডমাষ্টাৰে আঠ অনা আঠ অনা জৰিমনা কৰিলে আৰু জৰিমনা নিদিলে নাম কাটিব বুলি ভয়ও দেখুৱালে। মেনেজিং কমিটি বহিলত মই ক’লোঁ, “সিহঁতক আঠ অনাকৈ জৰিমনা কৰাটো অজ্ঞায় হৈছে—যদি নিতান্তই কৰে এক অনাকৈ কৰিব পাৰে। মোৰ বিবেচনাবে জাতীয় স্বাৰ্থত ক্লাছ নকৰা বাবে জৰিমনাৰ পৰা বেহাই পোৱা উচিত।” মোৰ কথা নৰাজিল। এক অনাকৈই অৱশ্যে ৰাখিলে। সেইদিনাই মই এমাহৰ ‘নটছ’ দি স্কুলৰপৰা বিদায় লবলৈ স্থিৰ কৰিলোঁ। আৰু স্কুল এৰিয়েই আন্তঃস্বাৰীত ‘বৰষ’ সোমালোঁ গৈয়ে। স্কুললৈ যাওঁতে আহোঁতেই ফুলপানীছিগা, পুৰণিমেলীয়া, ৰান্ধৱতি আৰু মৰাণ গাঁৱত সভা পাতিছিলোঁ। ‘বদন বৰজুকনৰ’ গীত মাতি লভালৈ মানুহবোৰ চাপ খুৱাইছিলোঁ। বৰুৱা গাঁও, চাওভাং গাঁও, কঠাল-বৰীয়া গাঁও—এই বোৰতো মিটিং হৈছিল। সেই সময়ত কৃষ্ণনাথ শৰ্মাই (হেমনাথ শৰ্মাৰ ভায়েক, মোৰ সহপাঠী) গা দেখাদি মুকলি ভায়ে জাঁজী অঞ্চলত কংগ্ৰেছৰ কাম কৰিছিল। জাঁজীৰ নিৰঞ্জন ভট্টাচাৰ্য্য, দেৱেশ্বৰ বৰঠাকুৰ (এখেতৰ পুতেক হিতেশ্বৰ জাঁজী স্কুলৰ মাষ্টাৰ আছিল), ডহকধৰ খাউণ্ড, গঙ্গেশ্বৰ বৰপূজাৰী, ধৰ্মেশ্বৰ বৰুৱা প্ৰভৃতি বহুত লোকে মনে মনে কংগ্ৰেছৰ প্ৰচাৰ কাৰ্য্যত নথৈ সহায় কৰিছিল। সেই সময়ত কংগ্ৰেছৰ কলনটো সোণৰ সোলেং হোৱাদি হৈছিল। ভৱিষ্যত কি হ’ব কোনেও একো ভবা নাছিল—মাত্ৰ ভাবিছিল বৃটিছৰ শাসন ধ্বংস হ’ব লাগে। জাঁজীত জাতীয় জাগৰণৰ জুইকুৰা ইমান জলিছিল যে তাৰ হাইস্কুলৰ ছাত্ৰ-মাত্ৰেই একো-একোটি স্বাধীনতাৰ জুই আছিল। শিকা বিভাগ আৰু পুলিছ বিভাগৰ মানত জাঁজী স্কুল আৰু জাঁজীবাসী ৰাইজ বিদ্ৰোহী বুলি চকুৰ কুটা দাঁতৰ শাল হৈছিল।

ঘৰৰপৰা জাঁজী স্কুললৈ সদায় ৰোজ কাঢ়িয়েই অহা-যোৱা কৰিছিলোঁ। গোপাল চন্দ্ৰ কটকীয়ে হে ভেটিয়া চাৰিডঙ ‘চনৰীম’ চাইকেল এখন লৈছিল

তাকে কোনোবা বাগিছা চাহাবপৰা কিনা, ওখ। উঠিলে, মই কটীয়া মাছহ প্ৰায়ে পৰেঁ।। শিৱসাগৰত থাকোতে, চণ্ডেশ্বৰ নাওবৈছা ফুকনৰ ওখ বাইচাইকেলখন, জোনাক নিশা মনেমনে নি গোহাঁঞীদেৱে (তেওঁৰ পুতেক) ময়ে ফুকন নগৰৰ ওচৰত মেটেকাঘাটৰ হেলনীয়া বাটত শিকি থোৱা বাবে গোপাল কটকীৰ চাইকেলখন চলাব পাৰিছিলেঁ।। বামুণৰ পুখুৰী বা টিয়কৰ ফালে যাবলগীয়া হ'লে, স্কুল ছুটী হোৱাৰ পিচত, সেই চাইকেলকে লৈ চোঁতে খৰ মাৰি কংগ্ৰেছৰ সভা একোখন পাতি আহোঁগৈ। কটকীয়ে কেতিয়াবা হে চাইকেল দিয়ে। এদিন আমন্তৰিবপৰা আহোঁতে ম'ৰাবজাৰ মুছলমান গাঁৱৰ ওচৰতে নগা আলিত লুটি খাই পৰিলেঁ।। তেতিয়াবপৰা অ'ক বটকীৰ চাইকেল নোখোজা হলেঁ।।

ঘৰত মোৰ সৰু ভাই ক্ৰীমান এছাদে সৰু দোকান এডুখৰি দিছিল। তাৰে লোণ-তেলৰ খৰছটো ওলাইছিল। দেউতাই একো কৰিবই নোৱাৰে। সি যি কি নহওক, মোৰ পিচৰটো ভাই ক্ৰীমান ধৰ্ম্মেখেৰে তেতিয়া দৰং জিলাৰ বাহীপুখুৰী বাগিছাত কেৰাণী কাম কৰিছিল। নিয়েই মাহে ১৫০ টকা পঠিৱাই ঘৰৰ বাজহি-তুতহি মাৰিছিল। খেতি-পথাৰ পূজা-শৰাদ্ধ সকলো নিয়ম মতেই কৰা হৈছিল। বুঢ়া হ'লত গ্ৰহণী হোৱা বাবে দেউতাই কানি খাইছিল। বালি গাঁওবুঢ়াই দোকানৰ পৰা আনি দিছিল।

খনিকৰ গাঁও, চমুৱাখনিকৰ, পুৰণি মেলীয়া, বাকৱতি—এইবোৰ গাঁৱত বভা পাতি ভাওনা কৰিছিল। সেই ভাৱনাতো বাতি-বাতি গৈ কংগ্ৰেছৰ বক্তৃতা দিছিলেঁ।। বাইজৰ মন একেবাৰে মহাৰাণীতে মজি থকা বাবে কংগ্ৰেছৰ ফালে মোটোকাই অনাটো অতি দুঃসাহসিকতাৰ কাম হৈ পৰিছিল। কেতিয়াবা গালি যি খাইছিলোঁৱেই নে মাৰো খাইছিলোঁ।।

যোৰহাটত মহাত্মা গান্ধী : ১২২১ চনৰ ২৪ আগষ্টৰ দিনা যোৰহাটত গান্ধীৰ ঐতিহাসিক পদাৰ্পণ হয়। এই দিনাই শিৱসাগৰ জিলাৰ বাইজে পোন প্ৰথমতে মহাত্মাক দৰ্শন কৰিবলৈ পায়। মহাত্মাক বিদেশী চৰকাৰ বিৰোধী বুলি চৰকাৰৰ অজ্ঞপ্ত কিছুমান মাছহে গান্ধীৰ যোৰহাট আগমনটো ভাল পোৱা নাছিল। বিশেষকৈ সেই চৰকাৰতকৈও বলী আৰু ক্ষমতাপন্ন 'প্লেণ্টাৰ্ট বাজে। চাহ বাগিচাৰ চাহাব বিলাকৰ বাজতই গান্ধীৰ নামত জুইতো কুটা এডাল নিদিছিল। কৰং বিমান পথে গান্ধীৰ কাৰ্য্যপন্থাত কাঁইট হৈ পুতিছিল। এই

দেখি মহাত্মাৰ নিৰ্বিবাদ বোৰহাট আগমন অসমৰ ৰাজনৈতিক বুৰঞ্জীত এটি নোহোৱা-নোপজা ঘটনা।

তেতিয়া বোৰহাটৰপৰা মৰিয়ণী-তিতাবৰলৈ বেলগাড়ী এখন চলিছিল। গান্ধী অহা বাতৰিটো বিজুলী বেগেৰে বিয়পি পৰাত বেলখন চৰ্কাৰী অৰ্থাৎ গৱৰ্ণমেণ্টৰ গুচি বাইজৰ হ'ল। গান্ধীক চান্দলৈ অহা মাহুহৰ ইমান হেঁচা টোপা হৈছিল যে বেলগাড়ীৰ বাহিৰে-তিতাবে চালে-বাৰেও ঠাহ খাই এটাইবোৰ ওলমি বা থিয় হৈ আহিছিল। চৰ্কাৰী আইন ভাঙিবলৈ কোনেও নোকোৱাকৈয়ে আবোহী মাউখৰ হেঁচাত বেলৰ আইনখন আপোনা আপুনি ভাগি গৈছিল। মহাত্মাৰ আগমনে দেখুৱাই দিলে যে—মাউখে উঠিলে গুড়ি পকুৱাবো মৰণ নাই। বাইজ নিম্বাৰিত হ'লেও, একমত হ'লে গৱৰ্ণমেণ্টৰ কটকটীয়া আইন আৰু অত্যাচাৰ ফু-তে উৰাই দিব পাৰি।

সেই সময়ত য়ুৰোপীয় চাহ খেতিয়ক বিলাক উজনি অসমৰ একো একোজন স্বৰ্ভূ বজাই আছিল বুলিব পাৰি। বিহাৰ আৰু দক্ষিণ আফ্ৰিকাত গান্ধীয়ে কেনেকৈ বৃটিছৰ গৰ্ব ধৰ্ষ কৰিলে সেই কথা বাতৰি-কাকতত পঢ়ি আৰু মাহুহৰ মুখে শুনি তেওঁবিলাকৰ গাত অলপ কঁপনি উঠিয়েই আছিল। এতিয়া সেইজন বৃটিছ গৰ্ব নিস্ফলন সোঁ শব্দেৰে বোৰহাটলৈ আহি তেওঁ বিলাকক বা কি কৰে এই ভাবি সকলোৰে ডব-ল বায়-ল লাগিল। কিন্তু কি আচৰিত গান্ধীৰ শব্দতে তেওঁবিলাক কেচুৰ দৰে কোঁচ মোচ খাই গ'ল।

এতিয়া ব'ত বোৰহাট ষ্টেডিয়াম বা আবেগপাৰ আছে তাতে গান্ধী পুৰণি ৰাজনৈতিক অস্থান 'সাৰ্বজনিক সভা' আৰু বোৰহাট মিউনিসিপেলিটিয়ে দুখন আদৰণি-পত্ৰ দি গান্ধীক আগত সন্মান জনায়। এই দুখন মানপত্ৰ গান্ধীৰাৱত আছা, থকাৰ চিন স্বৰূপ একোখন দলিল হৈয়ে থাকিব।

মানপত্ৰৰ সমিধানত মহাত্মাই অসহযোগ নীতিৰ বি আদৰ্শ, কাৰ্যকাৰিতা আৰু অৱশ্য পালনীয় ডাক কঁহিয়াই বুজাই দিছিল। আৰু সেই বুজোৱা ভাষা ইংৰাজী হোৱা বাবে দেশতকৈ শুকণবায় ফুকনে পানী বেৰ কৈ ভেজ উত্তলোৱা ভাষাৰে অসমীয়ালৈ ভাঙি দিছিল।

গান্ধীবাদ, গান্ধী দৰ্শন, গান্ধী নীতি আদি গান্ধী সম্পৰ্কীয় সকলো কথাৰে ফুকনে ভাঙনিৰ চলতে কৈ গৈছিল। ৰাজহে আৰু বুজিবলৈ বাকী

নেখাকিল যে নিবন্ত ভাৰতবাসীৰ নিমিত্তে অহিংস অসহযোগৰ পন্থাই হৈ
স্বাধীন হ'বৰ একমাত্ৰ অস্ত্ৰ।

সমাজৰ লগত পিঠিয়াপিঠি : এবছৰতে অৰাজ পোৱাৰ আশাত
ভোল গৈ গ্ৰেজুৱেট হোৱাৰ পকা কড়িটো অৰ্থাৎ পকিবলৈ ধৰা কড়িটো
কাটি পেলালোঁ। আৰু দেশোদ্ধাৰৰ ত্ৰুত বুকুত বান্ধি কলিকতাৰপৰা চাৰিও
সোমালোঁহি। সোমাই চাওঁ দেখোন ক'লা কাউৰীৰ মাজত মই বগা-
কাউৰী ওলালোঁহি। যিখন গাঁৱত উপজি ডাঙৰ দীঘল হৈ গলোঁ, সেইখন
গাঁৱেই মোৰ মানত আচহুৱা-আচহুৱা লাগিবলৈ ধৰিলে। ফুৰা-চকা, কথ'-
বতৰা, খোৱা-বোৱা একোটোতে মন নবহা হ'ল। সমাজৰ লগতো
অৰি-ষড়ৈক—কাৰো লগত বাহি নাহে। ভাবি চালে, নাহিবৰ কথাই।
বাহী-গাই জল গ্ৰহণ কৰিলে যি ঠাইত পৰাচিত হ'ব লাগে, তাত শুই
উঠি বাহী-মুখেতে চাহপানী খাবলৈ বিচাৰোতে, নৱগুণধাৰী ব্ৰাহ্মণৰ ল'ৰাই
বট-কৰ্মশালী নহৈ ব্ৰহ্মবাদীৰ আচৰণ কৰোঁতে, বিহা-মেখেলা বেয়া বুলি
বঙলুৱা শাৰী ভাল বোলোঁতে, চুৰিছাখন মেৰাই মেখেলাকৈ পিন্ধিলেই
মুছলমান নহয় বুলি উলটি ধৰোঁতে, মোমাই-তামূলী বৰবকৰাই পাতি ধৈ
যোৱা সমাজত এনে এজন কোনো নাছিল যি সেইবোৰ কাৰ্য্য অধৰমীৰ
অত্যাচাৰ বুলি নকৈ নেৰিছিল। এই দৰে ন-পুৰণি ভাবৰ লগত ঠেকাঠেকি
লগা বাবেই কলেজ যোৱা ল'ৰাৰ লগত আমাৰ পুৰণি সমাজৰ সদায়
পিঠিয়াপিঠি, সদায় তেলপানী সঞ্চ। ১৯২১ চনলৈকে ইংৰাজী শিক্ষা আৰু
ইংৰাজৰ আদৰ্শই আছিল গাঁৱলীয়া মাজহৰ লগত হালিগলি হোৱাৰ প্ৰধান
অস্ত্ৰাৱয়। মহাত্মাই বেনিৰা চকুৰ চামনি কাটি সেই অস্ত্ৰাৱয় শুটাই দিলে।

তথাপি, গাঁৱৰ মাজত কংগ্ৰেছৰ কাম কৰা মোৰ পকে ভালুকৰ সাজী
হোৱাদি হ'ল। বাৰ সহযোগ বিচাৰি চকুৰে মৈতে অসহযোগ কৰিবলৈ
ওলাইছোঁ তাৰ লগতে দেখোন অসহযোগ। শুনিছিলোঁ। তিনটা কথা
বোলে বৰ টান—বজ্জাৰ আগত কথা কোৱা টান, মদাৰ গছৰ পাণ পৰা
টান আৰু কাঠে-হাছ বহা টান। এতিয়া দেখিলোঁ—ইংৰাজী পঢ়ি বজ্জৰ
লগত মজ্জ মিহলোৱা ডাঙোকৈও টান।

ভালেমান দিন পকা-আলিত ফুৰি, বিজুলী বস্ত্ৰৰ পোছৰ লৈ, বাবেবিধ
মছলা দিয়া বঙলুৱা আকাবে জিভাৰ ছুতি লগাই, শোটমোট নোহোৱা
ধোবাই খোৱা কালোৰ পিন্ধি ভবাগৰা হৈ ফুৰাৰ পাচত, বোকা পানীৰে

লুতুৰি-পুতুৰি হৈ থাকিবলগীয়া হোৱাত, আই-মাতৃয়ে বন্ধা কচু-ঢেকীয়াৰ ঢেংঢেকীয়া পানীৰেই ভোজনত কচি লগাবলগীয়া হোৱাত, মনত সদায় কিবা এটা নহয় কিবা এটা খৰো-খজো লাগিয়েই আছিল। এনেতে, স্ববুদ্ধিটো ক'ৰণৰা ওলাল কব নোৱাৰোঁ, মোৰ অভিকচি নিম্নিলি বুলিয়েই যে মইবৰ ভাব লৈ ৰাইজখনৰ লগত 'তইতো এটা—ময়ো এটা হৈ থাকিম' সি কথা কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে। সহস্ৰ জন যেনি যায়, মইও তেনিয়েই যাব লাগিব। তেজ ধুলে উটে, মজ্জা ধুলে ফুটে বুলি এনেয়ে কৈছে নে? এনেবোৰ আগম-পুৰাণ ভাবি-চিন্তিয়েই শলে-মূলে ডবিক-বেঙেনাই মিলা দৰে দেশৰ বাছাড গাঁৱলীয়া ধৰ্মৰ লগতে লীন গলোঁ। প্ৰতিজ্ঞা কৰিলোঁ, “হয় তবিম নহয় মৰিম। হয় অসহযোগেৰে স্বৰাজ লভি দেশ উদ্ধাৰ কৰিম, নহয় ৰাইজৰ সহযোগেৰে গাঁৱকে বৰনগৰ প্ৰতিম”। এই প্ৰতিজ্ঞা কৰিয়েই অজ্ঞান অহিংসা যোদ্ধাৰ লগত লবিবলৈ ওলালোঁ অৰ্থাৎ কংগ্ৰেছত মোমাই অসহযোগ আন্দোলনৰ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ ধৰিলোঁ।

আমাৰ এচুকীয়া ঠাই অথচ সকলো সম্প্ৰদায়ৰে টোকোৰ'-বাহ চাৰিওতে আন্দোলনটোৰ কঠীয়া সিঁতৈবলৈ পোৱা বাবে আজিও আনন্দত মোৰ বুকখন ওয়দ্দি আছে আৰু সবল সহযোগী কৰ্মীসকলে মনত পৰি বেজাৰা লাগে। কিন্তুনো, ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টৰ দিনা যি স্বাধীনতা ঘোষণা কৰা হ'ল, তাৰেই কেঁও ফুটিছিল ১৯২১ চনৰ অসহযোগ আন্দোলনত। '২১তৰ আলম নোলোৱাকৈ, মাজতে দৰি, '৪৭ত স্বাধীনতা উদ্ধাৰ বাস্তৱ তুলিবপৰা নাই। ১৯২১ চনতে চাৰিওৰ দৰেই লাথ বিলাথ গাঁৱলীয়া ৰাইজ ফুকলি মাৰি নোলোৱা হ'লে, '২৪৭ চনত কেতিয়াও ভাৰতীয় সংহতি স্থাপন কৰি স্বাধীনতাৰ প্ৰাচীৰ বান্ধিবপৰা নহ'লহেঁতেন। সি বিলাকৰ লগতে বৃছি বোঁদৰ চাউল খাই গাঙ্গী-পাণ্ডৱৰ গুণ গাওঁতাও আছিল অলেখ। তাৰো কওজনে যে লুকাই-চুবকৈ কংগ্ৰেছৰ গলখন ধৰালে, তাৰে বা কি অস্ত আছে? আজি সেইসকলৰ লেখ-বুজ, বা-বাতৰি লওঁতা কোনো নাই। ল'বলগীয়া যিসকল আছে সিও মৰাৰ ফুল—ওকতো নেলাগে ভকততো নেলাগে; নতুন মোহে সকলোকে পাহৰাই পেলালে। সেইহে বেজাৰ লাগে সিসকলে কেনেকৈ—

“নিজৰ কপাল দোষে সীমাৰ বাহিৰে
 এথোজকো নোৱাৰিলে দিব,
 জীৱন উচৰ্গি কোনো মহৎ কামত
 নোৱাৰিলে সুনাম লভিব।
 তথাপি থাকিব নায় নিজৰ গাঁৱত
 লগৰীয়া সবে নেপাহৰে
 আমাৰ লগনে তেওঁ আছিল এজন
 জগতক কব উলাহেৰে।”

যতীন চুৱৰা।

বাতিপুৱা কাউৰিখে কা কৰিলে মাত্ৰকে, জা-জলপান যি এমুঠি পাওঁ,
 তাকে খাই গাঁও ফুৰিবলৈ ওলাওঁ। মাত্ৰহৰ ঘৰলৈ অহাৰোৱা বাট-পদূলি
 নাই। আলিৰ নামত আছিল কেৱল নগা আলিটো। ঘিৰা বাট একোটা
 আছিল সিও গৰু বাটৰ নিচিনা, কান্দিমহায়াও পক্ষাকুল, বাহিৰা যে ঠায়েই
 নাই। আলিছীগাবোৰৰ পানীৰ আঠবনীয়া দ, বোকাভ লিকটীয়া, তথাপি
 ভাকে গচাক ঘৰে-ঘৰে মহাজু, কংগ্ৰেছ আৰু অসহযোগৰ বাণী প্ৰদৰ্শ
 কৰিবলৈ ধৰিলে। একোৰৰ মাত্ৰহৰ ঘৰলৈ সোমাবলৈ হ'লে কিমান যে
 জেওৰা জপনা পাৰ হ'বলগীয়া হয়, স্তাৰ লেখ দিব নোৱাৰি। সেইবোৰৰ
 অঘেষ্যাত লাগি চুই-কা'পাৰ কটাৰো সীমা নাই। গান্ধীটুপী লগা মাত্ৰহ
 দেখিলেই (তেতিয়া গাঁৱত গান্ধীটুপী পলোৱাই নাছিল) বৌ বৌ কৰে কুকুৰে
 যি ভুকিবই নে, গাঁৱৰ ডেকাডুৱা ল'ৰা ছোৱালীবোৰেও বেচি বেচি ফিচিঙা
 ফিচিং কৰিব। হৰি-সমুখ হোৱা শুকতসকলে গান্ধীৰ নামত জুইন্তো কুটা
 এডাল নিদিয়। গান্ধী ভলটিয়াৰৰ গতিগোজ দেখিলেই সেইসকলে গান্ধীক
 পোৰা স্তান (কালাপাহাড়) বুলি ভাবিছিল। ভলটিয়াৰ দেখিলেই কানীয়া
 ভঙুৱাই থকা-দা লৈ কাটিবলৈ খেদি আহে। কানি দোকানত পুলিচ,
 মৌজাদাৰৰ ঘৰত পুলিচ, অইন কি কেঞা ঘৰতো পুলিচ। চি. আই.
 ডি. অফিচাৰে গান্ধীটুপীৰ ছাঁও খেদি ফুৰিছিল। চি. আই. ডি. অৰ্থাৎ
 “মই তোমাক দেখিছোঁ” বোলা বিধৰ ছৰ্কাৰী গুপ্তচৰে চোবাংগিৰি কৰি
 কোন ক'লৈ গৈছে দিনে দিনে জিলাৰ চাহাবলৈ বাতৰি দি আছিল।
 আমাৰ বানবাহনো নাছিল। থকা হলেও চলোৱা অসম্ভৱ। তেতিয়া মটৰ
 গাড়ীৰ কথা কে নকও, বাইচাইকেলেই ওলোৱা নাছিল; যদিও ওলাইছিল

সিও কেৱল নগৰত হে। পতিকেই, পদব্ৰজেই ভ্ৰমণ কৰিবলগীয়া হৈছিল আৰু আঁতৰৰ গাঁৱলৈ বাওঁতে টালি-চৌপোলাবোৰ এচলীয়াকৈয়ে কাকত ওলোমাই নিব লাগিছিল।

ষোৰ সাৰথি কান্টোন সোমবৰ ৪ এদিন কলৈ-বাম-কি-কবিস বুলি ভাবি আছে। বাহিৰত সিমসিমীয়া হিম পৰিছে, ভিতৰতো পাতলীয়া জাব। এনেতে, হঠাৎ হুটপুট হটঙ' ডেকা এটি আহি উপস্থিত। ডেকাটিৰ ঘৰ চমাৰ গাঁৱত, চমাৰ গাঁৱত হ'লেও সি চমাৰ নহয়। বজাৰিনত সেই ঠাইত চমাৰ নাছিল দেখি গাঁওখনৰ নাম চমাৰ হ'ল। তাৰ গাত এবিধা কাপোৰ এখন। ডাটি গোফ ঠুটিয়াইছে—বয়সত গজলীয়া হ'লেও, ওখই পাখই পোটেইটো চক্ষু মূনিহ। পিছা চুৰিয়াখন পুৰণি; শেলটো হ'লে মথ্মলৰ। ল'ৰাটো যে আটকধুনীয়া, বুজিবলৈ বেচিপৰ নেলাগিল। নাম সোমবৰ, মথ্মলৰ শেল দিয়া অৰ্থাৎ চিমলাই চুৰিয়া পিছে দেখি সকলোৱে তাক মাতে চিমলাই বুলি। সি আহি পোনেই মুঠিৰ পৰা ভাঙৰ চিলিম এটা উলিয়াই মোক কুঠাৰ এখন খুলিলে। কুঠাৰখন উলিয়াই দিলত, সি “জয় মহাত্মা গান্ধী কী জয়” বুলি পূৰ্ণহাতীয়াকৈ কুঠাৰখন ডাঙি চিলিমটো একেধাপেই বলি দিলে আৰু, তৎকালেই আমগুৰিৰপৰা তাৰ আগৰটো লেওকৰীয়া হাটত কিনি অনা সবৰ-ন চিমলাই চুৰিয়াখন চাত কৰে ফালি ছুছিবা কৰিলে।

ক'ববাত ভাংখাই এইখন বলিয়ালি কৰিছেহি বুলি ভাবি তাৰ কথাটো পোনতে বৰকৈ মন দিয়া নাছিলোঁ। অলপ বেৰিব মূৰত, তাৰ মূৰত গহীন গহীন আঁতলগা কথা শুনিবলৈ পাই হে ভাবিবলৈ বাধ্য হলোঁ। “সোমবৰৰ গাত গান্ধী লভিলে, হয়।”

সোমবৰ বৰ লেখা-পঢ়া জনা ল'ৰা নহয়, বৰ টাটক-নাটক কথাও নেজানে। সাধাৰণতে, গাঁৱলীয়া ল'ৰাৰ দৰে সিও দ্বিভাষালিকৈয়ে কৰে। কিন্তু, মুখ মৰাত হ'লে ছুটৰ শিৰোমণি। কিন্তু, মহাত্মাৰ নামত কি কালিকা আছিল ক'ব নোৱাৰি, কাপোৰ-চিলিম উৰ্গা কৰিয়েই সোমবৰটো তেনেই ধীৰ, শাস্তিক, উপস্থিত বুদ্ধিভাৱ, বিবেকী পুৰুষটো হৈ পৰিল।

আমাৰ ঘৰতে খুৱাইবুৱাই লগতে ডাকো লৈ ওলাই গলোঁ—কংগ্ৰেছ মেম্বৰ আৰু ভিলক অধ্যক্ষা ওঁড়াললৈ দান বিচাৰি। পধূলিমূৰ পাৰ হৈছে সি “মহাত্মা গান্ধী কী জয়” বৰত পোটেইখন ডালফাল লগালে। আমাৰ

ঘৰবপৰা অলপমান গৈয়ে খনিকৰ গাঁও। সেই গাঁৱৰ পুনাই খনিকৰ ঘৰৰ আগ পাইছেগৈ, এনেতে দেখিলে। পানী পোতাৰপৰা চোঁতালৰ মূৰলৈকে জোৰাই পাতক ছোৱালী এজনীয়ে কাটনীৰে তাঁতবাটিৰ সূতা অনিয়াইছে। সোমবৰক তাই আগৰপৰা চিনি পায় আৰু দেখিলে জোকায় ও। তাক জয়ধ্বনি দি বোৱা দেখি ছোৱালীজনীয়ে পেংচালি কৰি সূতিলৈ, “হেৰ’ চিমলাই, তই যে টেটু ফালি টিঞাৰি ফুৰিছ, স্বৰাজ নো কাহানিকৈ পাবি?” স্বৰাজ বলিয়া সোমবৰে টপৰাই তাইক মূৰি ধলে, “মাইলী অ.” তাকে হেনিবা এতিয়া নিও বুলিলে, নিও বুলিলেই নিৰ পাবিম জানো? তৱে বা বাৰি? আজি লংটো, কাইলৈ ভালচেনিকণ, পৰহিলৈ জাৰিত চোলা এটা, চৌথা-দিনালৈ গাভৰুজ একণ দিলে হে তোৰ মনটো সুবিব হ’বলা? তাৰ পাচত হে, তই বোৱা নোবোৱা কথা।” সোমবৰৰ কথা কিবাৰি শুনি ছোৱালীজনী কোঁচ খাই গ’ল—যেন জোকৰ মুখত চুপ হে পৰিল। খিতিঙা, চেলেপু সোমবৰটো নো ইমান বুদ্ধিৰ সাগৰ কেনেকৈ হ’ল, ভাবি অৰাক।

মোখোৰ বুলি খবেখোৱা ভণ্ডুৱা এটা আছিল। সি একোপধ্যেই ভাং নোখোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। ভাং খালে হেনে! খৰৰ খজুৱতিবপৰা বৰ সকাহ পায়। সেই দেখি, কোনোবাই ভাং এবাৰ কথা ক’লেই সি মৰিব পাৰে। এদিন আগ-বেলাতে, মৰণ এটা ফুৰাই মনৰ সূখেৰে তাড়ৰ ছাট এটা মাৰিছে, এনেতে সোমবৰ গৈ ওলালগৈ। সোমবৰে মিনতি কৰি ক’লে, “হেৰা, মোখোৰ কাইটি, ভাং আৰু নেধাৰা; ভাং খোৱাৰ ভিকাচন ভাগিল। মই হেনে গাভাৰীটোৱেও তাড়ৰ চিলিম বলি দিলেঁ, পাৰোঁতে মোখোৰ কাইটি, পাৰোঁতে।

মোখোৰে ভাবিলে—এইবোৰ সোমবৰৰ ভাং একউৱা ফাংচালি বুদ্ধি হ’বলা। এই বুলি সি উচাট মাৰি উঠিল আৰু ওখোন ভালেৰে সোম-বৰৰ পাতে মাৰ মাৰি দিলে। সোমবৰে বৰ আন্তিকেৰে ক’বলৈ ধৰিলে। ‘বাক’ কাইটি, ভাং নেৰেঁ। বুলিছা, নেলাগে এৰিব। পাচে, এদিন হ’লে এৰিবগৈ লাগিব দেই। কলেঁ একা। মহাত্মা গান্ধী মাত্ৰ নহয়, সাক্ষাৎ মহাদেউ। এওঁ একে লেখাৰিয়ে ছমাহ ভাং হ’পি থাকে। ছমাহেও তাড়ৰ খোৱাঁ। জলিয়ায়—পেটতে ভৰাই ধয়। ছমাহৰ মূৰ পৰিলে হে কচ কৰে খোৱাঁ। যিনি একে লগে ফু মাৰি উলিয়াই পঠিয়ায়। তুমি জানো সেই

দৰে গিলি থব পাৰিব? গাছীৰ মানত তুমি আমি কোন কুটা? তেওঁৰে সৈতে ফেৰ মাৰিব পাৰা যদি, ভাং ধোৱা, যদি হে নোৱাৰা, বসতে নাম খে এৰি দিয়াই ভাল, বুইছা। এতিয়া মোক খং কৰিলে কি হ'ব? মোৰ বোধে-ধৰা কথাটো হে তোমাক কলে। তুমি বাক, কথাখৰি বিবলে ভাবি চাবাচোন।'

শুনিলে, দহদিনমানৰ মূৰত মোখোবেও ভাং খাবলৈ এৰি দিলে আক শুক নিভুৰুৱা ভকতটো হৈ সোমবৰৰ লগতে “ভাং-কানি নেখাবাইক” বুলি মানুহক, মাছ মাৰিবলৈ যাওঁতে, হাট বজাবলৈ যাওঁতে কৈ ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

এই সোমবৰেই মোৰ ‘জোনৰ আগত মাৰি থকা’ হোৱাদি হ'ল। সিয়েই মোৰ আলখৰাও, চোৰাংচোৱাও, হৰিভকতো—সকলো; তাৰ বহুতেই অহিংস—অসহযোগৰ কঠোৰ সিঁচিব পাৰিলে।

অসহযোগৰ ব্ৰ-ব্ৰ-বা-বা : আমি গাঁৱে গাঁৱে ঘৰ নিবন্ধৰে ফুৰি ফুৰি কংগ্ৰেছ-মেম্বৰ কৰিলে। হয়, পিচে, কোনো এজন মানুহেই গা ধোৱাই কাম কৰিবলৈ ওলাই নাহে। নামঘৰে নামঘৰে, মহাত্মাৰ মাহাত্ম্য, কংগ্ৰেছৰ বাণী আৰু অহিংস অসহযোগৰ কাৰ্য্যপদ্ধতি বুজোৱা হয় যদিও, সকলোৱে কথা শুনি মূৰ দুপিয়াই কেৱল শলাগে হে—হাতে-কামে লাগিবলৈ আগ-বাঢ়ি নাহে। মানুহৰ ভয় আৰু গেৰোঁ-গেথো তাত দেখি কেতিয়াবা পেপুৱা লাগিছিলে, সেই বুলি কাক পেলাই দিবলৈ নহ'ল।

পুৱাৰাম গগৈ আৰু ‘ৰাম কমাৰৰ শাল’ : বাকৱতি গাঁৱৰ পুৱা-ৰাম গগৈৰ ঘৰলৈকে প্ৰায়ই দাঁত। তেওঁ আছিল তহিলিলাৰি আৰোহণত মণ্ডল কাম কৰা মানুহ; গাঁৱৰ ইবিলাকতকৈ অলপ বিজ্ঞ। ধৰ্মপুৰি পঢ়া আৰু দেশৰ ভূ-ভা লোৱাতো অলপ ৰাপ থকা। তেওঁৰ ঘৰতে কমাৰ শাল আছিল। পুতেক ৰামৰ নামে শালৰ নাম আছিল ‘ৰাম কমাৰৰ শাল।’ বহুত দূৰৈৰপৰা মানুহে তাত দা-কটাৰী গঢ়াবলৈ গৈ বাবতচহ মেল মাৰি ৰহি থাকে। সেই ‘ৰাম কমাৰৰ শালতে’ মইও ‘অসমীয়া’ কাকতখন মেজি দেশৰ বা-বাৰ্ভৰি শুনাও আৰু কেতিয়াবা বেজবকৱাৰ ‘কুপাৰৰ বকৱাৰ কাকতৰ টোপোলা’ আৰু ‘বাঁহী’ খনো পঢ়ো। তেওঁৰ ঘৰত বহুত মহ। সেই মহ বাখিছিল সৰুটো পুতেক নাৰায়ণে—জকাইচুক পথাৰত। জকাইচুকৰপৰা আহিয়েই নাৰায়ণো আমাৰ কমাৰখলীয়া মেজত বহেহি। তাত গাছী-কথাকে আদি কৰি যিবোৰ কথা পাঠোঁহিক সেই এটাইবোৰ শুৱালজনে

নি জকাইচুকৰ মহখুটিত মেলেগৈ। এইদৰে বাকব্ৰতি গাঁৱৰ কমাৰপালৰ-
পৰাই গান্ধীৰ কথা সহস্ৰমুখী হৈ ওলাই যায়।

যহ, টেপু, কুম্ভাই:— পুৱাৰাম গগৈ প্ৰাক্তন মণ্ডলৰ ঘৰত পোন-
প্ৰথম কংগ্ৰেছৰ খানিকা পতাৰপৰা লাভ এইটোৱেই হ'ল যে তাতেই আমি
জয়ে জয়ে তিনিজন ভলটিয়াৰ পালোঁ। তিনিউজনেই আপোন ইচ্ছাতে
কংগ্ৰেছৰ সভা হৈ অসহযোগৰ কামত লাগিবলৈ অঙ্গীকাৰ কৰিলে। সেই
কিজন হৈছে, খামোনৰ ঘৰৰ যছনাথ হাজৰিকা, পুৱাৰামৰ ভতিজাক
টেপুৰাম গগৈ আৰু পুতেক কুম্ভাকান্ত গগৈ।

যহ হাজৰিকাই কোনোবা বাগিছা এখনত কাম কৰিছিল। অসহযোগৰ
ধনিয়ে তেওঁক কামৰপৰা একটাই আনিলে। হাজৰিকাৰ মনটো সিজা—
মাতৃভূমি, মাতৃভাষাৰ সেৱা কৰিবলৈও বৰ ধাউতি। বাকব্ৰতি গাঁৱৰ
নিচিনা (তেতিয়া) পাঁচপৰা গাঁও এখনত তেওঁইহে অসমীয়া আলোচনী
কাকতৰ প্ৰাধিক আছিল। তেওঁই প্ৰথমতে কংগ্ৰেছৰ প্ৰতিজ্ঞা পত্ৰত চহী
কৰি বাট দেখুৱাই দিলত হে ই দুজনো নিঃসঙ্কোচে কংগ্ৰেছৰ সভা ভুক্ত হয়।

টেপুৰাম গগৈ বেচি পঢ়াশুনা নহয়। কিন্তু সবল বিশ্বাস আৰু কথাই
কামে মিলাই কাম কৰাত অৰিভায়। টেপুৰামে বৰ্তৰ-টাকুৰী সাজি সকলো
স্বয়ং সেৱককে যোগাইছিল। নিজেও যি শূতা কাটিছিলেই নে বৈশীয়েক-
জীয়েক সকলোকে শূতা কাটিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল। বাধিকা বোলা
জীয়েকটিয়ে কুমাৰী হৈ থাকোঁতেই এনেকুৱা মিহিকৈ সৰুশূতা কাটিব
পাৰিছিল যে তাই কেবাখনো সভা সমিতিত শিতাকৰ দৰেই প্ৰাণদাপত্ৰ
আৰু টোকা (মেডেল) পাইছিল।

টেপুৰাম অকলৈয়ে কংগ্ৰেছ সেৱক নাছিল, ঘৰে-ঘৰোৱাহেই নিবহ-নিপানী
কংগ্ৰেছী আছিল। তেওঁবিলাকৰ ঘৰখনত বুঢ়া-বুঢ়ী, ল'ৰা-ছোৱালী কোনেও
বিলাতী শূতাৰে তৈয়াৰী এপদ বস্ত্ৰও নলৈছিল। টেপুৰাম আৰু পিতাকে
নিগৰৰ পৰা অসমীয়া কপাহৰ পুলি আনি বাৰীত কই লৈছিল, আনৰ
বাৰীতো কই দিছিলগৈ। চুৰিয়া, চেলেং, চোলা, পাণ্ডৰী কাপোৰৰ শূতা
(টেপুৰামে তেতিয়া পাণ্ডৰী মাৰি ফুৰিছিল।) তেওঁ স্বয়ং কাটি লৈছিল।
বৈশীয়েক জীয়েকহঁতেও উঠ বহ নোহোৱাকৈ বৰ্তৰৰ মাৰি ঘূৰায়েই
আছিল। টেপুৱে বাঢ়ৈ কামো জানিছিল। এওঁ সভা সমিতিলৈ গ'লেও
হাতৰ টাকুৰীয়ে শূতা কাটিয়েই থাকে। টেপু মিত্ৰীয়ে অকল শূতাকে হে

কাটিছিল আৰু উৎকৃষ্ট বাটে কামকে যে কৰিছিল এনে নহয়, ধানবনা-শুভা-কটা কলো উলিয়াইছিল। আমাৰ জকাইচুকীয়া দেশৰ মস্তিষ্কেৰেই সেই কল ছটা উভাৱন কৰা দেখি দুই চাৰিজন বিদেশী যোহাছ “কংগ্ৰেছীয়ে পোনেই বিশ্বাসকে কৰা নাছিল। সেই কিজন “কংগ্ৰেছী”য়ে ১৯৪২ চনৰ বৃদ্ধত “মিডিটেৰী” ঠিকা লৈ পকাঘৰত বাস কৰিছে। ধানবনা-শুভাকটা কল ছটা দেখুৱাই টেপুৰাম মিত্ৰীয়ে কেবাখন প্ৰদৰ্শনীতো প্ৰথম শ্ৰেণীৰ বঁটা, পুৰস্কাৰ আৰু কপৰ পদক পাইছিল। আধুনিক শত্ৰুঘটকৰ দেখনিয়াৰ আঁড়ঘৰৰ লগত টেপুৰামৰ সবল প্ৰাণৰ আন্তৰিকতা ভৰা শুভাকটা প্ৰদৰ্শনী যে তুলনা কৰিব নোৱাৰি—তাক ভাটি কৰ পাৰি।

কৃষ্ণকান্ত গগৈ লেখা-পঢ়া জনা—বাৰ ঘৰৰ কমাৰ-শালত বহি গান্ধীৰ বাতৰি বিলোৱা হৈছিল সেই ঘৰ গৃহস্থৰে এজন উত্তৰাধিকাৰী পুত্ৰবাম গগৈদেৱৰে মাজিউ পুতেক। তেওঁ ওক কৰিবলৈ ভাল পাইছিল। আউল ভাঙিব নোৱাৰা কথা এটা পালেই লুটিয়াই বগবাই চাই হে গ্ৰহণ কৰিছিল। কৃষ্ণকান্তক মতা নাম “কৃষ্ণাই”। কৃষ্ণাই সাহিত্যাত্মবাসীও আছিল। তেওঁ “কৰুণা চৰিত” আৰু “চোৰৰ লীলামালা” বুলি দুখন পুথি লিখিছিল। তেওঁতকৈ তেওঁৰ সহধৰ্মিনী ভদ্ৰেশ্বৰী গগৈ হে কেউদিনে ৰাজী আছিল। ভদ্ৰেশ্বৰীৰ সাদৰী মাত কথা আৰু অমায়িক আচৰণ, বহুত কৰ্মীৰ নিমিত্তে উৎসাহৰ লাগনিখৰি আছিল।

যহু, টেপু, কৃষ্ণাইৰ গাত পুৰণিমেলীয়া, মাজুমেলীয়া, তুলীয়া, থামোন-বাকবতি, চাৰিকীয়া-কাটনী আৰু কাকতীছিগা-টিপৰীয়া গাঁৱত কংগ্ৰেছ কমিটি স্থাপন, ভলটিয়াৰ বা স্বয়ংসেৱক লৱন আৰু স্বদেশী প্ৰচলনৰ তাৰ দিলে।

যহু হাজৰিকা ১৯২৯ কি ৩০ চনতে সিপুৰীলৈ গ’ল। তাৰ বছৰ-চাৰেকৰ পাচতে, টেপুৰাম গগৈয়েও তেওঁৰ পথকে অহমৰণ কৰিলে, অৱশ্যে এওঁ স্বৰাজৰ কেউটা ধাপকে দেখি গ’ল। শেহান্তত বাকবতি গাঁৱৰ বৰীয়া কৃষ্ণকান্ত গগৈয়েও ইহ সংসাৰৰ পৰা চিৰবিদায় ল’লে। চাৰিভৈ কংগ্ৰেছৰ বু-বু-বা-বা কৰোঁতেই ওলোৱা প্ৰথম কৰ্মী বুলিয়েই এই কিজনৰ নাম সেউজীয়া হৈয়ে থাকিব।

চাৰিও কোজ আৰু সোমৰৰ কাণ্টোন : সোমৰৰে দৈনিক চাৰিভীয়া গাঁও, টেপৰ গাঁও, খেহুচৌচা আৰু বডনপুৰীয়া গাঁৱত পকাবলৈ ধৰিলে। ডেলিয়ালকাটনি গাঁৱত কান্ধুৰা নামে এজন পঢ়াশলীয়া (প্ৰাইমেৰী

স্কুলৰ) পণ্ডিত আছিল। তেওঁৰ পিতাকে দেহিৰাম নাথ আৰু গাঁৱৰে বহুই মেধি এই দুয়োজন ধৰ্মিষ্ঠ লোকে সন্মানিত দ্বিতীয় পণ্ডিতে উৰ্দ্ধবাহু হৈ কংগ্ৰেছত যোগ দিলে। কান্দুৰাই বৰ শুৱলাটক সবহুৱা নাম দিব পাৰিছিল। সবাহৰ নাম আৰু দিহা নামৰ পদ দ্বিতীয় চলেবেই স্মৃতিটো, কানি খাৰ নলগা পদ দি গৈছিল। লাক্লেণ্ডীয়া খামোন গাঁৱৰ মোহনচন্দ্ৰ বৰুৱাই কংগ্ৰেছৰ কথা প্ৰচাৰ কৰি সকলোকে কংগ্ৰেছলৈ কবিলে। বৰফলীয়া গাঁৱত জুমে জুমে ডেকা ল'ৰা ভলটিয়াৰ হ'ল। লেবাক, থেকেৰাতলীয়া, মলধুৱা, জবাখৰা, মানতনীয়া, বন্তনপুৰীয়া—এই কিখন গাঁও লিকাত পিচপৰা আছিল যদিও কংগ্ৰেছৰ আহ্বানত দেশোদ্ধাৰৰ নিমিত্তে যুজ কৰিবলৈ হাঁকোলা-হাঁকোলে আগবাঢ়ি আহিল। ডেকা মাজেই কংগ্ৰেছ ভলটিয়াৰ হ'ল। দেওবজা মৈদামলৈকে, এই কেউখন গাঁৱৰ বেছাসেৱকৰ সংখ্যা ২৫০ জন হৈছিল। এই সেৱক দলটোৰে নাম দিলে 'চাৰিং-ফৌজ' আৰু ফৌজৰ কান্টীন বা বৰ সেনাপতি পাতিলে। সোমবৰকে।

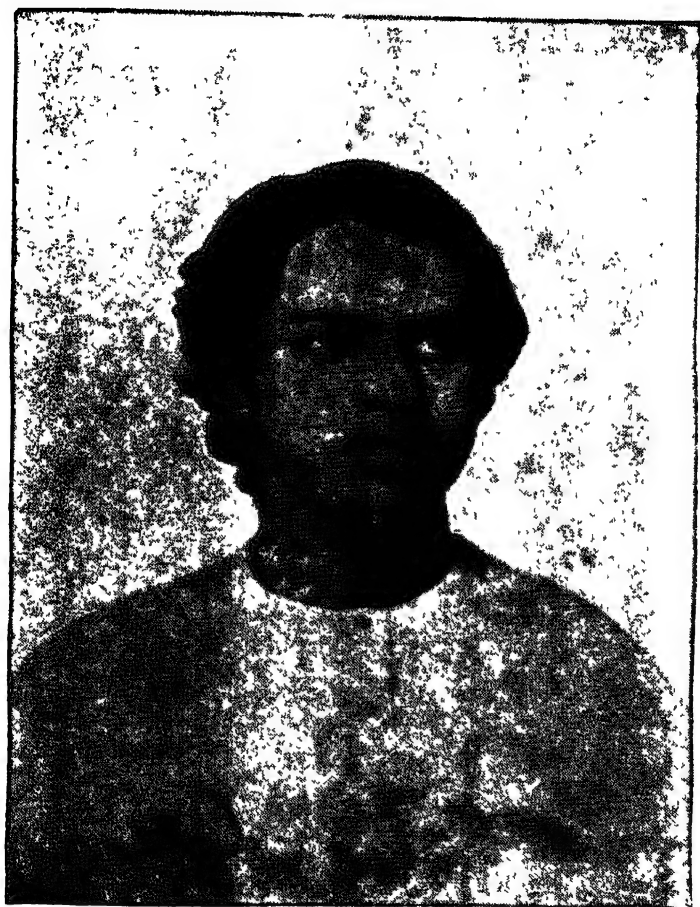
দেওবাৰটোৱেপতি সোমবৰে চাৰিভীয়া গাঁৱৰ ন-পুখুৰীটোৰ পাৰতে ভলটিয়াৰবোৰক গোটাই লৈ কুচ্-কাৱাজ বা ঠেম কৰাৰ আৰু লক্ষ্য লগাৰ আগে আগেই পান্ধী বিবোধী গাঁৱৰ মাজেদি ফৌজটোক "তইত থাক আৰি যাওঁ" কৈ 'মাৰ্চ' কৰাই লৈ যায়। "ভলটিয়াৰ পালে এন-কৰিম তেনু কৰিম" বুলি মাৰিবলৈ হুমিয়াই থকা মাজুৰবোৰ সময়লৈ যোৱা কংগ্ৰেছ বাহিনীৰ হাজ ধৰি তয়তে তাপ মাৰে। কোনোবা ভলটিয়াৰ ঠেম কৰিবলৈ পলমকৈ আহিলে, মাৰ্চ কৰি বা কুকলি মাৰি যাওঁতে কোনো-বাটো শাৰীৰণবা বেকাবেঁকি হ'লে বা খোজত খোজ মিলাই গিৰিপ্ গিৰিপটৈ নগলে সোমবৰে তাৰ পিঠিত সোকা চলাবই চলাব। সোমবৰৰ কঠোৰ আদেশ—বন্ধা সময়ত সকলো হাজিৰ হ'বহি লাগিব; অ'লৈ ত'লৈ হাজপাতি যাওঁতে দল ভাঙি, কোনো কাৰো ঘৰত সোমাব নোৱাৰিব আৰু য'ত ৰাজ, ত'ত কাজ কৰি তুৰন্তে নিৰ্দিষ্ট কাম শেষ কৰিব লাগিব। এই বিখ্যাত দাৱিদ্ভলীল, ধৈৰ্য্য নেহেতুৱা, কৰ্তব্য পৰায়ণ কান্টীন সোমবৰক লৈয়েই চাৰিং কংগ্ৰেছৰ প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে।

চাৰিং কংগ্ৰেছৰ মৰ্যাদা : সবহ ভাগৰে গবৰ্ণমেণ্টৰ ঘৰত মৰহ থকা ৰূপেই হওক বা এবাৰ কথাৰেই মহজনক মুহি থবণৰা মানী কৰ্তীৰ অভাৱতেই হওক, চাৰিওৰ কাকতী গাঁও কেউখনতে অসহযোগৰ চেৰেকী

সৰসৰ কৰে ঘূৰিবপৰা নাছিল। চাৰিওৰ চৌপাশে কংগ্ৰেছৰ বু-বু-বা-বা, বক-বকনি উঠিয়েই আছিল যদিও, কংগ্ৰেছ কমিটি এখন পাতিবলৈ কোনেও সাহ কৰা নাছিল। শিৱকান্ত ছবৰা, কুশকান্ত বৰকাকতী, ঘনকান্ত চহৰা আৰু মহীকান্ত বৰুৱাই জয়ে জয়ে কংগ্ৰেছৰ নামত অৰিহণা পেলায়। ছবৰাপাৰৰ বয়োবৃদ্ধ পুৰুষ হৰিপ্ৰসাদ ছবৰা দেৱান ডাঙৰীয়াৰ সভাপতি ললে। আৰু কুশকান্ত বৰকাকতী ডাক্তৰক সম্পাদক পাতিলে। এই নিঃকিন নিজে পাৰি সম্পাদক বা সহকাৰী সম্পাদক হ'লে। বজাৰীয়া চাৰিং বজাৰ চাৰিওফালে সীমা বান্ধি এই কিজন বিষয়ববীয়াৰে ভাৰতীয় কংগ্ৰেছৰ বিধানমতে চাৰিং কংগ্ৰেছ কমিটি স্থাপন কৰিলে। ইক।

শিৱসাগৰ জিলা কংগ্ৰেছৰ শাখা কমিটি বিনাকৰ ভিতৰত চাৰিং কংগ্ৰেছেই মৰ্যাদা, আয়তন আৰু প্ৰয়োজনত সকলোতকৈ উচ্চস্থান লাভ কৰিছিল। কিয়নো, ইয়াৰ যি গৰাকী সভাপতি হৈছিল, তেখেত আছিল তিনিফুৰি পোন্ধৰ বছৰ বয়সীয়া আসাম কোম্পানীৰ প্ৰাক্তন দেৱান এ নাজিৰাৰ আসাম কোম্পানীত হৰিপ্ৰসাদ ছবৰাই প্ৰায় ৪০ বছৰ দেৱান কাম কৰিছিল। নাজিৰাত থাকোঁতেই-তেখেতে নাজিৰা হাইস্কুল, নাজিৰা ইউনিয়ন আদিত্বাজহুৱা অৱস্থানে পাতি থৈ আহিছিল। পেঞ্চন লৈ, চাৰিওৰ ঘৰত বহি থাকোঁতেও বাতৰি-কাকতৰ বন্ধাইদি ভাৰতৰ পৰিস্থিতি নিৰীক্ষণ কৰি থাকে;—এফালে খুৰ-খুৰী নলিচাত মুখ দি, ইফালে বাতৰি-কাকত হাতত লৈ, চাকলি পীৰাধনত ধমধম কৰে বহি, ভাৰতৰ লগতে অসমৰ ভূত-ভৱিষ্যতো পিটিকি চায়। গাঁৱত কাৰ ঘৰত কোনে কিমান মুগা শূতা-পাটৰ শূতা কাটিছে, কিমানে মুগা পুহিছে, কিমানে কাৰপৰা কিমান টকা খাবলৈ লৈছে, কাৰ খেতি-পথাৰ কেনেকুৱা হ'ল, ইত্যাদি আৰ্থিক অৱস্থাৰ সকলো সম্বন্ধ তেখেতে লৈ থাকে। ভ্ৰীৱন্ত আৰু একেটি মাজ পুত্ৰক তৰ যৌৱনতে বমৰ হাতত সঁপি দি, 'বিষয় বিষয়'ৰূপৰা নিষ্কৃতি লাভ কৰি জগত্ৰয়ৰ সন্তানৰ ওপৰতে দেই পুত্ৰজ্ঞেহ ফেৰা বিলাই দিছিল। এনে গৰাকী বয়সিয়াল, অভিজ্ঞ, শিক্ষিত, মানী লোকে চাৰিং কংগ্ৰেছৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰাত সকলোৰে মানত চাৰিং কংগ্ৰেছখন ভীষণগুণ পাৰিচালিত বন কেন্দ্ৰ হোৱাদি হ'ল।

সম্পাদক কুশকান্ত বৰকাকতী সৰবেপৰাই দেশছিত্তৈঘা। তেখেত কলিকতা হাইক'ৰ্টৰ অসমীয়া অধ্যক্ষক বৰকাকতী বৰকাকতীৰ ভাৰে। ১৯২০-২১

ভগবতী প্রসাদ বক্রা

অপচরণে আশ্রয়িত বৈশ্বের শ্রমের সৈতে চাবিড় বৈজ্ঞানিক কৌশলমান

চনড, হেনিয়েন কলেজৰপৰা উত্তীৰ্ণ হৈ কলিকতাত কিছুদিন হ'মিয়'পেথিক ডাক্তৰ হৈ আছিল। অশৌচলগাৰ পিচত মাইকী মাল্লহৰ প্ৰায়েই প্ৰসূতি বোগ হয়। সেই বোগ নিবাৰণ কৰাৰ উপায় দি, ডাক্তৰ বৰকাকতীয়ে 'প্ৰসূতি' নামে সৰু কিতাপ এখন লিখিছিল। কলিকতীয়া অ, ভা, উ, সা, সভাৰ (অসমীয়া ভাষা উন্নতি সাধিনী সভা) স্বেচ্ছাত এজন উৎসাহী সভ্যও আছিল। চাৰিডুত কংগ্ৰেছৰ শাখা অৰ্জুঠান এটি পাতিবলৈ লোৱাত ডাক্তৰে সৰ্বাস্তঃকৰণেৰে সম্পাদকৰ বাৰ গ্ৰহণ কৰিলে। দহো আঙুলিয়ে খায়, বুটাই হেঁচুকিলে হে যায় বুলি ভাবিয়েই স্বেচ্ছতকৈ চাৰি কংগ্ৰেছৰ গুৰিয়াল পাতি ললে। আন শাখা কংগ্ৰেছত এনেকুৱা মানী বিষয়া নথকাত আমি ওফন্দি গল্পটোপ হলেওঁক। মহীকান্ত বৰুৱাৰ পুতেক শ্ৰীমান লক্ষীকান্ত বৰুৱা আৰু শ্ৰীমান লীলাবাম চলিহা (পিচত উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰ বিহপুৰীয়াত) মোৰ লগত আগৰেপৰা আছিল। এই দুটি সেৱকক লৈ, কাপ্তান সোমবৰেও মাজে মাজে কাকতীগাঁও কিখনড দলে-বলে একোটা চকৰ মাৰি যাবলৈ ধৰিলে। দেৱান-ডাক্তৰ বিষয়-বাবত অধিষ্ঠিত হোৱাৰ পাচৰপৰা হে দুয়ৰা, টুকুৰীয়া, অভয়পুৰীয়া, চলিহা আৰু গজপুৰীয়া—এই কেউখন কাকতীগাঁৱৰ সকলোৱেই ঘৰমুখী তিলক স্বৰাজ্য ভাঙালৈ মুক্ত-কণ্ঠে দান আগ বঢ়াবলৈ ধৰিলে। দৰাচলতে কহলৈ হ'লে, চাৰিডীয়া, লোৱাক, তেপৰ আৰু ঘৰফলীয়া গাঁৱত হে পোন প্ৰথমেই চাৰি কংগ্ৰেছৰ কাটল ফুটে।

হৰিপ্ৰসাদ দেৱান : দেৱানৰ বহুত মাটি আছিল। 'হৰিপ্ৰসাদ দেৱানৰ মাটি, বাধা ফুকনৰ হাতী'—এটা ডাকৰ বচনেই হৈছিল। চলিহা কাকতীগাঁৱৰ নগা আলিৰ দাঁতিতে দেৱানৰ যি চকলা মাটি আছিল, তাৰে এহালিছা মাটি চাৰি কংগ্ৰেছৰ অফিচ ঘৰ সাজিবলৈ স্বেচ্ছতে বাইজক মৌখিক ভাৱে উচৰ্গা কৰি দিছিল। ঘৰ নহ'ল যদিও, সভাপতি দেৱানৰ উৎসাহতে কংগ্ৰেছ কমিটীখন কেউদিনে ঠন ধৰি আহিবলৈ ধৰিলে।

চাৰি কংগ্ৰেছ জন্ম হ'বৰ সময়ত, চাৰিডুত তিনি প্ৰকাৰৰ তিনিজন প্ৰধান পুৰুষ মানে-সন্মমে তিনিটা খুঁটা যেন হৈছিল। প্ৰথম জনা হৈছে স্বৰ্ণ চক্ৰ চলিহা, দ্বিতীয় জনা হৰিপ্ৰসাদ দুৱৰা আৰু তৃতীয় জনা বাধাকান্ত ফুকন। চলিহা ডাঙৰীয়া মুখবলী, উপহিত বুদ্ধিসম্পন্ন আৰু আকোৰণশীল; দেৱান ডাঙৰীয়া উচ্চ শিক্ষিত, বুধিয়ক আৰু সবাতোকৈ

সবহ কপিত মাটিৰ গিৰি, আৰু ফুকন ডাঙৰীয়া ধনী, হাতীগিৰীয়া আৰু পৰোপকাৰী। ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, কল্পৰ দৰে জ্যো গুণ বিশিষ্ট এই তিনি গৰাকী পুৰুষৰ বুদ্ধি পৰামৰ্শেৰে চাৰিং কংগ্ৰেছৰ উদান তিনিটা বান্ধিব পৰা হ'লে ভৱিষ্যন্তলৈকে চাৰিং কংগ্ৰেছ কলচীৰ দৰে জিলিকি থাকিলহেঁতেন। কিন্তু, বৰকৈ আশা কৰিলে মুখ ফাটে বুলি কয়। আমাৰো সেয়ে হ'ল। দেৱান ডাঙৰীয়াৰ সন্মাপতি পাতিও চলিহা আৰু ফুকন ডাঙৰীয়াৰ মোৰত সন্মুখৰ নোৱাৰিলে^১। চাৰিং কংগ্ৰেছৰ বৰ-চ'ৰাত এই তিনিগৰাকী ডাঙৰীয়াৰে মেল পাতি চাৰিঙৰ বুৰঞ্জী ঘূৰাই আনিম বুলি মনতে পাতিছিলে^১। কিন্তু, পণ্ডা কথা নহয় সিধি, বাটত আছে কথা বিধি। সেই কাৰণে, কল্পনা সিদ্ধি নহ'ল।

স্বৰণ চন্দ্ৰ চলিহা : স্বৰণ চন্দ্ৰ চলিহা ডাঙৰীয়া চলিহা কাকতী গাঁৱৰ এগৰাকী ভব্যগব্য পুৰুষ। অসমলৈ অহা চলিহা কাকতীৰ আদি পুৰুষ শ্ৰীৰাম চলিহা। চলিহা কাকতীৰ বংশ তকৰ গুৰিত যি এই শ্ৰীৰাম চলিহাৰ নাম দেখুৱাব নোৱাৰে আৰু যি চলিহাৰ পূৰ্বপুৰুষসকলৰ মাটি ভেটি চাৰিঙত নাই, সেই চলিহা জাল আৰু জাৰত। স্বৰণ চলিহাক এই দুয়োটা অপবাদে স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰিছিল; সেইগুণে তেখেত তুলসী পাতৰ দৰে পবিত্ৰ হৈ চলিহা কাকতীৰ আভিজাত্য পাৰিতপক্ষে বক্ষা কৰিছিল। সেই কালত চলিহা নামেৰে বামতো নাও চলিছিল। অৰ্থাৎ কি ৰজাঘৰ, কি প্ৰজাঘৰ সকলোতে চলিহা বংশৰ লোকৰেই আধিপত্য আছিল; শিৱসাগৰ কাছাৰীখনত গোটেই চলিহাৰে প্ৰতিপত্তি। ইন্দিলাক চলিহাৰ কথা নক'লেও, অকল কণীধৰ চলিহাৰ নামতেই সকলো কঁপি আছিল। স্বৰণ চলিহাই পূৰ্বতে নাকুক বাগিচাত কলদাৰৰ কাম কৰিছিল অৰ্থাৎ চাহ ঘৰৰ ইঞ্জিন মহৰী আছিল। সেইদেখি, তেখেতক সকলোৱে স্বৰণ-কলদাৰ বা অকল 'কলদাৰ' বুলিছিল। চাহাবৰ লগত তথিৱাত্তথিলাগি ডেকা কালতে চলিহাই সেই কাম ইন্তফা দিলে। ঘৰলৈ আহি বাগিছাৰ দৰেই সকলো কাম সময়ৰ লগত তিলেতজ্জুৱে মিলাই কৰিবলৈ ধৰিলে।

দুৱৰাৰ হৰিপ্ৰসাদ দেৱান, টুকৰীয়াৰ বাধাকান্ত ফুকন, মজুমদাৰ বৰকাকতী আৰু গজপুৰীয়াৰ ভোগৰাম কাকতী মণ্ডলে এসময়ত চাৰিঙৰ প্ৰায়বিলাক কামত আগভাগ লৈছিল। স্বৰণ চলিহাও তেওঁবিলাকৰ লগৰীয়া আছিল।

মহাত্মাৰ অসহযোগ নীতিটো প্ৰথমতে কলদাৰৰ মনত সন্দেহযুক্তভাৱে হে প্ৰৱেশ কৰিছিল। মহাবাগী দিনৰ সাহুহ, তাতে ইউৰপীয় বাগিছাত

খাকি ইংৰাজৰ বুকি কোণল দেখি অহা তেনে এজন পুৰুষে নো হঠাত বৃটিছ চৰকাৰৰ আইনখনক কটকটীয়া বুলি কয়হেঁ বা কেনেকৈ, তাৰ বিৰুদ্ধেও বা যায় কেনেকৈ? গতিকে, কলদাৰ ডাঙৰীয়া নিৰপেক্ষ হৈ থকাটো স্বাভাৱিক। কিন্তু কুলধৰ চলিহাই যেতিয়া নিকলকপীয়া বিশ্বাস আৰু গোলামী বান্ধোনৰ হেজাৰ ভাঙি দিলে, তেতিয়া আমাৰ সুৰথ কলদাৰ ডাঙৰীয়াৰ মনটোও অসহযোগৰ ফালে ঘিচিৰি গলাহি গলি আহিল। সেই কালত সকলো সন্মান লোকেই মাদক দ্ৰব্যৰ এবিধ নহয় এবিধ গ্ৰহণ কৰিছিল। চলিহা ডাঙৰীয়াইও সেইসকলৰ লগতে এছিবা দুছিবা মাহখাই লগৰ কাবৈ লগেবেই উজাইছিল অৰ্থাৎ ভাং নামৰ মাদক দ্ৰব্য কেৰি ব্যৱহাৰ কৰিছিল। অসহযোগৰ সন্মান বন্ধাৰ্থে তেখেতে অলপ পলমকৈ হ'লেও, সেই ডাঙৰ মোহনী বানধন খণ্ডখণ্ডকৈ কাটি পেলালে। ভাঙি ক'বলৈ হ'লে, ভাং খাবলৈ এৰি পেলালে।

চলিহা মাজেই দক্ষিণপাট সত্ৰৰ শ্ৰীশ্ৰী/ষাদদেৱৰ দেৱক। এডু বনমালী-দেৱ দক্ষিণপাটৰ প্ৰতিষ্ঠাপক হ'লেও, ধৰ্মপন্থা শ্ৰীশ্ৰী/দামোদৰদেৱৰ। সেইবাবে, চাৰিডৰ দক্ষিণপটীয়া শিষ্যসমূহে এডু দামোদৰদেৱৰ তিথিটো চলিহা নামঘৰতে পাতে। ব'ম চলিহাৰ মৃত্যু হোৱাত তিথিৰ নিমিত্তে কৰ-পটা সংগ্ৰহ কৰা ভকত মতা, সুৰথ চক্ৰ চলিহা ডাঙৰীয়াই অকলৈয়ে কৰিব লাগিছিল। তেখেতৰ উজোগত তিথি-উৎসৱ অসম্পন্ন হৈছিল। ১৮৪৪ পৰ্যন্ত তিথিত সংৰক্ষণশীল দলে অসহযোগী বিলাকক তীব্ৰ নিন্দা কৰিছিল। সেই নিন্দা কলদাৰ ডাঙৰীয়াই হে মুখ-পাতি ধৰিছিল—যদিও তেখেতে কাৰাবৰণ কৰা নাছিল।

বাধাকান্ত ফুকন : বাধাকান্ত ফুকন ডাঙৰীয়াৰ ৩৫/৪০টা হাতী আছিল। বছৰি-বছৰি তেখেতে বনৰীয়া হাতী ধৰা মহল পায়। বনৰীয়া হাতী ধৰাত ফুকনৰ উপৰি পুৰুষৰ পৰা স্ত্ৰীয়াতি আছে। কংগ্ৰেছত দেখা দৈখিকৈ সোমালে হাতী মহল নেপাবও পাবে এইটো আশঙ্কা কৰিয়েই তেখেত কংগ্ৰেছত সোমোৱা নাছিল। নাছিল যদিও, ভিতৰি ধনবিত দি পাৰেমানৈ সহায় কৰিছিল।

এদিন এই পাখি সম্পাদকে তেখেতক এটা কিতাপ কিনি দিবলৈ অনুরোধ কৰাত তেখেতে ক'লে, “বাক, লেখি দিবাঁ”। লেখি দিলত, পাৰ্চেজটো ভিঃ পিঃ হৈ আছিল। পাৰ্চেজৰ মূল্য ১২০ টকা। গৌৰীসাগৰ

ডাকঘৰলৈ পাৰ্চেলটো আহিবৰ সময়ত কিতাপৰ মালিক ঘৰত নাছিল। ফুকন ডাঙৰীয়াই মালিকৰ উপদেশমতে পাৰ্চেলটো “খালাছ” কৰি আনি ঘৰত থৈ দিলেহি। দুমাহ মানৰ মূৰত তেখেতক দেখা কৰিবলৈ গলত, তেখেতে আক্ষেপ কৰিলে, বোলে, “ভাল গেৰাম”হ দুহালৰ দাম ভাৰালা দ্বেণ্ড।” এই বুলি কৈয়েই নাতিনীয়েকক মাতি ক’লে, “মুকুলি, ভৰিকিটা ধুই গোসাঁই ঘৰলৈ সোমা। থাপনাৰ চাঙতে কিতাপৰ বাঙি এটা আছে। বামুণটোক আনি দ্বেহি।” মুকুলিয়ে পাৰ্চেলটো আনি ককায়েউতাকৰ কথা মতে বঁটা এটাত থৈ দিলত ফুকনে আকো মোৰ ফালে চাই ক’লে, “তোমাৰ বাঙিটো ডাকঘৰৰ পৰা অনাই, যেনে আছে তেনেকৈয়ে গোসাঁই ঘৰৰ চাঙত তুলি থৈছোঁ। আমি চোৱাই নাই।” সবৰতীৰ বস্ত্ৰত হাত দিয়াটো অনৰ্থক বুলিয়েই হ’বলা ফুকন ডাঙৰীয়াই আলফুলকৈ কিতাপৰ পাৰ্চেলটো চাঙত তোলাই থোৱাইছিল।

বাগিছা-কৰ্মচাৰীৰ সহায় : চিঠি-পত্ৰ লেখি আৰু মাজে মাজে নিজে গৈও খাটনি ধৰাত, আমগুৰি চাহ কোম্পানীৰ বৰ কেৰেণী ভোলা-নাথ বুঢ়াগোহাঁই(১), গাভৰু পৰ্বতৰ কেৰেণী ঘনশ্যাম গগৈ আৰু বৰমহৰী চন্দ্ৰসেন গগৈ, নাগিনীজানৰ কেৰেণী মুক্বেশ্বৰ সন্দিকৈ আৰু বৰমহৰী

* (১) লক্ষ্যকোৱা কৈদৰ জায়দোখ। ফুকন সভাবাম বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াৰ নাতি আছিল ভোলানাথ বুঢ়াগোহাঁই। তেখেতৰ পুলিন লুখাওসকলৰ আদি হান আছিল বাক্চু বা বাঘচুলুঙত। তাতে নিবাস আছিল চুলুং কিং লু খাম্পেঙৰ। এখেতেই ভোলা-নাথৰ আদি পুৰুষ। ১৮৯১-৯২ চনত শিৱসাগৰ গৱৰ্ণমেণ্ট হাইস্কুলত একটুকুৰে শ্ৰেণীলৈকে পঢ়ি কহিমাত স্বৰ্গীয় পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা ডাঙৰীয়া কহিমা মাইনৰ স্কুলত হেড-মাষ্টাৰ থকা সময়তে ডেপুটী কমিছনৰ অফিছত কেৰেণী কাম কৰে। তাৰ দুবছৰ পিচত, তেখেত আমগুৰি চাহ বাগিছা পাঠোঁতা চাৰ জেম্‌ছ বৰিংহাম চাহাবৰ তলত কেৰেণী কামত সোমায় আৰু ১৮৯৬ চনৰপৰা মৃত্যুৰ দিন ২১২১১৯৮ চনলৈকে তাতে ৫২ বছৰ চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট অফিছৰ বৰ কেৰেণী কাম কৰে। আমাৰ পোন প্ৰথম সুতাকটা কল উলিয়াওঁতা আৰু অগ্ৰগণ্য চাহখেতিয়ক কৃষ্ণকান্ত হাতী-বৰুৱাৰ গোহাঁইদেৱ এগৰাকী জোড়াদেৱক আছিল।

তেখেত ইমান কৰ্তব্যপৰায়ণ আৰু ওপৰৱালাৰ ইমান বিধন্ত আছিল যে একালৰ আমগুৰি কোম্পানীৰ চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট চাৰ উইলিয়ম মেককাৰছাৰৰ পত্নীয়ে গোহাঁইদেৱক উইলিয়াম কৰি ১০০ পাউণ্ড ধন দি থৈ গৈছিল। চাহাবৰ এনে স্নেহ অতি বিৰল।

ভোলানাথ গোহাঁই দেখাত বৰ গহীন প্ৰকৃতিৰ লোক আছিল যদিও, অন্তৰত স্বদেশ হিতৈষিতাবে সদায় উজ্জলমুগ্ধলগাইছিল। সেইহে অসহযোগ আন্দোলনত তেখেতৰ হাত দুখন মুক্তভাৱে আগবাঢ়ি আহিছিল।

ৰত্নেশ্বৰ শৰ্মা ঐতিহ্যকৰে ডাকঘৰৰ যোগেদিয়েই বিমান পাবে আমাক সহায় কৰিছিল। সেইসকলে লুকাই-লুকাই হৈ সাহায্যৰ হাত আগ বঢ়াব পাৰিছিল। চাহ-বাগিছাৰ চাহাৰ মাজেই তেতিয়া দুৰ্ঘোৰ কংগ্ৰেছ বিৰোধী। বাগিছাৰ মহৰী-কেৰেণী কোনেও গান্ধীৰ নামত ফুটাকড়ি এটাও দিব নোৱাৰে। কোনোবাই দিয়া গম পালেই, মেনেজৰে তুৰন্তে তেওঁক বাগিছাৰ পৰা উলিয়াই দিয়ে। সেই হেতুকেই, উল্লিখিত স্বদেশবৎসল কৰ্মচাৰী কেইজনে অন্তঃসলিলা পথ অৱলম্বন কৰিছিল। পাতুৰীবিলাকে ক্ৰমান্বয়ে ভকত কৰাদি আমিও বহুত বুঢ়িছ তক্তক কংগ্ৰেছ তক্ত কৰিলোঁ। ডফলা গড বাগিছাৰ বৰমহৰী ভুবনেশ্বৰ ছব্বা আৰু লাকোৱাৰ তুৱাৰাম বৰুৱা— এই দুজনৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। চাৰিঙৰ মাত্ৰ হ'ল যেনেকৈ কামে কাজে আছিল, সকলোৰে পৰা একত্ৰকাৰে নহয় একত্ৰকাৰ চাৰিঙ কংগ্ৰেছৰ নিমিত্তে দান বৰঙনি পাই আছিলোঁ।

লাহে লাহে আমাৰ কংগ্ৰেছখন শক্ত হৈ আহিল। অভিভাৱকৰ হাক-বচন উল্লেখ্য কৰিও গণেশ চন্দ্ৰ বৰকাকতী, বগাই চুতীয়া খনিকৰ, টুপীধৰ ছব্বা মেধি (বঙাচিলা ছব্বাৰ ঘৰৰ), বগাধৰ ছব্বা, গোপীৰাম নাথ, সোপোকা নাথ প্ৰভৃতি ভালেমান উছোগী কৰ্মী আমাৰ লগ লাগিলহি। কংগ্ৰেছ ভলণ্টিয়াৰ নোহোৱাকৈও বহুতে আমাক বুদ্ধি-পৰামৰ্শ দি সহায় কৰিছিল। খনিকৰ গাঁৱৰ নামটো হৈ খনিকৰ আছিল; মাহুৰবিলাক তেতিয়া খনিকৰ নাছিল। এটাই বিলাকে নামৰ পিচত চুতীয়া লিখিছিল। আমি চমাৰ গাঁও স্কুলত পঢ়া সময়তে বেছাই বুলি আমাৰে এজন সন্মানীয়া আছিল। তেওঁৰেই অসহযোগৰ দিনত কাঠৰ পালেং, তামুলী পীৰা, চালপীৰা, চকী-মেজ সাজিবলৈ লয়। ডিঘ বোলা তেওঁৰ ভায়েক এটি আছিল। সি আমাৰ সহকৰ্মী হৈ দিতিঙা হ'ল। বেচায়ে অকলৈ কাম কৰি হবিল। তেওঁক মন মাৰি থকা দেখি এদিন কলোঁ, “তুমিয়েই চুতীয়াৰ মান ৰাখিছাঁ। আজিৰপৰা তুমি খনিকৰ উপাধি লিখিবা।” সঁচাকৈয়ে, চাৰিঙৰ ডেকা ভৰপ খনিকৰৰ ভিতৰত বেচায়েই খনিকৰী কামত আগবঢ়োৱা। আমাৰ উৎসাহ-উদগনি পাই বেচাৰাম খনিকৰ নিজৰ গুৰিৰ ওপৰত থিয় হৈ মাহুৰ হ'ল। অসহযোগ আন্দোলনে স্বাৱলম্বী হ'বলৈ কৈ ফুৰাৰ ফল-ভেই বেচাৰামৰ আৰ্হি লৈ খনিকৰ গাঁৱৰ সবহ ভাগ ডেকাট খনিকৰী কামত লাগি জয় জয় ময়-ময় অৱস্থা কৰিলে। এই বেচাৰাম খনিকৰে

নগদ এটকা চাৰি অনা দি কংগ্ৰেছ মেম্বৰ হৈ চাৰিভীয়া-মহালা গড়কাৰ বীয়া গাঁৱৰ ভাৱনা বৰসবাহত গাঁৱী গুণ গাই আমাক নৈথ সহায় কৰিছিল।

সেই দৰে চমুৱা খনিকৰ গাঁৱৰ প্ৰত্যেক ঘৰেই আমাৰ লগ লৈ ধনে-জনে চাৰিং-কংগ্ৰেছখন শক্ত কৰিছিল। ভদ্রী মণ্ডলৰ পুত্ৰ উবাধৰ হাজৰিকা আৰু শূলধৰ হাজৰিকাৰ নামো ইয়াৰ লগতে লব পাৰি। চমুৱা খনিকৰ গোটাইখন গাঁও যে আমাৰেই আছিল।

দুৰ্গানন্দ কাকতী : আমাৰ সহকৰ্মীৰ ভিতৰত লেকাত লাগি কাম কৰা কংগ্ৰেছ সেৱক আছিল দুৰ্গানন্দ কাকতী। তেওঁৰ উৎসাহ, তৎপৰতা, হাতৰ কাম আৰু ফুলনিবাৰী পতা আদি সকলো কামতে পাৰ্গতালি দেখি সকলোৱে আচৰিত মানিছিল। দুৰ্গানন্দৰ উৎসাহটো ছৰমুৰীয়া বতাহৰ লগত বিজাব পাৰি। তেওঁ আগেয়ে চাহ-বাগিছাত কাম কৰিছিল। মহাত্মাৰ শিঙাধনিত ব'ব নোৱাৰি একে জাপেই আন্দোলনত উবুৰি খাই পৰিলহি। কাকতীৰ ঘৰ নিজ-চাৰিঙৰ অভয়পুৰীয়া কাকতিপাৰত। চাৰিঙৰ কংগ্ৰেছ অফিছত কাম নকৰি তেওঁ নিজে চাৰিঙৰ পৰা ৫ মাইলমান নিলগৰ জৰাবাৰীত কংগ্ৰেছ কেন্দ্ৰ পাতেগৈ। কেন্দ্ৰটোৰ নাম দিছিল জৰাবাৰী কংগ্ৰেছ। চাৰিভীয়া পুখুৰী, পেণ্ডেৰা কুমাৰ গাঁও, দেওধাই গাঁও, কোঞৰ গাঁও, জৰাবাৰী, বলমীয়া চাওদাং, কাঁৰচোৱা গাঁও, বামুণ গাঁও, মাটিখোৱা কাকতীচুক, চাৰিগুৱা খনিকৰ আদি কৰি গধূলি বজাৰ মৌজাৰ দোমোজাত থকা এটাইবোৰ গাঁৱেই জৰাবাৰী কংগ্ৰেছৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল। এই অঞ্চলৰ এজন ডেকা কণীধৰ গঠৈৰ উৎসাহ উত্তেজনা কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰি।

স্বয়ংসেৱক সংগ্ৰহ কৰা, কপাহ যোগোৱা, সূতা কটোৱা, কাজিয়াভাঙা, মেল বা পঞ্চায়ত পতা এইবোৰ কাম অকল দুৰ্গানন্দৰ দিহাবুদ্ধি মতেই হৈছিল। জৰাবাৰী কংগ্ৰেছৰ অফিচ এটাও পাতিছিল। চাৰিং-জৰাবাৰীৰ ইমান ঘনিষ্ঠ যোগাযোগ আছিল যে ইখনে সিখনৰ ৰাতৰি দিনে-দিনে লৈ আছিল। চাৰিআলি, আমগুৰি, চামগুৰি, নামতি কাকতী গাঁও—এইবোৰৰ য'তে সভা-সমিতি হৈছিল ত'লৈকে ছয়োখন কংগ্ৰেছৰ জলষ্টিয়াৰ গৈ সমুৱা বাইজৰ ডকৰা মনটোহঁত একোটা একোটা পকা আঙঠাত পৰিণত কৰিছিলগৈ।

ইন্দ্ৰেশ্বৰ চুডীয়া : কালুগাঁৱৰ কালৰ কংগ্ৰেছ কৰ্মীসকলেও চাৰিং-কংগ্ৰেছত একোটা হেঁচা দিছিল। চাৰিং-কালুগাঁও ৰাট পথেৰেই 'বে

সকলৰ আছিল এনে নহয়, ইষ্টে-মিড, গোট-জাতিৰ ভেজ-মজহেৰেও সনা-পোটকা হৈ আছিল, আৰু এতিয়াও আছে। সেইবুলি কংগ্ৰেছৰ কাম কৰোঁতে, চাৰি-ইক্সেৰ চুতীয়াৰ ভাত ঘৰেই আছিল। চুতীয়াৰ লগৰীয়া আছিল যোগকান্ত বৰুৱা। চুতীয়া-বৰুৱাৰ বাহিৰেও প্ৰায়েই ডিছেখৰ ভূঞা আৰু কাচিং পুনাৰায় গগৈ আহিও বেলিমুখীয়া, বেজগাঁও, চেতীয়া গাঁৱত চোং পাতিছিল। ভূঞাই ছলীয়া পুৰণিমেলীয়া আৰু গড়কাৰীয়া গাঁৱৰ কেবাখনো সভাত অহিংস অসহযোগৰ নীতিটো কঁহিয়াই ৰাইজক বুজাই দিছিল। গীতাৰ হাজৰিকায়ো পুনৰ কলেজত সোমোৱাৰ আগে আগে গাঁৱে গাঁৱে বক্তৃতা দি অসহযোগৰ নীতিটো স্বন্দৰকৈ ব্যাখ্যা কৰি ফুৰিছিল।

ইক্সেৰ চুতীয়াৰ ঘৰ লোণপুৰীয়াৰ কাঁহয়ৰা গাঁৱত আৰু যোগকান্ত বৰুৱাৰ ঘৰ নামতিমুখৰ মাহীগাঁৱত। পূব ফালৰপৰা আহিলে চুতীয়াৰ ঘৰৰপৰা বৰুৱাৰ ঘৰলৈকে যিমান দূৰ, বৰুৱাৰ ঘৰৰপৰা আমাৰ ঘৰলৈও যিমান দূৰ। চুতীয়া ধৰ্মভাবাপন্ন আৰু সকলো কথাতে ধীৰ। বিৰোধী-জনকো অতি শাস্ত ভাৱে বুজাই-বৰাই তেওঁৰ পটিলৈ আনিব পাৰে। বৰুৱা হ'ল দাৰ্শনিক। দৰ্শন আৰু অৰ্থনীতিৰ শানত দি হৈ সকলো কথাৰে ধৰাই চোৱা তেওঁৰ স্বভাৱ। অবুজনক বুজাবলৈ হ'লেও তেওঁ চকুৰ আগত থকা বস্তু এটালৈকে আঙুলিয়াই দাৰ্শনিক যুক্তি এটা দাঙি ধৰিবই। চুতীয়া-বৰুৱা গুৱাহাটীৰ কটন কলেজতে উচ্চশিক্ষা লাভ কৰি আছিল। যুক্তি-যুদ্ধৰ আস্থান তুনি কলেজ পৰিত্যাগ কৰি নিজা-নিজা অঞ্চলত স্বৰাজ লাভৰ নিমিত্তে সুবপুতি লাগিলহি।

এই ছয়োজন লগৰীয়া আহি কেতিয়াবা কেতিয়াবা আমাৰ ঘৰতে থাকেহি। চুতীয়াৰ ঘৰলৈ আঁতৰ দেখি, প্ৰায়েই ইয়াতে ৰাতিটোহঁত বন্ধে আৰু ইয়াৰপৰাই ওচৰচুবীয়া গাঁৱৰ সভা-সমিতি পাতোঁগৈ। সেই সভাবোৰলৈ আমি দুয়ো যাওঁ। যোগ বৰুৱাও ঘৰৰ পৰাই আহি সভাত যোগ দিয়েহি। তেওঁও নামতি, শেনচোৱা, বেলিমুখীয়া, চাংমাই, ভঁৰলুৱা গাঁৱত ৰাতিক দিনকৈ ফুৰে। স্কুলৰ ছাত্ৰাৱস্থাতে ভাৱেক কমলায়ো কোঞৰপুৰ পৰ্য্যন্ত কংগ্ৰেছ-নীতিকৈ প্ৰচাৰ কৰি ফুৰিছিল। বৰুৱাৰ লগত প্ৰায়েই চুতীয়া, ভিৰ ভূঞা, পুনাৰায় গগৈ থাকেহি। পুনাৰায় আছিল দুবছৰ সাহসী আৰু অত্যাৱৰ্থ প্ৰতিশোধ লওঁতা। কিন্তু সাহিত্যৰ অৱাগে তেওঁৰ হৃদয় ৰাজ্যখন

স্বপ্নস্বপ্নীয়াকৈ ধৈছিল। তেওঁ শ্রীহট্ট জেলত কাৰাদণ্ড ভোগ কৰিছিল। ছাত্ৰা-
বৃন্দ্ৰ কবিতা কেওঁ চুটামান তেতিয়াই বচিয়াকৈ ফুটি ওলাইছিল। পুনা-
ৰাম অকল যোদ্ধাই নহয়, কবি, সাহিত্যিক আৰু শিল্পীও আছিল।

চাৰিং কংগ্ৰেছৰ সীমাৰ ভিতৰত পোন প্ৰথমেই ইন্দ্ৰেশ্বৰ চুতীয়া,
যোগকান্ত বৰুৱা আৰু এই লেখকেই খতিখন নোহোৱাকৈ কংগ্ৰেছৰ সমাচাৰ
দিয়াত টাকুৰি ঘূৰাদি ঘূৰি ফুৰিছিল। যি দিনা আমাৰ ৰাতি খণিব-
লগীয়া হয় সেইদিনা, আমাৰ সোঁজোনেই ৰাতি পুৱায়। লক্ষ্মীনাথ বেজ-
বৰুৱাৰ “অসমীয়া ভাষাৰ বক্তৃতাটো” পঢ়ি হাঁহিত বাগৰি থাকোঁঁক,
কোন টলকত নো ৰাতি পুৱায় কবই নোৱাৰোঁ। দিনটো ফুৰি-চাকি
আহি নিশা বেজবৰুৱাৰ প্ৰবন্ধ পঢ়িয়েই আমাৰ দুখ-ভাগৰ উৰাই পঠিয়াওঁ।
বেজবৰুৱাৰ উপমা আৰু একোশাবী বাক্য আমাৰ মুখত হৈ গৈছিল।
কোনো কোনো সভাত মানুহে আখটি জ্বিলে বেজবৰুৱাৰ বগৰ তোলা
কথা দুবাৰ মানকে কৈ গৈছিল। মনটোহঁত কোমলাই পেলাইছিলোঁ।

দেওধাই গাঁৱৰ সভা : এদিন গধূলিবজাৰ মোতাৰ দেওধাই গাঁৱলৈ
গোহাৰিপত্ৰ পঠিয়াই জনালে। সেইদিনা গধূলিলৈ তাত এখন সভা পতা
হ’ব; গাঁৱৰ বুঢ়া-মেধা, ডেকা-ডুৰুৱা সকলোটি যেন নামঘৰতে চাপ খায়।
সন্ধিয়াতে আমি ৫০ জনমান ভলটিয়াৰেৰে সৈতে দেওধাই গাঁৱত উপস্থিত
হলোঁ গৈ। তেতিয়ালৈকে গাঁৱত সভা হোৱাৰ একো উষমায়েই হোৱা নাই।
ওচৰতে মানুহ এঘৰ আছিল—‘শাকখোৱাৰ ঘৰ’ বুলি কয়। আমি চাৰিজন
তেওঁলোকৰ ঘৰলৈকে গলোঁ, এখন্তেক বহি অলপ জিৰাবলৈ। তাতে
দেওধাই গাঁৱৰ মানুহ এজন পিৰালিতে বহি থকা পালে। সেইদিনা সভা
হোৱাৰ কথা তেওঁ কিবা শুনিছেনে বুলি সুধিলত, তেওঁ ঠোহ খৰি খৰি
মাত লগালে, ‘সভা এখন হ’ব হবল।’ ৰাইজ চাপিবৰ নো হয় এথোন।
আহিলেও খাই বৈ হৈ আহিব।’

তেওঁৰপৰাই সভা পতাৰ উমানটো পালে। শাকখোৱাৰ ঘৰতে জা-
জলপান পানী-তুনি অলপ খাই লাহে-ধীৰে নামঘৰৰ ফালে ৰোজ লগোঁ হৈক।
নামঘৰ পাই চাওঁ দেখোন—মানুহৰ সচেঁই নাই; ঘৰৰ ভিতৰত ধানখেৰ
এসোপা মাথোন পাৰি থোৱা আছে। তাতে বহিলোঁ। বহি বহি আমনি
লাগিলগৈ। জাৰতে গাওঁ সেৱেঙা লাগিবলৈ ধৰিলে। নিশাও বাৰ ৰাতি
বাৰ্হ-যাওঁ হ’ল। এনেতে দেখোন, পকাথেকেৰা যেন মানুহ দুজনমান ওলাল।

হি। তাৰ পিচত, হুটি এটিকৈ খিচ-খিচীয়া ল'ৰা এবাৰেও দেখা দিলেহি। বুঢ়া কিজনে গাৰ কাপোৰ-কানি কিডোখৰ মেৰিয়াই-ঘূৰিয়াই ধম্বধম্বকৈ বহাৰ পাচতে, ল'ৰা হুটামানে বুঢ়া আৰু আত্মাৰ মাজতে জুই একুৰা ধৰি দিলে। জুইফুৰাতেই হাত তৰি লৈকি আত্মাৰ পাটোহঁতত উম লগাই অলপ বৈছেঁ। এনেতে বুঢ়া এগৰাকীয়ে হুকুস কৰে প্ৰশ্নৰ বাণ মাৰি পঠিয়ালে, “পিচে, তইত্ত মো আছিছিলি কিম'ই কচোন বাক শুনোহক।” ধীৰ বক্তা ইন্ধেশ্বৰ চুতীয়াই ধীৰেৰে উত্তৰ দিলে, “আপোনাসকলে কপাহৰ সূতা কাটিব লাগে। তাকে ক'বলৈ আহিছেঁ।।”

কথাবাবে শুনিয়েই প্ৰশ্নকৰ্ত্তা বুঢ়াজন টিকা দাঙি উঠিল আৰু আচৰিত হৈ মাত লগালে, “থ পাই ক'ব অপেশ্বৰীজনী পাম? তইত্তে জানো আনি দিবি? আৰু কবি নে কিবা?”

চুতীয়া :—আপোনাসকলে কোনেও যেন কানিত মূখ নিদিয়ৈ। হাত-ঘোৰকৈ কৈছেঁ।।

বুঢ়া :—কানি খালে নো কি হয়?

চুতীয়া :- এলেছবা হয়। গাত বাহবোগে বাহ লয়। ধন-বিত্ত সাঁচিব নোৱাৰে। এই আধোণ মহীয়া জাৰতো নিকানীয়াৰ ল'ৰা এটাই জপ কৰে যেনেকৈ পানীত নামিব পাৰিব, কানীয়াৰ ল'ৰাটোৱে স্তেনেকৈ নোৱাৰে। সি কুচিমুচি থাকোঁতেই যাব। নিকানীয়াৰ ল'ৰাটোও দেখিবলৈ ভাল। কানীয়াটোৰ হ'লে হাড়ত খোৱা। আজিলে হে ফল ভুজিবলৈ পায়। কানীয়া এলেছবাই নো আজিব কিটো? কানীয়া বিলাক সেই দেখি ভাল দৰিদ্ৰ।

বুঢ়া :- “থ থ তোৰ কথাখন। তইত্তক কোনে ক'লে কানি খালে দুৰীয়া হয় বুলি? মই মাছে চাইটকা চাইটকা কানি খাওঁ। বলচোন, মোৰ ঘৰলৈ। চাটৈ মোৰ ঘৰত কি নাই। হাতী আছে এহাল। ল'ৰা চাইটা। কেঁচুৱে চীচিয়ালেই লৰাইত্ত হাল লৈ পধাবলৈ যায়। উড়ালো হুটা, গুটিৰ এটা, গছীৰ এটা। কানি খালে আৰু কিহৰ দুৰীয়াটো হয় হো?”

চুতীয়া (আক্ষেপকৈ) :—এৰা, ভীমকল খোৱা মানুহৰ আগত বচগোজাৰ কথা ক'বই নেপায়।

বুঢ়া :—হেৰ, বৰ কথা নকবি দেই। মোৰ বাৰীত থোকাথোকে ভীম-কল পৰে, তাৰ এটাও মূখত দি চোৱা নাই। তই আৰু কিহৰ বচগোজাৰ কথা উলিয়াবলৈ আহিছ? এতিয়া উঠহকঁ।

বুঢ়াজন কনীয়া যদিও, থূলস্তব দেহাৰে অসমীয়া স্বাস্থ্যৰ এটি ফটকটীয়া নিদৰ্শন। তেওঁৰ কথাত বহন নাই; যি ভাবে তাকেই কয়; আৰ্জিব লাগে, খাব লাগে, তাকে হে তেওঁ জানে। বৰ কথা সহিব নোৱৰাটা অসমীয়া মানুহৰ পৈতৃক ধৰ্ম। সেইগুণে, চুতীয়াই সঁচা কথাৰকৈ কৈছিল যদিও, বুঢ়াৰ গাত নেখাটে দেখি, কোবত কোবে বুঢ়াৰ ণং চৰি গৈছিল।

মানুহজনৰ গতি-গোত্ৰ দেখি আমি কোৱাকুই কৰিবলৈ ধৰিলোঁ, ‘ভাল কেঁচা মানুহটো পালোঁহি।’ নিৰাশ হৈ সভা ভাঙি গুচি আহিবকে থুজিছিলোঁ। এনেতে, সোমেশ্বৰ দেওধাই ফুকন নামে এজনে মনে মনে ক’লেহি, “সেইজন মানুহ তেনেকুৱাই। গৰ্ভন চাহাবক আহোম ভাষা শিকাইছিল। ফণীধৰ চলিহাৰো তেওঁক মান কৰিছিল। গোপাল ভেপুটাকো তেওঁ আহোম ভাষা পঢ়ুৱাইছিল। এইবোৰ ডাঙৰ মানুহৰ লগত আশ্ৰাযাত আছিল দেখি তেওঁৰ কথাও ডাঙৰ ডাঙৰ। আপোনাসকল যাৰ নেলাগে। গান্ধীৰ কথাৰে বাৰদিয়েক কক।” সেই অৱস্থাত মানুহজনৰ নাম মহেশ্বৰ ফুকন বুলি পাচত জানিব পাৰিলোঁ।

ফুকনৰ কথামতেই আমি ছাৰমান কংগ্ৰেছ অসহযোগৰ কথা কলোঁ। তাৰ পাচত, ডেকা ল’ৰা ছটামানক কপাহ বাচিলোঁ। (আমি গাইপতি, এপোৱা আধেৰকৈ কপাহৰ টোপোলা একোটা লৈ গৈছিলোঁ।) সিহঁতে কপাহ কিনা হে নেলাগে, কপাহৰ ছুইনামকে নসলে। চুকচুকাই চুকচুকাই কোৱাৰ মূৰত যেনিবা চণ্ডাম বুলি ডেকালৰা এটাই ছুই অনা পইচা দি আধেৰীয়া কপাহৰ টোপোলা এটা কোনোমতে ললে। সেই আধেৰ কপাহে চাৰিটা ভলটিয়াৰ উলিয়ালে। সিহঁতক শিকাই বুজাই আমগুৰিৰ কানি দোকানত পিকেটিং কৰিবলৈ পঠিয়ালে। পিকেটিঙৰ তাৰ দিলোঁ চণ্ডামৰ ওপৰত। দেওধাই গাঁৱত চণ্ডামেই আমাৰ প্ৰথম ধোপনি হ’ল।

আমাৰ কথামতেই সিহঁতে কানি দোকানত পিকেটিং কৰিবলৈ গৈ। পঞ্চম দিনা, আমগুৰি চাহ কোম্পানীৰ চুপাৰিক্লেণ্ট চিম্পকিন্চ চাহাবে পিকেটিং চাবলৈ আহি স্থিলে, “ৱেল’ পিকেটিং কৰিবলৈ তইতক কোনে পঠিয়াইছে?”

চণ্ডাম:—হজুৰ, আমাক কোনেও পঠিওৱা নাই। আমি নিজে নিজে হে আহিছোঁ।

চাহাব:—পিকেটিং কৰিলে কি হ’ব?

চণ্ডাম:—আমি স্বৰাজ পাম।

চাহাব :—স্বৰাজ নো কি ?

চণ্ডিৰামে এতিয়া ক'ব নোৱাৰে। মূৰ খজুৱাই খজুৱাই ভয়ে ভয়ে কলে, “বাক হজুৰ মই কাইলৈ কমহি। এতিয়া যাওঁ।”

এইবুলি, চণ্ডিৰামে ততালিকে কানি দোকান এৰি সাত মাইল বাট তৰানবা ছিটি, লৰি মোৰ ওচৰ পালেহি। ওপৰত দিয়া কথা খিনিকে হবহ কৈ মোক সুধিলে, “পিচে, মই এতিয়া চাহাবক কি বুলি কমগৈ ? কব নোৱাৰিলে চাহাবে মোক কাটেকত দিয়ায় বুলিছে।” চণ্ডিৰামৰ ধাতুটো বুলি শিকাই পঠিয়ালে, “ক'বা, হেনে কানি দোকানত পিকেটিং কৰাটোৱেই স্বৰাজ।” দিন দিয়েকৰ পিচত গুলিলো বোলে চণ্ডিৰাম হেনো দোকানৰ ওচৰ নেপালেগৈয়ে। কেনেবাটক ধৰি নিয়ে বুলি গাঁৱৰ সত্ৰকে এৰিলে। কিন্তু, জৰাধৰা গাঁৱৰ দিনাৰাম ফুকন, সোমেশ্বৰ ফুকন আৰু ধনীৰাম ফুকনে গুৰি ধৰাত সেই অঞ্চলত কংগ্ৰেছৰ কাম সূচাকৰূপে হ'বলৈ ধৰিলে।

ম'ৰাবজাৰ মুছলমান গাঁৱত : চাৰিং কংগ্ৰেছৰ অফিচ ঘৰ বহুদূৰ খোজা মাটিডোখৰতে চলিহা কাকতীৰ জনাৰ্দন ভঁড়ালী বৰুৱাই খনোৱা পুখুৰী এটি আছে। পুখুৰীটোৰ নাম ভঁড়ালী বৰুৱা পুখুৰী। সেই পুখুৰী পাৰতে আবদুল নামে দৰ্জী এজন আছিল। তেওঁৰ ঘৰ আছিল ম'ৰাবজাৰ মুছলমান গাঁৱত আৰু দৰ্জী কাম কৰিছিলহি চাৰিঙত ; চাৰিঙতে অকল-শৰীয়াটক বসতিও কৰিছিল। তেৱেঁই চাৰিং কংগ্ৰেছৰ প্ৰথম বিলাকটি সভা। আবদুলৰ কথামতেই এদিন শুকুৰবাৰে ম'ৰাবজাৰৰ মহিদ্ভৈ জনদিয়েক মুখি-য়ালক লগ ধৰিলে। তেওঁবিলাকে সভা পাতিবলৈ আগ্ৰহ দেখুৱাত দেওখাই গাঁৱৰ পিচেতে, ম'ৰাবজাৰৰ চাৰিৰালিত দুখনমান সভা কৰা হ'ল ; এখন নে দুখন মহিদ্ভৈৰ ভিতৰতো পড়া হৈছিল। চাৰিৰালি-চামগুৰিৰ মুছল-মান গাঁৱৰ মাছহেও আমাৰ লগত যোগ দিছিল। তেওঁবিলাক কিন্তু নামত হে খিলাকটী, কাম একোকে নকৰে। চৰকাৰৰ দমন নীতিলৈ ভয় কৰি কোনেও দেখাভনাকৈ পিকেটিং আদি একো কৰা নাছিল। কিন্তু বাটে পথে গান্ধী, বিলাকট, মহাত্মা আলি-চৌকং আলীৰ কথা হ'লে কৈ ফুৰিছিল। ম'ৰাবজাৰৰ ডেকা দুজনমান কিন্তু মৰো-জীউ-সোঁ-আখিকৈ আমাৰ লগত লাগি আছিল। গাঁওবুঢ়া চেপ জোমাবতে চৰকাৰৰ গাঁওবুঢ়া হৈও, তলে-তলে আমাক সহায় কৰিবলৈ বতন পুৰীয়া, মানডনীয়া, জেহেনীয়াৰ

বাইজক খাটি ফুৰিছিল—বিশেষকৈ দেওবৰীয়া হাটৰ দিনা। আগেয়ে তেওঁৰ দৃষ্টি আমাৰ প্ৰতি বন্ধ আছিল। ঘোৰহাটৰপৰা মৌলবী ডেবাজ্জিন আহন্দ উকীলে দুদিনমান লেখাবিকৈ খিলাফট আৰু কংগ্ৰেছৰ বিষয়ে দুজাউৰিয়ান বক্তৃতা দিয়াৰ পাচত হে চেখ জোয়াৰদ আমাৰ প্ৰতি তুটতাবী হৈছিল। মনছুব খাঁ ভলটিয়াৰ কংগ্ৰেছতে আছে।

দ্বিতীয় অধ্যায়

জাঁজী কংগ্ৰেছ কমিটি : জাঁজী অঞ্চলত জনা-বুজা চোকা মানুহ থকা বাবে তাত আমি বৰকৈ ফুৰা নাছিলোঁ। জাঁজী হাইস্কুলৰ ল'ৰা-বিলাকক হে গান্ধী-মহাত্মা আলীৰ কথা কৈ উত্তেজিত কৰিছিলোঁ। কৃষ্ণনাথ শৰ্মা, চন্দ্ৰধৰ শৰ্মা, শশীধৰ বৰুৱা, কৃষ্ণৰাম মুক্তিগাৰ, পূৰ্ণকান্ত বৰুৱা, মুহিৰাম গগৈ বা কমিছন গাঁওবুঢ়া, উবাধৰ আৰণধৰা, দেৱানন্দ খাটনিয়াৰ* প্ৰভৃতিৰ উদ্যোগত জাঁজী কংগ্ৰেছ কমিটি স্থাপিত হয়। উষকধৰ খাউণ্ড, হেমনাথ শৰ্মা, বত্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ* প্ৰভৃতি চৰকাৰী, আধা চৰকাৰী কাম কৰোঁতা স্বদেশপ্ৰাণ লোকে পাচ ফালৰপৰা জাঁজী কংগ্ৰেছখনৰ গুৰিত দিহা-পৰামৰ্শেৰে সাৰজাবৰ দি আছিল। ১৯৩০-৩২ চনত, পানৌদিছিং মৌজাৰ তগা মৌজাদাৰ নৰনাথ শৰ্মাই আৰু কৃষ্ণৰাম মুক্তিগাৰে অপৰিসীম চেষ্টা আৰু প্ৰচাৰ পৰিশ্ৰম কৰাৰ ফলত জাঁজী কংগ্ৰেছখন শিৱসাগৰৰ ভিতৰত গণগণীয়া আৰু উচ্চতৰ কমিটিতেই পৰিণত হৈছিল। অদ্ভুত কাৰ্য্যভংগৰতা আৰু তেজস্বিতাৰ গুণত নৰনাথ শৰ্মা শিৱসাগৰ জিলা কংগ্ৰেছ কমিটিৰ সভাপতিও হ'ব পাৰিছিল। কৃষ্ণৰাম মুক্তিগাৰে কংগ্ৰেছত ভুক্ত হ'বৰ পৰাই মতৰ অলপো লৰচৰ নকৰাকৈয়ে মৃত্যু পৰ্য্যন্ত কংগ্ৰেছ সেৱা কৰি গল।

মুগী ভলষ্টিগাৰ : মুগী ভলষ্টিগাৰৰ ঘাই নাম বোপাটি। চাৰিং কংগ্ৰেছৰ এটি ধৰণী। মানুহটিৰ মূৰৰ চুলিবোৰ তাম্ববণীয়া, চকুটি ড'হা, গাৰ ছাল ফুটকা-ফুটকা আৰু বৰণটিও মুগা। সেই দেখি, বাইজে নামে-গায়ে মিলাই নাম দিছিল “মুগী” আৰু কংগ্ৰেছৰ কাম কৰি ফুৰা বাবে বুলিছিল “মুগী ভলষ্টিগাৰ।” হোল গোজ-ভকত কাক বোলে, মুগী ভলষ্টিগাৰ চালে চাবই নেলাগে। তেওঁৰ মানত সংসাৰখন আছিল বেহেকুৱা হাট, অৰ্থাৎ বজাৰলৈ আহি মানুহ-চুহুহে বেচাকিনা কৰি আকৌ ঘৰাঘৰি গুচি বোহাৰ দৰে। সেইদৰে, আমিও আহিছোঁ এই সংসাৰলৈ হুদিন বেচাকিনা

*পদ্মনাথ বৰঠাকুৰৰ “স্বাধীনতা বণৰ সংস্পৰ্শত” পুথিত এখেতে পুতেক পদ্মনাথে সৈতে কেনেকৈ কাৰাবৰণ কৰিবলগীয়া হৈছিল তাৰ বিশদ বিৱৰণ পাব।

কৰিয়, গুটি বাম। হাঁ-ধন হাঁ-বস্তু কৰি খোৱাকামোৰা কৰি থাকিলে কি হ'ব? —এয়ে আছিল বোপাটিৰ জীৱন দৰ্শন। এই গুণে, ধন-বস্তুলৈ এওঁৰ বৰ আক্ৰোহ নাছিল। কিন্তু বাণভিলাহোৱনৰ এচাহীমান মাটিও হ'লে আনক খাবলৈ নিদিছিল। জেদত লাগি কংগ্ৰেছী বোলাই ফুৰা উকীল এজনকে নিঃকিন বোপাটিয়ে চলুৱে-চলুৱে পানী খুৱাই তেনেকুৱা এচাহী মাটিও কাটি আনিছিল।

বোপাটিৰ কঁকালত জীৰিলি-জীৰিলিকৈ ফটা চুৰিয়া এডোখৰ, গাত ফটা-ছিটা চোলা এটা, কান্ধত বা চুৰিয়া-খোঁচোনাত তামোলৰ ভকৰি বা হাঁচটি এখন। চোলা-চুৰিয়াজোৰে কেতিয়াবা কাচিং হে যদি পানীৰে সৈতে মুখামুখি হ'বলৈ পায়। সচৰাচৰ তেওঁ উদং গাৰেই ফুৰে। কাপোৰ লোৱাৰ ক্ষিত্তৰত, বিশেষকৈ জাবকালি, সময় বুজি চেলিং, থনিয়া, এৰিয়া কেয়ো বিধৰ কাপোৰ ছাটি মাৰি লয়। কিন্তু, সেই কাপোৰ ভোখৰহঁত ইমান মলি বন্ধ যোৱা যে তাক গাত লোৱা কাপোৰ চুবুলি মলিৰে কৰণা মৰা একো ভোখৰ চমটা বুলিলে হে শুৱায়।

বোপাটিৰ অন্তৰখনি ফেন যেন কোমল। বাটে-পথে চিনাকি মাজহুজন পালেই তেওঁ বাজবাটতে খেৰ এডাল পাৰি ঘপৰ কৰে টিকাটো থৈ আল-ফুলকৈ তামোলৰ জোলোঙা, হাঁচটি, ভকৰি যেতিয়া যি থাকে, তাকে মেলিব। মেলিয়েই, “তামোল এখনি খাই যক” বুলি কটাৰীৰে তামোলৰ বাকলি গুচাবলৈ ধৰিব। তেওঁৰ কটা তামোল খাবলৈ বাট চাব লাগিলে বাটকৱাৰ সিকালে সোপায় ভ্ৰষ্ট হয়—ইপিনে বোপাটিয়ে ধৰে কাবো-কোকালিকৈ তামোলখন খাই যাবলৈ। সিপিনে দৈৱাসনেই তল যক, তেও বাটকৱাজনে বোপাটিৰ তামোলখন খাই হে যাব পাৰিব।

সাদিন চৰা-লগোন দি থাকিলেও, মূগী স্তলটিয়াবৰ খবৰ নাই—কিন্তু, এৰক্টা তামোল এখন নোখোৱাকৈ থাকিব লাগিলেই তেওঁৰ গাত গোসাঁই নাইকিয়া হয়। সেই দেখি, মূগীৰ কনিত তামোলৰ জোলোঙা এটি সদায় ওলমিয়েই ফুৰে। সেয়ে তেওঁৰ লক্ষ্যৰ। স্তলটিয়াৰ ডাং-বৰলা-ছুকুৰি বছৰ পাৰ হৈ গ'ল, তথাপি তেওঁলৈ ছোৱালী যাচোতা কোনো নোলাল। কোনোবাই যদি দুখ পতিয়াই সোধে, “বোপাটি, তোমাৰ বিয়াখননো কেতিয়াকৈ পাতিছা”, বোপাটিয়ে হুমুনিয়াহ এটা কাচি মুখৰ ভিতৰতে কৈ ধয়—“খোৱা দেও, ছোৱালী আক নানো”। পিচে লগোৰৰ মায়ালৈ স্পৃহা

নথকা যেন দেখুওৱা সেই বৰাগী ডকডজনকে কেতিয়াবা কেতিয়াবা দেখিবা, দিখৌমুখৰ ভঁৰলুৱা বা পানী দিহিঙৰ নিতাই পুখুৰী নাইবা দিখৌপৰীয়া ঢুলীয়া গাঁৱৰ, বাৰী-খাৰী থকা মাহুহ একোষৰতে ছমাহ চাৰিমাহকৈ লঠবিয়া হৈ পৰি আছে। স্বৰ এৰি কিয়নো এইদৰে প্ৰবাস খাটিছেহি বুলি স্থিলে ডাঙ জুৰি কয়, “এবা, আজি-বাওঁ কালি-বাওঁকৈয়ে আছোঁ। বাইজে দেখোন এৰিয়েই নিদিয়ৈ। আজি অমুকৰ ঘৰত বৰলবাহ, কাইলৈ তমুকৰ ঘৰত নামগোৱা, পৰহিলৈ আকৌ গাওঁবুঢ়াৰ ঘৰত পাল নামৰো জোৰণি, চৌধা-দিনলৈ বাইজৰ ভাৱনা, এইবোৰ এৰিনো যাওঁ কেনেকৈ?” পিচে কথা বা ক’ত ? —তেকুৰি তলত। আশাত বন্দী হৈ মধুনাত পৰ দি থাকোঁতেই তেওঁৰ প্ৰায়েই দিনৰাতি পাৰ হৈ যায়।

বোপাটিয়ে সবহুৱা নামৰ বাহিৰেও, দেহ বিচাৰৰ গীত, বৰগীত,—এই-বিলাকো বাগপদ দি শুৱলোকৈ গাব পাৰিছিল। দিহানাম দিওঁতে সকলোৱে বৈ বৈ চাইছিল—ফেদেলা মুগীৰ মুখত স্তৱদী মিঠামাত ওলোৱা দেখি বহুতে পক্ষত জয়গ্ৰহণ কৰা পহুৰৰ উপমা দি তেওঁক পক্ষজ ফলটিয়াৰ বুলি কৈ বৰ ভাল পাইছিল। নামত বোপাপদ দি হে যায়—লাগ বান্ধ হ’লে একো নাই—অ’ৰ এষাৰ, ত’ৰ এষাৰ যোঁটাই শুনিবলৈ মাথোন শুৱলা কৰে। ১৯২১ চনত এওঁৰ নামৰ বস কংগ্ৰেছ ভক্তসকলে পান কৰিবলৈ নেপাইছিল। তেতিয়া তেওঁ কংগ্ৰেছৰ সন্দেশবাৰ্তা হে কঢ়িয়াই ফুৰিছিল। তামোল-খনিয়েই আছিল কানীয়া ভজুৱাক বশ কৰা সৰ্বটাক মজ। শুকান পানেই হওক বা পকা পানেই হওক, তাৰেই গুৱা এডুখৰি দি কংগ্ৰেছৰ ছাট নসহাজনৰো মনটো অসহযোগৰ ফালে লুটিয়াই আনিব পাৰিছিল। স্বৰা-মুগাৰ নিচিনা জলোপলৌ, জলছ মুগী ভলটিয়াৰে কংগ্ৰেছৰ হকে দেহমুৰ টাঁকি কাম কৰিছিল। ১৯৩০ চনত, বোপাটিয়ে আইন অমান্ত আন্দোলনলৈ যি বুদ্ধিৰে মাহুহৰ মন গলাই আনিলে, তেনে বুদ্ধি তথাকথিত ইংৰাজী পঢ়া শিক্ষিত লোকৰ মগজুতো কেতিয়াও নেখোলায়। ‘৩০ চনতেই, তেওঁক সকলোৱে সম্ভাষনিতলৈ মাতি নি মুধাকুটা কংগ্ৰেছ কমিটিৰ সন্মানে আসন দিছিল।

সোণাবাম চুঙীয়া : মোৰ লগত সততেই ফুৰা এজন স্বয়ংসেৱকৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিবলগীয়া। তেওঁ সোমৰবৰ্তকৈ দুদিনমান পাচত হোৱা ভলটিয়াৰ। সোমৰবৰ দৰেই তেওঁও আন্তিক আৰু বিনয়ী। সোণা-বামৰ আগৈয়ে কানিত মুখ দিয়া অভ্যাস আছিল। হাতীগিৰীয়া হোৱা

বাবে হে তেওঁ কানীয়া ভকতসকলৰ সঙ্গ গ্ৰহণ কৰিব লগীয়া হয়। তেওঁ-বিলাকৰ ঘৰত বহুত ম'হ আছিল। কিৰিঙা দঁতাল পোৱালী হাতী এটিও আছিল। সেইটি হাতী নালীয়া ফান্দীয়ে বাধা কুকনৰ হাতী চিকাৰত ফান্দী কাম কৰাৰ পুৰস্কাৰ স্বৰূপে পাইছিল। হাতী-মহ বখীয়া হ'লে, স্বভাৱতে কানি খাবৰ প্ৰয়োজন হয়। সেই শুণে হে, তেওঁক কানীয়া হুৰুলি কানিত মুখ দিয়া অভ্যাস আছিল বুলি কোৱা হৈছে।

কংগ্ৰেছৰ ধ্বনিয়ে যেতিয়া সোণাৰামক বৰকৈ কোৰাবলৈ ধৰিলে আৰু কানিৰ অপকাৰিতা হৃদিগত হ'ল, তেতিয়াই তেওঁ কানিৰ ধোঁৱা-খোৱা দলিয়াই পেলালে আৰু কংগ্ৰেছৰ ভলষ্টিয়াৰ হৈ কানি একত্ৰাবলৈ ধৰিলে, আন কি তেওঁৰ খেচখেচনিত কৰাষেক নালীয়া ফান্দীয়েও লুকাই-চুৰকৈ হে এটিকিৰা দুটিকিৰা কানিপান পুৰিবলগীয়া হৈছিল। শেষত, ফান্দীয়েও এৰি পেলালে। কানি আৰু বিলাতী কাপোৰ গুচোৱাত সোণাৰাম ইমান আকোৰ গোজালিকৈ লাগিছিল যে সকলোৰে তেওঁৰ নামকে ধৈছিল “বৰ ভলষ্টিয়াৰ”।

সোণাৰাম খটখটীয়া আৰু সকলো কামতে বৰ খৰতকীয়া। কাম এটা কৰিবলৈ ললেই ধৰ-ধৰ মাৰ-মাৰ লগাই দিয়ে। এওঁ ম'হ খুঁটিলে ষাওঁতেও আহোঁতেও হাতৰ পৰা স্ত্ৰতাকটা টাকুৰীটো নেনেই। লগৰীয়া ম'হ গুৱাল-বিলাকে যদিও মনে মনে কানিপান একো চাকি দিয়াইছিল, “সোণাৰাম ভলষ্টিয়াৰ” হ'বৰ পৰা তা'ৰা মৃদ মৰিল।

কনক চন্দ্ৰ ফুকন : অকৃত্ৰিম দেশ সেৱক শ্ৰীমান কনক ফুকনৰ মধু-ভাষা যুক্তিপূৰ্ণ কথা আৰু শিষ্ট আচৰণৰ স্মৃতি এতিয়াও মাজে-মাজে উকাই থাকে। জাঁজী আমগুৰি-ম'ৰাবজাৰ অঞ্চলত সভা-সমিতি পাতি ফুকোঁতে এওঁ সততেই আমাৰ লগত ফুৰিছিল। ম'ৰাপুখুৰী-কোৱ'ৰ-গাৱত গান্ধীৰ নাম শুনিব নোৱৰা মাহুহেই বেচি। কনক ফুকনে গম্বি-পিটিকি মৰম লগা মাত-কথা কৈ ভালেমানক অসহযোগৰ পটিলৈ চাল খুৱাই আনিছিল। ইবিলাক ভলষ্টিয়াৰে বায়ুৰ বেগতে নভা-বিচিন্তাকৈ একোটা কাম কৰিব খোজে, কনক ফুকনে ধীৰে-শান্তে বহুত ভাবিওনি হে সেই কামলৈ আগবাঢ়ে। কিবা এটা কথাৰ আউল ভাঙিব নোৱাৰিলেও সেইদৰে ফুকনে কথাবাৰৰ আগগুৰি ভালকৈ ফহিয়াই চাই শেষত একোটা অকাটা সিদ্ধান্ত উপনীত হয়গৈ। এনে ধীৰ প্ৰকৃতিৰ ব্যক্তিসকল আমাৰ

ভিতৰত অতি বিবল। তেওঁ দেখিবলৈ যেনে ধুনীয়া, স্বস্তৰখনো কবিত্ব ভাবেৰে তেনেকৈ জেকি থকা। নাজিৰা হাইস্কুলৰ ছাত্ৰ আছিল কনক। আসাম কোম্পানীৰ চাহাবিলাকৰ মইমতীয়া আচৰণ দেখি স্বভাৱতে বৃটিছ আচৰণৰ প্ৰতি তেওঁৰ বিতৰ্ক জন্মি আছিল।

মহাত্মা গান্ধীৰ অসহযোগ শিঙাৰ ফুক শুনি কনক ফুকন স্কুলত ছাত্ৰ হৈ থাকিব নোৱাৰিলে। পঢ়া এৰি আমাৰ সেৱক দলত ভুক্ত হৈ আন্দোলনটোৰ সন্ধান বঢ়ালেহি। তেওঁ ফাটেকলৈ বাবলগীয়া নহ'ল। তথাপি, চাহবাগিছা আৰু ওচৰ চুবুৰীয়া গাঁও-ভূইবোৰত অসহযোগৰ বাণী প্ৰচাৰ কৰাত নৈধে সহায় কৰিলে।

কনক ফুকন ঐতিহ্যপূৰ্ণ বংশৰ বংশধৰ। সাহিত্য, সঙ্গীত-কলা, বুৰঞ্জী-প্ৰেম তেওঁৰ জন্মগত ধৰ্ম। পুথি প্ৰবন্ধ তেওঁ কিবা লেখিছিল নে নাই, কব নোৱাৰোঁ; তেওঁৰ ঘৰত হ'লে “অসমীয়া”, “বাহী”, “চেতনা” আদি আলোচনী-কাকত আৰু নানান বিধৰ অসমীয়া কিতাপ আলমাবিত ভৰাই থোৱা দেখিছিলোঁ। অকল ভৰাই থোৱাই নহয়, সেইবোৰ কিতাপ পঢ়ি, নিজৰ চিন্তাশক্তিৰ শাৰ তোলাবো প্ৰমাণ পাইছিলোঁ।

তেওঁবিলাকৰ ওচৰতে দেওধাই গাঁও। এই গাঁৱতে মনেশ্বৰ ফুকন নামেৰে এগৰাকী দেওধাই ভাষাত পণ্ডিত লোক আছিল। ওপৰত কৈ অহা মতে, এখেতসকলৰ ঘৰৰপৰাই তাহানিখন গেইট চাহাবে অসম-বুৰঞ্জী লক্ষণ কৰিবৰ সময়ত শিৱসাগৰৰ মাননীয় ফণীধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াই ভালেমান আহোম ভাষাত লিখা পুথি নিছিল। আহোম ভাষাত পণ্ডিত গোলাপ চন্দ্ৰ বৰুৱায়ে এই ঘৰ দেওধাই ফুকনৰ সহায়তে আহোম ভাষা শিকিছিল। আমি অসহযোগৰ প্ৰচাৰ কৰি ফুৰোঁতে কনক ফুকনে এখেতসকলৰ গাঁৱৰপৰা কেবাখনো ‘অসম বুৰঞ্জী’ পুথি উদ্ধাৰ কৰি মোক দিছিল। তাৰে এখন আছিল “চাংমাই বুৰঞ্জী”।

গুলীৰাম বৰুৱা : মানতনীয়া বৰফলীয়া গাঁৱৰ এজন মাহুহ এতিয়াও মোৰ সৌন্দৰণি-পটত জিলিকি থাকে। সেইজন হৈছে—দেওবজা। মৈদামৰ ওচৰতে থকা গুলীৰাম গাঁও বৰুৱা। ১৯২১ চনত, এওঁও এজন ধৰ্ম-নিৰ্ধৰ গুলীৰাম আছিল। এওঁ কথা নেপাহৰে। যেই সেই কবিতাগীয়া কাম এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ত কোনোবাজনে কবিলে পাহৰিলেও এওঁৰ ফটকৰে মনত পৰে। দেহাটোও মনৰ লগতে যেন উৰাই লৈ বাৰ—এনে ছেন

উৎসাহ এওঁৰ। তেওঁৰ মানত সময় অমূল্য ধন—ইয়াক এবাৰ হাতৰপৰা একত্ৰালেই আক পাবলৈ নাই। সেই দেখি এক তিলমান সময়ো এনেই নিনিয়ায়। কৰ্মী কৰ্মীয়েই। কাম এটা কৰিবলৈ পাঁচিলে, তেওঁ গুলীটো যোৱাদি গৈ, গুলীটো অহা দি আহে। অহা-যোৱাতেই পাঁচনী ক্ৰিয়াৰ অন্ত নপৰে—যি কাম কৰিবলৈ পঠিওৱা হয়, তাক সমাধা কৰি হে আহে। আজিকালি শৱদত মৌপিয়া কংগ্ৰেছ কৰ্মীৰ গতি-গোত্ৰ দেখি তেওঁ কংগ্ৰেছৰ প্ৰতি শটং জুৰিলে। তথাপি, কংগ্ৰেছ পুলিচি ৰোওঁতে যি উৎসাহ-উদ্দীপনা দেখুৱালে, কংগ্ৰেছৰ প্ৰভাৱ থাকে মানে সি স্বৰ্গীয় হৈ থাকিব। তেওঁৰ নেবানেপেৰা চেইৰ ফলতেই ‘জবাবদা’, ‘বতনপুৰীয়া’, ‘অভয়পুৰীয়া’, ‘ম’ৰাপুৰীয়া’, ‘কৌৱৰ গাঁও আৰু যবফলীয়া’ গাঁওত ৫০ জনমান লোকসকলক সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিছিলোঁ।

গুলীধামৰ দৰেই যবফলীয়া অঞ্চলত বিদেশী দোকানীকে (বিদেশী নামৰ এজন মাছহ) প্ৰমুখ্য কৰি বহুত ডেকা ল’ৰাই উদাউল হৈ কংগ্ৰেছৰ কাম কৰিছিল। সিহঁতকৰ নাম অলেখ।

মদৰা পেকাৰ : চয়ে চয়ে হোৱা কংগ্ৰেছ সেৱক বাকৱতি গাঁৱৰ টেপুৰাম গগৈ আৰু বৃক্ষকান্ত গগৈয়ে এদিন ক’লেছি বোলে, “কাকতী পুলৰ মকৰা পেকাৰে আমাক পুলিছৰ হতুৱাই ধৰাই নিয়াও বুলিছে, মহীকান্ত বৰুৱাৰ হতুৱাই এজাহাৰ লেখোৱালেই। আজিয়েই আমণ্ডৰি থানাটো মাছহ যাব। সিহঁতৰ হাততে বোলে এজাহাৰখন পঠিয়াব। পেকাৰে আমাৰ বাইজখনক কুকুৰ বুলি গালিও পাৰিছে। তেওঁ আটাইকে ভঙাই ফুৰিছে বোলে কংগ্ৰেছত ধোনেও যোগ নিদিব। গেনে ক’ত মহাত্মাৰ জয় দিয়ে, কোনে কাক কানি এৰিবলৈ কয়—এই এটাইবোৰ খবৰ পেকাৰে মনে মনে পুলিছলৈ দি থাকে। তেওঁ বাইজকো নেমানে। পেকাৰক কংগ্ৰেছত বমুৱাব নোৱাৰিলে, আমি আৰু সেইফালে ঠুটিয়াবই নোৱাৰো। আমাক তেওঁ ‘বুকুৰ ভলটিয়াৰ’ নোবোলাকৈ কথাকে নকয়।” সেইবাবে মই পেকাৰৰ ওচৰলৈ গৈ পেকাৰক কংগ্ৰেছ মেম্বৰ কৰিব লাগে আৰু পুলিছলৈ ৰিপৰ্ট দিয়া বন্ধ কৰাব লাগে, এই বুলি টানি অল্লৰোধও কৰিলে।

মকৰা পেকাৰে ভলটিয়াৰক কিয় কুকুৰ বুলিছিল আৰু ভাবুকি দি, ফোৰোহনি মাৰি টেপু-বৃক্ষকান্তক কেনেকৈ ককাল খুৱাই মোৰ ওচৰ পোৱাইছিল, তাৰ আঙিগুৰি ক’লে হে সাত বছৰ সৈয়াকণী মকৰা পেকাৰৰ কথাক ভাও আৰু সজা-সৰকা প্ৰকৃতিৰ স্তব ধৰিবপৰা যাব।

কথাটো এই—চাৰিং কাকতী গাঁও ক্ৰেডিট্ চছাইটিৰ চেক্ৰেটৰী ভোলানাথ কাকতীৰ পথাৰত দাই থোৱা পকাধানৰ মূৰ্তি কিছুমান নিশা কোনোবাই ধাননিৰপৰাই চুবকৈ নিলে। ভোলা কাকতীয়ে কংগ্ৰেছ ভলটিয়াৰ টেপু-কুক্ষাইক চোৱাৰ শুং-সুজ উলিয়াবলৈ কোৱাত তেওঁৰলোকে পুং খেদি খেদি পেকাৰৰ ভঁড়ালত সেই মূৰ্তি জাপি থোৱা পালেহি। সেই কাৰণেই, ভলটিয়াৰ দুজন মেল চপাই গোচৰ দিলে, “ভোলা চেক্ৰেটৰীৰ পথাৰত ধানৰ মূৰ্তি চুব কৰিলে। মূৰ্তিবোৰ গালফলা। আৰ্যম ৩টাৰ-৩টাৰ ধানৰ চিনে-চাবে সেই মূৰ্তিবোৰ পেকাৰৰ ভঁড়ালত পালেহি। পেকাৰক সোধাত ক’লে, “ভঁড়ালত কোনে কি ক’মাই থৈছে, মই কেনেকৈ ক’ম? মই কিবা আনিছোঁ নে?” —মেলৱাই সকলে বিচাৰ কৰি ভলটিয়াৰৰ অভিযোগ সঁচা বুলি, মনেহতে পেকাৰৰ পুতেক এটিক এশ টকা দণ্ড কৰিলে। সেই দণ্ডৰ টকাকে আনবলৈ যাওঁতে, পেকাৰে গালিশপনি পাৰি টেপু-কুক্ষাইক ভেকাহি লগালে। “ব. কুকুৰইত, তইতক পুলিছত দিব লাগিব। আজিয়েই মই মহীকান্ত বৰমহাৰীৰ হতুৱাই দৰ্খাস্ত লেখোৱাওঁগৈ। মই দণ্ড-ফণ্ড নিদিওঁ। কুকুৰ-বাইজখনেনো কেনেকৈ দণ্ড লয় চাওঁ বাক, বঃ।”

পেকাৰ ভিতৰত আছিল। বাপকৰোঁ, ভাত বান্ধিছিল। মই চ’বা ঘৰৰ পৰা মাত লগালোঁ, “পেকাৰ ডাঙৰীয়া আছে নে?”

ভিতৰৰ পৰা মাত এষাৰ আহিল, “কান?”

মই মাত দিলোঁ, “মই হে।”

আকৌ ভিতৰৰ পৰা নিজে নিজে কোৱা যেনকৈ (স্বগতঃ) টানি সন্মিলে, “আয়—আয়। কোন।”

মই ও ডাঙৰকৈ মাতি পঠিয়ালোঁ, “মই অম্বকা” (মাৰ নামটো কলোঁ)।

এইবেলি নেপথ্যে মাত মতা মাহুহজন ভিতৰৰপৰা ওলাই আহিল। মাহুহজনৰ কঁকালৰপৰা তলছোৱাত মুগা চুৰিয়াৰ বৰ ফেৰ আৰু গাত পাতলীয়া চেলং এখন। তেওঁৰেই মকৰা পেকাৰ। মোক দেখা মাত্ৰকে তেওঁ আচৰিত হোৱা যেন দেখুৱালে আৰু অমৰাঙটীয়া ডহাঁ চকুটিটা পকাই, মোক সেৱা এটি কৰা যেনকৈ, পকা গোফ কৌচাত হাত ফুৰাই বৰ আথে-বেথে সন্মিলে, “অ’ গুৰুজন দেখোন! দুপৰীয়াখন বন্দীৰ ভগা বহাত কিয় বা থিত দিলেহি?” এই বুলি কথাৰ সোধাৰ লগে লগেই পোঁসাই ঘৰৰ ফালে

টোঁৱাই হাতঘোৰকৈ ক'লে, “এতিয়া, উঠিব হে লাগে।” (যেন, মই আহিম বুলি তেওঁ আগেয়েই জানিছিল আৰু যেন গোঁসাঁই ঘৰত, সেই বাবে, মোলৈ জলপান সজাই থোৱাই আছিল, এতিয়া উঠি মাথোন খাবগৈ হে লাগে।)

পেকাৰৰ ভেৰাকুটীয়া ভাও দেখি মইও গহীনাই কৈ থলোঁ, “থক, থক, নেলাগে বাক জলপান-পাতি দিহা কৰিব। এতিয়া ভাতেই খামগৈ আৰু”।

“ভাল, গুৰুজনৰ ইচ্ছা,” এইবুলি মহ শিক্ৰীয়া গোঁফ কৌঁচাত আকৌ মোহাৰ এটা মাৰি সন্তপনে স্তমিলে, “পাচে, বন্দীৰ ঘৰতনো ধূলা দিলেহি কি সকামত?”

মই :—সকাম বুলিবলৈ একো নাই, পেকাৰ। কিবা অকণমান কথা এটিৰ থুঁকুৰি মাৰিবলৈ হে আহিলোঁ। হয় নে, আপুনি বোলে ৰাইজখনক কুকুৰ বুলি গালি পাৰিছে?

পেকাৰ :—হৰি। হৰি। ভূমি-ছুই কৰ্ণত হাত দিয়া কথা। কোন শতাই নাৰকীয়ে ক'লে এনে কথা? ৰাইজক কুকুৰ বুলিবৰ বন্দীৰ কি শক্তি আছে?

মই :—সিদিনা টেপু আৰু কুৰায়ে বোলে আপোনাৰ ভঁড়ালত ভোলা চেক্ৰেটৰীৰ পথাৰৰপৰা অনা পকা ধানৰ মুঠি পালে। সেই বাবে, মেল চপালত আপোনাৰ পুতেকক ৰাইজে এশ টকা দণ্ড কৰে। তেওঁ বিলাকে সেই দণ্ডৰ ধন বিচাৰি অহাত আপুনি ক'লে হেনো, “কুজুৰ ৰাইজক কিহৰ দণ্ড দিবলৈ আছে?” এই বুলি কৈয়েই, মিহঁতক বোলে ছুই যি নিকিলালে।

পেকাৰ :—অ' সেইটো কথা। সিও এটা কথাৰ কথা নে? তাকে হ'বলা গুৰুজনে স্তমিবলৈ আহিছে। টেপু-কুৰাটাইভৰ মান তলখুচৰীয়া পাৰও ক'ত ওলাব? ইহঁতে, গাঁৱত কোনে ক'ত কি কৰিছে থুঁচৰি ফুৰে। বন্দীয়ে গাঙ্গী ভলটিয়াৰক বেয়া বোলা নাই, নোবোলেও। গড়মূৰীয়া গোঁসাঁই ঈশ্বৰে বৰ ভাল কামকে কৰিছে। এইদৰে কথাৰ ঢাল অইন ফাললৈ পোনাই শেহান্তত পাকে—প্ৰকাৰে স্বীকাৰ কৰিলে, ‘গুৰুজনে শুনা কথা এটাইবোৰ সঁচা। এটি কথা হে-মাথোন বেড়াই গৈছে।’

মই :—কোনখিনিতেনো বেড়ালে, শুনোচোন বাক।

পেকাৰ :—ৰাইজে বন্দীৰ পোক সন্দেহতে অকাৰণ কথাত ১০০ টকা দণ্ড কৰা সঁচা। তেতিয়া বন্দীও মেলতে থকা হৈছিল। অযুগুত দণ্ড কৰা শুনি বন্দীয়ে নেমাতি নোৱাৰিলোঁ, বোলোঁ, ‘মেলত থাকি যি নেমাতে উচিত, দোষে পায় তাকো কিঞ্চিৎ-কিঞ্চিৎ’। এই দেখি,

আমি মেজুৱাই স্বৰূপে কোৱা হ'ল, 'তাৰ ধাননিয়ে চেক্ৰেটৰীৰ ধাননিয়ে লগালগি : গভিকে, ভুলেচুকেও মুঠি আনিব পাৰে। সি যে আনো বুলি আনিছে, বন্দীয়ে বিশ্বাস নকৰে। সঁচা কথাও দণ্ড কৰে দেখিবলৈ ভাল। অনাহকত বাক কোনে কৈচা ধনখন ভৰে? কাকতীৰ পথাৰেৰে লেটপেট আছিল দেখি হে, এনে অপৰাধটোকে শুনিবলৈ পোৱা হ'ল। দণ্ড কৰিছে, কবক বাক। তাৰ পিচে, ১০০ টকা দণ্ড বৰ চৰি গৈছে। আমি হ'লে, দহ টকিতে খবলৈ কওঁ। বাইজৰ লাওত গকুৰো পথাৰ দিগে বুলি হে সিমানে কোৱা হৈছে। তাকে চাই বাইজে যি কৰে। এই বুলি সেও হৈ কোৱাত বন্দীৰ কথাতে বাইজ মান্তি হ'ল আৰু বন্দীৰ পো-টোক দহ টকাকে দণ্ড কৰিলে। আমিও সেই টকা দিবলৈ দিন লোৱা হ'ল।'

এই কুৰুখীয়া ভলটিয়াৰ কিটাই আৰু' সিদিনা আহি বন্দীৰ ঘৰতে খেচ্ খেচ্ কৰে ধৰিছেহি বোলে বাইজৰ দণ্ড কপ শ দিবই লাগে। বন্দীয়ে বোলোঁ, "হৰ কটাইত, কপ শ বুলিলেই কপ শ পায়নে? এশ হেনলাগে, দহ টকাকে পাবনে নেপাব? এই বুলি ক'লত মিহঁতে বন্দীক বহুত নক'বলগীয়া কথা ক'লে। তেনেতে, বন্দীয়ে হ'বলা খণ্ডৰ ভয়কত কৈ পেলালোঁ, "যা, যা, তইতৰ কুকুৰ ধূলি বাইজখনে মোৰ কি কাপ কাটে কাটিব—মকৰা শইকীয়াই তালৈ ভয় নকৰে।"

তাৰ পিচত, ভকতীয়া ভাও ধৰি, মোৰ মুখে-মুখে চাই আচল কথাটো ব্যক্ত কৰিলে, "চক্ৰোচন বাক শুকুজন, বন্দীৰ পোক দণ্ড কৰা যেই, বন্দীক দণ্ড কৰাও সেই নহ'ল জানো? পোঁ যেতিয়া আচামী, বাপেকীও জানো আচামীৰ লগৰে নহ'ল? বাইজে যেনিবা এশ টকা দণ্ড কৰিছিলেই, আচামীৰ বাপেক বন্দী-আচামীয়ে দহ টকাতে খবলৈ কোৱাত বাইজখনো কেলৈ মান্তি হ'ল? আচামীয়ে জানো আচামীক দণ্ড কৰিব পাৰে? যি বাইজে আচামীৰ কথাতে হৰিভৰ দিয়ে সেই বাইজ কুকুৰধূলি নহয়, কি? ইহঁতে থালী বন্দীক কেনেকৈ শলঠেকত পেলাওঁ তাকে হে অহনিশে চিন্তি থাকে। দহ টকা ক'ত আৰু এশ টকা ক'ত? এইবোৰ কেৱল টেপু-কুমাৰৰ কাৰচাজি। তাতে আকৌ বাইজখনো তাইতৰে।"

পেকাৰৰ কঁধাৰ দোপাক-তেপাক দেখি, সেইটো কথা তাতে এৰি কংগ্ৰেছৰ সভ্য হোৱা আৰু ভিজক-ভড়াললৈ দান দিয়াৰ কথা উলিয়ালোঁ। দান

বৰঙনিৰ কথা উলিয়াবলৈ হে পালে। পেঞ্চাবে সাউং কৰে ভিতৰলৈ সোমাই গৈ পাণবটা এটাতে তামোল-পাণ এটাই সৈতে কপ তিনটকা আনি ঠাই-খন মোহাৰি মোহাৰি মোৰ আগতে থলেহি।

টকা দেখি কলোঁ, “বোলোঁ পেঞ্চাব, কংগ্ৰেছৰ প্ৰতিজ্ঞা পত্ৰত চহী নকৰিলে, আপোনাৰ টকা ল'ব নোৱাৰোঁ।”

পেঞ্চাব :— বন্দীয়ে চহী-তহী নকৰে। বন্দীৰ ঘৰলৈ গুৰুজন আহিছে, কংগ্ৰেছলৈ দান লাগে বুলিছে, লৈ যক, এই কেটাকিকে। দুখীৰ দুখী অৱস্থাতে যি পৰা হৈছে, দিয়া হৈছে।

মই :— আপুনি চহী নকৰিলে টকা ছুবই নোৱাৰোঁ।

পেঞ্চাব :— (অলপ বেছি টভক মাৰি) ভাল বাক, নেলাগে ছুব। গুৰুজনে যদি এটা কাম কৰি দিব পাৰে, বন্দীক মহৎ উপকাৰ কৰা হ'ব। তাকে যদি কৰে, বন্দীয়ে চহী হে নেলাগে, তিনক ভঁড়াললৈও ডেৰকুৰি-মান কপ আগবঢ়োৱা হ'ব।

তাৰ পিচত, তেওঁ পেট খুলি সকলো কথা প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু মইও কাণ পাতি শুনি গলোঁ। পেঞ্চাবে আবদ্ধ কৰিলে, “দেখিছেই, সৌজনী বন্দীৰে ঘৰৰ মাত্ৰ, (এই বুলি, মোৰ মুখৰ আশ্বতে বাঁহৰ চাং এখনতে শুই থকা তেওঁৰ বৈয়াকৈল আঙুলিয়াই দেখুৱালে) আজি ছমাহ হ'ল, কঁকালৰ বিবত উঠিবপৰা নাই। পথাৰৰ পকাধান পথাৰতে মৰহিছে। জানেই নহয়, মহগুৱালবোৰ কেনে উৎপতীয়া। মিহঁতে নিশা-নিশাটো বন্দীৰ ধান ডৰাতে মহ মেলি দিগে। মহে খাই-খচকি গোটেইখন তহিল কৰে। ৰাতিপুৱা কুঁৱলীৰ আৰতে, গুৱাল পলাই জকাইচুক পায়গৈ। বন্দীয়ে খেদি-খেদি দুটামানৰ দা-টোকোন, টো-বাটি কাটি লৈ থৈছে। তাইঁতৰ ওপৰত মেল চপাই বন্দীয়ে পাতলগীয়া কপ চাৰি কুৰিকে এতিয়া উলিয়াই দিব লাগে। গুৰুজনে এই ফেৰাকে উপকাৰ কৰক। কপ কেটকা পালেই, তাৰে দুকুৰি তিনক ভঁড়াললৈ যাব আৰু দিকি এটা দি কংগ্ৰেছতো সোমোৱা হ'ব।”

মকৰা পেঞ্চাবৰ মকৰাজলীয়া ফান্দখন দেখি মনে-মনে হাঁহিলোঁও, বিমোৰতো পৰিলোঁ। ভাবিলোঁ, এওঁক যদি কেনেবাটক আমাৰ ছিটিকাত লগাব পাৰোঁ, আমাৰ আৰু ৰামৰাজ্য—টিপ্ৰায়ীয়া গাঁৱত আমাক আৰু কোনে পায়? এওঁৰেই যদি মুখখন বন্ধ হয়—খামোন ৰাক্ষসিত হে নেলাগে,

ত'ৰ জকাইচুকলৈকে কংগ্ৰেছৰ অৰ্ধগু ৰাজ্য হ'ল বুলি ধৰিয়েই ল'ব পাবোঁ।

ঘৰলৈ আহি পিচ দিনাই বোপাটি ভলটিয়াৰক (এওঁৰ কথা ওপৰত কোৱা হৈছে) জকাইচুকলৈ পঠিয়াই, গুৱালকিটাক মেললৈ আহিবলৈ জাননী দিলে। মাচুহে কয়, “শিয়ালে-গুৱালে সমান।” বোপাটিক পঠিয়ালোঁ। যদিও, গুৱালে নো মোৰ কথা ক'ত মানিব বুলি মনতে সন্দেহো হ'ল। জাননীত লেখিছিলোঁ—মকৰা পেন্ধাৰৰ ধান খুউৱা বাবে তোমালোকৰ ওপৰত পেন্ধাৰে গোচৰ দিছে। চাৰি কংগ্ৰেছে অমুক তাৰিখে তাৰ বিচাৰ কৰিব। তোমালোক যেন দহোকুৰি মেললৈ নহাতৈ নেধাকোঁ।

বোপাটি ভলটিয়াৰেও আমাৰ জাননীৰ ওপৰতে আৰু দুবাবমান কথাৰে আগুৱি কটাত, গুৱালকিজন দিনে-বাৰে আহি কংগ্ৰেছৰ মেনত উপস্থিত হ'লহি। মেলুৱাই আছিল:—স্বৰ্গ চন্দ্ৰ চনিহা, লক্ষ্মীনাথ কাকী, গিফু-ৰাম বৰকাকতী কুশান্ত বৰকাকতী আৰু ডিম্বৰ কটকী। লক্ষ্মীনাথ কটকীৰ ঘৰতে সেই মেল বহিছিল। মেলুৱাইৰ বিচাৰত দস্তাই নহ'ল যদিও, পদকীয়া (আচামী) কিজনে আপোন উচ্ছাৰেই টকা ভৰিবলৈ গাত ললে। কিন্তু, সেই সময়ত হাতত নথবাড, ডিক্ৰী হোৱা ৮০ টকাৰ ভিতৰত আংশিক ভাৱে যি যেনেকৈ পাব দিলে। কেউদেৰ পৰা মুঠ ৩৫ টকা পোৱা হ'ল। তাৰে ১০ টকা মেলুৱাইৰ দস্তাই বা বেলহটলৈ থাকিল। বাকী থকা ২৫ টকা এতিয়া মকৰাৰ প্ৰাপ্য। পেন্ধাৰক লাগে জিকা হাঁহৰ মূৰটো—টকাটো পাচ কথা। গুৱালহঁতে সেও মনাত পেন্ধাৰৰ বড়ত পাগ নাই। পূৰ্বৰ অঙ্গীকাৰ মতে তেওঁ এতালিকে তিলক-ভড়াললৈ ১৫ টকা দান আগবঢ়ালে আৰু চাৰি অনা দি কংগ্ৰেছৰ সভা ভুঙা হ'ল। পেন্ধাৰক কংগ্ৰেছ ভুঙা কৰি হেঁকাই টিলকি মাৰিলোঁ। সেদিনাবপৰা বাকবতি-টিপমীয়াত আৰু কংগ্ৰেছৰ ভয় নোহোৱা হ'ল। টেপু-কুমাৰীৰো ভয়-ভাঙি সকলো ভাগিল। ক'ৰবাত সভা-সমিতি বা মেল দোৱান হ'লেই পেন্ধাৰক নমতাকৈ নেধাকোঁ। ৭০ বছৰীয়া বুঢ়া পেন্ধাৰো, হাতত লাগিটাল লৈ থৰক বৰকাকৈ হ'লেও তাত উপস্থিত হ'বগৈয়ে। মকৰা পেন্ধাৰ অকল চাৰিওৰে নহয়, চুতীয়া কুলৰেই এটি সাঁথৰময় অদ্ভুত চৰিত্ৰ।

চিংফৌ থহুৱা মেৰিঃ টিপমীয়াৰ দৰেই অগ্নিবৰ খনিকৰ গাঁৱতো এজন মাতঃবৰী লোক আছিল, যাক, অন্ততঃ “মৌনেন সমতি লক্ষণ” ভাব প্ৰকাশ কৰাই বহুৱাই নোথোৱা হ'লে, ঘৰৰ ওচৰতে অসহযোগৰ কাম

কৰিব নোৱাৰিলোঁহেঁতেন। এইজন পুৰুষৰে নাম চিংফৌ-খহুৱা। আচলতে এওঁ চিংফৌ নহয়—খহুৱা নামৰ এজন নিৰ্ভীৰ্জ অসমীয়া মানুহ হে। এওঁৰ মাক-বাপেকক হেনো উত্তৰ কুলৰ চতিয়াৰপৰা (কলাবাৰী) চিংফৌৱে ধৰি নিৰ্ভিল। ধৰি নিয়া মানুহবোৰে সৈতে চিংফৌহঁত উজনিৰ পোনে কোনোবা এঠাইত নিশা শুই আছিল। তাতে সিহঁত ভৰ-যুমতিত পৰিলত, লগৰীয়া দুটামানে সৈতে খহুৱাৰ মাক পলাই গৈ ওচৰৰে হাবি এখনত সোমাল। তাতে মাকৰ অলোচ লাগিল তাক এই খহুৱা বোলা ল'ৰাটি ভূমিষ্ঠ হ'ল। পানী-কৈচুৱাটাৰ টে'ৱা-টে'ৱা মাত শুনিলেই জানোচা চিংফৌ-দোৱনীয়া আহি সিহঁতক মাৰি পেলায়হি, এই ভয়তে মাকে কৈচুৱাটোক বুকুত বান্ধি অগাইখনি হাবিত সোমালগৈ। দুদিনমানৰ পিচতে, চিংফৌহঁত তাৰপৰা উজাই গ'ল। খহুৱাৰ মাকও হাবিয়ে বননিয়ে অকাই-পকাই কৈচুৱাটোৰে সৈতে জকাইচুক পথাৰত ওলালহি। তাতে, ওচৰচুবুৰীয়া মানুহৰ আশ্ৰয় লৈ খুজি মাগি খাই থাকিল। ল'ৰাও লাহে লাহে লৰি-ঢাপৰি কুৰিব পৰা হ'ল।

চিংফৌৰ চকুত ধূলি মাৰি খহুৱাৰ বাপেকো এদিন পলাল। তেওঁ ঘৈণী-য়েকক দিহিঙে - দিপাঙে বিচাৰিও লগ নপালে। ঘৈণীয়েকক বিচাৰোন্তে-বিচাৰোন্তে বাটৰো ভু হেৰাল। হাতত বাপতিসাহোন তৰোৱালপাটকে সাবধি কৰি, ঘৈণীয়েককে ধিৰাই খহুৱাৰ বাপেকে যেনিয়ে পায় তেনিয়ে হাবি ভাঙি যাবলৈ ধৰিলে। বছৰচোৰকৰ মূৰত তেওঁও আহি হঠাৎকাৰে অনাভুৱাকৈয়ে সেই জকাইচুকৰ হাবিতে ওলালহি। আয়ুসত যেন চাউল আছিল, আকৌ গিৰীয়েক ঘৈণীয়েকৰ দেখাদেখি হ'ল। পুনৰ মিলনৰ বং বেজাৰত দুয়ো কান্দি-কাটি চকুৰ পানী টুকিলে। বিচ্ছেদৰ পিচত হোৱা মিলনৰ আনন্দকে উপভোগ কৰি দুয়ো স্থখে-সন্তোষে বছৰদিয়েক পঠিয়ালে। এনেতে, নিষ্ঠুৰ কালৰ ডাক পৰিল—খহুৱাৰ বাপেকে পৈতৃক সম্পত্তি তৰো-ৱালখনকে ঘৈণীয়েকৰ হাতত দি সংসাৰ-বৈভৱগীখন পাব হৈ শুচি গ'ল। বিয়া-বাক কৰাই জকাইচুক এৰি খহুৱা অগ্নিৰ খনিকৰ গাঁৱলৈ উঠি আহিল।

পূৰ্বে, মাকে কৈ যোৱা কথা মতেই খহুৱাই তৰোৱালখনকে সোণৰ মেৰুৱী পূজা কৰা দি কৰি থাকে। তাকে তেওঁ উলিয়াই হুহুৱাই কেতিয়াবা “এনু কৰিম, তেন কৰিম” বুলি, চুতীয়াৰ পূৰ্ণগোবৰ হ'ৱৰি ঠটা মাটিতে

ৰপিয়াই ফুৰে। গাঁৱৰ মাত্ৰহ আটাইবোৰে তেওঁলৈ ভয়। থহুৱাই স্বভাৱতে ক'ব মূৰ্ত্তি ধৰি থাকে আৰু অবাইচ বা উভং মাত নমতাকৈ কথা এবাবো নকয়। সেই দেখি, তেওঁক সকলোৱে উপলুঙা নাম দিছিল “অ’হুৰ”। ওচৰতে থহুৱা নামেৰে আৰু দুজনমান মাত্ৰহ আছিল। তেওঁবিলাকৰপৰা বেলেগ বুজাবলৈ এইজন থহুৱাৰ নামৰ আগত চিংফো আলডাল লগাই লোৱা হৈছিল।

থহুৱাই কংগ্ৰেছৰ নামত যে জুইন্তো থেৰ এডাল নিদিয়েই নে, তেওঁৰ পদূলি সোমোৱা ভলটিয়াবক তৰোৱাল ঘূৰাই নঙলামুখৰপৰা খেদি পঠিয়ায়, —অৱশ্যে তৰোৱালৰ চোঁচ কেৱল নঙলা মুখলৈকে হে। তথাপি,

“ভয়ত ভগৱন্তও পলায়।

কিললৈ বাস্তৱদেৱেও ডৰায়” দেখি, ভলটিয়াৰে তেওঁৰ বাৰীৰ দাঁতিয়ে যাওঁতেও আঁৰ লৈ হে গৈছিল। “গান্ধী—ভলটিয়াব” সংহাৰ কৰিবলৈ গুলোৱা এনেজন পশুৰামৰূপী টিঙত কোবোৱা ক্ষত্ৰিয়ক কংগ্ৰেছৰ মোৰত জুৰাই ল’বলৈ বুদ্ধি এটা পাঙিলে।

খনিকৰ গাঁৱৰ মাছেদি গজপুৰীয়া কাকতী-গাঁৱলৈ নগা-আলিবপৰা পোন বাট এটা নাই, অথচ, এই গাঁও দুখন সকলো কথাতে কঁঠাল এঠাৰ দৰে লাগি থকা। একেখন পথাৰতে, খেতিয়ে-খলাই বিহয়ে-সংক্ৰান্তিয়ে ইখন গাঁৱৰ মাত্ৰহ সিখন গাঁৱত নহ’লেই নহয়। এদিন, কংগ্ৰেছৰ কথাটো টুকুৰিয়াই চাওঁ বুলি চুচুকাৰাকৈ তেওঁৰ কাষ চাপি স্থিলে, “বৰপিতা” কথা এটি কওঁ, শুনিবনে?” তেওঁ সন্তোষ মনে উত্তৰ দিলে ‘ক’, কি কথা।” মই তেতিয়াই কলোঁ, ‘আপোনাৰ চাপৰ দাঁতিয়েদি আমাৰ গাঁৱলৈ আলি এগছ উলিয়াব খুজিছোঁ। চাপটোলৈ হাউলি থকা আপোনাৰ বাহ হে দুটা নে এটা কটা পৰিব।’ কথাৰাৰ ওৰাপাতি আনোতেই থহুৱা-বৰপিতা জাঙৰ খাই উঠিলেই আৰু বাবেবুৰি উভং মাত মাটি গোজ-গোজাবলৈ ধৰিলে, বোলে, “তোক বাবুলাই পালে। মোৰ বাহকেডাল হোৱা দেখি তাৰ চকুত টোপনি নাই নহয়। কেনেকৈ হোৱা বাহনিৰ ধাৰিটো ভাঙে তাৰ তাৰেহে চিন্তা। পৰহি ৰাতিও আহি, কৃষ্ণলীয়া বাহৰ আগ এটাকে দোৱাই থৈ গৈছেহি। অলপ খবৰকাৰৰ শুনি চুঃ বুলি মাত মাতি চাওঁ দেখোন বাবুলাটো স্থৰস্থৰ কৰে লব মাৰিছে। বাট লাগে বাবুলাক মোৰ বাহনিভৰা খয়ৰ কৰিবলৈ। শুকৈ কৰিবলৈ দি কাহানিবাৰেপৰা চান্দি

আছে। চল পোৱা নাই দেখি হে। এতিয়া চাইছে, কংগ্ৰেছৰ নামতে ভেজা লৈ বাঁহধাৰি ভাঙে।’ তাৰ পিচত খাটাকৈ কৈ পেলালে ‘মই আলিবাট চালিবাট নিদোঁ।’

কিবা এটা কথাৰ নিমিষ্টে চিংফৌ খহুৱাই বাবুলাক চকুপাৰিয়েই দেখিব নোৱাৰিছিল। বাবুলাৰ নাম শুনিলেই তেওঁ জ্বলি পকি উঠে। বাবুলাক তেওঁ কালবৈৰী বুলি ভাবিছিল। ইমানকৈ বাবুলাই নো খহুৱাক কি কথাত শত্ৰু শানিলে কোনেও নেজানে। বাবুলাৰ নামটো শুনিলেই খহুৱাই ভিতৰৰপৰা তৰোৱালখন আনি মাটিতে ঘাপ দুটামান মাৰিবই মাৰিব। দেখিলে, চিংফৌ খহুৱাক বলোৱাৰ বুদ্ধি-সন্ধি এটাইবোৰ অথলে পল।

খহুৱাক কংগ্ৰেছৰ ফলীয়া কৰা আশা একপ্ৰকাৰ এৰিয়েই দিছিলে। ঙ্কিচে আকৌ মনত খেলালে—এওঁক কেনেবাটক কংগ্ৰেছ মুখীয় কৰি ল’ব পাৰিলেই অগ্নিবৰ খনিকৰ, চমুবা খনিকৰ, কণাসুচৰিচুক, বতনপুখীয়া, আমগুৰিৰ চাৰিভীয়া খনিকৰ আৰু ধুনীয়া গাঁও—এই কেউখন গাঁৱত আৰু টলো টলোতৈ ঘূৰি ফুৰিব নেলাগিব। এতেকে, ছলে-বলে চিংফৌ খহুৱাক কংগ্ৰেছৰ পটিল অনাৰ হে কথা। ইয়াকে ভাবি, তেওঁ ভাল পোৱা চৰ্কাৰী কৰ্মচাৰী দুজনমান আৰু স্থানীয় মুখিয়াল লোক দুজনমান আনি সোধাই চাবলৈ ঠিক কৰিলে। সেইসকলৰ হতুৱাই হেচ মাৰি দৰালে খহুৱা ‘গম্ভৰে’ বাট নিদিওঁ বুলি কি তুৰিমুৰি কৰিব? ভবামতেই, গাঁৱৰ চৰ্কাৰী মণ্ডল মহোদয় শৰ্মা, পূৰ্ণানন্দ কাকতী আৰু ৰাষ্ট্ৰজৰো মেলুৱাই স্বত্থচন্দ্র চলিহা আৰু বিষ্ণুৰাম বৰকাকতীক মাতি নি মেল বহুৱালে। মেলৰ বাতৰি শুনি বাবুলা আগেয়ে আহি হাজিৰ। বাবুলা অহা শুনি, ৰাইজে মতামতো চিংফৌৱে নাই-নথও কৰিছিল, কিন্তু তেওঁৰ বৰপুতেক মিহিৰামে কলত যেনিবা গা লবিল। লৰালৰিকৈ, মূৰৰপাহকটা দীঘল পকা চুলিখিনি মিহিকৈ আঁচুৰি, ফুলকলি যেন খোপাৰ গাঁঠিটো গলবনত পেলাই, লুইতপৰীয়া কঁহুৱাকুল যেন বগা ডাঠ গোঁফকোঁচা ফনিয়াই, মূগাৰ দীঘল পাটৰ বাগি দিয়া চুৰিয়া এখনি কঁকিলাসজীয়া গাৰ চিঞা কঁকালটিত লিপিত খুৱাই পিন্ধি, কঁকালত ফুলাম টঙালি এডাল বান্ধি, ভিঙিত মতামতি এধাৰ আৰু কাণত লংকেক এজুৰি আৰি, লচপচকৈ চিংফৌ খহুৱা মেলত ওলালহি। ভিতৰত ঢকুৱাৰ বেৰ, বাহিৰত বৰচুৰিয়াৰ ফেৰ মাৰিব লাগে বুলি তেওঁ সদায় কয়। সেই গুণে সজ্জনৰ আগলৈ ওলাই আহোঁতে খহুৱাই সেইদৰেই কাচিপাৰি ওলাই আহিছিল।

সকটি হৈ, মিঠাকথাৰে তেওঁৰ মনটো ভাল লগাই বিহুৰায় বৰকাকতীয়ে অহুৰোধ কৰিলে, “আমি বাইজেও কৈছোঁ, মেধি, আপুনি বাটকণ দিয়া ভাল।” খহুৱাই আক একো নেমাতিলে। ঘৰলৈ গৈ, লৰাই এখনিতে তামোলপাণ এশবাই সজাই লৈ আহিল আৰু তাকে বাইজলৈ আগবঢ়াই, দণ্ডবতে পৰি জনালে, “আপোনাসৰ বাইজতকৈ নো কোন আছে? বাইজেই বজা, আমিনো কিহৰ কি? আপোনাসৰে ধৰিছে যেতিয়া, দিছো বাক বাট। দিছো, হে দিছো, চাপৰ বাঁহ হ’লে এডালো কাটিব নোৱাৰে। কাটিব লাগিলে, বাটটো ভেঁটি পেলোৱা হ’ব। এতিয়া আৰু আঁঠু হে লোৱা হৈছে।” বাইজে হৰিধনি কৰি খহুৱাক অশীৰ্বাদ দিলে। খহুৱাও ঘৰ পালেগৈ। বাবুলাই ইপিনে খবধৰকৈ খহুৱাৰ বাঁহ চাপৰ দাঁতিত বাট গোঁড়ালৈ লাগিলগৈয়ে। একে ৰাতিৰ ভিতৰতে মুকলি আঁঠুটো ওলাই পৰিল।

পিচদিনা, চিংফৌ বুঢ়াই বাৰীৰ পাচফালে শোঁচাচাৰ কৰিবলৈ গৈ চায়, দেখোন, কোনোবাই বাঁহবাৰিৰ এফাল নাইকিয়া কৰিলে। বুঢ়াৰ আৰু সোধেপোচ নাই। আগৰেপৰা বাট নিদিওঁ বুলি বেট বান্ধিয়েই আছিল, বাইজৰ মুখ হৰিৰ নোৱাৰি হে বহুত কেৰজেনৰ মুৰত বাট দিবলৈ মান্তি হৈছিল। বাঁহ কটা দেখিয়েই, বাটটো এতিয়া খুন্দি-খুন্দি ভেঁটি পেলালে। সিপিনে বাবুলাও ওলাগৈ মোৰ ওচৰ। বাবুলা যোৱাৰ কাৰণটো আছিল, আলিগছ ওলালে তেওঁৰো চল হয়। আৰু কিবা কথা আছিল হ’ব পাৰ।

বাবুলাই জ্ঞান দিয়া মতেই মইও খহুৱা মেধিৰ ওচৰ পালোঁগৈ। মেধিয়ে মুগাৰ চুৰিয়া পিকিয়েই ন ধানৰ খেৰেৰে জাল দি, পিতলৰ জৰ্কা এটাত ধান বহাই আছিল। মই যোৱা দেখি, কুজাঁকুজাঁকৈয়ে পাটচৰা এখন আনি দিলে। আদৰ-সম্ভাষণ দেখি ভাবিলোঁ, মেধিৰ মূৰ্ত্তি প্ৰশান্ত, আজি বলে পাৰিম। লাহেকৈ উলিয়ালোঁ বোলোঁ, “বৰ পিতা, আপুনি দেখোন বাইজক বাটটো দি আকোঁ ভেঁটি পেলালে?” মোৰ প্ৰশ্নটো উলিয়াবলৈ হে পালোঁ, তেওঁ উচাট মাৰি উঠিলেই আৰু তৰোৱাল এখন আনি ঘণাঘণ চোঁতালত ঘেয়াই দাঁতমুখ কৰচিবলৈ ধৰিলে, “নকৈছিলোঁ, এটামান বাঁহ কাটিব লাগিলেই বাটটো ভেঁটি পেলাব বুলি? চাটগৈচোন, বাঁহৰ কি গতি কৰিলে? এইবোৰ বাবুলাৰ কাম। আনে মোৰ বাঁহ কাটিবলৈ অহা নাই। বাঁহবাৰি ভাঙিবলৈ বাবুলাৰ ধাৱন-শোৱন নাই

নহয়! চাচোন বাক, বাবুলাই যেনিবা থুকচ-থুকচ বাঁহ কাটি আছে, মই যেনিবা কাটি থাকোঁতেই ওলালোঁগৈ। তেতিয়াই তাক এইখনেৰে (তৰো-বালখন মাটিত ঘৈয়াই) কাটি গাৰ মূহুৰ নেফানেফ নকৰিলোঁহেঁতেন নে? বাৰিঙাও তেজেনেই বাঙলী নহ'লহেঁতেন নে?" তাৰ পিচত, শব্দেকমান নিটাল গাৰি থাকি আপোনা আপুনি ভয়ক তুলি দপালিবলৈ ধৰিলে, "বাকটো অ' বাবুলা। তই ভাল বাঘৰ আগত ছাগে ডেৱাডেৱি কৰিছহি? আজি ভাল সাৰিলি। পোৱা হ'লে, তোক, তোক বাবুলা, তোক চালোঁ-হেঁতেন কিমান পানীৰ মাছ।" আকৌ অলপ বৈ, "তোক, বাবুলা, তোক (এই যিনিতে তৰোবালখন আকৌ মাটিত ৰেপি-ৰেপি) মাগুৰ মাছ কচাদি কঁচিলোঁহেঁতেন।"

খহুৱা মেধিৰ দপালনিখিনি শুনি পেটে-পেটে হাঁহি উঠিছিল যদিও, মুখৰ অগনি মুখেই হুমাই মাৰুহজন আশ্বস্ত হোৱা দেখি আচৰিত্তো হৈছিলোঁ। পাচে মই নশ্ৰভাৱে মাত লগালোঁ, "বাবুলাক বাক, আমি যি কৰিব লাগে কৰিম, আপুনি তালৈ সংশয়কে নকৰিব। বাবুলাই বাঁহ কাটি আমাক হে অপমান কৰিছে, আপোনাক কৰা নাই নহয়?" এইবুলি ক'বলৈ হে পালোঁ, বুঢ়া খনিকৰৰ মুখত যে থিলখিল কৰে হাঁহিটো ওলাল কি কম। তিনিফুৰি পোন্ধৰ বছৰীয়া আপৰ মুখতো যে মুকুতা হেন দস্ত-পান্তিৰ জ্বিলকনি। সেই ছেগতে, শুনালোঁ, "কংগ্ৰেছত সোমাওক বৰ-পিতা, বাবুলা-চাবুলা, ক'ববলৈ উফৰিব।"

"হয় নে, হয় নে" বুলি বুঢ়াই চকু পিৰিকিয়াই পিৰিকিয়াই মোক আক বহী উলিয়াবলৈ ততকে নিদিলে। সেই দিনাৰপৰা চিংফো খহুৱা মেধি চাৰিং কংগ্ৰেছৰ ভিতৰ সোমাল। চিংফো খহুৱাৰ নিচিনা 'অস্তৰ' জনো যে গাঙ্গীভক্ত হ'ল, এই বাতৰি ফুটিফাটি যোৱাতে তেওঁৰ ইষ্টমিত্ৰ, গোট-জাতি প্ৰায়েই কংগ্ৰেছৰ মোৰত সোমাল। -

চিংফো খহুৱাৰ খংটোলৈ চালে জ্ঞানাস্থৰ বুলিলে হে নামে-গুণে বজিতা যায়। কিন্তু, তেওঁৰ খঙে কাকো অপকাৰ কৰা নাছিল। লোকে লোকক অস্তৰত বা দেহাত আঘাত দি প্ৰতিশোধ লৈছিল; খহুৱা মেধিয়ে কোবোহনিতো সাত-শতকৰো বুকু কঁপাই দিছিল। আত্মৰমহীয়া মেধৰ গুৰুগুৰনিৰ লগৰে তেওঁৰ খঙৰ গাজনি গুৰবৰি। দৈৱাং মেখে যেনিবা ঘিটিং কৰিলে, ওচৰতে বা শুনাতে তেওঁৰ আখোজীয়া মাছহ এজনো যেনিবা বহি থাকিল,

তেন্তে, চিংফো বুঢ়াৰূপই সেই পৈতৃক সাহোন ভৰোৱালখন আনি তিনিবেলি-মান ঘূৰাই-পকাই আখেজীয়াজনে শুনাকৈ ক'ব, “যিটিং কৰাটো মেঘ নহয় যেনিবা, অমুকা(দি)হে, তেতিয়া কি হ'লহেতেন? খেদা মাৰি তাৰ মূৰটো নিছি-ঙিলোহেঁতেন নে?” খহুৱাৰ সৃষ্টি দেখিয়েই আখেজীয়াজনৰ চুস্তি হেৰাই যায়।

সোণাৰিয়ে সোণ চুৰ কৰা, ম'হগুৱালে গাখীৰত পানী দিয়া একে কথা। খহুৱাৰ এটল মহ আছিল। ৰাখিছিল পুতেক জয়ৰামে। জয়ৰামে গাখীৰত পানী দিয়াটো “জগত জননৌ।” সেই কাৰ্য্যত তেওঁ ইমান ‘খ্যাতি’ লাভ কৰিছিল যে কাৰোবাৰ সকাহ-নিকাহত আন গুৱালে জৰোৱা গাখীৰতো যদি কেনেবাটো পানী ওলায়, তেনেহ'লেও তকতসকলে মুখ বিকটাবিকটি কৰি ক'বলৈ ধৰে, “এয়া গাখীৰ, জয়ৰামৰ খুঁটিৰ হ'ব পায়।” আটাই চৰায়ে মাছ খায়, তথাপি মাছৰোকাৰ হে নাম হয়। আটাই গুৱালেই পানী দিয়ে, নাম হয় জাৰামৰ। হক তেওঁ, গাখীৰত পানী দিয়েই জয়ৰামে ভূ-ভাবন্তত নাম থৈ গল।

খহুৱাই মাহেক-পষেকে নাওনিত কৈ হ'লেও নাম একোবাৰিৰ আয়ো-জন কৰে। নামগোৱা বা সবাহ পাতিলেই খাপনাৰ আগত, কোয়ল চাউল, গুড-গাখীৰ আদি জলপনীয়া দ্ৰব্যবস্তু সজাই থোৱা হয়। সবাহ ভাগিলেই, তকতসকলে জলপান থোৱাৰ নিয়ম। বিননীয়া উঠি গাখীৰ ভাঙিব হ'লেই চিংফো খহুৱাই বিননীয়াক ক'ব, ‘সৌ ছুৱাৰ ডাং ডালেৰে গাখীৰ কলহ মাৰ মাৰি দে। কলহৰ শেজেশেজৈ গাখীৰ যদি থমা হৈ ওলাল, ভালেই; নোলাব লাগিলে, জয়ৰাম, জয়ৰাম’ তোক ‘কপকলী, ‘জামুকলী’ মহ'ৰ গাখীৰ খুৱাম বাপেৰে।’

সোমবৰে ময়ে এদিন ক'ববাৰপৰা আহি তেনেকুৱা এটা নামগোৱাকে খহুৱাৰ ঘৰত খাবলৈ পাইছিলোঁ।। সেইদিনাই বুজিবলৈ নেখাকিল যে চিংফো খহুৱা অকল খঙৰেই জুই নহয়, সত্যৰো শীতল পানী।

আলৰ-বুঢ়া হৈ ১৯২৮ চনত, খনিকৰ গাঁৱত এইজনা জয়দয়ি ‘মহুৰ’, যমালয়লৈ যাত্ৰা কৰিলে। ‘২৮ চনৰপৰা দেশে বহুত মোট সলালে। এতিয়া আক সেই চিংফো খহুৱাৰ সমাজো নাই, তেনেকুৱা জুজুঙীয়া, খঙাল, সত্যবাদী মাহুছো দেখিবলৈ নাই। তথাপি, কোনোবা পুৰণি বহুগাঁৱত সোমালে, চিংফো খহুৱাৰ সেই গাঁওফাল, ধুনীয়া মুখৰ লিচপিচীয়া হাততৰিবে কঁকিসানজীয়া শৰীৰটিলৈ মনত পৰে। ভাবোঁ—তে হি হু দিবলা: গত:।

তৃতীয় অধ্যায়

লক্ষ্মীনাথ কটকী : প্রাচীনকলীয়া ব্রাহ্মণৰ শেহতীয়া আদৰ্শ আছিল লক্ষ্মীনাথ কটকী। তেখেতসকলৰ ঘৰক হৰমিয়াল কটকীৰ ঘৰ বোলে। দেড়ঘৰলৈ অৰ্থাৎ কছাৰী বাজালৈ অহা যোৱা কৰিব লাগিছিল দেখি হেৰম্বৰ-পনা হৰমিয়াল হ'ল। লক্ষ্মীনাথৰ পিতামহ বামলৈ কটকীয়ে কছাৰী বজাব তালৈ চিঠি-পত্ৰ নিয়ানিয়ি কৰিছিল।

আমৰ স্বৰ্গদেৱসকলে যেই-সেই বাসুণকে সন্মান কৰা নাছিল। বিসৰ্জ ব্রাহ্মণ পণ্ডিত মুখবলী আৰু যাব 'বুটুৰ বসুধৈৱ' সেইসকলক তে অংহোম বজাই বজাঘৰীয়া কাম সম্পাদন কৰিবলৈ নিদেখলৈ পঠিয়াইছিল। লক্ষ্মীনাথৰ পূৰ্বপুৰুষো এইকপে বজা ঘৰীয়া বিশ্বাস আৰু মান সংকাৰ পোৱা পুৰুষ।

লক্ষ্মীনাথৰ গাতো প্ৰাচীন ঐতিহ্য আৰু সদব্রাহ্মণস্বভাৱ গ্ৰন্থৰ স্মৃতি—
এওঁ দুয়োটা গুণ বিচক্ষমান আছিল। তেখেতৰ দুটিমান অসাধাৰণ গুণ আছিল যাক আজিকালি ব্রাহ্মণ নাম লুপ্ত হোৱা দিনত সতকাই ভাবিবকে নোৱাৰি। সন্তান বছৰ বয়সতো তেখেতৰ বিশ্রামহীন উত্তোগ আৰু বৰ্জনশীল স্মৃতিধাৰী শক্তিয়ে সকলোকে স্তম্ভিত কৰিছিল। কটকীদেৱৰ মুখেই আছিল সম্ভ্ৰান্ত বংশ পৰিয়ালৰ এখন বুৰঞ্জী। ব্রাহ্মণৰ নিত্য-নৈমিত্তিক কাম, যেনে—
প্ৰাতঃকথান, প্ৰাতঃস্নান, প্ৰাতঃকৃত্য, ত্ৰিসন্ধ্যা, পূজা পাৰ্কিন ইয়াৰ এটাও পালন নকৰাকৈ নাছিল। পৰৰ হিত কামনা কৰে যি, সিহেই পুৰোহিত। পুৰোহিত লক্ষ্মীনাথে প্ৰত্যুযতে লম্বা ত্যাগ কৰিয়েই মুখত নাৰিকলৰ ধোঁৱা-খোৱাটো লৈ গাঁৱৰ ইমূৰবপৰা সিমূৰলৈকে, 'হেৰ' অমুকা উঠিলি নে? বেলি মূৰৰ ওপৰ পালেহি; অত বেলিলৈকে শুয়েই থাক নে' বুলি ঘৰে-ঘৰে মাত্ৰহক জগাই ফুৰিবগৈ।

বেজবকৰাৰ 'সাধুকথাৰ কুকিত থকা সেই বামেখৰৰ ধোঁৱাখোৱা-টোৱেই যেনিবা লক্ষ্মীনাথৰ ধোঁৱাখোৱা। নাৰিকলৰ কোটোৰাত লগোৱা নলীটোৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত চিহ্নমটোৰ ভিতৰত ধপাতৰ সঁচৈ নাই,

আজ্ঞঠাবোৰো চেঁচেৰা পৰি যোৱা। তাকেই টোৰোক টোৰোককৈ হঁপি হঁপি বাটে বাটে লক্ষ্মীনাথ গৈ থাকে। হোঁপাত ধোঁৱা নোলালেই, এঘবৰ পদূলি মুখত থিয় হৈ, ‘হেৰ’ কোন আছ, বামুণৰ মুখত জুই একুৰা দেইক’ বুলি ল’ৰা এটাৰ হাতলৈ চিলিমটো আগবঢ়াই দিয়ে। এইটো তেখেতৰ এদিনীয়া বা ক্ষত্ৰকীয়া কাম নহয়। নিতৌ একোখন একোঘৰ মাজেৰে পদূলি মুখত জুই লাগে বুলি বিড়িয়াবগৈয়ে।

‘কটাৰী চিকুন গুৰা’, টোপনি চিকুন পুৰা’—এনে চিহ্ন টোপনিত পৰি থকা কোনোবা গৃহস্থৰ ঘৰত ফাউৰীয়ে কা কৰাৰ পিচতেই ‘লক্ষ্মী বাপুৱে’ যেতিয়া ‘বামুণৰ মুখত জুই একুৰা দে’ বুলি ল’ৰাওঁতক নাও কাটি অটহিয়াই থাকিবগৈ তেতিয়া ল’ৰাৰ হে-লোগে বুঢ়াৰো যি হে খং উঠে। উঠিলে নো কি হ’ব? ‘লক্ষ্মী বাপুৱে’ থকা অচল ভাঙিব আগত সেই খং বুৰবুৰণিৰ দৰে ততালিকে মাৰ যায়।

মই তেখেতক “বৰপিতা” বুলি মাতিছিলোঁ। আমাৰ ঘৰতো, তেনে-কৈয়ে এদিন তেখেতে “চিলিমটোত জুই একুৰা দে” বুলি নঙলা-মুখবপৰা চিঞৰ শোধালেহি। আমি তেতিয়াও কলাঘুমটিত। বৰপিতাৰ মাত শুনি থকামকাকৈ উঠি, লৰ মাৰি চিলিমটো লৈ আহিলোঁ। আক ‘নিতৌ নো কিমান হেঁকো-হেঁকাকৈ চিঞৰি থাকেহি’ বুলি খঙত পোৰা-পোৰৰৰ ছাই এসোপাকে চিলিমটোত ভৰাই দিছিলোঁগৈ। হেঁকাৰ মুখত থুথুই লৈ, তাকে বাটে-বাটে টোৰোক-টোৰোক হঁপি গ’ল। আমকাল পপাত হোঁপে, ডিঙিত নধৰে। সেইদিনা মই জুই ভৰাই দিয়া ধপাহৰ হোঁপাটো মৰা মাত্ৰকে গোবৰৰ ফুটছায়ে তেখেতৰ ডিঙিত চৰহা মাৰ ধৰিলে আক চৰ্চৰণি খাই, কাহি-কাহি হাশাস্তি হ’ল। আমাৰেই ছটালি বুলি জানিও আমাক একোটোকে নক’লে। এনে এবমিয়াল পুৰুষ আছিল লক্ষ্মীনাথ কটকী।

নৈষ্ঠিক ক্ৰিয়াকাণ্ডত অন্তৰ্ভুক্ত লক্ষ্মীনাথ কটকীয়ে বাজৰিঅহিতা কৰি ফাটেক খোৱাটো ধৰ্মবিকল্প বুলি ভাবিছিল আৰু সেই নিমিত্তেই অসহযোগ আন্দোলনৰ অন্তৰ্ভুক্ত একো কথাৰে উচ্চাৰণ নকৰিছিল। কিন্তু, গাছীয়ে শ্ৰীমন্তাগবত আৰু গীতাৰ মহাত্ম্যক পুনৰ চলাবলৈ চেষ্টা কৰিছে বুলি ক’লন্ত তেখেতৰ বন্ধন বিশ্বাসটো অলপ সোলোক-চোলোক হৈ আহিল।

তেখেতসকলৰ ঘৰত বছৰি বাস-পূজা হয়। পূজাত সময়তে হোৱা নিষ্ঠাৱান সকলে হিন্দু ধৰ্মৰ ধৰণী ক্ৰমাৎ কেনেকৈ লৰি আহিছে, তাৰ

বিষয়ে হতাশবাজক সমালোচনা কৰোঁতে লক্ষ্মী বৰপিতাই কৈছিল, “সেয়া কুলধৰ বোপাও (কুলধৰ চলিহা) বোলে জেললৈ যাবলৈ ওলাইছে। ইহ-চৰ। মৌজাদাৰৰ পুতেক প্ৰছাদো (দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰ) সাজু হৈ আছে। তেওঁ বিলাকৰ নিচিনা জনাবুজা মানুহেই যেতিয়া গান্ধীৰ কথাতে চলিবলৈ ভাল পাইছে, আমিহে আক কি মান্তিম?” বৰপিতা কংগ্ৰেছ-ভুক্ত হোৱা নাছিল। কিন্তু, তেখেতৰ ঘৰতেই প্ৰায়েই কংগ্ৰেছৰ মেল বা পঞ্চায়ত বহিছিল।

সমাজৰ ধৰণী আৰু প্ৰাচীনতাৰ পৃষ্ঠপোষক লক্ষ্মীনাথ কটকীৰ নিৰপেক্ষ-তাই সংৰক্ষণশীল সমাজত ৰাজবিৰোধী ভাব সূচাই দিবলৈ আমাক চল লগাই দিলে।

পশুৰাম চুতীয়া গাঁওবুঢ়া : বগাগোহাঁই, ন-পাম, গোহাঁইকুৰ, গোহাঁইগাঁও, পোপলাডুবি, ন-খন', আহোমৰ দোপ এই চুবুৰিতে আছিল পশুৰাম চুতীয়া গাঁওবুঢ়া। চুবুৰিটো মানুহে কণামুচৰি চুক বুলি কয়। মানুহজন ঘট-মটীয়া। মুৰত সকলৈয়া জাপি এটা। হাতত কপৰ বেটুৰে লাখটি এডাল, গাত এৰি বা মৃগাৰ মিৰ্জ্জাই চোলা এটি (হাতদীঘল বুকু-চোলা), কঁকালত গেৰোৱালেটাই যোৱা মৃগাৰ চুৰিয়া, চুৰিয়াৰ খোৰটোও কেতিয়াবা কেতিয়াবা ঠাই সাৰি যোৱা, মুখখন চকলা, বৰণটো মাগুৰ বৰণীয়া। সাজে-পাৰে গাঁওবুঢ়াৰ এয়ে প্ৰতিমূৰ্ত্তি। বিয়াই-সবাহে, মেলে-দোৱানে, সন্ধ্যা-নিকামে, ভাৱনা-বৰসবাহে সেই বাটলুঙটি পশুৰামক দেখিবহঁ—পাটীচৰা এখনত ৰহি সোঁহাতে-বাওঁহাতে বহা ভকত কিজনৰ লগত গান্ধী কথা পাতি থকা। শিৱসাগৰৰ মহকুমামিতি মিঃ গনিঙৰ “কেবা হকুম”—জিলা চাহাবৰ বিনা অহুমত্তিত কোনেও ভাৱনা-বৰসবাহ পাতিব নোৱাৰে, কোনো গাঁওবুঢ়াই গান্ধীৰ-বা কংগ্ৰেছৰ কথা পাতিব নোৱাৰে—কংগ্ৰেছৰ সভাত বহিব লাগিলে যে লাঙে লাঙে গ্ৰেপ্তাৰ। ইমানতো পশুৰামে সেই হকুম কান্দি কৰি থৈ গান্ধী প্ৰসক্ত হোৱা দিয়ে। তেওঁ বাটে-পথে কৈয়ো ফুৰে,

“শিয়াল খেদিবলৈ সিংহ নেলাগে

কুকুৰেই খেদিব পাৰে,

অতি পাত্তেকীক নাম নেলাগে

নিয়ম সংঘমেই তাৰে।”

আমাৰনো কাটেক খাব লাগিছে কেলৈ? আটায়ে মুগা পুহিবলৈ ধৰা, ছুজোপা চাৰিছোপা চোম গছ বোৱাঁ, বাৰীত হয় যদি ছুজোপামান ভাল কপাহো বোৱাঁ। স্বৰাজ তাতেই হ'ব। গান্ধী মহাত্মাই ভাল কথাকে কৈছে। গাৰ কাপোৰ কিভোধৰ যন্ত্ৰে কৰি ল'ব পাৰিলে, কেঞাঘৰত ধান বেচি মৰিব নেলাগে নহয়।

পশুৰামে গাঁওবুঢ়াৰ কাম নকৰি অৰ্থাৎ অসহযোগী ভলটিয়াৰে ক'ন্ত কিমান চৰ্কাৰৰ বদনাম গাইছে তাৰ কথা চৰ্কাৰলৈ নজনাই, গান্ধী ভলটিয়াৰ লগ লৈ কংগ্ৰেছৰ কাম হে কৰি ফুৰিছে বুলি পুলিছেই নে মৌজা-দাৰৰ টেকেলায়েই গনিং চাহাবলৈ বিপৰ্ট দিলে। এদিন, তেওঁবিলাকৰ গাঁও ন-পায় খনিকৰত বসবাহ এটা হৈছিল। সেই সময়তে গোৰীমাগৰ ইনস্পেক্টৰ বঙলাতে থাকি গনিং চাহাবেও কংগ্ৰেছৰ ভু-ভা লৈ ফুৰিছিল হি। গনিঙে গাঁওবুঢ়াক মতাৰে নি বসবাহ পাতি কিয় গান্ধীৰ কথা উত্থাপন কৰিছে বুলি জলজলাই কৈফিয়ৎ বিচাৰিলে। গাঁওবুঢ়াই উত্তৰ দিলে “মাত্ৰহ গোট ধালে গান্ধীৰ কথা ওলায়েই।” সেই অপৰাধতে পশুৰামৰ দহ টকা জৰিমনা হ'ল। জৰিমনা আদায় কৰি চেলাম এটি দি তেওঁ চাহাবক সসন্মমে গাঁওবুঢ়া কামটো শোধাই দি ক'লে “হজুৰ, সূৰ্য্যৰ মুখত কোনে সোপা দিব?” সেই দিনাৰপৰা পশুৰাম গাঁওবুঢ়া দেখা-দেখিকৈ কংগ্ৰেছী হ'ল।

লোকনাথ কাকতী বা শুলৈ : লোকনাথ কাকতীৰ প্ৰখ্যাত নাম ‘শুলৈ’। এওঁৰ বহুত মাটি-বাৰী আছিল। ঘৰত ঝাওঁতা প্ৰাণী মুঠেই চাৰিটি। পুত্ৰসন্তান এটি আছিল। তাকে অকালতে কালে হৰি নিলে। সেই দেখি ছোৱালী দুটাকে বুকুতে সাৱটি পুত্ৰ-সন্তান পাহৰাই দিন নিয়াই আছিল। তেওঁৰ বাৰীত কেবাধাৰিও বাঁহ আছিল। অকলশৰীয়া মাহুহ, কেনিও চাব-চিতিৰ নোৱাৰে। চোৰে চুৰ কৰিয়েই বাঁহ কাটি লৈ যায়। ‘বাঁহ নাই ঘাৰ, সাহ নাই তাৰ’। সেই বাবেই হ'বলা, লোকনাথ কাকতীয়ে বাঁহধাৰিকে পৰম সম্পত্তি বুলি ধৰি আছিল। তেওঁক যদি কোনোবাই সোধেগৈ, “বাঁহ এটকিমানৰ বেচিব নে” বুলি, তেওঁ পোনেই নাইতে হাত দি ক'ব, “মোৰ ক'ৰ বাঁহখন আছে হে বেচিবলৈ?” লিমানতো যদি টানি-টুনি ধৰি বেচাটোত মাতি কৰাব পাৰি তেন্তে তেওঁ নিজে বাঁহনিলৈ গৈ এইটো কাটা, সেইটো কাটা বুলি বাঁহ একোটা ধৰি ধৰি দেখুৱাবগৈ।

কিনোতাই তেতিয়া হে কাটি নিব পাৰিব। তাকো আকৌ আনে যদি টকাত ১২ টাকৈ দিবে, গুলৈয়ে আঠোটাকৈ হে দিব; সিও আকৌ কটাৰী নলীয়া। তেওঁ ইমান বাক কেবেপ আছিল যে পাণনি বাৰীত সৰি থকা পাণ এবিবাও ধোজনীয়া মগনীয়াক এনেই দিবলৈ টান পাইছিল। দ্বিন থোৱনত হাতে পানী নসৰকা দেখি তেওঁক আগছোৱাত মাৰুহে থং উঠা নাম এটা দিছিল। পাচত লোকে নকৰা কাম এটা কৰাত হে গুলৈ নাম পালে।

এদিন, কৃষ্ণপক্ষ নিশা, লোকনাথ কাকতীয়ে তেওঁৰ বাৰীৰ দাঁতিতে পথাৰত লগ্নন লগাই হাল বাই আছিল। ৰাজবাট নগা আলিটো তেওঁৰ ঘৰৰ দুৱাৰ মুখেই গৈছে। পুৰণিমেলীয়া গাঁৱত তাত চাই অহা মাৰুহ দুটাখান আকৌ সেই সময়তেই সেই আলিয়েদিয়েই যায়। সিহঁতে পথাৰৰ মাজত লবং ফৰংকৈ থকা জুইকুৰা দেখি ভাবিলে সেই কুৰা ধনগুলৈৰ জুই হ'ব পাৰ। নিচে আটাই কিটাই ওচৰ চাপি টলকি চায়গৈ দেখোন—সেইয়া ধনগুলৈ নহয়—লগ্নন লগাই কাকতীয়ে হাল হে বাইছে। সেই দিনাৰ পৰাই লোকনাথ কাকতীৰ নাম গুলৈ বুলি প্ৰখ্যাত হ'ল।

গজপুৰীয়া কাকতী খেলৰ এইজন লোকনাথ আৰু তুৰুৱীয়া কাকতীৰ মুহিকান্ত বৰুৱা—চৰিঙৰ এই দুইজনেই সাহিত্যৰখী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ সহপাঠী আছিল। ডেকা কালটোহঁত চাহবাগিছাত কাম কৰিয়েই বুঢ়াকালত পৈতৃক ভূমি চাৰিঙতে দুয়ো হাড় পেলালেহি। লোকনাথ কাকতীয়ে ইংৰাজী লেখিব পাৰিছিল—সৰ্গৰীয়াকৈ ক'ব হ'লে নোৱাৰিছিল। তেওঁ গজপুৰীয়া কাকতী গাঁৱলীয়া বেঙ্গৰ চেক্ৰেটৰী আছিল; হিচাপত ইমান নিখুঁত আৰু পৰিপাটি আছিল যে চচাইটি সমূহৰ উচ্চ ইংৰাজ কৰ্তৃপক্ষই বিশুদ্ধ হিচাপ আৰু বেহা লগোৱা কামত মুগ্ধ হৈ তেওঁক এটা পুৰস্কাৰ দিছিল। কাকতী এটা বিশেষ নীতিত চলিছিল; সেইটো হৈছে সংস্থাপন নথকা বা অভিভাবক নথকা, নাইবা ভাল জাৰ্মিন দিব নোৱাৰা মাৰুহক কোঁতয়াও বেঙ্গৰ টকা ধাবলৈ নিদিছিল। কংগ্ৰেছৰ মাৰুহ বুলিলে যে ব্ৰহ্মচৰ্য, অধৰমী বুলি দণ্ডপাই উঠিবই। গতিকে, কংগ্ৰেছ সেৱকৰ প্ৰতি তাত বিবেচনাৰ ঠাই নাই।

তথাপি তেওঁ মোৰ প্ৰতি কিয় স্নেহসন্ম আছিল কব নোৱাৰোঁ। এবাৰ নিচেই অলপমান টকা ধাব কৰিবলগীয়া হোৱাত কাকতীক কলোঁ গৈ, বোলোঁ,

‘দদাইদেউ, মোক অৰুপ জিহ টকা ধাৰলৈ দিব নে?’ তেওঁ পোনেই গান্ধী ভলিষ্টিয়াৰ বুলি মোক বহুত উপশ্লুঙা-ইতিকিং কৰিলে। তাৰ পাচত দেখোন স্তৰটো অলপ কোমলাই ক’লে, “বাক, টকা পাৰা। পাৰা হে পাৰা, মোক লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ‘বাহী’খন দিনদিয়েক পঢ়িবলৈ দিবাচোন বাক। বাহীখন পঢ়িলে, বেজবৰুৱাৰে সৈতে কথা পাতি থকা যেন লাগিব।” বিচৰা মতে কাকতী দদাইদেৱক ‘বাহী’ দুখনমান দিলে। টৈগ আৰু সেই ছেগতে, ধাৰলৈ বিচৰা টকাটো যি পালে। বেই নে তেওঁ শুনিব নোৱৰা কংগ্ৰেছৰ প্ৰচাৰ কাৰ্য্যৰ নিমিত্তে দুটকামানো সবকালোঁ। নকৈ কি, কংগ্ৰেছৰ লগত তেওঁৰ অহিনকুল সন্ধি আছিল যদিও, অন্তৰৰ চুক এটাত বেজবৰুৱাৰ প্ৰতি সাঁচতীয়া ভক্তি একৰ থকা দেখি, মোৰ মনটো মুকলি হৈ পৰিল। তাৰ আগলৈকে তেওঁলৈ মোৰ যি ফেৰা কটুৰ ভাব আছিল সিও চাঁতকৰে নাই-কিয়া হ’ল। আজিও, কেতিয়াবা তেওঁৰ ঘৰৰ আগেদি গ’লে, বিঙা-ঘৰখন আৰু টকলা বাঁহবাৰীখন দেখিলে বেজাৰ লাগে। ‘বাঁহৰ একাল, মানুহৰ একাল’ বুলি যে কয়, সঁচা কথা। লোকনাথ কাকতীৰ গাতে এই কথা ফলিয়ায়। জীৱনৰ আগছোৱা স্তৰ কলচীত উঠি পাচ ছোৱাত দুখে-শোকে জৰ্জৰিত হোৱা, পৰিমিতাচাৰী, সংঘমী লোকনাথ কাকতীত বাদে আন এজন পুৰুষ আৰু চাৰিঙত ওলোৱা নাই।

সভাৰাম বৰকাকতী : এখেতো গজপুৰীয়া কাকতী খেলবে গুৰু-বাক্যৰ ভিতৰৰ মানুহ, দিহিং সত্ৰৰ সাতোলা (সাজতোলা)। গান্ধীনামত তেখেতে সদায় নাক কোঁচায়ে ফুৰিছিল। আজৰি পালেই তেখেতৰ ঘৰলৈ গৈ মই ‘বাহী’খন পঢ়োঁগৈ। ‘বাহীত’ ওলোৱা ‘গুৰুচৰিত’খন তিনি বৰ-কাকতীয়ে বৰ তৃপ্তি লাভ কৰিছিল। চৰিত সামৰা হ’লেই, তেখেতৰ জীয়েক শ্ৰীমতী কনকবালা আৰু ভতিজা জীয়েক শ্ৰীমতী লক্ষ্মীপ্ৰিয়াৰ হতুৱাই ঠাই ঠাই মচাই পুথি পঢ়া ঠগিখন একলীয়াকৈ থোৱাৰ আৰু তাৰ পাচতেই জলপান-পাতিৰে পাঠকক গুৰুত্ব কৰে। গান্ধীয়ে উলিওৱা মতটো যে আমাৰ মহাপুৰুষৰ মতৰ লগত পোনে এটকা মিল আছে তাক ‘গুৰুচৰিত’ পাঠ কৰি বুজাই দিয়াত, সাতোলা বৰণিতাৰ ঠৰঙা মনটো লাহে লাহে ভাঁজ লৈ আহিল। পুতেক গণেশচন্দ্ৰই আমাৰ লগত মনে মনে ফুৰা বাবে দেউতাক বৰকাকতীয়ে নিতৌ পুৱা গধূলি কেটেকটাই থাকে। মহাআৰ মহাআই তেখেতৰ হৃদয়ত খুন্দিয়ালত, কাকো আৰু

একো নোবোলা হ'ল। পোনতে আমাৰ গাঁৱত গণেশ আৰু কণ—এই দুজনে হে লুকাই লুকাই খেছাসেৱকৰ লগত ফুৰিছিল। সাত-ভোলাৰ মৌন সন্মতি দেখি, গোটেই খেলটোৱে গান্ধী মতত উৰ্ভা নোজোৰা হ'ল। দ্বিহিং সত্ৰৰ শিগ্ৰসকলৰ মাজত, তেতিয়া ধৰ্মৰ বান্ধনি ইমান নিকপকপীয়া আছিল যে এলাপাক কথাত কেতিয়াও কাৰো মন নতুনৰ ফালে ঘোৰেই নলৈছিল; লোৱাজনৰো দণ্ড হৈছিল। সভ্যাম বৰকাকতীয়ে নমতা হ'লত, যজ্ঞেশ্বৰ কাকতী আৰু লোক কাকতীও আমাৰ দলত ভুক্ত হ'ল অৰ্থাৎ চাৰি অনা চাৰি অনা পইচা দি কংগ্ৰেছৰ সভ্য হ'ল।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ ভূঞা : শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ ভূঞা বৰ বাগআল সহিব নোৱৰা লোক। তেখেতৰ মতে যেই বজা সেই প্ৰজা। বজাই বিহকে কৰিবলৈ কয়, তাকে কৰি স্ত্ৰে-সন্তোষে থাকিব পাৰিলেই হয়, এয়ে তেখেতৰ সাংসাৰিক জীৱনৰ লক্ষ্য। বাৰেভূঞাৰ ঘৰৰ বুলি ভূঞা ডাঙৰীয়াৰ আত্ম-গোৱৰো আছিল। তাতে আকৌ আগবেপৰা তেখেতসকলৰ ঘৰখন মানে সম্ভৱে বজা-বাইজ দুয়ো ঘৰতে শিৰফুটা হৈ আহিছিল। ককায়েক কেউ-গৰাকীয়ে হেমাৰ ভাৰে ধন ঘটে, তেখেতে মাথোন পৈতৃক সম্পত্তি ধিনি ৰক্ষা কৰি চলাই-কৰাই খাব লাগে। ঘৰবাৰীলৈ চকু দিয়া আৰু গৃহস্থালি চলোৱাৰ ভাৰ তেখেতৰ সহধৰ্মিনীৰ ওপৰতে দি ভূঞা ডাঙৰীয়াই জগতক হিতোপদেশ হে বিলাই ফুৰে; তেখেত যোজনা পটন্তৰৰ ভঁড়াল, সাধু কোৱাতো ওজা। সাধু সকলোৱে কয়। কিন্তু কোৱা যে এটা কলাবিজ্ঞা তাক ভূঞাৰ মুখেদি ওলোৱা সাধু শুনা জনেহে পতিয়াব পাৰিছিল। শ্ৰীৰাম ভূঞাৰ সাধুও থুহুটীয়া; ইহি-ধেমালি, বগৰ-বহন উপদেশ এটাইবোৰ বসেৰে থুলথুলীয়া হৈ থাকে। ঠুঠ জিনি থোৱা গোঁক কৌচাবে, তেজ-মক্কে টুপটুপীয়া, শ্ৰীমন্ত চেহেৰাৰে শ্ৰীৰাম ভূঞাই যেতিয়া সমজাৰ* মাজত বহি সাধু কথা ক'বলৈ ধৰে তেতিয়া গুণৰ মৌল বুজোঁতা 'মাইকীৰ পো' এনে এজন কোনো ওলাবপৰা নাছিল যি, 'ফটা হক ছিটা হক পাটৰ টকালি, ভাল হক বেয়া হক ভূঞাৰ পোৱালি' বুলি তেখেতলৈ মানী শৰাইখন আগ নবঢ়াই থাকিব পাৰিছিল।

তেখেতে অসহযোগৰ হে নেলাগে, কংগ্ৰেছে আউটি লোৱা একো এটা কাৰণে ভাগ লোৱা নাছিল। কিন্তু কংগ্ৰেছৰ অৰোপণই সকলৰ

সমাজত তেখেতৰ অবাধ প্ৰবেশ থকাত ভূঞা ডাঙৰীয়াই উপদেশ-মূলক সাধুকথা একোটি স্মৰণৰ ভাৱে শ্ৰৱণ কৰাই, সেইসকলৰ মনটোহঁত সমাৰি বৈয়াই থব পাৰিছিল। সেই ফেৰাই আমাক আগবাঢ়ি যাবলৈ চেলৈ একোটা মৰাৰ সমান হৈছিল। কিছুমান দিনৰ পাচত, তেখেতৰ পুতেক শ্ৰীমান অতুল চন্দ্ৰ আমাৰ লগত ফুৰিবলৈ ওলাল। জীয়েক শ্ৰীমতী সাবিত্ৰী, জেউতী, অৰ্পণহঁতে ঘৰতে স্ততা কাটি, 'গান্ধী হ'ল, গান্ধী হ'ল, বিলাতী কাপোৰ কেনিবা গ'ল' বুলি স্বদেশীৰ গুণ গাইছিল।

তুৱাৰাম ছৱৰা : তুৱাৰাম ছৱৰা চাৰিং মজলীয়া পঢ়াশালীৰ প্ৰবীণ আৰু প্ৰধান শিক্ষক। “পঢ়ায়, পঢ়ে, ৰোৱে পাণ, এই তিনিয়ে নিচিন্তে আন।”—এইটোয়েই আছিল শিক্ষক তুৱাৰামৰ শিক্ষক জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ। অসহযোগ আন্দোলনৰ তেওঁ মোন সমৰ্থনকাৰী আছিল। দেখাদেখিকৈ সমৰ্থন কৰিব নোৱৰা কাৰণ কেইবাটাও। ওপৰফালৰপৰা হেঁচা পালে তাৰ প্ৰতিবাদো কৰে; কিন্তু কাৰো অপকাৰ কৰিবলৈ নেযায়। পঢ়াশালিৰ নিয়-মাহুৱন্তিতা আৰু ছাত্ৰৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ যাতে একোপধ্যেই ভঙ্গ বা নিন্দনীয় নহয়, তাৰ হকে তেওঁ স্কুলত হে নেলাগে ঘৰলৈ আহিও বন্ধু-বান্ধৱৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি উপায় চিন্তে।

সাময়িক বা-বতাহৰ ঢালত মনটো উৰাই দিব নোৱৰাত, তুৱাৰাম ছৱৰা কেতিয়াবা কেতিয়াবা সহকৰ্মী শিক্ষক আৰু সমন্বীয়া বিলাকৰ অপ্ৰিয় ভাঞ্জন হ'বলগীয়া হৈছিল। তেওঁ শিক্ষাবিভাগৰ নিৰ্দেশৰপৰা চুলি এডালমানো ইফাল-সিফাল নহৈছিল। কথা কওঁতে, ছৱৰা ধোনাইছিল, পঢ়োতে বা পঢ়াওঁতে ক'তো খোকোজা নলগাকৈয়ে পঢ়ি যাব পাৰিছিল। কোনোবাই যদি শিক্ষকৰ দায়িত্ব নিবহ-নিপানীকৈ পালন কৰিছিল তেনে তুৱাৰাম ছৱৰাও সেইসকলৰে এজন। ছৱৰাই ছাত্ৰক এটাইবোৰ বিষয়কে খৰচি মাৰি শিকাইছিল। ধৰ্মাচৰণ, গুৰুভক্তি আৰু সংযত আলাপত বৰুণশীল আছিল। পৌৰাণিক প্ৰথা এৰি, নাস্তিক আচাৰ-ব্যৱহাৰ গ্ৰহণ কৰাত পুৰা মাজাই তেওঁ বিৰোধিতা কৰিছিল। এনেজন গুপী শিক্ষকক সোঁপাকে বা আওপাকে আমাৰ পটিলৈ আনিব নোৱৰাত প্ৰথমতে আমি মনে মনে বেয়াই পাইছিলোঁ। কিন্তু, 'সোণাময় ল'বাকাল, শিকাৰ সময় ভাল' বুলি ছৱৰা ছেতপঙিতে বিবিলাক ছাত্ৰক এচাৰি আগেৰে বিজ্ঞা দান কৰি

পঠিয়াইছিল, সেইবিলাকেই বছৰদিয়েকৰ পাচত, সামাজিক আন্দোলনৰ শুবিধৰোঁতা হোৱা দেখি বেয়া পোৱাৰ দুগুণে ভাল পাইছিলোঁ।। আৰো-
পিতৃ দ্বায়িত্ব সম্পাদন কৰাত শান্ত-নিষ্ঠ তুৱাৰাম দুৱৰাৰ নিচিনা আন
এজন শিক্ষক আৰু পুৰবাসী সত্ৰকাই লগ পোৱা টান। চৰ্কাৰী আইন ভঙ্গ
আন্দোলন তেওঁ ভাল নেপাইছিল, কিন্তু যিবিলাক কাম কৰিলে আইন
ভাঙিব আৱশ্যক নকৰে সেইবিলাক কাম হ'লে তেওঁ নিজে কৰিছিল।
খদ্দৰ পিন্ধা, দেশী বস্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰা, গাঁৱতে মেল-মোকদ্দমা ছিঙা—
এইবোৰ কামত তুৱাৰাম দুৱৰাৰ সম্পূৰ্ণ সহযোগ আছিল। তেওঁ নিজে
যুঁজাৰু নাছিল, কিন্তু যুঁজাৰু তৈয়াৰ কৰিছিল।

মুহিকান্ত বৰুৱা (মহীকান্ত বৰুৱা) : কংগ্ৰেছৰ চাৰি চাপৰ বাহিৰে
বৰ্দিও, মুহিকান্ত বৰুৱাৰ ঘৰ-দুৱাৰ কংগ্ৰেছ সেৱকৰ নিমিত্তে ৰাতিয়ে দিনে
মেলাই থাকে। পুতেক সোনটি বা শ্ৰীমান লক্ষ্মীকান্ত বৰুৱা আৰু ওচৰৰে
চলিহাপাৰৰ শ্ৰীমান লীলাকান্ত চলিহাই স্বস্তি-সান্তি নোহোৱাকৈ গাঁৱে
ভূঞা, গৰুবাটে-গছতলে সভা-সমিতি পাতি ফুৰিছিল আৰু কানীয়া-ভণ্ডুৱাক
বাগীয়াল বস্ত্ৰ ব্যৱহাৰ নকৰিবলৈ হাতে-ভৰিয়ে ধৰি কৈ ফুৰিছিল। স্বৰূপ-
পাৰ্ধতে ক'বলৈ গ'লে, এওঁবিলাক দুটিয়েই হে চাৰিং কাকতী গাঁৱত
পোন প্ৰথমে অসহযোগৰ বাটমৰা-পোৱালি স্বয়ংসেৱক। কানত জোঁলোঙা
একোটি আৰি দুয়ো ৰাতিপুৱাই ঘৰৰপৰা ওলাই যায় আৰু ৰাতি দুপৰ
নিশা ঘৰ সোমায়হি। বৰুৱাৰ বৈধীয়েক দুগৰাকী আছিল। দেশত কি হৈছে
কি নাই হোৱা সকলো গৰাকীৰ ভূৰ্জ্জেই নাই, ঘৰৰ কামতে লাগি থাকে।
ঘৰ গৰাকীৰ হ'লে, কেউপিনে চকু, পুতেকে সৈতে ৰাতি ঘিয়ানেই কি
স্বচ্ছাসেৱক নাহক, সকলোকে ৰাতিনিশালৰ চাঙৰপৰা শুকান নিঠাওৰি
এগালকে দি হ'লেও, সেৱক কিজনৰ ভোকৰ কলমলনি মাৰ নিয়াব।
এই গৰাকী মহিলাই সকলোকে স্তুতা কাটিবলৈ হেঁচুকি ফুৰিছিল; জীয়েক
শ্ৰীমতী কুমলীকো শিকাই বুজাই কাজীকৈ লৈছিল। চাৰিং মহিলাবৃন্দৰ
নেত্ৰী স্বন্দৰী কাকতীয়নীৰ দিহা-বুদ্ধিয়েও এওঁ নিজেও পাৰেয়ানে স্তুতা
কাটিছিল। মহিলা সেৱকিনীৰ ভিতৰত, এই দুগৰাকীয়েই চাৰিঙত জয়ে-
জয়ে হাতেকটা স্তুতাবে কাপোৰ বৈ দেখুৱায়।

মুহিকান্ত বৰুৱা পোনতে উক্তৰ লক্ষীপুৰৰ কোনোবা এখন বাগিছাৰ
বৰমহৰী আছিল। তেতিয়াই তেওঁ প্ৰথম পাশত আৱদ্ধ হৈ এই গৰাকী

লক্ষ্যজাতা দেশপ্ৰাণ মহিলাক বিয়া কৰায়। মুহিৰাভাই বহুত দিন চাহাবৰ লগত কাম কৰা বাবেই নে কি, চাহাব বিলাকৰ বৰ অহুৰক আছিল। চাহাবৰ শৃঙ্খলা লগোৱা কামৰ আৰ্থিকে তেওঁ অহুসৰণ কৰিছিল। কানীয়া লোৰোপা-খোদ অসমীয়া মাছহে ইংৰাজৰ পৰা বিনা অস্ত্ৰে যে বাজা কাটি ল'ব পাৰিব—এই কথা সমূলিকে তেওঁৰ মূৰত নোলোমাইছিল। তথাপি, তেওঁ আমাৰ কামত বিধিপথালি দিয়া নাছিল। দিয়া হ'লে, আমি কাকতী গাঁওখনৰ একাল কংগ্ৰেছৰ নামত সুৰসুৰীয়া কৰিব নোৱাৰিলোহেঁতেন।

ক'লাই চৰ্দাৰ : জবাবৰা খণ্ডৰ শ্ৰীপুৰীয়া গাঁৱৰ কালিৰাম বৰুৱাই (ক'লাই চৰ্দাৰ) আগ্ৰহেৰে ভিলক উডাললৈ এটকা দান আগবঢ়াই চাৰি অনা পইচাবে কংগ্ৰেছ টিকত কিনি “পকা কংগ্ৰেছ সভা” হৈছিল। তেওঁ গান্ধীৰ কিছুমান কথা সমৰ্থন কৰিছিল, আৰু কিছুমান গুনি কাণত ঠিলা মাৰিছিল—অৰ্থাৎ অসহযোগৰ লগত সম্পূৰ্ণ সংশ্লিষ্ট বৰ্জন কৰিছিল। তেওঁৰ দুৰ্য্যোৰ আপত্তি, গান্ধী জয় দিয়াৰ লগতে মহম্মদ আলি, চৌকং আলিৰ জয় কিয় দিব? পকাকৈ টিকত লওঁতা কংগ্ৰেছৰ সভা যদিও চৰ্দাৰে কৈয়ে ফুৰিছিল, “আমি ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম এৰিব নোৱাৰোঁ। গান্ধীৰ লগত মহম্মদ আলিৰ জয়খন কিহৰ? ভেল-পানী জানো কেতিয়াবা মিল হয়? গান্ধীৰ স্বৰাজ এভাগ, মহম্মদ আলি-চৌকং আলিৰ এভাগ—দুভাগ স্বৰাজ কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে। হ'লে,—একেজনৰ নামতে হক।” যেনে যিমান কওক, ক'লাই চৰ্দাৰৰ মূৰেদিয়েই কংগ্ৰেছৰ প্ৰতি বাইজৰ উমাজলীয়া মনোভাবটো পোলেং-পটিকৈ ওলোৱা বাবে নশালাগি নোৱাৰিছিলোঁ।

ক'লাই চৰ্দাৰে সমাজত কথা ক'লে, কথা বহে। ঠাউকাল, ডচীয়া চৰ্দাৰে নিজে বিটো সভা বুলি ভাবে, তাকে হে ঘৰে-পৰে কথায়-কামে পালন কৰি থাকে। লোকক ভুৱাদিয়া কথাত তেওঁ কেতিয়াও প্ৰত্যয় নেযায়। এবাৰ লোকল বৰ্ডৰ নিৰ্ব্বাচনত দুজনৰ ভিতৰত প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা হৈছিল। এজনে নগৰীয়া কংগ্ৰেছ-কমিটীৰ সমৰ্থন পাইছিল আৰু আনজন স্থানীয় কমিটীৰ দ্বাৰাই সমৰ্থিত হৈছিল। স্থানীয়জনৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিদ্বন্দ্বীজনৰ ফালৰপৰা প্ৰচাৰ কৰা হ'ল বোলে স্থানীয় জনে আহোমক বৰ বেয়া গালি পাৰি প্ৰবন্ধ লিখিছে। তেতিয়া, ক'লাই চৰ্দাৰে মুকলি সভাতে বক্তাজনক প্ৰতিবাদ কৰি মিছা অভিযোগৰ প্ৰমাণ দিবলৈ আহ্বান কৰিলে। চৰ্দাৰে শুধিলে, “নগৰৰ কংগ্ৰেছ কমিটীয়ে বাছি দিয়া জনক আমি কেতিয়াও

সমর্থন নকৰে।। কোন কেনেকুৱা আশি হে জানো। যিজনে আমাৰ লগত দেহে-কেহে খাটি আহিছে, সেইজন স্থানীয় লোকক আশি ভোট দিমই দিম; তেহেলৈ হেজাৰ নগৰীয়া কংগ্ৰেছ কমিটীয়ে তেওঁক অপদাৰ্থ বোলক। আক, স্থানীয়জনে যেনিবা আহোৱক গালি পাৰিছিলেই, তেতিয়া এই গৰাকী মহাপুৰুষ ক'ৰ বখিনী-খালত লোমাই আছিল—এতিয়া যে নিজৰ স্বাৰ্থ সিদ্ধি কৰিবলৈ হোৱাই-নোহোৱাই বদনাম গাই ফুৰিছেহি? আশি এনেকুৱা স্বাৰ্থপৰ, মিছলীয়া কংগ্ৰেছৰ মানুহক দেৱতা হ'লেও ভোট দিব নোৱাৰে।।”

কালিয়াম বৰুৱা জৰাধৰা বৰুৱা বংশৰ এগৰাকী কথা-বজোৱা পুৰুষ। তেওঁক সহজে কংগ্ৰেছৰ সভ্য ভুক্ত কৰিবপৰা নহৈছিল; বহুত খাটিলুটি হৈ চহীফটাকে লৈছিলে।। এসময়ত ক'লাই চন্দ্ৰাৰে ঘৰৰ চোতালত যুৰীয়া হাতী বান্ধিছিল। সাংসাৰিক অৱস্থাত হীন হ'লেও, স্বাধীন মতামত প্ৰকাশ কৰাত অতি উচ্চ মনোভাবৰ বুলি কালিয়াম বৰুৱাৰ স্মৃতি আছিল। কংগ্ৰেছৰ নামত নহ'ল কি হ'ল, ১২২১ চনৰপৰা ১২৩৭ চনলৈকে কালি-ৰাম বৰুৱাই সকলো বাজুৱা আন্দোলনতে উপায়-বুদ্ধি দি উঠি অহা ডেকাবিলাকক উদগাই আছিল।

ভকত বাহাদুৰ : ভকত গগৈ বাহাদুৰ সঁচাকৈয়ে এসময়ত বাহা-দুৰেই আছিল। ১২২১ চনৰ আগলৈকে তেওঁৰ নামটো অহিফেন ভক্ত-সকলৰ (কানীয়া) লগত জড়িত আছিল। জড়িত হুবুলি গুডে-মাথিয়ে লেটপেট হৈ লাগি থকাকে বুলিব পাৰি। এওঁক গান্ধীৰ নামে বিছাই ডকাতি ডাকিছিল—কানীয়া যেতিয়া ডকাটো স্বাভাৱিকৈই। তথাপি অৱ-স্থাৰ চৰখবীয়াই তেওঁকো আমাৰ লগ লোৱালে। সেইবুলি, তেওঁ কানিক নিন্দা কৰা নাছিল। ভকত গগৈয়ে নিজেই মনে-মনে আফু খেতি কৰি এসময়ত বাৰী-কানিৰ জুতি লৈছিল। সেই কাৰণে, পাচত কানি এৰিলে যদিও, কানীয়া সেৱান্ত বহি দুটি-এটি কানি-টিকিৰা পান কৰি কানিৰ ঐতিহ্যফেৰা বন্ধা নকৰাকৈ নোৱাৰিছিল।

কানিক ভাটীফালে আফিং বা অহিফেন বোলে। আমাৰ মতে, ই উৎপন্ন হোৱা গছজোপাৰ নাম আফু। আফু গছৰ কপৰাটো আগদিনাই চোকা কটাৰী এখনেৰে ঝিকিয়াই থব লাগে। পিচ দিনা বাতিপুৱা সেই আকে আকে গুটিটোৰ এঠা জৰি জৰি ওলাই গোট খাই থাকে।

ফটা-কানি এডোখৰেৰে এঠাকগহঁত টুকি আনি টোমাত সেইদৰেই থৈ দিব লাগে! (ফটা) কানিৰে টুকি অনা বাবেই আফু এঠাক কানি বোলা হয়।

কানীয়াহঁতৰ বিশ্বাস—আফু গছজোপা হেনো সন্ধ্যায়ুগত শয়নৰ দেৱতা ইন্দ্রৰ পাৰিজাত কাননত আছিল। ইন্দ্রই এদিন ফু-মাৰি দিলত গছজোপা আহি পৃথিবীত পৰিলহি। সেইদেখি, “আফু হেন ইটি দুগুটি অক্ষৰৰ” নামাৱয় কৰোঁতে ভকতসকলে কয়—আ পদে আকাশক, ফু পদে ইন্দ্র দেৱতাৰ ফুটোক বুজায়। দেৱতাৰ মূৰপৰা পোনে-পোনেই অহা বাবে ই পৰম পবিত্ৰ বস্তু। সেই অগ্নীয় বস্তুকণ কম ভাগ্যৰ গুণে ভাৰন্তৰ নব-মনিছে ভোগ কৰিবলৈ পোৱা নাই। ইয়াক ভোগ কৰিবলৈ কপাল লাগে। যি বৰকানীয়া সি অন্ততঃ মাহে পাঁচ টকা (তোলা) কানি খাবই লাগিব। পাঁচ টকা কানি খোৱা বৰ কানীয়াৰ মান সদায় আগত। ভকত বাহাদুৰো বৰমানভগীয়া কানীয়াৰ আগশাৰীত বহা লোক আছিল। এই অঞ্চলত, এওঁ কানীয়াৰ বজা বুলি কানীয়াহঁতে কোৱামেলা কৰিছিল। কানীয়াৰ বজা যি জন, তেওঁৰ জুহালৰ কাষত নাই নাই বুলিও ২০ জনমান ভকতক সন্মি পৰাকৈ বাহৰ ধোঁৱা খোৱা আৰু কানিৰ টিকিৰা “মজুত” থাকিব লাগিব, ভকতসকল আহি যাতে “অ বায়, অ কৃষ্ণ” বুলিয়েই খোলাত বহি গাইপতি ধোঁৱাখোৱা একোটাত টিকিৰা পুৰি যাব পাৰে।

কানিখোৱা নিয়ম কেবাবিধো। তাৰ ভিতৰত এই কেইবিধেই সগা-লনিকৈ চলে : (১) পাণ-কানি, (২) লভাকানি আৰু (৩) মলা-কানি।

(১) পাণ-কানি:—এগুছিমান বুঢ়া জাতি পাণ কুটি কুটি হেঁতা এখনতে কানিত সিজাই একোটা একোটা টিকিৰা (বড়ি) কৰে। সেই টিকিৰা একোটিকে বাহৰ ধোঁৱাখোৱাৰ লিপিত (পাইপ বা নলী) লগাই খাওঁতা-জনে হঁপি দিয়ে। পাণেৰে সৈতে খোৱা বাবে ইয়াকে পাণ-কানি বোলে। দীঘলীয়াকৈ হোঁপাটো মাৰি ধোঁৱাখিনি গিলি কানীয়াজনে ধোঁৱাখোৱাটো মাটিত থেকেচ মাৰি থয়। চফু পচাৰ দুটামান বৈ, মুখেদি ফাঁ কৰি ধোঁৱাবোৰ উলিয়াই দি, এচকল-দুচকল কুঁহিয়াৰ, নাইবা কল এটাকে, নতুবা কড়াই-ভজা চাউল দুটামানকে চোবায়। জলীয়া গুড়েৰে বোল চাহপানীও এটোক-দুটোক মাৰিব। কানি-তিতা মৰা এইবোৰ জলীয়া বস্তু জুহালৰ দাঁতিত হাতে টুকি পোৱাতে বডনাই ধোঁৱাই থাকে। পাণ কানি পান

ক'বাতকৈ আক'ব নাই। সেই সময়ত, কানীয়াজন স্বৰ্গতেই থাকে নেক'বতেই থাকে ক'ব নোৱাৰে।

(২) লডাকানি :—লডাকানি খোৱা হয় এই প্ৰকাৰে—দোকানৰ পৰা কানি আনিবোৰে হাতেৰে চিকুটি মণ্ডুয়াহটোৰ মান বৰি একোটা কৰে। বৰিটোক কোঁটকৰে গিলি থৈ কিবা এটা মোৱাদ বস্ত্ৰৰে তিঙাটে মাৰি থয়। একো নেপালে, তামোল এডুখৰিৰেই মুখশুকি ফেৰা কৰে। লডাকানি খোৱা নিয়মটো অ'লৈ ত'লৈ যাওঁতে হে পালন কৰা হয়।

(৩) মলিখোৱা বা মলা-কানি :—মলিখোৱা কানিৰ নিয়মটো নিচেই উজু। ইয়াক ঠাইতে সমাধা কৰিব পাৰি। কানীয়াই লগত কানি-মলিখোৱা লক পিয়লা বাটি এটা লৈয়ে ফুৰায়। বাটিটোৰ নামেই বেলেগ—বাক কানি-খোৱা বাটি বোলে। কানীয়াই কেতিয়াও বিনাস্থানে অৰ্থাৎ বাহী গাই কানি নেখায়।

অসহযোগৰ খদমদম লগাৰ আগলৈকে ডকত বাহাহুৰৰ জুইশালখন উক্ত তিনিও প্ৰকাৰৰ কানি-পাণ্ডত সুখ্যাতি অৰ্জি। আলহী অতিথিৰ নিমিত্তে দিনে নিশাই মুকলি আছিল। নক'লেও হ'ব যে সেই অহুপাতে, দেও-চাই-বলিৰো ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। অৰ্থাৎ উপকৰণসহ কলীয়া বস্ত্ৰ ফেৰাও খোলাখনত ভাগে ভাগে সজাই থোৱা হৈছিল।

এটা অপকৰ্মমূলক “বাহাহুৰী” কাম কৰি তেওঁ বছৰ দিয়ক কাৰাবাস পাটিবলগীয়া হোৱাত তাতেই কানিখোৱা অভ্যাসটি এৰি পেলালে।

জেলৰপৰা অহাৰ পিচত, তেওঁৰ ওচৰলৈ বৰকৈ মাহুহ-হুহু নোখোৱা হ'ল। কানি এৰি দিয়াত, কানি-খোলাৰ বন্ধু-বান্ধৱ যে উৰণীয়া মো হ'লেই নে, ইবিলাক মাহুহেও ফাটেকৰপৰা অহা দেখি তেওঁৰ ঘৰলৈ যোৱা সেৰেঙা কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু তেওঁ হলে মাহুহৰ সঙ্গ বৰ ভাল পায়।

বাহাহুৰৰ সহযোগ পালে, কানীয়া বিলাকৰ কানিখোৱা অভ্যাসটো অলপ পাতলাব পাৰিম বুলি ভাবি তেওঁৰ ওচৰ চাপিলে। কেবাদিনো তেওঁক কলেগৈ বোলে। “তাৱৈদেও, আমাক অলপ সহায় কৰক। অমুক ভমুক কানীয়াকিটাকে ক'বচোন, কানি নেখাৰি বুলি। আপুনি ক'লে শুনে কি চুনে? আমি সিহঁতৰ ওচৰকে চাপিব নোৱাৰোঁ।” বাহাহুৰে চালুকীয়া ল'ৰাটিৰ দৰে হাঁহি এটি মাৰি ক'লে, “ক'ব পাৰোঁ। পাৰোঁ হে পাৰোঁ, তইতে জানোচ। পুলিছক লগাই দিয়গৈ! মোৰ আক, ৰোপাইইড, আভোকৰ।

ন মূৰ্তিয়েই জ্বিলে। এলাপাক কথাত, এই বুঢ়া কালত, আকৌ ফাটেক পাবগৈ নোৱাৰে।, নধৰিবি মইনাহঁত।”

ফাটেকৰ ভয়টো ভাঙি, আমিও দোহাবিলোঁ।, “বাক আপুনি একো কৰিব নেলাগে। আপুনি নো কানি এৰি কেনেকৈ থুলন্তৰ গাটো ধৰালে, তাকে সকামে-নিকামে কৈ ফুৰিলেই হ’ব।” ‘বাক’ বুলি কৈ বাহাহুৰে আমাৰ কথাৰাৰ বাধিলে আৰু আমিও উশাহ পালোঁ।। তেওঁ কাকো কানি একৱা নাছিল, যদিও আমাৰে সৈতে আলাপ কৰা বাবেই নামতি ঘোৰাচোৱা মৃদঙ্গীয়া গাঁৱলৈকে বোঁজাল-বোঁজাল হৈ ওলাই গ’ল বোলে “ভকত বাহাহুৰো ভলন্তিয়াৰ হ’ল।”

এই উৰাবাতৰিটোৱেই আমাক বৰ সকাহ দিলে। খনামুখৰ কাণমোছা, গোপীনাথ, মৰনৈ পকাঘাটৰ হৰনাথে সৈতে লগ লাগি “বাহাহুৰ” নাম পোৱাৰ আগেয়ে ভকত গগৈৰ গাটো লাহী আৰু পাতল আছিল। ডেকা কালত বল ও উলামুলা বিধৰ নাছিল—লোৱৰ পেৰা একোটা অকলৈয়ে দাঙি নিব পাৰিছিল। জেলৰপৰা ওলাই অহাৰ পিচত হে বৰ গা ধৰিলে আৰু গাৰ বাহুবোৰ মেটুৰা মেটুৰি হৈ ওলমি পৰিল। ফাটেকত থাকোঁতেই বেতৰ মুচা-চকী-মেজ সাজিবলৈ শিকিলে। তাতে দেখি আহি ঘৰতো বাৰীত তৰহে-তৰহে কৰি শাক-পাচলি লগাবলৈ ধৰিলে। তেওঁ দেখুৱাই দিয়াৰপৰা হে গাঁৱত আন মানুহেও কৰি ধেতি কৰিব জনা হ’ল।

বাহাহুৰৰ ঘৰটি জুপুৰা; উলুখেৰেৰে ছোৱা; খেৰো নিজৰ বাৰীৰে—মাজুলীৰ পৰা অনা নহয়। ভগা ইকৰাৰ বেৰ; তাতে পকামুগা ধৰা আৰু দুই-তিনি-ওলোৱা পলু মেলা চন্দলাইখন আৰি থয়। মুগা চোমনিত ভদৰকলি চৰাইখেদা দেখুখন আৰু বাটলুঙটি ভৰাই থোৱা জাতি লাওৰ খোলাটোও ওলোমাই থোৱা থাকে। সাতচোং বাগৰা ভদৰকলি চৰাই খেদিবলৈ চকু শাল মাছৰ দৰে হ’ব লাগিব আৰু হাত ও ‘কৰ্ণপথে শব কৰিব’ পৰা ধিৰ হ’ব লাগিব। পাঁচকুৰি দুবছৰলৈকে ভকত বাহাহুৰে সেই কাম অক্লেশে অনায়াসে কৰিয়েই আছিল। জাপিৰ দৈ-কাঠী, নিজ হাতে তুলাই ঠাং এটা পেলাই থোৱা দেখিবলৈ পাব। বেঁতৰ মুচা, চকী, মেজ, আদি সজা তেওঁৰ নৈমিত্তিক কাম। সংসাৰত কি হৈছে, তালৈ ভূৰ্ভদেই নাই—কামতে মূৰ পুতি থাকে! দেখে হাত দুখন দিছে, তাৰে কাম কৰিব লাগে—এৱাকে মাথোন ভকত বাহাহুৰে জানে। মানে-নহয়, জুখি-জুখি মৰমলগা কথা কৈ জিতাবো সন্মান বাধে তেওঁ।

তাহানি যি অসমীয়া ডেকাই

‘জাপমাৰি ডেইছিলে’১,

ঢাপলিকা পৰ্কত,

খেদা মাৰি ধৰিছিলে’১

মতা হৰিণা,

টলিকিত মাৰিছিলে’১ বগ’

বুলি গল্প মাৰিছিল, সেই ডেকাই আজি ‘মতা হাহৰো’ লগ ধৰিব নোৱৰা হ’ল। ভকত বাহাদুৰৰ স্মৃতিয়ে সেই অধঃপতনৰ কথা কে ভাবিবলৈ আজিও অন্তৰত হেচ’১ একোটা মাৰি থাকে।*

ভেলেক ছৱৰা বা দুতিৰাম ছৱৰা : ভেলেকা ছৱৰা নামেৰে এজন মানুহ আছিল। এওঁৰ দৰে দেখাত হোজা, কথাত পাকৈত, ধৰ্ম্মিষ্ঠ মানুহ পোৱা টান। আমাৰ চেমনীয়া কালতে তেওঁক যেনেকুৱাটো দেখিছিলে’১, তুৰুৰি বছৰ পাৰ হৈ যোৱাৰ পিচতো, ঠিক তেনেকুৱাই দেখিলে’১। জাৰ জহ, হেমন্ত, বসন্ত কতটা আহিল গ’ল, জগতৰ মানুহ-দুহুহ, নীতি-কাঠা, পিঙ্ক-উৰাৰ গটো কত সলনি হৈ গ’ল, ভেলেক ছৱৰালৈ কিন্তু সেইবোৰ একো সলনি হ’ব নেজানিলে। ঘামকালি কানত চেলেংখন আৰু জাৰকালি দুবলীয়া এৰিয়া কাপোৰখন গাত ছাটি মাৰি লৈয়েই মৰিবৰ দিনলৈকে ওচৰ সমীপৰ গাঁও হে নেলাগে দূৰণিবটীয়া নগৰতো ভ্ৰমি ফুৰিলে। সন্তৰি বছৰলৈকে তেওঁৰ গাত চোলা নোসোমাল। মাছাতা যুগৰ ধুতি-নীতিকে মানি, নিয়ম সংযমেৰে দিন নিয়াই, ফাঁকি-ফুকাতৰা সংসাৰৰপৰা বছৰ দিয়েক হ’ল ভেলেক ছৱৰাই শান্তিৰে বিদায় ললে।

ছৱৰাৰ ঘৰতো বহুত ম’হ আছিল। আন ম’হ গিৰিয়াই ঘৰৰপৰা আঁতৰত খুঁটি পাতি ভাল পায়; তেওঁ কিন্তু চোতালৰ মুৰত খুঁটি পাতি লৈছিল। ছৱৰাৰ ভাই-ককাই বিলাকে তেওঁক “আমাৰ গুৱাল” নাম দিছিল।

* “হাতে কৃতকাম, মুখে বাম” নাম লৈ থকাই আছিল ভকত বাহাদুৰৰ জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ। ১৯৫২ চনত, চাৰিঙত হোৱা মণিৰাম পিষনীৰ তিথিৰ দিনা, উৎসৱৰ সন্মাপতি অৱশ্যে ৰাজ্যপাল জয়ৰাম দাস দৌলত ৰামেও তেওঁৰ মূলৰ স্বাস্থ্যৰ প্ৰতি সন্ধৰ্জনা জনাইছিল। ১৯৫৭ চনৰ ১৬ এপ্ৰিলৰ (৩ বহাগ, মঙ্গলবাৰ ১৩৭৯) দিনা এওঁৰ মৃত্যু হয়।

গুৱালে গাখীৰত পানী দিয়ে—সকলোৱে জনাকথা। গাখীৰত পানী মিহলোৱা গুৱাল-কাঁকি ধৰা বৰ টান। যিহানেই কি সাধু নহওক, গুৱালে কেতিয়াও শুধ গাখীৰ দিব নোৱাৰে। আঙুলীৰ ছলেৰেই গাখীৰ খীৰ-বলৈ লোৱা কঁৰীয়াটোত গুৱালে পানী ভৰাই লয়। কিনোতাজনক আগতে বহুৱাই থৈ চকুত ধূলি মাৰি পানীভৰোৱা কঁৰীয়াটোতে সি ঘাৰৌচ ঘাৰৌচ গাখীৰ খীৰাই দেখুৱাই দিব—গাখীৰত যেন পানী দিয়া তাৰ সজেই নাই। “আমাৰ গুৱালে” হ’লে, এনথ পানীও গাখীৰত নিমিহলায় আৰু গাখীৰৰ দামো নবঢ়ায়। যুদ্ধৰ দিনত গাখীৰৰ সেৱে চাৰি অনা হৈ গ’ল; তথাপি তেওঁ এক অনা পইচাও নবঢ়ালে; যি ছই অনা, ছই অনাই থাকিল। “কৰবাত মিছা পৰোঁ” বুলি তেওঁ বৰ ভয়। আগদিনাই যদি কোনোবাই তেওঁক গাখীৰৰ বাবে আগধন দিব খোজে, তেওঁ কেতিয়াও নলয়, কয়, বোলে, “আজি আপোনাক কৈ গলোঁ, কাইলৈ গাখীৰ দিয় বুলি। পিচে, হঠাতে ধেনিবা নিশা মুকলি হৈ দামুৰীয়ে পিলে, নাইবা খীৰাওঁতেই মহে লাখি মাৰি কঁৰীয়াৰ গাখীৰকে পেলাই দিলে, তেতিয়া মই ক’বপৰা গাখীৰ দিয়? এতিয়া পইচা থৈ দিয়ক, কাইলৈ আনিবলৈ যাওঁতে লৈ যাব। আপুনি নানৈগৈ মানে, আপোনাৰ গাখীৰ বাক কাকো নিদিওঁ। এতিয়া পইচা নিনো।” পাচদিনা, গ্ৰাহকজন গৈয়েই অনায়াসে গাখীৰ লৈ আহিব পাৰে। আন গুৱালৰ কথা বেলেগ।

ভোলেৰু ছুৱাই পুলিন পুথাওলকলৰ কথা কৈ বৰ গোঁৱৰ কৰিছিল। তেওঁ আছিল সাতঘৰীয়া আহোম বঙাচিলা ছুৱাৰ ঘৰৰ—যি ঘৰত মান-অনা ঘিনাই বা বদন বৰফুকনৰ জন্ম হৈছিল। বদনে মান অনা কাৰণটো কওঁতে এদিন তেওঁ কৈছিল—পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়া আৰু বদনচন্দ্ৰ বৰফুকন ডাঙৰীয়া দুয়ো এদিন বজাৰ চ’ৰাত বহি আছিল। বুঢ়াগোহাঁই তামোলৰ লগত ছালি খায়। সেই দিনাও তেওঁ ছালিৰে সৈতে তামোল খাই আছিল; তেওঁৰ ওচৰাউচৰিকৈ বৰফুকনো বহি আছিল। পূৰ্ণানন্দই মোকোৰামোকোৰে ডেৱা-ছালিৰে তামোল খাই ওঁঠত মেলেঙি লগাই আছে, তেওঁ যিয়েৱেক বদন বৰফুকন ডাঙৰীয়াক তামোল এখনো যচা নাই। তাতে বৰফুকনে বিস্ময় কৰিলে, “সৰ্গদেৱৰ চ’ৰাতো কাঠৰ এটি আছে।” বুঢ়াগোহাঁইলৈকে টোঁৱাই কথাৰ কৈছে বুলি আনি বুঢ়াগোহাঁইয়ে ও ততালিকে উত্তৰ দিলে, “বাংফুকনটোকে ছবুলিবা শুদা, ফুটতে ধৰে।” এই ঠেটামুখৰায়েই মান অনাৰ কাৰণ হ’ল ॥

বুঢ়াগোহাঁয়ে ভামোলৰ লগত ডেৱা, বইড আদি কাঠৰ ছালি থাইছিল। সেই দেখি, তেওঁক “কাঠখোৱা-খৰ” বুলিলত বৰ অপমান পালে। সেই দৰে বাংকুকুৰ নাম কোৱাত বঙাচিলা ছুৱৰাব পৰি পৰিনাস্তি বদন ফুক-নেও বৰ আঘাত পালে। কাৰণ বদনৰ আদি পুৰুষ জনে বাংকুকুৰ এটা মাৰি বঙাচিলা নাম পাইছিল।

বহুত দিন ভাবিচিন্তি চাই এই ধাৰ্মিক গুৰিলগা পুৰুষজনো কংগ্ৰেছত সোমাল। অসহযোগৰ মূলত ধৰ্ম সোমাই আছে বুলি দৃঢ় চিন্তে তেওঁৰ দৰত নেছানেছে সূতা কটাবলৈ ধৰিলে। ষৈণীয়েক আৰু দুজনী গাভৰু জীয়েক সূতা কাটি, কাপোৰ বৈ দৰৰ পাঁচোটি শ্ৰাণীক শিঙাইছিল আৰু বিহুৱে-সংক্ৰান্তিয়ে আমাকো উপহাৰ দিছিল। তেওঁবিলাকে কপাহী সূতাৰ উপৰিও এৰি-মুগাৰ সূতাও কাটিছিল।

এইখিনিতে, এইটোও কৈ থোৱা ভাল যে ছুৱৰাব জীয়েক মাজু আইটি আৰু শুৱলাৰ নিচিনা কাজী ছোৱালী আজি-কালি পৰ্বতৰ কাছকণী হোৱাদি হ’ল।

ভেলেৰু ছুৱৰাব নিচিনা মৌনী লগৰীয়া পাই সংসাৰৰ বাগজাল নথকা ভকতীয়াসকলক গান্ধীকথা ক’বলৈ আমাৰ বল বাঢ়িল।

এইজন “আমাৰ গুৱালৰ পৰাই” মহত্বটি আৰু মহৰ বিষয়ে ভালেমান কথা শিকিছিলোঁ। তেওঁৰপৰা শুনিছিলোঁ, আগৰ দিনত হেনো ‘আমাৰ গুৱালে’ এইবোৰ মহৰ নাম দিছিল:—

ভেলেঙ্গী, গেধী, বমুনা, সোণতৰা, কদমী, জোনাকী, পালেঙ্গী, প্ৰতিমা দৰিকা, ভাউকী, চকমলা, জপহী, চামকলী, বনমালা, পানীমলা, কপকলী, ভেৰী, মনকলী, চামতৰা, দৰমুৱা, গোৰা, জামুকলী, জপা, চেনেহী, বাঙলী ইত্যাদি।

মিহিৰাম খমিকৰ : এইজন মাহুৰৰ সিজা স্বভাৱ আৰু চেঙা-উৎসাহৰ কথা সতকাই পাহৰিব নোৱাৰি। এওঁ পিচত নাহৰকটীয়া অঞ্চলৰ চাচনি মৌজাৰ অন্তৰ্গত য়েবলিলৈ যায়। ১৯২১ চনত, চাৰিওৰ অগ্নিবৰ খনিৰৰ গাঁৱত এওঁৰ সমান চতুৰ মাহুৰ আৰু আন এজন নাছিল। মাহুৰজন শ্ৰীমন্ত; সাজে-পাবে ভাৱে ভকীয়ে নিঙটি অসমীয়া বুলি দূৰৈতে চিনিব পাৰি। তেতিয়াই তেওঁৰ বয়স কলিকলীয়া বয়সৰ সোমাজমান পাইছিল, তথাপি, সেই আদৰ্শীয়া বয়সতো মূৰ-কামোৰণি এটা হৈছিল

বুলি তেওঁ কব নোৱাৰে। বাগ-পদ দ্বিৱাত তেওঁৰ মাতটো বৰ মিঠা আছিল দেখি “পাঠেক” নাম পাইছিল। মিহিবামৰ নিচিনা নিম্বী-নিপোটল দেহাৰ মাহুহ দেখিলে “আমি অসমীয়া নহওঁ পৰিয়ৰা” বুলি নোকোৱা মাহুহ কোনো নাছিল।

তেওঁৰ সাজপাৰকে নো নেচাব কি? ভাৱনা—ববলবাহ বা বাজহুৱা সকামলৈ যাবৰ হ’লে, নাইবা চ’তৰ বিহুত কলীমুজোঁৱা গছৰ তললৈ গ’লে, তেওঁ সুবত পাগ এটা মাৰিব, ভিঙিত মস্তামণি এখাৰ আঁৰিব, ধমধমীয়া মৃগাৰ চুৰিয়া পিঙ্কি খোৰটো গোবোহা লেটাই লব। পাত্ত গুনঠিমৰা (কাপোৰৰ বুটাম) এৰি-চাপকনটো পিঙ্কিৰ আক গুণাকুলীয়া ধনিয়া কাপোৰখন আপিছুপি তাৰ ফুলটো উলিয়াই কানত পেলাই ল’ব। এনেকৈ সাজি-কাছি, সেলেঙি বৈ যোৱা মুখখনেৰে তামোলৰ পিক্ পেলাই আটকধুনীয়া মিহিবাম যেতিয়া বাটে বাটে টকচলিকৈ চৰণ চলাই যাব, তেতিয়া “লোৱা পাঠেক গৈছে” বুলি ইকৰা বেবৰ জলঙাইদি আলেঙে আলেঙে জীৱৰী-বোৱাৰী সকলোৱে জুমি জুমি চাব।

মিহিবামক আটায়ে ভাল পোৱাৰ কাৰণ বহুত। তাৰ ভিতৰত তেওঁৰ অসীয়া মাতটোও এটা। বিহু-বৰৰ তলত বিহুনাংম গোৱাত আৰু মহৰ পিঠিত উঠি গৰখীয়া নাম বা বনঘোষা গোৱাত মিহিবাক কোনেও চেৰ পেলাব নোৱাৰিছিল।

এইবছা বিহুত, এই মিহিবামেই আমাৰ ঘৰত, “প্ৰভুদেউৰ পদুসিত গোন্ধাইছে মধুৰি কেতেকী-মলেমলায় ঔ গোবিন্দাই ৰাম” বুলি হঁচৰি নাম এটা গোৱা শুনি ইমান ভাল পাইছিলোঁ। যে যেতিয়া তেওঁ সেই জোৰা হঁচৰিতে আকোঁ—

“ভলুকা বাঁহৰে আখি মোৰ প্ৰভুদেউ

ভলুকা বাঁহৰে আখি

বতাহে বৰমুখে গুলোলাই আনিছে

আমাকো নখৰ ৰাখি”

বুলি গালে, সাউৎকৰে মই ভিতৰলৈ গৈ, লুহুৱাই ধোৱা জপ এটকা আনি বটাটোতে পেলাই দিছিলোঁ।। মোক হঁচৰি ভাল পোৱা কবিলে মিহিবাম পাঠকেই। দেখনে-শোভনে, মাঙে-কথায় এনেজন সববৰহী সববগুণী পুৰুষক আমাৰ সঙ্গী-ভক্ত কৰি লব পাবলৈ আমাৰ কেউপিনে অৱজয় ময়ময়

হ'ব। এইবুলি, তেওঁক এদিন কংগ্ৰেছৰ সভা হ'বলৈ কলোঁ। তেওঁ কিন্তু, অহুৰোধটো নেৰাখিলে; ক'লে “মই ভুলটিয়াৰ” হ'ব লাগিলে, মোক লাগে লাগে কাটেকত থবগৈ। শিতায়ে আক বৰ সোমাবলৈকে নিদিয়ৈ। তাতো-কৈও, অমুক-তমুক ইহঁতৰ লগত লগা গোচৰ কিটাত জিকিব নোৱাৰিলে, তাহাঁতে জানো শুধাই এৰিব?” ময়ো চালোঁ, তেওঁৰ আপত্তিটো ভেনেই ঠেক নোহোৱা নহয়। শেষত কলোঁগৈ, “বাক, বৰপিডালৈ ভয় কৰিব নেলাগে। তেখেতক সিদিনা ম-ময়া কৰিলোঁৱেই দেখোন। মৰ্কদ্দমা লগা মাহুহকিটাই নো কি কৰিব হেঁ? সিহঁতৰ ফৰফৰণি মাৰিবলৈ মোৰ হাতত দেৱাই আছে। তুমি মাথোন চাৰি অনা পইচা দি কংগ্ৰেছৰ মেম্বৰ হ'ব লাগে আৰু আমি অলৈ-তলৈ গ'লে, আমাৰ লগত গৈ সভাখনহঁত শুৱনি কৰিব লাগে।” পাঠেকে একো ওজৰ হুলিয়ালে; একে আধাবেই হ'ম বুলি “মেম্বৰ” হ'ল। মিহিবাম খনিকৰক পাই আমাৰ চতুৰ্গুণে বল বাঢ়িল। মোক গ্ৰেপ্তাৰ কৰা দিনলৈকে মিহিবাম পাঠেকে বধশপত দি জীৱৰী-বোৱাৰীৰ বিলাতী-প্ৰীতি একৱাই পেলাইছিল। জেললৈ যাওঁতে মোৰ লগত শিৱসাগৰলৈ যোৱা মাহুহবিলাকক গনিং চাহাবে যিদিনা গুৰ্খা লগাই পহুখেদা দিছিল, সেইদিনাখনো মিহিবামে বংমনে গুৰ্খা চিপাহীৰ সঙ্গীনৰ খোট খাইছিল।

জীৱনৰ শেহছোৱাত তেওঁ ওপজা ঠাই চাৰিং এৰি টাচনিলৈ যাব-লগীয়া হ'ল। তাতো তেওঁ

‘কাচিয়ে কাটে মানে

বেলিয়ে আটে মানে’

কংগ্ৰেছৰ শুভবাৰ্তাকে বিলাই ফুৰিছিল। কিন্তু মিহিবাম পাঠেকৰ প্ৰতি বিধি বাম। অলপতে, তেওঁৰ একেটি ল'ৰাক নিৰ্ঠৰ যমে মাৰি নি তেওঁক নিষ্ঠকৰা কৰি পেলালে। ১৯২১ চনত, সেই স্বাধীনতাৰ বাগীত মতলীয়া হৈ ফুৰা চাৰিওৰ মিহিবাম পাঠেকো এক, পুত্ৰ শোকত জৰ্জৰিত হৈ থকা টাচনিৰ মিহিবাম পাঠেকো এক। ভাগ্যই কাক কেতিয়া কি কৰে কোনেও ক'ব নোৱাৰে। “পুৰুষ ভাগ্য, দেৱো ন জানন্তি, কুত্ৰ মহত্ ?” মিহিবামৰ জীৱনেই ভাৱ জলন্ত সাক্ষী।

দোম খনিকৰ সাতোলা : খনিকৰ গাঁৱৰ দোম সাতোলাকো পাহৰণি সোঁতত উটাই দিব নোৱাৰি। দোম নামৰ মাহুহ কেবাজনো

আছিল দেখি তেওঁক গুৱালৰ দোম বোলা হৈছিল। বহুত মহৰ গিৰী; সেই হেতুকেই দোম নামৰ আগত গুৱাল বিশেষণ। গুৱাল দোমক মহৰ গিৰীত গুৱাল জুলি বোজনা-ফকৰাৰ অভিধান বুলিব পাৰি। ‘ষিগাই বৰফুকনৰ গীত’, ‘জাতি নাহৰৰ গীত’, ‘ফুল কোৱৰ-মণিকোৱৰ’ৰ মালিতা’ ইত্যাদি জাতীয় গীত-মাত তেওঁ এনে শুৱলাকৈ গাব আৰু ক’ব পাৰিছিল যে সেই কালত ইংৰাজী কবিতাৰ মোহত পৰি থকা এই সোঁৱৰণ লেখক একেবাৰেই ভয় হৈ গৈছিল।

গীতৰ লহৰটোহঁত এনে লে-নিয়া স্তৰেৰে দিছিল আৰু ঠেঙটো এনে লেহেতীয়াকৈ ধৈছিল যে শুনি বাওঁতে একালে কাণত মৌ বৰষি গৈছিল আৰু ইফালে টোপাটোপে চকুৰ পানী বোৱাই পঠিয়াইছিল। দোম সাতোলাৰ গীতত ককণ-মধুৰ সমাবেশ হৈছিল যেনেকৈ, তেনেকৈ হোৱা বা গোৱা আজিলৈকে কাৰো মুখত দেখা গুনা নাই। বৰফুকনৰ গীতটো জুৰিছিল এই বুলি—

আবেলি বেলিয়া

বা-জু বৰযুগে

সাতো সাগৰৰ বেৱা,

আই নো সৰেশ্বতী

কামাখ্যা মাতৃ

কৰোঁ নীলাচলত সেৱা।

ঐ, নীলাচলৰ আই

বন্দীৰ হিয়াত দিবাঁহি ঠাই

ঐ, সৰেশ্বতী আই

যিখিনি পাহৰোঁ দিবাঁ সোৱঁ ৰাই।

গুৱাহাটীৰপৰা ষিগাই বৰফুকন পলাই গৈ মান দেশ পালত, অসম বজাৰ জীয়াৰী মানবজাৰ কুৱঁ ৰীয়ে বৰফুকনক ঐবাৱতী নৈৰপৰা আগ বঢ়াই নিয়ে। তেতিয়া কুৱঁ ৰীয়ে বৰফুকনক যিকিবাৰ কথা কৈছিল তাক সাতোলাই এইদৰে বিনাই গাইছিল :—

‘ঐ ফিকান দেও, (ককাইদেও) একেৰি বোৱা

আহিলি কেনেদৰে তাৰ কথা কোৱা

বাটভনো ৰাঘ-ঘোঙে নেপালে নে ভোক ?”

আকৌ বৰফুকনক কাটিবলৈ ৰাজমাৰে কপচিং চুবুৰাবক কেনেকৈ কাবো
কৰিছিল তাকো সাতোলাই বীণৰ স্তব্ধ মতাদি মুখেয়েই মাতি গৈছিল :—

“অতকৈ গুণনি ধৰিলে ৰাজমাৰ

উঠিল মাজনিশা ৰাতি;

পৰম হিতে কৰি, কপচিং বঙালক

অনাৰে তেতিয়াই মাতি।

ঐ কপে চিং কাটি দিওঁ কফুল খা

কপেচিং বঙাল তই লেটাইলৈ যা।

—ঐ ৰাজমাও আই

অসমৰ মন্ত্ৰী, ইয়াতকৈ নাই।

ঐ কপেচিং জানিবি মোক

অসমৰ মন্ত্ৰী পাতি দিয় তোক।

তেনেহ’লে ৰাজমাও গুণনি এৰা।

লাগে আনি দিয় সবগৰ তৰা।”

ইয়াৰ পিচত কপচিঙে ঘিণাই বৰফুকনক কোমোৰা কটাদি কাটি ছ-
ডোখৰ কৰা চৰণকিটা গাইছিল।

“ঐ”, “ঐ”, এইকিটা মাততেই স্তব্ধ লগ্ন সলনি হৈ যায়। চৰণটোৱে
পতি একোটা একোটা জাত। একোটা গীততে স্কীয়া স্কীয়া স্তব
সম্বন্ধ কৰাত ঘটনাটোৰ বিৱৰণ দীঘলীয়া হ’লেও নাম্বুৱাইছিল, বৰং শুনি
থাকিবলৈ হে মন গৈছিল। বৰফুকনে মান আনিবলৈ যোৱাবপৰা কপচিঙৰ
হাতত প্ৰাণ এৰালৈকে ঘটনাৰ পট যিমানবোৰ পৰিবৰ্তন হৈছিল সিমান-
বোৰৰ দোমোজাত বা কঁকুৰিত বেলেগ হৈছে এটা দি নতুন জাত এটা
লগাই দিছিল। নিজ কাণে শুনিবলৈ গীতটোৰ বিবাদ মাধুৰী লেখনীৰ আগত
তুলিব নোৱাৰি।

দোম সাতোলা আছিল কংগ্ৰেছৰ ওচৰ নচপা মানুহ। চপাবলৈও মন
কৰা নাছিলে। কিন্তু, তেওঁৰ মুখৰপৰা টুকি অনা গীত-পদবিলাকৰ পৰা
আওপাক বুকুকোমল স্বাধীন চিত্তীয়া মানুহক অসহযোগলৈ আকৰ্ষণ কৰাত
নথৈ সহায় পাইছিলে। দোম সাতোলাৰ নিচিনা কতলা বস্তন যে অসমৰ
চুকে-কানে এতিয়াও আলাই-আধানী হৈ পৰি আছে, তাৰ বুজ লগ
কোনে ?

ঘনকান্ত গগৈ বা ঘটাই মহৰী : বৰ্গীয় ঘনকান্ত গগৈদেৱৰ ঘৰ আছিল ছকনফৈদীয়া বেজগাঁৱত। বেজগাঁৱৰ দুয়ো মূৰে ছখন কৈৱৰ্ত্ত গাঁও। দক্ষিণৰ ফালে থকাখন পেপেলাডুৰি আৰু উত্তৰে থকাখন নামদাং কৈৱৰ্ত্ত। পেপেলাডুৰিত দনাবাম দাস সভাপতি আৰু হৰি কৈৱৰ্ত্ত মুক্তিযোৱাই মুখাল মানুহ। নামদাং কৈৱৰ্ত্ত গাঁৱত কদ্রাম কৈৱৰ্ত্ত নেওগ গাঁওঘূটা সৰ্ব্বো সৰ্ব্ব। পেপেলাডুৰিৰ দক্ষিণ-পছমে জকাই সজ। এই আউটিত কিবা একোটা ৰাজহুৱা কাম কৰিবলগীয়া হ'লেই সকলোৱে ঘনকান্ত গগৈৰ পৰামৰ্শ লয়। গগৈদেৱক ঘনকান্ত বুলি সৰ্বসাধাৰণে নেজানে—জানে ঘটাই মহৰী বুলি হে ; কিয় নো, এখেতে নাকুক চাহ বাগিছাত আগৈয়ে মহৰী কাম কৰিছিল। “আসাম বস্তি,” ‘বাঁহী’ আৰু বঙলা কাকত “বজবাসী”ৰ এখেত নিয়মিত গ্ৰাহক আছিল। বহুতৰ দৰে গগৈদেৱ আলীৰুদীয়া গ্ৰাহক নাছিল। বছৰ উকলিলেই বা তাৰ আগতেই কাকতৰ বৰঙনিখিনি উচল কৰি দিছিল। বহুতেই আলোচনী, বাতৰি কাকত লয়, পাচে, আগুৰি মাৰি-খচি নিচেই কম মানুহে হে পঢ়ে। গগৈদেৱে হ'লে কাকতবোৰ পঢ়ে পঢ়ি ভাবে আৰু সকলোৰে আগত দ্বেষ অত্যাৱ অভিযোগৰ বিষয়ে চালি-জাৰি আলোচনা কৰে।

মহাত্মাই প্ৰবৰ্ত্তন কৰা অসহযোগৰ পছাটো তেখেতে মনে-চিতে ভাল পোৱা নাছিল। কিন্তু, সূতা-কটা, ভাং-কানি বৰ্জ্জন কৰা, মেল-মকদ্দম নিবাৰণ কৰা কথাকিটা হ'লে বৰ ভাল পাইছিল। আমাৰ মানুহ একে কামৰেই উপযুক্ত নহয়—এইটোৱেই আছিল গগৈদেৱৰ বন্ধমূল আন্তৰিক বেজাৰ আৰু তাকেই তেখেতে ঘৰে-পৰে সদায় বান্ধ কৰি ফুৰিছিল। ডেক'-ল'ৰা একোটাক লগ পালেই, নতুবা সভা-সমিতিত কিবা ক'ব লগা হ'লেই তেখেতে ক'বট, “ইংৰাজক খেদোৱা কথাষাৰ শুনিবলৈ ভাল হয়, পাচে ইংৰাজ গলে আমাৰ গতি নাজল-নাথল হ'ব। আমাৰ নো আছে কিটো ? বেহা-বেপাৰ, দোকান পোহাৰ আদি ধনঘটা বাট এটাইবোৰ অনা-অসমীয়াৰ মূঠিত। আমাৰ মানুহে আজিলৈকে ভালকৈ দোকান এখনকে পাতিবলৈ নিশি কিলে। বিদেশী বস্তুৰেই আমাৰ বৰ-ঘৰৰ চাং ওপচাই থৈছে। পাচি-খৰাচি এটাও আমাৰ ল'ৰাই সাজিব নজনা হ'ল। কাঁহ-পিডলৰ ব্যৱসায় আৰু সোণৰ বন উঠি ৰাবলৈকে উপক্ৰম হৈছে। বড়ালী সোণাৰি, বড়ালী আলোৱাৰেই দেশ ভৰি পৰিলহি। শামুকৰ চুপকণ কিমান উপকাৰী ?

তাকো-আমাৰ পোহাৰীয়ে কৰিবলৈ এৰিয়ে দিলেই নে, বেচিবলৈও এৰিলে। চুনীয়া কুলি নহ'লে বাৰীৰ চাপ এটাও মাৰিব নোৱৰা হলে।। অন্নসাগৰ শিৱসাগৰ-গৌৰীসাগৰৰ নিচিনা বিয়োগোম বিয়োগোম পুখুৰীকিটা। আমাৰ মাতৃহেই খানিছিল বুলি কোৱা হ'লে সাধুকথা বুলি উৰাই দিলেহেঁতেন ; যাতুকাতে, সেইকিটা পুখুৰী আমাৰ চকুৰ আগতে আছে দেখি হে কোনেও তেনে কথা ক'বলৈ সাহ কৰিব নোৱাৰে। আমাৰ বিভা-বুদ্ধিয়েই বা আছে কিমান ? শিল্পৰ উন্নতি, বাণিজ্য-ব্যৱসায়ৰ উন্নতি কৰিব নোৱাৰিলে, এতিয়া যেনেকৈ ইংৰাজৰ গোলাম হৈ আছোঁহঁক, আগলৈও কেঞা-মাৰো হাবী, বঙাল-কঙালৰ দাসৰো দাস হৈ থাকিব লাগিব।" কংগ্ৰেছী নাছিল যদিও, কংগ্ৰেছৰ উদ্যোগত পতা সভা বিলাকলৈ আহি গগৈদেৱে আমাক নীথে উৎসাহ দিছিল।

গগৈদেৱ চৰকাৰী চাৰিং পঞ্চায়তৰ এজন মুখ্য মেলুৱাই আছিল। তেখেতৰ বিচাৰ প্ৰণালী সদায় নিৰ্ভীক, নিৰপেক্ষ আৰু আইনসন্মত। আওপকায়া মত দিয়া দেখি, তেখেতে উচাট মাৰি সভাপদকে ইন্তুকা দিলে।

শিৱসাগৰলৈ অহাষোৱা কৰোতে তেখেতৰ ঘৰত সোমাই, তেখেতক মাত এবাৰ নলগোৱাকৈ যাব নোৱাৰিছিলে।। ফাটেকলৈ যোৱাৰ বিৰুদ্ধে তেখেতে ইমান লেজুৱা বকলা মেলিছিল যে কথা কওঁতে মুখে ফেনাই গৈছিল। সভাসমিতিত বক্তৃতা দিওঁতেও কথাৰ ওৰ নপৰে হে নপৰে; সভাপতিয়ে বহক-বহক বুলি টাকনি দি দি হে বহুৱাই থবলগীয়া হয়। বৰপুতেক হেমকান্ত পুলিছ বিভাগৰ বিষয়া হৈ থকা সত্ত্বেও ঘনকান্ত গগৈয়ে গাঁৱে-ভূঞা সংগঠনমূলক কামবোৰ কৰিবলৈ উটুঙাই ফুৰিছিল। তেখেতৰ বক্তৃতা আৰু বুজনিৰ ফলতেই আমাৰ অসহযোগ আন্দোলনটো আবুজন ঠাইত লিপাব পাৰিছিল।

ঘটাই মহাবীৰ ভাৰ্য্যা গৰাকীৰ নাম আছিল কেতেকী। কেতেকী তেখেতৰ দ্বিতীয় ভাৰ্য্যা। গগৈদেৱে চ'ৰাঘৰত একালে অসহযোগৰ বিৰুদ্ধে লালী নিছিগা বক্তৃতা দি থাকিব আৰু তকনৌ ভাৰ্য্যা কেতেকীয়ে মাৰল-ঘৰত লিকালে গুণগুণ শব্দেৰে যত্নবত শূতা কাটি থাকিব। কেতেকীক আমি গাভৰুদেও বুলি মাতিছিলে।। গাভৰুদেও দেখাত যেনেকুৱা পকা-থেকেৰা যেন বাঙালী আছিল, কথা-বতৰা আঁহৰ-আখাল আৰু দিয়ন-খোৱনভে তেনেকুৱা যৰমিয়াল আছিল।

সেই সময়ত, বেজগাঁও অঞ্চলত, ঘটাই মহৰীৰ বাৰীত হৈ কেৱল অসমীয়া কপাহৰ গছ ৰোৱা হৈছিল আৰু তেখেতৰ দৰত হৈ মাথোন মূল-গাভৰুৰ আৰ্হিৰে নেওঠনীত কপাহ পেৰি, গুটি গুচাই, চন্দিয়াই, পাঁজিবাটি ষড়ৰত আৰু নধৰতকৈ ও সৰু সূতা কটা হৈছিল। গান্ধী জলক্ৰিয়াৰক কেতেকী গাভৰুদেৱে দেৱতা দেখাদি দেখিছিল। চ'ৰা দৰত কংগ্ৰেছ সেৱক এজনৰ মাতৃ গুনিলে কি, ভিতৰত জলপান সজোৱাৰ আৰম্ভ হৈ গ'ল। তেনেকুৱাই আছিল কেতেকী গাভৰুৰ কংগ্ৰেছৰ প্ৰতি প্ৰভাৱ আৰু আগ্ৰহ।

ঘনকান্ত গগৈদেৱৰ শাৰীৰিক মানসিক পৰিশ্ৰম দুয়োটা সমানে চলিছিল। তেখেতে এহাতে যেনেকৈ অকলৈয়ে তামোল-পাণে টেঙায়-টোকাছায় বাৰী খন নদন বদন আৰু তুখুং কৰি ৰাখিছিল, সিহাতে তেনেকৈ সময়ৰ লগত খাপ খুৱাই চিন্তা-চৰ্চ্চাতো উজাই যাব পাৰিছিল। ঘনকান্ত গগৈ বা ঘটাই মহৰী আজি নাই। তেওঁ বিহীন হোৱাৰ লগে লগেই বেজগাঁওখন তেনেই চৈচা পৰিল।

লোকনাথ মহন্ত : জকাই সত্ৰৰ লোকনাথ মহন্তও আছিল, নিলগে নিলগে তলে তলে গান্ধীবাদ প্ৰচাৰ কৰা কৰ্মী। তেওঁৰ কাৰ্য্যস্থল আছিল মিৰিগাঁও। মাজুলী, দিখৌমুখ, দিচাংমুখত থকা মিৰি বাইজৰ মাজত তেওঁ পুতলা নাচ দেখুৱাই মানকতা বৰ্দ্ধন আৰু অস্পৃশ্যতা বৰ্দ্ধনৰ বক্তৃতা দি ফুৰিছিল। মহন্তৰ “পুতলা-নাচ”ত অভিনৱ কৌশল দেখিলে, মহন্তদেৱ স্কচচিপূৰ্ণ কলা-কৌশলী ছবুলি নোৱাৰি।

বিষ্ণুৰাম বৰকাকতী : বিষ্ণুৰাম বৰকাকতী আছিল বৰ সভা-স্ত্ৰনি অসমীয়া আৰ্হি পুৰুষ। ট-টকৈ জিলিকি থকা চকু মণিষোৰ, ওপৰ ওঠৰ ওপৰখন জুৰি ফেৰ মেজি থকা ডাঠ গোঁফটাৰ আৰু লেখনীৰে আঁকি লিপিত খুৱাই থোৱা যেন চকু চেলাউৰিষোৰে বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ মুখমণ্ডল যেনেকৈ শোভা কৰিছিল, নিচেই কম মাগুহে হৈ কৃত্ৰিম সৌন্দৰ্য্যৰ আল ধৰিও নিজৰ নিজৰ মুখখনইত তেনেকুৱা শোভাকৰ কৰিব পাৰিছিল। ফুটমনিয়াৰ বৰকাকতীয়ে দূৰৈত দেখা যাত্ৰকে, যেনে কি অচিনাকি মাগুহ-জন নহওক, তেওঁৰ অভ্যন্তৰৰ কথা উমানতে ধৰিবই। তেখেত প্ৰসিদ্ধ মেজুৱাইও। শিৱসাগৰ মহকুমাৰ পশ্চিম অঞ্চলত বিষ্ণু মজিয়াৰক তৰ্কত ঘটুৱাৰ পৰা আন মেজুৱৈ নাছিল। মজিয়াৰ পদবীটো পড়মূৰ সত্ৰপৰা পোৱা। তেখেতৰ গুণ অপাৰ। একাধাৰে আদৰ্শ খেতিয়ক, উভোগী কৰ্মী,

‘একহাতে দুই ফল ধৰিবপৰা’ উপস্থিত বুদ্ধিয়ক আৰু ইংৰাজী ইকুলত ভৰি নিদিয়াকৈয়ে ইংৰাজী আইনজ্ঞ উকীলৰ দৰে মহাব্যাত্তী তৰ্কশাস্ত্ৰত অপ্রতিবন্দী চূড়ামণি (গাঁৱলীয়া মেলত)। যথুৰ কণ্ঠস্বৰ, প্ৰসঙ্গীয়া-নাম, দিহা-নাম, হীৰা-নাম বা উঠা-নাম, ভোৰতাল বজোৱা, নামৰ স্বৰ সজ্জাৰ দিয়া,—এইবোৰত তুৰ্বায়া কাকতীৰ বিষ্ণুৰাম মুক্তিয়ারক কোনেও চেৰ পেলাব নোৱাৰিছিল। বহুলতাৰ দোষত আৱৰ্জনা সোমাইছিল যদিও, কথোপকথনত কথাৰ আঁত নিছিগিছিল।

১২৩৩ চনলৈকে তেখেতে অসহযোগৰ হে নেলাগে, কংগ্ৰেছৰ ছাঁতও ভৰি দিয়া নাছিল। কংগ্ৰেছ আৰু কংগ্ৰেছ পছাঁৰ লগত এক প্ৰকাৰ জুই-পানী অসম্ভাৱেই আছিল। মোৰে সৈতে এদিন তৰ্ক কৰি থাকোঁতে বুদ্ধিৰ সাঁগৰ শ্ৰীমান যোগেন্দ্ৰনাথ মুজিদ্দাৰ বকৱা (বেতবাৰীৰ) নামৰ স্বয়ং সেৱক এজনে মুখৰ আগতে মোলৈ চাই তেখেতক বিকৰ্ণনা কৰি ক’লে, ‘থক, থক, মুক্তিয়ারৰ নিচিনা পৰম জ্ঞানী ডাঙৰীয়া এজনকে যদি কংগ্ৰেছৰ বাৰ্তা বুজাবলৈ এঘণ্টা লাগিল, দুৱৰা আলিৰ মুৰৰ ছালছিগা ভিকছ দুলাল বঙালীক বুজাবলৈ কিমান পৰ লাগিব? বুজাক বুজাবা ঠাৰে-চিঞাৰে, নুবুজাক হে মাৰে-কিলে?’ কথাবাৰ শুনি মুক্তিয়ার সেই পোনেনেই থৰে-থৰে ব’ল। তেতিয়াৰপৰা আৰু তেখেতে কংগ্ৰেছ সম্পৰ্কীয় একো কথা-ৰেই ভাগ নোলোৱা হ’ল। দুবছৰমানৰ মূৰত দেখোন, কংগ্ৰেছৰ ছিৰণা-কশিপু হেন মাহুহজন শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰতি প্ৰহ্লাদ হোৱাদি কংগ্ৰেছৰ অকৃত্ৰিম অন্তৰক্ত হৈ পৰিল, গান্ধীটুপী পিন্ধা মাহুহক নিলগৰ পৰাই সাত সেৱাৰ এক সেৱা কৰিবলৈ ধৰিলে। মুক্তিয়ারৰ এটা বিশেষ গুণ আছিল যে, কংগ্ৰেছ বিৰোধী হৈ থকা দিনতো, তেখেতে, কংগ্ৰেছ ভলটিয়াৰক গালি-শপনি পাৰি আছিল যদিও, চৰকাৰী কৰ্মচাৰীক কেতিয়াও নিজ মূখে একো কথা লগোৱা নাছিল।

৭৪ বছৰ বয়স পাই, ১৮৭১ শকত, বৰকাকতী পৰলোকলৈ গমন কৰিলে। তেখেত নোহোৱাবপৰা চাৰিং-কাকতী গাঁৱত লুকণ্ড গায়ক আৰু স্বাভাবিক বুদ্ধি-বৃত্তি সম্পন্ন, স্বাৱলম্বনৰ চানেকি দেখুউৱা, উত্তোগী, প্ৰতি-ধৰ, কৰ্মী পুৰুষ এজনো নাইকিয়া হ’ল।

অসহযোগ সম্পৰ্কে আমাৰ মত অমিল আছিল যদিও, বাকীবোৰ কথাও বাৰ জনা মিল আছিল। তেখেতক বৰ সন্মানৰ চকুৰে চাইছিলোঁ।

মুক্তিযাৰ ডাঙৰীয়াৰ উপস্থিত বুদ্ধি আৰু সাংসাৰিক জ্ঞান ইমান চোকা আৰু গভীৰ আছিল যে যেতিয়াই কিবা এটা শাস্ত্ৰীয়া গাঁঠিহেন সমস্ত আগত লৈ থিয় হৈছিল তেতিয়াই তেখেতে টপৰাই তাক ভাঙি দিছিল। সেই গুণেই, প্ৰেফেচাৰ, ফিলিপ্‌ছন, কেৰ্টলি, মুলান চাহাব আদি জিলাধিপতি, মহকুমাধিপতি বৃটিছ বিষয়া বিলাকে গোৰীমাগৰ ইন্স্পেক্‌ছন বঙলালৈ যতাই নি তেখেতৰপৰা খেতিবাতি সম্পৰ্কে আৰু গাঁৱলীয়া বাইজৰ উন্নতিবিধায়ক উপদেশ গ্ৰহণ কৰিছিল।

বাতৰি আৰু আলোচনী কাকতলৈ প্ৰবন্ধ লেখা মোৰ অভ্যাস আছিল। কেতিয়াবা একোটা প্ৰবন্ধ লেখি নি তেখেতৰ আগত পঢ়ি শুনাওঁগৈ। পঢ়ি যাওঁতে, ক'ববাত যদি শব্দ-গাঁথনিত আৱলগা যেন শুনে, তৎক্ষণাত তেখেতে 'ওঁ' 'ওঁ' বুলি শলাগিবলৈ এৰি দিয়ে আৰু থমক খাই হাঁহি এটি মাৰি মাত লগায়, 'বব'চোন, এইখিনিতে অলপ উজুটি থোৱা যেন লাগিছে। আকৌ পঢ়কচোন বাক।" মোৱাৰৰ পঢ়িলেই, ভুলটো আপোনা-আপুনি মোৰ চকুত পৰে। বিষ্ণুৰাম বৰকাকতী অকল যে ফুটবলকা, কথা গৰকা, বেজীৰ জলাকো মনা বুদ্ধিয়কেই আছিল এনে নহয়, সাহিত্যৰো অতুলনীয় বঙ্গপ্ৰাণী আছিল। সেই ৰেখি, মই কিবা এটা লেখিলেই, তেখেতৰ ওচৰলৈ গৈ এইবোৰ পঢ়ি শুনাওঁ আৰু তেখেতেও সাত-বন কাটি কৰি মোৰ পঢ়াখিনি শুনি পেলাই, তেখেতে ভাল হৈছে বুলি যদি কয়, সঁচাকৈয়ে সকলোৱে তাকে ভাল বোলে। বৰকাকতী ডাঙৰীয়ালৈ মনত পৰিলেই, ফৰাচী-লেখক চেক্ট ব'তৰ কথাখিনিলৈ মনত পৰে। ব'তে কৈছিল, "তুমি যেতিয়া যি লেখা, তাকে এজনৰ ওচৰত পঢ়ি শুনাবা। শুনোতাঞ্জন লাগিলে ক'বুলিব নজনাই হওক, তাত একো কথা নাই। তথাপি জানিবাঁ, তেওঁৰ মতামতেই লক্ষ্যসাধাৰণৰো মতামত।"

মুক্তিযাৰৰ ঘৰলৈ গৈ, তেখেতক মাত লগালেই, ভিতৰৰপৰা সেয়া "শব্দ নে" বুলি তেখেতে যিটো হাউচেৰে ওলাই আহে, তেখেতলৈ আগৰ পৰা যদি কিবা ক্ৰোধো থাকে, সেই মুহূৰ্ত্ততে সি চাঁত কৰে নাইকিয়া হয়। তেখেতৰ তালৈ যোৱাৰ আগেয়ে, আজি অমুকটো কথা মুক্তিযাৰক ধৰিমগৈ বুলি আলচি যাওঁ, কিন্তু, সেইখিনি পালেগৈয়ে তেখেতে এনে ভাৱে কথাৰে সুহি পেলায় যে মই আলচি থোৱা কথা শুল পৰে।

কংগ্ৰেছ সেৱকক দেখিবই নোৱাৰে যদিও, কিবা এটা কথা, মই গ'লেই জীয়েকহঁতক মাতি তৎক্ষণাত চাহ, জলপান, আম, পকা কঠাল যি থাকে দিবলৈ উশাহ-ভূতি নাইকিয়া কৰে। তেখেতৰ বাৰীত আবতৰীয়া কঠাল এজোপা আছিল। সেই জোপাৰ কঠাল পকিলেই জীয়েকহঁতক কৈ ধৰ “সেইটো কঠাল (চিন এটা দি) শৰ্মালৈ থৈছোঁ। তইতে নাপাৰিবিহঁক।”

বৰকাকতীৰ পুত্ৰ সন্তানতকৈ কন্যা সন্তানৰ সংখ্যা সবহ। সেই দেখি, এদিন ধেমালিতে কৈছিলোঁ, “জাৰ্মান সম্ৰাট উইল্‌হেল্মিন এদিন গাঁও ফুৰিবলৈ যাওঁতে, নিচেই দুখীয়া খেতিয়ক এজনে সম্ৰাটক একোটোকে দি মান ধৰিব নোৱাৰাত জীয়েক ষোলজনীকে আগবঢ়াই দি ওলগ জনালে। তেতিয়া ৰজাই ছোৱালী কিজনী দেখি স্তম্ভিলে, এই কিজনী তোমাৰ ছোৱালীনে? খেতিয়কজনে বৰ সন্তপনে “হয়” বুলি ক'লত, ৰজাই বুকুখন ডাঠ কৰি বৰ গোবৰেৰে মাত লগালে, ‘তুমিয়েই মোৰ সাম্ৰাজ্যত আটাইতকৈ চহকী। তোমাৰ ষোলজনী ছোৱালী নাই নাই বুলিও ২৫৬ জন সেনাপতিৰ ভাবী মাত। এনে বিৰাট শক্তি আৰু বিপুল সম্পত্তিৰ অধিকাৰী তোমাক মই কি দিম? এইকিটা সোণৰ মোহৰকে সম্প্ৰতি দিলোঁ; আৰু কি দিব লাগে, পৰন্তে দিম।’ সেই দৰে আপোনাৰ ছোৱালী কিজনীয়েই দেউতাকৰ যশ-মান আজিও ৰক্ষা কৰি আছে।” পোনতে, কংগ্ৰেছৰ কাৰ্য্যত হেঙাৰ দিয়াত্ত ৰেয়া পাইছিলোঁ। যদিও, বৰকাকতীৰ অমায়িকতা, শিষ্টাচাৰ আৰু বিশিষ্ট গুণবান্ধিৰ কথা মনত পৰিলে অমৃত যেন লাগে।

চতুৰ্থ অধ্যায়

মৰিয়া বাহাদুৰ :

“দেৱতাৰ উৎপত্তি ক’লে বং

মহত্বৰ উৎপত্তি ক’লে বং”

সেই দেখি, এই নামৰ বাহাদুৰৰ গাটো উলিয়াই দিলে ক’বাত বং উঠিব পাৰে, এই বুলি এওঁৰ নামটো পোনতে খৰাঁকৈয়ে থৈছিলো, পাচত হে, তেওঁৰ অহমতি লৈ পুৰা নামটো দিলোঁ। এওঁ বংগ্ৰেছৰ নামত যে তিনি ডেও মাৰি উঠিছিলেই নে, আমি পাণ্ডি লোৱা কামবোৰতো আগ-ছোৱাত হেঙাৰ পুতি ফুৰিছিল। এওঁ যে বিশেষ কামত কিবা লেখত ল’বলগীয়া “বাহাদুৰী” খটুৱাইছিল, এনে নহয়, নাইবা, চৰ্কাৰৰ ঘৰপৰাতও তেনে এটা কামৰ বাবে যে প্ৰশংসা পাইছিল সিও নহয়। তথাপি, গঞা লোকে তেওঁক “বাহাদুৰ” বুলি উপলুঙা উপাধিৰে মাতি-বুলি বৰ বং পাইছিল। বং বিমান পাইছিল, “বাহাদুৰ” আহিছে বুলিলেই নামৰ কালিকাতে টকো সিমানে খাইছিল।

মৰিয়া দোপাট কানীয়া, অৰ্ধচ উপাৰ্জনৰ পিনে ফুটা কড়ি এটাও নাই। যিবা দুডৰামান মাটি বোৱে, তাৰ ধানেৰে তিনি মাহো খাবলৈ নোজোৰে। ইলিনে আকৌ, মাহেকত পাঁচটকা-ছটকাকৈ কানি লাগে। সেই বাবে, এওঁ চুব-তাৰি কৰিয়েই চলে বুলি আটাইৰে পুৰা বিশ্বাস। বিশ্বাস হে, চোৰ বুলি, ন-দি বিস্ত কোনেও ক’ব নোৱাৰে। কাৰণ, আটৈ কুৰি বছৰ পাৰ হৈ যোৱালৈকে তেওঁক কোনেও চুব কৰি ফাটেক খোৱা নোদেখিলে। চোৰ নহ’ল কি হ’ল, মৰিয়াৰ গতিপোৱাট হ’লে, সাল্যাৰ গভাইত চোৰৰ দৰেই। নিতৌ দেখিব, হাতত পোলাকটা জোড়া দা এখন, ফাঁকত থুহুৰি এখন, সিদ্ধি খনা খন্তি এডাল আৰু গুলী এখন লৈ, কুকুৰখোজ দি, মূনিচুনি বেজিকা ম বাহাদুৰ ক’বলৈ লবিবই লাগিছে। বাহাদুৰৰ মূৰত পাণ্ডৰী, গাত (দ্ৰায়েই) কাবুলীৰ পৰা কালিয়নকৈ লোৱা ক’লা পাৰ্টী কোটচোলা এটা। গাটো উলাহি থকা, কঁকালটোও সৰু, মূৰখন চুঁচিমৰা,

ধুঁতৰি আৰু ঠাট্টিয়ে-গোঁফে ভোবোকাৰ, মাতৃহাৰ বৰ টান—মাজিলেই টং-টং কৰে বাজি যায়, কানত কানি সজুঁলিৰ জোলোডাটো আছেই।

হাতত এনেবোৰ “মাৰণাঙ্গ” আৰু “বশীকৰণ-স্তম্ভন”ৰ আহিলাপাতি লৈ, তেওঁ ধনবিত্ত থকা মানুহ একোজনৰ ঘৰত ঘণহ কৰে থিত দিয়েই মাথোঁগৈ, “বাজি পায়, ধুইপানী খাবলৈকে নাই, টেমাটো ধুই হে খাই আহিছোঁ। আছে যদি দেচোন, এটকামানৰ জোখাৰে।” সিজনে নাই-হুই কৰিলে কাউ-বাউকৈ কয়, “এমহামানৰ দামটোকে তেওঁ জাৰি-জোকাৰি চাচোন।” গিৰিহঁতজনে নিদিওঁ-নথওঁ কৰা যেন দেখিলে ডটোয়া “বাহাহুৰে” মাতৰ লয় সলনি কৰি আলষণী লগাদি লাগিবলৈ ধৰে আৰু তেওঁৰ কথাৰ বেহ-কপ ভাওভঙ্গী এনে ভাৱে সলনি হ’বলৈ ধৰে যে তেওঁক শুনা হাতে পঠিয়াব লাগিলে ৰাতিলৈ এগুণৰ ঠাইত চাৰিগুণ হানি হ’ব পাৰে এনেকুৱা আশঙ্কাই গিৰিহঁতজনৰ মনত ঠাই পায়। সেই গুণে, দিবৰ মন নেথাকিলেও থোঁৰো-গেৰোঁকৈয়ে তেওঁ এটকামানকে আগবঢ়াই মৰিয়া আলষণীৰ হাত সাৰে।

আঁটাইবৈ মৰিয়ালৈ ভয়। তেওঁক সন্তোষ নলগালে, জানোচা ৰাতি-বিয়লি তেওঁবিলাকৰ ঘৰখনকে লুলুংকৃত্য কৰেহি। ‘বাহাহুৰ’ নামটোত এনেকৈ আশঙ্কাৰ ছেকা সনাটো ভাল কথা নহয় দেহি। কিয়নো, নিশাচৰ হ’লেও মৰিয়া বাহাহুৰে ওচৰচুবুৰীয়া চহকী গাভী মানুহৰ ঘৰত কেতিয়াবা সিদ্ধি দি, ভিতৰলৈ সোমাই বৰঘৰৰ বস্তবোৰ ইতঃস্ততঃ কৰি সিদ্ধিৰ গাতেদি সবকাই আনে নে নানে সেই কথাৰ ফুট আজিলৈকে, আমি নেদেখা অথচ, আমাক দেখি থকা জনৰ বাহিৰে আন কোনেও ধৰিবপৰা নাই; আনকি, চুব কৰি ফাটেক খাইছে বুলি চক্ৰ সূৰ্য্যায়ো সাকী দিব নোৱাৰে।

“শ্ৰীমুত বাহাহুৰে” ভেৰোকনি একোটা মাৰিয়েই কানিকণৰ খৰচটো উলিয়ায়। তাতে যদি মানুহে মায়ী দেখে উপায় কি? ভাবুকিও যে নিদিয়, এনেও নহয়। পাবিয়দৰ লগত পৰি, নিলগীয়া গাঁৱত কাৰোবাৰ ঘৰত কেতিয়াবা সিদ্ধি বখীয়া হয়গৈ বুলি ক’লে, সঢ়া। নহলেও সচাঁপৰবা বহুত আঁতৰত থাকিব লগীয়া নহয়। কিন্তু, অহুচৰ পঠিয়াই জকাইচুক পথাৰবপৰা পকটো, এবাল তলী বা বৰ চোমনিবপৰা মহটো অনাই নিল-বাজান বা দোঁপদৰ পথাৰৰ নলনি চুকত যে পলুৱাই থোৱাৰ সেইটো হ’লে জলজল-পটপটকৈ মনেধবা সত্য।

কাৰোবাৰ ঘৰত চোৰচাৰি সোমোৱা গম পালেই “শ্ৰীমুখ” গৈ ভটং কৰে সেইখিনি ওলাই “মঙ্গল এখন চাওঁ” বুলি মাটিত আঁক ছুটায়ান পাৰিবগৈ। তাৰ পিচত, পিৰিহঁতে মঙ্গল চোৱাৰ মাননি বুলি ডামোল-পান এৰটা, ছমতীয়া বা আদমহীয়া এটাৰেসৈতে আগ বঢ়াই দিব। মঙ্গলৰ বস্ত কট্টা যতাই লোৱা হ'লেই, “বাহাহুৰে” এবেলি ওপৰলৈ চাই, আকৌ এবেলি তললৈ চাই, চকু মুদি গহীনাই মাত লগাব—“তোমালোকৰ মাল হেৰাব নোৱাৰে, ওলায় হে লাগে। পাচে, তোমালোকে এটা কাম কৰিবা, হেৰিয়াক (তেওঁৰ অমুচৰ এজনৰ নাম কৈ) অগ ছটকা দিবা। সিহেই উহ উলিয়াই দিব।” তেওঁ কৈ দিয়া মতেই চোৰাই মালৰ খোৰটো ওলায়। কিন্তু, মালৰ হ'লে ফুটকাট নোলায়। হেৰোৱা মালৰ আধা আধি খৰচ কৰিলে অৱশ্যে ওলায়গৈ। পুলিছক ভেঁটীভুটা দি, কাছাৰীলৈ গৈ হায়ৰাণ হোৱাতকৈ মঙ্গলখন চোৱায়েই বস্ত উদ্ধাৰ কৰা ভাল বুলি তেওঁৰেই চেঁচনি বুজনি দিয়ে আৰু সঁচাসঁচিকৈ হেৰোৱা মাল পোৱাত সহায়ো কৰে। গক ম'হ হেৰালেও, সেইদৰে, এইজন মঙ্গলতিয়ে মাননি একেবা লৈ সিহঁতৰ উৱাৰিহ উলিয়াই দিয়ে।

কাৰোবাৰ ঘৰত শ্ৰমুতা, পেটকাৰুীয়া, পৰেপোৱা, বুঢ়াডাঙৰীয়াৰ দোখ লগা, গ্ৰহণী এইবোৰৰ কিবা-কিবি এটা হোৱা গম পালেই ম-বাহাহুৰ অশান্তি হোৱা মাহুহ ঘৰত অযাচিত্তে দেখা দিবলৈ আৰু তৎক্ষণাত জোলাওৰ পৰা গাব্ তাব্ এসোপা উলিয়াই আৰি-ফুঁকি তাকে ‘খুউহাগৈ’ বুলি এটাৰ হাতত দি দিব। আকৌ, অলপ চাই-চিতি বঙা-নীলা সূতাৰে বটীয়া এডাল বাটি, তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ এসোপা ফু-ফু ফা-ফা কৰি বটীয়াডাল নৰিয়াৰ ডিঙিত আৰি দিবলৈ ক'ব। সেই দৰৰটো খুৱালেই বা ভোলডাল আঁৰি দিলেই মনৰ বলতে বোগীয়ে অলপ সকাহ পায়। তাতেই, মৰিয়া বাহাহুৰৰ বেজালিয়ে গুণ দিয়ে বুলি অজলা মাহুহে বিশ্বাস কৰে। সেই হে, দেখিব নোৱাৰা একোজনেও, আপদত পৰি কেতিয়াবা মৰিয়াক তেওঁৰ ঘৰলৈ মাতি বুলি নিবলগীয়া হয়।

হাতী হিমেজুৰ হেনো আচৰিত মোহনী শক্তি! গাঁৱলীয়া ডেকা গাভৰুৰ বিশ্বাস—তাবে এবতিমান ডামোলৰ লগত খুৱালেই যেনে কি দেখিব নোৱাৰা মন্তৰী গাভৰুজনী নহওক, ভাল নোপোৱা পুৰুষক তাই ভাল পাবই পাব। মন্ত্ৰীৰূপৰ নিমিত্তে হাতী-হিমেজুতকৈ হেনো ওপৰ দৰৰ একো

নাই। এই বিশ্বাস পাবত গজা নহয়—কোটীকালৰপৰা চলি আহিছে।
‘আমাৰ বাহাদুৰে হাতী-চিকাৰলৈ যোৱা মাউত ফালীৰপৰা একোখন হাতী
হিমজুও আনি থয়।

প্ৰথম ব্যৰ্থতাত পৰি জীৱনটোকে বিড়ম্বনা ভবা ডেকাৰো আকাল নাই।
ম-বাহাদুৰে তেনেকুৱা হুমুনিয়াহ কঢ়া ডেকাৰ উহ লৈ ফুৰে আৰু এডেও
ছুড়েওকৈ কাষ চাপি সিহঁতৰে কোনোটোহঁতক কয়গৈ, ‘হেৰ’ বোপাই, কেলৈ
হুমুনিয়াহ কাঢ়ি মৰিছ? কানীয়া সেৱা এভাগলৈ আগ কৰচোন বাক,
তাই ঘূৰ্মুটি খাই পৰেহি হে নপৰেহি চা। আৰু এইখন হাতী-হিমজুও
দিলে’। সেৱাভাগ কৰি এতীয়েই, তাইক কিবা এটা কৰি থুৱাই দিবচোন।
একুবেলিয়েই চলকুচিয়াই পৰিবহি নহয়। নপৰেহি যদি, মোৰ নামকে
সলাবি।’ এই বুলি, বাহাদুৰে বাৰে ভচহ ওফাইডাং মৰা কথা কৈ হাতী
হিমজু বুলি পাণ কানিৰ টিকিৰা এটাকে দি, ডেকাটিৰ মন ভাল লগাই
কানীয়া সেৱালৈ বুলি ছটকামান কপকে টপ্‌কৰে সবকাই লৈ যায়।

শ্ৰীম কেতিয়াও কাৰো ওচৰত সৰু নহয়। ডাক্ষোপ মাৰি কথা ক’ব
পাৰে যেনেকৈ, চহ-দি চহ-দি মানুহৰ মন ভুলাবও পাৰে তেনেকৈ। লোকে
দেখি আহক, মৰিয়াই শুনি আহক। তাকে মাথিমুৰি ওফোন্দাই এনে
ভাৱে ক’ব যেন ঘটনাটো তেওঁ স্বচক্ৰেই দেখি হে আহিছে। এনেকুৱা
ফাটিমৰা কথাবোৰ শুনি মানুহে ভাবে—সচাকৈয়ে মৰিয়াৰ বৰ সাহ,
হৰ্দবো চুড়ামণি। সেইগুণে, সকলোৱে তেওঁক বাহাদুৰ বুলিয়েই মাতে।
বাহাদুৰৰ বাহাদুৰী দেখুৱালে আটৈ কুৰি বছৰ বয়সতো কেঁচেলুৱা বাঁৰী
এজনীক বলাই ঘটাই নি। ‘দুৰঙ’ বাহাদুৰৰ এই ঔপন্যাসিক জীৱন-
ছোৱাৰ ঘটনা বৰ্ণাবলৈ হ’লে ‘সাধুকথাৰ কুকিৰ’ ভিতৰত স্মৃতিৰপৰা
বুৰঞ্জীমূলক সাধু এটাও হ’বগৈ।

এইজন ফোপডাং, বৰ-কধকী, সকলোৰে ‘চোভা’ৰ ভিতৰত পৰা
“চোৰ” বাহাদুৰক কানি খোৱা বাবে এদিনো টান-কথা এৰাব কবলৈ নহ’ল।
নোকোৱাৰ কাৰণটো বুজিবলৈ টান নহয়। ‘দেখোতেই চিতল, পিঠিতে
কাঁইট।’ মোৰ কোমল মানুহাৰতে সজুই হৈ তেওঁ মোক ভালে-বেয়াই
বহুত পৰামৰ্শ দিছিল। সেইবোৰৰে ছটামান ‘২১ চনৰ প্ৰচাৰ কাৰ্য্যত
মোৰ বৰ সহায় হৈছিল। মই কলাৰ নোৱৰা ন-চহকী, গণ্ডগী ‘ডাঙৰীয়া’
এজনৰ মূখৰ খাব কাঢ়ি ‘বাহাদুৰে’ মোক নঠৈ উপকাৰ কৰিলে। সেইজন

চহকী মাথুহে ব'তে-পায়-ত'তে গান্ধীৰ ছন'ায় বটি ফুৰিছিল। কৈছিল বোলে, “গান্ধীয়ে জাতকুল মাৰি দেশখন একাকৰ কৰিব। অনাচাবেবেই দেশ ভৰাই পেলাব। গান্ধী ভলটিয়াবোৰ যে দেখিছ', ইহঁতে শুক-গোসাঁইৰ নাও নথয় আৰু ছদ্দিনমান হ'লেই গক-ম'হৰ দৰে ইহঁতৰ প্ৰতা-পত যোনীৰো বিচাৰ নেখাকিব।” বাহাহুৰে তেওঁক এদিন টানি ক'লেগৈ, “আপুনি কেলৈই মিছাতে বেলবেলাই ফুৰিছে? বাইজ মৰিলে মৰিবলৈ দিছে, নমৰিলেও চকু মুদিবলৈ কৈছে। গান্ধী ভলটিয়াৰ বদনায় গাই ফুৰিবচোন। সিহঁতো যেনে হে, আপোনাৰ বৰষৰো কাহানিবা ফেনাফেন কৰে হে লাগে।” গপত গেলি থকা সেই পুৰুষজনে সেইদিনাৰপৰা আমাৰ বিকন্ধে আৰু কাহ এটাও নমৰা হ'ল। বাহাহুৰৰ টালি-ভুলিবোৰ মনত পৰিলেই ভাবোঁ—মৰিয়া বাহাহুৰৰ দৰে দিৰ-চাই-টোকৰ-মাৰিব পৰা ফোপ-বহী মানুহ এটা আৰু ক'ত ওলাব? শুকাইডুগৈও হওঁতে, দৈৰ্ঘ্যৰে চাউল এমুঠি দিছে।

চেথ আব্দুল : চেথ আব্দুলৰ ঘৰ ম'ৰাবজাৰৰ ধেহুটোচা গাঁৱত। চাৰিডৰ ভঁড়ালী বকরা (চলিহাৰ জনাদ্দিন ভঁড়ালী বকরা) পুখুৰীপাৰত কাপোৰ সিয়া কল এটা বহুৱাই হামচৈয়। গাঁওকিখনৰ চোলা-কাপোৰ সিছিল। আব্দুলত বাজে আৰু আন দজ্জী নাছিল। সেইবাবে, বহুত দূৰৈৰ পৰাও মানুহ আহি তেওঁৰ তাত কাপোৰ কানি সিয়াই লৈছিল। দজ্জী দোকান পতাৰ আগতে তেওঁ কানি-দোকানো দিছিল। ম'ৰা বজাৰৰ মুছলমান গাঁৱত যোৰহাটৰ মোলবা দেৰাজুদ্দিন আহমদ আৰু সাহিত্যিক যো: পজিকদ্দিন আহমদে খিলাফটৰ কথা কৈ হে গৈছিল, কংগ্ৰেছৰ বা খিলাফটৰ একো কমিটি পাতিবপৰা নাছিল। শিৱসাগৰ ঘাইআলিৰ বিখ্যাত দেৱানৰ ঘৰৰ চৈয়দ মহিবুল হচেইনে ধৰ্মযুদ্ধৰ (জেহাদ) নাম কৈ জনদিয়েক ডেকাক খিলাফটৰ সত্য কৰে। আমি যদিও কৈ ফুৰিছিলোঁ, আমাৰ কথা সিবিলাকে বৰকৈ নপতিয়াইছিল। দেৱান চাহাবে কৈ যোৱাৰ পিচৰ পৰাই ম'ৰাবজাৰ মুছলমান গাঁৱতো কংগ্ৰেছ খিলাফটৰ কমিটি এটা পতা হ'ল।

ইপিনে, চাৰিঙত, দোকানলৈ অহা মানুহক আব্দুল দজ্জীয়ে কথাৰ চলতে কংগ্ৰেছ, খিলাফট, মহাত্মা গান্ধী, মৌলানা মহম্মদ আলি, চৌকৎ আলি জাহাঙ্গীৰৰ কথা অ'ত-ত'ত বা আৰ-তাৰ মূখে শুনাওতেই কয়—

অবশ্যে অলপ নাল লগাই। লোকে দেখি অহা ঘটনাটোকে আঙ্গুলে
তনিয়েই সজাই পৰাই দেখি অহা যেনকৈ বৰ্ণাবই।

সেই-সেই নতুন কথা প্ৰচাৰ কৰাত দৰ্জী, গাৰোহান, ঘাটে, হাট-
বেপাৰী, থিয় পোহাৰী আৰু আজি কালি চৰ্কাৰী 'বাচ' চলোঁতাৰ
বিমান সহায় কৰে আন কোনোৱেই কৰিব নোৱাৰে। সেই দিনত, বাতৰি
কাকত পঢ়া মাছৰ চাৰিং-অঞ্চলত ক'বাত কেনেবাকৈ দুই-চাৰিজন হে
আছিল। সিও আকৌ, পঢ়া-বাতৰি পঢ়োতাৰ অন্তৰতে থাকে। সত্য-
সমিতিত দিয়া বস্তু তাৰ তকতকনি, ঘৰ নোপাওঁতেই বাটতে নাইকিয়া হয়।
কিন্তু, বজাৰ কৰোঁতাই বজাৰ-সমাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে, হাটকটাই হাটলৈ
যাওঁতে, কানীয়াই কানি আনিবলৈ যাওঁতে-আহোঁতে যিবোৰ কথা কোৱা-
কুই কৰে সেইবোৰেই জুহাল-গুৰিৰ কানিখোলাত গুৰুগুৰীয়া মেলত পৰিণত
হয়। জুহালৰ গুৰিৰ মেলেই হে আচল মেল। সেই হে, কথাতে কয়
বোলে, জুইখালত গঢিলে হে কমাখালত গঢ়িব পাৰি।

দৰ্জী দোকানত কাপোৰ সিয়াবলৈ বা আন কিয়াকিবি লামলাকটু বস্তু,
নাইবা গেলামাল কিনিবলৈ অহা মাছৰে ক'ত কি হৈছে, কোনে-কি-কৰিছে
ইত্যাদি কথা কোৱাকুই কৰে। আঙ্গুলে সেইবোৰ কথন-মখন তেতিয়া
আওকগীয়া ভাঙজুৰি শুনি থাকে। সেই চাম মাছৰে উঠি গ'লেই পিচৰ
চামৰ আগত, শুনি যোৱা কথাবোৰকে নিজ কাণে শুনা যেন কৈ ক'ব।
বস্তু কিনাবোৰেও আকৌ তাতে অলপ বহন সানিব। এই দৰেই, সকলো
কথা বোজাল—বোজাল হয়।

ম'ৰাবজাৰ মৌজাত আঙ্গুলেই প্ৰথম খিলাফটৰ চেক্ৰেটৰী। খিলাফটৰ
কামত তেওঁ কেতিয়াও বাহিৰলৈ ওলোৱা নাছিল। কিন্তু, জুমা বাৰৰ
দিনা অৰ্থাৎ শুকুৰবাৰে ম'ৰাবজাৰৰ ধৰেধৰে ছোৱা মছিদ ঘৰটোত নমাজ
পঢ়ি এতালৈই তেওঁৰ মুখেই সকলোৱে খিলাফটৰ বা-বাতৰি শুনে। অবশ্যে,
বাতৰি-কাকতৰ বাতৰি পঢ়ি দেশৰ পৰিস্থিতি বুজাই দিয়াত আঙ্গুল
দৰ্জীৰ গাটোৱে কেতিয়াবা মইও হাঁ হৈ আছিলোঁ। সেইবাবেই আঙ্গুলক
পাহৰিব নোৱাৰোঁ।

অসহযোগ আন্দোলন মাৰ ঘোৱাৰ লগে-লগে আঙ্গুলে ভঁড়ালী বকৱা
পুখুৰীপাৰবৰণা দোকানখন তুলি নি দেওবজা বৈদ্যৰ ওচৰত নিজা ঘৰত
বহুলালৈগৈ। তাতো তেওঁ কংগ্ৰেছ জলন্তিয়াৰক জুৰা কৰি বধ বং পাইছিল।

কেবাটিও উজোগী কৰ্মী পুতেকৰ হাতত সংসাৰৰ বোঝা গভাই দি, বৃতা হৈয়ে চেখ আকুলে ভৱ সংসাৰৰ পৰা বিদায় ললে।

ধৰ্মপৰায়ণ ব্ৰাহ্মণক সেই কালত হিন্দু সমাজে যেনেকৈ সন্মান কৰিছিল, ইছলাম ধৰ্মত ইমান বাৰোঁতা চেখ আকুলেও মোক তেনেকৈ আদৰ আশ্বাস কৰিছিল। তেওঁৰ ঘৰলৈ গ'লে, চকী এখনতে গড়লা বা তলিছা এখন পাৰি দিব আৰু ঘৈণীয়েকে বৰ মেলাহি বটা এটাত তামোল-পাণ এবটা আগবঢ়াই দিব। আনবিলাক তিৰোতাৰ দৰে আকুলৰ ভাৰ্যা-গৰাকীয়েও মৃগাৰ বিহা-মেখেলা শিদ্ধি গাত খনিয়া কাপোৰ মেৰাই লৈছিল—উকা বা বংচীয়া একো এবিধৰ শাৰীয়েই আকুলৰ ঘৰত ঠাই পোৱা নাছিল।

সেই গাঁৱতে চেখ ইৰাণ আলি নামে এজন পুৰণি দোকানী আছিল। তেওঁৰ ঘৈণীয়েক আছিল দুজনী। বৰ-জনীয়ে বৰ মিহিকৈ মৃগা নৃত্য কাটিব আৰু পানী নসৰকাকৈ কাপোৰ ব'ব পাৰিছিল আৰু তেওঁ মৃগাৰ বিহা-মেখেলা বৈ, বেচি, অসমীয়া নিজা খাদ্যৰ কাপে গাঁৱে-ভুঞে প্ৰচাৰ কৰিছিল।

মই “বামুণ” হৈ “গৰীয়া” আকুলৰ ঘৰৰ ভিতৰত বহি বিয়নী যেল মাৰি কথা পতাটোৱেই আছিল জনদিয়েক বক্ষণশীল মুখিয়ালৰ মোক বিকৃত সমালোচনাৰে আক্ৰমণ কৰা ঘাই চেকনী। সেই সমালোচনাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া এইটোৱেই হ'লগৈ যে তেতিয়াৰপৰাই অসমীয়া মাতৃহৰ ভিতৰত থকা হিন্দু-মুছলমানৰ ফাটটো নো ক'ত, কেতিয়া, কেনেকৈ ওলাবলৈ পালে, তাৰ সম্বন্ধ বা উ'হ বিচাৰিবলৈ উদগনি পালে। গতিকে, সমাজ সেৱাত একালে মই যেনেকৈ বাধা পাইছিলোঁ আনফালে তেনেকৈ সেই বাধায়েই মোক ছুপ্ত উৎসাহিত কৰিছিল।

ছেখ বাপজান আলি : এদিন আপুলে ময়ে গৈছোঁ ম'ৰাবজাৰ মহিধৰ পৰা উজাই চেউনি আলিয়েদি চাৰগুৰি চাৰিআলিৰ ফালে। এনেতে, ম'ৰাপুখৰীৰ ওচৰতে, আলিটোৰ দক্ষিণে মাতৃহ এজনে জাত লগাই গীত এটি গাই থকা শুনিলোঁ। অলপ থমকি বৈ স্থধিলোঁ, “সেয়া কি নাম গাইছে?” এজনে ক'লে, “আজান ফকিৰৰ জিকিৰ।” বাৰ ঘৰত জিকিৰ গাইছিল, তেওঁ এজন ইব্ৰাহিম ধৰ্মত ‘ইমান’ থকা অকৃজিৰ অসমীয়া মুছলমান। নাম বাপজান আলি। তেওঁ বহুত দিন শিবসাগৰৰ গজা গোবিন্দ ফুকন চাহাবৰ ডলত থাকি ঠিকা কাম কৰিছিল। এইজন মাতৃহৰ অসমীয়া

জাতীয় প্ৰেমটো দেখি আশ্চৰিত মানিছিলে।। তেওঁ হেনো জীৱনত পায়জা মা
 পিঙি নেপালে। লুকাই যে স্বপ্নৰ অগোচৰ। সেইবোৰ বস্তুক তেওঁৰ দিনত
 অনা-অসমীয়া বা বঙালৰ বস্তু বুলি দ্বিগ্ধ কৰা হৈছিল। বঙালী দেৱান-
 মৌলৱী আহিববপৰা হে বোলে ম'ৰাবজাৰত আচকন পায়জা মা আৰু
 ফেজ টুপী ওলাবলৈ ধৰিলে।

তেওঁৰ মূখতেই আজান ফকিৰৰ কথা পোনৈ শুনে। জিকিৰ গীত-
 বিলাক অসমীয়া সাহিত্যৰ এপদ জাতীয় অলঙ্কাৰ। গীত শুনি, মই আৰু
 চাৰি আলিলৈ যাবলৈ নহ'ল। তাতো বহি, সেই "হুৰুত" অসমীয়া প্ৰেমিক
 বাপজান আলিৰ হতুৱাই এই গীতটোৰ কেইফাকিমান লেখোৱাই ললে।।
 গীতটো খণ্ডাছিগা। তথাপি, কেতিয়াবাকৈ সম্পূৰ্ণ কৰিবপৰা হ'ব বুলি
 গীত কেফাকি মোৰ "টোকোৰা বাহৰ" বহীত টুকি থলে।। (সেই সময়ত
 ভাল কথা পালে টুকি থবলৈ ন'টবুৰ এট লৈছিলে।, তাৰে নাম দিছিলে।
 'টোকোৰা বাহ') চাৰিআলি, বলিয়াঘাট, জেঙ্গনীকটীয়া, কোঞৰপুৰ—এইবোৰ
 ঠাইত পতা কংগ্ৰেছ খিলাফটৰ সভাত সেই গীত পঢ়ি শুনাই ইল্লামখান
 বাইজৰ মন ৰাজনৈতিক ঢাললৈ বগৰাই আনিছিলে।। কোঞৰপুৰৰ ত্ৰাহিৰাম
 বৈৰাগী ডাঙৰীয়াই সেই জিকিৰৰ কথা উল্লেখ কৰি এখন সভাত মন্তব্য
 কৰিছিল "জিকিৰ শুনিলে, হিন্দু-মুছলমান দুটা বুলি ক'বই নোৱাৰি।"

মই টুকি থোৱা ভাগেই গীত কেফাকি ইয়াত তুলি দিলে। :—

“আজানে উজালে, নবী ভটীয়ালে

স'ৰা গুৰিত পাতিলে মঠ,

ছকুৰি ফকীৰে লয় গুৰুৰ নাম

মাছৰি বনৰে কঠ।

ওজা হৈ মেলিলে বহৰী শেনেকে

আকাশৰ কুকুৱা ধৰে

আকাশৰ কুকুৱা মংসুক ধৰি খালে

অমৃত সাগৰৰ মাজে।

অমৃত সাগৰত পদ্মফুল ফুলিছে

ভোমোৰাই চুহিলে ৰস

ফুল চুমি ভোমোৰা ঐবাৱন্ত কৰিলে

পালেগৈ পছিমৰ ৰাজ।

পহিমৰ বাজৰে মানিকৰ দোকানী
 মূলেদি বেহাওঁতা নাই
 দোকানীক চিনিবা পোহাৰীক চিনিবা
 চিনিবা আৰবৰ বাট
 বাছেকিবনীয়া মানিকক বেহাৰা
 সাৰিবা সংসাৰৰ হাট।
 দ-কৈ পুখুৰী আমমে খনালে
 সবিস্বহ ন'গলে জল
 গুৰুতৈ গোঁসাঁঞে সাধু মহাজনে
 থাই গ'ল পুখুৰীৰ জল
 কলিমা - কলিমা এটি কলিমা
 চৰাই হৈ ফুৰিছে উৰি
 সত্য গুৰুৰে ক'বলৈ ধৰিলে
 কলিমা জিকিবৰ গুৰি।
 আইনো আয়ে বুলি মই পুতে মাতিলোঁ।
 আইনো বুলিলে পুত
 শাহৰ মোকামত উকমি লাগিলে
 ছিগিল কামনাৰ সূত।"
 "জহাই, জপৰা, লঠাই, কপাই
 এই তিনি চাৰি গৰীয়ৰ খোদাই।"

বাপজান আলি হেনো সেই জহাইৰে সজ্জতি।

বহুত বৰা : পীৰাকটাৰ জেহুৰ মৰীয়াই মোক ভালেমান
 কাটাৰ কলেয়া বা প্লোক পিকাইছিল। তাৰে এটা প্ৰায়েই বহুজনমান ইল্লাম
 খন্দালখী লোক গোট খালেই পটি শুনাওঁ। তেওঁবিলাকৰ মূখৰপৰা আক
 কিছুমান নীতি প্লোক শুনিছিলোঁ। সেইবোৰ প্লোক হুগুণি বৰাগী কবিতা
 বুলিলে হে শুদ্ধ। শুনাওঁতে, তাৰে এটা কবিতা আছিল :—

“কোদেৰা কোদৰং তুদাৰী, হৰচে খাহীখ। কুনী,
 মোদামা জানু তু বখ্ছী জেলাদা বেজা কুনী
 গাহ গাদাৰা মূলক বখ্ছী গাহ গাদাৰা চুগাদা
 আজ বখায়ে নিয়নানে দৰকাৰ ইম বা কুনী।

ইয়াৰ অৰ্থটো এইদৰে বুজাইছিল :—‘হে ক্ষমতাবান ! তোমাৰ অসীম ক্ষমতা ; তুমি বিহকে ইচ্ছা কৰা তাকে কৰিব পাৰা ; পথৰ ভিক্কাৰীক বজা আৰু বজাক ভিক্কাৰী কৰিব পাৰা । বজাৰ যেতিয়া তেনে অৱস্থা হয়, বজায়ো তেতিয়া ছুৰাৰে ছুৰাৰে কটী মাগিবলগীয়া হয় । হাফিজ নে চাদী কোনোবা এজন কবিয়ে বোলে এই গীতি কবিতাটি ৰচনা কৰিছিল । গীতটো গোৱালে বা গালে প্ৰকৃত ইল্লাম ধৰ্ম্মাসকলে কাণসৰালি মাৰি শুনি থাকে । মই ব্যাখ্যা কৰোঁতে কৰ্ত্ত—ধৰ্ম্মত মতি নহ’লে বজা পাটছাহো বাটৰ মগনিয়া হয় । পৰমেশ্বৰক মানি কাম কৰিলে বাটৰ ভিক্কাৰও বজা পাটছাহ হ’ব পাৰে । মূঠ কথা, আমি অনীতি-অনিয়ম কৰা দেখিলে, আমাক দণ্ড দিবপৰা সকলোৰে এজন বিচাৰক আছে । তেওঁৰ আদেশ বা ইচ্ছিতত্ত চলাটোৱেই আমাৰ প্ৰধান কৰ্ত্তব্য । তেওঁৰ ওচৰত হিন্দু মুছলমান, বাম্প, শূদ্ৰ—এইবোৰৰ বাছবিচাৰ নাই । আমাৰ ভিতৰত কেতিয়াবা কেতিয়াবা সঙ্কীৰ্ণ মনোভাব একোটাই উক দিয়ে । সেইবোৰৰ মলি গুচাব লাগিব । গুচাই, পৰম পবিত্ৰ হৈ নায়কৰ ওচৰ চাপিব লাগিব । তাকে কৰিবলৈ মহাত্মা গান্ধীয়ে উলিয়াই দিয়া অসহযোগৰ সাঁকোডালেদি বগাই যাব লাগিব । বলিয়াঘাট আৰু ম’ৰাবজাৰৰ মছিদ ঘৰত বহি গীতি কবিতাৰ অৰ্থ বুজাই এইদৰেই স্বাধীনতাৰ স্মৰণ বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলে’ । কিন্তু, স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰোঁ যে সেই সময়ত আমাৰ বক্তৃতাই মছিদ যাজীৰ কোনো এজনৰ অন্তৰতো স্বাধীনতাৰ জুইকুৰা উমাই উমাই জ্বলিব পৰাও কৰিব নোৱাৰিলে । অৱশ্যে, খলগা আৰু উচটোৱাত বহুত সময়জুৰাই আমাক চেৰ পেলাইছিল । আমাৰ হাটলৈ যোৱা বাটতে নগা আলিৰ ওপৰতে ম’ৰাবজাৰৰ মছিদটো । সেই মছিদৰ কথাকে বলিয়াঘাটৰ বেঙেনা বেণাবীবিলাকে নাজিৰা ৰাজ্যমাই আমাৰ হাটলৈ অহা বোৱা কৰোঁতে কোৱা মেলা কৰি বোৱাত আলো-লনটোৱে একপ্ৰকাৰ গৌণ সহায় পাইছিল ।

ভিষেকৰ অৰ্থ বাজগুৰু : এইদৰে হোজা পণ্ডিত, চহকী-তুখীয়া সন্ত-সাধু, ধূৰ্ভ-হৰ্দ্দ সকলোৰে আত্মীকৰ্ম্ম সহযোগ শিৰত লৈ আমি য’তে ত’তে নিৰ্ব্বিবাদে অসহযোগৰ সন্তা-সম্মতি পাতিবপৰা হলোহঁক । আমাৰ পাচত আমাৰ থানাৰ পুলিচ লাগিয়েই থাকে ; অহকাণে পহকাণে শুনিয়েই আমাৰ ফুৰাচকা, কোৱা-মেলা, সম্পৰ্কে পুলিচে মহকুমাধিপতিৰ সন্মত দিয়ে । তেওঁবিলাকে চালনীৰে চালি, কুলায়ে জাৰি পাঠোৱাৰ পাচতো যদি

ছুটি এটি খৰচীয়া খবৰ থাকি যায়, তাকে বিতংকৈ লেখি পঠিয়ায় স্থানীয় মোজাদাৰে। ম'বাবজাৰ মৌজাৰ মোজাদাৰ আছিল মুক্তানাথ গোহাঁই ভাঙবীয়া আৰু তেখেতৰ মহৰী বা কাকতিয়াৰ আছিল নীলনাথ শৰ্মা ৰাজগুৰু। গোহাঁইদেৱে সেই বিপট দিয়া অগ্ৰিম কামটো নিজে নকৰি মহৰী নীল শৰ্মাৰ হতুৱাই কবোৱাইছিল। (তেওঁৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কাম কৰিবলগীয়া হোৱাত ৰাজগুৰুৱে পাচত মহৰী কামকে ইন্তকা দিলে।) মহৰীৰ আপোন ভতিজাক ডিছেখৰে গাঁৱে গাঁৱে দিনে-নিশাই গাঙ্গীৰ নাম চিঞৰি ফুৰে। সেইবাবে বৰদেউতাকে ভতিজাকক চকু পাৰিয়েই দেখিব নোৱাৰে। ডিছেখৰে শত্ৰু মিত্ৰ সকলোৰে মাজত পিটপিটাই-পিটপিটাই অসহযোগন বৰটি মেলি ফুৰে আৰু সপ্তাহত এদিনকৈ চামৰগাঁও ইস্কুলৰ ওচৰৰ ন-পুখুৰী পাবতে ভলটিয়াবিলাকক চাপ খুৱায়। তাতে, কোনে কোন গাঁৱত কি কাম কৰিলে, কিমান কানীয়াৰ কানি টেমা অনা হ'ল, কিমানৰ ঘৰত স্তূত কাটিবলৈ লোৱা হৈছে, কোন কোন চৰ্কাৰৰ ফলীয়া আৰু কোন কোন কংগ্ৰেছৰ ফলীয়া ইত্যাদি খবৰৰ সবিশেষ বিৱৰণ লৈ, পিচৰ খাপত কি উপায় কৰা হ'ব তাৰ মীমাংসা কৰে।

মোজাদাৰৰ টেকেলাই বৰকৈ আমাৰ পাচ লোৱা দেখি ডিছেখৰে উচ্চস্বৰে সিহঁতক গুৱাল গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ মাতটো আছিল টিংটিঙীয়া; কথা ক'বলৈ পালে কাৰো মুখলৈ নেচায়—তেনেই কাকতিমহীয়া কলাখাৰ—কংগ্ৰেছ নমনা আৰু কংগ্ৰেছৰ কামত বিধিনি ঘটোৱাবোৰক চোকা কথা কৈ কুকুৰে কঁইট নোখোৱা কৰে। ডেকা মানুহ, তাতে বাগ্মন ল'ৰা, থংটো সন্মায় টিকনিৰ আগতে থাকে। কোনোবাই টান এবাৰ ক'লেই তেওঁ দুবাৰ টান কথাবে চুঙা-চাই সোপা এটা দি হে এৰিব। ১৮৩০ শকৰ মাঘ বিহু। গাঁৱে গাঁৱে খোলা চিকণাই ভোজ-ভাত খাবলৈ মানুহে কাৰবাৰ কৰিছে; বিহু দিনা মেজি পুৰিবলৈ কাঠ বাহ ফলাই ফালিছে, থাক পতাই থাক পাতিছে। ডেকাডুমা গোটি খোৱাৰ ছেহভেন নাই। ডিছেখৰে প্ৰত্যেকখন মেজি তলীলৈকে গৈ বাইজক বোধ-শপত দি কৈ আছিলগৈ বোলে, “এইবেলি কোনেও খাজনা নিদিবাইক।” ন-পুখুৰীত হোৱা ঝিটিঙতো ডিছেখৰে সেইদিনে সকলোকে জনালে, “বাইজ, এইবাৰ কোনেও খাজনা নিদিব।”

“সেৱকে যদি কৰে অপকাৰ, স্বামীক পাৱে অপবন তাৰ।” একাধাৰীয়ে খালে চোপ, নেদেখিব পাত লাগিল খোপ। ডিছেখৰে হাক দিলে খাজনা

নিদিবা বুলি আৰু জগৰ লাগিল মোৰ গাত। অৱশ্যে, আমাৰ কাৰ্য্য-সূচীত খাজনা বন্ধ কৰা আন্দোলন চলোৱাৰ কথা আছিল, কিন্তু তেতিয়া নহয়। কংগ্ৰেছ কৰ্তৃপক্ষৰ নিৰ্দেশ পাবলৈ বাট চাই আছিলোঁ। ভিষেখৰে আবেগ উত্তেজনা দমাব নোৱাৰি, আগবঢ়বতে আমাৰ গুপ্ত অভিসন্ধিটোৰ ভেদ ভাঙি দিলে আৰু সিপিনে চৰ্কাৰৰ চাউল ধোৱাসকলে আমাৰ আন্দোলনটোৰ আঁহুস চমু চপাই আনিবলৈ বঢ়িয়া চল পালে। মৌজাদাৰৰ ৰিপৰ্টত উঠিলগৈ, “বেণু শৰ্মাই গাঁৱে-গাঁৱে সভা পাতি, ঘৰে-ঘৰে গৈ ৰায়তক খাজনা দিবলৈ হুকু দি ফুৰিছে। অলপতে, ন-পুখুৰীপাৰৰ ৰাজহুৱা সভাত তেওঁ প্ৰকাশ্যে সেই বিজ্ঞোহী কথা ঘোষণা কৰিছে। মধুৰাম কোৱাঁৰ আদি সাকী আছে। বেণু শৰ্মাৰ কথা মতেই ৰাইজ চলে। তেওঁ এনেকৈ হুকু দি ফুৰিলে আমি খাজনা তুলিব নোৱাৰোঁ।” এই ৰিপৰ্ট পঠিওৱা গম পাই আমিও বুজিলোঁ। আমাৰ আৰু সৰহ দিন নাই, চৰ্কাৰৰ বগাবৰ “লীক্ৰেটেল” ঘাবৰ সময় পালেহি।

মৌজাদাৰী ৰিপৰ্টৰ প্ৰতিক্ৰিয়া : “এনেও কাণী, তেনেও কাণী ভালকৈ দিওঁ শাকত পানী” বুলি, মৌজাদাৰী ৰিপৰ্ট ঘাবৰপৰা আমি ঘৰে ঘৰে আনকি দুখনমান সভাতো “খাজনা নিদিবা” বুলি কৈ ফুৰিবলৈ ধৰিলোঁ। ভিষেখৰে যে ওৰেবাটে চিঞৰিয়েই ফুৰিছিল “খাজনা নিদিবাইক ও, ৰাইজ খাজনা নিদিবা।” দুৰ্গানন্দ কাকতীৰ, দ্বাৰাই পৰিচালিত জৰাবাৰী কংগ্ৰেছে-সৈতে আমাৰ লিখিত ২৫০ জন ভলন্টিয়াৰ আছিল। ১০ জন, ১০ জনক একোটা গোট কৰি, গোটটোৱেপতি কামৰ ভাগ আৰু গাঁৱৰ ভাগ বটাই দিলোঁ।

অফিসত থকা গোটটোৱে শিৱসাগৰ কংগ্ৰেছৰপৰা প্ৰকাশিত “অৱেশ”খন পঢ়ি শুনাই বিলাই দিয়ে আৰু পুলিচে দৌৰাত্মা বা অতপালি, কৰিলে নীৰৱে লহু কৰি থাকিবলৈ বুজনি দিয়ে। ঘৰে ঘৰে কপাহৰ খেতি কৰি, তাৰ কপাহেৰেই সূতা কাটি ল’বলৈ ডঢ়াই-ডঢ়াই কৰ; খাজনা দিব নোৱাৰিলে বা নিদিলে কাৰোবাৰ ঘদি মাটি-বাৰী লীলাম হয় তাকো ভাকিবলৈ হুকু দিয়ে। গৰখীয়াপালি, মহখুটি, মূৰ্গাচোং, জলয়া-পলয়াৰ জুম, গোবীনাগৰ, আমগুৰি, দীকছোঁ হাট এইবোৰত ভাগে ভাগে ভলন্টিয়াৰ সোমাই খাজনা নিদিয়া আন্দোলন চলাবলৈ ধৰিলে। দিন-ৰাতি খতি-খন নোহোৱাকৈ এইবোৰ গাঁৱৰ নামঘৰে-নামঘৰে সভা বহিবলৈ ধৰিলে—নামঘৰ কৈলুৰ্গাঁও,

কুমাৰগাঁও, বেজগাঁও, পেপেলাডুবি, সোণতলীছিগা, ন-খনা, শিকীৰিল, নামতিয়াল, ছত্ৰবা-কাকতী, ন-পায় খনিকৰ, খামোন-বাকহুতি, খামোন-লাব্লেজীয়া, পুৰণিমেলীয়া, মাজুমেলীয়া, ঢেঁকীয়াল, চাওতাং, জৰাবাৰী, ম'ৰাপুখুৰী, ভূঞাগাঁও, চাৰিঙ্গীয়া খনিকৰ, ধুনীয়াগাঁও, জেহেঙ্গীয়া মানতনীয়া, গধূলি বজাৰ হাতীমুৰীয়া, বতনপুৰীয়া, টেপন, তেলীয়াল, ম'হছাল, চেতীয়া, চাৰিঙ্গীয়া, গড়কাষৰীয়া, লেবাক, চলিহা, চাৰিঙ্গীয়া-কাটনী, আৰু অগ্নিবন্ধ খনিকৰ। এমাহৰ আগত, যিবিলাকে গান্ধী-কংগ্ৰেছ অসহযোগ ইয়াৰ যেই-সেই এটাৰ বিৰুদ্ধেও আখটি জুৰিছিল, সেইবিলাকে এতিয়া বাইজৰ লগত চকু মুদি থকা হ'ল। আন্দোলনৰ বা-মাবলীয়ে সকলোৰে মন স্বৰাজৰ ফালে পাক খুৱাই আনিিলে। দুৰ্গানন্দৰ গাত যিটো কামৰ ভাৰ পৰিছিল, সেইটো বজাদিনীয়া 'মজিৰাৰ' বিষয়ৰ লগতে হে খাপ খাইছিল। সেৱক দলৰ কোনে ক'ত কি কাম কৰিলে, কোন সেৱকক কোন গাঁৱত দিব লাগিব ইত্যাদি কামৰ 'ডায়েৰী' ৰখা আৰু নিৰ্দেশ দিয়া 'বিষয়খন খাইছিল' দুৰ্গানন্দ কাকতীয়ে।

মোক গ্ৰেপ্তাৰ কৰা বাতৰিটো শুদ্ধক-বানাককৈ ওলালতে, মুক্তানাথ গোহাঁই মৌজাদাৰ ডাঙৰীয়াৰ অফিচ ঘৰৰ সমুখতে চাৰিঙীয়া পথাৰত, গীতাহৰ হাজৰিকাৰ ঘৰৰ পাচফালে, বড় ডাঙৰ সভা বহিল। নগা আলিৰ পৰা দুই ফাৰ্লংমান পছিমলৈকে চাৰিউপিনে মাহুহৰ মূৰে ঠাঁহ খাই আছিল। বাইজৰপৰা বিদায় লওঁতে, শত্ৰুৱে যেন আমাৰ বৰঘৰ ভেদ কৰিব নোৱাৰে তাৰ নিমিত্তে সভাস্থ বাইজক সতৰ্ক হৈ থাকিবলৈ ক'লোঁ। আমাৰ মাৰ ভাঙিবলৈ আমাৰ ভিতৰত থকা বিভীষণেই বহুত চেষ্টা কৰিব। সেইবোৰ মাহুহক যেন একোটা একোটা চিন দি থয়। কংগ্ৰেছত নেলাগে, বা লাগিব নোৱাৰে, দেখিবলৈ ভাল। কিন্তু আমাৰ লগতে থাকি যি বিশ্বাসঘাতী হৈ বুকুত কামোৰ মাৰে, তাক যেন বাইজে কেতিয়াও ক্ষমা নকৰে। বক্তৃতা অলপ দীঘল হৈছিল তথাপি সকলোৱে নিটাল মাৰি শুনি আছিল। মোৰ ঠাঁইত লোকনাথ কাকতী মেনেজৰ ডাঙৰীয়াক চাৰিং কংগ্ৰেছৰ চেফ্টৰী মনোনীত কৰা হ'ল। আৰু ভেতিয়াই তেখেতৰ ডিঙিত ফুলৰ মালা এধাবি পিন্ধাই বাইজে সেই মনোনয়ন সম্বৰ্ণন কৰিলে।

ম'ৰাবজাৰ মৌজাৰ মৌজাদাৰৰ কৰ্মচাৰী, কাকতী গাঁও পকায়তৰ সভা এজন, আমজুৰি পুলিচ আৰু আমজুৰি চাহ বাগিছাৰ প্ৰধান মেনেজৰ কৰ্ণেল

চি. চিম্পিকিন্‌ছ চাহাবে আমাৰ প্ৰচাৰ কাৰ্য্য আৰু সম্ভৱত্বত পাবে-
মানে বিধি-পথালি দিছিল।

চাহাবৰ দৃষ্টি আছিল আইন ভঙ্গ মনো-ভাববপৰা মাহুহৰ মন বিৰত
কৰা আৰু ইবিলাকৰ আছিল পেটৰ দ্বায়ত পৰি চৰ্কাৰী আদেশ পালন
কৰা। চিম্পিকিন্‌ছে কংগ্ৰেছৰ কাৰ্য্যত হে মন্ত্ৰী-কেৰেণী লগাই বাধা দিছিল,
দুখীয়া অদমীয়া ল'ৰা কেবাটাকো কিড্‌, পঢ়ুৱাই শুনোৱাই ডাঙৰ মাহুহ
কৰিছিল। আমগুৰি চাহ কোম্পানীটো প্ৰতিষ্ঠা কৰে চাৰ জেমচ্ বকিংহামে।
অদমীয়া ভাষা আৰু মাহুহৰ প্ৰতি তেওঁৰ বিশেষ অন্তৰাগ আছিল। তেওঁৰে
উত্তৰাধিকাৰী চিম্পিকিন্‌ছেও সেই ঐতিহ্য বক্ষা কৰি গান্ধীবাদী মোকো
পুৰণি পুথি খনদিয়েক সংগ্ৰহ কৰি দিছিল। এইবিলাক দিহা-বুধি দিয়াৰ
শুৰিতে আছিল ভোলানাথ গৌহাই বৰ-কেৰেণী ডাঙৰীয়া।

আমগুৰিত বিৰাট সভা : ১৯২২ চনৰ ২৬ জানুৱাৰী বৃহস্পতিবাৰে
আমগুৰি থানাৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত কৰ্মচাৰীজনে বগা ঘোঁৰা এটাৰ ওপৰত উঠি,
চিপাহী ছটামানেৰে, মোক চাৰিওৰ ঘৰতে গ্ৰেপ্তাৰ কৰিবলৈ আহে। গ্ৰেপ্তাৰৰ
সঠিক বাতৰি শুনি, কেউকালৰপৰা অফলা ভাগি মাহুহ আহি আমাৰ গাঁও
পালেহি। ৰাইজৰ মন খঙে-বিষে ইমান জৰ্জৰিত হৈ আছিল যে চাৰিডীয়া
গাঁৱৰ মইনা কলিতা হাজৰিকাৰি আৰোহীয়েমৈতে সেই বগা ঘোঁৰাটো মৰিয়াই-
খটিয়াই, গতিয়াই-ভুকুৱাই নি নগা আলিৰ খাটৈত পেলাই দিছিলগৈ। চিংকৌ
খহুৱাৰ দুৱাৰ মূখতেই এইখন নিবন্ধ যুদ্ধ লাগিছিল। খঙৰ ভয়কৃত, ৰাইজ
ডাৰোগা চিপাহীক মাৰি গুৰি কৰিবলৈ ওলাইছিল। মাহুহৰ ভিৰ আৰু তমোময়
মূৰ্ত্তি দেখি, ভয়তে মোক ধৰি নিনি চক্ৰান্ত কৰি পুলিচে জামিনত এবি ঘাবলৈ
ঠিক কৰিলে। জামিন ল'বলৈ কোনো নোলানত, জামিনৰ নামটো কৰি
জামিন নামাত বিলাকটৰ চেফ্ৰেটৰী ছেথ আকুলৰ চহীটো ললে আৰু মোক
২০ জানুৱাৰীৰ দিনা শিৱসাগৰ কাছাৰীত হাজিৰ হ'বলৈ কৈ গ'ল।

২৭ জানুৱাৰী, শুক্লাবৰ দিনা, আমগুৰি থানাৰ ওচৰতে কৃষ্ণনাথ শৰ্মা,
শ্ৰীনাথ কাকতী, মুক্তা বৰুৱা (বাহাদুৰ), সোণটি ভূঞা, দুৰ্গানাথ ফুকনকে
প্ৰমুখ্য কৰি সেই অকলৰ সকলো সুৰিয়াল লোক গোটখাই দুখিনীয়াকৈ
বৰ ভাবনা এটি পাতিছিল। ভাবনাটোৰ নাম আছিল 'বাবুন-বধ'। স্বেচ্ছা-
সেৱক সমূহৰ প্ৰবল প্ৰভাৱত সেই ভাবনাৰ বভাউলখন একপ্ৰকাৰ কংগ্ৰেছ
মণ্ডপতে পৰিণত হৈছিল।

ভাবনা চাবলৈ টায়ক, বাম্পপুখুৰী, ভাম্বলীছিগা, খনামুখ, নবাগাঁও, নামতি, দেওপানী, ভৰলুৱা, আইন কি, দেওবৰৰ পৰাও মানুহ আহিছিল। চাৰিওত চাৰি কোঁজৰ গান্ধী-জয়ে যেনেকৈ আঁকাৰ-পাতাল খলক লগাইছিল, বামেৰৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ নেতৃত্বত গঠিত হোৱা বাম্পপুখুৰীৰ সেৱকসকলৰ কোলাহলতো সেই অঞ্চলটো তেনেকৈ তল-ওপৰ লাগি আছিল।* সেইদিনা আমন্তৰিত মহা-মহোৎসৱ। সন্ধিয়া লগাৰে পৰা জুমে জুমে ভাওনা চোৱা মানুহ আৰু ভলটিয়াৰৰ সমাগম—যেন চক্ৰধ্বজ সিংহই বঙাল মাৰিবলৈ ধোৱা অসমীয়া বহুৱাৰ দল-দোপ হেৰুৱাল-দাপৰ হে পুনৰ অভিনয় হৈছে। মানুহৰ নিদানে বিৰ দিও বাট পাবলৈ নাই, গান্ধী মহাত্মা, মহম্মদ আলি ছোঁকৎ আলিৰ জয় ধ্বনিৰে যেন তলৰ মাটি ওপৰ কৰিছে। সোমবৰ কাণ্টন আছেই। তাৰ কাণ তালমৰা চিঞৰে ধমনিৰ তেজ শিৰত জুলিছে। চাৰি কোঁজৰ প্ৰত্যেকটো সেনাই একোটা একোটা বৰ সেনাপতি হৈ হে যেন ভাগ ভাগ সমদলবিলাকক থেম কৰাইছে।

সোমবৰে উৎসাহ উদ্ধোপনাৰ যি ছইধ্বনি মাৰি দিছিল, তাতেই দৰ্শক সমূহৰ গা-মন জিকাৰি উঠিছিল। মুঠৰ ওপৰতে অমন্তৰিৰ সেই “বাবৰ বধ” ভাবনা চাই বাবৰকণী ইংৰাজৰ অধীনতা ধ্বংস কৰিবলৈ সকলোটি কুকলি মাৰি ওলাইছিল।

চি-আই-ডি চাম্‌চুল : গায়ন খোৱাৰ পিচতে সূত্ৰধাৰী ওলোৱাৰ কথা। কিন্তু, ৰাইজৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণ কৰিবলৈ ভাবৰীয়া সূত্ৰধাৰীৰ সদনি ওলাল কংগ্ৰেছ সূত্ৰধাৰী। কংগ্ৰেছৰ বচন গাবলৈ ময়ে সেই সূত্ৰধাৰীৰ তাও ললে। উত্তেজিত সমাজৰ মাজত কথা কৈ ময়ো দুগুণ অহুপ্ৰাণিত আৰু উত্তেজিত হৈছিল। ‘ভাবনা-হৰিনামৰ ওপৰত কংগ্ৰেছ টিঅ’প’ শুনি এজন হেনকৈ দৰ্শকেও কাহ এটি মৰা নাছিল। ভাবনা বভাৰ চুক এটাতে সকলোৰে চকুত ধূলি মাৰি, চি. আই. ডি [See I thee মহ তোমাক কৈছে।] অৰ্থাৎ চোৰাং ধবৰ লঠতা চাম্‌চুল হুচেইন বৰাই বাঘে চোপা লৈ থকা দি টোপা খাই সোমাই আছিল।

* ভট্টাচাৰ্য্যৰ তেতিয়া বিশেষ কৰ্মক্ষেত্ৰ আছিল জাঁজী কোম্পানীৰ চাহ বাগিচাই আশুৰি ধোৱা অসমীয়া গাঁও আৰু বহুৱা বস্তী। তাতেই, ইউৰোপীয় বেনেফৰ বিলাকৰ লগত ভেটৰ প্ৰায়েই সংঘৰ্ষ হৈছিল। মকটু নামৰ চুপাৰি-কেণ্ডেট এজনেৰে কথনপিহে হতাহতি দোহোৱাকৈ ভট্টাচাৰ্য্যৰ দিন কে হৈ গ’ল।

চাম্ভুল শিৱসাগৰ কাছাৰীৰ হেডক্লৰ্ক, গনিঙৰ প্ৰিয়পাত্ৰ মৌলবী গুলজাৰ আলিৰ ভায়েক আৰু হাইস্কুলত মোৰে সৈতে একে শ্ৰেণীতে পঢ়া লগৰীয়া। মোতকৈ তেওঁ ৭ বছৰমানৰ “চিনিয়ৰ” অৰ্থাৎ আগেয়েই নাম লগোৱা; কিন্তু সেই দিনত, ডিগ্ৰেদ কৰা অৰ্থাৎ প্ৰমোচন নেপালে তলৰ শ্ৰেণীলৈ নমাই দিয়াৰ নিয়ম থকাত, তেওঁ দুবাৰ তললৈ নামে আৰু মই ওপৰলৈ উঠি যাওঁ। এইদৰে, উঠা-নমা কৰি যেতিয়া তেওঁ মেট্ৰিকুলেছন পৰীক্ষা দিয়া শ্ৰেণী পালেগৈ, তেতিয়া তেওঁক মই লগ ধৰিলোঁগৈ। পৰীক্ষাত উঠিল নে হুঠিল মনত নাই। কিন্তু, হাইস্কুল এৰিয়েই তেওঁ পুলিচ বিভাগত সোমাল আৰু গনিং চাহাবৰ সোঁহাত স্বৰূপ হৈ নন ক’অপাৰেঞ্চনত চি-আই-ডিৰ কামত (গুপ্তচৰ) নিযুক্ত হ’ল।

মোৰ বচন বা বক্তৃতাৰ সামৰণি পৰিলতে, অকস্মাতে চাম্ভুল ওলাই আহি এই বুলি কৈ, মোক সাৱট মাৰি ধৰিলেহি “ভাই, মই আৰু ইয়াত নেথাকোঁ। তই যিহকে কৰ, কৰ। এই দুই বছৰ বেলতে শিৱসাগৰলৈ যাওঁগৈ। ইয়াত থাকিলে, তোৰ বিৰুদ্ধে ৰিপৰ্ট দিব লাগিব।” মুখ চাই-চাই পৰশা, টেবলৰ লিৰোমণি চাম্ভুলে সভা-সমিতিলৈ নোযোৱাকৈয়ে কেতিয়াবা কণাৰ ফৰ্মুটি একোডাল মাৰি পঠিয়ায়। মোৰ বক্তৃতাৰ বিষয়েও সেইদৰে আগুজৰ ফৰ্মুটি এডাল মাৰি পঠিয়ালে। একেলগে পঢ়া ক্লাছফ্ৰেণ্ড বুলি এই ফেৰাকে সজ্জত দি গ’ল বোলে তেওঁৰ ৰিপৰ্টে মোক একো অপকাৰ নকৰে। ভাঙি ক’বলৈ হ’লে, “অখথামা হত ইতি গজ” আছিল তেওঁৰ ৰিপৰ্টটো। “আমগুৰি ভাৱনাৰ দিনা বেণু শৰ্মাই বক্তৃতা দিছিল সচা, কিন্তু কি কৈছিল, নিজ কাণে গোটেইখিনি কথা শুনিবলৈ নেপালোঁ। বেলৰ সময় হ’ল, গুচি আহিলোঁ।”—এইদৰে ক’বলৈকে হেনো চাম্ভুলে মনতে সাজি থৈছিল। অথচ তেওঁ সচাই মিছাই এহালিছা লেখি পঠিয়াইছিল। মোৰ বিচাৰৰ দিনা সেই ৰিপৰ্ট দেখি হে চি-আই-ডিৰ ৰিপৰ্টৰ লক্ষণ বুজিলোঁ। শিৱসাগৰ জেলৰ ভিতৰত যিদিনা মোৰ বিচাৰ হয়, সেইদিনা চাম্ভুল সাক্ষ্য দিবলৈকে নগ’ল। চি.আই.ডি. বুলিলে এতিয়াও মোৰ লহপাঠী বন্ধু চাম্ভুলৰ টামটিঙালি কথাবোৰলৈ মনত পৰি অকলৈ অকলৈয়ে হাঁহো। এনেবিলাক “মই দেখিছোঁ” কৰ্মচাৰীৰ ৰিপৰ্টেই নন-ক’অপাৰেঞ্চনৰ দিনত, ভালোমান পানীচোলা মেৰুৱী বেন মাৱহকো ধৰে ধৰে “বৰ বৰত” “স্বম্ভৱাই” “দেখ প্ৰেমিকৰ” শাবীত বহুৱাইছিল।

তাৰ পিচদিনাও ভাৱনা হ'ল। চাৰিওৰ পচলাও দাঁত তাত্তি আহি, তাৰ গালি লপনিৰ পোটক তুলিবলৈকে চিমলিকিনচেৰে পোট বাই সেই পুলিচ কৰ্মচাৰী গৰাকী বিত্তীয় দিনা ভাৱনা বসন্ত ওলালগৈ। পুলিচী দস্ত অহঙ্কাৰত মস্ত বিষয়াজনে, নিজে হিন্দু হৈয়ো ভাৱনাত পতা মুক্তি ভাগৱতৰ খাপনাখন গোৰমাৰি পেলাই দিলে। গনিং চাহাবক বুঢ়িছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ কূটনৈতিক ধুবন্ধৰ বুলি ইতিবিত্তৰ ভাষাৰে প্ৰবিহণ দিয়া হৈছিল, তথাপি তেওঁ ধৰ্ম্মৰ মানি কৰা বা ধৰ্ম্ম উৎসৱত হাত দিয়া নাছিল। আমাৰ বিষয়াজনে পুলিচী বস্ত্ৰ আন্তৰণৰ হেঁচাত তেওঁক চেৰ পেলাই, কুলাচলৰ কীৰ্ত্তি অক্ষয় ৰাখিলে। হিন্দু পুলিচ—কৰ্মচাৰীজনৰ এই “বীৰোচিত্ত” কৰ্ম-ক্ষেত্ৰ মই সক মনোবৃত্তিৰ লগুৱালি প্ৰতিযোগিতাবেই ফল নে পদ মৰ্যাদাৰ অহঙ্কাৰবেই ফল আৰ্জি পৰ্য্যন্ত ঠিক কৰিব পৰা নহ'ল। শাসকৰ আজ্ঞা ভৃত্যই মনা উচিত, সেইবুলি অতিপাতকৈ নহয়। অতিমাত্ৰালৈ গ'লেই প্ৰভুৱে যে সন্তোষ নেপায় নে, বাইজেও গৰিহনা দিয়ে।

পঞ্চম অধ্যায়

অনহযোগৰ পুৰস্কাৰ : ১৯২২ চনৰ ১৬ জাহুৱাৰী তাৰিখে শিৱসাগৰ মহকুমাধিপতি মি: কলভিন্ হুৱাৰ্ট গনিং চাহাবৰ আদেশ লৈ আমগুৰি থানাৰ পুলিচে কোৱদাৰী আইনৰ ১৭ (ক) আৰু ১৭ (খ) উপধাৰা মতে মোক ২৬ জাহুৱাৰীত গ্ৰেপ্তাৰ কৰিবলৈ আহে। আইন শৃঙ্খলাৰ বাবাই প্ৰতিষ্ঠিত বৃটিছ গৱৰ্ণমেণ্টৰ আইনখন যি সম্বল বা অহুঠানে পদে পদে উলজ্বা কৰিছিল আৰু যি এনে আইন বিৰোধী সভা বা অহুঠানৰ দলভুক্ত আছিল, তেওঁৰ প্ৰতিয়েই সেই উপধাৰা কিটা প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। জঙ্গী বাইজৰ হৈচা ঠেলাত অৰটন ঘটৰ পাবে—এই অপক্ৰমকে কৰি ভগ্নতে ৩০ তাৰিখে মোক অৱঃ শিৱসাগৰ কাহাৰীত হাজিৰ হ'বলৈ কৈ মোক সেইদিনা গ্ৰেপ্তাৰ নকৰি জামিনত দি পুলিচ গুচি যায়—এই কথা ওপৰত উল্লিখিত আছে।

জেল যাত্ৰা : সেই মতেই ৩০ জাহুৱাৰী তাৰিখে সোমবাৰৰ দিনা' নাতিপুৰা আঠমান বজাতে খাই বৈ, পিতৃ মাতৃক সেৱা-সংকাৰ কৰি, শিৱসাগৰলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলোঁ। লগত মোৰ আলখৰা সোমবাৰ কাপ্টান লাগিয়েই আছে। আমাৰ ঘৰবপৰা নগা আলিলৈকে আধা মাইল বহল "হাতীয়াজগা" খনিকৰ পৰাবখন মাহুৰৰ মুৰেৰে সাগৰ সন্ধান, 'লোকে লোকাৰণ্য।' গাছী, আলি ভাত হুজুৰ জয়ধ্বনিত যেন কাণৰ কণা মাকৰি সৰি গৈছে। সিকালে, চলিহা আলি মূৰত সোণাৰাম ভলটিল্লাৰে তেওঁ বিলাকৰ হাতীটো 'ভেল-টেড' ৰ'হি সজাই পৰাই থৈছে। পৰাবৰ সেই সাগৰ সন্ধান প্ৰজাৰ হেন্দোলনি পাৰ হৈ নগাআলি পাওঁমানেই কেউকালৰ পৰা গেটখোৱা বাইজে আলি পৰাৰ ছানি পেলালেহি। পথকট্টা আলি আৰু নগাআলিৰে অহা মাহুৰৰ সোঁত দেখি এনে হে লাগিছিল যেন সেইদিনা এটাইবোৰ বাটে চাৰিওফালে পোৱালি মেলিহে। মূল সময়টোৰ আগতে কংগ্ৰেছ পতাকা লৈ সোণাৰামৰ হাতী পোৱালিটো, তাৰ পাচে পাচে লোকনাথ কাকডী (মেনেজৰ), লোকনাথ ফুকনকে প্ৰমুখ্য কৰি স্বৰাৰজাৰ মোজাৰ মুখিৱাল মুখিৱাল লোকনকল আৰু অৱঃসেৱকৰ দল। নকলোট

সময়লৈ হুৱৰা কাকতী গাঁৱৰ মাজেদি গৈ সোণতলীছিগা পাৰ হৈ গোৰীসাগৰ পালতে, জাঁজী, বামুণপুখুৰী, খনামুখ, ভৰলুৱা গাঁৱৰ স্বেচ্ছাসেৱক সকলো লগ লাগিলহি। সময়লৈ বিৰাট আকাৰ ধাৰণ কৰিলে। নামদাত্তৰ নিজৰ সাঁকোৰ মূৰতে পুনীয়া সজ্জাধিকাৰ কয়ল চক্ৰ দেৱ গোঁহাৰীয়ে গান্ধী উক্ত সকলক পৰাই এখনি দি মোৰ ডিঙিত মালা এগাবি পিন্ধাই অভিনন্দন জনালে। বলিৰাঘাটৰ আলি মূখৰ কেৰিয়েৰি গড়ৰপৰা জয়সাগৰৰ আলি কেঁহুৰিলৈকে পৰুৱা লানিৰ দৰে বগাটুপীৰ মূৰে লানি পাতি বোৱা প্ৰজাৰ হেন্দোলে গজপুৰৰ আলিটো (বৰজালি) শুৱাই গৈছিল। বংঘৰৰ ওচৰ পাঠভেই, শিৱসাগৰত থাকি পঢ়া চাৰিওৰ ছাত্ৰ অৱনী কান্ত ফুকন, অতুল চক্ৰ ফুকন আদি কেবাজনো ডেকাই বংঘৰৰ ওচৰতে চাহ-জলপানেৰে আমাক আদৰি নিলেহি।

আমগুৰিঘাট পাঠভেই জিলা অফিচৰপৰা খবৰ আহিল বোলে নগৰত ১৪৪ ধাৰা জাৰী হৈছে; এ জনতকৈ বেচি মাত্ৰহ গোট খাই কথাপাতিব নোৱাৰে। সেই নিয়ন্ত্ৰে, কংগ্ৰেছ অফিচত পাল পাতি-পাতি এজন মাত্ৰহে থাকিবলৈ লৈছে। দেশৰ সমস্তা তেওঁবিলাকে হে আলচ কৰিছে। গাঁৱে গাঁৱে পুলিচ পিয়াপি দিছে। কাক, ক'ত, কেতিয়া গ্ৰেপ্তাৰ কৰা হয়, একো ঠিক নাই। ভুবনচক্ৰ গগৈ আৰু দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰ আগেয়েই জেলত সোমালগৈয়ে। গায়নে-বায়নে আগবঢ়াই খোৱা কনকচক্ৰ চেতীয়া আৰু খিলাফট কম্বী দুজনমানকো মাকুৰি আনি জেলত খোৱা হৈছে। বাহিৰত শান্ত যদিও, নগৰৰ ভিতৰখন আন্দোলনৰ কুঁহকুঁহীয়া পোৰণিত ছট্‌ফট্‌ ছট্‌ফট্‌। সেইদিনা কংগ্ৰেছ অফিচৰ বখোৱা আছিল হ'বপাৰ লক্ষীকান্ত বৰুৱা, অধিকা কুমাৰ বৰুৱা, পদ্মৰ চলিগা, দুৰ্গাধৰ বৰুৱা, বামচক্ৰ বৰা আৰু ওচৰতে আছিল হেমকান্ত বৰপুজাৰী আৰু তাৰাপ্ৰসাদ সিং সমৰিতে জনদ্বিৱেক স্বেচ্ছাসেৱক।

আমি দিখৌৰ বাহৰ দলং পাৰ হৈ নগৰৰ মাটিত ভৰি দিওঁতেই “কোনো জয় নিদিব” বুলি অফিচৰপৰা ছাক দিয়া বতৰা আহিল। কিন্তু, সেইকথা শুনে কোনে? যজ্ঞৰ বৰদলৈ আৰু মানিক চক্ৰ চলিছাই, মহাত্মাৰ জয় দি সেৱাবাহিনীক উত্ৰাহল কৰিলে, আটাইৰে আগুৱাই বাবলৈ উঠাপুটা লাগিল। নিৰোধজ্ঞাৰ বাৰ জাতি সকলো কাছাৰীমুৱা হৈ শিৱসাগৰ মূখ পাঠ পাঠ হ'লগৈ। জিলা কংগ্ৰেছৰ চেক্ৰেটৰী বিমলা কান্ত বৰুৱাৰে নেতৃত্বে

মই শিৱদ'লত সেৱা কৰিবলৈ সোমালোঁ; তাৰ পিচত, কাছাৰীলৈ গৈ গনিঙৰ এজলাছ পালোঁগৈ।

গনিঙৰ দ্বাৰাচাৰ : এনেতে, গনিং চাহাবে খাজনা গেৰাজৰপৰা এক 'ভজন' সলজ্ঞ গুৰ্খা চিপাহী লৈ, মোক থৰলৈ যোৱা মাহুহবিলাকক একালৰ-পৰা বেতেৰে কোবাই নিবলৈ ধৰিলে আৰু চিপাহীহঁতেও বন্দুকৰ চাকীনেৰে খুচি নিলে। হোজা মাহুহখিনি "পলায় বাসৰ যেন পাচক নেচায়" হৈ ঐশ্বৰ ভয়ত যেনিয়ে পায়, তেনিয়ে পলাল। কোনো দৰ্জী ঘৰত সোমাল, কোনো যমুনাত পৰিল, কোনো ধোৱাৰ ঘৰৰ জকাত পৰিল আৰু কোনো পুলৰ তলত সোমাল। চিপাহীহঁতেও পহ খেদা দি খেদি নিবলৈ ধৰিলে। পুলৰ তলত সোমোৱাবোৰৰ গাটোহঁত হে তলত আছিল, টিকাটোহঁত ওলাই আহিল। সেই ওলোৱা টিকাতে চিপাহীয়ে খোঁচ ধৰিলে। ইমান অত্যাচাৰেও নাটিলে, গনিঙে "ভেঁচ-ভেঁচ, ধৰ-ধৰ" বুলি, দুমদুম কৰে পথাৰৰ ফালে লৰি যোৱা মাহুহবোৰৰ পাচত তেওঁৰ কুকুৰটো লগাই দিলে। চকীৰ খোঁচত বৰদলৈ, যজ্ঞেশ্বৰৰ মূৰ ফাটিল, মাণিক চলিহাৰ হাৰ ভাগিল।

তাৰ পিচত, গুৰ্খা কোজটো লৈ গনিঙে কংগ্ৰেছ অফিচৰ ফালে হনা ললে। অফিচটো আছিল আমোলাপটিৰ সোমধৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰৰ সমুখত। চাহাবে চিপাহী কিটাক ঘৰটো কাটি, ভাঙি-ছিঙি পেলাই দিবলৈ হুকুম দিলে। চৰ্কাৰৰ নিমখ' খাৰ্ডতা গুৰ্খায়ো ঘৰটোৰ খুঁটাবোৰ উভালিবলৈ ধৰিলে আৰু দুটামানত থুকুৰীৰে কোবো বহুৱালে। দুটামানে আকৌ অফিচৰ কাগজ-পত্ৰবোৰ মোহাৰি-সামৰি, ফালি-ছিৰি তণ্ণাতি কৰিলে।

লক্ষীকান্ত বৰুৱাক অলমাস, গ্ৰেপ্তাৰ আৰু শিৱসাগৰত হৰতাল : সভাপতি লক্ষীকান্ত বৰুৱাই চিপাহীকিটাক সেইবোৰ কৰিবলৈ হাক দিয়াত তেওঁৰ মূৰৰপৰা গাঙ্গী টুপীটো থহাই আনিবলৈ গনিঙে হুকুম দিলে। বৰুৱাই টুপী এৰি নিদিয়াত চিপাহীৰে সৈতে জোটাগুটি লাগিল। অবশেষত, তেওঁৰ চুলিত খামোচ মাৰি ধৰি মূৰৰপৰা টুপীটো থহাই পেলালে আৰু তেওঁকো গ্ৰেপ্তাৰ কৰিলে। পদ্মধৰ চলিহাক ৰায় বাহাদুৰ ফণীধৰ চলিহাৰ পুতেক দেখি 'গ্ৰেপ্তাৰ কৰক' বুলি কোৱাতো গ্ৰেপ্তাৰ নকৰিলে।'

(১) এই দিনা হোৱা বৃশসভাৰ বাতৰি এটা মহাজ্ঞা গাঙ্গীৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত "ইয়ং ইণ্ডিয়া" কাকতত হুহুৰু একাংশ হয়। পণ্ডিত মদনমোহন মালবীৰয়ো তেওঁৰ অধ্যাপক্য তদন্তৰ বিপৰীত ইয়াৰ এটি বিশ্বাস দিয়ে।

গনিঙে নিবন্ত বাহুতক পন্তুতকৈও অধিকৰ দৰে অভ্যাচাৰ কৰা দেখি আৰু নেভাসকলক গ্ৰেপ্তাৰ অশ্বাসন কৰা জনি নগৰৰ দোকান-পোহৰি সকলো বন্ধ হৈ গ'ল। মহাআৰ জয়ধ্বনিৰ পলক লাগি থকা শিৱসাগৰ নগৰখন কাঁহ পৰি জীন গ'ল। স্বাধীনতা পোৱাৰ আদি-আকোশলৰ বুকুত ১৯২২ চনত ৩০ জানুৱাৰী তাৰিখে হোৱা শিৱসাগৰৰ হৰতালটো নিশ্চয় অৱশ্যই হৈ জিলিকি থাকিব।

শিৱসাগৰ জেলত : গনিঙে লক্ষীকান্ত বৰুৱাক গ্ৰেপ্তাৰ কৰি কাছাৰীলৈ লৈ আহিল। তেতিয়ালৈকে মইও তাতে বহি আছিলো। এজলাচত বহিয়েই মহকুমাধিপতি গনিঙে ফৰাফৰ লেখি হুকুম দিলে, “২ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখলৈ বিচাৰ হ'ব, এতিয়া হাজোতত থাককগৈ।” মোৰ প্ৰতিয়া

(২) শিৱসাগৰত কংগ্ৰেছৰ কাৰ্য্য :

যোৱা ৩০।১।২২ তাৰিখে কংগ্ৰেছ কৰ্মী শ্ৰীযুত বেণুধৰ শৰ্মা ডাঙৰীয়া ডৱাৰেট পাই চাৰিভৰপৰা শিৱসাগৰ কাছাৰী ঘৰলৈ আহিছিল। তেওঁক আগবঢ়াবলৈ যবাক সজীত গাই ৫০০০ মান মানুহ শোভাযাত্ৰা কৰি আহিছিল। তেওঁলোক দ'লৰ মুখ পাওঁতেই মহকুমাধিপতি চাহাবে এদল গুৰ্খা-চিপাহীৰে সৈতে ধেদি আহিলে। তালৈ মান মানুহক গুৰ্খাবিলাকে বন্দুকৰ নলীৰে ধুন্দিয়াণে আৰু জনদিয়েকক বিষমৰূপে আঘাত কৰিলে। শ্ৰীমান যজ্ঞেশ্বৰ দলৈ নামেৰে এজন উদ্যোগী দেৱকক পাঁচ বাৰ আঘাত কৰিলে আৰু তেওঁৰ মুখৰ পৰা তেজৰ লোৰ যোৱাই দিলে। তাতো নিবন্ত নহৈ মহকুমাধিপতি সলৈগৈ আহি জিলা কংগ্ৰেছ অফিচত থকা মানুহবিলাকক বাঁজ কৰি সত্ৰাপতি শ্ৰীযুত লক্ষীকান্ত বৰুৱা বি-এল ডাঙৰীয়াক গ্ৰেপ্তাৰ কৰিলে আৰু তেওঁৰ মুৰৰ টুপী আৰু হাতৰ লাঠি যেনেৰে আজুৰি লম্বু-লাহুনা কৰি গুৰ্খাবিলাকৰ লগত “পেৰেড” কৰাই লৈ গ'ল। তত্পৰি কংগ্ৰেছ অফিচৰ ঘৰটো গুৰ্খা-বিলাকৰ হতুৱাই কাটি-ছিঙি চুৰমাৰ কৰিলে আৰু আনকি, চকী-মেক আদি অস্ত্ৰ বস্তুও ভাঙি পেলাই কাকত-পত্ৰবিলাক লৈ গল।

অফিচ ঘৰটো শ্ৰীযুত প্ৰেমনাথ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ পৰা কেৰেৱালৈ লোৱা হৈছিল। তেখেতৰ তালৈমান নিজা বস্ত্ৰ-বেহানি লোকচান কৰা দেখি তেখেতে মহকুমাধিপতিৰ ওচৰত আপত্তি কৰিছে।

শিৱসাগৰৰ অন্ততম নেতা মিচাং কলমৰৰ স্বত্বাধিকাৰী শ্ৰীযুত বাৰদ প্ৰসাদ জমিহা ডাঙৰীয়াই কংগ্ৰেছৰ কাৰ্য্য কৰা বাবে মহকুমাধিপতি চাহাবে তেখেতক “অলপুড” সোণাৰিলৈ দ্ৰাতি সি সত্ৰক কৰিছিল। কিন্তু তেখেতে আগৰ দৰেই কাৰ্য্য চলাই থকা দেখি আকো ৩১ জানুৱাৰী তাৰিখে বঙলাত হাজিব হবলৈ বদলি বিচৰা

সেইটোৱেই আদেশ। গুৰ্ণা চিপাহী আছেই। হুকুম হোৱা মাজকে, কানত বাইফোল বন্ধকলৈ, ছ-টা ছ-টা কৈ সিহঁত দুশাৰী হ'ল। এশাৰী আগত, এশাৰী পাচত। কাছাৰীমুখ আৰু শিৱসাগৰ পুখুৰী পাৰত জুয় বান্ধি থকা মাত্ৰহে জুয় খাওক বুলিয়েই হ'বলা, আমাক সিহঁতৰ মাজতে জুমাই লৈ কাছাৰীৰপৰা বৰপুখুৰীটোৰ পশ্চিম পাৰেদি মিলিটেৰী কদমত খোজ কঢ়াই (মুৰ্চ) নি পুখুৰীৰ উত্তৰ পাৰে থকা জেলত ভৰালেগৈ।

দেখিলোঁ, বৰ ফাটেকৰ দুৱাৰ মেলখোৱা মাজকে আশ্বাক ওলগ জনাবলৈ জিতুৰপিনে, আগেয়ে সোমোৱা লগৰীয়াবিলাকে চন্দামাছৰ দৰে বিৰ দি আছেহি। আঠখেলৰপৰা আনা খিলাফটী বন্দী বদকদিনৰ বংটো হে আটাইতকৈ চাৰ দেখিলোঁ। তেওঁ হাঁহি মুখে অভ্যর্থনা জনাই ক'লেহি, “ন পুখুৰী পোনে জয় দিয়া শুনিলোঁ; বাহিৰত হাজাগোলাও শুনিলোঁ; গুৰ্ণা চিপাহীৰ খমমদম লাগিছে বুলিও শুনিলোঁ। এইবোৰ শুনি ভাবিলোঁ—আজি নো

ভেথোত ৫ কেন্দ্ৰাৰীৰ পূৰ্বে হাজিৰ হ'বলৈ অপৰাগ বুলি জনোৱাত আৰু ৪ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে হাজিৰ হ'বলৈ কলে। কিন্তু, তেখেতে ৫ তাৰিখে দেখা কৰিবলৈ আহিলন্ত আৰু ৬ তাৰিখে পুৱা ১০ বজাত দেখা কৰিবলৈ কলে। সেই সময়ত দেখা কৰিবলৈ যাওঁতে চলিহা ডাঙৰীয়াক অকস্মাৎ গ্ৰেপ্তাৰ কৰি জেললৈ লৈ গ'ল।

সদৌ ৰাইজ নিকপজ্জৰ হৈ আছে। পুৰণি কংগ্ৰেছ কমিটি আৰু পঞ্চায়তবিলাকে দুগুণ উৎসাহেৰে কাম কৰিছে আৰু ন-কৈ ভালেমান ঠাইত কংগ্ৰেছ কমিটি গঠিত হৈছে। সেইবিলাক পৰিৱৰ্ত্তন কৰিবলৈ আৰু দিহা দিবলৈ জননিয়ক উপযুক্ত কংগ্ৰেছ কৰ্মীক পৰিৱৰ্ত্তনক নিযুক্ত কৰি জিলা কংগ্ৰেছে পঠাইছে। জিলা কংগ্ৰেছৰপৰা গৌৰাৰি, কাকত-পত্ৰ আদিৰ বহুল প্ৰচাৰ হৈছে। ভালেমান ঠাইত নামোংসৰ পাতি দেশৰ মজলৰ নিমিত্তে ঈশ্বৰক প্ৰাৰ্থনা জনাইছে। কোনো ঠাইত বিয়া পাতিলে নাইবা কেবাখনো গাঁৱে মিলি সবাছ পাতিলে, পূৰ্বেই মহকুমাধিপতিৰ অনুমতি লব লাগিব বুলি চৰকাৰী নোটিছ জাৰি কৰা হৈছে।

মহিলাসকলেও কংগ্ৰেছৰ কাৰ্য্যত পাৰ্থায়ানে সহায়-কৰিছে। বৰ আনন্দৰ বিষয় যে ডিলক-স্বাক উড়াললৈ শ্ৰীযুতা নিকুঞ্জলতা চলিহাই সোনৰ আঙঠি এটা, শ্ৰীযুতা ভুৱনেশ্বৰী দেৱীয়ে সোনৰ কৰ্জাৰ বিধি এটা, শ্ৰীযুতা কমলকলি বৰুৱাই সোনৰ আঙঠি এটা, শ্ৰীযুতা ননীবালা চলিহাই সোমৰ কাণফুলা এবোৰ, শ্ৰীযুতা কল্প বালা মহন্তই সোমৰ আঙঠি এটা, শ্ৰীযুতা ধানেশ্বৰী বৰুৱানীয়ে সোনৰ মানি এবোৰ, শ্ৰীযুতা ৰোহিণী বৰুৱানীয়ে সোনৰ আঙঠি এটা আৰু শ্ৰীযুতা কুসুম কুমাৰী বৰুৱাই সোনৰ আঙঠি এটা দান কৰি স্বাৰ্থভ্যাগ আৰু স্বদেশ-প্ৰেমৰ সুলভ চানেকি দেখুৱাইছে।

—‘অসমীয়া’

কি বৰালি কিবা এটা পৰিল হ'ব পাৰ ? সটাকৈয়ে পৰিল, হয়।" তেওঁ আছিল জেলৰ চাংমাই শালৰ এগৰাকী অৰ্থাৎ ফাটেকিহালৰ ভাত্ত বান্ধনি। আমি গাব জোখণোত দি, চিন চকবৰেণৰ লেখোৱাই ভিত্তৰলৈ সোমায়তো- নো সোমায়তোই তেওঁ খাল দুখন লাগে বুলি জেল ভাৱোগালৈ ফৰাচ দিলেই। ৰাতি গাত লবলৈ একোখনকৈ বহুল লাগিব বুলিও "হাউচ চাহাবক" জনালে। পাঁচ বজাত সকলো ফাটেকিহাল গৰাংলৈ গৰাংলৈ সোমালগৈ। আমিও সোমালোঁগৈ। সেইদিনা লম্বোনেই থাকিলোঁহঁক। পিচদিনা ৰাতি- পুৱা আমাক গাইপতি একোখন-একোখন লোৱৰ খাল দিলেহি। কয়দী- হাজতিয়াৰ আটায়ে লোৱৰ কাঁহীত (খাল) হে ভোজন বাদ্ৰহাৰ চলাব লাগিছিল।

সেই খাল মামৰ উঠি বঙা হৈ থাকে, মোহাৰিৰ নেজানিলে মামৰ গুচেয়া টান। জেলৰ ন আলহী দুজন মানে দেখুৱাই দিয়াত আমিও খুলি- মাকটিৰে খালখনইত মোহাৰি চিকচিকীয়া কৰি ললোঁ। তাতে কয়দী বান্ধনি এটিয়ে মাৰ ভাত দিলেহি। মাৰভাত মানে আগদিনাই সিজাই থোৱা ভাতৰ নিসনি। নামটো হে নিসনি। ভাত নো নেথাকে কি? বালি, শিলকপৰা, কুটা, ভুইৰ চোকোৰা এটাইবোৰ। গুৱালনী মাৰ্কাৰ বিলাতী গাখীৰৰ টিন এটাৰে এটিন এটিন গাইপতি পেলাই যাব। ক'ববাত কোনোবা- টোৰ খালত সবহকৈ পৰিব লাগিলে বিলনীয়াৰ পিঠিত জমাদাৰে সাৰোপ- সাৰোপ কোৰ বহুৱাব। খাল লৈ, খাৰী পাতি বহি থকা খাৰেয়াবিলাকৰ এজনক মাজতে এৰি থৈ গলেও, বিলনীয়াৰ পকে ডাঙৰ লেঠা। দিওঁতে থওঁতে এটাৰী বা এফেটমান সবহকৈ পৰিলেই জগৰ। এনেনো অমৃতখন, মুখত দিলেই ঠাতি অহা যেন কৰে। তথাপি, দিয়ন ধোৱনত তাৰে বঢ়া টুটা চাকলৈকে একোটা একোটা হাঁহৰ ওপৰত একোটা একোটা শিয়াল বজা!

পনিপুৰ বিচাৰ : ২ কেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা, শিবসাগৰ জেলৰ ভিত্তৰতে হোব বিচাৰ আৰম্ভ হ'ল। পনিং চাহাবে হাতত লাখুটিভাল লৈ লেকেচিয়াই লেকেচিয়াই (তেওঁৰ ভকি এটা চুটি আছিল) আহি বিচাৰকৰ আসনত বহিলহি। কাৰণে; আমগুৰি খান্দাৰ অফিচাৰ ইন-চাৰ্জজনো থিয় হ'ল। চাম- হুল হচেই বৰা চি. আই. ডি. ব. লেজুৱা বিলটটো হ'ল—মোৰ বিৰুদ্ধে অন্য মূল অভিযোগ নথি। চৰকাৰী লাকী হ'ল ম'ৰাংলান-মোজাংলানৰ খাজনাখন

মহৰী পিলিঙা গোহাঁই আৰু টেকেলা বগাবৰ গোহাঁই আৰু ময়ূৰাৰ কোঁকৰী বুলি
এজন। মোৰ পক্ষ সমৰ্থন নকৰে। বোলাও, চৰ্কাৰে উপৰাটোৱেই মোৰ বৰীয়াকৈ
অন্নচাৰণ পৰ্য্যক উকীল ধৰি দিছিল। দৰ্শক স্বৰূপে মোৰ বৰদেউতাব পুতেক
হামোদৰ পৰ্য্যক মণ্ডো আছিল। উকীল অন্নচাৰণ পৰ্য্যক হে হামোন বহিবলৈ চকী
এখন দিয়া হৈছিল। মোক গ্ৰেপ্তাৰ কৰাৰ দুদিনমানৰ আগতে আমাৰ
গাঁৱত বাঘ এটা ওলাইছিল। সেই বাঘটো মাৰিবলৈ টিকাৰীৰ অভাবত,
গনিঙক বন্দুক এটা খুজিছিল। অসহযোগীক বন্দুক মিদিৰে বুলি জানি
ভনিও চাহাবক জোকাই চাইছিল। মোৰ ওপৰত বিয়া মোকৰ্ছাটো
লগতে তেওঁ পোনেই চকু চেলাই স্থিলে, "You want a gun! You
kill a tiger! (তোমাৰ বন্দুক লাগে, তুমি বাঘ মাৰিবা?) সেই কথাৰ
সোমোতে গনিঙে বিটো মুক্তি ধৰিছিল, তাৰিলে আজিও গনিঙক বাকল
ঘেন হে লাগে। তাৰ পিচত হোজাদাৰ আৰু পুলিচৰ বিপট পট্টি মেলি
চাই এইদৰে ক'লে, "তুমি চৰ্কাৰ বিৰোধী; গাঁৱে গাঁৱে মিটিং পাতি অশান্তি
প্ৰদৰ্শন কৰি বিদ্ৰোহ আঁচিছ। আৰু আনকো বিদ্ৰোহী হ'বলৈ উচচাই
ফুৰিছ।" সাকীৰ জবানবন্দীত হোজাদাৰৰ টেকেলা-মহৰী আৰু ময়ূৰাৰ
কোঁকৰী চাহাবৰ অভিযন্তকে ন-দি সমৰ্থন কৰাত, মই কিবা ক'ম নে কি
বুলি স্থিলে। আজ্ঞাপক্ষ সমৰ্থন নকৰে। বুলি কোৱাত তৎক্ষণাৎ মোৰ
৩ মাহ অ-শ্রম কাৰাদণ্ড আৰু ৩০০ টকা জৰিয়না; জৰিয়না অনাদায়ে ৩ মাহ
অ-শ্রম কাটেক, মুঠতে ৬ মাহ হ'ল।

সিপিনে, কাছাৰীত বিচাৰৰ নামটো কৰি গনিঙে লক্ষ্যাকান্ত বৰুৱাক
এবছৰ অ-শ্রম কাৰাদণ্ড ভোগ কৰিবলৈ আদেশ দিলে। ইয়াৰ ভিতৰতে,
বনমালী চাহ-খাগিচাৰণবা (?) মতাই অনাই বাঘৰ প্ৰদাহ চলিহাকো
গনিঙৰ বঙলাতে গ্ৰেপ্তাৰ কৰিলে আৰু তেওঁকো ৬ মাহ বহিখোৱা কাটেক
দি ৫০০ টকা অৰ্থ দণ্ডও কৰিলে। দিনদিয়েক মানৰ পিচতে, নিমলু-
ভৰিণবা ২ জন অসহযোগীক পিন্ধেটিং কৰা অপৰাধত পুলিচে ধৰি আনে।
তেওঁবিলাকে চকট হাটলৈ যোৱা হাটৰ সাকী কেইখনমান আপতি আটক
কৈ থৈছিল। এই ২ জনৰ ভিতৰত মিঠামাৰ গুৰীহাই, টেকেলা গৰৈ,
গোলাক গৰৈ, মইয়াৰ চাহ জামান, ময়ূৰ ইতিহাৰ কাক বৰুৱা হোজাদাৰক
বহুতকৈ—৩ মাহকৈ অ-শ্রম কাৰাদণ্ড দিহে। সেই সময়ত, গ্ৰেপ্তাৰ
অন্যটোৱেৰে (ভলকিমাৰ সন্দেহ আদিৰে কোনেও নেআৰিছিল। অসহযোগী

আলোচন হ'বৰপৰা হে সকলোৰে মূখে মূখে ওলাবলৈ ধৰিলে।) শিৱসাগৰ জেল ভৰি পৰিলহি।*

জেলত জাত বিচাৰ : জেলৰ ভিতৰখনো এখন সৰুঘৰ। বাজ্যকে বুলিব পাৰি। বাহিৰত যেনেকৈ জাতৰ বিচাৰ, জেলৰ ভিতৰতো তেনেকৈ জাত বিচাৰ। স্বৰ্গলৈ গ'লেও বোলে নাবদে ঢেঁকী দি ধান বানে। আশিও জাত-বুল বিচাৰ নথকা জেললৈ গৈ সেইদৰে তাব জাতৰ ভিতৰত মোয়াই নাবদৰ দৰে তাতে ধান বানিবলৈ ধৰিলে। জাত মাৰোঁ বুলি গৈ, জাত

* শিৱসাগৰ : ২৩ জানুৱাৰী, (১৯২২ চন) তাৰিখে শিলাকুটী মোজাব ৩ জন মুছলমান স্বৰাজ-সেৱকক গ্ৰেপ্তাৰ কৰি অনা হয়। তেওঁবিলাকক দুশমান মানুহে আগবঢ়াই কাছাৰীৰ দুৱাৰ মুখত থৈ যায়হি। বৰ্তমান তেওঁবিলাক জেলত আছে। ৩১ তাৰিখে গ্ৰেপ্তাৰ কৰা ৬ জন স্বৰাজ-সেৱকৰ ভিতৰত ৫ জনক ৩০ টকাকৈ অৰ্ধ-মণ্ড কৰা হ'ল। তেওঁবিলাকে টকা নিদিওঁ বুলি এক মাহকৈ সশ্রম কাৰাবাস খাটিবলৈ সন্মত হ'ল।

চকবজাৰৰ আগৰ ২ জন স্বৰাজ-সেৱকক (শশীধৰ দত্ত, জয়নুৰ আলি) গুৰ্খা-বিলাকে গতিয়াই লাহুনা কৰাৰ কাৰণে শিৱসাগৰীয় ৰাইজে বজাৰখন ৪ দিন বন্ধ কৰি ৰাখিছিল।

শিৱসাগৰ চৰডিভিজনৰ ভিতৰত বাগিছাৰ হাট প্ৰায় বিলাকে বন্ধ আছে। কাৰণ ইউৰোপীয় চাহ খেতিয়ক সকলে খাদ্যৰ কাপোৰ পিন্ধা, গাৰ্জীটুপী পিন্ধা মানুহক হাটৰ ভিতৰত সোমাবলৈ নিদিয়ে। —‘অসমীয়া’

নাৰ্জিৰা : চাটক বাগিছাৰ এজন কিৰিঙিয়ে গাৰ্জী টুপী আৰু ধন তোলা টিন এটি কাঢ়ি নিয়া সৰ্ব্বদে যোৱা। সপ্তাহৰ ‘অসমীয়া’ত প্ৰকাশ হৈ গৈছে। কিন্তু সুখৰ বিষয় ৩ টকা উপকৰা ধনেৰে সৈতে টুপী আৰু টিন, ঢোল পিটাই কোৱা হয় যে কাৰ টিন নিব পাৰে, কিন্তু কোনেও নিনিলে। শেষত বেচেৰাই নাৰ্জিৰা কংগ্ৰেছ অফিচলৈ নিজে গৈ দি আহেগৈ। হাট ভাঙিবলৈ স্বয়ংসেৱকসকলে বহু কৰি কৃতকাৰ্য্য হ'ল। ফলত পুলিচে শ্ৰীমান মিঠাবাম গোঁহাই, ইন্দ্ৰিচ আলি, জীযুত কুমৰবিন্দন, জীযুত গোলোকচন্দ্ৰ গগৈ, জীযুত টেকেলা গগৈ, চেখ চাক্ৰমান আৰু চেখ কামিচক ২৯ জানুৱাৰী তাৰিখে পুৱা গ্ৰেপ্তাৰ কৰিলে। প্ৰায় ৫০০ মান মানুহে স্বৰাজ গীতেৰে সৈতে ফুলমলা দি ধানাব ওচৰলৈকে আগবঢ়াই ধৈ আহেগৈ। ৩১ জানুৱাৰীত তেওঁবিলাকৰ বিচাৰ শেষ হয়। প্ৰথম তিনিজনৰ এবছৰকৈ কঠোৰ পৰিশ্ৰমসহ কাৰাদণ্ড ৩ ৬ এশ টকাকৈ জৰিমনা, বাকী ৪ জনক ৬ মাহকৈ কঠোৰ পৰিশ্ৰমসহ কাৰাদণ্ড আৰু এশ টকাকৈ জৰিমনা। জৰিমনা নিদিলে ৩ মাহকৈ কয়দী খাটি দিব লাগিব। —‘অসমীয়া’

সৃষ্টি হৈ কৰিলে। জেলৰ সমাজখনত জাত বা শ্ৰেণী বহুত আছে। তাল ভিতৰত ছুটাকে বৰ্ণাশ্ৰমী বুলিব পাৰি! দুয়ো বৰ্ণৰে উমৈহতীয়া নাম কয়দী বা ফাটেকিয়াল। সেই বুলি ক'লে চলিডালমান অৰ্থৰ আঁতৰ হয় যদিও, ভুল নহয়। বৰ্ণ ছুটাৰ এটাক বোলে কয়দী বা ফাটেকিয়াল আৰু ইটোক বোলে হাজতিয়াল। হিচাব শেষ হৈ যোৱাৰ পিচত, দণ্ড ভোগ বা ম্যাদ খাটিবলগীয়া বোবেই হ'ল ফাটেকিয়াল; আৰু বিচাৰ নিষ্পত্তি নংয় মানে বিচাৰকৰ আদেশলৈ বাট চাই থাকিবলগীয়া বোবেই হাজতিয়াল অৰ্থাৎ হাজোতত থাকোঁতা। ফাটেকিয়ালে কাম কৰিব লাগে আৰু জেলৰ কাপোৰ কানি পিন্ধিব লাগে; হাজতিয়ালৰ ঘেনিবা নেলাগে। গৰৈ চেঙেলীৰ দৰে এই ফেবাই মাথোন ইফাল-সিফাল। এহেলৈ থকা খোৱা সকলো একে।

জেলৰ শ্ৰেণী : হাজতিয়াল—ফাটেকিয়ালই জেলৰ শ্ৰেণী। “মেট্”, ক'লা পাণ্ডবী”, “জমাদাৰ”, “দাৰ্জাবৈ” সিহঁতৰ ওপৰৰ উঠি বজা আৰু জেল ডাৰোগাজনেই বহি-বজা। যি একেটা হ'লেও, হাজতিয়াল ফাটেকিয়ালৰ কোঠা বেলেগ বেলেগ। এটা বৰ্ণই বা শ্ৰেণীয়ে ইটো শ্ৰেণীৰ লগত বাতে কথা-বতৰা পাতিব নোৱাৰে তাৰ বাবে শোৱা-খোৱাৰ নিয়ম সুকীয়া সুকীয়া। দণ্ড পোৱা কি নোপোৱা সকলোৱেই জেলৰ ভিতৰত সোমালেই, ফাটেকিয়াল নহ'লেও ফাটেকৰ নিয়ম মানি চলিবলগীয়াত পৰে। সেই বাবেই সকলো ফাটেকিয়াল পৰ্যায়ভুক্ত হয়। গোৰহানৰ ভেটিটোৰ, দৰে ভেটি এটাত শুব লাগে। মূৰৰ শিতানো মাটিবেই, ভেটিটো ইমান ঠেক যে কথমপি হৈ লুটি-বাগৰ মাৰিব পাৰি। তাৰ উপৰিও ঠেঁহুৱৈ ধৰা জাবৰ দিনতো উবহৰ কিটিব-কিটিব কামোৰ আছেই। লগে-লগে খোপা-খোপা মতৰ কামোৰ আৰু কুনকুননি। শোৱা খোটাৰিটোৰ চুক এটাতে ‘ক’মডৰ’ পৰিবৰ্ত্তে কেবচেন ভেলৰ টিন এটা সমানে পেটতে কাটি তাৰ তল ডোখৰ বহনাকৈ খোৱা হয়। তাতে বাতি হ'লে, সকলোৱে সকলোৰী বৰপানী ছুৰ লাগে। শোৱা ভেটিৰ ‘পালংখনইত’ ওচৰাওচৰি হ'লেও, ভেটিত পৰি থকাজন নিবোকাচামোন বা নিমাতী কস্তা হৈ থাকিব লাগে। সিহঁতৰ ওপৰত বৰমস্তা বোলাবলৈ একো একোটা ‘মেট’ বা ক'লা পাণ্ডবী’ থাকে। এই ‘মেট’ বিষয়া পোৱা জন হৈছে ‘প্ৰমোছন’ পোৱা কয়দী। দীঘলীয়া ম্যাদ খাটিবলগীয়া যিটো কয়দীৰ সবহ ভাগ উকলি যায়, তাকে

‘ক’লা পাগুৰী পিছাই’ মেট পত্ৰ হয়। এওঁ নতুন কয়দী লৈ গৈ, বাহিৰত ফুৰাই-চকাই বা কাম-কাজ কৰাই আনিব পাৰে। এওঁৰ ওপ-বতে জমাদাৰ; জমাদাৰ ফাটেকিয়াল নহয়—চৰকাৰী চিপাহী মাথোন। ক’লা পাগুৰী গ’লে, কয়দীৰ বখীয়া হৈ জমাদাৰ বাহিৰলৈ নগ’লেও হয়।

মূঠৰ ওপৰতে ‘নৰদপুৰ’ নামাখনৰ পোতাগুৰীত বাক হ’ব পৰা দায়িত্ব-পূৰ্ণ বিষয়া ক’লা পাগুৰীজনেই। এইখন বিষয় খাওঁতাৰ ওপৰতেই সেনাৰ বান্ধনি (ডিচিপ্লিন) নিৰ্ভৰ কৰে। বাতি পুৱালেই অৰ্থাৎ পাঁচ বাজিলেই (সেইদিনৰ) সকলো শুই উঠিব লাগে। উঠিয়েই বাহিৰত শাৰী পাতি থিয় দিব লাগে। আগদিনা গবুলি জমা দিয়া মতে কয়দীবোৰ আছে নে নাই জমাদাৰে গতি কৰি চাব। তাৰ পিচত এটা এটাকৈ পাইখানালৈ যাব লাগে। শৌচাচাৰ কৰি আহি আকৌ বৈ থাকিব লাগে। লেখ-বুজ হৈ গ’লে, সকলোৱে সমানে দীঘলীয়াৰে শাৰী পাতি (ফাইল হৈ) ‘চৰকাৰ চেলাম’ বুলি বুঢ়িছ গৱৰ্ণমেন্টক অভিবাদন জনাব লাগে। তৎপৰ্চাৎ ‘ব্ৰেকফাষ্ট’ অৰ্থাৎ মাৰ ভাত খাবলৈ শাৰী পাতি বহিব লাগে। স্বাধীনতা বিচৰা ন-আলহীৰ নিমিত্তে এইবোৰেই জেলৰ পোন প্ৰথম তিতা-কেঁহা সোৱাদ।

আমাক সূমুৱাই ধোৱা ফাটেকৰ ঘৰটো ওখ। ওপৰখন টিনৰ। বেৰ-বোৰ ইটাৰে পকী কৰা। তিতবত মাত এবাৰ মাতিয়েই জনজনাই উঠে। আমাৰ কোঠাটো, ঘৰটোৰ পশ্চিম ফালে আছিল। পূবৰ খোটাটিটোত হাজতিয়াল আৰু আমাৰ গাতে লাগি থকা মাজৰটোত ফাটেকিয়াল শুইছিল। ফুট গধূলিতে, সেই গৰালত ভৰাই ধোৱাৰ পিচৰপৰাই ‘মেট’ নাইবা ম্যাড অস্ত হ’বলগীয়া এটা কয়দীয়ে মাহুহবোৰ গতি কৰিবলৈ লয় আৰু বাতিপুৱালৈকে সি গনিয়েই থাকে। এই গণনাটো বাহিৰৰ আগচালিত (বাৰাণ্ডাত) টহল দি থকা জমাদাৰজনে শুনাকৈ কৰি থাকিব লাগে। সেইদৰি, সি ওৰে বাতি ফাটেকিয়ালহঁত চাই-চাইহে যেন গতি কৰিছে, এনেভাৱে এটা এটাকৈ মাতি চিঞৰি থাকিব লাগে। লেখিবলৈ ধৰোঁতেই সি যেন ঠিক প্ৰত্যেকটো কয়দীৰ গালৈ আঙুলী টোৱাইহে লেখিছে এনে হেনকৈ পোনেই লাহে-লাহে মাতি যাব—এক, দুই, তিনি, চাৰি, পাঁচ, ছয়, সাত, আঠ, ন, দহ। শেহৰ সংখ্যাটো লেহেতিয়াকৈ নাকী সূৰেৰে মাত মাতি, দ-হ বুলিয়েই ক’ব—‘হাজত লঘৰ ঠিক ছেয়।’

দহৰ মাতটো মাৰ যাওঁতে নো যাওঁতেই ফাটেকিয়ালবটোৱে সেই দৰেই ধৰিব, '১, ২, ৩, ৪, ৫, ৬, ৭, ৮, ৯, ১০ দুই লম্বা ঠিক ছেয়।' ফাটেকিয়াল কোঠাৰ ডাক অন্ত পৰিলেই। হাজতিয়াল কোঠাৰটোৱে ধৰিব। এনেকৈ, ঘূৰাই ঘূৰাই মাতি মাতি থাকোঁতে 'মেটে' টোপনিত পৰি লেকুচিয়াবলৈ ধৰে। সিয়ানতো, তাৰ মুখৰপৰা ১, ২, ৩, ৪, ইত্যাদি ওলায়েই থাকে। কিন্তু, গতি কৰোঁতে একালৰপৰা ১, ২, ৩, বুলি কৈ বাব নোৱাৰে। এক, দুই বুলিয়েই আপ মাৰি দৌলীয়া স্মৰ টানি একোবাৰেই দহত ধৰেগৈ। পোনেই এক বুলি কৰ্ত্তেই ডাঙৰকৈ মাতৰাৰ মাতি, ক্ৰমান্বয়ে চিৰাই দিয়ে, পিচত, মাতৰাৰ চেৰেৰীয়া পৰিলে, শেহৰ সংখ্যাটোও লে-নীয়া স্মৰ লগাই টানকৈ কয়—দ-হ। মাজ নিশাৰপৰা লেহ নিশালৈকে এটদৰে হাজতিয়াল-ফাটেকিয়ালে লেখ কৰি থাকোঁতে থাকোঁতে এক, দুই, তিনি, চাৰি মাতি যাওঁতেই টোপনিজালৰ লাচতে 'চটাই নো পৰেবতে, ধুঁৱলী ঐ কুঁৱলী ঐ' বুলি বিছনায় এবাৰকৈ গাব, নাইবা 'ভটীয়াই গলেগৈ, মণিৰায় দেৱান ঐ' বাটত খাই গলে জবা' বুলি দেৱানৰ গীত একাকৈকৈ ধৰিব। বাগ-পদৰ লগতে গণনাত মাতিবলগীয়া সংখ্যাটো উৰি যায়। তথাপি, শেহৰ সংখ্যাটোত বৰ জোৰেৰে মাত লগাই দিবগৈ, 'দ-হ, পহিলা নম্বৰ ঠিক ছেয়।' 'মেটেৰ' এই ভাণ্ডোৰা বাগ-পদৰ ধ্বনি শুনি আমাৰ মনত এনে হে লাগিছিল যেন আমি ক'বৰাৰ জোপোহা বৰগছৰ তলত হে বাস কৰিছোঁহি আৰু ধোন্দত সোমাই থকা সেইবোৰ যেন কুকুৰীয়া হুহুৱে হে মাতিছে। সিহঁতৰ মতে গহীন বাতিটোহঁত গহীনতৰ কৰি পেলাইছিল আৰু চিলমিল টোপনিত পৰি থকা আমাৰ কাণত মাদকতাৰ মো বৰিছিল।

দুদিনমানৰ পিচত, বাদৰ শ্বাসদ চলিহাও আমাৰ লগ লাগিলহি। এতিয়া আমি একে খোঁটালীবাসী তিনিজন হাজতিয়াল হলোঁহিক—সম্বীকান্ত বৰুৱা, চলিহা আৰু মই। তিনিউ হৰিবে—বিবাদে 'ৰাজতগনৰ পৰা, কল থোকা বাহুলীয়ে ধোৱালৈকে' বাবেভচহু কথা পাতি সময় নিয়াওঁহিক।

চলিহাদেৱ হাজতিয়াল হৈ সোমোৱাৰ দিনদিয়েকৰ পাচতেই, জোনাৰৰ মোজাৰ কপাই (?) নামে মাত্ৰ এটিও তিনিমহীয়া সম্বীৰ ফাটেকিয়াল কপে জেলৰ ভাত খাবলগীয়া হয়। এওঁ হাল বাই আহি, ভিতৰৰেই বৈলীয়েকক 'ভাত হ'ল নে' বুলি সোধাত বৈলীয়েকে 'বাতিছোঁ' বুলি ক'লে। ভাতেই ব্ৰহ্মভূত গৰ্জি 'জ' তই এতিয়াহে ভাত বাতিবলৈ লৈছ' বুলি, বৈলীয়েকক

ভিত্তিতে কোৰখনেৰে চাব মাৰি পঠিয়ালে। বৈদ্যৈক্যৰ মূৰ ছিগি মাটিত পৰিল। নবহত্যাৰ অপৰাধত অভিযুক্ত কৰি, মহকুমাস্থিপতি গনিঙে তাক তিনিমাহ মাজ কঠোৰ পৰিশ্ৰম কৰি ফাটেক খাটিবলৈ আদেশ দিলে। তাৰ দণ্ডৰ কথা শুনি লক্ষ্মীকান্ত বকৱাই 'শ্ৰায় বিচাৰৰ গৰ্ভপাত্ত' বুলি বৰ আক্ষেপ কৰিছিল; 'চোৱাচোন বাক, গনিঙৰ এইখন কি বিচাৰ। নবঘাতী মাহুটোক দিয়ে তিনিমাহ ফাটেক আৰু আমি বক্তৃতা দি ফুৰে'। বাবে আমাক দিয়ে এবছৰ, এবছৰ। এইবোৰ দেখাদেখি বিচাৰৰ জেকো-ভালনা নহয় নে? 'বকৱা-দেৱৰ অভিমতটো শুনিহে থাকিলে'—আমি একো মাতিবলৈ নহ'ল।

কয়দীক উথোৱা চাউলৰ ভাত দিয়ে। সেই চাউলৰ ধান সিজাই জেলৰ ভিতৰতে জিপাল বা নগ'-চাৰিত শুকোৱা হয়। শুকুৱাওতে ধানত কাউৰী পৰেহি। কাউৰী খেদাবলৈ কপাইক ধানৰখীয়া পাতিলে। সি সদায় ধানৰ ওচৰতে বহি নিগনিৰ দৰে কুটি-কুটি ধানৰ তুই বা চোকোৰা একটাই চাউল বোৰ কেঁচায় কেঁচায় চোবাই খায়। এইদৰে নিতৌ কপায়ে এসেৰমান ধানৰ চাউল পেটলৈ পঠিয়ায়। ধানৰ জোখত চাউল কয় ওলোৱা দেখি জমাদাৰে ধানৰ ওপৰত চকু দিবলৈ ধৰিলে। খকুৱা কপায়েই যে সেই ধানখোৱা কাউৰী, শেষত হাতে-লোটে ধৰা পৰিলগৈ।

জেল-ডাৰোগাৰ পহ এটা আছিল। কপাইক, সেই দিনাৰপৰা ধানৰখীয়া শুচাই পহৰখীয়া পাতিলে। পহটো চবোৱা ঠাই হ'ল ফাটেক ঘৰটোৰ উত্তৰে পুখুৰী পাৰৰ চাল, আৰু ভাতৰ ধান শুকোৱা হয় তাৰ দক্ষিণে আগচোতালত। আমি থাকোঁ ঘৰটোৰ পশ্চিম মূৰত। ঘৰটোৰ কেউকাষে মুকলি ডুবাৰ-বেঞাবনৰ ঘাঁহনি। কপায়ে চু বুলি, পহটো খেদাৰ ছলেৰেই তাৰ গাত থকা নোমাল কফল কাপোৰখন দলি মাৰি মেলি থোৱা ধান-ডবাৰ ওপৰত পেলাই দিয়ে আৰু পহটো আঁতৰা মাজকে কফলখন বুটলি আনি আগৰ ঠাইত মহামহন্তটো হৈ বহি থাকেহি আৰু কাপোৰত লাগি থকা ধানবোৰ এটি-চুটিকে একটাই কুটি কুটি খাই থাকে।

আমালৈ বাহিৰৰপৰা ভাতপানী পঠিয়াইছিল। আমি তিনিও ভাত খাই ৩ টেডাৰ লিটাসোপা পেলাই দিহঁইক। কাটৈ-মাণ্ডৰ মাহুৰ কাঁইটখিনিও মাটিত পেলাওঁ। কপায়ে পহ ৰখি থাকোঁতেই, কোনোবা চুকৰপৰা আমাৰ ভাত খোৱালৈ পিৰিক-পাৰাকৈ চাই থাকে। এদিন আমি ভাত খাই এ'তাইছোঁ, এনেতে সি দেখোন কোনোবা ফালৰপৰা মলুৱা বান্দৰটোৱে

জাঁপ মৰাদি জাঁপমাৰি আমাৰ আগত থপৰ কৰে পৰিল হি; পৰি বন্ধ ভাবন্তিৰে ক'লে, 'দেউতা' বন্দী আছে।' নহয়। কাঁইটবোৰ কেলেই পেলাই দিছে?' এই বুলি কৈয়েই, সি ষোকোবা ষোকোৰে কাঁইত সিটা, ছুৰা মকৰা সোপাকে বুটলি মুখত স্ৰমাই পিহি পেলালে। দেখি বিচুৰ্ত্তি খালোঁইক। কোৱাকুই কবিলোঁ, 'পাবোতে সি ঘৈণীয়েকক কটা নাই।' আমাৰ তালৈ দয়া উপজিল। তেতিয়াবপৰা তাক ভাতো দুটামান দুটামানও দিবলৈ ধৰিলোঁ। তাৰ মুখৰপৰা ঘৈণীয়েকক কটা কথাবোৰ শুনি লক্ষ্যকান্ত বকুৱাই আগৰ দাবণা বদনাই ক'বলৈ বাধা হ'ল, 'এনেটো থকুৱা বান্ধুসৰ ফাটেকেই হ'ব নেলাগিছিল। এতিয়া হে বুজিলোঁ, গনিঙে বৃটিছ আইনৰ সন্মান ৰাখিলে।'

অসম উপত্যকাৰ কমিছনাৰ মি: এলেন আহক এদিন জেল পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ। লগতে মি: গনিঙো। গনিঙে এলেনক আমাৰ তিনিউজনৰে এই বুলি চিনাকি দিছিল—বকুৱাৰ ফালে টোৱাই কৈছিল, 'হি ইজ দি লীভিং প্ৰিভাৰ অব চিৰচাগৰ বাৰ।' চলিহাৰ ফালে চাই কৈছিল, 'হি ইজ এ চন অব দি লেট ৰায়বাহাদুৰ কালি প্ৰসাদ চলিহা এণ্ড এন্ড এডুকেটেড টী প্ৰেক্টাৰ' আৰু মোৰ পৰিচয় দিছিল, 'হি ইজ এ ব্ৰাঞ্চিণ্ড এণ্ড ফৰ্চক্ল ৰাইটাৰ'। তেতিয়া গনেকুৱা হে লাগিছিল, সেইদিনা মোক ফাটেক দিয়া গনিঙ যেন এইজন গনিঙ নহয়েই।

সেই কংগ্ৰেছ অফিচ ভঙা, দৈত্য দানৱৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি গুৰ্খা চিপাহী কিটাই গধূলি হ'লে জেলৰ গাতে বাহিৰ পোনে ভজন গায় আৰু গান্ধী ভক্ত বুলি আমালৈ মিঠাই প্ৰসাদ পঠিয়ায়। টকা আৰু মাদকদ্ৰব্যৰ মোহত পৰি কেতিয়াবা কেতিয়াবা দেৱতাও দানৱ হয়। গুৰ্খা চিপাহী কিটাই তাকেই আমাক সোঁৱৰাই দিছিল।

মৰ্ত্ত অধ্যায়

যোৰহাট জেলত : অসহযোগী ফাটেকিয়াল থবলৈ ঠায়ে নোজোৰাত শিমলুঙৰীয়া সেৱক কিজনেনৈতে আমাৰ তিনিউজনক শিমলুঙৰি ষ্টেছনেদি যোৰহাট জেললৈ স্থানান্তৰ কৰা হ'ল। ক'ৰবাত পলাই যাওঁ বুলি আমাৰ কাঁইটীয়া সঙ্গী চিপাহী দুজনে আমাৰ ওপৰত চকু দি আছিলেই। যোৰহাটৰ চেনিয়ৰা ষ্টেছনতে আমাক নমুৱাই বৰভেটালৈকে খোজ কটাই নিলে। সাজ লগাৰ লগে লগেই বৰভেটা জেলৰ বাসিন্দা হলে গৈগৈক।

পাচদিনা ৰাতিপুৱা ৫ বজাত শুই উঠাৰ পিচতেই আমাক জেল ডাবোগাৰ ওচৰলৈ নি, আমাৰ গাৰ জোখ আৰু ভৰৰ ওজন ল'লে। শিৱসাগৰত দিয়া 'ছিচ্‌টৰী ষাট' অৰ্থাৎ কোনদিনা আমাৰ গা কেনে আছে, ওজন কিমান বঢ়া-টুটা হৈছে তাৰ হিচাপ ৰখা তালিকাত আমাৰ গাৰ দীঘ ৰানি আৰু তিল-মাহ-তুলনী আদি চিন-চকৰবোৰ টুকি ললে। তাৰ পিচত, মাৰ তাত খুৱাই গৰালত স্মৃতি থলেগৈ।

বৰভেটা জেলটো যোৰহাটলৈ সদৰ ঠাই নিয়া সময়ত ১৯১১-১২ চনত সজোৱা। সেই বাবে, বাহিৰৰ ইটাৰ বেৰ বা দেৱালকিখন শিৱসাগৰৰ দৰেই পকী, ওখ আৰু কটকটীয়া, কিন্তু, গাঁঠন-ছাটন আৰু গঢ়টো আধুনিক ঠাঁচৰ।

শিৱসাগৰৰ দৰে, ভেতিয়াও ফাটেকিয়ালৰ ঘৰ বাহিৰে-ভিতৰে পকীকৈ তুলিবপৰা নাই। ভিতৰখনত কয়দী থকা ঘৰো তাকৰ, সিও খেৰৰ। চিনৰ মূঠেই হুটা। ৰাজনৈতিক বন্দীবিলাকক চোৰ ডকাইতৰ ফাটেক ঘৰবনৰা বেলেগাই ৰাখিবলৈ মাজতে দেৱাল এখন দি থোৱা আছিল।

আৱন্তক নাছিল দেখিৱেই হবলা, যোৰহাট জেলত ৰাজনৈতিক বন্দী ৰখাৰ ভাল ব্যৱস্থা নাছিল। কেনোমতে গোঁজা মাৰি থব পৰাকৈ কিছুমান সৰু-সৰু ঘৰৰ হাটী সজাই থোৱা আছিল। ঘৰটোহঁতৰ ভিতৰত বিবোৰ কোঠা বা গৰাল আছিল তাত চাৰিজনকৈ অধিক কয়দী থাকিব নোৱাৰে। হুওঁতে, পোন প্ৰথমতে আমাক নি টিলৰ ঘৰ এটাত চিহ্ন দিয়া হ'ল।

দি জাপি থৈছিলগৈ। ঠাই নোহোৱা বাবেই হওক, জেল ভাৰোগাজনৰ অল্পকম্পাৰ বাবেই হওক, কাম কৰিবলগীয়া কি, নলগীয়া কি, সকলো ৰাজনৈতিক বন্দীকে একে ঠাইতে থুপ থুৱাই থৈছিল।

আমাক নিয়াৰ আগবেপৰা কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ, দেশনেতা কুলধৰ চলিহা, “মামা” কৃষ্ণনাথ শৰ্মা, গোমোঠা দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ আৰু কোনেও আঁস নোপোৱা ভুৱন চন্দ্ৰ গগৈ আৰু টেটকুটীয়া চতুৰ ৰসিক দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰ-ঠাকুৰ তাত আছিলেই। ৰাজনৈতিক বন্দীৰ নিমিত্তে আছুতীয়াৰ্কে খোৱা খলা বা চোঁতালখনতে তেখেতসকল কেইজন একেলগে থাকিবলৈ এটি জোখৰ সজাই দিছিল। তেখেত সকল তাতে থাকে, আৰু আমি থাকোঁ। স্কীয়া স্কীয়া হাটীৰ স্কীয়া স্কীয়া বহাত।

ৰাতিটো বেলেগে-বেলেগে পৰি থাকোঁ যদিও, দিনটো সকলো একেলগ হওঁক। আমাৰ লগবীয়া আছিল (মনত পৰা কিজন) গুৱাহাটী জেলবৰবা অনা কৰি, চিত্ৰশিল্পী আৰু হাস্যৰসৰ খুনপাক মহেন্দ্ৰনাথ ডেকা ফুকন; সূঠায় শৰীৰৰ তামদলৈ বংশধৰ কৃষ্ণকুমাৰ বৰুৱা, ত্যাগবীৰ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, কৰ্মবীৰৰ পুত্ৰ উমেশ বৰদলৈ; গুৱাহাটী উজানবজাৰৰ থুৰ্কাৰিল গাঁৱৰ ভলটিয়াৰ মহেশ চন্দ্ৰ দাস; যোৰহাটৰ বোহিগীকান্ত হাতীবৰুৱা; “বণৰ কুকুৰা” দেৱেশ্বৰ শৰ্মা (কেন্দুগুৰি); বিদ্যাধৰ শৰ্মা, পদ্মেশ্বৰ গোস্বামী, লক্ষেশ্বৰ বৰুৱা, অৰ্জুনে সিং পঞ্জাবী, শলীধৰ মল্লীয়া, জাঁজীৰ দেবেন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ, দিবাকৰ ফুকন, সৰ্বেশ্বৰ বৰচেতীয়া প্ৰভৃতি বহুত সেৱক। শিৱসাগৰৰ বোগকান্ত বৰুৱা, ইন্দ্ৰেশ্বৰ চুতীয়া, বোধেশ্বৰ গগৈ, দুৰ্গাধৰ বৰুৱা, মাজুলীৰ কেপৱ চন্দ্ৰ বৰা আদি সকল। এওঁবিলাকৰ উপৰিও, শিৱসাগৰ, বামুণপুখুৰী, টাৱক, চাবিগাঁও, কেন্দুগুৰি, টিলিকিআম, গোলাঘাট, মহিমা, গগনকৰ পুখুৰী, দেবগাঁও আৰু দক্ষিণ হেঙ্গেৰাৰ ভালেমান বন্দী ভলটিয়াৰ আছিল। তাৰ তিতবত যোৰহাটৰ থেমেলীয়া সাহিত্যিক পজিকান্দিৰ আহম্মদকো লগ পোৱা মনত পৰে।

তেতিয়া বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ ককায়েক বিপিন চন্দ্ৰ বৰদলৈ পেঞ্চন লৈ তৰাজানৰ নিজা ঘৰতে আছিল আৰু ভায়েক গিৰিশ্চন্দ্ৰ বৰদলৈয়েও যোৰহাটতে একট্টা এচিষ্টেণ্ট কমিছনাৰ বিষয় খাইছিল। দুয়ো ককায়েক-ভায়েকে তেখেতলৈ সদায় ভাত-ভলপান পঠিয়াই থাকে। মাহ আছেই; মাহহো সপ্তাহত দুবাৰ-দুবাৰকৈ আহে। ভলপানৰ বস্ত্ৰ কটি-মাখন, কেতিয়াবা হে লুটি; তাকো আকৌ মনে মনে। কাৰণ, কমলীৰ বেমাৰ হয় বুলি জেলত লুটি

পাবলৈ নিদিয়ৈ। চলিহা ডাঙৰীয়ালৈও সেই অকুপান্তেই আহে। আহিলে নো কি হ'ব? —এপাচি কচুশাকত এটা জালুক! কাক ছিব, কাক খব? সেইবোৰ অনা দেখিলেই, বলিয়া কুকুৰৰ দৰে পেটে-কঁকালে লাগি থকা সহকৰ্মী বিলাকৰ মূখৰ পানী টোপাটোপে বৈ অহা স্বাভাৱিক। ডেনেকুৱা সতীৰ্থসকলক বঞ্চিত কৰি ববদলৈ ডাঙৰীয়াই কোন সতে সেই অন্ন-ব্যাঞ্জন, জা-জলপান উদ্ধণ কৰিব? সকলোৱে, মনে জানিয়েই তেখেতক সেই ভোজ্যবস্তু অকলৈয়ে গ্ৰহণ কৰিবলৈ একবাক্যে-একচিত্তে অজ্ঞবোধ কৰাত যেনিবা তেখেতে বাহিৰৰ পৰা দিয়া বস্তু গ্ৰহণ কৰিবলৈ মান্তি হ'ল। তথাপি, চকুত পৰা ল'ৰা উলটিয়াৰ ছজনমানক ধোৱাৰ ভাগ একোটা নিদিয়াকৈ ববদলৈ ডাঙৰীয়াই সেই বস্তু গ্ৰহণ নকৰিছিল।

সেইখন খলাতে গা-ধোৱা পানীৰ 'পাইপ' [নলী] এটা আছিল। তাত "স্বাৱাৰ বাথ্" বা বৃষ্টিস্নান কৰিব পাৰি। পাইপটো খুলি দিলেই বহুগুণৰ এছাৰকপি পৰা দি গাত ছিব-ছিব কৰে পানী পৰিবলৈ ধৰে। 'পাইপ'ত গা ধোৱাটো "চখৰ" কথা। তুপৰি কৰ্মবীৰৰ আদেশ—"কাইল" কৰাৰ পাচতে আমি গা ধুব লাগে। গা ধুই উঠিয়েই জিবৰি লোৱা, চালি এখনৰ তলত দিহা-নাম গাবলৈ বহাদি শাৰী পাতি দুশাৰী হৈ বহিব লাগে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা, সেই বহা ঠাইতে মাব ভাত দিয়গৈ। পিচে, মাব ভাত ধোৱাৰ আগেয়ে সন্মতগ্ৰাণ ববদলৈ ডাঙৰীয়াই আমাক শ্ৰীমৎ শত্ৰুবাচাৰ্য্যকৃত অন্নপূৰ্ণা স্তোত্ৰটো মুখে-মুখে পাঠ কৰোৱায়। তেখেতে গলগলীয়া অথচ স্থললিত হুবেৰে পোনেই লগাই দিয়ে—

“নিত্যানন্দকবী ভবভৱকবী

সৌন্দৰ্য বজাকবী

নিধু'ভাখিলঘোৰ পান্ননকবী

প্ৰভাকৰমাহেশ্বৰী।

প্ৰালেয়াচলবংশপান্ননকবী

কালীপুৰাণিকবী,

ভিক্কাং দেহি কুপাৱলক্ষনকবী

মাত্ৰাঙ্গপূৰ্ণেশ্বৰী।”

আক আমি এটাইবোৰে ভক্তি ভাবত, নাইবা, হুৰৰ মোহত গদগদ হৈ লবধৰে ঘোৰাটো গুৰুতক, “ভিক্কাং দেহি, কুপাৱলক্ষনকবী, মাত্ৰাঙ্গপূৰ্ণেশ্বৰী।”

কুটবোৰো তেখেতৰ লগে লগেই গাই গৈছিল। সেই সময়টোত, জেলখন আত্মতৈল, সঁচাকৈয়ে নৈমিষাবণ্য যেন হৈছিল। স্তোত্রটো পাঠ কৰোঁতে আত্মজানী বৰদলৈ ডাঙৰীয়া ইমান আপোন-পাহৰা হৈছিল যে তেখেতৰ চকু চকুশানীৰে জলজলীয়া হৈ পৰিছিল। তেখেতে শব্দৰ ভুল উচ্চাৰণ সমূলিকৈ শুনিব নোৱাৰিছিল; কৈছিল, “শব্দ উচ্চাৰণৰ মাহাত্ম্য আছে।” তিনিবাৰ শুণ্ডা কৰি শ্রোক্ত হোৱা বিখ্যাত্তিৰ স্বৰিৰ দৰে কৰ্মবীৰ বৰদলৈ ডাঙৰীয়া ঞ্জাল আছিল যেনেকৈ, ছেকুছপীয়েৰে পঢ়িয়াৰ যুথত কোৱা “বৰ্গীয় বস্ত কমাৰ” শ্রুতীকো আছিল তেনেকৈ। কংগ্ৰেছত শব্দৰ লোৱাৰ দুবছৰমান আগলৈকে আছিল বিলাতলৈ নোযোৱাকৈয়ে সকলো কথা বিলাতী জডবাদী চাহাবৰ দৰে; কিন্তু অন্তৰখন আছিল অধ্যাত্মবাদেৰে সবস নিৰ্ভাজ ভাৰতীয়ৰ অন্তৰ। সেই হে সৰ্,সৰ কৰে অম্পূৰ্ণ স্তোত্র গাব পাৰিছিল।

সম্ৰাটীলিকক জেলকৰ্ত্তাই পোনতে টান কামত লগোৱা নাছিল। এল’পাত [শন গছৰ পাত] খুন্দি, তাৰপৰা আহ উলিয়াবলৈ দিছিল। শুনোতে কামটো বৰ চিলা যেন লাগে, কিন্তু সি যে কঁকাল-ভঙাৰ বাপেক, খুন্দিবলৈ ললে হে ক’ব পাৰি। মৰিয়াই মৰিয়াই পাতৰ কোঁহখিনি একত্ৰাই আহৰোৰ কঁটালোতে, তাৰ এঠা লাগি হাত-ভৰিবোৰ বৰ খজুৱায়। তথাপি মাৰভাত খায়েই অ-শ্রমী কয়দা কিজনো এল’পাত খুন্দি সম্ৰাটীকজনক অলপ লা-গো কৰি দিছিল। এইটো গানকে গাই, সকলোৱে পাতখন্ডা দুখক দুখ চহুলিছিল :-

“মাৰভাত খাই-বই এল’পাত খুন্দিগাই

মৰি যায়, মানি যায় গান্ধীনাম ৰাখি যায়।”

এইদৰে নাম গাই-গাই খুন্ডা শেষ কৰিয়েই সকলোৱে পাইপ্‌টো খুলি-বুটিলান লয়। এই কামত ঘোৰহাটৰ ভলটিয়াৰ কিজন বৰ চাৰ। তেওঁ-বিলাকে হোৱাতো-নোহোৱাতো পাইপৰ পানীতে খেট খেটাই থাকে। জেলৰ হ’ল বুলিও এইদৰে পানী অধ্যাত্মহাৰ কৰা ভাল নহয়। সেইদেখি, বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই চলিহাক তাৰ ওপৰত চকু দিবলৈ তাৰ দিলে। চলিহা ডাঙৰীয়াই কিন্তু, প্ৰায়েই আঙুৰীয়া তাও ধৰি থাকে। এদিন ৰাত্ৰনা পথাৰৰ নে বায়ুগাঁৱৰ শিমলুগাঁৱা হোজা ভলটিয়াৰ গোলোক গটেগতে পাইপটোৰ মাৰিভাল [হেণ্ডোল] ছুই ছুইচা, কি এইচা মাৰিছে হে, এনেভে, চলিহা ডাঙৰীয়াই তেকাহি মাৰি তেওঁক খেচখেচাই বহুত কিৰাকিৰি ক’লে।

অকনামুৱা খং উঠিগত তেওঁ পোনছাটেই বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ জনালৈগৈ—
 “বোৰহটীয়া ল’ৰাবোৰে সদায় পাইপটো খটং-খটং বাঁধিয়েই থাকে তেও
 চলিহা দেউতাই মুখেৰেই নেযাতে; মই চুইছিলোঁ।” হে, তাত্তেই দেউতাই
 মোক পাৰেয়ানে ভাবি দিছে। বোৰহটীয়া হ’লে জগৰেই নাই।”

জেল ভলন্টিয়াৰ বৰ সেনাপতি ভাবপ্ৰসূৰণ বৰদলৈয়ে কথাবাব স’ব
 নোৱাৰিলে, তৎক্ষণাত্তেওঁৰক বুজাই-বচাই খাঙ কৰিবলৈ চলিহাক অহুৰোধ
 কৰিলে।

উঠি অহা স্বেচ্ছাসেৱকবিলাকৰ বহুতৰে নিতৌ ভাটি থুবোৱা অভ্যাস
 আছিল। কিন্তু, সকলোৰে লগত খুব নাছিল। সেই দেখি, কোনোবা
 এজনৰ একেখন খুৰেৰেই কোঁৰকাৰ্য্য কৰিবলৈ বাওঁতে প্ৰাণে কটা-আজোৰা
 লাগে। বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই আমাক সদায় কৈছিল, “আজি কালিৰ ডেকা-
 ল’ৰাবোৰ ভাটি-গৌফ খুৰাই তিৰীমূৱা হ’বলৈ হে ভাল পায়। গৌফ
 ৰাখিবাইক।” তেখেতৰ কথা মতেই তেতিয়াৰ পৰা মই গৌফ ৰাখিবলৈ
 ধৰিলোঁ।

কি ৰাজনৈতিক, কি অ-ৰাজনৈতিক সকলো কাটেকিয়াল-হাজতিয়ালৈই
 (লিঙ্গনাগৰ জেলৰ দৰেই) শুই উঠিয়েই ফাইল হৈ, চৰ্কাৰৰ আত্মগত্যা জনাব
 লাগে। ইয়াকে জেলৰ অভিধানত “চৰ্কাৰ চেলাম” বোলা হয়। এই
 কাম দৈনিক কৰ্তব্যৰ ভিত্তৰত। তাত্তে, আকৌ কেতিয়াবা যদি উপকৱা
 জেল পৰিদৰ্শক এজন আহিল, তেওঁকো আকৌ “চৰ্কাৰ চেলাম” দিব
 লাগে। যুক্ত প্ৰদেশৰ (উত্তৰ প্ৰদেশৰ) চৌৰীচৌৰাত অহিংস অসহযোগীয়ে
 হত্যাকাণ্ড এটি কৰাত মহাত্মাই “মোৰ হিমালয়ান ব্ৰাণ্ডাৰ” (হিমালয় সদৃশ
 ভুল) হ’ল বুলি অস্বতাপ কৰে। এই চৌৰীচৌৰাত হোৱা হত্যাকাণ্ডৰ
 উপৰিও “ইয়ং ইণ্ডিয়া” কাকতত “বৃটিছ সিংহৰ কেশৰ কোঁকৰা” বুলি
 আৰু এটা প্ৰবন্ধ লেখ-বাবে কাকতৰ সম্পাদক মহাত্মা গান্ধীৰ ছবছৰ
 কাৰাদণ্ড হয়। এই বাতৰিকে লৈ, তেতিয়া বোৰহাটৰ একুটিং অৰ্থাৎ দিন
 দিয়কৰ বাবে হোৱা বদল ডেপুটী কমিছনৰ বেণুধৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়া
 আহক জেল পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ। জেললৈ সোৱায়েই পোনেই তেখেত
 আৰি থকা ছাউনীলৈ আহিল। জয়দাৰৰ হুকুম মতে আৰি আটীয়ে
 “চৰ্কাৰ চেলাম” দিবলৈ নাজু ‘আছোঁইক। তেখেতে আমাৰ মন তাঁড়িবৰ
 অৰ্থে জয়ে-জয়ে বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ ক’লে, “আজি বৰ ডাঙৰ খবৰ হৈ,

গাফীৰ ছবছৰ ছেল হ'ল।" ববদলৈয়ে কণিকো বিলম্ব নকৰি স্বভাৱসুলভ ভেঙুচালি ঠেঙেৰে অথচ, সমন্মানে চুড়া-চাই সোণা দি থলে,—“ভাল হ'ল, আজি থাহী মাৰি ভোজ খোৱাটৈগৈ। (ৰাজখোৱা ববদলৈ দুয়ো সমসাময়িক বন্ধ আছিল)।” ভেতিয়া ডেপুটী কমিছনাৰে তেওঁৰ হাতত থকা ‘ষ্টেট্‌ছমেন’ কাকতখন ববদলৈক দি, তেখেতৰ আগৰণৰা আঁতৰি গ'ল। সবল ঐক্যতিৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়া ডেপুটী কমিছনাৰ নহৈ—আন কোনোবা এজন হোৱা হ'লে, সেই কথা কোৱা বাবে স্পষ্টবাদী কৰ্মবীৰৰ হাতত গোটা জিজিৰি (বাব ফেটাৰ্চ) লাগিলহেঁতেন।

‘মাকৰ ঘৰত বিহু খাবলৈ যোৱা’ ববদৈচিলাই এদিন দাগী চোব-ফাটেকিয়াল থকা ঘৰ দুটামানৰ মুখৰ চাল উকুৱাই নিলে আৰু দুটামান মাটিত পেলাই হেৰেপা খুৱালে। ৰাজনৈতিক বন্দী আছিল টিনৰ ঘৰত। নেতাসকল থকা জোং-ঘৰটো ওখ-চাই খুঁটাৰ পোতনো আছিল। চাল-কিখনো সৰণ খেৰেৰে ডাঠকৈ ছোৱা, গাঠিৰোৰো টান। সেই দেখি খুঁটাকিটা হে হেলেক-লেক কৰি গ'ল। পাচদিনা জমাদাৰে চোব-কয়দী-দুটামানক আনি খুঁটাকিটা সলাবলৈ লগালে। খুটাৰ পোতন ইমান দ আছিল যে উলমুলা মাহুৰৰ লৰাৰে সাধ্য নাছিল। কেবাটাৱো হাতীপুৰ দি এটা খুঁটাকে উলিয়াব নোৱাৰা দেখি, কয়দী এটাই উচাট মাৰি তাহাঁতক “চাওঁ গুচ বুলি” দুই হাতে খুঁটাটো গৰা মাৰি ধৰি তাৰোক কৰে উঘালি পেলালে। পেলায়েই, উপাহ ছাৰি ভীমদৰ্পে স্বগতঃ উচ্চাৰিলে “ইয়ালৈকে আকোঁ চোব নাম লৈ ফাটেক খাব লাগিছে। নেফিয়া-চোবখনে কি খুঁটা উঘালিব? ভাতখোৱা গাৰিশলি একোটা হে আৰু! ইহঁতৰ লগত পৰি আমাৰো ভাল নাও জমাৰৰ বাহ হ'ল।” দাঁতিতে বহি থকা এজনে স্তম্ভিলে “হেৰা নেফিয়াচোব কেনেকুৱা হে?” নেফিয়া নোহোৱা বীৰবাহ ফাটেকিয়াটোৱে উত্তৰ দিলে “বুইছে, দেউতাসকল, যেনে সেয়ে চোব হ'ব নোৱাৰে। চোব বোলালে গাত বহুত গুণ থাকিব লাগিব। ইহঁতে হাউলা খুঁটা এটাকে লম্বাৰ নোৱাৰিলে, ইপিনে হেনো চোব! চোব যদিও লাণিঅুপা হাত-লম্বা চোব; আমাৰ দৰে দগধা গভাইত চোব নহয়। এইবোৰ চোব আমাৰ জোৰবো নহয়, কেৰবো নহয়। ইহঁতে আমাৰ নিচিনা চোবৰ নাক-কাপ হে কটালে। আমি কিবা ইহঁতৰ দৰে নে? চুব কৰিবলৈ হ'লে, আমি মোলা হাফীত উঠি দাঙইক। লগত,

আমাবো আলখৰা লগুৱাই গায়ন-বায়ন গাই যায়। বাকনি বেগি মাৰ' বাবৰ হ'লেই কোনোবা গাঁৱৰ নাম ঘৰত আচৰুৱা পোৱাঁই বুলি থাকিবলৈ লওঁগৈ। তাতে ছদ্মনিহান জিৱাই গাঁওখনৰ উমান বুজোঁ। চহকী মাছহ আছে নাই, গম লওঁ। থকা গম পালেই, আমাৰ লগুৱা আলখৰা তালৈ যোৱা ঘন হয়। তাহাঁতে সিৰোলাক কয়গৈ “এই গৰাকী অমুক সজৰ গোৱাঁই; চহৰ ফুৰিবলৈ আহিছে। এওঁ জনাকী একাফলিতে চলাখনা গুৰুৰ তিথি পৰিছে। তিথিত “বৰাহৰ বধ” ভাৱনা কৰা হ'ব। তাইকে, আপোনাসকলক জনাবলৈ আহিলোঁ।”

সেইমতে তাওনাৰ দিনা ঘৰ উদং কৰি সিৰোলাক ভাৱনা চাবলৈকে বাব আৰু আমিও সেই ছেগতে ঘৰখন লুকুৰি আহিমগৈ। এই শৰীবেৰেই কেতিয়াবা লোৱৰ পেৰা একোটাও পিঠিত তুলি অনা হৈছিল। পোৱাঁই মাছহ বুলি পুলিচ যে আমাৰ ওচৰলৈ নাহেই। আমি বাস্ত-তও বজাই দমদমাই সেই স্থান পৰিত্যাগ কৰোঁ। এইদৰেই দেউতাসকল, কত ঠাইত চুব কৰিলোঁ, কতনা ঠাইত সিদ্ধি দিলোঁ, তাৰ কি অম্ব পাব? অইন হে নেলাগে, জেলত থাকোঁতেও, জেল ডাৰোগাৰে কথা হৈ জেলৰ পৰাই চুব কৰোঁগৈ। চোবাই মালৰ ভাগ অলপ ডাৰোগাকো দিব লাগে। আজিকালি পিচে, তেনেকুৱা জেল ডাৰোগা নাই। চুব কৰাও এটা ধৰ্ম বুলিয়েই ধৰকচোন। আমাবো হৰি সহায় আছে। নহ'লেনো, কোনোবাটো চোৰক কেতিয়াবা সাপে ধুঁটি মৰা শুনিছে জানো? বজ্ৰাত পেলায়েই বা কাৰোবাক মাৰিছে? কেতিয়াবা পিচে পচলাতে দাঁত ভাঙিবলগীয়া হয়। মাৰভঙা লগৰীয়ায়েই কথাৰ ভেদ ভাঙি দিয়ে। চোৰে কেতিয়াও চোৰ পৰকিত্তি এৰিব নোৱাৰে, এইটো হ'লে খাটাং কথা। এৰিবপৰা হ'লে, অমুকাই এইবাৰেৰে সৈতে চৌকৰাৰ কাটেক খাওঁ নে?”

নিশাচৰ, গভাইত কাটেককিয়ালটিৰ মুখৰপৰা চুব কৰা ফলীটো শুনি বদৰলৈ ভাঙৰীয়াই আচৰিত হৈ মাত লগালে,—“ইমান দিন ওকালতি কৰিলোঁ; জেলৰ ভিতৰখনৰ কথাতো নাজানিলোৱেই, জেইলাবে যে চুব কৰিবলৈ চোৰ-কয়ৰী মেলি দিয়ে, এইটো বাস্তৰিও আজিহে শুনিলোঁ।”

তাৰ পিচত, এজন খুছতীয়া বন্ধুৱে (বিজ্ঞাধৰ শৰ্মা হ'ব পাৰ) চৈধ্য-বৰীয়া জেল ৰাজীজনক সোঁৱৰাই দিলে বোলে, “চোৱাচোন, ভোৱালোকে যেম লোকৰ অনিষ্ট কৰি ফুৰা, থবহৈছিলোঁ পাই বাস্তিৰ বাস্তিটো ভোৱা-

লোকক বহুৰূপে তিহালে আক আশি যেন বাইজৰ উপকাৰৰ নিমিত্তে ফাটেকলৈ আহিছিল, আমাক বৰণ দেহুতাই একোকে নকৰিলে।”

জেলৰ বং-খেমালি : বেলি লাহিয়ালেই আমাৰ ছাউনী-চৌতালত ছাঁ পৰেহি। তেতিয়া সকলোৱেই হৈ-গুড়ু বা কাবাদি খেলিবলৈ আৰম্ভ কৰোঁহঁক। অৱশ্যে, সেই খেমালিত বৰদলৈ, চম্ভিহা, কৃষ্ণ শৰ্মা, মাখন উকীল আৰু ভুবন গগৈয়ে যোগ দিয়া নাছিল। কিন্তু, দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰ উকলিকৃত হৈ ওলাইছিল। তেখেতে আমাৰ লগত যোগ দি, আমাক বৰ উৎসাহ দিছিল। বৰঠাকুৰ ওখই-পাখই বৰ গহীন পুৰুষ, গ'-গাৰিও শকত, পেটটো হোবোসা, বয়সতো আমাতকৈ জ্যেষ্ঠ। তেখেত যিটো দলতে থাকিব, সেইটোৱেই জিকিব, এই কথা ধুৰণ। গতিকে তেখেতৰ বিপক্ষ দলটোৱে গুড়ু খেলাত মৰোঁ-জীওঁকৈ লাগিব লগাত পৰে; নাইবা চান্দনিসৰকা দিয়া বহুত বাগিৰুগাও জানিব লগা হয়।

এদিন বৰঠাকুৰ দাদাহঁ, “হৈ-গুড়ু মালি. . (তাৰ পিচত গাব লাগে, “ভগন পোৱালি, ভগন লেটি-পেটি কঁকাল ঘূৰাওঁ বেটা”) বুলি, বিপক্ষৰ খলীত হৈ দিবলৈ ধৰোঁতেই ল'ৰা দুটামানে পাচকালৰ পৰা তেখেতক গৰা মাৰি ধৰিলে। বৰঠাকুৰৰ উশাহটো দীঘল হোৱাত “মাৰিবলৈ” বহুত পৰ লাগিল। ইপিনে উশাহো আছে, দবৰা-দবৰিত মুখৰ মাতো অস্ত হোৱা নাই (বিপক্ষৰ ঘৰত বান্ধত থাকোঁতে উশাহ গলেই মৰে), বৰঠাকুৰ “মৰে” কেনেকৈ? ল'ৰাহঁতে টনা-আজোৰা কৰি, অৱশেষত, বৰঠাকুৰক লুটি খুৱাই পেলাই হে এৰিলে। পৰোঁতেওঁ গুৰিকঠাল পৰা দি, বৰঠাকুৰৰ বিৰাট বগুটো নেকেছ কৰে পৰিল। তেতিয়া যে হাঁহিব কিবীলিখন? কি চাব! খেমালি কৰোঁতা—চাওঁতা আৰু যোগ দিব নোৱাৰি আঁতৰত থকা আটায়ে হাঁহি-চাপৰি মাৰি জেলৰ মেৰটো খলক লগাই দিলে। অইন কি, আউনী-আটি সজৰপৰা খেদা খাই আচি জয়দাদৰ কাম কৰোঁতা হিন্দুস্থানী চিপাহী-টোৱেও আমাৰ লগতে উজান দিবলৈ লৰি আহিছিল। বৰঠাকুৰ হেন জয়ানকক পেলাবলৈ মহেন্দ্ৰ ডেকাকুৰনে কেবাদিনৰ অংগৰেপৰা বুদ্ধি-সজি পাতি চান্দি-আছিল। আৰু ভূমিত পতন হোৱাৰ পাচতে বৰঠাকুৰে গুড়ু খেদাবো বহুনিৰূপ পৰিল। অৰ্থাৎ বৰঠাকুৰে সেইদিনাৰপৰা গুড়ু খেদাবলৈ এৰি দিলে।

পৰতে আৱতে, ওখই-পাখই বৰঠাকুৰৰ সন্মান আৰু জিকিৰা বৃহৎ “কয়দী”—আমাৰ পালী-নেতা আৰু ভক্তিস্থাৰৰ মাজত আন কোনো নাছিল।

এদিন দক্ষিণ হেজ্জাবপৰা আহিল “দাগী” অৰ্জুন সিং পঞ্জাবী ভলটীয়াৰ। আমাৰ ছপৰীয়া ছাউনীৰ দুৱাৰখন খোঁজ-খোঁজা মাটকেই বৰঠাকুৰে তেওঁক সাহুট মাৰি ধৰি আগবঢ়াই আনিলেগৈ। পাচলৈ, বৰঠাকুৰকপৰা কথাই কথাই ওলাই পৰিল তেখেতে হেনো সাহুট মাৰি ধৰা ছলৈকেই পঞ্জাবীজন নো তেখেততকৈ কিমান ওখ, তাকে হে জুখি চালে।

জেজৰ খোৱা বস্ত আৰু বৰঠাকুৰ : নিজা-নিজা ভাগৰ লোৱাব খালখন হাতত ধূলি-বাগিৰে নাইবা খনৰাত্তেৰে মোছাবি আগে আগে লৈ ভাত খাবলৈ বহোঁক। মুখামুখিকৈ দুশাবী হৈ বহিব লাগে যাতে ভাত বিলনীয়াটোৱে তয়ো হাতে সমানে হেঁতাবনেৰে ভাত হটিয়াই কাব পাৰে। এটাই বৰ চৌ এটাত এটো ভাত লৈ আহে; এটাই তাৰে মেলাকি কাহী (খাল) খনত ধৰেমানৈ ভাত পেলাই লয়, কানৰ ওপচ হ’লেই কাটি থয়। ওপচকৈ দিবৰ নিয়ম নাই। খালখনত ধৰে তিনিছটাক বা পোন্ধৰ টকা ভাত। লিয়ানখিনি ভাত হে বিলনীয়াই কয়দীৰ ‘কাহী’ত দি যাব পাৰে। চৌ ধৰা আৰু বিলনীয়াৰ পাচে পাচে হাতত বেঁত এডাল লৈ জমায়াব যাবই। কাবোৰাক দুখেও (হুৰাব) দিব লাগিলেই বিলনীয়াৰ কলাফুলত ছটপ্-ছটপ্ কোব। ভাতৰ লগত ভজা বুলি আধাকৈচা আধানিজা ডকৰা কবিল পাতি কিছুমান, নাইবা লাইশাক বা ঢেকৰা শাকৰ ঠাৰি কিছুমান দিহে। সেইবোৰ ভজা হুবুলি ঘাইব খবলি বোলাই ভাল। আগৰ নামত আধানিজা খেচাবী মাছৰ চেংচেঙীয়া পানী এটোপা (বহৰ মছৰৰ পানীটোপা কাচিং হে চুবলৈ পোৱা যায়)। তাতো আকৌ তেল-হালধিৰ সঁচ নাই—আহিয়া-আহিয়া পোন্ধৰ মুখলৈ নিবই নোৱাৰি। জেজৰ বহীত দিবৰ নিয়ম আছিল বুলি শুনিছিলোঁ। হে; নিচে, মই থকা কদিনত মাছ-গাখীৰ, কণী-মছৰৰ ছাঁটোকে ছুই নেপালোঁ।। জলকীয়া বা অইন ভোজনঠেলা বস্তও একোকে খাব নোৱাৰি—খাবলৈও মানা।

এসাদ উকীলৰ গা যেনেকৈ শক্ত, পেট যেনেকৈ ডাঙৰ, খালনটোও তেনেকৈ “ব্যাভ্ৰ অৱতাৰী,” তেখেতক জলকীয়া লাগেই, নহ’লেই নহয়। জলকীয়া নহ’বৰ দিনা তেখেতৰ ধোৱাই চেলেং পেটেং। কোনোবাই দেখিলে খুজিব পাবে, এই আশঙ্কা কৰিয়েই হ’ল্লা (আশঙ্কা কৰা মৌল খনা উচিজে) তেখেতে লগায় হাড়ৰ মুঠিতে দুকুৱাই এমুঠি জলকীয়া লৈ যায়। বিলনীয়া ‘ঠাকুৰে’ জন্তু খেলোৱা মাটকে আনে নেখেপাকৈ, সেই জলকীয়া মুঠি তেখেতে

ভাত-কাঁহীৰ মাজতে পুতি পেলায়। এই নিবিদ্ধ কঢ়িৰ বস্ত্ৰটি জেলৰ ভিতৰত কেনেকৈ প্ৰবেশ হয়হি, সিও এটি বহুস্মৰ কথা।

ফাটেকিয়ালৰ ভাগত পৰা ভাত কিটাবেই বৰঠাকুৰৰ বৰপেটৰ চাৰিচুকৰ এচুকৰে খজুৱাতি নমৰে। কিন্তু, তেখেতৰ প্ৰতি বিধি প্ৰসন্ন। ওলাল জেলতে, তেখেতৰ ‘পৰম স্নহদ বান্ধৱ এজন’। সেইজনেই সেই ভাত বিলনীয়াজন। তেওঁ ফাটেকখোৱা মৰ্কদ্দমাটোৰে উকীল আছিল দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰ। পূৰ্বৰ মৰ্কদ্দী মিত্ৰতাৰ উপকাৰ অৰি বৰঠাকুৰৰ খালত তেওঁ থাপতে এইতা ভাত বেচিকৈ দি যায়। বিলনীয়াজন “কেঞাবাবু”। নামটো আছিল পূৰ্ণমল কি ছফৰমল। বৰঠাকুৰ ওচৰ পালেই খাওঁতাৰ চকু-টিপতে কোন টলকতনো ভাত হেঁতা পেলাই থৈ যায়, কোনেও মনিবকে নেন্দ্ৰাৰে। লোকৰ হাত দাঙিবৰ হয়, বৰঠাকুৰৰ সোঁ মাত্ৰ পায়গৈ হে দেখি, আটাঠিৰে চকু খিৰ। মাৰোৱাৰীও কম টেঙৰ নহয়—পাল্লা পাৰ্কাৰ ফেৰত মৰা ধূলিখিনি জেললৈ আহি জমাদাৰৰ চকুত মাৰিবলৈ শিকিলে। “বুভাবো বাদুশী বলা, ন জহাতি কদাচন।” কিছুদিনৰ পিচত বিলনীয়াজনক ৰাজ-“পাকশালৰপৰা” আন্তবাই ইতৰ কয়দীপালৰ পৰিচৰ্ধ্যাত নিযুক্ত কৰা হ’ল। সেইদিনৰ পৰা, আমাৰ দৰেই বৰঠাকুৰো আধাপেটীয়া হৈ থাকিবলগীয়া হ’ল।

জেলত পেট ভৰাই খালেও বেই, নেখালেও সেই। কিয়নো, স্বাস্থ্যৰ পঞ্জিকাত সদায় গাৰ ওজন বাঢ়ে হে; টুটাটো নোলায়। বঢ়াটো দেখুৱাব পাৰিলেই, জেলৰ বৰটোকোলা কিজন প্ৰহোছন-প্ৰপংসাৰে বাট নেদেখা হয়। তেহেলৈ কয়দী মৰকেই বা তৰকেই তাক চাই কোনে? কোনো-বাই খোৱা বেয়া হৈছে বা আধাপেটা হৈছে বুলিলে তাকে দেখুৱাই গা-সাৰি থয়। ভূতৰ ওপৰত দানহ কেনেকৈ ওলায়, আন ঠাইলৈ চাবলৈ যাব নেলাগে—জেলতেই সৰ্কতিকাল ওলাই আছে, চলি আছে।

কয়দী চলোৱা নিয়ম আৰু বান্ধনি যিহানেই কি কটকটীয়াই বন্ধা নহওক, তাৰ ভিতৰত এটা নহয় এটা নিয়ম ভাঙিবপৰা নুহুঙা ওলাবই ওলাব। জেলৰ ভিতৰত চুবত খোৱা একেবাৰে নিবিদ্ধ। তথাপি, পইচা “পালে বাহিবৰ পৰা ‘মেটে’ ককাঁলৰ ডোলত ঘেৰিয়াই চাখা ধপাত লৈ আহে। ধূমপাৰীবিলাকে তাকে চিকুটি-চিকুটি পৰীয়া তিপাহীৰ চকুত ধূলি মাৰি, কাপোৰৰ ডলত নুব স্নাই ঠেঁকুৰা লগা মূৰখনইও বোধন কৰে। সত্ৰী, অ-সত্ৰী সকলোৱেই ঘৰপৰা কাপোৰ কানি আনাই ল’ব পাৰিছিল।

ভাৰতৰ অস্থায়ী লৈ খোৱা বস্তুও গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। কাপোৰৰ লগতে প্ৰায়েই চাধা-ধপাত আৰু চিঠি-পত্ৰও আহে। এই ক্ষুদ্ৰ গৰাকৰ-মাজেদিয়েই বৰঠাকুৰৰ জনাকীয়া-বাঙী (পাৰ্চেল) জেলৰ ভিতৰত প্ৰবেশ কৰিছিল। ফাঁকি-ফুক দিবলৈ যিমানবোৰ বুদ্ধি-সজ্জিৰ আৱশ্যক, সেই এটাইবোৰ জেলৰ ভিতৰত পাবতে গজি আহে। অভাৱত, বুদ্ধি আপোনা-আপুনি ওলায়। জেলৰ কঠোৰতকৈও কঠোৰ শাসন আৰু পান্থিক বাহুহাৰেই অজলঃ অনাভুবাটোকো ম'হৰ শিঙত কঁকিলা-দাৰ মাৰিবপৰা কৰে।

সেই জেলতে, তিনিজনে শীৰ্ষস্থানীয় পালী নেতাৰ ভিতৰত প্ৰায়েই থকাখন্দা লাগিছিল। সিবিলাকৰ এজনো আজি সংসাৰত নাই। কিন্তু, তেওঁবিলাকৰ খেটেং-মেটেং বা উথনা-উথনিবোৰ আজিও পাহৰিবপৰা নাঠ। তিনিজনৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ আৰু চিন্তাধাৰা কাৰো লগত কাৰোৰ বাহি নাহে। তিনিজনৰ যেনিবা তিনিটা ধানবহোৱা উধান। মহাআৰ প্ৰেম সত্যৰ জঁকাটোত বহি মাত্ৰ তিনিউৰো পানী যোৱা নলী একেটা হৈছে। এই তিনি গৰাকী হৈছে—লক্ষীকান্ত বৰুৱা^১ ভুবন চক্ৰ গগৈ^২ আৰু কৃষ্ণ নাথ শৰ্মা^৩। লক্ষীকান্ত বৰুৱা কবি, দাৰ্শনিক আৰু সজীভজ,

১ লক্ষীকান্ত বৰুৱা : ১৯৪০ চনৰ ২৩ মাৰ্চ, ১০ চ'ত. ১৮৬১ শক শনিবাৰে উত্তৰ গুৱাহাটীত লক্ষীকান্ত বৰুৱা অকালতে অসীম শূন্যত লগত লীন গ'ল। বাতৰি অহা মাত্ৰকতে শিৱসাগৰখন জঁয় পৰিল। আমাকো মৰ্মাহত কৰিলে। সৌন্দৰ্য্যৰ স্বৰূপ ৰূপ, চৌষষ্ঠি কলাৰ সুকুমাৰ বিশ্লেষণ আৰু মৌলিক চিন্তাৰ অনুশীলনেই আছিল স্বৰ্গীয় বৰুৱাদেৱৰ আজীৱনকাল প্ৰাণৰ আকাজক্ষা। তেওঁক হেৰুৱাই কবিতাৰ ভাষাতেই আমিও এটাপি চকুলো মাথোন টুকিলোঁ—

অহা নাই কোন ?
যোৱা নাই কোন ?
সকলো আহিছে।
—সকলো যায়।
তুমিও আহিলি;
তুমিও গলাগৈ
তথাপি তোমাক
—ইয়াতে পাম।”

—‘তৰুণ অসম’ৰ সম্পাদকীয়।

২ ভুবন চক্ৰ গগৈ : কৰ্মযোগী ভুবন চক্ৰ গগৈদেৱৰ জীৱন অৱসান হয় ১৯৪০ চনৰ ৯ জুলাই মজল্লাবৰ দিনা পুৱা ৮:৩০ বজাত, ৫০ বছৰ বয়সত। “গগৈদেৱৰ দৰে

কৃষ্ণ শৰ্মা সবল, অমায়িক আৰু ধৰ্মভাৱী, ভুবন গগৈ গোমোখা, দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ আৰু বৈষয়িক। কিন্তু, তিনিও সমালোচনা-অসহিষ্ণু, চেষ্টাকৰ ডেমডেউকা হেন। চকু-চাওঁতেই ইলুটি, চকু-চাওঁতেই সিলুটি। কোনোবাই ধেমালিতে উপজুঙা কথা এবাৰ কলেই ঠেহ লাগে। তিনিও সমানে খিঙাখিঙীয়া, অলপ কথাতে টিঙিচকৈ ধংটো উঠে। তিনিউৰো বাক্যৰ শালিকায়ুটীয়া জোটা-পুটিখন চাবলৈ বৰ ভাল। কোনেও কাৰো কাটিহাকে নসহে, ফেপেৰি পাতি পাতি ধৰে।

এদিন গগৈয়ে বকৱাক ক'লে, “ভোমালোকে এতিয়া বজাজ-ফণ্ডৰ টকা পাই আছে। কিহৰ চিন্তা। ঘৰখন চলিয়েই থাকিব। মোৰ কিটো আছে? দেউতা পুলিছ-অফিচাৰ। নন-ক'অপাবেছনত লগ বাবে ঘৰবপৰা উলিয়াই দিলে। পাটসাঁকো স্কুলটো পাতি, পতাতে এৰি দৈ আহিলে।। তাৰ বা এতিয়া কি হৈছে?”

বজাজ ফণ্ডৰ কথা কৈ আওপকীয়া কৈ খোঁচ এটা মৰাত বকৱাৰ খং উঠি জোকোবা মাৰি ক'লে, “তুমি খালি আহোম-আহোম বুলি চিঞৰি ফুৰিবা। পাচৰ কথা ভাবিবলৈ হ'লে জুইত জাঁপ দিবই নেলাগিছিল।”

কৃষ্ণ শৰ্মাক গগৈ-বকৱাই “বামুণটোলৈ চোৱা” বুলি কেতিয়াবা-কেতিয়াবা ইতিবাঞ্ছা কৰে; শৰ্মা নিষাধিত প্ৰাণী। মঞ্চৰা শুনিলেও মুখেৰেই নেমাতে। তেওঁৰ জীৱনৰ লক্ষ্য কেনেকৈ অস্পৃশ্যতা বৰ্জন কৰি হিন্দু সমাজৰ কেৰোণ গুচাব পাৰি আৰু কেনেকৈ ঘৰে ঘৰে সূতা ওটাই দেশ-খন খাদ্যৰয় কৰিব পাৰি। তেওঁৰ মতে অসহযোগৰ যুদ্ধত অস্পৃশ্যতা-বৰ্জন আৰু সূতা কটা—এই দুপাট হে প্ৰধান অস্ত্ৰ। তাৰ বাহিৰে, ইবোৰ কাম তেওঁৰ মতে পলমহা।

কথাই-কামে মিলাই কাম কৰা মানুহ নিচেই তাকৰ।” বহুত ভাগ্যবিশেষ্যৰ মাজেদি তেখেতৰ জীৱন অতিবাহিত হৈছিল। তেখেত যে জাতীয় শিক্ষাৰ বাটকটীয়া আছিল, শিৱসাগৰ পলিটেকনিক স্কুলেই সোঁৱৰাই থাকিব। ভুবন গগৈৰ নৰে একনিষ্ঠ উদাৰ দেশসেৱক, নিৰ্দীক কৰ্মী আৰু স্মৃতিবানী সতকাই গুণোৱা টান।

৩ কৃষ্ণনাথ শৰ্মা : সবল প্ৰকৃতিৰ কৃষ্ণনাথ শৰ্মাই ৪৭ বছৰ বয়স পাই ১৯৭৭ চনৰ ২ ফেব্ৰুৱাৰী দেশবাসৰ দিনা (১৮৬৮ শকৰ মাঘ মাহ) ইহ সংসাৰৰ পৰা বিদায় লয়। বাইজৰ আদৰ্শৰ ‘কৃষ্ণমায়া’ৰ বিয়োগত অসমে এজন অকৃত্ৰিম হৰিজন বন্ধু, ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি নিস্পৃহ, অকপটীয়া, সাধু, ত্যাগী দেশসেৱক হেৰুৱালে।

এদিন বকুৱাই জোকালে, “ই: এৰ্টলৈ চোৱা”। হাতেৰে নৃত্য কাচি কিমানক জোৰাব বা? নৃত্যকটা-কল (মিল) নবহুৱালে কোনে কিমান নৃত্য কাচিব হৈ? চাবী বাক, মাছহে নৃত্য কাচিবলৈ এবিধেই দিবগৈ।”

শৰ্মাৰ উঠিল খং ভয়ক কৰে, তাতে আগৰ সঁচি ৰোৱা খংটোও উৰ দিলেহি; মুখলৈ নেচাই তৎক্ষণাত কৈ পেলালে, “মই জোমালোকৰ নিচিনা বাহুলি নহওঁ, বুইছা? ৰাইজক নৃত্য কাচিবলৈ কৈ ধৰব তিকতাক বিলাতী চিহ্নৰ চেমিছ ঢেলেং নিপিদ্ধাওঁ।”

বকুৱা—“বাক চাও, কান কথা বজোঁ।”

এদিন গগৈয়ে খং তুণিবলৈকে ক’লে, “হেবা কৃষ্ণ, তুমি সদায় অস্পৃশ্যতা-বৰ্জনৰ কথা কৈ ভোঁ-ভোঁৱাই ফুৰা। ক’তা এতিয়াও দেখোন লগুণ ডালকে নেবিল?” বঙা-চঙা পৰি কৃষ্ণ শৰ্মা মনে মনে থাকিল। ফিৰিকা দিনা, মাৰ ভাত খাই উঠি তেওঁ স্পৃশ্য-অস্পৃশ্যৰ আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। শেহত সামৰণি মাৰিলেগৈ, “লগুণ অস্পৃশ্যতাৰ অন্তৰায় নহয়। জোমালোকক তোলাৰ দৰে, আনকো নৱগুণ লোৱাই ব্ৰাহ্মণ জাতলৈ নোতোলাটো হে অন্তৰায়। নেজানা নে “সংস্কাৰাৎ স্বিঙ্গ উচাতো”।”

গগৈ-বকুৱা-শৰ্মা তিনিও পৰস্পৰ বন্ধু, প্ৰায় সহপাঠী। জাব-ভহ, শবত-বসন্ত কেউটা ঋতুৰ চোকা-মধুৰ পৰশনত তেওঁহীলাকৰ বন্ধুত্বই গা-কৰি উঠিছিল। এনে বন্ধুত্ব আজকালি আত বিৰল।

জেলাৰ ভিতৰত গাৰ কাপোৰ-কানি কিডোখৰ বাহিৰে আন বস্তু লগত ৰাখিব নেপায়। অচুৰ্মতি লৈ, কাগজ পেন্সিল ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। ইংৰাজ সম্পাদকৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত “ষ্টেটছমেন” কাকতখন হে মাথোন আমাক পঢ়িবলৈ দিয়া হৈছিল। জাতীয় আন্দোলনৰ বা-বাতৰি বা প্ৰবন্ধ ধকা একো কাকত বা কিতাপ দিয়াৰ নিয়ম নাছিল। তথাপি চকুচকা উপায়েৰে “ইয়ং ইণ্ডিয়া” কাকত আৰু অন্তান্ত ইংৰাজী উপগ্রন্থ পঢ়িবলৈ পাইছিলোঁ। তদুপৰি, দিনেপাত ন-কৈ জেললৈ অহা “যাত্ৰী” সকলৰপৰা বাহিৰত দেশৰ পৰিস্থিতি কেনে হৈছে তাৰ ভূ-ভা পাই আহিলোঁ।

জেলাৰ সজ্ঞা ৪ আবেলি হ’লে, ২২-মেমালি বাদ দি, মাজে-সময়ে আমাৰ ক্ষুদ্ৰ “অয়দান” বা “প্ৰমোদ-বন”ৰ চৌতালখনতে—একোখন একো-খন ‘কনফাৰেন্স’ পাৰ্ভৌক। সভাৰ উদ্বোধন ইংৰাজ বসন্ত নফুৰা মহেশ্বৰনাথ ডেকাকৰে। তেওঁ ক’বাবপৰা তপা কেবচেন তেলৰ টিন এটা সংগ্ৰহ

কৰি থৈছিল। বিধি অমুসৰি, প্ৰস্তাৱিত সমৰ্থিত হোৱাৰ পাচত নিৰ্ব্বি-
বাদে যেতিয়া সভাপতি নিৰ্ব্বাচিত হয়, তেতিয়া সেই ভূগা টিনটোকে
বজাই সভাপতি গৰাকীক নিৰ্দ্ধিষ্ট আসনত উপবিষ্ট কৰোৱা হয়। সভাপতি
ভাঙৰীয়াৰ আসন আছিল দুখিলা আমপাত। বোহিনী কান্ত হাতীৰকৱালৈকে
সেই “লোভনগা” মানী আসনখন সদায় আছু হাতীয়াকৈ ধোৱা হৈছিল।

বোহিনীকান্ত হাতীৰকৱা : বোহিনীকান্ত হাতীৰকৱা আছিল আমাৰ
সভাৰ এজন বিশিষ্ট সভা। তেওঁ বি-এ পাছ কৰি ক’তো চৰকাৰক ঘৰত
মূৰ স্তম্ভাবলৈ স্তম্ভা নেপাই ঘৰতে বহি আছিল। কুলধৰ চলিহা ভাঙ-
ৰীয়াৰ সংসঙ্গ লাভ কৰি, কংগ্ৰেছৰ কামত মূৰ স্তম্ভালে অৰ্থাৎ কংগ্ৰেছৰ
ভলটিয়াৰ হ’ল। হৈয়েই, চেনিমৰা হাটলৈ নিয়া মাছৰ গাৰী পিকেটিং
কৰি কংগ্ৰেছীৰ তীৰ্থস্থান জেলত প্ৰবিষ্ট হ’লহি। শিক্ষিত কুনুকা হাতী
সভাবতে যেনেকুৱা জাতি আৰু মাউতৰ বশ, আমাৰ হাতীৰকৱাও তেনে
নিৰ্দ্ধু আৰু “লীডাৰ” ৰ [নেতাৰ] বশ।

আমি থকা পোনে দেৱালৰ সিপাৰেই চাওডাং গাঁও চ’তৰ বিহু ওচৰ
চাপি আহিছে। গাঁৱত ওৰে বাতি বিহুনা-বিহুনাচ। টকা-পেপা আৰু
জাঁত-জাঁত বিহু নাৰৰ ধৰি “বাল” ভেদ কৰি আহে; শুনিলেই আমাৰ
মন উৰি ধাওঁ—পুৰি-বাওঁ কৰে। তাত বিহুৱতীহঁতে গায়,

“তামোলৰ ঢকুৱা, জোনাকী পকুৱা

কিয় মনে মাৰি থাক ?

থাকোঁ মনে মাৰি লোকৰ ঘৰেবাৰী

কাইলৈ উলিয়াই দিবা”

আৰু আমাৰ ইয়াত গাওঁইক—

“তামোলৰ ঢকুৱা জোনাকী পকুৱা

কিয় মনে মাৰি থাক ?

থাকোঁ মনে মাৰি “জেলৰ” ঘৰেবাৰী

কাইলৈ মাৰ সত্য দিৱ।”

বিয়লি, আমাৰ কনফাৰেন্স অৰ্থাৎ সভা ভাগিলেট, এইটিকেই সকলোৱে
বিহু হৈ জাতীয় সঙ্গীত ৰূপে গোৱা হয়।

হাতীৰকৱাৰ মাদ উকলিৰ হ’ল। বিহুৰ আগে-আগে ওলাই যাব।
এলিন. মহেন্দ্ৰ ডেকাককনে হাতী বকৱাৰ বিধাৰ সভা এখন আহ্বান

কৰিলে। 'হাতীৰকহাৰ বি-এত অৰ্থশাস্ত্ৰ আছিল। বিদ্যায় সস্তা বহিলহে, ফকনে পানীলৈ নাথ গগৈৰ "আগছোৱা" কিতাপৰ বেটা [বেটু] সাতত থকা হাতীৰ ছবিটো লৈ, এইবুলি ভাওজুৰি ফেঁকুৰি ফেঁকুৰি কামিফলৈ ধৰিলে, "আজিৰ পৰা আক বহেত, চাম বুলিবলৈ মোৰ 'হাতীটোক' ক'ন্ত পায় ? লাংচিং ভালতো মামৰে ধৰিব। "হাতীত" উঠি মই পানীৰায় কেনেকৈ ঘৰলৈ যায় ? ওলাই গৈয়ে "হাতী" লোকৰ কলনি বাৰীত সোমাবগৈ আক শুৰ পকাই লোকৰ শইচ তহিলং কৰিবগৈ। হাতী। শুই সেইবোৰ কৰিবগৈ নোৱাৰ। শুন, তই যাৰি। গৈ, ঘৰেপতি একোটা একোটাকৈ ঘিলা-পিঠা গোটাবি [ভগা টিন বজাই সভাসদসকলৰ দৰ্শননি], লগতে, আক কি পাব, পিঠাপনাও আনিবি। আনি, আমাক ভোৰ শুৰবেৰে 'বাল'ৰ ওপৰেদি দলিয়াই দি যাৰি (আকৌ হাত চাপৰিৰ খলকনি)। হাতীক অৰ্থশাস্ত্ৰ শিকাৰ নেলাগে। স্ততাকটা মাতৃহৰ ঘৰেপতি ঘিলাপিঠা একোটা তুলিলেই আমি স্ততাকটা কাম কিমান চলিছে, বুজিব পাৰিম। এতিয়া, হাতী। পাক এটা দিয়াচোন " এইবুলি ফকনেই ওপৰত দিয়া বিহনামটো জুৰি দিব আক হাতী বকহায়ে হাতীয়ে নচা দি লুপুৰ-থুপুৰ কৰে নাচন এটা দিব। হাতীৰকহাৰ "ফেয়াংৱেল-মিটিংথন"ত (বিদ্যায়-নভাত) ডেকাফকনৰ টেটুকটীয়া বক্তৃতা শুনি হাহোতে-হাহোতে আমাক পেটুনাড়ী ছিগা যেন হৈছিল।

সেই সভাত, আন আন গুৰুতৰ কথাৰো আলোচনা হৈছিল। তাৰ ভিতৰত স্বৰাজ পালে কোনে কি কৰিব, কোন মাতৃহক কি 'পটকলিয়' দিব, মন্ত্ৰীৰ দৰ্শনা কিমান হ'ব, ভেপুটা কমিছনৰ কথা হ'ব নে নহ'ব, শিক্ষা প্ৰণালী পছিমীয়া কৰা হ'ব নে তাৰভীয়া কৰা হ'ব,—ইত্যাদি নানান বিষয়ে কৰা কথন-মথনেই বাই। সেইবোৰ এতিয়া, অতীতৰ কল্পনা-কুহম। লেখাৰ আবশ্যক নাই। মুঠতে, তেতিয়া পঢ়া কল্পনা আজিৰ যুগত নৈত উঠি অহা জগা-কাঠ। কল্পনা হে নেলাগে, কল্পনা কৰা বুৰ-বোৰো আজি মলাৰ ফুল—"গুৰুতো নেলাগে, ডকততো নেলাগে, থাকে তলে ভৰি সৰি।"

হুৰ্গাৰৰ বকহা : হুৰ্গাৰৰ বকহাৰ ঘৰ শিৱসাগৰ আনোলাপটিত। ভেজ্বে-ময়ে লহপাঠী—একেলগে, একে বছৰতে 'মেট্ৰিকুলেছন' পৰীক্ষা "পাছ" কৰিছিলোঁ। ভেঙে অৱত বৰ চোকা আছিল আক কোনেও নজনাকৈ

মনে-মনে সাহিত্য চৰ্চা কৰিছিল। তেওঁৰ চিন্তাৰ ধাৰাই সুকীয়া—আনক লগত নিমিলে। বকবাক দেখিব, অহুৰণ তেওঁ আন্ত-নীত্ৰে দেখ উদ্ধাৰ কৰিবপৰা কিবা এটা নহয় কিবা এটা উপায়ৰ কথা ভাঙি-পাতিয়েই আছে। আমি হাইস্কুলত পঢ়োতে হাতেৰে লিখি “জেউতি” নামে আলোচনী কাকত এখন উলিয়াইছিলোঁ। সেইখনত তেওঁ স্বামী বিবেকানন্দৰ আৰ্হিৰে দ ভাবৰ প্ৰবন্ধ লেখিছিল। তলে-তলে “বাহা” (তেওঁক ঘৰত মতা নাম) পৰমহংসী আদৰ্শৰ এজন “ছালা” আছিল বুলিও স্তু-বলৈ পোতা গৈছিল। দুৰ্গাধৰক গনিং চাহাবে ২ মাহ সম্ৰম কাৰাদণ্ড দিহে তেওঁৰ “প্লেন” আছিল—এদিন এটাইবোৰ জাকে জুমে গৈ কাছাৰীটো দখল কৰা (অৱশ্যে আগেয়েই কংগ্ৰেছ কৰ্তৃপক্ষৰ অহমতি লৈ), আৰু দখল কৰিয়েই “আমি স্বাধীন হলোঁ” বুলি ঘোষণা কৰা। বকবাই আঠৰ মূৰলৈকে শুণ খাদৰৰ চুৰিয়াডোখৰ মাত্ৰ শিকি ফুবে, আৰু গাত ও লাগিলে হে কাপোৰ এডোখৰ মেৰাই লয়। ‘বাহা’ৰ নামটো হে বাহা, কথাত কাচাল নহয়; কিন্তু খঙাল। কামৰ সময়ত হ’লে মৰমিয়াল। তেওঁ কুমাৰে চাকত গঢ়া দিয়া দি ভলটিয়াৰ গটিব জানিছিল। এটা কথাত, তেওঁক সদায় ভাল লাগিছিল। সেইটো হৈছে যেতিয়াই আউল ভাঙিব নোৱৰা সমস্ত! এটা শুলায় আৰু সেই সমস্তটো ভাঙিব নোৱাৰি বহুতৰে দোখোৰ-মোৰ লাগে, তেতিয়াই তেওঁ কিবা এটা দিহা-বুদ্ধি পাতি জেৰীয়া সমস্তটোৰ আউল ভাঙি দিবই দিব। বকবাদেৱ আজীবন স্বাবলম্বী। লোকৰ কথা কামত হাত দি লেঠা লগোৱা তেওঁৰ দস্তব নাই। এডুইন এনজেলিনৰ অৱক্ষণ ঔপন্যাসিক জীৱনৰ আৰ্হি লৈ লেখা কেবাখনো পুথি হেনো বকবাব ঘৰত অপা-গৰকা হৈ আছে। মূঠতে বকব: তলে তলে বৰ ডাঙৰ সাহিত্যিক; ৩২ খন কিতাপ লেখি থোৱাই আছে।

সৰ্ব্বোত্তম বৰচেতীয়া : যোমহাট টিলিকিআম অঞ্চলৰ সৰ্বোত্তম বৰচেতীয়া আছিল অৰ্থনীতিপ্ৰিয়—প্ৰত্যেক সমস্তটোকে অৰ্থনীতিৰ ফালৰপৰা হে টুকৰিয়াই চায়। কলেজত “মেলছৰ থিয়ৰী” পঢ়ি আহি, আমাৰ গাঁৱতো সেই আৰ্হিৰেই সমাজ গঢ়িবলৈ বৰ কৰাল চিন্তা কৰিছিল। বৰচেতীয়া ‘ফিলচফাৰো’ অৰ্থাৎ দাৰ্শনিক ভাবাপন্নও। আগলৈ কি ব্যৱস্থা হাতত ললে বাইজৰ আৰ্থিক অবস্থা ভাল হ’ব তাকে-হে তেওঁ নিৰন্তৰ জাহি থাকে। তেতিয়া মহাজ্ঞাই লোণ আইন অমান্য কৰাৰ কথা শুবাই

নাছিল, দাণ্ডী-বাভাও স্বপ্নৰ অপোচৰ। আমাৰ বৰচেতীয়াই কিন্তু, তেতিয়াই লেখ বুলি কৰি কৈছিল—আমাৰ জনসংখ্যা আঁঠু তিহু লাখ; এই তিহু লাখ মাত্ৰহক নাই-নাই বুলিও নিতৌ। দুয়ো সঁজতে, ১৮৭৫ মৌন লোণ লাগে। আম এচকল, টেভা এফুটা খাবলৈও লাগে। তিখি-উৎসৱে, শবাধে-বিধিয়ে, বিধায়-সৱাহে লোণ নহ'লে ঘে নহুৱেই। গড়-হিচাপে ধৰিলে দিনে ২০০০-৩০০০ মৌন লোণৰ কম নহ'ব। ইয়াক বজাৰ কৰি আমাৰ খাৰত বা ডুখবীয়া লোণত ধৰিলে লিভাৰপুলীয়া সদাগৰহঁতে ভালকৈয়ে এসকা পাগ দেখোন? গতিকে, আমি এনেও খাবখোৱা অসমীয়া, তেনেও খাবখোৱা অসমীয়া—আমিচোন খাব খায়েই মৰোঁক। লিভাৰপুলৰ লোণ বেপাৰীৰো মূৰ মৰক আৰু আমাৰ ইয়াৰ থল বঁবিয়ালবোৰৰো মূদা মৰক।" স্বপ্নত মাত্ৰহে বজা হয়, সাৰ পালে “বেই তিমিৰ, সেই তিমিৰেই” থাকে। বৰচেতীয়াৰ কল্পনাই জেলত থাকোঁতে স্বৰগ ঢুকি পাইছিলগৈ, ওনাই আহিলত আকৌ “বাৰ হাতে নেখাওঁ ভাত, তাইতে হে ঘূৰি-ঘূৰি তাত” পান্টিবলগীয়া হ'ল।

বৰচেতীয়াই তেতিয়া ভাবিছিল অৰ্থনীতিৰ কথা। স্বৰাজ পোৱাৰ পাচতো সেই মগজুৰেই ভাবি আছে হিন্দু সমাজনো আগলৈ থাকিব নে নেথাকে।

ন-বৈপ্লৱিক একো গৰাকীক এৰি ধৈ আমাৰ কেবাজনো সত্যৰ্থ বিবহৰ বেজাৰত ডেঁপুৰি আছিল। তেওঁবিলাকৰ বুকুৰ পোৰণি মাৰিবলৈ দেৱালৰ দাঁতিতে থকা আম এজোপাই বিবহীকজনৰ ইঙ্গিত দিলে কোনোবা মেঘ-দূতীয়া ভলটিয়াৰ থাকিলে, তেৱেঁই দেখোন তাৰ ওপৰত উঠি বিবহিনীৰ লগত পত্ৰালাপ কৰাব পাৰে। সেই ইঙ্গিত মতেই মেঘদূতৰ তাও দিবপৰা ভলটিয়াৰ এজনে বাহিবৰপৰা হা-হুন্নিয়াহৰিনি বোকোচাত বান্ধি আনি সেই আমজোপাৰ ওপৰৰপৰা বিবহীয়ে পোৱাকৈ দলিয়াই দি যায়। কিবা দুৰ্দ্ধিপাকত এদিন ধৰা পৰি এই ‘মেঘদূতজন’ কাৰাগাৰত বন্দী হ'বলগীয়া হ'ল। তেওঁ আহি বেনিৰা আমাৰ মাজত ভুচু পহুহে ওলালহি, সেইজনক লৈয়েই বামকুৰি কৰিতা সৃষ্টি হবলৈ ধৰিলে। তাৰে দুটামান পাচত বিজ্ঞানৰ পৰ্যায়ই প্ৰকাশো কৰিছিল।

বন্দীশালৰ দুখ-দহনৰ মাজতে, হাঁহি-ধেমালিৰে এটকৰেই আমাৰ দিনকিটা পাৰ কৰি পঠিগালে।। ধেম, লুটি খোৱাৰ পাচত এতিয়াও পুৰণি কাকতৰ

পাত লুটিয়ালে, সেই 'মেঘদূতী' কবিতা গোটা দিয়েকে যোৰহাট জেলখ
মধ্যয় স্থিতিটো চকুৰ আগতে দাঙি ধৰেহি। ধৰিলেনো হ'ব কি। সেই
ইহিৰ বহুধৰা বে এটি এটিকৈ অনন্তত লুকাই গৈছে। থকা কিজনৰ অৱস্থাও
'দন্তং বিহীনং জাতং তুণ্ডং'—তাৰে ইহুৱাৰ বা কাক, হাঁহে বা কোনে ?

শিৱসাগৰ জেলত লক্ষ্মীকান্ত বৰুৱা আৰু যাদৱপ্ৰসাদ চলিহাই সৈতে
একেলগে একে কোঠাতে আছিলে। তাৰপৰা যোৰহাটলৈ বদলি কৰিলত,
যোৰহাট জেলত, যাদৱে ময়ে একেলগে আছিলে। আমাৰ চাৰিফীয়া গাঁৱৰে
জানিবামৰ ভাৱেক এটা সেই জেলতে বাৰ্জীৰ আছিল। সি ৰাতি
মনেমনে গৈ আমাক মিঠাই চিঠাই অলপমান দি আছিল। জেল কম্পাউণ্ডৰ
বাহিৰত আমগছ ছুজোপা মান আছিল। তাত উঠি, তাৰপৰাই দলিমাৰি
শঙ্কৰ বৰুৱাই কুলধৰ চলিহাৰ ঘৈণীয়েকৰ চিঠি পেলাইছিল। এদিন ধৰা
পৰিল। শঙ্কৰৰ গ্ৰামহ ফাটেক হ'ল।

যোৰহাট জেলত সত্যীৰ্ষসকলেৰে জাকেজুমে ধেমালি-ধুমুলা কৰি থকাত
ঘৰলৈ মনতেই নপৰিছিল। আমাৰ নিমিত্তে সেইখন বন্ধ তুৱাৰ নহৈ মুক্ত-
বন হোৱাদি চৈছিল। সকলোৰে উমৈহতীয়া লক্ষ্য আছিল স্বৰাজ লাভ।
সেই স্বৰাজ পালে, কোনে কি দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিব আৰু সেই দায়িত্ব কেনেকৈ
সম্পাদন কৰিব ইত্যাদি কথা ভাবোতে-গুণোতেই দিন-ৰাতি পাৰ হৈ গৈছিল।
এনেতে, হঠাতে ঘৰত দেউতাৰ মৃত্যু হ'ল বুলি খবৰ আহিল ; ময়ে বৰ-

* অসহযোগীৰ সম্পত্তি আটক :

৩০০ টকা জৰিমনা আদায় দিব নোৱাৰে বোদাত অসহযোগী শ্ৰীযুত বগুৰ শৰ্মাৰ
বুৰ তপত লিখা একমালী মানখিনি যোৱা পছিয়া জুলাই তাৰিখে আমন্তৰি
থানাৰ পুলিচে জব্দ কৰি গৈছে।

- ১) ভাংল ঘৰ এটা (এণ্টটলীয়া) থানে সৈতে ১০০ টকা ; ২) চ'ৰা ঘৰ, মাৰণ ঘৰ আৰু
২৪ ঘৰ ১০০ টকা ; ৩) আলমাৰি এটা ২০ টকা ; ৪) পিতৃঘৰ চৰিয়া এটা ১ টকা ;
৫) কাঁহৰ চৰিয়া এটা ১ টকা ; ৬) কাঁহৰ বাতি এটা ১ টকা ; ৭) পিতৃঘৰ ঘটি
এটা ২ টকা ; ৮) কাঁহৰ লোটা এটা ২ টকা ; ৯) তামৰ ষাল এখন ২ টকা ;
১০) মজ্জ তিনিখন ৪ টকা ; ১১) চকি দুখন ১৬ টকা ; ১২) বেম্প টেবোল এখন
৮ টকা ; ১৩) গোপাঁই ঘৰ আৰু বাগুনী ঘৰ ২০ টকা ; ১৪) কাঁহৰ বটা এটা ৪ টকা ;
১৫) শৰণ থেৰ আঠশ গোট ২ টকা। মুঠ ৩২৩ টকা।

অসমীয়া, ২৫ জানুৱাৰ, ১৯৪৪ শক, ৯ জুলাই, ১৯২২ চন

পুতেক, শ্রীকৃষ্ণাদি নকৰিলে ধৰ্ম বন্ধা কথা নহ'ব—এই সন্দেহ কৰি বাহিৰৰপৰা যেনে ভেনে মতে মোক উলিয়াই নিয়াৰ হেঁচা পৰিল। সিম্পায়ে ভঁড়ালৰ ধান বেচি জৰিয়না আদায় কৰিলেই, মাদবো বাকী আছিল অলপ দিন মাত্ৰ। বাকী থকা দিন কেইটাৰ নিমিত্তে আন্দোলনত যোগ নিদিয়াৰ প্ৰতিশ্ৰুতি লৈ ওলাই যাব পাৰে বুলি ফিলিপছন ডেপুটী কমিছনাৰে আদেশ দিলে। সাপ মাৰি নেগুৰত থিৰটো নো কিয় ধৈ যাওঁ বুলি মোৰ ওলাই আহিবৰ ইচ্ছা নাছিল। কিন্তু, গ'নঙৰ দৌৰাত্ম্য, ঘৰৰ নাজল-নাথল অৱস্থা ভাবিব-লগীয়া হ'ল, তাকে কুলধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াৰ বাহিৰে বাকী কেইজন ক্ৰিয়াকাণ্ড পক্ষপাতী নেতাই উপদেশো দিলে। গতিকেই, কতীয়া দিনেৰে মাদ পূৰ্ণ কৰিহেই জেলৰপৰা ওলাই আহিবলগীয়া হ'ল। ক্ষেত্ৰবাহীৰপৰা ৪ মে লৈকে জেলত থকা সেইমাহতে দেশৰ মোট বহুত সলনি হ'ল। চৰকাৰে জাঁতত দলাদি স্বাধীনতাৰ অদম্য আকাঙ্ক্ষা দলি পেলালে। পাই-কাৰী জৰিয়না লগাই, গাঁৱে গাঁৱে বগুৱা চিপাহী স্তম্ভবাহী বাইজক থৰ-যুগুতি নোহোৱা কৰিলে। বামুণৰ পুখুৰীত যে পুলিচৰ দৌৰাত্ম্যই পানীত হাই-নচৰা অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰি পেলালে। পণ্ডিত মদন মোহন মালৱায়ও আহি গ'ল,—অভ্যাচাৰৰ তদন্ত কৰিবলৈ। সেই সময়ত বাইজৰ মন ভাগি গৈছিল। গডমুৰীয়া গোস্বামী গীতাধৰ দেৱগোস্বামীদেৱে হে চাৰিঙত কংগ্ৰেছৰ ধ্বজা উকুৱাই আছিল।

মই মুছলুকা দি যাব লাগে বুলি যেতিয়া জেলৰ ভিতৰত কথা ওলাল, দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰ, ভুবন চন্দ্ৰ গগৈ আৰু নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই সম্মতি দি ক'লে, হিন্দু হৈ শ্রীকৃষ্ণ নকৰাটো ডাক্তৰ পাপ। সেই বাবে মই ওলাই অহা ভাল। কুলধৰ চলিহাই কিন্তু সেই কথাত সমূলিকে হৰিভৰ নিদিলে। তেওঁৰ মতে জেলত যি সোমালোঁ। সোমালোৱেই, পাচলৈ চাবৰ দৰকাৰ কি? মইও কিন্তু, পোনেই ওলাই অহাৰ তুৰ্থোৰ বিৰোধী আছিলোঁ। বৰঠাকুৰ দাদাই বহুত বুজাই-ববাই মোক ওলাবলৈ ক'লে; মাথন দাদাৰ কথা মই কেতিয়াও নেপেলাওঁ! তেওঁও ক'লে—“ভূমি গ'লে হুয়না নহয়”। ইতিমধ্যে পূৰ্ণানন্দ পাঠক বকাইদেহক জনোৱা হ'ল যে তেখেতে যেন মুছলুকাখন মোক এবাৰ চাকলৈ দিয়ে। মোৰ ৬ মাহৰ মাদ আছিল। ভাৰ প্ৰায় তিনিমাহ গ'লেই; বাকী তিনিমাহ কংগ্ৰেছত যোগ নিদিওঁ বুলি দেখি দিলে তি চি মাতি হ'ব নে বুলি নোখোৱালোঁ। তি চি

লগত লেখা-লেখি কৰি থাকোতেই, গনিঙ চাহাবে Distress warrant পঠিয়াই জৰিয়না টকা আদায় কৰিবলৈ আদেশ দিলেই। যি হওক, অৱশেষত বাকী তিনি মাহৰ নিমিত্তে মই মুছলুকা দি জেলৰ পৰা ওলাই আহিলোঁ। দেউতাৰ শৰাধৰ আগদিনাই ঘৰ পালোঁহি। মই পোৱা মাজে আমাৰ ঘৰত এটা শোকৰ ছাঁ পৰিল। বোঁৱে কান্দিবলৈ ধৰিলে। ধৰ্ম্মেশ্বৰে-প্ৰসাদে-ময়ে শৰাধ কৰিলোঁ। শ্ৰীযুত লক্ষী বৰপিতাই মোক মহাচান্দায়ণ প্ৰায়চিত্ত কৰাব খুজিছিল। মই মাস্ত নোহোৱাত ৭ ধেমু পৰাচিত কৰিলে। হিমকান্ত শৰ্ম্মা পুৰোহিত, অন্তান্ত ব্ৰাহ্মণ-সম্জন অনেক আহিছিল। আমাৰ মেছাঘৰত থকা কানাই ককাইটি, কালুগাঁৱৰ দেমু ককাইটি, কোঁৱৰপুৰৰ মেজেন্দ্ৰ ভিনীহি, জগদ্বাৰৰ জেঠপা, বৰ মোমাই—এটাইবিলাক আহিছিল।

বোঁৱে চকুপানী টুকি কৈছিল, “বহাগৰ আঠ তাবিধ শুকুৰবাবে পোনা উৰজিছে। দেওবাৰৰ দিনা দেউতাবে দান দিবলৈ পোহাৰীক মাছ আনিবলৈ কৈছে। বুধবাৰৰ দিনা মাছ আনি পোৱাইছেহি আৰু চোঁতালত কাটিবলৈ লওঁতেই দেউতাৰ ককে ধৰিলে। তথাপি তাৰেই মাছ কটাই লকলোকে বিলাই দিয়ালে। মাছ-তাছ দিয়েই শোকে-বেজাবে খুন্দা মাৰি ধৰিলে আৰু কফ উলিয়াব খোজোতেই চকু দুটি ৰাই গ’ল। ঘৰত কোনো নাছিল। কোনোমতে টানি নি বাহিৰলৈ উলিয়ালোঁ।”

দেউতাৰ আত্মশ্রাক হৈ যোৱাৰ পাচত, আমাৰ বৰ লটি-ঘটি হ’বলৈ ধৰিলে। ধৰ্ম্মেশ্বৰে পঠিওৱা পইচাবে ঘৰখন চলে। সি তোতয়া কাম কৰিছিল তেজপুৰৰ বাহিপুখুৰী বাগিছাত (কলনী)। প্ৰসাদৰ দোকান খনো বন্ধ হ’ল। এনেতে বাধা ফুকনে তেওঁৰ হাতী মহললৈ মাতিলে আৰু বৰপুতেক তিলকৰ লগত গৰমপানীলৈ যাবলৈ ক’লে। আহিবপৰা চ’তৰ বিহুলৈকে হাতীমহলত বা হাতীখেতত থাকিলোঁ। মহলৰ ধূৰা পাতিছিল দৈয়াঙৰ পাৰত। ওৱাটিঙৰ বাউতয়ল কেঞাৰ তাৰণৰা মালবস্ত ৰাইছিলোঁ। ওৱাটিং বাগিছা দোকানৰ লগতে। মই ৰাতি প্ৰায়ে ওৱাটিঙৰ বঙোতে থাকোঁ। বঙলাত আছিল কনীধৰ মোৰ জেঠেৰী শৰ্ম্মা মেনেজৰ। তাত পূৰ্ণি বন্ধু হীৰেশ্বৰ দাসক লগ পাওঁ—তেওঁও এজন নন-কো-অণাৰেটৰ। তেওঁ-বিলাকৰ ঘৰ নোগোৱাত। দেউতাক অন্তৰাচিয়েৰ আছিল। হীৰেশ্বৰ দেখিবলৈ বৰ ধুনীয়া আৰু মাত-কথাবোৰ শ্ৰৱণ লগা আছিল। আগেয়ে তেওঁ

ভিনৌহিৱেক বাগুৰাম হাজৰিকাৰ লগত থাকি শিৱসাগৰত পঢ়িছিল। তাৰপৰাই চিনাকি। মহেন্দ্ৰ বৰুৱাও আহে। মহেন্দ্ৰ মোৰ সহপাঠী শিৱসাগৰ হাইস্কুলৰ তৃতীয় শ্ৰেণীতে। গোলাঘাটত চৰকাৰী হাইস্কুল নৈথকাত তেওঁ শিৱসাগৰত, ভূধৰ চৌধুৰীৰ সাত থাকি পঢ়িছিল। তেওঁৰ দেউতাক ঘনশ্যাম বৰুৱা; এতিয়া নিজা বাগিছা দলৌজানতে মেনজৰী কৰে। মহেন্দ্ৰ চাহাব, ফণী শৰ্মা চাহাব—আমি হীৰেখৰে ময়ে হে কেৱল “নেটিভ”। তথাপি চাহাবৰ মইবৰ তাৰ তেওঁবিলাকৰ গাত নাছিল। অৱশ্যে মহেন্দ্ৰ একেবাৰে গান্ধী বিৰোধী। হোৱাটো স্বাভাৱিক—কাৰণ তেওঁৰ দেউতাকেই আছিল অৱন্ত শাসন বিভাগৰ প্ৰথম মন্ত্ৰী বৃটিছ আমোলত।

সপ্তম পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

হাতী খেততঃ জেলবপৰা আহি দেখিলোঁহি—বৰৰ অৱস্থা না-
জল-না-খল। গনিং চাহাবৰ নিগ্ৰহ আৰু চৰ্কাৰী কৰ্মচাৰী জনদিয়েকৰ
(পুলিচ বিভাগৰ) “ৰাজভক্তি”ৰ ফলত ভঁৰালৰ ধান আৰু ভিত্তকৰা
সম্পত্তিও লাং-লাং ঠাং-ঠাং হ’ল। মোৰ চেৰাল। বাহী বিয়া-দিনাৰ
দৰে দেশৰ পৰিস্থিতিও বিড়ো; মাছুহৰ মনবোৰ অশান্ত। লগাই দিলে কিন্তু
আন এপিনে হনা লবলৈ টগৌৱ হৈ আছে।

এনেতে, তিনিপুকৰীয়া হাতীগিৰি আৰু বনৰীয়া হাতী ধৰাত স্পাগত,
‘হাতীধনী’ বুলি সুখ্যাতি লাভ কৰি আহোঁতা বাধাকান্ত ফুকন ডাঙৰীয়াই
মোক মাতি নি যেতিয়া ক’লে, “ধৰতে বাঁহ থাকি নো কি কৰিবা? বৰ-
বোপাটিয়ে (তিলকান্ত ফুকনে) যিকিৰ মহলত ঢুবছৰলৈ হাতী চিকাৰ
অন্তিম পাইছে। তালৈকে যোৱা। চৰ্কাৰী চিঠিপত্ৰ লেখি বৰবোপাটিক
সহায় কৰি দিবা। দৰ্খহা ল’লেও ল’ব পৰা; নললেও গড় বা মেলা চিকাৰ
ভাগ এটাকে ল’ব। মইও মাতি হলোঁ। মই একো এটা সৰ্ত্তকে ল’বলৈ নহ’ল।
তেখেতসকলৰ ইচ্ছাৰ ওপৰতে সকলো পেলাই দি হাতী মহললৈ ওলালোঁ।

বনৰীয়া হাতী ধৰা কাৰবাৰটো বৰ চুসাহসিক আৰু বোমাঞ্চকৰ।
যেনেকৈ, বঙে-ধেমালিয়ে পৰিপূৰ্ণ বহুমন্ত্ৰয়ো তেনেকৈ। হাতী মহলত একোটা
একোটা “বোমাঞ্চো” হয়। হাতীখেতৰ ভাৰাৰে বনৰীয়া হাতীক বোলা
হয় ‘বহুৱা’ আৰু যিবোৰ ঘৰচীয়া হাতীৰে বহুৱা হাতী ধৰা হয়, সেই
বোৰক বোলে “কুনকী”। কুনকী হাতী বুলিলেই বুজিব লাগিব বনৰীয়া
হাতী ধৰাত পাৰ্কেত হাতী। পূৰ্বে, গৱৰ্ণমেণ্টে জজলী বিভাগৰ অফিচাৰৰ
ঘাৰায়েই হাতী ধৰোৱাইছিল। পাচত হে, একোজন মহলদাৰৰ নামত
বন্দবস্ত কৰি জজলৰ একো অংশত হাতী ধৰিবলৈ দিয়া হয়। সেই নিয়ম
এতিয়াও চলি আছে। উজনি অসমত এই কেইজন মানুহেই ‘বহুৱা হাতী

ধৰি স্তম্ভাতি লাভ কৰিছিল—গন্ধা গোবিন্দ কুকন, এমল গ্ৰে, কিংচলি, বাধাকান্ত কুকন, লাধন বায়বাহাভুৰ, লঙ্কেধন গোহাঁই আৰু অমৃতি বজা। তেতিয়া বৰ নাম হৈছিল, বাধাকুকনৰ পুতেক জিলাকান্ত কুকনৰ।

বনৰীয়া হাতীধৰা নিম্নৰ দুটা :—(১) খেদা চিকাৰ আৰু (২) মেলৱা চিকাৰ। খেদা চিকাৰত গড় বান্ধি, হাতীৰ “চাহন” (জাক) খেদি আমি সেই গডত স্মুৱাই ধৰাকে খেদাচিকাৰ বোলে। আৰু কুনকী হাতী লৈ গৈ, বনৰীয়া হাতীৰ চাহন সোমাই ফাল্লীয়ে ‘বহুৱা’ৰ ভিত্তিত ফাঁচ লগাই হাতী ধৰাটোকে মেলৱা চিকাৰ বোলে। খেদা চিকাৰতকৈ মেলৱা চিকাৰ বেচি বিপদজনক। হাতী ধৰিব জনা মাউতটোকে ফাল্লী বোলে। এই ফাল্লীৰ বিষয় সাহ আৰু বুদ্ধি থাকিব লাগিব। হাতীৰ ‘চাহন’ একোটা জাক পাতি পাতি লোণৰ পুং বা লুঙলুঙীয়া মুকলি ঠাইত চৰি থাকে। যিটো ঘৰচীয়া হাতী বা কুনকীৰে হাতী ধৰিবলৈ যোৱা হয়, সেইটোৰ আহোনত উঠি তাৰ কাণৰ তলতে মূৰটো লুকুৱাই ফাল্লীয়ে হাতীটো চাহনৰ মাজলৈ স্মুৱাই দিয়ে। এইদৰে স্মুৱাই দিবলৈ দাঁতাল হাতীজকৈ মাথুন্দী হাতী ভাল। ‘কুনকী’টো সোমোৱা স্বাক্ষৰে ‘বহুৱা’বোৰে তাৰ ওচৰলৈ আহি লেঙেৰা-লেঙেৰি কৰেহি আৰু গুৰটো ডাঙি ঘৰচীয়াটোক ধৰিব খোজে। যেই গুৰ ডাঙে সেই কাণৰ ভিতৰৰপৰা ফাল্লীটোৱে বহুৱা হাতীৰ গুৰৰ ওপৰেদি ফাঁচডাল স্মুৱাই দিয়ে। তাৰ আৰু এক প্ৰকাৰ আছে। দুটা ঘৰচীয়া হাতী বহুৱা হাতীটোৰ ঢুকালে পালত সমানে সমানে ৰাখে আৰু ফাল্লীয়ে মনে মনে বহুৱাৰ ভিত্তিৰ ওপৰেদি জৰীডাল পেলাই দিয়ে। মাটিত ওলমি পৰি থকা আগটো ডাঙি আনি খোৰোচা গাঁঠি লগাই দিয়ে। আৰু হাতীৰ ভিত্তিত বচি বান্ধি পেলাই বহুৱা হাতীটো ধৰি লৈ আহে। কুনকী দুটাব মাজত সোমাই বহুৱাটোৱে কেনিও কাটিকুটা কৰিব নোৱাৰে। এইদৰে হাতীটো লৈ আহোঁতে, হাতীটোৱে চিঞৰি চিঞৰি গগণ ফালে। তাৰ চিঞৰ শুনি চাহনৰ বাকী বোৰ বহুৱা হাতীৰ পাচে পাচে খেদি আহে। সেই সময়ত ফাল্লীই ভৱ: জীৱন চুলিৰ আগত বজা। ধৰি জনা বহুৱাটোৱে ধেনিয়ে পায় জেনিয়ে কুনকী কিটাক বা এটাক (কেতিয়াবা কেতিয়াবা) কাইটনি-বেতনি ফাল্লী মচতিয়াই টানি নিয়ে। এইদৰে টানি নিওতে কাইট, লুঙা বা পুৰুচ চেপাত কেতিয়াবা মাউত ফাল্লীৰ প্ৰাণো যায়। আগফালৰ সেইদৰে

দাৰে হাবি-লতা কাটি বাৰ লাগে আৰু পাচফালেও মাউত বা ঘাঁহীয়ে খেদি অহা হাতীৰ চাহনটোলৈ ধম্বাধম বন্ধুক মাৰিব লাগে, জুই দেখুৱাব লাগে আৰু ভগা টিন বজাব লাগে। চাহনটো খেদি পঠিয়াব পাৰিলে পাচফালৰ বিপদৰ হাততৰা যায়। কিন্তু আগফালৰ বিপদ থাকে। তথাপি যেতিয়ালৈকে 'বহুৱাটো' খৰি আনি ধুবা কেম্প পোওৱাহি নহয় তেতিয়ালৈকে ফান্দী মাউতৰ জীৱনত ভৰসা নেথাকে।

ধুৱালৈ আনি, গছ এজোপাত ইকাটি সিকাটি কৰিব নোৱৰণাকৈ বহুৱা হাতীটো বান্ধি ধোৱা হয়। তাকে গল খেমাৰি বোলে। কল-বন, ঘাঁহ খাবলৈ দিয়া হয়। লাহে লাহে যেতিয়া সি দুৰ্বল হৈ আহিব, তেতিয়া নৈৰ বালিষ্ঠ লিকাৰলৈ নিয়া হয়। আগন্ত-পিছু-চাম-বিঠক-তেৰে ইত্যাদি হাতীৰ ভাষা শিকাই বহুৱাটোক ঘৰচীয়াৰ দৰে কৰিলেই 'টকাচুব' হয় অৰ্থাৎ সম্পূৰ্ণ লিকা পায়।

ফান্দী মাউতক কানি নহ'লেই নহয়। গৰমপানীত মহল থাকোঁতে, গুৱাহাটীলৈ গৈ মই বেকিচ চাহাব কমিছনাৰৰ পৰা আমাৰ মহলৰ নিমিত্তে মাৰ্হে দুসেবকৈ কানি মঞ্জুৰ কৰাই আনিছিলোঁ। সেই কানিৰ দাম আগতে দি গোলাঘাট ট্ৰেজাৰীৰপৰা আনিব লাগিছিল। মই নিজেই বা'—চাইকেল মাৰি জামুগুৰিৰপৰা, উৱাটিঙ, দৈয়াঙৰপৰা সেই কানি আনিছিলোঁগৈ।

আমাৰ মহলদাৰ আছিল তিলকান্ত ফুকন। ভায়েক ভীমকান্ত ফুকন আছিল ধুবাৰ মেনেজৰ। ফুকনৰ দুটা বৰ ভাল ফান্দী আছিল। চৰ্দাৰ আছিল লটৈ। ভীমকান্তই কানি খাইছিল। মই অনা কানিৰ প্ৰায় এপোৱামান তেঁৱেই হাত কৰিছিল। আমাৰ ধুবা (Camp) আছিল—জামুগুৰিত, নোগোৰাত আৰু দুইনৈ মূখত।

খেদা চিকাৰ : 'হাতীমহলৰ বি'য় ঠাইত বনৰীয়া হাতীয়ে জাক-পাতি লোণ পুং খাবলৈ আহে বা যি বাটেদি সদায় অহা-যোৱা কৰে, মহল লোৱাৰ লগে লগে, সেই পটি' বা দাপ্তি চাই আহিবগৈ লাগে। সেইবোৰ চোৱাত যি মানুহ লগোৱা হয়, তাইতক চুঙি বোলে। খামুতি মানুহে হাতীৰ বাট আৰু থকা ঠাই বৰ চিনি পায়। গড় যবা মানুহ আৰু চুঙি কিছুমান লৈ চৰ্দাৰ চোৱা জনে হাতীৰ খলীত গড় একোটা মাৰে। গড়টোৰ চাৰিওফালে খাল খান্দি, হাতী অহা লুংটোৰ পোনে

কেৱল নখপ্ৰাকৈ ধৈ বাহৰ বৰ গড় এটা মাৰে। বাটটোৰ পোনে চকৰী লগোৱা জাপ হুৱাব থাকে—ওপৰলৈ তুলি নিব পাৰি। গোটা বাহেৰে টাটীৰ দৰে গড়টো মৰা হয়। হুৱাবমুখৰ পোনে হাতীৰ ওপৰত (টাটা-বোৰক হাতী বোলে) আয়ে দুটা মাছহ থাকে। হাতীৰ চাহন আহিলেই, সেই হুৱাব দুখন ওপৰলৈ ডাঙি দিয়ে আৰু হাতীবোৰ ভিতৰলৈ সোমায় যায়। গড়ৰ ভিতৰত যিমান হাতী ধৰিব পাৰে, সিমান কিটা সোমালেই হুৱাব দুখন বন্ধ কৰি দিয়া হয়। লগত অহা বাকীবোৰক টঙ্গনিয়াই, বন্দুক মাৰি ভয় খুৱাই দাবলৈ খেদি দিয়া হয়। হাতী সোমোৱা মাত্ৰকে পুৰাত থকা মহলদাৰলৈ খবৰ দিয়া হয়। বহুৱা হাতী অহুসৰি মহলদাৰে ৪।৫ টা কুনকী হাতী ফান্দী-মাউত-বাঁহীয়ে সৈতে পঠিয়াই দিয়ে। ভেতিয়া ফান্দী একোটৰ ভেঁম বজাতকৈও ডাঙৰ। সি যিথেকে বিচাবে মহলদাৰে তাকে দিয়ে। বিশেষকৈ ফান্দীয়ে বিচাবে কানি। ভীমকান্ত আছিল অতি চোকা ফান্দী। ফান্দী মাউতহঁত আহি গড়দপৰা বৰ কষ্টে-মষ্টে বহুৱা হাতী টানি উলিয়াই পালাত দি ধুবালৈ লৈ আহে। তাকে শিকাই বুজাই সদাগৰক বেচে। গৰমপানীত মহল থকা বছৰি হাতীৰ দাম ২০০০ টকাৰ পৰা ৫০০০ টকা লৈকে আছিল।

হাতী পৰা শুনিলেই ভাণিৰপৰা সদাগৰ আহে। সিহঁতে দুই চাৰিদিনৰ আগৰপৰা মহলদাৰক ভাবে-ভেঁটেয়ে কুটুৰি থাকেহি—সন্তাত দাম খতম কৰিবলৈ। ধুবা পোৱা মাজেই হাতীৰ ডাক হয়। কোনোতাই ডাক কিনি লয়। ভাটীৰ হৰিহৰ মেলা, অমৃতসৰ, বাকুস্থান আদিৰপৰাও সদাগৰ আহে। তাত যি মেলা হয়, সেই মেলাত বজা-জমিদাৰবিলাকে চৰতে হাতী কিনি। সদাগৰহঁতে ইয়াৰপৰা যি দামত হাতী কিনি নিয়ে, সেইখিনি পালেই তাৰ দাম তিনি গুন কৰেগৈ। হাতী পঠিয়াবলৈ ৰেলৰ ডবা লাগে। দৰ্খাস্ত দিলে ৰেল কোম্পানীয়ে সেই ডবা সময়মতে পঠাই দিয়ে। কিন্তু, বন্ধা মতে বুক নকৰিলে, পোৱা দিনবেপৰা ডবাটোৱে পতি সদাগৰে দিনে বাৰ অনাকৈ ভৰিব লাগে। কিনা হাতীটো 'টকা চুৰ' কৰিছেই, যিমান সোনকালে পৰা যায়, সিমান সোনকালে বুক কৰি পঠোৱাটোৱেই সদাগৰক পকে লাভ। নিচে, তাকে পঠিয়াবলৈ লাগে 'প্ৰেজিডেণ্ট পাছ', নিয়াৰ অজুৰতি পড়ে। সেই পত্ৰখন পোনেই মহলদাৰে কোনোতাৰ নামে দিব লাগে। তাৰ পিচত জৰুৰী বিভাগৰ কৰ্কলকই চাটিকাই কৰিব লাগে। সেই "পাছ", পাবলৈকে কোনো

কোনটো সদাগৰে মোক ৩০০-৪০০ টকা “ঘোছ” দিছিল। সেই ঘোছ বা ভেঁটা দিবলৈ সিহঁত বাধ্যও হৈছিল, কিয়নো মঠ লেখি-পঢ়ি দিলেও, সিহঁতে জঙ্গলী অফিচৰপৰা ‘পাছ’ উলিয়াই আনিবগৈ নোৱাৰে। মই জেথি লৈ, নিজেই ধূৰাবপৰা বাইচাইকেল মাৰি গোলাঘাটৰপৰা ‘ট্ৰেনজিং পাছ’ আনি দিওঁ। সদাগৰহঁতে খুচীমতে তিনিশ-চাৰিশ টকা দিয়ে। তাৰে অলপভাগ বেজাবকো দিওঁ। তেতিয়া বেজাৰ আছিল বজানীকান্ত দাস (বৰপেটাৰ, এতিয়া গুৱাহাটীত)।

হাতী বেতত থাকি ভালেই লাগিছিল। হাতী মহলদাং, হাতী-ধনী, সদাগৰ, হাতীবোপাৰী, মাউত-কান্দী আৰু গডমৰা মাহুহৰে হাতীধূৰা সদাগৰ গম্ভ গগীয়া হৈ থাকে। নগাইতে হাতী মৰা ধৰবটো তৎক্ষণাত্ কেনেকৈ পায় গৈ, ভাবিলে আচৰিত হ’ব লাগে। এদিন হাতী এটা মৰিল। পেলাবলৈও সুবিধা নাই। এনেতে কৰবাৰপৰা এজাক নগা আহিল। আহিয়েই দাবে কাটি বখলা বখলে একটাই হোবাত ভৰাই লৈ গ’ল। হাতী মৰু হেনো নগাৰ বৰ শ্ৰিয়।

আমিও প্ৰায়ে শৰপহ-হৰিণা পহুৰ মৰু খাবলৈ পাইছিলোঁ। ওচৰতে নেপালী থুঁটিত গাখীৰো উঠেনদী। দৈয়াঙত মাছমৰা মাছহে আমাক মাছ বেচে, সেয়ে শনিবাবে মজলবাবে হে। জামুগুৰিত চ-মিল বা কাঠকলা কল এটা আছিল। তাতে মেনেজৰ আছিল জখলাবকাৰ গোলোক খাউণ্ড নামে এজন ভৰা-গৰা গৌকাল লোক। তেওঁৰ মাতৃঘাৰ বৰ টনটনীয়া। কেতিয়াবা-কেতিয়াবা খাউণ্ড আমাৰ ধূৰালৈ আহে। তেওঁৰ গলগলীয়া মাত, গৌফ আৰু গোটেইটো নোমাল গাৰ কথাৰে কৈ আমি বৰ বং ধেমালি কৰোঁ। তেওঁৰ ঋং উঠা দেখিলেই আমিও মনে মনে ঝাঁকোঁ।

শীখৰ ফুকন (উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰ) নামেৰে এজন পেটীদাৰ আছিল। পেটীদাৰ বোলা অৱশ্যে বৰ ঠিক নহয়, দালাল বুলি হে কথাৰে বজ্জিত। ঋং। তেওঁৰ হাতত টকা নাই, বুকি কিন্তু অপাৰ। ভিলক ফুকনৰ গডত ময় কাবলাং (ডাঙৰ) ধূহ (মাথুন্দী হাতী) হাতী এজনী পৰিছিল। ধূৰা পোৱাৰ দিনাই ডাক হ’ল; অমৃতসৰৰ সদাগৰ এটাই ৫০০ টকা হাওলাত বা অ’গধন দিলে। দিয়েই সি টকা আনোটগ বুলি গুটি গ’ল, গ’ল বি গ’লেই এমাহৰ ভিতৰতো ঘূৰি নাছিল। ১৫ দিনৰ ভিতৰত ডাকি গোৱা টকাৰ আধাটো অন্ততঃ নিমিলেই কিনোতাই আৰু টকা ঘূৰাই নেপায়। হাতীজনী মেঘাণীও

আছিল। শশী ফুকনে, ভিলক ফুকন মহলদাৰৰপৰা ১০০০ (এহেজাৰ) টকাত বন্দবস্ত কৰি সেই হাতীজনী তালপী কৰিবলৈ ললে। তিনি মাহ তালপী কৰাৰ পাচত হাতী হঠ-পুঠ হৈ পৰিল। এতিয়া তাইৰ দাম উঠিল ৫০০০ টকা লৈকে। শশী ফুকনে বেটো-নেবেটোটকৈ সৰুগৰ এটাক ৫০০০ টকাত সেই হাতী বেচ ১০০০ টকা মহলদাৰক দিলে আৰু ১০০০ মান তালপী কৰা মানুহক দিলে আৰু যি বাকী থাকিল তেওঁৰ হ'ল। হাতী মহলত কুৰি এইদৰে ধনী হোৱা মানুহ বহুত আছে। তাৰ ভিতৰৰে শশী ফুকনো এজন।

শশীফুকন এসময়ত মোৰ সহপাঠী আছিল। শিৱসাগৰত তেওঁৰ সন্মান অৰ্ঘাইটং ল'ৰা এটা আৰু নাছিল। আমাৰ ধূৰাৰ ওচৰত থকা গাঁৱলৈ গৈ তেওঁ নোজোকোৱাকো জোকাবগৈ আৰু অনাহকত মাইকী মানুহ-বোৰৰ গালি খাই আহিব। বিলাহি বেঙেনা জলকীয়া-আলুগুটি বিচাৰি নিহঁতক যিহে মৰম লগাই-মৰম লগাই কথা ক'ব, গালি পাবিলেও, মাইকী মানুহবোৰে শশীফুকনক ছপাইচা সন্তাকৈ নিদিমাকৈ নোৱাৰে।

নগাঁৱৰ কমলানন্দ ভট্টাচাৰ্য্য, বোৰহাটৰ ষ্টাৰ কোম্পানীৰ মেনেজৰ চন্দ্ৰ ধৰ শৰ্ম্মা, নগাঁৱৰ জগৎ চন্দ্ৰ বেঙ্গলকল্যাণ আৰু ভাৰতমান নগৰীয় ভদ্ৰালৈকে হাতীমহলত চিকাৰ কৰিবলৈ আহিছিল।

হাতীখেতত থাকোঁতেই মই নিজাকৈ নিউ হুডচন নামৰ বাইচাইকেল এখন কিনিছিলোঁ। সেয়ে প্ৰথম কিনা। কিনি দিছিল ষ্টাৰ কোম্পানীৰ মেনেজৰ চন্দ্ৰ শৰ্ম্মাই—১৫০ টকাত। চন্দ্ৰ শৰ্ম্মাক মই 'হৰিতকত' বুলি মাতিছিলোঁ।

বহুবা হাতী জখ্মলৰপৰা বা গড়লৰপৰা ধৰি অনাৰ পিচত বাটত যদি মৰে নাইবা ধূৰাত বান্ধি থওতে মৰে তেন্তে মহলদাৰে তাৰ বয়েলটি ভৰিব লাগে—প্ৰত্যেকটোত ৫০০ টকাকৈ। এবাৰ ডেনেকৈয়ে হাতী আনি বান্ধ থওতেই ছটা হাতী মৰিল। হাতী ছটা 'চাৰিন' পোৱালি আছিল। কনজাৰ্ভেটৰ অৱ কৰেটচ্ যি: ৰেকৰ্ডগাৰ আহিল ধূৰা চাবলৈ। তেওঁ অহা শুনিবলৈই ছিলঙৰ মৰেল কোম্পানীৰ পৰা ভাল ভাল কেক অনালে। আৰু অমথিৰা টেঙা আৰু অজ্ঞাত ফলাহাৰো আনিলোঁ। ধূৰা পালত, তেওঁক বুধাই-পকাই আনি তাৰ এটোপা ধূৰাওতেই ছয় বাজিবলৈ হ'ল। মই লম্বালবিটকৈ গৈ হাতীকিটা মৰাড মহলদাৰৰ কোষ নাই বুলি কোৱাই

আনিলে।। ভিলক ফুকনক ১০০০ টকা বছাই দিয়াত বাবে মোৰ নিজ-
বেই মনটো ভাল লাগিল। আক তেখেতৰ দেউতাক বাধা ফুকনে শুনি
বৰ মন্তোষ পালে।

হাতী চিকাৰ বিষয়ে দীঘলীয়া প্ৰবন্ধ এটি টেটচমেন কাকতলৈ
পঠাইছিলে।। আক চমুকৈ এটি ‘টাইম্‌চ অৱ আসাম’তো দিছিলে।।
চিকাৰৰ ভাষা, হাতী শিকোৱা ভাষা আক নিম্ন, হাতীখনা নিম্ন আগতকৈ
আজিকালি বহুত সলনি হৈছে। কিন্তু হাতীক শিকাই-বুজাই চলাই লৈ
ফুৰোৱা ভাষাটো হ’লে গুজৰাটৰপৰা অসমলৈ একে, এই বিষয়ে কোনেও
আজিলৈকে গৱেষণা কৰা নাই। “হস্তীবিজ্ঞান” আৰু “হস্তাযুৰ্বেদ”ৰ
কথী আৰু আমাৰ গাৱেঁ-ভূঁয়ে থকা হাতী পুথিবিলাক আৰু হাতীৰ
বেমাৰ ভাল কৰা, হাতীচিনা—ইত্যাদি পুথি বিচাৰি ভগদত্তৰ দিনৰপৰা
বিখ্যাত হৈ থকা আমাৰ হস্তীবিজ্ঞানটো সম্পৰ্কে পুথ্যপুথ্য ৰূপে গৱেষণা
হোৱা উচিত।

১৯২০-২১ চনত ভিলক ফুকন উত্তৰ কাছাৰত হাতীমহলৰ মেনেজৰ
আছিল। সেই মহলত তেওঁৰ একলাগতকৈও ওপৰ টকা লাভ হৈছিল।
তেতিয়া একোজন মাছুহক মহল দিয়া নহৈছিল—সেই মহলটো চৰ্কাৰে
নিজে তত্ত্বাবধান কৰি চলাইছিল। তেতিয়া ফৰেষ্ট কনজাৰ্ভেটৰ আছিল
এ জে ডব্লিউ মিলবয়। চিকাৰ অস্ত্ৰ হ’লত, শিৱসাগৰৰ এচ. ডি. অ’ পনিং
চাহাবে ফুকনৰ আয়ৰ ওপৰত টেক্স লগালে। ফুকনে তৎক্ষণাত যোক
লগত লৈ কনজাৰ্ভেটৰ চাহাবৰ ওচৰ পালেগৈ। তেতিয়া চাহাব আছিল
কামৰূপৰ কুলচী বিজাৰ্ডত। আমি বেলেৰে গৈ গুৱাহাটীত নাছিলে।।
তাৰপৰা গৰুগাড়ী এখন লৈ পলাশবাৰী পালেগৈ। পলাশবাৰীত নৰনাথ
শৰ্মা হাতীমহলদাৰ আছিল।

পলাশবাৰীৰপৰা লোহাৰ ঘাটেদি ঘট ঘটংকৈ গৈ গৈ নিশা ১২ মান
ৰজাত সেই বিজাৰ্ড পালেগৈ। ফুকনে মিলবয় চাহাবৰ কেম্প বিচাৰি
ফুৰোঁতেই বহুত সময় হল। তেওঁ শুধু ডৰি আছিল। ফুকনে বেইমাজ
“ভিলকপুত্ৰ ফুকন” বুলি নামটো পঠিৱালে, এ. জে. ডব্লিউ মিলবয় চাহাব
তৎক্ষণাত বাহিৰলৈ আহি “ঐ ফুকন বাবু, ক’ক পৰা আহিলে” বুলি প্ৰশ্ন
ধৰিলেহি। হাতী থকা কৌশল-কিটাপ জনা-বাৰে ফুকনক চাহাবে বৰ
ভাল পাইছিল। তেতিয়া ওচৰলৈ বোহাৰ কৰণটো ছবিয়াই পনিং চাহাবলৈ

লেখি দিলে—হাতী মহলৰ হিচাপ চাই লাভ-লোকচান ধৰিব নোৱাৰি; মুঠ আয়ৰ দহ ভাগৰ এভাগ মান হে মেনেজৰলৈ থাকে। গতিকে ফুকনক ইনকম্ টেক্সৰপৰা বেহাই দিব লাগে। বাতি ষাঠ-বৈ শুই থাকি, পাচ-দিনা বাতিপুৱাতে ফুকনে চাহাবৰ পৰা বিদায় লৈ যথা সময়ত ঘৰ পালেহি। গণিঙক সেই চিঠি দেখুওৱা মাত্ৰকে ফুকনৰ ‘সাত্ত্বণ মাক্ হ’ল’ অৰ্থাৎ ইনকম্ টেক্সৰ পৰা বেহাই পালে—অৱশ্যে ৩০/৩৫ টকা মান উৰিলে। চাহাবৰ দিনত চাহাবে চাহাবৰ কথা ৰাখে—কিন্তু যুক্তিযুক্ত অৱস্থাত হে; নহ’লে চাহাবেও নেৰাখে। তিলক ফুকন মিলৰয় চাহাবৰ বৰপুতেক হেন আছিল। সেইবাবেই ঘিলাধাৰীৰ কুশল গগৈ কেবেলীয়ে ফুকনক দেৱতা দেখা দি দোখছিল।

১২২৩ চনৰ অক্টোবৰ মাহৰ পৰা ১২২৪ চনৰ এপ্ৰিল মাহলৈকে হাতী চিকাৰ থাকে। বাহিৰাও খেদা চিকাৰ হয়। কিন্তু, তিলক ফুকনে খৰাল চিকাৰ কৰিবলৈহে মহল লৈছিল। ১২২৪ চনৰ অক্টোবৰৰ পৰা অৰ্থাৎ বিজয়া দশমীৰ পাচৰ পৰাই আকৌ গৰমপানীতে ফুকনে হাতীমহল পাইছিল। ফুকনৰ মহল থাকোঁতেই ময়ো ছমাহ-ছমাহ হাতীমহলত আছিলোঁ। এই ছেগতে গৰমপানা, কাছমানী আদি পানীৰ উই আৰু বুৰঞ্জী প্ৰসিদ্ধ ঠাইবোৰ চাওঁ। প্ৰত্যেক ঠাইতে কছাৰী জাতিৰ ঐতিহ্যৰ অৱশিষ্ট আছে।

আমাৰ ধূবাত কুশল গগৈ নামে যিজন খৰচপাতিৰ হিচাপ ৰখা কেবেলী আছিল, তেওঁৰ বৈগীয়েক দুজনী—ঘৰ বকৰা গাঁৱৰ ঘিলাধাৰীত (মজ্জ)। মই ‘আলোচনী’ ‘বাঁহী’ আৰু আন আন কিতাপ ঘৰৰপৰা নি পঢ়োঁ আৰু ডাঃ ব্ৰেডৰ বুৰঞ্জীখন নকল কৰি প্ৰেছৰ নিয়মতে পাণ্ডুলিপি তৈয়াৰ কৰোঁ। তাকে দেখি তেওঁ এদিন মোক ক’লে, “আপুনি যিমানেই অসমীয়া ভাষাৰ গল্প উপভাস নপঢ়ক, আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালাই লেখ”—

“আছিল দেউতা মোৰ ভবলু পাৰত,

চম্পক ফুকন নাম জনা জগতত” ব

নিচিনা কবিতা ক’তো নেপায়। তেওঁ বৰকৈ কোৱাত, মই ঘৰৰপৰা “জোনাকী” খন নি তেওঁক দিলোঁগৈ। তেওঁ নি আকৌ ন বৈগীয়েকক (দ্বিতীয়পক্ষ) জনালেগৈ। বৈগীয়েকেও হেনো পঢ়ি বৰ ভাল পালে।

জগদলীক : বৃটিছৰ দিনত হাতীখনী বুলি আৰু বনবীৰা হাতী ধৰি স্থখ্যাতি লাভোতা বাইভটীয়া ফুকনৰ ঘৰৰ তিলকান্ত ফুকনে, ১২২৩ চনত

বাঁচীয়া পৰ্বতৰ খাইবেম (পুৰণি নাম খৈৰামী কছাৰী) মহলটো দুবছৰলৈ
লৈছিল বনৰীয়া হাতী ধৰিবলৈ। বিহেতু খাইবেমৰ চীয়েমৰ অধীনত মহলটো,
ভাত ধৰা হাতীৰ বাবে যি বয়েন্টি বা কাটল নাইবা মাছল আদায় হয়
তাৰে পাঁচ ভাগৰ তিনি ভাগ চীয়েমে পায় আৰু দুভাগ বৃটিছ গৱৰ্ণমেণ্টে
পায়। কিন্তু অল্পমতি পত্ৰ চীয়েমে দিলে হে হাতী ধৰিব পাৰি—বৃটিছৰ তাত
অধিকাৰ নাই। গড় মাডি বা যেলা চিকাৰত ধৰি অনা হাতীটোৱে পতি
বয়েন্টি দিব লাগিছিল ৫০০ টকাকৈ।

প্ৰথমতে ধূৰা আছিল তপাতলীতে। খাইবেমত হাতী ধৰিবলৈ, এই
ঠাইৰ পৰা কেউকালে ওচৰ হয়। কিন্তু, ঘাহ পানী আৰু হাতীবন্ধা ঠাই
অভাৱ হ'লে ধূৰা বা চোং সলোৱা হয়। জাগীৰ'ডৰ ন-খন' খোলাত
আমাৰ ধূৰা আছিল। এবছৰ তপাতলীতেই গ'ল। পিচৰ বছৰ সোণাপুৰলৈ
আছিলে'। ধূৰা পতা ঠাই কেউখনৰ দাঁতিয়ে কাষে থকা মিকিৰ গাঁৱলৈ
প্ৰায়ে ২ ছিহে'।

মিকিৰ ভিৰোতা বিলাকে পল, জাল, জুলুকি লৈ মাছ মাৰিবলৈ যায়।
জোকাজোকে ল'ল, খৰিয়া, বৰালি মাছ জালৰ টঙিত আৰি বা পলৰ
ভিতৰত পেলাই আনে; পুঠী, খলিহা, কাঠে, গঠৈ যে খালৈ ভৰি ভৰি
আহে। বাটত খুজিলে মাছ দিয়া দুবৈৰ কথা, খোজোঁটাটোক গালি পাৰি
সাং কৰে। কিন্তু, ঘৰলৈ গৈ খুজিলে কুটি, ল'ল, খৰিয়া যি থাকে তাৰে
ডুই-চাৰিটাকৈ দিয়ে। মোৰ সৈতে চা-চিনাকি থকাত, মই খুজিলেই
সবচকৈ পাওঁ

তপাতলীৰ পৰা এক ফাৰ্গ' মান উজাই এঘৰ মাছহ পাইছিলে'।
সেই ঘৰ হেনো নংখলৌৰ পৰা অহা, উপাধি নৈল। মাছহ ঘৰত কালী
গোৰ্গাণীৰ মূৰ্ত্তি আছিল, আৰু পূজা কৰা দৰা, খোল, তাল—এইবোৰো
আছিল। এইবোৰতকৈও এটা বস্তু চাইহে মই হৰ্ষান্বিত হৈছিলোঁ। সেইটো
হৈছে, এখন ডাঙৰ তৰোৱাল। সেই খনেৰেই হেনো গোতাৰ বজা ছত্ৰসিঙে
বৰ্ণাটন, বেজিংফিল্ড চাহাবক কালী গোৰ্গাণীৰ আগত বলি দিছিল, অৰ্থাৎ
সেই তৰোৱালেৰে চাহাব দুজন কটিছিল। (এই সন্তকটোৱে যোক মনিৰাম
দেৱানৰ তথ্য সংগ্ৰহ কৰাত সহায় কৰিলে।)

কেজীভো আমাৰ ধূৰা আছিল—ধূৰা হুহুজি, ধূৰা সলবলৈ বৰঙতে
বাটত বোৱা থপুৱা বুলিহে কোৱা উচিত। এই থপুৱাজে, সেই ঠাইক

প্ৰতিপক্ষিশালী বলৌ মুদৈৰ ঘৰলৈ গৈছিলেঁ। তাত তেখেতে হাতীখুজীয়া বাটিত আমি যোৱা কেউজনকে ঘিহে একোটা খামুচীয়া এঠা দৈবে কোমল চাউলৰ জলপান খুৱালে, দেখি আচৰিত। তেখেত হাতীগিৰীয়া। হাতী চিকাৰত বিলাকৰ নাম মহল পাবপৰা বুলি তালিকাত ভুক্ত আছিল, সেই বিলাকৰ ভিতৰৰ তেখেতো এজন।

তেখেতৰ ঘৰপৰা অলপ উজাই ফুকন উপাধিৰে এজন চাবলগীয়া মানুহ আছিল। তেখেতে প্ৰায় মানুহৰ লগত কথা নেপাতে; ধনী আৰু সম্ভ্ৰান্ত বংশীয় মানুহৰ লগত হে তেখেতৰ কাৰবার। ফুকনে বাবে তাৰে লগত হলিগলিকৈ জুখুবেও; তাৰ কাৰণটো হৈছে তেখেত হেনো চন্দ্ৰ কান্ত সিংহ বজাৰ আজোনাতি, কলিয়াবৰৰ ফালে আধা-খাজানাত খাতপামো খাবলৈ পাইছে। ফুকন সদায় বাইচাইকেলত হে উঠি ফুৰে। কিন্তু, তেখেত বে বজাৰ নাতি, তাৰ চিনটো এটা তেখেতে দেখুৱাব লাগে, এই বাবেই হ'বলা (আন কাৰণো থাকিব পাৰে, কিন্তু অজ্ঞাত) তেখেতে চাইকেল চলাওঁতে আন মানুহ বহা দকে “চেডোলত” নবহে, পাচফালে ‘কেৰীয়াৰত’ হে বহে। তেখেত আছিল টিলা এটাৰ ওপৰত। তেখেতে ঘৰৰ কথা বৰকৈ ক'ব নোৱাৰে, জীয়েক দুজনীয়েই চলায়। মতা মানুহ ঘৰত নাই বুলি ঘৰ উৎস নহয়, চৰকাৰী কাম কৰা আলহী অতিথিয়েই ঘৰ উকুৱাই থাকে।

ন-খনা খোলাত এজন কানি মহলদাৰ আছিল। তেওঁ মাউত ফালকী কানি যোগাব লাগিছিল। আমাৰ পৰা চাৰ্টিংফকেট এখন নি এসেৰ কানি বচাকৈ বেচিব পৰা হ'ল। কানি বেচিবলৈ দি তেওঁক ঘনিবা ভৌম কলৰ গুৰিত সাবহে চপাই দিয়া হ'ল। তাৰ উপকৱা লাভেৰেই সেইখিনিতে ঝকৰা মিকিবৰপৰা ভালেমান মাটি কিনিলে আৰু আইন ঠাইৰপৰা আচহুৱা মানুহ আনিও বহুৱালে। কানিয়েই কানীয়া মিকিব কেইঘৰক অঘৰী কবিলে আৰু ন-খনা খোলাৰ কানি মহলদাৰে সেই অঞ্চলত অধিকাৰ হ'ল।

তপাতলীত থাকোঁতে খাচীয়া বজাৰৰ পৰা বস্ত-বেহানি বিশেষকৈ চাউল-পাত, শাক-পাচলি, আলু-কচু আদি কিনি আনিবলগীয়া হৈছিল। খাচীয়া নিয়ম মতেই হাটখন বহে। আমাৰ ইয়াৰ দৰে হাটৰ নাম বুধবীয়া বা মঙ্গলবীয়া বা দেওবীয়া হাট নহয়, ঠিক বাবে বাবে নবহে। ছিলঙৰ বৰ বজাৰৰ দৰে এটা বাৰ এৰি হাট বহে। তাত স্মথিৰা টেঙা পইচাটোৰ ছোটকৈ পায়, কুৰুবা কপী, গোটে পইচা, কচু গোটটোত এক অনা বা

ছপইচা (এসেৰ মান-হুসেৰ মান হব)। কিন্তু সেইবোৰ বস্তু নৈ পাৰ হৈ, আমাৰ পাৰলৈ আহিলেই বস্ত্ৰৰ দাম ওলোটাই হয়। টেঙাৰ দাম গোটে দুপইচা, কণীৰ দাম দুপইচা বা তিনি পইচা, কচুৰ দুই 'অনা' বা তিনি অনা। কাঠেৰ-মাণ্ডৰ মাছো পায়। চেঙা মাছ একোটাতে অতি বেচি দু পইচা। ভপাতলীত হৈপাহ পলুৱাই ভোগ কৰিলে।

সোণাপুৰ বাগিছাৰ মিডোল্টন : খাইৰেম হাতী মহলত থাকোঁতে সোণাপুৰ চাহ বাগিছাৰ স্বত্বাধিকাৰী মিডোল্টন চাহাবৰ লগত চিনাকি হয়। তেওঁ লৰ্ড মিডোল্টনৰ নাতি আৰু সেই লৰ্ড পৰিয়ালৰ বংশধৰ হোৱা বাবে তেওঁ নিজকে নিজে বৰ ডাঙৰ বুলি ভাবিছিল। সেইদেখি, মিডোল্টনে সৰু-সুৰা চাহাবৰ লগত বৰকৈ হলিগলি নকৰে। ছিলঙত থকা চাহাব বিলাকক তেওঁ ডগ, ফল্ল, বেয় বুলি গালি পাৰিছিল। আনকি, বুটিছ হৈও, বুটিছ গৱৰ্ণমেণ্টকে নেমানে। সোণাপুৰৰপৰা গুৱাহাটীলৈ যোৱা বাটতে খানাপাৰাত এখন দুৱাৰ আছিল। গুৱাহাটী আৰু ছিলঙৰপৰা মটৰ গাড়ী অহা-যোৱা কৰা সময়ত হে সেই দুৱাৰখন জপোৱা-মেলা হয়। মিডোল্টনৰ নিমিত্তে গুৱাহাটীলৈ যোৱা সেইটোৱেই একমাত্ৰ বাট। গুৱাহাটী-ছিলং মটৰৰ সময়লৈ তেওঁ বাট চাই থকা অসম্ভৱ। সেইবাবে, সেই দুৱাৰখন অনবৰত খোলা থাকিব লাগে বুলি তেওঁ গৱৰ্ণমেণ্টলৈ লেখি-লেখিও খোলা ৰাখিব নোৱাৰিলে। শেহন্তত, উপায় নাপাই দুৱাৰখনকে এদিন ভাঙি পেলালে। দুৱাৰভঙা অপৰাধত মিডল্টনৰ ৫০০ টকা জৰিমনা হ'ল। সেইদিনাৰপৰা মিডল্টনে 'ডেম গৱৰ্ণমেণ্ট নোবোলাকৈ' কথা কৈ নোকোৱা হ'ল।

আমাৰ হাতী মহলৰ ধূবা আছিল তেওঁৰ বাগিচাৰ ওচৰতে, টোটোলা গাঁওবুঢ়াৰ গাঁৱত। আমাৰ হাতী এটাৰ কাঁড়ী-বা হোৱাত বাগিচাৰ ডাক্তৰ-খানাপৰা অলপ 'আপডিন' আনিবলৈ গলে। ডাক্তৰগানাতো মিডল্টনক লগ পালে। কথায় কথায় তেওঁ ক'লে বোলে তেওঁক চিকাৰ কৰিবলৈ হাতী দুটা লাগে। দিব পাৰিম নে কি ধূলি সোধাত নই 'পাৰিম' বুলিয়েই কলে। কথাৰাৰ সুধি মোৰ মনটো হে জুৰি চালে, মিডোল্টন কিন্তু হাতী নিবলৈ নাছিল।

আমাৰ ধূবাৰপৰা দিগাক হেঁচন আৰু ডাকঘৰলৈ যাব লাগিলে, সোণাপুৰ বাগিছাৰ এমুৰে চৰকাৰী আলিবাৰ্টে যাব লাগে। সেই বাটটো

আমালৈ প্ৰায় ৪ মাইলমান যুগল হয়। কিন্তু, দুবাৰ পাতিয়েদি বৈ যোৱা দিগাক নৈখন পাৰ হৈ গ'লে, ডাকঘৰলৈ পোনাই বুঠ ডেৰ মাইল মান হৈ হয়। নৈ পাৰ হ'বলৈ আকৌ নাও নহ'লে নহ'ল। এদিন মিডোল-টনক ক'লে, "আমাক নাও এখন দি ফুদিনমানৰ মিত্তিতে সহায় কৰিব নোৱাৰে নে, আৰু আপোনাৰ বাগিছাৰ মাজেদি ডাকঘৰলৈ বাবলৈ দিব পাৰিব নে?" চাহাবে সেইদিনা শলাগি ধলে। ভাৱিলে। মিডোলটনৰ নিচিনা ভেয়ৰৰা চাহাব এজনে আমাক মো ক'ন্ত নাওখন দিব? পিচ-দিনা দেখোন, তেওঁ ৮ মান বজাতে নিজে নাওখন বাই লৈ আহি আমাৰ ঘাটতে লগাই দিলেহি। দিৱেই, আমাৰ মহলদাৰ ভিলকান্ত ফুকনৰ সাতৰি ললে; তেখেত নাই বুলি ক'লত বুথেবেই তেখেতলৈ 'চালাম' এটি এৰি থৈ বাগিচাৰ গ্ৰাণ্টত সোমাল। দৰৰ আনিবলৈ বাবৰ দিনাই মিডোল-টনক কৈছিলোঁ—আমাৰ মহলদাৰ ভিলকান্ত ফুকন ডাঙৰ মানুহৰ ঘৰৰ। বজাদিনত তেওঁবিলাকৰ বিষয় আছিল বাইডকীয়া ফুকন; চাহ বাগিছাও আছে; ভাই ককায়ে সাতজন। দেউতাক বাখাকান্ত ফুকনৰ সন্মান সাত:বৰ হাতীগিৰিয়া গোবীপুৰৰ জমিদাৰৰ বাহিৰে অলপতে নাই। এইবোৰ কথা কাণত পিন্ধাই খোৱা বাবেই, ডাঙৰ মানুহৰ বৰৰ ল'ৰা অসমীয়া ভিলকান্ত ফুকনক উপবাচিয়েই সন্মান্ত ৰংগী মিডোলটনে নিজে নাওখন আনি ঘাটত বান্ধি দিছিলহি আৰু "প্ৰকেশ নিবেধ" গ্ৰাণ্টৰ মাজেদি মোক ডাক ঘৰলৈ বাবলৈ আহুৱতি দিছিল। এই কথা তেওঁ পিচত এদিন, তেওঁৰ বঙলাতে মোৰ আগত বক্ত কৰিছিল। বক্তৰে হে বক্তন চিনে। গুণী মিডোলটনে হে ফুকনৰ গুণ চিনি পাইছিল।

এদিন তেওঁৰ বঙলাতে কথা পাতি আছোঁ। এনেতে গুলাল মোৰ ৰূপ কিহুত। ক'লে, বুৰঞ্জী ভাল পাঠ বুলি। এই বুলি ক'বলৈ হৈ পালে, উঠিল মিডোলটন গিৰিস কৰে তেওঁৰ বঙলাৰ পাচফালে ৰক্ষা কোঠ এটা দেখুৱাবলৈ। মইও গ'লে। কোঠটো পায়েই তেওঁৰ চিন-চকৰবোৰ এটা এটাকৈ দেখুৱাই গ'ল—“এইটো আগকালৰ ৰাল, সোটা পাচফালৰ; এইটো “লিকেট প'ষ্ট, ‘এইটো ডান প'ষ্ট’ ইত্যাদি। সোটা ৰে পুখুৰী দেখিছে, তাতে মানহঁতে অস্বাভাৱিত ৰন-লোণ মেলাই হৈ গৈছিল। এইটো “বৰ্মাজ কট”—মানৰ কোঠ; মানৰ মিত্তি মান বান্ধিছিল।”

স্মিলিলোঁ—“মইবোৰ ধনুমান চাটৰ আপুনিৱেই তপালে।”

মিডোলটন—“মই চপাবলৈ নেপালোঁ। মোৰ আগেয়ে মি: গিলয়েনে জাল পেলাই লৈ গ’ল।” তাৰ পিচত কন্ডেকমান থাকি মোক স্থিলে, “পিকেট প’ষ্ট” মানে বুজিছে নে?”

মই আকৌ জনাটো যেন দেখুৱাই কৈ থলোঁ, “বুজিছোঁ।”

মিডোলটন—“নাই বুজা। বুজিছে যদি অভিধান-মতে বুজিব পাৰে। এইটো হৈছে, বগুৱা চিপাহীৰ শব্দ। এই “পিকেট প’ষ্টটোৱেই বগুৱা চিপাহীয়ে যুদ্ধ নেৰাৰ শেষ চিন। খুঁটাটোত থকা চিপাহীটোৱে যেতিয়াই তাৰ হাতৰ নিচানডাল পেলাই দিব, তেতিয়াই জানিবা তেওঁ সেই খুঁটা এৰিলে অৰ্থাৎ পৰাজিত হ’ল। মুঠতে, বগৰ একেবাৰে শেষলৈকে যিটো খুঁটাত চিপাহীয়ে ধৰি থাকে, সেইটোৱেই পিকেটপ’ষ্ট”—ধৰি থাকিব পাৰিলেই জয়, নোৱাৰিলেই পৰাজয়। এইবোৰ ব্যাখ্যা দিয়েই মোক জনাকৈ মাত লগালে, “বন্দীজ দ্বাৰ” (মানব বণ) ১৮৩৬ চনত হৈছিল, নহয়নে—

মই কলোঁ, “নহয়, ১৮১৬ চনত।”

দুয়ো খোজ চলাই আহি থাকোঁতে বণ লগা শব্দটো যেন তেওঁৰটো হে শুদ্ধ, এই বুলি, আকৌ স্বগতঃ মাত লগালে, “বেল্। বন্দীজ দ্বাৰ টুক প্লেচ ইন্ এইটিন্ থাৰ্টি চিক্স (১৮৩৬ চনত মানব বণ লাগিছিল)

মইও আকৌ শুধুৱাই দিলোঁ, “১৮১৬ চনত”।

কোঠটোৰপৰা বঙলাটোৱে গ্ৰাউণ্ডেৰ ফাৰ্ণিং বাট হ’ব। উলটি আহোঁতে এই ডেৰ ফাৰ্ণিং, চাহাবৰ মুখত সেই একেটা কথা “বেল্, বন্দীজ দ্বাৰ টুক প্লেচ ইন্ এইটিন্ থাৰ্টি চিক্স”। মোৰ সেই একেটা মাত—ন, ‘এইটিন্, চিক্সটিন’, নহয়, ১৮১৬)।

এইদৰে, ওৰে বাটটোৱে একেবাৰ কথাৰে কোৱাকুই কৰি দুয়ো বঙলা পালোঁহি।

মিডোলটনৰ বঙলাটোৰ একাল লাইব্ৰেৰী, কিতাপেৰেই থুন্দ খাই আছে। লাইব্ৰেৰীটোত ভূষিক এটা মাৰোঁ বুলি, সোমাই গৈয়েই, হক্টাৰ চাহাবৰ “ষ্টেটিছটিকেল একাউন্ট”খন যেদি মিডোলটনক দেখুৱাই দিলোঁ, তলত শুধুৱাই লেখি ধোৱা “বন্দীজ দ্বাৰ টুক প্লেচ ইন্ এইটিন্ চিক্সটিন”। মোৰ কথা বজা দেখি বুৰঞ্জী অধ্যাপকী বৃটিছ সন্তান মিডোলটনৰ আনন্দত পাৰ নাইকিয়া হ’ল। তেওঁ ইমান উজ্জ্বল হৈছিল যে মোক কি খুৱাম, কি

দিম বুলি উচপিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়াই তেওঁ মোক এভাৱমান কিতাপো দিলে। হাতীত তুলি লৈ আহিলে।

হাতী চিকাৰত থকা মাছহৰ শয়্যাত ল'বলৈ ক'ব শিমলু-তুলাৰ তুলী পাব ? নল-খাগৰী, ইকৰা পাতকে তুলা কৰি শয়ন কৰিব লাগে। মিডোলাটনৰ বিতাপবিলাক আতোলা-তোলাকৈ নিলো হয়, এতিয়া খৰ্ড ক'ত ? ইখন শয়্যা বুলিছে। সেইখনতে তুলীৰ দৰে কিছুমান পাৰি লগে। আৰু বনদিহেৰু গাক কৰিলে। মলবাৰীৰ ক্ৰীকাত চোখাৰীৰ ভায়েক বিখ্যাত হাতী চিকাৰী হৰকান্ত চোখাৰী আছিল, আমাৰ ধূৰাতে। কিতাপৰ লগত তেওঁৰ সহকৰ্ম নাই—সদায় মাউত ফান্দীক ডৰিয়াই থাকে। মিডোলাটনৰ বিতাপ পঢ়ি শুনাৰত যেনিৰ, মাউত ফান্দীৰ প্ৰতি তেওঁ পৰৱৰ্ত্তন হ'বলৈ ধৰিলে আৰু যি হৰকান্তই চাহাবৰ নাম শুনিলেই সিৰসিৰাই উঠে, মিডোলাটনৰ জ্ঞানপ্ৰহা দেখি তেওঁ আচৰিত হ'ল।

গধূলি হ'লে, দীননাথ ফুকন, বৃশল চন্দ্ৰ গগৈকে প্ৰমুখ্য কৰি হাতী ধনী, ২১ৰ চুবুৰীয়া গাঁৱলীয়া বাইৰ আৰু মাউত ফান্দী আটাইৰে আগত সেই গুৰি মোল, ইংৰাজে কি বুদ্ধিৰে আমাৰ দেশখন ললে, তাকে বুজাবলৈ সোণালী ছেগ ওলাল। উঁই আৰু পুলিচৰ উৎপাতৰ হাত সাৰি মিডোলাটনে দিয়া যি দুই এখন কিতাপ এতিয়াও মোৰ হাতত আছে সেইবিলাকলৈ চালে কোনোবা অচিনাকি দেশ এখনত থকা যেন হে লাগে। সেইবিলাক কিতাপেই যেই-সেই কথাতে আক্লিও মোক প্ৰেৰণা দি থাকে।

মিডোলাটন আছিল অসমীয়াক ভাল পাওঁতা চাহাব, তকল ফুকন আছিল তেওঁৰ বন্ধু। ব্যৱস্থাপক সভাৰ সভ্য নিৰ্বাচনত মিডোলাটনে ফুকনকে ভোট দিছিল।

এদিন সন্ধ্যালৈ, মিঃ মিডোলাটন, আপুনি অসমীয়া ভাষা জানে নে নেজানে ?

উত্তৰ দিলে, “বুজোঁ।”

আকৌ সন্ধ্যালৈ, “নিশিকৈ কৈলৈ ?”

ইয়াহি এটি মাৰি মিডোলাটনে এবাৰ কথা ক'লে যাক আৰু ব্ৰহ্মক্ৰুৰেৰে প্ৰকাশ কৰিব নোহাবি। মিডোলাটনে টেটুকুটীয়া কথা কৈ ভাল পাইছিল। এদিন অসমীয়া নেজানে বুলি দায় ধৰাত ইতিয় চলেবেই কৈছিলঃ—

“তোমালোক অসমীয়া তকতে কুহুৰা নোখোৱা, বাম পাৰ হ’লে খোৱা। গৰু হ’লে নোখোৱা মেথোন হ’লে খোৱা।” এইবাৰ কথা কৈয়েই “ৰাতি-খোৱা ভকতৰ গীত এঁফাকি মাতি শুনালে।”

মিডোলটনৰ কথা বহুত। কংগ্ৰেছলৈ পইচাও দিছিল; কংগ্ৰেছৰ বাতৰি কাকন্তো কিনিছিল। কিন্তু সবিস্ময় ভৰিত তেওঁ পানী ছটিয়াই থাকোঁতে মই যেতিয়া কাষেদি ডাকঘৰৰ পৰা আহোঁ, তেতিয়া তেওঁ কৈছিল, “তোমালোকে তিনিজন তৰুণৰাম কুকন ওপজাব লাগিব, তেহে স্বৰাজ পালে, ৰাখি থাব পাৰিব।”

মিডোলটনৰ অদ্ভুত চৰিত্ৰ, অদ্ভুত কথা, অদ্ভুত জ্ঞান, অদ্ভুত উত্তোৰ। মূঠতে সোণাপুৰৰ হাতীধুৱাত থাকোঁতে মিডোলটনৰপৰা মই বহুত কথা শিকিলোঁ।

এ জি হোৱাইট : ন-খনা খোলা বা জাগীৰ’ডৰ পূৰ্বলৈ (কিলিং-ভেলী টি ইষ্টেট) কিলিং ভেলী চাহ বাগিচা। তাৰ মেনেজৰ আছিল এ. জি. হোৱাইট। জাগীৰ’ড ডাকঘৰেই তেওঁৰো ডাকঘৰ, আমাৰো ডাকঘৰ। তাতে হোৱাইটেৰে মোৰে পৰিচয় হয়। হোৱাইটে কথায় কথায় বাগিছাত কাম কৰা অসমীয়া কৰ্মচাৰীক পুত্ৰৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। মিডোলটনৰ ঠিক গুলোটা। তেওঁৰ বাগিচালৈ বা বাগিচাৰ মাজেদি কোনো অসমীয়া যাহুহে ছাতি মেলি বা ঘোঁৰাত উঠি যাব নোৱাৰে। নিদ্ৰিলে ভুক্তিৰলৈ পায় বুলি এনেয়ে কোৱা নাই। তেওঁ অসমীয়া মানুহক নিদ্ৰা কৰাৰ ফল হাতে হাতে পালে, আৰু মই নোহোৱা হ’লে তেওঁৰ জীৱনৰে সংশয় হ’লহেঁতেন।

হোৱাইটেৰ লগত চিনাকি হোৱা আৰু হোৱাইটেৰ জীৱন বন্ধা কথা ঘটনাতো হৈছিল এই ৰূপে—তপাতলী ধুৱাত থাকোঁতে গড়ৰপৰা গৰি অনা হাতীপোৱালী চাৰিটা বা লগাত গলধেমালীতে (বহুৱা হাতীৰ বান্ধন) গৰি থাকিল। চাৰিটা হাতী মৰাত চীয়েমৰ ৩০০, কৈ ১২০০, আৰু গৰু-ঘেটৰ দুপকৈ ৮০০ টকা লোকচান। ধুৱাত হাতী মৰাটো বৰ জগৰৰ কথা; মৰাৰ কাৰণবোৰ পদে-প্ৰমাণে দেখুৱাব নোৱাৰিলে মহলদাৰৰ যি জৰিমনা হ’বই নে, আগলৈ হাতী ধৰা মহল পোৱাৰো ভিত্তিৰে ভাগিব। হাতী চাৰিটা পোৱালী বুলি দ্বিগুণ বিপৰ্য্যটক চীয়েমে নেমানিলে। তেওঁ নিজে আঁহি অগুসকান কৰিবহি বুলি আমাক জনালে।

চীয়েমক ভালকৈ ধুৱাই-ধুৱাই নতুওঁ কৰি পঠিয়াব বুলি ভাবি য়ই কাশ্মীৰৰ শুকান আপেল, শুকান বাদাম, আখৰোট, পেট। চুৰাকচৰ অৰ্জাব দিছিলে।। সেই ফলাহাৰৰ পাৰ্চেল জাপীৰত তাকৰৰ পালেহি। ভাকৰৰত পাৰ্চেলটো হোৱাইটৰ চকুত পৰিল। চাহাবে পটমাইবক আচ-ৰিত হৈ স্থিলে এইটো কোন ইমান ডাঙৰ মাছৰ আছে, কাখীৰফলৰা শুকান ফল আনিছে। পৰহিলৈ য়ই আহিম, আপুনি পাৰ্চেলৰ প্ৰাণককো মাতিব। সেইদিনা তেওঁক লগ পাৰ লাগে। আখি চিনাকি হ'ব লাগে।। মাইবৰ চিঠিমতে তিলক ফুকনৰ সলনি য়ে গলে।। চাহাবক বুজাই দিলে। যে ফুকন ডাঙৰ মাছৰ, তেওঁ ভাকৰৰলৈ নাহে, তেওঁৰ নিজা চাহ বাগিচা আছে। ৪০ টা হাতীও আছে। য়ই তেওঁৰ চেকেটৰী। কি ক'ব লাগে, মোক কওক। চাহাবে চিকাৰলৈ হাতী থুলিলে, কিন্তু য়েখেৰে কোৱা বাবে পঠিয়াবলৈ ন'হল।

হোৱাইটৰ লগত চিনাকি হলে।। কথা-বতৰা পাতিলে।। তিলক ফুকনৰ পৰিচয় দিলে।। নিমানতে। তাৰ পিচত প্ৰায় চৌক বছৰ পাৰ হৈ গ'ল। তেতিয়া য়ই চাৰিওত। এদিন ৰাতিপুৱা শুনিলা বোলে, আমাৰ ঘৰৰপৰা দুমাইলমান দূৰত মাছখোৱা গডৰ আলি-দাঁতিতে চাহাব এটা ৰাইজে ৰাকি থৈছে। চাহাবটোক চাবলৈ গলে। বৰ হৈশাহকৈ। তেতিয়া আইন অমাত্ৰৰ দিন—বিয়ালিছৰ বিপ্লৱৰ দিন। বালিকা ফুল, ডাক বঙলাতে জুই লগাই ৰাইজে বুটিছ খেদাৰ হৈপাহ পুৰাইছে, চাহাব পালে আক শুদাই এৰিবনে ?

য়ই চাহাবৰ ওচৰলৈ গৈ সোধাত বুজ পালে।—তেওঁৰ নাম এ. জি হোৱাইট, কিলিং তেলী বাগিচাৰ মেনেজৰ। য়টৰ কিমিৰলৈ গৈছিল ডিক্ৰগডৰ প্ৰেক্টাৰ্ট ষ্টৰ্টলৈ। য়ুৰি আহোঁতে, সেইদিনাতে গোঁৰাছৰ এটা তেওঁৰ য়টৰখনে খুলিগালে। ডাঙৰ ৰাইজে ধৰি তেওঁক ৰাকি থৈছে।

য়ই ৰাইজক বাকিটো থুলি দিবলৈ কলে।, আক য'হটো য়িলে মূল্য ৬০ টকা আক ভাল কৰিবলৈ জালপীৰ নিষিদ্ধ ৪০ টকা লাগিব বুলি ক'লত চাহাবে ৰংমেন ১০০ টকা দি পেলালে। তেতিয়া চল পাই ক'লে।, “আপা কৰে। মিঃ হোৱাইট অসমীয়াক যেন আপুনি পালি পাৰি নৈবাঞ্চে।।” তাৰ পাচত হোৱাইটে অসমীয়া ভাষা আৰু বুৰঞ্জীৰ বিষয়ে জনাবৰ নিষিদ্ধে মোলৈ চিঠিপত্ৰ লেখি আছিল।

এদিন দেখোন য়োৰ পৰম বন্ধু বড়কান্ত বৰকাকতী দেৱ ভটংকৰে তপাতলী ধুৱাত ওলালহি। মনতে ভাবিলে। বৰকাকতীক আকৌ হাতী মোহনীয়ে পালে নেকি? কবিতা মোহনীয়ে যি কৰিব লাগে কৰিলে। (কবিতাৰ কথা ভাবি থাকোঁতে-থাকোঁতেই তেওঁৰ মোজা গ'ল, ঘৰ-বাৰী গ'ল) থুৱাই-থুৱাই স্বস্থ কৰি অধিলে।—“নহা মাতুল আছিল দেখোন।”

বৰকাকতী : (খং মূৰা হৈ) “চকচোন এইখন বেণুধৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াই ‘আসায় বস্তু’ত কি লিখিছে?” এইবুলি তেওঁ হাতত লৈ অহা “আসায় বস্তু”খন য়োৰ হাতত দিলে। পঢ়ি চালে। দেখিলে। ১৯৩১ চনত বহিবলগীয়া সাহিত্য সভাৰ শিৱসাগৰৰ অধিবেশনত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাক যি অভিনন্দন দিব খোজা হৈছে, সেই অভিনন্দন বেজবৰুৱাৰ প্ৰাপ্য নহয়, প্ৰাপ্য পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ। গোহাঞিবৰুৱা হে কৃতী সাহিত্যিক—এনেকুৱা ভালেমান অভিযোগেৰে বৰ দীঘল চিঠি এখন বেণুধৰ ৰাজখোৱাৰ চহীৰে প্ৰকাশ পাইছে।

বৰকাকতীয়ে হেঁচা মাৰি ধৰিলেই বোলে ইয়াৰ প্ৰতিবাদ এটা আশি হুয়ো কৰে। আহক। মই কলেঁ, ‘বস্তু’ খনত লেখিলেই জানিবা। সাহিত্য সভাই আগুৱাই দিব কৰা প্ৰস্তাবটো লুটিয়াই পেলালে সভাৰ কিবা মৰ্যাদা থাকিব জানো? হাতীৰ দাঁত এবাৰ ওলাল, ওলাল। ৰাজখোৱাৰ প্ৰতিবাদে আমাৰ গা লৰাব নোৱাৰে।”

বৰকাকতী : বেজবৰুৱা আমাৰ সাহিত্যৰ কৰ্ণধাৰ। তেখেতক অভিনন্দিত হ’বলৈ নিদিয়া মানেই সাহিত্য সভাক অৱমাননা কৰা, আশি প্ৰতিবাদ এটা কৰিবই লাগিব।

তাৰ পাচত হুয়ো গবৰিল কৈ প্ৰতিবাদ-লেখি ছাত্ৰ সন্নিৱনৰ ‘মিলন’ কাকতলৈ পঠালে। “মিলন”ত সেইটি প্ৰকাশ হ’ল, কিন্তু প্ৰতিবাদটো এনেকুৱাকৈ এচুকত ঠাই দিয়া হ’ল যে পাঠকৰ চকুত পৰিল নে নপৰিল, একো গম নেপালে। তথাপি ছপা হ’ল, সেই ফেৰাই সন্তোষ। ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াৰ চিঠিখনৰ প্ৰতিক্ৰিয়া এটি অৱশ্যে নোহোৱাকৈ নেথাকিল।

তপাতলীত যি দুবছৰ (এমাহ-ছমাহকৈ) থাকিলেঁ, সেই দুবছৰে সাহিত্যিক, সামাজিক, ৰোমান্টিক ঘটনা বহুত হৈছিল, তাৰ ভিতৰত য়োৰ মনত যুগযুগীয়া হৈ থাকিল বড়কান্ত বৰকাকতীৰ সাহিত্যিক ধৰ্ম্ম-নিচা।

দ্বিতীয় অধ্যায়

গাঁৱত ধৰ্ম্মাটম : হাতী মহলত থাকোঁতেই দেশবন্ধু চিন্তাৰঞ্জন দাসৰ বাৰাই উত্থাপিত প্ৰস্তাৱ এটা সদৌ ভাৰতীয় কংগ্ৰেছ-সভাত সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গৃহীত হয়। প্ৰস্তাৱটোৱে কংগ্ৰেছ কম্বী সকলক উপদেশ বা নিৰ্দেশ দিছিল গাঁৱত সোমাবলৈ। সেই সময়তে, কংগ্ৰেছৰ ধৰ-ধৰ মাৰ-মাৰ উৎসাহ উত্তৰ্জনাৰ গতিও মহুৰ হৈ আঁঠিছিল। কলেজ বন্ধ কৰি জেল খোৱা মহাভাগ ছাত্ৰ আকৌ কলেজলৈ গৈছে, আদালত বৰ্জ্জন কৰা উকীলৰো প্ৰায় ভাগেই পুনৰ ওকালতিত ধৰিছে। কোনেও “পুনৰ্মুখিক” হ’বলৈ কুঠা-বোধ কৰা নাই। বাতৰি-কাকতৰ সম্পাদকৰো কোনো কোনোজনে নতুনকৈ প্ৰশিক্ষণ দি ন-কৈ কাগজ উলিয়াবলৈ যো-জা কৰিছে। অসমৰ একমাত্ৰ অসহযোগী কাকত “আসাম বিলাসিনী”ৰ সম্পাদক কৃষ্ণ পেছাবে (কৃষ্ণজান্ত ভট্টাচাৰ্য্যই) পেকন পৰ্য্যন্ত তেজবাহীও কাকতখন সতৰ্কতাৰে চলাবলৈ মান্তি হৈছে। কংগ্ৰেছৰ পৰাও নিৰ্দেশ আছিল “গাঁৱত ধৰ্ম্মাটম।”

মইও গাঁৱত সোমাই চাৰিং-সংস্কাৰৰ কামত চুহুৰীয়া ভাৱে লাগিবলৈ ধৰিলোঁ। তেতিয়াও এখন গাঁৱৰপৰা অইন এখন গাঁৱলৈ যাবলৈ আলিৰ সঁচহ নাছিল। কৃষ্ণপদ চহুৰা বৰমহৰীয়ে কৰাই থৈ যোৱা চহুৰা আলি-টোহে মাথোন আলি বুলিবপৰা হৈ আছিল। এইটোৱেই ভেটিয়া সবুজ আলিলৈ ওলোৱা সোমোৱা মৌজাটোৰ একমাত্ৰ আলি! সিও বাৰিষা হ’লে, টেক্ টেক্ কৰে পিচল। দলঙো কেবাখন! ছবাহমান হে থাকে। তুৰুৰীয়া কাকতীত আলি নাছিলেই। বাট বুলি বিৰা এটা আছিল, সিও আধাড়ৰীয়া। চলিহা কাকতী গাঁৱত থকা আলি এটা মাত্ৰ আছিল। ভোগৰাম কাকতী মণ্ডলৰ পুত্ৰ যোগানন্দ বৰকাকতী, চাৰিঙত প্ৰথম মাইনৰ স্কুল পাঠোতা নবীনচন্দ্ৰ কাকতী, লোকনাথ কাকতী (ঙলৈ) আৰু বজ্জেশ্বৰ কাকতীয়ে মাটিগিৰিহঁতৰ লগত লগা কাজিয়া পেঁচাজ ভাঙি, ঘন ভবি গজপুৰীয়া কাকতী আলিটো চোঙাইছিলে হে মাথোন। বতৰপুৰীয়া, ঘৰ-ফলীয়া, টেণৰ, পুৰণিয়েলীয়া, ব’হছাল, ডেলীয়াল—এইবোৰ গাঁৱত কেৱল

লুংলুডীয়া ছিগা গকবাট একোটা হৈ আছিল। স্বৰ্গদেৱসকলে পোন প্ৰথমেই যি ছটা আলি কৰাইছিল, তাৰ ভিতৰত নগা আলিটোও এটা; এইটোৱেই চাৰিগুৰি ৰাজহাড় স্বৰূপ ৰাজআলি। তথাপি তাৰ প্ৰতিও চকু দিওঁতা কোনো নাই। লোকেল-বৰ্ডে মন গ'লে বছৰি এচপৰা-দুচপৰা মাটি পেলোৱায়। কিন্তু, বাৰিষা হ'লেই সেই মাটি উঠি যায়। মুঠতে ১২৩ চনলৈকে নগা আলিটো চুবুলি হাড়ী-মুহ-গক যোৱা এটি খাঁইল বুলিব পৰা হৈ আছিল। আলিৰ অৱস্থা এনেকুৱা শোচনীয় আছিল যে যোৰহাট প্ৰবাসী নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাৰ কলমটোৱে যেন বাতৰি-কাকতত নগা আলিৰ বিষয়ে লেখিবলৈকে জনম ধৰিছিল। ডাক্তৰ হৰকান্ত দুৱৰা আৰু বলোৰাম দুৱৰা বি,এ দেৱেও আলিটো গাড়ী-গুৰা যাবপৰা কৰিবলৈ নৈধ চেষ্টা কৰিছিল। শিৱকান্ত দুৱৰাই গাঁঠিৰ ধন ভাঙি, লোকেল-বৰ্ডৰ চেয়াৰমেনক নগাআলিৰ উন্নতি অৰ্থে খাটি-মুটিয়েই আছিল। চলিহা আলিটো পাচত সকলম গঠৈ বি-এই অশেষ পৰিয়ত্ব কৰি, ধন ভৰি সদৰ আঁকিত লগোৱা কৰিলে। সেই কাৰণেই, ভুবনচন্দ্ৰ গঠৈ চেয়াৰমেন হৈ থকু কালত পূৰ্বৰ চলিহাটোতে গঠৈ নামটো যোগ দি চলিহা আলিটোৰ নাম চলিহা গঠৈ-আলি থোৱা হ'ল।

অসহযোগৰ জুইকুৰা চিমাई অহাৰ সময়ত, যত্নাৰ হাজৰিকা, টেপুৱাম গঠৈ, সকলম গঠৈয়ে গাঁৱলীয়া ঠাইবোৰ স্তৰ্গম কৰাত দেহা উৰুৱাই লগিছিল। নামহাঙৰ লিঙ্গসাঁকোৰ পৰা ধোদৰ আলিলৈকে ৯ মাইলমান বাটৰ ভিতৰত ২১খন দলং বছৰি সজাই থাকিবলগীয়া হোৱাত লোকেল বৰ্ডে নগা আলি আগন্তোৱা কামত টকা খৰচ কৰাত হাত-ধৰি চলিছিল। বৰ্হদিনৰ পাচত, তাৰাপ্ৰসাৰ চলিহা ৰেৰিষ্টাৰ চেয়াৰমেন হোৱা কালত, বাধাকান্ত ফুকন ভাঙৰীয়াই ১০০০ টকা বৰ্ডক ধাবলৈ দি নগা-আলিটো সঁচা-সঁচি আলিমুৱা কৰালে। সেই টকাৰেই দলং থকা ছিগাবোৰত মাটি দিয়ালে। এই আলিটোৰ উন্নতিৰ ওপৰতে স্ব'ৰাকজাৰ মৌজাৰ আৰ্থিক উন্নতি নিৰ্ভৰ কৰে।

ফুকন ভাঙৰীয়াই অল্লান বদনে স্বৰ্গ বৰাকলী পেৰাকপৰা ১০০০ টকা জৰ্জৰ কৰে লোকেল-বৰ্ডক ঢালি দিয়াৰ কৰণটো এইদৰে উল্লেখ হৈছিল :-

সেই সময়ত বোৰিষ্টাৰ তাৰাপ্ৰসাৰ চলিহা ভাঙৰীয়া আছিল গিহুলাপৰ লোকেল-বৰ্ডৰ চেয়াৰমেন। নগা-আলিৰ কলংবোৰ সদায় আবৃতৰূপে ভালি

থাকে। সেইবেলি ন-খনাজান আৰু মেধিজানৰ ভগা-বাঁহৰ দলঙৰ গুণবেদি যোৱা দুখন গাবীৰ গৰু ঘূৰীয়া হয়। সেই বাবে “অৰাৰীয়া” কাকতলৈ চেয়াৰমেনক দোষাবোপ কৰি পাকে-প্ৰকাৰে কথা বুলি, নাম নিৰ্দিষ্টকৈ এখন চিঠি দিছিলে। সেই চিঠি প্ৰকাশ হ’লত, ফুকন ডাঙৰীয়াৰ চহীৰে তাৰ উত্তৰ ওলাল। উত্তৰটো আছিল, “নগা আলিটো মোৰ হুৱাবমুখৰ আলি। এই আলিয়েদি সদায় মটৰগাবী, গৰুগাবী আদি নিৰ্ৰিহিনিৰে চলি থাকে। যি জনে চেয়াৰমেনক কথা বুলি অভিযোগ কৰিছে, সেইজন হে কথা।” চিঠিখন লেখাৰ গুপ্ত বহুতটো অৱশ্যে ভেদ কৰিলে। এনেতে ঈশ্বৰৰ কি লীলা ক’ব নোৱাৰোঁ, এদিন চলিহা ডাঙৰীয়া আহক নগা-আলিয়েদি, মটৰ লৈ। ফুকনৰ ঘৰবপৰা উলটি যাওঁতে, কিবা স্বপ্নপত মটৰখন আলিৰ পৰা পিছলি গৈ আৰোহীয়ে সৈতে আলিৰ দাঁতিত থকা দ-পথাৰৰ দলনিত হোঁৰোপা ৰাই সোমালগৈ। দলনিৰপৰা তুলি আনি চোৰমেনক হুহু কৰাৰ পিচত, ফুকন ডাঙৰীয়াৰ সাক্ষাতে কলে, “কথা কোন, এতিয়া ওলাই পৰিল।”

তাৰ পিচত, চলিহা ডাঙৰীয়াক বুদ্ধি দিলে, ফুকন ডাঙৰীয়াকে আলি বন্ধোৱাৰ তাৰ দিবলৈ। ফুকনকো অহুৰোধ কৰিলে, আলি নবজালেও বৰ্ডক অন্তত: কেইহেজাৰমান টকাকে ধাবলৈ দিয়ক। শেহান্তত, চলিহাক ৭০০০ টকা ফুকনে ধাবলৈ দিলে আৰু সেই টকাতে ভেজনি দি বৰ্ডে নগা আলিটো ওখ আৰু বহল কৰিলে। নগা-আলিটো আলিমুৱা কৰি ভাললৈ অনাত ফুকন ডাঙৰীয়াৰ অযাচিত দানেই প্ৰথম।

গোৰীসাগৰ ডাকঘৰ: চাৰিডৰ মাছহৰ নিৰ্মিত্তে গোৰীসাগৰ ডাক ঘৰটোৱেই একমাত্ৰ ডাকঘৰ আছিল। দক্ষিণ চাৰিডৰপৰা ডাকঘৰলৈ চাৰি মাইলমান বাট হ’ব। মাজখনতে ইয়াত পিয়ন এটা আছিল। ডাকঘৰটোৰ আয় নাই বুলি সেই পিয়নটো শুচাই পেলোৱা হ’ল। সেইদেখি, মাছহে নিজে চিঠি-পত্ৰ আনিবগৈ লাগে। ’২১-২২ চনত ধুমধাম কংগ্ৰেছৰ কাম চলাই থাকোঁতে শ্ৰামস্বৰ্গ চক্ৰবৰ্তী সম্পাদিত কলিকতীয়া দৈনিক কাকত “চাৰ্ভেট” খন আনিবলৈকে দিনো গোৰীসাগৰলৈ বাবলগীয়া হৈছিল। নিভৌ অধ্যাযোৱা কৰা বয় চান। পিয়ন নায়েই, বিপুল নো কিমান ধৰিহু বহুত কষ্টজটৰ মূৰত কেতিয়াবা হে বিপুলী মাছহ এজন-দুজন পোৱা হয়। গুইমাটৰৰ ভয়তে কোনো মাছহ ডাকঘৰলৈ যাব নোখোজে।

হৰি পঠমাষ্টব : পঠমাষ্টব আছিল হৰিনাথ শৰ্মা বৰঠাকুৰ। তেখেতৰ বয়স তেতিয়াই ৫০ বছৰমান হৈছিল। তেখেতৰ কাম অসংখ্য—গৌৰীমা গৰব ধ'লত দৈনিক পূজা কৰিব লাগে, গৰু পাউণ্ড তদাৰক কৰিব লাগে, ডাকঘৰৰ কামো চলাব লাগে। তাৰ উপৰিও, ওচৰ চুবুৰীয়া গাঁৱত সভা-সমিতি হ'লে বক্তৃতা দিবলৈও যাব লাগে। কেউটা কামৰ জুৰিয়ে যেতিয়া তেখেতক জগতিয়াই ধৰেহি তেতিয়া তেখেতৰ তত হেৰাই যায়। এনেয়ে এবৰীয়া মাছহ, তাতে তত হেৰালে কথাবোৰ খেলি-মেলি লাগে। আভোকৰ ন-মুঠিয়েই জুৰি থাকে, তাতে ঘাই অসময়ত থাকোঁ কোনোবা এজন মাই টিকট-লেকাফা খোজোহি, বৰঠাকুৰদেৱৰ খংটো টিঙি কৰে পোনেই বুৰৰ ওপৰত উঠেগৈ। চিঠি বিচৰাৰলৈ তেখেতৰ এবাৰ নহয় এবাৰ খিংখিঙীয়া মাত শুনিবই শুনিব। ডাকপত্ৰলৈ এটা মাৰ্চ, পষ্টকাৰ্ড এটা বিচাৰিলেও সতকাই পাব নোৱাৰি, একটামান বহি থাকিলে 'হ পোৱ' বাণ। মনি-অৰ্ডাৰ বা বেলেণ্ডৰী কৰিবলৈ কিমান সময় যে ব'ব লাগে ঠিকেই কৰিব নোৱাৰি। তিনিটা কাৰ্ড ললেও একেজাপ কৰি নিদিয়ে, তিন-তিনিজন নকৈ নবেলি লুটিয়াই লুটিয়াই বেথি, নবেলি নটা কোব মাৰিহে কাৰ্ডকেইটাকে দিব। তাৰ উপৰি তেখেতৰ দুজাউৰিমান বক্তৃতা আছেই। চাৰি মাইল বাট বাটকুৰি বাট গৈ থাকোঁ খিংখিঙীয়া মাত শুনা যে জনেকুৱা তিতা-মুৰীয়া লগোৱা কথা, শুনাৰলৈ জনমলৈ শিকিছে—মুখেৰে আনৰ আগত ক'বৰ সাধ্য নাই।

পঠমাষ্টবৰ কপত হে ডাকঘৰত হৰিনাথ শৰ্মা সময় আৰু তদুপৰ মৌল চুবুৰীয়া মানিত অজিন পাতকী, এনেয়ে; তদুপৰ, নিষ্ঠ, চিন্তাশীলতা আৰু স্পষ্টবাদিতাত হ'লে সকলোৰে ভক্তিভাজন। চৰ্কাৰী কৰ্মচাৰী হ'লেও, দেশ-প্ৰেমৰ উদগনিত পৰি ওচৰৰ চুবুৰীয়া বগা কোনো কোনো ৰাজহুৱা সভালৈ তেখেত নোবোৱাকৈ নেথাকে; সভালৈ গ'লেই, বক্তৃতাও বহু লেজুৱা আৰু কথাই পানী নদৰকে। তেখেত ডাকঘৰত থাকোঁতে অসময়কৈ যিটো মুক্তি ধৰি থাকে, বক্তৃতা দিওঁতেও সেই মুক্তিকে ধৰি ছাত্ৰবিলাকক স্বতন্ত্ৰ-চৰিত্ৰ ভাল কৰিবলৈ, ধৰ্মপৰীক্ষণ হ'বলৈ আৰু নিকাশক-নিভৃগকক মানিবলৈ তাৰি-ধমকি দিয়াৰ টানি উপদেশ দিয়ে। ৰাইজ আৰু চৰ্কাৰৰ ঘৰত সুনাম থৈ হৰিনাথ শৰ্মাই ২০ বছৰৰ মূৰত ডাকঘৰীয়া কামৰপৰা অৱসৰ ললে।

চাৰিও ডাকঘৰ : চাৰিওতে ডাকঘৰ এটি পাতিবলৈ ঠিক কৰি, ডাক বিভাগৰ ওপৰৱালাসকললৈ গৈ খনে খনে দৰ্শন দিলে। ১৯২২ চনৰ পৰা ধাৰাসাৰে আবেদনৰ কৰ্ম্মুঠি মাৰি মাৰিও 'জিবুত থকা চুপাৰ্ভাইণ্টেণ্ট অফিচৰ বঙালী কৰ্ম্মচাৰীৰ মন সোঁমৰাই নোহাবিলে'। বাবে বাবে ঠিকৰ আহে চাৰিও ডাকঘৰ দিব নোহাবি। অৱশেষত ১৯২৭ চনত, কলিকতাত দেশভক্ত ফুকনৰ কাণত সেই নাউমান কথাটি পেলোৱলৈ সুযোগ পালে। তেতিয়া তেখেত পুৰুষসিংহ চন্দ্ৰকল্লৈ ৰেজবকৰাৰ বিখ্যাত "বাটন বক্স" (বাইট অৱ বো) মৰদমাটো তথি কবিলৈ কলিকতাত অৱস্থান কৰিছিল। ফুকন ডাঙৰীয়াক চাৰিও ডাকঘৰ এটা পতাৰ কথা ক'লেই, তেখেতে উৎকণ্ঠা মোকায় জি. পি. বাৰৰ ওচৰলৈ লৈ গ'ল। বাৰ আছিল সদৌ ভাৰতৰ ডাক-টোকাৰ বিভাগৰ উচ্চতম বিষয়া।

তেওঁৰ আগত ফুকনে মোৰ কথা এই বুলি ক'লে, "এই ল'ৰাটি আছিল অসমৰ পূব-প্ৰান্তৰপৰা, আহিছে—আপোনাৰ ওচৰত সুত্ৰ ডাকঘৰ এটি তিকা কবিলৈ। শিৱসাগৰৰ ভিতৰত চাৰিওখন পুৰণি শিক্ষিত সম্ভ্ৰান্ত লোকৰ বসতি স্থান। ইয়াত ডাকঘৰ এটা দিবই লাগে।" ফুকনৰ কথা-খিনি শুনিবলৈ বাৰ চাহাবে সোঁ-চকুৰ গাছখন একতাই মোৰ হাতৰপৰা দৰ্শনস্থান লৈয়েই মোক বিদায় দিলে।

তাৰ পাচত সাহায়েক গ'ল। ময়ো ঘৰ পালোঁহি। এদিন গোৰীসাগৰ ডাকঘৰলৈ গৈছোঁ, শিৱসাগৰৰপৰা ডাক নো পায়হি এখন। বাবু অশ্বিনী চৌধুৰী নামৰ ডাকঘৰীয়া হনুস্পষ্টৰ এজন গোৰীসাগৰ ডাকঘৰ পৰিদৰ্শন কৰিছে। কথাৰ কথাৰ মই উলিয়ালে বোলে, "চাৰিও ডাকঘৰ কিয়া নহ'বই নেকি?" চৌধুৰীয়ে যিহি মাতেৰে বিস্তৃত ভাষিলে তাতেই ক'লে— 'আপোনাৰ চাৰিওৰ নিচিনা গীৱলীয়া ঠাইত কি ডাকঘৰ হ'ব?' (মই ইংৰাজীয়ে শুনিছিলোঁ, তেওঁ উত্তৰ দিছিল বাংলাৰে।) কথাষাৰে মোক কিছুই উকাৰি থাকিলে। মইও বড়ো-চড়া পাৰি গোজোবা মাৰি কলোঁ, 'বগা চাৰুবা এজন থকা হ'লে আজিয়েই ভাৰ্জি চেলেকি ডাকঘৰ দিলেহেঁতেন (Were there a single European soul, I think, you would have licked his feet and given him a Post Office.) মোৰ ঢোকা মাৰিছিলি কেইকি উত্তৰ দিব জানি থকায়েই নহয়, বৰিষাৰ পৰাই মোক অজিমাৰ মাৰি ভিতৰলৈ সোঁমৰি ডাক-টোকা-বিভাগত কৰি তোলা পৰিচালকসকলক,

‘বেগু বোপা, খালা, তুমি ভাল খালা। মোৰ আগতে ইন্স্পেক্টৰক টান কথা কৈ মোৰ কাষটোও নিয়ালা এতিয়া!’

. এনেতে, শিৱসাগৰৰ ডাকোৱাল পালেহি। ‘বেগু’ খুলি চাওঁতেই মোৰ নামে দিয়া খলঙৰ ডেপুটী প’ষ্টমাষ্টৰ জেনেৰেলৰ চিঠিখন ওলাল। পঢ়ি চাই দেখিলোঁ:—মই যদি নগদ ৩০০ টকা জামিন দি ঘৰ এটা দিব পাৰোঁ। আৰু ১০ টকাত ডাকোৱাল ডাকবাসু (প’ষ্টমাষ্টৰ) এজন বন্দবস্ত কৰি দিব পাৰোঁ, তেন্তে ১৯২৮ চনৰ ১৬ জুলাইৰপৰা চাৰিঙত পদীকামূলক ভাৱে ডাকঘৰ এটা ঢকাৰে পাতি দিব পৰে। মোলৈ দিয়া চিঠিখন, সেই সময়ৰ শিৱসাগৰীয় কাউন্সিল সদস্য ভাবাপ্রসাদ চলিহা বোৰিষ্টাৰ ডাঙৰীয়ালৈ দিয়া চিঠিৰ নকল আছিল। চিঠি পঢ়ি ইন্স্পেক্টৰে সেয়েমো-সেয়েমি কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু মোক ভৱভাৱে ক’লে, ‘ভাল হ’ল, এতিয়া আৰু ডাকঘৰ পাড়কগৈ।’

সেই চিঠি পাই আমাৰ আনন্দ-উল্লাহ খবলৈকে ঠাই নোহোৱা হ’ল। গধূলি পাতি হাঁহ মাৰি ভোজ খাটোইক। শবৎচক্ৰ গজপুৰীয়া বক্ৰাক চাৰিং ডাকঘৰৰ মাষ্টৰ পাতিলোঁ। আমণ্ডৰি টেচনৰপৰা ডাক আনিবলৈ পাল পাতি পাতি শুকুটিয়াৰো ওলাল। তাৰ ভিতৰত এই কেইজনই আছিল আগবুৰু—উমাকান্ত হুৰৰা, সৰ্যাকান্ত ফুকন, হিচিৰা বনিকৰ, সত্যনীকান্ত ফুকন, চিদানন্দ হাজৰিকা, জীৱকান্ত হুৰৰা আৰু সোধধন বনিকৰ আদি শ্ৰীমান কিজন।

ডাকঘৰটো যে নহ’লেই নহয় আৰু তাৰ লগত যে দুখিৰটীয়া মানুহ আৰু অহুঠানবোৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক আছে, তাৰ প্ৰমাণ দেখুৱাবলৈ লওনৰপৰা ভি. পি. কৈ ২৫ টকা দামৰ [ইয়াত ভেটিয়া মোতাৰ দাম আছিল ৩০ টকা] মোতা আনিও দেখুৱাইছিলোঁ। বিদেশলৈ দিয়া চিঠিত আমাৰ ডাকঘৰৰ নামটো চাৰিং ক্ৰছ [লগুসত থকা চেংৰিং ক্ৰছ নামাৱলাৰে] বুলি দিছিলোঁ; ডাকঘৰটো স্থায়ী কৰিবলৈ ডুমডুমাৰ হেমকান্ত বৰকাকতী, নাগিনীজান বাগিছাৰ মোকেশ্বৰ সানিকৈ, নকচাৰী মৌজাদাৰ বোৰেশ্বৰ বৰুৱা, মোৰ ভাই গণেশ্বৰ শৰ্মা, নাজিৰাৰ মোজাদাৰ শৰ্মা পূজাৰী আৰু মোকনাৰ কাকতী যেনেভাৱে সহায়-যত্ন দি যত্ন কৰি কাম চাঙালি। যোৱাৰোঁ হুৰৰা বি. এই ডুমডুমাৰ কেইটা প্ৰকাৰৰেও সহায় কৰিছিল। হুৰৰাৰ হুৰৰা দেৱানৰ বাবে আটাই আনকি, দিৱাকান্ত হুৰৰাই বাবে

এটকাটক আৰু তিলকান্ত কুকন আৰু লোকনাথ কুকনে লাগ বুলিয়েই
যিয়ান লাগে সিয়ান বৰঙনি পেলাইছিল। ডাক্তৰ হৰকান্ত দুৱৰাই
বাইচাইকেলেৰে ঘূৰি-পৰি গোটেইখনতে টিকট লেঞ্চকা বেচি কুৰিছিল
আৰু ভালেহানে যি পাবে তাকে দি সহায় কৰিছিল। সকলোৰে উন্নয়ন
আৰু আশান্তৰীয়া সহায়-সহায়ত্বৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি চাৰিং ডাক্তৰটি
সুপ্রতিষ্ঠিত কৰিবপৰা হ'ল।

কিবা এটি বেমেজালি লগাত শবৎ বকৰাই কামৰপৰা অৱসৰ লব লগা
হ'ল। তাৰ পাচতে, ডাক্তৰৰ বৰ টনা-আজোৰা লাগিল। পঠে মাঠেৰে
বহলি হ'ল। বহুত মেল-মৰ্কটীয়াৰ মূৰত চৰ্কাৰৰ ফালৰপৰা চলিহা আলিৰ
মূৰৰ বৰগছ জোপাৰ তলতে ডাক্তৰ হ'ব বুলি ঠাই বাছি দিলে। শবৎ
গজপুৰীয়াৰ পিচত গোপাল শৰ্মা কটকী পঠেমাঠেৰে হয়। তাৰ পিচত বলোৱাম
চলিহা। চলিহাৰ পিচত, আকৌ গোপাল শৰ্মা হয়। এইদৰে, অগীয়া-বগীয়াটক
কেৱাজনো মাঠেৰে হোৱাৰ পিচত, আকৌ গোপাল শৰ্মাই মাঠেৰে হয়।

ডাক্তৰটোৰ নাম চাৰিং নিদি, কাকতীয়াও দিব লাগে বুলি কেব'-
জনেও ওজৰ উলিয়াইছিল। সেই ওজৰ ননজিল। চাৰিং নামেই থাকিল।
এই নামটো ৰাখিবলৈকে বৃটিচ আমোলৰ পুৰণি বুৰঞ্জী আৰু বহুত চৰ্কাৰী
ৰিপৰ্ট ঘূৰিবলগীয়া হৈছিল। শেহত ১৯২৮ চনৰ ১৬ জুলাইৰপৰা নাট
ঘোঁকটৰ চাৰিংখনৰ জগতৰ লগত ডাক্তৰৰ যোগেদি লণ্ডন গাঁঠি লাগিল।

চাৰিং ছাত্ৰ সজা : চাৰিং মাইনৰ স্কুলৰ হেডমাষ্টাৰ নবীনচন্দ্ৰ
কাকতী, বলোৱাম দুৱৰা, কেশৱ চন্দ্ৰ দুৱৰা দেবেন্দ্ৰনাথ দুৱৰা, টুনিৰাম
কাকতী আৰু অতুল চন্দ্ৰ কুকন এইবিলাকেৰে পৰামৰ্শ কৰি পুৰণি ছাত্ৰ
সভাখন উজ্জীৱিত কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। সেই সভাই উঠি অহা ছাত্ৰ-
চাৰ্যৰ মন ব্ৰহ্মোত্তৰাগত হওলীয়া কৰি পেলালে! সেইসভাৰ বিৱৰণটি
ৰাভৰি কাকতৰপৰাই তুলি দিলোঁ :—

“১৯২৯ চনৰ ১৫/১৬ এপ্ৰিল তাৰিখে শিৱসাগৰৰ চাৰিঙৰ স্মৃতিত পঞ্চম
চলিহা এম-ও. বি-এলৰ সভাপতিত্বত অতি আগ্ৰহ-উৎসাহেৰে চাৰিং ছাত্ৰ-
সভাৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিক অধিবেশন হৈ গ'ল। আহুৰণি সভাৰ হৈ স্মৃতি
অতুল চন্দ্ৰ কুকনে পাঠ কৰা অভিবৰণণনি সাক্ষ্য আৰু সমায়োজনা
হৈছিল। সমায়োজিত ডাক্তৰীয়াৰ বীৰলীয়া, অৰুচ কুল্লা, কামৰূপী, অতি-
ভাৱে তিনি সপ্তমী হৈছিল।

প্ৰথম দিন। সভাৰ কাৰ্য্য শেষ হোৱাৰ পিচত, বাঁতিলৈ ছায়াপট বা মেজিক লেণ্টাৰ্নৰ সহায়েৰে “সাবিত্ৰী সন্তোৱান”ৰ কাহিনী, মেলেৰীয়া জ্বৰ কাৰণ, কলাজৰ আৰু হাইজা বোগৰ বিস্তাৰ বন্ধন উপায় দেখুওৱা হয়। পাঁচদিনা, শ্ৰীযুত ঘনকান্ত দুৱৰাই এটি বৰগীত গাই সকলোকে সন্তোষ দিয়ে। প্ৰস্তাৱৰ ভিতৰত আছিল লাল। লাজপৎ বায়ৰ মৃত্যুত শোক প্ৰকাশ, সমাজ সেৱা দল স্থাপন, বাগীয়াল বস্ত্ৰ নিবাবণ আৰু দেশীয় কাপোৰ-কানি প্ৰচলন কৰা আদি।

পোনৰ দিনৰ সভাত, হানীৰ মুনিক ছাত্ৰৰ উপৰিও, বৰতা, বলিয়াঘাট, বামণপুখুৰী, তামুলোছিগা, জাঁজী, আমণ্ডি, নাজিৰা আৰু শিৱসাগৰৰ ডালেমান ছাত্ৰ আৰু শিক্ষক উপস্থিত আছিল। ‘অনমীয়া’ কীৰ্ত্তনৰ সম্পাদক শ্ৰীযুত লক্ষ্মীনাথ ফুকন, শ্ৰীযুত ইন্দ্ৰনাথ কাকতী বি,এ, শ্ৰীযুত যজ্ঞেশ্বৰ বৰুৱা, শ্ৰীযুত দেৱেশ্বৰ ষাটানয়াৰ, শ্ৰীযুত আনন্দ বাম হাজৰিকা, শ্ৰীযুত প্ৰিয়নাথ বৰুৱাকে প্ৰমুখ্য কৰি বিনিষ্ট অতিথি সকলে সভাত যোগ দি কাটনী-কৈবৰ্ত্ত-চুতীয়া-আহোম-কাৰুতী-বটকায়ে ঠাং খাই থকা সভাৰ বতৰখনৰ শ্ৰী-গাভীৰ্য্য বৰ্দ্ধন কৰিছিল। শ্ৰীযুত ফুকন আৰু ষাটনিয়াৰে সমাজৰ কেনোপ কানি-ভাং-চুৰতৰ অপকাৰিতা সম্বন্ধে আৰু সামাজিক মাহদ আত্মশুদ্ধতা দেখুৱাই একোটি বক্তৃতা দিছিল। দাৰ্শনিক কবি শ্ৰীযুত ইন্দ্ৰনাথ কাকতী, উত্তোগৰ ফিৰঙটি আনন্দ হাজৰিকা আৰু চিন্তাশীল সাহিত্যিক শ্ৰীমান ককশাকান্ত গগৈয়ে তেজী বক্তৃতাৰে ছাত্ৰ আভ্যন্তৰকৰ্ত্তব্য বিলাক ফাহৰাহ দেখুৱায়। উচ্চাকাঙ্ক্ষী শ্ৰীমান মোহন চন্দ্ৰ ফুকন আৰু শ্ৰীমান উমাকান্ত দুৱৰা যুটীয়া সম্পাদক নিৰ্ব্বাচিত হয়। চাৰিমান বজাত শ্ৰীযুত বসুধাম বৰকাকতী ডাঙৰীয়াই গোৱা এটি বৰগীত আৰু সভাপতিৰ সামৰণি মন্তব্যেৰে চাৰিঃ ছাত্ৰসভাৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিক অধিবেশন অন্ত পৰে।

এই ছাত্ৰ সভাই আশাক বৰ বল দিলে; অন্ততঃ, পুলিচৰ ৫৭০-খুন্দা আৰু ভাবুকিলৈ তয় নকৰা কৰিলে। ১৯৩০ চনৰ পৰা ১৯৪২ চনলৈকে স্বাধীনতা অৰ্জনত যিবিলাকে নিৰ্ধাত্তন ভোগ কৰিলে, সেইবিলাকৰ সহায় ভাগেই এই ছাত্ৰ সভাৰ পৰাই পোন প্ৰথম জেৰণা পোৱা।

১৯৩০ চনৰ মহিলা আন্দোলন : ১৯৩০ চন পালোহি। ১৯২১ চনতকৈ এই চনৰ অসহযোগ আন্দোলনে তাত্ত্বিক আঁকিৰূ ৰূপিত কৰিলে।

২১ চনত যদি জেললৈ যোৱা, জবিননা ভবা স্নানহ সন্মৌ ভাৰতত হোৱা-
বিজ্ঞাৰ হৈছিল, এই চনত লাখ-বিলাখ হ'লগৈ। আগবঢ়ো আন্দোলনত
প্ৰত্যক্ষভাৱে কাম কৰোতা আৰু নিৰ্ধ্যাতন ভোগোতাসকলৰ ভিত্তৰত
পুৰুষৰে আগভাগ আছিল। এই আন্দোলনত কিন্তু, মহিলাই হে ভীৰৱতা
বঢ়ালে। বোম্বাই প্ৰদেশৰ গুজৰাটী মহিলাসকলে পোন প্ৰথমেই জাকজম্মা
ভাৱে সত্যাগ্ৰহ কৰি আইন অমান্ত কৰে। বোম্বাইস্থানী মহিলা আগবঢ়
পঢ়োৱা বতাহে আমাৰ অন্ধকুণ্ডত থকা চাৰিওৰ মহিলাৰ গাতও ছটি
এটা মাৰিলেহি। চাৰিওৰ আই মাতৃ-জীয়াবী-বোৱাবীও কংগ্ৰেছৰ নিৰ্দেশ-
মতেই ফাটেক খাবলৈ সঠম হ'ল।

আগবেপৰা জাতীয় আন্দোলনৰ আগ-গুৰি কাটি অহা সন্দৰ্ভী কাকতী-
য়নীয়ে নান্নিকাৰ দাৱিষ লে'ৱাত চাৰিওৰ বুঢ়ী আইসকল আৰু জীয়াবী-
বোৱানীহঁতৰ গা দাং খাই উঠিল। ডাঙৰীয়া কৃষ্ণদেৱী হুৱৰাৰ ভাৰ্যা ৭২
বছৰ বয়সীয়া উপমা হুৱৰানী, ৭০ বছৰীয়া বজ্জেশ্বৰী হুৱৰানী, মহীধৰ
হুৱৰাৰ পত্নী, বলোৰাম হুৱৰা কেনেবীৰ সহধৰ্ম্মিনী, ৰাখাকান্ত ফুকন ডাঙ-
ৰীয়াৰ ভাৰ্যা আইটি ফুকননীও ওলাও আহিল—নতুনক বাট দেখুৱাবলৈ।
ঠায়ে ঠায়ে মহিলা সভা পতা হ'ল। লীলাৱতী হাজাৰকানী, কুসুম কুমাৰী
হুৱৰানী, লীলাৱতী হুৱৰানী, বাসেশ্বৰী ফুকননী, গুণদালতা ফুকননী,
অগেশ্বৰী হুৱৰানী, স্বৰ্ণলতা হুৱৰা, বহিলা হুৱৰা, পৰিলা হুৱৰা,
বসন্তলতা বৰকাকতী, মাখনলতা ফুকন, হেমপ্ৰভা কাকতী, মাদনলতা
ফুকন, প্ৰেমদালতা ফুকন, হেমলতা ফুকন প্ৰভৃতি লীয়াতী আইদেওহঁত—
এই সকলোটিয়েই আগবঢ়ুৱা হৈ সমদলে ফুৰি-ফুৰি ঠায়ে-ঠায়ে সভা-সমিতি
পাতিবলৈ ধৰিলে। এওঁবিলাকেই সভা পাতি দৈনিক কংগ্ৰেছ অফিচত সূতা
কাটিবলৈ লয় আৰু বিয়াই-সবাহে সকলোকে বিলাতী-বৰ্জন কৰিবলৈ অতু-
ৰোধ কৰি ফুৰে। দেওবাৰে দেওবাৰে একোখন গাঁৱলৈ গৈ সভা পাতি
ম'হলাবিলাকক কংগ্ৰেছৰ সভ্যভুক্ত কৰে। শিৱসাগৰ কাছাৰীয়া আগত বৰ
ডাঙৰ সভা এখন হৈছিল। বৃটিছৰ আইন নেমানে বুলিয়েই স্মৃতিলাসকলেও ডাঙ
প্ৰকাশ্য গ্ৰহণ কৰিছিল। সেই সভালৈ চাৰিওৰ পৰা ২০ গৰাকী, বলিয়াবাটৰপৰা
৫ গৰাকী আৰু কালুগাঁৱৰপৰা ৪ গৰাকী সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ মহিলা গৈছিল।
শিৱসাগৰৰ কমলালয়া কাকতী, শৰ্ম্মপ্ৰভা চলিহা, কনকলতা চলিহাই মাঝে-
মাঝে সজ্জাবিলাকলৈ আহি স্থানীয় মহিলাসকলক বুজি-পৰামৰ্শ দিছিল।

চাৰিওঁৰপৰা শিৱসাগৰলৈ নগা আলি-মাছখোৱা গড় বৰআলি-ন-আলি-য়েদি (বংবৰ-তলাতল ঘৰৰ মাজেদি) ১২ মাইল বাট। এই বাৰ মাইল বাট চাৰিওঁৰ মহিলা-সমদলটোৱে চৰণ চলায়েই বাট বুলিছিল। আলোচনৰ চোঁ ইমানলৈকে উঠিছিল যে ছুৱৰাপাৰৰ এগৰাকী মহিলাৰ (শিৱসাগৰ ছুৱৰাৰ পত্নী) আজিত বাদে কাইলৈ গ' এৰাৰ সময়, তথাপি শিৱসাগৰৰ সেই আইন নমনা সভালৈ তেওঁ। উকলিহুত হৈ ওলাই গৈছিল। বলিয়া-ঘাটৰ শ্ৰীমতী সান্ত্বিতীবালা কাকতীৰ বিষয় সাহ আৰু বক্তৃতাৰ ভঙ্গি দেখি আচৰিত হৈ কোনেও তেওঁক নশলাগি নোৱাৰিছিল। বলিয়াঘাটৰ এগৰাকী আৰু কালুগাঁৱৰ দুগৰাকী মহিলাই সেই অত্যাশ্ৰয়ণৰ ফলতেই কাৰাবৰণ কৰিব পাৰিছিল।

চাৰিং-কংগ্ৰেছ-অফিচ পৰিচালনা : তেতিয়া চাৰিং-কংগ্ৰেছৰ অফিচ ঘৰটো যি মাটিত আছিল, তাৰ প্ৰিভিইতজন বৰ একা ঢেকা বিধৰ আছিল আৰু তেওঁ কংগ্ৰেছৰ নামত উফৰি ফুৰিছিল। বহুত বুজাই-বৰাই কাৰো-কোকাৰি কৰি দুৰ্গানন্দ কাকতীয়ে যেনিবা তেওঁৰপৰা সন্মতি লৈ এজাবৰি হাবি ভাঙি কংগ্ৰেছৰ ঘৰটো সাজিলে। তাৰ বাবে, মাটি গিৰি-ইতক কোনো কোনো সময়ত আৰ্থিক সহায়ো কৰিব লগীয়া হৈছিল। সেই ঘৰতে দুখ দুখনিৰপৰা অহা সেৱকসকল জিৰাবহি। নগাঁও, দেবগাঁও, ঢেঁকীয়াল আৰু যোৰহাটৰপৰা অহা বেছাসেৱকসকলৰ সেইটোৱেই বাটঘৰ। চকুৱাখনাৰ টুনীয়াৰ দত্ত ভূঞা নামেৰে এজন নিৰাহ অকপটীয়া সেৱক আহি চাৰিং কোজৰ লগতে আপোন হৈ জাপৰাই আছিল। নাম্তি চাৰিআলিৰ বগাখৰ গোহাঁই বুলি এটি ডেকা ল'ৰাথো তাতেই স্থায়ী বসতি গৈছিল। সেৱাদলৰ নায়ক আছিল চিদানন্দ হাজৰিকা, বলোৰাম চলিহা, সূৰ্য্য কান্ত ফুকন, পাচত, সলনা সলনিকৈ শিকেটিঙৰ নায়ক গৈছিল ৰজনীকান্ত ফুকন, জীৱকান্ত ছুৱা, মোহনচন্দ্ৰ ফুকন, সহদেৱ ছুৱা, ফটিকচন্দ্ৰ কাকতী আৰু দেউৰায় কাকতী।

দুৰ্গানন্দ কাকতীয়ে কাপোৰ দিয়া কল এটা লৈ তেওঁৰ ঘোহানত দেশী কাপোৰৰ ঢোলা ব্ৰাউজ আদিও দিছিল। শিৱসাগৰৰ শ্ৰীৰাম বৰুৱা নাজীৰে ঘৰপৰা খেদাই দিহাড পুত্ৰক বিহুৰে আনাৰ কংগ্ৰেছৰ আজ্ঞা লয়হি। কাকতীয়ে তেওঁক সজাই-পৰাই বাইজৰ আগলৈ উলিয়াবলৈ কাপোৰ সি বাঢ়ি থকা বাৰ-বৰণৰ বাঁৰ হুঁহুৱা কাপোৰেৰে এটি চিঙৰা

পথৰা চোলা কৰি বিছিল। চোলাটোত ৩৬ টা ছেপ আছিল। বিষ্ণু পজা হৈছিল প্ৰচাৰ বিভাগৰ 'লীডাৰ'। বিদ্যা-বন্যৰাও তামৰা হ'লেই পথৰা চোলা পিন্ধি বিষ্ণু বৰুৱাই বিপ্লবীসকলী প্ৰচাৰ কৰি ফুৰে। বলিদাৰাটৰ ললিত নাথ কাকতীৰ বিদ্যাভোক্তা বৰুৱাবীয়া হৈ গৈ, তেওঁ গোলাবাটত বোগেননাথ বৰুৱা জগৰ দৰঙা অসহযোগৰ বক্তৃতা দিছিল। তেওঁৰ চকু এটি কেঁচা আছিল। অসহযোগ ভাল নোপোৱা স্বাক্ষৰ প্ৰতিবাদ কৰা দূৰৰ কথা। বিষ্ণু চকুত এবা পাৰ কাণোৰ কানি আৰু কেঁচা বহনক ছবি চায়েই ভোল যায়। বিষ্ণুপ্ৰসাদৰ চকুটোৱা উৎসাহটো সৰু কৈয়ে লেখত লবলগীয়া আছিল।

বগাধৰ গোহাঁই : আমাৰ সেৱাদলটোৰ ভিতৰত মূঠেই ক-বুলিব নজনা ভলটিয়াৰ আছিল বগাধৰ গোহাঁই। কিন্তু নিৰক্ষৰী বহিও, তেওঁ লগত উলমূল। জিতাকৰীয়েও ফেৰ মাৰিব নোৱাৰিছিল। বগাধৰ বন্ধ গোহাঁই বৰৰ-ল'ৰা, হাত ভৰি নিপোটল, মুখখনো ফলিক—তেজ্জে কুটি, বাওঁ কুটি বাওঁ। তেওঁৰ নিচিনা গঢ়ে-পিতে সুন্দৰ স্ত্ৰীৰ ডেকা আমাৰ ভিতৰত আৰু আন এজনো নাছিল। বগাধৰে অলপ বেজালি ব্যৱসায় আনিছিল-কুমুদ কবিত পাৰিছিল। মাইকী মাহুৰ অস্ত্ৰেপুৰত তেওঁ প্ৰবেশ কৰিব নোৱাৰিছিল বহিও, তেওঁৰ বিৰুদ্ধে কোনে কি কৰ সেইবোৰ হ'লে গম পাই আছিল। কথাৰ সুৰত, সেই গুপ্ত কথাৰ ভেদ ভাঙি দি এটাইবোৰকে বিচুৰ্ত্তি থুৱাইছিল। বগাধৰৰ ডাঙৰ গুণ আছিল, তেওঁ হৰেক বসকৰ চৰাই চিৰিকতি, কুকুৰ, মেকুৰী, মাহুৰ-তুহুৰ মাতটোহঁত অবিভল নকল কৰিব পাৰিছিল।

দুৰ্গাধৰ বৰুৱাৰ নেতৃত্বত প্ৰচাৰ কাৰ্য্য : বগাধৰৰ ঘৰ আছিল নামতি চাৰি আলিৰ গোহাঁই গাঁৱত। সেই গাঁৱত ভেটিয়াও কংগ্ৰেছৰ পোহৰপৰা নাছিল। শিৱসাগৰ জিলা কংগ্ৰেছ সেৱাদলৰ মুখ্য মাধ্যক আৰু মহাত্মা গান্ধীৰ প্ৰপন্ন শিৱ দুৰ্গাধৰ বৰুৱাই শিৱসাগৰ মহকুমাটোৰ দলোদ্ভাৱিত কংগ্ৰেছৰ ধৰ্ম্মিৰে কপাই দিওঁ বুলি বিৰাট সময়ল এটা গঠন কৰিছিল। সেই দলটোৱে শিৱসাগৰবৰুৱা ওলাই আহি বলিদাৰাটতে প্ৰচাৰৰ প্ৰথম ঘেটা মাৰিলেহি। তাতে কেইজনমান কংগ্ৰেছ মজা কৰা হ'ল। ভাৱপৰা চাৰিজন আছিল। চাৰিজনৰা আৰু, আমগুৰি : আমগুৰিৰপৰা নামতি পালেগৈ। নামতি পাৰ্কে পাৰ্কেই বৰসেৱকৰ সংখ্যা জিমি

শুধু ব্যক্তি। নাম্ভিত দেউৰাৰ মূৰতই সকলো দেউৰাকৈ হুসাজ ঘূৰাই
ঘূৰাই আমাক নৈৰে আশ্ৰয়িত কৰিলে। পাৰৰ দিনাই গধূলি, আমি থাই
বৈ এঁটাই মাটিয়ে-মাটিয়ে লৰি উঠি আহোঁ। দুৰ্গাঘৰৰ ওচৰতে মই; মোৰ
দাঁতিতে দে'ণাবাৰ' বস্ত্ৰ (এম-এল-এ)। আমাৰ চিল'মিল'কৈ টোপনি
আছিলে। এনেদৰে, বাৰীত ফেউ-ফেউ বাত শুনি টক থাই উঠিলোঁক।
চক্ৰ-মথ মোহাম্মি চাওঁ দেখোন, বাহিৰত নাম্ভিতৰ সলতিয়াবিলোকে
আমি থাই অহা ভাঙৰ পাত—দলিয়াইছে আৰু বাৰ্ণিৰে বটং বটং
কৈ পানী তুলি চুৱা ধুইছে। মাৰুহৰ উতুলি মুতুলি লানি থাকোঁতেও
চুৱা-পাতনিৰ ফেউ-ফেউ কৰিবলৈ ক'ৰ ফেকদাটো আহিল, তাৰি
অবাক।

ভাত্ৰ-ঘুমটি ভাগিলে আৰু সতকাই টোপনি নাহে। আমাৰ বি টোপনি
ভাগিলে, ভাগিলেই। ফেকদাৰ মাতটো ক'ৰণৰা আহিল বুলি আমি
কোৱাকুই কৰি থাকোঁতেই, বপকৰে এজন মাৰুহ ওলালি। মাৰুহজন
খাটুৱা, পাত্ৰ ধকধকীয়া বগা পজাৰী চোলা এটা, চুৰিয়া খোৱাটো মাটিত
চুটি গৈছে আৰু হাতত লেঠক্স লাখটি এডাল। লাখটিডাল ঘূৰাই ঘূৰাই
এইটো বেলেগে আমাৰ ফালে আহিয়েই তেওঁ ভকতীয়া স্তৰে স্তমিলে,
“আপোনাসৰৰ খাতন বোতন হল নে?” সিমানকে হুধিয়েই সেই “ভদ্ৰ-
লোকজন” আমাৰ আগবৰণা অভিনেতাৰ দৰে অন্তৰ্ধান হ'ল। তেওঁ
আঙাজ, বেৰখনৰ আঁৰ হৈছেগৈ হে, এনেতে মাজ চোঁতালতে মতা
তুলিলে, “ফেউ, ফেউ।” আমাক সোধপোচ কৰিবলৈ অহা সেই ভদ্ৰ-লোক-
জনৰেই এই ফেউ-ফেউৰ বৰ নেকি? এওঁৰেই কাম নে কি এই ফেকা?
ভদ্ৰালিকে, তেওঁক মাতি আমি কৰাৰ চৰ-নিচৰ মাৰি পেলালোঁ।
ফেকদাৰ মাত মাক পুৰুষজন সেইজন ভদ্ৰলোকেই— যিজনে লাখটি ঘূৰাই
ঘূৰাই আমাৰ গোৱা কোৱা হ'ল নে বুলি বুলি লৈছিলিহি। এওঁৰে নাম
কৰাধৰ গোহাঁই।

পিচদিনা মূলি সভাত তেওঁ, আঁক-বাঁওতে দেউৰীৰ কোনকৈ আঁই
উঠে, আৰু দেউৰী হালে ফোচ-ফোচায়; নাভিনীয়েকক জুৱাৰ খৰি উলিয়াই
দাঁতত বুলি মাকে কেনেকৈ কেঁকুৰি কেঁকুৰি কান্দে; শিয়ালে কেনেকৈ
হোৱা দিয়ে, আৰু সেই হোৱা হোৱা শুনি মতাৰাইকী শিয়াল-শিয়ালীয়ে
কোনকৈ বিৰাণ কিংহ' জগায়; “ইয়েৰ সভাগৈ বোৱা” মতা আঁইক চকাইটো

ব-ব কথা এটা আছে। এই বুলি, হাতখন দাঁতি তুলুৱাখন বিয়কৈ দিৱেই কানীয়াৰ খণ্টো দমাই পেলায়।

পিকেটিং কৰিবলৈ গ'লে, হাট বা বজাৰৰ মাজলৈ নোনোমাই লগবীয়া জনদিয়েকক সোমাবলৈ দি তেওঁ পুলিচৰ আলেখ-লেখ চাই থাকে আৰু কোনো ক'ত কি কথা পাতিছে তাৰ উহ লৈ ফুৰে। বাটে-বটে কোনোবাই জোপাৰ ভলত ভলটিয়াৰৰ সদ'নাম-বদ'নাম গালেও বগাধৰৰ কাপত পৰেহি। পিকেটিং বা সভা-সমিতি হ'লে হাতত ধূলি এমুঠি লৈ বগাধৰে বস্ত্ৰ মাতি শক্ৰক যাহু কৰাৰ চলেবে কেউফালে সেই ধূলি মূঠি ছটিয়াই ফুৰে। মূঠতে, বগাধৰ গোহাঁয়ে লেখা-পঢ়া নেজানিছিল যদিও আমাৰ অফিচটোৰ সন্মান আৰু পৰিচালনা পদ্ধতিটোৰ শৃঙ্খলা অটুট বাৰিছিল। লাঠিৰে দেখুৱাই তেওঁ বলিয়াঘাট, শিৱসাগৰ, কোঞৰপুৰ আদি ঠাইত সোণৰ পদক লাভ কৰিছিল। সেই সময়ত, চাৰিং কংগ্ৰেছৰ সন্মান চৌকলীয়া ব'দৰ দৰে কেউফালে মেলাহি হৈ-গৈছিল। চাৰিঙৰ স্বেচ্ছাসেৱক বাহিনী বা চাৰিং-কোজটো যদি ন'ল, সেইদিনাত শিৱসাগৰ জিলা কংগ্ৰেছৰ অধিবেশনেই উকঙা হৈ থাকিব—এনেকুৱাটো আছিল চাৰিংকোজৰ পয়োভৰ। “অল্ ব'ডচ লীড্ বাট টু ব'ম” এটাইবোৰ আলি ৰোমত লগাৰ দৰে অৰ্থাৎ এটাইবোৰ আলি গড়গাঁৱলৈ যোৱাৰদৰে দূৰ-দূৰান্তৰ অসংস্ৰক বিলাকো চাকি কংগ্ৰেছলৈকে চিৰ চিৰাট গৈছিল।

চাৰিং-কোজৰ ৰেম ঃ কংগ্ৰেছ অফিচত থকা সেৱকবিলাকে নিতৌ ফেহজালি দিওঁতেই শুই উঠিব লাগে। উঠিয়েই গীতাব জোক হুটামান আৰু নামঘোষাৰ কাকতি-প্ৰাৰ্থনাখিনি সকলোৱে জাত লগাই গাব লাগে। ভূতি প্ৰাৰ্থনাৰ সময়খিনি পৰিলেই কেম্পৰ গাঁতে লাগি থকা পদ্ম ভূঞাৰ পুত্ৰক দুৰ্গাবাম ভূঞাই একোটা পানী চাহ পানী আৰু একোটা ছিলাপিঠাৰে সকলোৰে পেটৰ খজুৱটি মাৰি গা-মন প্ৰফুল্লিত কৰে। আমাৰ কেম্পতে চিলেটক (খ্ৰীষ্ট) পৰা অহা চৰিত্ৰমোহন মালাকৰ নামে এজন কট'গ্ৰাফাৰ আছিল। কট'ভোলাটো তেওঁৰ গৌণ কাম; সেৱকদল গঠন কৰাটো হৈ মূখ্য। বাতি শেষ নিশাও তেওঁ ৰেজিডাৰৰ দলঙৰপৰা জুৱৰা আলিৰ সুৰ বাছখোৱা-গড়গৈকে এই আটে মাইল বাট সেৱকবিলাকক কুচ-কাৱাজ নিকাৰ আৰু মাৰ্চ কৰাই বগুৱা চিপাহীৰ দৰে খোজত খোজ মিলাই কেনেইক ৰেম কৰিব লাগে তাক দেখুৱাব। সেৱকদলক শিল্পিকা দিয়াৰ জাৰ আছিল

মালাকৰৰ গাত। মালাকৰ জাতিত বঙালী; বঙালী হ'লেও, অতি কম দিনৰ ভিতৰতে তেওঁ এনেকুৱা সৰ্গবীৰ্য্যক অসহীয়া কথা ক'বপৰা হ'ল যে লাৰগুৰি, চাৰি, বলিয়াবাট, শিৱসাগৰ এই কেউ ঠাইৰ স্তম্ভ পৰিয়ালৰ হজিরা ঘৰেই তেওঁৰো ভাতৃৰ হ'বলৈ ধৰিলে।

মুন্সাবাদ, আলিগড় আৰু পিঠাপুৰমৰপৰা বীদিৰ কাঁপোৰ আৰি দুৰ্গানন্দৰ দোকানত থৈ বিক্ৰী কৰা হৈছিল। কাকতী গাঁও কেউখনতে সেই দোকানৰ-পৰাই খাদ্যৰ যোগোৱা হয়। মহিলা সত্যই কটা নৃত্যৰে কোনো কোনো ছোৱালীয়ে একোটা কপাহী 'চুৱেটাৰ' চোলা। শুৰি ক্ৰিয়জনক উপহাৰ দিছিল আৰু সেই উপহাৰ উত্তৰ-লক্ষীপুৰৰ মহিলাসকলৰ ওচৰ পাইছিলগৈ। প্ৰায় সাতহেই দীঘৰ নৃত্যটো। দোকানৰ আৰু বানিৰটো হাতেকটা নৃত্য দিয়েই কাপোৰ-চুৰিয়া বৈ লৈছিল।

স্বৰাজৰ নাম ৰচনাঃ বিয়া সৰাহত গাবলৈ গান্ধী-জৱাহৰলাল, পেটেল-ৰাভিলাল, তৰুণ নবীনৰ নাম জোৰাই কিছুমান স্বৰাজৰ নাম হুকুৰী কাকতীয়নীয়ে মুখে মুখে ৰচনা কৰিছিল। বোপাটি কেওঁত ৱা মুগী ভলটিয়াৰে সেইবোৰ নাম দিহা নাম উঠানামত লগাই দিছিল। শিৱসাগৰলৈ যাওঁতে নামদাঙৰ শিলৰ লাকীৰ ওপৰত ঢুকালে হুপাহী হৈ স্বৰংসেৱক বিলাক ব'লেই, বোপাটি নাম লগোৱাই নাম লগাই দিয়ে—

‘ভিলক’ নামৰ নোকাখনি

‘গান্ধী’ নামৰ ব'ঠা,

‘স্বৰাজ’ আমি লব লাগে

নৃত্য কাটি উঠা।”

আৰু আমি এটাইবোৰে চাপৰি ৰাই সেই নামকে গাওঁহক। সেইটোৰ বাহিৰেও, বোপাটিয়ে জাত লগাই লগাই ঠেও ধৰি-ধৰি বিধে বিধে বহুত নাম গাইছিল। আশাৰ নামৰ ধৰিয়ে বৰ আলিৰ চুয়োপাৰে থকা নামদাঙ কৈৱৰ্ত্তগাঁৱৰ আগকাল-পাচকাল আৰু জুহাসৰ ওৰি ভেঁজি গৈছিল। ভেঁজিয়া-লৈকে কৈৱৰ্ত্তগাঁৱৰ এজন বাহুহেও পইচা দি কংগ্ৰেছৰ বাছত পোহোৱা নাছিল। শিৱসাগৰলৈ যাওঁতে আহোঁতে বাৰদিয়েক এইদৰে বিলা লাকীওঁ নাম গাবলৈ ধৰাত কৈৱৰ্ত্ত বাইজৰ মন ঘোৰ খালে। বাৰেজনাথ দাস পণ্ডিত আৰু শ্ৰীমান দেৱেন্দ্ৰনাথ দাস আশাৰ মহাজনুত হ'ল। বাৰেজ দাসৰ নিচিনা ভাৰত বিৰোধ, সমাজৰ উন্নতিকামী, উত্তমী ভেঁজা

কৈৱৰ্ত্তকুল চুড়ামণি স্বৰ্গীয় গণেশচন্দ্ৰ হাজৰিকামহোদয় নিচত তেতিয়াটোকে নিচেই কম হে ওলাইছিল। বাৰ্জেনৰ কাৰ্য্যক্ষেত্ৰৰ সীমা নিচেই হেঁচ আছিল। কৈৱৰ্ত্ত বাইজক কুকুনাকৈ শিক্ষা-মাত্তে-কৰায় ধনে-ধানে উন্নত কৰিব, তাকেই বাৰ্জেন পণ্ডিতে দিনে-ৰাতিয়ে ভাবি থাকে। বৰ-আলিয়ে যোৱা কোনোবা এজন দেখকখাঁ; চৰ্কাৰী বিষয়া বা জনাজনা শিক্ষিত লোক লগ পালেই, তেওঁ আগ-ভেঁটি ধৰি বাধিবই আৰু লগে লগে দুমাইল ঘান বাট খোজকাটি সেইজৰৰপৰা গাঁও-উন্নতি বিষয়ক পৰামৰ্শ ল'ব। লিমানতো তেওঁৰ হৈপাহ নপলায়। শিলাসাঁকোৱ কৈৱৰ্ত্ত নামঘৰত একো-খন সভা পাতি নেতাসকলৰ হতুৱাই বাইজক বুজোৱাবও।

বলোৰাম চলিহা : স্বৰাজৰ সবহ ভাগ নাম মানুহৰ মুখে-মুখেই বুলিত হৈছিল। বলোৰাম চলিহায়ে বহুত ৰচনা কৰিছিল। সেই দুয়ো-বিধ নাম চলিহাই নিজৰ জেপৰ ধন ভাঙি, সংগ্ৰহ কৰি ছপাই উলিয়াই-ছিল। কংগ্ৰেছৰ আন্তিম বৰ্ণাই, সমগ্ৰী ভাৰতীয় নেতাসকলক ছবি পৰামৰ্শে আকিৰ্ণ কীৰ্ত্তনৰ পক্ষৰ দৰে জেচাবী, তুলাবী ছলত লেখি নাম বিলাক প্ৰচাৰ কৰাইছিল। চলিহাৰ “স্বৰাজৰ নাম” পুথিখনে ডকঙীয়া-অডকঙীয়া সকলোৰে অশ্বেষপুৰত প্ৰৱেশ কৰি আন্দোলনৰ জুইকুৰা গপ-গণীয়া কৰি পেলাইছিল।

মোহনলাল চলিহা : কীৰ্ত্তনীয়া বা সৰ্বসাধাৰণ নামৰ শুব লগো-ৱাত বোপাটি বেনৈক ওজা আছিল, বিয়াবোৰত ব্ৰেটেকাৰ শ্ৰীমান মোহন-লাল চলিহাও “স্বৰাজৰ নাম” দ্বিষাত স্বৰূপ-স্বৰীয়া নামতি আছিল। মোহনৰ কোমল মাত, মধুৰ হাঁহি আৰু মৰমলগা কথা-বতৰাট বিয়া নামৰ জ্বৰটোহঁতৰ সোণতে স্বৰূপা চৰাইছিল। তেওঁ গোৱা নাম তিনি ৰাজহে ইন্দ্ৰান ভাল পাইছিল যে চাৰিওৰ জীৱনী-কোৱাৰী সকলোৰে সেইবোৰ কৰ্ত্তৱ্য হৈছিল আৰু বিয়া-ৰাকলৈ যাওঁতে চাৰিগাঁও-টীৱক-শিবসাগৰ-কালুগাঁও-ৰেজবাৰী-কুমাৰনীছগা (তিব্বুৰ), শ্বেৰগাঁও, নাজিৰা, শিলাকুটীৰ ভাৰতীয়া ৰাজ্য-ৰাজ্যতী বিয়াকে জনি আহি বিজা-নিজা, অকলত সেইবিয়াক প্ৰচাৰ কৰিছিল।

আমীয়াই-ৰেজা : কংগ্ৰেছ অসিচত অকল গাখীৰ নামকে যে লোৱা হৈছিল এনে নহয়, বা বুলিছব খালন অকল পেলাবলৈ সকলোৰে মনে পণ্ডি একোটা একোটা বাস্তৱৰে হে গঢ়িছিল যিও নহয়, শুচি ল'বৰী হৈ

নাশ-শূণ্য গাই মাছহৰ ঘৰত পূজা-সেৱা কৰি কাকতীয়া হোৱাৰো উপায়
অৱলম্বন কৰিছিল। গাঁৱত কাৰোবাৰ ঘৰত কিবা আঁহকাল হ'লে, বা
কাৰোবাৰ নৰিয়া হ'লে, নাইবা কোনোবা ক'ৰবালৈ খাজা কৰিবলগীয়া হ'লে,
সেৱক বাহিনীৰ সেৱকসকলকৈকো একোটা ভোজ দিবলৈ বান্ধন কৰা
হৈছিল; নতুবা, মাহ-চাউল এভাগকে দিবলৈ চোপোলা বন্ধা হৈছিল।
সকলোৱে ভাবিছিল— দহজন ব'ত, নিবজন ত'ত। কংগ্ৰেছ সেইকৰি
প্ৰতি বাইজৰ ইমান প্ৰকা-ভক্তি হৈছিল যে আঁহান কৈশপ্ত একে মাহুটে
ভোজ খাবলৈ অনিহনা পেলোৱা পাতি ইহা-টা আঁক বাৰুইহা ৫ টা
গোট খাইছিল। কংগ্ৰেছত ভোজ খোৱাটো যে কিমান উলহ-বিলাহৰ
কথা আছিল, তাক বয়স লহিয়াই যোৱাৰ লগে-লগে ভাবি বাৰুতে,
কোনোৱা স্বপ্নপুৰী বুদ্ধাবনত থকা যেন লাগে। লাগ বুলিলেই, আলুগুটি
বজালাও, জাতিলাও, কোমোৰা, মাহ-হালধি, তেল, খেকেৰা, নেমুটেঙা,
চাউল, গাখীৰ-গুৰ, মাছ (এদিন হে কাছ) আৰু নানান তবহৰ কিৰান
যে শাক-পাচলি গোট খায়হি কোনেও ক'বকে নোৱাৰে। ভোজৰ “হেড্
লেডী চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট” (মুখ্য মহিলা পৰিচাৰিকা) আছিল হুন্দৰী কাকতীয়নী
স্বয়ং, আঙলৰ মেনেজৰ আছিল কীৰ্ত্তিনাথ কটকী আৰু বিলনীয়া আছিল
চুৰ্গানন্দ কাকতী। জাক-জাক এয়া আৰু পাতক ছোৱালীয়ে শাক-পাচলি
কুটি, মজহ ৰাছি, পাত পাৰি ভোজ-ভাত খোৱাত উলহ-মালহন ওৰ
নপৰিছিল। খোল-দোং সিয়া, পাতকটা, ধৰি যোগান দিয়া, চৌ-লেপা,
এইবোৰ কামৰ সবয় দিছিল চেমনীয়া উলটিয়াবিলাকে। ডাঙৰেও লা-
ধো এখন কৰি সহায় নকৰাকৈ থকা নাছিল। কাৰো-কাৰো ঘৰত গান্ধীৰ
দৈ আইনাম গোৱা আৰু সঁত-নাৰায়ণৰ (মন্ত্যনাৰায়ণ) পূজাও কৰা হৈছিল।

এবাৰ চুকৰীয়া কাকতীৰ নামঘৰত, পূজাপাৰ শ্ৰীশ্ৰীযুত পীতাম্বৰ দেৱ
গোহাৰী গড়মুৰ সত্ৰাধিকাৰ প্ৰভুৱে নিজ-হাতে বন্ধন কাৰ্য্য কৰি শিঙাৰে
সমূহ সেৱক বুদ্ধক পাত-পাতে সিদ্ধান্ত প্ৰসাদ বিতৰণ কৰি দিছিল, তাক
আৰু কামিনী কালোও বিশ্বতিৰ গৰ্ভত বিলুপ্ত কৰিব নোৱাৰি। সেইদিনা,
অগ্নিকুণ্ডৰ প্ৰজ্জ্বলিত তাপত—ক'কিলাগজীয়া শ্ৰীমন্ত প্ৰভুৰ মুখাভিৰে
কেনেকৈ বক্তোৎপলৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছিল, এতিয়াও জলন্ত হৈ স্মৃতিপটত
উৰবৰবাই আছে। ১৯২২ আৰু ১৯৩০ চনত এই পৰ্য্যটী গোৱালীৰ প্ৰভাৱ
আৰু উৰ্দ্ধগনিৰে চাৰি আৰু চাৰি কংগ্ৰেছত অৰাজকৰি আঁহান নকৰিবলৈ

সৌত বোৱাই দিছিল সি সঁচাকৈয়ে চাৰিং হে নেলাগে নহৌ অসমতে
কংগ্ৰেছ আন্দোলনৰ অভিনৱ অধ্যায় এটি সৃষ্টি কৰিলে।

কামৰ ভাগ বঁটৰা : কংগ্ৰেছ অফিচত থকা মূল সেৱকদলক ভাগে
ভাগে কাম বঁটাই দিয়া হৈছিল।

বগাধৰ গোহাঁয়ে লাঠিখেলো কৰিব পাৰিছিল। জাঁজীৰ লাচিত উৎসৱ
আৰু আন আন ঠাইত হোৱা সভা-সমিতিলৈ তেওঁক পঠিয়াইছিলোঁ।
শাৰীৰিক শক্তিৰ বল দেখুৱাবলৈ। ১৯২১ চনীয়া কিজন আছিলোঁ। গুৰি
ধৰাত। চৰিত্ৰ শ্ৰাৱণৰ আৰু বগাধৰে (মাজে মাজে) পালীকপে সেৱক-
দলক কুচ-কাৰাজ বা থেম কৰিবলৈ শিকাইছিল। বলোৰাম চলিহা আছিল
বৰ সেনাপতি। চলিহাই ১নজা খৰচতে নগাঁৱলৈ গৈ সেৱকদলৰ শিবিৰত
খাঁকি সেৱক পাবচালনা কৰাত প্ৰশিকণ লাভ কৰি আহিছিল। চিদ্দানন্দ
হাজৰিকা ভলন্তিয়াৰ কাপ্টান। দুৰ্গা ভূঞা, সূৰ্য্যকান্ত ফুকন, বজনীকান্ত
ফুকন, চুনিবাম দত্তভূঞা, নীলকান্ত বাকতী, দেউবাম কাকতী— পালী
নাৱক। সোণতলীছিগা, চাৰিলীয়া কাটনী আৰু লেবাক গাঁৱৰ কেবাজনো
“মৰি বাওঁ—মৰি বাওঁ” বিধৰ দাও-দাও সেৱক বা সেনা-সেনানীৰ (গাঁও-
মুৰী) ভাগত পৰিছিল জঙ্কী-জঙ্কী চুবুৰীয়া গাঁওবিলাক।

মহিলাসকলৰ ঘাই নেত্ৰী হ’ল সুললী কাকতীয়েনী, আৰু লাহিনীয়া সভা
বিলাকত প্ৰায়েই সাল সলনিকৈ গুৰি বঠা ধৰিছিল আইচী ফুকননী, লীলাৱতী
হাজৰিকানী আৰু বাসেশ্বৰী ফুকননীয়ে। জাঁজী, শিৱসাগৰ, আমৰুখি,
আৰি ঠাইত হোৱা সভাবিলাকলৈ শ্ৰীমতী লীলাৱতী হাজৰিকানীয়ে মহিলা
সেৱকিনীৰ কোজটো লৈ গৈছিল। আজিকালিৰ দৰে তেতিয়া পদুনিৰ
মূৰে মূৰে বহু, মটৰ গাড়ী, বিক্-ব বা আন যানবাহন একো নাছিল।
সকলোটিয়ে খোজ কাঢ়িয়েই সেইবোৰ ঠাইলৈ গৈ সভা-সমিতিত যোগ-
দিছিলগৈ। চাৰিওফালে কোনো ছোৱালীয়ে গানত এঁ কৰিব নেজানিছিল।
শ্ৰীমতী পথিলা দুৱৰাই হে পোন প্ৰথমেই স্বৰাজৰ গান গাই জনায়।

আমাৰ অফিচত এই কেইখন বাঙালি আৰু আলোচনী কাকত লোৱা
হৈছিল:—‘অসমীয়া’, ‘আৱাহন’ আৰু কল্যাণীয়া কাকতী আৰু কনকলতা
চলিহাই সম্পাদন কৰা ‘স্বৰ জেউতী’। ‘স্বৰে জনিকোণ’খনো লৈছিলোঁ।
তাৰ সহকৰ্মীৰ ফাল শিৱকান্ত ফুকন আৰু একাল হৰিপ্ৰসাদ ফুকন
ভাঙৰীয়াগৰা পাইছিলোঁ।

দুৰ্গা কাকতীয়ে দোকানত যি লাভ পায়, আলহী অতিথিক খুৱাইতে খুৱাইতেই আধ্যা পৰে। অ'লৈ-ত'লৈ বাবলগীয়া হ'লেই, শিৱকান্ত ছৱৰা, মাৰ্জ-সময়ে (ঘৰত থাকিলে) লোকনাথ হুকন আৰু ডিম্বকান্ত হুকনে জো-জো কৰে আশাক ধন ঢালি দিছিল। ছৱৰায় ঘৰখন যে একপ্ৰকাৰ সৰু চৰা কংগ্ৰেছৰ শিবিৰেই আছিল। আহুতি, বায়ুৰ পুখুৰী, শিৱসাগৰৰ পৰা (চাৰিওৰ থলুৱাখিনি বাদ দিও) জুমে-জুমে ভলটিয়াৰ আহি তেখেতৰ ঘৰতে জিৱাৱতি আৰু ছৱৰাই সকলোকে জা-জলপান খুৱাই পাৰে যানে। পৰিচৰ্যা কৰে। শিৱ ছৱৰা লোকেল বৰ্ডৰ ঠিকাদাৰ আছিল। ১৯৩০ চনত, অকুতিতভাৱে, দেশ সেৱকক স্তম্ভৰা কৰা ফলতেই তেখেতৰ আৰ্থিক অৱস্থা পৰি আহে। আন কি, তাৰ পৰিণামতেই তেখেতৰ মাটি-ভেটি পৰ্য্যন্ত খাজনাৰ লীলামত বিক্ৰী হৈ যায়। অৱশ্যে পচত ছৱৰাৰ অৱস্থা বৈয়া হয়। নবকলী নাৰায়ণক সেৱা কৰাৰ ফল ছৱৰাই জীৱন্ততে উপভোগ কৰিবলৈ পালে। প্ৰত্যাহতে শোৱাপাটী পৰিত্যাগ, অৱিশ্ৰান্ত পৰিশ্ৰম আৰু কৰ্মব্যস্ততা, কচি অহুসৰি পথ্যাপথ্য ভক্ষণ, অহুসৰি দয়া-দাক্ষিণ্য সঞ্চয়তা আৰু সদৌ শেহত পৰমেশ্বৰত একান্ত ভৰসা আৰু সমস্ত অৰ্পণ এইবিলাক পিতৃজ্ঞিত ধৰ্ম্মৰে অস্থায়ক শিৱকান্ত ছৱৰাই আগৰ দৰেই পিচতো জন-হিতকৰ কামৰ শুৰি ধৰি গ'ল।

গৌৰীসাগৰ হাটত শিকেটিং : শুকুৰবাৰে শুকুৰবাৰে গৌৰীসাগৰত হাট বহে। এতিয়াৰ দৰে, তেতিয়া মজলবৰীয়া হাট বহা নাছিল। ১৯৩০ চনত, হাটত বস্ত্ৰ বেটোতা, পোহাৰী-সম্বাৰী আৰু হাটকৱা-বাটকৱা সকলোৱে হাটখোৱাক পইচা নিদে। বুলি ঠঠ জোৰে। লোকেলবৰ্ডে গৌৰী সাগৰৰ পুখুৰীপাৰত হাটখোৱা নোহোৱাকৈ হাট পাতিবলৈ নিদিয় বুলি হুকুমজাৰি কৰাত বাইজে হাটখন তিনি আলিৰ মুৰলৈ তুলি নিলে। সেই হাটবহা ঠাইতে কানি-দোকান। হাটত ওৱাহোৱাকৈ বিজাতী কাপোৰ বেচাকিনা কৰা হয়। সেইজনে, পুখুৰীপাৰত হাট থাকোঁতেই আমাৰ শিৱবিবৰণা সপ্তাহে সপ্তাহে হাটত শিকেটিং কৰিবলৈ হুজুৰ হুজুৰকৈ ভলটিয়াৰ পঠিওৱা হৈছিল। প্ৰথম খেপত গ'ল চিদানন্দ হাজৰিকা, দ্ব্যৰ্থকান্ত হুকন, জীৱকান্ত ছৱৰা আৰু লক্ষ্মণৰ দত্ত। এই তিনিজনকে বিজাতী কাপোৰৰ দোকান আৰু কানি দোকানত শিকেটিং কৰা বাবে পুলিচে গ্ৰেপ্তাৰ কৰে। সেইদিনাই হাটত বৰ হলখুল লাগিল। তালৈখন দোকানীয়ে হুকুমাৰ

বিলাতী কাপোৰ নেবেচাকৈ থাকিল। পাচত, আকৌ বেছিদূৰা বেচিবলৈ
ধৰিলে, তেতিয়া বনোৰায় চলিহা, মোহন চন্দ্ৰ ফুকন আৰু ফটিক চন্দ্ৰ
কাকতীক পঠিওৱা হ'ল—শিকিটি কৰিবলৈ। শেওঁবিলাককো পুলিচে ধৰি
নিলে। মোহন ফুকন আৰু ফটিক কাকতী গুৱাহাটী জেল পোৱাওগৈ।
এই সময়ত বনোৰায় চলিহাৰ বক্তৃতা আৰু পুলিচৰ হাতত বন্ধন হোৱাটো
বিষয়ক উল্লেখ কৰিবলগীয়া। এই সময়ত নবনাথ শৰ্মাৰ নেতৃত্বত সেৱক
সকল পৰিচালিত হৈছিল *

মহিলাৰ দ্বাৰাই শোম প্ৰথম সভ্যাগ্ৰহী সঞ্চৰনা :

তিনিমাহ জেল খাটি অহাৰ নিচত ১২৩০ চনৰ ১৫ ডিচেম্বৰ তাৰিখে
মোহন ফুকনকে ফটিক কাকতীকে আইটা ফুকনৰ পতনেন্দ্ৰীয়েও চাৰিং
মহিলা সমিতিয়ে সঞ্চৰনা জনায়। মোঃ বোধেৰে, কংগ্ৰেছ সেৱক বা
সভ্যাগ্ৰহীক মহিলাই সঞ্চৰনা জনোৱা অসমত এয়ে প্ৰথম। চিনা হাৰ্ণিকাইও

* শ্রীযুত নবনাথ শৰ্মা প্ৰভৃতিৰ গ্ৰেপ্তাৰ :

যোৱা (১৯৩০ চনৰ) ১৯ আগষ্ট তাৰিখে আকৌ গোবীসাগৰ হাটত পিকেট
কৰিছে পুলিচ চাৰিওৰ কৰ্মী শ্রীমান মোহন চন্দ্ৰ ফুকন, শ্রীমান ফটিক চন্দ্ৰ কাকতী
আৰু শ্রীমান লক্ষেশ্বৰ দত্তক পুলিচে গ্ৰেপ্তাৰ কৰে। তেওঁবিলাকক ধৰাৰ অলপ
পিচতে শ্রীযুত নবনাথ শৰ্মা ডাঙৰীয়াৰ গ্ৰেপ্তাৰ কৰা হয়। যোৰহাটৰপৰা পুলিচ
চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট, এছিকেট পুঃ চুঃ, শিবসাগৰৰ পুঃ ইঃ, আমগুৰিৰ চিপাহীসকল
আৰু লাঠিগছ গুৰ্খা পল্টন হাট নহাৰ এঘণ্টামানৰ পূৰ্বেই ইনস্পেক্টৰ বঙলাত
হাজিৰ হয়হি। লগতে চি.আই.ডি বিভাগৰ চতুৰ কৰ্মচাৰী ইঃ খাইকল ছহেইন
বৰাও। এওঁলোকক নিবৰ নিমিত্তে এখন লৰী আৰু দুখন মটৰকাৰ প্ৰস্তুত ৰখা
হৈছিল। হাটত মুছলমান দজী কেজনৰ বাহিৰে সকলো কেঞায়েই দেশী কাপোৰ
বিক্ৰী কৰিছিল। তাৰ ভিতৰতে ধূলুী নামেৰে কেঞাৰ বস্তু বেচোতা
এজন কৰ্মাৰি মাৰি বহুত বিলাতী কাপোৰ ভৰঙাই থৈছিল। সেইজন কেঞাৰ
লোকানৰ ওচৰত থিয় হৈ থাকোঁতেই ভুলটিয়াৰ কেজনক এই পিনে আই পুলি
কৈ গ্ৰেপ্তাৰ কৰা হয়। শ্রীযুত নবনাথ শৰ্মা ডাঙৰীয়াই বাইজৰ লগতে উজাৰ দি
সেই কেঞাক বিলাতী কাপোৰবোৰ সাজি ধবলৈ কোৱা বানেই গ্ৰেপ্তাৰ কৰি
তৎক্ষণাৎ পুলিচ চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট তেওঁৰ মটৰত ভৰাই শিবসাগৰলৈ লৈ গ'ল।
এই দিনাৰ হাটলৈ চাৰিং, জাঁজী, আমগুৰিৰ প্ৰায় ১৫০ জন মান ভুলটিয়াৰ
গৈছিল আৰু চাৰিওৰ পৰা তিনিচুৰি বছৰীয়া বৃদ্ধা মহিলাও ৩০ গৰাকী মান
গৈছিল। কৰ্মী কেইজনক লৰী আৰু মটৰত তুলি নিবৰ সময়ত “গান্ধীৰ জয়”
আৰু “বন্দে মাতৰম্” ধ্বনি হৈছিল। “অসমীয়া”

ম্যাদ দীঘলীয়া হোৱাত, পলমকৈ জেলৰপৰা ওলাই আহে। তেওঁবিলাককো মহিলাসকলে সেইদৰে সন্মুখী জনাইছিল।

গ্ৰেপ্তাৰ কৰিবলৈ পুলিছৰ তৎপৰতা বিয়ানেই কি হোৱা নহওক লাগে, ম'হৰ শিঙত কঁকিলা দাব মৰা বিধৰ আছিল আয়াৰ কংগ্ৰেছ সেৱকজন। সভাপ্ৰতীক তেতিয়া শৰণ-ভঞ্জন দিছিল শিৱসাগৰ জিলা কংগ্ৰেছৰ সভাপতি কংগ্ৰেছ নেতা চণ্ডীধাৰী নৰনাথ শৰ্মাই (জাঁজীৰ)। তেওঁৰ পৰামৰ্শমতেই কৰ্মীবৃন্দই পুলিছক কেতিয়াও হাতেলোটে অৰ্থাৎ গা দেখুৱাই কাম কৰি ধৰা দিয়া নাছিল। আয়াৰ টিপাটোৰ শিৰা আয়ত্বিত ওলায়গৈ। তাস্ত পূৰ্বনি কৰ্মী ফটিক চন্দ্ৰ ভূঞা, গজাৰাম হাজৰিকা আৰু নতুন কৰ্মী নগেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াকে প্ৰমুখ্য কৰি জনচেৰেক কৰ্মীয়ে সংগ্ৰামী পিকেটিং কৰাৰ ফলত সিবিলাকৰ “বগাবত” বাস হ'ল। জাঁজীত নৰনাথ শৰ্মাৰ পকা আঙ্গঠা যেন বক্তৃতাৰ ভাপে দ-চুক, মৰাণ গাঁও, ভাস্কৰীয়া আৰু নাম্ভিৰ কেবাখনো স্বয়ংসেৱকক জেলযাত্ৰী কৰিলে। গান্ধী আৰউইনৰ আলোচনাৰ ফলত বৰদৈচিলা হেন আন্দোলনটোৰ প্ৰৱল গতি শাম কাটি আহিল। জেললৈ যোৱা উৎসাহ আগ্ৰহো চোঁটেৰা পৰিল।

তৃতীয় অধ্যায়

স্বৰাজ লাভৰ নতুন পথ : সেই বুলি দেশ সেৱা ব্ৰতৰ উত্তম চুটুটি। ই আন প্ৰকাৰে ঢাল লৈ বহল ভাৱে সংক্ৰামক ৰূপে বিস্তাৰিত হ'বলৈ ধৰিলে। অসংখ্য সেৱক ওলাল। স্বদেশোদ্ধাৰৰ ন-ৰূপ প্ৰদৰ্শন কৰি সিবিলাক আকৌ নতুন আন্দোলনত প্ৰবৃত্ত হ'ল। এশিয়া আৰু আগৰ দৰে কাৰাবৰণ কৰা আন্দোলন নহয়; মানুহৰ অন্তৰত ধীৰে-শান্তে স্বাধীনতাৰ কঠীয়া পৰা ব্ৰতৰ। পৰাধীন দেশ স্বাধীন কৰিবলৈ হ'লে, আগ-পাচ বহুত কথা ভাবি চাব লাগে। জাতিটোৰ নাড়ীভাল কোনখিনি সৰল আৰু কোনখিনি দুৰ্বল, তাক ভালকৈ জানিব লাগে। প্ৰেম, জ্ঞান আৰু সংগঠন শক্তিতে পৰিশোধিত নোহোৱা স্বদেশ প্ৰেম যিমানেই কি উগ্ৰ আৰু অকপটিয়া নহওক, তথাপি সি সেমেকা হিলৈ ধাৰ—তৰে শত্ৰু নিধন কৰা সম্ভৱ নহয়। তেনেকুৱা উগ্ৰ প্ৰোমক কোনোবা বিষয়ৰ থাকিলেও সেই বিষয়ৰ বিষ নাই—ফোপাউৰি মাত্ৰ দাৰ। তদুপৰি, স্বতন্ত্ৰতা আৰু আত্মনিৰ্ভৰশীলতাৰ সম্বন্ধ অবিচ্ছিন্ন। জনমভূমিক কেউপিনে জব-জহাকাৰ কৰিবলৈ গ'লেই, এই দুয়োটা গুণেৰেই পৰাধীন প্ৰাণক তিয়াই-বুৰাই ল'ব লাগিব। সেই দেখিয়েই, গান্ধী-আবউইন চুক্তিৰ পাচত, যি পৰিস্থিতি উদ্ভৱ হ'ল—তাবে গইনা লৈ জেললৈ যাব নোৱৰা দুজনমান সেৱকে ঘৰতে থাকি স্বৰাজ্য লাভৰ নতুন পথ আউটিবলৈ ধৰিলে। ওৰ্ডবিলাকৰ কাম আছিল আইন ভঙ্গৰ ওচৰ নচপাকৈয়ে গাঁৱৰ উন্নতি কৰা, সামাজিক ৰীতি-নীতি সম্বন্ধে লগত থাপ খোৱাকৈ সংস্কাৰ কৰা, পৰিশ্ৰমৰ সূক্ষ্ম বুজোৱা আৰু ঘৰৰ বস্তু ঘৰতে উপাৰ্জন কৰিবলৈ উপায় উদ্গনি দিয়া।

ভোগদল নাইকীয়া : টেপদৰ্গীও অঞ্চলৰ বাইজ প্ৰায় সকলো কামতে মাৰবজা। ওৰ্ডবিলাক গাই-গোটা পেটে ভুঙাল নহয়—একগোট। ইয়াত ঢোকাতে কল, কলতে ঢোকা হৈ কাম কৰোতা মানুহ বহুত আছিল। তাৰ ভিতৰত, দুজন মানুহৰ হাত-মূৰ ছেদ-ভেদ নোহোৱাকৈ কামত লাগিয়েই আছিল। তাৰে এজন ভোগদল নাইকীয়া আৰু ইজন সোণাৰাম কৈৱৰ্ত্ত।

টেপৰ ম'হুচাল গাঁৱত অক্লান্ত কৰ্মী ভোগদল শইকীয়াৰ ঘৰ। এওঁৰ পূৰ্বপুৰুষ এজনে মহুচাল শইকীয়াৰ বাব পাইছিল। সেই পুৰুষজন ইমান পৰিশ্ৰমী আৰু কামকে মোৰ বোলা মাহুহ আছিল যে নিতৌ ৰাতিপুৱাই গা ধোৱে যদিও, গা-ধাঁহবলৈ সময় নেপায়—গাৰ মজি গাতে কৰ্ম্মা ৰাতি থাকে, ব'দ উঠিলেই শুকাই ধূলি হয়। মহুৰ গাত চাপৰ মাৰিলে যেনেকৈ ধূলি উৰে, তেওঁৰ গাত ঢকা মাৰিলেও তেনেকৈ ধূলি ওলায়। 'তেনেকুৱা একোজন কৰ্ম্মী পুৰুষ ৰাজ্যৰ আপুৰুগীয়া সম্পত্তি ৰাজি ৰজাই তেওঁক শইকীয়া পাতিলে আৰু তেতিয়াৰপৰা তেওঁৰ নাম 'মহুচাল শইকীয়া' হ'ল। তেওঁৰ নাতিপুতি ৰাতি গৈ যিখন গাঁও হ'ল, সেয়ে মহুচাল গাঁও। শইকীয়াৰ সতিসন্ততি বহুত হৈছিল। কিন্তু, মানৰ দিনত এটাইবোৰ থান্ থান্ বান্ বান্ হোৱাত, এতিয়া, ভোগদল শইকীয়াৰ বহু পৰিয়াল থকা গাঁওখনে হৈ তেওঁৰ নামটো জীয়াই ৰাখিছে। উজনি অসমৰ প্ৰত্যেকখন গাঁৱৰ নামটোৱেই যেনেকৈ একোটা শিল্প ৰথাত সচাৰ অৰ্থাৎ শিল্প কুচুৰি গাঁৱৰ নাম, 'মহুচাল গাঁৱ'ৰ নামটোৱেও তেনেকৈ গাঁও খনৰ কথাত কথা সূচায়।

১২২১-২২ চনত, ম'হুৰজাৰ মোজাৰ টেপৰ খণ্ডৰ এই মহুচাল আৰু তেলীয়াল খামোন গাঁৱলৈ যাবলৈ জালি পহুচি সন্মুখ নাছিল। পথাৰৰ মাজে মাজে একোটা বঁ-কিয়াইদি হৈ অহা বোৱা কৰিব পৰা হৈছিল। হাতী আছিল দেখি, নামলাগী ঘৰৰ মাহুহে সৰু জালি এগছ মাথোন নিজৰ মাটিয়েদি কৰি লৈছিল। নিখল পানীৰ পুখুৰীও নাছিল। ঘৰৰ পাচকালে পাচকালে কোনো কোনো ঘৰৰ বাহুতলে বাহুতলে একোটা একোটা খুৰু পুখুৰী। মাহুহৰ অৱস্থাও বৰ ভাল নাছিল (আজি কালিৰ ভুলনাত)। কিন্তু মাহুহ বিলাক হ'লে বৰ কৰ্ম্মী আছিল। খেতি পথাৰ কৰি কোনো-মতে টোক টোক টাক-টাককৈ খাই আছিল। গাঁওখনৰ এভাগটি মাহুহে, তাৰপৰা সাতমাইল দূৰত বহা আমগুৰিৰ দেওবীয়া হাটত, নাইবা তিনি মাইলমান আঁতৰত বহা দীকছৌ হাটত, নতুবা ধোপদৰ হাটত চাউল চুপুৰাখান, কোমোৰা এটা বা দুটা, শুড় ছবটমান, কানত জাব বান্ধি নি বেচেনৈ। দৌৰীসাপৰ হাটখন তেতিয়া ন-টক বহুবলৈ আৰম্ভ হৈ কৰিছিল। গ্ৰাহক নাই দেখি, তাইলৈ এইফালৰ মাহুহৰ বৰকৈ আহাৰাত নাছিল।

সেইদিনত বস্ত্ৰৰ দাম এনেকুৱা আছিল :—টকাড আৰৈ চাউল দহ সেৰ, শালি পোন্ধৰ সেৰলৈকে; মজুৰ সাহ সেৰে দুইঅনা, কলা বা বেচাবী মাহৰ ছপইচা, বহৰ 'ডাইল' দহ পইচা, মাটিমাহ ছপইচা; লোণৰ সেৰে সবহীয়াটক আনিলে এক অনা, তাকৰীয়াটক হলে পাঁচ পইচা, খোৱা তেল (সৰিয়হৰ) সেৰে ছয় অনা, কেৰাচেন তেল সেৰে দুই অনা; কপাহ ফুলীয়া দহ হতৌয়া চুৰিয়া খনে পাঁচ মহা, তাৱৰ (মাৰ্কিন) কাপোৰ টকাৰ ১৬ হাত। পাতিহাঁহৰ মতাটোৰ গোটে ছয় অনা, মাইকী জনীৰ হ'লে চাৰি অনা; আগবলীয়া ডেকেকৰ মতা হাঁহটোৰ দাম হে অলপ বেচি—মতি হয় যদি আঠ অনা। পাৰৰ জোৰে চাৰি অনা। বাগাইহৰ জোৰে ডেডটকা-ছুটকা। গুড সেৰে দুই অনা। গৰুৰ গাখীৰ সেৰে এক অনা, ম'হৰ হে দুই অনা, তাকো আকৌ ক'তো বিচাৰি ফুৰিব নেলাগে; প্ৰায় ঘৰে ঘৰেই গৰু ম'হৰ পাল। কাকোবাব ঘৰত সকাম নিকাম বা বিয়া সবাহ হ'লে সকামলৈ অহা মানুহে অনা মু-চোৱা বা মিত্তিৰ-বৰীয়া গাখীৰৰ টেকেলি কলহেৰেই বৰঘৰ-মাৰল ঘৰৰ চাহ ঠাহ খায়। মাছ উঠেনদী। জকাহ এখন বা জুজুকি এটা লৈ গৈ লাটনৌৰে ডোঙ্গা একোটা সিঁচিলেই খালিয়ে খাশৈয়ে মাছ পায়। নাম্তি, টিফুক, পিঙ্গৰাজান, বোমাবী বিল, নামদাং গোহাঁইকুদ, মিত্তং বাম্পৰজান, খৰখৰী, দোণল-পৰাবৰ পুখৰী, চাৰিভৰ পোতা পুখৰী, ঘোঁৱা-জান,—এই বোৰত খাবলি হ'লেই জাল-জৰী-পল জুজুকি বাই তাৰে ভাৰে মাছ মাৰি আনে। মাছৰ খলি থকা নৈ-বিলবোৰ ডাক গোৱাৰ পৰা হে মাছ হৰিবটো ধৰিলে।

মুগাপুহীয়াবিলাকে ১৪ মাইল আতঁৰত একো ডবা চোৱান লৈ মুগা পোহেগৈ। পকা মুগাও খনে খনে পায়। সেই মুগাৰ সঁচ বহুবি আনিছিলগৈ কানকপৰ দোণতলা পৰ্বতৰপৰা বা কুকদাবপৰা। মুগা শূতাৰ সেৰে আছিল ১০ টকা। তেলোৱাল কাটনী আৰু খামোন-গাঁৱত ঘৰ নিৰন্তৰে পাটশূতা কাটিছিল; তাৰ দাম আছিল সেৰে ১৬ টকা। দোণতলা ছিগা আৰু চাৰিঙ্গীয়া গাঁৱতো পাট শূতা কটা হৈছিল। অসমীয়া পাট পজু আৰু মুগাপোহা ম'ৰবজৰীয়া বাইজৰ ডাঙৰ খেতি। কটাৰ এলাহত মুগাবোৰ কম দামতে বেণাবীক বেচি দিয়া নিয়ম আছিল। সেই কাৰণে, পাট মুগাৰ বিচিনা আপুৰুৱা বস্ত্ৰ উৎপন্ন হোৱা বাবে ম'ৰবজাৰ ঘোঁৱাৰ নাম এঘময়ত বৰ অধ্যাত হৈ উঠিছিল। এই পিলৰ প্ৰতি ক্ৰমাৎ মাজুহৰ ইমান আঙুলে

হৈ আহিছে যে অতিবেঁই হুমুনিয়াহ একোটা কৰ্তাই যথেষ্ট আশাৰ সাৰ হ'বগৈ। মাইকী মালুহবিলাকেও বনৰাশী কৰি উল্লাহ স্থিতি নেপাইছিল। বেজি ওলোৱাৰ পৰা সীজ লাগি ভণ্ডাটুকৈ এথেন্ডেক আঁকৰি নাই। মৰণাৰ খেৰ ভোকৰা, বুকলি খেৰেৰে জঁকাত ধান বহোৱা, জীৱবীজ নৃত্য কটা, তাঁত বোৱা, পানী অনা, ভাত বন্ধ—এইবোৰৰ খামটা মাহৰ খেৰটা কাম আছিলেই। খোস্তৰ দিনত, কঠীয়া তোলা, জুইৰোৱা, ধানহোৱা কাম যে চিৰকাল লাগিয়েই থাকে। সবাহ খোৱা, গোপিনী সবাহ, কেওবীয়া সবাহত নামগোৱা, বিক্ৰে সংক্ৰান্তিয়ে খোজকাটি মাকৰ আঁক মিতিৰ-কুটুমৰ ঘৰলৈ যোৱা এইবোৰ চোতে খব মাৰি কৰা কামৰ লেখেই নাই। ধূল হ'লে, জোনাক নিশা চোতালত বহি বুঢ়ী আই সকলে সাধু কথা কোৱা, পাটগাভৰুজীয়ে জঁকাত জঁকাত বিয়ানামৰ আখৰা-কৰা, মহছাল গঞা আইসকলৰ এটা নিত্য নৈমিত্তিক ধৰ্মই।

এইখন অসমীয়া গাঁৱতে জনম লাভি ডাঙৰ-দীঘল হ'ল ভোগদল শইকীয়া। ভোগদলৰ শিক্ষা গাঁৱলীয়া পঢ়াশালি চমাব গাঁৱতে অন্ত। তথাপি, অভ্যাসৰ বলত, মেলে-দোৱানে, সভায়-সামতিয়ে তেওঁ ছুৱাৰ মাত মাতিব পৰা হ'ল। মাহুহটো দীঘল, মাতবানে ডাঙৰ—সভাত উঠিলেই সকলোৰে চকুত পৰে। কামতো কাঠী-কামী কৰা, ঘৰসজা, জাল-জুলুকি-পলমৰা, কুঁহিয়াৰ বোৱা, পেৰা, নগাটাৰি-পাটটাৰি সজা এইবোৰৰ একোতে পেলাব নোৱাৰি শিক্ষাজান টিকুৰ কান্দে, তেওঁৰ ঘৰৰ পৰা ছমাইলমান আঁতৰত হ'ব। তাৰ হাল-কোৰ বাই আহিও ভোগদলে ঘৰৰ বাৰীতো আকৌ কুঁহিয়াৰণিত কোৰ মাৰেহি। যি কুঁহিয়াৰ খেতি কৰিবলৈ হয় পো ছয় নাতি লাগে, সেই খোস্ত ভোগদলে অকলৈয়ে কৰিছিল। নিজে যুগা পুহি, আনকো যুগা খেতিটো বহলকৈ কৰিবলৈ পৈ-পৈকৈ কৈ ফুৰিছিল।

গাঁৱে-ভূঁয়ে গান্ধী আৰু অসহযোগৰ কথাই ধোঁক বাধো লগাই থকাত এওঁও মোৰ লগ লাগিলহি। ভোগদলে কৰিব পৰা কাম নিজৰ গাঁওখনৰ ভিতৰত হৈ, আঁতৰলৈ নোযায়; বাওঁ বুলিলেও যাবলৈ সমৰ্থ নাই। গাঁৱতে কুৰি, চমাব মহছাল গড়কাষৰীয়াত বহুত কংগ্ৰেছ মেম্বৰ কৰিলে। শইকীয়াৰ গাভৰু ভাৰ আছিল গাঁৱৰপৰা বিলাতী কাপোৰ আঁক কানি গুচোৱা। তেওঁ নিজেই কপাহ বৈ, কই, খেতি কৰি ঘৰত লগা কাপোৰ-কানি ক্ৰিডোখৰ বস্ত্ৰকটা পুত্ৰাবেই বোৱাই দিছিল। মহছাল গড়কাষৰীয়াত বহুত নে

এবাৰ ভোগদলে বঁটাও পাইছিল। তেওঁৰ পৰিয়ালটোও শকত। ভোগদলৰ পৰিয়ালৰ সকলোৱেই সূতা কাটিবলৈ ধৰিলে। ভোগদলে থৈয়ানথৈয়াকৈ কাজিয়া লাগি থক দন্দুৰা মাজ্জকে, মিলাব পাৰিছিল। এইটোকো তেওঁৰ এটা ডাঙৰ গুণ বুলিব পাৰি।

ৰাক্ষিপুৰা-গধূলি ভোগদলে কানীয়া-ভড়ুৱাৰ জুহালে-জুহালে পাক একোটা মাৰে। কানিপানৰ খোলাত বহি কানীয়াৰ কানি এগিবলৈ কয়। কানীয়াৰ থং উঠা যেন দেখিলে, ভকতীয়া কথা কৈ থংটো মাৰ নিয়ায়। অসহযোগৰ লাজনৈতিক তাৎপৰ্য্যতকৈও মহাত্মা গান্ধীৰ সাংগিতিক মহাত্ম্যৰ কথা ক'লে হে কানীয়া-ভড়ুৱাৰ কাণত সোমায় সেই কানৰে, সেওঁ গান্ধীৰ 'মহাত্ম্য'ৰ কথা হে বৰকৈ কৈছিল। ১৯৩০ অৰ পিচত, মহাত্মা ভেলীয়াল গাঁও চলোৱাৰ ভাব এওঁৰ ওপৰতেই পৰে। ভোগদল শইকীয়াৰ নিচিনা বিপ্লৱ, দাঙিডাঙী কৰ্মী শোৱা অতি কঠিন। ৰজা আৰু ৰাইজৰ ল'ত, ভোগদলে তেতিয়াবপৰাই যুঁজ কৰিবলৈ লিহ'ল আৰু ডাকোপমনা কৰ্মচাৰীৰে নৈতে থৰিয়াল কৰি হ'লেও, "বান্দৰৰ মুখৰ কল তুফুৰাই সবকাৰ" পৰ হ'ল। ভোগদলৰ মুখ আৰু গাৰ চেষ্ঠাতেই চৰ্কাৰী কৰ্ত্তৃপক্ষৰ মহাত্মা গাঁৱলৈ দৃষ্টি পাত হ'ল। ৰাইজেও একমুঠীয়া হৈ ভোগদলে যি কয় তাকে সমৰ্থন কৰিবলৈ ধৰিলে। অধিক বাটে লাগি কোনেও গুড ধৰনা কৰা নাছিল। ভোগদলে দহ বুলিগেই দহ, পাঁচ বুলিলেই পাঁচ হৈছিল। গাঁৱত হুকোৱাকৈ কংগ্ৰেছ কমিটি এখন, বৰপুখুৰী এটা, অৰুণ অৰুণ নাংৰা চোৱালীয়ে পঢ়িব পৰা পঢ়াশালি এটা, তাঁতশাল দুখনেদৈহে চৰ্কাৰী তাঁতশালৰ ঘৰ এটা, থেমদেউ পুখুৰীদৈকে বজোৱা ভোখা আলিটোত লগাই নগা আলিবাৰা কয় বাট এটা তেওঁৰ চেষ্ঠাতে হোৱা এইবোৰ সঁচামান আৰু কাম আজিও জনহুল পঢ়ুপট্টকৈ জিলিকি আছে।

মহাত্মা গাঁৱৰ নামঘৰত মাহৰা সত্ৰৰ অধিকাৰ থাকিবলৈ লৈছিল। সেই গোঁসাঁই ঘৰতে সকলো ভলটিয়াৰ থুপ-থুপকৈ গোট ৰায় আৰু তাতে দেশৰ বা-বাতৰি জনোৱাজনি হয়। গোঁসাঁয়ে কানি ৰাইছিল। তথাপি খেচ্ছাসেৱকক তেখেতে সন্মান কৰিছিল। ভোগদলৰ অভ্যৰোধমতেই গোঁসাঁয়ে ভাৱনা বৰ-সবাহ পাতি গান্ধীকথা প্ৰচাৰ কৰাত মহত্মা ৰাইজক বৰ উৎসাহ দিছিল।

ভেলীয়াল গাঁৱত পাঠশালা এটি স্থাপন কৰি চিপহা সত্ৰৰ ল'খৰ মহন্তই পোন প্ৰথমেই এই অঞ্চলত শিক্ষাৰ পোহৰ পেলায়। ভোগদলৰ

উদগনি পাই তেখেতৰ কাজী পত্নীয়ে বাছকবনীয়া কাপোৰ ববলৈ ধৰে আৰু সেই বাবে শিৱসাগৰ মহকুমাধিপতিয়ে মহন্ত ভাৰ্য্যাক পুষ্কাৰ দিয়ে। ফৌজদাৰী আইনৰ সংশোধিত উপ-ধাৰা ১৭ (ক) আৰু ১৭ (খ) মতে ভোগদল দণ্ডিত হৈ বন্দীখালত সোমোৱা নাছিল সঁচা, কিন্তু তেওঁ স্বাতন্ত্ৰলবী হ'বপৰা বিধিনি কাম বেহা লগাই পাতি থৈ গ'ল, তাৰ কেৰ দহজন কাৰাবৰণ কৰা “কংগ্ৰেছীয়েও” মাৰিব নোৱাৰে। দিয়েক-বছৰ হ'ল, আমাদেৱা পুত্ৰ এটি এৰি অকালতে, ভোগদল ‘দীঘলা’ ঢুকাল। আজি মহাছাল গাঁওখনি নিম্প্ৰাণ, তেনেই উকড়া। সেই হে সেইকালে গ'লেই ভোগদললৈ মনত পৰে। দুখ লাগে; ভোগদলে—

“নেদেখিলে সংসাৰত স্থৰৰ পোহৰ

দুখকেই মোৰ বুলি ললে,

বিপদ-ধুমুহা আহি আশাব পুসিটি

অকালতে মোহাৰি পেলালে।”

সোণাবাম বৰা কৈৱৰ্ত্ত : টেপৰৰে চাৰিঙ্গীয়া কৈৱৰ্ত্ত গাঁৱৰ সোণাবাম বৰা আছিল যুক্তিপূৰ্ণ কথা কোৱাত বৰ পাকৈকত। তেওঁ যে মোৰ ৰাজহুৱা জীৱনৰেই লগৰায় এনে নহয়, চমাৰ গাঁও পাঠশালাত বিজ্ঞাৰম্ভ কৰা দিনৰপৰাই সহপাঠী বন্ধু। বঢ়া-টুটাৰ ভিতৰত এইকণেই আছিল যে তেওঁ চমাৰগাঁৱতে পঢ়া শেষ কৰিলে আৰু মই অলপ ওপৰলৈ গাল'।

স্বৰ্গদেৱ চক্ৰৱৰ্ত্ত সিংহৰ দিনত যোগদেৱে নৈতে যুদ্ধ কৰিবলৈ বজাই যেতিয়া কাঁড়ী-বাকৰতি বাহিছিল, তেতিয়া এগৰাকী ডাঙৰীয়াই কৈছিল, “কুমাৰে চক বেচে, কিনোতাই ভাল নে বেয়া বজাই চায়, ভাল যদি হ'ল, লকলোৱে কিনে। বেয়া হ'লে কোনোবাই কিনে নে কি?” গড়মুৰীয়া লভাধিকাৰ গোপালীয়ে যেতিয়া তুৰুৱীয়া নামঘৰত বহি অম্পৃশ্য বৰ্জ্জনৰ বিষয়ে বক্তৃতা দিয়ে আৰু যেতিয়া হামচৈয়া গাঁৱৰ কৈৱৰ্ত্ত ৰাইজক নাম-ঘৰত স্তম্ভালত সেই ৰাইজে ভকত বহা আসন ভেই গৈ প্ৰভুৰ চৰণ স্পৰ্শ কৰে, তেতিয়া সোণাবামেও কুমাৰৰ চক বজাই চোৱাৰ দৰে অম্পৃশ্যবৰ্জন আন্দোলনটো টেপটেপীয়া নে পাগছিঞা, ভালকৈ গমি পিটিকি হুঁকুৰিয়াই চাইছিল।

এদিন কথা প্ৰসঙ্গতে সোণাবামে কোৱা কথা এঘাৰ মনত পৰিছে। অম্পৃশ্যতা বৰ্জ্জন আন্দোলন চলি থাকোঁতেই সোণাবামইত কেবাজনো

গোটখাই পুৰণিমেলীয়া গাঁৱত ভাও চাবলৈ গৈছিল। পুৰণিমেলীয়া গাঁওখন চাৰিজনীয়া গাঁৱৰূপৰা আঁঠুমাৰ্হলমান হ'ব। সেই গাঁৱৰ বাইজৰ মাজত ভেস্তিয়া এই আন্দোলন সোমোৱাঠৈ নাই। পুৰণি নিয়মমতেই সকলো কাম-কাজ চলি আছিল। গান্ধীৰ নামটো ল'ৰা-ছোৱালীৰ মূখত ওলাইছিল যদিও, বৰ বিলাকে গান্ধীকথাৰ এটাকো খামোচ মাৰি ধৰা নাছিল। ধোৱতে ক'বলৈ হ'লে, পুৰণিমেলীয়া বাইজ সামাজিক নিয়ম-কাৰণত বৰ নিকপকপীয়া আছিল। বজা দিনীয়া জাতিভেদ প্ৰথাই তাত অখণ্ড ৰাজত্ব কৰিব পাৰিছিল। সেই দেখি, সামাজিক গঢ়-গতি সলাব খোজোঁতা দেশসেৱকসকলে তাত মুকলি ভাৱে সোমাবলৈ ভয় কৰিছিল।

ভাও চাবলৈ যাওঁতে, সোণাৰামইতৰ লগতে হাতকোড়া ধপতুৱা এজনো গৈছিল। তেওঁ বৰ ধপাত ৰায়; কিন্তু নিজৰ হাত দুখনেৰে মূঠিমাৰি চিলিমটো ধৰিব নোৱাৰে। লোকে-তেওঁৰ মূখত চিলিমটো ধৰি এহোপা খুৱাই দিব লাগে। এবেলগে, একে সময়তে চিলিম, ধপাত আৰু ধপাত-খুউৱা মাত্ৰহ পোৱা টান। সেই দেখি, কোড়া ধপতুৱাজনে, অ'লৈ-ভ'লৈ গ'লে, গাঁৱতে ধপাত খোৱা সঁজুলিটো লৈ যায় আৰু ধাৰৰ মন গলেই লগৰ এজনক এচিলিম উলিয়াই দিয়ে; তেওঁৰেই লগাই ধপতুৱাজনক খুৱায়।

ভাৱনাটো বোৱাৰ পিচত কি হ'ল সোণাৰামে এটনবেই নিজ মূখ কৈছিল: “বডাৰ তললৈ যাব নেপায় দেখি, আমি এমুৰতে থিয়থিয়ি কৰি আহোঁকৈ। এনেতে, ভাতৰীয়া বাইজৰ এজনে ‘আপোনালহু কোন থিনিৰূপা আহিছে’ বুলি সোধিলেহি। আমি বোলোঁ, ‘চাৰিজনৰূপা আহিছে।’ চাৰিজন বুলি ক’লত ‘আহক বহক’ বুলি আমাক বহিকলৈ ততকে নিদিয়া হ’ল। হয় হে তেওঁবিলাকে আথেৰেখে ক’লে-মেলিলে, আমি কিন্তু, ‘বহিমচোন ৰাক বহিম’ বুলি কৈ থিয় হৈয়ে থাকিলোঁ। সিকালে স্ত্ৰীয়াৰী ওলাবৰ হৈছে আৰু ইফালে আমাৰ জুমটোৰ এজনে মলা ধপাত এচিলিম ত পিকলৈ যিহিছে। আমাৰ লগত ৰোৱা ধপতুৱাজন ধপাতৰ ধোৱাৰ খোজ পালে বৰই মোৱাৰে—কেটাপ লাপি ৰোৱা যথৈ ধোৱাৰ লগে-লগে লাগি যায় খোজে। ধপাতৰ চাত্ৰ মৰা দেখিয়েই তেওঁ আহুলি-বিকুলি মাত লগালে, ‘হেব,’ মোকো দেচোন এই পিনে, এহোঁপা সাওঁ।” ‘সাওঁ’ বোলা মাত্ৰমাত্ৰ নোলাওক বুলিয়েই, লৰাজনিকৈ খোৱাটোৰ মূখৰ লৰা চিলিমটো কাটি আনি ধপতুৱা জনৰ মূখত লগাই দিলোঁহি। তেওঁও মনে-থাকিল।

“এইদৰে আছোঁ নিটাল মাৰি, তামোল এখন খোৱা-পৰ। এনেদে, সূত্ৰধাৰী ওলালো গ’লও। দুজনমান ভাৰতীয়ও ওলাল, গ’ল। পাচত আহিল ভীম-জগদ্ধ। দুয়োবো লাগিল মুছ। সিগিনে বস্তাৰ সোঁমাজত দুই বৈৰে “বহ বহ” বুলি উৰ্জন-গৰ্জন কৰিছে আৰু ইগিনে বস্তাৰ মূৰত আমাৰ ধপতুৱা কাঁইটিয়ে ‘ধপাত এহোঁশা সপ্ত অ’ বুলি মূৰেয়ে টপটপাব লাগিছে। টিপতে ধপাত এচিলিম লগাই, তেওঁৰ মূখত ধৰি খন্তেকলৈ বেনিৰা মূখৰ সিৰিকাটো মাৰিলে। পাচে ইমুখ-সিমুখ হৈ চিলিকটো হাত বাগৰি জুমেটাৰ মূৰ পালত, ধপতুৱাৰ বাঁহ নোহোৱা হ’ল। বহুত বোল বৈও, চিহ্নমটো আকৌ নোপোৱা দেখি, তেওঁ নিলাজে ওততে আটাই পাৰি দিলে ‘হেৰ’ কতক নো-সাব অ ?

ইমান বোল, আমি ক’ব মাহুহ কোনেও চিনি পোৱা নাছিল। চাৰিওৰে ভাল মাহুহ বুলি গেলাই-গপাই আছিলে। এওঁৰ ভকৰা মাতেই এতিয়া আমাক ধৰা পেলাই দিলে। আমাৰ মাৰবৰ বাহ হ’ল। আমি যে ধৰা পৰিলোঁহেই যে, কোনোবাই ধৰিবহি লাগিলে, আমাক বা কি কৰে ঠিক নাই। পুৰণমেলাত বাইজ যিহে চকী, আমাৰ আৰু মূৰ নথয়। এই বুলি, এটাইকেউটাকে গাতিয়াই-ভুৱাই বতা তলৰপৰা উলিয়াই আনিলে। আনিয়েই ক’তো আৰু ববলৈকে নহ’ল; পোনছাতেই ঘৰ সোমালোঁহি।

“কংগ্ৰেছে শুদ্ধ কৰি আমাক কৈৱৰ্ত্ত কৰিব খুজিছে, ভাল কথা। পিচে, আমাৰ মাতবাবেই দেখোন শুদ্ধ নহ’ল। হয় হে, লোকে ঠেলি হেঁচি আমাক ‘কৈৱৰ্ত্ত’ বুলিবলৈ কৈছে, ক’তা, আমাৰ মূখত দেখোন ‘কৈৱৰ্ত্ত’ নোলায়, ওলায় ‘কৈৱৰ্ত্ত’ হে। ‘কৈৱৰ্ত্ত’ টোকে যেতিয়া শুধকৈ ফুটাৰ নোৱাৰোঁ, ঢাকছাল কোবাই আমাৰ মাহুহবোৰক কেনেকৈ ওপৰলৈ তুলিব ? একেলগে বহি, দৈৰাং মাহচাউল এগাল গলিয়ালেই আমি স্বৰ্গলৈ নেৰাওঁ, আপোনা-লকলো তললৈ নাহে। ভালকৈ লেখা-পঢ়া নিকিলেই, এইবোৰ উচ্চ-নীচ ভাৱ আপোনা-আপুনি নাইৰিকৰা হ’ব। কৈ থাকিলে, ফাঁট মেলি বহল হৈ যাব। আগেয়ে মুছলমান ছলেই হিন্দুৰে গা ধোৱে, আমি কালি দেখোন একেলগে বহি চাহপানী-জলপান, ডোআ-ভাতো খায়। কোনোবাই জানো কৰাবাক হাতত ধৰি ‘খা-খা’ বুলি কৈছিল ? আমিও হিন্দু আপোনালকলো হিন্দু। ইয়াৰ ভিতৰত আকৌ ধৰ্মা-ধৰ্মিখন কিহৰ ?”

সোণাৰামৰ মই-সক ভাবৰ কথাখিনি শুনি পেটে পেটে হাঁহিছিলে। যেনেকৈ, তত্ত্বাধীণী যুক্তি দেখি আচৰিতো হৈছিলো তেনেকৈ। পাচত ভাবি চালোঁ, সোণাৰামৰ যুক্তিটো সঁচাকৈয়ে লাখটকীয়া। তেওঁ ভলটিয়াৰ হোৱা নাছিল। তথাপি, নামনাং, বাসিয়াবাট, চামগুৰি, কোঞৰপুৰ, জাঁজী এইবোৰ ঠাইৰ ব'ত ব'ত তেওঁৰ মিত্তি-কুটুম আছিল তাতে কংগ্ৰেছৰ ভাল-বেয়া সমালোচনা কৰি মাত্ৰহৰ মন ৰাজনৈতিক চিন্তাৰ ফালে ঢাল খুৱাই আনিছিল। সোণাৰামৰ সোণ-চেঁকুৰা হেন গুণ থিনিৰ মোল বুজোঁতা মাত্ৰহ আজি ক'ত ওলাব ?

পাণ্ডু কংগ্ৰেছৰ (১৯২৬) এচেম্বলী : কাণপুৰ অধিবেশনত, ফুকন বৰদলৈৰ আন্তৰিক সহযোগ কামনা কৰি কৃষ্ণনাথ শৰ্মা আৰু বোহিনীকান্ত হাতীবকৰাই মৰমাহ দি অদমতৈ কংগ্ৰেছ সভা নিয়ন্ত্ৰণ কৰে। এয়ে প্ৰথম নিয়ন্ত্ৰণ। সেই অমূল্যৰি, গুৱাহাটীৰ পাণ্ডুত, ১৯২৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত অখিল ভাৰত কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ দুকুৰি এবছৰীয়া অধিবেশন বহে। মহা-সভাৰ সভাপতি আছিল মাদ্ৰাজৰ শ্ৰীনিৱাস আয়েঙ্গাৰ আৰু অভিযন্তা সন্মিতিৰ সভাপতি আছিল দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকন। ওজা ফুকনৰ লগতে এইসকল সতীৰ্থয়ো ভাগত পৰা দায়িত্বটোহঁত পৰিণাটিক সম্পাদন কৰি, ৰামসিংহই লগাগি বোৱা অদমীয়া নৈন্তৰ পুনৰাভিনয় কৰি দেখুৱাইছিল :—

প্ৰধান সম্পাদক :— কৰ্মধীৰ নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ, সহকাৰী সম্পাদক :— বোহিনীকান্ত হাতীবকৰা, সভাপতিগুণ তদাৰক কৰোঁতা :— গোপীনাথ বৰদলৈ, ধন-ভঁৰালী :— উপেন্দ্ৰনাথ সেন, বিষ্ণুৰাম মেধি, আৰু কুলধৰ চণ্ডীহা, ধুবন-ধুবনৰ পৰিচৰ্চাত :— কালীপ্ৰসাদ বৰুৱা; বাহুবতলী চাওঁতা আৰু আলহী সোধোঁতা : কালিৰাম বৰ্মন, সিক্ৰিনাথ শৰ্মা, কামাখ্যাৰাম বৰুৱা; পানী যোগাওঁতা (কলেব) :— সন্মীনাথ দাস, চিকিৎসাৰ ব্যৱস্থা কৰোঁতা :— ভাস্কৰ ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা; পৰিস্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা চাওঁতা :— নিধিৰাম দাস, সঙ্গীত পৰিচালক :— শ্ৰীহৃত প্ৰফুল্লচন্দ্ৰ বৰুৱা, সেৱক বাহিনীৰ সেনাপতি আৰু পানী সেনাপতিসকল :— শ্ৰীহৃত দেৱেশ্বৰ শৰ্মা, গৌৰীকান্ত তালুকদাৰ ধনীৰাম তালুকদাৰ, বানবাহনৰ ব্যৱস্থাপক :— বোহিনী কুমাৰ চৌধুৰী; প্ৰেদৰ্শনী আয়োজক :— কৃষ্ণনাথ শৰ্মা।

মৰণলৈ দৃকপাত নকৰি অদম্য উৎসাহেৰে অগণন দেশ-সেৱকে বনৰীয়া বাঘ-চোং ভাঙি, পাণ্ডুত দেশোদ্ধাৰকৰ মন্ত্ৰণা চ'ৰা পাতিলে। পাণ্ডু-সদিলাপুৰৰ

মাজত, ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰতে, নেভাসকলক আছুতীয়াকৈ থাকিবলৈ বাহৰ সজাই দিয়া হৈছিল। সেই বাহৰৰ নাম আছিল “চিত্তবন্ধন পুৰ”। প্ৰদৰ্শনী পথাৰৰ নাম ধোৱা হৈছিল “পাণ্ডৱ নগৰ”। কংগ্ৰেছ-মণ্ডপৰ সিংহ চহাৰখনৰ নাম দিয়া হৈছিল “স্বৰাজ-চহাৰ” তাৰ পছিমৰ খনৰ “গান্ধী চহাৰ” আৰু দক্ষিণৰ খনৰ “আঞ্চাৰী চহাৰ” নাম আছিল।

কংগ্ৰেছৰ অধিবেশন পাতি, অসমৰ সুনাম বন্ধা কৰাত কোনো পিনে যাতে ক্ৰটি হ'ব নোৱাৰে তাৰ নিমিত্তে, অসমীয়াৰ যে কথাই নাই, মাবো-ৱাবী, বঙালীসকলেও মুক্ত হস্তে ধনৰ টোপোলা আগ বঢ়াইছিল। “অসমীয়া” কাকতৰ প্ৰতিস্থাতা চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়ালা ডাঙৰীয়াই, কোনেও নজনাকৈ বৰ গুপ্তে গুপ্তে কংগ্ৰেছ অস্তাৰ্থনা সমিতিৰ হাতত নগদ দহ হেজাৰ টকা উপযাচি দিছিল। কবি আগবঢ়ালদেৱৰ এই অগ্ৰভ্যন্তিত বদান্ততাৰ কথা বহুত দিনৰ পাচত হে জনা গৈছে। লিখালোকে, পাণ্ডু কংগ্ৰেছৰ আত্মোপাস্ত বিৱৰণ লেখিছে। আমি মাত্ৰ ওপৰে ওপৰে চুই হে গলো।

উজনি অসমৰ ধনৰ পেৰা মেলাৰ তাৰ লৈছিল ফুকন ডাঙ্গৰীয়াই নিজেই। তেখেত চাৰিঙালৈকো আহিছিল। সেই সময়ত বাধাকান্ত ফুকনেই আছিল চাৰিঙৰ একমাত্ৰ আচাৰ্য্য পুৰুষ। ফুকন আছিল অ-কংগ্ৰেছী। তেখেতে কংগ্ৰেছলৈ বুলি ১০ টকাৰ টোপোলা এটা বান্ধি থৈছিল। দেশভক্ত ফুকন গ'লত, হাতীগিৰীয়া ফুকনে মুখ হৰিব নোৱাৰি লোৱৰ পেৰাত যি পাৰ তাকে নিজেই খুলি আনিবলৈ ছাৰিটো দি দিলে। বোহিণী হাতীবকৰাই খুলি যি পালে তাকে ৫০০ টকা বুলি লৈ গ'ল। সেই দানৰ আলমতে চাৰিঙৰ লোকনাথ ফুকন, ভিৰেশ্বৰ চলিহা, দুৰ্গানন্দ কাকতী আৰু সুলক্ষী কাকতীয়নীয়ে চাৰি কংগ্ৰেছৰ প্ৰতিনিধিত্ব লাভ কৰিলে।

অহুত্ৰয়নিকা মতে সভাৰ কাৰ্য্য চলি থাকোঁতেই আচৰিতে স্বামী প্ৰক্ৰা-নন্দক হত্যা কৰা বাতৰিটো ওলালহি। বিনা মেৰে বজ্ৰপাত হ'ল। সকলো জ'ৰ পৰিল। শোকাভিজুত অন্তৰত উগুগ-খুগুগ প্ৰতিহিংসাৰ ঢৌ উঠিল; কিন্তু, ক'তো উজ্জ্বল উত্তেজনাৰ ভাৱ প্ৰকাশ নেপালে। সভাৰ আলো-চনা প্ৰস্তাৱাদি ধীৰ-সংযত ভাবেই গৃহীত হৈ গ'ল। তথাপি, প্ৰজ্ঞানন্দ হত্যাৰ নিচিনা আগমজ্জৰ ধোৱা শোচনীয় ঘটনা এটা পাহৰিবলৈ হেজাৰ চেষ্টা কৰিলেও পাণ্ডু কংগ্ৰেছৰ স্মৰণত সি আপোনা আপুনি ডুখুকি নমৰাকৈ নেধাকে। তাৰ লগতে, এইটোও মনলৈ "আহে যে সেইদিনা

শোকাচ্ছন্ন বভাব তলত দৰ্শক মণ্ডলীৰ দহটকীয়া ভাগিত আসন গ্ৰহণ কৰি অসমীয়া মুসলিম নেতা ছৈয়দ মহম্মদ ছাহুজায়ে মৌন ভাবেই কংগ্ৰেছৰ লগত সমবেদনা জ্ঞাপন কৰিছিল।

কংগ্ৰেছ বভাব তলতে হিন্দু মহাসভাৰো বহুবেকীয়া অধিবেশন এটা বহুউৱা হৈছিল। সভাপতি আছিল পণ্ডিত মদন মোহন মালবীয়া। অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি আছিল গড়মুৰ সত্ৰৰ অধিকাৰ পীতাম্বৰ দেৱ গোস্বামী। তেখেতে মাতৃভাষা অসমীয়াৰে অভিভাষণখন পাঠ কৰিবলগীয়া হোৱাত, পঢ়ি যোৱাৰ লগে লগেই সেই কথাখিনি ইংৰাজীলৈ অনুবাদ কৰি দি যাবৰ প্ৰয়োজন হ'ল। অনুবাদ কৰিবলৈ প্ৰথমতে উঠিল ডেকা উকীল গোবীকান্ত তালুকদাৰ। সমাজৰ কোচালত, তেখেতৰ মাত ডুব গ'ল। তাৰ পিচত উঠিল কৰ্মবীৰ বন্দৈ। বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ উচ্চৰ আৰু অঙ্গী-ভঙ্গীয়েও অফলা ভগা দৰ্শকৰ মাত জিনিব নোৱাৰিলে। প্ৰকাশৰ অভাৱতে এতিয়া অসমীয়াৰ প্ৰতিভা ফুৰাওঁ-ফুৰাওঁ। এনে উগুলা-থুগুলাতে থিয় হ'ল তুৰণবাম ফুকন। মঞ্চৰ টুপ পাৰ্শ্বতে নোপাৰ্শ্বতেই ফুকনৰ ব্যক্তিত্বই অজগৰে হোঁপা দি সমজুৱাৰ মন ফুকনৰ ফাললৈকে হুঁপি লৈ গ'ল। ফুকনে কি কয় শুনিবলৈ সকলোৰে কাণ ধিয় হ'ল।

সভাপতি গোস্বামীদেৱে এষাৰ এষাৰকৈ তেখেতৰ বক্তব্য কৈ গৈছে, ফুকনেও বাৰ-বাৰকৈ ইংৰাজীলৈ সেই বাক্য তজ্জমা কৰি গৈছে। তিনিটা-মান ছেদ অন্ত কৰিয়েই ক'লে, "হিন্দু ধৰ্ম্মই সদায় অহিংসব্ৰত অবলম্বন কৰি আহিছে।"

এই বাক্যৰেই আছিল অভ্যৰ্থনা সভাৰ সভাপতি-ভাষণৰ হাঁও-ফাঁও। শ্ৰদ্ধানন্দ-হত্যাৰ লগত ইয়াৰ সঘনকৈ বাস্তবীকৰণ দিখোঁ সোঁতৰ দৰে অন্তঃসলিলা। সেইপূৰ্বে, গড়মুৰীয়া গোস্বামীৰ লিখিত বাক্যৰাৰ অজুৰাদটো ভাবে-ভাষাই এনেকুৱাকৈ প্ৰাঞ্জল, একাৰ্থবোধক, মনোগ্ৰাহী আৰু বজিতা খোৱা হ'ব লাগিব যাতে অসমীয়া ছবুজা শ্ৰোতাসকলে তাৰ মৰ্মটো অস্তৰে অস্তৰে উপলব্ধি কৰি যাব পাৰে। যেই গোপীয়ে স্নাত লগালে, "হিন্দু ধৰ্ম্মই সদায় অহিংস ব্ৰত অবলম্বন কৰি আহিছে", সেই ফুকনেও ঘপকৰে ইংৰাজীৰে আবদ্ধ কৰিলে, "হিন্দু বিজিজিয়ন হেছ,—এই ধিনিতে লাগিলে থুহুৱনি, পাচবটো শব্দ কি ক'ব, জাৰি অলপ বেজি ফুকন-দমকা মাৰি ৰৈছে। বৰগৰীয়া হঠাতে নিমাত ধোৱা দেখি সঘজুৱাৰ মাজতো বিজকতাই

দেখা দিলে। সকলোৱে মূৰে-কপালে হাত দি ফু-ফু ফা-ফা কৰিবলৈ ধৰিলে, 'ভাল কথা হ'ল, ফুকনো এতিয়া চন্দুৱা পৰে কি চৰে হে।' এনেতে বোমা ফুটাৰি ধুম কৰে ফুটল, 'নেভাৰ অ'পোন্স এন ইনিমিকেল আই টু এনি আদাৰ বিলিঞ্জিয়ন।' মুখখন কাতিকৈ তেওঁ ডিক্ৰিটো ঘূৰাই ল'বলৈ হে যেন 'এজ' বুলিয়েই দমক মাৰি বৈছিল। ফুকনৰ মুখৰ-পৰা হুকস্ কৰে মাতঘাৰ ওলাই পৰিলতে শ্ৰোতাৰ মাজত যে চাপৰিৰ ছাউৰি আৰু হাঁহিৰ খলখলনিখন। আমি আশ্বস্ত হলেঁ। স্বগতঃ কলোঁও, "আজি ভাল বন্ধা কৰিলা প্ৰভু।"

পাণ্ডা কংগ্ৰেছৰ কথা ওলালেই ফুকনৰ সেই বাক কোণলৰ কথাও ওলায়। সভাৰ দিনা মধুপুৰ চাহবাগিছাৰ স্বত্বাধিকাৰী ৰামেশ্বৰ শৰ্মাই ময়ে লগা-লগিকৈ বহিছিলোঁ। তেখেতক লগ পালেই সেই ডেৰকুৰি বছৰীয়া পুৰণি কথাৰ সন্ময় ওলাইছিল। ওলালেই কওঁইক, 'সেইদিনা তুফান ফুকন নোহোৱা হ'লে, আমাৰ মান নেধাকিলহেঁতেন; গডমুৰীয়া গোঁসায়ো ভাৰতৰ পূজনীয় হ'ব নোৱাৰিলেহেঁতেন। বাগ্মীতাও বাস্তৱিকতে ঈশ্বৰ প্ৰদত্ত শক্তি।'

সেই সভাৰ আৰু এটা কথা আজিও পাহৰিবপৰা নাই। পণ্ডিত মদন মোহন মালৱীয়েক হস্তৱাণ্ড বুদ্ধি কোনেও ইচ্ছাব নোৱাৰে। তেওঁৰ ইচ্ছা দেখিবলৈ পোৱাটো সৌভাগ্যৰ কথা। ভাৰত বিখ্যাত সঙ্গীতাচাৰ্য্য বিষ্ণুদ্বিজস্বৰ পাল্লুস্বৰো সেইদিনা সভাত আছিল। 'না-ব-দ' এই আখৰ তিনিটাতে তেওঁ কতনো স্তব নলগালে। স্তবৰ সঞ্চাৰ, ধনিৰ লয় আৰু মুখৰ ভঙ্গিমা দেখি দৰ্শকবৃন্দ ইচ্ছিতে বাগৰি ফুৰা যেন হৈছিল। মালৱীয়েকোও প্ৰতিমা হেন গহীন হৈ থাকিব নোৱাৰিলে, তেওঁৰো ঠুঠ ইচ্ছা বিৰিঙিল। সমজুৱাই হাত চাপৰিৰে বিষ্ণুদ্বিজস্বৰৰ সঙ্গীত চাতুৰ্য্যৰ ওপৰত জয়মালা অৰ্পন কৰিলে। বিষ্ণুদ্বিজস্বৰে জলতবঙ্গৰ স্তব মিলাই এই দিনাই—

“ঈশ্বৰপতি বাঘৱ ৰাজ্যৰাম

পণ্ডিত পাবন সীতাৰাম”

বোলা গীতটোৰ প্ৰথম জোৰনি ধৰে। এই কলিৰপৰাই পণ্ডা প্ৰবৃত্তিৰো মন ভাল লগেৱা 'ৰামধূন' গীতৰ পাহি মেলিলে। এইখন মহানভাতেই শ্ৰীশ্ৰীমন্ত গৰমুৰীয়া সত্বাধিকাৰ গোঁসায়ীৰ গভীৰ আধ্যাত্মিক জ্ঞান আৰু হিন্দুধৰ্মৰ নেতৃত্ব ল'বপৰা যোগ্যতা, দেশভক্ত ফুকনৰ উপস্থিত বুদ্ধি আৰু

ব্যক্তিগণালী বাগ্মীতা আৰু বিষ্ণু দিগম্বৰৰ স্তবৰ মহিমা ভাৰতময় প্ৰকাটিত আৰু প্ৰচাৰিত হ'ল।

আলান অক্টেব্ৰচ হিউমে ভাৰতবাসীক এটা জাতি ৰূপে পৰিণত কৰাৰ অভিপ্ৰায়ে ১৮০৫ চনত, ভাৰতত কংগ্ৰেছ মহাসভা স্থাপন কৰে। তেতিয়াৰে পৰা ৪০ বছৰ ভাৰতৰ নানান ঠাইত বছৰে বছৰে কংগ্ৰেছ উপলক্ষে সকলো প্ৰদেশৰ ইংৰাজী শিক্ষিত লোকৰ সমাগম হৈ আহিছে। দেৱীচৰণ বৰুৱা, সত্যনাথ বৰা, বাধানাথ চাংকাকতীয়ে আগৰ অধিবেশন খনদিয়েকত বক্তৃতা দি অসমীয়াৰ চিনাকিও দি থৈছিল। তথাপি, অনা-অসমীয়া ভাৰতীয়ই সিমানেতো অসম দেশখন বাঘ ভালুকৰে জৰা অটকা অৰণ্য বুলিয়েই ভাবিছিল। এনে অপূৰ্ণঘাট বাবলকৈ পোষণ কৰি আছিল বুলি প্ৰতিনিধিৰ হৈ শলাগৰ শব্দই আগ বঢ়োঁতে মাত্ৰাজৰ টি প্ৰকাশনে মুক্তকণ্ঠে প্ৰকাশ কৰিছিল। সেই প্ৰসংগতে তেওঁ আৰু কৈছিল, বোলে, অসমৰ মনোবস্তু সৌন্দৰ্য্য, গহীন দৃশ্য আৰু সবাতেকৈ ওপৰত। অসমীয়া মাহুৰৰ সৰল আতিথা আৰু বিপুল সংগঠন শক্তি দেখি তেওঁ বিমুগ্ধ হৈছে আৰু প্ৰত্যেকজন প্ৰতিনিধিয়েই তবধ মানিছে।

কংগ্ৰেছ গতাত বহুত টকা ধাৰ লাগিল। কংগ্ৰেছৰ নিমিত্তে দেহা মাৰি কাম কৰিলে খৰিভাবী হজুৱা অসমীয়া ডেকাই আৰু বৰ্হীনাথ খন উপালৈ পেট মোহৰা সদাগৰবিলাকে। ফলত, ফুকন-বৰদলৈ-দুৰ্গা বৰুৱা (দুৰ্গানাথ বৰুৱা) আদি ভাঙেমান দেশপ্ৰেমিকে হাতত লাওটোকাৰী লব-লগীয়া হ'ল। “আজিলৈ নন্দৰ গুৱালে, খালে খৰা শিয়ালে।” সৰ্বস্বান্ত হ'ল যদিও, ফুকন-বৰদলৈয়ে জীৱন্তত সেই বাবে আৰুপ কৰা কোনেও হুণুনিলে।

অভ্যৰ্থনা জনাওঁতে ফুকনে কৈছিল,—“আগুৱালটোৰ পাচে পাচে ইবোৰ ভেড়াই যেনেকৈ বাট ধৰে, আমাৰো তেনেকৈ মহাত্মা গান্ধীৰ পাচ ধৰি স্বৰাজ লাভ কৰিবলৈ ওলোৱাইক।” এই বাক্যৰ ওলোৱা মাত্ৰকে কংগ্ৰেছ যুগপত হাত চাপৰি আৰু দুৰ্দ্ধৰনিত ভাগোভাগো যেন হৈছিল।

১৯২৬ চনৰ কংগ্ৰেছেই ১৯৩০ চনৰ আইন-অমাত্ত আন্দোলনৰ ভেঁটি বান্ধি দিলে।

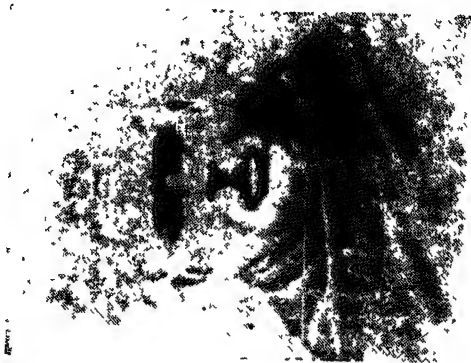
পাতু-কংগ্ৰেছৰ বিৰাট আয়োজন সূপ্ৰসংগেৰে স্থলম্পন্ন কৰাত, অমায়িক বোদীশীকুমাৰ হাতীৰকুৱা, দ্বিজ-নাথগুণ অম্বিকুমাৰ দাল, চৌকল বুদ্ধি

চুড়ামণি লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা, ত্যাগবীৰ হেমেন্দ্ৰ বৰুৱা, ভীষ্ম প্ৰতিম, দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ ধনীৰাম তালুকদাৰ, বুদ্ধি-কোশলৰ বহুবৰা ক্ৰীষ্ণ দত্তেৰখৰ শৰ্মাকে মূৰ্য্য কৰি ডেকাতৰপ দেৱক আজৰি নোহোৱা উত্তমৰে টাকুৰি ঘূৰাদি ঘূৰি ফুৰিছিল। হাতীতকৰাৰ সবহ ভাগ দিন-ৰাতি যে গুৱাহাটী-কলিকতাৰ দৌ-মাচ্চেই গৈছিল। সম্পাদকৰ কৰিবলগীয়া কামৰ সম্পূৰ্ণ বোজাটো তেওঁৰ মূৰতেই হাতে মূৰে পৰাত, সকলো কথাতে হাতীতকৰা নহ'লেই নহৈছিল। কলিকতাৰ কোন ঠাইত ইলেকট্ৰিক বাৰ্ এটা সজাটোক পায়, তাকো হাতী বকৰায়েই তথিব কৰিব লাগিছিল। কংগ্ৰেছৰ কাঁচিয়ালি ব'দ লওঁতা এই লেখকৰ হতুৱাই ইংৰাজীৰে “কংগ্ৰেছ-পাইড” এখনো ডেওঁ বানচ দি লেখোৱাই অসম কংগ্ৰেছৰ নামত তেৱেঁই প্ৰকাশ কৰিছিল। তেতিয়া অম্বিক কুমাৰ দাস আছিল ‘অসমীয়া’ কাকতৰ সম্পাদক। কংগ্ৰেছ অধিবেশনৰ কাম চোৱাৰ উপৰিও, তেওঁ ‘অসমীয়া’খন মহাসভাৰ কেইদিন দৈনিককৈ উলিয়াইছিল। দাসৰো উশাহ-কৃতিয়েই নাছিল। মুঠৰ ওপৰতে, কংগ্ৰেছ নগৰ নিৰ্মাণ, মণ্ডপ গঠন, প্ৰদৰ্শনীৰ বভাতোলান, কলেৰে পানী যোগান— এইবোৰ কাম কৰোঁতে গোটেই অসমীয়া শক্তিটো যেন কেৰেলুৱাৰ দৰে পাণ্ডুতেই মেৰপাতি আছিল। পাণ্ডু কংগ্ৰেছেই সকলোৰে মনৰ কুঁৱলি গুচাই পেলালে।

চতুৰ্থ অধ্যায়

মণিৰাম দেৱানৰ তিথি : আহি—আহি মানে, দুৰ্গানন্দ কাকডী, স্বৰ্ণলতা ছুৰা, বলোৰাম চলিহা, উমাকান্ত ছুৰা আৰু মঠ ভাৰি-চিতি ঠিক কৰিলে, বীৰ পূজাৰ উৎসৱ এটাকে পাতিবলগীয়া হ'ল। এই খুলি, চাৰিওৰ তেজ মজহেৰে গঠিত মণিৰাম দেৱানৰ স্মৃতি উৎসৱকে পতাটো স্থিৰ কৰিলে। জাঁজীত শ্ৰীযুত বিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাই 'লাচিত বৰফুকনৰ উৎসৱ' পাতি পোন প্ৰথমেই গাঁৱলীয়া ঠাইত বীৰ পূজাৰ আৰ্হি দেখুৱায়। লাচিতৰ ঘটনাৱলী পুৰণি—বজ্জাদিনীয়া। মণিৰামৰ ঘটনা হ'ল আতি আধুনিক—বুঢ়িছ আমোলৰ। গৰখীয়াৰ মুখতো মণিৰাম জীয়াই আছে। চকুৰে নেদেখা মণিৰামক সোঁৱৰা মানেই চলি থকা বুঢ়িছ শাসনৰ সমালোচনা কৰা। 'ৰাজহুৱা' সভা পাতি মণিৰামকে উপলক্ষ কৰি বুঢ়িছ শাসনৰ দোষ-গুণ খোচৰা যেন, শাসনৰ বিৰোধিতা কৰাও তেনে—বিশেষকৈ প্ৰকাশ্তে বুঢ়িছ আমোলক নিন্দা কৰা দিনত। কিন্তু, তিথি পতাৰ অন্তৰায়ৰ অন্ত নাই। তথাপি, একোলৈকে লক্ষ্য নকৰি, ১৮৫২ শকৰ ১২ ফাল্গুনৰ দিনা দেৱানৰ তিথি পাতিবলৈ মৰিমুজি লাগিনোইক। এই শক তাৰিখৰ ৭৩ বছৰ পূৰ্বেই ১৭৭২ শকৰ ১৬ ফাল্গুন শুক্লবাৰৰ দিনা, ফল্গুনসৱৰ মেঘদাহৰ তিথিত মণিৰাম দেৱানক ফাঁচি দিয়া হৈছিল। সেই ববেৰেই, সেই দিনটো ধাৰ্য্য কৰা হ'ল।

উৎসৱলৈ এতিয়া সজাপতি এজন লগা হ'ল। কাক পাৰ্ভে, কি কৰে? খুলি আমাৰ মনত শুণা-গঁধা লাগিল! যাৰ ওচৰলৈকে বাওঁ তেৱে ই "নোৱাৰোত" বাজে 'পাৰে' নোবোলে। জীয়াভূইত নো কোন পৰি মৰিবলৈ আছে? মণিৰাম দেৱানৰ তিথি পাতিম, তাত সজাপতিজন চৰকাৰ বিৰোধী উপপন্থী নেতা নহ'লে কেনেকৈ হয়? ইয়াকে সিদ্ধান্ত কৰি, জেলত নোলো-ৱাতকৈ থকা দুগৰাকীমান নেতাৰ কাষ চাপিলে। তাৰে দুজনে মাথোন যি উত্তৰ দিলে, সিও 'না'। বাকী কিজনে আকৌ অহুৰোধ পজৰ সমিধান

(ਸਮਿਥਰ ਆਫ਼)

ਸਿਰਜੀਤ ਰਾਏ

চি, এছ, গশিং

দিয়াটোকে উদ্ভোচিত যেন নেভাবিলে। হতবুদ্ধি হৈ, বায় বাহাদুৰ শিৱ-
প্ৰসাদ বকৱা ডাঙৰীয়াৰ কাষ চাপিলে।

বায় বাহাদুৰ শিৱপ্ৰসাদ বকৱা : বকৱা ডাঙৰীয়া আছিল পুৰণি
চহকী আৰু অসমীয়াৰ ভিতৰত আটাইতকৈ প্ৰভাৱশালী সন্মাত্য চাহ-ভেটিয়াৰ।
অৱশ্যে, বায় বাহাদুৰ ভেটিয়া, বৃট্ট চাকানৰ সহযোগী। তেওঁ ভেটিয়া
মহাত্মাৰ বিলাতী বজ্জ'ন নীতিটো অগাৰ বুলি ভাবিছিল। স্বৰূপ কাটিবলৈ
কোৱাটোতো একো নতুনত্ব বিচাৰি নপাইছিল। বায় বাহাদুৰৰ মৰত
কিন্তু, কেঁচামুগাৰ সূতা কাটি সোণবৰণীয়া কাপোৰ বোৱাই দেখুৱাইছিল।
ইংৰাজ গৱৰ্ণমেণ্টৰ অবিৰোধী যদিও, বকৱা ডাঙৰীয়া অসমীয়া জাতীয়তাৰ
ডাঙৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল। মণিৰাম দেৱানো আছিল নিৰ্ভাজ অসমীয়া
দেৱপ্ৰেমিক; তাত্তে আকৌ বায় বাহাদুৰৰ সম্পৰ্কীয়ও। এইবোৰ সান্তে
সোতৰে মিলাই চাই বকৱা ডাঙৰীয়াক খাটিলোঁগৈ চাৰিওফালে মণিৰাম
দেৱানৰ তিথি পাতিছোঁ, আপুনি যি হয় টকা-সিকা যি আমাক সহায়
কৰিব লাগে আৰু আপুনিৱেই সভাপতিও হ'ব লাগে। মোৰ অজ্ঞবোধটো
শুনিয়েই তেখেতে শুধাকণিত কংগ্ৰেছ নেতা জনবিৱেকক ভুৱা দিয়া, ভেকুৰা
কুটীয়া আচৰণৰ তিত্তা সমালোচনা কৰিলে। তাৰ পাচত, লগ হুৰি টকা
দিয়াই ক'লে, 'তোমালোকে নীলমণি কুকনক নধৰা কেলৈ? তেওঁ হে
সভাপতি হোৱা যাহুহ। মোৰ মলনি তেওঁকই পাঠাটোন। মইও লেখোঁ
বাক। এই সপ্তাহতে, মই কলিকতালৈ যোৱাৰ কথা আছে। তিথিৰ
সময়তে আইবো লৰাধ পৰিছে হ'বলা।' শিৱপ্ৰসাদ বকৱাৰ ওচৰত বুদ্ধি
পৰামৰ্শ লৈ ঘৰ পালেহি।

নীলমণি কুকন ভেটিয়া ইংৰাজতকৈও এখোপ চৰা। 'নীলমণি' চাহ-
বাগিচাৰ স্বত্বাধিকাৰী আৰু শ্ৰম্য তাৰ মেনেজৰ; গাৰ বৰণ তেজগোৰা;
আটোম-টোকাৰি সাজপাৰ—ভাল ভাল বিলাতী চাহাবেও খুন মৰাত চেব
পেলাব নোৱাৰে। মুখতো ভিষ্টাৰিয়ান যুগৰ ইংৰাজী হাত-কথা আঠে
ফুটাৰি ফুটি থাকে। বেল বা জাহাজত আজিকালিৰ প্ৰথম শ্ৰেণীতকৈও
ওপৰ, ভেটিয়াৰ বিত্তীয় শ্ৰেণীত ফুৰা কুকনৰ সজ। বিলাতী কাপোৰ
পুৰি-ইংৰাজৰ শালন, ওৰ পেলোৱা কথাবাৰ কুকনৰ নিমিত্তে বিয়াসৰ
অভীষ্ট। তেখেত অসম ব্যৱস্থাপক সভাৰ সদস্যও আছিল। ভেটিয়া
চৰকাৰী নীতি সম্বৰ্ণন কৰাত কুকনে সদায় আগভাগ লৈছিল। সেইবুলি,

অসমীয়া জাতি বিধ্বংসনা প্ৰস্তাব ওলালেই, হয় ওলোটা প্ৰস্তাব দি, নহয় জাউবিয়ে জাউবিয়ে থকা-সৰকাঁকৈ সমালোচনা কৰি সেই প্ৰস্তাব ওকোবাই পঠিয়াইছিল।

বায় বাহাদুৰ শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱাই প্ৰতিষ্ঠা কৰা সাদিনীয়া ‘বাতৰি’ কাণ্ডখনৰো [চিহ্নত সিয়েই দৈনিক হয়। এইখনেই সদৌ অসমৰ পোন প্ৰথম দৈনিক কাকত] এখেত সম্পাদক। ‘বাতৰি’ জন্ম হোৱাৰ বহু বছৰৰ পূৰ্বে ফুকন ডাঙৰীয়াই চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ দ্বাৰাই প্ৰতিষ্ঠিত ‘অসমীয়া’ কাকতো সম্পাদন কৰিছিল। আসাম এছচিয়েছনৰো তেখেত এগৰাকী মুখ্য পাৰিষদ আছিল; ডিব্ৰুগড়ৰ ‘অসমীয়া ভাষা আলোচনী সভা’ৰপৰা উলিওৱা ‘আলোচনী’ খনৰো সম্পাদক আছিল। ডিব্ৰুৰ জৰ্জ স্কুল স্থাপনৰ শুৱিতো ফুকনৰ হে দেহা মাৰি কৰা যত্ন আৰু পৰিশ্ৰম।

“কেপা কানি বিহৰ শেষ

কানিয়েই খালে অসম দেশ”।

মাছহুক নপুংসক কৰা এনে বিহ কেনেকৈ অসমৰপৰা নিৰ্মূল কৰিব পাৰি, তাৰ বিষয়ত চিন্তা-অভিজ্ঞতা খটাই ফুকনে পৰিপাটিকৈ কেবাখনো কাকতত প্ৰবন্ধ লিখিছিল। নীলমণি ফুকন একাধাৰে শিক্ষাবিদ, জনহিতৈষী, সাংবাদিক, কবি, সাহিত্যিক, বাগ্মী আৰু পুৰণি সম্ভ্ৰান্ত বংশজাত। অনৰ্গল বক্তৃতা দিয়াত ভাটৰ তৰুণ ফুকনৰ পাচতে নীলমণি ফুকন। ধানটোৱে পতি কণটো, বাহুটোৱে পতি মনটো হোৱাৰ দৰে তৰুণ-নীলমণিৰ মান-সিক কণটোইওৰো অৱশ্যে বহুত তাৰতম্য আছিল। উজনিৰ ফুকন বুলিলে নীলমণি ফুকনক হে বুজাইছিল। ফুকনৰ চেবেকনি সদৃশ কণ্ঠস্বৰ আৰু অসমীয়া ভাষাৰ গন্ধ-বন্ধাৰত আপোনা আপুনি ফুকনৰ নামৰ আগত “বাগ্মীবৰ” বিশেষণটো লাগিবলৈ পাইছিল। অসমৰ মলিলিয়ান ৰাজনীতিজ্ঞ পুৰুষ মণিৰাম ক্ষেত্ৰানৰ স্মৃতি উপলক্ষে পতা পোন প্ৰথম তথ্যিত এনে জন বাগী পুত্ৰৰ হতুৱাই অৰ্থা দিয়াবলৈ পালে আমাৰ জিবি পতা সাৰ্থক হ’ব— এই বুলি, ফুকন ডাঙৰীয়ালৈ সভাপতিত্ব পৰ মাটি অহাৰো পথ দিলে।

অনতিপলমেই চিঠিৰ সমিধান আহিল তেখেত সন্মত হৈছে। আগেয়ে ধাৰণা আছিল নীলমণি ফুকন ইংৰাজৰ পঢ়িয়ে যোৱা মাছহ, আমাৰ ধাৰ-ধোৱা মাছহ-পূজা কৰা সভালৈ কিয় আহিব? সমিধান পাই বুজিলে, আমাৰ ধাৰণা তেনেই পানীৰ ওচৰে। ফুকন যে আচলতে ‘ক’লপাৰেট’ৰ

নহয়, 'ননু-ক-অপাৰেট'ৰ হে, সেইদিনাৰ পৰা সেই বিধাসে আমাৰ অন্তৰ অধিকাৰ কৰিলে। তেখেতৰ মতে গান্ধীপন্থী হ'বলৈ হ'লে মহাত্মজীৱীলৈ অন্তৰ লাগে। কঠি হাঁহি মাৰি দেখুৱাবপৰা ভুল পন্থৰ বাবাই মহাত্মাৰ উদ্দেশ্য কেতিয়াও সিদ্ধ নহয়।

মণিমা দেৱানলৈ তেতিয়া যোৱা হ'বলৈ যোৱা মানেই চৰকাৰৰ বিৰাগ পোজন হোৱা। তালৈ বা 'বৰাগভাজন' তথা পিতৃপুত্ৰৰ শ্রাদ্ধ নপতাকৈ পাৰি জানো? সম্ভৱতঃ এইবোৰ সাংপাঁচ ভাবিয়েই সম্ভৱ হ'ল ফুকন ডাঙৰীয়া, আমাৰ মহান তিথিৰ পুৰোহিত হ'বলৈ। চিঠি পাই বুজিলোঁ— জন্মভূমিৰ সজলার্থে কৰা চস্তা-ভাৱনাৰে তেখেতৰ অন্তৰখন উৎখলি আছে। সভাপতি বহা লেঠাটো জানিবা মাইল। তাহিম বুজিছে যেতিয়া ফুকন আহিবই—তাত আক আমাৰ ভাৱিন্সলগীয়া একো নাই।

এতিয়া সভাৰ অংমোজন কৰা সজাই আমাক পেপুৱা লগালে। বভা বা মণ্ডপ সাজিবলৈ খেৰ পাম ক'ত, বাহ পাম ক'ত, নিমন্ত্ৰণ পত্ৰ ছপাবলৈ পইচা পাম ক'ত, নিমন্ত্ৰিত সকলক অন্ততঃ চাহপানী এটোপা খুৱাবলৈ বস্ত্ৰ বতীওঁ কেনেকৈ আক সেইবোৰৰ লাচনি-পাঁচনি কৰিব কোনে ইত্যাদি কথা ভাবি, একোটোৰে মোৰ নোপোৱা হ'লোঁ। সাংসাৰিক বাক্যত বৃহস্পতি দুৰ্গানন্দ কাকতীয়ে উপযাচিয়েই ক'লে, "আপনি পইচা বিচাৰি যক; মই বাক, সভাৰ মণ্ডপটো সাজিবলৈ গাত ললোঁ।"

সেই আশাসতে নিৰ্ভৰ কৰি মই বাইচাইকোল ডোখৰ লৈ ওলালোঁ। উজনিৰ ফালে। পোনেই আমগুৰি বাগিচাতে সোমাই, টিফুক বৰচলাই দি সবকি, মেজেঙা বাগিছা ওলাই নাজিবা পালোঁগৈ। সেই আউত্টিত যি দান-দক্ষিণা পোৱা হ'ল, কাকতীলৈ মণিগুৰীৰ কৰি পঠিয়াই দিছোঁ। তাৰ-পৰা লাকোৱাইদি চপাই-নাফুকত সোমালোঁ। ধোদৰ-আলিয়ে বাট ধৰি জয়পুৰ-নাহৰকটীয়া (নাহৰখতীয়া) অঞ্চলত অলপ টকা সংগ্ৰহ কৰিলোঁ। তাৰ পিচত, ইটাখলী-তিনিচুকীয়াত ডাক্তৰ গফুল বৰুৱাৰে লগ লাগি কিছু তুলিলোঁ। তিনিচুকীয়াৰ পৰা ডুমডুমালৈকে বাটৰ দুয়ো দাঁতিয়ে থকা বাগিছাবোৰত সোমাই, কৈয়াকৈলৈকে তুলি বিছাখুপী বাগিছাৰ হেম-কান্ত বৰকাকতীৰ ঘৰত বেলোঁগৈ। তাতে থাকি, সেই জুটিৰ মহৰী-কেৰেবীসকলৰ ওচৰত হাত পাতিলোঁ। ডুমডুমাবৰা হাতবাগীৰেই ডিক্ৰ-গড়লৈ পোনালোঁ। ডিক্ৰগড়ত মণিমাৰ দেৱানৰ নাতি বাছানাল বৰুৱা

তুলাল চন্দ্ৰ বৰুৱা, গিৰীশচন্দ্ৰ বৰুৱা প্ৰভৃতি শ্ৰীমুতনকলৰপৰা আশাতীতৰূপে উচাহ-সহায় লাভ কৰিলে। ডিব্ৰুগড়লৈকে সংগৃহীত ধন ৫০০ টকা মান হ'ল। তাৰে অলপ দুৰ্গানন্দলৈ পঠালে। টকা পাই, তেওঁ হুগুণ উৎসাহেৰে অকলৈয়ে এহালিছা মাটি জোৰাই প্ৰকাণ্ড হোলোংঘৰ সদৃশ এটিয়া খুটাৰে মণ্ডপ এটা সাজি পেলালে। খুটাটোতে চন্দ্রসাইক ভেঁজা দি, সাত আঠ হেজাৰ মাত্ৰহ বহিবপৰা ঠাই উলিয়ালে। সেই বিৰাট মণ্ডপটো দেখি, দৰ্শকসকল পাচত শুধা লাগিছিল।

গোহাৰি-পত্ৰ পঠিয়াইও ভালেমান সদাশয় লোকৰ পৰা দান সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল। কামৰূপ জিলাৰ সোণাপুৰ চাহ-বাগিচাৰ মেনেজিং প্ৰপ্ৰাইটৰ মিস্ এল্. ডব্লিউ মিল্ডলটন চাহাবৰ আগ্ৰহটোত হে আটাইতকৈ আচৰিত মানিছিলে। তেওঁ নগদ দহ টকা কপ দেৱানৰ তিথিত লগাবলৈ পঠিয়াই 'মনিঅৰ্ডাৰ কুপন' আৰু বেলেগে দিয়া চিঠিও লেখি পঠিয়াইছিল, 'মনিৰাম দেৱান ব্ৰজ্ এ য়েন্সৱ গ্ৰে'ট পাৰ্চনেলিটি।' আসাম-কোম্পানীৰ জেনাৰেল মেনেজৰ মিস্ চক্ চাহাবে হ'লে "একোকে সহায় নকৰে।" বুলি স্পষ্টকৈ লেখি দিছিল।

কলিকতাৰ "আৱাহন" প্ৰেছৰপৰা চালে-চকুৰোৱাকৈ নিমন্ত্ৰণ-পত্ৰ ছপাই আনিছিলে। শিৱসাগৰৰপৰা বেণুপাৰ্টি আৰু তিনিদিনৰ আগবেশৰা গাঁৱে গাঁৱে ফুৰাই দেৱানৰ তিথিৰ জাননী দিয়া হৈছিল। আজি-কালি চিনেমা চাৰ্কাছৰ প্ৰচাৰ পদ্ধতি যেনেকুৱা, তেনেকুৱা পদ্ধতি তেতিয়া লটুও বি নাছিলেই নে মচতো নাছিল।

খুকুৰিল সত্ৰৰ অধিকাৰ বস্ত্ৰেৰ মন্ত্ৰদেৱে দেৱানে গাতনোৱা, অদম্য গুণাকটীয়াই কটা, শুণাৰে গোটেইখনতে ফুলবছা (কাচিপী) কপাহী কাপোৰ এখন, ভোটৰ বজাই দেৱানক দিয়া এখন অদম্য তুলাপাতৰ পুথি দেখুৱাই সকলোকে তবধ লগায়। ৰাতিলৈ সত্যমণ্ডপত, চিপহা সত্ৰৰ (তেলী-ৱাল গাঁৱত থকা) শব্দৰ মহন্তট অক্ষীয়া নাট "ইন্দ্ৰজিত"ৰ ভাৱনা কৰি দেখুৱায়। মিনি ভেকা-গাভৰুৰ সিধাপাতি দি অক্ষীয়া বাহৰত ৰাতি থাকিবলৈ দিয়া হৈছিল।

১৯ ফাগুনত তিথি। ১৮ তাৰিখেই মনোনীত সভাপতি কুকন ডাঙৰীয়া শিৱসাগৰ পালেহি ইপিনে, চাৰিওঁত পালে পালে আকে-জুমে চিপাহী নিতাপিওকৈ কৰিছে, বাইজৰ মন কলৈ-বাওঁ গোপাল কলৈ বাওঁ কপাল;

সকলোৱে কোৱাকুই কবিত্তে “কাইলৈ শেনৰ এজাত। কাক ক’ত নিহে একো ঠিক নাই। কাইলৈ হে কাইলৈ।” আমাক নিৰ বুলি আমাৰ মন উদ্গুহায়ে আছিল। তাতে দুজনমানে আকৌ ‘নহেবাগী’ (ক’অপ্যৰেটৰ) “ফুকন বাঘটোক যেনেতেনে মতে আমাৰ লগতে ফালত পেলাব পাৰিলেই হয়” বুলি বং বহুইছো কৰিছিল।

দুৰ্গানন্দ কাকতীয়ে কৌশল লগাঠী সজা ভট্টাৰকাৰ বতাবৰৰ তলত পূবৰ মূৰলৈ কাঠ পাটৰ চাং (গঙ্ক), তাৰ ওপৰত মাৰুতে সভাপতিৰ আসন। দুৱৰ ২২’৩০ (২ টি) চাওঁৰপৰা পাঁচমুহূৰাকৈ বাওঁফালে কংগ্ৰেছ সেৱক, সভাপতি আসনৰ সোঁফালে মঞ্চৰ ওপৰত বিশেষভাৱে নিৰ্মাণত অভ্যাগত, তলত সভাপতি আসনৰ সোঁফালে অৰ্ণাৎ উত্তৰ ফাললৈ মহিলা, সমুখৰ খলাত পাছমলৈ আলহী আৰু দূৰণিটোৱা দৰ্শক—এই সকলোকে ডাঙিয়ে ডাঙিয়ে কাছ লগাই বহুউৱা তৈৰিছিল। সভাপতি আসনৰ আগলৈ পোনে পোনে মাটিত প্ৰণাম সন্ধান সকলক আন দিয়া হৈছিল। সেই সকলক ভালেখিনি আহিছিল জাঁজীমুখৰ দ-গাঁৱৰপৰা। মণ্ডপৰ চৌপাশে, পালছ বিভাগৰ উচ্চ কৰ্মচাৰীৰ পৰা আৰম্ভ কৰি চিপাহী স্তাৰলৈকে সকলো টহল দি ফুৰিছিল।

মণিৰাম দেৱানৰ তিথি ৪ দেৱানৰ তিথিলৈ কেউফালৰ পৰা ভাগি-ভুইৰি মাছহ জমা-হোৱাৰ কাৰণ ভালেমান। যি মণিৰাম দেৱানৰ নাম ললেই চিপাহীয়ে মাছহ ধৰি ধৰি নিয়ে, যি মণিৰামৰ নাম এবাৰ গালেই গাওঁতাৰ পিঠিত চৰ্কাৰী কৰ্মচাৰীয়ে এছাৰি ছিঙে, যি মণিৰামৰ গুণ বখানিলে ফাটেক জবিসন হয়, সেই মণিৰামৰ আখ্যান মেজলৈ গুনোতা সমন্বিতে সভাপতিৰ ঘৰে-ঘৰে বগাবৰত চুৰমুহূৰাকৈ নে? এইটোকে চাবলৈ দিখৌমুখ-বিচামুখ বনৰীয়া চাপৰিৰপৰা মিহিবাটজ বন হাউচকৈ আহিছিল। কংগ্ৰেছ বিবোধী-বিলাক আহিছিল, দেৱানৰ তিথিত কিনো ভো-চক্ৰ পাতি দেশ ভোহাৰিব খুজিছে, তাক চাবলৈ। দ-গাঁৱৰ বাপুসকল আহিছিল—মণিৰাম দেৱানৰ তিথিত আজলি ভৰাই দক্ষিণা দিব বুলি জনি, দক্ষিণা ল’বলৈ।*

* মণিৰাম দেৱানৰ তিথি, ১৯ ফাল্গুন, ১৮৫২ শক।

চাৰিং, কাৰ্য্য তালিকা :

১। বাতিপুৰা ৭ বজাৰপৰা ৮ বজালৈকে দেৱান ওপৰা ঠাইত হজ পাতি অজলি প্ৰদান।

খুলীয়া-গান এঘোৰা আৰু বেণুপাৰ্টি এঘোৰাই গাই-বাই নিৰ্কাচিত সভাপতি ফুকন ডাঙৰীয়াৰ শিৱকান্ত ছবৰাৰ ঘৰৰপৰা আগবঢ়াই আনেগৈ। তাৰ পিচত দেৱান ওপৰ, ভেঁটিত সমদলে সভাপতিয়ে পুষ্পাঞ্জলি প্ৰদান কৰে। ছবৰাপাৰৰপৰা প্ৰায় দুমাইল নিলগত থকা চলিহাপাৰৰ মূৰত এই লেখকৰ কঠিগাতনীখন আছিল সভামণ্ডপৰ স্থল। তালৈকে সভাপতিক আগে পাচে আগুৰি “চতুৰঙ্গ” দলে “বন্দেমাতৰম” ধ্বনিৰে থলক লগাই আদৰি আনিছে।

সভামূলৈ অহা বাটতে, ফুকন ডাঙৰীয়াৰ ককাদেউতাক ঘনশ্যাম খাৰ-ঘৰীয়া ফুকনৰ পুৰোহিতৰ নাতি লক্ষীনাথ কটকীৰ ঘৰ। এই কথা শুনি ফুকনে কটকীৰ ওচৰলৈ গৈ প্ৰণাম কৰি সুধিলে, “দেউ, আমাৰ ঘৰৰ সেই বাসুন্ধৰী মূৰ্তিখন ক’ত আছে?” কটকীদেৱে তেখেতক গোঁসাঁই ঘৰলৈ লৈ গৈ মূৰ্তিখন দেখুৱালে আৰু ফুকনেও তেখেতৰ সাতাম পুৰুষীয়া বিগ্ৰহজনাৰ গলবস্ত্ৰ হৈ সেৱা জনালে। সেৱা কৰি উঠাৰ পিচত, কটকীদেৱে স্বগতঃ মাত লগালে, “নীলমনি বোপাক চাহাব বুলি কোনে কয়? এওঁ বোলে শুক গোঁসাঁই একোকে নেমানে। এঃ, এইবোৰ তেনেই মিছা। এতিয়া বোপাই যি নিষ্ঠাৰে গোঁসাঁই সেৱা কৰি গ’ল, ভাল ভাল পণ্ডিত ব্ৰাহ্মণও নকৰে।”

- ২। ৮ বজাৰ পৰা ৯ বজালৈ হৰিধ্বনি আৰু মামকীৰ্ত্তন। দুপৰীয়া ১১ বজাৰপৰা সভা :—সভাপতি বাগ্মীৰৰ শ্ৰীযুত নীলমনি ফুকন, বি-এ।
- ৩। বৰগীত—প্ৰফুল্ল চন্দ্ৰ বৰুৱা।
- ৪। উদ্দেশ্য বাখ্যা—বেণুধৰ শৰ্মা।
- ৫। সভাপতি বৰণ
- ৬। মালা বৰণ
- ৭। মণিৰাম দেৱানৰ গীত—শম্ভুধৰ মহন্ত
- ৮। সভাপতিৰ অভিভাষণ পাঠ
- ৯। তৰ্পন—গোকুল চন্দ্ৰ বৰুৱা (ডাক্তৰ), শ্ৰীযুতা বীৰবালা বৰুৱা, নিৰ্মলা বালা দত্ত
- ১০। বচন পাঠ—উমাকান্ত ছবৰা আৰু লক্ষীকান্ত ফুকন
- ১১। চেতাৰ বুলন—দেৱবালা চলিহা
- ১২। নিৰ্দিষ্ট বক্তা—উপেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা
- ১৩। প্ৰস্তাব (১৫) অজ্ঞানতা—বগাধৰ গোঁসাঁই, জুবন চন্দ্ৰ জুঞা, সাধু—লক্ষীনাথ বৰুৱা, হৰবালা বগাধৰ গোঁসাঁই, সভাপতি মন্তব্য, জাতীয় সঙ্গীত—প্ৰফুল্ল বৰুৱা; প্ৰদৰ্শনী—সোনোৱাঙ্গী কাপোৰ, আচৰণ চোলা, সাঁচিপতীয়া পুৰি :—বভ্ৰেধৰ মহন্ত, গুৰুলি—যোগনাথ ভট্টাচাৰ্য্যৰ সাধুকথা, নিশা দহ বজাৰপৰা শম্ভুধৰ মহন্তৰ ইঞ্জিৎ ভাঙনা।

“বাতৰি”, ২৮ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯০১

কটকীৰ বৰষণৰা পোনে-পোনেই শ্ৰুণুৰ সিংহ চুৱাবৈদি লোমাই বভাৰ ভিত্তৰত প্ৰস্থিষ্ট হ'লতে, সভাস্থ লোকসকলে একে চাবেই থিয় হৈ আগন্তক সভাপতিক স্বৰ্দ্ধনা জনালে। গাত "টুইল" মে "টুইল" কাপোৰৰ কামিজ এটা পিন্ধি, ভিঙিত গলধনৰ ফালৰপৰা আগলৈ বেজতিবীয়াটক মেৰিয়াই লোৱা। চেলেং এখনেৰে স্পোভিত হৈ, ফুকন ডাঙৰীয়া, ঠিক ডেকা নহ'লেও, ডেকা চাঙৰপৰা ওলাই অহা ডেকাটিৰ দৰেই 'গম্‌হ-গম্‌হ খোজ দি সভাপতি মকুত উপস্থিত হ'লগৈ। সভাৰ কাৰ্য্যসূচী অৱসৰি ফুকন ডাঙৰীয়াক সভাপতি আসনত বহুৱালতে লাগিল সভাৰ মাজত হুলস্থূল।

সভাপতিয়ে মাত মান্দিবলৈ গাটো পোনাওতেই কংগ্ৰেছ ডাগিৰ পৰা আহিল ঠেহেৰ কৰে এবাৰ মাত। মাতবাৰে বজ্জ মৰাদি মাৰি পঠিয়ালে; "বিলাতী কাপোৰ পিন্ধি সভাপতি হ'ব নোৱাৰে। গাব কাপোৰ থহায় যদি থহাওক। নহলে, আমাৰ উঠাইক।" এইবুলি কৈয়েই সেই মাত-মতা মাহুহজনে নিমাই নাচ দি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে, 'দূৰ কৰ ভাই, বেইমান দূৰ কৰ; বেইমান চহুকো দৰিয়া পাৰ কৰও ...' ইত্যাদি। হয় হে, শুভ-কাৰ্য্যত বি'মি নৰটাৰলৈ তেওঁক চাতঘুনি কোৱা হ'ল, তথাপি তেওঁ কটাহিকে নকৰিলে। আন কি, ভাবসাৰ চাটকে নসহিলে। গিৰিস কৰে উঠি যাবলৈকে ওলাল আৰু লগৰীয়া বিলাককো "ওহ" বুলি তুলি ললেই। হৰিনামৰ ওপৰত টিঙ্গপমৰা শুনি কোনেও ভাল পোৱা নাছিল। তেহে হ'বলা, তেতিয়া প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছৰ কমিটিৰ সভাপতি যাদৱ প্ৰসাদ চলিহাক কথা বিসঙ্গতি হ'ল বুলি বুজাই দিয়াত, তেখেতে সকলোকে বহি থাকিবলৈ ক'লে। সেই মতেই সকলো বহি থাকিল, আৰু কোঢ়ালেও শয়ম কটিলে।

নীলমণি ফুকনক তিনি-চাৰি হেজাৰ মাহুহৰ মাজত এইদৰে বাহুডাঙি বিলাতী কাপোৰ থহাবলৈ কোৱা মাহুহজনেই আছিল—জ'জীৰ তীক্ষ্ণাৱি অসহযোগী পুৰুষ নৰনাথ শৰ্মা সভাপতিত। ১৯২০-২১ চনত, এখেত পানী-দিহিঙৰ মৌজাটোৰ আছিল। আনে সভা-সমিতি পাতি, বক্তৃতা দি পিকেটীং কৰি বয়েলী প্ৰচাৰ কৰিছিল আৰু মিৰ্ণাণ্ডন ভুগিছিল; শৰ্মা ডাঙৰীয়াই কিন্তু, মৌজাৰ খাজনা তুলি খাজনা 'গেৰাজত (টেকুৰীত) লৈই টকা জমা দিয়াত পাকিলি বা গুহৰি কৰি অসহযোগৰ আন্দোলনত লাগনি বৰি যোগাইছিল। সেইদৰে 'শিৱসাগৰৰ মহুমাধিপতি মিঠৈ ননিং চাহাবে নিজে

তেখেতৰ ঘৰ লুককি বহী আৰু অজ্ঞাত সকলো কাগজ-পত্ৰ লৈ আহে। তাৰ পিচত, তেখেতক গ্ৰেপ্তাৰ কৰি ২ বছৰমানলৈকে জুলুক-জুলুককৈ শিকালে। গনিং বন্ধি বাবে-বে আছিল, নৰ শৰ্মা আছিল তেৰে-ৰে। শৰ্মাই গনিঙকো লাহে লাহে পানী স্তম্ভতকৈ এৰা নাছিল। মহাত্মাৰ লগত দাঙাটলৈ গৈ তেখেতে হেনো লোণ আইন অমান্ত কৰিছিল। সেই গান্ধী লোণ আনি হাটে-বজাৰে মাহুতক দেখুৱালত, সকলোৱে তোলাত টকা-টকাকৈ দি কিনি নিছিল। ১৯৩০-৩২ চনলৈকে, এই গবাকী বাক-চতুৰ পুৰুষেই তাণ্ডৱ মুক্তি ধৰি চতুৰ্মুখী বক্তৃতাবে গোটেই শিবসাগৰ মহকুমাটো জাৰি পেলাইছিল। আৰু গাঁও-ভূঁইৰ অন্ধকূপতো সোমাই বৃটিছৰ কুটনীত ভক্ত গদাটোপ বিলাকৰ গেলাগপটোহঁত ভাঙি চুপচাত কাৰাংল। চকাৰ অন্ধ চকাৰী কৰ্মচাৰীৰ প্ৰতি তেওঁৰ মুখখন, মুখ নহয় যেনিবা কান্দিমুখীয়া কৰা ভীষ্মকলৰ মধুনা-খাৰ হে। সেই কলাখাৰ সদৃশ চোকা অসহযোগীজনৰ মুখৰ খাৰ কাটৰ পাৰিছিল (অন্ততঃ সেই দিনা) অকল বৃটিছ অহুৰক্ত উচ্চৈশ্ৰৱা হেন পুৰুষ নীলমণি ফুকনে হে।

ফুকনে কাঁহতলীয়া মাতেৰে ঠাঠলৈকে সকলোকে শুনাই তেজী ভাষাৰে ঘোৰিলে, “ঋদেশ-প্ৰেম, গাৰ কাপোৰ ডোখৰত সোমাই নাথাকে। থকা বুলি ভবা জনতপৰ খালতপৰা লোক আৰু নাই। এই মুহূৰ্ত্ততে, মই গাৰ কাপোৰ দলিয়াই পেলাব পাৰোঁ। মোৰ বুকু ফালি চক, দোখৰ, হুমুসন্তৰ দৰে মোৰ বুকুতো লেখা আছে, অসমৰ প্ৰতি ভক্তি—“জননী জন্মভূমিষ্ট স্বৰ্গাধিপি গৰীয়সী।” জন্মভূমিৰ অৰ্থে প্ৰাণ দিম, দিও তাল, তথাপি কাপোৰ পিন্ধি মেশতক্ত হোৱাতো কেতিয়াও স্বীকাৰ নকৰোঁ। শুধা গা টোৰেই মণিৰামৰ তিথি পাতি বাম, তত্ৰাচ কাপোৰ ভোৰবপৰা দেশাত্মবোধ নিৰূপণ নকৰোঁ।”

ভৌতিহীয়া, স্পষ্টবাদী শৰ্মাই যেতিয়া ফুকনক সেই বিৰাট সভাৰ মাজতে বিলাতী কাপোৰ খহাই সভাপতি হ’বলৈ কৈ, শিৰশ্ছেদ সন্মান অপমান-সূচক বাক্য প্ৰয়োগ কৰে, তেতিয়া ফুকনে হৰহৰীয়া বৰষুণ দিয়াদি নৰ-শৰ্মা আৰু ভাঙজোৰা কংগ্ৰেছী আচৰণৰ বিৰুদ্ধে অগ্নিকলাই বাণ বৰষিকলি ধৰিলে। এনেকুৱাকৈ বৰষিলে যে কংগ্ৰেছী—অকংগ্ৰেছী সকলোৱেই ফুকনৰ ভয়কত তাপ মাৰিলে। মাৰিলে হে মাৰিলে, নৰ শৰ্মা কিন্তু অচল অটল হৈয়ে থাকিল। কাঠে কাঠে পৰি শৰ্মা-ফুকনে যথা যজ্ঞ হেন বাক্য মুক্তিৰ

যুদ্ধখন চাই হ'লে সকলোৱে বৰ আনন্দ উপভোগ কৰিছিল। অলপ পাচতে, সভাঘৰ কাঁহ পৰি জীন গ'ল। সভাৰ কাৰ্য্যও হুকলমে আধা পৰিল।

সভাপতি ডাঙৰীয়াই মুখচ ফুটোৱা লক্ষ অন্ধাৰেৰে যি চুৰকাঁকাল ধাৰা-সাৰে বক্তৃতা দিলে, শুনি, এগৰাকী উচ্চপদস্থ পুলিছৰ বিষয়ায়ো আচৰিত হৈ তেতিয়াই নৈক নোৱাৰিলে বোলে, “নীলমণি ফুকন ঠিক বাগ্মীবৰ হয়!”

বুঢ়িছ আমোলত, স্বাধীনতা লাভৰ অৰ্থে জীৱন জাহ নিয়াওঁতা সকললৈ ৰাজহুৱা ভাবে তিথি-উৎসৱ পাতি লক্ষা তৰ্পনৰ অঞ্জলি অৰ্পন কৰা, ভাৰতত হয় নৈ নংয় বৰ নোৱাৰোঁ, অসমত হ'লে মণিৰামৰ সোৱণী তিথিৰেই সৰ্ব্বপ্ৰথম।

স্বৰ্ণলতা দুৱৰা, বহিলা দুৱৰা, মাখনীলতা ফুকন, পখিলা দুৱৰা, জেউতী দুৱৰা, আইদেও হাজৰিকা সখমাই হাজৰিকা, গুণদালতা ফুকননী প্ৰভৃতি জীৱনী-বোৱাৰী সকলে লগে-লগে থাকি চাহ-পানী, জলপান তৈয়াৰ কৰি গাৰুহী-অতিথিৰ আচৰণচান ধৰি, উৎসৱটি নিয়াথিকৈ সমাধা কৰাত অশেষ সহায় কৰিছিল। এওঁবিলাকেই ওচৰচুবুৰীয়া গাঁৱৰ ঘৰে ঘৰে গৈ, ভাতৰ চাউল, কোমল চাউল আৰু পাই-পইচা খুজি আনিছিল, মাত্ৰহে খাই যোৱা কাঁহী-বাটি ধুইছিল আৰু কলহে কলহে উঁড়ালী বকুৱা পুখুৰীৰ পানী তুলি, কাষতলৈ লা-নি পাতি আনি, পানী কলহবোৰ গোটাই থৈছিল। (কিয়নো, মাৰ্শলিক কাৰ্য্যত ভৰাপানীৰ কলহ অন্তৰ্ভাষক)। আজিকালি যান্ত্ৰিক যুগত এইদৰে পানী কঢ়িওৱা সেৱকিনী জানো ক'ৰবাত ওলাব? ছোৱালী কিজনীয়ে ভোগ-ভামোল, খুৰিয়া ভামোল, খৰিকা ভামোল, বাৰ মছলা দিয়া খিলি ভামোল পিতলৰ ডাব-কটাৰীৰেই কঢ়িছিল আৰু সেইবিলাক পাণবটাত ভাগ-ভাগ কৰি সজাই, মাত্ৰ চাই খাবলৈ দিছিল। আমহীয়া আইসকলে সৈতে এই কিগৰাকী লাৱণী কুমাৰীয়েই ১৯৩০-৩২ চনত চাৰিং কংগ্ৰেছখন স্তৰাগী আৰু ফুলামকৈ থৈছিল। স্বৰ্ণ বহিলা পখিলা আজি এই সংসাৰত নাই। নহ'লেও চাৰিং কংগ্ৰেছৰ বুৰঞ্জীত মণিৰাম দেৱানৰ তিথি অধ্যায়ত তেওঁবিলাকৰ নাম স্তৰাগৰ সৰু বা বুলি ভোটোকা ভোটোকা আখৰেৰে লিখা থাকিব।

১৯৩০ চনত, বুঢ়িছে আমাৰ মাতনৈতক আশা-আকাঙ্ক্ষা ভলিথলৈ যিখন বয়স জাঁত আমাৰ ওপৰত পেলাই আমাক পিছি পেলাইছিল, সেইখনলৈ কেবেল নকৰি নীলমণি ফুকনে পোতখাই থকা মণিৰাম দেৱানৰ ব্যক্তিটো

উদভাই দি বাইজৰ অৰ্চনীয় কৰি পেলালে। নকৰা হ'লে, আজিকোপতি
একো আলৈ-আহকাল নোহোৱাকৈ দেৱানৰ সন্মৰণ চলি থাকিব আৰু
নোৱাৰিলেইডেন। কুকনৰ পিচতে বছৰি-বছৰি হোৱা মণিৰাম পিয়লীৰ
তিথি উৎসৱত ভালেমান মুখা মুখা লোকে সভাপতিৰ আসন অলঙ্কৃত
কৰিছিল। সেইসকলৰ ভিতৰত এই কেইজনৰ নামেই মনত পৰিছে ২য়
অধিবেশনৰ সভাপতি অমিয়কুমাৰ দাস, তাৰ পিচত ক্ৰমান্বয়ে হোৱা
গডমুখীয়া সত্ৰাধিকাৰ পীতাম্বৰ গোস্বামী, পুৰুষ সিংহ চন্দ্ৰমল বেজবৰুৱা,
মহাদেৱ শৰ্মা, নৰনাথ শৰ্মা, ঘনকান্ত গগৈ, ইন্দ্ৰেশ্বৰ চুতীয়া, মৌঃ ফকৰুদ্দিন
আলি আহমদ, অনমৰ ৰাজাপাল জয়ৰাম দাস দৌলতৰাম আৰু লোকনাথ
কুকন।

মহিলা-সভাত বিবিলাক পাট গাতক আৰু গাতৰ ছোৱালীয়ে হাতেপতি
টাকনী একোটা লৈ পুতা কাটিছিল, সেইবিলাক সভালৈ অহাত কোনো
দিনা খতি নহৈছিল, ৰচনা কবিতা লেখি সভাত পঢ়ি শুনাইছিল আৰু
জাতীয় পতাকা ভোলা নমোৱাত ধ্বজ সঙ্গীত গাইছিল, সেইবিলাকৰ
ভিতৰত 'শঙ্কুভাঙা' ধপী দেৱকিনী আছিল স্বৰ্ণলতা চুবৰী। এওঁৰ অমায়িক
মুখৰ আৰ্জা, মৰম-লগা আচৰণ, সবল পিঙ্গল-উৰণ, লোকৰ নোববুজা স্বভাৱ
আৰু শুৱলা মাতকথাই সৰাকৈ মুহি থৈছিল। কোন ভলটিয়াৰ কামৰ
উপযুক্ত, কোন দিনা কি বিষয়ে সভা পাতিব লাগিব, কাৰ কাৰ গাত কি
কি তাৰ দিয়া উচিত—ইত্যাদি নিচেই সৰুসৰু, অথচ, নতুন নতুন কথা-
বোৰৰ শিকুমুখী জোৰা দিব জানিছিল স্বৰ্ণলতা চুবৰী।

এদিন জাৰকালি জুহাৰ ৩৫ৰত থুপথুপকৈ আমি কেৰাজনো বহি
সামুকথা কৈছিলোঁহঁক। মোৰ পালত পৰা সাধুটোৰ নাম আছিল 'বাহী-
মাতৰ গছ'। সেই সাধুটো আগদিনা জুহাৰ কাষত কেনেকৈ কৈছিলোঁ,
স্বৰ্ণলতা প্ৰায় ঠিক তেনেকৈয়ে লেখি পাচদিনা মোৰ হাতত দি দেখুৱালে।
পঢ়ি চাই, কি ভাবিলোঁ, একপ্ৰকাৰ ক'বৰ সাধ্য নাই। ইয়াকে ক'লেই
যথেষ্ট হ'ব যে, সেই সাধুটোকে হৰ্ষ হোৱা "বাহীমাতা" পুথি খনত জিপিন্ত
থুৱাই অথুৱাই থৈ মোৰ ভাবনাৰ এক কণিকাখান মাত্ৰ প্ৰকাশ কৰিব
পাৰিলোঁ।

স্বৰ্ণলতাই হাতেৰে পুতা কাটি-কাটিয়েই চিহ্নানন্দ হাৰ্ষিকী, পুৰীকান্ত
কুকন, পুলিন চন্দ্ৰ চুবৰী, বালোৱান চলিহা আৰু 'এই' সেইবিধ লেখকক

কোনোক চেলেং (চাৰু), কোনোক মক্কা (কমাল), কোনোক 'চুয়েটাৰ' আৰু কোনোক গামোচা একোখন উপহাৰ দিছিল। তেওঁ নিজেও পিন্ধা কাপোৰ বিহা-মেখেলা আৰু "ৰডিচ্" (চোলা) টো নিজে কটা সূতাৰেই বৈ লৈছিল। নিশা ছপবলৈকে স্তম্ভিষ, স্বৰ্ণৰ্থই আইদেউহঁতেবে সৈতে শুণ-শুণ শীত গাই সূতা কাটিব লাগিছে, বাতি পুৱালে খাবলৈ ঘিলাপিঠা ভাজিছে আৰু বাতিপুৱাই শুই উঠিয়েই গাটো বুয়েই জুইন্ত বহুৱাব পৰাকৈ "ডেগটোত" পানী ভৰাই থৈছে। ঘৰত দিনো ১০-১২ জন আলহী আছেই। আলহীক ভাত-পানী খুৱাই, তামোল-ছালি দি, শুবলৈ চাৰিপাটি পাৰি দি হে স্বৰ্ণৰ্থই সূতাকটাত লাগেগৈ। তেতিয়া "আৱাহন" কাকতৰ প্ৰতীক বা টোকুৱাটো আছিল গাতক ছোৱালী এজনীয়ে সেৱা কৰি থকা যন্তৰ এটা। সেইদৰেই স্বৰ্ণৰ্থয়ো ঘৰে-ঘৰোৱাহ শুই নিঃপালি দিলে মহৰা ফুৰায় আৰু ফুৰোৱা হ'লেই, যন্তৰটো সেৱা কৰি সূতাকটা কাম সামৰি থয়। আমাৰ লগত ফুৰা বগাধৰ "হৰ বোলা"ৰ সমৰ্থন লৈ, যন্তৰ সেৱা দৃষ্টটোকে লক্ষ্য কৰি, "মৰমৰ কাৰেং" শিতান দি, এটি চুটি গল্প লেখিবলৈ উদগনি পাইছিলোঁ।

চাৰিং কংগ্ৰেছৰ পয়োত্তৰ বটোৱাত স্বৰ্ণৰ্থলতা ছুৰাৰ এহাতধীয়া আঙুৰি-ক'তাই যিমানখিনি সহায় কৰিলে তাক "বাতিটোতে কংগ্ৰেছী হাতীটো" হোৱা দিনত লেখি বুজাবলৈ গ'লে, ধূমকলাৰ আগত টোকাৰী বাই শুনোৱাৰ নিচিনা হে হ'বগৈ।

স্বৰ্ণৰ্থলতাৰ "স্বপীয়া সৰ্ফুৰা" অন্তৰত সবস্বতী চণ্ডিকাৰ পূৰ্ণ শক্তি সমানে খিত দিছিল। কিন্তু ফুৰিবলৈ নেপালে। চোপাকলিতে তেওঁক নিষ্ঠুৰ কালে, মৰমতে মাৰি লৈ শুটি গ'ল—আমি আৰু ধৰি বাধিব নোৱাৰিলোঁ। তথাপি,

“মৰি গৈ সোণ সৌ তৰা এটি

হ'ল হে, তৰা এটি হ'ল,

চাৰিঙত কবলৈকে কথা এটি

ব'ল হে কথা এটি ব'ল।”

বুলি মন তাঁপৰি থাকিলোঁক।

অষ্টম পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

ৱেড বুৰঞ্জী প্ৰকাশ (১৯২৭) : ১৭২২-২৩ চনত কাপ্তান ৱেলছ যেতিয়া অসমলৈ আহে গোবীনাথ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ বিৰুদ্ধে থিয় হোৱা “মোহামৰীয়া বিদ্ৰোহ” দমাবলৈ, তেতিয়া সেই ফৌজৰ লগতে আহিছিল চিকিৎসাবিদ, অক্সফৰ্ডি়া, চক্ৰৱৰ্তী ডাক্তৰ জন পিটাৰ ৱেড এফ্., আৰ. এ. এচ। তেওঁ গোবীনাথ সিংহৰ দিনত অসমখন কেনেকুৱা আছিল, তাৰ এটি ‘আইনা’ যেন বিৱৰণীয়ে সৈতে অসমৰ এখন বুৰঞ্জী লিখিছিল সেই বুৰঞ্জীখন বিলাতলৈ পঠাওঁতে ক’ৰবাত হেৰাই থাকিল। সেই খনৰ উপৰিও, তেওঁ— ‘An Account of Assam’ (অসম বুৰঞ্জী) নাম দি আৰু এখন বুৰঞ্জী লিখিছিল। এইখন তেওঁ নিজে দেখি-শুনি, স্বধি—পুঠি লেখা বুৰঞ্জী নহয়, বাইলুং ভাষাত লেখা এখন আৰু অসমীয়া ভাষাত লেখা এখন,—এই দুখন বুৰঞ্জীৰ অম্লবাদ। অম্লবাদ যদিও, সেই দুখনকে পাচি তেওঁ পাতনিত আমি নজনা কথা গোটানিয়েক পোহমাৰি ধৈছে—যেনে, আগৰ দিনত অসম দেশ শস্য-মৎস্যে অম্লপন্ন সমৃদ্ধিশালী, বৰ পৰাক্ৰমী দেশ আছিল; পৰাক্ৰম ইমান আছিল যে এই দেশবৰষা চাৰি লাখ বহুৱা সৈন্ত একেলগে উকলিওৱা হৈ ওলাই যাব পাৰিছিল, নেপাল ৰাজ্য, ভোটৰ দেশো, অসমৰ নৃপতি সকলৰ ৰাজ্যভাগতেই আছিল। আন হৈ নেলাগে কৰতোয়া পৰ্য্যন্ত গৌৰ দেশ জয় কৰি, জিৰুৱা আৰু কোচবেহাৰ সমন্বিতে গঙ্গাৰ পাৰলৈকে থকা পূবৰ সমস্ত ৰাজ্যখনি স্বৰ্গদেৱ সকলেই জিনি ধৈছিল।

ৱেডে ভৌগোলিক বিৱৰণো লিখিছিল; সেই সময়ৰ বাতৰি আৰু আলোচনী কাকততো তেওঁ স্তালেমান প্ৰবন্ধ-পাতি লিখিছিল। সেইবোৰত অসমৰ ভূ-সম্পদ, নদ-নদীৰ উপকাৰিতা, দাঁতিয়লীয়া ৰাজ্য, সোণ-কয়লা কপ-সোণ, গছ-গছনিৰ বিষয়ে অপাৰ কথা প্ৰকাশ কৰিছিল। এঠাইত

লেখিছিল, অসমলৈ যেই-সেই বিদেশী মাছৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰইদি সোমাব নোৱাৰে, কপিলী নৈৰ আগাৰিয়েদি হে সোমাব পাৰে। (এইবাৰি কথাৰ সোণ সেৱীয়া মূল্য বাঢ়িবলৈ এতিয়াও আমাৰ দেশত বুৰঞ্জী বেস্তা লোক ওলোৱা নাই)।

বাইলু আৰু অসমীয়া ভাৱাৰ পৰা ইংৰাজীলৈ ডাঙনি কৰা বুৰঞ্জীখন প্ৰকাশ হৈ গৈছে আৰু পঢ়োতা সকলে পঢ়ি তাৰ মৰ্মও পাইছে। কিতাপখন অল্পবাদ কৰা হৈছিল ১৮০০ চনত ক্ৰিবেণগঞ্জ নামে ঠাইত। ভাৱপৰা ভাঙৰ দেহে সেই খন লেফ্‌টিনেণ্ট কৰ্ণেল কাৰ্ক পেট্ৰিকলৈ অসমত থকা ১৮ বছৰীয়া অভিজ্ঞতাৰ চিন স্বৰূপে উপহাৰ পঠিয়াইছিল। তেতিয়াৰপৰাই কতীয়া বছৰেৰে প্ৰায় ৮ বছৰ ইণ্ডিয়া অফিচ লাইব্ৰেৰীত গাপ লাগি থকাৰ মূহুৰ্ত্ত কেনেকৈ উদ্ধাৰ হ'ল, তাৰে এইটি চমু আভাস।

১২১৮ চনৰ বামকালি এদিন কলিকতাৰ ষ্ট্ৰেণ্ডৰ ওপৰত থকা মেটকাৰ হলৰ ইম্পিৰীয়েল লাইব্ৰেৰীৰ ভিতৰত বহি (আজিকালি সেই লাইব্ৰেৰীৰ নাম দিয়া হল নেভ্যনেল লাইব্ৰেৰী আৰু তাক আগৰ ঠাইৰ পৰা তুলি নি আলিপুৰৰ বেলভিদাৰ প্ৰাক্তনত বহুৱা হ'ল), পুৰণি 'ইংলিছমেন' কাকতৰ কাইল এটা আনি নিস্মৰ মাৰি 'Assam the Romantic East'—প্ৰবন্ধটি পঢ়ি আছোঁ, এনেতে সেই লাইব্ৰেৰীতে নিতৌ পঢ়িবলৈ যোৱা ঠৰঙা ডাঙৰা চাহাব ভদ্ৰলোক এজনে "ওলাই বাওঁতে মোক লগ পাব" বুলি স্লিপ এডুথৰি মোৰ আগতে পেলাই দিলে। হলৰ ভিতৰত মুখেৰে কোনও ঠুং আ একো কবিতা নোৱাৰে, নিয়ম নাই। কাৰোবাক লগ পাব খুজিলে বা কিবা ক'বলগীয়া থাকিলে স্লিপ দিহে জনাব লাগে। আনকি পানী এটোপা বা কাগজ এডোখৰ লাগিলেও টিলিকি মাৰি হে পৰীয়াৰ মাত্ৰি লাগে। আহিবৰ পৰত, বাহিৰলৈ ওলাই তেওঁক লগ ধৰিলোঁ। (সেই সময়ত সকলোৱেই ওলায়)। জানিব পাৰিলোঁ, ভদ্ৰলোক জন কচিয়ান বা ক'চ দেৱৰ পৰা অহা ভাৰতীয় সভ্যতা সংস্কৃতিৰ গৱেষক। ইংলেণ্ড-ফ্ৰান্স-ডেনমাৰ্ক-লাইপজীক প্ৰভৃতি যুৰোপীয় দেশত থকা ভাঙৰ-ভাঙৰ লাইব্ৰেৰীবোৰ ঘাটি-বুটি ভাৰতবৰ্ষৰ কলিকতা পাইছেহি।

মই অসমৰ কথা পঢ়ি থকা দেখি কচিয়ান জনে অসমৰ বিষয়ে মোৰ বাপ আছে বুলি ধৰি ললে আৰু সেই অৱস্থানৰ ওপৰতে ভিৰ দি মোক এটা বস্ত্ৰা দিবলৈ তেওঁৰ মন গ'ল। বস্ত্ৰাটো আন একো নহয় এখন

বুৰঞ্জীৰ সজ্জদ। তেওঁ লগ পাব খোজা গ্লিপ অজুযায়ী মই লগ ধৰিলত ক'লে, “লণ্ডনৰ ইণ্ডিয়া অফিচ লাইব্ৰেৰীত ইংৰাজী ভাষাৰে হাতে লিখা “Account of Assam” (একাউন্ট অৱ আসাম) এখন পঢ়ি আহিছোঁ। আপুনি অৱসন্ধান কৰি চাব পাৰে।” কচিয়ান জনৰ খবৰটোৱে মোৰ সন্ধিৎসা মনৰ ঔৎসুক্যটোৰ শনাইত ধাৰ হৈ যেন তুলিলে।

ছাত্ৰাৱস্থাত লণ্ডনৰ পোনে হাত মেলা অসম্ভৱ দেখি লাইব্ৰেৰীৰ ঠগাতে সেই পুথিখনৰ কিবা শুং স্মৃতি পাওঁ বুলি কিতাপৰ কেটেলগ বা তালিকাৰ পাত লুটিয়াবলৈ আক বাকী নথলোঁ। বুৰঞ্জী, ইতিবৃত্তি, বিৱৰণী, সাংবাদিক প্ৰবন্ধও বহুত চোৱা হ’ল। অৱশেষত ‘ভাবিলে ভাবক পায়’ বুলিয়েই হ’বলা আলোচনী চেলফৰ (ঠগা) চুক এটাত ধূলিয়ে-মাকটিয়ে পোত খাই থকা কিতাপ এটিলৈ চকু পৰিল। আনি, জাৰি, জোকাৰি চাই দেখিলোঁ—কিতাপ খনি, কিতাপ নহয়—এখনি আলোচনী, কেইবা সংখ্যাও একেলগে আটোম-টোকাৰিকৈ বজাই থোৱা। নাম—Asiatic Annual Register 1805’। এই কাকতৰ নাম আগেয়ে ক’তো শুনা নাই। গেইটৰ ‘ছিছটৰি-কেল প্ৰেছে ৰিপৰ্ট’তো নাই। পাত দুখিলামান লুটিয়াই দেখিৱা দেখিলোঁ। A Geographical Sketch of Assam’ by Dr. John Peter Wade—1800, মোৰ মন আনন্দত পৰি নাইকিয়া হ’ল। ভোক-পিয়াহ ক’বলৈ গ’ল। তৎক্ষণাত নকল কৰিবলৈ বহি গ’লোঁ। নকল কৰোঁতে তিনি দিন কলেজো ক্ষতি হ’ল।

তলতীয়া কৰ্মচাৰী দুজনমানে নকল কৰাত হেট-টেপ কৰিছিল যদিও, লাইব্ৰেৰীয়ান চেপ্‌মেন চাহাবে এচুকীয়া ঠাই একণত বহি নকল কৰিবলৈ চল লগাই দিছিল।

সেই ভৌগোলিক বিৱৰণত পোৱা নতুন কথা দুটা “বাহী”লৈ পঠিয়াই দিলোঁ। “মধুপৰ্ক” নাম দি। তাৰে এটা- আছিল, বোৰহাটৰ দিহৈ নৈ খনৰ নামটো কিয় “ভোগদৈ” হ’ল। তাতে হে সেই সজ্জটো পালোঁ—মোৱামৰীয়া বিলাকে স্বৰ্গদেৱৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰোতে খুটীয়া পোভাত বি কোঁঠ মাৰিছিল, সেই কোঁঠটোৰ বাহ কাঠবোৰ উটাই নিবলৈ পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াই ভোগ দি দিহৈ নৈক পূজা দি কাৰুতি কৰিছিল। পূজাত সজ্জটো হৈ একে ৰাতিয়েই দোকোন টকা হৈ ৰাতি অহা দি-হৈ নৈয়ে মোৱামৰীয়াৰ কোঁঠ উটাই-বুৰাই লৈ গ’ল। ভোগ দি অনোৱা

বাৰেই দি-ট্ৰেছৰ নাম তেতিয়াবপৰা ভোগহৈ হ'ল। (এই কথা ভালেমান বছৰৰ পাচত শ্রীনাথ চক্ৰৱৰ্তী বৰুৱাৰ বুৰঞ্জীখন প্ৰকাশ হ'ল ব্ৰেডৰ বিস্তৰণটো সত্য বুলি প্ৰমাণ হৈ গল)। ব্ৰেডৰ বিষয়ে আক্ৰমণকাৰী বাৰচেবেক কথা 'বাঁহী'ত লোখাছিল। তেওঁৰ কথা আমাৰ মাজেৰে হৈ নেলাগে, ই, এ, গেইট, ডক্টৰ হটন, ডব্লিউ, ববিনচন, কৰ্ণেল ডেক্টন, এল. ডব্লিউ চেক্‌ছপীয়েৰ প্ৰভৃতি ভব্য-গৰ্য বোৰজিৱসকলেও ক'তো উল্লেখ কৰা নাছিল বা জনাই নাছিল। মোৰ পোনে একামহত বৃহস্পতি আছিল জুৰেই হ'ব পায় 'জিয়গ্ৰেফী' খন পাই ব্ৰেডৰ প্ৰতি মোৰ অন্তৰখন ভক্তিত নতুনিব হৈ গ'ল। তেওঁৰ জীৱনী সম্পৰ্কেও বহুত কাকত-পত্ৰ লিখিক বিদ্ভাৰি চালে। ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ দিনতে মৰা মাত্ৰহৰ কবৰখানাও দুটা চালে। তাৰে এটা আছিল কলিকতাৰ পাৰ্কষ্ট্ৰীট বেৰিয়েল গ্ৰাউণ্ডত। কেবাদিনো একে লেখাৰিয়ে গৈ গৈ কবৰখানাৰ শিল এডোখৰত লেখা পালেগৈ—
 "In memory of Dr. John Peter Wade Died on 14th October, 1802"। সেই সন্মেলটো মিঃ চেপমেনক যেতিয়া দিলেগৈ, চেপমেন আনন্দতে উৰাউল হোৱা দি হ'ল। সেই মুহূৰ্ততে, চাহ-জলপান বিম্বাক খুৱালেহে, আগলৈকো দুই বছৰত খুউৱাৰ দিহা কৰি থলে।

মক্‌গমাৰী মাৰ্টিনৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত "Eastern India" (ইষ্টাৰ্ণ ইণ্ডিয়া) বোলা ভাষ্যকাৰ গ্ৰন্থত, ইতিমধ্যে বন্ধনী চিনৰ ভিতৰত লেখি থোৱা পালেগৈ—ব্ৰেডে লেখা হস্ত লিপি বুৰঞ্জী এখন লণ্ডনৰ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ লাইব্ৰেৰীত আছে। ব্ৰেডৰ পম খেদি ফুৰোঁতে ফুৰোঁতে বুৰঞ্জীৰ এই ফুটটো পাই মনত আশাৰ সঞ্চাৰ হ'ল—ভাৱিলে। চেষ্টা কৰিলে পুৰিখন নিশ্চয় পাবপৰা হ'ব।

১৯১৮ চন গ'ল, '১৯ চন গ'ল, '২০ চনো গ'ল। মহাত্মা গান্ধীৰ ছিল দল ভঙা অসহযোগ আন্দোলন আছিল। সেইবিন্যাস বুৰঞ্জী টোকাৰৰ আশা আকাঙ্ক্ষা, আৱাৰনা, গৱেষণা, আৱেষণ, জহসন্ধান সকলো হেৰেখা থলে।

১৯২০ চনত আন্দোলনটো চিমাই আহিলত ব্ৰেড বুৰঞ্জীৰ টুকুৰা যিচৰা হেপাহটোৱে উক হিলেহি। মাৰ্টিনে লেখা ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ লাইব্ৰেৰীটোৰ নাম সলনি হৈ ইণ্ডিয়া অফিচ লাইব্ৰেৰী হ'ল। তাত সেই বুৰঞ্জীখন আছে নেকি বুলি জখি লাইব্ৰেৰীতানলৈ চিটি দিলে। আক বহি হৈ আছে, তাক চাবলৈ দিহা পাৰিবনে বুলি জখি পঠিহালে। মনজি

পলয়েই সমিধান আহিল—কিতাপ আছে; স্থানীয় জিলাধিপতিৰ যোগেদি পঠিওৱা আবেদন পত্ৰ পালেই যোঁনৈ পঠিয়াই দিব পাৰিব। সেই অহুসৰি শিবসাগৰ জিলাৰ সেই সময়ৰ অধিপতি মিঃ কিনিংছনৰ ওচৰত ইণ্ডিয়া অফিচলৈ দিয়া দৰ্খাস্তখন দাখিল কৰিলে। মোৰ নামটো তেতিয়া গৱৰ্ণ-মেন্টে বিৰোধী দাগী লিটত পালেই নেকি ক'ব নোৱাৰে, মোৰ আবেদন পত্ৰখনৰ ছুই নামকে নসলে। তথাপি উক্তৰ এটা দিলে বোলে— “I cannot support your petition, (মোপোনাৰ আবেদন পত্ৰ অগ্ৰাহ কৰা হ'ল)।

লাভৰ মূৰত, মোৰ অন্তৰত কিতাপ পোৱা আশাৰ বিটো সান্দহ খোৱা বালি বাকি থৈছিলোঁ, সেইটো তেনেই তল গ'ল। তেনেতে মনত পৰিল ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰীৰ লাইব্ৰেৰীয়ান সেই মিঃ জে. এ. চেপমেনলৈ। সেই লাইব্ৰেৰীত পঢ়া কালত মাজে মাজে তেওঁ মোক মাতি নি চাহ-জলপান খুৱাইছিল; অসমীয়া ছাত্ৰ বুলি ভালেমান কথাত মৰমকৈ বুদ্ধি-পৰামৰ্শও দিছিল। মোক ভাল পোৱাৰ কাৰণ এটা আছিল। কোনোবাই আত্ম-জ্ঞাৰা বুলি ভাবিলেও ভাবক, হানি নাই। তথাপি কওঁ। অসমৰ বিষয়ে লেখা বা অসমৰ সম্পৰ্ক থকা বহুদিনীয়া পুৰণি পুৰণি পুথিপত্ৰ বিচাৰি মই বিকুইজিছন স্লিপ দিওঁ। বিচৰাৰ এলাহতে হওক বা অইন কিবা কাৰণতে হওক ডলভীয়া বঙালী কৰ্মচাৰী জনদ্বয়েকে মোৰ কাগজখন পেলোৱা দৈ দিয়ে। খুজিলে লেখি পঠিয়ায়, ‘weeded out’ (নিৰাই পেলোৱা হ'ল)। শুভ যে সেই কিতাপ বা কাগজ এলাক্কলীয়া হৈ পুথি ঠগাতে গাপ লাগি সোমাই আছে, কৰ্মচাৰীজনে ভূ-কে নেপায়। নাই বুলি কোৱাৰ পাচত মই নিজেই কেটেলগৰ নথ্যৰতে অহুৰ্ভতি লৈ কিতাপ বিচাৰোঁ। পৈ। বিচাৰোঁতে বিচাৰোঁতে মই বিচৰা কিতাপখন ওলাই পৰোঁ। আক weeded out বোলা স্লিপ ভোৰেৰে মৈতে কিতাপখন নি চেপমেনক দেখুৱাই দিওঁ। এইদৰে এবাৰ নহয়, দুবাৰ নহয়, তিনি-চাৰিবাৰ কিতাপ থাকিও মোক উলিয়াই নিদিয়। সেই কথা লাইব্ৰেৰীয়ানক হাতে-লোতে দেখুৱাই দিলত, মোক তেওঁ বৰ ভাল পোৱা হ'ল।

মোক বক্তিত কৰা এনেকুৱা এখন কিতাপ আছিল—১৮৮২ চনতে লিখা ‘An unfortunate voyage to the kingdom of Bangala’ বি খন আনি মই উৰ্দ্ধৱা কৰি ‘বঙ্গমুখা নৌ বাজাৰ আপদীয়া কাহিনী’ বুলি

বহুত দিনৰ পাচত ছপাই পেলালে।। মিঃ জন. জন, যেনন নামে 'এড্ৰিটিক ছ'চাইটিৰ লাইব্ৰেৰীতো এজন জাৰ্মান চাহাব লাইব্ৰেৰীয়ান আছিল। তেওঁও মোক বৰ সহায় কৰিছিল; অসমীয়া ভাষাত লিখা 'চাপক্য-শ্লোক'ৰ গ্ৰন্থকাৰ সকলৰ নাম হুটামান মোৰপৰা তেওঁ হুঁহি নিছিল। গুৱাহাটীৰ বাঘৰটাৰি বোলা গাঁও এখনৰপৰা বান্ধা পৰ্য্যাই কামৰপীয়া কবিত্ত ভাষাত অম্ববাদ কৰা 'চাপক্য-শ্লোক'ৰ পুৰিখনিও তেওঁলৈ পঠিয়াইছিলে।। এই জন যেননে বুৰঞ্জী প্ৰবেশণা কৰাৰ ভালেমান আধুনিক পদ্ধতিও মোক শিকাইছিল। 'সাহাব বৰ্ণন' নামে কবিত্তাবে লেখা অগম বুৰঞ্জীৰ পাচত দুখিলা মান মোক দেখুৱাই তেওঁ বৰ বহুত কৰিছিল। সেই বৰ্ণনাটো 'বাঁহী'ত 'মধুপৰ্ক' নাম দি উলিয়াইছিলে।। চেপমেনৰ লগতে জন যেননলৈ ও মনত পৰে দেখি তেওঁৰ নামটো নলৈ নোৱাৰিলে।।

কিলিপ্ছনৰ চিঠিয়ে হতাশ কৰাৰ পাচত চেপমেনলৈ মোৰ পোটেইখিনি কথা লিখি পঠিয়ালোঁ আৰু বিলাতৰপৰা কিতাপখন অনাই দিবলৈ বিশেষ ভাৱে অৰুোধ কৰিলে।। বিজুলী সন্ধাৰে মোৰ চিঠিৰ উত্তৰ আহি পালে- হিয়েই : "Sit tight, Benudhar, you will get the book at home". এই কাকি কথাৰ ভুলতে (ভিতৰ-বিশ্বাসত) চৰকাৰী ভাৱেও বাৰচেৰেক কথা লিখি পঠিয়াইছিল। সেইবোৰ বাক বি কি নহওক, দুমাহমানৰ মূৰত অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ চীফ্ চেফ্ৰেটৰীৰপৰা চিঠি এখন আহিল, মোৰ নামে হেনো লণ্ডনৰ পৰা এটা পাৰ্চেল আহি আছেহি, ৩০০ টকা ইলিয়বৰ খৰছ দি মই ছিলঙলৈ নিজে গৈ সেই পাৰ্চেলটো চীফ্ চেফ্ৰেটৰীৰপৰা চমজি ল'বগৈ লাগে। মোৰ ঠিকনাটো 'বেগুধৰ পৰ্য্য ০/০ চীফ্ চেফ্ৰেটৰী, গৱৰ্ণমেণ্ট অৱ আসাম, ছিলং' বুলি দিয়াত মোৰ চিঠিয়ে কেবাটাও ডাকঘৰীয়া মোহৰৰ চুৰা খালে, শুধাপি সেই চুৰনসহ চীফ্ চেফ্ৰেটৰীৰ চিঠিয়ে মোক অনতিবিলম্বেই চেপমেনে কোৱাৰদৰে চাকিঙৰ ঘৰতে টোপনিয়াই থাকোঁতেই সম্ভাষণ জনালেহি।

নাপিনীজান বাগিছাৰ বৰ কেৰেণী মোৰ সকলো কথাতে পৃষ্ঠপোষক আৰু পৰামৰ্শ দিওতা হুফ্ৰেৰ সজিকৈ ডাঙৰীয়াবপৰা নগৰ ৩০০ (তিনিশ) টকা লৈ, ১৯২৩ চনৰ আগষ্ট মাহৰ ২০ তাৰিখে ছিলং পালেগৈ। ছিলঙত ভৰি দিওঁতেই পনি লাগো লাগো হৈছিল, কথমপি হে লাৰিলে।।

ক'ম্বাৰ্টিয়েল কেবিন্ৰি কোম্পানীৰ বটৰ টেচনৰপৰা অলপ দূৰ গৈয়েই বৰবজাৰৰ ওচৰত থকা হোটেল এটাত সোমাই হাত-মুখ ধুই কাপোৰ

কানি সলালে।। খাচীয়াৰ মূৰে মূৰত পাগ এটা মাৰি চুবিয়া কোট-
কামিজ পিন্ধি বজাৰখন চাওঁ বুলি ওলাই গলে।। এনেতে ওপৰৰপৰা
খটখটীয়েদি তললৈ নামি আহোঁতেই ওপৰলৈ উঠি অহা পুলিচ বোৰ ধৰা
এজন মাহুছে কাষৰি কাটোতেই স্থধিলে, 'Is Benudhar Sharma in,
who has come from Sibsagar?' (শিবসাগৰৰপৰা অহা বেণুধৰ
শৰ্মা আছেনেকি?) মোৰ গাত কংগ্ৰেছৰ ডাগ ধকা দেখি গা চেবালেই;
ভাবিলে।, ভাল আপদে পালে। আকৌ পুলিচ। তেওঁক তৎক্ষণাত জবাব
এটা দি মই লৰা-লৰিকৈ তললৈ নামি গ'লে।। জবাবটো দিছিলে।,
'Yes, he has just gone out' বুলি। পুলিচক কথাৰ কলে।। হে,
ভক্ত কিত্ত বুকু টপি টপি—জানোচা আকৌ আহে, আহি 'বগাৰ'ত
সমুৱাই থয়গৈ। পিচত জানিলে।, সেইজন হেনো সৰ্টাৰ্চি চি-আই ডি,
এই গুৱাহাটী ফালৰপৰা মটৰ অহাৰ পাচতেই তেওঁ হোটেল বোৰত কোন
ক'ৰপৰা আহিছে খবৰ লৈ থাকে।

হোটেলৰপৰা ওলাই বার্ড লেক পালেগৈ। তাৰ পাৰতে বায়বাহাদুৰ
শিবপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ এছলি হল নামেৰে ছিলঙত স্থায়ীভাৱে জিবোৱা ঘৰ এটা
আছিল। তাত, মই বোৱা সময়ত, তেখেতৰ তিনিহিয়ক দেৱীচৰণ বৰুৱা
বি. এল, এম-এল চি ভাঙবীয়া (দিলী কাউন্সিলৰ মেম্বৰ) আছিল। চি, আই,
ডি, য়ে মোৰ পাচ লৈছে বুলি কোৱাত, তেখেতে মাহুহ পঠিয়াই সেই
হোটেলৰপৰা মোৰ বি লাৰ-ভাৰ মাল-বস্ত আছিল তেখেতৰ ঘৰলৈকে
নিহালে। তেখেতৰ স্তাৰণবাই গৈ পাচদিনা বিলাতৰপৰা অহা পাৰ্চেলটোও
খৰচ পাতি দি খালাচ কৰিলে।।

পাৰ্চেলটো আছিল তিনিটা টীক কাঠৰ বাকচৰে সীকৰ মাৰি পানী
নমবাকৈ 'পেক' কৰা আৰু ইলিয় কৰা আছিল ৩০০ টকাৰ। টকা
অহা দিয়া হ'লত আসাম গৱৰ্ণমেণ্টৰ টীক্ চেক্ৰেটৰী মি: চমত, (পাচত চাৰ),
ভৈৰৱ মহম্মদ ছা-চুৱা (পাচত চাৰ), পাচত বায়ৰ্ণশানৰ স্ত্ৰী হোৱা (বায়
বাহাদুৰ) কনকলাল বৰুৱা আৰু চেক্ৰেটৰীয়েটৰ চেক্ৰেটৰী (বায় বাহাদুৰ)
মহেন্দ্ৰ নাথ দাস (পাচত স্ত্ৰী) আগত থাকি পাৰ্চেলটো খোলাই মোক
কিতাপ বাকচ গভাই দিলে আৰু চেক্ৰেটৰীয়েটৰ লাইব্ৰেৰী কমন্ডে চকী
মেজ সজু লি ক্ষীয়াতৈ দিয়াই পাৰ্চেলৰ কিতাপ বাকচ পৰিবলৈ আৰু
ঘৰলৈ হ'লৈ লিখা কথা ইকি লাইব্ৰেৰী কমন্ডেৰ লিখিলে। কমন্ডেৰ

কোনো নাই; মই আক ডেকা চিলটীয়া লাইব্ৰেৰীয়ানজন। সেই কালত বেজিষ্ট্ৰাবজন কমতাত গল্পবিতকৈও চাব। হাইব ওপৰত পিৰান যেনে বজা, তেওঁও কৰ্মচাৰী বিলাকৰ ওপৰত তেনে বজা। সেই গৰাকী বিষয়াই মই নো কি কৰিছোঁ-কি নাই কৰা যাজে-যাজে ভুখুৰিয়াই ভুখুৰিয়াই চাই থাকেহি। এদিন তেখেতে চাই থকা সময়তে মই লিখি থকা কাগজ অস্ত হ'লত মোক কাগজ দুখিলামান লগা হ'ল। বাক বাহাদুৰক সুধিলে, "Will you please supply me a few sheets of paper?" (ইংৰাজী মাতবাব অৱশ্যে ভদ্ৰোচিত নহ'ল)। তেখেতে বেজিষ্ট্ৰাবী ভেমেৰেই মোক গেজেৰা মাৰি ক'লে, "Go to Jamatullah & Sons" (আমা-তুল্লাব দোকানলৈ যোৱা)। মোকো চুঙা চাই সোপা দিলে অৰ্থাৎ মই যি ভাৱত যি ভাষাৰে কৈছিলোঁ। সেই দৰেই (অভদ্ৰভাৱে) উত্তৰটো দিলে। মইও আকৌ দোহাৰি অজ্ঞবোধ কৰিলোঁ, "I am a stranger here, will you, sir, guide me over to the shop" (মই আচহুৱা মানুহ, আপুনিৱেই বাক দোকানখন দেখুৱাই দিয়কগৈচোন)। মোৰ কথাবাব অস্ত হ'বলৈ পাওঁতে নোপাওঁতেই বেজিষ্ট্ৰাব মহাশয় মোৰ আগবৰণা ফোঁ ফোঁ কৰে তেখেতৰ কোঠাৰ ফালে গতি কৰিলেই। ইপিনে মোৰ কাবত থকা সেই ডেকা লাইব্ৰেৰীয়ানজনৰ বে ডেওপাৰণিৰ জমকখন উঠিল কি কম! তেওঁ বুৰে-কপালে হাত দি ধৰ ফৰাবলৈ ধৰিলে, বোলে "আপনি কি মশায়? আমাদেৰ বেজিষ্ট্ৰাব চাহাবকে এমন কথা বলেন? আপনি কি মাজাজী?" উৱনি লোৱা পাতিহাঁহৰ দৰে তেওঁ বেতিয়া স্থান সাহায্যাব পৰিচয়কণী ফাঁ ফাঁ শব্দৰ ব্যস্তাব দিবলৈ ধৰিলে, মই বোলে। এইটো কি? তলভৰজীয়া মূৰটো দাতি চাই দেখিলে। দেখোন মোৰ সহপ্ৰকোপ্তী বন্ধুজনৰ বেজিষ্ট্ৰাবাৱস্তাৰ কি অভূত প্ৰদৰ্শন। সেইদিনাবৰণা সেই প্ৰকোপ্তী বন্ধুজনে মোক কোনোবা অফিচাৰ বুলি ভাবি তাত থকা তিনিমাহ বৰলীত লগা মাছটোৰ দৰে মোৰ আগত কেঁকোবা হৈ হুৰিছিল।

বুৰঞ্জীখন উদ্ধাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে সংপৃক্তৰ দেবীচৰণ বকৱাৰ লগত যি সঙ্ক লাভ হ'ল, সিৱেই মোক বহুত ওপৰলৈ তুলিলে। তেখেতৰ অভয় দানৰ কথা মনত পৰিলেই নকতে মনো সেই শুকৱাৰ সাধুটোও মনত পৰে। শুকৱাৰ থাকে গোবৰ্ধ ডেহত; সিৱেই কেনেবাটক এদিন বিক্ৰমাদিত্য বৰাৰ কাপত উঠিল। বিক্ৰমাদিত্য গৈছিল গজামান কৰিবলৈ। শুকৱাৰো সেই ছেগতে

গন্ধাৰ পানীত স্নান কৰা হৈ গ'ল। তাৰ দেহা পবিত্ৰ হ'ল। তেতিয়াৰপৰা
তাক যদি কোনোবাই ইঁহা, সি এইটো কৈ গৌৰৱ কৰে—

“সজৰ লগত সঙ্গ কৰিলোঁ,

বিক্ৰমাদিত্য বজাৰ কাণত

উঠিলোঁ,

গলাত কৰিলোঁ স্নান।”

মইও সেইদৰে দেৱীচৰণ বক্ৰাৰ যহঁতে চাৰ হেনবী কাৰ গৱৰ্ণৰ চাহাবৰ
বক্ৰলা দেখিলোঁ, বায় বাহাজুৰৰ মুখত শলাগনি শুনি লাট চাহাবে মোৰ
কৰমৰ্দন কৰিলে আৰু মোক কি লাগে বুলি সুধিলে; যি কালত গৱৰ্ণৰ
কথা নকৰেই, যুৰোপীয়া জিলাধিপতি এজনে হেণ্ডচেৰ্ছ কৰা বাবেই দুজন-
মান অসমীয়া ভ্ৰমলোক পৌৰৱানন্দত মূৰ্চ্ছা গৈছিল সেই কালত লাট
চাহাবৰে মৈতে চিনাকি হৈ তেওঁৰ হস্ত স্পৰ্শন কৰিবলৈ পোৱাটো মোৰ
পক্ষে কম ভাগ্যৰ কথানে? তাতে মই সাজো ছাত্ৰ (কলেজৰপৰা অলপতে
অহা) দেৱীচৰণ বক্ৰা ডাঙৰীয়াৰ অহুগ্ৰহত মই স্বৰ্গ ঢুকি পালোঁ।
সেই দিনাৰপৰা বুৰঞ্জীয়েও মোৰ লগ নেৰা হ'ল।

পাৰ্চেলটো মুকলি কৰিবলৈ যি তিনিশ টকা খৰ্চ কৰি আনিছিলোঁ,
সেই টকা এতিয়া পৰিশোধ কৰোঁ। কেনেকৈ, তাৰ চিন্তাই হে খুলি খুলি
খাবলৈ ধৰিলে। গুৱাহাটীলৈ আহি অধ্যাপক (তেতিয়া ভক্টৰ হোৱা নাই)
স্বৰ্ণাক্ষৰ ভূঞাক সুধিলোঁ টকা কেইটা পাবৰ কিবা এটা উপায় কৰিব
নোৱাৰিনে? কামৰূপ অহমসন্ধান সমিতিয়েই সহায় কৰিব পাবে। তেতিয়া
অহমসন্ধান সমিতিৰ সদস্য আছিল হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, সত্যনাথ বৰা, কনক
লাল বক্ৰা, অধ্যাপক উমাকান্ত গোস্বামী, গৌৰীকান্ত তালুকদাৰ আৰু
জনদ্বৈৱক। স্বৰ্ণাক্ষৰ ভূঞা বোধকৰোঁ সম্পাদকেই আছিল। জানহাতি-
ৰাম বক্ৰাও কিবা এটা আছিল হ'ব পাৰ। তেখেতে আৰু ভূঞাই টানি
ধৰাত সমিতিয়ে মোক ২০০ টকা দি সহায় কৰিলে; তাৰ বাবে মই
বুৰঞ্জীখনৰ নকল এটি কামৰূপ অহমসন্ধান সমিতিক দিবলগীয়া হ'ল। সেই
সমত সকলো কাম কৰা হ'ল। ভূঞাই কটন কলেজ মেগেজিনত ইংবা-
জীয়ে বুৰঞ্জীখনৰ এটি সমালোচনাও লিখিলে।

ইয়াতে আকৌ বিধিনি ওলাল। কুহুৰে বোলে মই টিলিকতে গন্ধা-
স্নান কৰি আহিব পাৰোঁ, বাটত জাতিয়ে জগ পাই ধৰি ৰে। মোৰো

সেই দশাই হৈছিল। কুহুৰ ওলালেও বাহিৰত যেনেকৈ জ্ঞাতিসৰে বেং বেং কৰে, আৰু যাব নোৱৰা হয়, মোকো তেনেকৈ বন্ধুৱেই বাটত বাধা দিবলৈ ধৰিছিল। এইবোৰ বহুত কথা, নোকোৱাই ভাল। লাকোৱা, বাগিচাৰ ছোট চাহাব জে. চি. হেণ্ডাৰ্চনে কিতাপ খন ছপাবলৈ আগবাঢ়ি আহিছিল। কিন্তু, তেনেতে, বাগিচাত বহুৱা বিজ্ঞাট হোৱাত তেওঁক কামৰ পৰা ওচাই পেলোৱা হ'ল। তাতো মোৰ আশা নিফল হ'ল। সি যি কি নহওক, শেহত মধুপুৰ বাগিচাৰ স্বত্বাধিকাৰী মোৰ জেঠেৰী বাঃখৰ শৰ্মাই সকলো খৰচ বহন কৰি কলিকতাৰ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ ছপাশাল কুন্তলীন প্ৰেছত কিতাপ-খন ছপাই উলিয়ালে। ডি পি আই ডাঃ জে. পি, আই, কানিংহাম চাহাবে গোটেইখিনি কিতাপ কিনি লব খুজিছিল। কিন্তু তাতো মোক দুৰ্বাসনাই পালে। দশৰীৰ ঘৰতে ৫০০ মান কিতাপ উয়ে খালে আৰু বাকীখিনিবো সৰহভাগ মধুপুৰ বাগিচাতে ৰখি হ'ল। যি শ চেবেক থাকিল, তাকে গুণ্ডন, পেৰিচ, বোৰাই, কলিকতালৈ পঠিওৱা হ'ল। গেইট চাহাবকো দিয়া হ'ল। তেওঁ 'জাৰ্নেল অৱ দি ৰয়েল ছচাইটি অৱ গ্ৰেট ব্ৰিটেইন' ত (Journal of the Royal Society of Great Britain) মোৰ কিতাপৰ সমালোচনা এটিও প্ৰকাশ কৰিলে।

এইখিনিতে আমাৰ জ্ঞাতিসকলৰ অন্তৰাৰ বিষয়ে এবাৰ কথা নকৈ নোৱাৰি। কিতাপখন যেতিয়া ছপাই হৈ আহিল, এজন কৃত্তবিদ্য বুৰঞ্জী পণ্ডিতে কানিংহামলৈ লিখিলে, বোলে বেণু শৰ্মাই সম্পাদন কৰা ৱেডৰ বুৰঞ্জীখন প্ৰচাৰ কৰিব নোৱাৰি, ইয়াত বাবে পাচি ভুল আছে। এই বুলি তেওঁ বৰ্ণাশুদ্ধি, ভাৰি, কমা আদি ফচছ ভুল কিছুমান দেখুৱাই আৰু নামাচক বিশেষবোৰৰ জোঁটনি বেলেগ কৰিছে বুলি কৈ বিলাতবৰণা কিতাপখন পুনৰ অনাই মিলাই চাবলৈ ক'লে। ডি, পি, আই চাহাবেও তদন্তৰূপে কিতাপ আমি চালে; দেখিলে, যিবোৰ ভুল দেখুৱা হৈছে, সেইবোৰ অতি সামান্য; গতিকে পুনৰ ছপোৱাটো নহ'ল। নহ'ল হে নহ'ল, কানিংহাম চাহাবে কিন্তু সেই বুৰঞ্জীবিদজনে মোৰ বিৰুদ্ধে লিখা চিঠি, আৰু ভুলৰ তালিকাখন মোলৈ পঠিয়াই দিলে। মোৰ জীৱনৰ বুৰঞ্জী অদ্ভুতগত এইটো প্ৰত্যক ঘটনাই এইবুলি পৈ-পৈক হুঁৱৰি থাকিবলৈ ক'লে—

“কাৰলজিক চুকত চিকৰা সোমাই থাকে, তত্ লৰা আৰু বাটৰ কুহুৰৰ দৰে বেং বেং কৰা কুহুৰো থাকে তলৈল ও চাবা।”

প্রকাশিত কিতাপখন প্রকাশ হৈছে, থাকিল। দুই চাৰিজন ইংৰাজ আৰু ভাৰতীয় লোকলৈ উপহাৰ স্বৰূপে পঠিওৱা হৈছিল, সেই কেইজনৰ সকলোৱেই মোৰ কামটো অভিনৱ যেন দেখি কিতাপৰ বন্ধা মূল্যৰ দুগুণ মূল্য দিছিল। নগা ছিলব (ডি, চি,) বৰ চাহাব ডঃ হটনে মূল্যটোৰ দুগুণ বেচ দি পঠিয়াই-ছিলেই নে, বৰ দীঘল চিঠি এখনো লিখি পঠিয়াইছিল। তাৰ এফাকি কথাই মোক সঁচাঁসঁচিকৈয়ে আজিও বৰ উৎসাহ দি থাকে। হটনে লেখিছিল, “আমি ডঃ বেডৰ কথা আগেয়ে নেজানিছিলোঁ, আপুনি লিখোঁতে এইটো ডাঃ বেটৰে ভুল জপান্তৰ বুলি হে ভাবিছিলোঁ। আপোনাক দীৰ্ঘায়ুস কৰক।”

বেডৰ বুৰঞ্জী বেচিবলৈ যাওঁতে হোৱা দুৰ্গতি : বেডৰ বুৰঞ্জী বেচিবলৈ যাওঁতে মোৰ যি দুৰ্গতি হৈছিল তাৰ এটা ঘটনা এইখিনিতে কোৱা ভাল।

চন ১৯৩২-৩৩। ডুমডুমাৰ অন্তৰ্গত কুমচাং বাগিছাৰ মেনেজাৰ অলিভাৰ চাহাবক বেডৰ বুৰঞ্জী বেচিবলৈ বুলি ডুমডুমাৰ হেমকান্ত বৰকাকতীৰ ঘৰৰ বাইচাইকেল এখন লৈ গ'লোঁ। বাওঁতে বদলাভেটা বাগিছাইদি যাব লাগে। সেই বাটেদি গৈ কুমচাং পালোঁগৈ। কুমচাঙত আছিল ডিব্ৰুৰ চাংকাকতী হেডক্লাৰ্ক। তেওঁৰ ঘৰত সোমাই চাহ এটোপা খাই মোৰ যোৱাৰ উদ্দেশ্য কোৱাত তেওঁ মূখ বিকটাই ক'লে, ‘আপুনি অলিভাৰ চাহাবক কি কিতাপ বিক্ৰী কৰিব? চাহাব যেনেকুৱা বলিয়া, আপোনাক মৰিহাই নেখেদিলেই বন্ধা।’ মই পাচে সেইবোৰ কথালৈ জ্বৰূপ নকৰি চাহাবৰ বঙলা পালোঁগৈ। বঙলাটো দুমহলীয়া। ওপৰত চাহাব থাকে খাটীয়ানী মেম এজনীয়ে লৈতে আৰু তলত অফিছ, মহৰী-কেৰেণী বিলাকে কাম কৰে।

বঙলাৰ আগ পাই, বঙলাৰ সন্মুখৰ গছ এজোপাতে মোৰ বাইচাইকেল-খন আঁওজাই থৈ, মই খিৰ হৈ আছোঁ। এনেতে ওপৰৰপৰা খাটীয়ানী মেময়ে দেখি চাহাবক মোৰ কথা ক'লেগৈ হ'ব পাৰ। চাওঁ দেখোন বুঢ়া অলিভাৰ চাহাব গোটেইটো গুৰি আহিছে—All these Nababs and Zamindars coming to trouble me. আৰু কিবা কিবি বহুত। চাহাব গুৰি অহা দেখি কৰ্মচাৰী কিজন স্তম্ভিত হৈছে। আহিয়েই পোনোঁ মোক ডেকাহি লগাই হুখিলে, “who you bugger?” মই কিংকৰ্ত্তব্য

বিশুট ১- ঠৰ লাগিলে।। আকৌ চাহাবে টানি স্থিলে, “what do you want bugger?” তেতিয়াও মই নিমাত। আকৌ “Rascal, swine, stupid what you want?” তথাপি মোৰ মূৰত মাত নাই। মোৰ চাৰিওফালে ঘূৰি ঘূৰি চাহাবে বৰ ডাঙৰ ডাঙৰকৈ ঞ্জকিটো ভৰিছিল। মই জঠৰ লাগি থকা দেখি চাহাবে ধমকি দিলে। “well, Bugger, got chit?” চিট মানে কি, মই তেতিয়াও জনা নাছিলোঁ। মই ভা কৈ থকা দেখি চাহাবে পুনৰাই স্থিলে—Have you got certificate, bugger? চাহাবে মোক কোনোবা candidate কাম বিচৰা মাত্ৰহ বুলি ভাবিছিল। চাৰ্টিফিকেটৰ নাম ক’লত ময়ো ডাঙৰকৈ মাত লগালোঁ, “I am not a candidate, I have a book for sale”—এই বুলি কৈয়েই চাহাবৰ হাতত কিতাপৰ নমুনাটো দেখুৱালোঁ। তৎক্ষণাত্ অলিভাবে “Kerani Babu, order for two copies of this book and pay him an advance of Rs 4/-” এই বুলি কৈয়েই মোক চাৰ্টি টকা দিলে। চাংকাকতীয়ে ঘৰলৈ আহি মোক ভাল সাৰিলে বুলি আশ্বস্ত প্ৰকাশ কৰিলে।

অলিভাৰ কলা আছিল, কাণ দুখনেৰে ভালকৈ শুনে। সেচ শুনে, মানুহক ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কথা কৈছিল। ইফ’ৰ মাত্ৰতে অলিভাৰক যম দেখাদি দেখে। চাহাবৰ সাহিত্য অমুৰাগ দেখি সেইদিনা সৰু: আচৰিত হ’ল।

এই অলিভাৰ চাহাবৰ তাত ফটিক বকুৱা নামেৰে চাৰিগাঁৱৰ হাত-ভগা ডেকা ল’ৰা এটি ষ্ট’ৰ ক্লাক আছিল। চাহাবে প্ৰেক্টাৰ্ট ষ্টৰৰপৰা বস্ত্ৰ আনে। বহীত সেই বস্ত্ৰৰ মুঠ হিচাবত চাৰিটা অঙ্ক হ’লেই অৰ্থাৎ ছেতাৰ হ’লেই অঙ্কজকাই ধৰে। এনেকৈ এদিন ডাবি দিওঁতে বকুৱাই কলমাৰি এডালেৰে চাহাবক মাৰ মাৰি দিলে। সেইদিনাৰপৰা চাহাব আক বকুৱা বকু হ’ল।

কমচাঙৰপৰা ঘূৰি আহোঁতে বুঢ়ীলাভেটা বাগিছাতে পাঁচ বাজিল। বাগিছাৰ মাজতে অৰ্থাৎ বাগিছাৰ মাজেদি যোৱা ৰাজ আলিটোৰ মাজতে তাৰ মেনেজৰ এলেন চাহাবেৰে ভেটাভেটি হ’ল। মই পূব ফালৰপৰা আহিছোঁ—বাইচাইকেলত উঠি আক চাহাব গৈছে কামজাবিৰপৰা উলটি। মোক দেখিয়েই চাহাবে ধমকি দি ক’লে, “Get down, don’t you know

this is my garden.” মই নামি পেলাই কলোঁ। বোলে। আপোনাৰ বাগিছা হ'লেও বাটত বাধা দিয়া ক্ৰমতা আপোনাৰ নাই। গব্বৰ্ণমেণ্টৰ চাৰ্কুলাৰ পোৱা নাই নেকি? (সই সময়ত গব্বৰ্ণমেণ্টৰপৰা এখন চাৰ্কুলাৰ বাহিৰ কৰি অনোৱা হৈছিল যে কোনো মাজহে ঘোঁৰা বাইচাইকেল আদিত বাগিছাৰ মাজেদি উঠি গ'লে মেনেজৰে বাধা দিব নোৱাৰে)। চাহাবে মোৰ কথা চুপনি উলটি যাবলৈ ক'লে, ময়ো কলোঁ—“উলটি যাব লাগিলে আপোনাৰ বঙলাতে আলহী থাকিব লাগিব।” এই বুলি চাইকেল ফুটাই মই বঙলাসুৱা হলোঁ। দণ্ডিধৰ ফাটোৱালী (মহৰী) য়ে অকিচৰপৰা আমাৰ কথা-বতৰা বোৰ চাই আছিল। অলপ দূৰ যোৱাৰ পিচতে চাহাবে মোক “This is the first time ; you can go back” বুলি আকৌ উলটি আহিবলৈ ক'লে। মইও কলোঁ, “This is the first time, you will learn a lesson.”

বুঢ়লাভেটাৰপৰা আহিয়েই ডুমডুমাৰপৰা কাউন্সিল মেম্বৰ কুলধৰ চলিহালৈ টেলিগ্ৰাম দিলোঁ, “বুঢ়লাভেটা বাগিছাৰ মেনেজৰ এলেন চাহাবে মোক বাটত বাধা দি ভুলুম কৰিছে” বুলি। বাগিছাৰ চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট কৰ্ণেল গাৰ্বেট (Col Garbett) লৈও এখন চিঠি দিলোঁ। ইতিমধ্যে মই ঘৰ পালোঁহি। গাৰ্বেটে এলেনৰ পৰা কৈফিয়ৎ খুজি যি পালে মোটল লেখিলে। এলেনে লিখিছিল:—“While the gentleman in question came riding a bicycle, I simply asked him who he was”—the rest is exaggeration. সেই চিঠিৰ নকল পাই মই গাৰ্বেটলৈ লিখিলোঁ—“Let it be decided in a law court if it was an exaggeration. চিঠি পাই গাৰ্বেটে মোক তেওঁৰ পানীতোলা বঙলালৈ মাতি পঠালে। গাৰ্বেটে আকৌ চিঠিত বিয়োগ দিলে “বাবু” (বাবু বেণুধৰ শৰ্মা) বুলি। মই লিখিলোঁ, আপুনি ইমান দিন অসমত থাকিল, তথাপি অনমীয়াক সম্বোধন কৰিব নেজানিলে। Don't you know Babu is quite a derogatory term for the Assamese” গাৰ্বেটে—“I owe you an apology for using the word Babu. This was a clerical error.

অৱশ্যে পানীতোলালৈ মই গ'লত, এইবোৰ সকলো পৰিষ্কাৰ হ'ল আৰু এলেনে সৈতে মিতমাত্ত কৰাই দিলে। গাৰ্বেটে তাৰ ফলতেই এলেনক

বদলি কৰিলে। সেই সময়ত চাহ বাগিছাবালাৰ ৰাজত্ব পূৰ্ণোন্মুখে চলি-ছিল। এলেনৰ লগত লগা কাজিয়াই অইন কৰক নকৰক, ভুৱাভুৱা চাকৌলৰ কৰ্মচাৰী বিলাকৰ মাজত মই প্ৰখ্যাত হৈ পৰিছিলোঁ। পৰম লাভ!

পেটন চাহাব : শিৱসাগৰত এ, ডি পেটন (A G Patton I.C.S.) এচ ডি অ' আছিল। বেড চাহাবৰ বুৰঞ্জীখনৰ বিষয়ে তেওঁক ক'বলৈ গৈছিলোঁ। হাতত নিছিলোঁ। ডাক্তৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ ভূঞাৰ লম্বালোচনা পুস্তিকা খনি। সমালোচনাটো পঢ়ি এঁতাই ছপা হ'লে এখন কিতাপ তেওঁক দিবলৈ ক'লে। তাৰ পিচত হুখিলে, মই নন-কোঅপাৰেছনত কিয় লাগিছোঁ। মই কলোঁ, অ'মি বৃটিছ জাতিৰ লগত একো অসহযোগ কৰা নাই, কৰিছোঁ বৃটিছৰ শাসন পদ্ধতিৰ লগত। আপোনাকলে হে আমাৰে সৈতে অসহ-যোগ কৰিছে। আপুনি গাঁৱলৈ গৈ কাহানিবা জানো গাঁৱলীয়া মানুহৰ লগত হলি-গলিকৈ কথা-বতৰা পাতিছে? তাহানি কেপ্তেইন ব্ৰডী চাহাব আছিল শিৱসাগৰত। তেওঁ হাতী এটাত উঠি গাঁৱে-গাঁৱে গৈ গাঁওবুঢ়া বা মুখিয়াল মানুহক লগ ধৰি গাঁৱৰ বা ৰাইজৰ দুখ-সুখৰ কথা শুধি ফুৰিছিল। তেওঁ যেনেবুঢ়াকৈ অসমীয়া কথা কৈছিল, আজিকালি কোনো চাহাবে তেনেবুঢ়াকৈ কথা ক'ব নোৱাৰে। আনকি কোনোবাই ক'লেও বুজিকে নেপায়।" মোৰ কথাৰৰ তনি চাহাবে অলপ আচৰিত হৈ হোৱা যেন দেখুৱাই ভাটি মাত লগালে, "কেলেই, মই অসমীয়া কথা বুজি নেপাওঁ নেকি? মই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'বুঢ়ী আইৰ সাধু' পঢ়িছোঁ নহয়। অসমীয়া ঘৰুৱা কথা থুব ভালকৈ বুজোঁ।" কথা-বতৰা ইংৰাজীৰে হৈছিল। "বুঢ়ী আইৰ সাধু" পঢ়িছোঁ যোতোতে টানি কৈছিল, "well you don't know, I have read your "Buri Air Sadu" written by Lakshminath Bezboroa? মোৰ কথাৰৰ বজাবৰ নিমিত্তে মইও ন দি কলোঁ, "I can't believe that you understand Assamese."

'No, I do understand very well'—বুলি চাহাবে খাটাকৈ কৈ পেলালে।

মই তেতিয়া হুখিলো, "বাক Look before you leap." বাক্য-বাৰৰ নিৰ্ভাজ অসমীয়া কি হ'ব?

চাহাব : "লাফ্ দিবতো দেখি লাক দিব।"

মই "আপোনাৰ অহুৱাহটো নিৰ্ভাজ অসমীয়া নহ'ল। আপুনি জানেই, মোৰ

পূৰ্ণ উদাহৰণ দি কথা কোৱা অভ্যাস। তাহানি কেম্পবেল বুলি এজন ডেপুটী কমিছনাৰ আছিল। তেওঁ এচিষ্টেণ্ট কমিছনাৰ হৈ থাকোঁতে, অসমীয়া ভাষাত পৰীক্ষা দি উত্তীৰ্ণ হ'ব লাগিছিল। তেওঁৰে মৈতেই একেলগে আমাৰ টাউনৰে ফীৰ্চৰ চলিহাৰো বিভাগীয় অসমীয়াৰ পৰীক্ষা নিবলগীয়া হৈছিল। প্ৰশ্ন আছিল To translate "Look before you leap" into idiomatic Assamese. কেম্পবেলে পৰীক্ষাত পালে ৭০ নম্বৰ আৰু চলিহাই পালে ৩০ নম্বৰ। ৰং উঠি চলিহাই উত্তৰৰ কাকতবোৰ ঘূৰাই অনালে। তেওঁ অসমীয়া হৈ নম্বৰ ৩০ পায় আৰু কেম্পবেল চাহাব হৈ ৭০ পায়, এইটোৱেই তেওঁৰ খঙৰ কাৰণ। উত্তৰৰ কাগজ পাসত চলিহাই লাজ পাই তেওঁ পোৱা ৩০ নম্বৰও চাহাবেই পাব লাগিছিল বুলি ক'লে। চলিহাৰ অৱবাদ আছিল 'জাপ মাৰিলে, চাই মাৰিব' আৰু চাহাবে লেখিছিল "নেচাই ডেলে গা-লৈকে ঘাটি।" চাহাবৰ বাক্যৰ ইমান জতুৰ' আৰু শুৱল' যে চলিহাই নশলাগি নোৱাৰিলে। সেট দেখিয়েই তেওঁৰ নম্বৰখিনিও চাহাবে হে পাব লাগিছিল বুলি কৈছিল। এই কথা যোক চলিহা ডাঙৰীয়াই নিজে কোৱা। এতিয়া আপুনিও যদি তেনেকৈ অসমীয়া শিকিলেহেঁতেন অকৈ অসমীয়া মাতৃহৰ লগত মিলিভুলি দুখ-সুখৰ প্ৰতিকাৰ কৰিলেহেঁতেন।" মোৰ কথা শুনি পেটন টলফা মাৰি ব'ল। অলপ বেলেৰে মূৰত, প্ৰবোধ দিয়াৰ চলেৰেই যোক সূচালে, "why don't you apply for SDCship. মই অৱশ্যে নম্বৰ ভাবে ক'লে", I don't like to bind myself hand and feet. Please excuse me."

বুৰঞ্জী-অৱেষণত বিলাই-বিপত্তি আৰু হৰ্ষ-বিষাদ : মোৰ জীৱনৰ তিনিভূমি বছৰমান গ'ল বুৰঞ্জীৰ কথা বিচাৰি, কুৰোতেই। ঘটনা একোটা সঁচা নে মিছা, তাৰ পুং খেদোতে-খেদোতে, কিমান নো বিলাই-বিপত্তি হ'ল, কৈ ওব পেলাব নোৱাৰি। দেহা-লটি-বটিৰ যে সীমাই নাই; ইয়াৰ উপৰিও, অপমান-অপমৃত্যু-অপৰাধ, নিৰানন্দ নিকংসাহ, গল্পনা-পৰিহনা— এইবোৰৰ এটা নহয় এটাৰ ঠু-কিল নপৰিবলৈও আজিলৈকে এৰা নাই; মিছা কথা একোটাকৈ সঁচা বুলি বুৰঞ্জীৰ বৰ ভেঁটি বান্ধোতাসকলৰ আগত কেতিয়াবা কেতিয়াবা সমালোচনাৰ টাকোন ছোকৰা বাবে বৰ-নৈৰ বুকুতে অনন্ত-শয়নৰ শেতেলীখন পাৰিবলগীয়া হৈছিল। আহুনত চাউল আছিল দেখি হে কথমপি প্ৰাণটো বন্ধা পৰিল।

সঁচা-মিছা বুৰঞ্জী-সমলবোৰ গোটাই আনি চালি-জাৰি চোৱাৰ নিচত, সেইবোৰৰ সবহ ভাগকেই যেতিয়া সঁচা বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিব পাৰে^১, তেতিয়া মোৰ মনে আনন্দত উৰি-বাওঁ উৰি-বাওঁ কৰে।

এনেকুৱা দুখ-বেজাৰ আৰু বং-আনন্দৰ কণকণি কথা গোটাৱিয়েককে কওঁ : ১২২৩ চনৰ আগলৈকে বেড নো কোন; বেডৰ বুৰঞ্জীখন নো কি বস্তু কোনেও জনা নাছিল। আনকি, ছাব এডৱাৰ্ড গেইট চাহাবেও একো

লাইব্ৰেৰীয়ান মি: চেপমেন চাহাবৰ একেখন চিঠিৰ কোবতে যেতিয়া ছিলিং-চেফ্ৰেটেৰিয়েট পালেহি, মই তেতিয়া তাৰ প্ৰতিলিপি এটা লবলৈ গলোঁ। এই কথা ওপৰত কোৱা হৈছে। বাটতে, নংপ খাজিখোৱাত (আস্থানত) নগা পৰ্বতৰ ডেপুটী কমিছনাৰ বুৰঞ্জীবিদ ডাক্তৰ হটন চাহাবক লগ পালোঁ। বেডৰ নাম শুনি তেওঁ পোন প্ৰথমেই মোৰ প্ৰচেষ্টাটোৰ মূৰতে চোঁচা পানী ঢালিলে,—বোলে মই যাক বেড বুলি কৈছোঁ। সেইজন হেনো বেড নহয়, “বাৰভূঞাৰ বুৰঞ্জী” লেখোঁতা ডাক্তৰ ৱাইজ হে। কথাবাৰ শুনিয়েই মোৰ মূৰত বজ্জপাত পৰা যেন লাগিল। যাৰ নিমিত্তে ইমান দুখ-কষ্ট-লিখালিখি কৰি, ধন ভাঙি, আলৈ-আজকাল নেওচি, সাত-সাগৰ—তেৰ-নদীৰ সিপাবৰপৰা ডাক্তৰ বেডৰ নামটো আৰু তেওঁৰ বুৰঞ্জী পুথিখন উদ্ধাৰ কৰিলে^২। সেই জনেই যদি কেনেবাকৈ বেড (Wade) গুচি ৱাইজ (Wise) হ’বলৈ হ’ল তেন্তে মোৰ জাৰা-জোৱাৰা সজাৰা ভেঙোন সসাতোৱে “পত্ৰং” হ’ল বুৰঞ্জী উদ্ধাৰৰ

পৰাত মই বঙতে পাৰ নোপোৱা হলোঁ।

হ’লে নো কি হব? আকৌ ওলাল গৃহশত্ৰু। যথুপুৰ বাগিছাৰ অস্বা-মিকাৰী বাসেধৰ শৰ্মাৰ হতুৱাই বুৰঞ্জীখন প্ৰকাশ কৰোৱাত পাচত, “বাৰে পাচি ভুল থকা” বেডৰ বুৰঞ্জী An Account of Assam খন চৰকাৰে নিজে ছপাব লাগে বুলি এহালিছা চিঠি লেখি মোৰ অধ্যাভিৰ টোপা-কলিটো মোহাৰি পেলাবলৈ হুজুৰমান বন্ধুৱে কুৎকাৰ্য্য কৰিছিল। পাচে, ভেৰাসকলৰ বড়বড়টো ধৰা পৰিল আৰু সেই “বন্ধনকলৰ” চিঠি-পত্ৰবোৰো মোৰ হস্তগত হল।

জুথৰ কথা, হেডৰ বুৰঞ্জীখন প্ৰকাশ হ'লত জে, চি হেণ্ডাৰ্টন আৰু ফ্লাক্স (Handerson & Flux) চাহাবে চম্বাইদেও পৰ্বতৰ ওপৰত চুকাফা স্বৰ্গ-দেৱৰ যুগমীয়া মৈদাম এটা বান্ধিবলৈ অচিৰেই হাতত ল'ব লাগে বুলি মোলৈ ভালেমান দিনলৈকে চিঠি-পত্ৰ দি আছিল।

এই পুথি উদ্ধাৰৰ পাচত, সেই তথাকথিত বন্ধু কেইজনে যি কৰিবলৈ লৈছিল, সিয়ো বুৰঞ্জী-গৱেষকলৈ এবিধ অশ্লয়া। মোক, এই অশ্লয়া-ভূতে পোৱাটোও এটা চমৎকাৰ বহুত।

১৯১৯ চনত কবিগুৰু ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ গুৱাহাটীলৈ আহে। তেওঁক সন্দৰ্ভনা জনাই গুৱাহাটীয়া সাহিত্যিক চুড়ামণিসকলে এখন জাককৰা পোহৰ-ছবি লয় অৰ্থাৎ গ্ৰুপ ফটো লয়। পাচ ফালে থিয় হৈ থকা শাৰীটোত মইও আছিলোঁ। বহুত বছৰৰ মূৰত ১৯৬০ চনত সাহিত্য একাডেমীৰ দ্বাৰা মই পুৰস্কৃত হোৱা সময়তে সেই ছবিখন গুৱাহাটীয়া স্প্ৰেন্সিদ্ধ কাকত এখনত প্ৰকাশ কৰা হ'ল। উদ্দেশ্যটো কি বুজা টান। তথাপি হ'ল। দেখিলোঁ ফটোখনত আটাইৰে মূৰ্তি মূৰ্তিমান হৈ ট-ট কৰে জিলিকি আছে। মোৰখনৰ হে কেৱল বিকৃতি ঘটিল। একেবাৰেই নাই বুলিও ক'ব নোৱাৰি। মোৰ চুৰিয়াৰ ধোৰটো তলফালে থৈ, কঁকালৰপৰা ওপৰছোৱা গাঁৰি ডোখৰে সৈতে কাটি মূৰটো ছিঙি মৰিশালিৰ কলহক বা কল্কৈ ধোৱা আছে। ছবিটো কাৰ আছিল ধৰিবৰ সাধ্য নাই। এজন মানুহ আছিল বুলি ধোৰটোৰপৰা মাত্ৰ ধৰিব পাৰি। সেইখন মোৰেই পোহৰ ছবি। মোক ক'ব কৰা “মহৎ কৰ্ম ফেৰি” হেনো আগেৰে উচ্চকিয়াই অহা বন্ধুকিত্তনৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত হৈছিল। বুৰঞ্জীৰ অচুসদ্ধানত পম খোদ গ'লেই নহ'ব, এনেকুৱা আপদীয়া হেঙাৰবোৰলৈ চাব লাগিব।

সেই সময়ৰ মটক-মৰাণ—এই শব্দ দুটাৰ প্ৰকৃত বুৰঞ্জীমূলক গূঢ়াৰ্থ আৰু তাৎপৰ্য্যৰ বিষয়ে, বৰ বাদান্তবাদ হৈছিল। - তৰ্ক যুদ্ধখন ইমান ডাঙৰ হৈছিল গৈ যে আমাৰ জাকত-জিলিকা বুৰঞ্জীবিদসকলেও পুথুকা মাৰিবলগীয়া হৈছিল।

১৯২৭ চন মানত হ'ব পাৰ, মই ডুমডুমালৈ গৈছিলোঁ। তাতে শুনিগো বোলে দৈমুখীয়া বাগিছাৰ আগতে ৰাধৱ মৰাণৰ নাতিয়েক বঞ্জিতসিং নেওগ মৌজাদাৰে চাহ বাগিছা এখন খুলি মেনেজৰ হৈ বহি আছে। ৰাধৱ মৰাণৰ নামটো যুগমীয়া কৰাৰ অভিপ্ৰায়ে বাগিছাখনৰ নাম দিছিল “ৰাধৱ

টী ইষ্টেট”। তৰ্ক লাগি থকা শব্দ দুটাৰ কিবা উই পাওঁ বুলি বেলি-মুখীয়াইকে খোজকাটি গৈ তেওঁৰ বাগিছা ওলালৈ গৈ।

নেওগৰপৰা দুটা মান নতুন কথা শিকিলে। দেখি মোৰ দুখ বৰ্ণনাৰ লগতে সেই কিটাও গাওঁৰি থলৈ। তেওঁ থকা-বৰ আছিল খেবৰ—কিন্তু লেখত ঘন ঘনকৈ সজা কেইবাটাও। মই বোৱা শুনি হাতত কানি-খোৱা-খোৱাটোৱে সৈতে ওলাই আহি ক’লেহি, “বহ”, মই কলোঁ, সেইবোৰ পাৰ গুৰ ওপৰত বহিব নোৱাৰো। সিঙে ঠেহেৰা মাত দি কলে, “থ,থ, তাতে চাহাবহঁত আহি লেপেটা কাটি বহি থাকেহি। তই আক’ নবহাটো ক’ব পৰা ওলালিহি?” মই উত্তৰ দিবলৈ নোপাওঁতেই বেজীয়া নামৰ লগুৱাটোৰ হতুৱাই তামুলা পীৰা এখন অনাই মোক বহিবলৈ দিলে।

তাৰ পিচত মই বোৱাৰ কি সকাম, স্মৰিলে। তেওঁৰ মূৰ্ত্তি দেখিয়েই মোৰ তং হেৰাল। যি কি নহওক, তেওঁৰেই উপধাটি ৰাখিব মৰাণৰ ইতিবৃত্তি ক’লে। তেনেতে মইও স্মৰিলোঁ, “মৰাণ-মটক একে নহয় জানো?” তেওঁ একে আধাবেই ক’লে যে মৰাণ হৈছে খেলবন্ধীয়া পুৰণি আতি এটা আৰু মটক হৈছে গোঁসাইঘৰীয়া ভকত। মটকটো পিচে চিংফোৱে দিয়া নাম; বৰ সাহিয়াল লোকক সিহঁতৰ মতে মটক বোলে আৰু বৰ ভোদা-অকৰামুৱা বোৰক বোলে মলুং।

দুপৰীয়া এঘাৰমান বাজিবৰ হ’লত মই উঠিবৰ হ’ল, তেখেতক সাহিত্য-সভাৰ সভ্য হ’বলৈ অনুৰোধ কৰিলোঁ। মোৰ অনুৰোধটো শুনি তেখেতে একেবাৰেই জাঙুৰ খাই উঠিল, বোলে “মই সাহিত্য সভাৰ সভ্য হৈ কি কৰিম? মোৰ বৰত “হেমকোষ” এখন নগদ ৩ টকা দি কিনি আনি থৈছোঁ। অসমীয়া ভাষানো আমাক কেলেই লাগিছে? আজি বছৰটাবেক হ’ল, ডিব্ৰুগড়ত বৰ সভা এখন হৈছিল, গুৱাহাটীৰ পৰা ডাঙৰ উকীল এজন আহিছিল সভাপতি হৈ। তেওঁ ইংৰাজীৰে বক্তৃতা দিয়া দেখি ধামতি-বজায়ে ময়ে গুচি আহিলোঁ।”

ধামতি বজাৰ কথাৰাৰ অন্ত কৰিয়েই তেখেতে অবুজন তবুজন বুলি বহু কথা ক’লে। কথাৰ গতিয়ে আঁওপাকে ঢাল বোৱা যেন দেখি মই ‘বাওঁ আক’ বুলি বিদায় ললে।

“এই ভৰ দুপৰীয়া তই এতিয়া কলৈ যা? মোটো কলহ দিছোঁ, আনৰ পৰা পানী একলহ আনগৈ”—এই বুলি কৈয়েই তেওঁ বেজীয়াৰ হতুৱাই

চৌভালৰ মূখন চিকুণাই পেলোৱালে আৰু খুঁটি তিনিটা পোতোৱাই পিন্ডলৰ টো এটা ধুই-পখালি দিয়াই মোক ভাত বান্ধিবলৈ ক'লে। এই সময়টোতে বণজিং সিং নেওগ মৌজাদাৰ ডাঙৰীয়াৰ লগত অনেক কথা হলোঁ। ভাতপানী খাই উঠি বিদায় লবৰ পৰত অসম সাহিত্য সভাৰ সভ্য হৈ তেখেতে মোক বৰঙণি ফেৰা যি দিলেই নে তেখেতে সংগ্ৰহ কৰা 'নিদান পুথি' এখনো দিলে।

অসম বুৰঞ্জীত এতিয়াও অনেক কথা অনাবিষ্কৃত হৈ পৰি আছে আৰু ভালেমান কথা প্ৰমাণ সাপেক্ষে ঐতিহাসিক বুলি নিৰ্দ্ধাৰণে গ্ৰাহ্য হৈ আহিছে। এনেবোৰ সত্য অপলাপী ঘটনাৰ সিদ্ধান্তবোৰ নিছিত্ৰ কৰিবলৈ হ'লে আমাক লাগে নিবহ-নিপানী বুৰঞ্জী অন্বেষণ। জুখে-কটে, ৰঙে-বহুতাই বুৰঞ্জীৰ গুৰি খুঁচৰি যি মাধুৰী উপভোগ কৰিছিলোঁ। তাৰে আভাসটি মাত্ৰ দাঙি ধৰা হ'ল।

দ্বিতীয় অধ্যায়

চন্দ্রকমল বেজবকরাই সৈতে : ১৯২১/৩০ চনত কলিকতাত চন্দ্রকমল বেজবকরাই বলমা টা কোম্পানী থলি, আগৰ দোকান জুড়ি দিয়ে । তাৰ পিচত তেখেত বহুবজাবপৰা ২৫ নং মেকলেইড ষ্ট্রীটলৈ যায় । তাৰপৰা আকৌ ২৬/১ পাৰ্কলেনত এটা ঘৰৰ ওপৰ মংলত ২০০ টকা ভাড়া কৰি থাকিবলৈ লয় । সেই ঘৰৰ দাঁতিৰ এটা ঘৰত অধিকা বৰা আৰু জ্ঞান বৰা দুই ভাতৃ বাস কৰিছিল । চন্দ্রকমলৰ বিখ্যাত নাম চি. কে. বৃটিছ চাহ কোম্পানী কানান দেৱান হিচাছ প্ৰেডিউচৰ ওপৰত চি কেই এটা ভাঙৰ মোকদ্দমা তাৰিছিল । এই কোম্পানীৰে নকছাৰী বাগিছা । নকছাৰীৰ পূবে-উত্তৰে বেজবকরাই বলমা বাগিছা ; নকছাৰীৰ পাশ্চমেও আউনীআটি গুহুৰ পৰা কিনি লোৱা মাটিত কৰা বেজবকরাই নতুন বাগিছা বৈদীহা । এই বৈদীহাৰ কেঁচাপাত মাৰেগৈ বগায়াত । লৰী বা গাড়াৰে বৈদীহাৰপৰা পাত নিব লাগে নকছাৰী বা বাইজৰ মাছেৰে যোৱা আলিয়েদি । সেই আলিটো বহুদিনীয়া পুৰণি । টড চাহাবে পোনেই নকছাৰী বাগিছা খোলোতেই বোলে আলিটো চোঙাই গৰুগাড়ী যাবপৰা কৰিলে । তেতিয়াৰ পৰাই অন্ততঃ ১৮৬০ চন মানৰপৰাই নকছাৰী কোম্পানীয়ে বাটটো ব্যৱহাৰ কৰি আছে । তাৰ আগেয়ে সেইটো আলি নাছিল, নগাপাহাৰৰ পৰা ককিলা মুখলৈ মাছহু অহা-যোৱা কৰা লুংলুঙীয়া বাট আছিল ।

নকছাৰী মেনেজাৰে আলিটো নিজৰ প্ৰাইভেট বুলি বৈদীহালৈ বেজবকরাই গাড়ী অহা-যোৱা কৰিবলৈ নিদিয়া হ'ল । বেজবকরাই সেই বাবেই Right of Way বা 'বাটৰ স্বত্ব' দাবী কৰি এটা মোকদ্দমা তৰিলে ।

মকদ্দমাটো বৰ ডাঙৰ ; কাৰণ এজন বেজবকরাই যদিও এটা কোম্পানীৰ ওপৰত মকদ্দমা কৰিছিল মকদ্দমাটোৱে চাহাবৰ স্বত্ব বা অত্যাৱ দাবী ধ্বংস কৰিবলৈ যোৱা বাবে ভাৰতীয়ৰ স্বত্ব আৰু বৃটিছৰ গৰ্বৰ মাজত মকদ্দমা লাগিছিল । চাহাবৰ স্বত্ব নাইকিয়া কৰিব পাৰিলেই উজনি অসমৰ ইউকলীয় চাহ খেতিয়ক কিলাকৰ তেয়-অহংকাৰত সাধাৰণ পাবৰ । এইবাবেই

এইটো আছিল এটা পৰীক্ষামূলক মৰ্কদ্দমা। গতিকে অসমীয়া মাজেই বেজবকৱাৰ পক্ষ অৱলম্বন কৰিছিল।

ৱেডৰ 'Account of Assam' কৃন্তনীন প্ৰেছত ছপাওঁতে, তাৰ আৰ্হি কাকত আদি চাবৰ নিমিত্তে, মই ১৯২৭ চনত বেজবকৱাৰ লগতে উক্ত পাৰ্কলেনৰ ঘৰত আছিলোঁ। তাতে গুৱাহাটীৰপৰা তৰুণ ফুকনো থাকেগৈ। তেখেতৰ পৰা বেজবকৱাই মৰ্কদ্দমাৰ পৰামৰ্শ লয়।

বেজবকৱাৰ মৰ্কদ্দমা চলিছিল আশাৰ উপত্যকাৰ জজৰ আদালতত। তেতিয়া জজ আছিল চাহাব। এৰাৰ ডেজপুৰত জজৰ আদালত বহে। তালৈকে গুচৰীয়া বেজবকৱা যাবৰ দৰকাৰ পৰিল। কিন্তু মৰ্কদ্দমাত হাজিৰ হুলেই যে চাহাবে চাহাবৰ ফালেহে টানিব—এই আশঙ্কা কৰি বেজবকৱাই অলপ টগৰ-বগৰ কৰিলে। বথা, তেখেত ষ্টেনলৈ আহি গুৱাহাটীলৈকে বেলেৰ টিকেট কিনিয়েই নোবোৱাটো হ'ল—পেট কামুৰিছে বুলি কলিকতা নেৰিলে। ডেজপুৰলৈ টেলিগ্ৰাম দিলে—'বেমাৰ হৈছে, যাব নোৱাৰো, দিন দিব লাগে।

তৰুণ ফুকন ডেজপুৰত হাজিৰ আছেই। তেখেতলৈ টেলিগ্ৰাম দিলে 'Adjourn Case' দিন হোঁহকোৱা খৰচ দিবলৈ ৰাজী হ'ব লাগে বুলি। এই ক্ষেপেই যোগেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা জজ হোৱা দিনলৈকে নানান অভ্য-হাত উলিয়াই মৰ্কদ্দমাটো টোচোৱাই নিলে। ইতিমধ্যে যোগেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা জজ হ'ল; বোৰহাটত তেওঁৰ বিচাৰালয় বহিল। বোধকৰোঁ, ১৯৩০ চনত।

নকচাৰীৰ মাজেদি যোৱা আলিটো যে, প্ৰাইভেট নহয় পাব্লিক হে, তাকে প্ৰমাণ কৰিবলৈ বেজবকৱাক সাক্ষী লগা হ'ল। বেজবকৱাই ৰায় চাহাব নাৰায়ণ বৰুৱাৰ পুতেক ৰামু (বিষ্ণুপ্ৰসাদ বৰুৱা), তত্ৰ কাকতী, বিশ্বনাথ বৰপূজাৰী আৰু মোক কেবাজনো স্থানীয় মানুহেৰে সৈতে ভড়লুৱা গাঁও, তিনিহুৰীয়া ফেচুৱাল, বংদৈ এইবোৰত বৃত্তা মানুহ বিচাৰিবলৈ ল'লে। আমি ককিলামুখৰপৰা বোৰহাট-ৰামু পুখুৰীলৈকে ফুৰি ২৫০ জনমান মানুহৰ নাম দিলোঁ।

ইয়াৰ উপৰিও, মোক এদিন ডিব্ৰুগলৈ লৈ গৈ তাৰ গড়কাপ্তানী বিভাগত থকা পুৰণি ৰেণ উলিয়াবলৈ দিলে। ডিব্ৰুগড়ত ৰায়বাহাদুৰ পত্ৰ ৰাম খাউণ্ডৰ ঘৰত দুৰাতি থাকিলোঁ। বেজবকৱাও আছিল। প্ৰথম দিনাই মোৰ হাতত তেওঁ ৩০ টকাৰ তিনিখন দহ টকাৰ নোট দি কলে-

ବିନିଜ୍ଞାନ ମୁଖ କର୍ତ୍ତା ଉପ (୧୯୭୬ ଡିସେମ୍ବର ୨୨) ଯେ ଅମରବାଣୀରୁ ଏହି ଛବି
 ବରଦ୍ଧିକାରୀ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ସଂଗ୍ରହ (୧୯୭୬)

বহুজনাথ ঠাকুরলৈ সযত্ননা, গুহাখাটী, ১৯১৯ চন
 সতানাপ বৰা, হেৰচন্দ্ৰ গোস্বামী, বৰীজনাথ ঠাকুৰ, ভোজনানাথ পাস, জালগাভিৰায় বৰুৱা, দুৰ্গানাথ বৰুৱা, অধিকাৰি
 দুৰ্গা কুমাৰ ভূঞা, বাকীকান্ত কাজী, চন্দ্ৰনাথ অম্বা (জয়বীৰ), বেণুনাথ অম্বা, সূক্তাৰায় অম্বা ।

‘তুমি হেডক্লার্ক জনৰ ঘৰলৈ যোৱা। পৈ তোমাৰ কখাটো উলিয়াবা।’ তেতিয়া এইটোও মোক ভটাই-ভটাই কৈছিল, ‘যদি বেপ আছে বুলি কয়, তৎক্ষণাৎ মোৰ ওচৰলৈ আহিবা।’ সেইমতে মই কোৱাত কেবাৰীজনে যেন আছে বুলি কলে। কিন্তু সেই যেনত Todd’s Road বুলিহে লেখা আছে। যোৰামতিৰ কাৰণে লোকেল বৰ্ত্তপৰা সাধাৰ্ণ্য ংকট আদে। যেই হওক, তেওঁৰ পৰা যেন এখন উলিয়াই আনিদে।

তাৰ পিচত গক-গাড়ী অসমত কেতিয়া চলিল তাবো নবি আনিব লগীয়া হ’ল। পাটনাৰ খোদাবল্ল লাইব্ৰেৰীৰপৰা বায়বাহাদুৰ কমকলাল বকৰাই সেই খবৰ আনি থৈছিল। তেওঁৰপৰা গোটেইটো খবৰ আনিদে।

নানান ঠাইৰপৰা বুঢ়া মাহুহ, পুৰণি কাগজ আৰু নথি-পত্ৰ আনি যোগাৰকৈ দিয়া হ’ল। যোৰহাটৰ কাছাৰীত মৰ্কদমা হ’ল। বেজবকৰা জিকিল।

এই মৰ্কদমাই গোটেই যোৰহাট, যোৰহাট কি গোটেই উজনি অসম তল-ওপৰ লগাই আছিল। বেজবকৰা যে ‘এক নথৰ মায়্‌লা ওস্তাদ’ তকণ ফুকনেও এই মোৰ্কদমাতৈ স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ’ল। মোৰ্কদমাত জিকিলে যদিও, বেজবকৰাই আমাক কৈছিল, “তোমালোকে কেতিয়াও গোচৰ নকৰিবা। গোচৰে মাহুহক পশু কৰে।”

পদ্ম বকৰাৰ লগত সাক্ষাত : ভেজপুৰ আহালতত এবাৰ ‘শুনানী’ হওঁতে বেজবকৰাই মোকো লৈ গৈছিল। বেজবকৰা আছিল ডাক বজলাত আৰু মই আছিলো ভৱানী ভট্টাচাৰ্য্যৰ ভাত।

তাত থাকোঁতে এদিন পদ্মনাথ গোহাঞী বকৰাৰ ঘৰলৈ গৈছিলে।। পদ্মনাথ বকৰাক তাহানিখনেই শিৱসাগৰত পোনেই দেখে।। তাৰ পিচত ডিব্ৰুগড়ৰ ছাত্ৰ সন্মিলনত। ‘উবা’লৈ দিয়া প্ৰবন্ধৰ যোগেদি অৱশ্যে লিখা-লিখি চলি আছিল। ভেজপুৰত বহা ছাত্ৰ সন্মিলনত ডিব্ৰুগড় মৌলবী কৈজুৰ আলি চাহাবে ‘Materials of Assam History from Persian sources’—বুলি বুৰঞ্জী সম্ভাৰ গোটাওতাজনলৈ ৫০ টকা পুৰস্কাৰ আগবঢ়াইছিল। সেই পুৰস্কাৰ ময়ে পাওঁ। তেতিয়াৰ পৰা গোহাঁই বকৰা ডাঙৰীয়াৰ লগত ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক হয়। সাধাৰণতে তেখেতক ৰাতিপুৱা লগ ধৰা বৰ টান। সেইদেখি গধূলি ৭ মান বজাত বকৰা ডাঙৰীয়াৰ দেখা কৰিবলৈ গজে।। সোৱন-পোচন তালেই হ’ল। বকৰা ডাঙৰীয়া অলপ ‘বজা

‘ঘোঁৰাত উঠি টিপচী’ হৈ আছিল। তেখেতে শ্ৰীমঙ্গাগৰত, শ্ৰীকৃষ্ণ, গীতা, প্ৰভৃতি পুথি লেখাত কিমান স্বস্তি-শক্তি নোহোৱা হৈছে তাক বিবৰি কয়, আৰু কয় যে বস্তিৰ আৰ্হি কাকত চোৱাও এটা বৰ আহৰণীয়া কাম। তদুপৰি মিউনিচিপেলিটিৰ কাম আছেই। ইমানবোৰ কামৰ হেঁচাকো হেঁচা চুহুঁলি চোঁতে খৰ মাৰি তেওঁ সাহিত্য চৰ্চা কৰি আছে। পদ্ম বৰুৱাৰ ল’ৰা নাছিল। এটাইকেইজনী ছোৱালী। আউনীআটি গোসাঁই শ্ৰীশ্ৰীযুক্ত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীত শৰণ লোৱাত তেওঁৰ একেটি মাত্ৰ ল’ৰা হ’ল। সেই দেখি ল’ৰাটিৰ নাম ধলে হৰেকৃষ্ণ আৰু কৃষ্ণচৰিত পুথিখন লেখি তেওঁৰ গুৰুৰ নামে উচৰ্গা কৰিলে। তেতিয়াৰ পৰাই পদ্ম বৰুৱাই নিতৌ গীতা পাঠ কৰিবলৈ ধৰি মহা বৈষ্ণৱভক্ত হৈ পৰিল। শৰণ লোৱাৰ পাচত ল’ৰাটি চোৱা কথাটো বৰুৱা ভাঙৰীয়াই সেইদিনা মোক নিজ মুখে কৈছিল।

সেইবাৰ চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা বি-এলক দেখা কৰে। দণ্ডি কলিতাৰ তালৈ যাওঁ। ফটিক শৰ্মাক লগ পাওঁ। তেজপুৰত বঙালী ভদ্ৰলোকৰ সংখ্যাই সবহ। এপাচি কচু শাকত এটা জালুক—পদ্ম বৰুৱা। তেৱেঁই ভগা বাগী ভোখৰতে উঠি সগোৰেৰে অসমীয়াৰ হক বক্ষা কৰি আছে।

বান ষ্টেজ চালোঁ—আগেয়ে শুনামতে এতিয়া আৰু সেই পন্থোভৰ নাই। তেতিয়াৰ দৰে ভাঙৰীয়াও নাই, তেজপুৰত অসমীয়া হাকিম বা আন কৰ্মচাৰীও নাই যে ষ্টেজৰ বস্তিত নতুনকৈ শলিতা লগাব।

তৃতীয় অধ্যায়

চাৰিং শলঙৰি বায়ত-সভা (১৯৩৩ খৃঃ) : সাপৰ যেনেকৈ বৰ-সকল নাই, এটাইবোৰে বিব আছে, অসন্তোষৰো তেনেকৈ সবহ-তাকৰ নাই— এটাইবোৰেই কেতিয়াবা খাণ্ড বন দাং কৰিব পাৰে। চৰ্কাৰৰ কিছুমান কাম বাইজৰ মনঃপুত হোৱা নাছিল, ইফালে সেইবোৰৰ প্ৰতিকাৰ কৰিবলৈ বায়ত হুৰল। গতিকে, বু-বু বা বাকৈয়ে মনৰ অসন্তোষ মনতে মাৰ নিয়ায়। ঘপ্‌কৰে, খেতিয়কৰ মন প্ৰাণশক্তি বিপ্লৱৰ ফালে ঢাল খুউৱাও টান। অৱশ্যে, জাককৱা নাও বামেও চলে। সেইগুণে, খেতিয়কৰ উমৈহতীয়া বিকোভত বা দিব পাৰেই জাককৱা জাগৰণলৈ স্থায়ী অগ্নি-পৰ্বত এটা অনায়াসে নিৰ্মাণ কৰিব পাৰি। দেৱানৰ তিথি প্ৰতি সাধাৰণ ভাৱে বুজোৱা হ'ল যে দেশোদ্ধাৰকৰ পুৰস্কাৰ মৃত্যুদণ্ড; সেই পুৰস্কাৰ পাবলৈ হ'লে প্ৰাণৰ মমতা এৰিবই লাগিব। খেতিয়ককো কতিয়া বুজাব লগীয়া হ'ল, সংহতি নহ'লে লগতত একো কামেই নিসিজে। আমাৰ দেশত ধান-টোৱেইপতি কণটো যেনেকৈ, মাতৃহটোপতি মনটো তেনেকৈ। এনে স্থলত অসন্তোষীয়া স্বাৰ্থটো উমৈহতীয়া নহ'লে, বাৰ বেবেজীয়া মাতৃহ কেতিয়াও একগোট নহয়। সেইবাবে, কামোৰ মাৰিব গৰা তেনেকুৱা ছেগ এটালৈ খাপ দি থাকিব লগা হ'ল। এনেতে জলিল একুৰা জুই বেলিমুখীয়া গ্ৰেজিঙত। সেই জুইতে ঘিঁউ ঢালি, মোৰ অভিক্ষেত ছেগটো খামোচ-মাৰি ধৰিলে। বেলিমুখীয়া গ্ৰেজিঙৰ ঘটনাই সন্ততঃ ওচৰচুবুৰীয়া সকলোকে ৰাজহুৱা স্বাৰ্থত মুঠ বান্ধিবলৈ শিকালে। শিকালে “ৰাজহুৱা বিপদে সকলোকে সামৰি পেলায়।”

বেলিমুখীয়া গ্ৰেজিং : ম'ৰবজাৰ আৰু শলঙলিৰ মৌজাৰ সীমাতে বেলিমুখীয়া গ্ৰেজিং। সেই গ্ৰেজিং বা চৰণীয়া পথাৰত দুয়োটা মৌজাৰ ২১৩০ খন গাঁৱৰ গৰু ম'হ চৰে আৰু ওৱাকুচোং বুলি যিখন হাবি আছে, তাৰপৰা মাতৃহে থৰি কাঠ আনে। হাবিখন বৰ ডাঙৰ হাবি। ওৱাকুচোং বাহ লৈছিল দৌৰি ওৱাকুচোং বোলে। কোনোৱে কোনোৱে কয়, তাত হেনো তাহানিতে ওৱাক নামে কছাৰী এজনে চোং পাতি

আছিল। বজাৰদিনত, তাত জগবীয়া মাহুহ মেলি খাতি দিয়া হৈছিল। ১২৩৩ চনত, দিহুকবাল, নামতিয়াল, য়ুদজীয়া, জাঁপিসজীয়া, জবাববীয়া আৰু বেলিমুখীয়াৰ কিছুমান মাহুহে চৰ্কাৰৰ হুকুম নোলোৱাকৈ সেই গ্ৰেজিং বেদখল কৰে আৰু তাত ঘৰ সাজি গক য'হ বাক্তি নিগাজাকৈ থাকিবলৈ লয়।

এদিন, টেপৰ, ভেলীয়াল, খামোন, চাংমাই, মাউত গাঁৱৰ বাইজ পোট খাই বেদখলকাৰী মাহুহৰ ঘৰ ছুটামান ভাঙি পেলায় আৰু ছুটামানত জুই লগাই দিয়ে। বেদখলকাৰীহঁতে জুই লগোৱা মাহুহ কিটাব বিক্ৰে, নাম ধৰি আমগুৰি খানাত এজাহাৰ দিলেগৈ। পুলিছ আহি তদন্ত কৰাৰ কলত ৫৫জন মাহুহক গ্ৰেপ্তাৰ কৰিবলৈ হ'ল। ইমানবোৰ মাহুহ একেলগে গেপ্তাৰ কৰিলে গুপ্তপোলাৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে—এনে আশঙ্কা কৰি পিচদিনা “প্ৰত্যেক-জনেই গাঁইপতি ৫ টকাকৈ কপ লৈ খানালৈ যাবাহঁক” বুলি পুলিছে অভিযুক্ত বিলাকক কৈ গ'ল।

সেই বাতিয়েই তাৰে দুজনমান আহিল ‘কি কৰা উচিত’ বুলি মোৰ দিহা-পৰামৰ্শ লবলৈ। তালুৰপৰা তালুৱালৈকে ঘটনাটো গমি-পিটিকি ছাই বুদ্ধি দিলে, “ভোমালোক কোনো নাযাবাহঁক। পুলিছে কি কৰে কৰক-চোন বাক।’

পাচে, পিচ দিনা, বাতি পুৱাই মই শিৱসাগৰলৈ গৈ, মোৰ হাতত থকা পুৰনি কেভেষ্টেল য়েপ এখন দেখুৱাই মহকুমাধিপতিক জনলোঁ, ‘বেলিমুখীয়া গ্ৰেজিংটো ১৮৬০ চনৰপৰাই চৰ্কাৰী হৈ আছে, আৰু তাক হামচৈয়া মাহুহে এতিয়াও ‘মহাবাণীৰ গ্ৰেজিং’ বুলি কয়।’ লগতে, নতুন য়েপ মিলাই চাবলৈও অহুবোধ কৰিলোঁ। মহকুমাধিপতিক জনোৱাৰ পিচতেই অসম উপত্যকাৰ কমিছনাৰ ছাহাবলৈও টেলিগ্ৰাম দিলোঁ। পুলিছৰ ৰিপৰ্ট আৰু মোৰ আবেদন মিলাই চাই মহকুমাধিপতি চৰজমিন তদন্ত কৰিবলৈ আহিল। তেওঁ অ'মান কথা সচাঁ পালে। পুলিছৰ ৰিপৰ্ট তাতে ভসম উঠিল। বাইজৰ পয়মলাৰ ঢৌ নিলগতে মাৰ গ'ল। কাষটো নিচেই ক্ষুদ্ৰান্তিকৃত, তথাপি, বাইজে তাকে অসাধ্য সাধন বুলি ভাবিলে।

“ঘৰপোৰা হেন জগবৰপৰা বকা যে পোৱা হ'লেই নে, গ্ৰেজিং বেদখলকাৰী মাহুহ কেইঘৰকো উচ্ছেদ কৰা হ'ল। যবত জুই-লগোৱা অপৰাধত কৈ ডাঙৰ অপৰাধ নাই। এনে অপৰাধত লিপ্ত থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা হ'লে, পুলিছে জয়পতাল মৰ্কুমা এটা তৰি বাইজখনক কিমান নো কাছাবলৈ

নোচোচবালেহেঁতেন আৰু বাইজৰেই বা কিমান লটিবটি নহ'লহেঁতেন, তাৰে কি সীমা আছে? হেজাৰ টকা ভৰিৰলগীয়া মৰুদীয়া এটা যে তিন-টকীয়া টেলিগ্ৰাম এটাতেই নিষ্পত্তি হ'ল, তাৰ বাবেই বাইজ আনন্দত উল্লাসিত হ'বলৈ ধৰিলে আৰু অমিল হৈ থকা, ৩৩খন গাঁও মিলিভুলি আনন্দৰ চিন স্বৰূপে কিবা এটা কবিবলৈ ঠিক কৰিলে। তাৰ ফলতে, বাস্তৱ-সভা এখন পতা হ'ল। চাৰিং কাকতী গাঁৱৰ আত্মলীম্বন্ত লেখিব পৰা কিজনে হে যোগ দিছিল। তলৰ মাটি ওপৰ কৰা উৎসাহ লৈ ছেহ-ভেদ নোহোৱা ধুমধূপালেৰে বোম্বাৰী বিলৰ মাজতে মুকলি পথাৰত সভাখন পাতিবলৈ আয়োজন কৰা হ'ল। নিৰ্বাচনত কংগ্ৰেছে সৈতে প্ৰতি-দ্বন্দ্বিতা কৰি পৰাজিত হৈ থকা নিৰ্ভীক কংগ্ৰেছ সেনী লক্ষ্মীকান্ত বৰুৱা (মাধল উকীল) বি-এলকে সকলোৱে সভাপতি মনোনীত কৰিলে। সভাৰ দিনা বানৰ মুখত থকা চন্দা মাছৰ দৰে ইমান হেঁচা টোপা হৈছিল যে তেলীয়াল, ম'হছাল, গড়কাৰবীয়া আৰু কৈৱৰ্ত্ত গাঁৱৰ মাজেদি কাঁড়-এটা সবকি ধাবলৈ ও সন্ধি নোহোৱা হৈছিল। সভা ছুদিনীয়া। দুয়ো দিনা সাতোটাটকৈ ভাৱনা কৰা হৈছিল। দুয়ো ৰাতি ভাওচোৱা মাছৰ কিৰীলি, ভাৱবীয়াৰ বচন আৰু গায়ন-বায়নৰ গিৰগিৰণিত বোম্বাৰী বিলৰ চোপাশে থকা মাছৰে টিপ এটাও মাৰিবপৰা নাছিল। কেউটা ভাৱনাৰ ভিতৰত জবাবাৰী সজৰ "বানৰ বধ" ভাৱনাটোৱেই এটাইতকৈ ভাল হৈছিল। হেজাৰ-বিজাৰ মাগুৱক চাহপানী দি, দৈ-গাখীৰ—কোমল চাউলৰ জলপান খুৱাই আৰু তামোলছালি দি সোধপোচ কৰিছিল অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ হৈ ভোগদল শইকীয়া, শম্ভুধৰ মহন্ত, চিংমাম শইকীয়া, বামনাথ শইকীয়া, কমল চন্দ্ৰ শইকীয়া, সূৰ্য চন্দ্ৰ গাঁওবুঢ়া, মোহন চন্দ্ৰ বৰুৱা আদি কবি অসংখ্য কেঁচা মৌ হেন উদ্যোগী ডেকাই।

একেলগে সাতোটা ভাৱনা কবিবপৰা বিৰাট বস্তা-ববটো সাজিবলৈ ইজন-সিজনৰ ভিতৰত তুমুল প্ৰতিযোগিতা চলিছিল। কোনে সোনকালে সবহকৈ বিৰিণা খেবৰ তাৰ পেলাবহি পাবে, কোনে আটাইতকৈ আগেয়ে জাতি-বাঁহ-ডলুকা বাঁহৰ খুটাৰোৰ কাটি অন্ত কবিব পাবে, কোনে আগেয়ে কাঠী-কাৰী, বেতমুত-টঙাল টাচি উলিয়াব পাবে, তাৰ হে অবিয়াঅবি লাগিছিল। ডেকা-বুঢ়া, আইন কি, জীয়াৰীবিলাকেও কাৰো কামত কোনেও বাগি ধৰা নাছিল। উৎসাহৰ অবিয়াঅবি কবিবলৈ এটাইবোৰেই যেন ঘৰবপৰা টঙালি

বান্ধিয়েই ওলাই আহিছিল। “আটাই আঙুলীয়ে ধায়, বুটাই হেঁচুকিলে হে ধায়” এই দেখি, এই সকল বুটা-মেথাই বভাৰ খলাত থিয় হৈ “ই-সি কব” বুলি দিহা-বুদ্ধি দি আছিল:—চাংমাই গাঁৱৰ বাপুৰাম গগৈ সভাপতি, লক্ষেশ্বৰ গাঁওবুটা, সোনেশ্বৰ গগৈ; তেলোয়ালৰ বহাই নাথ মেদি, গুণীৰাম নাথ, সোণোকা নাথ, চেতীয়াৰ বোগেশ্বৰ ফুকন, বাপীৰাম ফুকন; গজপুৰীয়া-কাকতী-গাঁৱৰ বোগানন্দ বৰকাকতী, লুণীৰাম কাকতী; চাংমাই চেতীয়াৰ ভুৱা চেতীয়া; ম’হছালৰ বোগেশ্বৰ লেখাক; বেলিমুখীয়াৰ লমোদৰ শইকীয়া, ভুতাই নাথ মুক্তিয়ার, নামতিমুখৰ গুণাৰাম বৰুৱা ফৰেষ্টৰ; গুণাকটীয়াৰ ফটো কলিতা, চিমলাই মেদি (বেথাৰাম বৰমেদি), টেপৰ গাঁৱৰ বোগাই শইকীয়া মুক্তিয়ার, মোহন চন্দ্ৰ বৰুৱা, দামোদৰ গগৈ, কামীনাথ কাকতী, ডথক বৰা, পোহৰ হাজৰিকা আৰু গোহাঁই-গাঁৱৰ ঘনকান্ত ফুকন প্ৰভৃতি-সকল। এই সকলৰ উপৰিও নামতি কাকতী গাঁও, কুৰুবাচোৱা, ভৰলুৱা, শেনচোৱা, লেৰাক, পুৰণিমেদীয়া, জেহেঙ্গীয়া, মানতনৌয়া, জৰাবৰীয়া গাঁৱৰ ৰাইজৰো উৎসাহ-উদ্ধাপনা বিলক্ষণ দেখা গৈছিল। তেতিয়ালৈকে নগৰৰ পৰা শিক্ষিত মানুহ আহি দেখুৱাই দিয়াত হে আওতাও নোপোৱা গাঁৱ-লীয়া ৰাইজে সভা-সমিতি পাতিব পাৰিছিল। কিন্তু, এই গাঁৱলীয়া উদ্যোক্তা-সকলে দেখুৱাই দিলে যে নগৰীয়াৰ সহায় নহ’লেও, বোম্বাৰী বিলাক ৰায়ত সভাৰ নিচিনা একোখন সাগৰ সন্ধান বভা সাজিব পাৰে আৰু হাতীপটিৰ তৰা যেন সময়বেত প্ৰজাক সৃষ্টিগতভাৱে দেখব সত্যৰ অভিযোগ, কোভ অসন্তোষৰ কথা আলোচনা কৰিবলৈ দিহা দিব পাৰে।

মুকলি সভাৰ তৰ্ক-বিতৰ্কত মাহী গাঁৱৰ ডেকা বৰ্মী কমলা কান্ত বৰুৱা, নামতিমুখৰ গুণাৰাম বৰুৱা ফৰেষ্টৰ, নামতি কাকতী গাঁৱৰ মানিক লাল বৰুৱা, জৰাবাৰী সত্ৰাধিকাৰ আৰু চাংমাই চেতিয়াৰ ভুৱা চেতীয়া আদিয়ে জোক লগাদি লাগি বৰ আগ্ৰহেৰে লোগ দিছিল। নিয়মাবলী এখন ৰচনা কৰি সভাখনৰ স্থায়ী নাম দিয়া হল “চাৰিং-খলগুৰি ৰায়ত সভা”। কমলচন্দ্ৰ শইকীয়া আৰু ধীৰেন্দ্ৰ লাল বৰুৱা হ’ল সম্পাদক; আগৰ অস্থায়ী সভাপতি বাপুৰাম গগৈয়েই পুনৰ স্থায়ী সভাপতি হৈ থাকিল।

গ্ৰেজিংটো ৰাইজলৈ মুকলি কৰি দি তাত কোনো মানুহ বহিব নোৱাৰাকৈ মানাহি দিয়াত আৰু উচ্ছেদকাৰীৰ ওপৰত চৰকাৰে একো হস্তক্ষেপ নকৰাত, চৰকাৰৰ শলাগ দোৱা হ’ল।

তাতে আক হুটা প্ৰস্তাৱ সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গৃহীত হৈছিল। প্ৰথমটো আছিল—নগা আলিৰপৰা ডেলীৱাল গাঁৱৰ মাজেদি, ছিনি-ভাগি থকা তীলা আলিটো পূৱে থেমদৈ পুখুৰী আৰু হীকছোহাটৰ ওচৰত ধোদৰ আলিত লগাই বাইজে ন-কৈ বান্ধিবলৈ লোৱা। দ্বিতীয়টো আছিল চাৰিওফালে এটি আত্মপতাল স্থাপন কৰা। বাইজৰ মাববন্ধা উত্তোপত অলপ ফিনৰ জিহুৰতে থেমদৈ বা থেমদৌ পুখুৰীলৈকে আলি হৈ গ'ল।

বায়ত সভাখনৰ দুটা বহেৰেকীয়া অধিবেশনৰ বৰ আকাজকৰে পতা হৈছিল। বোম্বাৰী বিলত বহাখনৰ পিচতে, থেমদৌ পুখুৰী পাৰত যিখন সভা হৈছিল তাত যোৰহাটৰ শ্ৰীযুত মোহনচন্দ্ৰ মহন্ত বি-এল নেৱে সভাপতিৰ আসন শুৱাইছিল। সেই সভাতে বায়ত সভাৰ নিয়মাবলীখন সদৌ অসম বায়ত সভাৰ নিয়মাবলীৰ লগত খাপ খোৱাকৈ শুধৰাই লোৱা হয়। সভাই আন কৰক-নকৰত, বায়তক হ'লে পৰিভ্ৰমৰ মোল-মৰ্যাদা বুজা কৰিলে। লোকল বৰ্ডৰ সহায় নোলোৱাকৈয়ে বাইজে ম'হছাল গাঁৱৰপৰা থেমদৌ পুখুৰীলৈকে আলিটো নিজে-নিজে বান্ধি উলিয়ালে। দীকছো চাৰিৰপৰা নামতি কাকতী গাঁৱলৈ, ধোদৰ আলিৰপৰা মাউত গাঁৱলৈ নগা আদিৰ পৰা সন্দিকৈ গাঁৱলৈ একোটা আলি এই সভাৰ উদগনিতেই বন্ধোৱা হ'ল। তদুপৰি, তেতিয়ালৈকে ম'বাবজাৰত কেৱল চাৰিং পঞ্চায়ত নামে পঞ্চায়ত এখন চো আছিল; এই সভাৰ পিচতেই এখন গাঁৱলীয়া পঞ্চায়ত চৰকাৰী-ভাৱে স্থাপিত হ'ল। চাৰিং-শলগুৰি বায়ত-সভাৰ অনুপ্ৰেৰণাই বহুত ডেকা ল'ৰাৰ অন্তৰত স্বাৱলম্বনৰ গুটি পচাই দিলে। তাৰে এটি মৌসৰা ডেকা শ্ৰীদেবেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ নাথ এতিয়াও বাজহুৱা কামতে লাগি আছে।

চাৰিং আত্মপতালঃ চাৰিং-শলগুৰি বায়ত সভাৰ প্ৰস্তাৱ মতেই আত্মপতালটো ক'ত পতা হ'ব, এইটোকে স্থিৰ কৰিবলৈ বহুত বাক-বিওণ্ডা হ'ল। অবশেষত, ম'বাবজাৰ আৰু শলগুৰি দুয়োটা মৌজাৰে চল-লগা ঠাই চাৰিওফালে বাছনিও উঠিল। বায়ত সভাৰ প্ৰস্তাৱটো স্থায়ত শাসন বিভাগৰ মন্ত্ৰীলৈ পঠিয়াই দিয়াত মন্ত্ৰীয়ে উত্তৰ দিলে, সেই প্ৰস্তাৱ স্থানীয় ব'ৰ্ডৰ যোগে ঘাৰ লাগে বুলি। ব'ৰ্ডে সভাৰ আৱশ্যক দেখিলে হে চৰকাৰে মাটি আদি অধিগ্ৰহণ কৰি আত্মপতাল পতাৰ সুবিধা কৰি দিব পাৰে। ব'ৰ্ডৰ চেয়াৰমেন আছিল মৌজাৰী অফিচাৰদ্বিন আহমদ। তেখেতে আহাৰ প্ৰস্তাৱটি গ্ৰহণ কৰিলে। সেই সময়ত স্থায়ত শাসনৰ মন্ত্ৰী আছিল বাৰ বাহাদুৰ

কনক লাল বকরা। তেখেতলৈও ব্যক্তিগত ভাবে আমাৰ অনুবিধাবোৰৰ কথা লিখিলে। তেখেতে মোলৈ চিঠি লেখি জনালে, “তোমালোকে ঘৰ এটা সাজা। দৰবপাতি যি লাগে চৰ্কাৰে দিব। লোকেল বৰ্ডৰ পৰা দাবীৰ অনুমোদন চোকা পাৰ্লেই হ’ব। ঘৰ সজা হ’লেই তোমালৈ বাক মোৰ হাত-ঘৰচৰপৰা ২০০ টকা পঠিয়ায়।” মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াৰ চিঠি পাই আশ্পতালৰ নিমিঙে মূৰপুতি লাগিবলৈ মোৰ পা উঠি গ’ল।

কিন্তু, বিভোধৰ মাটিত আশ্পতাল ঘৰ সাজে। বুলি ভাবিছিলে। সেই-ভোধৰ মাটি শলভবি-স’ৰা বজাবৰপ্ৰায় সদস্য ধলিতে যদিও, মাছুহ বহি থকা বাবে ঘৰৰ মাটিকে বাছি উলিয়াব নোৱাৰিলে। মাটিৰ গিৰিহঁতজনক তেওঁৰুখিনিৰ পৰিৱৰ্ত্তে, তিনিগুণ মাটি দিও বুলি কলে। তথাপি, তেওঁ অইচ্ছাবে মাটি এৰি দিবলৈ মান্তি নহ’ল। শেহত, লোকেল ব’ৰ্ডৰ যোগে সেই মাটি অধিগ্ৰহণ কৰা হ’ল। তাল কামত সদায়েই কিলিয়া লাগে। মাটিৰ মূল্য ঠিক হ’ল ১০০ টকা আৰু সেই টকা মাটি গিৰিহঁতে লবলৈও ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছিল। কিন্তু, কুটলাল মাছুহৰ ফুচুনিত পৰি, গিৰিহঁতজনে বাৰবুৰি লেচু দেখুৱাই ‘আপীল’ কৰিলে। আপীলত মাটিৰ ধাৰ্য্যকৰা মূল্য ৫০০ টকালৈ বাঢ়িল। ইফালে, মাটি গিৰিহঁতৰ লগত গোচৰ-হাৰি কৰি থাকোঁতেই দুবছৰমান পাৰ হৈ গ’ল। মন্ত্ৰী কনকলাল বকৰায়ো অৱসৰ ললে। স্থানীয় ৰাইজৰ মাত্ৰ মুখখনি হৈ, টকা-সিকা দিবলৈ শকতিয়েই নাই।

নাহৰকটীয়া বাগিছাত মোৰ ভাই ধৰ্ম্মধৰে কেৰেগী কাম কৰিছিল। তাৰপৰা ৩০০ টকা ধাৰলৈ আনি অধিগ্ৰহণ কৰা মাটিৰ দামটো ট্ৰেজুৰীত জমা দিলে। সেই টকা পোনেই তাৰপৰা নোপোৱা হ’লে, পোৱা আশ্পতালো হেৰুৱালোঁহেঁতেন। তাৰ পিচত অ’ত ত’ত দান-বৰঙনি বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। আমঙৰি চাহ-কোম্পানীৰ জেনেৰেল মেনেজৰ মি: দ্ৰাৰেন চাহাবৰ ওচৰত দান বিচাৰোঁতে নাটৰ কাছিনী এটিয়েই হৈছিল।

আশ্পতাললৈ সহায় খুজি, দ্ৰাৰেনলৈ চিঠি দিয়াত দ্ৰাৰেনে চাৰিংগন বাল্লনীতিৰ আৰল বুলি পইচা এটাকে নিৰিলে। বৰং, সহায় খোজা বাবে মোলৈ ইতিকিং কৰি হৈ চিঠিৰ উত্তৰ দিলে। প্ৰভু্যন্তৰত মই তেতিয়া লেখিলে, “আপোনাক ইমান অ-মানস্বীৰ বুলি ভবা নাছিলে। ভাবি-ছিলে, আপুনি চাব জেমছ বকিংহামৰ উত্তৰাধিকাৰী। বকিংহামৰ দৰে আপোনাবো মানস্বীৰতা আছে। আপোনাৰ অন্তৰত স্তেনে মহৎ গুণৰ স্তম্ভ

দেখি আচৰিত হৈছে।” চুড়া চাই সোপা পৰিলন্ত, হাবেশে মোক মাতি পঠিয়ালে আৰু শ্রীমান বোগেন্সনাথ মজিলাৰ বকবাক লৈ ভগ্ন। মটৰ এখনেৰে ডেউৰ বঙলা ওলালোঁগৈ। মোক দেখা হাজ্জকে, চাহাবে “মোক নিটুৰ হুজিব, (Don't call me inhuman) নিটুৰ হুজিব” বুলি কয়। থুজিলে আৰু মোক ৰূপ ২০ টকা দিবলৈ ক'লে। তাৰ পিচন্ত, আখাস দিলে বোলে দৰ্কাৰ হলে, বৰবান বাগিচাৰ পূৰ্ণি মামবেধৰা টিনপাত কিছুমান আৰু আমগুৰি বাগিছাৰ গন্ধলবৈ গছ চুজোপাও আশ্পতালৰ ঘৰ সাজিবলৈ মই অনাব পাবিম।

এইখিনিতে হাবেশৰ বৃটিছলন্ত জাতীয় গোঁবদৰ জিলমিল পোহৰ একৰ মানব আভাস পাইছিলোঁ। আগৈয়ে ভাবিছিলোঁ, বাগিচাৰ চাহাববোৰৰ একো ভল্লতা নাই। সিবিলাকক বুজালেও একো কথা চুবুজৈ; গোটো-পাতে চেকবা ঠাৰি বুলি হে বহুতৰে ধাৰণা। কিন্তু হাবেশৰ কথা-বস্তবাই সেইবোৰ আমাৰ মনৰ ভিতৰত চৰি ফুৰা ধন গুলৈ জুই বুলি হে ঠাৱৰ কৰালে। আশ্পতালৰ নিমিত্তে দান আখাস দিয়েই ডেউ মোক লুখিলে “আপোনাৰ বয়স নিচেই কম; জেমছ বকিংহামৰ কথা কেনেকৈ জানিলে?” কলোঁ, “আসায় বিভিউত” মই লিখা চাৰ জেমছ বকিংহামৰ প্ৰবন্ধটো পঢ়া হ'লেই বুজিলেহেঁতেন।”

চাহাবে ভোলা কেৰেকীক সেই “আসায় বিভিউ”খন চাই দিবলৈ ক'লে। কেৰেকীয়ে কাকতখন দিয়াত, প্ৰবন্ধটো পঢ়ি চাই, হাবেশ আচৰিত হ'ল। কন্তকমানৰ মূৰতে, ডেউ বকিংহামৰ ব্লকৰ খবৰ আৰু প্ৰবন্ধ লেখাৰ পুৰণাৰ স্বৰূপে মোক ৫০ টকা ৰূপ বেলেগে দিলে।

এই দানৰ কথাটোকে চাবিঙৰ চকুচৰহা ডেকা হুজনমানে বোঁৱাছৰ টোটোলা বা ফুটল ওকলোৱাদি ওকলোৱাই বোঁচি ফুটালেগৈ বোলে, “বেগু শৰ্মাই আমগুৰি চাহাববপৰা ২০০ টকা ৰূপ আনি আশ্পতালৰ ফণ্ডত ২০টকা জমা দি বাকী টকা খালে।” এনেবোৰ বটনাই মোৰ মন তাড়ি দিলে—আমগুৰি টিনপাত গন্ধলবৈ গছ আৰু আনিবলৈ নহ'ল। চাহ-বাগিছাৰ চাহাব আৰু আন আন অসহীয়া কৰ্মচাৰীবপৰা দান আনি ট্ৰেজুৰীত প্ৰথমেই জমা দিয়া টকাৰ ধাৰ মৰা হ'ল। কিন্তু মই ফুৰোঁতে চাকোতে, বেজ-বাইচাইকেলৰ খবৰ আৰু ঠাই আটোৱা বাবদ হোৱা ধাবলৈ অনা ভিনিশ হে নিজৰ মাটি বেচি স্বাধীনতাৰ কোষৰ গাঁৱৰ ধৰ্ম্মৰ্থৰ কৌতুক

পৰিশোধ কৰিবলগীয়া হ'লোঁ। উচটাই বাগী গক হাল বোওৱা বিলাকে
মাজতে বিধি-পথালি নিদিয়া হ'লে, ১২৩৬ চনতে চাবিঙত এটি প্ৰথম
শ্ৰেণীৰ চিকিৎসালয় স্থাপিত হ'লহেতেন। তাৰ ১২/১৩ বছৰৰ মূৰত যদিও,
“আছে গক নবৰ হাল, হোৱাতকৈ নোহোৱাই ভাল” বিধৰ যি এটি একগম্যান
আস্পতাল স্থাপিত হ'ল, সিও কেৱল চাৰিং-শলগুৰি ৰায়ত সভাৰ উদ্যোক্তা
লকলৰ দৃঢ়তা আৰু নিঃস্বার্থ দাবীবেই ফল বুলি নথী-পত্ৰই ৰিঙিয়াই ৰিঙিয়াই
কৈ থাকিব। আৰু এইটোও ক'ব যে, চাৰিং আস্পতাল স্থাপনৰ সময়ত
চাৰিং কাকতী গাঁৱৰ তিনিজন মানুহে আস্পতাল পাতিবলৈ একেবাৰে
দেহমন উৰাৰি লাগিছিল। তাৰে চাই গৰাকী আছিল শিৱকান্ত ছুৱৰা—
যিজনে আস্পতাল পতাত আৰ্জ্ঞনৰ ধন পাচলৈ নেচাই উৎসৰ্গি দিছিল।
দ্বিতীয়জন পৃষ্ঠপোষক আছিল ডাক্তৰ হৰকান্ত ছুৱৰা আৰু তৃতীয়জন হ'ল
বিষ্ণুৰাম বৰকাকতী। বৰকাকতীয়ে দানৰ নামত মূঠেই সিকি এটা হে
আগবঢ়াইছিল। কিন্তু, নিজেও কৰিব নোৱৰা, লোককো কৰিবলৈ নিদিয়া
আক্ৰোহী বিলাকৰ উৎপাতত যেতিয়া কি কনিম কি নকনিম বুলি পেপুৱা লাগি
আছিলোঁ, তেতিয়া তেখেতে যি উপায়-বুদ্ধিৰ সজা এটা আঁকি দিছিল,
তাৰ মূল্য সেই সিকিটোৰ হেজাৰ গুণ হ'ব।

আস্পতালৰ মাটি দখল ল'বলৈ যাওঁতে, মাটিৰ গিনিহঁতজনে মোক
কুঠাৰেৰে কাটিবলৈ আহিছিল আৰু বছৰদিয়েকৰ পিচত মাটিভোখৰ জেওৰা
দি বেৰাই ধোৱা দেখি জনদিয়েক উতলুৱা ডেকাই সেই জেওৰাৰ খৰিৰে
‘বেগু শৰ্মাৰ জুমুখি পুনিছোঁ’ বুলি গৰখীয়া ল'ৰাৰ দৰে চীংকাৰো কৰিছিল।
এতিয়া দেখি ভাল পাইছোঁ সেই জুমুখি পোৰা ঠাইতেই চৰ্কাৰৰ অহুগ্ৰহত
চাৰিং আস্পতাল বিৰাজমান।

আমাৰ দোকান (১৯৩৩) : স্বৰাজ অন্দোলনত ‘শূতা কাটা’
শূতা কাটা’ বুলি গোটেইখনতে চিঞৰ-বাঁধৰ হৈছিল যদিও ঘৰখনক জোৰাটক
কোনো শূতা কাটি ল'বপৰা নাছিল। কংগ্ৰেছ ভলন্টিয়াৰৰ হাতেপতি
টাকুৰী একোটা আছিল সচা; কিন্তু, সি কেৱল লোকক দেখুউৱা হে।
তাৰে মানুহৰ অভাৱ পূৰাবপৰা নহৈছিল। সেইদেখি আমি পিছা চোলা-
চুৰিয়া কাণোৰ মূবদাবাদ, পাটনা আৰু মাজুলিৰ পিঠাপুৰস্বৰণৰ অনাই
লৈছিলোঁ। নগাঁৱতে তেতিয়া আটাইতকৈ সৰহ খাদ্য প্ৰস্তুত হৈছিল;
১৯২৬ চনত, পাণ্ডু কংগ্ৰেছৰ প্ৰদৰ্শনী—ভাৰীঘৰাটো নগৰা ৰাখিবলৈ নিৰ্মাণ

কৰা হৈছিল। মাজে মাজে বোৰহাটৰ খাদী প্ৰাণ কৃষ্ণনাথ শৰ্মাই আমাক নগাঁৱৰ পৰা খাদৰৰ কাপোৰ আৰু কপাহ অনাই থিয়হৈছিল। সামান্য কাপোৰ এডোখৰৰ বাবেই ঘনাই ঘনাই লোকক বাতে খাটি খাকিৰ মেলাগে, তাৰ নিমিত্তে এটি উপায় উলিয়ালোঁ। উপায়টো আন একো নহয়—এখন দোকান খোলা। দোকান খনৰ নাম দিলোঁ—‘আমাৰ দোকান’। ‘যেহু ইন জামে’নী’ অৰ্থাৎ জামান তৈয়াৰী বুলিলেই বেয়ে পেয়ে নোচোৱা-নিচিভাকৈয়ে আগ্ৰহেৰে বস্তু কিনি, তেহেলৈ সি লাগিলে অতি অধস্তাই হওক। আওপাকৈ, তাৰ দ্বাৰাই সেই বস্তু নিৰ্মাণ কৰোঁতা জাতিটোলৈ আমাৰ প্ৰগাঢ় সন্মান বঢ়োৱা হয়। “আমাৰ দোকানলৈ আহিলে ‘আমাৰ’ বুলি সকলোৰে মনলৈ এটি তাৰ আহিব। এইটোৱেই উদ্দেশ্য আছিল “আমাৰ দোকানৰ”। ক’-অপাৰেটিভ নামটোও একপ্ৰকাৰে “আমাৰ দোকানৰেই” অস্থগণ। কিন্তু আমাৰ দোকানত কাৰো ভাগ বা অংশ নাছিল। মোৰেই তাত সম্পূৰ্ণ স্বত্ব আছিল।

ভিলকান্ত ফুকনৰপৰা ৩০০ টকা ধাৰলৈ লৈ দোকানখন পাতিলোঁ। ফাটেক খোৱা বাবে, গজপুৰীয়া কাকতী গাঁৱৰ বাইজে ফটিক চন্দ্ৰ কাকতীক সকাম-নিকামত শাৰীৰ মূৰত হে বহিবলৈ দিছিল আৰু অলপ হেৰ ভাবেৰে চাইছিল। তেওঁকে আনি “আমাৰ দোকানৰ” মেনেজৰ ললোঁ।

গধূলিবজাৰ-ম’ৰাবজাৰৰ মুগা সূতা ভাল বুলি এটি সৰ্হনাম আছে। ১২৩১ চনত, মুগা সূতাৰ দাম মেৰে ১৬ টকা আছিল। সেই সূতাকে সলাই খাদৰ কাপোৰ আনিছিলোঁ। কেবাবৰৰ পৰা তালে-বেয়াই সূতা কিনি সেইবোৰ মিলাই একেআগী কৰি মাজাজৰ পিঠাপুৰমলৈ পঠিয়াওঁ। তাৰ বিনিময়ে তাৰ দোকান এখনে আমালৈ হাতেকটা সূতাৰ ধান-কাপোৰ, চুৰিয়া, তলত পৰা, পেতেলীটকা, মেজৰ কাপোৰ, গাক গিলিপৰ কাপোৰ আৰু ব্ৰাউজৰ ছীট্ (ব্ৰাউজৰ নিমিত্তে ডুখৰীয়া কাপোৰ) পঠিয়ায়। দোকানত পিতলৰ টাকুৰী, বঁতৰ, নেওঠনি আৰু কপাহ হে বখা হৈছিল। ধাৰধূৰ মাৰি আমাৰ হাতো জৰ্জীৱীয়া হৈছিল। কিন্তু, সাতপুৰুষত দোকান দি নোপোৱা অসমীয়া মাহুহে দোকান দি “কৰীয়া লৈ গাই খীবোৱা” হ’বলৈ গ’লে বি দশা হয়, আমাৰো সেই দশাই হ’ল। দুবছৰমানৰ মূৰত “আমাৰ দোকানত” “লালবাতি” “জলিল” অৰ্থাৎ আমাৰ দোকান বন্ধ হ’ল।

শনিবাৰে শনিবাৰে, নাইবা দৰ্শনহাপোৱা দিনা চেলেংহাট, ডালিম, হেমলাই, চটাই আৰু নাগিনীজান বাগিছাত হাট বহে। তাতে বেচিবলৈ, মোৰ বাইচাইকোলতে একোটা খামৰৰ “মুটি” বা টোপোলা বান্ধি লৈ যাওঁ। নাগিনীজানলৈ চাৰিডৰ পৰা ২০ মাইল বাট। এইখিনি বাট বাই-চাইকোল মাৰিয়েই যাওঁ, বাটতে, আমগুৰিত শ্রীনাথ কাকতীৰ ঘৰত সোমাই ভিত্তিটো অলপ তিৱাওঁ মাথোন। নাগিনীজান পোৱাৰ আগতে হেমলাই বাগিছা। সেই বাগিছাত উৰীয়া বহুৱাই সবহ। আমাৰ চিত্তবা-পথৰা, বংচঙীয়া কাপোৰ দেখিলেই, চাহনিত পাত ছিডি থকা বহুৱাবোৰ লৰি আহে। যি দাম কওঁ, সেই দামকে দি সিহঁতে কাপোৰ কিনি লয়। মোৰ নিমিত্তে, হেমলাই বাগিছাৰ বহুৱাখিনি পেটুনি বা পৃষ্ঠপোষক আছিল। তাৰ মেনেজৰ-জম ইংৰাজ। তেওঁ চৰ্কাৰী আলিয়েদি যাওঁতে মোৰ ফাললৈ কেবাহি-কেবাহিকৈ চাই যায়।

এদিন তেওঁ বৰমহৰী বজনী ঠাকুৰক মোৰ কথা এই বুলি কৈছিল, “এই মাহুতটোৱে বৰাবৰ গান্ধী কাপোৰ বেচেছি। ইয়াক মানা কৰি দিবি—ইয়াত নাই আহিব।” বৰমহৰীয়ে “আপুনিয়াই ক’ব” বুলি কৈ চকু বোৱালে, চাউলো সিঁজালে। চাহাবে কিন্তু, মোক হ’লে, কাপোৰ বেচা বাবে নিজ মুখে এদিনো একো কোৱা নাছিল। এদিন মাত্ৰ, হেমলায়েদি চটাই বাগিছালৈ যাওঁতে সেই চাহাব জনে আগৰ্ভেটি মোৰ বাইচাইকোল খনৰ আগ-চকাটো তেওঁৰ ঠেং দুটাৰে থপ্ কৰে চেপা মাৰি ধৰি মোক চাইকেলৰ পৰা নমুৱাইছিল। তেতিয়া, তেওঁ দুটামান প্ৰশ্ন শুধিছিল আৰু তাৰ উত্তৰ এই ৰূপে দিছিলোঁ।

চাহাব—হোৱেব আৰ ইউ হু?

মই—আই এম হু চটাই টা ইটেট।

চাহাব—হোৱাত আৰ ইউ?

মই—আই এম এন্ ইনকম্‌টেজ এছেছৰ।

চাহাব—ৱেল, দিচ ৰ’ড লিড হুইট্ হু চটাই।

এইবুলি, মোক বাটটো দেখুৱায়েই চাহাব আৰু তাত ভিলেকমানো নৰ’ল; ফোঁ-ফোঁ ৰূপে বঙলালৈ গুচি গল। বোধকৰোঁ, মোৰ মুখত ওলোৱা ইনকম্‌টেজ নামটোতেই হয় খাই চাহাবে ফুৎ কৰে চকাটোৰ পৰা ঠেঙৰ ভাপটো একত্ৰাই নিলে। “ইনকম্‌টেজ এছেছৰ” নামটো থপ্ কৰে মোৰ

মুখত কেনেকৈ ওলাল, ক'বই নোৱাৰো। হওক তেওঁ, মিছা যদিও, হঠাতে ওলোৱা কথাবোৰেই চাহাবৰ কুৰ্মৰ মূৰত কিল পৰাদি পকিল আৰু ময়ো সেই মুহূৰ্ত্তলৈ বন্ধা পৰিলোঁ।

চটাই বাগিছাত আছিল নিৰ্মল চন্দ্ৰ হাজৰিকা—সেই বাগিছাৰ ভাবগ্ৰাণ্ত মেনেজৰ। হাজৰিকা মাহুহজন বৰ ধৰ্মপৰায়ণ; বাগিছাৰ মেনেজৰ বুলি উনৈছত বা-বলাই হুফুৰে। তেওঁৰ ঘৰত লগা কাপোৰৰ গোটেইটো লছলি “আমাৰ দোকানৰ” পৰাই যোগোৱা হৈছিল। নিৰ্মল হাজৰিকাই কয়েছত নাম লগাবলৈ বৰ ভয় কৰিছিল। সেই ভয়ৰ বাবে, খাদ্যৰ এগুণ দামৰ ঠাইত দুগুণ দাম দি পৰাচিত হৈছিল। নাগিনীজান বাগিছাৰ মুক্কেৰৰ সন্দিকৈ আৰু বস্ত্ৰেখৰ শৰ্মা ঐতিহ্যৰ খাদ্যৰ প্ৰীতিও বিশেষকৈ মনত ৰাখিব লগীয়া। তেখেত সকলো মোৰপৰা কাপোৰ, চাকুৰী লৈ বাগিছাৰ বস্ত্ৰৰা বিলাকক মনে-মনে বেচিছিল। সন্দিকৈৰ ঘৰ গোলাঘাটৰ বৈজ্ঞানী সন্দিকৈ গাঁৱত, ঐতিহ্যৰ ঘৰ চাৰিওৰ জৰাখৰা গাঁৱত আছিল। “আমাৰ দোকানে তেতিয়া তামোলৰ লগত খোৱা চুড়া ধপাত, পুৰণি কুঁজি থেকেৰা, ফুলাম গামোচা, চেলেং, পিঠাঙৰি চালনী, দেশ দেশান্তৰে থকা অসমীয়া মাহুহলৈ বাঢ়িকৈ (ডাকত) পঠিয়াইছিল। ডিলকাত ফুকন আৰু চাৰিওৰ সকলো বাজহুৱা কামৰ গুৰি ধৰি থাকোঁতা লোকনাথ ফুকনে মিকিয় পৰ্ব্বতৰপৰা কেইবা মোনও কপাহ দোকানত লাভ নোলোৱাকৈ বিক্ৰী কৰিবলৈ ধৈছিল। সেই কপাহ সেৱে চাৰি অনাকৈ বেচা হৈছিল। ১৯৩২-৩৩ চনত এক প্ৰকাৰ আকালে দেখা দিয়াত “আমাৰ দোকানে” গুৱাহাটীৰ পৰা চাউল অনাই আকালগ্ৰস্ত মাহুহক বাকোটকৈ বিক্ৰী কৰিছিল। আট্ট বছৰমানৰ মূৰতে দোকানৰ হুতাৰ অপোৱা ইও এটা কাৰণ। “আমাৰ দোকান” দিয়াৰপৰা আমাৰ এই এটা অভিজ্ঞতা হ’ল যে যেই সেই কাৰণৰ কৰিবলৈ গ’লে, একে হাতে দুই ফল ধৰিবলৈ চাব নেলাগে; এহাতে খেতিয়ে-পথাৰে গৃহস্থীখন, আনহাতে দোকান চলোৱা ছয়োটা কাম সমানে চলিব নোৱাৰে। অসমীয়া গাঁৱলীয়া দোকানীয়ে দোকান বন্ধ কৰি বিয়া-সবাহ খাবলৈ যায়; বাতি হ’লে—ভাৱনা চায়গৈ। দোকানৰ ব্যৱসায়টো তেওঁবিলাকে ‘হাটবো বাট মাকবো ঘৰ’ বুলি হে ভাবে; এজনীয়া কৈ দোকানত লাগি নেথাকে। এই হেতুকেই আমাৰ দেশত অসমীয়া তেজা ল’ৰাই দোকান-পোহাৰ দি নিজৰ আৰু দেশৰ অৱস্থা উন্নত কৰিব নোৱাৰে।

যেতিয়ালৈকে আমাৰ মাজেহে দোকান-পোহাৰ দি বেপাৰ-বাণিজ্য কৰিবলৈ নিষিদ্ধ, তেতিয়ালৈকে আমি, অনা-অসমীয়া বৈজ্ঞানিক তত্ত্বতীয়া হৈয়ে থাকিব লাগিব। বৈজ্ঞানিক সিদ্ধান্ত হ'ব নোৱাৰিলে স্বৰাজ পোৱা যেই, নোপোৱাও সেই। ঘনকান্ত গগৈৰ কথাই সঠিক।

“আমাৰ দোকানৰ” বস্ত্ৰ বেচিবলৈ ফৰাচী দেশত তৈয়াৰী বাইচাইকোল এখন চন্দন নগৰবপৰা অনাই লৈছিল। তাৰ সজা (ফ্রেম) আৰু মডগাৰ্ড (বোকা-ঢাকনি) দুছলা জাতীয় পতাকা অচকলি ত্ৰিবৰ্ণেৰে বৰ্জিত কৰা আছিল আৰু সেই মডগাৰ্ডৰ ওচৰত চাৰিঃ কংগ্ৰেছ নামটো সোণালী আখৰেৰে ঘৰণীয়াকৈ মোহৰ মৰা আছিল। সেইখন চাইকোলত উঠি ফুৰা দেখি, আমাৰ স্প্ৰসিদ্ধ ভাবুক সাহিত্যিক তেজপুৰৰ মহাদেৱ শৰ্মাই মোক ধেমালিতে মাতিছিল “চথৈৰ চুড়ামণি” বুলি। দোকান গ’ল যদিও, ১৯৩৭ চনলৈকে, সেই বাইচাইকোল খনে লেউসেউ হৈ মোৰ লগতে কংগ্ৰেছৰ সঁচাৰ ফুৰাই আছিল তাক অসম প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছৰ সদস্যৰূপে কংগ্ৰেছৰ কাম কৰাত সহায় কৰি আছিল। শিৱসাগৰ কংগ্ৰেছত ২৮.২৯.৩৮ তাৰিখৰ পৰা নিৰ্বাচন কেৰোণ সোমোৱাৰ লগে লগে সেই চাইকোল আৰু বৰ্ষ অচল হৈ পৰিল বাহন অচল হ’লত, আৰোহীজনো স্বাভাৱিকতে ‘অকৰ্ণণ্য’ হৈ পৰিল।

চতুৰ্থ অধ্যায়

মহাত্মাৰ সম্বৰ্দ্ধনা : “অস্পৃশ্যতা নিবাৰণৰ” আন্দোলনটো চৌদ্বাই দিবলৈ ১৯৩৪ চনৰ ১৮ এপ্ৰিলৰ দিনা মহাত্মা গান্ধীৰ শিৱসাগৰলৈ সূতা-গমন হয়। শিৱসাগৰলৈ অশাৰ আগেয়ে, তেখেতে যোৰহাটতে হুদ্দিনমান জিৰণি লৈছিল। তাতে থাকি, ওপৰ-অসম ভ্ৰমণৰ তালিকাখন যুগুত কৰে। চাৰিওতো অকুটপীড়নকৈ ধনৰ টোপোলা এটি আগবঢ়াই তেখেতক মান ধৰিবলৈ আৰ্হিও মানস কৰিলে। কিন্তু, বাটত কণাবিধিয়ে পথালি দি ধৰিলে। গান্ধীজীক চাৰিওত বখোৱা অচলমতিটো পাবলৈকে শিৱসাগৰ, যোৰহাট দুয়ো ঠাইৰে কংগ্ৰেছ অফিচৰ বৰমুৰীয়াসকলক ভৰসা কৰিব লগীয়া হ’ল। সিসকলৰ এজনেও, মাজবাটতে মহাত্মাক অভিনন্দিত কৰিবলৈ একোপধ্যেই এবি দিব নোখোজে। চাৰিং, শিৱসাগৰ জিলা কংগ্ৰেছৰ অন্তৰ্গত। জিলা কংগ্ৰেছৰ কটকটীয়া নিয়ম নিৰ্হ-নিপানীকৈ পালন কৰোঁতা বিক্ষুব্ধসকল চলিহাই যে নিয়ম-উলঙ্ঘা কৰাৰ নামত জুইতো ধেম এডাল নিদিছিল। শুনামতে, কুলধৰ চলিহা ডাঙৰীয়াই ভ্ৰমণ-তালিকাখন ৰচনা কৰিছিল। অসম অস্পৃশ্যতা বৰ্জ্জন সভা বা সমিতিৰ চেফ্টেৰী দেবেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাই আগপাচ ধৰি মহাত্মাৰ গ্ৰাইভেট চেফ্টেৰীক (শিৱসাগৰলৈ হ’ব পায়) লগ ধৰাই দিয়াত দুই মিনিটৰ নিয়ন্ত্ৰে চাৰিওত পদাৰ্পণ কৰিবলৈ মহাত্মা-সম্মত হ’ল। চাৰিওৰ আগত, জাঁজী আদি কংগ্ৰেছী ঠাইত গান্ধীক নবখোৱাত, সেই সময়ৰ “বাতৰি”ত স্থানীয় লোকে চলিহা ডাঙৰীয়াৰ বিচাৰ-বুদ্ধিৰ তীব্ৰ সমালোচনা কৰিছিল। জাঁজীৰ জনে লেখিছিল, “জাঁজীত মহাত্মাৰো নবলেই, চলিহা ডাঙৰীয়াইও “শকুনি হাঁহি” মাৰি হে আমাৰ ফাললৈ চাই গ’ল।” সকলোকে সন্তোষ দিবলৈ গ’লে, গাধ-বুঢ়া আৰু পুতেকৰ সাধুটো পুনৰাভিনয় হ’ব বুলিয়েই হ’বলা, চলিহা ডাঙৰীয়াই মহাত্মাজীক পোনে পোনেই চাৰিওলৈ লৈ আহিল। প্ৰকৃতপক্ষে, চলিহাৰ নিৰ্দেশ মতে মহাত্মাৰ ভ্ৰমণ তালিকাখন সালসলনি কৰা হোৱা নাছিল। সময় বাৰি দেখেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই হে তালিকা প্ৰস্তুত কৰি দিছিল। মহাত্মা যোৰহাট পাচত হে এই কথা প্ৰকাশ পায়। চিয়কত মহাত্মাক

সপৰিয়ালে দৰ্শন কৰিবলৈ আহি, দৰ্শন নেপাই, সেই বেজাৰতে হেয়চ্ছ-বকুৱাই ‘অচ্যুত-ভৱনত’ ইহলীলাকে সম্বৰণ কৰিলে।

চাৰিঙত মহাত্মাৰ পদত্ৰি : মহাত্মাই চাৰিঙত থুলা পেলাব বুলি ধববটো ওলোৱা মাজকে, আমগুৰি, দেওপানী চাহ-বাগিছালৈকে থকা গাঁও বিলাকত মহাত্মাক চাবলৈ উথল-মাথল লাগিল। আমি, ঘৰবুৰি ছপইচা-চাৰি পইচাকৈ তুলি চাৰিঙকংগ্ৰেছৰ নামত মহাত্মাৰ হাতত দিবলৈ ১০১ টকা অংগ লংগ্ৰহ কৰিলোঁ। মহাত্মাৰ শুভাগমনত আমাৰ মন উলাহতে থোকিবাৰো লাগিল। তেওঁক নো কোন ঠাইত আদৰ-অভ্যর্থনা জনোৱা হ’ব, তাকে লৈয়ে বহুত কথন-মথন হ’ল। অন্তত মাছখোৱা গড়ৰ দাঁতিত নেওগ গোহাঁই পুখুৰী পাৰতে সম্বৰ্দ্ধনা জনাবলৈ সৰু মণ্ডপ এটি সজাবলৈ ঠিক কৰা হ’ল। কিন্তু, সেই সময়ত, সেই পুখুৰী-ওচৰত টেপুৱাৰ গঁগৈ, কুৰুকাঙ গঁগৈ, বিষ্ণুৱাৰ হাজৰিকা, ধিৰমন শইকীয়া, মিঠাবাৰ শইকীয়া আদি সকল আৰু কুৰুকাঙ গঁগৈৰ পত্নী ভদ্ৰেশ্বৰী গঁগৈৰ বাহিৰে পৰোক্ষ বা অপৰোক্ষে দেহ-মূৰ টাকি কাম কৰা কংগ্ৰেছ ভক্ত বা কংগ্ৰেছ-সেৱকিনী কোনোৱেই নাছিল বুলিব লাগে। কিন্তু তেওঁবিলাকৰ গাঁৱতে অগংগবৰণ্য মহাত্মা গাছকী আদৰিবলৈ পাই সকলোটি উৰুৰি খাই পৰিলেহি। একে দিনাই, গাঁৱৰ সকলো মানুহ গৈ পুখুৰী-পাৰটো চুককি, চিকুপাই মিহিকৈ পেলালে। ব’ত ফাট বা গাত এটা বা গৰুখোজ এটা, নাইবা অলপ কোবোকাচুককি আছিল, তাকে বালি দি পুতি সমান কৰিলে। এঘিৰ এৰাতিৰ ভিতৰতে চাৰিঙ-কংগ্ৰেছৰ সেৱক-সেৱকিনীয়ে নেবানেপেৰাকৈ কাম কৰাত পুখুৰীপাৰটো কু-মাৰি ভাত খাব, পৰা হ’ল।

আলিৰপৰা সম্বৰ্দ্ধনা-মণিকূটলৈ সোমোৱা বাটটো এখনমান চপৰা দলি এটাও নথকাটকৈ, বালি ছটিয়াই তুলা যেন কোমলকৈ থোৱা হৈছিল—যেন মহাত্মাৰ মটৰখন অকণকে জোকাৰ নেথায় আৰু যেন হেলাৰঙে নাও বোৱাদি গৈ পোনো পোনোই মণিকূট পায়গৈ।

মহাত্মা আহি সেইখিনি পোৱাৰ কথা আছিল ছপৰীয়া দুই বজাত। কিন্তু, বেলিটো ওলাবলৈ হে পালে, নেওগ-গোহাঁই পুখুৰীৰ চাৰিউপিনে থকা মুকলি পথাৰত, বিশেষকৈ জকাইচুক পথাৰত, শুড়ি পৰুৱাৰ দৰে মতা-মাইকী, ল’ৰা-ছোৱালী, বুঢ়া-বুঢ়ীৰ লা-লী নিছিপা হ’ল। ইফালে সিকায়ে মাছখোৱা গড়ৰ আলিত কেৱল টুপলিকটা মানুহৰ থুপ; ফুলপানী দিগা

পূৰ্বিমেলীয়া, চলিহা, চাবিলীয়া পথাৰৰ মাজত হিট হিট মাহুৰৰ জাক।
 পূৰ ফালৰপৰা চাহ-বাগিছাৰ বহুবাৰিলাক নেওগ-গোহাঁই পুখুৰী হুকৰি
 কেৰেলুৱাৰ ঠেংবোৰ হে যেন আহিব লাগিছে। বাতিপুৰাৰ কিতাপতে মহাত্মা
 অহা বাতৰিৰ টিপাটো যে কেনেকৈ গোটেইখনতে বিপ্যাই পেলালে, তাৰি
 অৰাক। আমাৰ মাজত আগদিনাৰ পৰাই ঈলহ-মালহ, লাগিবিটল ধৰিলে।
 পঠিচা তোলাও পইচা তুলিলে, খবৰ দিয়াই কাকতী প'ৱত খবৰ দিলে।
 তিলকান্ত ফুকনৰ বব-জীয়েক শ্ৰীমতী সাধনীলতা ফুকনেই মহাত্মালৈ বন্ধা
 ধনৰ টোপোলাটোত পোন প্ৰথম অৰিহণা পেলালে। দেখাদেখিকৈ কংগ্ৰে-
 ছত নলগা ধনী মাহুৰৰ ঘৰৰপৰা অৰিহণা অহা দেখি কংগ্ৰেছী-অকংগ্ৰেছী
 সকলোৱে তেকেটুৱাৰ বাঁহ পাতেই ভেটি বকপ দুই-চাৰি পইচা পেলাবলৈ
 ধৰিলে। বাতিপুৰাৰ বেছি দুপৰলৈ নৌ পাওঁতেই মহাত্মালৈ মানস কৰা
 “অম্প্ৰস্তা বৰ্জ্জনৰ” টোপোলাটোত ১০১ টক জমা হ'লহি।

শ্ৰীকৃষ্ণক চাবলৈ গকুলৰ নবনাবীয়ে যেনেকৈ “এবিলন্ত পৃথৱী” হৈ
 গৈছিল, গাকীক চাবলৈও চাৰিওৰ মাজেৰে য'ৰে বস্ত ত'তে এৰি চাপলি
 মেলিছিল। ন-মান বজাতে আমাৰ সেৱক বাহিনী নেওগ গোহাঁই
 পুখুৰী-পাৰত গোট খালেগৈ, মহিলা বাহিনীৰ নাৱিকা হ'ল গুণদালতা
 ফুকননী; পুখুৰ বাহিনীৰ অধ্যক্ষ বা সেনাপতি হ'ল চিনানন্দ হাজৰিকা আৰু
 বলোৰাম চলিহা। বাতিপুৰাৰপৰা মাছখোৱা গড়ৰ বাটচৌৰ দুয়ো দাঁতিয়ে
 সেৱক-সেৱকিনীহঁতে ঠেং কৰিবলৈ ধৰিলে। এটাইবোৰে চকু বোৰহাটৰ
 ফাললৈ; মহাত্মা কেতিয়া পায়হি-কেতিয়া পায়হি লাগি আছে। শিৱলাগৰ
 বোৰহাটৰ সদৰ কংগ্ৰেছ অফিচৰ কৰ্মকৰ্তা সকলে মটৰেৰে লম্বনে জনবাটি
 কৰি ঠাহৰাই থকা জনতাৰ মনটোহঁত ডোলাই আছিল। ব'হুত থিয় হৈ
 থাকোঁতে, সেৱক-সেৱকিনীহঁতৰ গা ঘামি জোল বৈছিল, মুখখনইত ব'দে
 কোবোৱাত ভেঁই গৈছিল। তথাপি স্বাধীনতাৰ জীৱন্ত প্ৰতিমূৰ্ত্তিৰ পুখুৰী
 গমনৰ ঔৎকৰ্ষাই সকলোকে নীতলাই থৈছিল। ইপোনে, মণ্ডল আৰু মণ্ডপৰ
 আগত বহা ঠাই লৈ মাহুৰৰ হেঁচা-হেঁচি, ঠেলাঠেলিৰ অন্ত নাই। কাকিলা
 কোঢ়াল, আৰু হৰগমত পোটেইখন থলক লাগিছে। চিহ্নাৱনি গড়ৰপৰা অহা
 কংগ্ৰেছ কৰ্মী পূৰ্ণকান্ত বৰুৱাই (পূৰ্ণ মহৰী) মাথোন মাছে মাছে একোবাৰ “মহীজ
 মনে মনে থক” বুলি টান মাত দি থককটল জৰজৰনিটো পাঁত পেলাইছে।
 একোৱে, আটাই মুঠা হৰগমত মাজতে “বাতি-বিজয়ৰ বজাৰ বৰি আহিব”

‘২১ চনৰপৰা ‘৩০ চনলৈকে ছিৰণ্যকলিগুৰু দৰে চাৰিঙত বিধি-পথালি দিয়া মাহুহ দুজন আছিল। এজন, বাকবৃত্তী গাঁৱৰ পশু-ৰাম গগৈ, ইজন পেপেলাডুৰি বেজগাঁৱৰ হাড়ি কৈবৰ্ত্ত সাতোলা। শত্ৰুক সদায় বৰপীৰা দিবলৈ কৈছে। এই নীতি বাক্যকে মানি, গগৈ-কৈবৰ্ত্ত দুয়ো গৰাকীক নি মাহাত্ম্য বহিব লগীয়া আসনৰ ওচৰতে বহুৱাই থলে গগৈ। সেইদিনাই খাদৰ বিৰোধী দুয়োজনো বৃতা আপক মৃগাৰ চুৰিয়া-চাপকণ, মৃগাৰ পাণ্ডুৰি মাৰি অহা দেখি আমাৰ মনৰ কুৰাৰিতাৰ আঁঠুৰি-গ’ল। এইজন পশু-ৰামেই গান্ধীৰ নাম লোৱা বাবে এদিন খৰি ফালি থকা কুঠাৰখনকে মোৰ গালৈ মাৰি দিছিল। হাড়ি কৈবৰ্ত্তই “গান্ধীয়ে পথাৰৰ গান্ধী হৈ আটাইকে সৰ্বনাশ কৰিব” বুলি কৈ বেজগঞা বাইজক কংগ্ৰেছত সোমাবলৈ হাক দি ফুৰিছিল।

ইজন সিজনকৈ কতজন মাহুহ পাৰ হৈ গ’ল, চাৰ্ঙতে চাৰ্ঙতে চকুও বিৰাবলৈ ধৰিলে। সদৌ শেষত, গুৱাহাটীৰপৰা অহা গান্ধীৰ বাটকটীয়া লীলাধৰ বৰুৱাই চাৰ্ঙ কৰে কৈ গ’ল, “মহাত্মা পায়হি হে লাগে—আহিছেই।” বৰুৱাই কথাৰাৰ দলি মাৰি পেলাই গৈছে হে মাখন, মহাত্মা আহি পালে-হিয়েই। গুৱাটিং বাগিছাৰ এজন স্বত্বাধিকাৰী মহেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই কোটি কোটি ভাৰতীয়ৰ আৰাধ্য দেৱতা মহাত্মাজীক লৈ ভেটৰ মটৰ গাৰীখন সাউৎকৰে মণ্ডপৰ মুখ পোৱালৈগৈ। একো সাবহুৰ নোহোৱাকৈ, কেতিয়ানো মহাত্মাৰ পাড়ীখন বাইজৰ মাজলৈ সোমাল, কোনেও ততকে ধৰিব নোৱাৰিলে।

চাৰিঙত বোৱা প্ৰগ্ৰেছ বা সময় বন্ধা আছিল মুঠেই দুই মিনিট। দুই মিনিট সময়নো কি? কান্দিবুতা কৰোঁতেই যায়। তথাপি, বৰ ধৰধৰকৈ চাৰিং কংগ্ৰেছৰ বৰীয়াটক ১০১ টকাৰ টোপোলাটোৱে মৈতে মহাত্মাক অভিনন্দন পত্ৰ এখন দিলে।^{*} চাৰিঙত কানীয়া কিমান, আগেয়ে কিমান আছিল আৰু কংগ্ৰেছ হ’বৰ পৰা কিমান কমিল, শূটাকটা মাহুহৰ সংখ্যা, শিক্ষাদানত চৰকাৰৰ আওকণীয়া ভাব, সম্প্ৰভুতাৰ প্ৰভাৱ কিমান—ইত্যাদি কথা তুলনামূলক ভাৱে ডাঙে লেখা আছিল। সেই পদ্ধতিৰ পঢ়োতে মোৰ গাটো ঠক্ঠক কৰে ঠপি ভৰিলৈকে জবৰদাৰে গোটেই গাটো বাম্বৰলৈ

* শিৱসাগৰ জিলা কংগ্ৰেছৰ অনুমোদন নোহোৱাকৈ মহাত্মাক চাৰিঙত বাধি ২৪ মিনিট পলৰ কৰা বাবে মই কৈছিল যে শিৱসাগৰ জিলাত।

খৰিলে। মুখৰ মাতো খোকাখুকি হ'ল। গবৰ্ণৰপৰা গাঁওবুঢ়ালৈকে ক'বা বঙৰা পাতিলৈ।। কতো ভয় সংখ্যে মোক অজ্ঞপ্তনো কেবলি কবিব নোহাবিলে। কিন্তু, কি আচৰিত, মহাত্মাৰ হাতত টোপোলাটো অৰ্পণ কৰোঁতেই গান্ধী মহাত্মাৰ আগত মোৰ সকলো গৰ্ৱ অহঙ্কাৰ ভয় হৈ প'ল। ভাবিলে—শ্ৰীমোহনচাঁদ কৰমচাঁদ গান্ধী সাধাৰণ পুত্ৰ নহয়, ঐশ্বৰ্য্যালীক গুণ-লম্পৰ কুৰি পতিকাৰ কোনোবা যাদুকৰ হে।*

“বাণবজা” : “বাণবজা” বোলোঁতে, সেই তাহানিখনৰ শোণিত পুৰাধিপতি বাণবজাৰ নাম কৈছো বুলি ভাবিলে ভুল ক'ৰা হ'ব। এওঁ “বাণবজা” হৈছে এগৰাকী মাইকী মাহুহ বাক ধৰ্মপাল বজাৰ দিনৰ জনা গান্ধক বা অসম-বজা দিনীয়া মূলা গান্ধকৰে সাল্যাত্ম জাতিস্বৰ বুলি ক'ব পাৰি। “বাণবজা” বাই নাম কি পাহৰিলে।। কিন্তু অগ্নিবৰ খনিকৰ গাঁৱৰ বিখ্যাত খোলাকটি মেধিঘৰৰ কমলাৰ মাক বুলিলেই বহুতে চিনি পাব। কমলাৰ মাক এগৰাকী লেখত ল'বলগীয়া আৰ্হি ত্ৰিৰোতাও। এই মেধিঘৰৰে এওঁ আৰু এগৰাকী বোৱাৰীয়ে নেছানেছে কপাহৰ সূতা কাটি, পেটে পেটে গান্ধীৰ নাম ভাল নোপোৱা খনিকৰ গাঁওখনত অসহযোগৰ আৱিৰ্ভাৱ ডাল জলাই আছিল। খোলাকটি মেধিঘৰ আউনীআটী সত্ৰৰ এঘৰ প্ৰধান শিল্পী। এওঁ বিলাকৰ ঘৰত মেধি-সাতোলা-বায়ন এই কেউটি গোঁসাঁই ধৰীয়া বাব আছিল। গায়ন-বায়ন আৰু ভাৱনা-সবাহত মেধিঘৰৰ

যোৱা ১৮ এপ্ৰিল বুধবাৰে চাৰিঙৰ নেওগ গোঁসাঁই পুখুৰী পাৰত মহাত্মাক চাৰিঙৰ বাইজৈ আদৰি ১০০ টকাৰ এটি ধনৰ টোপোলা আগবঢ়ায়। পুখুৰীটোৰ পাৰৰ সমানে পৰাৰত এখনি বেদী স্থাপন কৰি তাৰ ওপৰত জাতীয় নিচান উৰি থকা এটি মণ্ডপ সাজি মহাত্মাজীক অভ্যর্থনা জনোৱা হৈছিল। ঠাঁইৰ ওপৰত ২-৩ কাৰ্জ আতঁৰে-আতঁৰে গছলতা ফুলেৰে তোৰণ-দ্বাৰ সজাই থোৱা হৈছিল। মহাত্মা আহিব বুলি শুনি আগদিনাৰ পৰা দেওপানী, আঠখেল, বচলা, টীৱক, আমজাৰিৰ বন্ধুৰ আৰু গাঁৱলীয়া মানুহ আহি চৌহুটি মাৰি নেওগ-গোঁসাঁই পুখুৰী পাৰত থাকিবলৈ লৈছিল। মণ্ডপৰ ভিতৰত দুখনি আসন ক'ৰা হৈছিল, এখনি মহাত্মাজীৰ নিমিত্তে, ইখনি শ্ৰীযুত গড়মুৰীয়া গোৱামীৰ নিমিত্তে। আসনৰ আগতে আমতালি ভৰোৱা কলপুৰ কলহ, পুন্দৰালা আৰু বৃণ-আৱিৰ্ভাৱ দি পঞ্চগ্ৰন্থী জনোৱা হৈছিল। শ্ৰীযুত বলোৰাম চলিহাই পৰিচালনা কৰা বৈয়াক-সেৱিকাসমূহ সাজোৱা গান্ধীৰ শিল্পী জীমতী মীৰাবাই সৰকি যোৱাত মহাত্মাজীলৈ সকলো সন্মত হল। ঠিক ৪—১১ মিনিট যোৱাত মহাত্মাজী আৰু মিঃ ঠকুৰ আহি নেওগ গোঁসাঁই পুখুৰী পাৰলৈ। মহাত্মাজী মণ্ডপৰ ভিতৰত বিহু হয় আৰু শ্ৰীযুত বেণুধৰ শৰ্মা চাঙাৰীয়াই এখনি অসমীয়া আৰু এখনি ইংৰাজী অভিনন্দন পত্ৰ দিয়ে। জীমতী মাখনলতা কুৰুৱা হাতেৰেই সূত্ৰাৰ্থে এখনি মাল্য অৰ্পণ কৰে।

—অসমীয়া

মাছক কি খোণ-ভাল বোৱাত, কি নাম গোৱাত বা নাম দিয়াত, কি বাগ টানি পুৰি পঢ়াত, কোনেও চেষ্টা নোৱাৰিছিল। “গাৱনৰ ঘৰৰ খোঁজাৰো বাগ দিয়ে” বুলি যে কথা এবাৰ আছে সেইবাৰ কথা খোলাকটি মেধিব ঘৰতে খাটে। আজি গোৰ্ণাইঘৰৰ বাৰখোৱা মাছ সিবিলাকৰ ঘৰত এজনো নাই যদিও, নাতিপুতিবোৰৰ কেবাজনো সুবীয়া মাতৰ অধিকাৰী বা ওজা হৈ আছে।

এই ঘৰৰে বোৱাবী “বাণৰজা”, পৰৱৰ্ত্তৰ ঘৰৰ-পাগত যি উঠিছিলেও নে, চুতীয়া বীৰজায়া সাধনী কুঁৱবাবো চানেকি আছিল। তিনিজনী ছোৱালী আৰু এটি ল’ৰা ঘাটমাউৰা কৰি তেওঁৰ গিৰীয়েকে ডেকাকাল পাৰ হৈ প্ৰৌঢ়ৰ সোঁমথীয়া হৰ্ত্তেই ইহ স’মৰণৰা বিদায় ললে। বাণৰজা বিধৱা হ’ল। ছোৱালী তিনিজনী ডাঙৰ, কমল। বোল। ল’ৰাটি মই ছুৱলীয়া। আমাডিয়া ল’ৰাছোৱালী কেইটিকে “বাণৰজাই” বৃহত সান্নিধ্য দিন নিৱাৰলৈ ধৰিলে। ঘৰখনত তেওঁ আৰু ল’ৰাছোৱালী কেইটিত বাৰে আৰু কোনো নাই। শাহস্বেক মেধিয়নী আছিল যদিও, ককাল-পৰা, এনিভেনি লৰি-চাপৰি কুৰি নোৱাৰে, বন এখন কৰি বোৱাবীয়েকক সহায় কৰিব নোৱাৰে। জখনি, কণাৰ লাখটিৰ দৰে মেধিয়নীয়ে কেঁচুৱা ল’ৰা-ছোৱালী কেটাকে খুউৱা-খুউৱাত অলপ সহায় কৰিছিল, চোঁতালত মেলি থোৱা খানৰ ওপৰত হাঁহ-ছাগলী লাগিলেহি চুঃ বুলি খেদি দিছিল আৰু আলহী আহিলে বটী-চোৰে দৈতে ডামোল-পাণ এটা আগবঢ়াই কুলাই-পাতিয়ে নথৰা হুখৰ বকলা মেলিছিল। মেধিয়নী গৰাকীৰ আৰু এটি ডাঙৰ শূণ আছিল। সেইটি হৈছে, তেওঁ কেতিয়াবা কেতিয়াবা হাতত লাখুটাল লৈ কুঁৱাকুজকৈ ওচৰ চুবুৰীয়া ইষৰ সিঘৰলৈ গৈছিল। লগতে নাতিনিৱেক এটি লৈ আমাৰ ঘৰলৈও আহিছিল। পকীয়ুৰী মেধিয়নীয়ে কাঠৰ খুলনা এটাত ডামোল খুলি ধায়। ডামোল খুলি থাকোঁতেই “বৰ-মাই” (মাই তেওঁক “বৰ-মাই” বুলি মাতিছিলে।) আমাৰ আগত ইমানঘোৰ নিজৰ কথা কয় যে আহি তনি বৰ ভাল পাওঁ। পাঁচ ছুৱলীয়া লোৱাৰেখৰা এওঁ কেনেকৈ জাক মাৰিবলৈ গৈছিল, কেনেকৈ বিহু মাৰিছিল, কেনেকৈ বিহুৱান বৈছিল, কেঁচ-জালি দিয়াৰে পৰা বান্ধনি বেজি ওলাৱালৈকে বনৰাবী কৰি কেনেকৈ উৰা-বুৰাহি খুৰি কুৰিছিল, এইবোৰকে যোজনা-কৰুৱা দি কৈ আমাক পৰেশ্বোনে হুহুৱাইছিল। মেধিয়নীয়ে পুতা-নেজা কটা কৰাৰাৰ হে ভাল পাইছিল,

পঞ্চম অধ্যায়

উত্তৰ লক্ষীমপুৰত সাহিত্য সভা আৰু পদ্মনাথ গোহাঁই বৰুৱাৰ সম্বৰ্দ্ধনা (১৯৩০) : সেই বেলি উত্তৰ লক্ষীমপুৰত সাহিত্য সভাৰ চতুৰ্দশ অধিবেশন। সভাপতি জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা বাৰ-এট-ল্। তাতে পদ্মনাথ গোহাঁই বৰুৱাক মানপত্ৰ দি অভিনন্দন জনোৱা হয়। এই সম্পৰ্কে দুটামান কথা লেখি থলৈ।

“আৱাহন”ত ওলোৱা ‘কটকী চৰিত্ৰ’ প্ৰৱন্ধত আহোমৰ কটকী ‘ভোদা’ আৰু ‘আৰ্যাসভা’ৰ সৌতত আহোমৰ সভা লুপ্ত নকৰা হ’লে আহোমৰ বুৰঞ্জীখন অষ্টেলীয়া হনলুৰ দৰে অতীত নিম্প্ৰাপ হৈয়ে থাকিলহেঁতেন’ বুলি লেখিছিল। সেই প্ৰৱন্ধটো প্ৰতিবাদ কৰি মোৰ বাল্য বন্ধু যোগকান্ত বৰুৱাই ‘আৱাহন’ আৰু ‘বাহী’লৈ চিঠি লেখিছিল। কিন্তু, প্ৰকাশ নহল। তাতে ক্ষুদ্ৰ হৈ তেওঁ নাহৰকটীয়াৰ ওচৰৰ কুঁৱৰী গাঁও নে কি এঠাইত আহোম-সভা পাতিলে আৰু আমাৰ ওচৰৰে কোঞৰপুৰৰ বৰদোবুৰ গুৰুৰ ভাৰিৰাম বৈৰাগীক সভাপতি আসনত বহুৱালেগৈ। মোকো নিমন্ত্ৰণ কৰিছিল। মইও গৈছিলোঁ। উইভিং ডেমন্‌ষ্ট্ৰেটৰ ধ্বজেৰে নাৰায়ণ মেধিয়ে সভাস্থৰ আগতে পাই বাধা দিলে বোলে সভালৈ নেযাব আপোনাৰ ওপৰত বাইজ গৰ্জি আছে আৰু আপোনাক গৰিহণা দিয়া প্ৰস্তাৱো লৈছে। তথাপি মই গলোঁ। মোক দেখি সকলো নিমাত। গালি-গল্পনা সকলো হৈ যোৱাৰ পিচত পোৱাগৈ দেখি বোধকৰোঁ, মোক কোনেও একো নক’লে। বৈৰাগীয়ে আমৰ-সাগৰ কৰি ওচৰতে বহুৱালে আৰু পিচত চাহ-তাৰো আৰলৈ দিলে। ইতিমধ্যে মোক গৰিহণা দিয়া প্ৰস্তাৱটো সৰ্বসন্মতি ক্ৰমে গৃহীত হৈ গলোঁহে। তাৰ পিচত প্ৰস্তাৱৰ দ্বাৰাই একো কাম নোহোৱাত যোগকান্ত বৰুৱাই তৰ বৰ আক্ষেপ হ’ল। মোক পালেই বেন মাৰি পেলাব এনে ভাৱ হ’ল। সেই ভাৱ অকল যে যোগ বৰুৱাৰেই আছিল এনে নহয়। জানেকহঁতেও মোৰ বিৰুদ্ধে গাঁৱে-ভুৱৈ “আহোম বিদ্বেষী” বুলি প্ৰচাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে।

তাৰ মাহদিনেক পাচত, উত্তৰ লক্ষীমপুৰত বহা অন্নৰ সাহিত্য সভালৈ যাবলগীয়া হ'ল। মই চাৰিওপৰা যোৱাটোলৈ গৈ তাতে বেলত উঠি ককিলা-মুখ পালোঁগৈ। যোগকান্ত বৰুৱাও আকৌ হঠাৎ লৈ ককিলামুখ পাওকহে। আমি দুয়ো সেইখিনি পোৱাৰ অলপ আগতে বাটৰপৰা জাহাজ (কোৱা) এৰি দিলে। পাৰ হবলৈ উপায় নেপাই, গুটীয়া নাও এখনকৈ বদৰত কৰিলে। এনেদৰে পাৰ কৰা ভেৰোণ চাৰি জন। সেইদিনা নান্দৰীয়াই আমাক বিপদত পৰা দেখি আমাৰপৰা নবহকৈ পইচা আদায় কৰিবলৈ মন কৰি গাইপতি আমাক এটাকৈ 'চাৰ্জ' কৰিলে। যোগক কলোঁ— "তুমিয়েই মোৰ ভাৰাটোও দিয়া। মই এটকা কপ দিব নোৱাৰোঁ।" বৰুৱা মান্তি হ'ল আৰু নাও এখন লৈ দুয়ো নান্দত উঠিলে। নান্দৰীয়াই নাও বাই নি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সোঁমাজ পোৱাইছেগৈ; এনেতে উঠিল খং যোগৰ। খঙৰ ভয়কত বৰুৱাকালৈ ধৰিলে—তোমালোক বামুণবোৰ একে। 'আত্ম-হন'ৰ সম্পাদক বামুণ, দীননাথ শৰ্মা। 'বাছী'ৰ সম্পাদকো বামুণ, লক্ষীনাথ বেজবৰুৱা। মোৰ প্ৰতিবাদটো মিহঁতে কলেই ছপাব? ('কটকী চৰিত্ৰ'-ৰ প্ৰতিবাদ এটি পঠাইছিল। প্ৰকাশ নহ'ল—সেই বাবেই এই খং)। প্ৰতিবাদ সভা পাতিলোঁ, তাৰো বিপ'টটো চমুকৈহে কাগজত ওলাইছে।" কথা কৈ যোৱাৰ লগে লগে বৰুৱাৰ খং চৰি গৈছে। শেষত চকু-তকু পকাই মোৰ ফালে হাউলি আহি, মোৰ গাতে ধৰিলেহি আৰু "নেতে পেলাই দিওঁ" বুলি মোক দাঙি লৈ পেলায়েই। এনেতে মই কলোঁ, "পেলাৱা, পেলালেও মই নমৰোঁ। দখীচিৰ দৰে আগলৈকে মোৰ নাম থাকিব, বোলে নেই বামুণটোৱে 'কটকী চৰিত্ৰ' নামে প্ৰবন্ধ এটা লিখি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুত জাহ গ'ল আৰু যোগকান্ত বৰুৱাই, বামুণটোক গতিয়াই পেলালে।" দিয়া পেলাই, পাৰা যদি। আৰু চাৰা, 'কটকী চৰিত্ৰ'ই এঙণা হে কৰিছিল, মোক পেলাই দিলে তুমি যে ভোৱা গোটেইখনতে প্ৰচাৰ হ'ব আৰু কথাৰ চী'ৱাও আগলৈকে থাকিব।" মোৰ কথাত, 'হয় নে কি' বুলি বৰুৱা আচৰিত হৈ ততকৈ ধৰিলে আৰু মোৰ ওচৰপৰা আঁতৰি নাওখনৰ এম্বলৈ গ'ল গৈ।

নাও গৈ উত্তৰপাৰৰ বাট পালেগৈ। বাটৰ ওচৰ পোৱাৰ অলপ আগতে উত্তৰ-লক্ষীমপুৰলৈ যোৱা বাচ-হটৰো এৰি ছটি গ'ল। আমি এতিয়া নিকপাৰ। বাটতে আকৌ এবাতি খণিকলগীয়া হ'ল। পাৰতে যিবি ল'ৰা এটোৱে মোকান এগৰা আছিল। তাক কলোঁ, "কোৱাই মোৰ মোকানপুত্ৰত

আমাক আজি বাতিটো থাকিবলৈ দে। তই বাতিটো বৰভে থাক গৈ।” সি বেনিবা মান্তি হ’ল। তাৰ হতুৱায়েই গাঁৱৰপৰা গাখীৰ-চাউল অনাই, তাৰে চৌ এটা লৈ, দোকানৰ দাঁততে পায়স বান্ধি দিয়া খালে। গধূলি হ’লত বকৱাক কলে, “তোমাৰ বিছনাখন দোকানৰ চাঙতে পাৰ। হুয়ো কোনোমতে বাতিটো পৰি থাকে।” বকৱাই বিছনাখন পাৰিলে। মোৰ এনেতে লংগৰ লাগিল—জানোচা এই বিৰাট বগুটোৱে (যোগবকৱা) নিশা-খন মোক চেপা মাৰি মাৰিয়েই থয়। গতিকে যোগক কলে; “বুইছা যোগ, বাতিখন বোন্দামহৰ কামোৰ খাই কিমান থাকিবা হে? আমাৰ শোৱা নহয়। মহৰ কামোৰ খোৱাহে হ’ব। (জাবকালি যদিও, বৰনৈৰ পাৰ্শ্বত নিশা মহৰ কুম্ভুমনিত শুব নোৱাৰি।) এতেকে, ব’লা মিৰি গাৱলৈকে যাও—মিৰি নাচ চাইগৈ।” এই বুলি দোকানৰ মেলা দুৱাৰ মেলাতে থৈ আমি দোকানীটোৰ গাৱলৈ গলোঁ। যোগই তাৰ হাততে টকা এটা দি নাচ এৰোৱা বন্দহস্ত কৰিবলৈ ক’লে। সিও নাচৰ যোগাৰ কৰিলে। শেষ নিশালৈকে আমি নাচ চালোঁহক। বাতি পুৱাও পুৱাও হৰৰ সময়ত দোকানতে অলপ শুলোঁ। মোৰ চিললমিকৈ টোপনিও আহিছিল। কিন্তু বকৱাৰ চৌপান নাই।

সৰ্ব্বোত্তৰ বকৱাই পিচদিনা উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰপৰা হটৰ পাঠিবাই দিয়াত আমি বেনিবা সভা বহাৰ লগে লগে উপস্থিত হলেঁগৈ। পদ্মনাথ বকৱাক আভিনন্দন দিয়াৰ পিচতে সভাপতিৰ অভিভাষণ পাঠ হ’ল। সভাপতি জে বকৱাৰ বক্তৃতা শুনি সকলোৱে ভাল পালে। পিচদিনা বুৰঞ্জী শাখাৰ অধিবেশন। সভাপতি আছিল সৰ্বোত্তৰ শৰ্মা কটকী।

মুকলি সভাত এটা প্ৰস্তাৱ আছিল ‘আসাম’ নামৰ ঠাইত ‘অসম’ হ’ব লাগে আৰু আচাৰ অচম ছবুলি কেৱল ‘অসম’ বুলিব লাগে। পদ্ম বকৱাই আহোমৰ পৰা অসম হৈছে বুলি ক’লত যোগ বকৱাই দুখোৰ প্ৰতিবাদ কৰিলে বোলে আহোমৰপৰা কেতিয়াও অসম শব্দ ওলোৱা নাই। গতিকে অসমৰ নাম অচম বুলি হে সত্যিৰ লাগে। পদ্ম বকৱাৰে যোগ বকৱাৰে অলপ সময় তৰ্ক লাগিল।

তাৰ পিচত গোহাঁই বকৱাই ক’লে “মই কামানিবাৰপৰাই মোৰ বন্ধিত অসম হ’ব লাগে বুলি লেখি আছোঁ।” অসম নাম নোহোৱাৰ পক্ষে একো যুক্তি বিচাৰি নোলাগে।” বাগীৰ নীলমণি ক’লে “কেতিয়া যাত” লগালে,

‘আপোনাৰ আখৰ পঢ়িব নোৱৰা লেপ্‌থেপ্‌ ‘বক্তি’ কোনে পঢ়ে। কেতিয়াবা ওলায়—কেতিয়াবা নোলায়। যিহিক-খামাককৈ ‘প্ৰলোভা’ ‘বক্তি’ থকা যেনেকুৱা নথকাও ভেনেকুৱা।’ ফুকনৰ কথাৰাৰ অস্ত হ’লৈকে নৌহওঁতেই পদ বকুৱা দাং খাই উঠিল আৰু খঙে-বিৰে জজ্ঞ ‘বিত্ত হৈ পৰ্জি’ উঠিল বোলে ‘অ’, মোৰ ‘বক্তি’ক তই ইতিকিং কৰ! নেজান নে মোৰ ঙ্গেজেৰে বক্তি জলাইহৌ’ এই বুলি কৈয়েই পোহাঞি বকুৱাই “টপা মূৰটো ভাঙিয়েই থক” বুলি হাতত থকা লাখুটিভাল ফুকনৰ মূৰলৈ বুলি মাৰিয়েই পঠিয়ালৈ। ভাগ্যে ঘনিবা কোনোবা এজনে ধৰি বাধিলে, ফুকনৰ মূৰত পৰিবলৈ নেপালে। জে, বকুৱা, চন্দ্ৰধৰ বকুৱা ভয়তে ত্ৰস্তমান। নীলমণি ফুকনৰ টপামূৰ ভঙা পৰ্বটো শেষ হ’লত ক্ষতক বেলেগলৈ সভা নিৰ্ভয় পৰিল। ‘অসম’ হ’ব বুলি কোৱা প্ৰস্তাৱটোও গৃহীত হ’ল।

তাৰ পিচদিনা প্ৰাইমাৰী স্কুলৰ শিক্ষক বিলাকৰ এখন সন্মিলনী আছিল—ঠিক সাহিত্য সভা মণ্ডপৰ গাতে। তাতে কুলধৰ চলিহাৰ সভাপতিত্বত বায়ত সভাও বহিছিল। শিক্ষক সন্মিলনীৰ দিনাই গোলাঘাটৰ ভাস্কৰ বাৰাণ্ণলাহ কাকতীয়ে তেওঁৰ ঘৰতে সাহিত্য সভাৰ প্ৰতিনিধি বিলাকক চাহ খাবৰ নিমিত্তে নিমন্ত্ৰণ কৰিছিল। শিক্ষক সন্মিলনী বহা বজাঘৰৰ সন্মুখতে ভাস্কৰ কাকতীৰ ঘৰ—মাজ আলিটোৰ সিপাৰ।

কাকতীৰ ঘৰলৈ আহি এজন দুজনকৈ আলহী গৈছে। তেতিয়াৰ ‘অসমীয়াৰ’ সম্পাদক পদ্মধৰ চলিহা, বক্তৃকান্ত বৰকাকতী, সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মা কটকী, মহাদেৱ শৰ্মা, অৰ্থাকুমাৰ ভূঞা আদিয়ে সকলো প্ৰতিনিধি ওলালগৈ। পোহাঞি বকুৱা ভাঙবীয়াও উপস্থিত। ফুকন আৰু চলিহা (কুলধৰ) নহা দেখি আমাৰ চাহ-মেলৰ আয়োজনটো অলপ ধীৰে ধীৰে হৈছে। ইতিমধ্যে ডেকাবিলাকে পোহাঞি বকুৱাক নানান বিষয় প্ৰশ্ন কৰি বহুত কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰে গোটাছিয়ক প্ৰশ্ন এতিয়াও পৰিভাৰকৈ মনত আছে। আটাইবিলাকে প্ৰশ্ন সুধিবলৈ মোক লগাই দিছে আৰু ৰয়ে লোমো। পোনৈই লোমো হ’ল—“আপোনাৰ ‘বক্তি’ত দেখোন, কি চৰকাৰী কি বেচৰকাৰী আটাইবোৰ কথাৰে সমালোচনা কৰ পলমকৈ ওলায়? পোহাঞি বকুৱা (পদ্ম চলিহাকৈ চাই) :—তোমালোকে নাহিলে সান্ধিলে লেখি থাকিব, মই চাই থাকিম। তাৰ পাচত ‘বক্তি’ত কেবলোহে চাই ‘মাৰি’ পঠিয়াব। তোমালোকে ডেকাকৈ ‘চাই’ ‘বাকী’তেই দাব। মোৰ বক্তব্যত, বেজব পাচত হৈ বুলিবাহিক।’

আকৌ এয়া আহিল, ‘আপুনি অনতিপলমে শব্দটো কিয় ভাল পায়?’

উত্তৰ:—বজলাত আছে ‘অনতি বিলম্বে’। পলমটো অসমীয়া শব্দ। সংস্কৃত ‘অনতিব’ লগত ‘পলম’টো লগাই দিলে অসমীয়া জিভাই ক’বলৈ ভাল পাব আৰু জনিবলৈও অসমীয়া অসমীয়া লাগিব। ‘অনতিপলমে’ শব্দটো সন্দানিতকৈ চলোৱাত বৰ চেষ্টা কৰিবলগীয়া হৈছিল। এথমতে ‘বস্তি’ত শব্দটো লেখোঁ। তাৰ পিচত চিঠিপত্ৰত লেখোঁ। শেষত ভাবিলোঁ। ‘ত’ত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই যদি শব্দটো গ্ৰহণ কৰে, তেন্তে মই উঠি ৰহিলোঁ।’ এইবুলি ত’লৈ বাবে বাবে চিঠিত লেখোঁ, অনতিপলমেই যেন সন্নিধান পাওঁ।’ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই নেনেখে হে নেনেখে। অৱশেষত এদিন লেখি পঠিয়ালে, ‘আপোনাৰ পত্ৰ পালোঁ। আৰু ‘অনতিপলমেই’ তাৰ উত্তৰ দিলোঁ।’ চিঠি পঢ়ি, মোৰ বুকখন এহাতমান ডাঠ হ’ল। হওক তেও, মোৰ চেষ্টাই গুটি ধৰিলে। ত’ত বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই যেতিয়া গ্ৰহণ কৰিলে, মই আৰু কালৈ ভয় কৰোঁ। সেই দিনা আনন্দতে তাত থাবলৈ নহ’ল। সেইদৰে আজিকোপতি শব্দটোও উলিয়াই দিলোঁ। সকলোৱে লৈছে।

‘মোৰ ভগা বাগীডোখৰ লৈ বাহিৰত বৰ মাহুহ বোলাই ফুৰে’। ভিতৰত কি মই হে জানো। আমাৰ বোপা ককাইতৰ নিয়ম মতেই মঠ চলে—বাহিৰত বৰ চুৰিয়াৰ ফেৰ, ভিতৰত চকুৱাৰ বেৰ। তেজপুৰ হেন ঠাইত সেইদৰে নচলা হ’লে, বঙালীহঁতে মোক কাহানিৰাই ফু মাৰি উৰাই দিলেহেঁতেন। এহাতে ‘বস্তি’, আনহাতে মিউনিচিপেলিটিৰ কৰ্মচাৰীৰ হৈ অসমীয়াৰ শব্দটো বৰ্ণা কৰি আছে।’

তৃতীয় প্ৰশ্নৰ উত্তৰত বৰুৱা ডাঙৰীয়াই নিচেই সবল ভাৱে তেওঁৰ ভিতৰত কৰা জীৱনৰ কাণাখিনি কৈ পেলালে:

“মই সাহিত্যিক পেঞ্চন পাওঁ ২৫ টকা আৰু নৰ্মাল স্কুলত কাম কৰি অকালতে অৱসৰ লোৱাত অকাল পেঞ্চন বুলি পাওঁ ১৫ টকা, এয়ে সেয়ে মোৰ আয়ৰ ঘৰত আছে ৪০ টকা হয়গৈ। ‘বস্তি’, ‘উবা’ চলাওঁ, লক্ষ্যদান কৰোঁ। তাৰ পইচা এটিও জমাৰ ঘৰলৈ নাহে; আশীৰ্ভৱীয়া গ্ৰাহকে ধাৰব লগাব্যোচোঁ হে কঢ়ায়। কাকতৰ বৰঙনি লাগি লাগি আমনি লাগুগৈ। ইণ্ডিয়ান মিউনিচিপেল টেক্স, মাটিৰ খাজনা, বৰুৱা গৰুচ, ‘বস্তি’-‘উবাত’ কাম কৰা মাহুহক দিবলগীয়া বৰুৱা, প্ৰেছৰ মাছিয়া, পাতি কিনা—এইবোৰ পৰহৰ বাহ।

পদ্মশলীয়া কিতাপ কিখনৰ পৰা অজ্ঞান মানুহৰ হাত—সিও এপাৰি কচু
শাকত এটা জালুক। ধৰ্ম্মৰাৰ জাপত বন্ধ। সেপাই বিনত লবলৈ লওঁ।
নিশা হে ‘বন্তি-উবাৰ’ আৰ্হি-কাকত চাওঁ আৰু লেখা-পঢ়া কৰোঁ। সেই
দেখি বাতি-পুত্ৰা শুই উঠা পলম হয়। ‘বন্তি’খন মোৰ জেজৰ পলিডাবে
জলাই আছে। নিজে আৰ্হি-কাকত চাওঁ, কলম কৰোঁ, ডাকত পঢ়িহালৈ
লেবেল লগাওঁ; কেতিয়াবা কেতিয়াবা ভগা বানী ডোখৰতে লৈ গৈ, জীক-
ঘৰতো নিজেই দিওঁ গৈ হে। বৰ জোৰাই লিখেৰৰ গোহাঁয়ে মাছে মাছে
অলপ পঢ়িহাই-সিও নাটে।

“তাহানি গৰ্ভন চাহাবে কৈছিল—Hem Chandra is very intelli-
gent and Padmanath too clever—অৰ্থাৎ হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী বৰ বুৰিয়ক,
পদ্মনাথ অৰ্থাৎ মই বৰ চোকা।”

“মই অসমীয়া সাহিত্যৰ বাবে পেঞ্চন লাভ কৰাৰ পাচত তেওঁ এই
মন্তব্য কৰিছিল। ইয়াৰ কাৰণটো হৈছে—

“হেম গোস্বামী আছিল কমিছনাৰৰ পাৰ্চনেল এচিষ্টেণ্ট। গোস্বামীক
চাহাবে ইমান ভাল পায় যে গোস্বামীয়ে বিহকে কৰা চাহাবে তাকে মানে,
গোস্বামীৰ ওপৰত চাহাবৰ অটল বিশ্বাস।

“মই পোৱা সাহিত্যিক পেঞ্চনটি উলম্বা নহয়। ই ত’ৰ কিলাতৰ টেট
চেফ্ৰেটৰী লৰ্ড মল্লীৰ পৰা মন্ত্ৰৰ হৈ অহা; কিতাপ এটা লেখিয়েই পোৱা
পেঞ্চন নহয়।”

এইবোৰ কথা কৈ মেলি শেষ কৰোঁতেই সিফালে শিক্ক লম্বিলনীৰ লতাপতি
ফুকনে দিয়া বক্তৃতালৈ তেখেতৰ চকু পৰিল। বেই পৰিল, সেই খেজেলিয়াই
খেজেলিয়াই আমাক শুনাই ক’লে, “চোৱাচোন চোৱা, সোঁ টপাম্বাৰীটোৱে
জীকৰা পণ্ডিত বনক পাই মূৰ এফালি আছে—এফালি আছে, (অগমিণীৰ
থঙৰ পোষ্টক)।

১০ মিনিট মানৰ মূৰত ফুকনো ওলালহি। তেওঁ সোমানে বাত লগালে,
“চাহাব আয়োজন কিমান সুৰ ?” আমাৰ জনমিয়েকৈ ক’লে, “অ্যাপোনাইকে বৈ
আজোইক। অজ্ঞান মানুহ বাজনাও হৈছে।” ফুকনে বগৰাই কৈ থলৈ, “মইও
গান জানো।” পদ্ম বকৰা আৰু ব’ৰ নোৱাৰিলে। সোঁটকৈ লগাটিকৈ ধৰি
খিয় হৈ ডিক্ৰি-ডিক্ৰি ক’লে, “ই এনে গান জনাটো ? বুঢ়া হ’লহি, কাছনিও
গানক এ’ কৰা নাই। এতিয়া আমাকো গান জনোৱা হ’ল বগৰাই, আজিকে ?”

আমাব মাজত হাঁহিব থলকনি লাগিল। আগদিনাৰ আকোশটো পদ্ম বকৱাৰ মনত লাগিয়েই থাকিল। অসম সাহিত্য সভাৰ লগতে হোৱা উত্তৰ লক্ষীমপুৰীয়া এই ঘটনাটো স্মৰণি এতিয়াও মনে মনে হাঁহি উঠে।

উত্তৰ লক্ষীমপুৰীৰবগৰা সকলোটি ঘূৰি আহি যোৰহাটত এদিন থপিব চক্ৰীয়া হ'ল। তাতে 'বকুলবন'ৰ বৰি আনন্দ চন্দ্ৰ বকৱাই প্ৰতিনিধি সকলক সন্মিলন জনাবলৈ যোৰহাট থিয়েটাৰ হলতে এখনি সভা পাতে। সভাত যোৰহাটীয়া সকলো সম্ভাৰ লোক উপস্থিত আছিল। আনন্দ বকৱাৰ সভা সম্বোধনত বিশেষ বৈশিষ্ট্য আছে। তেওঁৰ সৌন্দৰ্য-জ্ঞান আৰু গাভীৰ্য্য পৰিবেশ সৃষ্টি কৰাত অদ্ভুত শক্তি দেখি আচৰিত হলে। ৩০ জনমান সাহিত্যিক স্তাত উপস্থিত আছিল। জে বকৱাও আছিল। আনন্দ বকৱাই প্ৰত্যেকজন সাহিত্যিকৰে বিশেষ গুণটোহঁত ব্যাখ্যা কৰি সেই সাহিত্যিকক একোটি বস্তু উপহাৰ দিছিল—কোনোক দোৱাত-কলম, কোনোক মূল, কোনোক ফুটবল ইত্যাদি। মোক দিছিল এডাল পেঞ্চিল। সেই পেঞ্চিলডাল দিওঁতে বকৱাই কৈছিল, 'শৰ্মাদেৱ অনিসজিৎসু ; যলৈকে যায় ত'তে বুৰঞ্জীৰ তথ্য ল'গ্ৰহ কৰে। সেই কাৰণে, তেখেতলৈ এই কাঠ পেঞ্চিল ডাল আগবঢ়োৱা হ'ল। (পেঞ্চিল দি) আপুনি য'লৈকে যায়, ত'তে এই পেঞ্চিলডালেৰে বুৰঞ্জীসমল পালেই টুকি ধৰ।'

বকুলবনৰ কবিয়ে উপহাৰ দিয়া পেঞ্চিলডালৰ কথা স্বৰ্গীয় জ্ঞানদাজিৱাৰ বকৱা ডাঙৰীয়াই স্মৰিবৰ আগলৈকে মোক সোঁৱৰাই আছিল আৰু সেই ঐশ্বৰ্য্যতে আনন্দ চন্দ্ৰ বকৱাই কৰা সাহিত্যিকৰ মূল্যাক্ষনৰ কথা কৈ বকৱাক বৰ পলাগিছিল। সঁচাকৈয়ে আনন্দ বকৱাৰ নিচিনা পেটেমুখে এক সাহিত্যিক পোৱা বিৰল।

উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰবগৰা ঘূৰি আহোঁতে আৰু এটা হাঁহি উঠা ঘটনা হৈছিল। যোৰহাটৰ সন্তানৰ বকৱাই (বি পাচত সাহিত্য সভাৰ সম্পাদক হৈছিল) সাহিত্যৰ পাঠ্যপুথি এখন যুগুত কৰি তাত মোৰ প্ৰবন্ধ এটাও মোৰ বিনা অৱমতিত সন্মুখাই দিছিল। 'কমলাবাৰী' বাটত পাহ হওঁতে জাহাজতে তেওঁক ধৰিলে—বোলা আপুনি এনে চৌৰ্য্যবুদ্ধি কেতিয়াবগৰা অৱলম্বন কৰিলে। জাহাজৰ ডেকতে 'চালিচ বহুদালে'—মোৰ অভিযোগত জনালে। স্কুল বকৱাই মোৰ প্ৰশ্নত মোলোৱাকৈ মোৰ প্ৰবন্ধ এটি চুবকৈ আনি তেওঁৰ পাঠ্যপুথিত সন্মুখাই দিছে। আকিৰিৰিকৈ বিচাৰ কৰি স্কুল বকৱাক

হও কৰিলে। বৰুৱাই হুৰখিৰা এখাং আনি আমাক সকলোটিকে দি অমৰ
ভঙালে। সেইখন মেলৰ সভাপতি আছিল তেজপুৰৰ মহাৰোহৰ শৰ্মা।

বেজবকৱালৈ সাহিত্য সভাৰ অভিনন্দন : ১৯৩১ চনৰ ডিচেম্বৰ
মাহত শিৱসাগৰত অমৰ সাহিত্য সভাৰ ত্ৰয়োদশ অধিবেশন হ'ল। সভাপতি
আছিল মেছপাৰাৰ অমিলাৰ নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰী। বুৰঞ্জী শাখাও বহিছিল।
সভাপতি সোণাৰাম চৌধুৰী। সেই অধিবেশনৰ বিশেষত্ব আছিল লক্ষ্মীনাথ
বেজবকৱাক সাহিত্য সভাৰ দ্বাৰাই অভিনন্দিত কৰা। প্ৰধান সম্পাদক
দেৱেশ্বৰ চলিহাই অভিনন্দন-পত্ৰ পাঠ কৰে। অত্যাৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি
পতা হৈছিল ভুৱন চন্দ্ৰ গগৈক। তেতিয়া গগৈদেৱৰ লগত বিষ্ণু চলিহাৰ
বৰ বন্ধুত্ব। গগৈদেৱ হৈছে ৰাজনীতিত লগা মানুহ আৰু পলিটেকনিকেল
স্কুল পাতি ল'ৰাক নানান বিধৰ নিম্ন কামত উপযুক্ত কৰিব পৰাটোৱেই
আছিল তেওঁৰ একমাত্ৰ চিন্তা।

কালীপ্ৰসাদ মেমৰিয়েল হ'লটো তেতিয়া মাত্ৰ উলিওৱা হৈছিল। বেব-
পোৰ একো নাছিল। ভেঁটিটোও পকা হোৱা নাছিল। চাৰিউপিনে ইটা
দি ভেঁটিটোৰ ভিতৰত মাটি তৰাই থোৱা হৈছিল মাত্ৰ। লক্ষ্মীকান্ত বৰুৱা
বি-এল ৰ নিৰ্দেশত সাহিত্য সভাৰ নিমিত্তে জাৰবে জোঠৰে পৰিখকা ঘৰটিও
এনেকুৱাক পৰিখকা কৰা হ'ল যে তাত ফু মাৰি ভাত খাবপৰা হ'ল।
সভাৰ প্ৰাঙ্গনত বিখনি ছুৱাৰ আৰু তোৰণ কৰা হৈছিল, সেইখন মাখন
উকীলে নিজেই লাগি ভাগি তৈয়াৰ কৰিছিল। তেওঁৰ মৌলধাৰোণ আৰু
মিহি খনিকৰী কাম দেখি তেওঁক নশলগা মানুহ কোনো নাছিল। সভাৰ
কাৰ্য্যাবলী বৰুৱায়েই ৰাখি দিছিল। আবন্তৰ গীত কেইটি বতীৰ ছুৱা
আৰু লক্ষ্মীকান্ত বৰুৱাই ৰচনা কৰিছিল। পদ্ম চলিহাৰ নামৰণি গীত।
বুৰঞ্জীৰ সভাপন হৈ তেওঁৰ গীতেৰে আৰম্ভ কৰা হৈছিল। ভাৰাপ্ৰসাদ
চলিহা আছিল অত্যাৰ্থনা সমিতিৰ কাৰ্য্যনিৰ্বাহক সভাৰ প্ৰধান সভ্য।
গুজ্ঞানন বৰুৱা, ৰাম কুমাৰ বৰুৱা, হৰেশ্বৰ বাৰুগোৱা প্ৰভৃতি শিৱ-
সাগৰৰ সকলো গণ্যমান্য লোকেই দেহা উৰুৱিয়াই সভাত যোগ দিছিল
আৰু গাঁৱৰপৰা অহা সকলৰ সৈতেও লগ লাগি বিহা-পৰামৰ্শ দিছিল।

বুৰঞ্জী শাখাত ডিব্ৰুগড়ৰ প্ৰতিনিধি যো: কৈজুৰ আলি বি-এল ডাঙ-
ৰীয়াই অমৰ বুৰঞ্জীৰ খুঁত এটা উলিয়াই কৈছিল—অৱলম্ব নিম্নেই বিবাস-
খাণ্ডকতা কৰি হৈ কাৰ্য্যৰপৰা আকৰ্ষণ কৰিছিল। যোৱাই ভাৰুণী বৰুৱাক

লগত কৰা মোগলৰ সন্ধি তেওঁ ভুল কৰিছিল। এই কথাও সত্যত অলপ চাঞ্চল্যৰ সৃষ্টি হৈছিল। সৰ্ব্বমুখ কটকীয়ে সোণাবায় চৌধুৰীলৈ সভাপতি বৰ্ণনৰ প্ৰস্তাৱ কৰিছিল। বুৰঞ্জী শাখাৰ অভিযন্তা সমিতিৰ পক্ষৰ পৰা মই আদৰণি জনাইছিলোঁ। বুলি সভাৰ দিনা এখন বেঞ্চত এমুখে ভাষাপ্ৰসাৰ চলিহা আৰু এমুখে মই বহি আছিলোঁ। চলিহাদেৱে হঠাতে উঠি দ্বিতীয় বেঞ্চখন দাঙাই গ'ল আৰু মই লুটি খাই পৰিলোঁ। নাকত আৰু চকুৰ ভুলত বা লাগিল; হস্পিটেললৈ নি বেণ্ডেজ কৰি মোক পদ্ম চলিহাহৰ্তৰ ঘৰলৈ লৈ গ'ল। দুখ বেচি পোৱা নাছিলোঁ। পাচ দিনা ঘৰলৈ যাব পৰা হ'লোঁ। নাকটোত দাগ এটাহে ব'ল। নাকৰ ঘা লৈয়ে অভি-
যন্তা অভিভাষণ পাঠ কৰিলোঁ।

বেজবকৱা বেলেত আহোঁতে চাহাবী পোছাক পিন্ধি আহিছিল। তাতে কিছুমান ল'ৰাই “এয়া কৃপাবৰ বকৱা” বুলি বিদ্ৰূপ কৰি প্ৰচেলন কৰিছিল। বেজবকৱাক লৈই দিনাই Wade's An Account of Assam এখন “সাতসেৱা জনাই” উপহাৰ দিছিলোঁ। তেওঁ তেতিয়াও কৈছিল, “তোমালোকে হাঁহিবলৈ লিকা, অতীতৰ শোকলগা কথা মুহূৰ্ত্ত বিৰা: নতুন বুৰঞ্জী ৰচনা কৰিবলৈ আগবাঢ়ি ওলোৱা। পৰাধীন জাতিৰ ৰাজনীতি নাই।” বেজবকৱাই পুৰণি ঘৰবাৰী চাই যোৰহাটলৈ যায়। (ডায়েৰীৰ টোকা)

বেজবকৱাৰ সৈতে শেষ সাক্ষাৎ ১৯৩৮ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত লক্ষীনাথ বেজবকৱা যেতিয়া জোঞ্জোৱাক বোহিণী বকৱাৰ ঘৰত ভিক্ৰমগড়ত বেয়াৰ পৰি আছিল, তেতিয়া নেছনেল ইণ্ডিয়ান লাইফ ইন্সিৰেক্ট কোম্পানীৰ আশাম ব্ৰাঞ্চৰ মেনেজৰ ৰমেশ চন্দ্ৰ মজুমদাৰে জৱাহাৰীৰপৰা মটৰেৰে উজনি অসমৰ এজেকী চাবলৈ আহে। বেজবকৱাক চাবলৈ যাওঁ বোলাত মোকো তেওঁ লগতে লৈ ভিক্ৰমগড় পালেগৈ। - বেজবকৱাক চাব খুজিছোঁ বুলি কোৱাত বোহিণী বকৱাই প্ৰথমতে চাবলৈ বাৰ নিৰ্দিষ্ট। বেজবকৱাক মোৰ নামটো ক'লত, তৎক্ষণাত বেজবকৱাই মোক তেওঁৰ নৰিয়াপাটীৰ কাষলৈ মাতিলে। মই ওচৰ পোৱা মাত্ৰকে তেওঁ বিচনাৰপৰা উঠি মোক নাৱট মাৰি ধৰিলে আৰু ক'লে, “তুমি মোতকৈও Clever (টেডৰ) হে”। এইটোৱে কোৱাৰ অৰ্থ হৈছে। তাৰ কিছুদিনৰ আগতে “বেশক্ৰোহী কোন বদন নৈ পূৰ্ণানন্দ?” বোলা সমালোচনামূলক প্ৰশ্নটো ‘অৱ্হান’ত ওলাইছিল। বেজবকৱা ডাঙৰীয়াই ‘বেলিমি’ নাটত পূৰ্ণানন্দক প্ৰসংগৰে

বুৰাই শেলাইছে আৰু “বাহী”ত বহনক “অসমৰ কাণ কটালি” বুলি পাও-
পাতত উঠিব নোৱাৰাকৈ থৈছে। যোৰ ঐহকটোত পূৰ্ণানন্দক জগবীয়া
পাতি বহনক দোষমুক্ত (বিত্ৰোহৰ পৰা) কৰা ঋণে, সেই কৰা কৈছিল।
তেতিয়া বেজবকৰাৰ প্ৰায় অন্তিম সময়—গাটে! তেনেই নিজে, উঠিব
নোৱাৰে। ভবি লবক-কৰক।

ববয় পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

সাংবাদিক জীৱনত বিপৰ্য্যয়-‘দৈনিক বাতৰি’ : বায়বাহাৰুৰ শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা ডাঙৰীয়াই সাদিনীয়া “বাতৰি”খন বেতিয়া দিনেকীয়া বা দৈনিক কৰে, তেতিয়া তাৰ প্ৰধান সম্পাদক হয় বাগ্ৰীৰ নীলমণি ফুকন। ফুকন ডাঙৰীয়াৰ সম্পাদনাত ১৯৩৫ চনৰ ১২ আগষ্ট তাৰিখে সদৌ অসমৰ পোন প্ৰথম দৈনিক বাতৰি-কাকত “দৈনিক বাতৰি” জন্ম হয় আৰু বায় বাহাৰুৰ ঠেঙালত থকা পৈতৃক বাসস্থানৰ টোলৰ ভিত্তৰৰ পৰা প্ৰকাশ পায়। ইয়াৰ আগতে সাদিনীয়া ‘বাতৰি’ গুলোৱাৰ এমাহ মানৰ পিচত, এদিন বায় বাহাৰুৰ বৰুৱাৰ ভায়েক শ্ৰী প্ৰসাদ বৰুৱাই আমাৰ চাৰিওৰ ঘৰত চিঠি এখন দি থৈ যায়। চিঠিত লেখিছিল, “বাতৰি”খন দৈনিক কৰিব খোজা হৈছে। তালৈকে তেওঁৰ ককাইদেৱেকে মোৰে সৈতে কিবা কথা পৰামৰ্শ কৰিবলৈ ঠেঙাললৈ মাতিছে। সেই অল্পসৰি মই পাচদিনা বাইচাইকেল মাৰি ঠেঙাল পালে গৈ। বৰুৱা ডাঙৰীয়াই মোক ‘বাতৰি’ প্ৰেছটো দেখুৱালে আৰু তাতে থাকি কাগজখন চলাবলৈ ক’লে। নীলমণি ফুকন সম্পাদক—তেখেত থাকিব বোৰহাটত; বায় বাহাৰুৰ নিজে থাকিব ঠেঙালত—অস্বাধিকাৰী হৈ। ফুকনৰ কাম সম্পাদকীয়টো লেখি বোৰহাটৰ পৰা পঠোৱা আৰু মোৰ কাম টেলিগ্ৰাফত অহা বাতৰিসমূহ অসমীয়ায়লৈ তালি তাৰ শিৰোনামা দি কাকতত প্ৰকাশ কৰা। মোক পাতিলে সহকাৰী সম্পাদক—দৰ্শনা ৭০ টকা; কিন্তু খোৱা খৰচ বায়বাহাৰুৰৰ নিজ। পোনতে মোক বৰ আনন্দ-আনন্দ কৰিছিল। কপটীলা নামে বায়ুৰ বান্ধনি এটিয়ে মোলৈ ভাত বান্ধিছিল; সৰুচৰাই বাগিচাবপৰা অনা কাঁৱে-বাগুৰ মাছ আৰু মেজেকা বাসিছাবপৰা অনা গাখীৰ মোক খাবলৈ দিছিল। থাকিবলৈ দিছিল আলুখীৰুৰ বৰটোৰ কোঠা এটাত।

ফুকন ডাঙৰীয়া বোৰহাটত থাকে আৰু আঁঠু মাইল বাট বটবেৰে ঠেঙাললৈ যায়। যাব নোৱাৰিলে, সম্পাদকীয় কাম নিজেই বিতৰি

প্ৰয়োজন সেৱাখনি যোৰহাটবপৰাই লেখি পঠিয়ায়। তেখেতৰ কাম সিমানৈ। অৱশ্যে সম্পাদক যোতয়া, সম্পাদকীয় দায়িত্ব থাকিবহে। বকৱা ডাঙৰীয়া বাঘবাহাদুৰ আৰু ফুকন ডাঙৰীয়া খিতাপবিহীন। ৰায় বাহাদুৰ যেতিয়া চৰকাৰৰ সৈতে যোগাযোগ কৰা হ'বহে লাগিব। তিত্তিৰ নহ'লেও অন্তৰ্গত মুখপত্ৰৰ পাতত। ফুকনৰ মত স্পষ্ট—তেখেতে নিজা যুক্তি আৰু আত্মবিশ্বাসেৰে যিটো সত্য বুলি ভাবে তাৰ বাক্য ক'বহে—তেহেঁলৈ সি বন্ধা বাতৰিৰ সপক্ষেই যাওক বা বিপক্ষেই যাওক। মন্তব্য হ'ল সিমানৰ গোৱা বাবেই অৰ্থাৎ প্ৰাৰ্থনাত আৰু সম্পাদক নাত কেমেদাৰা কেমেদাৰা বেঙাই যোৱাত দুয়ো গৰাকীয়ে ভিতৰত মাৰ্চ-নময়ে অলস-অলস কলিকীয়া খক-খুন্দা এটোটা চলগালে নাছিল। তথাপি শিক্ষা, ৰাজনীতি, আৰু ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত অসমীয়াৰ স্বাৰ্থ সম্পূৰ্ণে বজাই ৰখা নীতিতে উভয়েৰে পানী একে নলীয়ে গৈছিল।

“সাদিনীয়া বাতৰি”য়ে পোন প্ৰথমেই ১৮৫২ শকৰ বিজয়া দশমীৰ দিনা (১৮ অক্টোবৰ ১৯০০ চন) যোৰহাট দাস কোম্পানীত মুদ্ৰিত হৈ বাইজৰ আগত দেখা দিয়ে। তেতিয়া তাৰ সম্পাদকীয় প্ৰৱন্ধ লেখিছিল মজীতৰ ওজা, স্ব-সাহিত্যিক স্বগীয় কৌন্তিনাথ বৰদলৈয়ে। তেওঁ “বাতৰি” এৰি পাচত ১৯৪০ চনত “স্বৰাজ” আৰু “অসম” নাম দি দুখন কাকত অগা-পিচাকৈ চলায় “অসম” খনৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল ৰায়বাহাদুৰ বাধাকান্ত সন্দিকৈ।

১৯৩৫ চনৰ ১২ আগষ্টত “দৈনিক বাতৰি” ওলোৱাৰ এমাহমানৰ আগতে “নগদৰ কথা” বুলি বাপুতা বা মঃ মফজ্জল হুছেইনে যোৰহাট নগৰৰ খতীয়া খুচুৰীয়া বাতৰি প্ৰকাশ কৰি এখিলীয়া পাতৰে এখন দৈনিক কাকত প্ৰকাশ কৰে। কিন্তু দুমাহমানৰ মূৰতে কাগজ নাইকিয়া হ'ল। যোৰহাটতে আৱদ্ধ থকা বাবে আঁতৰৰ মাহুহে তাৰ কথা শুনিবলৈ নেপাইছিল। “দৈনিক বাতৰি” আছিল সদৌ অসমৰে মুখপত্ৰ ৰূপে। সেই গুণে, সদৌ অসমৰ পোন প্ৰথম দৈনিক কাকত কোনখন বুলিলে “দৈনিক বাতৰি” কে আঙুলিয়াব লাগিব।

“বাতৰি” এই নামটো দিছিল জয়ে জয়ে, ৰায়বাহাদুৰৰ মৰমৰ ভাগিনীয়েক ভগৱতী প্ৰসাদ বৰুৱাই। “বাতৰি” অকিচৰ দক্ষিণে বাঁহনি বাৰী, উত্তৰে বৰপুখুৰী; বাঁহনিৰে পুখুৰীৰে মাজত দক্ষিণ কালৰপৰা জমাহুৱে চৰকাৰী আলি, আলিটো ভেয়ে ৰায়বাহাদুৰৰ বিৰাট টোল; টোলৰ ভিতৰত, আলি-টোৰ ফালে ফুলনি, ফুলনিৰ উত্তৰে স্বাধিকাৰী শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ বৃহৎ

অট্টালিকা, পূবে আলহাী থকা ঘৰ আৰু বাগিচাৰ অফিচ; তাতে নিবাস “বন্ধ ঘৰ” লক্ষ্যৰণ বকুৱাব। অট্টালিকাৰ পশ্চিম-দক্ষিণ চুকে “বাতৰি”ৰ ছপাশাল আৰু অফিচ। অফিচৰ আৰু ভিতৰুৱা জেঙা-জঞ্জাল সৰাৰ জেনেৰেল মেনেজৰ “নোয়ে গোফে” ভোবোকাৰ” ভৱকধৰ ফুকন। অফিচৰ কেৰেণী পৰা থেকেৰীয়া বোৰেখৰ বৰদলৈ। সহকাৰী সম্পাদকৰ পাদীত বহা মোৰেই অধিকাৰ আছিল যদিও, আৰু দুজন ডেকা আছিল সহযোগী। সেই দুজনৰ এজন হ’ল ক্ৰীমান কৰণাকান্ত গগৈ। এওঁ কবি, সাহিত্যিক আৰু সংস্কৃত ভাষাত স্কন্দৰ জ্ঞান থকা ডেকা। তৰুপৰি ‘বাতৰি’ত সোমোৱাৰ কিছুদিন আগেয়ে কহিমাত মিলছ আৰু লেফাৰ্ট চাহাবক ঘৰতে অসমীয়া লিকাইছিল। কৰণা বৰ্ণ বিজ্ঞাস জ্ঞানত ইমান প্ৰোক্ত আছিল যে তেওঁ কাচিংহে ‘হেমকোষ’ চাবলগীয়া হৈছিল। তেওঁ নগা-বিছনাম কিছুমানৰ এনেকুৱা শুৱলা ভাঙনি কৰি “স্বাহান”ত প্ৰকাশ কৰিছিল যে সেইবোৰ স্কীয়াটিক দিয়া হ’লে, যেনে সেয়ে পঢ়ি ক’লেহেঁতেন—এইবোৰ কৰণা গগৈয়ে নিজে লিখা। চিঠি-পত্ৰ আৰু ‘বাতৰি’ৰ শিতান দিয়াত এওঁ বৰ কাৰুৱা আছিল। ইজন হ’ল বাজীৱলোচন বৰুৱা, এওঁ লুকাই কবি; লুকাই লুকাই কবিতা লেখে, কথাত বসো উলিয়ায়। বিষয় এটি পালেই এওঁ বহলাই লিখিব পাৰে। “বাতৰিত” থাকোতেই বাজীৱে “অকণোৱাই” আদি কেইটামান প্ৰবন্ধ লেখিছিল। মোৰ কাম আছিল বিশেষকৈ “বয়টাৰ” আৰু “এচচিয়েটেড প্ৰেছৰ” টেলিগ্ৰামবোৰ অসমীয়া কৰা আৰু টেলিগ্ৰামত অহা বাতৰি বোৰৰ একোটা চাকল্যকৰ ‘হেভিং বা ‘শিতান’ দিয়া—অৰ্থাৎ “বাতৰি”ৰ নীতিৰ লগত বজিতা খুৱাই। প্ৰথমতে সেই টেলিগ্ৰামৰ ‘ক’ড বৰ্ড’ বিলাকৰ (সাক্ষেতিক শব্দ বিলাক) তেতিয়া জনা নাছিলে। বাতৰি কাকতলৈ পঠিওৱা বাতৰিত কিছুমান সন্ধেত মূলক শব্দ আৰু বিভক্তি প্ৰত্যয় ব্যৱহৃত হয়—সেইবোৰৰ অৰ্থ ভালকৈ জানিব লাগে। তৰ্জমা কৰোঁতে, Ex, Pro, Wards, ইত্যাদি কিছুমান লেটিন, প্ৰত্যয়ে বৰ খেলিমেলিখন লগায়। কৰণাই ময়ে দুয়ো বাতৰিবোৰ ৩৭-কণাৎ কাগজত দিবপৰা কৰিছিলে। চাপকটা সজৰ নন্দ গোঁসাঁই নামৰ এজন প্ৰিন্টাৰ আছিল। আমি যেনেকৈয়ে প্ৰিন্ট অৰ্ডাৰ দিওঁ, তেনেকৈয়ে তেওঁ ছপায়। বাতি ১/২ বজাত ছপাৰ কাম শেষ কৰি বাতি নৌ-পুৱাওঁতেই ঠায়ে ঠায়ে কাগজ পঠিয়াব লাগে। কাগজ চলোৱাত বস্তৰ একো অভাৱ

নাছিল। ছপাখালৰ নিম্নেৰে যেতিয়াই যি বস্তু লাগে বুলি কোৱা হৈছিল তাকে বন্ধৰা ডাঙৰীয়াই অকুণ্ঠিত ভাৱে যোগাইছিল। চপাৰ বন্ধৰ সবববাহ কৰা মেনেজৰ আছিল ডহকধৰ ফুকন। চাহ বাগিছাৰ বিভাগ সম্পূৰ্ণ বেলেগ। বাতৰি কাকত বিভাগত যেনেকৈ নীলমণি ফুকনে চলাইছিল, বাগিছাৰ বিভাগটোত সেইদৰে বঙালী কেৰেণী এজনে চাইছিল।

এদিন ফুকন ডাঙৰীয়াৰ লেখাৰ ওপৰত আমি তিনিও গোট খাই তেখেতৰ বৰ্ণাঙ্কিত ছটামান কাটি “হেমকোষ”ৰ দৰে কৰিলোঁ। আৰু পিচ দিনাৰ কাগজত সেইদৰে ওলায়ো গ’ল। আজীবন লেখি থকা অভ্যাসৰ গুণেই সেই ভুল সম্পাদক ডাঙৰীয়াৰ চকুত পৰা নাছিল। শব্দ কিটা ঠিক মনত নাই। কিন্তু এই কেইটাৰে কিবা এটা হ’ব পাৰ—লাগতীয়াল, নাইকীয়া, ফুলনী, বৈশিষ্ট্যতা। আমি দীৰ্ঘদ্বিকাৰ কিটা শুচাই হ’ব ইকাৰ কৰিলোঁ, আৰু গুণবাচক শব্দটো অসমীয়া কৰিলোঁ, যথা-বিশিষ্টতা। আমি শুধৰোৱা মতে ছপাত আখৰ কিটা দেখি, পিচদিনা সম্পাদক আহি আমাৰ ওপৰত গৰ্গৰাই উঠিলহি, বোলে,—“থববদাৰ আজিবৰপৰা (ককণা-বাজীৱক) তোমালোকে মোৰ প্ৰৱন্ধত হাত নিদিবা। মই Passed ‘পাছদ’ বুলি লেখা যেই সেই প্ৰৱন্ধ, চিঠি তোমালোকে কাট-কুট নকৰিবা।” সেই দিনাৰপৰা আমি কোনেও তেখেতৰ তাৰপৰা ‘পাছদ’ বুলি অহা বাতৰি, প্ৰৱন্ধ, চিঠিত যেনেদৰেই লেখা আছে তেনেদৰেই ছপাই পেলাবলৈ ধৰিলোঁ। এদিন আহিল এটা প্ৰৱন্ধ, প্ৰৱন্ধটো এজন ওজা সাহিত্যিকে লেখিছিল। লেখিব লাগিছিল—“সতিনী বঙলা ভাৰা . . .”। তেওঁৰ কাপৰ পিছলনিত লিখিত হ’ল “সতিনী বন্ধ ভাৰা . . .”। সম্পাদক ফুকন ডাঙৰীয়াহ লেখকৰ নামটো চায়েই, প্ৰৱন্ধটো নোচোৱা নিচিন্তাকৈয়ে মাৰি পঠিয়ালে Passed (পাছদ)। আমিও “যথা-দৃষ্ট তথা ছেপিতং” কৰি পেলালোঁ। পিচদিনা যেতিয়া সেই হেন “ভব্যাকাৰ” ভুলটো সকলোৰে চকুত পৰিল আৰু ‘আখৰ জে’টনিকেই যেতিয়া নেজানে, কি বাতৰি কাকত চলাব’ বোলাৰ নিচিনা ৰাইজৰ ফটাঙ্গলীয়া সমালোচনাবোৰ যেতিয়া ফুকনৰ কাণত পৰিল গৈ, ফুকন ডাঙৰীয়া জমদগ্নিকপে বাতৰি অকিচত প্ৰৱেশ কৰিলেহি। কৰিয়েই ছপাখালৰ আখৰ বাছোতা, ছপাখাল চলাওতা, ছপাৰ কাম চাওতা, আৰ্হি কাকত চাওতা, সহকাৰী সম্পাদক সন্মুখতে সহকাৰী সম্পাদক আৰু মিঠা-মুখীয়া কেৰেণী—সকলোকে সম্পাদকীয় ছালপাডল প্ৰভুত্বৰ বাক্য-বচনেৰে

ঠেৰেঙে লগালে। আমি সেই খণ্ডতে তেখেত নোহোৱাত 'বাতৰি' খন এদিন সম্পাদকীয় নোহোৱালৈয়ে উলিয়াই দিলোঁ হাঁক। ফুকন গৈছিল মঙ্গলদৈত বহু সাহিত্য সভালৈ।

সম্পাদক নহ'লে সহকাৰী সম্পাদকে সম্পাদকীয় স্তম্ভটো পূৰোৱা নিয়ম। মই কিছু পূৰাবলৈ নহ'ল। খণ্ডৰ ভৰমকাত আৰোপিত দায়িত্ব সম্পন্ন নকৰা বাবে! অনতিপলমে 'বাতৰি'ৰ লগত সম্পৰ্ক ছেদ কৰিবলগীয়া হ'ল। 'বাতৰি'ত প্ৰায় ডেৰ বছৰ কাল থাকিলোঁ। এই ডেৰ বছৰতে, বাতৰি কান : চলোৱাৰ অভিজ্ঞতা যথেষ্ট অৰ্জন কৰিলোঁ। আৰু লগতে এই-টোও শিকিলোঁ যে প্ৰতিষ্ঠাপক, সম্পাদক, সহকাৰী সম্পাদক প্ৰবন্ধ আৰু আদি কাকত চাওঁতে, সকলোৰে মত এজনৰ মতত ইজনৰ নিমিত্তে, কোনো বাতৰি-কাকতকেই সববৰদী আৰু স্থায়ী হ'ব নোৱাৰে।

শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ ঘৰ : শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ ঘৰত আলটী-ডলহি, ফকিৰ-ফকৰা, আউনীআটীৰ ভকত, মিস্ত্ৰি-বুঢ়ীয়া সদায় ভৰি থাকে। সিঁৰিলাকক সোধ-পোচ কৰাৰ ব্যৱস্থাও আছে। সোধ-পোচৰ গৰাকী সেই ভকতৰ ফুকন। দিনটোত যিমান আলহী আছে, সিমানলৈকে যিটো ৰোজ বা সিধা লাগিব, তাৰ লিখি এটা কৰি ফুকনে নাহুৰাম কেঞাৰ ঘৰলৈ পঠিয়াই দিব। নাহুৰামে আকৌ তাৰে অলপ চান কাটব। সেই চান কটা বস্তু পালেহিয়েই যক্ষৰাজ লক্ষেশ্বৰে সকলোকে ফেৰিফেৰি কৈ ভগাই বটাই দিব। যক্ষৰাজে তাৰে অলপ চান কাটি ৰোজৰ বস্তু অলপ বাহি কৰিব। এইদৰে, চানকাটি কাটি নিঙতে যি থাকে সেয়ে আলহীৰ ভাগত পৰিবগৈ। চান কটা নিয়মটো এনেকুৱা :—আজি যেদিনা ফকিৰ ৪ জন, আউনীআটীৰ ভকত ৪জন, বামুণ ২জন, নিলগতীয়া বেলেগে সিদ্ধাই খোৱা মিস্ত্ৰি ২জন, সবমুঠ মিল ১২ জন আলহী। ১২ জনক চাউল লাগিল ১২ পোৱা, ভাইল লাগিল ২ সেৰ, আলু লাগিল ২ সেৰ, তেল লাগিল আধা সেৰ, চেনি ১ সেৰ, চাহপাত ১ পোৱা। ভকত ফুকনে নাহুৰামৰ হোকাৰলৈ কোনোবা এজনক পঠিয়ালে মালখিনি অনিবলৈ। নাহুৰামে আকৌ জাৰি হোকাৰি চাই অমুকটো নাই তমুকটো নাই বুলি প্ৰত্যেক দফা বস্তবে এপোৱা বা আধা পোৱা কৰাই দিলে। এইদৰে দিও সৰ্বমোট বচায় দুসেৰমান। সেই কম মালখিনি আকৌ লক্ষেশ্বৰৰ হাতত পৰিলে, তেওঁও আকৌ তাৰে কিছু কমাই পেলায়। এই কপেই বায়বাহাদুৰৰ

ঘৰখন সদায় চলি থাকে। কিন্তু সূৰ্য্যৰ মুখত কোনেও সোপা দি
বাখিব নোৱাৰে। ভিতৰুৱা টালি-বাজিখিনি এদিন তেনেই ওলাই
পৰিল।

বংদৈৰ দেউনাথ খাউণ্ড (কৃষ্ণ খাউণ্ড) শৰাই গছৰে কথা নকয়।
তেওঁ যলৈকে যায়, যাৰ সৈতে কথা পাতে, তাত্তে তেওঁ পছৰেহে কথা
পাতে। সাধাৰণ পুৰুষ এবাৰ সোধোন্তেও পছৰ ভাষা হে। সেইজন বামুণেই
এদিন ৰায়বাহাদুৰৰ ঘৰত আলহী হ'লহি। পোনেই খাব-বলৈ দি বচিয়াটক
সোধোপোচ কৰা হ'ল। গোসাঁই ঘৰত ভাত ৰান্ধি খাবলৈ দিয়া হ'ল।
আলহী ঘৰৰ কোঠা এটাতে শুবলৈও দিয়া হ'ল। পিচদিনা ৰাতিপুৱাই
উঠিয়েই তেওঁ কেবাজনো ডব্রলোকৰ আগতে, পছৰে ৰায়বাহাদুৰক এই
বুলি কৈ শুনাগৈ।

“শুনিছিলোঁ। শিৱপ্ৰসাদ অতিকৈ স্পৃহকৰ,

ৰায়বাহাদুৰ উপাধি আছে, নাই অসন্তোষ;

পৰম বৈষ্ণৱ সিটো বিষ্ণুৰাম বকৱা নন্দন,

ঘোৰাবাগী মটৰ গাড়ী সতে সঙ্গ কবয় ভ্ৰমণ।”

এই কথিৰিৰ পিচত যি কলে, তাক কবলৈ গ'লে এনেকুৱা হ'ব:—
“আপুনি বৰ ধনী আৰু ধাৰ্মিক আৰু দানী পুৰুষ বুলি আপোনাক চাবলৈ
আহিলোঁ। আপুনি স্মৃতিপুৰি ভাত-পানী ৰান্ধি খাবলৈ বতন কৰাই দিয়ায়।
চাউলত তুঁহ, মচুৰমাছ এমুঠি; আলুগুটি এটা, তেল এচিকটা, লোণ
অৰুণমান—এয়ে সিধাৰ বস্তু। তাকে ৰান্ধি আধাপেটাকৈ খোৱা হ'ল। শুৱলৈ
আহিলোঁ। শোৱা বিছনাৰ ওপৰত পাৰৰ বাহ, পাৰই হাগি আঠুৱাৰ ছাল
ভৰালে। তাত্তে আকৌ আঠুৱাখনো ফটা, বহু সোমায়, খাই গাব ছাল বোবোৰা
বোবোৰ কৰিলে। ইয়ালৈকে ধন ঘটিব লাগিছে। এনেকুৱা ধনৰ ওপৰত আমি
গৰিহা দিওঁ। এতিয়া আৰু তুৰন্তে ইয়াৰপৰা যোৱা হে কথা। আপোনাৰ অভ্যুদয়
সম্পত্তি কি হ'ব।” এই কথাৰ কৈয়েই দেউনাথ বামুণ ভোঁ-ভোঁ কৰে শিৱপ্ৰসাদ
বকৱাৰ বঙলাৰ পৰা ওলাই গ'ল। কাৰো কথা শুনিিলে। গ'ল যি গ'লেই।
তাৰ পিচদিনা নীলমাণ ফুকনক পঠিয়াই বংদৈৰ পৰা বামুণজনক আনি
ৰায়বাহাদুৰে সেৱা-সুপ্ৰসাদ কৰি দক্ষিণা দি বিদায় দিছে।

গধূলি বকৱাই ডহক ফুকনকে লক্ষ্যকৰকৈ গোটাই স্মৃতিলৈ আলহীক কিয়
এনেকৈ বিড়ম্বনা কৰিলে বুলি। তেওঁৰলাকে ক'লে, “আমিয়েই যদি এইদৰে

আপোনাৰ দুই-চাৰি পইচা বাহি নকৰো, কোনে কৰিব। আপোনাৰ সম্পত্তিৰ আচল মালিক আমি হে।” বায়বাহাদুৰে ইহি মাৰি কৈ থলে, ‘ভাল কৰিলি বাক।”

মই অহাৰ পিচত, লক্ষীনাথ ফুকনক সহকাৰী সম্পাদক কৰি নিয়ে। কিন্তু লাহে লাহে ‘বাতৰি’ৰ প্ৰতিপত্তি কমি আহিল।

অসমত বঙালী হাইস্কুল পতাত ‘বাতৰি’য়ে দুৰ্ঘোৰ আপত্তি কৰিছিল। মাৰ্ঘেৰিটা আৰু তেজপুৰত বঙালীয়ে বাতৰিৰ পাৰ্চেল পুৰি পেলাইছিল। ‘শ্ৰীহট্ট বিচ্ছেদ’—এইটোৱেই আছিল বাতৰিৰ মূলমন্ত্ৰ, “Slogan”।

দ্বিতীয় অধ্যায়

শিৱসাগৰ লোকেল বৰ্ডৰ নিৰ্বাচন (১৯৩৭) : ১৯৩৭ চনত শিৱসাগৰ লোকেল বৰ্ডৰ মেম্বৰ নিৰ্বাচন হয়। সেই নিৰ্বাচনত মইও প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰোঁ। কংগ্ৰেছৰ মনোনয়ন বিচাৰিছিলোঁ। মোক নিদি পীতাম্বৰ হাজৰিকাক হে দিলে। হাজৰিকা উকীল, শিৱসাগৰ নগৰত থাকে, মই গাঁৱত থাকোঁ, কামকাজ একো নাহি, আৰু খোজকাটি ফুৰোঁ বা বাইচাইকেলেৰেও ফুৰোঁ। শ্ৰীযুত ৰবীন্দ্ৰ নাথ কাকতী আছিল শিৱসাগৰ কংগ্ৰেছৰ চেফ্টৰী। জিলা কংগ্ৰেছৰ পৰা হাজৰিকাই মনোনয়ন পালে আৰু মই নেপালোঁ। সেই দেখি, মই অকলৈয়ে নিৰ্বাচন যুদ্ধ চলাবলগীয়া হয়। মোৰ বিৰুদ্ধে দুৰ্গা প্ৰসাদ বৰঠাকুৰ, ইন্দ্ৰেশ্বৰ চূতীয়া, ভুবনচন্দ্ৰ গগৈ আৰু শ্ৰীযুত ৰবীন্দ্ৰ নাথ কাকতীয়ে বিপুল প্ৰচাৰ কাৰ্য্য চলাইছিল। বৰঠাকুৰে বায়ুণ সমাজত, চূতীয়াই চূতীয়া সমাজত, গগৈয়ে আহোম সমাজত আৰু কাকতীয়ে কাকতী সমাজত মোৰ বিৰুদ্ধে যিমান পাৰে প্ৰচাৰ-অপপ্ৰচাৰ কৰিলে। গধূলিবজাৰ, ম'ৰা বজাৰ—এই দুটা মোজাই আছিল মোৰ সমষ্টিৰ ভিতৰত। গধূলিবজাৰত মোৰ বিপক্ষে দিনে-ৰাতিয়ে প্ৰচাৰ চলাইছিল মুক্তিনাথ শৰ্ম্মাই। সেইফালে মোৰ জয় হোৱা আশা বৰ কম আছিল। তথাপি বৰবায়, চূতীয়া কাঁড়ী, ঘৰফলীয়া গাঁৱত নিজে-নিজেই গৈ কেনভাচ কৰিছিলোঁ গৈ। বৰবায় বাগিচাৰ বৰ মহৰী কেশৱ দত্তই মোক বৰ আশা দিছিল। কিন্তু, তেওঁৰ ছদ্মনিমানৰ আগতে মোৰ বিপক্ষ হৈ উঠিল। এনেকুৱাকৈ কেবাজনেও মোক ভোট দিম বুলি, পাচত কংগ্ৰেছৰ ফলীয়া হৈ কেনভাচ কৰিবলৈ ধৰিলে।

পীতাম্বৰ হাজৰিকাক মনোনীত কৰা বাবে আমি চাৰি কংগ্ৰেছ ভাঙি পেলালোঁ। মাত্ৰ ডিহেশ্বৰ চলিহাই হৈ কংগ্ৰেছ ভাঙিব নোৱাৰে বুলি আমাৰ সভাপনৰা ওলাই গ'ল। মোৰ পক্ষ অৱলম্বন কৰিলে দুৰ্গা কাকতী, মোহন ফুকন, বলোৰায় চলিহা আৰু সকলো স্থানীয় কংগ্ৰেছ কৰ্ম্মীয়েই। চূতীয়া, নাথ আৰু কাকতী গাঁৱৰ সকলোৱেই একমুখে মোক ভোট দিম বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিলে আৰু সেই মতে ভোটো দিলে। গোহাঁইগাঁও, চেতীয়া

গাঁৱেও মোকেই দিলে। টেপৰগাঁৱৰ ৰাইজে যে কংগ্ৰেছৰ ফলীয়া ভোট-দাতাক টাঙোন লৈ মাৰিবলৈ থেদিয়েই গৈছিল। দামোদৰ গগৈ, মোহন চন্দ্ৰ বৰুৱা, তৰিগ্ৰসাদ বৰুৱা আৰু কলাই চৰ্দাৰ আছিল এই যুদ্ধত আগ-বণ্ণৰ। ছুবন গগৈয়ে বলমীয়া, চাওডাং আৰু গধূলিবজাৰ মানুহখিনিক কংগ্ৰেছৰ ফলীয়া কৰিলে। ম'ৰাবজাৰ স্বৰ্গদায়ী ৰাইজ গোটাইখিনি মোৰ ফলীয়াই আছিল। কাকতীগাঁৱৰ সাতজন বিশিষ্ট লোকে মোক ভোট নিদিলে বুলি খাটাতকৈ জানিব পানিলে। মই তাৰিলোঁ ৩৭টা ভোটত। অমিয় কমাৰ দাস, শ্ৰীযুত দেৱেশ্বৰ শৰ্মা আৰু ভ্ৰম্মন নে এজন অসম প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছ কমিটিৰ সভায়ো মোৰ বিৰুদ্ধে নিৰ্বাচনী যুদ্ধত নামিছিল। ভোট গণনাৰ দিনা শিৱসাগৰ কাছাৰীত বৰ জনতুল লাগিছিল। হৰেশ চন্দ্ৰ সাজখোৱা, লক্ষীকান্ত বৰুৱা, বিষ্ণুপ্ৰসাদ চলিহা (যদিও কংগ্ৰেছৰ) আৰু আমোলাপটিৰ সকলো ভদ্ৰলোকেই মই হৰাত বৰ দুখ পাইছিল। মোঃ আমায়ুদ্দিন আহমেদ বৰ বেজাৰ কৰিছিল। একালে মই তাকলে আৰু দিফালে কংগ্ৰেছ কমিটিয়ে ধনে ভনে যুদ্ধ কৰাৰ ফলত মাত্ৰ ৭টা ভোটত হৰা বাবে একা বেজাৰ পোৱা নাছিলোঁ; কিন্তু, বেজাৰ পালে, মোক ভোট দিয় বুলি যে জনদিয়েক আপোন মানুহেই প্ৰতিশাসনাতকতা কৰিলে। যোৰহাটদশৰা মোৰ জেঠেৰী ফৰ্গানৰ শৰ্মাই মটৰেৰে ভোট দিয়া মানুহ ক'চুৱাই আনিছিল। তেখেতৰ সৎসৰ মই কেতিয়াও পাচৰিব নোবাবে। ফাঁজী বেজাৰ আৰু আমগুৰি কেন্দ্ৰত মোৰ মানুহ নথকাতেই সেই দুটো কেন্দ্ৰত বহুত কম ভোট পালে।

স্থানীয় ৰাইজে নিজ ইচ্ছামতেই ভোট দিয়াত মই পালে ৮৩৫ আৰু হাজৰিকা পালে ৪৪২। এই নিৰ্বাচনৰ পাচতে কংগ্ৰেছ পৰিত্যাগ কৰিলে। মোকে, দুৰ্গানন্দকে, মোহন কুকনকে ছুবছৰ-ডুবছৰলৈ কংগ্ৰেছৰ পৰা বহিদ্ৰ কৰিলে। কাকতীয়ে-কুকনে ক্ষমা খুজি আকৌ কংগ্ৰেছত সোমাল। মই আৰু যি নোসোমালোঁ নোসোমালোঁয়েই। এই নিৰ্বাচনৰ ফলাফল ঘোষণা কৰাৰ পিচতে ঘৰফলীয়া কংগ্ৰেছ স্থাপন কৰা হল। তেতিয়াৰ পৰাই ম'ৰাবজাৰ, গধূলিবজাৰ মৌজাত গৰহভাগ মানুহৰ মন কংগ্ৰেছৰ পৰা পালটি গল।

নিৰ্বাচন যুদ্ধৰ নিচিনা লেতেৰা কাম নাই। বিপক্ষ দলৰ কুংসা ৰটনা কৰি, যুদ্ধত জয়ী হোৱাৰ নিচিনা নীচ কামো একো নাই।

এই ভোট যুদ্ধত চেতীয়া গাঁৱৰ কলিয়া ফুকন, যোগেশ্বৰ ফুকন, মহাচাল গাঁও গোটেই খনেই, লেবাক, পুৰণিয়েলীয়াৰ সকলো আৰু কাকতী গাঁৱৰ, ছুৱৰা পাৰৰ, সোণাৰি চুকৰ সাতজন মানৰ বাহিৰে সকলোৱেই মোৰ হৈ প্ৰাণটাকি চেঠা কৰিছিল।

কংগ্ৰেছৰপৰা খেদা খালে। যদিও, স্থানীয় আলি-পদূলি কৰা, ডাক্তৰখানা পতা, ইত্যাদি কামৰপৰা বিবত হোৱা নাছিলে। টেপৰ গঞা ৰাইজে মোক সকলো কামতে সমৰ্থন জনাইছিল। শিৱসাগৰ কংগ্ৰেছ কমিটিৰ চক্ৰৰ কুটা দাঁতৰ শাল হৈছিলে। যদিও, দুই এজনৰ বাহিৰে সকলোৱেই মোক ভাল পাইছিল। দুৰ্গা কাকতী, মোহন ফুকন আৰু বলোৱাৰ চলিহাই পুনৰ কংগ্ৰেছ ভুক্ত হোৱাত, মই অকলশৰীয়া হলে। তথাপি হতাশ হোৱা নাছিলে।

“তুৰুণ অসম”ৰ সম্পাদক থাকোঁতে ৪ ১২৩২ চনৰ আগষ্টৰপৰা ১২৪২ চনৰ জুন মাহলৈকে “তুৰুণ অসম”ৰ সম্পাদক আছিলে। “তুৰুণ অসম”ৰ জন্মৰ লগত তিনিটা বিশেষত্ব জড়িত আছে। প্ৰথম, দেশভক্ত তুৰুণৰাম ফুকনৰ; দ্বিতীয়, অসমৰ ডেকা শক্তিক, তৃতীয়, চিৰতুৰুণ, অগ্নিৰূপি কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্যৰ বয় পুতেক তুৰুণ কুমাৰৰ। ১২৪৮ চনৰ ৩১ জুলাই তাৰিখে তুৰুণ ফুকন স্বৰ্গী হ'য়, আৰু ১২৫২ চনৰ ৩১ জুলাইত তেওঁৰ বহেৰেকীয়া আঁক। সেই আঁকৰ দিনাই “তুৰুণ অসম”ৰ জন্ম। সেই গুণে, ইয়াৰ লগত তুৰুণ ফুকনৰ স্মৃতি বিজড়িত। অসমৰ তুৰুণ শক্তিক জগাবৰ নিমিত্তেই “তুৰুণ অসম”ক জন্ম দিয়া হৈছিল। সেই বাবেই তুৰুণইতৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা ইয়াৰ লগত সাজোৰা আৰু তুৰুণ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যই ইয়াৰ হোতা। সেই দেখি “তুৰুণ অসম”ৰ জন্মৰ লগত তিনি তুৰুণৰ-সংযোগ। ভট্টাচাৰ্য্য সাংবাদিক ৰূপে আগবেপৰা পৰিচিত। তেওঁ ছিলঙৰপৰা “ইণ্টাৰনেচনেল টাইমচ” বুলি এখন ইংৰাজী কাকত উলিয়াইছিল আৰু কোনো কোনো ইংৰাজী সংবাদ পত্ৰলৈও প্ৰবন্ধ-পাতি দিছিল। তুৰুণ ভট্টৰ স্মৃতিশক্তি অতি আচৰিত। ১২১২ চনত কি ১২২০ চনত (পাহৰিছে) নাগপুৰত যেতিয়া সদৌ ভাৰত ছাত্ৰ সন্মিলন বহে, তেতিয়া ভট্টাচাৰ্য্য অসমৰ পৰা প্ৰতিনিধি হৈ যায়। যাওঁতে, কলিকতাৰ কলেজ ষ্টোয়াৰত এখনি সভা হয়। তাত তুৰুণ কুমাৰে ইংৰাজী ভাষাৰে অনৰ্গল বক্তৃতা এটি দি সকলোকে চমৎকৃত কৰে। এয়েই ডিব্ৰুগড়ৰ স্বনামধন্য পুৰুষ নন্দেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী

ডাঙৰীয়াৰ ওচৰ চাপি কাকত এখনৰ আৱশ্যকতাৰ কথা বুজাই দিয়াত চক্ৰৱৰ্তীয়ে অকুণ্ঠিত ভাবে কাকত উলিয়াবলৈ গাত পাতি ললে, আৰু তেখে-
তেই প্ৰতিষ্ঠাতা হৈ তৰুণ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যক সম্পাদক পাতি ১৯৩২ চনৰ
৩১ জুলাই তাৰিখে “তৰুণ অসম” উলিয়াই দিলে।

তৰুণ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যই দুমাহমান সম্পাদক হৈ কাকত চলোৱাৰ পিচত, চক্ৰৱৰ্তী ডাঙৰীয়াৰ তাতে কাম কৰা, মণিৰাম দেৱানৰ এজন নাতিয়েক গিৰীশচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু পুণ্যধৰ শৰ্মাই মোক মাতি পঠিয়ালে আৰু ডিব্ৰুগড় পালত, চক্ৰৱৰ্তী ডাঙৰীয়াই মোক প্ৰথমে ঘূটীয়াকৈ আৰু এমাহৰ পাচতে সম্পাদকৰ সম্পূৰ্ণ দায়িত্ব দি ‘তৰুণ অসম’ চলাবলৈ ক’লে। কৃষ্ণকান্ত বৰুৱা আৰু সাবদাশকৰ প্ৰসাদ দত্ত মোৰ সহকাৰী। কৃষ্ণ বৰুৱাৰ আচল ঘৰ উত্তৰ লক্ষীমপুৰত; ছিলঙত বহুত দিন কাম কৰি অৱসৰ লৈ ডিব্ৰুগড়তে থাকিবলৈ লৈছিল। তেখেতৰ বুৰঞ্জী আৰু টাই ভাষাত বৰ বাপ আছিল। মাহহজন এক কথাৰ মাহুহ, নিজৰ কাম নিজে নিজে কৰি থাকে, কাৰো লগত খাটিব নাই। সাবদাশকৰ ডিব্ৰুগড়ৰ বিখ্যাত সাহিত্যানুৰাগী তুলসী প্ৰসাদ দত্ত (জ্ঞানানন্দ জগতী) ৰ পুতেক। তেওঁ ইংৰাজীত পাৰ্গত আছিল; ভৰ্জ স্কুলৰ পৰা মেট্ৰিকুলেছন পাছ কৰিয়েই ‘আউনৌআটী সত্ৰ’ প্ৰতিবন্ধিতা মূলক এল টকৌৱা পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছিল। প্ৰতিবন্ধিতাত ৰচনাৰ ভাষা আছিল ইংৰাজী। সাবদাই ইংৰাজীৰ ৰচনাখন লেখি প্ৰথম পুৰস্কাৰ পাইছিল। ‘তৰুণ অসম’ মৰাৰ পিচত তেওঁ ‘Public Voice’ (‘পাব্লিক ভইচ’) নাম দি ইংৰাজী পাব্লিক পত্ৰ এখনো চলায়। পুণ্যধৰ বৰঠাকুৰ আছিল ছপাখানাৰ মেনেজৰ। ২য় মহাসমৰৰ পিচত হোৱা গণ আন্দোলনৰ সময়তে ১৯৪২ চনত ‘তৰুণ অসম’ৰ প্ৰকাশ বন্ধ হয়।

সম্পাদকৰ মিশন :—‘তৰুণ অসম’ৰ কোনোবা এটা সংখ্যাত এখন চিঠি আৰু চিঠিকে ভেঁট কৰি লেখা এটি সম্পাদকীয় প্ৰবন্ধ ওলাইছিল। চিঠিখন লেখিছিল শদিয়াৰ হৰিনাথ গগৈ নামৰ এজন সংবাদদাতাই। চিঠিখনৰ মূল বস্তু আছিল, শদিয়া হাইস্কুলত বঙালী শিক্ষক এজন নিযুক্ত কৰাৰ প্ৰতিবাদ। সেই শিক্ষকজন শদিয়া পলিটিকেল অফিচৰ বৰ কেৰেণীৰ কোনোবা সম্পৰ্কীয় আছিল। চিঠিখনৰ ভাষা অৱশ্যে চোকাই আছিল কিন্তু সম্পূৰ্ণ সত্য। সেই চিঠিতে ভেঁজা দ্বি সম্পাদকীয়ত লেখিলে। যাৰ চমু আভাস এই :—অসমৰ মাজ তালু শদিয়া চহৰত বঙালী মাষ্টৰ নিয়োগ।

কি চমৎকাৰ খবৰ! অসমীয়া ডেকা কোন ক'ত আছা হেঁপোৰ শিটি ডেও
দিয়াইক আৰু খেবৰ ঘৰবোৰত জুই লগাই দি হাত চাপৰি বহি নাচাইক।
× × “এবা, টেঙৰ বঙালী নহ'লে বুটিছে জানো সাম্ৰাজ্যবাদৰ লাই
খুটাটো পুতিব পাৰে? × ×।”

সেই সংখ্যা কাকত প্ৰকাশ হোৱাৰ লগে লগে, শদিয়া পলিটিকেল
অফিচৰ বৰ কেবাগী জনৰ পৰা ‘নটিছ’ পালেহিয়েই—মই হেনো ‘ভূকণ
অসমত’ তেওঁৰ বিৰুদ্ধে মিছা কথা লিখি তেওঁৰ মান হানি কৰিছোঁ আৰু
সেইবাবে মই ৫০০০ টকা ক্ষতিপূৰণ দিব লাগে আৰু প্ৰকাশ্যে ক্ষমা খুজিবও
লাগে। ১৫ দিনৰ ভিতৰত ইয়াৰ সন্তোষজনক কৈফিয়ৎ নেপালে তেওঁ
মোৰ ওপৰত মান-হানি মোকদ্দমা কৰিবই।

মই পিচে তাৰ উত্তৰ দিবলৈ নহ'ল। ২০ দিন মানৰ মূৰত দেখোন
‘বাডি ব্ৰাৰেট’ৰ (যেনে আছে তেনেই ধৰি অনা) কাগজ লৈ দুটা চিপাহীয়ে
মোক ধৰি নিবলৈ আহিলেই। অগত্যা শদিয়া পালেগৈ। ফণীধৰ গোহাঁই
পুলিচ ইন্স্পেক্টৰে সকলো আগ পিচ কৰি দিলে। পলিটিকেল অফিচৰ
কাছাৰী ঘৰটো পাইছোঁগৈ হে এনেতে অসমীয়া কৰ্মচাৰী যি কেইজন
আছিল তেওঁবিলাকৰ প্ৰত্যেকেই মোক মাতি নি একোটোপা চাহ খুৱাই
বিদায় দি সৰ্ব্বদ্বন্দ্ব জনালে—যেন মই বলিশাললৈ নিয়া পঠা ছাগলীটো হে-
পলিটিকেল অফিচাৰৰ ওচৰ পালে ঘূৰি অহাৰ আশা নাই। নাই নাই
বুলিও, লাঙে-লাঙে পোনেই তিনিমাহ শ্ৰীধৰত বাস কৰিবগৈয়ে লাগিব।
অজ্ঞাতি মূলুকৰ বিচাৰ নাই। সেইবাবেই মোক ইমান সংকাৰ।

দি যি হওক, পলিটিকেল অফিচাৰৰ এজলাচ পালেগৈ। অফিচাৰজন
আছিল ম: গভ্ৰে। পোৱা মাত্ৰকে, অভিযুক্ত আছাৰী যদিও, ভদ্ৰতাৰে
সন্তোষ কৰি তেওঁ মোক বহিবলৈ ক'লে। তাৰ পিচত গুচৰীয়া কেৰেণী-
জনক তেওঁৰ গোচৰৰ কাৰণ উত্থাপন কৰিবলৈ আদেশ দিলে। গুচৰীয়াই
আৰম্ভ কৰিলে:

“হৰিনাথ গগৈ নামেৰে এজন সংবাদদাতাৰ মিছা বাতৰিৰ ওপৰত
নিৰ্ভৰ কৰি “ভূকণ-অসম”ৰ সম্পাদক শ্ৰীযুত বেণুধৰ শৰ্মাই মোক ‘টেঙৰ’
বুলি কৈ অপমান কৰিছে। ‘টেঙৰ’ৰ অৰ্থ হৈছে Cunning, Sly and wily
অৰ্থাৎ ধূৰ্ভ, দণ্ডবাজ, ছুই ইত্যাদি। গতিকে, ‘টেঙৰ’ শব্দ প্ৰয়োগ কৰি
মোক ‘ভূকণ অসম’ৰ সম্পাদকে দণ্ডবসন্তে মানহানি কৰিছে আৰু বাইজৰ

আগত হয় প্ৰতিপন্ন কৰিছে। সম্পাদকে ৫০০০ টকা দিয়ক আৰু আদালতৰ নিৰ্দেশ মতে ক্ষমা খোজক। এয়ে মোৰ গোচৰৰ কাৰণ।”

চাহাবে মোক স্মিলে, “হাৰিনাথ গগৈ কোন? তেওঁৰ নাম ঠিকনা জানিবলৈ দিলেই আপোনাক এই অভিযোগৰ পৰা অম্লহন্তি দিয়া হ’ব।”

মই কলোঁ, “বাতৰি-কাকতৰ সম্পাদকে বাতৰি যোগনিয়াবৰ নাম প্ৰকাশ কৰাটো সাংবাদিকতাৰ নিয়ম নহয়। অভিযোগৰ সত্য্য সত্য্য প্ৰমাণ কৰাটো হে ঘাই কথা। আপুনি চাব লাগিব—শদিয়া হাইস্কুলত হাটখোৱা বঙালী এজনক শিক্ষক নিয়োগ কৰাটো সঁচা নে মিছা? আৰু তেওঁৰ সেই কাম পাব পৰা উপযুক্ততা আছে নে নাই?” সেই প্ৰশ্নটো তল পেলাই তেওঁ মোক আকৌ জেৰা কৰিলে—“what do you mean by Tengar?” টেঙৰ মানে আপুনি কি বুজাইছে? মোৰ উত্তৰ : Tengar means clever; টেঙৰ মানে বুধিয়ক।

গদ্যক্ষেত্ৰৰ মেজন্ত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ‘হেমকোষ’, মাখন লালৰ অভিধান, বুদ্ধীজ্ঞ ভট্টাচাৰ্য্যৰ অভিধান এই কেয়োখন থাক পাতি থোৱা আছিল। মই কোৱা অৰ্থটো মিলাই চাবলৈ তেওঁ কেউখন অভিধানৰ পাত লুটিয়াই চালে। পালে—টেঙৰ মানে Shrewd, intelligent, Sly, clever, Smart ইত্যাদি। চাহাব পৰিল বিমোহিত। উপায় নেপাই শুচৰতে থিয় হৈ থকা তেওঁৰ এচিঠেক পলিটিকেল আফচাৰজনক স্মিলে “টেঙৰৰ ইংৰাজী কি?” এ, পি, অই চপবাই কৈ পেলালে—হয় কেৰেণীয়ে কোৱা টোৱেই অৰ্থাৎ wily (বাইলি)।

শুনি, মোৰ চিঙিচকৰে খং উঠিল। মোৰ হাতত সোকা বেত এডাল আছিল; সেই দালকে টোৱাই, ঘপ কৰে থিয় হৈ জেক্ জেক্ কৰে ধৰিলে। ‘হাৰি, সোঁ ল’ৰাটো বৰ টেঙৰ। তাক বাইলি বুলিয়েই ক’বনে?’

ং মুহুৰ্ত্তে সোধা মোৰ প্ৰশ্নটোৰ গাঁতটোলৈ চাই গদ্যক্ষেত্ৰ চাহাবে সেই পিনে থৰ লাগিল। খন্তেক মানৰ পিচতে, তেওঁ মোক অভিযোগৰ পৰা নিষ্কৃত দি সন্মানে ডিক্ৰগড়ত থোৱাই দিলে।

মাতৃষাৰ টানি খামিভাঠকৈ নোকোৱা হ’লে সেইদিনা নিশ্চয় সেই অসমীয়া এ, পি, অ, জনৰ ভাবাজ্ঞানে মোক বগাবৰত সন্মালেগৈহেঁতেন। পিচত জানিব পাৰিলোঁ, সেইজন ডেকা এ, পি, অ’ হেনো যোৰহাটৰে এজন সাত পুৰুষীয়া অসমীয়া।

বুঢ়িছৰ দিনত অসমীয়া বাতৰি-কাকত চলোৱা এটা বৰ বিপদজনক কাম আছিল। ঊন্বাঙ্গীতকৈও অসমীয়া শব্দ ব্যৱহাৰ কৰোঁতে বিশেষ সাৱধান হ'বলগীয়া হৈছিল। একোটা সামান্য শব্দ পাকতে ব্যৱহাৰ কৰাৰ ফলত কেইবাবাৰো বহুত লটি ঘটি গৈছিল।

“তৰুণ অসম”ৰ নীতি আছিল ছাহুৱা গৱৰ্ণমেণ্টৰ নীতি। সেই নীতিৰ লগত মই আছিলোঁ। তেল-পানী—গতিকেই প্ৰতিষ্ঠাপকৰ নীতি-নিৰ্দেশ মান লৈব নোৱাৰাত, প্ৰায়েই ঠেক পোৱা হৈছিল। কৌজলাৰী দণ্ডবিধি আইনৰ কৰলত পৰি দণ্ডিত হোৱাতকৈও মালিকী স্বত্বাধীন কাকত চলোৱাৰ বিপৰ্য্যয় আছিল বোচি গুৰুত্বকৰ। ‘তৰুণ অসম’ত থাকোঁতে মই নামত হে সম্পাদক। চক্ৰৱৰ্ত্তী, হাজৰদন আৰু নিৰ্দেশ মতেই প্ৰবন্ধ লেখিব লাগে। তেতিয়া ছাহুৱা গৱৰ্ণমেণ্ট। ছাহুৱাক সন্তোষ দি চক্ৰৱৰ্ত্তীয়ে কেনেকৈ দিষ্টি-দেৱী [মদ্য ভাৰী] লব পাৰে তাৰ হে কেৱল চিন্তা। বিখ্যাত কংগ্ৰেছ কৰ্মী জাঁজীৰ নবনাথ শৰ্মাক চক্ৰৱৰ্ত্তীয়ে বিপুৰা ললে। তেওঁ ময়ূৰী বোহিণী চৌধুৰীক এজন প্ৰধান শিষ্য। ছিল। তৰুণডাৰ মাজত নব শৰ্মা আছিল এটি মাকো। ছাহুৱা-চক্ৰৱৰ্ত্তীৰ কথোপকথনৰ আগপাচ কৰিও দিছিল নব শৰ্মাই। ‘তৰুণ অসম’ত ছাহুৱা মতৰ বিৰুদ্ধে কিবা একাকি কথা থাকিলেই নব শৰ্মাক কোব হে চাব হয়।

চাহুৱাৰপৰা নব শৰ্মা মটৰেৰে অহা যোৱা কৰে। শৰ্মাৰ কপালত এছিল। ফোঁ আৰু বৰ নৈষ্ঠিক ভাৱে সন্ধ্যা-পূজা কৰাত আদৰ্শ পুৰুষ। তেওঁ আছিল বোহিণী চৌধুৰী আৰু ছাহুৱাৰ বন্ধ সমৰ্থক। অসমত মৈমন-সিদ্ধি। মাহুছ দিনে দিনে কেনেকৈ বাঢ়ি আহিছে আৰু ছাহুৱাই মৈমন-সিদ্ধিৰ পৰা নগাঁৱৰ মৈমবাৰীলৈকে কেনেকৈ একোখন ৰেল কৰি দিছে, তাৰ বিষয়ে মৈমনচিঙ্গীয়া বুদ্ধিৰ দৃষ্টিৰে হিচাপ এটা কৰি ছবিৰে দৈতে ‘তৰুণ অসম’ত উলিয়াই দিওঁ। তাতে নব শৰ্মা গাৰ্জি উঠি চক্ৰৱৰ্ত্তীক মোৰ বিৰুদ্ধে বহুত কথা লগালে। চক্ৰৱৰ্ত্তীৰ লগত মোৰ ভৰ্ক লাগিল।

চক্ৰৱৰ্ত্তীয়ে ছাহুৱা মন্ত্ৰীসভাক সমৰ্থন কৰিছিল। ২০০ খন ‘তৰুণ অসম’ৰ বৰঙণি চৰ্কাৰৰপৰা দিছিল। গিৰীণ চন্দ্ৰ বৰুৱা আছিল কাগজৰ মেনেজৰ।

চক্ৰৱৰ্ত্তীয়ে সদায় মোক দোষ ধৰে—কাগজখন মই মেচাৰ্ট বুলি। মই লিখিপঢ়ি বাতৰিবোৰ চাইচিতি দিয়াটোৱেই মোৰ কাম। সেই কাম অন্ত হ'লেই প্ৰেছত বোন্দাপৰ দি থকাৰ সকাম কি? কাগজত প্ৰায়েই বৰ

বিজ্ঞানৰ ভুল থাকে। শুধবাই দিলেও কম্পজিটৰে শুদ্ধ নকৰে বা কৰিব নোৱাৰে। চক্ৰৱৰ্তীয়ে এদিন ভুল দুটামানলৈ আঙুলিয়াই দি মোক খেচ-খেচ কৰি ধৰিলে—“আপুনি একোকে নোচায়। বাবেপাটি ভুলে সৈতে কাগজ ওলালে কাগজ কি চলিব? আপোনাক মিছাকৈয়ে সম্পাদক ৰাখিছো।” মই কলোঁ। “আপুনি দেখবমানে অপদাৰ্থ কম্পজিটৰ ৰাখিছে, সিহঁতৰপৰা কি ভাল কাম হ’ব? দৰ্শনা সবহকৈ দি ভাল কাম জনা মানুহ ৰাখিলে হে কাম ভাল হয়।”

চক্ৰৱৰ্তী :—“আপুনি মানুহ তৈয়াৰ কৰিব লাগিব। মই মদাবৰ্ণাটত (চাহ বাগিছাত) বহুৱাব ল’বাক কাম দেখুৱাই দেখুৱাই হাজিৰা মহৰী পৰ্য্যন্ত কাম দিছোঁ। সিহঁতে বৰ ভাল কাম কৰিছে। আপুনি কিয় কৰিব নোৱাৰিব?”

মই :—বাগিছাত কাম কৰা বহুৱাব কামে, বাতৰি-কাকত চলোৱা কামে একে নহয়।

সেইদিনাৰপৰাই আমাৰ ভিতৰত এক প্ৰকাৰ কুবাৰি ভাব সোমাল। ইলিনে জাৰ্মান যুদ্ধ আহিছে খবৰৰ বেগে। চৰ্কীৰেও বগুৱা চিপাহীক মদ খুৱাবলৈ মদ যোগাবলগীয়া হ’ল। সেইদেখি অতি সোনকালেই ছাহুল্লায়ো নন্দেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীক মদাবৰ্ণাটতে মদৰ ভাতী খুলিবলৈ আইন মতে চুক্তিপত্ৰ সম্পাদন কৰিলে। ‘তুৰ্ণ অসম’ যুদ্ধৰ অনাতন বুলি বন্ধ কৰা হ’ল।

নন্দেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী আছিল সুন্দৰী ব্যৱসায়ী। ধৰ্মভাবো আছিল। কিন্তু মানুহজন একাটেকা বিধৰ আছিল। কাশীৰপৰা শিৱলিঙ্গ অনাই সোণৰ কলচী লগাই, ঘৰৰ ভিতৰতে এটি শিৱ মন্দিৰ স্থাপন কৰিছিল। কবিতা শুভবত কবিতাই যেনেকৈ আপুনি বাট লয়, নন্দেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীৰ শুভবত কাৰবাৰী বুদ্ধিয়েও তেনেকৈ আপুনি বাট লৈছিল।

‘তুৰ্ণ অসম’ত থাকোঁতেই স্বত্বাধিকাৰী চক্ৰৱৰ্তীয়ে মোৰ কিতাপ দুখন-মান ছপাই দিম বুলিছিল। বিশেষকৈ ‘মণিৰাম দেৱান’খন। যেই হওক পিচত তেখেতে মোক কাগজ সাত ৰীম দিলে। তাকে হৰেন্দ্ৰনাথ ভট্টাচাৰ্য্যক দি ‘ৰাংপতা’খন ছপাওঁ। চক্ৰৱৰ্তীয়ে সেই সাত ৰীম কাগজ নিদিয়া হ’লে কিতাপ ছপোৱাৰ সমূলি আশা নাছিল। ‘ৰাংপতা’ ছপোৱাৰ পিচত তাকে ভেজনি লৈ হে আন আন কিতাপ ছপাওঁ।

সাৱৰকৰৰ আগমন ৪ ১৯৪১ চনত ডিব্ৰুগড়লৈ বীৰ বিনায়কৰ দায়োদৰ সাৱৰকৰ আহে। তেওঁ সদৌ ভাৰতীয় হিন্দু মহাসভাৰ সভাপতি।

ডিক্ৰগড়ীয়া বাইজে তেওঁক ভাগে ভাগে সৰ্ব্বনা জনাবলৈ দ্বিৰ কৰে। পঞ্জাবী, হিন্দুস্থানী, মাৰোৱাৰী, বঙালী সকলোৱে ফালৰণৰা তেওঁক অভিনন্দিত কৰা হ'ব। সভাৰ ঠাই আছিল, নলেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰৰ ওচৰত, বামফুফ মিনচৰ সমূখৰ পথাৰ। ডিক্ৰগড় হিন্দু মহাসভাৰ সভাপতি আছিল ৰায়বাহাদুৰ নীলাধৰ দত্ত আৰু সম্পাদক আছিল ৰোহিণী কুমাৰ বৰুৱা।

সকলো সম্প্ৰদায়ে অভিনন্দন দিয়া ঠিক হৈ গ'ল। মাত্ৰ অসমীয়াৰ ফালৰ পৰা হে দিবলৈ বাকী। সভাত, পোনেই অসমীয়া ভাষাৰে হে তেওঁক চিনাকি কৰি দিব লাগিব। সাৱৰকৰৰ বিষয়ে দুআধাৰ কৈ ৰাইজক চিনাকি কৰি দিব লাগে বুলি ৰোহিণী বৰুৱাই মোক অহুৰোধ কৰিলেহি। ৰায়-বাহাদুৰ দত্ত সভাপতিয়ে নিজমুখে মোক অহুৰোধ নকৰিলে, সেই কামৰ ভাৰ ল'ব নোৱাৰো বুলি কলে।

এইদৰে জেদ ধৰাৰ কাৰণ এটা আছিল। কাৰণটো হৈছে:—নাহৰ-কটীয়া অঞ্চলৰ চাঁচনি লোকেল বৰ্ডৰ দলং এখনৰ ঠিকা এটা অসমীয়া মাহুহক নিদি, লোকেল বৰ্ডৰ চেয়াৰমেন ৰায়বাহাদুৰ নীলাধৰ দত্তই দেছুৱালী মাহুহ এজনক দিলে। এইটো সেইফালৰ সংবাদদাতা এজনে “তুৰুণ অসম”লৈ লেখি পঠালে আৰু মইও “তুৰুণ অসমত” “চেয়াৰমেনে ৫০০ টকা ঘোচ খাই দেছুৱালীক দলঙৰ ঠিকা দিলে” বুলি সংবাদদাতাজনে বেনেকৈ লেখিছিল তেনেকৈয়ে প্ৰকাশ কৰিলে। ৰায়বাহাদুৰে মোৰ ওপৰত ৫০০০ টকা দাবী কৰি মানহানিৰ মোকদ্দমা কৰিম বুলি নটিল দিলে। নটিল পাই চক্ৰৱৰ্তী ডাঙৰীয়াৰ খং উঠিল আৰু তেখেতে মোক ক্ৰমা ভিক্ষা কৰিবলৈ ক'লে। মই ইতিমধ্যে চাঁচনিলৈ গৈ তথ্য পাত্ৰ আনিলোঁগৈ। এইবোৰ বা-যোগাব কৰি থাকোঁতেই সাৱৰকাৰ আছিল।

ৰোহিণী বৰুৱাই যেতিয়া ৰায় বাহাদুৰক গৈ ময়ে সাৱৰকাৰক পৰিচয় কৰি দিব লাগে বুলি মোক অহুৰোধ কৰিবলৈ ক'লে, ৰায়বাহাদুৰ গৰ্জি উঠিল আৰু তেখেতৰ স্বভাৱ সুলভ ভাষাৰে ৰোহিণী বৰুৱাক ডাবি দিয়াদি দিলে “তুৰুণ অসমৰ সম্পাদকক মই কব নোৱাৰোঁ। তেওঁ মোকে ঘোচখোব চেয়াৰমেন লেখি, অপমান কৰিছে।” ৰোহিণী বৰুৱাই কেবাবাবো কৈ কৈ মোক মান্তি কৰাব নোৱাৰিলে। “মইও আকোৰগোজীয়াতকৈ লাগিলোঁ, “ৰায়বাহাদুৰে নিজমুখে নক'লে মইও নোৱাৰোঁ।”

অসমীয়াৰ মান বক্ষালৈ চাই অৱশেষত গোহিণী বকৱাক কলোঁগৈ, 'বাক, আমি দুয়ো যাওঁ বলক; ৰায়বাহাদুৰে যদি মোক ক'বলৈ কোৱাব চিন স্বৰূপে মাতি হৈ একগমান মুখটো। যদি কান্দি কৰে, বা মুখটো ছুপিয়াই শলাগে, মই বাক কম।' —এই বুলি দুয়ো ৰায়বাহাদুৰৰ ঘৰলৈ গলোঁ। মই বাহিৰতে বহি আছোঁ। ৰোহিণী বকৱাই ভিতৰলৈ গৈ মোৰ কথাৰ কৈছে—এনেতে তেওঁও লাহেকৈ সন্মতি প্ৰকাশ কৰিলে, আচ্চা: ক'ব পাৰে।" মই কথাৰ শুনি আছোঁ, আৰু পৰ্দাৰ স্কুৱাই দি ৰায়বাহাদুৰৰ কথাৰ ভাৱভঙ্গীবোৰো চাই আছোঁ। বকৱা ওলাই আহি কবলৈ সন্মতি দিছে বুলি জনালেহি। তেতিয়া সময়ে আতাইতাই—চাউলখোৱা: ষ্টেনৰপৰা দলে বলে, হাতীয়ে-হুতাই, ডব শজ্ঞ বজাই বিৰাট সমদলে শাস্তিপাৰাব বেলপেট পালেতিয়েই।

সংগীত মণ্ডপ পোৱা মাত্ৰেই মোৰ পাল পৰিল অসমীয়াৰে ভি ডি সাৱৰকাৰৰ জীৱন বৃত্তান্ত বিৱৰি কবলৈ। পাবোঁমানে ময়ো উত্তেজনাশূলক ভাৱে তেওঁৰ পৰিচয় দি অসমীয়া ৰাইজৰ হৈ অভ্যর্থনা জনালোঁ। বক্তৃতাটো দি মঞ্চৰপৰা নমা মাত্ৰকে ৰায়বাহাদুৰ নীলাম্বৰ দত্তই মোৰ পিঠিৰ ওপৰিয়ালৈ শলাগিলে, "তকণ অসমৰ সম্পাদক ঠিক আছে। মই মামলা উঠাই লৈছোঁ। আজি মোৰ তাত চাহ খাবলৈ যাব লাগে।" সাৱৰকাৰেও ভাল পালে। তেওঁসেই মোক ঘোৰহাটলৈ লগতে যাব লাগে বুলি কথা এয়াৰ কৈ ধলে। মোৰ বক্তৃতাটো জ্ঞানানন্দ জগতীয়ে (তুলসী প্ৰসাদ দত্তই) বৰ শলাগিছিল। কিন্তু বহু হুখ পোৱাৰ কথা যে সেই সপ্তাহৰ 'তকণ অসম'ত অত্যাধিকাৰী চক্ৰৱৰ্তীয়ে নিজেই সম্পাদ্য কৰি, মোৰ নামত ৰায়বাহাদুৰৰ ওচৰত উল্লিখিত সংবাদটো প্ৰকাশ হোৱা বাবে কম্য প্ৰাৰ্থনা কৰিলে। সেইদিনাই শপত খালে। এনেবিধ অত্যাধিকাৰীৰ তলত কেতিয়াও ৰাতৰি সম্পাদনাৰ ভাৰ নলগুঁ বুলি।

'তকণ অসম'ত সোমৰুতে চক্ৰৱৰ্তীয়ে পোনেই দৰ্শনাৰ্থে ৭০ (সোণ্ডৰ) টকা; তাৰ পাচত ৭৫ টকা দিছিল। পূৰ্ণানন্দ বকৱা আৰু চৌকিভিডি আলিৰ চুকতে জুপুৰি ঘৰ এটাও দিছিল। চাৰিঘৰ পৰা ছটা ল'ৰা আৰু কম্পজিটৰ আৰু আৰ্থিকভাৱে চোৱা কামত লৈছিলোঁ। এটা খামোন গাঁৱৰ আৰু ইটো বাকবতী গাঁৱৰ। দুইটা ল'ৰাৰ পাচত উন্নতি হ'লগৈ। এইটো ঘৰত থাকোঁতে নিজে খৰি ফালি ভাত ৰান্ধি খাইছিলোঁ। হুদিনমান মোৰ

লগতে মোৰ মাজুতাই ধৰ্মেশ্বৰৰ পুতেক শ্ৰীমান বিনোদো আছিলহি। এই ঘৰ লোৱাৰ আগেয়ে ভৰত চন্দ্ৰ শৰ্মা নগৰ মহল মৌজাদাৰৰ ঘৰত ছমাহমান আছিলেঁ।

মৌজাদাৰৰ ঘৰত থাকোঁতে সদায় গধূলি-গধূলি মজলিছ বহে। তাত এই কেইজন সদায় উপস্থিত থাকে—মণিৰাম দেৱানৰ নাতিয়েক গিৰীচন্দ্ৰ বৰুৱা, মালভোগ বৰুৱাৰ পুতেক চাহবাগানৰ মালিক নৱকুমাৰ বৰুৱা, লখাই ফুকনৰ পুতেক দুৰ্গাপ্ৰসাদ ফুকন আৰু মাজে-মাজে আছে আনন্দ নামতিয়াল বৰুৱা, মহেন্দ্ৰ প্ৰসাদ দত্ত, নিৰ্মল দত্ত আৰু দেৱকুমাৰ বৰুৱা। এই মজলিছত শাকখোৱা-ভাতখোৱাৰ পৰা বাজনীতিৰ কথালৈকে সকলো আলোচনা হয়। মৌজাদাৰৰ ঘৰত ইমান আলহী যে তেওঁ আলহীক খুৱা-ওঁতেই মৌজাৰ কমিছন ওৰ পৰে। মৌজাদাৰৰ ভৰি এটা ভগা। তেখেত আছিল বদাগ্ৰতাৰে গুৰা বিবেকী পুৰুষ। তেখেতৰ কথাৰ মূল্য আছিল।

ডিব্ৰুগড়ৰপৰা আহি চাৰিওৰ নতুন বাৰীখন সজাবলৈ কাৰবাৰ কৰেঁ। (১৯৪১ চনৰ পৰা ১৯৪৮ চনলৈ।) চোম আৰু গুগছ আনি ইটা মৰাও। চেতীয়া গাঁৱৰ ডাঙৰ হকুৱাই ৬০ জোপা ভীমকল লগাওঁ। জাতি বাঁহৰ পুলি নি ৰোৱাওঁ। তামোল পুলি, স্নমখিৰা টেঙাৰ পুলি ৰোৱাওঁ। ওঁড়াল ঘৰ সাজিবলৈ বাৰটা খুটা পকা কৰাওঁ। পুখুৰী এটাও খনোও। কিন্তু ১৯৪২ চনত কোনোবাই হাতী লগাই খুটা কেইটা ভঙাই পেলালে। কাঠৰ খুটা, বাতায় কিছু থৈছিলেঁ। সেইবোৰো চূৰ কৰি নিলে। এইবোৰ অত্যাচাৰে মোক চাৰিওঁত স্মৃথেৰে থাকিবলৈ নিদিলে। কেউপিনে শক্ৰ। এইদৰে হোৱাৰ কাৰণ হ'ল মই '৪২ চনৰ গণ-আন্দোলনত যোগ নিদিয়া-টোৱেই। কিন্তু মই স্পষ্টকৈ কৈছিলেঁ। যে ঘৰত জুই জলাই ইংৰাজক খেদি-বলৈ কৰা আন্দোলনত মই যোগ নিদিওঁ।

তৃতীয় অধ্যায়

নেছনেল ৱাৰ ফ্ৰণ্ট : 'তৰুণ অসম'ৰ পৰা আহি ঘৰৰ খেতি পথাৰত খৰিলোঁহি। সেই সময়ত (১৯৪২ চনত) কেউফালে বেলৰ লাইন উঠোৱা, ঘৰ পোৰা আদি ঘটনা ঘটিছিল। বৃটিছ গৱৰ্ণমেণ্টে নেছনেল ৱাৰ ফ্ৰণ্ট স্থাপন কৰিলে। ৱাৰ ফ্ৰণ্টৰ ডাইৰেক্টৰ বা চীফ অৰ্গেনাইজাৰ ডঃ সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা। তেখেতে কোনো কালে গান্ধী আৰু গান্ধী পত্ৰাক সমৰ্থন কৰা নাছিল। সদায় চৰ্কাৰ পক্ষকে সমৰ্থন কৰিছিল। অসমীয়া বাইজৰ মাজত ঋণ সম্পদ বৃদ্ধি আৰু সংহতি স্থাপন কৰা বাবে আত্মান-জাপানৰ আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিব পাৰি, তাৰ নামতেই ভূঞাই জিলাই-চলাই, মহকুমাই-মহকুমাই ৱাৰ ফ্ৰণ্টৰ অফিছ খুলিলে। ই অৰ্দ্ধ চৰ্কাৰী অস্থান। মোক মাহে ১০০ টকা দৰ্শনা দি, শিৱসাগৰ মহকুমাৰ অৰ্গেনাইজাৰ পাতিলে। ৱাৰ ফ্ৰণ্টত সোমোৱাৰ বাবে কোনেও মোক পেটে পেটে ভাল পোৱা নাছিল। মই কেতিয়াও পেট পিন্ধা নাছিলোঁ। তিনিদিনৰ নিমিত্তে খাদ্য পেট এটা পিছিব লগীয়া হ'ল। মনত বেয়াও লাগিছিল, তথাপি পিন্ধিলোঁ। মহম্মদ চুলতান আছিল এচ ডি অ'। ক্ষেত্ৰৰ বৰগোহাঁই আছিল চব ডেপুটি কলেক্টৰ। মই মুঠতে ন মাহ ৱাৰ ফ্ৰণ্টৰ কামত থাকিলোঁ। সেই সময়ত নেছনেল ৱাৰ ফ্ৰণ্টৰ কামত বৰপেটাৰ শ্ৰীশ্ৰীসন্নাল চৌধুৰী আৰু নগাঁৱৰ শ্ৰীকমলানন্দ ভট্টাচাৰ্য্য এই দুজন প্ৰখ্যাত কবি-সাহিত্যিকেও যোগ দিছিল।

কনজিউমাৰ্চ ক'অপাৰেটিভ চোছাইটি : যুদ্ধৰ দিনত বস্ত্ৰ পাবলৈ নোহোৱাত চৰ্কাৰে কনজিউমাৰ্চ ক'অপাৰেটিভ চোছাইটি পাতি দোকান খুলিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে। সেই অহুসৰি, মইও চাৰিঙত এখন দোকান খুলিবলৈ ললোঁ। ভিলক ফুকন, বিষ্ণু বৰকাকতী, শিৱ হুৰবা, উবাধৰ হাজৰিকা, মানিক চলিহা আদি স্থানীয় ১৫০ জন মানবৰপৰা ১০ টকীয়া অংশ কৰি, টকা তুলিলোঁ। সেই টকাৰে দোকান আৰম্ভও কৰিলোঁ। ধনীৰাম ধনিকৰক পোনেই যেনেজব ললোঁ, মই হলোঁ চেক্ৰেটাৰী। শিৱ-মাগবৰপৰা মাজ আন এটা হুঃসাহসিক কাম। গৰু পাড়ী পাবলৈ নাই।

পালেও শিৱসাগৰৰপৰা চাৰিঙলৈ ভাৰা লাগে ১২ টকা, ১০ টকা। অথচ, চছাইটিৰ ইন্স্পেক্টৰে মঞ্জুৰ কৰে ৪ টকা। ইপিনে, মালৰ দ্বাৰা এপইচা বঢ়াকৈ ললেও জগৰ, নললেও জগৰ। টেজুৰীত পইচা মুদ্রাও নাই। সেইদেখি কোনো কোনো বক্তৃত হয় এটা পইচা এৰি দিব লাগ, নহয়, এটা পইচা লব লাগে। প্রথমতে কেইমাহমান কোনো আহকাল নোহোৱাকৈয়ে দোকান চলিছিল। পাচত, কেবাজনেও বক্তৃত গুণগোল লগালে। তুহপৰি ইন্স্পেক্টৰ বিলাক ভুতৰ ওপৰতে দণ্ড পৰাদি পৰিল। কেতিয়াবা একোজন আহি ক'বহি—মোক টকা দহোটা দিয়কচোন। আকৌ কেতিয়াবা ক'ব—নেভিকট মিক্‌ছাৰ টিন এটা দিয়কচোন। আকৌ শিৱসাগৰলৈ মাতি নি কব—“আপোনাৰ মেনেজৰৰ দাত্ত, পাতিহাঁহ বা ৰাজহাঁহ এজোৰ পঠাবচোন। মো। ৱাইফ (wife) বুজিলে বৰ মন কৰিছে।” টকা আৰু মিক্‌ছাৰ দিয়া হৈছিল। হাঁহ হ'ল নহ'ল। তাতে ইন্স্পেক্টৰে আমাক বক্তৃত লটিঘটি কৰিলে। লাভ খাইছে। বুলি, হিচাব ঠিককৈ নেৰাখোঁ বুলি আমাৰ ওপৰত মোকদ্দমা দাখিল কৰিলে। ডেপুটি শ্রীযুত বন্তিকান্ত শৰ্মা এচ-ডি-অ' আছিল আৰু শ্রীযুত বিপিন বৰগোহাঁই ই. এ. চি। বৰগোহাঁয়ে আমাৰ দোকানৰ মেনেজৰক ১০০ টকা জৰিমনা কৰিলে—পইচা এটা বেচিকৈ বহুত লোৱা বুলি লিখা বাবে। মোক যেনিবা একৱাই থলে। মোকদ্দমাত ২০০ টকা ভৰিলোঁ। চমুৱা খনিকৰৰ মীনা ৰাম বুলি মেনেজৰ এটি আছিল, সিও অনাহকত ১০০ টকা জৰিমনা ভৰিলে। সদৌ শেহত আন দুজন মেনেজৰে মোক ২৫০ টকা ভৰালে। দোকান উঠি গ'ল, লাভৰ মুখত হ'লগৈ—মই ৫৫০ টকা ভৰিলোঁ আৰু দুজনমানৰ মাজত কাজিয়া লাগিল। মোৰ দৃঢ় ধাৰণা হ'ল—আমাৰ দেশত ক'-অপাৰেটিভ দোকান নচলে, অংশীদাৰে একো নেজানে। ওপৰৱালা পৰিদৰ্শক বোৰ হ'ল কালিঘোঁক। খাবও, লবও, শেষত পইচা ভৰাই মাৰিব। এনেকুৱা বিশ্বাসঘাতক!

দুপৰীয়া দোকানত থাকোঁ। ৰাতিপুৱা গিবল বোলা দেহুৱালী চাকৰটো লৈ পথাৰত কোৰ মাৰিবলৈ যাওঁ। গিবলে হালবায় আৰু মই কোৰোঁ। ১৯২৩/৪ এই দুবছৰ গিবলৰ মুখতই মোৰ শেতিটো। ফাঁকিয়াল গাঁৱৰ পৰা এবিধ ধান আনি কইছিলোঁ। ধানবিধৰ গোছাটো বৰ ডাঙৰ হয়, থোকবোৰো গধুৰ; কোমল চাউলকৈ খাব পাৰি, চিৰা খাবও পাৰি;

ভাত যে খাব পানিয়েই। কিন্তু চাউলটো কোয়ল। এই ছবছৰ ধান বেচি ৫০০ মান টকা পাইছিলেঁ। এই ছবছৰত মোৰ শাৰীৰিক বৰ কষ্ট গ'ল। মনৰতো একো খানখিতেই নাই। ছপৰীয়া মাটিও বোঠ, কঠিয়াও তোলেঁ। মাহুহ পাবলৈ নাই। চৰ মিলিটৰী ঠিকাত গল। ধন ঘটি কোনো মাহুহে কালৈকো নোগোৱা হ'ল। ন-বাৰীখনৰ পৰা খৰি লুৰি বাইচাইকেলৰ পাচত গাছি অনা দেখি আটায়ে মোক হাঁচিছিল। গুহমহীয়া ৰাতিপুৱাই নিয়ৰ থাকোঁতেই ধান দাওঁগৈ। ব'হুত শুকালে বাইচাইকেলতে তুলি আনো, নাইবা মূৰতে তুলিয়েই আনো। ইপিনে ঘৰত বোৰ বেমাৰ, ভেওঁকো চাব লুগে। ঝপুৰলৈও বাৰ লাগে, দোকানৰ মাল মজুৰ কৰাবলৈ।

এই বিপদৰ সময়ত মোক টেপৰ গাঁৱৰ শ্ৰীমান নগাকোঁচ, অগ্নিবৰ থনিকৰ আইকণ দোকানী (লোকনাথ), টিফুক ন-পামৰ শুভাই নাথ মজিয়াৰ, ম'হছাল টেপৰৰ ভোগদল শইকীয়াই বৰ সহায় কৰিছিল। এই কিজন মাহুহ নোগোৱা হলে মই জীয়াই থকাই টান হ'লহেঁতেন। ভোগদলে, মহছাল গাঁৱৰ বাইজৰ হতুৱাই হালগক অনাই কেবাদিনো মোৰ মাটি চহাই দিছিল, ভূই কৰো দিছিল। টকা লাগিলেও সহায় কৰিছিল। কাছাৰীত দোকানৰ মোকদ্দমা, গক প্ৰতিপাল কৰা, খৰি অনা, ৰাজহি-টুটহি মৰা—এইবোৰেই মোক জলাকলা কৰি পেলাইছিল। জীৱন সিং কেঞায়ো বৰ সহায় কৰিছিল।

শিৱকান্ত ছবৰাৰ ঠিকা কৰি ধাৰ লাগিল আয় ৩০০০ টকা। কেঞা চচাইটি আৰু গাইগুটীয়া মাহুহৰ ওপৰতো ধাৰ। খাজনা দিব নোৱৰাত তেওঁৰ ২৮ ৰিঘা মাটি লীলামত গ'ল। নৱহাম গোন্ধায়ীয়ে মাটি নীলাম কৰিবলৈ আছিলত, মই কৈ-মেলি মোৰ নামতে সেই নিলাম খতম কৰালে। এইদৰে শিৱ ছবৰাক ধাৰৰপৰা নিষ্কৃতি দিয়ালে। ছবছৰ মানৰ পিচত সেই মাটিকে তেওঁৰ দ্বিতীয় পুতেকক দান দিলেঁ। বুলি লেখি দিলেঁ। মাজতে বোবহাটৰ বৰীদ শৰ্মাৰ পৰা লৰী এখন আনিছিলেঁ ৬০০ টকাত। সেই লৰী শিৱ ছবৰাই কিনি ললে।

নগা আজিৰ দাঁতিৰ বাৰীখনত ঘৰ সাজিবলৈ ঠিক কৰে। কিন্তু অৰ্থ অনটনত পৰি তাত ঘৰ সাজিব নোৱাৰিলেঁ।

চাৰিং হাস্পতালৰ কাৰণে ম'বাবজাৰ ধেমুচেটা গাঁৱৰ ধৰ্ম্মধৰ কোঞৰৰ পৰা ৩০০ টকা ধাৰলৈ আনিছে। তাৰে ৭০ টকা মান লোকনাথ ফুকনে ভজিলে। বাকী টকা মোৰ ভাই ধৰ্ম্মধৰৰ পৰা আনি দিলেঁ।

ভড়ালী বকুৱা পুখুৰীৰ ওচৰত নগা আলিৰ পূবে মোৰ বিতোৰণৰ মাটি আছে, সেই ঠাইবপৰা থিয়েটাৰ ঘৰ তুলি নিয়াৰ পাচত, নতুনকৈ ঘৰ এটি সজা হ'ল।

পেট্ৰল বৰি বেচাত ৪ ১২৬৬-৩৪ চনত, পেট্ৰল কম পোৱা এবিধ জাৰ্জেনীত তৈয়াৰী বৰি বোঁচবলৈ লওঁ। তাৰ এক পেকেট বৰি, ষটবৰ পেট্ৰল টেকত ভৰাই দিলে, পেট্ৰল কমকৈ পোবে অৰ্থাৎ এক গেলন পেটলেবে যদি ২০ মাইল যাব পাৰি, সেই গেলন পেটলেবেই ৪০ মাইল যাব পাৰি। তেতিয়া এক গেলন পেট্ৰলৰ দাম আছিল ১। আৰু এই পেট্ৰল কম-পোৱা বৰীৰ দাম আছিল ২ টকা। ৩। খৰছ কৰিলেই ৬০ মাইল বাট যাব পাৰি। পেট্ৰল বৰি মিহলালে ১০/১২ মাইল বাটৰ খোৱাক অন্ততঃ বেচিকৈ ওলায়। বৰি বেচাৰ এজেক্টী লৈছিল আমগুৰিৰ চুন্নু মৌজাদাৰৰ পুতেক ৰাম প্ৰসাদ শইকীয়াই। মই তেওঁৰপৰা আনি বাগিচাই বাগিচাই চাহাব বিলাকক বেচি ফুৰিছিলোঁ। পেট্ৰল বৰিও বেচা হয়, ইন্দিৰবেঞ্চৰ কামো কৰা হয় আৰু কংগ্ৰেছৰ বাৰ্ত্তাও বিলোৱা হয়।

এদিন ছপৰীয়া। বাৰমান বাজিছে। মই গৈ গাভৰু পৰ্বত বাগিছাৰ ছোট চাহাবৰ বঙলাত হাজিৰ। আন চাহাবৰ দৰে চোটচাহাবৰ বঙলাটো চাঙৰ নহয়, মাটিৰ। চাহাব জনৰ নাম হোৱাইট। বঙলাৰ মূখ পোৱা মাজকে চাহাবৰ এলটিচিয়ান কুকুৰটোৱে মোক বোঁ বোঁ কৰে ভুকিবলৈ ধৰিলে। মই বাইচাইকেলখন গছ এজোপাতে আঁঠুজাই মাটিত ধৰি বৈ আছোঁ। কুকুৰৰ ভুকভুকনি শুনি চাহাবে হাতত বিডলভাৰটো লৈ গাত ভৰা বনিয়নটোৰেই ওলাই আহি মোক বিডলভাৰটোৰে গুলি মাৰে আৰু। ভিতৰৰ-পৰা থকাঅকাকৈ ওলাই আহিয়েই তেওঁ হাও হাওকৈ বকবকাবলৈ ধৰিলে। Bugger, you must be an anarchist. why not be shot straight" মই থিয় হৈ কলোঁ, "I am a bonafide Assamese; I have nothing to do with anarchism"—এই বুলি কোৱাত চাহাব ভিতৰ সোমাই গ'ল। মইও বাৰাণ্ডাতে থিয় হৈ আছিলোঁ। ১০ মিনিট মানৰ মূৰত তেওঁ, কাপোৰ সলাই মোৰ ওচৰ পালেহি। এইবেলি তেওঁ খং মূৰা নহয়, অলপ শান্ত। সেই সময়ত কলিকতাত পুলিছ চাহাব আদি মৰা বহুত হত্যাৰ হৈছিল। অলমৰ হাবিৰ মাজত অকলশৰীয়াটকৈ থকা হোৱাইটৰ সেইবোৰ বাতৰি শুনি সদায় মন শঙ্কাহিত হৈ আছিল; দিন

দুপৰত মই ঘোৱা দেখি ভাত্ত খুমটিৰপৰা সাৰ পাই, মোক মাৰিবলৈ হাতত সেই দেখি বিভৰভাৰটো লৈ আহিছিল—কোনোবা বিপ্লৱী বুলি। মই নিভাঁজ অসমীয়া বুলি ক'লত সেই ভয় ভাগিল। এতিয়া কাপোৰ সলাই ঠাণ্ডা হৈ আহি তেওঁৰ ভয়ৰ কাৰণটো ক'লে।

চাহাবক অলপ স্নান হোৱা যেন দেখি, মই পেট্রলৰ বৰিৰ পেকেট এটা উলিয়াই কলোঁ। এই 'পিল' পেট্রলৰ লগত পেলাই দিলে, পেট্রল কমকৈ পোৰে। বহুত বেছি কোৱা মেলাৰ মূৰত তেওঁ ৪ পেকেট 'পিল' ললে। তাৰ দামটো কি মোক স্মিলে, 'গাভৰু পৰ্বত বাগিছাখন খোলা কিমান দিন হ'ল জানেনে? মই টপৰাই কৈ পেলালোঁ, '১৮৩৯ চনত।' তাৰ পিচত আকৌ স্মিলে চিন্তামণি গডটো ক'ত লাগিছেগৈ?' কলোঁ,— 'তুলসীজানত লাগিছেগৈ'। লগতে বন্ধোৱা চনটো ১৬৭৮ বুলিও কলোঁ। চাহাবৰ অলপ উৎসুক্য বাঢ়ি আহিলত আকৌ মোক স্মিলে, "ইয়াৰ বুৰঞ্জীৰ কথা কিবা জানেনে?" এই বুলি স্মিয়েই—Sit down বুলি বহিবলৈ ইমানপৰা থিয় হৈয়ে আছিলোঁ। গাভৰু পৰ্বতৰ ওপৰত স্নান উপহাস ক'লে। এখন আছে—তাত স্মৰিবা টেঙা আদি ভালেমান বস্তু আছে। আৰতবীয়া কল-ফুলো আছে। ঠাই ডোখৰ কালিকা লগা—ইত্যাদি বহুত কথা কলোঁ। বৰাহী কছাৰী বজাৰ থকা ঠাই আছিল বুলিও কলোঁ। শেহত চাহাবে তালৈ ঘোৱাৰ উপায় স্মিলে। কলোঁ, 'চটাই বাগিছাতে নিৰ্মল হাজৰিকাৰ হাতী আছে। আপুনি তেওঁক হাতী এটা খুজিলেই হাতী দিব আৰু সেই হাতী লৈ আমি গাভৰু পৰ্বতৰ ঐতিহাসিক দৃশ্য চাব পাৰিমইক। মোৰ হাততে তেওঁ হাজৰিকালৈ স্লিপ এডোখৰ দিলে। পাচ দিনা হাতী লৈ আহিলত চাহাবে-ময়ে দুয়ো পৰ্বতৰ ওপৰখন চাবলৈ গলোঁ। দেখিলোঁ—ঠাইডোখৰ ফকাল, বৰ গহীন—স্মৰিৰ আশ্ৰমযেন। বনৰীয়া হাতীয়ে ঠেঙা খোৱাৰ গম পালোঁ। কিন্তু টেঙাৰ ঠালবোৰ গছৰ গুৰিত গোটাই খোৱা দেখিলোঁ। অসমীয়া মাছে গাহৰি মোহৰ পালে বৰ ভাব-ভঞ্জে সঁচি থয়—গাহৰি মোহৰ বৰাহী বজাৰ। আত্মায়ে আৰু নাগিনী-জানৰ পাৰ্চী চাহাবে গাভৰু পৰ্বত অকলৰপৰা বহুত গাহৰী মোহৰ গোটাই বিলাতলৈ পঠিয়ালে। পৰ্বত চাই অহাৰ পিচত চাহাবে মোহৰপৰা আৰু এক ডজন পেট্রল বৰী ললে।

দশম পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

দক্ষিণ পাটত শৰণ লোৱা : দক্ষিণ পাট সজ্জাধিকাৰ প্ৰভুৰ নিয়ন্ত্ৰণ পাঠ ১২৪৬ চনত পোন প্ৰথম দক্ষিণপাট সজ্জালৈ যাওঁ। গোসাঁই ঈশ্বৰে মাতিছিল—মনিৰাম দেৱানে, দক্ষিণ পাটতকৈ আউনীআটি সত্ৰখন আগেয়ে স্থাপন কৰা বুলি ক'ত লেখিছে, তাক স্মৰিবলৈ। মাজুলীলৈ বৰলাট আহোতে কোনো কোনোৱে দক্ষিণপাটতকৈ আউনীআটি সন্মানত ডাঙৰ বুলি হেনো কৈছিল। মানত আউনীআটি, দক্ষিণপাট, গুৰু, কুৰাৱাহী—এই চাৰিওখন সত্ৰ যে সমান, প্ৰভু-ঈশ্বৰক বুজাই দিলে। দেৱানে ডাঙৰ সৰু বুলি ক'তো লেখা নাই।

১২৪৭ চনত আকৌ যাওঁ। সেইবাৰ ডেকা গোসাঁঞে বৰ আদৰ-আখাস কৰি সোধ-পোচ কৰিলে। তেখেতে বিস্তৃত মাজুলিয়াল ঘিঁউৰে ভাজি লুচী খনদিয়েক খাবলৈ দিছিল। জলপান খাই, ঘিঁউলৈ বৰ লোভ লাগিল। ভাবিলে—এই আটকীয়া দিনত এনেকুৱা ঘিঁউ আধা সেৰ মান নিবপৰা হ'লে বৰ তৃষ্ণাৰ উপভোগ কৰিব পাৰলোঁহেঁতেন। পিচদিনা, আকৌ গুৱাহাটীত গৈ গাখীৰ সৈতে চিৰা-জলপান দিলে। জলপানত চেনো ঘেন বগা আৰু সোৱাদ গুৰো দিছিল। গুৰুৰ খাই এনে সোৱাদ লাগিল যে তাৰো দুখটমান পোৱা হ'লে ঘৰলৈ নিম্ন বুলি মনতে ভাবিলে। ছদিনমানৰ মূৰত, ঘৰলৈ আহিবৰ হ'ল। ঘাটলৈ আতি, ঘাটৰ ওচৰ পাঠ-পাঠ হৈছোঁহি এনেদৰে সত্ৰৰ ভকত এজনে লৰি-লৰি আতি যোক চুঙা এটাত ঘিঁউ আটাই সেৱমান আৰু গুৰুৰ ঘট দুটা দিলেহি। স্মৰিলত ক'লে—গৰাকীয়ে দি পঠাইছে বুলি। ঘিঁউ গুৰুৰ কথা মই মনত হৈ ভাবিছিলে—গোসাঁঞে মোৰ মনৰ কথা কেনেকৈ গম পালে বুলি ভাবি বিচুৰ্ত্তি খালে। সেই-দিনাৰপৰা শোওঁতে-বহোঁতে অধিকাৰ গোহালী প্ৰভুৰ মূৰ্ত্তিটো চকুৰ আগত জিলিকি থকা দেখিবলৈ পালে। অৰ্দ্ধাৰ্দ্ধ প্ৰভুৰ আগত কথা লুহুৱাবৰ

সাধ্য নাই যেন ভাবি প্ৰচুৰৈ ভয়ো লাগিল। আগেয়ে বাজমেধি আহিলে, মই বৰ বিকৰ্ণনা কৰিছিলোঁ। আৰু কৰপচা একো নিদিছিলোঁ। এতিয়া সত্ৰৰ প্ৰতি মনলৈ দেখোন কিবা এটা বৰ ভক্তি সোৱাল। বোক মোৰ উগুল-থুগুল লগা মনৰ কথা ক'লত, বোৱে আকৌ সত্ৰলৈ যাবলৈ ক'লে। বাসোৎসৱ উপলক্ষে সেইবাৰ সত্ৰলৈ পুনৰ গমন কৰিলোঁ। বাজমেধি শ্ৰীযুত কল্যাম শৰ্মাই মোক শৰণটো লৈ ধৰলৈ ক'লে। মই ভয় খালোঁ—বোলো ব'তে পায় ত'তে ফুৰি ফুৰোঁ, ধোৱা বোৱাৰো ঠিক নাই, মই শৰণ ললে ভৱতীয়া নিয়ম পালিয় কেনেকৈ? তথাপি তেখেতে ভয় দিয়াত শৰণ লবলৈ মান্তি হ'লোঁ। আগদিনা লঘোনে থাকি, পাচদিনা গৰাকীৰ ওচৰত যেতিয়া শৰণ পলিলোঁগৈ—ভয়-ভাঙি সকলো আঁতৰিল। মনটোও আগতকৈ ফৰকাল হ'ল—মই যেন নতুন জীৱন পালোঁ। প্ৰভুৱে মাথোন ইয়াকে ক'লে, “সত্ৰলৈ মৰম নেবিব।” এই কথাষাৰেই মোক নতুন চেতনা দিলে। সেইদিনাৰপৰা মোৰ নিজসত্ৰ হৈ নেলাগে সকলো সত্ৰৰ প্ৰতি কিবা এটা ঔখৰিক অনুৰাগ হ'বলৈ ধৰিলে। সত্ৰসভা বিলাকৰ অৱ-নতিও গা দুখাবলৈ ধৰিলে আৰু সেইবিলাকৰ উন্নতি অৰ্থে যত্ন কৰিবলৈ গাত নতুন বল পালোঁ।

শুকমুখী হোৱাৰ পিচৰপৰা বছৰি সত্ৰলৈ একোবাৰকৈ যাওঁ। ইয়ালৈ যাওঁতেই শ্ৰীৰাম চাপৰি, শুকান সূঁতি, বতনপুৰ, আউনীআটী, কমলাবাৰী, গডমুৰ, জয়ধ্বজ পোনেই পোতাৰলৈ থিক কৰা সত্ৰৰ আদি ঠাই—বনমালী-দেৱে পতা সত্ৰ ভকতিদ্বাৰা প্ৰভৃতি দৰ্শন কৰোঁ। নতুনকৈ মথাউৰি, আলি-পদূলি, আৰু আশ্পতাল আদি আধুনিক সভ্যতাৰ উপকৰণ নিৰ্মাণ কৰাত মাজুলীৰ পুৰণি সৌন্দৰ্য্য আৰু মাছ-গাখীৰ, বেত বাঁহ, মাহ আলু, সৰিহ হৰি আছিল। বান-পানীত মাজুলীবাৰী নাজল-নাথল হয় যদিও, আগেয়ে তাৰ মাটি লাকৱা আছিল আৰু ধোৱা বস্ত্ৰও উত্তৈনদীকৈ পোৱা হৈছিল। মাহুৰবিলাকৰ স্বাস্থ্যও বৰ ভাল আছিল।

যোৰহাট চাৰিগাঁৱৰ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা ফটোগ্ৰাফাৰক নি সত্ৰৰ ফ'ট কিছুমান কৰাওঁ। ভকতসকলৰ উত্তোগ আৰু কৰ্মময় জীৱন শলাগিব লগীয়া। ব্যতি পুত্ৰাবলৈ এখটোমান থাকোঁতেই ভকতসকল শুই উঠে; পুত্ৰতীয়া নিশাৰ নাম ধৰিবলৈ বোস্তাসকল তেতিয়াই নামঘৰলৈ গৈ নাম গায়গৈ। শোচাচাৰ কৰি, সকলোৱেই কাষে-কাষে যায়। কোনো বায় খুটিল গৰু য'হৰ গাখীৰ

আনিবলৈ : কোনো ৰায় খৰি-খেৰ চপাবলৈ। ভকতৰ বহান্ত ২১০ জন একেলগে থাকে। এজন যদি বাহিৰলৈ ৰায়, ইজনে ঘৰত বন্ধা-বচা কৰে। ধান বনা, চাউল চলা, খৰিকলা, শাকখোটলা, ঘৰবাৰী লৰা-ঘচা, পূজা-সেৱা কৰা, কোষা-অৰ্ধা ধোৱা, ফুলতোলা—সকলো কাম ভকতেই কৰে। বহা একোটাও যি কেইজন ভকত একেলগে থাকে, সেই কেইজনৰ গোট এটা; বায়ুণ খুদিবৰ প্ৰতেজ নাই। বায়ুণ, কলিতা, কাৰুহ, কোঁচ, কেওঁত এই চাৰি-পাঁচ জাতৰ মানুহ সত্ৰৰ ভকত হ'ব পাৰে। ১৫৮৬ শকৰণৰা সত্ৰৰ কাৰ্য্য-প্ৰণালী এনেদৰেই চলি আহিছে।

নামঘৰত সকলোৱে পালে-পালে নামগ্ৰন্থ কৰিব লাগে। শিষ্ট সকলৰ কোনো কোনেৱে একোটি ল'ৰা সত্ৰলৈ আগবঢ়ায় আৰু কোনো ঠাইৰপৰা বিচাৰিও অনা হয়। সেই ল'ৰাক সত্ৰত ৰাখি সত্ৰৰ ভকতীয়া জীৱন যাপন কৰিবলৈ শিক্ষিত-সংযমী কৰি লোৱা হয়। দেখিলোঁ—বহুত ল'ৰাই ইয়াতে শিক্ষা লাভ কৰি সামগ্ৰিক হ'বলৈ সত্ৰ এৰি গুচি যায়। আগৰ দৰে আজি কালি সত্ৰৰো সন্মান বান্ধ নাই। ভকত আৰু লিঙ্গগ্ৰা ৰাইজৰ মাজত বিশেষ পাৰ্থক্য নেহোৱা হ'ল। ভকতৰ ল'ৰাই সত্ৰীয়া আচাৰ ব্যৱহাৰ, নীতি-নিয়ম পৰিত্যাগ কৰি আজিকালি ইতৰ লোকৰ দৰেই আধুনিক হ'ল। আগেয়ে ভকতে খোৰ মাৰি হে চুৰিয়া শিদ্ধিৰ পাৰিছিল, আজিকালি মাল কোচা মাৰি নাইবা পোন্ধ নোহোৱাকৈ মেৰাই পিছিবলৈ ধৰিছে; সত্ৰৰ ভিতৰত মাদকদ্ৰব্য খোৱাটো নিষেধ, তথাপি এতিয়া লুকাই-চুৰাকৈ ধপাত বিৰি-চুৰি চলিবলৈ ধৰিলে। আগেয়ে কাপোৰ ধুই লব লাগিছিল কলা-থাৰেৰে। এতিয়া ধোৰাই ধোৱা কাপোৰ নহ'লে ভকত সকল বাহিৰলৈ নোলায়। আনকি, চাবোন ছুলেই পৰাচিত হ'ব লাগে। আগেয়ে ভকতে চুলি কাটিব নোৱাৰে। দীঘল চুলি ৰাখি উধনীয়া ধোপা একোটা বান্ধি গলধনত পেলাই ধৰ লাগে। এতিয়া সকলোৱে এলবাৰ্ট কেছন হ'ল। দীঘল চুলি নাইকিয়াই হৈ আহিছে—টিকনিও নেথাকিবগৈ। নীতি-নিয়ম কঠোৰতাও নাই। শৌচাচাৰ কৰি, গা-পা নোহোৱাকৈয়ে জলগ্ৰহণ কৰিবলৈ ধৰিছে। এনে পৰিবৰ্তন, অৱশ্যে কোনেও বাধা দি বাধিব নোৱাৰে। সময়ৰ প্ৰভাৱত সকলো সলনি হ'বই।

সত্ৰৰ বৰকাকতী যজ্ঞেশ্বৰ বৰকাকতী। এখেতেই সত্ৰখন চলায় বুলি ক'ব পাৰি। বৰকাকতীৰ দায়িত্ব অকল সত্ৰৰ হিচাপ পত্ৰ ৰখা, চিঠি-পত্ৰ

লেখাই নহয়। যজ্ঞীৰ দৰেই পৰিচালনাৰ সকলো কাম কৰিব লাগে। আলহী সোধাবপৰা আৰম্ভ কৰি সত্ৰৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ উৎসৱ বাস, পূৰ্বীয় অধিকাৰ সকলৰ তিথি-মহোৎসৱ পালন আৰু মামলা-মোকদ্দমা বিচাৰ কৰালৈকে সকলো কামৰ তদাৰক কৰিব লাগে বৰকাকতীয়ে। এখেতৰ দিহা পৰামৰ্শ নোলোৱাকৈ অধিকাৰ গোষ্ঠীমৌ প্ৰভুৱে কোনো কামকেই ইচ্ছামতে কৰিব নোৱাৰে। আৰু কৰা উচিতো নহয়। সেই কাৰণে, সত্ৰৰ বৰকাকতীজন শিকিত আৰু সকলো কথা জনা-বুজা হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। মাছাভা যুগৰ নিয়ম কাৰণকে সাৱটি ধৰি থকা বাবে, অসমৰ সত্ৰসমূহে ধৰ্মপ্ৰচাৰত যিমান কাম কুৰিব লাগিছিল, সিমান কাম কৰিবপৰা নাই। ভকত সকলেও ভাবে গুৰুত শৰণ লগোৱা আৰু আহোম বজাই দি থৈ যোৱা ৰাত-পায়ৰ ধন ধাৰ তোলাই সিবিলাকৰ প্ৰধান কাম। দুই-চাৰি বছৰৰ মূৰে মূৰে গৈ শিচ্-গাঁৱত তুজন চাৰিজন অৰণীয়াক শৰণ-ভজন দিয়াটোকে তেখেত সকলে মুখ্য কাম বুলি ধৰে। বাগ-পদ দি দুটামান গীত গাব পাৰিলেই নাইবা সামাজিক বাদ-বিসংবাদৰ দুই চাৰিটা কথাৰ সিদ্ধান্ত দিব পাৰিলেই সত্ৰীয় কৰ্ত্তব্য সম্পাদন কৰা হ'ল বুলি ভকত সকলে (সকলো, সত্ৰৰ) ভাবে। কিন্তু আধুনিক প্ৰতিদ্বন্দ্বিতামূলক সমাজত ধৰ্মৰ নিগূঢ় তত্ত্ব আৰু বিশ্লেষণ-মূলক জ্ঞান নেথাকিলে যে ধৰ্মৰ বৈশিষ্ট্য, সমাজৰ ওপৰত থকা প্ৰতিপত্তি আৰু ধৰ্মমূলক নীতি-সদাচাৰৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব নোৱাৰি তাক তেখেত সকলে এতিয়াও উপলব্ধি কৰিবপৰা নাই। ধৰ্মগ্ৰন্থ অধ্যয়ন কৰি তাৰ সাৰস্বৰ্ণ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সত্ৰত ভকতৰ নিমিত্তে একো এটা ব্যৱস্থা নাই। হিন্দু ধৰ্ম বা সনাতন ধৰ্মৰ জ্ঞানমিত পুৰীভূত হৈ আছে সংস্কৃত ভাষাত লিখা গ্ৰন্থৰাজিত। সেই গ্ৰন্থ পঢ়ি প্ৰোক্ত হ'বলৈ ভকত সকলৰ কোনেও লক্ষ্যতৰ 'স' টোও নেজানে। অৱশ্যে ধৰ্ম আলোচনা কৰিবলৈও বিজ্ঞাৰ পিনে টেকেলি কাটি। গতিকে, ধৰ্মশাসনৰ মূল ভেঁটি সজাটোৱান বিলাক আজি-কালি একো-একোটা বাচুঘৰ হৈ পৰিছে। আহোম বজা আৰু বুঢ়িছ-শাসনৰ দিনত, বজা-বৰীয়া পৃষ্ঠপোষকতা পোৱাত, সত্ৰ সমূহেও সামাজিক কাৰ্য্যত হস্তক্ষেপ কৰিবলৈ অধিকাৰ লাভ কৰিছিল। সমাজেও সত্ৰৰ শাসন-অত্যাশন মানি চলিবলৈ বাধ্য হৈছিল। সত্ৰৰো মান-মৰ্যাদা, প্ৰভাৱ-প্ৰতিপত্তি, ধৰ্ম-মাহাত্ম্য অক্লৰ্ণ আছিল। বজাবৰীয়া আইনৰ দণ্ডিতকৈ পোলাইবৰীয়া বা গুৰুবৰীয়া আজাত 'দণ্ডিত বান্ধৰ মচাব' দৰে হিন্দু সত্ৰত নাটি আছিল।

বজাৰ হুকুমে যি কৰিব নোৱাৰিছিল, সত্ৰাধিকাৰ গোস্থানীসকলৰ এযাবি বাক্যই তাৰ দ্বাৰাওপে কাম কৰিছিল। সত্ৰৰ লগত হিন্দু সমাজৰ যি সম্বন্ধ, সেই সম্বন্ধটো ছিটি-ভাঙি থানুবান্ কৰাত, বৰ্তমান শাসন পদ্ধতিয়েই প্ৰধান জগৰীয়া। ধৰ্মহীন ৰাষ্ট্ৰৰ স্থিতিস্থাপকতা চিৰন্তন হ'ব নোৱাৰে—এই কথা আমাৰ ৰাজনৈতিক কৰ্ণধাৰ আৰু শাসকবৰ্গই গভীৰভাৱে চিন্তা কৰা উচিত।

যাৰ চৰণত মোৰ তহমল-দেহা অৰ্পণ কৰি লৰণ ললোঁ, সেই গৰাকী প্ৰভুৱেই হ'ল পুণ্যপাদ শ্ৰীশ্ৰীযুক্ত হৰিদেৱ দেৱগোস্থানী। বয়সত মোতকৈ বহুত সৰু তথাপি তেখেতৰ আধ্যাত্মিক মৌলীয়ে মোৰ মনোৰাজ্যত অসীম প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আছে। প্ৰভুৰ গম্ভীৰ প্ৰকৃতি, ধীৰ কথোপকথন, নিৰপেক্ষ যুক্তি, মনোহৰ মাত কথা, সাদৰী ব্যৱহাৰ প্ৰভৃ বনমালী দেৱ প্ৰদত্ত আশীৰ্বাদ বুলিয়েই ক'ব লাগিব। এই গৰাকী প্ৰভুৱেই দক্ষিণপাট সত্ৰৰ ঐতিহ্য আৰু মহাপ্ৰভু শ্ৰীশ্ৰীমাদেৱ ৰায়ৰ মহিমা স্প্ৰতুলভাৱে ৰক্ষা কৰি আছে। প্ৰভু যি অপৰিসীম ভাগৱত-জ্ঞান, ভাগৱত-ব্যাখ্যাত যি অলৌকিক সূধা-কৰ্ণৰ ভাগৱত অমৃত শ্ৰাব, শুনিলে বা দেখিলে শ্ৰোতাৰ মনত ভাগৱত মহিমাই আপোনা আপুনি দেখা দিয়েহি। প্ৰভুৰ ব্যাখ্যাত এদিনো মই বহা নাছিলোঁ, কিন্তু, বাহিৰৰ পৰা বেৰৰ বন্ধাইদি চাৰি দিন শুনিছিলোঁ। তাতেই মোৰ কলুষ ভৰা অন্তৰো ভক্তিভাবত গদ গদ হৈ উঠিছিল। শাস্ত্ৰ জড়, ঐশ্বৰিক শক্তি সম্পন্ন অলৌকিক প্ৰতিভাশালী মহাপুৰুষে হে তাক চৈতন্য কৰিব পাৰে। পুৰুষ-পৰম্পৰায় এনে পুৰুষৰ আবিৰ্ভাৱ হৈ থকা বাবেই হ'বলা আদিও দক্ষিণপাট সত্ৰৰ প্ৰতি সৰ্ব-সাধাৰণ ৰাইজৰ মনোভাব সূকীয়া। কালৰ গতিগোচৰ দেখি এনে এটা ধাৰণাই মোৰ মনত ঠাই লৈছেহি—যেন এই গৰাকী গুৰুতেই দক্ষিণপাট সত্ৰৰ মহিমা-গৌৰৱ, প্ৰয়োত্তৰ সকলো শেষ হ'ব। এনে গৰাকী পোনাৰ ওচৰত মোৰ শিৰ দোঁৱাবলৈ পোৱা বাবে মই নিজকে নিজে ধন্য মানিছোঁ।

প্ৰভু শ্ৰীশ্ৰীহৰিদেৱ দেৱ গোস্থানী গুৰুই ৫ ফুট ৪ ইঞ্চিমান হৈ হ'ব; কিন্তু ধোলোকা, লাকৱা গোপাল মূৰ্ত্তি-সদৃশ। তাম্বুল বাগৰঞ্জিত মুখৰ মৌলীত দিব্যজ্যোতি প্ৰকাশ পায়। হস্তমুখ আৰু মুহ চক্ৰজ্যোতিত এনে সন্মোহিণী শক্তি আছে যে যেনে কি অভকণ্ঠীয়া বা গুৰুৰিষোণী লোকজন মহাওক, প্ৰভুৰ সাক্ষাৎ পালেই তেনেই লেজু-সেতু হৈ পৰে। প্ৰভু ঈশ্বৰৰ কথাত প্ৰতিবাদ কৰিব পৰা তেওঁৰ শক্তি থাকিলেও, সেই শক্তি হ্ৰাস হৈ আছে।

যেনেকুৱা জটিল বিষয়েই নহওক, এডুৱে তাৰ সহজ সমাধান এটা কবিবই কবিব। দৈনিক এডুৱ বহুত গাঁৱলীয়া সমাজৰ নানান বিধ বাদ-বিবাদ নিষ্পত্তি কৰিবলগীয়া হয়। সেইবোৰৰ সিদ্ধান্ত এটা কৰোঁতে, এডুক কেতিয়াও বিমোৰত পৰা দেখা পোৱা নাই। দুই পক্ষক গৰাকীয়ে এনে-ভাৱে মিলাই দিয়ে যে বান্ধী-বিবাদী আকৌ আগবঢ়বেই হৈ পৰে। শিক্ষিত-অশিক্ষিত, নগৰীয়া-গাঁৱলীয়া, সনাতন ধৰ্ম বিৰোধী, পূৰ্বাপৰ চলি অহা আচাৰ-বিচাৰ বিৰোধী, জাতি-অজাতি আদি বিবিধ লোকৰ সমাগম হয় এডুৱ কাষত। এতেকে চিন্তাৰ ধাৰা, প্ৰৱৰ্ত্তনৰ বীতি-নীতি, চিৰাচৰিত হিন্দু ধৰ্মৰ পৰিপন্থী হ'লেও, এডুৱে সেই সকলৰ আগত এনেকুৱা একোটা যুক্তিপূৰ্ণ মত গম্ভীৰ ভাৱে আগবঢ়াব যে পৰিপন্থীসকলে মনে মনে সেই মত গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিলেও নিজৰ মতটো উচাই ডাঙি ধৰিবলৈ যুক্তি-সাহসৰ বিলোপ সাধন হয়। অথচ, গৰাকীৰ কথাত সকলো সন্তুষ্ট নোহোৱাকৈ নেথাকে। অসম বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ মহেন্দ্ৰ মোহন চৌধুৰীয়েই তাৰ প্ৰমাণ। সত্ৰলৈ সোমোৱাৰ আগতে তেখেতে এডুৱৰ মহিমা নিচেই কম বুলি ভাবিছিল—কিন্তু ওলাই আহোতে স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল গোঁসাঁই ঈশ্বৰৰ গম্ভীৰ ধৰ্মজ্ঞান আৰু জ্যোতিষ্ময় প্ৰভাৱৰ মহিমা। দৰিদ্ৰৰ প্ৰতি দয়া আৰু কমালীল গুণত এডু অদ্বিতীয়। দেশৰ উন্নতি বিধায়ক কাষত মুক্তহস্তে দান কৰাওঁতা অগ্ৰগণী।

ডেকা গোঁসাঁই অধিকাৰ গোঁসাঁইৰ সম্পূৰ্ণ ওলোটা। তেখেত সঙ্গীত-প্ৰিয় আৰু সাংসাৰিক ভাবাপন্ন। আধুনিক জগতৰ মনোভাবৰ লগত নিজৰ চিন্তাপথ আৰু কাৰ্য্যৰ ধাৰা মিলাবলৈ তেখেতৰ অন্তৰ সদায় উৰাউল; কিন্তু অপৈণত শাস্ত্ৰজ্ঞান আৰু সীমাবদ্ধ অধ্যয়নেই তাৰ অন্তৰায় হৈ উঠে। মূখৰ শ্ৰী ধুনীয়া বহিও, পিত্ত প্ৰাণলয়ই সৌন্দৰ্য্যত মৌলান পেলাই ধৰ।

যজ্ঞধৰ বৰকাকতী শান্তহৰ্মন বৰ চৌধিন। তেওঁ সকলোৰে খবৰ বাণে; বাতৰি-কাকতো পঢ়ে। অলপ ঔপন্যাসিকো অৰ্থাৎ উপন্যাস পঢ়াত বতি আছে। কিন্তু কাকো পেট ডাঙি কথা নকয়। শিটোচাৰতো চুড়ান্ত। গৰাকীৰ তেঁৱেই প্ৰধান স্বামী— সত্ৰৰ সকলো তিতকৰা কথা, গোঁসাঁয়ে তেওঁৰপৰা হে শুনে। বৰকাকতীয়ে যেনেকৈ মিহা-পৰাশৰ্ম দিয়ে, তেনেকৈ গোঁসাঁয়ে সকলো কাম কৰে। সাতমান ভগীয়া বৰ যানোৱাই ভকত আছে যদিও, সিসকলৰ সন্তানসন্ত বৰ গুৰুত্ব দিয়া নহয়।

আমাৰ বিজন ৰাজমেধি, তেখেতৰ নাম শ্ৰীকৃত্যাম শৰ্মা—পূৰ্বৰ ঘৰ দেবগাঁৱত। সত্ৰতেই ল'ৰাকালৰপৰা বৃত্তা হলহি। পুথিপাঁজি চোৱা অশোচাদিৰ ব্যৱস্থা দিয়া, কোষ্ঠী-সোৱঁৰণী কৰাত তেখেত হুণ্দি। ওচৰ চুবুৰীয়া গাঁৱলীয়া ৰাইজেও তেখেতক বৰ সন্মান কৰে। আমাৰ চহৰখন, দক্ষিণপাটত নামদা চহৰ হুঁলি হৈ আছে; চাৰি হুঁলি নাই। তেখেতৰ লগত আক ৪ জন ভকত থাকে। মদন বোলা বিজন, তেওঁ ডেকা ল'ৰা, ঘৰ ওচৰতে। কঢ়াল গাঁৱৰ অমূল্য নামে ল'ৰা এটিও থাকে। মদন হাৱী। পাঠক এজনো থাকে। ভকত বোলা এটিও থাকে। তেখেতৰ বহাৰ দাঁতিতে পছিম পিনে থাকে এজন তেওঁ বৰ বুদ্ধিমান—মই নাম দিছিলোঁ। এম এল এ। ভকতৰ ঘৰবোৰ বৰ মজবুত। বাঁহ কাঠেৰেই কৰা যদিও, বেঘৰ গাঁৱনি, ওপৰ চাঙৰ বান্ধ বৰ নিকপকপীয়া। ৬ টা খোঁটালী আছে। খোঁটালীটোইহুত একাৰ। খিৰৌকি নামত সৰু বিন্ধা একোটি মাজ আছে। জিতবত পালে। পূবৰ পোনে দুফালে দুটা কোঠা, পছিমেও দুটা। পছিমৰ মূৰলৈ যিটো দুতগীয়া কোঠা তাত ৰাজমেধি আৰু মদন শোৱে। মদন হাটীমতা। পাঠকে শ্ৰীৰাম চাপৰিৰ মাটিবাৰী চায়। অমূল্যই ভাত ৰান্ধে আৰু ৰাদব ৰায়ৰ কাম কৰে। কোঠা দুটাৰ মাজতে জুহাল, পাভতি চাং কৰি থৰি শুকাই থয়। জুই জুহুয়ায়েই। ভকতয়ে ৰাতিপুৱাবলৈ এঘণ্টামান থাকোঁতে পুৱন্তী নাম ৰখিবলৈ বাব লাগে। মদনে খুটিলৈ ৰায়—গাখীৰ আনিবলৈ। অমূল্যই গা ধুই, ৰাজমেধি দেৱে সন্ধ্যাপূজা কৰাৰ পানী ফুল বতাই দিয়ে। গা-ধুই হৈ চাহপানী টেকেলি বা দেগটো জুইৰ ওপৰত বহাই দিব পাৰে—যেয়ে সেয়ে চুব নোৱাৰে। ৰাজমেধি দেৱে সন্ধ্যাপূজা কৰিয়েই নামঘৰলৈ বাব লাগে। নাম লগাবলৈ সেই কাৰণে তেখেতক বৰ নাম লগোৱাও বোলে। এখন চহৰৰ মালিক দেখি ৰাজমেধি বোলে। নামৰপৰা আহিয়েই ভাত ৰান্ধে। ভাত পানী থাই অলপ জিৰণি লৈ পুথি-পাঁজি চায়। তাৰ পিচত আলহী-দুলহী আহিলে লোধ-পোছ কৰে। ৰাজমেধি দেউৰে সংকুতত অলপ জ্ঞান আছে আৰু সত্ৰৰ স্বাৰ্থৰ নিমিত্তে চিন্তা কৰে। বাকী ৰিলাক নিৰ্মান সত্ৰৰ নিমিত্তে শুৰা মাছ নহয়।

আহোম বৰ্জাই মাটিবাৰী দি পাতি থৈ নোজোৱা হ'লে, নাইবা বৃটিছ পৰ্বৰ্মমেটে সেই হেঁদোক্তৰ-অহোক্তৰ আৰু সন্ধ্যাধিকাৰ সকলৰ ৰাজসিক সন্ধান বন্ধা কৰি সোঁৱোৱা হ'লে, আজি ৩০০ বছৰ কলি, দক্ষিণপাট হৈ নোলাগে

কোনো সত্ৰয়েই নেথাকিলহেঁতেন। আমি স্বাধীন হলেঁ। কংগ্ৰেছ গৱৰ্ণ-মেণ্টে সত্ৰ-সভা বিলাক মৰিহুৰ কৰিলে। মাটিবাৰী নিলে, সত্ৰৰ সম্পত্তি নিলে, গোসাঁই সকলৰ মৰ্যদা হানি কৰিলে আৰু সদৌ শেহত হিন্দু ধৰ্মৰ ওপৰত মাদমৰ বহুৱালে। বাহ্যিক পয়োভৰো ধৰ্মৰ প্ৰতি আকৃষ্ট কৰা এটি প্ৰধান উপাদান। তাকে কংগ্ৰেছ গৱৰ্ণমেণ্টে ধ্বংস কৰিলে।

ওজা-বায়ন-বৰপূজাৰীৰ ভিতৰত নিত্যানন্দ শৰ্মাই বিশেষকৈ চকুত পৰে। তেখেতে সদ-ব্ৰাহ্মণ, স্ত্ৰী আৰু সাংঘিক মহাপ্ৰভু ৬বাদৰ বায়ৰ উপযুক্ত সেৱক। বৰপূজাৰী অধিকাৰ গোস্বামীৰ সম্বন্ধীয়াও। তেখেতে শদিয়া চহৰলৈ গৈ বহুত পৰ্বতীয়া মানুহক শৰণ-ভজন দিয়ে। বৰপূজাৰীৰ অসাম্বিকতা এটি বিশেষ গুণ। ভূতপূৰ্ব অসমৰ মন্ত্ৰী গোপীনাথ বৰদলৈয়ে তেখেতহে গুৱাহাটীত শৰণ লৈছিল।

গোসাঁই ঈশ্বৰৰ হাতী এটাতে উঠি এদিন ভকত দুজনে সৈতে মই আউনীআটী সত্ৰলৈ গৈছিলোঁ। সত্ৰখন লুইতৰ পাৰতে, মাজতে বৰ নাম ঘৰটে। সোমাই ঘৰ্টতেই দোকান-পোহাৰ আৰু সংস্কৃত টোল পোৱা যায়। ভকতসকলৰ হাটীও বৰ পৰিস্কাৰ। ঠাইভোখৰ বায়। নামঘৰৰ দাঁতিত পুখুৰী টটা আছে—কিন্তু পানী নাই। তাত পানী নবয়। আউনীআটীৰ সত্ৰাধিকাৰ প্ৰভু থকা ঘৰটি পকা আৰু ভকতৰ হাটীৰ পৰা অলপ আঁতৰত। প্ৰভুৰ বেডিছ আছে। থাকনি বঙলাৰ লগতে পূজাঘৰ। আগেয়ে সত্ৰৰ পালনামো চাইছিলোঁ। এইবাৰ উদ্দেশ্য নোহোৱাকৈ গৈছিলোঁ।

আউনীআটীৰ পৰা ঘূৰি আহোঁতে কমলাবাৰী সত্ৰ চালে। গোসাঁই গৰাকীক বৰ সাদৰি পালে। তেওঁ জলপান পাতি খুৱাই হে মোক বিদায় দিছে। কেবাখনো গাঁও-ভূইৰ মাজে-মাজে গৈ থাকোঁতে সন্ধিয়া লাগি ভাগিল। বাটতে ভকতজনৰ মিত্তিৰ মানুহ এবাৰত সোমাই অলপ জিবাৰ থুজিলে। আমিও মান্তি হলেঁ। গিৰিহঁতৰ ঘৰলৈ আমি আটাই-কেউজন নাযি গলেঁ। নগল মাথোন ভকতজন। গিৰিহঁতৰে বৰ আন্তৰ্য্যন্তকৈ আমাক চাহ জলপান খুৱালে। পুহমহীয়া জাৰত গা সেৰেঙা লাগি গৈছিল। পুৱাবলৈ জুই একুৰাও ধৰি দিলে। আমি খাই-বৈ এতালত গিৰিহঁতজনে হাতীত থকা ভকতজনক বৰ ভাবান্তৰে চাহ এটুপি খাবলৈ কলেগৈ। কিবা এটা ঠেহৰ ভাব দেখুৱাই ভকতে নেখাওঁ বুলি জোকোবা মাৰি পঠিয়ালে। এইজন ভকতেই আউনীআটীৰ গোসাঁইৰ তাত মোৰ

পাচকালে বচি গোসাঁইক “থাকিব নোৱাৰে” বুলি অহঙ্কাৰ কৰি কথা কৈছিল। তেওঁ নেখাওঁ বুলি ভাই থাকিল। বাতি বহুত হোৱা দেখি আমাকো শুবলৈ চাৰিপাটা পাৰ দিলে। শেহনিশা দেখোন ভকতটি কেঁকাই আছে—বাহিৰলৈ ওলাই গৈ দেখোঁ—তেওঁ হাতীৰ ওপৰৰপৰা লুটুপ কৰে তললৈ সৰি পৰিল আৰু উঠিব নোৱাৰা হৈ মাটিতে পৰি কেঁকাই আছে। সেই ঘৰ মাত্ৰহতে ভকতটি তিনি মাহ থাকিব লগীয়া হ’ল। ভাস্কৰ-বেজ লগাই ৩ মাহৰ মূৰত হে আহিব পাৰিছে। গোসাঁই ঈশ্বৰৰ আগত মদগৰ্বীভাৱে কথা কোৱাৰ ফল হাতে হাতে ফলিয়ালে, ভকতটি ঘূৰীয়া নহ’ল যদিও, গাঁৱ সাঁফি লৰিল। আউনীআটীৰ গোসাঁইৰ মহিমা নাই বুলি কোনে কয়? গোসাঁই মাধ্যম্য এইটি জাজ্জল্য প্ৰমাণ নিজ চকুতেই দেখিছে।

কমলাবাৰী সজ্ঞ ৪—কমলাবাৰীৰ চাটাবিলাক বৰ পৰিশ্ৰম আৰু আটাই-বোৰ ঘৰ উলু খেৰেৰে ছোৱা। ভকতবিলাক বৰ পৰিশ্ৰমী—সৰিয়হ খেতি, আলু খেতি সকলো কৰে। ভকতৰ গা হুটু-গুটু—নিঘুণী। বামুণীয়া সজ্ঞ-বিলাকৰ ভকতৰ গা লাহী আৰু নিশকতীয়া। কমলাবাৰীৰ ভকতৰ মূৰৰ চুলি দীঘল আৰু ধোপাটোও উধনীয়া। ইয়াৰ ভকত সকলৰ নিত্য-নৈমিত্তিক নাম-গুণ গোৱাত আস্থা থকা যেন দেখা গ’ল। গৰু, মহ, খেতি-খোলা কৰিও নিয়মিতৰূপে পৌৰাণিক ৰীতি-নীতি মতেই এখেতসকলে কেৱলীয় ধৰ্ম ধৰি আছে।

নতুন কমলাবাৰী সজ্ঞলৈ যাবলৈ নহ’ল। আউনীআটীৰে দক্ষিণপাটৰ মাজত থকা গাঁওবোৰৰ অৱস্থা শোক লগা—অঘৰীৰ দৰে অস্থায়ীভাৱে থাকে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গৰাখহনীয়াই আৰু কিছুমান দিনৰ মূৰত ইয়াৰ যে কিবা চিন থব আশা নাই।

সজ্ঞবিলাকৰ শিগুও লাহে-লাহে কমি আহিছে। মোৰ বোধেৰে আৰু বছৰদিয়েকৰ মূৰত সজ্ঞৰ নামেই নেথাকিবগৈ।

দ্বিতীয় অধ্যায়

ইন্দিয়বেঞ্চ কোম্পানীৰ এজেন্ট : ১২২৪ চনত, কলিকতালৈ
 যাওঁতে, অধিকাৰাধ বৰাই মাৰ্টিন কোম্পানীত কাম কৰিছিল। সেই
 কোম্পানীয়ে “সেছনেল ইণ্ডিয়ান লাইক্ ইন্দিয়বেঞ্চ নামেৰে জীৱন বীমাৰ
 কোম্পানী এটা খুলিছিল। চাৰ বাজেত মুখাৰ্জী তাৰ ডাইৰেক্টৰ। বৰাই
 বৰকৈ ধৰাত মই তাৰ এজেক্টী ললোঁ। ১২৩০ চনলৈকে মোৰ এজেক্টী
 আছিল। বাৰ্টি হেণ্ডাৰমান টকাৰ ইন্দিয়বেঞ্চ কৰায়ো ডিভিজনেল ইন্স্পেকটৰ
 নোপোৱাত সেই কাম এৰি পেলালোঁ। কাম এৰাৰ আক এটা কাৰণ
 হ’ল—বঙালীৰ বৰ বৰ কথা। বঙালীয়ে অসমীয়া বুলিলে নিচেই তুচ্ছ জ্ঞান
 কৰে। কিন্তু এজেক্টী লোৱাৰপৰা মোৰ বৰ উপকাৰ হ’ল। কংগ্ৰেছৰ
 প্ৰচাৰ কাৰ্য্য কৰিবপৰা হলোঁ; বহুত মানুহৰ লগত চিনাকিও হলোঁ।
 লগে লগে মনিৰাম দেৱানৰ কথা বুটলিবলৈও সুবিধা পালোঁ।

ইন্দিয়বেঞ্চৰ কাম কৰি, কিমান যে অভিজ্ঞতা লাভ কৰিলোঁ, কৈ অস্ত
 কৰিব নোৱাৰি। বলদেৱ মহন্তই যে লিখিছিল “নাথুক চিনিবা কৰি
 লেনমেন বিত্ত” দেই কথা এজেক্টী লৈ আৰম্ভে আৰম্ভে প্ৰমাণ পালে।
 বহুতে মুখ লহিব নোৱাৰিয়েই বা ভৱিষ্যতৰ ধনৰ আশাতেই কৰ্ম ধনত
 চহী কৰি দিয়ে—দৰ্কাৰ পৰিলে অলপ অলপ আগধনো দিয়ে। কিন্তু দুদিন-
 মান পাৰ হৈ গলেই ইন্দিয়বেঞ্চ কৰা মানুহজনে টকা দিব লগা কথাটো
 পাহৰি যায়। সোঁৱৰাই থাকিলেও কেৰেপৰেকৈ নকৰে। মোৰ দিনত বৰ
 কম মানুহ হে পালোঁ। যি চহী কৰি টকা দিবলৈ ধৰোঁগেবো নকৰে বা
 নিদিয়ই। অৱশ্যে, ভেটিয়া আমাৰ এইফালে ইন্দিয়বেঞ্চ কথাটো বৰ সঁচালনি
 হোৱা নাছিল। বৰ বৰ ধনী ছুই চাৰিজন হে লাইক্ ইন্দিয়বেঞ্চ কৰিছিল।
 মানুহ একোজনক বুজাই-বৰাই ইন্দিয়ব কৰিবলৈও এজেক্টৰ কম বুদ্ধি
 বিবেচনা নেলাগে। এজেক্টে মানুহজনৰ অৱস্থা, লংঘাপনৰ উপায়, তেওঁৰ
 পোঁ-পৰিয়ালৰ সংখ্যা জানিব লাগিব। ফৰ্মত চহী কৰিবলৈ যোৱাৰ
 আগেয়ে মানুহজনৰ বতাব চৰিত্ৰ আৰু তেওঁৰ বন্ধু-বান্ধৱ ক্লাকৰ বিষয়েও
 ভালকৈ জানিব লাগিব। মোৰ বোঁধে, ব্যৱসায় আৰু বাজনীতিত উন্নতি
 কৰিবলৈ হলে পোনেই ইন্দিয়বেঞ্চত ধৰি আখৰা কৰা ভাল।

প্রধানমন্ত্রী জৱাহৰলাল নেহৰুৱে বেণুখৰ শৰ্মাক
সাহিত্য একাডেমীৰ পুৰস্কাৰ প্ৰদান কৰিছে

বেগুবাৰ অৰ্ঘ্য (১৯৮৪ চন)

বৰ ধনী হ'ব নোৱাৰিলেও, এজেক্ষী লৈ একোজন অল্পশিক্ষিত ডেকাই টোক-টোক-টাকটাক কৈ একোখন সৰু সংসাৰ চলাই জীৱন নিৰ্বাহ কৰিব পাৰে।

ইন্দিয়ৰেও এজেক্ষীয়ে মোক এবাৰ বৰ বিপদত পেলাইছিল। ১৮৬৮ চনত সেই বিপদৰূপৰা হাত সাৰোঁ। তাৰ ঘটনাটো এই :—

নাগিনীজান চাহবাগিচাৰ ব্ৰাঞ্চ গাৰ্ডেন চটাই চাহ বাগিচা। সেই বাগিচাৰ ইনচাৰ্জ আছিল নিখিল চন্দ্ৰ হাজৰিকা। তেওঁ পূৰ্বে চাৰিঙতে থাকি ল'ৰা পঢ়ুৱাইছিল; ঘৰ নামতিৰ কুমাৰ গাঁৱত।

ন-ন — : অপাৰেচনৰ দিনত, তেওঁৰ বাগিচাৰ ঘৰতে থাকি শব্দৰ কাপোৰ বেচিছিলোঁ। বহুত কৈ-মেজি তেওঁক ল'ইফ ইন্দিয় কৰিবলৈ মান্তি কৰালোঁ। তেওঁও দুহেজাৰ টকাৰ ইন্দিয় কৰিলে। এবছৰমান কিস্তিও দিলে। কিস্তি তিনিমহীয়া আছিল। সেই কিস্তিৰ ধন তেওঁ পোনে পোনে নপঠিয়ায়। মোৰ হাতত হে দিয়ে। পাচত-ক'লেগৈ বোলে কিস্তিৰ সময় পৰিলে যাতে ময়ে যেন প্ৰিমিয়মটো দি দিওঁ। সেইমতে ময়ো দুবছৰ-মান দিলোঁ। বাচদবোৰ মোলৈ আছে। তেওঁ যেতিয়া যি কিস্তিৰ যি টকা মোক দিয়ে, সেই কিস্তিৰ বাচদখনো তেওঁক দি দিওঁ। তিনিবছৰ মানৰ পাচতে হাজৰিকা মাৰি থাকিল। চাৰিঙৰ হৰকাত দুৱৰা ভাঙৰে তেওঁক পৰীক্ষা কৰিছিল। ইমান কম দিনৰ ভিতৰতে মৰা বাবে কোম্পানীৰ অলপ সন্দেহ হ'ল—জানোচা বেচি বয়সৰ মানুহটোক কম বয়সৰ বুলি দেখুওৱা হ'ল। তদন্ত চলিল। আমাৰ বিৰুদ্ধ সন্দেহ কৰিবলগীয়া প্ৰমাণ নেপাই, দাবীৰ টকা লাভে সৈতে মোৰ নাম পঠাই দিলে। মুঠ ২১০০ টকা আছিল। মোৰ প্ৰাপ্যখিনি মই লৈ বাকীখিনি টকা নি, নামতিৰ কুমাৰ গাঁৱত থকা নিখিল হাজৰিকাৰ ঘৈণীয়েকৰ হাতত দি দিলোঁ গৈ। তাতে নিখিলৰ পুতেকহঁতে, মই টকা খালোঁ বুলি কোম্পানীলৈ লেখি পঠিয়ালে। কোম্পানীৰ হৈ গুৱাহাটীৰ পৰা আসামৰ মেনেজৰ ৰমেশ মজুমদাৰ আহিল শিৱসাগৰলৈ। ভূপেন্দ্ৰ নাথ ঘোষ উকীল আৰু ৰামচন্দ্ৰ বৰা উকীল এই দুজনক চালিচ পাতি দিলে। তেওঁবিলাকে মোৰ ওপৰত অনা অভিযোগৰ বিচাৰ কৰি চালত, মোৰ গাত একো দোষ নেপালে। বৰ নিখিলৰ পুতেকহঁতে মোক হে দিবলগীয়া হ'লগৈ। সেই কথামতে নিখিলৰ পুতেক মহীকান্তৰ লগত মোৰ কাজিয়া হ'লগৈ। কাজিয়া গৈ ফৌজদাৰী মোক= দ্ৰমাত পৰিল।

একাদশ পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

১৯৪৭ চনৰ দুৰৱস্থাৰ দিন : ১৯৪৭ চনত মোৰ ভাই ধৰ্মেশ্বৰ ঢুকায়। ঘৰতো বোক এবিধ নোহুওৱা হ'লোঁ। আইটী বুলি মাহুহ এজনীয়েই ঠাই-ঠাই সাৰি মছি দিয়ে। মাটিমলা নামেৰে খনিকৰ গাঁৱৰ মাহুকা মাহুহ এজনী ৰাতি থাকে। মই নিজে খৰি গুৰি বাইচাইকেলত বান্ধি ঘৰলৈ আনো, খৰি ফালোঁ, মজলবৰীয়া হাটলৈ যাওঁ। শিৱসাগৰলৈও যাব লাগে। গকণ্ড চাব লাগে। সক ভাই প্ৰচাদে বৰছলা বাগিছাৰ পৰা সপ্তাহন্ত এবাৰ আহে। অজিতে গুৱাহাটীৰপৰা মাহে ৪০ টকা মান পঠিয়ায়। তাৰে ঘৰ চলোৱা বৰ টানেই। পথাৰৰ ধান আনি অকলে-অকলেই গক ফুৰাই মৰণা মাৰোঁ। মৰণা জোকাৰি, বা-দি জাৰি সেই ধান জীৱন সিং কেঞাৰ ঘৰত বেচোঁগৈ।

যুদ্ধৰ পাচৰপৰা আমাৰ—আমাৰ হে নেলাগে সকলোৰে অৱস্থা পৰি আহিবলৈ ধৰিলে। কোনো মাহুহে কাৰো ঘৰত কাম নকৰা হ'ল। পোনেই মিলিটেৰী ঠিকা ল'বলৈ যায়। ১৯৪৭/৪৮/৪৯ এই তিনি বছৰ বৰ দুখত গ'ল।

দিল্লীৰ বুৰঞ্জী কংগ্ৰেছলৈ : ১৯৪৮ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত দিল্লীত বহা সদৌ ভাৰতীয় বুৰঞ্জী কংগ্ৰেছলৈ যাওঁ। তেতিয়া গুৱাহাটীত শ্ৰীমান অজিত আছিল গোবিন্দ ভট্টাচাৰ্য্যৰ মাটিত ঘৰ ভাৰালৈ। তাতে দুৰাতি থাকি ২৪ ডিচেম্বৰত দিল্লীলৈ যাত্ৰা কৰোঁ। দিল্লীলৈ যোৱা লৈয়ে প্ৰথম।

বুৰঞ্জী কংগ্ৰেছলৈ যোৱাৰ পথচৰ নিমিত্তে আগতীয়াকৈ প্ৰধান মন্ত্ৰী গোপীনাথ বৰদলৈলৈ লিখালিখি কৰিছিলোঁ। কিন্তু তেওঁ পথছ দিবলৈ পোনতে অমান্তি হৈছিল। এই বিষয়ে তেওঁক গুৱাহাটীৰ বাসস্থানত লগ ধৰাত মোৰ আবেদন কৰা পলম হ'ল বুলি ক'লে। চেপ্তেম্বৰ মাহতে দিয়া দৰ্খাস্ত কেনেকৈ পলম হ'ল বুলি শোধাত তেতিয়া কথাৰ স্তৰ বদলি হ'ল। সেই

হওক, ডাক্তৰ ভুবনেশ্বৰ বৰুৱায়ো কোৱাত, পিচত তেওঁ খৰছ দিবলৈ মান্তি হ'ল।

দিল্লীলৈ যোৱা লগৰীয়া আছিল অধ্যাপক কেশৱ নাৰায়ণ দত্ত আৰু অধ্যাপক কৰ্ণানন্দ দত্ত। কেশৱ নাৰায়ণ মাত্ৰজন চতুৰ আৰু বুদ্ধিমান। কৰ্ণা ধীৰ আৰু বিবেকী। দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয় হোষ্টেলত আমাক থাকিবলৈ দিছিল। পূৰ্বাৰ দিল্লী, ততুৰ মিনাৰ, পাদশাহৰ কিল্লা আভূতি চাবলগীয়া পূৰ্বাৰ ক'ৰ্ভিচিন চাওঁ। আন আন ঠাইৰ দৰা বুজা গবেষণা, বুজাবিদ সকলৰ সৈতে চিনাকি হওঁ। ঘূৰি আহোঁতে কলিকতাৰপৰা গেইটৰ বুজা ছখনমান কিনি আনো। কংগ্ৰেছৰ আলোচনাত কেশৱ নাৰায়ণ দত্তই ভাগ লৈছিল। তেওঁৰ কথাখিনি শুনি বৰ ভাল লাগিছিল।

বোৰ মৃত্যুঃ দিল্লীৰপৰা ঘৰলৈ আহি বোক শয্যাগত অৱস্থাত পাৰ্গাই। নিশকাতীয়া গাৰেই বোৰে ভাতপানী বান্ধি-খাই ফুৰিছিল। ফাগুণৰ-পৰা ভাদলৈকে বোক গুৰুশয্যা কৰোঁতেই ল। প্ৰছাদৰ বৈধীয়েক আছিল। অজিতৰ মাক গুৱাহাটীতে আছিল। ঘৰত কোনো নাই। ময়ে হগা-মুতা ধুৱাব লাগিছিল, দৰবজাতিও দিব লাগিছিল। বাপুৰ দোকানীয়ে (দামোদৰ কটকী) যেমিবা নিতৌ খবৰ লৈছিল। প্ৰছাদো টীয়ৰ পৰা শনিবাৰে শনিবাৰে আহে। ভাদৰ ২৪ দিন যাওঁতে, শনিবাৰে কৃষ্ণা-তৃতীয়া তিথিত বোৰ মৃত্যু হয়। পইচাৰ বৰ অভাৱ হোৱাত শৰাধটো শাস্ত্ৰ-সমস্তকৈ কৰি থোৱা হল।

চাৰিও এৰি গুৱাহাটী আৰু কলিকতালৈ : ধনী খনিকৰৰ হতুৱাই চাৰিওত থকা মোৰ কিতাপ, আলমাবী আদি গুৱাহাটীলৈ 'বুক' কৰাওঁ। ১৯৫০ চনত চাৰিও এৰো। গুৱাহাটীত অজিও মাধৱ ভট্টাচাৰ্যৰ ঘৰ এৰি, চেনিকুটীলৈ যায়। চেনিকুটীৰ ঘৰতে মোৰ কিতাপ-পত্ৰবোৰ থোৱা হয়।

১৯৪২ চনত মণিৰাম দেৱান ছপা কৰিবলৈ কলিকতালৈ যাওঁ। ১৩৫ এ, মজাৰাম বাবু ষ্টীটৰ ঘোৰ প্ৰেছত, কিতাপ ছপাবলৈ দিওঁ। প্ৰেছৰ অফিচতে ৰাতি শুই থাকোঁ—হোটেলত ভাত খাওঁ। প্ৰেছটোৰ টাইপ ভাল, কিন্তু কামত বৰ হেলা; ইয়াত কম্পজ কৰি আন ঠাইত ছপাই আনগৈ।

কটক বুজা কংগ্ৰেছ :—১৯৪২ চনৰ ডিচেম্বৰত কটকলৈ যাওঁ—বুজা কংগ্ৰেছত যোগ দিবলৈ। কটক ইউনিভাৰ্চিটিৰ বেভেনশ্ব কলেজত আমাক থাকিবলৈ দিছিল। তাৰ পৰা পুৰী জগন্নাথ চাওঁগৈ। সকলো 'ডেলিগেটে'ই

চাবলৈ গৈছিল। অসমৰপৰা যোৱা শুনি মোৰ ওচৰলৈ অসমৰ পাণ্ডা গৈ, মোক বিনা পইচাই জগন্নাথৰ মূৰ্ত্তি সেৱা কৰাই আনেগৈ, পাণ্ডাৰ ঘৰলৈ গৈ আমাৰ ৰাজী বিলাকৰ চিঠি আৰু কন্দৰ্পেখন বজাৰ চিঠি-নকল আনে। কদ্রসিংহৰ দিনত ৫০০ উৰীয়া বায়ুণ অসমলৈ আহিছিল—সেই কথাবোৰ কাগজ পাওঁ। মণিৰাম দেৱানৰ চিঠি এখনো আনে।

সাগৰত গা ধোওঁ : চৌ দেখি বৰ ভয় লাগিছিল, কিন্তু ততালিকে মাৰ যোৱাত ভয় নলগা হ'ল। সাগৰত গা-ধোওঁতে সূৰ্যোদয় দৃশ্যটো চাই বৰ ভাল লাগিছিল। পুৰীৰ বুৰঞ্জী বিভাগে আমাক টি পাৰ্টি দিছিল।

কোণাৰক মন্দিৰলৈ : পুৰীৰ পৰা ৪থল বাঢ়েৰে আমাক কোণাৰক মন্দিৰলৈ নিয়ে। কোণাৰক মন্দিৰটো দেখিয়েই ভীত। আমি শিৱদৌল-জয়দৌলটোকে বৰ ডাঙৰ বুলি ভাবি আছিলোঁ। কিন্তু কোণাৰক (কোণ+অৰ্ক) মন্দিৰ চাই সেই ধাৰণা ফুটো উৰিল। তাৰ দাঁতিত থকা প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড হাতী আৰু ঘোঁৰাৰ মূৰ্ত্তি আৰু মন্দিৰৰ ওপৰত সূৰ্য্যমূৰ্ত্তি চকু দেখি তস্মান খালে। সাগৰৰ পৰাও বহুত দূৰ। কিন্তু মন্দিৰৰ বাৰীখন ধুমিৰে ভৰা।

ভূৱনেশ্বৰ মন্দিৰো চালে। সৰোবৰৰ মাজত থকা মন্দিৰৰ দৃশ্যটো বৰ গহীন আৰু সুন্দৰ। দাক্ষিণাত্যৰ মন্দিৰ বিলাক চাই হে আমাৰ অতীত সভ্যতা কিমান উন্নত আৰু উৎকৃষ্ট, বুজিব পাৰি। উৰীয়া গাঁও চাবলৈ গৈছিলোঁ। তাত নাম গোৱা বা লংকীৰ্তন শুনিলে, অসমতে আছে। নে উৰিষ্যাতে আছে। কব নোৱাৰি। অসমীয়া উৰীয়াৰ ইমান সাদৃশ্য যে, কোন জাতি আগ কোন জাতি পাচ ধৰাই টান। উৰীয়া অসমীয়াৰ অতীত বুৰঞ্জী প্ৰকৃততে প্ৰধান গবেষণাৰ বিষয়। শব্দ, উচ্চাৰণভঙ্গী, তামোল খোৱা দস্তৰ আৰু গাঁৱত নামগুণ গোৱা নিয়ম—আটাই বোৰ অসমীয়াৰে সৈতে প্ৰায় একেই, কেৱল 'স' টো মাত্ৰ 'ছ' বুলি উচ্চাৰণ কৰে।

মাদ্ৰাজৰ ফালে যাবলৈ যন আছিল। কিন্তু টকাৰ অভাৱত যাব নোৱাৰিলোঁ।

শৈলেন্দ্ৰ প্ৰসাদ বৰুৱা : মই 'মণিৰাম দেৱান' কিতাপ ছপাই থাকোঁতেই শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ পুণ্ডেক শ্ৰীমান শৈলেন্দ্ৰ প্ৰসাদ বৰুৱা কলিকতালৈ যায়। লোণাৰিৰ পাৰ্বতি বৰুৱাও যায়। শৈলেন্দ্ৰক এদিন কলোঁ। বোলোঁ মোৰ মণিৰাম দেৱানখন ছপা কৰিছোঁ; আৰু অলপমান কাগজৰ

অভাবত ছপা শেষ কৰিবপৰা নাই। তুমি টকা বা কাগজকে দি ছপাকাম
ধিনি সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰা নে? আগেয়েও সহায় কৰিম বুলি কৈছিল।
সোণে (শৈলেনৰ নাম) তৎক্ষণাত্তেওঁ থকা ঠাই নিউ পাৰ্ক চাৰ্কাচলৈ
যাতিলে। পাচদিনা বাতিপুৱা তেওঁৰ ঘৰ ওলালোঁগৈ। পোৱা মাত্ৰকে
চাহ আনিবলৈ কৈ মোক দেৱানৰ জীৱনী অলপ পঢ়ি শুনাবলৈ ক'লে। পঢ়ি
এঁতালত বৈগীয়েকক (কমলেশ্বৰ বৰুৱাৰ জীয়েক) “শুনাহিচোন, শুনাহি
দদাইদেৱৰ মণিৰাম দেৱান। বৰ স্মৰক হৈছে।” বৈগীয়েকক শুনিবলৈ কৈ
তেওঁ অলপ “appetising” (মদ) খাই আহোঁ বুলি ভিতৰলৈ গ'ল আৰু
খাই আহিয়েই মোক ক'লে, “বলক, খোংৰাপটিলৈ যাওঁ। আপোনাক
কিমান কাগজ লাগে অৰ্ডাৰ টো দি আহোঁগৈ।” এই বুলি, তেওঁ মটবখন
লৈ মোক খোংৰাপটিত (Old China bazar) থকা তেওঁবিলাকৰ বাগিচাত
কাগজ দিয়া দোকান পালোঁগৈ আৰু তৎক্ষণাত্ত মোক যিমান কাগজ লাগে
দিবলৈ অৰ্ডাৰ দিলে। সেই কাগজ নি এলমু প্ৰেছত দি দেৱানৰ পৰিশিষ্ট
ভোধৰ ছপালোঁ। শৈলেনে সহায় নকৰা হ'লে দেৱানৰ জীৱনী উলিয়াব
পৰা নহলহেঁতেন। শৈলেনক এখন মাত্ৰ কিতাপ উপহাৰ দিলোঁ। তেওঁ
বেলেগে আকৌ দুখন কিনিিলে।

এইখিনিতে শৈলেন্দ্ৰসাদ বৰুৱাৰ সাহিত্য পৃষ্ঠপোষকতাৰ বিষয়ে এবাৰ
কথা উল্লেখ্যাই থোৱা ভাল। তেওঁ মণিৰাম দেৱান দুখনকৈ কিনি, বৈঠক-
খানৰ আলমাবীত হুমাই থৈছেগৈ আৰু উপহাৰ দিয়াখনো থৈছে। নকুল
ভূঞাৰ দদাইদেৱাক শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ ভূঞাক শৈলেনে বিয়া এখনত লগ পাই
কলে (মোঁলৈ আঙুলিয়াই) এখেতৰ মণিৰাম দেৱান কিতাপখন বৰ বঢ়িয়া
হৈছে। এনেকুৱা কিতাপ ওলোৱাই নাই। ভূঞাই হুছিলে—“বোপা,
মণিৰাম দেৱান কিমান বয়সত মৰিল?” শৈলেনে অৱাক হ'ল, “এৱা, কেতিয়া
মৰিল চোৱাই নাই।”

কিনো কিতাপ পঢ়িলা তেন্তে। —বুলি ভূঞাই ক'লত লাজ পালে।
জাছেই পাণ্ডক বা চন্দ্ৰাই পৰক, শৈলেন্দ্ৰই কিতাপ নপঢ়িলেও একো হানি
নাই। কিতাপ পঢ়াৰ লগত শৈলেনৰ সম্পৰ্ক নাই; সম্পৰ্ক—বাগিচা চলাই
কেনেকৈ টকা ঘটা যায়। বিস্ত, খনৰ কুৰেৰ যদিও ভাল মাহুৰৰ ঘৰৰ ল'ৰা
শৈলেন্দ্ৰ। তেওঁৰ সিংহ-সিংহৰ জ্ঞান স্পৃহাৰ ঐতিহ্য সোমাই আছে। কিতাপ
কিনি যে তেওঁ আলমাবীত (লোকক দেখুৱাবলৈ হলেও) হুমাই থৈছেগৈ, সেয়ে

ধনী শৈলেন্দ্ৰৰ সাহিত্যৰ প্ৰতি দেখুওৱা ডাঙৰ সন্মান। অকল কিতাপ কিনা মাত্ৰহে আমাক লাগে। অৰ্থাৎ চমজনাৰো লাগে। আমাৰ কিতাপ ছপা হয়, দোকানতে সেইবোৰ ভেঁকুৰে গ্ৰাহকৰ অভাৱত। শৈলেন্দ্ৰৰ বংশ সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যকেৰা মই ভৱিষ্যই থাকোঁ মানে পাহৰিব নোৱাৰোঁ। শৈলেনে মজা পান কৰিছিল বুলি শুনা যায়, কিন্তু মোৰ আগত কেতিয়াও নেখাইছিল। অইন কি চুৰত এটাও খোৱা নেদেখিলোঁ। এদিন হোঁপা এটা মাৰোতেই, মই হঠাতে ওলোৱাত, চুৰটো দলিয়াই পেলালে। শৈলেনে ধনী বুলি নিচেই দুখীয়া মাত্ৰহৰ প্ৰতিও বৰ মৰমিয়াল আছিল।

সাঁধাৰণতে মটৰলাই, বাটে-পথে খোজকাটি যোৱা আপোন মাত্ৰহ বা বন্ধু এজন লগ পালে কেতিয়াও মটৰত তুলি নলয়। আনকি, কেনেবাকৈ তুলিব লাগে বুলি মাত্ৰ এষাৰকে নলগায়। দৈবাৎ তুলি ল'ব লাগিলেও পাচফালৰ মালে-মটফে ভৰি থকা 'চীটটোতে' বহিবলৈ কয়— সেই সময়ত তেওঁ যেনিবা পেৰা-পেটাৰীৰ লগৰে এটি বস্তু হে। মটৰ থকা বুলি আনিছে ঠোলা-হোঁকৈ হলেও আগতে বহুৱাই ল'ব। উজনি অসমৰ কেইজনমান টা প্লেটাৰৰ এনেকুৱা খ্যাতি আছে বুলি সকলোৱে জানে।

শৈলেন্দ্ৰ প্ৰমাদো টা প্লেটাৰ। দেউতাক বাৰবাহাৰুৰ শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা ৭/৮ খন চাহবাগিচাৰ মালিক। তেওঁ কিন্তু এটো শ্ৰেণীৰ 'সদাশয়' টা প্লেটাৰৰ ভিতৰত নপৰে। এওঁৰ কথাই শুকীয়।

এদিন মই গোৰীনাগৰৰ মঙ্গলবৰীয়া হাটৰপৰা আহিছোঁ। মোৰ বাই-চাইকেলখনত দুকাপ বেত আৰু শাক-পাচলিৰ টোপোলা এটা আৰু দুটা-মান মাছ। এইবোৰ বস্ত্ৰ-বাহানি লৈ বাইচাইকেল মাৰি অহা মাত্ৰহজন যে কেনেকুৱা অৱস্থাৰ সহজেই বুজিব পাৰি। মটৰ চলাই অহা ভদ্ৰলোকজনৰ মানত এই বাইচাইকেল আৰোহীজন যেন নগত্ৰ প্ৰাণী, নকলেও হ'ব। মিটং-ছিগাৰ ওচৰতে শৈলেন বকুৱাই মোক পাচফালৰ পৰাই তিনি পাই কো-কো কৰে চলাই অনা মটৰখন ঘপকৰে বথালে আৰু মোক মটৰত উঠিবলৈ কলে আৰু ড্ৰাইভাৰটোক (বা হেণ্ডীমেনটোক) বাইচাইকেলখন লৈ আহিবলৈ আদেশ দিলে। সেইখিনিৰ পৰা ২ মাইলমান আহিয়েই চলিহা আলিৰ মূৰত মোৰ কথামতেই মোক নমাই দিলে আৰু অলপ পিচতে ড্ৰাইভাৰটোৱে লৈ যোৱা চাইকেলখন মোক দিলেগৈ। শৈলেনৰ অস্তবখন কোমল দেখিয়েই হ'বলা মোৰ প্ৰতি এইফেদা কৰণা প্ৰকাশ কৰিলে।

দ্বাদশ পৰ্ব

প্ৰথম অধ্যায়

জামুগুৰিত চাৰিদিন : তেজপুৰৰ পৰা উজাই গুৱালী নৈৰ পাৰত জামুগুৰি। তাতে বহাগৰ ৬ তাৰিখে (১৮৭৪ শকৰ বা ১৯৫২ চনৰ ১২ এপ্ৰিল খনিবাবে) বিহুমেলা হ'ব। তালৈকে সভাপতি হ'বলৈ, শ্ৰীমান গোলাপ চন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু শ্ৰীমান তিলক চন্দ্ৰ বৰঠাকুৰে মোক চেনিকুঠীৰ (গুৱাহাটী) ঘৰত জনাই গলহি। মোক নিমন্ত্ৰণ কৰিলে মূল সভাৰ সভাপতি স্বৰূপে আৰু তাৰ আগ দিনা বহিব লগা কুঠি সভাৰ সভাপতি ৰূপে নিমন্ত্ৰণ কৰিলে সমাজবাদী লেখক শ্ৰীমান বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যক। আমি দুয়ো একেলগে গুৱাহাটীৰ পৰা ইং ১৭ তাৰিখেই "ৰাছত" উঠি নগাঁৱলৈ যাত্ৰা কৰিলোঁ। তাৰপৰা পিচদিনা ৰাতিপুৱা ৬ বজাতে শিলঘাটৰ 'ৰাছ' ধৰি জামুগুৰি মূৱা হ'লোঁ। শিলঘাটতে জাহাজত উঠি আঠ মান বজাত জামুগুৰিলৈ সোমোৱা পাণপুৰ ঘাটলৈ পাব হ'লোঁ।

জাহাজৰ পৰা নামিয়েই আদি পোৱা নেযায়। ঘাটৰপৰা আলিলৈ বাৰ্ততে সক বালি চাপৰি এটি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰে সক এৰা স্থিতি এটি আৰু বিলাধাৰী নৈ পাৰ হ'ব লাগে। ঘাটত নামিয়েই আমাৰ টালি-টোপোলাবোৰ লবলৈ ধৰিছোঁ, এনেতে, দেখিলোঁ, বিহুমেলাৰ হৈ শ্ৰীমান গোলাপ বৰুৱা আৰু শ্ৰীমান পুণ্যেশ্বৰ ভূঞাই আমাক আগবঢ়াই নিবলৈ আহিছে। তেওঁবিলাক দুজনক পঠিয়ায়েই বিহুমেলাৰ অভ্যৰ্থনা সমিতি সজুই থকা নাছিল। মেলাৰ ঘাই সম্পাদক ডাক্তৰ প্ৰভাত শইকীয়াই স্কীয়াৰ্টক আকৌ একোখন চিঠি দি ঘাটতে আমাক অভ্যৰ্থনা জনায়হি।

বিলাধাৰী পাৰ, হৈয়েই আমি আলিত উঠিলোঁ। নৈ-পাৰ হোৱাও বৰ সৰুজনক আছিল। একেখন নাৱতে একেবাৰতে ইমান ভৰা হৈছিল যে সেই অকণমান নৈখন পাৰ হওঁতেই আমি বুৰোঁ-বুৰোঁ যেন দেখিছিলোঁ। তথাপি, ভয়ে সংক্ৰমে পাব হলোঁ। পাৰত, ডাঃ প্ৰভাত শইকীয়াৰ মটৰখন

আমাক নিবলৈ বৈ আছেহি। খিলাধাৰী পাৰত নেপালী গাঁও আক
এবাস্থ'তিৰ থলা-বমা চাপৰি। তাৰপৰা দুমাইলমান আহিয়েই অসমীয়া
গাঁও এখন পালোঁ। গাঁওখনৰ নাম পাচি-গাঁও। নামটো শুনি ভাল লাগিল।
ভাবিলোঁ:—বিহু মাৰি নামৰ আভিগুৰি বিচাৰিম। আমাক নি পোনে পোনেই
ডাক্তৰ শইকীয়াৰ ঘৰত থলৈগৈ। গাল-ঠুটৰিৰ জাবৰ বোৰ গুচাই অৰ্থাৎ
ডাচি খবাই গা-পা ধুই আধুনিক ধৰণেৰে চাহ-জলপান গ্ৰহণ কৰা হ'ল।
এই বছেৰেকৰ বিহু দিনা চাহপানী টোপাৰ লগত দুডোখৰমান টিনত অহা
বিস্কুট নথকা হ'লে জলপানটোক অৱশ্যে আধুনিক নোবোলাকেও পৰা
হ'লহেঁতেন। পিঠাপনাৰ নাম উচ্চাৰণ হৈছিল যদিও, ডাক্তৰদেও, ডগ্ৰুৱা
আৰু ভাত ন-কৈ বহা বাবে বিস্কুটকে যেনী পিঠা বুলি টকালি পাৰি থোৱা
হ'ল। ডাক্তৰী কামত ভক্তি হোৱা শইকীয়াৰ অলপ দিন হে হৈছে।

তাৰ পিচত ভাত পানী খাই-বৈ ঘোঁৰা-বাগৰ এটা মাৰি সভাঘৰৰ
ফালে গমন কৰিলোঁহঁক। সভা বহিছিল ডামুগুৰি নাট্যমন্দিৰত। যথা-
নিয়মে প্ৰস্তাবিত সমৰ্থিত হৈ শ্ৰীমান বীৰেন ভট্টাচাৰ্য্যই সভাপতিৰ আসন
গ্ৰহণ কৰিলে। কুটীসভাৰ হৈ শ্ৰীমান মানিক বৰঠাকুৰে সভাপতিক ফুলাম
গামোচা এখনেৰে বৰণ কৰিলে। সভাপতিয়ে সেই বিহুৱান খনকে ডিঙিত
মেৰাই লৈ অভিভাষণ পাঠ কৰিবলৈ উঠিল। কিন্তু সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালী-
বোৰৰ কোচালত কাৰো মাত-ক'তো শুনা নগল। হয়, হে তেজপুৰীয়া
অগাগত শ্ৰীযুত চন্দ্ৰ নাথ গোস্বামীয়ে ২/৩ বেচি 'কোচাল নকৰিব কোচাল
নকৰিব' বুলি বজ্জবনিৰে ক'লে, তথাপি, হাই-উকমি লাগ নেকাটিল। ইপিনে
মাইকৰ যন্ত্ৰতো আঁৰ লাগিল। সভা ভাগিবৰ হৈছে। এনেতে কোনোবা
এখন বাগিচাৰ চাহাব-মেম এযুৰি সভাঘৰত উপস্থিত হ'লহি। তেওঁবিলাক
আহিছিল শিল্পী শ্ৰীযুত গজেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱাৰ নৃত্যলীলা চাবলৈ। অভ্যাগত
দুজনৰ মনোৰঞ্জনৰ অৰ্থে গজেন্দ্ৰ বৰুৱাই এটি স্বন্দৰ নৃত্য ভঙ্গিমা দেখুৱালে।
কুটীসভাৰ কাৰ্য্যক্ৰমনিৰূপন ইমান দীঘল হৈছিল যে মানুহৰ আমনি লাগি
গৈছিল। নিশা আঠমান বজাত সভা ভাগিল। সকলো ঘৰাঘৰি গ'ল।
সভালৈ তিনি চাৰি মাইল আঁতৰৰ পৰাও মতা-মাইকী, লৰা-ছোৱালী,
ভাগি-ভুঁহৰি আহিছিল খোজ কাঢ়িয়েই।

১২ তাৰিখে ৰাতিপুৱা চাহ খায়েই শ্ৰীযুত গোপাল কৃষ্ণ বৰুৱাৰ ঘৰলৈ
আহিলোঁ। শ্ৰীমান গোলাপ বৰুৱাই আমাক বৰুৱাৰ তালৈ লৈ গৈছিল।

গোপাল কৃষ্ণ স্থানীয় মৌজাদাৰ। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গ্ৰেজুৱেট আৰু ধনবন্তৰে প্ৰতিপত্তিশালী। তেওঁৰ অকুচিত বদান্ততাৰ গুণতে জামুগুৰিৰ প্ৰায় ডাঙৰ-ডাঙৰ অহুষ্ঠান বিলাক প্ৰতিষ্ঠিত আৰু জীৱন্ত হৈ আছে। স্থানীয় নাটঘৰ, ডাক্তৰখানা, হাইস্কুল সকলো তেওঁৰ চেপ্টা আৰু দানৰ ফলতেই হোৱা বুলিব লাগে। মাত্ৰহজনৰ লগত কথা পাতি বৰ ভাল লাগিল। "তুৰুপ অসম"ত থাকোঁতেই তেওঁৰ দেউতাকৰ লগত মোৰ পৰিচয় আৰু আমাৰ চিন্তিল-চাৰ্জ্জন সাহিত্যিক ডাক্তৰ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ তত্ত্বজাক বুলিও জানো। তথাপি চকুৱে চকুৱে দেখাদেখি হোৱা নাছিলোঁ। এইবাৰ তেওঁৰ লগত চা-চিনাকি হোৱাত, পুৰণি পৰিচয়েই গাঢ় হ'ল। গোপাল-কৃষ্ণ বৰুৱাৰ সম্ভাষণ আৰু আচৰণত যি অমায়িকতা তেনে অমায়িকতা পাবলৈ বৰ টান। দেশখন বৰ্তমান কোন ঢালে গৈছে তাৰ কথাৰে তেওঁ বীৰেনৰ লগত পাতিয়েই আছিল। ৰাজহুৱা জীৱনত গা-লাগি ফুৰা নাই যদিও, তেওঁ দেশৰ পৰিস্থিতি সম্বন্ধে এচুকীয়া ঠাইত থাকিও ভবা-চিন্তা কৰি থাকে। দুপৰীয়া তাতে খাই-বৈ ভাত ঘূমটি এটা মাৰি প্ৰভাত ডাক্তৰৰ ঘৰেদি সভালৈ বুলি গলোঁ। ডাক্তৰৰ ঘৰতে মুখ্য অতিথি অহালৈ অপেক্ষা কৰি আছোঁ। মূল সভাৰ মুখ্য অতিথিৰূপে আমন্ত্ৰিত হৈছিল যোগান মন্ত্ৰী শ্ৰীযুত মহেন্দ্ৰ মোহন চৌধুৰী। ডাক্তৰৰ ঘৰতে বহি চৌধুৰীলৈ বহুত বেলি খাপ দি থকাৰ মূৰত, তেখেতে চতীয়া কালবপৰা ওলালহি আৰু ডাক্তৰৰ দুৱাৰ মুখতে মটৰ বথালে। সভাৰ কৰ্মী এজনে মোকে সেই মটৰতে উঠি সভাঘৰলৈ যাবলৈ ক'লে।

জামুগুৰি হাইস্কুলৰ চোঁতালত (প্ৰাঙ্গন নোবোলো) প্ৰদৰ্শনী বহিছে। মুখ্য অতিথি ডাঙৰীয়াই সেই প্ৰদৰ্শনীৰে দুৱাৰ মুকলি কৰিব লাগে। আগ-দিনা ফুটি সভাত বৰ হাই-উকমি হোৱা বাবে এইদিনা বহিব লগা বিহুমেলাৰ মূল সভাখন স্কুলৰ চোঁতালত বহুৱাবলৈ থিব কৰা হ'ল। চৌধুৰীয়ে প্ৰদৰ্শনীৰ দুৱাৰ মুকলি কৰি দিয়েই চাৰিওফালে প্ৰদৰ্শনীত দেখুউৱা বস্তুবোৰ পাক এটা মাৰি চাই ললে। মই কিন্তু প্ৰদৰ্শনী চাই ভাল নেপালোঁ। কাৰণ তাৰ সবহ ভাগেই বিদেশী বস্তু—স্থানীয় মাছহে তৈয়াৰ কৰা এপদ বস্তুও নাই। বিহুমেলাত আমাৰ জাতীয় শিল্পৰ বস্তু ছটামান চাবলৈ পোৱা হ'লে সন্তোষ পালোঁহেঁতেন। প্ৰদৰ্শনী পতাৰ চৰ্কাৰেও বোলে যথেষ্ট সহায় কৰিছিল। সি যি কি নহওক, বস্তু চাই চৌধুৰী সপাৰিষদে সভাৰ মধ্যত বহিলগৈ।

বিহমেলাৰ সভা। মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াই প্ৰায় ডেৰঘণ্টা সময় সবহ শত্ৰু উৎপাদন কৰা সম্পৰ্কে এটি দীঘলীয়া বক্তৃতা দিলে। বিহবলীয়া সম-
জ্বাসকলে বক্তৃতাটো শ্ৰৱণ কৰি কেনেভাবে গ্ৰহণ বা উপলব্ধি কৰিলে
বুজিব পৰা নগ'ল। আগদিনাৰ দৰেই আজিও মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াক গামোচা
এখনেৰেই আৱৰা হৈছিল।

চৌধুৰীৰ বক্তৃতা শেষ হ'লত, মোক বিহমেলাৰ সভাপতি প্ৰস্তাব কৰা
হ'ল আৰু যথাক্ৰমে বাকীখিনি কৰাৰ পিচত, 'গামোচা এখনকে বিহবান
দি ওলগ জনালে। ফুলৰ মালাৰ সলনি যে বিহ উপলক্ষে ন-গামোচা এখনকে
দি মান ধৰিছে, তাৰ বাবেই জামুগুৰিৰ বিহমেলা পাতোতাসকল শলাগৰ
পাত্ৰ। সভাত মুখেৰে কোৱা কথা, তেতিয়াই একোণে শুনি সমজ্বাসকলে
সিকাণে উলিয়াই পঠিয়ায়। সেই কাৰণে, জামুগুৰিৰ নিচিনা সাতবিহ পতা
ঠাইত যাবহেৰেক কথা ভাবিচিন্তি লেখি লৈ গৈছিলে। পিচে, পতা কম
হ'ল, মুখেৰে হে সবহ ভাগ কোৱা হ'ল। কিয়নো, লেখি নিয়া অভিভাষণ
খন সভাসদসকলৰ মনঃপুত হ'ব যেন নেলাগিল। “জামি ঘৰতেই আলহী”
আৰু “আৰ্জি নদুগুৱালে খায় খৰাশিয়ালে” বুলি কওঁতে সমজ্বাৰ মাজত
হাতচাপৰিৰ জাউৰি উঠিছিল। গধূলি কাচিন তোলাৰ পুণিৰাম নামে
মানুহ এজনে ভক্তৰ শইকীয়াৰ ঘৰত মোৰ বক্তৃতাৰ বিষয়ে কৈছিল—
“আপোনাৰ বক্তৃতাটো পকা মাটিকঠাল হে যেনিবা, মাজতে অলপ খৰ হে
হ'ল।” তেওঁৰ মন্তব্যটো শুনি ভাল পালে। আজিকালি অগতখনেই
তোবামোদী। সভাপতিয়ে বেয়া পায় বুলি সভাপতিৰ বক্তৃতা ভাল হ'ল
নে বেয়া হ'ল বুলি আগত কোনেও নকয়—বৰং ভাল হৈছিল বুলিয়েই
সকলোৱে কৈ ধয়।

পুণিৰামৰ ঘৰত তামৰ ফলি এখন আছিল। তাৰে সন্তেদ তেওঁ মোক
দিলে। নিশালৈ থিয়েটাৰ এটা পতা হৈছিল। থিয়েটাৰ আগপাচ ধৰিছিল
তেজপুৰৰ কংগ্ৰেছ সেৱক, বিখ্যাত শিল্পী অভিনেতা শ্ৰীযুত চন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়ে
আৰু মৌলিক শিল্পী শ্ৰীযুত গজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাই।

২০ তাৰিখ দেওবাৰে বাতিপুৱাই ওলালে। জামুগুৰিৰ দাঁতিয়ে-কাষৰে
থকা গাঁওবোৰ চাবলৈ। লগত ওলাল শ্ৰীৱান গোলাপ। এওঁৱেই মোৰ
সেই কেইদিনৰ নিমিত্তে লগবীয়া, সকলো কথাৰ সন্তেদ দিওঁতা আৰু বাট-
কটীয়া। মৌজাদাৰৰ ঘৰপৰা ওলাই গৈয়েই ডুকাচুকৰ ডেকাহুলৰ

আউটি পালোঁগৈ। তাতে শ্ৰীযুত গঙ্গাৰাম বৰুৱাৰ পুত্ৰ শ্ৰীযুত গজেন বৰুৱাৰ ঘৰলৈ গলোঁ। আগদিনা শ্ৰীযুত গঙ্গাৰাম বৰুৱাক গজেনৰ দেউতাক বুলি পৰিচয় পাতি দিলত তেখেতেই মাতি গৈছিল। গজেন বৰুৱা এজন নৃত্যকলাৰ শুন্দৰ শিল্পী। তাহানি 'তুৰুণ অসম'ত থাকোঁতেই এওঁ বোৱাইত লাভ কৰা সুখ্যাতিৰ বিষয়ে ছবি আৰু বাতৰি প্ৰকাশ হৈছিল। তেতিয়াৰপৰাই গজেন বৰুৱাৰ নাম শুনে', কিন্তু অচক্ৰে দেখিবলৈ পোৱা নাছিলোঁ।। এইবাৰ দেখিলোঁ।। এওঁৰ নৃত্য-ভঙ্গিমাতে আকৰ্ষণীয় শক্তি আছে। বিহু-মেলাৰ দিনা আৰু তাৰ আগদিনা এওঁ যিবিলাক নাচ-বাগ কৰি দেখুৱাইছিল, চাই সকলো মুগ্ধ হৈছিল। অসম চৰকাৰৰপৰা কিন্তু এওঁ এতিয়াও একো স্বীকৃতি পোৱা নাই। দুখ লাগিল। এওঁক লগ পাওঁ বুলি ঘৰত সোমাব খুজিছিলোঁ।। কিন্তু ঘূৰি আহোঁতে সোমাই কথা-বতৰা পাতিম বুলি সেই পাকত সোমাবলৈ নহ'ল। এওঁৰ পিচতে শ্ৰীযুত গুণাৰাম ভূঞাৰ পুতেক শ্ৰীমান বোধনৰ ঘৰ। কুটি আৰু মুকলি সভাত বোধনে খোল বজাই, গীত গাই, আবৃত্তি কৰি যি লয়লাস দেখুৱাইছিল, দেখি মুগ্ধ যে হৈছিলোঁ বোহে নে আগলৈ এজন শিল্পী পায় বুলি মনত বড়ো লাগিছিল। বোধনৰ মাতৰাৰ অতি কোমল। শুনিলে মন গলি যায়। তেওঁৰ ঘৰত ভূমুকিয়ালোঁ, লগ নোপোৱাত তেওঁক আশীৰ্বাদ দি আহিলোঁ।। বোধনৰ ঘৰৰ সমুখতে জামুগুৰি অঞ্চলৰ অক্সান্ত কংগ্ৰেছ কৰ্মী শ্ৰীযুত নাৰায়ণ ভূঞাক মাত লগালোঁ।। তেওঁ চাহ খাবলৈ কৈছিল, কিন্তু সময়ৰ নাটনিতে বৰ জোৰেৰে তেওঁৰ আদৰক নেওচিব লগীয়া হ'ল। ভূঞা প্ৰকৃত কংগ্ৰেছ কৰ্মী। কংগ্ৰেছ সেৱকৰ যি গুণ লাগে, সেই গুণৰ নাৰায়ণ ভূঞা অধিকাৰী বুলি মোৰ বিশ্বাস হ'ল।

ভূঞা গাঁৱৰপৰা গৈ সৌভাগ্য মাধৱ দেৱালয় পালোঁগৈ। দেৱালয়ৰ ঠাকুৰৰ ঘৰ সোমাই দেৱালয়টোৰ ইতিবৃত্ত ললোঁ।। সৌভাগ্য মাধৱত ছেনো আগেয়ে ভুটিয়া বিলাকেও পূজা-পাতল দিছিলহি। তিলক বৰঠাকুৰৰ ঘৰত বৰঠাকুৰৰ ঘৰত চাহ এটোপা খালোঁ।। তেওঁবিলাকৰ ঘৰৰ ছোৱালী এজনীৰ কপালত ক'ল ফোঁট লবলৈ হাক দিলোঁ।। স্মৃতি-শাস্ত্ৰী শ্ৰীযুত গোবিন্দচন্দ্ৰ ভাগৱতীৰ ঘৰত সোমাব খুজিছিলোঁ।। কিন্তু তেখেতৰ ভাগিনীয়েক এজনক বাটতে লগ পাই, ভাগৱতী দেৱ ঘৰত নাই বুলি জানি তেখেতৰ ঘৰলৈ নগলোঁ।।

সৌভাগ্য মাথুবৰপৰা পছিন্ন মৃত্যুকৈ এটা আলি গৈছে। আলিটো অকোৱা পকোৱা। গোলাপে কেনি-কেনি লৈ গ'ল ততকৈ ধৰিব নোৱাৰিলে।। যাৰ্ভতে হ'লে, বাটত মাৰুহৰ ঘৰবোৰ আটোম টোকাহিকৈ সজোৱা দেখিলে।। সবহ ভাগ ঘৰেই যদিও টিনপাত আৰু কাঠৰ পাট বাটামেৰে সজা, নগৰীয়া ঠাচ হ'লে সমুলি নাই। ঘৰৰ বাৰীবোৰ ডামোল-পাণেৰে নদন-বদন। গোহালিত হে গৰুবোৰ বান্ধি থোৱা দেখিলে।। বোধ কৰে। চবগীয়া পথাৰ নাই। আলিটোৰ দাঁতিত ছটামান পুৰনি কলীয়া পুখুৰী দেখিলে।। সেই পুখুৰীবোৰ হেনো আৰিমন্ত বজাৰ দিনতে খনোৱা। সেইটো আলিয়ে গৈ গৈ নন্দীবেখৰ দেৱালয়ৰ ঠাকুৰ, মোৰ বাট দেখুউৱা সৰী শ্ৰীমান গোলাপ চক্ৰ বকৱাৰ ঘৰ পালে।গৈ। তেওঁৰ ঘৰতে বাইচাইৰ বেজখন থৈ, নন্দীবেখৰ দৌল মন্দিৰ চাবলৈ গলে।। মন্দিৰটো আমাৰ শিৱসাগৰৰ শিৱদৌলটোৰ নিচিনা—সেয়ে জানিবা সৰু আকৃতিৰ। স্বৰ্গদেৱ শিৱ সিংহ বজাৰ আদেশত—এই দৌলটো সজা হৈছিল। দৌলৰ চাৰিউপিনে ইটাৰ চাপ। ইটাবোৰ শিৱসাগৰ দৌলৰ দৰে চেপেটা চেপেটা। দৌল দৰ্শন কৰি গোলাপৰ তাৰপৰা পুৰনি 'সাদিনীয়া বাতৰি' আৰু "দৈনিক বাতৰি" খনদ্বিধেক লৈ আহিলে।। তেওঁবিলাকৰ ঘৰৰ ওচৰতে আকোহী ভট্টাচাৰ্য্যৰ ঘৰ; তাত সোমালে।। ভট্টাচাৰ্য্য বংশৰ শ্ৰীযুত নোমল চক্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য দেৱে বৰ আদৰ সাদৰ কবি বান্ধনী ঘৰৰ মজিয়াত পৰিপূৰ্ণ জলপান এটি খুৱালে। এখেতে ভাত খাবলৈ বৰকৈ ধৰিছিল। কিন্তু মৌজাদাবৰ ঘৰত কৈ নোযোৱা বাবে খোৱাটো নহ'ল। নন্দীবেখৰৰ আকোহী ভট্টাচাৰ্য্যৰ ঘৰ চাই শ্ৰীযুত শ্ৰেষ্ঠত শৰ্মাৰ ঘৰ সোমালোহি। মাজতে ছোৱালীৰ মজলীয়া পঢ়াশালি এটি এৰি থৈ আহিলে।। এই চুবুৰিটোক চিলাবন্ধা বোলে। ইয়াতে বৰবিহ, নাম আৰু ভাবনা হয়। শ্ৰেষ্ঠত শৰ্মা বিখ্যাত কবি, নাট্যকাৰ, সাহিত্যিক শ্ৰীযুত গোলোক শৰ্মাৰ ককায়েক। তেওঁৰ ঘৰৰ দাঁতিতে শ্ৰীযুত লীলা শৰ্মাৰ ঘৰ। এখেতক কুটি সত্তাৰ দিনাই লগ পাওঁ। সত্তাৰপৰা ওলায়েই, অগ্নিৰূপি কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্যৰ সাদৃত দেখি, তেওঁৰে কিবা লগা ভগা যেন ভাবি আগবেপৰা তেওঁক চিনাকি যেন লাগিল। সত্তা ভগাৰ পিচত এখেতৰ বৰলৈ য়োক নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। বিহু মেলাত অসমীয়া পিঠাৰ নাম শুনি এখেতে বোলে আচৰিত হৈছিল।

শ্ৰীযুত লীলা শৰ্মা মাৰুহজনৰ কথা-বতৰাবোৰত জোখ আছে আৰু

শুনোতাৰ মনত লগাকৈ ক'ব জানে। দেখাত তেখেত চুটি-চাপৰ, কিন্তু বুলনত গভীৰ। মুৰটো টপা। ঐতাপগড় চাহ বাগিচাত আৰ্ণেই জে নিকলছ চাহাবৰ তলত বহু বছৰ জমাদাৰৰ কাম কৰিছিল। নিকলছ চাহাব পূৰ্বে মহাবন্ধ কোম্পানীৰ জেনেৰেল মেনেজৰ সোমেশ্বৰ শৰ্মাৰ তলত কেৰেণী আছিল। শৰ্মাদেৱে কৈছিল নিকলছে হেনো ঘোৰহাটৰ মাহুহক বৰ ভাল পাইছিল।

তেখেতৰ ঘৰত সোমালোঁ। আমাটল তেখেতে বৰ আশ্ৰহেৰে বাট চাই আছিল। আমি গৈ ওলালত উলাহৰ পাৰ নাইকিয়া হ'ল। তেখেতৰ বাৰীখন, তা'মোলে-পাণে, নাৰিকলে, শাকে পাচলিয়ে ভৰা। ১৫/১৬ বছৰীয়া গজলীয়া ডেকা পুতেকটিক হেৰুৱাত হে তেখেতৰ মাজে মাজে শোকে খন্দা মাৰি ধৰে। লীলা শৰ্মাই ঘৰৰ ৫০ জনক পঢ়িব লাগে। সাংসাৰিক অৱস্থা মজলীয়া। আয় হয় যদিও, ব্যয়ৰ ভাগ সবহ হোৱাত আৰেই চিন্তাত পৰিব লাগে।

লীলা শৰ্মাৰ ঘৰত জলপান খোৱাটোও এটা লিপিবদ্ধ কৰিব লগীয়া ঘটন। আমি জলপানৰ মজিয়াত বহা মাহুহ সাঁতুজন। সাতোজনৰ আগত একোখনকৈ বৰকাঁহী, লগতে ৫/৬ টাকৈ বান বাটি। তাৰ উপৰিও কাঁহী দাঁতিত হৰেকবকমৰ উপচাৰ। জলপানৰ পাতত বহোঁলে তেখেতে নানান কথা কৈ আমাক বৰ ইহুৱালে। পোনেই কলে, “কালি আপুনি আহিব বুলি শুনি পৰিবাৰে মোক দোকানৰপৰা আটা-ময়দাগুৰি আৰু মিঠাই অলপমান আনি ধৰিলে কৈছিল। মই কলোঁ, বোলো সত্ৰাপতি হে বিজন তেওঁ আটা-ময়দাৰ নামকে জুতনে। আজি বিবোৰ হে অগমীয়া পিঠাৰ নাম ক'লে, শুনিয়েই অবাক। সেইবোৰ আনিব নেলাগে। ঘৰতে যি পাৰা অলপ পিঠা-পনাকে কৰা।” এইদৰে কোৱাত তেখেতৰ পত্নী গৰাকীয়ে আমাক দিয়া জলপানৰ দ্ৰব্যবস্তুবোৰ কৰি দিছে। সেইবোৰ নো কি? খোলা-চাপৰীয়া পিঠা খনদিয়েক, ডিলৰ লাক চুটামান, নাৰিকলৰ লছৰা, সিজোৱা পিঠাৰ তিনিফোণীয়া চকল, ঘিলা পিঠা, পায়স—ইয়াকে ভাগ ভাগ কৰি দিলে। জাহাজী কলো দিলে ৩/৪ টাকৈ। তেখেতসকলক গড়ে হগাৰ ঘৰ বোলে। বংশ পৰিয়াল নগাঁৱৰ কলিয়াবৰত আছে বোলে।

ঐতাপগড় বাগিচাত থাকোঁতে চাহাব বিলাকৰ ব্যৱহাৰ কেনে আছিল, তাকে তেখেতে আমাৰ কংগ্ৰেছ চৰ্কাৰৰ হুজুমান মন্ত্ৰীৰ ব্যৱহাৰৰ লগত

বিজাই কৈছিল। নিকলছ্ চাহাব যিজন পূৰ্বে তেওঁ আছিল যোৰহাটত সোমেশ্বৰ শৰ্মা মেনেজৰৰ তলত কেৰেণী কাম কৰি। চাহাবে বঢ়িয়া অসমীয়া কথো কব পাৰে। যোৰহাটৰ মাহুহক বৰ ভাল পায়। গুৰি-গোষ্ঠীলগা মাহুহক বৰ আদৰ-সাদৰ কৰে। যোৰহাটৰপৰা কামবিচৰা মাহুহ এজনক মাতি আনি কাম দিব নোৱৰাত তেওঁ সেই মাহুহজনক নিজেৰ খোৰাকী খুৱাই ৰাখে; আন কি শ্ৰাৰ্থীজনৰ পুতেকৰ লগত দিয়নিও পাতি দিয়ে।

“তেওঁৰ তলত কাম কৰা মাহুহ (ষ্টাফৰ) মোৰ বাহিৰে কেউজন যোৰহাটৰ। দৰ্শহাৰ দিনা সদায় চাৰিঅনা পইচা কম হয়। চাহাবে মনে মনে জানে যদিও কোৱা নাই। দৰ্শহা দিয়া মহৰী জনেই নিজে সৈ কাটক বুলি তেওঁ বুলি এটা সাজিলে। দৰ্শহা দি এতেঁৱাৰ পিচতে ‘বাবু’ ষ্টাফ-টোৰ আটাইবোৰকে বাহিৰত শাৰী পতাই এফালৰপৰা এজন এজনকৈ হুনি যায়। (তেওঁ সকলোকে আপুনি বুলি মাতিছিল) “প্ৰথমেই সোধা জনক নজনা ভাও ধৰি নোধে আপোনাৰ নাম কি? তেওঁ যদি কয় বকুৱা বুলি, চাহাবে আচৰিত হৈ কয় বোলে ইন্স ইন্স আপুনি বকুৱাৰ ঘৰৰ, আপুনি কেতিয়াও চাৰি অনা পইচালৈ চকু দিয়া নাই। বক বক গুচি বক।” তাৰ সমীপৰ জনৰ নাম হুধি পালে শৰ্মা বৰঠাকুৰ। শৰ্মা বৰঠাকুৰ উপাধি শুনিয়েই চাহাবে ইন্স ইন্স আন্স আন্স কৰিবলৈ ধৰে বোলে “আপুনি বামুণ মাহুহ, শৰ্মা বৰঠাকুৰ, আপুনি কেতিয়াও এই অপকৰ্ম কৰা নাই। বক, বক বক আপুনি গুচি বক।” আকৌ এদিন এইদৰে শাৰীপতাই এফালৰ পৰা হুধিবলৈ আৰম্ভ কৰিব। আপোনাৰ নামটো বা কি ‘.....ব্ৰী ফুকন’ চাহাব—‘আও, ফুকন, আপুনি বৰ ডাঙৰ মাহুহৰ ঘৰৰ, আপুনি কেতিয়াও চাৰি অনা পইচালৈ আশা কৰা নাই।’ এইদৰে তিনি চাৰি দিন শাৰী পতাই, কাৰো মুখৰপৰা সৈ কঢ়াব পৰা নাই। শেষৰ দিনা কৰিলে কি যিজন দৰ্শহা দিয়া মহৰী তেওঁকেই পোনেই হুধিলে, বাক আপোনাৰ জেপৰ মোকোটোটো একেবাৰেই উৰুিয়াই দিয়কচোন। সিকি এটানো কি বস্তু, আঙুলিৰ মাজে সবকি চুকে-কাণেও লাগি থাকিব পাৰে। হোলাৰ ভাই মোলা ‘বাবুজনে’ চোলা জেপৰ আপটো উৰুিয়াই দিলে। দিয়া মাত্ৰকে সিকিটো ওলাই পৰিল। তেতিয়া চাহাবে মাথোন ক’লে, আজিৰপৰা আক আপোনাক ‘আপুনি’ বুলি নেমাতিম দেই। (চাহাবে বাগিচাৰ সকলোকে আপুনি বুলি সম্বোধন কৰিছিল) সেই দিনাই বাতিয়েই ‘বাবু’জন ভাগিল।

ক'লৈ গ'ল একো উবাদিহ পোৱা নগ'ল। আমাৰ মজী সকলে তেনেকুৱা চোৰ পালে এই ভাবে দণ্ড দিব পাৰিব জানো ?

তেওঁৰ ঘৰ এৰি মূলসভাৰ অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি শ্ৰীযুত হালিৰাম কটকীৰ ঘৰ পালোঁগৈ। পলম হ'ল বুলি তেখেতৰ দৰত চাহ খাবলৈ নহ'ল। কটকী ডাঙৰীয়া ৬০০ ছাত্ৰী থকা চিলাবন্ধা চোৱালী মজলীয়া স্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষক। তেখেতৰ পূৰ্বপুৰুষ যোৰহাটবপৰা যোৱা। বজা-দিনত ডফলাৰ কটকী স্বৰূপে নাম কৰি আছে নিগাজীক থাকিবলৈ লয়। ইয়াত খয়দী বা খৰকী যৈদব মাজত কেইঘৰমান আছে। কটালৰ বকৰাৰ মাজত ঘৰদয়কো আছে। গাঁওখন সবহ ভাগটিয়েই জালতা। এই চুবু-ৰীটোক পাচলৰ চুক বোলে।

দুপনীয়া শ্ৰীযুত গোলাল বকৰাৰ তাত দবাৰ পিটি ভোজন কৰা হ'ল। বোঁ মাছৰ মূৰৰ খট, বিতল মাছৰ কোলটীৰ টেঙা আঙা আৰু এলোঁ মাছৰ সবিয়ে বটা দি বন্ধা জালুকীয়া আঙা আৰু থমাইয়েই আছিল ভোজনৰ সামগ্ৰী। এই বৈশ্বন্বৰ দিনত, এনে ভোজন সঁচাকৈয়ে দেৱ ভোগ্য।

ভাত-পানী খাই জিৎবলৈ নহ'ল। একমান বজাত চতীয়াৰ ফালে ওলালোঁ। ডাক্তৰ শইকীয়াৰ মটবত। লগত সেই গোলাপ বকৰা। চতীয়ালৈ যোৱাৰ ঘাই উদ্দেশ্য আছিল মোৰ অতি পুৰণি চিনাকি বন্ধু শ্ৰীযুত তুলনী চন্দ্ৰ হাতী বকৰাক লগ পোৱা। তেওঁক ১৯১৪ চনতে শিৱ-সাগৰত লগ পাইছিলোঁ। হাতীবকৰা এজন কাব আৰু তাহানিখনৰ 'উবা' 'আলোচনাত' বুৰিয়ে বুৰিয়ে কবিতা প্ৰবন্ধ লেখোতা। তেওঁৰ 'ফুলকলি' নামে কবিতা কিতাপ এটিও প্ৰকাশ কৰিছে। হাতীবকৰাই আৰ্জি কালি স্বকীয়া ধৰ্মমार्গ অবলম্বন কৰিছে। থাকে মাগুৰ মৰাত। যি হওক, আমি গৈ চতীয়া হাইস্কুলৰ হেডমাষ্টাৰ শ্ৰীযুত মহেন্দ্ৰ কটকীৰ ভাত সোমালোঁগৈ। তেওঁৰ ভাত অলপ সময় থিত দিয়েই বাপুৰাম শলাল গোঁহাইৰ ঘৰ বিচাৰি গলে। বাপুৰাম শলাল গোঁহাইৰ নাম বুৰঞ্জীত আছে। তেওঁৰ বংশধৰ নবীন গোঁহাই। নবীনক লগ নেপালোঁ—গোলা-ঘাটলৈ গ'ল। তাৰ পিচত হৰি হাজৰিকা আৰু অলিকান্ত বৰকাকতীৰ দৰত সোমালোঁ। শ্ৰীযুত অলি বৰকাকতী টুকৰীয়া কাকতী বংশৰ। ব্ৰহ্মানন্দ বৰকাকতী বংশৰ এঘৰতো সোমাইছিলোঁ। কিন্তু কাকো লগ

নেপালে।। তাৰপৰা ঘূৰি আহি মহেন্দ্ৰ কটকীৰ ঘৰত একোটোপা চাহ খাই আকৌ চতীয়া খানৰ ফালে গলোঁ।। চতীয়াখন পুৰণি ঠাই : তাহা-
নিখন আহোম বজাই উজনিৰপৰা চুতীয়াবিলাকক আনি ইয়াত পতা
বাবে ঠাই ভোগৰৰ নাম চতীয়া হ'ল। স্বতী নৈৰ পাৰত থকা মাত্ৰেক
স্বতীয়া বা চতীয়া বোলা স্বাভাৱিক। ইয়াত খানা আছে, হাইস্কুল আছে,
এম ভি স্কুল আছে। ওচৰতে ইণ্ডকীয়া চাহ বাগিচাও আছে। মানুহৰ
লগত বিশেষ কথা-বাৰ্তা হ'বলৈ নাপালোঁ।। জামুগুৰিলৈ ওভতোতে
নাগশঙ্কৰ দেৱালয়ত সোমাব খুজিছিলো। মটৰ নিব নোৱৰাত যোৱা
নহ'ল। কাৰ্চন ভোলাৰ পুনিৰামৰ ঘৰলৈ গলোঁ।। পুনিৰামক নেপালো।
চতীয়াৰপৰা আহিয়েই প্ৰদৰ্শনীৰ বঁটা বিতৰণ কৰিলোঁ।।

২১ তাৰিখ সোমবাৰে জামুগুৰি হাইস্কুলৰ ছাত্ৰ ইউনিয়নৰ সম্পাদক
শ্ৰীমান ভদ্ৰকুমাৰৰ উদ্যোগত স্কুলৰ কোঠালি এটাতে “বেঙ্গবকৱাৰ হাশ্বাসৰ”
বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ এখন সভা পতা হয়। তাত সভাপতি আছিল
স্কুলৰ হেড্ মাষ্টৰ শ্ৰীযুত বড়মহন্ত। মই নিৰ্দ্ধিষ্ট বক্তা। হঠাতে বেঙ্গ-
বকৱাৰ হাঁহিতোলা বাক্যবচন উদ্ধৃত কৰি ল'বাইতক কোৱা সহজ কথা
নহয়। তথাপি, যি পাবো কলোঁ।। কুপাবৰে উৰীয়া ল'ৰাৰ আগত দিয়া
বক্তৃতাৰ কথাও উল্লেখ কৰিছিলোঁ।।

২২ মান বজাত পাচি গাঁৱলৈ গলোঁ।। সঙ্গী শ্ৰীমান কত্ৰ ফুকন, মহেন্দ্ৰ
বকৱা, বোধন ভূঞা, হৰ বকৱা, গোলাপ বকৱা, ফণী বৰঠাকুৰ। পাচি
গাঁৱলৈ সোমোৱেই স্পৰ্টছৰ সম্পাদক উদ্যোগী শিক্ষক শ্ৰীযুত গোলোক
কাকতীৰ ঘৰত একন্তেক বহি চাহৰ সলনি ৱান বাটিৰে এবাটি এৱা। গাখীৰ
খালোঁ।। তেওঁৰ তাৰপৰা ওলাই প্ৰগতি লাইব্ৰেৰীত সোমাই মোৰ অভিমত
লেখিলোঁ।। লাইব্ৰেৰীটো চাই ভাল-লাগিল। গাঁৱৰ বাইজে পইচা তুলি
লাইব্ৰেৰীটো পাতিছে। প্ৰায় ৪০০ খন মান কিতাপ সংগৃহীত হৈছে।
সাঁচিপতীয়া পুথিও খনদিয়েক আছে। তবোৱাল এখন, শ্ৰীমান মহেন্দ্ৰ
বকৱাৰ ঘৰৰ মেজাফৰি কাপোৰ এজোৰ। ধোৱাঁ ধোৱাৰ গছা এটাও
বাখি ধোৱা হৈছে। লাইব্ৰেৰী চায়েই “বগাদমৰাৰ” শ্ৰীযুত মোলাৰাম
শইকীয়াৰ ঘৰ অঘেষণ কৰিলোঁ।। এই বগাদমৰাৰ ঘৰক আগতে বগা
দমৰা ফুকনৰ ঘৰ বুলিছিল। বগা দমৰা ফুকনৰ নামটো উইলকক্সৰ স্মৰণ
বৃত্তান্তত পোৱা যায়। উটি বুৰি আহি এইখিনি পালেহি। এতিয়া অৱস্থা

কাউৰী শপ্তে নোখোৱা। নিচেই ছৰীয়া। তেওঁবিলাকৰ ওচৰতে নাওবৈহা ফুকনৰ বাৰী।

তৎপক্ষাৎ শ্ৰীমান মহেন্দ্ৰ বৰুৱাইত্তৰ ঘৰলৈ গলোঁ। মহেন্দ্ৰ উৎসাহে ফিৰিকটি। তেওঁৰ দেউতাক শ্ৰীযুত মোক্ষেশ্বৰ বৰুৱা ঘোঁৰাটোৰ মেলেঙৰ পৰা অহা; শিগ্ৰ দক্ষিণপাটৰ। ওঁওঁবিলাকক ঘোঁৰাটোৱা বৰুৱা বোলে। মহেন্দ্ৰইত্তৰ ঘৰতে ভালেমান মাছৰ পোট খাইছিল। মোক্ষেশ্বৰ বৰুৱাই কলিয়াবৰত পুথি খনদিয়েক আছে বুলি কৈছিল। পাচি গাঁৱৰণৰা-ঘূৰি আহি বৰভট্টাৰীয়াৰ শ্ৰীযুত গেন্জুৰাম বৰাৰ ঘৰত সোমালোহি। নামটো গেন্জু যেনেকৈ, তেখেতৰ কথাবতৰা, ভাষা ব্যৱহাৰতো জাতীয়তাৰ বাছ ফুৰ ফুৰকৈ গোন্ধাই আছিল তেনেকৈ। তেখেতে ১৫৩৯ টা বোজন-কৰবা পটন্তৰ গোটাই থৈছে। ধৰ্ম পুথিও পতে, কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্যৰ এজন শিগ্ৰ। তেখেতৰ মুখতে “হেৰাপোৱা চুকত” সত্যনাথ বৰাৰ ঘৰ আছিল বুলি শুনা। গাঁৱৰ ভিতৰত গেন্জু কলিতা এগৰাকী বিশিষ্ট মুখিয়াল লোক। তেখেতৰ বৰ ঘৰত ভোমোৰাগুৰিৰণৰা নিয়া শাল কাঠৰ খুটা। এই খুটাৰে হেনো কলিয়া ভোমোৰা বৰুকনে ভোমোৰাগুৰি পৰ্কতৰণৰা দুই মুনি শিলা পৰ্কতত লগাই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰেদি এখন দলং দিব খুজিছিল।

জোনাক নিশা। দলেবলে ফুৰি-চাকি ভাল লাগিল। মোজাদাৰৰ ঘৰ পালোঁহি। “মাত্ৰে শ্ৰীযুত গোবিন্দ ভাগৱতী স্মৃতিশাস্ত্ৰী দেৱে কল্পদ দেৱালয়ৰ সম্পৰ্কে কনাকান্তৰ এডুখৰি টোকা দিয়ে। সেই টোকা নকল কৰিলৈ লৈ আহোঁ। মজলৰাৰে বাতিপুৱাই আহিবৰ কথা আছিল। বংশুণ হোৱা বাবে আহিব নোৱাৰিলোঁ। ১০। বজাতে আহি বাচ টেচনত এক বজালৈকে খাপ দি থাকিলোঁ। ইমানখিনি সময় শ্ৰীযুত গোপালকৃষ্ণ বৰুৱাইও যোন লগতে বহি খাপ দি আছিল। মোক বাছত তুলি দি হে তেওঁ ঘৰলৈ উলটিছে। মোৰ লগতে পাণপুৰ ঘাটলৈকে শ্ৰীমান মহেন্দ্ৰও আহিছিল। তেওঁ জাহাজত তুলি নমুৱাব জনাই মোক বিদায় দি গ’ল। জাহাজখন নৈৰ সোঁ মাৰ পোৱালৈকে মহেন্দ্ৰইত্ত ঘাটতে বৈ আছিল।

জামুগুৰিত যে এই কেইদিন থাকিলোঁ, তাক আৰু জীৱন থাকে মানে নেপাহৰোঁ। তাৰ মাছৰ যি মিঠা কথা, লজ আচৰণ, ভয় ব্যৱহাৰ, শুৱলা ভাষা তাক আমাৰ আইন ঠাইত পাবলৈ বৰ টান। কলিয়াবৰতে অলমীয়া জাতটো নিৰহ-নিপানীকৈ আছে—এহেলৈ নিঙটি নিঙাজ অলমীয়া লমাজ

লাহে লাহে আঁতৰি গৈছে। জামুগুৰিৰ গাঁওবোৰ খেলবন্ধীয়া—একোটা একোটা বংশৰপৰা বাটি অহা দুই-চাৰিঘৰ মাহুহ মান-মৰাণৰ উৎপাতত অইন ঠাইৰপৰা ভাগি অহা যদিও, ইয়াতে জাপ গ'ল। বড়ালী দোকানী দুঘৰমান আছে। মুছলমান নায়েই বুলিৰ লাগে। যি কেইঘৰমান আছে, তেওঁবিলাকো জাতে-পাতে অসমীয়া হিন্দুৰ দৰেই। কেঞা চুঘৰমান আছে। মাহুহৰ অবস্থা মজলীয়া। ধান খেতিয়েই ঘাই খেতি। ওচৰত থকা চাহ-বাগিচাতো দুই-চাৰি ডেকাই কাম কৰি ঘৰখনইন্ত চলাই আছে। অধুনিকতাৰ চৌ আহিছে। ৪/৫ বছৰ মানৰ মূৰত আজি জামুগুৰিৰ যি কপ দেখিছোঁ সেইকপ আক তেতিয়া দেখিবলৈ পাম কি নেপাম সন্দেহ।

‘ডেকডিলছ’ কবিতা লেখক বৰ্ডচৱৰ্থৰ দৰে নিৰলে নিজান মনে ভাগৰি জুগৰি যেতিয়া অলপ কাটি হঠ, তেতিয়াই জামুগুৰিৰ সেই গোপালকৃষ্ণ বকৱা মোজাদাৰ আৰু তেওঁৰ পত্নী—এই যুগলৰ অতিথি শুক্ৰবা, গেকুৰাম বৰাৰ উদাৰতা, লীলা শৰ্মাৰ বসিকতা, শ্ৰীমান গোলাপ বকৱাৰ সববৰহিতা, মহেন্দ্ৰ বকৱাৰ অমায়িকতা, কল্ল ফুকনৰ কবিশূলভ কোমলতা, ফণী বৰঠাকুৰৰ ধেমেলীয়া ইহি, তিলক বৰঠাকুৰৰ চিন্তাশীলতা, গোলোক কাকতীৰ দৃঢ়তা, ডাঃ শইকীয়াৰ দাঙ্গিতজ্ঞান, ডেকা সন্দৰ গাঁৱৰ প্ৰতীক গজেন বকৱাৰ মনোমোহা শিল্পী চাতুৰী, নাৰায়ণ ভূঞাৰ একাগ্ৰতা আৰু সবলতা, পুণ্যেশ্বৰ ভূঞাৰ ইংটি, মহেশ্বৰ বৰাৰ কথাজ্ঞান, যতীন শইকীয়াৰ শাস্তভাৱ, পুনাবাম শইকীয়াৰ অগ্ৰসন্ধিৎসা, বোধন ভূঞাৰ শুৱলা মাত, হৰ ভূঞাৰ আগ্ৰহশীলতাই জোনাকী পকৱাই নাচি ফুৰাৰ চকুৰ আগত জিলিকি থাকেহি।

দ্বিতীয় অধ্যায়

কবৰাৰ সাংস্কৃতিক সম্পদ : ১৯১৪ চনৰ ৮ অক্টোবৰৰ দিনা কবৰা কেন্দ্ৰীয় ছাত্র সম্মিলনৰ দ্বাৰাই সভাপতি ৰূপে নিমজ্জিত হৈ কংবালৈ যাত্ৰা। অত্যাৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি আছিল শ্ৰীযুত বিষ্ণু নাথ শৰ্মা আৰু ছাত্র সমাজৰ সভাপতি, সম্পাদক শ্ৰীমান হৰেন্দ্ৰ নাথ ডেকা আৰু শ্ৰীমান যথুৰা নাথ ডেকা। আলহী হওঁগৈ থানেশ্বৰ শৰ্মা ভিষগ্ৰন্থ কবিৰাজ মহাশয়ৰ তাত। সভা উদ্বোধন কৰিছিল সববৰহী, সৰল আৰু অমায়িক কংগ্ৰেছ এম, এল, এ মহেন্দ্ৰ নাথ ডেকা ডাঙৰীয়াই। এখেতক আগবেপৰা জানো যদিও সেইদিনা গুৱাহাটীৰ-পৰা যাত্ৰাতে আহাজত একেলগে পাৰ হোৱা সুযোগ মিলে। সুযোগটো অবিস্মৰণীয় কৰিলে পুলিছ ছুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট দেবেন্দ্ৰ নাথ বৰাই, ডেকাৰ লগত পৰিচয় কৰি দি। ডেকাৰ নাম কলেজত থকা দিনবেপৰাই শুনিছিলে, কিন্তু ১৯২১ চনৰ অসংযোগ আন্দোলনৰ পৰাই তেখেতৰ ক্লাস্তিহীন কৰ্মবাস্ত-তাৰ কথা শুনি তেখেতক লগ পাবলৈ বৰ হাবিয়াস কৰি আছিলে। সেই দিনা বৰা চাহাবে যেনবা মোৰ হেঁপাহটো পুৰাই দিলে। মোৰো মনটো বৰ ভাল লাগিল। সেইবোৰ বাক যি কি নহওক, সভা মুকলি কৰি দেশৰ মঙ্গলার্থে ডেকা ডাঙৰীয়াই নিৰ্ভাজ কংগ্ৰেছ এম, এল, এ সকলৰ দৰেই এটি হৃদয়গ্ৰাহী ভাষণ দিলে। নিৰ্দিষ্ট বক্তা আছিল দুগৰাকী কৃতবিদ্য ডেকা। প্ৰথম গৰাকী অধ্যাপক শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী (এতিয়া সন্দিকৈ কলেজৰ অধ্যাপক)। এওঁ এঘণ্টা পাঁচ মিনিট সময় বক্তৃতা দি সকলোকে তন্নয়নকৈ বৈছিল। গোস্বামীৰ এবাৰি বাক্য পটন্তৰৰ দৰে মোৰ অন্তৰত বহি গল। সেই শাৰী হ'ল—“We are conscious of rights, but not of duties” অৰ্থাৎ আমি আমাৰ স্বত্বৰ কথা গম পাত্ত কিন্তু সম্পাদন কৰিব লগা দায়িত্ব হে বুজি নাপাত্ত। এই কথা ফাঁকি দাৰ্শনিক অধ্যাপকৰ অন্তৰৰপৰা ওলোৱা মন কৰিবলগীয়া কথা। দ্বিতীয় গৰাকী আছিল জোনাব বাহাকল ইছলাম। তেওঁ এটি দীঘলীয়া অৰ্ধচ' আমনি নলগা বক্তৃতা দি আন্তৰ্জাতিক পৰিস্থিতিৰ লগত আমাৰ সম্বন্ধ আৰু দায়িত্বৰ কথা বিৱৰি কয়। সমজুৱাই দুয়োটা

বক্তৃতাকে বৰ আগ্ৰহেৰে শুনিছিল। সভাপতি আসনৰপৰা মই যি পাৰিলোঁ ক'লোঁ। মোৰ মূল বিষয় আছিল “আমি অসমৰ অসমীয়া। ধৰ্ম্ম নায়ক আমাক হিন্দু-মুছলমান বুলি আইকালি দেখুওৱা দেশজোঁহীৰ হে কাম। হুড়াল সমান্তৰাল ৰেখা সমানে গৈ থাকিলে কেতিয়াও গোট খাব নোৱাৰে। অলপ এৰা-ধৰা বা বেকা-বৈকি হ'বই লাগিব। বৃটিছৰ আমোলত হিন্দু-মুছলমানৰ ফাঁটটো মেলোৱাই দিয়াত, এতিয়া স্বাধীন হ'লতো আক তাকেই ধৰি আছে। অসমীয়া জাতীয়তাৰ বেদীত সেই ভেদ তাৰ জলাঞ্জলি দিব লাগিব।” বাক্য সমাজেই যে দেশৰ কঠিয়াতলী বা বিধানতলী, তাক “জাপান আদি বিভিন্ন দেশৰ ছাত্ৰ সমাজৰ আঁহিৰে ব্যাখ্যা কৰি দেখুৱাওঁ। উপস্থিত সমজুৱা সকলে মোৰ কথা শুনি কেনে পালে কব নোৱাৰে। কামৰূপী জোনাব চান্দ মোহাম্মদ চৌধুৰীয়ে তেখেতৰ সমজুৱা বক্তৃতা শুনা মোক পাৰে মানে শলাগিলে, আনকি তেখেতে মোক তেখেতৰ ঘৰলৈ ফিৰিকা দিনা মাতি নি তাৰে-ভেঁটীয়ে শুশ্ৰূষা কৰি, গোপেশ্বৰ দেৱালয় পৰিদৰ্শন কৰাই নৈথ আপ্যায়িত কৰে। জোনাব চাহেবৰ স্পষ্টবাদিতা আৰু ধৰ্ম্মপ্ৰাণতা মই কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰোঁ। তেখেতৰ বিষয়ে অলপ ঠাইত বহুলাই লিখা আছে।

সাংস্কৃতিক সভা : পিচদিনা সাংস্কৃতিক সভা। সভাপতি আছিল শ্ৰীশৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী। শ্ৰীনবেন দত্ত নামৰ এজন ডেকা শিককে আচৰিতে সভাতৰ বিষয়ে যিখিনি ক'লে, শুনি সঁচাকৈয়ে আচৰিত হ'লোঁহঁক। জোনাব চান্দ মোহাম্মদেও সমজুৱা বক্তৃতাৰ বাইজক হুঁ'ৱাই হুঁ'ৱাই পেটুনাড়ী ছিগা যেন কৰিলে। সভাপতিয়ে সংক্ষেপতে সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন স্তৰ আৰু ৰূপৰ কথা শুৱুৱা ভাষাৰে বিতং ভাৱে বুজাই দিলে। মোৰ বক্তব্যৰ পাল পৰিলত ক'লোঁ:—সাংস্কৃতিক সভা পাতিলে সেই সভাৰ নাম “স্বৰ্গাসী সভা” দিয়া উচিত। “স্বৰ্গাগপুৰ” কৰবাৰ পৰা সোৱা বেচি দূৰলৈ যাব নেলাগে। নব-নাৰায়ণ মহাৰাজে দিয়া এই নাম। সকলোৰে ধুনীয়াটিয়ে স্বৰ্গাগ। সময়ৰ সোঁতত বাগৰি বাগৰি আগৰেপৰা লাগি থকা আৱজ্ঞনাখিনি সংস্কৃত বা শোধিত হৈ যি গ্ৰন্থনীয় অৱস্থা বা ধুনীয়া ৰূপলৈ ৰূপান্তৰিত হয় সেয়ে স্বৰ্গাসী ৰূপ। সংস্কৃত ৰূপৰ আৱৃতি প্ৰদৰ্শন কৰাটোৱেই সাংস্কৃতিক বা স্বৰ্গাসী ৰূপ।

কল্পনাৰ চৌধাৰী : মূলমন্ত্ৰৰ দিনা অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি বিষ্ণুনাথ শৰ্ম্মাদেৱে তেখেতৰ বিবৃতিত কল্পনাৰ চৌধাৰীৰ নাম উল্লেখ

কৰিছিল। এই চৌধাৰীৰ নামটো বহুত দিনৰ পৰাই শুনিছিলো; কিন্তু ক'ৰ মাহুহ একো ভূ পোৱা নাছিলো। তেওঁ যে কৰবাবে মাহুহ শৰ্মা-দেৱৰ অভিভাষণৰ পৰা জানিব পাৰিলে। কলিকতাৰ অসমীয়া ভাষা উন্নতি সাধিনী সভাৰ (অ: ভা: উ: সা: স:) সভ্য তালিকাত এইজন পুৰুষৰ নাম পাইছে। কলিকতাৰ ৩২ নং সীতাবাস ষ্ট্ৰীটৰ মেছৰ যি কেইজন প্ৰবহুৱা ছাত্ৰ আছিল তাৰ ভিতৰত কল্পনাথো এজন। এওঁ অইমটো "কম"ত আছিল। এওঁৰ স্বভাৱৰ বিষয়ে লগৰীয়া মেছ নিবাসী যজ্ঞেশ্বৰ নেওগে এটা কবিতাত এই বুলি লেখিছিল :

“সেই কোঠাতেই (অইম কমত) কল্প চৌধাৰী

মেট্ৰোপলিটান কলেজে পঢ়ে,

দুই ঘণ্টা মান ৰাতি থাকোঁতেই

ধপাতক আহি ছপিব ধৰে।”

সভাত নামটো শুনিয়েই তেওঁৰ ঘৰলৈ যাবলৈ প্ৰবল ইচ্ছা হ'ল। পিচদিনা শৰ্মা ডাঙৰীয়াৰে সৈতে ঘৰ বিচাৰি গলোঁ। কল্পনাথ চৌধাৰীয়েই মৌজাৰ মৌজাদাৰ বীৰেন্দ্ৰ নাথ চৌধাৰীৰ দেউতাক। ঘৰখন বৰ পুৰণি আৰু আগবেপৰা মানী। বোধকৰোঁ কৰবাৰ চৌধাৰী পৰিয়ালৰ দৰে পুৰণি সম্ভ্ৰান্ত আৰু বিদ্বাংসাহী পৰিয়াল সেই অঞ্চলত আৰু আন নাই, আছে যদিও আঙুলিৰ পাবলৈ দেখিব পৰা।

বিদ্যাপঞ্চাননৰ “বিৰাটপৰ্ব” : এই চৌধাৰী পৰিয়ালৰ আদি পুৰুষ বহুজ্ঞৰপৰা নৱম পুৰুষত গুৰুদান বুলি যিজন পূৰ্ব পুৰুষ জন্মিছিল, তেওঁৰ বিষয়ে কৰবাৰ উছোগী সাহিত্যসেৱী শ্ৰীমান মথুৰা নাথ ডেকাৰ হাতত পোৱা বিদ্যাপঞ্চানন প্ৰণীত বিৰাট পৰ্ব পুথিৰ শেষত লিখা আছে,

‘গুৰু গোপাল পদ পদ্ম ধৰি মনে

বোলা ৰাম ৰাম ভণে বিদ্যাপঞ্চাননে

কৰবা যে নামে গ্ৰাম

শস্ত্ৰ মন্ত্ৰে অহুপাম

পুষ্পভদ্ৰা (পুষ্পে) বহে যাবঞ্চলে

ভিজৰৰ মহামতি, সদায় হৰিত ৰতি

যজ্ঞোপান্য কৰে সৰ্বসাৰ

প্ৰাণনাথ চৌধাৰী আছে সেহি ধানে

ভান কনিষ্ঠ ভাই মহাবুদ্ধি কুলবৃত্ত নাম

গুৰুদান মহামতি বামৰ চৰিত্ত কথা

মজলৈ যো বাবে সমাপ্তি।'

এতিয়া প্ৰাণনাথ চৌধাৰী কোন সময়ত আছিল কল্প চৌধাৰীৰ বংশদ্ভলী থন উদ্ধাৰ কৰিব পাৰিলে বিদ্যাপঞ্চাননৰ কালটো উলিয়াব পৰা হ'ব।

ইন্দ্ৰপালৰ ফলি : ১০ তাৰিখে গলোঁ বিহদিয়া বকুৱাৰ ঘৰলৈ। বিষ্ণুপৰ্মা পথ প্ৰদৰ্শক। তিনি বৰ্তমান সময় যুঁজি-বাগি তেওঁবিলাকৰ ঘৰৰপৰা এখন ডামৰ ফলি উলিয়ালোঁ। শ্ৰামচৰণ বকুৱাই সেই ফলি দিয়ে। ফলিখন ইন্দ্ৰপাল বজাই হাপুঙৰ (হাবুঙৰ ?) এজন ব্ৰাহ্মণক ভূমিমান দিয়া ডাম দান-পত্ৰ। ১৮২৩ চনত গেইট চাহাবে সেই ফলিৰ পাঠ উদ্ধাৰ কৰালে। ফলিখন তন্তুৰাম নামে পানীৰা গাঁৱৰ মানুহ এজনে পথাৰত হাল বাওঁতে পাইছিল। তাত বলৰমাৰপৰা ইন্দ্ৰপাললৈকে হোৱা কামৰূপৰ বজা কেইজনৰ নাম আছে। ফলিখনৰ বজাৰ নাম কেইটা মোটা-মুঠি ভাবে কৰা হৈ গৈছে যদিও, ইয়াৰ লিখা প্ৰণালী পুৰণি। কামৰূপৰ খনিৰুৱা বিতা আৰু ৰাজস্বৰ্গৰ নীতিধৰ্ম, শাসনৰ ব্যৱস্থা ইত্যাদি সম্বন্ধে নতুন দৃষ্টিৰে গৱেষণা কৰিবলৈ বহুত বাকী বৈ গৈছে। পুৰণি তথ্য বিলাক নতুন নিয়া-বিত্ত দি পৰীক্ষা কৰি চাবৰ সময় আহিছে। ইংৰাজ আৰু আন আন বিদেশী অহুসন্ধানকাৰীয়ে স্থিৰ কৰি যোৱা ঐতিহাসিক সিদ্ধান্তবোৰ নকৈ এবাৰ লুটিয়াই-বগৰাই, ঢকিয়াই-টুকুৰিয়াই চাবৰ প্ৰয়োজন হৈছে।

এইখন ফলিতে এতিয়া হাপুঙ নামটো হাবুং হ'ব পাৰে বা হয়গৈ, সেই কথা পাঠোদ্ধাৰত উল্লেখ ইন'হল। অংচ বলৰাম দ্বিজ ৰচিত্ত ব্ৰহ্ম বৈবৰ্ত্ত-পুৰাণ মতে হাবুং এখন ব্ৰাহ্মণৰ ঘন বসতি স্থান। ব্ৰহ্মোত্তৰ ম'টিৰ বি চাৰিসীয়া দিয়া আছে, তাকো আজিকালি অহুসন্ধান কৰি চালে হাপুঙেই হাবুং বুলি স্থিৰ কৰিব পাৰি। সেইনিমিত্তে ফলিখনৰ পাঠোদ্ধাৰ হ'ল যদিও, আবৃত্তকতা আছে।

বজাদিনীয়া আপুৰুদীয়া সম্পদ : হাতীদাঁতৰ উধা, সোণৰ উধা, সোণৰ মকৰ কুণ্ডল, গা খুৰুৱা হাতীদাঁতৰ আঙুলি লগা হাত, হাতীদাঁতৰ সিংহ থকা আঠ খলপীয়া সিংহাসন, সোণৰ পানীচবোৱা চকুমক ফোলা, পথৰা নিল, গুণাটনা কাপোৰ—এই বিলাক বজাদিনীয়া বস্তু বিহদিয়া বকুৱা ঘৰৰ পুৰণি সম্পদ। সবহভাগ বস্তু দৰঙী বজাৰ ঘৰলৈ নিলে।

বিহুদিয়া বকৱাৰ ঘৰ : শ্ৰামচৰণ বকৱাৰ ঘৰত সোণৰ তামোল এথোক আৰু ৰূপৰ তামোল এথোক আছিল। অসমৰ ভূতম্পূৰ্ণ কমিশ্যনাৰ বেটিক চাহাবে সেই বস্তু কিপদ নিয়াই গুৱাহাটীৰ নাজিৰখানাত জমা দিয়ালে। এই বিলাক ঐতিহাসিক সম্পদ পূৰ্বে বীৰ হৰদত্ত চৌধাৰীৰ আছিল। ইয়াৰ উপৰিও বিবিলাক ঘৰত এতিয়াও চণ্ডীদেৱীৰ মূৰ্ত্তি, বিষ্ণু-দেৱৰ মূৰ্ত্তি আছে। সেইবোৰ এতিয়াও মোদগল্য গোত্ৰীয় ব্ৰাহ্মণৰ দ্বাৰাই সদা-সৰৱদা পূজিত লেবিত হৈ আহিছে।

এই অঞ্চলত এই ঘৰেই অতি পুৰণি মানুহ। অৱস্থা শোচনীয়। আদিত্য নাৰায়ণ লহকৰেই বংশাৱলী থকা আদি পুৰণ। তেওঁৰপৰাই নৱম পুৰণত ধৈৰ্য্য নাৰায়ণ বুলিবৰ বিজনা মহাপ্ৰভাণী পুৰণ আছিল, তেওঁৰপৰাই ১৮২০ চনত গেইট চাহাবে মই পোৱা ফলিখন নিছিল বুলি লিখা আছে। বিবিধ বিপৰ্য্যয়ৰ হাত সৰুৱাইও যে বংশটোৱে পুৰণি গোৱনৰ চিন ৰাখি আছে, সেইবাবে আমাৰ নিজা চৰকাৰে পৰিয়ালটোলৈ চকু মেলি চোৱা উচিত।

উত্তৰ কূলত এনেকুৱা সংস্কৃতিমূলক প্ৰাচীন সম্পদ ৰক্ষা কৰোঁতা পৰিণাল বহুত আছে। সেই বিলাকৰ কোনো কোনোকে লগো পাইছিলোঁ। কিন্তু অনাদৃত, অৱহেলিত হৈ থকা গুণে সেই বিলাকৰ উৎসাহ-আকাজকা সকলো মৰহি বা হৰি যাব লগীয়া হৈছে।

পিঙ্গলেশ্বৰ দেৱালয় : বিষ্ণু শৰ্ম্মাৰে সৈতে ঘৰে-ঘৰে পুৰণি সংস্কৃতি সমল বিচাৰি-বিচাৰি পিঙ্গলেশ্বৰ দেৱালয় ওলালোঁগৈ। দেৱালয়ৰ উপাশ্ৰ দেৱতা অৰ্দ্ধনাৰীষৰ বা অৰ্দ্ধনাৰীৰ ৰূপত বিৰাজমান সদাশিৱ। বস্ত্ৰৰ ব্ৰাহ্মণে কোনোবা কালতে কৈ গৈছিল ইয়াতেই বোলে কপিল মূৰিৰ আশ্ৰম আছিল। কালযতনে আশ্ৰম আৰু দেৱালয়ৰ মূৰ্ত্তিখন ভাঙি পেলালে। কালযতন মানে কালাপাহাৰ বা পোৰা নুঠান। ভাঙোঁতে অলপ খৰামুৰা হৈ থাকিল যদিও, মূৰ্ত্তিখন মাটিৰ তলত পোটাখাই থাকিল।

শ্ৰীদেৱ শিৱসিংহ মহাৰাজৰ আদেশত বৰফুকনে ইয়াতে মন্দিৰ এটি সজাই দিয়ে। তেওঁ আৰু তেওঁৰ পৰৱৰ্তী শ্ৰীদেৱ সকলে প্ৰত্যেকেই, আৰু বৰ বৰ আহোম বিবৰাই পিঙ্গলেশ্বৰলৈ মাটি, মানুহ আৰু সোণৰূপৰ কোঁচা-অৰ্ঘ্য, ঈদৰ ঘট, দৰা কঁহ, ছত্ৰ দান কৰিছিল। তাৰে কিছুমানত শ্ৰীদেৱসকলৰ নামো খোদিত কৰি থোৱা আছে।

পিকলেশ্বৰ মন্দিৰটোৰ জীৰ্ণ-জীৰ্ণ অৱস্থা দেখি বেজাৰ লাগিল। দেৱালয়ৰ সমুখত থকা পুখুৰীটো পিটনিৰেই ভৰি গৈছে। পুখুৰীটো খানিলে প্ৰাচীন সাহিত্যৰ বহুতো নিদৰ্শন ওলাব পাৰে। আমাৰ দেশত, উত্তৰ কুলৰ ভালেমান পুখুৰী আৰু দক্ষিণ কুলৰো ভালেমান পুখুৰী খানিলে বা খনালে অদ্ভুত অদ্ভুত প্ৰাচীন সম্পদ আৱিষ্কৃত হ'ব পাৰে। পিচে, তাকে এতিয়া কৰে কোনে?

দেৱালয়খন চৰ্কাৰৰ তত্ত্বাবধানত চলিছে যদিও তাৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে একো কৰা নাই। তুনিলোঁ, বিষ্ণুনাথ শৰ্মাৰ আশ্ৰয় চেষ্টাৰ ফলত চৰকাৰে ৫০০ টকা দলি মাৰি দিয়াদি অচুৰুপীয়া অনুদান এটি মঞ্জুৰ কৰিছে। পিকলেশ্বৰ পুখুৰীটোৰ পিটনি শুছাই, খানি-কুৰি, পবিত্ৰ স্থানত পৰিণত কৰিবলৈ সেই টকা এপাচি কচু শাকত এটি জালুক যাত্ৰ।

ছয়মূৰ্ত্তিৰে পিতলৰ ঘট : বীৰেন চৌধাৰীৰ ঘৰত ছটা সাঁচতম্বৰা মূৰ্ত্তি থকা পিতলৰ ঘট এটি পালোঁ। ঘটটো বেটিক কমিশ্যনাৰ চাহাবে নীলামত বেচিছিল। একালবপৰা ঘূৰাই চাই গ'লে ক্ৰমান্বয়ে এই কেইটা মূৰ্ত্তিৰ ছাপ দেখা যায়—

(১) মৎস্য (২) দুৰ্গা (বাওঁহতীয়া অৰ্থাৎ আন মূৰ্ত্তিত দশভূজাই সোঁফালৰ হাত এখনেৰে মহিষাস্তৰক বধ কৰা থাকে, ইয়াত কিন্তু বাওঁহাত এখনেৰে মাৰিছে।), (৩) কুৰ্ম, (৪) সদাশিৱ; (৫) নৃসিংহ, (৬) গণেশ। অশোক চক্ৰৰ দৰে সিংহ মূৰ্ত্তিও আছে। চক্ৰ-স্ফীকৃতি। সত্ত্বতঃ এই ঘটটো দলৈলামাৰ বস্তু। ইয়াৰ মূৰ্ত্তি বিলাকত কপটোহঁত ইমান ধুনীয়া আৰু পৰিস্কাৰকৈ ওলাই আছে যে ভাস্কৰ্য্যৰ ই এটি অল্পম নিদৰ্শন বুলি নকৈ নোৱাৰি।

গোপেশ্বৰ দেৱালয় : কামৰূপৰ মঠ মন্দিৰ দ'ল দেৱালয় আৰু দলৈদকলৰ সংৰক্ষণ প্ৰৱৰ্তন আৰু উপজীৱ্যৰ অৰ্থে স্বৰ্গদেৱ শিৱ সিংহই পোন প্ৰথমে তামৰ ফলি মাৰি মাটি-বৃত্তি দান দিছে, (গদাধৰ সিংহই উমানন্দৰ অৰ্থে দিয়াও পোৱা গৈছে।) এনেকুৱা ফলি কৰবাৰ কেইবা ঘৰ ব্ৰাহ্মণ, দেৱালয় আৰু দলৈৰ ঘৰত পোৱা হৈছিল। গোপেশ্বৰ দেৱালয়ৰ ধৰ্ম্মীধৰ দলৈৰ তাত ফলি এখন পালোঁ। ফলিত লেখা-মতে নিজ গোপেশ্বৰৰ সীমা দেৱালয় দখলত এতিয়া থকা নাই। ওচৰত থকা মুছলমান গাঁৱৰ মাতুহেই দখল কৰি আছে আৰু চৰকাৰেও চৰকাৰী বুলি পৰ্ব্বতৰ শিল কটাই নিয়াইছে। গোপেশ্বৰৰ শুহা অদ্ভুত। ওপৰৰপৰা নিজৰি

নিজৰি পানী পৰিয়েই থাকে আৰু শিলৰ মাজতে বোগীঘোপাৰ দৰে একোটা একোটা ঘৰো আছে। ইয়াৰে এটাত সোমাই চাইছিলোঁ। উৰিঘাতো এনেকুৱা গুহা বা গুহা দেখিছিলোঁ। গোপেশ্বৰ দৰ্শন কৰোতে চান্দ মোহম্মদ চৌধুৰী বাহিৰতে থিয় দি আছিল আৰু মোক তাৰ ইতিবৃত্তও বলপ কৈছিল। গোপেশ্বৰ দেৱালয়ৰ ফলিৰ নকল এটা লৈ আহিলোঁ।

পুথিৰ অহুসঙ্কান : অমন্ত কন্দলীৰ বামাঙ্গণ : দৰঙ্গী বজাৰ আমোলত প্ৰণয়ন কৰা ভালেমান পুথি এই অঞ্চলৰ ঘৰে ঘৰে পোৱা যায়। একোঘৰ মাত্ৰহে সেইবিলাক পুথি হেনো তিনি পৃষ্ঠ চোৱাই নাই। এনেকুৱা মাত্ৰহে এঘৰত সোমাই জানিব পাৰিলোঁ যে গৃহস্থজনে এখন পুথি ভাখেদী ঘৰৰ চাঙত তুলি থৈছে। কোনেও মেলি চোৱাই নাই। বিষ্ণুশৰ্মা আৰু মই হাত ভৰি ধুই উঁড়ালৰ আগলৈ গৈ পুথিৰ পেৰাটো মেলি চালোঁ। পেৰাত খনদিয়েক মন্ত্ৰৰ পুথি আৰু এখন অনন্ত কন্দলীৰ বামাঙ্গণ পালোঁ। বামাঙ্গণখনৰ পাত ছটামান নাই। তাকে ইমান আটোমটোকাবৈক বান্ধিছাটি পৰম বিশ্বাসেৰে পেৰাত স্তমাই থোৱা দেখি মাত্ৰহ জনৰ গ্ৰন্থ ভক্তি দেখি শলাগিলোঁ। সেই ঘৰ মাত্ৰহৰ পুথি অনেক আছিল। ঘৰত কিবা পৰমাল হোৱাত পানীত উটুৱাই দিলে।

বামাঙ্গণ কথা : “বামাঙ্গণ কথা” নামৰ পুথি এখন উপেন্দ্ৰ গোস্বামীৰ ঘৰত পাই। পুথিখন ব্ৰহ্মচাৰী অন্ন নাৰায়ণস্য কীৰ্ত্তিনাথ নৰ দেৱৰ বংশৰ বামনিধিয়ে লেখা। ১৪৮৩ টা পদ আছে। প্ৰতিলিপি কৰা শক ১৭৩৪ শকৰ জ্যৈষ্ঠ।

নলবাৰী সংস্কৃত কলেজৰ অধ্যক্ষ শ্ৰীযুত মনোবৰ্জন শাস্ত্ৰীদেৱে ইয়াৰপৰা বহুত পুথি নি কলেজৰ লাইব্ৰেৰীত ৰাখি থৈছে। মই পোৱাৰ ভিতৰত এই কেইখনকে উল্লেখ কৰিব পাৰি—(১) দ্বিজ মধুচন্দনেৰ লিখিত মহা ভাগৱত অষ্টম স্কন্ধ ভাগৱত; (২) কৃষ্ণ ভাৰতীকৃত বেদান্ত বাক্যেশ্বৰী—বিদ্যৰ মুখমণ্ডল; বিজ্ঞাৰিধুৰ্য কাব্য। শ্ৰীযুত ধানেশ্বৰ শৰ্মা ভিষগ্ৰন্থৰ তাত চিকিৎসা শাস্ত্ৰৰ উপৰিও বহুত সংস্কৃত কাব্য, নাট আৰু চৰিত পুথি আছে।

কৰবান্দ গোৱা বিজ্ঞানাম : “বাৰী শোভন তাৰ নাৰিকল

লতাৰ শোভন পাণ।

বিয়াৰ শোভন ভামোল পাণেৰে

আগে ধৰে মান।

কক্কাৰ শোভন পাখে সেন্দূৰে
লাপ নেগুৰীয়া চুলি
মুকুতা দাঁতীয়া হাঁহিটো শোভন
কাচনে ধৰিছে তুলি।”

ছোৱালীহঁতৰ নামটোহঁত অসমীয়া হৈয়ে আছে। বঙালী বা ইংৰাজীয়া-বতাহে এতিয়াও ছুবলৈ পৰা নাই। সময়ত আচহুৱা হ’বগৈ পাবে, এনে আলোকা কবি ইয়াত চুটামান ছোৱালীহঁতৰ নাম তুলি দিলে—ইন্দ্ৰমালা, সবস্বতী, বিভা, আইকণ, ঠৈবা, মনোমতী, মহিমা, শুৱলা, জয়ন্তী, উষ্মিলা, হুবতী, চন্দ্ৰা ইত্যাদি।

মুছলমান ছোৱালীৰ নাম—জাহিৰণ, জুমাচেনি, জুমাৰিবি, সোণাকুলী, ষৌজান, সোণতৰা, লালচেনি ইত্যাদি

কবৰা : বজাৰিনত কবৰা পাতি দৰঙৰ ভিতৰত আছিল। বৃটিছ শাসনৰ বছৰ দিয়েকৰ পিচত কামৰূপৰ ভিতৰত সূমুৱাই লোৱা হয়।

কবৰা নামৰ উৎপত্তি সম্বন্ধে বহুত কথা কয়। আৰিমন্তৰ মাকৰ নাম হেনো কুকৰী আছিল আৰু গিৰীয়েকৰ নাম আছিল কবৰা। কবৰা নিশ্চয় এজন বজা বা বজাপোৱালি নাইবা জমিদাৰ আছিল। কোনো কোনোৱে কয় ইব্রাহীম কাবোৰীৰ পৰা কবৰা হ’ল বুলি। কোনোৰ মতে আকৌ পুৰা কালত ইয়াৰ নাম আছিল কৰপতন। কৰৰাৰ দাঁতিয়ে-কাষৰে ঘিৰোৰ গাঁও আছে, সেই আটাবোৰতে শেষত বা আছে। যেনে : কৰ-বা, নন-বা পালা-বা, কঁই-বা, ধন-বা, দত্ত-বা ইত্যাদি। ঠিক এনেকুৱা বা প্ৰত্যায়ন্ত নাম বুদ্ধাৰন আৰু লক্ষ্মীৰ চৌপাশে আছে। এসময়ত ইয়াত উত্তৰ ভাৰতৰ কেনোবা এজন ক্ষত্ৰিয় বজাই ৰাজত্ব কৰিছিল; নতুবা ধাৰভূঞা বিলাকৰ একোজন গাঁওবুটাই শাসক আছিল। বা প্ৰত্যয় টোৱে আমাৰ চকুৰ আগত এখন বহল গবেষণাৰ পথৰ খেলি দিছে।

হৰদত্ত চৌধাৰীৰ গীত : একো নোখোৱাকৈয়ে আকৌ গাঁও সোমালোঁ। লগতে বিষ্ণু শৰ্মাও। এগৰাকী বুঢ়ী মাছহ লগ পালে।। তেওঁ হৰদত্ত বীৰদত্ত, পঢ়ুৰ কুঁৱৰী আৰু ময়পাল (মহীপাল) পুথুৰীৰ কেবা-টাও আধা ডুখুৰীয়া গীত গাই শুনালে। বড়িয়াত হৰদত্ত বীৰদত্ত তখন নিৰ্মাণ কৰা হৈছে। লগেহে কৰি তাতে গীত বিলাক সংৰক্ষণ কৰা উচিত।

ই হৰি হৰিদত্তৰ বাবীৰে

ই হৰি দিলিখা পকিছে

হাঁ হৰি হাইঠা জাকে জাকে পৰে

হাঁ হৰি হৰদত্ত জীৱনী

হাঁ হৰি পদ্ম কুমাৰী

হাঁ হৰি বাহি বৈ আছিলে তাত

হাঁ হৰি হৰদত্ত জীৱনী

হাঁ হৰি পদ্ম কুমাৰী

উম্মেদান বঙালে

হাতত ধৰি নিলে

—হাঁহাৰাত নেথালে তাত।

(ঐহুত লোহো কোঁচ ৰাজবংশীৰ

পৰা শুনা।)

চান্দ মোহাম্মদ চৌধাৰী : বন্ধুবৰ চান্দ মোহাম্মদ চৌধাৰীৰ চকু এটা, মোৰ চকু দুটা। এই তিনি চকুৰ মিলন হয় কৰবাত্তে আৰু আহিবৰ দিনা তেখেতৰ ঘৰলৈ গৈ মাত লগাওঁ গৈ। তেখেতে মোৰ লগতে আহি ওচৰত কোৱা মতে গোপেশ্বৰ দেৱালয় দেখুৱাইহি। চৌধাৰী ডাঙৰীয়াৰ অসমীয়া জাতীয়তাৰ প্ৰতি ঐকান্তিক অহুৰাগ দেখি ভাল লাগিল। কৰ্ম-ৰীৰ নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈৰ স্মৃতি বন্ধাৰ্থে কৰবাত্ত এটি লাইব্ৰেৰী বা পুথি-ভঁড়াল আছে। ভঁড়ালত “উপভাস সন্মতি” বজ্জীকান্ত বৰদলৈ দেৱে দান কৰা পুথিয়েই সবহ। চাওঁতা-চিতোতাৰ অভাৱত পুথিবিলাক লাং লাং ঠাং ঠাং হৈ বহুতে পায় ত’তে ভিত্তি উঠলি গৈছে। অমিয় কুমাৰ দাস মন্ত্ৰীয়ে ৬০ টকা অহুদান দিছিল। কিন্তু এবছৰতে শেষ।

কৰবাৰ স্মৃতি : চান্দ মোহাম্মদৰ বাহিৰেও এই কেইগৰাকী কৰবাৰ বিশিষ্ট জন কল্যাণকাৰী, কংগ্ৰেছ সেৱক, শিক্ষাবিদ আৰু সাহিত্য সেৱী কলামোদী পুৰুষৰ সঙ্গলত মোৰ স্মৃতিপটত চিৰকাল স্মৃতি হৈয়ে থাকিব।

অলিত চন্দ্ৰ ডেকা, হেতুমাটীৰ কৰবা হাইস্কুল, ঞানেশ্বৰ শৰ্মা ভিৰণ্ বড় (কবিৰাজ), মহেন্দ্ৰ নাথ ডেকা, (উকীল) বিষ্ণুনাথ শৰ্মা (শিক্ষক)।

তৃতীয় অধ্যায়

অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হিচাপে ভ্ৰমণ অভিজ্ঞতা : ছত্ৰশাল, ধুবুৰী : ১৯৫৬ চনৰ ২৭ আৰু ২৮ ডিচেম্বৰ তাৰিখে ধুবুৰীত বহা অসম সাহিত্য সভাৰ কপালী জয়ন্তী অধিবেশন সমাপ্ত কৰি অসমৰ প্ৰান্ত-বৰ্ষীয়া ছত্ৰশাল সত্ৰ চাবলৈ যাওঁ। বিশিষ্ট স্থানীয় নেতা শ্ৰীমান গোবিন্দ চক্ৰৱৰ্তী আৰু ছজন ছাত্ৰ লগত গৈছিল। এজন অভয়াপুৰীৰ শ্ৰীমান কুমাৰ জগদীশ নাৰায়ণ দেৱ আৰু ইজন চক্ৰৱৰ্তীৰ পুতেক শ্ৰীমান পাঁচু গোপাল চক্ৰৱৰ্তী।

ছত্ৰশালখন পাকিস্থানৰ গাঁতে লগা—মাত্ৰ ঋতু এটাই হৈ হিন্দুস্থান-পাকিস্থানক (এতিয়া বাংলাদেশ) বেলেগাই ৰাখিছে। আমাৰ এই এমুৰীয়া সত্ৰখনে নিতৌ নাম-কীৰ্তন কৰি আমাৰ মহাপুৰুষসকলৰ স্মৃতি জীয়াই ৰাখিছে। ই কম কথা নহয়। ধুবুৰী মহকুমাৰ মহাপুৰুষীয়া সত্ৰ বুলিলে এইখনেই আছে বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ নামঘৰ আৰু কোঁচ বজা-দিনীয়া মাটিবাৰী এতিয়াও আগৰ দৰেই আছে। কিন্তু বৰ্তমানে বংগেছ চৰকাৰৰ হাতলৈ যোৱাত কি ব্যৱস্থা লয় কব নোৱাৰি। ইয়াত কোঁচ বজাৰ প্ৰতীক বান্দৰৰ মূৰ্ত্তি আছে। বান্দৰ পূজা এটা অধ্যয়নৰ বিষয়।

দেওঘৰ দিখৌমুখ : শিৱসাগৰৰ দিখৌমুখ-দেওঘৰত সদৌ শিৱ-সাগৰীয়া প্ৰাইমেৰী শিক্ষক সন্মিলন বহে। তালৈকে নিৰ্দিষ্ট বজা স্বৰূপে মোক নিমন্ত্ৰণ কৰিছিল। সভা মুকলি কৰিছিল বিমলা প্ৰসাদ চলিহাট আৰু সভাপতি আছিল কেদাৰ নাথ গোস্বামী। পণ্ডিতসকলৰ অসমীয়া ভাষা চৰ্চা কৰা, প্ৰসাৰ কৰা আৰু আনক শিকোৱা দায়িত্বটো ইয়াম বেচি যে তাক বহলাই কেৱাৰ আৱশ্যক নাই। মাতৃভাষালৈ মৰম থাকিলে হৈ মাতৃভূমিলৈ মৰম ওপজে। পঢ়া-শলীয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অন্তৰত পোনতে মাতৃ-ভাষালৈ মৰম ওপোজাব লাগিব—তেহে সেই ল'ৰাছোৱালীয়েই আগলৈ আপোনা-আপুনি জন্মভূমিক সেৱা কৰিবলৈ শিকিব। ওলাই আহোঁতেই লতাভাল যেনি পোনোৱা যায় সেই দিনে হৈ আগলৈ উঠি আহে। চালুকীয়া

ছাত্ৰৰ বিলাককো সেই দৰে আগলৈ যাহু হৈ উঠিব পৰাকৈ শিককসকলেই পোনাই দিব লাগিব। এনেকৈ পোনাই দিয়াৰ প্ৰথমটো ধোজাই হল নিজৰ মাতৃভাষা অসমীয়ালৈ ল'ৰা-ছোৱালীৰ মনত ধাউতি সূমাই দিয়া। সেই ছেগতে বুজাই দিওঁ যে “বু” আখৰটো বু বুলি হৈ উচ্চাৰণ কৰিব লাগে “ব” বুলি নহয় “স”ৰ উচ্চাৰণো সেইদৰে “স” হৈ “চ” নহয়। “বজাই বাখিলে”^১ ভুল, “বজালে”^১ হৈ শুদ্ধ। শিককসকলে সাধাৰণতে কৰ এনেকুৱা ভুল বহুত দেখুৱাই দিওঁ।

দেওঘৰত আমি সাহিত্য-সভাৰ শাখা এটি স্থাপন কৰিব লাগে বুলি শ্ৰীমান কমলাকান্ত শইকীয়া, শ্ৰীযুত মূল্যবায় দত্ত আৰু সন্মান-সেৱিকা শ্ৰীমতী জোনাকী দত্তক বিশেষভাৱে অন্তৰোধ কৰি। বৰগাঁও, সৰাগুৰি চাপৰি, থেকেৰা ভলীয়া মিৰি গাঁৱৰ লগত সংযোগ ৰাখি সভাখনক প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে ডহডহীয়া হ'ব বুলি পৰামৰ্শ দিওঁ।

ৰামথা দেৱালয় : দেওঘৰ অঞ্চলটো ৰামথা দেৱালয়েই বুৰঞ্জী প্ৰসিদ্ধ কৰি ৰাখিছে। সেই কাৰণে ৰামথা দেৱালয়খন চাবলৈ গলোঁ। যি ঠাইত ৰামথা দেৱালয় আছে, সেই ঠায়েই দেওঘৰ ৰ' দেৱতা থকা ঘৰ। দেওঘৰ নাম আগ, ৰামথা দেৱালয় পাচ। পূৰ্বে, দেওঘৰতে ইয়াৰ থলগিৰী কছাৰীসকলে বলি-বাহন দি দেও পূজা কৰিছিল। ভূঞাবিলাকে হৈ ইয়াতে বন্ধা গোসাঁনী প্ৰতিষ্ঠা কৰি ৰামথা জনালে।

কামৰূপৰ কামাখ্যা নামটোৰ অনুকৰণ কৰি আজিকালি স্থানীয় ৰাইজে ইয়াৰ নাম ৰামথা গুচাই কামাখ্যা কৰিছে। এইদৰে, মজনা-হুণ্ডনাকৈ ঐতিহাসিক নাম এটা সলাই পেলোৱাটো অযাৰ্জনীয় দোষ আৰু মহি-সক ভাবৰ পৰিচায়ক।

এতিয়া য'ত ৰামথা দেৱালয় আছে তাৰে নামনিলৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওচৰত আহোম আৰু ভূঞা-চুতীয়া বিলাকৰ মাজত বৰ ভাঙৰ বণ হৈছিল। চুতীয়াৰে সৈতে ইয়াত হোৱা যুদ্ধৰ পাচৰপৰা হৈ চুকাৰাৰ লগত অহা মানুহবিলাকে আ-সম বা আহম নাম পালে।

চুহুং বা দ্বিহিঙীয়া বজাৰ দিনত বাবেভূঞা ৰাজ্য ভাঙি ভূঞা সকলক চৰণ্ডা নগৰলৈ অনা হয়। ভূঞাসকলৰ উপাত্ত। দেৱী যুচীগোসাঁনীকো ভেৰ্ণবিলাকৰ লগতেই আনি বজাৰ বৰীয়াকৈ ৰাখিলে। সেই সময়তে দ্বিহিঙীয়া বজাই চুতীয়া বজাক মাৰি চুতীয়াৰ বণচণ্ডী গোসাঁনীকো আনি

থৈছিল। বাবেভূঞাসকলে দৰিকা নৈৰ কাষতে মাটি দহ পূৰা লৈ তাতে পুখুৰী এটি খনাই দেৱালয়তে তেওঁবিলাকৰ আৰাধ্যা স্বামী দেৱী বুঢ়ী গোসাঁনীকো প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে। বজাই ভূঞাক বুঢ়ী গোসাঁনীক নিদি চুতীয়াৰ বণচণ্ডী মূৰ্ত্তিখনি দিলে। তাকে ওপৰত কোৱামতে দৰিকা নৈৰ পাৰত দেৱাল পাতি প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ ধৰোঁতেই পাজমন্ত্ৰী সকলে দিহিঙীয়া বজাক জনালে বোলে, “নগৰৰ সমুখৰ পোনেই বাবে ভূঞাসকলে দেৱাল পাতিবলৈ ধৰিছে; তাত দেৱাল পাতিলে বৰ বিষম হু’ব। স্বৰ্গদেৱে অত্ৰ ঠাইত দেৱাল আজ্ঞা কৰিলে ভাল হয়।” এই বুলি জনালত, বজাই তাত দেৱাল পাতিবলৈ মানা কৰি, দিখৌ নদীৰ মুখত পূৰ্বে বাবেভূঞা সহিত বণ কৰা ঠাইত ১০০ পূৰা মাটি দিলে আৰু তাতে দেৱাল পাতিবলৈ আদেশ কৰিলে।

দৰিকা নৈৰ পাৰৰ ঘিডোখৰ ঠাইত আগৈয়ে দেৱাল পাতিবলৈ থল আঁতাইছিল আৰু পুখুৰী খনাইছিল তাৰ নাম কাথপাৰ হ’ল। বজাৰ আদেশক্ৰমে বাবেভূঞাসকলে কাথপাৰৰ পৰা বণচণ্ডী মূৰ্ত্তিখনি দিখৌমুখলৈ নিলে। পূৰ্বে, অসম বজাৰ সৈতে তেওঁবিলাকে ঘি ঠাইত যুদ্ধ কৰিছিল, সেই ঠাইতে ১০ পূৰা মাটি জোৰাই বৰ পুখুৰী এটি খনালে আৰু তাৰ পূব পাৰতে বিধিমতে ১৪৩০ শকৰ ফাগুন মাহত বণচণ্ডী মূৰ্ত্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰি, পুখুৰী দেৱাল উছগিলে, নাম থলে বন্ধা দেৱালয়। ঠাকুৰ আদি দেৱলীয়া মাহুহ দি পূজা-সেৱাও চলাবলৈ ধৰিলে।

সেই দেৱালয়ৰ এতিয়া জৰাজীৰ্ণ অৱস্থা। বৰ্ত্তমান চৰকাৰৰ পূৰ্বাতৰ বিভাগে মণিকূট নামঘৰৰ নিৰ্মাণৰ অৰ্থে ২৫০০ টকা দিছিল। তাৰ ধৰছ ক’ত ক’ত হ’ল, তেতিয়া অহুসঙ্কান কৰি একো নেপালে। দেখিলে— মণিকূটটো দীঘে ২৪। হাত, আৰু পথালিয়ে ১২ হাত। নামঘৰটোৰ দীঘে ৬০ হাত চতি ১৩ হাত; আঙলাই সৈতে বহল ২৩ হাত; গা খটা দহোটা, পাতি খটা ২০ টা, সবল কাঠৰ খটা ১৪ টা। ঘৰৰ চালখন ১০ ফুটীয়া টিনেৰে ছোৱা।

মণিকূটত আছে শিৱ-পাৰ্বতী আৰু গুৱাহাটীৰ অখকান্তত থকাৰ নিচিনা নাগশৰ্ম্মাত পয়ন কৰি থকা অনন্ত মূৰ্ত্তি, হুৱাৰ মুখত চুটা শিলৰ স্তম্ভ চুতীয়া শিল বুলি কয়। বৰ্ত্তমান খ্ৰীষ্ট ভোলানাথ ঠাকুৰ তাৰ পূজাৰী। বাইদেৱীয়া লেজুৱা বকুৱা বংশৰ খ্ৰীষ্ট বজনীকান্ত কলিতা, বাপকণ কলিতা প্ৰভৃতিয়ে

দেৱালয়ৰ চাৰিউপিনে থাকি দেৱালয়খনৰ তত্ত্বাৱধান লৈ আছে। কিন্তু, তাত আক আগৰ তজ্জিসহকাৰে পূজাপাত্ৰল দিওঁতা যাজ্ঞৰ সমাগম নাই। যি কেইজনে দেৱালয়ৰ সম্পত্তি উপভোগ কৰি আছে, সেই কেইজনেও কোনোমতে হে সংসাৰ যাত্ৰা নিৰ্বাহ কৰিছে। চৰকাৰ আৰু ৰাইজে এতিয়াই দেৱালয়খনৰ বন্ধাৰ ব্যৱস্থা নকৰিলে অচিৰতে আগবন্ধনৰ দৰেই আকো দিখো ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গৰ্ভত বিলীন হ'ব বুলি আশঙ্কা হয়।

ৰাতি শ্ৰীমলাৰাম দত্তৰ ঘৰত থাকোঁ। সেই ঠাইত দত্ত এজন উত্তোগী কৰ্মী, শ্ৰীমতী জোনাকী দত্তও এগৰাকী দেশ সেৱকিনী। তেওঁবিলাকে আলহী অতিথি গুৰুৱাত দেখুওৱা তৎপৰতা আৰু দত্তৰ মাকৰ সাদৰী মাত কথাৰে কৰা সন্তোষ আৰু পাহৰিবপৰা নাই।

দিখোমুখত অসমীয়া ভাষা এতিয়াও বিকৃত হোৱা নাই। উঠি অহা ডেকা-গাতকহঁতক সাহিত্য সভাৰ নিমিত্তে উঠি-পৰি লাগিবলৈ উল্লানি দিওঁ।

কোঞবপুৰত : ৰামৰা দেৱালয় চাই বৰগাঁৱৰ মিৰি গাঁৱলৈ যাওঁ। তাত তাহানিখন লগ পোৱা ৰাজহুৱা উত্তোগৰ পোক সেই মামল মিৰি গাঁওৰুচা সিপুৰীলৈ গ'ল বুলি খবৰ পালোঁ। ডেকা দুজনমানকে লগ ধৰি মিৰি গাঁৱৰ নাম-গুণবিলাক লেখি সাহিত্য সভালৈ পঠিয়াবলৈ কওঁ। সেই দিনাই ৰাইচাইকেল মাৰি গড়েদি গৈ বোকানগৰ চাই কোঞবপুৰ ওলাওঁগৈ। এই কোঞবপুৰতে এসময়ত জাহিৰাম বৈৰাগীৰ ঘৰত নোসোমোৱাকৈ শিৱসাগৰলৈ অহা-যোৱা কৰিব নোৱাৰিছিলে। বৃটিছ চৰকাৰৰ লগত নিয়মতান্ত্ৰিক ভাৱে যুজ কৰা, গাঁৱলীয়া ৰাইজৰ হিতৰ নিমিত্তে অহৰহ চিন্তা কৰি থকা মাজুহ এজন আৰু জাহিৰাম বৈৰাগীৰ দৰে পোৱা বৰ বিৰল। তেখেত আজি নাই। তেখেত নোহোৱাৰ পৰা কোঞবপুৰখন তেনেই উকঙা হ'ল। তথাপি, ৰাইজৰ উৎসাহ এতিয়াও কম নাই।

সেইদিনা দিখো সমাজ উন্নয়ন বিভাগৰ দ্বাৰাই শিক্ষা দিবস অৱষ্ঠিত হৈছিল। এনে বিৰাট ভাৱে কোঞবপুৰত কৰা শিক্ষা দিবসৰ সমাবোধ আন ঠাইত কৰ'বাত কৰা হৈছে নে নাই ক'ব নোৱাৰো। চৰকাৰী অস্ত-ষ্ঠানলৈ ৰাইজৰ প্ৰায়েই সহযোগ নেথাকে। কিন্তু সেইদিনা কোঞবপুৰীয়া ৰাইজে উন্নয়ন বিভাগৰ লগত হিল্‌দল ডাঙি উৎসাহ-উদ্বীপনাৰে সহযোগ কৰা দেখি আচৰিত হলোঁ।

শ্ৰীযুত নৰনাথ মহন্ত বি-এ ক সভাপতি আৰু শ্ৰীযুত বুদ্ধেশ্বৰ গোস্বামীক সম্পাদক পাতি কোঞবপুৰত সাহিত্য সভা এখনি গঠন কৰোঁ। মহন্ত

দেৱৰ বুদ্ধি পৰামৰ্শমতে চলিলে কোণ্ধবপুৰ সাহিত্য সভাখন সময়ত সভা-
সংখ্যা আৰু ক্ষেত্ৰপৰিধিৰে গগনগীয়া হৈ উঠিব।

সোণাৰিভাট : সোণাৰি-সাহিত্য সভাখন বহুত দিন নিৰ্জীৱ হৈ থকা
দেখি শ্ৰীযুত নৱদীপবৰুৱা পাটগিৰি, শ্ৰীযুত নীলকান্ত বৰুৱাৰে সৈতে বিশদ-
ভাৱে আলোচনা কৰে। তাকে সজীৱ কৰিবৰ নিমিত্তে। শ্ৰীযুত পাৰ্শ্বত্ৰিঙ্গাদ
বৰুৱা, শ্ৰীযুত কামাখ্যা প্ৰসাদ বৰুৱা আৰু শ্ৰীযুত যোদ্ধা প্ৰসাদ বৰুৱাক
গাইগুটীয়াতৈ লগ ধৰি সোণাৰি সাহিত্য সভাখনে কৰিবলগীয়া কামৰ আঁচনি
এটা দিওঁ। সোণাৰিৰ ওচৰতে জবকা, বৰদুৱৰীয়া নগা আছে। সিবিলাকৰ
লগত অভয়পুৰ যোজাৰ যোজাদাৰ শ্ৰীযুত কামাখ্যা প্ৰসাদ বৰুৱাৰ ঘনিষ্ঠ
সম্পৰ্ক। বৰুৱাদেৱৰ যত্নতেই নগাবিলাকে বছৰি বিহু উৎসৱত যোগ দি
আহিছে। জাহ্নৱী ডেকাবৰুৱাৰ বংশধৰ সকলেই এই অঞ্চলৰ ধৰণী। তেওঁ
বিলাকে সোণাৰিৰ পট পৰিবৰ্তনৰ নিমিত্তে অপেষ যত্ন কৰি আহিছে। শ্ৰীযুত
কামাখ্যা প্ৰসাদ আৰু শ্ৰীযুত যোদ্ধা প্ৰসাদ বৰুৱাই সাহিত্য সভাৰ
আজীবন সভ্য হ'বলৈ প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে।

বৰখালা কামৰূপ : মাৰ্চ মাহত কামৰূপ জিলাৰ বিজ্ঞানবাগী পণ্ডিত
শ্ৰীযুত কৃষ্ণদত্ত বুজবৰুৱা তৰ্কতীৰ্থ, শ্ৰীযুত তপোধৰ শৰ্মা বি-এ, আৰু স্থানীয়
বীৰদত্ত হাইস্কুলৰ হেডমাষ্টাৰ শ্ৰীযুত বাধানাথ শৰ্মাৰে পৰামৰ্শ কৰি বৰ-
খালাত অসম সাহিত্য সভাৰ শাখা স্থাপন কৰিবলৈ স্থিৰ কৰা হয়। বাহোৰঘাট,
বৰমা, চটমা গাঁৱৰ মুখিয়াল সকলৰ লগত পুৰিপীজি সংৰক্ষণ কৰাৰ বিষয়ে
কথা পাওঁ।

চোপধৰা (গুৱালপাৰ) : সেই মাহতে চোপধৰাত সাহিত্য সভা।
স্থানীয় থলুৱা মানুহকো সভাত সন্মুখাই লৈ অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ আলো-
চনা কৰিবলৈ সকলোকে দটাই দটাই কৰ্ত্ত।

চোপধৰা সাহিত্য সভাৰ সভ্য সকলৰ যত্নতে গাৰো ভাষাৰ শকাৱলী
এখনি অনতিপলমে প্ৰকাশ হোৱাটো সকলোৱে আশা কৰে। সেই আশা
যাতে চোপধৰা সাহিত্য সভাৰ দ্বাৰাই পূৰ্ণ হয় তাকে মই অল্পবোধ কৰোঁ।
চোপধৰা অঞ্চলত এই কেইজন সাহিত্যছৰাৰে বহুত হেঙাবৰ সন্মুখীন হৈও
অসমীয়া ভাষা প্ৰচাৰৰ অৰ্থে অহোপুৰুষাৰ্থ কৰা দেখি সন্তোষ পালোঁ—
শ্ৰীযুত অনন্ত কুমাৰ দাস, শ্ৰীযুত বনকান্ত অধিকাৰী, শ্ৰীযুত শৈলধাৰ পাটগিৰি,
শ্ৰীযুত অক্ষয় শিৰ, তুৰা।

যেপুৰ শৰ্মা (১৯৬৪)

পৰমহংসী শ্ৰীমতী সৰস্বতী কুমাৰী দেৱী সৈতে য়েপুৰ শৰ্মা

ਸਰਬਪਾਲ ਸਿੰਘ (੨੦੦੨)

੨੦੦੨ ਵਿੱਚ ਸਰਬਪਾਲ ਸਿੰਘ

চৈবামী, টংলা : টংলাৰ চৈবামীত শ্ৰীযুত ককণাময় হৰিপদ গোস্বামীৰ উদ্যোগত ব্ৰহ্মানন্দ সেৱাপ্ৰম নামে এখনি আশ্ৰম স্থাপিত হৈছে। সেই আশ্ৰমত থলুৱা মাহুতবিলাকে যাতে অসমীয়া ভাষাৰ চৰ্চা কৰি অসমীয়া সাহিত্যৰ সম্ভাৰ যোগাব পাৰে তাৰ নিমিত্তে নানান সংস্কাৰমূলক কাম কৰাৰ উপৰিও ককণাময় গোস্বামীয়ে পূৰ্বাধ পুথি সংগ্ৰহ কৰি সেই সকলৰ ভিতৰত নতুন অল্পপ্ৰেৰণাৰ সঞ্চাৰ কৰিছে। শ্ৰীযুত ককণাময় এজ্ঞ অধ্যয়নৰত উদ্যোগী সাহিত্যিক। তেখেতে কেবাখনো বুৰঞ্জী আৰু ধৰ্মমূলক পুথিৰ গ্ৰন্থকাৰো। মাৰ্চৰ ৩০ তাৰিখে সেই আশ্ৰমতে এখনি সাহিত্য সভা বহে। সাহিত্য সভাৰ নিয়মাবলী অনুসাৰে এখনি স্থানীয় সাহিত্য সভা গঠন কৰে।। শ্ৰীযুত গজেন্দ্ৰনাথ কছাৰী, শ্ৰীযুত গামৰা কছাৰী, শ্ৰীযুত ষাউচুং কছাৰী আদিয়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ নিমিত্তে প্ৰাণটাকি বন্ধ কৰিবলৈ দৃঢ়সংকল্প কৰে। স্থানীয় কংগ্ৰেছ নেতা শ্ৰীযুত বত্ৰেশ্বৰ শৰ্মাৰ উৎসাহ-উদ্বীপনা আৰু আৰ্থিক সহায় বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিবলগীয়া।

বড়িয়া : বড়িয়াৰ নিচিনা দিনে দিনে উন্নতিৰ ফালে আগুৱাই অহা ঠাইডোখৰত অসম সাহিত্য-সভাৰ উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা কৰি তাত পাখা সভা এখন পাতিবলৈ বহুত দিনৰ পৰা পাণ্ডি আছিলো।। সাহিত্য-সভাৰ নাম কৈ মাহুত গোটোৱা টান দেখি, বঁটাবিতৰণী সভা এখনকে উপলক্ষ্য কৰি অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি বিষয়ক কৰ্মপন্থা বাইজৰ আগত দাঙি ধৰে।। সভাৰ মূল উদ্দেশ্য বঁটা বিতৰণ কৰাই আছিল যদিও অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্তমান দুৰৱস্থাৰ কথা বিৱৰি কোৱা হ'ল। বড়িয়া হাইস্কুলৰ হেডমাষ্টাৰ প্ৰাণেশ্বৰ শৰ্মাই গুৰি ধৰি সাহিত্য সভা এখন প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি পাওঁ। কমলাকান্ত কলিতা, অমূল্য কলিতা, মুক্তিৰাম কলিতা প্ৰভৃতি ভালেমান স্থানীয় উদ্যোগী লোকে ভাষা প্ৰচাৰৰ প্ৰতি সহায়ভূতি জনায়।

পিচদিনা আৰিমন্ত বজাৰ বৈজাৰ গড় চাবলৈ বাওঁ। হেডমাষ্টাৰ কমলা কলিতাই বাট দেখুৱাই লৈ যায়। তবলী গাঁৱৰ ৮২ বছৰ বয়সীয়া চান্দা-ৰাম কলিতাই আমল গোটাই গড় চাওঁতা দলটোকে চাহ-জলপান থুৱাই আদৰ অভ্যৰ্চনা জনায়। ওপৰত উল্লেখ কৰা জনৰ বাহিৰেও আমাৰ দল-টোত এই কেইজন আছিল সৰ্বেশ্বৰ-গোস্বামী, নাৰায়ণ শৰ্মা, বজৰী কলিতা হৰেন্দ্ৰ কলিতা, প্ৰদীপ কলিতা আৰু বত্ৰেশ্বৰ শৰ্মা।

গুৱালকুছি : গুৱালকুছিৰ জ্যোতি সাহিত্য সভাৰ বহুবেকায়া অধিবেশন। সভাপতি শ্ৰীযুত দৈৱচন্দ্ৰ তালুকদাৰ। সম্পাদক শ্ৰীযুত ভগৱান মৰল আৰু শ্ৰীযুত সনাতন উজোক্তা। শ্ৰীযুত হুশীল শৰ্মা, শ্ৰীযুত হৰমোহন কাকতি, শ্ৰীৰাম কাকতি আৰু শ্ৰীযুত নাৰায়ণ কাকতিয়ে সভা পৰিচালনাৰ গুৰি ধৰে। সভাপতি তালুকদাৰক গুৱালকুছিৰ ঐতিহাসিক বিৱৰণ এটি কেনেকৈ প্ৰকাশ কৰিব লাগে তাৰ এখনি সূচনা দিওঁ।

হৰিশিঙা (দৰং) : হৰিশিঙা সাহিত্য সভা। শ্ৰীযুত বলোভদ্ৰ ওজাৰ তাত থাকোঁ। শ্ৰীযুত নৰেন্দ্ৰ নাথ দেৱশাস্ত্ৰী সভাৰ আহ্বায়ক। শাস্ত্ৰীৰ নেতানেনেৰা চেষ্ঠাৰ ফলতেই হৰিশিঙাৰ নিচিনা অঞ্চল এটাত অসমীয়া সাহিত্যৰ মৰ্যাদা বক্ষা কৰা হৈছে। হৰিশিঙা খুঁটান হাইস্কুলত এখনি ছাত্ৰ সভা বহে। তাৰ সৰহ ভাগ ছাত্ৰই থলুৱা অৰ্থাৎ টাইবেল। শাস্ত্ৰীৰ বুজনিৰ ফলত সেইবিলাক ল'ৰা খুঁটান আৰু থলুৱা হৈও অসমীয়া কথা কোৱাত আৰু আবৃত্তিত শ্ৰীক্ষৰ ভাও লোৱাত বিশেষ প্ৰশংসা ভাজন হৈছিল। অসম সাহিত্য সভাৰ হৈ কইব.টিও কুঠী আবৃত্তিৰ কক গাইপতি একোটা পুস্তক দিওঁ।

পাদুৰী আৰু ভল্লিউ হয়ছ চাহাবো গাঁৱে অসমীয়া বিৰোধী কথা প্ৰচাৰ কৰি ফুৰে। শাস্ত্ৰীয়ে তাত বাধা দিয়ে। হয়ছৰ মনোভাব বুজিবৰ নিমিত্তে শ্ৰীযুত বলোভদ্ৰ ওজাবে সৈতে চাহাবৰ ওচৰলৈ যাওঁ। কথা-বস্তবা কোৱাত পাদুৰীজনক অসমীয়া বিৰোধী যেন নেলাগিল। আমেৰিকাৰ পাদুৰীবিলাকে পোন প্ৰথমতে অসমীয়া ভাষাৰ নিমিত্তে কিমান ত্যাগ আৰু যত্ন কৰিছিল তাৰ কথা হয়ছক বুজাই দিওঁ। চাহাবেও আধাৰ সভালৈ 'কামিনী কান্ত' 'বাইবেল' আৰু অসমীয়া বঙলাৰ তুলনামূলক পুথি এখন দান দিয়ে।

পিচদিনা হৰিশিঙাৰ পৰা বেউলা মেলা চাবলৈ যাওঁ। আখাগাঁৱৰ মোজাদাৰ শ্ৰীযুত ৰবি নাথ চহৰীয়াৰ "কালীপ্ৰসাদ" হাতীত উঠি তামোল-বাৰীলৈ বা মানিকীমুখৰ দোৱামুখালৈ যাত্ৰা কৰোঁ। মাউত শ্ৰীমতিৰাম, সহযাত্ৰী আছিল—সৰুজী ককণাময় দেৱগোস্বামী, নৰেন্দ্ৰ নাথ দেৱ শাস্ত্ৰী, গজাচৰণ 'বৰ' আৰু সোণাৰাম দাস। ৮৫ বছৰ বয়সীয়া দহোৰাম ওজাৰ তাত বহি পুৰণি কথা সোধো। বেউলা খোলা সম্পৰ্কে ককণাময় গোস্বামীয়ে প্ৰমাণমূলক বুৰঞ্জী তথ্য সংগ্ৰহ কৰিছে। তাৰ ওচৰতে শাহে বজাৰ

নগৰো চাওঁ। এই অঞ্চলটোত ইমানবোৰ প্ৰাচীন কীৰ্ত্তি আছে যে সেই-
বোৰ উদ্ধাৰ কৰিব পাৰিলে বেঙলা-লক্ষীন্দাৰৰ চক্ৰ তেনেই উলটিব।

দক্ষিণ শালমাৰা (গুৱালপাৰ) : কেইদিনমান পিচত শ্ৰীযুত শিবৰাম
দাসৰ নিমন্ত্ৰণ পাই গুৱালপাৰৰ দক্ষিণ শালমাৰালৈ যাওঁ। এইখনেই পূৰ্ব
ঢেকেৰী দেশ। ইয়াতেই চন্দ্ৰনাৰায়ণ ৰজাৰ পুতেক জয়নাৰায়ণ আহোমৰ
তলতীয়া স্বৰূপে বজা চৈছিল। এতিয়া ই এখন মৈমনছিডীয়া পমুৱা বস্তী।
মৈমনছিডীয়া হ'লেও, সকলোৰে অসমীয়া হ'বলৈ আগ্ৰহ ৰখি আচলিত
হলৈ। আগদিনা গুৱালপাৰত মোৰ পুৰণি বন্ধু গিৰীন্দ্ৰ চন্দ্ৰ নাথৰ ঘৰত
থাকি ২০ তাৰিখে ফুলবাৰীয়োদ দক্ষিণ শালমাৰালৈ যাব। ২০ তাৰিখে যি
সভা হয় তাত মই সভাপতি আছিলোঁ আৰু ধুবুৰী কলেজৰ অধ্যক্ষ শ্ৰীযুত
পদ্মেশ্বৰ গগৈ এম-এ নিৰ্দিষ্ট বক্তা আছিল। গগৈদেৱে ভাষ্কৰ বৰ্মাৰ দিনৰপৰা
অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমোন্নতি আৰু বৰ্দ্ধাশৰ বিষয়ে সুদীঘ বক্তৃতা এটি দিয়ে।

মইও আমাৰ সভাৰ বাবে কৰিবলগীয়া কামৰ আঁচনি এখন দাঙি ধৰোঁ
আৰু প্ৰত্যেক সভাই কি কৰা উচিত তাৰ এটি আভাস দিওঁ। মোৰ বক্তৃতা
প্ৰসঙ্গত এটা কথাত বহু জোৰ দিছিলোঁ—‘হিন্দু-মুছলমান’ বুলি সদায় কৈ
থাকিলে হিন্দু-মুছলমানৰ কোঁতয়াও মিল নহয়। তথাপি ক্ষত-এৰাধৰা কৰি
এক অসমীয়া জাতি হ'ব লাগে।

শ্ৰীযুত প্ৰফুল্ল কুমাৰ চক্ৰৱৰ্তী এই অঞ্চলৰ এজন উজোগী, সৰ্বাঙ্গ আৰু আগ-
বঢ়া দেশ সেৱক। তেওঁ সকলো ৰাজহুৱা অৱস্থানতে একপ্ৰকাৰ নহয়
একপ্ৰকাৰে সংযোগ ৰাখিছে। এনেকুৱা কথা বৰ ভাগ্যৰ সূত হৈ পোৱা
যায়। এওঁ হৈ দক্ষিণ শালমাৰাখন সকলো প্ৰকাৰে অসমীয়াইক পাতিছে।
এইখন সীমান্ত অঞ্চল দেখি ইয়াৰ সাহিত্যিক আৰু ভৱিষ্যত আশা-ভবসাৰ
স্থল কৰ্ম্মীসকলৰ নাম লেখি ৰাইজলৈ পঠিয়ালোঁ : সৰ্বশ্ৰী প্ৰফুল্ল কুমাৰ
চক্ৰৱৰ্তী, শিবৰাম দাস, পাৰ্বতী কুমাৰ ৰায়, সৰ্বানন্দ হিৰা ভাগৱতী,
মহীনাথ গোস্বামী, দেৱেন্দ্ৰ নাথ মেধি, প্ৰতাপ চন্দ্ৰ চক্ৰৱৰ্তী, হুকল ইল্লাম,
আবদুৰ ৰজক বেপাৰী, শচীন্দ্ৰ চন্দ্ৰ দে, আহম্মদ-উল্লা বেপাৰী, আবদুল
কব্বিৰ মণ্ডল, মফিজুদ্দিন আহমদ, তোছেউদ্দিন আহমদ, ধনমহম্মদ প্ৰধান
আৰু আলি হুছেন চৌধুৰী।

শ্ৰীমফিজুদ্দিন আহমদ চৌধুৰীয়ে বহুত স্থানীয় গীত-মাত আৰু বুৰঞ্জীমূলক
তথ্য সংগ্ৰহ কৰিছে।

ধুবুৰীত : নবেম্বৰ মাহৰ শেষ ভাগলৈ ধুবুৰীৰ শ্ৰীযুত প্ৰমথনাথ চক্ৰৱৰ্তী বি-এল ডাঙৰীয়াৰ ঘৰত সাহিত্য খেল এখনি বহে। উপস্থিত আছিল অধ্যক্ষ পদ্মেশ্বৰ গগৈ, দৌনেশ বৰুৱা চৰকাৰ, অধ্যাপক বাদৰ দাস, মান-গোবিন্দ চক্ৰৱৰ্তী। সভাপতি আছিলে মই। বাটুভাৰাৰ নিচিনা আমাৰো প্ৰচাৰ থকা যুগুত, টকাৰে হিন্দী সাহিত্যৰ নিমিত্তে যেনেকৈ এটি বিৰাট মন্দিৰ সজাই দিছে, আমাৰ প্ৰাদেশিক গৰ্বৰক্ষণেও তেনেকৈ এটি সাহিত্য সভাৰ মন্দিৰ থিয় কৰোৱা উচিত, কাছাৰ আৰু পৰ্বতীয়া অঞ্চলত সাহিত্য প্ৰচাৰ কাৰ্য্য চলাবলৈ একোটি আঞ্চলিক সমিতিৰ প্ৰয়োজন আদি নানান বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়। ধুবুৰীতে এটি স্থায়ী সমিতি থকা নিতান্তহে উচিত বুলি স্থিৰ কৰা হয়।

কৰিমগঞ্জত : ১৯৫৭ চনৰ ডিচেম্বৰৰ শেষভাগলৈ ললিত চন্দ্ৰ খান-ঘৰীয়াৰে কৰিমগঞ্জৰ মুছলমান গাঁৱত অসম সাহিত্য সভাৰ সংগঠন কাৰ্য্য কৰা হয়। স্থানীয় ই. এ. চি, শ্ৰীযুত সোনেশ্বৰ কলিতাই আমাক বৰ সহায় কৰে। তেওঁৰ উদ্যোগতে বদৰপুৰতো এখনি শাখা সমিতি স্থাপন কৰা হয়। য়োলৱী আবুল হাৰিদে আজীৱন সভ্য হ'বলৈ দৰ্খাস্তৰ চহী দি থয়। মৈত্ৰদিন পুলহক চৌধুৰী সম্পাদক হয়। শ্ৰীপ্ৰভুল শইকীয়া, সৰ্ৱেশ্বৰ অসমীয়া আৰু ব্ৰজেন্দ্ৰ নাৰায়ণ ৰাজবংশীক লগ ধৰে। শ্ৰীযুত দেবেশ্বৰ ঠাকুৰকো পাঠ।

তাৰাপুৰ, শিলচৰ : কৰিমগঞ্জৰ পৰা আহি শিলচৰৰ তাৰাপুৰ গাঁৱৰ শ্ৰীযুত বৈকুণ্ঠ নাথ হাজৰিকাৰ সৈতে আজি দিনৰ দিনটো ফুৰোঁ। তাত থকা ৮০ ঘৰ মাত্ৰহৰ প্ৰত্যেক ঘৰলৈকে যাওঁ। স্থানীয় বালিকা বিদ্যালয় পৰিদৰ্শন কৰোঁ। লিফট্ৰী শ্ৰীযুতা ৰাণী আৰু শ্ৰীযুতা সুশীলা অসমীয়া বাতৰি কাকত দুখন দান দিওঁ। তাৰাপুৰৰ মাত্ৰহবিলাক অসমীয়া বদিও, সংখ্যাত তাকৰ হোৱা বাবে স্থানীয় ছিলাটীয়া বঙালকে ক'বলৈ বাধ্য হৈছে।

ৰামুণদি, কামৰূপ : জাহ্নবাৰীত কামৰূপৰ ৰামুণদিত সাহিত্য-লোচনী সভা বহে। লাইব্ৰেৰী সভাও বহে। পণ্ডিত তীৰ্থনাথ শৰ্মা সভাপতি, পণ্ডিত গঙ্গানাথ চক্ৰৱৰ্তী সন্মানিত অতিথি। মই উদ্বোধক। ৰামুণ-দিখন আওহতীয়া বদিও সাহিত্যৰ সভাৰ যোগাবপৰা শক্তি আছে। ভেকাবিলাকক ইয়াকে বহলাই কওঁ।

মাজবাট, দৰং : ৰাণৰ জীৱনী উদা আইদেও ভৈৰৱকুণ্ডলৈ অহা-বাট। ইয়েই বাটৰ মাজ। সেই কাৰণে মাজবাট বোলা হয়। মাৰ্জৰ

পহিলা তাৰিখে তেজপুৰৰ দণ্ডী কলিভাৰ জ্যেষ্ঠায়ক শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰ নাথ ডেকাৰ তালৈ যাওঁ। সাহিত্য সভা আৰু লম্বো মজলদৈ শিক্ষক সন্মিলন বহে। মজলদৈৰ শ্ৰীযুত পুৰন্দৰ শৰ্মাই সন্মিলন উদ্বোধন কৰে; মই সভাপতি। শিক্ষকৰ দেশৰ প্ৰতি দায়িত্ব, ভাৱৰ প্ৰতি মৰম নেথাকিলে দেশে কেতিয়াও উদগতি কৰিব নোৱাৰে। পঢ়াশলীয়া পণ্ডিতসকলে হৈ সাহিত্য সভা টনকিয়াল কৰিব পাৰে। সকলোকে সভাৰ নিয়মাবলী পঢ়িবলৈ আৰু সাহিত্য সভাৰ পত্ৰিকাৰ গ্ৰাহক হৈ সভা একোখন পাতিবলৈ কওঁ। শ্ৰীযুত অধৰ চন্দ্ৰ সূত্ৰধৰে অসমীয়া সাহিত্য চৰ্চা কৰিবলৈ প্ৰোতশ্ৰুতি দিয়ে। পুৰণি কীৰ্ত্তিৰ ভগ্নাবশেষ দেৱালভঙা চাবলৈ যাওঁ। দেৱালভঙা মন্দিৰৰ এটি মাটিৰ ওচৰত ওলায়। এজন বিহাৰী মহাসীয়ে তাপ খানোতে তাৰ অৱশেষ পাৰ্শ্ব পাৰ্শ্ব নিওক্কে নিওক্কে এটি মন্দিৰ পায়গৈ। সেই মন্দিৰৰ ওলৈ উকুত হবলৈ আছে। সেই মন্দিৰৰ তেওঁ প্ৰতিয়া নিজেই তত্ত্বাবধান লৈ আছে।

খৈৰাবাবী, মজলদৈ . . . কইদিনমানৰ পিচত খৈৰাবাবী সাহিত্য সভা। সম্পাদক শ্ৰীযুত চম্পাদাস নাথৰ আমন্ত্ৰণত গড়লৈ যাওঁ। শ্ৰীযুত গণেশ ডেকা, শ্ৰীযুত চন্দ্ৰনাথ ভট্টাচাৰ্য্য, মজলদৈৰ হাজৰাস দে.খাতা উজোগী বংগ্ৰেছ কম্বী শ্ৰীযুত দীনেশ্ৰু শৰ্মা, চৈবাবাবী ব্ৰহ্মশ্ৰম স্থাপনকৰ্তা শ্ৰীযুত ককণাময় গোস্বামী আৰু বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰক শ্ৰীযুত হৰিদেৱ নবীছ সভাত উপস্থিত পাচে সকলোৱে একমুখে সাহিত্য সভাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে বিশদ ভাৱে কয়।

হাজো সাহিত্য সভা : মাৰ্চৰ ১ তাৰিখে হাজো সাহিত্য সভা। ডঃ সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা, “ৰামধেনু” সম্পাদক শ্ৰীমান বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য আৰু মই সভাপতিৰূপে অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰতি কৰিবলগীয়া কৰ্তব্যৰ বিষয়ে সকলোকে সজাগ কৰি দিওঁ। ১০ তাৰিখে ৰামধেনুলৈ যাওঁ।

বৰদামল, লক্ষীপুৰ, গুৱালপাৰ : মাৰ্চৰ ১৫ তাৰিখে গুৱালপাৰ জিলাৰ লক্ষীপুৰ জমিদাৰীৰ বৰদামল গাঁৱত ৰাভা ছাত্ৰসন্মিলনীৰ সভাপতি। সভাস্থলত এহেতাবমান ৰাভা বাহঁজৰ লগায় হয়। লগতে ৰাভা ল’ৰা-ছোৱালীয়ে কৰা কাপোৰকানি আৰু চাল তবোৱালৰ প্ৰদৰ্শনীও হয়। সম্পাদক অমিয় হাটই হৃদয় ৰচনা এখন পাঠ কৰে। শ্ৰীমান মনীন্দ্ৰ ৰাভাই অসমীয়া ভাষা আৰু ৰাভা ছোৱানোৰে অসমীয়া সাহিত্যৰ লগত

বাতাব সম্পৰ্ক লক্ষ্যে বঢ়িয়াকৈ বুজাই নিয়ে। চক্ৰকান্ত অভিধানত “ৰাভাক” কছাৰী মূহুৰি ৰাভা এটা স্ককীয়া জাতি বুলি সন্নিবিষ্ট কৰিবলৈ কয়। জনদিয়েক ছাত্ৰেৰে সৈতে উদ্ধৱ ৰাভাই পাচদিনা আগীয়াত থৈ যায়হি। শ্ৰীযুত দেবেন্দ্ৰ নাৰায়ণ ৰাভা, বাহাৰ ৰাভাৰ সাহিত্যপ্ৰেম শলাগিবলগীয়া। (শ্ৰীমতী) মোহিনী ৰাভা, ফিলিবালা ৰাভা, চেতনা বালা, লাহেখৰী ৰাভাই আমাক পৰিচৰ্চা কৰিছিল। তেওঁবিলাকে শুৱলৈকে আইনাম আদি গোৱা বাবে সাহিত্য সভাৰ পৰা ১০ টকীয়া পুৰস্কাৰ এটি আগবঢ়াওঁ।

ধূপধৰা : তাৰপৰা ধূপধৰালৈ যাওঁ। সভা নবাহল। নাওকাটা সজলৈ গৈ পুথি আৰু লাইব্ৰেৰী পৰিদৰ্শন কৰোঁ।

বৰকুৰিহা : বৰকুৰিহাৰ সভাত পণ্ডিত ভগৱান গোস্বামী আৰু শ্ৰীযুত প্ৰবোধ চক্ৰ গোস্বামীয়ে সমজুৱাৰ ফালৰপৰা দুবাৰমান কয়। সভাৰ উপস্থিতি বৰ ভাল নহল, বক্তৰ বেয়া বাবে বহুত মানুহ আহিব নোৱাৰিলে। অসমীয়া ভাষা ৰাজ্যভাষা হ'বই লাগে বুলি উপস্থিত ৰাইজক উদগনি দিওঁ।

ধেমাগড়, নাৰায়ণপুৰ : ধলপুৰৰ পৰা ৮ মাইলমান উত্তৰে ধেমাগড়। সেয়ে অসমৰ এমুৰীয়া ঠাইত। তাৰপৰা দুমাইল আঁতৰতে নেকা। ধেমাগড়ত শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত মহাৰাজজীৰ সেৱা আশ্ৰমত কছাৰী সন্মিলনী। কছাৰীসকলৰ বুৰঞ্জী, সংস্কৃতি আৰু অসমীয়া ভাষাৰ লগত বড়ো ভাষাৰ লক্ষ্য আদি বিষয়ে বক্তৃতা দিওঁ। ধেমাগড়ৰ নাম শুচাই ধৰমগড় নাম দিওঁ। শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত মহাৰাজজী যোৱাৰ পৰা সেই ঠাইখন বৰ উন্নত হ'বলৈ ধৰিছে। কছাৰী ৰাইজে মাটি দান দি সেই আশ্ৰম পতায়েছে। আশ্ৰমত দোৱান কোৱা কছাৰী ছোৱালী বিলাকেও নামঘোষা কীৰ্ত্তন পাঠ কৰা আৰু সংস্কৃত শ্তোত্ৰ মতা শুনি অবাৰ হলে। শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত মহাৰাজে অদ্ভুত কাম কৰিছে। শ্ৰীমান হৰেন্দ্ৰনাথ হাত্ৰাৰী আৰু শ্ৰীমান বিনন্দচক্ৰ বৰোৱে অসমীয়া কিতাপ খোজোতে দুখন কিনি দিওঁ।

ধেৰাজখাত; খামতিপাঁও : পাচদিনা মজী শ্ৰীযুত কণনাথ ব্ৰহ্মই মুকলি সভাত ধেৰাজখাত ৰাইজক চিনাকি কৰি দিয়ে। ব্ৰহ্ম ডাঙৰীয়াইও সকলোকে সাহিত্য সভাৰ সভ্য হ'বলৈ কয়। বিহপুৰীয়া পাটখোতিৰ কৰ্মচাৰী শ্ৰীমান মহেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা, নাৰায়ণপুৰৰ ফুলবাৰীৰ ব্ৰহ্মচাৰী সজ্জৰ শ্ৰীযুত গোপাল চক্ৰ গোস্বামীয়ে আৰু নাৰায়ণপুৰৰ হাইস্কুলৰ হেডমাষ্টৰে

নাৰায়ণপুৰত সাহিত্য সভা এখন পতাৰ বিষয়ে বহুত কথা আলোচনা কৰে। শ্ৰীযুত হুভিৰাম ভূঞাৰপৰা পুৰণি কীৰ্তন এখন পাওঁ। আকৌ যাম বুলি কৈ আহোঁ।

জামুগুৰি : এপ্ৰিলৰ কেইদিনমান ধোৱাত জামুগুৰি হাইস্কুলত গধূলি জামুগুৰীয়া শিৰকুটা ডেকাসকলক লগ ধৰোঁ। নেকাত অসমীয়া ভাষা প্ৰৱৰ্তন আৰু অসমীয়া ভাষা ৰাজ্য ভাষা ৰূপে স্বীকৃতি কৰাত কি কি বাধা আছে আৰু সেই বাধা কেনেকৈ অতিক্ৰম কৰিব লাগিব তাৰ কথা কওঁ। জামুগুৰিতেই ডেকাশক্তি ধূপ খাই আছে। আৱশ্যক হ'লে, সেই শক্তিয়ে ফুকলি মাৰি দেখা দিব লাগিব এই বুলি সন্মত হৈ থাকিবলৈ কওঁ। ডেকা হৃদয় গাঁৱৰ মাজত গজেন বকৱা শিল্পীক ভূয়সী প্ৰশংসা কৰোঁ। তেওঁ জামুগুৰিৰ বহু।

ডুমডুমা : জামুগুৰিৰ পৰা উজনিৰ দিনে বাট লৈ ডুমডুমাৰ শ্ৰীযুত শিউ বচন সিং আৰু মহম্মদ চুলেমান খান আজীৱন সভ্যৰ এবঙনি আদায় কৰোঁ। শ্ৰীযুত হৰিহৰ চৌধুৰীৰপৰা ১০০০ (এহেজাৰ) টকাৰ এটি পুৰস্কাৰ দিয়াৰ প্ৰতিশ্ৰুতি লওঁ।

লগাঁৱৰ জাগীলৈ : আজি (১৩ জানুৱাৰী, ১৯৫১) লগাঁৱৰ জাগী গাঁৱলৈ আহোঁ। জাগীৰ'ডত মোৰ জোঁৱাই শ্ৰীমান হৰেনবৰ ভাস্কৰক পছমৰ তাত ভাত খাই তেওঁৰ পৰা বাইচাইকেল এখন লৈ জাগীৰ মানদা কুমাৰ লক্ষ্মীৰ তালৈ যাওঁ। জাগীৰ'ডৰপৰা জাগী গাঁৱলৈ প্ৰায় ৮ মাইল বাট। বাটভোখৰত চাৰিখন দলং পাৰ হ'ব লাগে। জাগীৰ ফাললৈ যাওঁতে বাওঁ-হাতে এটা পৰ্বত দেখি। সেই পৰ্বতটোৰ নাম চাকোমাকো। চাকোমাকো কিয় বোলে, কোনেও ক'ব নোৱাৰিলে। সোঁহাতে দক্ষিণ পূব-মুৱাটক এটা পৰ্বত আছে তাৰ নাম বাংফৰ; বোধকৰোঁ, এইটো লাং নাম। পছিমলৈ হাতী উঠা পৰ্বত দিগাকৰ ফালে। মাৰঙৰ ফালে হাতী মুৰা কলং কপিলীৰ পাৰত বহা পৰ্বত।

জাগীৰ'ডৰপৰা কিছুদূৰ গৈয়েই বাৰজাপ বুলি এখন গাঁও পায়। গাঁওখন আলিটোৰ পছিম ফালে। সেই গাঁৱৰ মাৰুহবোৰ জাতত কোঁচ। বাঁহৰ ধাৰিয়ে গাঁওখনক এটা গড়ে ঢাকি থোৱা যেন দেখি। সেই গাঁও ছেৰায়েই কপিলীৰ ঘাট পাৰগৈ। ঘাট পোৱাৰ অলপ আগতে ধৰ্ম্যকান্ত লক্ষ্মীৰ ঘৰ। ঘাটৰ মূৰতে জাগীয়াল গোহাঁইৰ ঘৰ। তাতেই ভকত গাঁও। তাত এটা

হাইকুল হৈছে। তাৰপৰা লোঁহাতে কপিলীৰ পাৰে পাৰে গ'লে পোনেই দৈয়ভীয়া গাঁও। তাৰপৰা গোভিন্দান (গোতাৰ পৰা অহা মাছহ) দেহান গাঁও পায়। সেইমোৰ এৰি কলঙৰ মুখ পায়। এই ধিনিতে কপিলী নৈত কলংখন পৰিছেহি। ইয়াকে হুহুঁতি মুখ বোলে। দেহান গাঁও পাৰ হৈয়ে জাগী গাঁও। এই ধিনিতে মায়ঙৰ আগৰ মৌজাদাৰ ত্ৰীযুত হুৰ্গাবাৰ বৰা থাকে। তেখেতৰ বয়স ২৪ বছৰ বুলি কৈছিল। দেখাত মাতৃজন কুজা। বয়সৰ হিচাপ ধৰিলে ৮৪ বছৰ হৈছে বুলি ক'ব পাৰি। তেওঁৰ ঘৰৰপৰা অলপ মৈয়ে বহুলা পুখুৰী এটা পোতগৈ থকা পোৱা যায়। তাত হেনো বুকুত ৩টা, বৰতোপ আছিল।

জাগী গাঁৱৰ উত্তৰে তেতেলীয়া পৰ্বত। তাৰ পছমে কুই পৰ্বত। কুইৰ পছমে মুগুয়া পৰ্বত। কুইৰপৰা তেতেলীয়াৰ ফাললৈ দুইহুঁতিৰ পোনে এটা গড় আছে। গড়টোৰ নাম (নেলী) হৌকাগড। জাগী গাঁৱৰ দক্ষিণে কপিলীৰ পাৰে পাৰে নেলী শাজা আছিল।

মায়ঙৰ ওচৰত চনকা (সনকা) বুলি এটা সৰু পৰ্বত আছে। সেই পৰ্বতটোলৈ টঠিলে মাতৃহন হাড় মূৰ লেতু-সেতু হৈ যায়—ইমান টান তাৰ ওপৰত উঠিবলৈ। এনেলি টুবলি পিনিবলি যি সেই পৰ্বতত উঠিব তাৰ পিনে সাং আক। সেই কাৰণে মিকিৰ মাতৃহ বিলাকে ছোৱালী দিবৰ হ'লে দৰাটোৰ কথা মোখে সি চনকা পাঠকত কেই বেছি বগাইছে। যদি তিনবাৰ বুলি কয় তালৈ আক ছোৱালী নিদিয়ৈ। কাৰণ, তিনবাৰ চনকা পৰ্বতত উঠিলে মাতৃহটোৰ শক্তি নাথাকে।

মায়ঙৰ ওচৰত কপিলীৰ পছমে চন্দ্ৰপুৰ বাগিচা। এই বাগিচাখন আগেয়ে বৰত্ৰিজ চাহাবৰ আছিল। তাৰ পিচত চিদানন্দ চৌধুৰীয়ে কিনি লয়। কাজলী চকীৰ দক্ষিণে গোৱৰ্দ্ধন। উজাঠি, শিলডুবি, দৈপৰা, বৰপুৰ কছাৰী গাঁও, মনহা গাঁও, কোৱঁৰ গাঁও, বাকটটা।

কলঙেদি আহাজ যোৱা বন্ধ হয় ১৮২৭ চনত—ভূইকঁপে নৈখন বামকৈ পেলায়।

জাগী অঞ্চলত বিখ্যাত আৰু পুৰণি মাছহ তিনিঘৰ—কহুৱা বৰাৰ ঘৰ, সাবদাকুমাৰ শৰ্মাৰ ঘৰ আৰু হুৰ্গাবাৰ বৰাৰ ঘৰ।

বায় সিং বজা, বালি সিং বজা (বহুভাত থাকে) বাঘজাপ—নেলী—উত্তৰে থোলা।

দুৰ্গাবাৰ বৰাই ১৮৮৬ চনত লোণাপুৰত মহৰী কামত সোমায়। মণ্ডল
১। বছৰ। কাননগু ৩০ বছৰ। মৌজাদাৰ—১২৩৩ চনৰপৰা।

মায়গুৰ বাহু: ল'ৰা গছৰ পাতেৰে কাটৈ মাছ কৰিছিল। পীৰা বা
চাৰিত বহা মাহুহটোৰ ঢৰা পীৰাতে লগাই খোৱা অৰ্থাৎ মাহুহটো
উঠিলে আসনখনো লাগি যায়। ঠাত শাল বৰ নোৱৰা কৰা। ছড়াল
মাহুহৰেই এইবোৰ কুকীড়া। হাৰা দিয়া। পেট ওফোলাই খোৱা।
কালী—শিৱ—পাৰ্বতী গৰু বখা পাহাৰ আছে। সনকা পৰ্বতৰ ভৈয়ামত
গাত আছিল। (ডায়েৰীৰ পৰা)

জে বৰুৱাৰপৰা শুনা পুৰণি কথা: আজি (২৬.৭.৫২) ৭ বজাত
গধূলি শ্ৰীযুত জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাৰ তালৈ যাওঁ। তেখেতে এগিলাচ
কক' দে বুলি তেওঁৰ নেপালী লগুৱা দেৱীজালক ক'লে। সি কক' গিলাচ
দিয়াৰ পিচতে বৰুৱাহো আধা গিলাচ খালে।

আনখনৰ দৰে আজিও তেখেতে বহুত পুৰণি কথা কয়। বাধিকাবাম
টেঁ কীয়াল ফুকন, তেওঁৰ ককায়েক অন্নদাবাম, অন্নদাৰ পুতেক দেবেনৰ কথা
কয়। বাধিকাবামে ঞ্ণাভিৰামক দদাইদেও বুলি মাতিছিল। কলিকতাত
বৈঠকখানা লেনত থাকোঁতে ঞ্ণাভিৰামৰ ঘৰলৈ বাধিকাবাম আৰু গুৱাহাটীৰ
নবীনবাম গৈছিল। ঞ্ণাভিৰামৰ বৰজীয়েক স্বপ্নলতাও তাতে আছিল।
বাধিকাবামে জ্ঞানদাক ইংৰাজী গান গাই শুনাইছিল। বোমত থাকোঁতে
বোমৰ প'পক দেখিলেই বাধিকাবামৰ ঞ্ণাভিৰামলৈ মনত পৰিছিল।
বাধিকাবামৰ এলাহাবাদৰ বাম পাল সিঙৰ বৰত মৃত্যু হয়।

অন্নদা কুমাৰৰ মৃত্যু হয় ১৮৮৪/৮৫ চনত। তেওঁৰ বৈগীয়েক আছিল
পূৰ্ণানন্দ চোট চাহাবৰ মাজু জীয়েক গোলায়। গোলায়ৰ দালৰ দেবেন
আৰু শিলিৰ নামৰ এজনী জীয়েক। শিলিৰক গুৱাহাটীৰ দুৰ্গাপ্ৰসাদ
বৰুৱা বুলি এজন মাহুহলৈ বিয়া দিয়ে। এই দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰ ব্ৰহ্মঠগী
আছিল। ছিলঙৰ মটৰ অফিচত কাম কৰিছিল। এদিন তেওঁ জে বৰুৱাক
ক'লেহি বোলে “আপোনাক আবহুল মজিদে মাতিছে”। বৰুৱাই ভাবিলে
“মোক মজিদ চাহাবে কিয় মাতিব? ৰাক ৰাওঁচোন” এই বুলি তেওঁ গ'ল।
লগতে দুৰ্গা বৰুৱাও। মজিদ চাহাবৰ ওচৰ পালত, বৰুৱাক মজিদে
অধিলে, “দুৰ্গাপ্ৰসাদক ৫০০ টকা ধাৰে লাগে, তুমি বোলে পৰিশোধ
কৰিবা? তুমি গাত ললে মই টকা দিব পাৰোঁ।” ভৰলুমুখত দেবেন

ফুকনৰ বহুত মাটি আছিল। সেই মাটিৰে এক অংশ ছুৰ্গাঞিসাদে পাইছিল। মাটিৰ আশাত মজিদ চাহাবে টকা দিব খুজিছিল। জে বকরাই ২৫০ টকা দিবলৈ পাত ললে। মজিদেও বাকী ২৫০ টকা মাটি ডোখৰৰ জাখিনত লেখাই ললে। ছুৰ্গাঞিসাদে সেই টকা মজিদক পৰিশোধ নকৰিলে। জে বকরাই মাছে ২০/২৫ টকাকৈ ২৫০ টকা ধাৰ মাৰিলে।

দেবেন ফুকনে মাটিখিনি তকণ বাম ফুকনক উইল কৈ দি গৈছে বুলি আনন্দবাম ঢেঁকীয়াল ফুকনৰ সমুদায় সম্পত্তিৰ তকণ ফুকনে স্বত্ব উপভোগ কৰে। বোৰহাটৰপৰা বামলী বকরাৰ পুতেকহঁতে আহি মোকদ্দমা কৰিও একো নেপালে।

১৮৮৪/০৫ চনত অসমত দুই চাহাব আছিল—এক পূৰ্ণানন্দ ছোট চাহাব আৰু গুণাভিবাম ছোট চাহাব। মানিক চন্দ্ৰ বকরা আৰু অন্নদাবাম ঢেঁকীয়াল ফুকনে ফুকন-বকরা ব্ৰাদাৰ্চ বুলি মজলদৈত এখন চাহ বাগিছা খুলিছিল। জাহাজ কোম্পানীও খুলিছি। গাবোপাহাৰত কাঠৰ কাৰবাৰ খুলিছিল। কলিকতাত Great Eastern Hotel অত থাকেগৈ। টকা থৰছ কৰি বৰ্ৰাদ কৰিলে।

অন্নদাবাম বৰ চাহাবী থকাত আৰু মুছলমান বান্ধনীৰ হাতে ভাত পানী খোৱাত, তেওঁ মৰিলত কোনেও তেওঁৰ মৰা শ দাহ কৰিবলৈ নাছিল। পাচত ১০ ২০ টকা আয়শ্চিন্তৰ মূল্য দি ব্ৰাহ্মণ অনাই হে শব্দ লংকাৰ কৰিছিল।

তাকে দেখি গুণাভিবাম বকরাই কৈছিল, “হেৰ স্তন, মই মৰিলে মোৰো তেনেকুৱা দশাই হ’ব।” এই বুলি তেওঁ নংগাও এৰি কলিকতাত থাকিবলৈ ললেগৈ। (ডায়েৰীৰপৰা)

মজিয়াবণৰা মেজলৈ

বিঘ্নকট

অ

“অকণ” ২৫৫

অৰ্জুনসিং ৪০৮

অন্নদা পদ্মপতি ২৬০

অ ভা উ সা ২৮৫

অধিকানাথ বৰা, ২৭৭, ২৭২-২৮০, ২৮১

অধিকাণ্ডি বাহচৌধাৰী ৭০

অধিকাচৰণ খাটনিয়াৰ ৮৪

অধিকাশ্রাসাদ গোস্বামী ২৭৭

অমিয়কুমাৰ দাস ২২০, ২২১, ৪৭৮, ৫৫২

অমিতাৰ ৫০৩

“অসম” ৫৫৫

অসম ছাত্ৰ সন্মিলনী ২৭৭

অসমীয়া স্পাৰ্টিং ক্লাব ২৬০

অক্ষয়কুমাৰ ঘোষ ১১১, ১৬৫

অক্ষয় কুমাৰ সেন ১১১

আ

আউনীআটা সত্ৰ ৫৭৪

আনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা ৫৪০

আনন্দসাগৰ দুৱৰা ১৫১

আনন্দী বৰঠাকুৰ ৮৪

আব্দুল দজ্জী ৩৩১

আব্দুল হামিদ ৮৪

৮/১ আমহাট ষ্ট্ৰীট মেছ ২৩৪-২৪১, ২৫৪, ২৬০

৪০ নং আমহাট ষ্ট্ৰীট ২৫৪, ২৮৩

আমণ্ডৰি ঘাট ১০৭

“আমাৰ লোকান” ৫২২

আৰ্চডেল আৰ্ল ৭০

আৰিয়ন্ত বজা ৬০১

“আলোচনী” ৭০

আসাম এছিয়েছন ২১২

আসাম গ্ৰেছ ২৫৭

আসাম বাক্স ১৮৫

আসাম বিলাসিনী ২১৭

আসাম ফ্ৰেণ্ডছ এজেন্সী ২৫৫-২৫৬

আসাম বায়ত ১৮৫

আসাম মেছ ২৫৭

আসাম বিত্তিউ ৫২১

আসাম হ’ম ৩০৪

ই

ইন্দনাথ কাকতী ২৬, ৪৫২

ইন্দীৰ বৰুৱা ১৪৪

ইন্দ্ৰেশ্বৰ চুতীয়া ২৬, ৩২৬-২৭, ৫৫১

ইন্দ্ৰেশ্বৰ ৰাজখোৱা ১৫০

ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ ১৬৫

ইন্দুপালৰ ফলি ৫০৮

ইম্পীৰিয়েল লাইব্ৰেৰী ৪৫২, ৪২৭-২৮

উ

উপেন সেন ৪৭৪

উমাকান্ত গোস্বামী ৫০০

উমাকান্ত দুৱৰা ৪৫২

উমাপ্ৰসাদ বৰুৱা ২৮৮

উমানাথ গোহাঁই ১৭৬

উমেশ বৰলৈ ৪০৮

উমেশ ভট্টাচাৰ্য্য ৮২

উমেশ চৌধুৰী ২৭৭

উবাধৰ হাজৰিকা ১৪

এ

একতা লভা ১৮৩

এনড্ৰুজ গজস্মিথ ১৬২

এনী বেছাৰ্ক ২৪১-২৪৩, ২৪৭, ২২১,

২২০

এৰাছ্ৰা ৫০

ক

‘কংগ্ৰেছ গাইড’ ৪৭০

কনকলাল বৰুৱা ৪২৮

কনক চলিহা ৩৪, ৩৮

কনক ফুকন ৩০৭, ৩৩৬-৩৭

কমল চন্দ্ৰ বৰুৱা ১৪৫
 কমলাবাৰী সজ্জা ৫৭৪
 কমলাকান্ত কলিতা ৬০২
 কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য ২২৪, ২২৭, ৫৬২
 কবৰা ৬০২
 ককণাকান্ত গগৈ ৪৫২, ৫৪৬
 ককণাকান্ত দাসগুপ্ত ৫৫
 ককণায়য় গোঁস্বামী ৬০২
 কল্পনাথ চৌধাৰী ৫২৬
 কলুাই চন্দ্ৰিাৰ ৬৫২
 কামাখ্যা শ্ৰীনাথ বৰুৱা ৬০৮
 কামাখ্যাৰাম বৰুৱা ৫১, ১৭২, ৪৭৪
 কান্দুৱা চুতীয়া ১৪
 কালিঞ্জনানন্দ কটকী ১৬১
 কালিঞ্জনানন্দ চলিহা ১৪১-৪৩
 কালিঞ্জনানন্দ হাজৰিকা ৪৩
 কালিঞ্জনানন্দ বৰুৱা ৪৭৪
 কালিৰাম মেধি ৪৭৪
 কামেশ্বৰ দাস ২৬৭, ২৭০
 কীৰ্ত্তিবাম বৰুৱা ১৬০
 কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈ ৫৪৫
 কুলধৰ চলিহা ১১১, ১৭৬, ৪০৮, ৪৭৪
 কেদাৰনাথ বৰুৱা ২৬২, ২২০
 কেশৱানন্দ ভঁৰালী ২২, ৪০
 কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ২৬২-৬৩, ২৬২,
 ২৭৮, ২৮৫, ২২০
 কৃষ্ণকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য ২১৭
 কৃষ্ণকান্ত গগৈ ৩১৮
 কৃষ্ণকান্ত মহাৰাজ ৬১৪
 কৃষ্ণকুমাৰ বৰুৱা ২১৪
 কৃষ্ণনাথ শৰ্মা ৪০৮, ৪১৭, ৪৭৪
 কুশকান্ত বৰকাকতী ৩২০
 কেশৱ বেজবৰুৱা ২১৩

ক

কীৰ্ত্তিন বাবু ১৬৫
 কণ্ঠজ চন্দ্ৰ দাস ২২০

ক

গজেন বৰুৱা ৫৮৬
 গজাধৰ শৰ্মা ৩০২
 গজাগোবিন্দ কুকন ২৪, ১০৫, ১৬২,
 ২৫৩, ৪২২
 গজেন্দ্ৰ কছাৰী ৬০২
 গণেশ চন্দ্ৰ হাজৰিকা ১৮৩
 গনিং চাহাব ৩২৬, ৩২৯
 গিৰীন্দ্ৰ চন্দ্ৰ নাথ ২৩৭, ৬১১
 গিৰীন্দ্ৰ নাথ দত্ত ৮৪
 গিৰীশ চন্দ্ৰ বৰদলৈ ৪০৮
 গিৰীশ চন্দ্ৰ বৰুৱা ৭৬, ২৬৪—২৬৫,
 ২৬২
 গিৰীশ বেজবৰুৱা ২১১
 গিৰীশ চন্দ্ৰ বহু ২১২-২২২
 গুজানন বৰুৱা ১০৫, ১১১, ৫৪১
 গুণাভিৰাম বৰুৱা ৬১৭
 গুৰুশ্ৰীনাথ বৰুৱা ১১০
 গুলৰাম বৰুৱা ৩৩৭
 গুৰ্ণো কোঁচ ১৩
 গুৰুহাই কলিতা ১৩
 গোপাল কৃষ্ণ বৰুৱা ৫৮৪
 গোপালপুৰী ভূঞা ৭৬
 গোপাল গোবিন্দ কৰ ২০, ১২২
 গোপীনাথ বৰদলৈ ৪৭৪
 গোলাপ ভট্টাচাৰ্য্য ১৪৮
 গোলাপ চন্দ্ৰ শৰ্মা ২২, ৩০
 গোবিন্দ চন্দ্ৰ বেজবৰুৱা ১২৫-২০৬,
 ২১৫
 গোবিন্দ গোহাঁই ১৫৪
 গোবীন্দ্ৰ মিত্ৰ ১৭৭, ১৯৩
 গোবীন্দ্ৰনাথ দত্ত ২২১
 গোবীন্দ্ৰনাথ তালুকদাৰ ৪৭৪, ৫০০

ক

কনকায় বৰুৱা ২৫৩
 কনকান্ত গগৈ ৩৭১

ক

চ

চন্দ্ৰকমল বেজবৰুৱা ২২২ ২৪, ৪৪২,
৫১১

চন্দ্ৰকমল ভূঞা ২২০

চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা ৪৭৫

চন্দ্ৰকান্ত বৰপূজাৰী ৪০, ৪৭

চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা ২৫৩

চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা (ষ্টাৰ) ২০৭

চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা (কমৰীৰ) ২৫২

চন্দ্ৰ গোস্বামী ৫৮৬

চন্দ্ৰেশ্বৰ নাওবৈছা ফুকন ৭২

চমৰাগাঁও পটালী ১৩

চম্পক সেনাপতি ১৬২

চম্পাৰাম নাথ ৬১৩

চাজ্জাহান আলি ৩৫, ৮৪

চান্দ মোহাম্মদ চৌধাৰী ৬০৩

চাৰিং আম্পাতাল ৫১২

চাৰিং কংগ্ৰেছ ৩১২ ২০

চাৰিং ডাকঘৰ ৪৪২

চাৰিং ছাত্ৰসভা ৪৫১

চাৰিং ফৌজ ৪৫৮

চাৰিং শলগুৰি ৰাষ্ট্ৰত সভা ৫১৫

চিণ্ডিৰজ্ঞান দাস ২১৮

চিক্ৰসেন কাকতী ২২১

চিদানন্দ হাজৰিকা ৫২২

চিংফৌ থলুৱা মেধি ৩৪৩-৪২

চিন্তাহৰণ পাটগিৰী ২৭৮

চেপ আৰু দ ৩৮১

চৈফুদ্দিন আহমদ ৭২

চৈয়দ মহম্মদ ছাত্ৰজা ৪২৮

চৈয়দৰ ৰমোন ২০

জ

জগন্নাথ দত্ত ৫০

জগন্নাথৰ পাণ্ডা ২

জনৰ্দ্দিন আচাৰ্য্য ৩০৭

জাননাথ বৰা ২৭৭

জাননাথৰাম বৰুৱা ৫৪০, ৬১৭

জীউৰাম কলিতা ১৩

জেউতি ৮৩

ট

টকেশ্বৰ শৰ্মা ৩০৭

টাইমছ অৱ আসাম ৭৮

টুপীধৰ দুৱৰা ১৪

টেপুৰাম গগৈ ৩১৭, ৪৪৬

ঠ

ঠাকুৰদাস ঘোষ ১০৭

ঠাহুৰাম দত্ত পণ্ডিত ১৩, ২৩

ড

ডহকধৰ ষাউণ্ড ৩৩৩

ডহকধৰ ভূঞা ২৮২

ডিম্বেশ্বৰ নেওগ ২৬, ২৭, ১৮৫, ১৮২

ডিম্বেশ্বৰ শৰ্মা ৩, ১০, ১২

ডিম্বেশ্বৰ শৰ্মা ৰাজক ৩৮৬

ডিম্বেশ্বৰ চলিহা ৪৭৫

ডিল্ল মহম্মদ ৪০, ৪৬

ড

ডক্টৰ আম বৰুৱা ১৩২-৩৩

ডাক্তাৰ জুদ্দিন আহম্মদ ২৬

‘তকন খসম’ ৫৫৩, ৫৫৭, ৫৬০

তকন ৰাম ফুকন ২৫৩, ৪৪২, ৪৭৪

১১২, ৫৫৪, ৬১৮

‘তকন কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য ২২২, ৫৫৩

তাহা তাম্ৰতী ২২

তাবানাথ শৰ্মা ১৪২

তাবানাথ ফুকন ১৫৬

তাবানাথ চলিহা ৪৪৬

তিলকান্ত ফুকন ১৪, ৪২২, ৪৩৩ ৫২৩

তীৰ্থেশ্বৰ বুঢ়াগোহাঁই ১৪৬

তুলসী দেৱী ৫

তুলসীৰাম বৰুৱা ১৪৫, ১৭৪

তুলসীৰাম দুৱৰা ৩৫৭

খ

খানেশ্বৰ হাজৰিকা ১৫৮

খিৰম্নন শইকীয়া ৫২৮

দ

দত্ত ব্ৰাভাৰ্চ ১১৪

দাস এণ্ড কোম্পানী ২১৭

দিবাকৰ ফুকন ৪০৮

দিবাকৰ শৰ্মা ১৫২

দিবাকৰ হাজৰিকা ২৭২

দীনেশ্বৰ বৰকটকী ১৪৮

দীনানান বেজবৰুৱা ১৭৩

দুৰ্গাধৰ বৰুৱা ৮৪, ৪০৮ ৪২১, ৪৫৫

দুৰ্গা গোহাঁই ৮৪

দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰুৱা (তচ্ছিন্দাৰ) ১৩৪-৩৬

দুৰ্গাপ্ৰসাদ মজিন্দাৰ বৰুৱা ১৬৪

দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰ ৪০৮, ৪১৪

দুৰ্গাপ্ৰসাদ ফুকন ৫৬০

দুৰ্গানাথ চাংকাকতী ৭৬, ৭২

দুৰ্গামোহন বৰঠাকুৰ ১৪

দ্বাত্ৰীশ বৰুৱা ৩

দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা ১৫৪

দেউনাথ মিশ্ৰ ৮০

দেবানন্দ ভঁৰালী ১৭৬

দেবীচৰণ বৰুৱা ২১৪, ৪২৮

দেবেশ্বৰনাথ বেজবৰুৱা ২১২

দেবেশ্বৰ চন্দ্ৰ নাথ ৫১২

দেবেশ্বৰ শৰ্মা ২২০, ২২১, ৪৭৪, ৪৭২

৫৫২

দৈবচন্দ্ৰ তালুকদাৰ ২৭৭

‘দৈনিক বাতৰি’ ৫৪৪-৫৪৬

ধ

ধনীৰাম তালুকদাৰ ৪৭৪, ৪৭২

ধৰ্মবৰ্জ বৰুৱা ২৬

ধৰ্মেশ্বৰ দাস ২৬৭

ধৰ্মেশ্বৰ শৰ্মা ৩, ২১৩, ৫২০, ৫৭৮

ধীৰেন আগবৰাণা ২২০

ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য্য ২৫২

ন

নকুল চন্দ্ৰ ভূঞা ২১৭

নন্দেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী ৭২, ৫৫৭-৫৮

নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ ২৫৩, ২৫২, ৪০৮,

৪৭৬

“নববত্ত সত্য” ৮৫

নৰনাথ শৰ্মা ৪৬৪, ৪৮৬, ৫৫৭

নৰনাথায়ণ গোস্বামী ২৭৭

নিৰণ ভূৱা ১৪

নিৰ্মল হাজৰিকা ৫২৫

নীলমণি ফুকন ৭৬, ৪৮১, ৫৩৬, ৫৩২,

৫৪৭

নীলাধৰ দত্ত ৭৬, ৫৫২, -৬০

নুপেন ঘোষ ৮৬

‘নেশ্যনেল ৱাৰফ্ৰণ্ট’ ৫৬২

প

পদ্মশৰ চলিহা ১৩৪, ২৬৬, ২৭০

পদ্মনাথ গোহাঁইবৰুৱা ৪৬, ১৪৭, -৫৩

৫১৩, ৫২৪

পদ্মনাথ বৰঠাকুৰ ২২১, ২২৪

পদ্মনাথ শৰ্মা ২১২

পদ্মেশ্বৰ গগৈ ৬১১

পদ্মৰাম খাউণ্ড ৭৬

পদ্মৰাম চুতীয়া ৩৫২

পৰমানন্দ ভঁৰালী ১৭৩

পঞ্চম স্তৰ্জ ২৩

পানীজ গগৈ ২

পাণ-কানি ৩৬১

পাণ্ডু কংগ্ৰেছ ৪৭৪

পাৰ্ৱতি প্ৰসাদ বৰুৱা ৬০৮

পিজলেশ্বৰ দেৱালয় ৫২২

পীতাধৰ হাজৰিকা ৫৫১

পুৱাৰাম গগৈ ৩১৬

পুৰন্দৰ শৰ্মা ৬১০
পূৰ্ণানন্দ কাকতী ১৬
পূৰ্ণানন্দ পাঠক ২০৭
প্ৰতাপ হাজৰিকা ১০
প্ৰভাস ঠাকুৰ ২৮৭
প্ৰফুল্লপ্ৰাণ চাংকাকতী ২৬
প্ৰফুল্ল চক্ৰৱৰ্তী ৬১১
প্ৰদীপচন্দ্ৰ বৰুৱা ৪৭৪
প্ৰবোধ গোস্বামী ৬৯৪
প্ৰসন্ন কুমাৰ বৰুৱা ২২১
প্ৰসন্ন বৰুৱা ৭২, ২৫৩
প্ৰসন্নলাল চৌধুৰী ৬৬২
প্ৰাণেশ্বৰ দাস ২৬২
প্ৰাণেশ্বৰ শৰ্মা ৬০২
প্ৰিয়নাথ বৰুৱা ৪৫২
প্ৰেমেশ্বৰ লাহন ৩৬

ক

কটকচন্দ্ৰ গগৈ ১৬৬
কণীধৰ চলিহা ৭৮, ১৫৩, ১৭৪
কণীধৰ বৰঠাকুৰ ৮৫
কণীধৰ শৰ্মা ২১৪, ৪২৬, ৫৫২
কিৰদোছ আলি ২৬
'কুকন নগৰ' ১০৫
কৈজন্তৰ আলি ৫৪১

ৰ

ৰগাধৰ গৌহাই ৪৫৫
'ৰস্তি' ৬৩৬
ৰংগীধৰ কলিতা ১৪
ৰঙ্গবাসী কলেজ ২১২, ২২৩
ৰলোভন্দ্ৰ ওজা ৬১০
ৰলোৰাম চলিহা ৩০৭, ৪৬০, ৫২২
ৰমন্ত ঠাকুৰ ৩০৭
ৰাঘ পণ্ডিত ১২
'ৰাণৰজা' ৩০১—৩২
ৰাণীকান্ত কাকতী ২৮২
'ৰাতৰি' ৫৪৫

ৰাপুৰাম গৌহাই ১৪
'ৰাণ্যাপ্ৰম' ১৬৮
ৰাল গঙ্গাধৰ ডিলক ২৯৯
বিজাধৰ 'চৰিত্তাদাৰ' ১৫৬
বিজাধৰ শৰ্মা ৪০৮
বিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা ৪৮০
বীপনচন্দ্ৰ বৰদলৈ ৪০৮
বিপিন বৰগৌহাই ৫৬৩
বিপিনচন্দ্ৰ পাল ২৪৫—২৪৬
'বিলালয় সভা' ১৮৪, ১৮৬—১২০
বিমলাকান্ত বৰুৱা ২৬, ১৮২
'বিশ্বেশ্বৰ শৰ্মা ২১২
বিষ্ণুপ্ৰসাদ চলিহা ২২১
বিষ্ণুৰাম মেধি ৪৭৪
বিষ্ণুৰাম বৰকাকতী ৩৭৩
বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য ৫৮৪, ৬১৩
বুঢ়ৰাম কৈজন্ত ১৪
বুদ্ধীন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য ১৬৩
বেজবৰুৱা স্কুল ১২২
বেজবৰুৱা টোল ১০৬
বেণুধৰ ভূঞা ৫১
বৈজনাথ কাকতী ২৬৭, ২৬২
বৈদ্যুত হাজৰিকা ৬১২

ড

ডকত বাহাদুৰ ৩৬০
ডগৱতী প্ৰসাদ বৰুৱা ২৬, ১৮৩, ৫৪৫
ডগীৰাম বৰুৱা ২৫১, ২৫২
ডবতচন্দ্ৰ শৰ্মা (মোজাদাৰ) ৫৬১
ডুবৰাম বৰকাকতী ৬৭, ১১৭—২৬
ডুবনাথ হাজৰিকা ২২, ১৭৪
ডাবিতৰাম দাস ২২০
ডীমকান্ত বৰকাকতী ৮৭
ডুপেন্দ্ৰ নাৰায়ণ দেৱ ২২১
ডুবনচন্দ্ৰ গগৈ ৪০৮, ৪১৭, ৪৪৬
ডুবনেশ্বৰ বৰুৱা ২৬৩, ২৬২, ২৮২
ডুধৰ কুকন ৩৫

ভেদক ছুৱা ৩৬৪
 ভোগদল শইকীয়া ৪৬২--৭০
 ভোলা শইকীয়া ৮৪
 ভোলানাথ বৰুৱা ১৫৫, ২৭২-৮২
 য
 যকৰা পেত্ৰাৰ ৩৩৮-৪৩
 যগৰা হাট ২৮
 যথুৰা ডেকা ৫২০
 যণিবাম দেৱান ১৪, ২৬৮, ৪৮০, ৫৫৮
 যদনমোহন মালব্য ৪৭৬
 যন্তেশ্বৰ চৈয়চৰ্দ ২৫৩
 যনোবৰ্জন শাস্ত্ৰী ৬০১
 যক্ষজুদ্দিন আহমদ ৬১১
 যমিয়া বাহাদুৰ ৩৭৭
 যমুয়া গান্ধী ২৬৮, ২২৫, ২২৮-৩০০
 ৩০২, ৪২৫, ৫২৭, ৫২৯-৩১
 মহাদেৱ শৰ্মা ৫৩৭
 মহেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা ৫৬০
 মহোদয় কলিতা ১৪
 মহোদয় শৰ্মা ৩
 মহিষদুৰ ইল্লাম বৰা ১৬, ১৮৯
 মহানন্দ বৰুৱা (ডা:) ৭২
 মহাচন্দ্ৰ বৰা ২৮২
 মহেন্দ্ৰ বৰুৱা ৮৩, ৪২৭
 মহেন্দ্ৰনাথ ডেকা ফুকন ৪০৮
 মাজৰাট ৬১২
 মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা ২২১, ৬১৮
 মাধৱৰাম শৰ্মা ৩
 মালভোগ বৰুৱা ৫৬১
 মিঠাবাম শইকীয়া ৫২৮
 মিডেলটন ৪৩৮
 মুক্তালাল কাঠবৰুৱা ৪২
 মুগী ভলটিয়াৰ ৩৩৩
 মুগীয়া বৰকটকী ২৮৮
 মুহিকান্ত বৰুৱা ৩৫৮
 মুহিবুদ্দা ৫০

মুকেশ্বৰ সন্দিকৈ ৪২৭
 'মৈলা চকৰ' ১০৫
 মোহন পণ্ডিত ১৪
 মোহন বৰুৱা ৪৬
 মোহন চন্দ্ৰ ফুকন ৪৫২
 মোহন চন্দ্ৰ মহন্ত ৫১২
 মোহন লাল চলিহা ৪৬০
 মোক্ষদা প্ৰসাদ বৰুৱা ৬০৮
 য
 যতীন্দ্ৰনাথ ছুৱা ১৭৫, ২১৮, ২৭৭
 ২৮২
 যত্ন বৰুৱা ৭৬
 যত্ন হাজৰিকা ৩১৭, ৪৪৬
 যজ্ঞেশ্বৰ বৰঠাকুৰ ৪৫
 যজ্ঞেশ্বৰ বৰকাকতী ১৪, ৫৭২
 যাদৱ চলিহা ৪৭, ১৭১, ২৮২
 যোগকান্ত বৰুৱা ৯৬, ৫৩৪
 যোগেন্দ্ৰ বিদ্যাভূষণ ২২৫
 ব
 বজ্জীনাথ বৰুৱা ১৬৬
 বৰজিৎ সিং নেওগ ৫০৮
 বৰু অভয়চিয়াৰ ২৮
 বৰুৱাকান্ত বৰকাকতী ২৬৭-২৬৮-২৭০
 বৰুৱা বৰুৱা ১৫, ১৪২
 বৰুৱাৰ শৰ্মা ৬০২
 বৰীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ ২৮৭
 বৰীন কাকতী ৫৫১
 'বৰিহন কুঁচ' ২০৭
 বৰাকান্ত বৰকাকতী ২২১
 বৰাকান্ত গোহাঁই ১৫৮
 ৰাজৰালা দাস ২২১
 ৰাজীৱলোচন বৰুৱা ৪৪৮
 ৰাজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা ৫২, ১৮৮, ১২০
 ৰাধাকান্ত ফুকন ৩২২, ৩২৩, ৪২২
 ৪৪৬
 ৰাধানাথ ফুকন ১৭৬, ২১৪

বাধানাথ বুজবৰকৱা ২৬৭, ২৬৯
বাধিকানাথ শৰ্মা ৪০, ৪৮, ১৭০, ১৮৮
১৬৮

বাধিকাপ্ৰসাদ বৰুৱা ১৬৪
বাধিকাবাম টা কৌশাল ফুকন ৬১৭
বামচৰণ দত্ত ১৬২
বামকুমাৰ বৰুৱা ৪৮, ১৩৮
বামচন্দ্ৰ বৰা ২৭৮
বামপ্ৰসাদ কাকতী ৫৩৭
বামেশ্বৰ বৰুৱা ৫২, ১৬৩
বামেশ্বৰ শৰ্মা ২১২, ৪৭৭ ৫০১
কপায় দত্ত ৭৬
বোদীণী কান্ত হাতীবৰুৱা ৪০৮, ৪১০
৪১৪
বোদীণী বৰুৱা ৫৫৮—৫২

ল

লভা-কানি ৩৬১
ললিতকুমাৰ বন্দোপাধ্যায় ২১৬
লক্ষেশ্বৰ গৌহাই ৪২৯
লক্ষীকান্ত বৰুৱা ৩২৬ ৪১৭, ৫৪১
লক্ষীধৰ শৰ্মা ২২০, ৪৭২
লক্ষীনাথ কটকী ৩৫০, ৪৮৬
লক্ষীনাথ দাস ২৭৭, ৪৭৪
লক্ষেশ্বৰ বৰুৱা ৪০৮
লক্ষেশ্বৰ ভূঞা ১৫৮
লালা ৰাজপত ৰায় ২৪৫, ২৯১, ২৯৯
লু'কবাম কাকতী ১৪
লোবেশ্বৰ বুঢ়াগোহাঁই ২১৬
লোকেলবৰ্ড নিৰ্বাচন ৫৫১
লোকনাথ কাকতী ৩৫৩
লোকনাথ ফুকন ৪৬৩, ৪৭৫
লোহিত চন্দ্ৰ ভূঞা, ২৫৫
ল
লক্ষৰ বৰুৱা ৬৪
লবৎ বৰুৱা ২৯০, ২৯১, ২৯৫
লবৎ বৰকটকী ৮২, ৮৮

লবৎ কুমাৰ শৰ্মা ২৯১
লবৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী ৫২৬
লনীধৰ বৰুৱা ১৪৩
লনীধৰ ফুকন ৪৩৩
লনীধৰ বৰবৰুৱা ২১৭
লনীধৰ শৰ্মা ২২০
লনীধৰ মলিয়া বৰুৱা ৪০৮
শিবনাথ ভট্টাচাৰ্য ৭৮
শিবদেব গোস্বামী ১৫৭, ১৭৩
শিববাম বৰা (কৰ্ণেল) ২২৬
শিবপ্ৰসাদ বৰুৱা ৪৮১, ৫৪৮
শিবকান্ত হুৱৰা ১৪, ৫৬৪
শিববাম বৰদলৈ ৭৬
শ্ৰদ্ধানন্দ (স্বামী) ৪৭৭
শ্ৰীমন্তদৰ হুৱৰা ৬৯, ১৭৬
শ্ৰীৰাম চন্দ্ৰ ভূঞা ৩৫৬
শ্ৰী বাস আয়েঙ্গাৰ ৪৭৪
শৈলেন্দ্ৰপ্ৰসাদ বৰুৱা ৫৮০-৮১
ষ
ষ্টাৰ কোম্পানী ২০৭
স
সত্যনাথ বৰা ৫০০
সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা ৬১৩
সদানন্দ তুৱৰা ৭৬
সভাবাম বৰকাকতী ৩৫৫
সক মহিনা কাকতী ১৪
সকৰাম শৰ্মা মোজাদাৰ ৭৬
সৰ্বেশ্বৰ কটকী ২৫৯, ৫৩৭
সৰ্বেশ্বৰ বৰচেতীয়া ৪০৮, ৪২২
সৰ্বেশ্বৰ বৰুৱা ৫৩৬
সহদেৱ পণ্ডিত ১২২-৩২
সাবৰকাৰ ৫৫৮
সাৰদাশঙ্কৰ দত্ত ৫৫৪
সিদ্ধিনাথ শৰ্মা ৪৭৪
সুন্দৰী কাকতীয়েনী ৪৬২, ৪৭৫
সুৰথ চলিহা ৩২২

স্তবেশ বৰা ২২৬
 স্তবেন্দ্রনাথ দত্ত ২৮২
 স্তবেন্দ্রনাথ বেনাৰ্জী ২৪৫, ২৬৮
 স্তবেন্দ্রনাথ বুঢ়াগোহাঁই ২১৭
 স্তবেশ্বৰ কাকতী ১৪
 সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা ২৮২, ৫০০, ৫৩৭
 স্তব্ধলতা ছব্বা ৪৮২, ৪৯১
 সোণাৰাম বৰা ১৪, ৪৭১
 সোণাৰাম চৌধুৰী ৫৪২
 সোণাপতি দেৱশৰ্মা ২৭৮
 সোণাপুৰ বাগিচা ৪৩৮
 সোণাৰাম ভৰণি ৯৯
 সোণেশ্বৰ কলিতা ৬১২
 সোমবৰ (কাপ্তান) ৩ ৮ ৩১২
 সোমেশ্বৰ শৰ্মা ২১১-১২
 সোমধৰ বৰুৱা ১৬০
 "স্বৰাজ" ৫৪৫
 স্নেহলতা ভট্টাচাৰ্য্য ২২৭
 হ
 হমকল ২৪১, ২৪৫
 হৰকান্ত ছব্বা ৪৪৬

হৰিদেৱ গোস্বামী ৫৭১
 হৰিনাথ গগৈ ৩৩
 হৰিনাথ বেজবৰুৱা ১৭৬
 হৰিপ্ৰসাদ দৈৱান ৩২১
 হৰি পোষ্ট ষ্টাৰ ৪৪৮
 হৰিহৰ চৌধুৰী ৬১৪
 হৰেকৃষ্ণ দাস ৭২
 হৰেন্দ্ৰনাথ ভট্টাচাৰ্য্য ৫৫৮
 হৰেন্দ্ৰ বাজখোৱা ১৫০, ১৭৬, ১৭৭,
 ৫৪১
 হিমকান্ত বৰুৱা ১২৭, ১২৮
 হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা ২১৭
 হেমকান্ত মহন্ত ২৫৩
 হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা ২৮২, ৪০৮, ৪৭২
 হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ৫০০
 হেমনাথ শৰ্মা ৩০৭
 হেমোদৰ শৰ্মা ৩
 হেৰিচন ব'ড (৪৫নং) ২৫০
 হেৰেন্দ্ৰপ্ৰসাদ বৰুৱা ২৭৮
 ঙ
 ঙক্ৰোধৰ বৰগোহাঁই